4. ULUSLARARASI SOSYOLOJİ VE EKONOMİ KONGRESİ TAM METİN KITABI

EDİTÖR

PROF. DR. MUSTAFA TALAS

4.ULUSLARARASI SOSYOLOJİ VE EKONOMİ KONGRESİ 21-22 ARALIK 2019 ANKARA

KABUL EDİLEN BİLDİRİ SAYISI : 157
RED EDİLEN BİLDİRİ SAYISI: 18

ISBN

978-625-7029-53-7

29/12/2019

İKSAD YAYINEVİ

ISBN
978-625-7029-53-7

USE
4.ULUSLARARASI
SOSYOLOJİ VE EKONOMİ KONGRESİ

21-22 ARALIK 2019
ANKARA

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Mustafa TALAS

NİĞDE ÖMER HALİS DEMİR ÜNİVERSİTESİ

Düzenleme Kurulu Başkanı

MUSTAFA LATİF EMEK

İKSAD Yönetim Kurulu Başkanı

Kordinatör

ALİ SÖYLEMEZ

EJONS Coordinator Editor

Kurul Üyesi

İbrahim KAYA

Kurul Üyesi

Zhanuzak ALİMGEREY

Kurul Üyesi

Umsunay ZHUMASHEVA

Kurul Üyesi

ATABEK MAVLYANOV

ISBN
978-625-7029-53-7

DÜZENLEME KURULU

Dr. Munise DURAN

Bircan TAŞKESER

Hesen SURXAYLİ

Dr. Alper TUTÇU

Dr. Şükrü BİNGÖL

Dr. Hülya BERKTAŞ BİNGÖL

Serkan GÜN

Atabek MAVLYANOV

Amenah MANAFI

Rahmat ULLAH

Umsunay ZHUMASHEVA

Zhanuzak ALİMGEREY

Gulnar MİRZAYEVA

KONGRE BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. A.S. KİSTAUBAYEVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ABDİKALIK KUNİMJAN
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV
Kyrgyzstan National Üniversitesi

DR. AHMET VECDİ CAN
Sakarya Üniversitesi

DR. AKİRA HIBIKI
Tohoku Üniversitesi

ISBN
978-625-7029-53-7

DR. ALİ SELÇUK

Erciyes Üniversitesi

DR. ALMA T. AKAJANOVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

DR. ALLA A. TIMOFEVA

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

DR. AİOMİ KITAGAVA

Tohoku Üniversitesi

DR. ALİA R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. AMANBAY MOLDIBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. AHMET KULAŞ

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

DR. ANATOLİY LOGİNOV

Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

DR. A.S. KIDIRŞAYEV

Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

DR. ARİF ÇİÇEK

Gümüşhane Üniversitesi

ISBN
978-625-7029-53-7

DR. AYSLU B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

DR. BAHIT KULBAEVA

S.Baybeşev Aktobe Üniversitesi

DR. BAKIT OSPANOVA

H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

DR. BEKİR KOCADAŞ

Adıyaman Üniversitesi

DR. DEVRİM VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi

DR. ELVAN YALÇINKAYA

Erciyes Üniversitesi

DR.HALİS ADNAN ARSLANTAŞ

Osmangazi Üniversitesi

DR. HAYATİ BEŞİRLİ

Uluslararası Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

DR. HULUSİ YILMAZ

Nevşehir Hacıbektaş Üniversitesi

DR.HÜLYA BİNGÖL

İnönü Üniversitesi

DR. İHSAN ÇAPÇIOĞLU

Ankara Üniversitesi

DR. İLKAY ŞAHİN

Erciyes Üniversitesi

ISBN
978-625-7029-53-7

DR. KASIM KARAMAN
Erciyes Üniversitesi

DR. MEHMET GÜNGÖR
Mersin Üniversitesi

DR. MURAT USTAOĞLU
İstanbul Üniversitesi

DR. MUSTAFA AKSOY
Marmara Üniversitesi

DR. MUSTAFA KOÇ
Ryerson University-Caanada

DR. MUSTAFA METE
Gaziantep Üniversitesi

DR. MUSTAFA TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

DR. ÖZLEM ÜLGER
Batman Üniveristesi

DR. SUAT KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi

DR. ŞARA MAJITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

DR. ŞÜKRÜ BİNGÖL
Hakkâri Üniversitesi

DR. TAKASHİ HASUNI
Sapparo City Üniversitesi

ISBN
978-625-7029-53-7

DR. TSENDİİN BATTULGA

Moğolistan Devlet Üniversitesi

DR. T.O. ABISEVA

Kazakh State Women's Teacher Training University

DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA

Abay Kazak Milli Pedagoji Üniversitesi

DR. VERA ABRAMENKOVA

Rusya Aile Ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

DR. KENES JUSUPOV

M. Tınışbayev Kazak Araç Ve İletişim Akademisi

DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. KULAŞ MAMİROVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

DR. LATKİN A. PAVLOVIC

Vladivostok Devlet Ekonomi Üniversitesi

DR. MAHABBAT OSPANBAEVA

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

DR. TUNÇ KÖSE

Osman Gazi Üniversitesi

DR. TÜBA KARAHİSAR

ISBN
978-625-7029-53-7

DR.VEYSEL BOZKURT

İstanbul Üniversitesi

DR. YAŞAR ERJEM

Mersin Üniversitesi

Katılımcı Ülkeler:

TÜRKİYE, KAZAKİSTAN, AZERBAYCAN, IRAK, GÜRCİSTAN, UKRAYNA

YABANCI KATILIMCILAR

Vəfa Piri qızı Cəfərova (Azerbaycan)

Svitlana Mytsiuk (UKRAYNA)

რუსუდან საღინაძე (GÜRCİSTAN)

Ali HAMADA (IRAK)

Ahmad JASIM (IRAK)

Абдулатив Халдаров (KAZAKİSTAN)

Шерзод Рахманов (KAZAKİSTAN)

DAVETLİ KONUŞMACILAR

PROF. DR.VEYSEL BOZKURT

PROF. DR. DİLEK DEMİRBAŞ

4.ULUSLARARASI

SOSYOLOJİ VE EKONOMİ KONGRESİ

21-22 ARALIK 2019/ANKARA

KONGRE PROGRAMI

KONGRE YERİ: Hotel İçkale Ankara

Adres: Maltepe, Gazi Mustafa Kemal Blv. No:89, 06570 Çankaya/Ankara
Telefon: (0312) 231 77 10

KONGRE GENEL KURALLARI (LÜTFEN DİKKATLİCE OKUYUNUZ)

KATILIMCI ÜLKELER: TÜRKİYE, KAZAKİSTAN, AZERBAYCAN, IRAK, GÜRCİSTAN, UKRAYNA

Kongrenin ilk günü gelerek kayıt yaptırmanız GEREKMEMEKTEDİR.

Kayıt masası kongre süresince 09:00-18:00 saatleri arasında hizmet verecektir. Kayıt masasında yoğunluk ve sıkışıklık yaşanmaması için sunum gününüzde oturumunuzdan yarım saat önce gelerek kayıt yaptırabilirsiniz.

Sunum sıralamasının belirlenmesi, ara verilmesi ve oturuma ilişkin tüm hususlarda düzenleme kurulunu temsilen OTURUM BAŞKANLARI tam yetkilidir

Katılım belgeleri oturum sonunda, oturum Başkanı tarafından verilecektir Her bir sunum için 15 dk. ayrılmıştır.

Oturumlar programda belirtilen saatte başlayacaktır. Katılımcıların gecikmeksizin oturuma katılmaları gerekmektedir

Sunumlarınızda kitabi teorik bilgi ve tanımlardan kaçınarak, çalışmanızın özüne odaklanmanızı öneririz.

Sunumlarınızı (versiyon değişikliklerinden kaynaklanacak olumsuzluklardan etkilenmemeniz için) hem Power Point hem PDF olarak kaydederek yanınızda bulundurunuz.

Sunum bilgisayarlarına çok sayıda katılımcıya ait flaş bellekler takılacağı için Flaş Belleğinize virüs bulaşması ihtimali yüksektir. Bu sebeple içerisinde özel dosyalarınızın, tüm akademik çalışmalarınız, fotoğraflarınız vs. gibi bilgilerin olduğu Flaş Belleğiniz yerine başka bir flaş bellek kullanmanızı öneririz

Kongrelerde bazı flaş bellekler zaman zaman sunum bilgisayarları tarafından okunmayabilmektedir. Bu sebeple PPT ve PDF seklinde hazırladığınız sunumlarınızı aynı zamanda MAİL adresinizde de bulundurmanızı öneririz

Kongre yerleşkesinde YAZICI olmadığı için, sunum sırasında ihtiyaç duyacağımız belgeleri/notları önceden YAZDIRARAK yanınızda bulundurunuz

Bu programda sunumunuzun bulunduğu sayfanın çıktısını yanınızda bulundurunuz

21/12/2019 Cumartesi

Saat:09.00-10.00

AÇILIŞ/ AÇILIŞ KONFERANSLARI

PROF. DR.VEYSEL BOZKURT

PROF. DR. DİLEK DEMİRBAŞ

21/12/2019 Cumartesi

Saat:10.00-13.00

Salon: 1, Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Munise Tuba AKTAŞ
Arş. Gör Ece GÖL	The Relationship between Financial Development and Economic Growth in Turkey: An Evidence from ARDL Bound Test
Ögr. Gör. Hasan HAKSES Öğr. Gör. Dr. Servet SAY Ögr. Gör. Mehmet BÜYÜKÇİÇEK	DIŞ TİCARET FİRMALARININ DIŞ TİCARET TEŞVİKLERİNDEN YARARLANMA DÜZEYİ: KONYA ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsnü BİLİR	POST-KEYNESYEN İKTİSADIN TEMEL ÖZELLİKLERİ
Doç. Dr. Munise Tuba AKTAŞ	PATENTLER, ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRMEYİ TEŞVİK EDİYOR MU? BİR LİTERATÜR TARAMASI
Prof. Dr. Seyit KÖSE Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞARKGÜNEŞİ	AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK ENTEGRASYON SÜRECİNİN İMALAT SANAYİSİNDE BÖLGESEL YIĞILMA ETKİLERİ
Dr. Ertan ÖZÇOBAN	SPOR EKONOMİSİ KAPSAMINDA FUTBOL TURİZMİ VE TÜRKİYE'DEKİ GÜNCEL POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR ANALİZ
Öğr. Gör. Dr. Orhan CENGİZ Dr. Öğr. Üyesi Müge MANGA	G-8 ÜLKELERİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ
Assoc. Prof. Dr. Burçak POLAT	THE RELATIONSHIPS BETWEEN ECONOMIC GROWTH, FOREIGN CAPITAL AND OPENNESS
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SEZER	HAVAYOLU TAŞIMACILIĞININ MAKROEKONOMİ EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Alper ASLAN Bilge ÇİPE	KONUT FİYAT ENDEKSİ İLE BİST100 FİYAT ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN MARKOV SWİTCHİNG MODELİ İLE İNCELENMESİ
Dr. Şahin ÇETİNKAYA	ÇEVRE EKONOMİSİ VE KÜRESEL ETKİLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SEZER	KARAYOLU TAŞIMACILIĞININ MAKROEKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

21/12/2019 Cumartesi

Saat:10.00-13.00

Salon: 2, Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER
Prof. Dr. A. Baran DURAL Şermin DURAL	YERLİ VE YABANCI SİNEMADA MELODRAM TÜRÜ
Nur Manolya ŞEN ÇATALKAYA	YAŞLILIK ÇALIŞMALARINDA SÜREKLİLİK TEORİSİNİN BİR DEĞERLENDİRMESİ: KONYA YAŞLILAR MÜZESİ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Özgür SARI	TARİHSEL MİRASTAN KÜLTÜREL METAYA: MUDURNU HALK KÜLTÜRÜNÜN VE AHİLİĞİN TURİZME KAZANDIRILMASINDAKİ RİSKLER
Dr. Öğr. Üyesi Enver Sinan MALKOÇ	İBN-İ HALDUN'A GÖRE YERLEŞİK VE GÖÇEBE TOPLUMLARDA KÜLTÜRÜN AKTARIMI
Doç. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA	NAMUS CİNAYETLERİ ÜZERİNE BİR DERLEME (TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA)
AMADU BAH	UNDERSTANDING THE CAUSES OF THE BOKO HARAM MENACE IN NIGERIA
Naciye ÇETİNKAYA	TÜRKİYE'DE SUÇ ORANLARI İLE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ
Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER	MÜSLÜMAN FEMİNİST BİR YAZAR: KONCA KURİŞ
Doç. Dr. Özgür SARI	MEDİKAL TURİZM: BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA DENEMESİ
Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER Emine CENGİZ Beyza KÜÇÜKKAYA	'ÇUKUR DİZİSİNİN' LİSE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (Trabzon İli Örneği)

21/12/2019 Cumartesi

Saat:10.00-13.00

Salon: 3, Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali ACAR
Öğr. Gör. Serap MUTLU Öğr. Gör. Zeliha SARIKAYA HÜNEREL Öğr. Gör. Nuray DEMİREL AKGÜL	ÇOCUK KATILIMLI OKUL FORMASI TASARIMI SÜRECİ, OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA PROJESİ ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Mücahit NAVRUZ Prof. Dr. Ali ŞAHİN	KENTSEL TERÖRLE MÜCADELEDE ÇELİK KUŞAK (RING OF STEEL) UYGULAMALARI: BİRLEŞİK KRALLIK'TA BELFAST VE LONDRA ÖRNEKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Barış BAŞARAN	AMERİKAN İSTİSNASI MI? ÇAĞDAŞ TOPLUMLARDA SEKÜLERLEŞME TARTIŞMALARI BAĞLAMINDA AMERİKAN DİNSELLİĞİ
Prof. Dr. Ali ACAR	KAMU KURUMLARINDA PERSONELİN PERFORMANSINA GÜVEN ALGISININ ETKİSİ
Arş. Gör. Davut ŞAHBAZ	KEŞMİR'İN YARI MİTOLOJİK İLK YERLİ HALKLARI: NAGALAR VE PİSACHALAR
Dr. Öğr. Üyesi Arkın GÜNAY	ESNEKLİĞİN ÇALIŞMA YAŞAMI VE İŞ HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ
Doç. Dr. Ayten DİNÇ Öğr. Gör. Ezgi ATALAY	GÖÇ VE SURİYELİ MÜLTECİ KADIN SAĞLIĞI
Öğr. Gör. Nuray DEMİREL AKGÜL Öğr. Gör. Serap MUTLU Öğr. Gör. Zeliha SARIKAYA HÜNEREL	"OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA" PROJESİ ÖĞRENCİLERİNİN FORMA SEÇİMİNDEKİ TERCİHLERİ
Arş. Gör. Davut ŞAHBAZ	II. DÜNYA SAVAŞININ HİNDİSTAN'DA YARATTIĞI SOSYOEKONOMİK ETKİLER KAPSAMINDA BİR ÇÖZÜMLEME: HİNDİSTAN'I TERK ET HAREKETİ
Dr. Anıl Kaan UÇAR	TOPLUMSAL ATMOSFER BAĞLAMINDA TÜRK SİNEMASINDA YOKSULLUK VE HAYALLER
Vəfa Piri qızı Cəfərova	AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNƏ İNNOVASİYA YÖNÜMLÜ KLASTERLƏRİN TƏYİN OLUNMA İMKANLARI
Prof. Dr. Gıyasettin AYTAŞ	MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK EDEBİYATINDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN SOSYOLOJİK ARKA PLANI

21/12/2019 Cumartesi

Saat:13.15- 16.15

Salon: 1, Oturum-2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Rahmi YAMAK Doç. Dr. Çağlar YURTSEVEN
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SEZER	TURİZMİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: AKDENİZ HAVZASI ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK Öğr. Gör. Özlem BERKSAN ATASOY	TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİN MARKA SADAKATİNE ETKİSİ: HAZIR GİYİM ÜRÜNLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Arş. Gör. Sinem DOĞAN Prof. Dr. Nebiye YAMAK Prof. Dr. Rahmi YAMAK	TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNE KATILIM İLE UZUN DÖNEM İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ
Dr. Öğr. Üyesi Aykut ŞARKGÜNEŞİ Şebnem DURMUŞ KAYAHAN	DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE HAREKETLERİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMANS GÖSTERGELERİNE ETKİSİ: CAMELS VE EKK YÖNTEMLERİ İLE ANALİZİ
Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Bora ORAN	KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN EKONOMİK RİSKİ KÜRESEL ISINMA & EKONOMİK BÜYÜME
Öğr. Gör. Dr. Mehmet TATOĞLU	DÜNYA'DA ÇAY ÜRETİMİ, PAZARLAMASI VE TÜRKİYE İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Elif ACAR Yasin REYHAN	BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞLARININ GELİRİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR: KALİTE GÜVENCE SİSTEMİ İNCELEMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Burak UYAR Dr. Öğr. Üyesi Elvan HAYAT	A'WOT(SWOT/AHP)
Arş. Gör. Sinem DOĞAN Prof. Dr. Nebiye YAMAK Prof. Dr. Rahmi YAMAK	TÜRKİYE'DEKİ ALTIN TALEBİNDE MEVSİMSELLİK ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Merve KARACAER ULUSOY	ÇOK BOYUTLU ÖLÇEKLEME ANALİZİ İLE PORTFÖY ÇEŞİTLEMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Burak UYAR Dr. Öğr. Üyesi Elvan HAYAT	ETKİN VZA KULLANIMI
Doç. Dr. Çağlar YURTSEVEN	ENLARGEMENT AND TRANSFORMATION OF THE MOVIE THEATER INDUSTRY IN TURKEY

21/12/2019 Cumartesi
Saat:13.15- 16.15

Salon: 2, Oturum -2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	SELÇUKLU YÖNETİMİNDE ERMENİLERLE SOSYO-EKONOMİK ETKİLEŞİMLER
Doç. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT	KÜLTÜREL PLANLAMA VE YAVAŞ ŞEHİR ETKİLEŞİMİ
Prof. Dr. Ali ŞAHİN Merve TERLEMEZ	ŞEHİR GÜVENLİĞİ VE SUÇ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK YAPILMIŞ BAZI ALAN ARAŞTIRMALARININ ANALİZİ VE ÖNERİLER
Assoc. Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ	THE NEW IMMIGRANTS OF ANATOLIAN CITIES: INTERNATIONAL STUDENTS
Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE JÖN TÜRK ÖRGÜTLENMESİNİN TOPLUMSAL TABANI
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	İKTİSAT TARİHİ AÇISINDAN ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE DENİZ TİCARETİ FAALİYETLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüsnü BİLİR	YİRMİNCİ YÜZYILDA BİLİM FELSEFESİ TARTIŞMALARI: PAUL FEYERABEND VE IMRE LAKATOS ÖZELİNDE BİR İNCELEME
Prof. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN	THE ROLE OF TRADITIONAL RELIGIOUS EDUCATION IN PRODUCING EXTREMISM IN THE ISLAMIC WORLD: THE CASE OF TURKEY AND EGYPT
Doç. Dr. Özgür SARI	SOSYOLOJİK TEORİLER IŞIĞINDA RİSK KAVRAMI VE RİSK TOPLUMU TARTIŞMALARI: SAĞLIKTA RİSK
Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ	KLASİK DÖNEM SONRASI ARAP ŞİİRİNDE İBN MEKÂNİS'E AİT SOSYOLOJİ TEMALI İRONİK BİR DİDAKTİK URCÛZE DENEMESİ
Doç. Dr. Ahmet DENİZ	İKİ TÜRK LİDERLERİNDEN ESİNLENEREK TARİH BİLGİSİNİN ÖNEMİ
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK Öğr. Gör. Medine KAYNAK	KÜLTÜREL VE SOSYOLOJİK ÖZÜMSEMEDEN GÜNÜMÜZ ANLAYIŞINA GELİNLİKLERİN DEVİNİMİ

21/12/2019 Cumartesi
Saat:13.15- 16.15

Salon:3, Oturum-2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN Dr. Öğr. Üyesi F. Didem GÖÇMEN
Sultan SARI	1999-2017 DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ VE KREDİLERİN GELİŞİMİ
Merve Mine İLBEYLİ Prof. Dr. Feride ÖZTÜRK	TÜRKİYE'DE İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN SEKTÖRLER İTİBARİYLE ANALİZİ
Prof. Dr. Arzu ŞENER Dr. Öğr. Üyesi Esna Betül BUĞDAY Arş. Gör. Uzm. Sevde YÜCEL	TÜKETİCİLERİN TASARRUF VE BİRİKİM DAVRANIŞLARI
NESLİHAN DERELİ	ÇEVRESEL MUHASEBE VE RAPORLAMA
Gizem YAVUZ Dr. Öğr. Üyesi Özgür UYSAL	YÜKSEK TEKNOLOJİLİ ÜRÜN İHRACATINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ANALİZİ: OECD ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi F. Didem GÖÇMEN	İNOVATİF ŞİRKETLER ÖRNEKLEMİNDE ÇALIŞAN ÖNERİ SİSTEMLERİNİN ÖRGÜTSEL YARATICILIĞA ETKİSİ
Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN Harun KAPTANER	KALKINMA KURAMLARI AÇISINDAN BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ÖNEMİ
Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR	TARIMSAL BİR ÜRÜN OLAN FINDIĞIN EKONOMİK ROLÜ VE TÜRKİYE'NİN FINDIK DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Yunus ADIGÜZEL	ŞİRKET BİRLEŞMELERİNİN STRATEJİK YÖNETİM, ÖRGÜTSEL DAVRANIŞ VE FİNANS AÇISINDAN MODELLENMESİ
Svitlana Mytsiuk	GLOBAL TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF UNIVERSITIES
NESLİHAN DERELİ	GELENEKSEL GIDALARDA PAZARLAMA VE GİRİŞİMCİLİK: "SİVAS PEZÜK TURŞUSU (DAL TURŞUSU)"
რუსუდან საღინაძე	ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“

21/12/2019 Cumartesi
Saat:16.30-18.30

Salon: 1, Oturum-3	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Şimal Roda IŞIK	VERGİ CENNETLERİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YERİ
Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR	BÖLGESEL KALKINMADA TURİZM SEKTÖRÜ: GİRESUN ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Dr. Gaye MAT ÇELİK Evin ANĞAY YILDIRIM	İŞ HAYATINDA TUTUNMAYA ÇALIŞAN KADINLAR:DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ
Elif YILMAZ Dr. Muhammet Yunus ŞIŞMAN	TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN SOSYO-EKONOMİK İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Ragıp YILMAZ	METALİST PARA YAKLAŞIMI VE İSTİHDAMIN ESNEKLEŞMESİ
Ömer Burak YEL	KÜRESELLEŞMENİN GÜNÜMÜZE KADAR SERÜVENİ VE EKONOMİK GÜCÜ FARKLI SEVİYELERDE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ
Yılmaz Evrim ALTUN	EĞİTİM YÖNÜNDEN KAMU HARCAMALARININ GENÇ İŞSİZLİĞE ETKİSİNİN TÜRKİYE VE İNGİLTERE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI
İrem GÜNEŞ	AR-GE İÇİN ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ'NİN ÖNEMİ VE İŞBİRLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

21/12/2019 Cumartesi
Saat:16.30-18.30

Salon: 2, Oturum-3	Oturum Başkanı: Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK	KİMLİKSEL VE SOSYOEKONOMİK FARKLILIKLARIN BİR ÇATIŞMA NEDENİ OLARAK SPORA YANSIMASI: 17 EYLÜL 1967 KAYSERİSPOR-SİVASSPOR MAÇI
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI	GELENEKSEL OYUNDAN SPORA GEÇİŞ SÜRECİNDE KÖK BÖRÜ
Dr. Öğr. Üyesi Fatma OKUR ÇAKICI Arş. Gör. Taylan Can DOĞANAY	SİYASİ LİDER ODAKLI SEÇMEN DAVRANIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ: KARAMAN İLİ 2019 YEREL SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI
Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK Recep BOZKURT	VEJETARYENLİK VE VEGAN DÜŞÜNCESİNE EKOLOJİK AÇIDAN ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
Prof. Dr.İhsan ÇAPCIOĞLU Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ	TOPLUMSAL ETİK BAĞLAMINDA AHİLİKTE MESLEK AHLAKI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Nuran VARIŞLI	SOSYAL DIŞLANMA VE YOKSULLUK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Safa DEMİR SARI	DİNDAR KADINLARIN İBADET MEKÂNLARINDAKİ GÖRÜNÜRLÜKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: "KADINLAR CAMİLERDE KAMPANYASI" ÖRNEK OLAYI
Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ Prof. Dr.İhsan ÇAPCIOĞLU	DİNİ VE AHLAKİ MOTİFLER BAĞLAMINDA FÜTÜVVETNAMELERE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

21/12/2019 Cumartesi
Saat:16.30-18.30

Salon: 3, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. M. Fatih BAYRAMOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Cem KARTAL
Meryem EMRE AYSİN Gürkan ÇALMAŞUR	KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASI TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN ETKİNLİK ANALİZİ
Esengül SALİHOĞLU Ayşegül HAN	BITCOIN VE SEÇİLMİŞ KRİPTO PARA BİRİMLERİNİN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Yasin ACAR Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BENLİ	CARİ AÇIK-BÜTÇE AÇIĞI-BORÇLANMA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN VERİYE DAYALI NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Esengül SALİHOĞLU	SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR GELECEK İÇİN YEŞİL BANKACILIKTA KİLOMETRE TAŞLARI: TÜRKİYE UYGULAMASI
Dr. Öğr. Üyesi Deniz TURAN	EKONOMİK VE MALİ BOYUTLARI İLE ROBOT VERGİSİ
Dr. Durdane KÜÇÜKAYCAN	YÖNETSEL HESAPVEREBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN KAMUDA YÖNETİM ARACI OLARAK TÜRKİYE'DE PROGRAM BÜTÇE SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Asts. Prof. Yasin ACAR	THE ROLE OF SOCIAL RELATIONS AS A DETERMINANT OF HAPPINESS
Fatma Zehra YILDIZ Öğr. Gör. Emine ATALAY Arş. Gör. Emine GÜNDOĞMUŞ Birsen YENER AYDIN	KADIN AKADEMİSYENLERİN SORUNLARI ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

22/12/2019 Pazar
Saat:09.30-12.30

Salon: 1, Oturum-1	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Arzu ŞENER Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ
Dr. Gaye MAT ÇELİK	TÜRKİYE'DE KADIN İSTİHDAMININ GÖRÜNÜMÜ
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL Mehtap KEÇE	RESİMLİ İKTİSAT SALNAMESİNE GÖRE VİLAYETLERİN MALİ FAALİYETLERİ (1926-1927)
Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ	TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDE KALİTE YÖNETİMİ: YENİ BİR YOL HARİTASI
Dr. Selda FINDIKLI Dr. Emine Pınar SAYGIN	MÜŞTERİNİN SORUMLU HALİ: TÜKETİCİ VATANDAŞLIK
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN Dr. Gaye MAT ÇELİK Evin ANĞAY YILDIRIM	ÖZEL SEKTÖRDE ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA DAİR SORUNLARI-DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEN	TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN İSTİHDAMINDA KOTA UYGULAMASI VE BİR MODEL ÖNERİSİ
Muammer Sami DEMIRHAN Doç. Dr. Burcu GÜVENEK	VERGİ GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Özgür SAYGIN	VERGİ İCRASININ İNSANİ SINIRLARI
Gökhan TİBİLLİ Prof. Dr. Arzu ŞENER	TÜKETİCİ SORUN ÇÖZME MEKANİZMASI OLARAK HAKEM HEYETLERİ, İŞLEYİŞİ VE İŞLEYİŞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER
Doç. Dr. İbrahim Efe EFEOĞLU Yük. Müh Erkan DÖNER	KARAR VERİCİ STRATEJİLERE DUYGUSAL ZEKÂNIN ETKİSİ: ADANA, TÜRKİYE'DE KOBİ MÜDÜRLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA ÇALIŞMASI
Dr. Mahmut SAMAR	İSLAMÎ FİNANS AÇISINDAN KATILIM BANKACILIĞINDAKİ KATILMA HESAPLARI
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIKMAZ	SOCIO-ECONOMIC EVALUATION OF ACADEMIC MOBBING IN PUBLIC UNIVERSITIES

22/12/2019 Pazar
Saat:09.30-12.30

Salon: 2, Oturum-1	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Rasim SOYLU
Assoc.Prof. Dr. Devrim VURAL YILMAZ	THE FORGOTTEN FACE OF THE BOLOGNA PROCESS: THE SOCIAL DIMENSION
Fatma AYHAN	TRADITIONAL DESIGN PRODUCTS IN TOURISM IMPORTANCE AND CONTRIBUTION TO ECONOMY
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR Ali ŞİMŞEK	ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM PROGRAMI AÇISINDAN İNSAN HAKLARI, YURTTAŞLIK VE DEMOKRASİ DERSİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ
Dr. Öğr. Üyesi Banu BEYAZ SİPAHİ	TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM SÜRECİNDE YOKSULLUK BOYUTU: HANEHALKI GELİRİNİN VE SAĞLIK GÜVENCESİNİN ETKİSİ
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI	GELENEKSEL AŞIRTMALI ABA GÜREŞİNİN SİSTEMLİ MÜSABAKA DÜZEYİNDE KAYBOLAN FOLKLORİK YAPISI
Öğr. Gör. Dr. Birol DEMİRCAN	SEÇKİNCİLİK VE KÖYLÜLÜK: TÜRK MODERNLEŞMESİNDE KİMLİK İNŞALARI
Fatma AYHAN	BELT BUCKLES IN TURKISH CULTURE
Doç. Dr. Rasim SOYLU	SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK SOKAK SANATI VE BANKSY ÖRNEĞİ
Озодбек Караматов Абдулатив Халдаров Шерзод Рахманов	ИННОВАЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УЗБЕКИСТАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРОИЗВОДСТВО ОРГАНИЧЕСКОГО ХЛОПКА
Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL Rabia Sümeyye KARAPINAR	HEYBELİADA SENATORYUMU SALNAMESİNE GÖRE HEYBELİADA SENATORYUMUNUN MUHTEVASI (1924-1927)
Dr. Öğr. Üyesi Umut ULUKAN	DOĞU KARADENİZ'DE GÖÇ VE KIRSAL YAŞLILIK
Pınar Ezgi BURÇ	SPOR SOSYOLOJİSİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET: KADINLARIN VE ERKEKLERİN TAKIM TUTMA ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE UYGULAMALI BİR ARAŞTIRMA

22/12/2019 Pazar
Saat:12.30-15.30

Salon: 1, Oturum-2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Aslı YAZICI Dr. Öğr. Üyesi Önder A. AFŞAR
Öğr. Gör. Erdem HİLAL Öğr. Gör. Burcu DOĞAN	SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ
Öğr. Gör. Esra UYGUN Dr. Öğr. Üyesi Hicran KASA	HİZMET İHRACATINDA KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI
Dr. Murad DUZCU Arş. Gör. Ömer Fuad KAHRAMAN	TÜRKİYE'DE ENTEGRE SINIR YÖNETİMİ, DÜZENSİZ GÖÇ KONTROLÜ VE GÜVENLİK
Sabriye Nur GÜNGÜNEŞ	KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ ÜZERİNE ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Ezgi AKDİKMEN Barlas ARMATLI	TÜRKIYE'DE BILGI EKONOMISININ GAYRI SAFI YURTICI HASILA ILE ILISKISININ INCELENMESI
Dr. Öğr. Üyesi Önder A. AFŞAR	KRİZLER GÖLGESİNDE TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ: SINIR SORUNUNDAN KÖRFEZ SAVAŞLARINA KISA BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Hicran KASA Öğr. Gör. Esra UYGUN Dr. Öğr. Üyesi Firdevs Didem GÖÇMEN	THE IMPORTANCE OF SERVICE EXPORT AND ITS EFFECTS ON DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRY ECONOMIES
Arş. Gör. Ömer Fuad KAHRAMAN Dr. Murad DUZCU	ENERJİ POLİTİKALARI VE ÇEVRE DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SIFIR ATIK PROJESİ
Makine Müh. Osman İRI Doç. Dr. Ercan ERGÜN	ENDÜSTRİ 4.0 PERSPEKTİFİNDEN FİRMALARIN ORGANİZASYON YAPISI VE İNSAN KAYNAKLARI ROLLERİNE ETKİSİ

22/12/2019 Pazar
Saat:12.45-15.30

Salon: 2, Oturum-2	Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sedat YAZICI
Prof. Dr. Aslı YAZICI Prof. Dr. Sedat YAZICI	DUYGU SOSYOLOJISI
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KİTAPCI	TÜRKİYE'DEKİ YAKIN DÖNEM İKTİSAT SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMALARINA KÜLTÜR MERKEZLİ BİR BAKIŞ
Arş. Gör. Hatice ÖZER	YENİ ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN YOUTUBE'DA İÇERİK ÜRETİCİSİ (EMEKÇİSİ) OLARAK ÇOCUK VE ÖZNELEŞME SÜREÇLERİ
Dr. Öğr. Üyesi M. Çağlar KURTDAŞ	KÜRESEL EMPERYALİZMİN KENDİ İÇİNDE YARATTIĞI TRUVA ATI: "GÖÇMENLER"
Dr. Münevver BAYAR	GENEL SAĞLIK SİGORTASININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ KAPSAMINDA TAMAMLAYICI SAĞLIK SİGORTASI UYGULAMALARININ ÖNEMİ
Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA	GASTRONOMİ TURİZMİNİN YENİ AKTÖRLERİ: YOUTUBERLAR
Prof. Dr. Sedat YAZICI Doç. Dr. Ensar ÇETIN Doç. Dr. Hakan ARSLAN Doç. Dr. Kemal DIL	AKTIF YURTTAŞLIK DAVRANIŞINI BELIRLEYEN DEĞIŞKENLERIN TESPITI ÜZERINE BIR ÇALIŞMA
Doç. Dr. Aziz BELLİ Arş. Gör. İsmail SARITEKE	BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Emine Meliha KURTDAŞ	HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMLARININ ÇOCUKLARIN SOSYALLEŞME SÜRECİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA	E-SPOR TURİZMİNİN GELECEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim KAPLAN	TOPLUMUN TEMELİ OLAN AİLE YAPISINI ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ: HZ.LÛT'UN EŞİ VE KAVMİ ÖRNEĞİ

22/12/2019 Pazar
Saat:15.45-18.00

Salon: 1, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aziz BELLİ Dr. Öğr. Üyesi Ergün HASGÜL
Arş. Gör. Murad DUZCU Arş. Gör. İsmail SARITEKE	IŞİD MENSUPLARININ YARGILANMASI SORUNSALI
Dr. Erol KALKAN	NATIONAL IDENTITY AND FOREIGN POLICY: "ARE TURKISH AND AMERICAN FOREIGN POLICY COMPATIBLE AND COMPLEMENTARY?"
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Serkal YILDIRIM Dr. Durmuş GÜR	SAFRANBOLU'NUN ÜÇBÖLÜK KÖYÜ'NDE ROMA VE ERKEN BİZANS DÖNEMİ'NE İLİŞKİN YENİ BULGULAR
Dr. Öğr. Üyesi Aylın DIKMEN ÖZARSLAN	DİJİTAL DÜNYANIN ÇOCUKLARI SESLERİNİ YÜKSELTİYOR!
Dr. Öğr. Üyesi Ergün HASGÜL	OYUN MU? GERÇEK MI? : "MAVI BALINA" OYUNUNUN BASINDAKI YANSIMASI VE TOPLUM ÜZERINDEKI ETKISI
Öğr. Gör. İpek DEMİR Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ	ÇOK KATMANLI BİR KENT OLAN ÇAVDARHİSAR'IN KORUMA SORUNLARI
Arş. Gör. İsmail SARITEKE Doç. Dr. Aziz BELLİ	TİCARİ REKLAM VE HAKSIZ TİCARİ UYGULAMALAR YÖNETMELİĞİ UYARINCA KARŞILAŞTIRMALI REKLAM
Dr. Erol KALKAN	SECURITISATION AND EXTERNALISATION OF DOMESTIC ISSUES: ISLAMIC AND KURDISH AFFAIRS IN TURKISH FOREIGN POLICY
Dr. Öğr. Üyesi Erkan DİKİCİ Dr. Öğr. Üyesi Arif ÇİÇEK	TARİHSEL SÜREÇTE ÇALIŞMA KÜLTÜRÜNÜN DEĞİŞİMİ

22/12/2019 Pazar
Saat:15.45-18.00

Salon: 2, Oturum-3	Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA
Arş. Gör. Enes BALOĞLU	SAĞLIK İLETIŞIMINDE DIJITAL DIL: EMOJILER
Öğr. Gör. Esra SEÇIM	MODA OLGUSUYLA DEĞİŞEN BEDEN ALGISI VE TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ
Öğr. Gör. Kübra ERCAN	TELEVİZYON DİZİLERİ VE SOSYAL ÇÖZÜLME
Dr. Öğr. Üyesi Önder YAYLA	TÜRKİYE'DEKİ SEBZE ÜRETİMİNİN MEKÂNSAL ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Öğretim Üyesi Hakkı KARAŞAHIN	KARİZMATİK BİR OTORİTE TİPİ OLARAK PEYGAMBERLİK
Arş. Gör. Enes BALOĞLU	DIJITAL DÜNYANIN DIJITAL HASTALIĞI SIBERKONDRI
Kenan ASLANOV Fırat POLAT Yunus KALABALIK	LIDERIN DESTEKLEYICI SESI ILE ALGILANAN YETERLILIK İKLIMI ARASINDAKI İLIŞKI: SANAYI BÖLGESI UYGULAMASI
Öğr. Gör. İpek DEMİR Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ	ÇOK KATMANLI BİR KENT OLAN ÇAVDARHİSAR'IN KORUMA SORUNLARI
Ali HAMADA	ENVY AND JEALOUSY IN ELENA FERRANTE'S MY BRILLIANT FRIEND...

İÇİNDEKİLER

Durdane KÜÇÜKAYCAN *YÖNETSEL HESAPVEREBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN KAMUDA YÖNETİM ARACI OLARAK TÜRKİYE'DE PROGRAM BÜTÇE SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*	**1**
Sedat YAZICI, Ensar ÇETİN, Hakan ARSLAN, Kemal DİL *AKTİF YURTTAŞLIK DAVRANIŞINI BELİRLEYEN DEĞİŞKENLERİN TESPİTİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*	**13**
Niyazi AKYÜZ, İhsan ÇAPCIOĞLU *DİNİ VE AHLAKİ MOTİFLER BAĞLAMINDA FÜTÜVVETNAMELERE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ*	**21**
Mehmet TATOĞLU *DÜNYA'DA ÇAY ÜRETİMİ, PAZARLAMASI VE TÜRKİYE İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*	**27**
Nuray DEMİREL AKGÜL, Serap MUTLU, Zeliha SARIKAYA HÜNEREL *"OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA" PROJESİ ÖĞRENCİLERİNİN FORMA SEÇİMİNDEKİ TERCİHLERİ*	**46**
Mücahit NAVRUZ, Ali ŞAHİN *KENTSEL TERÖRLE MÜCADELEDE ÇELİK KUŞAK (RİNG OF STEEL) UYGULAMALARI: BİRLEŞİK KRALLIK'TA BELFAST VE LONDRA ÖRNEKLERİ*	**67**
Gökhan TİBİLLİ, Arzu ŞENER *TÜKETİCİ SORUN ÇÖZME MEKANİZMASI OLARAK HAKEM HEYETLERİ, İŞLEYİŞİ VE İŞLEYİŞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER*	**76**
Banu BEYAZ SİPAHİ *TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM SÜRECİNDE YOKSULLUK BOYUTU: HANEHALKI GELİRİNİN VE SAĞLIK GÜVENCESİNİN ETKİSİ*	**90**
Mehmet Devrim TOPSES *BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE JÖN TÜRK ÖRGÜTLENMESİNİN TOPLUMSAL TABANI*	**104**
Mustafa Malkoç YAŞAR *BÖLGESEL KALKINMADA TURİZM SEKTÖRÜ: GİRESUN ÖRNEĞİ*	**109**
Aziz BELLİ, İsmail SARITEKE *BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ*	**116**
İhsan ÇAPCIOĞLU, Niyazi AKYÜZ *TOPLUMSAL ETİK BAĞLAMINDA AHİLİKTE MESLEK AHLAKI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME*	**126**
Yasin ACAR, Muhammed BENLİ *CARİ AÇIK-BÜTÇE AÇIĞI-BORÇLANMA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN VERİYE DAYALI NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*	**131**
AMADU BAH, OZDEN ZEYNEP OKTAV *THE CAUSES OF THE BOKO HARAM INSURGENCY IN NIGERIA*	**140**
Ahmet DENİZ *İKTİSAT TARİHİ AÇISINDAN ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE DENİZ TİCARETİ FAALİYETLERİ*	**148**
Enes BALOĞLU *DİJİTAL DÜNYANIN DİJİTAL HASTALIĞI SİBERKONDRİ*	**155**
Aslı YAZICI, Sedat YAZICI *DUYGU SOSYOLOJİSİ*	**161**

Ahmet DENİZ ***SELÇUKLU YÖNETİMİNDE ERMENİLERLE SOSYO-EKONOMİK ETKİLEŞİMLER***	**167**
Arkın GÜNAY ***ESNEKLİĞİN ÇALIŞMA YAŞAMI VE İŞ HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ***	**172**
Önder YAYLA ***E-SPOR TURİZMİNİN GELECEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME***	**211**
Fatma ÖZTÜRK, Medine KAYNAK ***KÜLTÜREL VE SOSYOLOJİK ÖZÜMSEMEDEN GÜNÜMÜZ ANLAYIŞINA GELİNLİKLERİN DEVİNİMİ***	**222**
Orhan CENGİZ, Müge MANGA ***G-8 ÜLKELERİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ***	**230**
Önder YAYLA ***GASTRONOMİ TURİZMİNİN YENİ AKTÖRLERİ: YOUTUBERLAR***	**244**
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI ***GELENEKSEL AŞIRTMALI ABA GÜREŞİNİN SİSTEMLİ MÜSABAKA DÜZEYİNDE KAYBOLAN FOLKLORİK YAPISI***	**258**
NESLİHAN DERELİ ***GELENEKSEL GIDALARDA PAZARLAMA VE GİRİŞİMCİLİK: "SİVAS PEZÜK TURŞUSU (DAL TURŞUSU)"***	**263**
Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI ***GELENEKSEL OYUNDAN SPORA GEÇİŞ SÜRECİNDE KÖK BÖRÜ***	**273**
Ezgi ATALAY, Ayten DİNÇ ***GÖÇ VE SURİYELİ MÜLTECİ KADIN SAĞLIĞI***	**278**
Esengül SALİHOĞLU ***SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR GELECEK İÇİN YEŞİL BANKACILIKTA KİLOMETRE TAŞLARI: TÜRKİYE UYGULAMASI***	**285**
Esra UYGUN, Hicran KASA ***HİZMET İHRACATINDA KATMA DEĞER VERGİSİ İSTİSNASI***	**293**
Özgür SAYGIN ***HUMANITARIAN BOUNDARIES OF TAX EXECUTION***	**297**
Murad DUZCU, İsmail SARITEKE ***IŞİD MENSUPLARININ YARGILANMASI SORUNSALI***	**302**
Fatma Zehra YILDIZ, Emine ATALAY, Emine GÜNDOĞMUŞ, Birsen YENER AYDIN ***KADIN AKADEMİSYENLERİN SORUNLARI ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI***	**308**
Hakkı KARAŞAHİN ***KARİZMATİK BİR OTORİTE TİPİ OLARAK PEYGAMBERLİK***	**322**
Yiğit Anıl GÜZELİPEK ***KİMLİKSEL VE SOSYOEKONOMİK FARKLILIKLARIN BİR ÇATIŞMA NEDENİ OLARAK SPORA YANSIMASI: 17 EYLÜL 1967 KAYSERİSPOR-SİVASSPOR MAÇI***	**337**
Esat AYYILDIZ ***KLASİK DÖNEM SONRASI ARAP ŞİİRİNDE İBN MEKÂNİS'E AİT SOSYOLOJİ TEMALI İRONİK BİR DİDAKTİK URCÛZE DENEMESİ***	**343**
Nezir AKYESILMEN ***THE ROLE OF TRADITIONAL RELIGIOUS EDUCATION IN PRODUCING EXTREMISM IN THE ISLAMIC WORLD: THE CASE OF TURKEY AND EGYPT***	**356**
Sabriye Nur GÜNGÜNEŞ ***KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ ÜZERİNE ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ***	**366**
Önder A. AFŞAR ***KRİZLER GÖLGESİNDE TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ: SINIR SORUNUNDAN KÖRFEZ SAVAŞLARINA KISA BİR DEĞERLENDİRME***	**383**

Ömer Burak YEL *KÜRESELLEŞMENİN GÜNÜMÜZE KADAR SERÜVENİ VE EKONOMİK GÜCÜ FARKLI SEVİYELERDE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ*	**392**
Murad DUZCU, Ömer Fuad KAHRAMAN *TÜRKİYE'DE ENTEGRE SINIR YÖNETİMİ, DÜZENSİZ GÖÇ KONTROLÜ VE GÜVENLİK*	**401**
Mahmut SAMAR *İSLAMÎ FİNANS AÇISINDAN KATILIM BANKACILIĞINDAKİ KATILMA HESAPLARININ*	**407**
Muammer Sami DEMİRHAN, Burcu GÜVENEK *VERGİ GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ*	**417**
Hüseyin KOÇAK, Recep BOZKURT *VEJETARYENLİK VE VEGAN DÜŞÜNCESİNE EKOLOJİK AÇIDAN ELEŞTİREL BİR BAKIŞ*	**432**
Özgür SARI *MEDİKAL TURİZM: BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA DENEMESİ*	**447**
A. Baran DURAL, Şermin DURAL *YERLİ VE YABANCI SİNEMADA MELODRAM TÜRÜ*	**454**
Meryem EMRE AYSİN, Gürkan ÇALMAŞUR *KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASI TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN ETKİNLİK ANALİZİ*	**467**
Mustafa ŞEN *TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN İSTİHDAMINDA KOTA UYGULAMASI VE BİR MODEL ÖNERİSİ*	**474**
Burçak POLAT *THE RELATIONSHIPS BETWEEN ECONOMIC GROWTH, FOREIGN CAPITAL AND OPENNESS*	**490**
Ergün HASGÜL *OYUN MU? GERÇEK Mİ? : "MAVİ BALİNA" OYUNUNUN BASINDAKİ YANSIMASI VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*	**506**
Ömer Fuad KAHRAMAN, Murad DUZCU *ENERJİ POLİTİKALARI VE ÇEVRE DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SIFIR ATIK PROJESİ*	**513**
Bahar BURTAN DOĞAN, Gaye MAT ÇELİK, Evin ANĞAY YILDIRIM *ÖZEL SEKTÖRDE ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA DAİR SORUNLARI-DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ*	**522**
Hüsnü BİLİR *POST-KEYNESYEN İKTİSADIN TEMEL ÖZELLİKLERİ*	**530**
რუსუდან საღინაძე *ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანშ*	**538**
Rasim SOYLU *SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK SOKAK SANATI VE BANKSY ÖRNEĞİ*	**544**
Enes BALOĞLU *SAĞLIK İLETİŞİMİNDE DİJİTAL DİL: EMOJİLER*	**556**
Özgür SARI *RISK CONCEPT AND RISK SOCIETY DEBATES IN THE LIGHT OF SOCIOLOGICAL THEORIES: RISK IN HEALTH*	**562**
Erdem HİLAL, Burcu DOĞAN *SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ*	**569**
Serap MUTLU, Zeliha SARIKAYA HÜNEREL, Nuray DEMİREL AKGÜL *ÇOCUK KATILIMLI OKUL FORMASI TASARIMI SÜRECİ, OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA PROJESİ ÖRNEĞİ*	**582**
Enver Sinan MALKOÇ *İBN-İ HALDUN'A GÖRE YERLEŞİK VE GÖÇEBE TOPLUMLARDA KÜLTÜRÜN AKTARIMI*	**605**

Esengül SALİHOĞLU, Ayşegül HAN ***BITCOIN VE SEÇİLMİŞ KRİPTO PARA BİRİMLERİNİN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME***	**616**
İpek DEMİR, Hicran Hanım HALAÇ ***ÇOK KATMANLI BİR KENT OLAN ÇAVDARHİSAR'IN KORUMA SORUNLARI***	**623**
H.Burçin HENDEN ŞOLT ***KÜLTÜREL PLANLAMA VE YAVAŞ ŞEHİR ETKİLEŞİMİ***	**637**
Fatma OKUR ÇAKICI, Taylan Can DOĞANAY ***SİYASİ LİDER ODAKLI SEÇMEN DAVRANIŞININ DEĞERLENDİRİLMESİ: KARAMAN İLİ 2019 YEREL SEÇİMLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI***	**647**
Sinem DOĞAN, Nebiye YAMAK, Rahmi YAMAK ***TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNE KATILIM İLE UZUN DÖNEM İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ***	**661**
Sinem DOĞAN, Nebiye YAMAK, Rahmi YAMAK ***TÜRKİYE'DEKİ ALTIN TALEBİNDE MEVSİMSELLİK ANALİZİ***	**670**
Osman İRİ, Ercan ERGÜN ***ENDÜSTRİ 4.0 PERSPEKTİFİNDEN FİRMALARIN ORGANİZASYON YAPISI VE İNSAN KAYNAKLARI ROLLERİNE ETKİSİ***	**681**
Özgür SARI ***TARİHSEL MİRASTAN KÜLTÜREL METAYA: MUDURNU HALK KÜLTÜRÜNÜN VE AHİLİĞİN TURİZME KAZANDIRILMASINDAKİ RİSKLER***	**691**
Mustafa Malkoç YAŞAR ***TARIMSAL BİR ÜRÜN OLAN FINDIĞIN EKONOMİK ROLÜ VE TÜRKİYE'NİN FINDIK DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME***	**699**
Devrim VURAL YILMAZ ***THE NEW IMMIGRANTS OF ANATOLIAN CITIES: INTERNATIONAL STUDENTS***	**706**
Ece GÖL ***THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: AN EVIDENCE FROM ARDL BOUND TEST***	**717**
Yasin ACAR ***THE ROLE OF SOCIAL RELATIONS AS A DETERMINANT OF HAPPINESS***	**732**
İsmail SARITEKE, Aziz BELLİ ***TİCARİ REKLAM VE HAKSIZ TİCARİ UYGULAMALAR YÖNETMELİĞİ UYARINCA KARŞILAŞTIRMALI REKLAM***	**739**
Abdurrahim KAPLAN ***TOPLUMUN TEMELİ OLAN AİLE YAPISINI ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ: HZ.LÛT'UN EŞİ VE KAVMİ ÖRNEĞİ***	**747**
Fatma ÖZTÜRK, Özlem BERKSAN ATASOY ***TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİN MARKA SADAKATİNE ETKİSİ***	**757**
Devrim VURAL YILMAZ ***TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDE KALİTE YÖNETİMİ: YENİ BİR YOL HARİTASI***	**770**
Önder YAYLA ***TÜRKİYE'DEKİ SEBZE ÜRETİMİNİN MEKÂNSAL ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ***	**777**
Dilek DEMIRBAS, Luis Carlos CASTİLLO TÉLLEZ ***ULUSLARARASI GİRİŞİM VE ŞIRKETLERIN BÖLGESEL, SEKTÖREL VE FİRMA SEVİYESİDE INOVASYON PERFORMANSI***	**797**
Ahmet DENİZ ***İKİ TÜRK LİDERLERİNDEN ESİNLENEREK TARİH BİLGİSİNİN ÖNEMİ***	**824**
Türkan ERDOĞAN, Harun KAPTANER ***KALKINMA KURAMLARI AÇISINDAN BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ÖNEMİ***	**829**
Elif YILMAZ, Muhammet Yunus ŞİŞMAN ***TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN SOSYO-EKONOMİK İNCELENMESİ***	**842**

Esna Betül BUĞDAY, Arzu ŞENER, Sevde YÜCEL ***HANEHALKI TASARRUF DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ***	**850**
Ali ACAR ***KAMU KURUMLARINDA PERSONELİN PERFORMANSINA GÜVEN ALGISININ ETKİSİ***	**881**
Bahar BURTAN DOĞAN, Şimal Roda IŞIK ***VERGİ CENNETLERİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YERİ***	**895**
VƏFA PİRİ QIZI CƏFƏROVA ***AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNƏ İNNOVASİYA YÖNÜMLÜ KLASTERLƏRİN TƏYİN OLUNMA İMKANLARI***	**907**
Yılmaz Evrim ALTUN ***EĞİTİM YÖNÜNDEN KAMU HARCAMALARININ GENÇ İŞSİZLİĞE ETKİSİNİN TÜRKİYE VE İNGİLTERE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI***	**913**
Hüsnü BİLİR ***YİRMİNCİ YÜZYILDA BİLİM FELSEFESİ TARTIŞMALARI: PAUL FEYERABEND VE IMRE LAKATOS ÖZELİNDE BİR İNCELEME***	**931**
NESLİHAN DERELİ ***ÇEVRESEL MUHASEBE VE RAPORLAMA***	**939**
Ali ŞAHİN, Merve TERLEMEZ ***ŞEHİR GÜVENLİĞİ VE SUÇ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK YAPILMIŞ BAZI ALAN ARAŞTIRMALARININ ANALİZİ VE ÖNERİLER***	**958**

YÖNETSEL HESAP VEREBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN KAMUDA YÖNETİM ARACI OLARAK TÜRKİYE'DE PROGRAM BÜTÇE SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Durdane KÜÇÜKAYCAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Maliye Bölümü

ÖZET

Günümüzde bütçeleme sistemlerinden beklenti kamusal amaç ve hedeflerle kullanılan kaynaklar arasındaki ilişkiyi göstererek hem mali saydamlığa hem de hesap verebilirliğe hizmet etmesidir. Bu beklentiyi sağlamak üzere ülkemizde 2008 yılından itibaren genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde performans esaslı bütçeleme sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Performans esaslı bütçeleme sisteminin temel unsurları; stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporudur. Bu sistemde kamu idareleri üst politika belgelerinde belirlenen hedef ve öncelikler ile uyumlu olarak beş yıllık stratejik planlarını hazırlamaktadır. Stratejik planlar ile bütçeler arasında bağ kuran yıllık performans programları hazırlanarak planda yer alan amaç ve hedeflerin yıllık maliyetlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca performans programlarının uygulama sonuçları her yıl faaliyet raporları ile açıklanarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu sayede performans esaslı bütçeleme sistemiyle kamu kaynaklarının daha etkili kullanımı ile saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerini esas alan, kamu idarelerinde yönetsel sorumluluğa dayalı bir bütçeleme ve raporlama mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla kamuda hesap verebilirliğin sağlanabilmesi için iyi işleyen bir bütçeleme sistemi gerekmektedir.

Bu çalışmada ülkemizde 2021 yılında merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde kullanılmaya başlanacak olan program bütçe sisteminin yönetsel hesap verebilirlik perspektifinden kamuda yönetim aracı olma bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile rehberlerin incelemeleri yapılarak yeni bütçeleme sisteminin kamu mali yönetimindeki işleyişi değerlendirilmiştir. Uygulamaya yeni başlayacak olan program bütçeleme sisteminin kamu idarelerinde kullanılmakta olan performans esaslı bütçeleme sistemine entegre edilerek yönetsel hesap verebilirliğe katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda performans bilgisi ile üst politika belgeleri ve idareler tarafından hazırlanan stratejik planlar ve performans programları arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hesap verebilirlik Türleri, Yönetsel Hesap verebilirlik, Program Bütçe Sistemi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla beraber kamu mali yönetiminde 1980'li yıllardan itibaren iyi yönetişim modeli kabul edilmeye başlanmıştır. İyi yönetişim modelinde; şeffaflık, hesap verebilirlik, eşitlik, etkinlik, hukukun üstünlüğü, katılım, cevap verebilirlik olmak üzere temel ilkeler yer almaktadır. Hesap verebilirlik iyi yönetişim ilkeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca diğer ilkelerle çoğunlukla birlikte veya onların yerine de kullanılmaktadır. Bu açıdan hesap verebilirlik Bovens'in (2007: 449) de ifade ettiği gibi kavramsal bir şemsiye görevi üstlenmektedir. Modern bütçe ilkelerinden olan hesap verme sorumluluğu, Edizdoğan ve Çetinkaya (2017: 64), kişinin görevini yerine getirip getirmediğinin hesabını verme zorunluluğu olarak ifade edilmektedir.

Yeni ekonomik düzende kamu mali yönetiminde ortaya çıkan gelişmeler bütçe sistemlerini de yakından etkilemiştir. Öncelikle OECD ülkelerinde uygulanan ve 1990'lı dönemlerde gelişmiş ülkelerde uygulanmaya başlayan performans esaslı bütçe sistemi kamu mali yönetimine yeni bir anlayış kazandırmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında ilk kez stratejik plan, ölçme ve değerlendirme, girdi-çıktı, verimlilik, sonuç gibi kavramları dâhil ederek, kamu hizmetlerinde etkinliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Günümüzdeki bütçeleme sistemlerinden beklenti; kamusal amaç ve hedeflerle kullanılan kaynaklar arasındaki ilişkiyi göstererek hem mali saydamlığa hem de hesap verebilirliğe hizmet etmesidir. Dolayısıyla kamuda hesap verebilirliğin sağlanabilmesi için iyi işleyen bir bütçeleme sistemi gerekmektedir. Bu çalışmada ülkemizde yeni uygulanmaya başlanacak olan program bütçe sisteminin yönetsel hesap verebilirlik perspektifinden stratejik yönetim aracı olma bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hesap verme sorumluluğu ile bu kavramın türlerinden olan yönetsel hesap verebilirlik kavramı açıklanmıştır. İkinci bölümde yönetsel hesap verebilirlik ile çağdaş bütçe sistemleri arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise ülkemizde kullanımı planlanan program bütçeye sistemi tanıtılarak bu sistemin kamu yönetiminde yönetsel hesap verebilirliğe katkısı değerlendirilmiştir.

1. HESAP VERME SORUMLULUĞU KAVRAMI

Türkçe tam karşılığı olmamakla beraber akademik çalışmalarda hesap verme sorumluluğu, hesap verilebilirlik olarak da adlandırılmaktadır[1]. Kamu mali yönetiminin mali anayasası olarak kabul edilen 5018 sayılı Kanunda, her iki kavrama da yer verilmektedir. Kanun amacında "hesap verebilirliğin sağlanması" ifadesi yer alırken kanunun 8. maddesinde "hesap verme sorumluluğu" tanımlanmaktadır. 5018 sayılı Kanun amacı; kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasında, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Kanun üçüncü bölümünde "Kamu Kaynağının Kullanılmasının Genel Esasları" başlığı altında hesap verme sorumluluğu, (Kanun 8. maddesinde) açıklanmaktadır. Kanunda "*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden,*

[1] Bu çalışmada kavramın her iki kullanım şekline yer verilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır." ifadesine yer verilmiştir.

5018 sayılı Kanun da yer verildiği üzere hesap verebilirlikte iki taraf bulunmaktadır. Bu iki taraflı ilişkide, bir kimsenin veya kurumun (hesap veren) bir eylem için başka bir tarafa (hesap soran) karşı sorumlu olduğu durumlar söz konusudur. Hesap verebilirlik, bir kimsenin veya kurumun (hesap veren) bir eylem için başka bir tarafa (hesap soran) karşı sorumlu olduğu durumlarda, kişinin/kurumun yaptıklarını açıklamakla yükümlü olması ve cevap vermesidir (Gül, 2008: 87). Hesap verebilirlik ilişkisinde hesap veren tarafın yaptıklarını haklı gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Kişinin yaptıklarını haklı gösterme zorunluluğu, cevap verme ve açıklamada bulunma yükümlüğünü gerektirir. Karakaş (2005: 292) hesap verme sorumluluğunu, kendisine yetki verilen ve kaynak tahsis edilen kişilerin (kamu görevlilerinin) bu yetkileri ve kaynakları nasıl kullandıkları konusunda rapor vermesi olarak ifade etmiştir. Hesap verme sorumluluğunun işleyişini; kararlaştırılmış olan beklentiler çerçevesinde görev üstlenilmesi ve bu görevlerin sonuçlarının raporlarının verilmesi olarak açıklamıştır.

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte hesap verebilirliğin önemi artmıştır. Hesap verebilirlik kimsenin karşı çıkamayacağı altın kavramlardan biri haline dönüşmüştür (Bovens, 2007: 448). Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışıyla beraber hesap verebilirliktir ilkesine, bu anlayış çerçevesinde yeni anlamlar da yüklenilmeye başlanmıştır. Kırılmaz ve Atak (2015: 189) hesap verme sorumluluğunu; kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesi, kullanılması, muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınması olarak ifade etmiştir. Hesap verme sorumluluğu kavramının tanımlarken kamu kaynaklarının kullanımında performansın değerlendirilmesine ve raporlanmasına vurgu yapılmaya başlanmıştır. Hesap verebilirlik dar anlamdan çıkartılarak daha geniş anlam kazanmıştır. Bu durum hesap verebilirlik türlerinin çoğalmasını sağlamıştır.

1.1.Hesap Verme Sorumluluğu Türlerinden Yönetsel Hesap Verebilirlik

Hesap verme sorumluluğunun türlerine yönelik sınıflandırmaları değişik kaynaklarda farklı şekillerde görebilmek mümkündür. Bovens (2007) literatürdeki en fazla kullanılan ayrımları dikkate alarak hesap verebilirlik türlerini, kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bovens'in yapmış olduğu çalışmadaki sınıflandırma, hesap verebilirliğin tarihsel süreci içerinde yer alan en kapsamlı sınıflandırmalardan biridir. Bu sınıflandırmada Hesap Soranın Niteliğine Göre, Hesap Verenin Niteliğine Göre, Hesap Verebilirlik Davranışın Doğasına Göre, Hesap Verebilirlik Yükümlülüğün Doğasına Göre ayrımlar yapılmıştır. Bu çalışmada yönetsel hesap verebilirlik üzerinde durulduğu için Hesap Soranın Niteliğine Göre yapılan sınıflandırma aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Hesap Verebilirlik Türleri

Hesap Soranın Niteliğine Göre	**Hesap Soran Kim?**
Siyasi hesap verebilirlik	Halk (seçmenler) Parlamento (halkın temsilcileri)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yönetsel (idari) hesap verebilirlik	Hiyerarşik üstler Denetçiler, kontrolörler, müfettişler Kamu denetçileri, etik kurulları
Yasal hesap verebilirlik	Mahkemeler
Mesleki hesap verebilirlik	Meslek örgütleri (mesleğin doğru icrası için)
Sosyal hesap verebilirlik	Halk Sivil toplum örgütleri

Kaynak: Bovens, 2007: 461.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü üzere yönetsel hesap verebilirlik niteliğine göre hesap verebilirlik türleri içerisinde yer almaktadır. Hesap verme ilişkisinde yer alan ve hesap veren tarafa göre daha güçlü konumda olan hesap soranın niteliği bu ayrım için önemlidir. Hesap soranın niteliğine göre hesap verebilirlik türleri; siyasi, idari (yönetsel), yasal, mesleki ve sosyal hesap verebilirliktir.

Siyasi hesap verme sorumluluğu bir ülkede halkın seçim ve oylama mekanizması ile görev verdikleri vekilleri denetleyebilmesidir (Aktan, Dileyici ve Vural, 2006: 170-171). Bu denetimin gerçekleşebilmesi için ülkenin demokratik rejimle yönetilmesi gerekmektedir. Siyasi rekabetin olduğu ve oylama mekanizmasının iyi işlediği demokratik yönetimlerle idare edilen yerlerde, yasama organı seçmenlere karşı siyasi hesap verme sorumluluğu taşımaktadır.

Kırılmaz ve Atak (2015: 199) idari (yönetsel) hesap verme sorumluluğunu; kamu görevlileri ve bürokratların, üst yönetim (bakanlar ve parlamento) ve yurttaşlar karşısındaki hesap verme yükümlülüğünü ifade etmekle birlikte, kendilerine yetki verilenler ve kaynak tahsis edilenlerin de bu yetkiyi ve kaynakları ne kadar iyi kullandıklarını sergileme yükümlülüğü olarak tanımlamıştır.

Yasal (yargıya karşı) hesap verebilirlik hem bireysel olarak kamu görevlilerinin hem de örgütsel açıdan kamu kurumlarının yargı organlarına karşı hesap vermesidir. Mesleki (profesyonel) hesap verebilirlik, belirli alanda uzmanlaşmış kamu örgütlerinin, kendi uzmanlık alanlarına ilişkin konularda hesap verebilirliğini sağlamayı amaçlamakta ve teknik bilgi sahibi ve profesyonel organlara karşı hesap verebilirliği sağlayacak mekanizmaları içermektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 26).

Yeni yönetişim anlayışıyla birlikte ortaya çıkan yeni bir hesap verebilirlik türü de sosyal hesap verebilirliktir. Sosyal hesap verebilirliği, Demirol (2014: 67-87), halkın bir hesap soran olarak, kendisini doğrudan ilgilendiren kamusal eylem ve işlemlerin hesabını, kamu görevlilerinden sorabilmesini kolaylaştırıcı bir mekanizma olarak görmektedir. Bu mekanizma vatandaş rapor kartları, toplum skor kartları, katılımcı bütçe, bilgi edinme hakkı, vatandaş jürileri gibi çeşitli girişimler yoluyla çalışmaktadır. Sosyal hesap verebilirlik, kamu yönetiminde halka doğrudan hesap verilebilecek bir yaklaşım tarzı olarak kabul edilmektedir.

Sinclair (1995: 219-231) hesap verebilirliğin beş biçimini açıklamıştır: politik, kamu, yönetsel, profesyonel ve kişisel hesap verebilirliktir. Politik hesap verebilirlik seçilmiş yetkililere, örneğin, bakanın parlamentoya, belediye başkanın belediye meclisine hesap verme

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sorumluğudur. Kamu hesap verebilirliği halka karşı doğrudan hesap verme sorumluğudur. Kamu hesap verebilirliğinin dayanak noktasında halkın en temel hakkı olan bilme hakkı bulunmaktadır. Kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili bilgilerin kamuya verilmesi kamu görevlileri için bir borçtur. Yönetsel hesap verebilirlik idari hesap verebilirlik ya da bürokratik hesap verebilirlik olarak da bilinmektedir. Yasal olarak belirlenen kural ve süreçlere uygun davranmayı gerektirmektedir. Profesyonel hesap verebilirlik, belli bir meslek grubunda çalışan kişinin (üyenin) davranış ve performanslarını düzenleyen kurallara uygun hareket etmesi olarak ifade edilmektedir. Kişisel hesap verebilirlik ise temel kişisel değerlere (insan onuruna saygı gibi) uygun davranmayı gerektirmektedir.

Yönetsel hesap verebilirlik (idari hesap verebilirlik ya da bürokratik hesap verebilirlik) kime hesap verilecek sorusuna cevap olarak idarenin kendi içinde yer alan kişi, kurum ya da organlara hesap vermesidir. Gül (2008: 405) yönetsel hesap verebilirliğin yöneticilerin üst yönetime hesap vermeleri olarak tanımlamıştır. Yönetsel hesap verebilirliğin ilk boyutunu hiyerarşik hesap verebilirliğin oluşturduğunu ifade eden Eryılmaz ve Biricikoğlu (2011: 26) bir kamu kurumunun, kendi içindeki veya dışındaki idari otoritelere, vesayet makamlarına karşı hesap vermesinin, bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca yönetsel hesap verebilirlik olarak "idari hesap verebilirlik", "hiyerarşik" veya "bürokratik"ya da "yasal" hesap verebilirlik şeklinde ayırımlarıyla literatürde karşılaşıldığını ifade eden İzci ve Sarıtürk (2017: 190) bu kavramların yönetsel hesap verebilirliğin birer unsuru olarak birbirlerinden ayrılmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla hiyerarşik boyutu olmaksızın veya içeriğini ve sonuçlarını belirleyen belirli bir yasal çerçeve olmadan, yönetsel bir hesap verebilirlik söz edilemez.

Hesap verebilirliğin tarihsel gelişimine baktığımızda sadece yapılan işlemlerin hukuka uygunluğu/uygunsuzluğuna bakılırken günümüzde bu kavrama yeni anlamlar yüklendiği görülmektedir. Kamu mali yönetimimiz de hesap verebilirlikteki tüm bu değişimleri kapsayacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. 5018 sayılı Kanunun 8. maddesinde hesap verme sorumluluğu "*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar,*

- ✓ *kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden,*
- ✓ *kullanılmasından,*
- ✓ *muhasebeleştirilmesinden,*
- ✓ *raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve*
- ✓ *yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.*"

olarak ifade edilmiştir. Kanunun üçüncü bölümünde "Kamu Kaynağının Kullanılmasının Genel Esasları" başlığı altında ifade edilen hesap verme sorumluluğundan asıl beklenti kaynakların kullanımında "*etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun"* olmaktır. Bu durum Bovens (2007) tarafından davranışın doğasına ve hesap verilecek konuya göre performans, mali ve mevzuata uyum hakkındaki hesap verebilirlik türü olarak ifade edilebilir. Kanun 8. maddesinin devamında yer alan "*yetkili kılınmış mercilere hesap vermek"* ise hesap soranın niteliği ile kime hesap verileceğine göre ayrım yapıldığında ise yönetsel hesap verebilirlik olarak sınıflandırılabilir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2. YÖNETSEL HESAP VEREBİLİRLİK VE ÇAĞDAŞ BÜTÇE SİSTEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİSİ

Yönetsel hesap verebilirlik (idari hesap verebilirlik ya da bürokratik hesap verebilirlik) kime hesap verilecek sorusuna cevap olarak idarenin kendi içinde yer alan kişi, kurum ya da organlara hesap vermesini gerektirmektedir. Dolayısıyla yönetsel hesap verebilirliğin ilk boyutunu hiyerarşik hesap verebilirlik oluşturmaktadır. Bu nedenle de kamu görevlileri ile bürokratlar, parlamentoya ve yurttaşlara karşı kendilerine verilen yetkiyi nasıl kullandıklarını gösterme zorunluluğu bulunmaktadır. Fakat günümüzde hesap verebilirlik sadece verilen yetkinin doğru kullanılıp kullanılmadığının hesabının verilmesinden ibaret değildir. Ayrıca yönetsel hesap verebilirlik kavramı, kaynakların ne kadar iyi kullanılıp kullanılmadığın da hesabının verilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kamu mali yönetiminde kullanılan mali araçlar kaynakların ne kadar iyi kullanılıp kullanılmadığının bir göstergesidir. Kamudaki en önemli mali doküman ise bütçedir. Kaynaklar ile kamusal ihtiyaçlar arasındaki dengeyi gösteren kamu bütçeleri harcama ve gelirlerin ayrıntılı listesi olarak kamu hizmetlerinin bir sipariş listesi olarak bilinmektedir. Günümüzde kamu bütçeleri sadece kamunun gelir ve giderlerini gösteren basit bir sipariş listesinden ziyade, kamu ihtiyaçlarının saptanmasına, bu ihtiyaçların karşılanmasında kamu fonlarının akılcı bir şekilde kullanılmasına, yönetim fonksiyonlarının etkin şekilde yerine getirilmesine ve kamu yönetiminde verimlilik ve etkinliğin sağlanmasına imkân veren bir yönetim aracı (Dicle, 1973: 25) olarak görülmektedir.

Devlet bütçelerinin bir yönetim aracı olarak işlerlik kazanması ise kullanılan bütçeleme sistemleriyle sağlanmaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla beraber kamu mali yönetiminde ortaya çıkan gelişmeler bütçe sistemlerini de yakından etkilemiştir. Öncelikle OECD ülkelerinde hızla uygulama alanı bulan ve daha sonraki 1990'lı dönemlerde gelişmiş ülkelere doğru seyrini hızlandıran performans esaslı bütçe sistemi kamu mali yönetimine yeni bir anlayış kazandırmıştır. Kamu kurum ve kuruluşlarında yapılması hedeflenen hizmetler ile kaynaklar arasında denge kuran ve hedeflere ne ölçüde ulaşılabildiğini ortaya koyan bu sistem kamu kuruluşlarına ilk kez stratejik plan, ölçme ve değerlendirme, girdi-çıktı, verimlilik, sonuç gibi kavramları dâhil ederek, kamu hizmetlerinde etkinliğin sağlanması amacına odaklanmıştır (Siverekli, 2006: 59).

Bu durum kamudaki çıktı, sonuç ve performans odaklı yeni yönetim anlayışıyla birlikte hesap verebilirlik kavramına, yeni anlamlar yüklenmesini de sağlamıştır. Fakat kamudaki hesap verme sorumluluğuna duyulan ihtiyaç ise aynen devam etmektedir. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik çözüm arayışları da devam etmektedir. Bu bağlamda kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğunda, kamu kaynaklarının kullanımını haklı göstermeleri gerekmektedir. Bütçe de bu haklı gösterme çabasında kamu idareleri için bir araç görevine sahiptir. Dolayısıyla kullanılan bütçe sistemi önem arz etmektedir. Çünkü günümüzde kamu bütçesi sadece gelir ve giderleri gösteren bir belgeden ibaret değildir. Bütçe, harcanan paranın hesabının verildiği ve toplanan gelirlerinin miktarının tartışıldığı bir yönetim becerisi haline dönüşmüştür (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2017: 150). Performans esaslı bütçeleme sistemi, kamu bütçelerinin günümüzde yüklenmiş olduğu işlevleri yerine getirmeye çalışırken kullanılan modern (çağdaş) bütçe

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sistemlerinden biridir. Fakat dünyada kullanılan performans esaslı bütçeleme sisteminde tek model (kullanım şekli) yoktur.

Ülkemizde 2003 yılında çıkarılan 5018 sayılı KMYKK ile birlikte kamu idarelerinin bütçelerinde, hesap verebilirlik ve mali saydamlık ilkeleri hedef alınarak kamu kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli kullanılmasını sağlamak üzere stratejik planlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemi benimsenmiştir. Batılı ülkelerde "performans esaslı bütçe" adı altında uygulanan veya uygulanmakta olan birçok bütçe, esasen safi performans esaslı bütçe değildir. Çünkü hangi bütçe sistemi uygulanırsa uygulansın, bir şekilde performans gösterge ve kriterlerini mevcut bütçe sistemlerine ekleme çalışmaları yapılmaktadır.

Program bütçe rehberinde (2019: 43) de 1980'li yıllardan itibaren performans esaslı bütçe uygulamalarının ilk örneklerini ortaya koyan, başta ABD olmak üzere Avustralya, Kanada, Hollanda ve Fransa gibi ülkeler de edindikleri tecrübeler ve uygulamalara ilişkin değerlendirmeler çerçevesinde sistemin sorunlarını çözmeye yönelik yeni uygulamalar geliştirdiği yer almaktadır. Akbey (2019: 79) performans esaslı bütçeleme sisteminde performans gösterge ve ölçümlerinin eklemlendiği hibrid bütçeleme sistemlerin olduğunu ifade etmiştir. Ülkemizde de mevcut sisteme entegre edilecek olan program bütçe, performans esaslı bütçenin hibrid bir türü olarak ifade edilebilir. Çünkü bu bütçeleme sisteminden beklenti; performans esaslı bütçeleme sisteminden elde edinilen tecrübeler doğrultusunda sistem içerisinde tespit edilen sorunların giderilmesi olarak amaçlanmaktadır. Bu sayede kamu mali yönetim sistemimize ilişkin temel ilkelerin daha sağlıklı bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda performans bilgisi ile üst politika belgeleri ve idareler tarafından hazırlanan stratejik planlar ve performans programları arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Mali yönetimimizin temel ilkeleri olan mali saydamlık ve hesap verebilirliğinin sağlanması açısından kullanılan bütçeleme sistemi önem arz etmektedir.

3. TÜRKİYE'DE PROGRAM BÜTÇE SİSTEMİNE GEÇİŞ ÇALIŞMALARI

2020 yılı merkezi yönetim bütçe gerekçesinde (2019: 154) 5018 sayılı Kanunla getirilen performans esaslı bütçeleme uygulamalarıyla analitik bütçe sınıflandırması birlikte değerlendirildiğinde; üst politika belgelerinde belirlenen amaç ve hedefler ile analitik bütçe sınıflandırmasına göre hazırlanan bütçeler arasında bütçelerin program sınıflandırmasını içermemesi nedeniyle yeterli düzeyde ilişki kurulamadığı, stratejik planlar ve performans programları yoluyla üretilen performans bilgisinin bütçeleme ve karar alma süreçlerine dâhil edilemediği görüldüğü ve kaynak tahsisi kararlarında çoğunlukla girdilere odaklanılması nedeniyle performans esaslı bütçeleme sisteminin tam olarak uygulanamadığı, bütçe sisteminin hala klasik bütçe yaklaşımına benzer özellikler göstermeye devam ettiği ifade edilmiştir.

Ayrıca stratejik planlama ve performans esaslı bütçe uygulamaları yoluyla elde edilen kazanımlardan da faydalanılarak mali yönetim reformlarına devam edilmesi için performans esaslı bütçeleme sisteminin daha etkin bir şekilde uygulanması adına mevcut sistemin program bütçe yaklaşımıyla birlikte ele alınması ihtiyacı çerçevesinde ülkemiz koşullarına uygun bir program bütçe modeli geliştirilmesine yönelik çalışmaların 2012 yılında başlatıldığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla program bütçe olarak ifade edilen bütçeleme sistemi mevcut

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sistemi de içine almakla beraber sistemdeki eksikleri gidermeye çalışan daha kapsamlı bir bütçeleme modelinin uygulanması öngörülmektedir.

Gerekçede program bütçenin oluşturulmasına ilişkin yapılan faaliyetler ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir:

- ✓ 2015 Aralık ayında Dünya Bankası ile "Kamu Mali Yönetimi Reform Uygulamalarının Desteklenmesi Projesi" konulu hibe anlaşması imzalanmıştır.
- ✓ Program bütçe yönelik çalışmalar Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.
- ✓ Program bütçeleme yaklaşımının uygulanmasına öncelikle merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde başlanmıştır.
- ✓ Kamu idareleri 2020 yılı performans programlarını hazırlarken program bütçeyi uygulamışlardır. Kamu idareleri 2020 yılı idare performans programları program bütçeye uygun şekilde hazırlanarak TBMM'ye sunulmuştur.
- ✓ 2021 yılı Merkezi Yönetim Bütçesi, tüm unsurlarıyla birlikte program bütçeye uygun olarak hazırlanarak program bütçe yaklaşımın genel yönetim kapsamındaki diğer kamu idarelerini de içerecek şekilde yaygınlaştırılması öngörülmektedir (Bütçe gerekçesi, 2019: 157).

16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandumu sonrasında 1982 T.C. Anayasası'nda ve devlet idaresinde bir değişim yaşanmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle yürütme organının başında Cumhurbaşkanının olmasıyla yeni bir idari yapılanma oluşmuştur. Yeni sistemde bütçenin teknik alt yapısının oluşturulması görevi Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar arasında yer alan Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na verilmiştir. Program bütçe sistemine geçiş çalışmalarını bu başkanlık yürütmektedir.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından Eylül 2019 tarihinde yayımlanan Program Bütçe Rehberi (Program Sınıflandırması ve Performans Bilgisi) kamu idareleri için program bütçeyi tanıtmaktadır. Rehberde (2019: 5) *program bütçe; harcamaların program sınıflandırmasına göre tasnif edildiği, harcama önceliği geliştirme konusunda karar alıcılara kamu hizmet sunumu performansına ilişkin bilgilerin sağlandığı ve bu bilgilerin kaynak tahsisi sürecinde sistematik olarak kullanıldığı bir bütçeleme sistemi* olarak tanımlanmıştır.

Yeni bütçeleme sistemin temel amacının kamu kaynaklarının kullanımında harcama önceliğinin geliştirilmesine katkı sağlamak olarak açıklanmıştır. Çünkü alternatif programların fayda ve maliyetlerine ilişkin bilgi sağlayacak olan bu yeni sistem, harcama önceliklerine ilişkin seçenekler konusunda karar almayı kolaylaştırarak sınırlı kaynakların, topluma en yüksek faydayı sağlayacak programlara tahsis edilmesi konusunda kamu idarelerini teşvik etmesi beklenmektedir. Rehberde (2019: 10) program bütçenin sonuç odaklı izleme, değerlendirme, raporlama ve yönetsel hesap verebilirliğe imkân sağlayacağı ifade edilmektedir.

Yeni bir bütçeleme sistemi olarak ifade edilmemekle beraber mevcut sisteme entegre edilerek oluşturulan ve şu anki sistemden farklı bir bütçeleme sistemi uygulanmaya 2021 yılından itibaren başlanacağı bilgisi verilmektedir. Program bütçe olarak öngörülen bu bütçele sisteminde;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- ✓ Performans esaslı bütçe sisteminin temel unsurları olarak stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporları hazırlanmaya devam ederken program bütçe yaklaşımı mevcut sistemle entegre edilmektedir.
- ✓ Fonksiyonel sınıflandırma bütçe kanununda gösterilmeyecek fakat bilgi amaçlı olarak bilgi sistemleri üzerinden izlenecektir.
- ✓ Kurumsal sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırma birkaç eski düzey azaltılıp ya da yeni düzey eklenip devam ettirilmesi öngörülmektedir.

Ayrıca program bütçeleme sisteminde harcamalar programlar itibarıyla sınıflandırılmaktadır. Böylelikle temel görev ve sorumluluklar çerçevesinde kamu idareleri tarafından üretilen ürünler ile sunulan hizmetlerin amaçlarına göre sınıflandırılması sağlanmaktadır. Bu sınıflandırma belirli bir sistematiğe bağlı olarak bütçe ve harcama verilerinin sürekliliğini sağlayacak ve idarelerin tüm ürün ve hizmetlerini kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Bu kapsamda oluşturulan program ve alt programların, kamu hizmetlerinin devamlılığı çerçevesinde yıldan yıla değişmeyecek şekilde belirlenmiştir. Ayrıca program ve alt program performans bilgisi ile faaliyetler, zaman içinde politika ve önceliklerde meydana gelebilecek değişikliklerden etkilenmektedir. Dolayısıyla programların üst politika belgeleri ile uyumlu olması beklenmekte ve politikalardaki değişikliklere göre yıldan yıla güncellenmesi ihtiyacı da bulunmaktadır.

3.1.Yönetsel Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Program Bütçe Sistemi

Performans esaslı bütçe sisteminin temel unsurları; stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporudur. Bu sistem 2008 yılından itibaren genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda kamu idarelerince üst politika belgelerinde belirlenen hedef ve öncelikler ile uyumlu olarak beş yıllık stratejik planlarını hazırlamaktadır. Stratejik planlar ile bütçeler arasında bağ kuran yıllık performans programları hazırlanarak planda yer alan amaç ve hedeflerin yıllık maliyetlendirilmesi yapılmaktadır. Ayrıca performans programlarının uygulama sonuçları her yıl faaliyet raporları ile açıklanarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu sayede performans esaslı bütçeleme sistemiyle kamu kaynaklarının daha etkili kullanımı ile saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerini esas alan, kamu idarelerinde yönetsel sorumluluğa dayalı bir bütçeleme ve raporlama mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır.

Fakat performans esaslı bütçeleme sistemi uygulamalarında, üst politika belgelerinde belirlenen amaç ve hedefler ile kamu idarelerinin bütçeleri arasında yeterli düzeyde ilişki kurulamadığı, stratejik planlar ve performans programları yoluyla üretilen performans bilgisinin bütçeleme ve karar alma süreçlerine dâhil edilemediği görüldüğü Rehberde (2019: 2) ifade edilmiştir. Kaynak tahsisi kararlarında çoğunlukla girdilere odaklanılması nedeniyle de performans esaslı bütçeleme sistemi uygulanamamıştır. Performans bilgileri ile bütçede tahsis edilen kaynaklar arasında bağ kuran bir program bütçe yaklaşımının geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Program bütçeleme sisteminde kaynak tahsis ve harcama kararlarının odağında programlar yer almaktadır. Programlar, kamu idarelerinin temel görev ve sorumlulukları esas alınarak kaynak tahsis edilen, birbiriyle uyumlu ve anlamlı şekilde bir araya getirilmiş faaliyetler grubudur olarak Rehberde (2019: 10) ifade edilmektedir. Programların;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

üst politika belgeleri, stratejik plan ve performans programı ile kaynak tahsis kararları arasında bağ kurulması sağlanarak yönetsel hesap verebilirliğe hizmet etmesi amaçlanmaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun "stratejik planlama ve performans esaslı bütçeleme" başlıklı 9 uncu maddesinde; "*Kamu idareleri, yürütecekleri faaliyet ve projeler ile bunların kaynak ihtiyacını, performans hedef ve göstergelerini içeren performans programı hazırlar.*" "*Kamu idareleri bütçelerini, stratejik planlarında yer alan misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans esasına dayalı olarak hazırlarlar. Kamu idarelerinin bütçelerinin stratejik planlarda belirlenen performans göstergelerine uygunluğu ve idarelerin bu çerçevede yürütecekleri faaliyetler ile performans esaslı bütçelemeye ilişkin diğer hususlar Cumhurbaşkanı tarafından belirlenir*" "*Cumhurbaşkanı tarafından ilgili kamu idaresi için uygun görülen performans göstergeleri, kuruluşların bütçelerinde yer alır*." hükümleri yer almaktadır.

Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzunda (Üçüncü Sürüm, 2018) stratejik plan için kamu idarelerin yapmaları gerekli olan analizlerden biri olarak "Üst Politika Analizi" eklenmiştir. Bu analiz için üst politika belgeleri olarak kalkınma planı, hükümet programı, orta vadeli program, orta vadeli mali plan ve yıllık program ile idareyi ilgilendiren ulusal, bölgesel ve sektörel strateji belgelerini içermektedir. Kılavuzda bu belgelerin birbirleriyle belirli bir hiyerarşiye göre hazırlandıkları vurgulanarak kamu idarelerinin stratejik planlarını yaparken söz konusu politika belgelerine uyumlu ve tutarlı olunması gerektiği ifade edilmiştir. Kamu idareleri stratejik planlarını hazırlarken; kalkınma planlarında belirlenen amaç, hedef ve politikalar ile benzer yönlendirmeleri dikkate almaları zorunludur. Dolayısıyla kamu idareleri stratejik planlarını hazırlarken hem kalkınma planında yer alan hem de sektörel strateji belgelerinde yer alan hususları dikkat ederek amaç ve hedeflerine temel teşkil edecek "tespitler ve ihtiyaçlar"ın belirlenmeleri konusunda yönlendirilmektedirler.

SONUÇ

Performans esaslı bütçeleme sistemi, 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetimimizde kaynaklarının verimli, etkili ve ekonomik elde edilmesini ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve mali saydamlığı sağlayacak bir bütçeleme sistemi olarak kabul edilmiştir. Genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin tamamında 2008 yılından itibaren de kullanılmaya başlanmıştır. 2020 yılı bütçe gerekçesinde ise kamu idarelerinde klasik bütçeleme anlayışının hala hâkim olduğu ifade edilmiştir. Performans esaslı bütçeleme sistemini kullanılmaya başlanmasından bu yana aradan 10 yıldan fazla sürenin geçmiş olmasına rağmen hala kamu mali yönetiminde klasik bütçeleme sistemi anlayışına göre bütçelerin yapıldığının kabul edildiği görülmektedir. Kamu kaynaklarının kullanımında sonuç ve çıktılara önem veren kamu bütçeleme anlayışı yerine girdilere önem verilen bir anlayışla hala kamu bütçelerinin yapılmaya devam edilmesi kamuda stratejik yönetim anlayışının gelişmediğini göstermektedir. Kamuda stratejik yönetim anlayışı oluşmadan yönetsel hesap verebilirliğin sağlanması beklenmemelidir.

Ülkemizde 2021 yılında merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde kullanılmaya başlanacak olan program bütçe sistemin kamuda stratejik yönetim aracı olması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

adına oldukça önem arz etmektedir. Uygulamaya yeni başlayacak olan program bütçeleme sisteminin kamu idarelerinde kullanılmakta olan performans esaslı bütçeleme sistemindeki eksikleri ortadan kaldıracak şekilde entegre edilmesi halinde yönetsel hesap verebilirliğe katkı sağlaması beklenmelidir. Bunun için de performans bilgisi ile üst politika belgeleri ve idareler tarafından hazırlanan stratejik planlar ve performans programları arasında ilişkinin mutlak suretle kurulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akbel, F. (2019). Türkiye'de "Program Bazlı Performans Bütçe" Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme, Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1.

Aktan, C.C., Dileyici, D. ve Vural, İ.Y. (2006). Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.4.

Bovens, M. (2007). Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework. Europen Law Journal, 13 (4), Ss. 447–468.

Demirol, D. (2014). Doğrudan Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Sosyal Hesap Verebilirlik: Nepal ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme, Sayıştay Dergisi, Sayı: 92, Ocak-Mart 2014, ss. 66-91.

Dicle, A. (1973) Kamu Yönetiminde PPBS, Balkan Basımevi ve Ciltevi, Ankara.

Edizdoğan, N. ve Çetinkaya, Ö. (2017). Kamu Bütçesi, Ekin Yayınevi, 8. Baskı, Bursa.

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", İş Ahlakı Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, s.19-45.

Gül, S. K. (2008). Kamu Yönetiminde ve Güvenlik Hizmetlerinde Hesap Verebilirlik, Polis Bilimleri Dergisi, 10(4), 71- 94.

İzci, F. ve Sarıtürk, M. (2017). "Değişen Kamu Yönetimi Anlayışı: İyi Yönetişim ve Temel Bileşeni Olarak Hesap Verebilirlik", International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), Vol: 3, Issue: 13; pp: 178-198.

Karakaş, M. (2005). "Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma Aracı Olarak Hesap Verme Sorumluluğu ve Saydamlık", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sayı: 2, ss. 292.

Kırılmaz, M. ve Atak, F. (2015). Kamu Mali Yönetiminde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Araçları: Faaliyet Raporları, Ombudsman Akademik Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3, Temmuz-Aralık.

TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Program Bütçe Rehberi (Program Sınıflandırması ve Performans Bilgisi), Erişim Tarihi (01.10.2019) file:///C:/Users/iibf/Downloads/programrehber%20(2).pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). 2020 Yılı Bütçe gerekçesi, Erişim Tarihi (01.10.2019) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/2020_Yili_Butce_Gerekcesi.pdf

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sinclair, A. (1995). The Chameleon of Accountability: Forms and Discourses, Accounting, Organizations and Society, 20(2, 3), 219-237.

Siverekli, E. (2006), "Yeni Ekonomik Düzende Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu", Yönetim ve Ekonomi C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, 47-61.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

AKTİF YURTTAŞLIK DAVRANIŞINI BELİRLEYEN DEĞİŞKENLERİN TESPİTİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Sedat Yazıcı

Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Ensar Çetin

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Arslan

Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal Dil

Çankırı Karatekin Üniversitesi

ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

Aktif yurttaşlık günümüz demokratik toplumlarında temel yurttaşlık nitelik ve değerleri arasında yer almaktadır. Ancak, aktif yurttaşlık davranışını belirleyen değişkenlerin tespiti üzerine yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar oldukça sınırlıdır. Daha önce araştırma grubumuzca geliştirilen ölçme aracı aracılığıyla bazı değişkenler incelenmiştir. Bu çalışmada, katılımcı ve değişken sayısı genişletilerek aktif yurttaşlığın belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada *Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı* (AYÖA) kullanılmıştır. AYÖA, aktif yurttaşlığı Bilgi, Tutum, Değer ve Katılım dört ana boyutu altında ele alan bir ölçme aracıdır. Ölçeğin geliştirilmesinden araştırmacılar, diğer yurttaşlık ölçme araçlarından farklı olarak bilgi ve değer boyutlarını resmi ve resmi olmayan katılım süreçleriyle birlikte ölçme maddeleri arasına dahil etmişlerdir (Yazıcı ve diğ., 2017; Arslan ve diğ. 2017; Arslan ve diğ. 2018; Dil ve diğ. 2018).

Aktif yurttaşlıkla ilgili ölçme araçları arasında şu üçü en yaygın biçimde kullanılmaktadır: 1. The Civic Education Study (CivEd), 2. the Eurompean Social Survey (ESS), 3. the Euro Barameter ve World Values Survey (WVS). Bu ölçme araçlarının bazı soru kökleri ortaktır. CivEd (Yurttaşlık Eğitimi Araştırması) daha çok dünyada uygulanan yurttaşlık eğitiminin sonuçlarını ölçmek üzere ortalama 14 yaş öğrencileri için hazırlanmış bir ölçme aracıdır. Bu ölçme aracı yurttaşlıkla ilgili bilgi, tutum, siyasi yeterlik, siyasi güven, siyasi ilgi, değerler ve beceriyi ölçen sorulardan oluşmaktadır. The European Social Survey (Avrupa Sosyal Taraması Araştırması) ise Türkiye de dahil AB üyesi ülkelerde uygulanan kapsamlı bir araçtır (Yazıcı ve diğ., 2017). World Values Survey (Dünya Değerler Araştırması) çoğu ülkede iki yılda bir uygulanan toplumsal yaşamın hemen her alanını kapsayan sorulardan oluşmaktadır. Bu ölçme araçları aktif yurttaşlıkla ilgi birçok soru içermekte ve uluslararası karşılaştırılabilir veriler sağlamaktadır.

Hoskins ve Mascherini (2009) ve Hoskins, Villalba, & Saisana (2012) Avrupa Birliği yurttaşlık modeli çerçevesinde yürüttükleri bir iki önemli çalışmada aktif yurttaşlık göstergeleri ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yeterliklerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlardan The Active Citizenship Composite Indicator (ACCI) aktif yurttaşlığı Avrupa Birliği ülkelerin durumunu ortaya koyan bir araştırmadır. ACCI'in çoğu sorusu Avrupa Sosyal Taraması Araştırması ölçme aracına dayanmaktadır. ACCI, aktif yurttaşlığı dört boyut üzerinden ölçer: Siyasi hayata katılma, protesto ve sosyal değişme, demokratik değerler, temsili demokrasi.

YÖNTEM

Ölçeme Aracı

Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA): AYÖA, ağırlıklı olarak the European Social Survey'in sorularından ve ACCI'nin kuramsal çerçevesinden yararlanılarak geliştirilen bir ölçme aracıdır. AYÖA'nın diğer aktif yurttaşlık ölçme araçlarından bir diğer farkı temel haklar, toplumsal cinsiyet farkı ve ayrımcılığa karşı olma gibi yurttaşlık değerlerini ölçen soruların kapsam ve çeşitliliğinin daha geniş olmasıdır. Sonuç olarak, AYBG 73 sorudan oluşan bileşik gösterge ölçme aracıdır (Yazıcı ve diğ., 2017). Katılım boyutunda şu kuruluşlara üyelik ve katılım sorulmuştur: Dini dernek, vakıf, kuruluş, cami yaptırma dernekleri, Spor kulüpleri, boş zamanları değerlendirme kuruluşları, Eğitim dernekleri, Kültür ve sanat alanlarında faaliyet gösteren kuruluşlar, Sendika, Siyasi parti, Çevreci kuruluşlar, Meslek kuruluşları. Hayır kuruluşları, Tüketici kuruluşları. Üyelik soruları ikili Likertli, diğer tüm alt boyuttaki sorular beşli Likertli sorulardan oluşmaktadır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini on sekiz yaş üzeri yetişkinler oluşturmuştur. Örneklemi ise 364'ü erkek (% 49,1) erkek, 365'i (% 50,9) kadın olmak üzere toplam 729 yetişkindir. Bunlardan 18-25 yaş arasında olanların oranı % 30,4; 26-35 arasında % 18,4; 36-45 % 20,2; 46-55 arasında % 15,2; 56-65 arasında % 8,9 ve 65 üstü olanların % 5,'dir.

BULGULAR

Tablo 1. Toplam puan ve alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayıları

	Medya takibi	Bilgi ve farkındalık	Bilgi Boyutu	Eşitlik ve dayanışma	Demokratik değerler	Değer Boyutu	Beceri Boyutu	Örgütsel üyelik	Gösteri ve protesto	Katılım Boyutu	Aktif Yurttaşlık
Aktif Yurttaşlık	,484**	,727**	,739**	,251**	,556**	,575**	,795**	,558**	,587**	,700**	1,000

Tablo 2. Cinsiyet değişkeni açısından bulgular.

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	p
Aktif Yurttaşlık	Erkek	364	199,6951	29,00466	1,52026	0,00
	Kadın	365	187,2411	26,29716	1,37646	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3. Evlilik durumu değişkeni açısından bulgular.

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	Harflendirme
	Evli	446	193,8924	28,36705	1,34322	0,006	a
	Bekar	257	194,5486	27,76996	1,73224		a
	Dul	24	175,5417	29,68674	6,05978		b

Tablo 4. Konuşulan dil değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	Konuşulan dil	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Türkçe	626	193,91	28,18	1,12	0,52
	Kürtçe	88	189,75	30,57	3,25	
	Zazaca	6	198,00	12,31	5,02	
	Çerkezce	1	224,00			
	Diğer	8	198,62	29,60	10,46	

Tablo 5. Etnik köken değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	etnik köken	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Türk	548	193,29	28,60	1,22	0,47
	Kürt	124	191,45	29,32	2,63	
	Zaza	12	193,83	22,66	6,54	
	Gürcü	1	193,00			
	Çerkez	14	199,21	20,34	5,43	
	Laz	3	195,66	23,71	13,69	
	Diğer	26	205,07	26,38	5,17	

Tablo 6. Mezhep farkı değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	Mezhep	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Sünni	548	192,92	28,09	1,20	0,42
	Alevi	86	193,22	29,26	3,15	
	Diğer	87	197,24	29,90	3,20	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 7. Siyasal Görüş değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	Siyasi görüş	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	harflendirme
	Sağcı	310	198,58	28,00	1,59	0,00	a
	Solcu	151	201,93	27,18	2,21		a
	Hiçbiri	249	182,38	26,59	1,68		b

Tablo 8. Siyasal Görüş değişkeni açısından bulgular

Aktif_Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	harflendirme
	Sosyalist- Komünist	37	207,18	28,69	4,71	0,00	a
	Sosyal Demokrat	91	196,52	26,09	2,73		ab
	Kemalist- Atatürkçü	137	194,08	27,67	2,36		ab
	Milliyetçi	129	199,53	27,03	2,38		ab
	Mufazakar	138	192,16	28,68	2,44		ab
	Liberal	9	195,00	35,00	11,66		ab
	İslamcı	102	187,44	28,73	2,84		b
	Diğer	56	183,50	30,71	4,10		b

Tablo 9. Eğitim Durumu değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	harflendirme
	Okur yazar değil	28	166,78	27,48	5,19	0,00	c
	Okur yazar	35	181,31	27,87	4,71		bc
	İlkokul	145	189,00	30,94	2,57		ab
	Orta Okul	62	188,46	22,99	2,92		ab
	Lise	131	195,96	26,68	2,33		ab
	Üniversite	192	201,26	25,89	1,86		a
	Lisansüstü	20	199,90	32,58	7,28		ab
	Üniversite öğrencisi	100	195,81	26,27	2,62		ab
	Lisansüstü öğrencisi	14	197,50	34,09	9,11		ab

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 10. Yaşadığı Yer değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	yaşadığı yer	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	harflendirme
	Köy	205	185,98	27,09	1,89	0,00	b
	Kasaba	23	208,69	28,49	5,94		a
	İlçe	131	197,66	30,57	2,67		ab
	Şehir	142	195,42	22,93	1,92		b
	Büyükşehir	220	196,10	29,52	1,99		b

Tablo 11. Şehirle İletişim değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Ayda 1'den az	114	177,68	28,81	2,69	0,00
	Ayda 2-3 kez	105	195,84	28,64	2,79	
	Ayda 4-6 kez	62	199,83	28,045	3,56	
	Hemen hemen her gün	79	197,89	27,14	3,05	

Tablo 12. Meslek/Uğraş değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Öğrenci	170	192,22	26,97	2,06	0,00
	Çalışmıyor	33	188,81	26,71	4,65	
	Emekli	90	205,84	26,02	2,74	
	Devlet memuru	122	204,78	26,12	2,36	
	Özel sektörde çalışıyor	109	191,55	29,89	2,86	
	Serbest çalışıyor	54	197,75	24,70	3,36	
	Çiftçi	21	196,28	20,07	4,38	
	Ev hanımı	126	176,16	26,70	2,37	
	Kamuda işçi	1	183,00			

Tablo 13. Gelir değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Ayda 500 liradan az	39	188,3333	31,54890	5,05187	0,00
	501- 1000 arası	87	192,7586	29,33922	3,14549	
	1001- 2000 arası	222	187,2838	27,47036	1,84369	
	2001- 3000 arası	184	195,6685	25,86522	1,90681	
	3001- 4000 arası	82	197,4268	28,72691	3,17236	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	4001- 5000 arası	41	203,6341	29,75043	4,64624
	5001- 7500 arası	43	205,4186	25,28338	3,85568
	7501- 10000 arası	11	199,4545	47,11553	14,20587
	10000 Liradan çok	8	195,7500	24,39994	8,62668

Tablo 14. Aylık Harcama değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	Ayda 300 Liradan az	249	185,86	25,53	1,61	0,00
	301- 600 arası	229	195,41	26,80	1,77	
	601- 1000 arası	93	205,59	26,77	2,77	
	1001- 1500 arası	80	198,21	30,18	3,37	
	1501- 2500 arası	35	191,34	36,95	6,24	
	2500- 4000 arası	19	202,84	22,25	5,10	
	4001- 5000 arası	7	195,42	25,00	9,45	
	5001- 8000 arası	4	193,75	63,85	31,92	
	8000 Liradan çok	2	194,50	9,19	6,50	

Tablo 15. Yaşadığı yerin nüfusu değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	nüfus	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p
	500'den az	128	186,6328	30,20608	2,66987	0,11
	501-2000	53	193,9811	20,31340	2,79026	
	2001- 5000	44	191,7727	27,17888	4,09737	
	5001- 10000	20	197,3500	24,50408	5,47928	
	10001- 20000	30	194,2333	35,36771	6,45723	
	20001- 50000	45	191,6000	31,19834	4,65077	
	50001- 100000	84	198,5714	27,96439	3,05116	
	100001- 500000	81	195,4321	27,67442	3,07494	
	500000'den çok	204	196,3137	29,06201	2,03475	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 16. Yaş değişkeni açısından bulgular

Aktif Yurttaşlık	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	p	harflendirme
18-25	222	192,42	28,08	1,88	0,04	ab
26-35	132	192,24	24,93	2,17		ab
36-45	148	194,14	27,64	2,27		a
46-55	111	197,53	29,78	2,82		a
56-65	65	197,96	32,37	4,01		a
66+	41	181,48	30,89	4,82		b

SONUÇ

- Elde edilen bulgulara göre, aktif yurttaşlık davranışı ile konuşulan dil, etnik köken, mezhep ve yaşadığı yerin nüfusu değişkeni arasında istatistiksel bir ilişki bulunmazken;
- Cinsiyet, yaş, evlilik durumu, eğitim durumu, siyasi görüş, yerleşim yeri, şehir merkeziyle ilişki, iş ve meslek, gelir ve harcama miktarı değişkenleri açısından anlamlı ilişki bulunmuştur.
- Erkekler kadınlardan daha yüksek aktif yurttaşlık davranışı gösterirken;
- Dullar evli ve bekarlara göre daha az,
- Siyasi görüş belirtmeyenler sağcı ve solculara daha az;
- Kendini sosyalist-komünist olarak niteleyenler diğer siyasi gruplara göre daha fazla aktif yurttaşlık davranışı göstermişlerdir.
- İş ve meslek grubu arasında emeklilerin, yaş grubu açısından ise 46-65 yaş grubunda yer alanların, yerleşim yeri açısından ise kasabada yaşayanların en yüksek katılımı gösterdikleri görülmüştür.
- Eğitim düzeyi yükseldikçe aktif yurttaşlık davranışının da arttığı bulgusuna rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arslan, H., Dil, K., Çetin, E., & Yazıcı, S. “Active Citizenship Self Efficacy Scale A Reliability and Validity Study / Aktif Yurttaşlık Öz Yeterlik Ölçeği Bir Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2797–2809, 2017.

Arslan, H., Yazıcı, S., Dil, K., & Çetin, E. “Kırsal Alanda Aktif Yurttaşlık Sosyolojik Bir İnceleme”, *The Journal of Academic Social Sciences*, 82(82), 168-197, 2018.

Dil, K., Yazıcı, S., Arslan, H., & Çetin, E. “Eleştirel Düşünme ile Aktif Yurttaşlık İlişkisi Üzerine Nicel Bir Çalışma”, *Turkish Studies Social Science*, 13(26), 511–527, 2018.

Hoskins, B. L. & Mascherini, M. (2009). Measuring Active Citizenship through the Development of a Composite Indicator. Soc. Indic. Res. 90, 459-488.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hoskins, B., Villalba, C. M. H., & Saisana, M. (2012). The 2011 civic competence composite indicator. Luxembourg: Publication Office of the European Union.

Yazıcı, S.; Arslan, H.; Çetin, E. Ve Dil, K. (2017). Aktif yurttaşlık ölçme aracının geliştirilmesi üzerine bir çalışma. Turkish Studies, 12(12), 251-272.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

DİNİ VE AHLAKİ MOTİFLER BAĞLAMINDA FÜTÜVVETNAMELERE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Ahiliğin, ilkelerini dinin temel kaynaklarından alan nizamnamelerine Fütüvvetname denilmiş ve bu eserlerde Ahiliğin sosyo-kültürel ve ahlaki kurallarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ahilik teşkilatına girecek kişilerin öncelikle bu kitaplarda yazılan dini ve ahlaki ilkelere uygun davranmaları istenmiştir. Fütüvvetnamelere göre, teşkilat mensuplarında affedicilik, alçakgönüllülük, cömertlik, vefa, emniyet ve sadakat gibi niteliklerin bulunması beklenirdi. Söz konusu ahlaki nitelikler karşısında teşkilat mensuplarında bulunması asla hoş görülemeyecek yalan, gıybet, hile, zina ve içki gibi bir takım erdemsizliklerden de söz edilirdi. Bu erdemsiz davranışlardan herhangi birini yapmış olmak, meslekten atılmayı gerektirirdi. Bu çerçevede Fütüvvetnamelerde, kimlerin teşkilata mensup olabilecekleri, hangi sınıfların ise teşkilata kabul edilmeyeceklerine ilişkin genel ve özel ilkeler ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Ahilik teşkilatına üye olanların yukarıda sayılan ahlaki erdemlerin yanı sıra, sosyal dayanışma ve hizmet, samimiyet, Allah'tan başkasına kul olmama, insan sevgisi, iyi niyet, bencillikten ve kibirden uzaklaşma; hürriyet ve kanaat, dürüstlük, sürekli gelişme ve yenilenme, geçimli olma, hürmet, merhamet, iyi kalplilik gibi niteliklere de sahip olmaları istenmiş ve bu nitelikler fütüvvetin başlıca özellikleri arasında sayılmıştır. Fütüvvetnamelerde bahsedilen fütüvvetin çerçevesi “Hz. Peygamberin sünnetine tabi olmak” şeklinde çizilmiştir. Başka bir ifadeyle dini ve ahlaki değerlere uygun bir hayat sürmek fütüvvet anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu tebliğde, Fütüvvetnamelerdeki dini ve ahlaki değerlerin ahilik teşkilatı mensuplarının tutum ve davranışlarına yansımaları farklı boyutlarıyla incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Fütüvvetname, Ahilik, Dini ve Ahlaki Motifler.

A SOCIOLOGICAL OVERWIEV ON FÜTÜVVETNAMES IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS AND MORAL MOTIFS

Abstract

Ahi-order’s regulations whose principles are taken from the basic sources of religion, are called Fütüvvetnames and in these works, the socio-cultural and moral rules of

 ISBN: 978-625-7029-53-7

the ahi-order are given. It is desirable that those who will attend to the organization of Ahi-order should first comply with the principles of religion and ethics written in these books. According to Fütüvvetnames, members of the organization are expected to find qualities such as forgiveness, humility, generosity, loyalty, safety and loyalty. On the other hand, there are also mentioned of some virtues such as lie, grief, deceit, adultery and drink that will never be welcomed by members of the organization in the face of such moral qualities. Doing any of these virtuous acts requires being ostracized from that profession. In this framework, the general and specific principles regarding who can be members of the organization and which classes aren't accepted are detailed in the Fütüvvetnames. In addition to the moral virtues mentioned above, those who are members of the Ahi-order organization, are asked to have qualities such as social solidarity and service, sincerity, non-allegiance to other than Allah, human love, good will, selfishness, free opinion, honesty, continuous improvement and renewal, being able to live, respect, compassion, good heartedness, and these qualities are among the main features of Fütüvvetnames. The framework mentioned in the Fütüvvetnames' is determined by. "Being subject to the Sunnah of the Prophet Muhammed". In other words, living a life consistent with religious and ethical values constituted the basis of the concept of tolerance/Fütüvvet. In this paper, the reflections of religious and ethical values in Fütüvvetnames on the attitudes and behavior of the members of the Ahi-order organization are examined in different dimensions.

Keywords: Futüvvet, Futüvvetname, Ahi-order, Religious and Moral Motifs.

Fütüvvetnamelere geçmeden önce fütüvvet kavramı üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Kavramın oluşumunu anlayabilmek için cahiliye döneminde Arap toplumundaki 'feta' tipinden İslam kültüründe kurumsallaşmış 'fütüvvet' teşkilatına, sonra bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmasına, daha sonra da esnaf topluluğuyla kaynaşarak mesleki bir formasyon haline gelmesine kadar uzanan süreci takip etmek gerekmektedir. A. Yaşar Ocak, fütüvvet kurumunu; a) Cahiliye 'feta'sıyla bağlantılı şekilde, İslam'ın ilk yüzyılında sosyal bir kavram olarak 'fütüvvet', b) IX. yüzyılda sosyolojik olarak gençler arasında sosyal, ekonomik ve siyasi bir kurumsallaşmaya dönüşen, Abbasi döneminin sonlarına doğru resmi bir devlet kurumuna dönüştürülen teşkilat olarak 'fütüvvet', c) IX. yüzyılda ferdi yaşayış halinden çıkıp kurumsallaşmaya başlayan tasavvuf hareketine paralel olarak sufilikle iç içe geçmiş olan tasavvufi 'fütüvvet', d) Son olarak esnaf kesimiyle bütünleşen ve sufi niteliklerini geniş ölçüde koruyan mesleki bir teşekkül olan 'Ahilik fütüvveti' şeklinde dört aşamada incelemek gerektiğini belirtir. Fütüvvetle ilgili çalışan bütün araştırmacılar bu kurumun tarihçesine, Kuran'daki ve eski Arap toplumundaki 'feta' kavramından başlasalar da, bu kelimenin geçtiği hiçbir yerde, toplumda bazı fazilet vasıflarıyla belirginleşmiş bir tipe işaret etmediği, sadece sözlük anlamı paralelinde, yani 'delikanlı, genç adam' yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türk tarihçileri arasında Ahilik teşkilatının doğuşu konusunda farklı görüşler ileri sürülse de, Ahiliğin fütüvvet teşkilatının

 ISBN: 978-625-7029-53-7

doğuşunun ardından ortaya çıktığı, adının da Arapçadaki kardeşim anlamına gelen "ahi" kelimesiyle değil, *Divan-u Lugati't-Türk*'te geçen, 'cömert, eli açık' anlamındaki Türkçe 'akı' kelimesiyle ilgili olduğu görülmektedir (Ocak, 1996: 261-262). S. Uludağ; sufilerin, 'fütüvvet' kelimesini, VIII. yüzyıldan itibaren tasavvufi bir terim olarak kullanmaya başladıklarını; bu durumun, Horasan ve Irak'taki fütüvvet hareketlerinin birbirine bağlı olduğunu gösterdiğini belirtmektedir (Uludağ, 1996: 259). İslam öncesi Arap toplumundaki çöl Arapları gözünde üstün ahlak, 'mürüvve' ya da 'yiğitlik' olarak isimlendirilmiştir. Bu kavram, "kavgada cesaret, felaket anında sabır, öc almada ısrarlılık, zayıfı koruma, kuvvetliye karşı koyma" gibi özellikleri içinde barındırmaktadır. Ayrıca kavram, bu özelliklerin yanında cömertlik ve konukseverlik, sadakat ve doğruluk gibi nitelikler de barındırmaktaydı (Ayas, Yüksel, 1986: 27-28).

İslam dünyasında VIII. yüzyılda Irak ve İran'da başlayarak zamanla tasavvuf çevrelerine ve mesleki oluşumlara yayılan 'fütüvvet' kavramının, bir nizamnameye dönüşen eserlerine 'fütüvvetname' adı verilmektedir. Söz konusu eserlere Arapça'da 'Kitabü'l-fütüvve', Farsça ve Türkçe'de ise 'fütüvvetname' denilmekle birlikte, bu iki isim arasında önemli farklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Kitabü'l-fütüvve, fütüvvet kavramının tasavvuf kaynaklarında sufilikteki anlamıyla ilgili konuları ihtiva ederken, Fütüvvetname, özellikle XII. yüzyıldan itibaren Fütüvvet ve Ahilik için yazılan mesleki nitelikteki nizamnameleri ihtiva etmektedir. Bununla birlikte bu nizamnamelerin kaynağının, tasavvuf eserlerinde yer verilen fütüvvete dair konular olduğu bilinmektedir. Tarihi araştırmalarda kronolojik sıraya bakıldığında üç fütüvvetname türünü görmek mümkündür:

- Sufi fütüvvetnameleri (IX.-XIII. Yüzyıllar): Mutasavvıfların, yanına ekledikleri 'mürüvve' kelimesiyle birlikte kullandıkları fütüvvet kavramıyla tasavvufu tarif ettikleri eserlerdir. Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemi'nin 1021 yılında yazdığı 'Kitabü'l-Fütüvve' ilk yazılan fütüvvetnamedir. Ancak bu eserlerden hiçbiri, belli bir teşkilat çerçevesinde düzenlenmiş fütüvvet kurumunu esas alan fütüvvetnamelerden değildir.
- Fütüvvet teşkilatına ait fütüvvetnameler (XIII.-XIV. yüzyıllar): Bu anlamdaki fütüvvetnameler ilk olarak Abbasi halifesi Nasır Lidinillah'ın, Abbasi hilafetinin zayıflayan otoritesini güçlendirmek amacıyla fütüvvet kurumunu kendi kontrolü altına almak için danışmanı Şahabeddin Sühreverdi'ye yazdırdığı 'Risaletü'l-fütüvve'dir. Fütüvvet teşkilatının nizamnamesi niteliğindeki fütüvvetname yazma geleneği böylece başlamış, zamanla Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere çok sayıda fütüvvetname yazılmıştır.
- Ahi loncaları fütüvvetnameleri (XIII.-XIV. yüzyıllar): XIII. yüzyılda Anadolu'da Ahilik teşkilatının gelişmesiyle birlikte yazılan fütüvvetnamelerdir. Bu çerçevede birçok fütüvvetname yazılmış olmakla birlikte, bunların ilki Yahya b. Halil b. Çoban el-Burgazi'nin XIII. yüzyılda yazdığı fütüvvetnamedir (Ocak, 1996: 264-265).

Fütüvvet anlayışı, Emeviler döneminin ortalarından itibaren fethedilen toprakların genişlemesi, bu süreçte yeni toplum ve kültürlerle temasa geçilmesi ile birlikte sosyal ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

siyasi değişimlerin toplumda doğurduğu buhranlarla ilişkilendirilebilir. Fütüvvet kavramının iffetli, cesur, cömert gibi niteliklerini taşıyan, fakat merkezi yönetimin zayıfladığı zaman toplumsal düzene ve siyasi otoriteye karşı çıkan genç ve bekar erkeklerden oluşan bir sosyal kesimi tanımladığı Abbasi döneminde ortaya çıktığı, bu kişilerin toplumdan dışlanan ve kenarda kalan bir kesim oldukları anlaşılmaktadır. Bu gruplar arasında ortaya çıkan fütüvvet anlayışının henüz sufi nitelikler taşımadığını söyleyebiliriz. Hatta bu grupların fityanla ilişkisi kurulan fazilet kavramına uzak olduğu, bir kısmının da eğlence hayatına pek ilgisiz kalmadıkları anlaşılmaktadır. Bu fityanın, göçebe hayat tarzının geçerli olduğu Arap yarımadasında değil, eski İran kültürünün hakim olduğu İran ve Irak coğrafyasında ve özellikle şehirlerde görülmesi, kurumsal fütüvvet telakkisinin şehirli olduğunu ve Arap kültürüyle bir ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Üstelik IX. yüzyılda ortaya çıkan sufilik akımı da, fütüvvet anlayışını benimseyen şehirli ve Arap olmayanlara (Mevaliye) dayanan bir kimlikle tezahür etmiştir. Başka bir ifadeyle, IX. yüzyılda fütüvvet anlayışının, sufilikle iç içe geçmiş hali, bu ikisinin de aynı sosyolojik tabandan kaynaklandığı fikrini güçlendirmektedir. IX. yüzyıldan başlayarak toplumda belli bir nüfuza ulaşan sufiliğin fityan teşkilatlarına nüfuz edebilmek için fütüvvet kavramını benimseyerek ona kendi doktrinine uygun bir muhteva kazandırmış olması ihtimal dahilindedir. XI. yüzyıldan itibaren sufiliğin kurumsallaşma sürecine girmesiyle birlikte fütüvvet kurumunda sufi özellikler ağır basmaya başlamıştır. Abbasi halifesi Nasır'ın, o zamana kadar resmi bir hüviyeti olmayan fütüvvet kurumuna resmi bir hüviyet kazandırdığı, zayıflayan otoritesini güçlendirmek ve bu kurumun siyasi desteğini arkasına almak istediği belirtilmektedir. Nasır'ın bu faaliyetleriyle Anadolu'da Ahilik teşkilatının gelişip yayılmasında önemli bir etkisinin olduğu tahmin edilmektedir (Ocak, 1996: 261-262).

Fütüvvet kavramının temeli tasavvufa dayandığı için bütün fütüvvetnamelerde tasavvufi nitelik ağır basmaktadır. Genellikle bu fütüvvet telakkisi Hz. Adem'den başlayarak Hz. Muhammed de dahil olmak üzere bütün peygamberlerin üstün vasıflarıyla izah edilmiştir. Bununla birlikte fütüvvet kavramının belli bir teşkilatı nitelemeye başladığı XIII. yüzyıldan itibaren, özellikle Ahilik kurumu için yazılan fütüvvetnamelerde bu kavramın bazı menkıbevi rivayetlerle Hz. Ali'ye dayandırıldığı görülmektedir. Hz. Ali'yi fütüvvet anlayışıyla irtibatlandırmanın arkasında Hz. Muhammed'e atfedilen *"Ali'den başka feta, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur"* hadisi bulunmaktadır. Böylece Hz. Ali, ideal 'feta' kimliğiyle bir sembol haline getirilmiş ve bütün fütüvvetnamelerde ona özel bir yer ayrılmış olmaktadır (Ocak, 1996: 265).

Ahilik nizamnamesi fonksiyonunu gören fütüvvetnamelerde uyulması gereken ahlaki ve ticari kurallar belirtilmiştir. Feta ve fütüvvet kelimelerinin tasavvuftaki anlamları içerisinde sufinin iyilik, fedakarlık, herkese yardım etme, diğergamlık, hoşgörü, nefsine söz geçirme, gibi ahlaki meziyetleri bulunur. Böylece gerçek yiğitlik, cesaret, kahramanlık ve mertliğin bunun gibi niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenir. Görülüyor ki sufiler, kendine has hümanizm anlayışını, fütüvvet kavramının içine yüklemiştir. Onlar temel ahlaki değerleri ve faziletleri fütüvvet kavramına yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından

 ISBN: 978-625-7029-53-7

biri haline getirmişlerdir. Sülemi, fütüvveti, *"Adem gibi özür dilemek, Nuh gibi iyi, İbrahim gibi vefalı, İsmail gibi dürüst, Musa gibi ihlaslı, Eyyub gibi sabırlı, Davud gibi cömert, Hz. Muhammed gibi merhametli, Ebu Bekir gibi hamiyetli, Ömer gibi adaletli, Osman gibi hayalı, Ali gibi bilgili olmaktır"* diye tarif ederek kavramın genişliğine işaret etmiştir. O, Fütüvvet-İslam-tasavvuf ilişkilerini Hz. Muhammed'e dayanarak şöyle ifade eder: "Fütüvvet uygunsuzluklardan kaçınmak, Allah'a tam manasıyla itaat etmek, kötü olan her şeyi terk etmek, ahlaki üstünlük ve güzellikleri hem zahiren hem de batınen muhafaza etmektir". (1977: 29).

İbn Arabi fütüvvetin içindeki çeşitli niteliklerin yorumunu yaparak ilahi bir vasıf olarak görür. Ayrıca Sehl b. Abdullah "fütüvvet sünnete uymaktır" diyerek bu kavramın dinle ilişkisine temas etmiştir. Buna göre, İslami bir hayat sürmek fütüvvet anlayışının temelidir. Türklerde fütüvvetin teşkilatlanmış hali olan Ahilik'te ahlaki ilkelerden doğru sözlülük, dürüstlük, emanete hıyanet etmemek, herkese yardım etmek, kimseyi incitmemek, kul hakkı yememek, alçak gönüllü olmak, hoşgörülü olmak, cömertlik, içi ile dışı bir olmak, namuslu olmak (eline, beline, diline hakim olmak), sosyal dayanışma ve hizmet anlayışının emrine verilmiş gibidir. Hallac-ı Mansur, fütüvveti, *"bir dava sahibi olmak ve neye mal olursa olsun bu davadan dönmemek"* şeklinde tarif eder (Ocak, 1996: 260). Erdebili'nin fütüvvetnamesinde "Ey Ali, ümmetimin fityanının on alameti vardır: Doğru söz, ahde vefa, emaneti yerine getirmek, yalan söylememek, yetimi gözetmek, isteyene vermek, hediyeleşmek, yararlı işler yapmak, çekişmemek, Allah için sevmek ve Allah için kızmak" şeklinde bir hadis nakledilmiştir. Fütüvvet, alimleri sevmek, ilme saygı göstermektir. Namazını kazaya bırakmamaktır. Utanma duygusuna sahip olmak, nefsine hakim olmaktır. Fakirleri sevmek, alçak gönüllü olmaktır.

Görüldüğü gibi fütüvvete zamanla tam anlamıyla İslami ve tasavvufi bir muhteva kazandırılmıştır. Söz konusu muhtevanın toplum hayatındaki tezahürleri bir zihniyet şeklinde toplumsallaşırken, aynı zamanda bu zihniyetin gündelik hayata yansıması ve iş hayatını da düzenlemesi sağlanmıştır. Öyle ki, gündelik hayatta kendi işiyle meşgul olan genç ve emekçi gruplara fütüvvet anlayışı vasıtasıyla ahlaki davranış esasları benimsetilerek bir zihniyet yapısının ete kemiğe bürünmesi gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Biraz da bu fütüvvetnamelerden, Türk tarihinde önemli bir mesleki kurumlaşma olan Ahiliğin nizamnamesi hüviyetindeki *Burgazi fütüvvetnamesi* üzerinde durmak istiyoruz. Bu eser, ilk Türkçe fütüvvetname olması bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Burgazi, bu eserinde, özellikle Harbuti'nin *Tuhfetü'l-Vesaya'*sından çok faydalanmıştır. Ayrıca Kur'an tefsiri, hadisler, peygamber kıssaları, Kuşeyri'nin *er-Risalat'*ı, Nasıri'nin *Fütüvvetname'*si, Mevlana'nın *Mesnevi'*si de Burgazi'nin kaynakları arasındadır. Burgazi'nin fütüvvetnamesini yayına hazırlayan Gölpınarlı, bu durumu, "anlaşılıyor ki Burgazi kitabını hazırlarken bilhassa '*Tuhfetü'l-Vesaya*'yı temel kaynak olarak almış, fakat daha birçok fütüvvet kitabını da karıştırmış, şüphe yok ki duyduğu rivayetlerden, içinde yaşadığı geleneklerden de faydalanmıştır" (1953: 85) şeklinde izah etmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fütüvvet yolunun bozulduğu kanaatinde olan Burgazi, bu eseri, kendi dönemindeki ahlaki zaafiyete bir çare olsun diye yazmıştır. Ona göre her Müslümanın bir şeyhi olmalıdır, şeyhi olmayan şeytana müriddir. "Tanrı, incir ağacını; Adem peygambere yaprak verdiği, onun ayıbını örttüğü için, Adem peygamberi; suçu kendisine isnad edip Tanrıyı tenzih ettiği için, Şit peygamberi; Adem'i konuk ettiği için, İbrahim peygamberi; putları kırdığı, konukları doyurduğu, konuksuz yemek yemediği için, Yusuf peygamberi; nefsine uymadığı için; Nuh oğlu Yuşa'yı; Musa'ya uyduğu, onun emrinden dışarı çıkmadığı için, Ashab-ı Kehf'i; puta secde etmedikleri için fütüvvetle anmıştır. Kafire, münafıka, müneccime, içki içene, dellake, tellala, vaadinde durmayana, çulhaya, kasaba, cerraha, avcıya, muhtekire fütüvvet verilmez. İçki içen, zina eden, livata eden, gammazlıkta bulunan, münafıklık eden, ululanan, gönlüne kötülük getiren, hased eden, kin güden, vaadinde durmayan, yalan söyleyen, hainlik eden, halka kötü gözle bakan, ayıp örtmeyen, nekeslik eden, gıybette bulunan, bühtan eden, hırsızlık yapan, haram yiyen, kibirlenen kişi fütüvvetten düşer. Fütüvvet, adeta bir ağaçtır; doğruluk yerinden biter, gövdesi ihsanda bulunmaktır, budakları temizliktir, doğru yolu bulmaktır, yaprakları edeptir, hayadır, kökü Tanrıyı tek bilmektir, yemişi evliya sohbetidir, suyu rahmettir. Bu ağaç, yiğidin gönlünde biter, yapraklanır, yücelir… Kitabın 'Adab' kısmı bir muaşeret kitabıdır. Bu kısımda yemek, içmek, su vermek, hizmet etmek, söz söylemek, elbise giymek, evden çıkmak…" (Gölpınarlı, 1953: 85-87) gibi hususların adabından söz edilir. Bu çerçevede çok sayıda ayet ve hadisten bahsedilerek, konunun İslami muhtevası etraflıca ele alınıp incelenir.

Kaynakça

es-Sülemi, İbn Hüseyin (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953-1954). "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4).

Ocak, Ahmet Yaşar (1996). "Fütüvvet (Tarihi)", c. 13, s. 261-263, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996). "Fütüvvetname", c. 13, s. 264-265, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1996). "Fütüvvet", c. 13, s. 259-261, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

DÜNYA'DA ÇAY ÜRETİMİ, PAZARLAMASI VE TÜRKİYE İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TATOĞLU
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Özet

Dünyada sudan sonra en fazla tüketilen içeceklerden biriside çaydır. Çay fiyat olarak pahalı olmamakla beraber günün hemen hemen her saatinde tüketilen bir içecektir. Çay bitkisinin anavatanı ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır, kimilerine göre Çin'in güneybatı bölgeleri kimilerine göre ise Hindistan'ın kuzey batı bölgeleridir. Çin mitolojisine göre çay San Huang döneminin (MÖ 3000-2700) üç imparatorundan ikincisi olan Shen Nong tarafından (MÖ 2737) tarihinde bulunmuştur (Kacar, 2010, s.1).

Tarımda bitkisel tıbbın mucidi olarak bilinen imparator halk sağlığına ve hijyene önem vermiş suyun kaynatılarak içilmesini tavsiye etmiştir. Çayın ilk yudumlanışı çok eskilere M.Ö. 2737 yılına Çin imparatorluğu' na kadar dayanmaktadır İlk demlik örneklerinin Çin' den Avrupa' ya ulaşması ise 1650' li yıllarda gerçekleşmiştir. Çayın Amerika'ya ulaştıran ise Peter Stuyvesant' tır. Bugün New York olarak anılan New Amsterdam' a yerleşen Hollandalı koloniler, Amerika' nın ilk çay tiryakileri olarak tarihe geçmiştir. Çaya bilimsel adının yani camelia sinensisin verilişi 1753 yılında olmuştur. Dünyada toplumlar arası kültürel farklılıklar nedeniyle standartlar ve damak tadı ülkeden ülkeye hatta ülke sınırları içinde bile değişiklik göstermektedir. Ülkemizde Doğu Karadeniz, Ege, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çay tüketim alışkanlıkları ve damak tadı farklılıkları mevcuttur. Dünyada ise durum ülkemizden pek farklı değildir çeşitli coğrafyalarda çaya özgü kültürel farklılıklar bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı dünyada ve ülkemizde yapılan çay tarımı hakkında mevcut durumu tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak literatürdeki bulgular gözden geçirilmiş ve çalışmada doküman inceleme yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular ise, dünya çay üretimi yıllar itibarıyla farklılaşmış müşteriye ulaşmada kullanılan stratejiler değişmiştir. Ayrıca sonuç olarak dünyada küresel markalar artan rekabet ortamına uygun olarak farklı stratejilerle rakiplerine karşı üstünlük kurma çabası içine girdiği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çay, Pazarlama, İstatistik

WORLD TEA PRODUCTION, MARKETING AND TURKEY STATISTICS ON AN INVESTIGATION

Abstract

One of the most consumed drinks after water in the world is tea. Tea is not expensive in price but it is consumed at almost any time of the day. There are different sources of information about the homeland of the tea plant, some for China's southwest and some for the north-west of

 ISBN: 978-625-7029-53-7

India. According to Chinese mythology, tea was found by Shen Nong (2737 BC), the second of the three emperors of the period of San Huang (3000-2700 BC).

The emperor, known as the inventor of herbal medicine in agriculture, gave importance to public health and hygiene and recommended boiling and drinking water. The first sipping of tea is very old. 2737 dates back to the Chinese empire. The first teapot samples reached China from Europe in 1650s. It is Peter Stuyvesant who delivers tea to America. Dutch colonies settled in New Amsterdam, now called New York, became one of America 's first tea drinkers. The scientific name of the tea Camelia sinensis was given in 1753. Due to cultural differences between societies in the world, standards and taste vary from country to country and even within the borders of the country. In our country, there are differences in tea consumption habits and taste in Eastern Black Sea, Aegean, Eastern and Southeastern Anatolia regions. In the world, the situation is not very different from our country, there are cultural differences specific to tea in various geographies.

The aim of this study is to determine the current situation about tea cultivation in the world and in our country. For this purpose, the findings in the literature were reviewed and document analysis method was applied in the study. As a result, the strategies used to reach differentiated customers in the world tea production have changed. In addition, global brands in the world as a result of increasing competitive environment in accordance with different strategies in an effort to establish superiority over competitors.

Key words: Tea, Marketing, Statistics

1.GİRİŞ

Çay bitkisinin anavatanı ile ilgili çeşitli kaynaklarda değişik bilgiler bulunmaktadır, bazı kişilere göre Çin'in güneybatı bölgeleri kimilerine göre ise Hindistan'ın kuzey batı bölgeleridir. Çay Hindistan, Çin, Sri Lanka, Kenya, Türkiye, Vietnam, Arjantin, Japonya, İran ve diğer bazı ülkelerde yetiştirilen ve tarımı yapılan bir bitkidir. Dünyada içecek olarak sudan sonra en fazla tüketilen içeceklerden biriside çaydır. Çay fiyat olarak pahalı olmamakla beraber günün hemen hemen her saatinde tüketilen bir içecektir. Dünya piyasalarında en fazla tercih edilen çaylar Sri Lanka, Kenya, Hindistan ve Çin çaylarıdır. Ülkemizin yıllık toplam kuru çay üretim miktarı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ortalama olarak 250.000 bin ton civarındadır bu üretimin çok az bir miktarı(4000-5000 ton) ihracat edilmekte geriye kalan kısım ise iç piyasada tüketilmektedir.

Ülkemizde üretilen çay doğal ve katkısız olmasına rağmen dış piyasalarda tercih edilmemesinin nedeni olarak damak tadı olduğu düşünülmektedir. İnsanlar alışkanlıklarından kolayca vazgeçemezler bu nedenle ülkemiz içinde özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu bölgemizde geçmişten gelen damak tadı sebebiyle yabancı menşeyli çay kullanımı sürmektedir. Çay bitkisi toplandıktan sonra işlemden geçirilmesi gereken bir üründür. Hindistan cevizi, kahve ve çay gibi emtia zincirleri ilk olarak sömürge güçleri tarafından kurulmuşlar ve üretildikleri ülkelerden tüketilecekleri ülkelere ara mal olarak aktarılmışlardır. Londra' da açık artırma ile satılan çay toplandığı yere, hasat zamanına, hangi işlemlerden geçtiğine bağlı olarak lezzet ve kalite açısından sınıflandırılmaktadır. 1998 yılında Londra müzayedesi kapanmış küresel tedarikçiler ortaya çıkmıştır. Bunların en büyüğü ise Unilever şirketidir. 1937 yılında ABD' nin en büyüğü olan Lipton' u, 1984' te ise İngiliz Brooke Bond' u bünyesine katmıştır. Hindistan dünyada en çok çay üreten ülkelerden biridir üretiminin yüzde seksenini iç piyasada tüketmekte bu nedenle ihracatta Kenya ve Sri Lanka' dan sonra gelmektedir.

Ülkemizde Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 6 Şubat 1924 tarihinde TBMM' de Rize vilayeti ile Borçka kazasında fındık, portakal, mandalina, limon ve çay yetiştirilmesi ile ilgili olarak 407 sayılı kanun kabul edilmiştir. Kanunu yürürlüğe girmesiyle Rize'de bahçe kültürleri istasyonu kurulmuş, Ziraat umum müfettişi Zihni DERİN görevlendirilmiş ve çay tohumu satın alması için Gürcistan' a gönderilmiştir. Batum' dan getirilen çay tohumları merkez fidanlığına dikilmiş ve fidan üretime başlanmıştır. 1937 yılında Zihni DERİN Sovyetler Birliğine bağlı Gürcistan vilayetinden 20 ton, 1939'da 30 ton çay tohumu satın almıştır (Kacar, 2010, s.4-7).

Ülkemizde çay tarımına başlanmadan öncede çay tüketilmekteydi, osmanlı devletinin çay ithal ettiği ülkelerden biriside İngiltere'dir, 19. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan çayı taşıyan İngiliz vapurları İstanbul' da görülmeye başlanmıştır. 1780-1787 yılları arasında Ruslardan çay alınmıştır, ancak Osmanlı ile Rusya arasındaki Kırım savaşı avrupa' lıların desteğiyle Osmanlı lehine sonuçlanınca Rusya piyasadan çekilmiş ve Osmanlı piyasası İngiliz ve Fransız'lara kalmıştır. Türkler Rus usulü yerine İngiliz usulü çay içmeye başlamış, İngiliz tüccarlar Çin, Hindistan çaylarını Türkiye' de satmaya başlamıştır (Kuzucu, 2012, s.135-138).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dünyanın en büyük çay pazarlarından birisi olan Türkiye'de siyah çay tüketimi yaygındır ve kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Kırmızı bordo tavşan kanı tabir edilen renk idealdir. İkramında yöresel farklılıklar vardır, Tokat ilinde bardağın üzerinde dudak payı denilen boşluk bırakılır, Erzurum ilinde kıtlama tabir edilen yöntemle tüketilmektedir. Yurdumuzun değişik bölgelerinde farklı demleme ve sunum çeşitleri bulunmaktadır (Güneş, 2012, s.237).

Literatürde konu ile ilgili geçmişte değişik çalışmalar bulunduğu görülmekle beraber dünya çay üretimi, pazarlaması ve Türkiye istatistikleri adıyla bir çalışma bulunmamaktadır. Sınırlı olan bu çalışma alanında bu nedenle yeni çalışmalarla alanın zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın alana katkısı ise küresel çay piyasasının mevcut durumu ile Türkiye'nin bu pazardaki durumu tartışılarak gelecekteki satış stratejilerinin belirlenmesi olacaktır. Çalışmada çay üretimi konusunda değişik ülkelerin işleme teknolojileri ile pazarlama ve satış istatistikleri araştırılacak ve sonuçlar tartışılacaktır. Bu çalışma giriş, çay üretimi ve pazarlaması, Dünyada ve Türkiye çay istatistikleri ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

2.ÇAY BİTKİSİNİN TARİHİ, ÜRETİMİ VE PAZARLAMASI

Çay bitkisinin kuzey yarım kürede yaklaşık 42 enlem derecesinden, güney yarım kürede 27 enlem derecesine kadar olan kuşak üzerinde tarımı yapılmaktadır. Dünyada yağışın çok, iklimin sıcak olduğu bölgelerde yetiştirilmektedir. Dünyada Hindistan, Çin, Sri Lanka, Endonezya, Kenya ve Japonya, Türkiye, Arjantin, Vietnam çay bitkisinin üretiminin yapıldığı ülkelerdir. Bu ülkeler ile birlikte 25'e yakın ülkede ekonomik düzeyde çay tarımı yapılmaktadır. Çay yetişmesine etki yapan en önemli etken iklim ve topraktır.

Yıllık sıcaklık ortalamasının 14 santigrat derecenin altına düşmemesi, toplam yıllık yağışın, 2000 mm'den az olmaması, bağıl nem oranının ise en az %70 olması, çay bitkisinin gelişimi için gereklidir. Çay tarımı kumdan kile değin farklı yapıdaki asit tepkimeli topraklarda yapılabilmektedir (caykur.gov.tr/ istatistik bülten, 2018, s.4).

Asya'nın pek çok ülkesinde bitki yapraklarından veya çiçekler dahil olmak üzere diğer bitki bölümlerinden yapılan çok sayıda bitkisel çay vardır. Örneğin, esas olarak Hindistan'da bulunan Botanik ailesinin Asclepiadaceae üyesi olan Gymnemasylvestre, çok sayıda tıbbi özelliğe sahip olduğunu iddia eden sağlıklı ve besleyici bir bitkisel çay olarak kullanılmıştır (Chomchalow

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1996). Güney Amerika, Afrika ve Sovyetler Birliğinde C.sinensis var ve Assamica Kitamura çeşitleri vardır (Hicks, s.1-8)

Çayın ilk yudumlanışı çok eskilere M.Ö. 2737 yılına Çin imparatorluğu' na kadar dayanmaktadır İlk demlik örneklerinin Çin' den Avrupa' ya ulaşması ise 1650' li yıllarda gerçekleşmiştir. Çayın Amerika'ya ulaştıran ise Peter Stuyvesant' tır. Bugün New York olarak anılan New Amsterdam' a yerleşen Hollandalı koloniler, Amerika' nın ilk çay tiryakileri olarak tarihe geçmiştir. Çaya bilimsel adının yani camelia sinensisin verilişi 1753 yılında olmuştur. 1800' lü yıllarda, Avrupa ve Amerika' da yavaş yavaş çay endüstrisi boy göstermeye başlamıştır. Thomas Liptonun ilk dükkânı 1871 yılında İngiltere, Glasgow'da hizmete girmiştir. 1890 yılına gelindiğinde Thomas Lipton, Seylan' da ilk çay tarlasını satın almıştır. Hindistan' dan getirilen çay tohumları 1903 yılından itibaren Kenya' da yeşermeye başlamıştır. Amerika' da, sıcak havalarda çay satmakta zorlanan Richard Blechynden çayı soğuk halde sunmayı düşünmüş, Amerika kökenli ıce tea kavramı bu tesadüfle ortaya çıkmıştır. 1908 yılında ise poşet çay keşfedilmiştir (www.lipton.com.tr/cayhakkinda/detay/811241/cay-bilgileri-cayin-oykusu).

Hindistan'daki çay endüstrisi yaklaşık 180 yaşında ve Hindistan ekonomisinde ayrılmaz bir yere sahiptir. Hindistan, 2005 yılına kadar dünyadaki çay üretiminde liderliğini korumuştur. Hindistan, aynı zamanda dünyanın en büyük çay tüketicisidir. Hindistan'da, çay endüstrisi eski tarıma dayalı iyi organize edilmiş endüstrilerden biridir (Arya, 2013, s.1-3)

Sri Lanka'da devlet katı bir toprak reformuyla tüm çay sahalarını devletleştirmiş ve iki büyük devlet kurumuna devretmiştir. Bu kurumlar teknolojik yenilik ve gelişmelerde yetersiz kalınca üretim ve ihracat düşmüştür. 1992 yılında yapılan özelleştirme sonucu Hindistan menşeyli Tata firması Sri Lanka'daki çay tarlalarının bir kısmını satın almıştır. Devlet Colombo'da bir mezat yeri kurarak yerel imalatçıya çeşitli imtiyazlar tanımıştır.

Unilever ise poşet yani hazır çay çeşitleri üretecek bir fabrika kurmuştur. Sri Lanka'nın iki büyük çay üreticisi Akbar ve MJF grup ihracat için çay üretmekte üretimin yüzde kırkı katma değerli bir şekilde ihrac edilmektedir (Talbot, 2002, s.701-734).

Geçmişten günümüze çayın gelişimi ise aşağıda tarihsel olarak açıklanmıştır.

-MÖ 2737 Shen Nong dönemi çayın keşfedilmesi

-MS 479 Moğolistan' da çay ticaretinin başlaması

-MS 400-600 Çin' de çay sağlık içkisi olarak kabul edildi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

-MS 593 Budizm ve çay Çin'den Japonya'ya taşınmıştır

-MS 780 Çin' li bilgin Lu Yu Ch'a Ching adlı ilk çay el kitabını yazmıştır

-MS 805 Japonya' da çay tarımına başlanmıştır

-MS 1211 Japon budist Abbot Eisai, Kitcha Yojoki adında Japonca ilk çay kitabını yazmıştır

-MS 1559 Venedik' liler çayla tanışmıştır

-MS 1598 İngiliz halkı çay hakkında ilk bilgilere ulaşmıştır

-MS 1600 Çay' la ilgili bilgiler Portekiz' e ulaşmıştır

-MS 1610 Hollanda' lılar çayı avrupa'ya getirmiştir

-MS 1658 Çaya ait ilk ilan Londra'da gazetede yayınlanmıştır

-MS 1684 Java'da çay bitkisinin yetiştirilmesine başlanmıştır

-MS 1847 Çay tarımı SSCB başlamıştır

-MS 1870 Çay tarımı Sri Lanka' da başlamıştır

-MS 1900 Uganda ve Kenya' da çay tarımına başlanmıştır

-MS 1924 Türkiye' de çay' la ilgili kanun çıkarılmış ve Batum' dan tohum getirilmiştir

-MS 1937 Zihni DERİN ile Gürcistan' dan 20 ton tohum satın alınmış

-MS 1939 Gürcistan'dan 30 ton tohum satın alınmıştır

-MS 1947 Rize'de ilk çay fabrikası işletmeye açılmıştır (Kacar, 2010, s.8).

Bölgenin ekonomik ve sosyal yönden kalkınması, geliştirilmesi ve göç olgusunun meydana getirdiği sosyal problemleri ortadan kaldırmak amacıyla çay tarım uzun yıllar devlet tarafından desteklenmiş ve teşvik edilmiştir.

Türkiye´de çay tarımının başlangıcı 1917 yılına dayanmaktadır. Batum ve havalisinde incelemeler yapmak üzere, bölgeye bir heyet gönderilmiş ve yapılan inceleme ile hazırlanan raporda Batum ile aynı ekosisteme sahip Karadeniz Bölgesinde çay yetiştirilebileceği belirtilmiştir. TBMM´de 1924 yılında, Rize ili ve Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Mandalina, Limon ve Çay yetiştirilmesine dair 407 Sayılı Kanun kabul edilmiştir. 1. Dünya savaşından sonra bölgede yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlarla, meydana gelen göç, bölge insanına gelir kaynağı ve iş alanları oluşturulmasını zorunlu kılmıştır (Zihnioğlu, 1998)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İlk yaş çay yaprağı hasadı 1938 yılında gerçekleştirilmiştir. 1940 yılında çıkarılan 3788 Sayılı Çay Kanunu ile ülkemiz çaycılığı teminat altına alınmış ve çay bahçesi kuracaklara ruhsatname alma zorunluluğu getirilmiştir. İlk çay fabrikası ise 1947 yılında, 60 ton/gün kapasiteli, Merkez Çay Fabrikası adı altında işletmeye açılmıştır (caykur.gov.tr/ istatistik bülten, 2018, s.7).

Kuru çay üretimi; Soldurma, kıvırma, fermantasyon, kurutma ve tasnif - ambalajlama safhalarından oluşmaktadır.

Soldurma ünitelerinde, sıcak hava ile suyu buharlaştırılarak azaltılan çay yaprağının, fiziksel olarak kıvırma işlemi için uygun hale dönüştürülme işlemidir. Sıcaklık, yaş çayın tazeliği, ıslaklık durumu hava ve çalışma koşullarına göre ortam sıcaklığı ile 32 - 38 C arasında değişebilir. İdeal soldurma sıcaklığı 32 C dır. Sıcak hava vasıtasıyla, yaş çay yapraklarında bulunan % 70-80 su oranının buharlaştırılarak % 50 – 55 düzeyine indirilmesi ve bu suretle çay yapraklarının fiziksel olarak kıvırma işlemi için elverişli hale getirilmesi işlemidir. Soldurma süresi ortalama 6 saattir.

Kıvırma, solmuş çay yapraklarının değişik çay imalat makinelerinde parçalan-ması, ezilmesi ve bükülmesiyle hücre öz suyunun kıvrılmış yaprak yüzeyine yayılması ve oksidasyonun başlaması işlemidir.

Fermantasyon, kıvrılan yaş çay yapraklarının hücre öz suyunda bulunan kimyasal bileşiklerinin oksidaz enziminin tesiri ile biyolojik değişikliğe uğrayan siyah çayda istenen renk, burukluk, parlaklık, koku ve aromanın oluşması işlemidir. Fermantasyonda süre kıvırmanın başlamasından oksidasyonun tamamlanmasına kadar geçen zaman ve 2,5 – 3 saat kadardır. Fermantasyon sırasında nispi rutubetin %90 – 95, sıcaklık 21 – 32 C arasında olabilir. İdeal oksidasyon ise 24 – 26 C arasında olmalıdır.

Kurutma, kıvrılmış ve fermente olmuş çay yaprağının nem oranını % 2 – 4 seviyelerine indirmek suretiyle enzim oksidasyonunu durdurarak; çayı depolanabilir, paketlenebilir ve taşınabilir hale getirme işlemidir. Fırına verilen fermente edilmiş çaylar; normal şartlar altında 90 – 100 C 27 – 32 dakikada kurutulur.

Tasnif ve ambalajlama, Fırından çıkan yarı mamul kuru çayın tasnif elekleriyle elenerek kalitelerine göre nevilere ayrılması işlemidir. Üretilen çaylar imalat kırığı ve kırık (Kırmadan geçen) çaylar olmak üzere iki sınıfta toplanmaktadır. Kurutmalardan çıkıp tasnife gelen ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

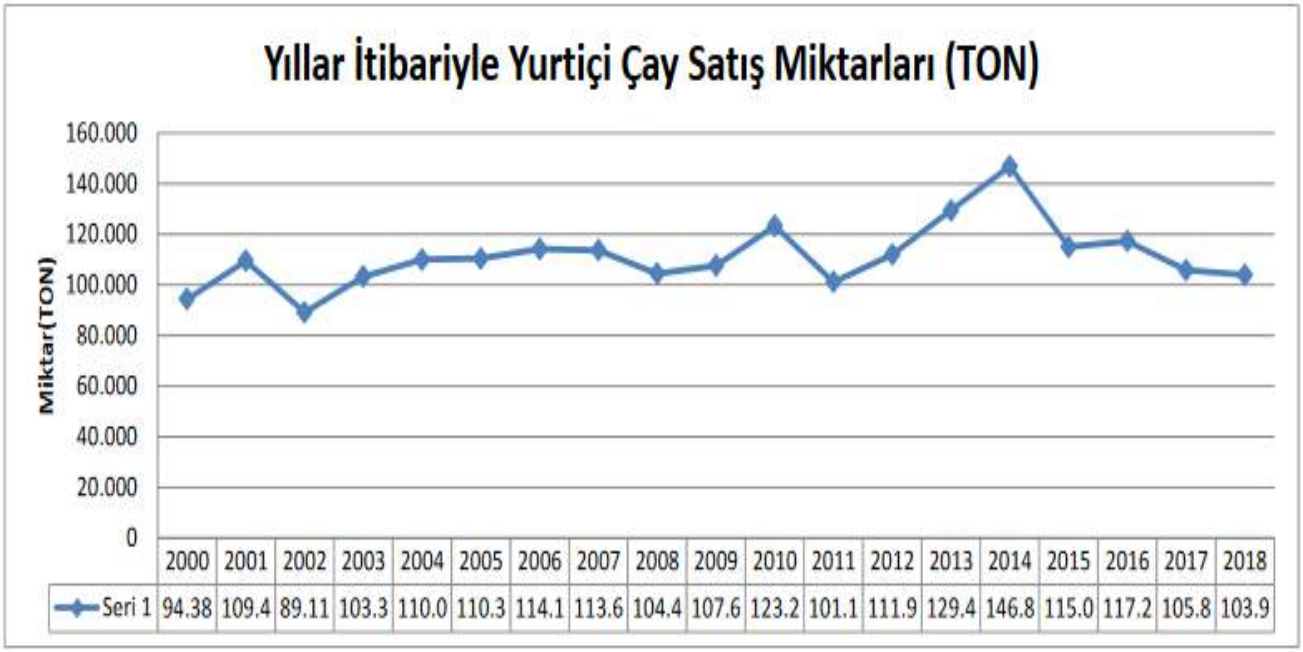
herhangi bir kırma işlemine tabi tutulmadan elenen çaylara imalat kırığı çaylar (1.nevi, 2.nevi, 3.nevi çay) denir. İlk elemede eleklerden geçmeyen çayların mekanik olarak kırılıp, tekrar elenmesi sonucu elde edilen çaylara ise kırık çaylar (4.nevi, 5. Nevi, 6.nevi) 7.nevi çay toz çay olarak adlandırılır (caykur.gov.tr/ istatistik bülten, 2018, s.14-17).

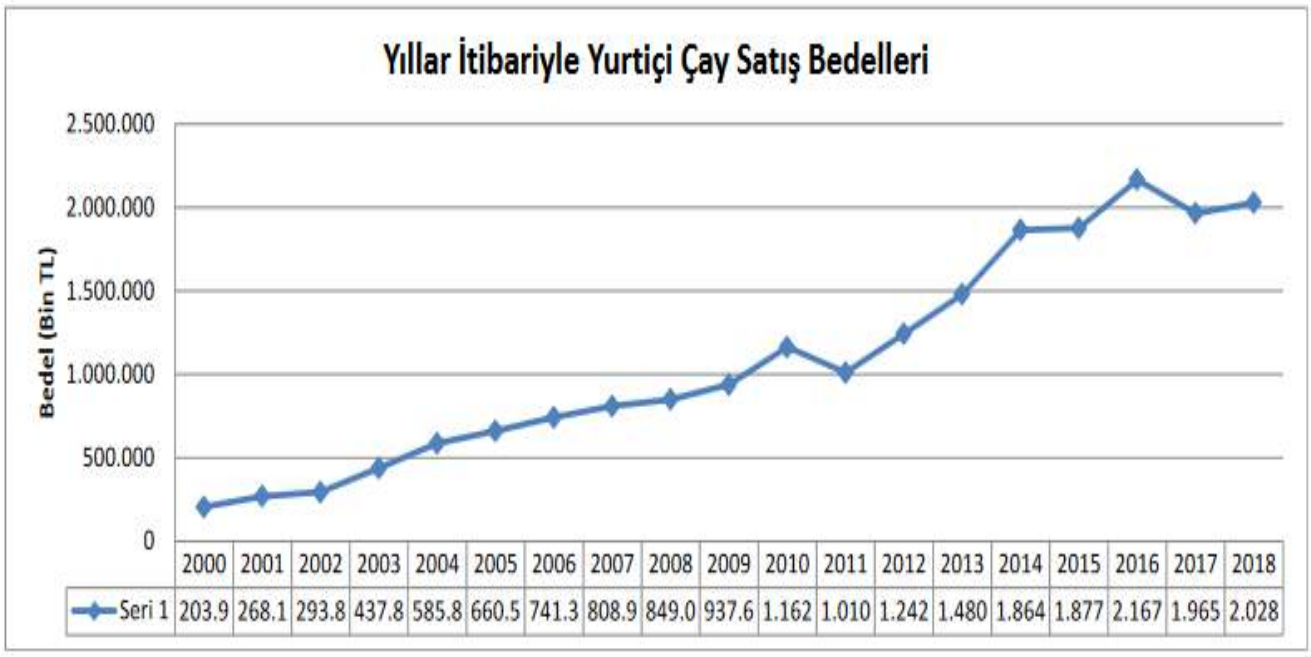
3. DÜNYA VE TÜRKİYE ÇAY İSTATİSTİKLERİ

Ülkemizde çay tarımı 1984 yılına kadar Çaykur Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktaydı fakat 1984 yılında çay tarımında tekel kaldırılarak özel sektöründe faaliyette bulunmasına izin verilmiştir. Aşağıda Çaykur ve özel sektöre ait rakamlar verilecektir bu rakamlar çaykur isitatistik bültenine ve Rize Ticaret Borsasına ait verilerdir. Çay tarımı yapılan bölgemizde Çaykura ait 46 yaş çay işleme fabrikasında günlük kapasite 9.100 tondur, bunun yanında mülkiyeti özel sektöre ait yaklaşık 250 adet fabrika bulunmaktadır. Özel sektöre ait fabrikalarda yılda ne kadar çay işlendiğine dair bir bilgi tam olarak bulunmamaktadır. Yalnız üreticiye ödenen destekleme bedellerinden dolayı sınırlı bir bilgi bulunmaktadır.

2010-2018 YILI ÇAYKUR YURT İÇİ SATIŞLARI

 ISBN: 978-625-7029-53-7

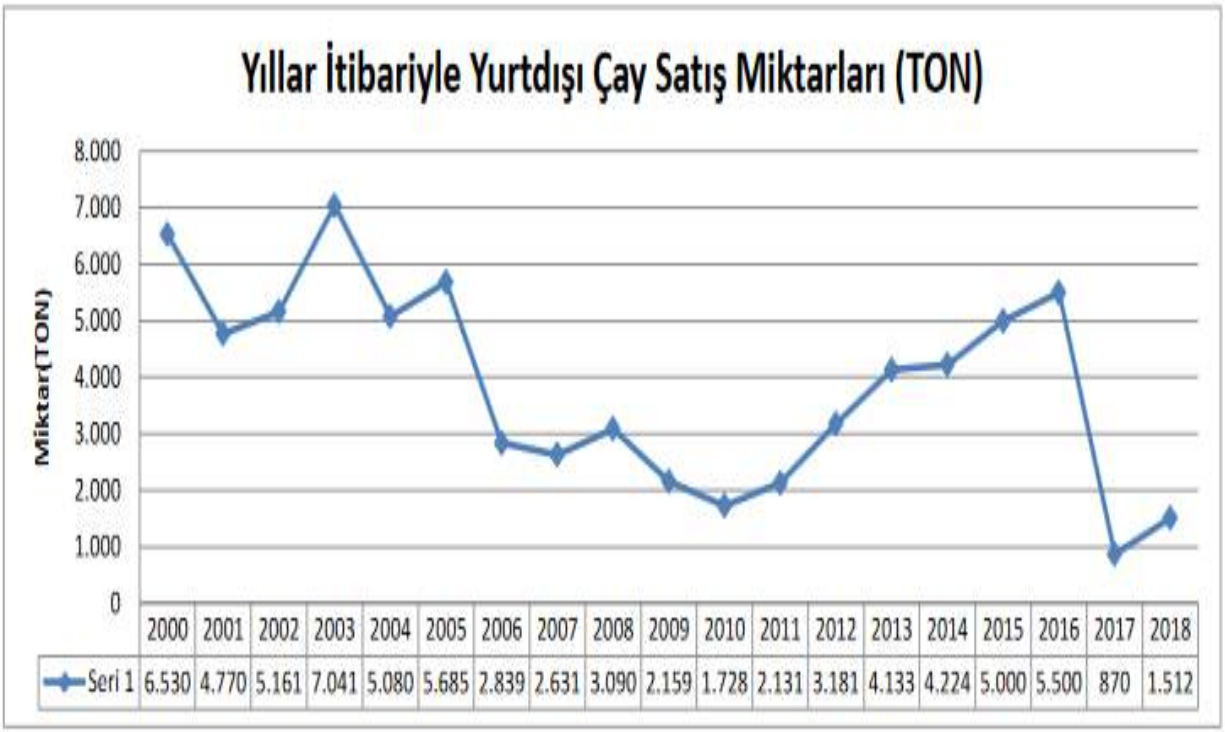

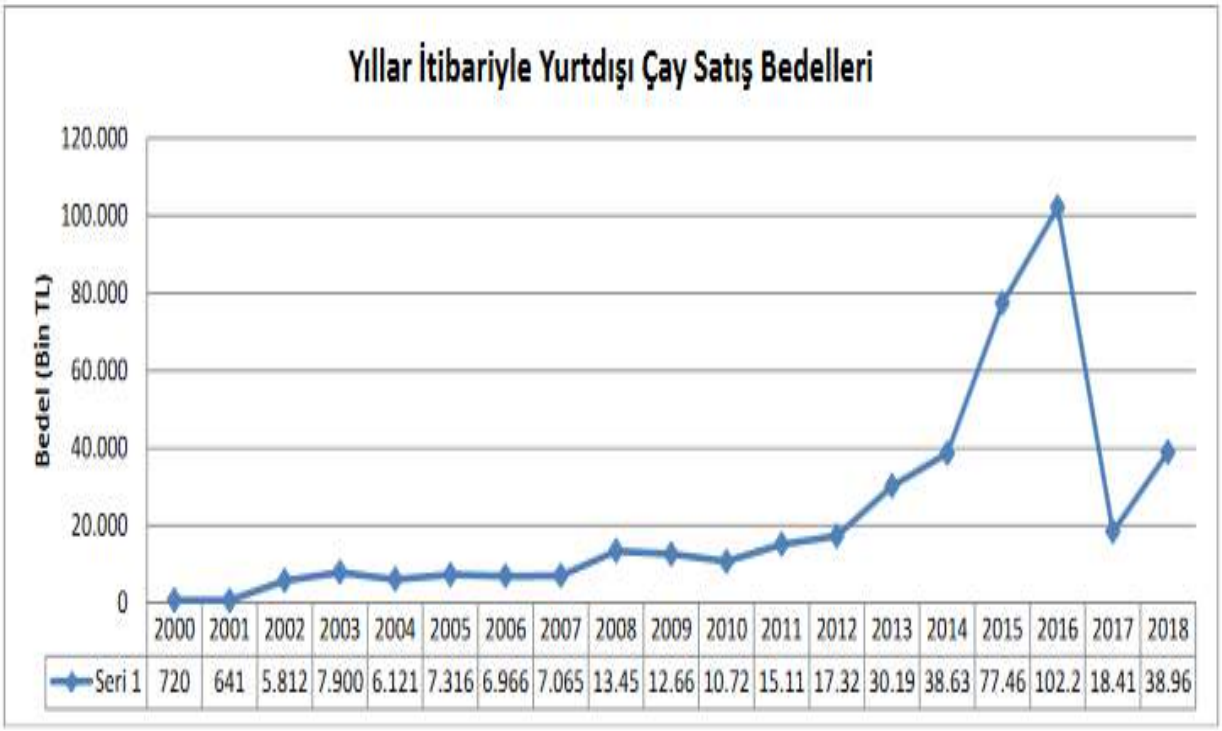
Kaynak: (caykur.gov.tr/ istatistik bülten, 2018, s.28).

Çaykur' a ait iç satış rakamları incelendiğinde 2014 yılında 146.000 ton olan satışların, 2015' te 115.000 tona, 2016' da 117.000 tona, 2017 yılında 105.000 tona, 2018 yılında ise 104.000 tona düştüğü görülmektedir.

2010-2018 YILI ÇAYKUR İHRACAT RAKAMLARI

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÇAYKUR

 ISBN: 978-625-7029-53-7

PAZARLAMA BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİNİN SATIŞ YAPTIĞI İLLER, BAYİ SAYISI VE SATIŞ MİKTARLARI (TON)

Bölge Müdürlüğü A – Yurtiçi Ticaret	İl Adedi	Çay Satışları (Ton)	Bayi Sayısı	Satış Yapılan İller
Mersin	6	6.349	13	KAHRAMANMARAŞ, HATAY, OSMANİYE, GAZİANTEP ADANA, MERSİN
Diyarbakır	12	4.814	15	ADIYAMAN, MALATYA, BİNGÖL, BATMAN, DİYARBAKIR, ELAZIĞ, ŞIRNAK, ŞANLIURFA, TUNCELİ, MARDİN, BİTLİS, SİİRT
Erzurum	10	4.610	12	ARDAHAN, ERZİNCAN, BAYBURT, VAN, HAKKARİ, AĞRI, MUŞ, IĞDIR, KARS, ERZURUM
İzmir	8	16.308	14	AYDIN, DENİZLİ, İZMİR, BALIKESİR, ÇANAKKALE, MANİSA, MUĞLA, UŞAK
Kayseri	5	5.841	6	SİVAS, NİĞDE, KAYSERİ, NEVŞEHİR, YOZGAT
Samsun	6	6.902	12	ORDU, TOKAT, SAMSUN, ÇORUM, AMASYA, TOKAT, SİNOP,
İstanbul	10	34.497	26	İSTANBUL, BİLECİK, DÜZCE, BURSA, EDİRNE, TEKİRDAĞ KIRKLARELİ, SAKARYA, YALOVA, KOCAELİ
Rize	5	4.712	9	ARTVİN, GÜMÜŞHANE, TRABZON, GİRESUN, RİZE
Ankara	14	19.936	14	KÜTAHYA, ÇANKIRI, KONYA, ISPARTA, AFYON, ANTALYA, ZONGULDAK, KASTAMONU, KARABÜK, BARTIN, ESKİŞEHİR, KIRIKKALE, ANKARA, KARAMAN
Toplam(A)	76	103.957	121	

Kaynak:caykur.gov.tr

ÇAYKUR FABRİKALARI VE GÜNLÜK KAPASİTELERİ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

FABRİKALAR	GÜNLÜK KAPASİTELERİ(TON)	FABRİKALAR	GÜNLÜK KAPASİTELERİ(TON)
Ambarlık	150	Karaca	330
Araklı	135	Kemalpaşa	185
Ardeşen	285	Kendirli	125
Arhavi	250	Kirazlık	150
Aşıklar	150	Melyat	215
Azaklı	90	Muratlı	195
Bölümlü	195	Musadağı	150
Büyükköy	110	Of	150
Camidağı	335	Ortapazar	150
Cumhuriyet	150	Pazar	150
Çamlı	150	Pazarköy	90
Çayeli	215	Sabuncular	350
Çiftlik	115	Salarha	195
Derepazarı	120	Selimiye	140
Eskipazar	150	Sürmene	150
Fındıklı	350	Taşçılar	180
Gündoğdu	205	Tersane	150
Hayrat	250	Tirebolu	180
Hopa	250	Ulucami	285
İyidere	180	Veliköy	210
Kalecik	120	Zihniderin	170
Kalkandere	125	Işıklı (Ek tesisle)	160+350
Pazar Taşlıdere	500	Hemşin	150
		TOPLAM	9.100

Kaynak:caykur.gov.tr

DÜNYA KURU ÇAY İTHALATI

 ISBN: 978-625-7029-53-7

		2011		2012		2013	
		TON	1000 $	TON	1000 $	TON	1000 $
1	Russia	187.790	625.187	180.486	650.201	173.070	657.076
2	United Kingdom	154.552	462.095	144.587	440.515	137.581	423.099
3	USA	127.511	440.206	125.656	414.317	130.160	476.020
4	Pakistan	119.231	350.821	122.304	361.651	121.900	318.315
5	Egypt	100.423	312.156	109.379	330.528	104.697	307.323
6	Kenya	99.762	168.541	86.893	188.794	12.666	19.182
7	Morocco	64.541	219.619	53.078	167.199	59.229	189.667
8	Afghanistan	63.224	85.915	135.645	225.322	106.583	164.125
9	Iran	56.271	202.346	63.557	293.240	82.386	399.827
10	Germany	54.843	213.765	56.548	212.969	55.238	233.246
11	UAE	50.733	226.923	36.541	152515	80.576	311.138
12	Poland	49.241	141.222	32.950	99.338	32.381	103.812
13	Japan	42.013	207.002	37.773	195.736	36.157	195.334
14	Taiwan	29.268	50.548	29.918	52.784	30.203	55.502
15	Sudan	34.230	57.520	25.106	43.827	27.882	70.143
16	Saudi Arabia	33.746	231.732	33.862	239.142	34.623	232.594
17	Syrian	29.892	144.698	25.294	118.220	22.750	111.188
18	Kazakhstan	28.775	121.288	33.400	138.617	32.782	147.705
19	Ukraine	25.750	150.707	26.038	159.797	26.069	159.169
20	Iraq	25.029	103.945	27.050	115.450	27.607	130.987
21	Netherlands	24.224	107.785	22.064	110.789	28.587	144.804
22	South Africa	24.050	45.012	24.075	50.245	25.573	57.822
23	Chile	22.373	47.288	21.168	44.214	20.391	48.801
24	India	22.161	44.915	21.257	46.292	19.755	43.796
25	Uzbekistan	20.442	45.525	28173	69.255	25.222	68.481
	Turkey	8.066	17.732	5.158	13.710	5.879	17.554
	Others						
	WORLD	1.899.444	6.628.782	1.934.971	6.800.463	1.893.353	7.139.831

Kaynak: FAO 2015

 ISBN: 978-625-7029-53-7

DÜNYA KURU ÇAY ÜRETİMİ (TON)

		2011	2012	2013
1	China	1.640.310	1.804.655	1.939.457
2	India	1.095.460	1.135.070	1.208.780
3	Kenya	377.912	369.400	432.400
4	Sri Lanka	327.500	330.000	340.230
5	Viet Nam	206.600	216.900	214.300
6	Turkey	221600	225.000	212.400
7	Iran	103.890	158.000	160.000
8	Indonesia	150.200	143.400	148.100
9	Argentina	92.892	82.813	105.000
10	Japan	82.100	85.900	84.800
11	Thailand	73.320	74.000	75.000
12	Bangladesh	60.500	60.000	64.000
13	Malawi	52.000	53.500	54.000
14	Uganda	35.194	50.915	53.000
15	Burundi	40.853	42.147	41.817
16	Tanzania	32.000	32.812	33.700
17	Myanmar	31.000	31.200	31.700
18	Mozambique	27.000	22.000	23.000
19	Rwanda	24.066	22.503	22.185
20	Nepal	17.438	18.726	20.588
21	Zimbabwe	18.223	19.000	19.000
22	Malaysia	16.632	14.711	18.377
23	Taiwan	17.310	14.902	15.000
	Others			
	WORLD			

Kaynak: FAO 2015

DÜNYA KURU ÇAY İHRACATI

 ISBN: 978-625-7029-53-7

		2011		2012		2013	
		Tones	1000$	Tones	1000$	Tones	1000$
1	China	327.650	1.016.219	319.357	1.100.288	332.172	1.313.091
2	India	322.548	867.143	225.082	685.600	254.841	819.630
3	Sri Lanka	321.074	1.476.881	318.396	1.403.154	317.710	1.530.138
4	Kenya	306.678	858.250	234.181	635.621	448.809	1.218.039
5	Viet Nam	133.900	204.018	146.898	224.847	90.296	122.496
6	Argentina	86.650	105.247	78.056	106.461	77291	116.773
7	Indonesia	75.450	166.717	70.071	156.741	70.842	157.501
8	Uganda	55.650	72.126	55.210	73.902	62.018	85.589
9	Malawi	46.007	86.361	34.679	57.087	43.245	84.317
10	Germany	28.665	229.383	27.059	222.923	26.948	249.052
11	Tanzania	27.114	46.938	27.784	56.001	26.372	54.627
12	United Kingdom	26.436	262.959	21.258	196.242	22.370	185.166
13	UAE	24.761	191.814	31.040	229.095	45.001	335.635
14	Iran	22.429	17.608	11.208	11.368	14.620	13.373
15	Rwanda	21.011	47.426	23.010	87.339	22.344	61548
16	Belgium	15.397	100.620	15.050	91974	13.323	94.629
17	Poland	14.151	139.393	16.896	174.917	19.180	202.301
18	USA	11.326	73.651	14.196	86.689	13.671	95.554
19	Zimbabwe	11.221	15.842	11.540	17.687	11.863	21.422
20	Netherlands	10.059	55.839	15.024	68.597	16.420	82.343
21	Nepal	8.854	19.448	9.893	17.651	10.206	19.196
22	Azerbaijan	7.520	32.284	7.036	37.431	7.586	44.343
23	Russia	7.309	50.500	12.538	82.699	13.578	98.104
24	Egypt	4.722	22.936	530	24.445	4.678	23.336
25	Papua N. Guinea	4.224	6.488	3.737	6.341	2.943	5.172
26	Burundi	3.721	10.122	9.730	14.436	10.062	14.384
27	France	3.141	48.936	3.140	51.938	3.769	64.320
28	Taiwan	2.815	31.126	3.143	36.395	3.919	41.392
29	Yemen	2.699	13.657	2.710	15.035	3.094	16.941
30	South Africa	2.542	12.047	2.798	13.516	7.987	32.247
	Turkey	2.242	10.367	3.161	12.201	4.853	17.716
	Others						
	WORLD	1.983.292	6.610.275	1.805.977	6.316.770	2.051.373	7.576.418

Kaynak: FAO 2015

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2011-2015 YILLARI ARASI GENEL YAŞÇAY ALIMLARI

TİCARET BORSASI ADI	2011	2012	2013	2014	2015
RİZE TİCARET BORSASI					
ÖZEL SEKTÖR	478.548.202	407.931.640	415.187.748	517.770.314	510.457.225
ÇAYKUR	524.436.636	519.861.485	533.896.281	501.341.981	545.555.756
TOPLAM	1.002.984.838	927.793.125	949.084.029	1.019.112.295	1.056.012.981
TRABZON TİCARET BORSASI					
ÖZEL SEKTÖR	80.923.371	72.591.561	74.119.130	102.231.909	109.212.630
ÇAYKUR	117.079.562	123.623.205	125.542.620	116.465.325	122.937.563
TOPLAM	198.002.933	196.214.766	199.661.750	218.697.234	232.150.193
GİRESUN TİCARET BORSASI					
ÖZEL SEKTÖR	16.886.490	14.780.693	14.332.447	15.470.168	17.912.738
ÇAYKUR	11.464.375	11.800.528	12.769.150	10.635.085	12.427.291
TOPLAM	28.350.865	26.581.221	27.101.597	26.105.253	30.340.029
SAMSUN TİCARET BORSASI					
ÖZEL SEKTÖR	3.334.608	2.202.228	196.608	0	0
GENEL TOPLAM					
ÖZEL SEKTÖR TOPLAMI	579.692.671	497.506.122	503.835.933	635.472.391	637.582.593
ÇAYKUR TOPLAMI	652.980.573	655.285.218	672.208.051	628.442.391	680.920.610
TOPLAM	1.232.673.244	1.152.791.340	1.176.043.984	1.263.914.782	1.318.503.203

Kaynak: (www.rtb.org.tr/data/genel/istatistik.pdf)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SONUÇ

Bu tablolara göre dünya çay ticareti içinde Çin, 1.939.457 ton (2013) üretim yapmış ve 332.172 tonunu ihraç etmiştir. Hindistan ise 1.208.780 ton (2013) üretim yapmış ve 254.841 tonunu ihraç etmiştir. Srı Lanka ise 340.230 ton (2013) üretim yapmış ve 317.710 tonunu ihraç etmiştir. Kenya ise 432.400 ton (2013) üretim yapmıştır. Bu dört ülke yaklaşık 3.800.000 ton üretim yapmakta ve dünya çay piyasasını elinde tutmaktadır.

Kenya' daki çay üretimi ile ilgili olarak aşağıdaki tespitler (2012 Şubat) Rize Ticaret Borsası raporundan özetlenmiştir. Kenya çay tarımına 1903 yılında Limouri bölgesinde başlamış, 1924 yılında ticari anlamda çiftçilik, 1950' li yıllarda küçük çay yetiştiricileri faaliyete geçmiştir. 1957 yılında ilk küçük işletmeleri fabrikası Nyeri' de kurulmuştur. Özel bitkileri koruma kurulu 1960 yılında kurulmuştur. Kenya Tea Devoloping Assocation (Kenya Çay Geliştirme Birliği) küçük ölçekli işletmeleri bir araya getirmek için devletin desteği ile 1964 yılında faaliyete başlamıştır. Kenya' da nüfusun % 80' i tarımdan hayatını sürdürmektedir. Kenya' da üç milyon insan dolaylı veya dolaysız çaydan geçinmektedir. Çay Kenya'nın gelişmesinde büyümesinde çok önemli bir tarımsal üründür. Kenya'nın ihracatının % 20' sini çay teşkil etmektedir. Kenya çay üretiminin % 62'si küçük işletmeler, % 38' i büyük işletmeler tarafından yapılmaktadır (Rize Ticaret Borsası, Kenya çay raporu, 2012).

Çay tarımında dünya' da söz sahibi ülkelerden biriside Sri Lanka' dır, Güney asya' da bir ada devleti olan ve 1972 yılından önce Seylan olarak bilinen ülke, 65.610 km yüzölçümüne ve yaklaşık 21 milyon nüfusa sahiptir. 1.340 km' lik sahil şeridine sahip olan ülke coğrafi olarak ada olduğundan herhangi bir kara komşusuna veya kara sınırına sahip değildir. Ülke, batı asya ile güneydoğu asya arasındaki ana deniz rotaları üzerinde yer alması doğal limanları nedeniyle, antik ipek yolu üzerinde önemli bir durak olduğu eski tarihlerden beri stratejik bir konuma sahiptir. Türkiye gümrük kayıtlarında ise bu rakam 3.000 ton civarlarında görünmektedir. Sri Lanka'nın beklentisi ise vergilerin daha makul bir seviyeye indirilerek bu ticaretin resmi kanallardan yapılmasını sağlamaktır (Rize Ticaret Borsası, Sri Lanka çay raporu, 2015).

Ülkemiz ise yıllık yaklaşık 250.000 ton kuru çay üretmekte bunu çok az bir kısmını (yaklaşık 4000-5000 ton) ihraç etmekte geriye kalan 245.000 tonunu ise iç piyasada tüketmektedir. Bu rakamlar ışığında ülkemiz çayı dünya piyasalarında tutulan, kabul gören, tercih edilen bir çay değildir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Üstteki tabloya bakıldığında 2015 yılında Rize ilinde 1.056.012 ton yaş çay, Trabzon ilinde 232.150.193 ton yaş çay, Giresun ilinde 30.340.029 ton yaş çay Çaykur ve özel sektör tarafından satın alınmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesinde 760 bin dekar çaylık sahada yaklaşık 205 bin üretici çay tarımı ile uğraşmaktadır. Yaş çay ürün rekoltesi son beş yılda 1.150-1.300 bin ton arasında değişmektedir. Türk çay sektöründe toplam yaklaşık faal 250 fabrika bulunmaktadır. Bunların 46' sı Çaykur, diğerleri ise özel sektöre ait çay fabrikalarıdır. Üretimin % 60' ı Çaykur, % 40' ı özel sektör tarafından yapılmaktadır. Özel sektörün üretiminin % 49' u büyük ölçekli, % 39' u orta ölçekli, % 12' si küçük ölçekli fabrikalarda yapılmaktadır. Çay zamanı geldiğinde toplanması gereken bir tarım ürünüdür bu nedenle zamanında satılması gerekmektedir. Özel sektör Çaykur' un kapasitesini aşan çayları alarak üreticiyi rahatlatmaktadır. Bu açıdan özel sektörün devlet tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Özel sektör fabrikaları sermaye durumu ve pazarlamadaki sorunlar nedeniyle standart olarak çalışmamakta bazen 1. ve 2. sürgünde çay almakta bazen sadece 3. ve 4. sürgünde çay işlemektedir bunun yanında düzenli olarak her sürgün döneminde çay alan fabrikalarda bulunmaktadır. Özel sektörde faaliyet gösteren bazı markalar ise Doğuş çay, Ofçay, Kençay, Altınbaşak çay, Filiz çay, Güzel çay, Demçay, Güneyce çay, Orçay' dır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKLAR

Hicks, A. Review of Global Tea Productionand the Impact on Industry of the Asian Economic Situation. FAO Regional Office for Asia and the Pacific Bangkok, Thailand

Arya, N. 2013 Ph.D Student of Symbiosis International University, Pune International Journal of Scientific and Research Publications, Volume 3, Issue 7, July 20131ISSN 2250-3153

Kacar, B.(2010). Çay Bitkisi Biyokimyası Gübrelenmesi İşleme Teknolojisi. Ankara: Nobel Yayınları

caykur.gov.tr/ istatistik bülten, 2018, s.4

www.lipton.com.tr/cayhakkinda/detay/811241/cay-bilgileri-cayin-oykusu

Talbot, J.M.(2002). Tropical Commodity Chains Forward İntegration Strategies and İnternational İnequality : Coffee, Cocoa and Tea. Review of İnternational Political Economy. 9:4. Routledge

caykur.gov.tr erişim,10.11.2019

Rize Ticaret Borsası, Kenya çay raporu, 2012

Rize Ticaret Borsası, Srı Lanka çay raporu, 2015

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) 2015

Tatoğlu, M. 2017, Küresel marka oluşturmada yürütülen iletişim stratejileri, Doktora Tezi, İstanbul

www.rtb.org.tr/data/genel/istatistik.pdf

Kuzucu, K.(2012). Bin Yılın Çayı Osmanlıda Çay ve Çayhane Kültürü. İstanbul: Alfa Basım Yayım

Güneş, S.(2012). Çay Kültürü ve Ürünleri. 24:93. www.millifolklor.com

Zihnioğlu, A.(1998). Bir Yeşilin Peşinde. Ankara: Tübitak. Impress Baskı Tesisleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA" PROJESİ ÖĞRENCİLERİNİN FORMA SEÇİMİNDEKİ TERCİHLERİ

Nuray DEMİREL AKGÜL

Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü

Serap MUTLU

Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü

Zeliha SARIKAYA HÜNEREL

Öğr. Gör. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü

ÖZET

Kişilerin giyim seçimini etkileyen faktörler arasında; cinsiyetin, yaşın, sosyal çevre ve statünün, mevsimin, zevkin ve modanın ne kadar önemli olduğu genellikle bilinen bir olgudur. Çocuk giyimlerinin seçiminde ise, çocukların hareketliliği dikkate alınarak giysilerinin sağlıklı, sık yıkanabilen, terlemeye karşı vücudu koruyan ve mevsime uygun, doğal tekstil malzemelerinden üretilmiş olanları tercih edilir. Çocukların giysi seçimini etkileyen bütün kriterler göz önüne alınarak tasarlanan giysiler ile aynı zamanda yaşına ve bulunduğu ortama uygun çeşitli süsleyicilerin kullanıldığı şık ve sevimli giysilerin üretilmesi çocuğun kişisel algısını ve özgüvenini geliştirir.

Bu anlayıştan yola çıkarak, bu çalışmada çocukların okul hayatlarında kullandıkları giysilerin seçiminde söz sahibi olmasını amaçlayarak; Avrupa Birliği tarafından finanse edilen "Küçük Hibe Desteği ile Çocukların Sivil Topluma Katılımı Çocuklar İçin Mikro-Fon Programı" kapsamında "Okul Formanı Özgürce Kendin Tasarla" adlı bir proje yürütülmüştür. Bu projede Ankara ili Polatlı İlçesi Zafer Ortaokulu 5.sınıf öğrencileri çalışmaya konu edinilmiştir.

Çalışma kapsamında Çocuk Hakları esas alınarak her çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme, kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerinin dikkate alınmasını isteme hakkı projeye amaç edinilmiş ve bu amaç doğrultusunda, toplam 143 öğrenciyle yapılan görüşme ve anket sonucunda kendilerini nasıl bir formayla görmek istedikleri, nasıl rahat hissedecekleri, formalarında aradıkları model, renk, kumaş seçimi özellikleri belirlenmiştir.

Bu çalışmada; 66 kız 77 erkek öğrencinin, ankete vermiş oldukları cevaplarla, formalarda olmasını tercih ettikleri giysi parçaları, rengi, kumaş yapısı ve deseni, formanın modeli tespit edilmiştir.

Çocukların okul giysi seçiminde çocuklar söz sahibi olmadan, ya aileleri ya da okul yönetimi tarafından sunulan formaları giyerek uzun bir süre eğitim hayatını sürdürmesi; Çocuk Hakları Sözleşmesi maddelerinden; ifade ve düşünce özgürlüğünün, kendileriyle ilgili konularda görüşlerini dile getirme hakkının layığıyla yapılamadığının bir göstergesidir. Bu anlamda yapılan çalışma çocukların yararının gözetilmesi; yaşama ve gelişmeye katılım ve kendini değerli hissetmesi anlamında oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Okul Forması, Tasarım, Kumaş Bilgisi, Renk Bilgisi, Malzeme Bilgisi.

THE PREFERENCES OF THE STUDENTS IN THE PROJECT "DESIGN YOUR SCHOOL UNIFORM FREELY"

SUMMARY

Factors affecting the choice of clothing; it is generally known how important gender, age, social environment and status, season, taste and fashion are. In the selection of children's clothing, taking into account the mobility of children's clothing, healthy, frequently washable, protects the body against sweating and suitable for the season, made of natural textile materials are preferred. The garments designed with all the criteria that affect children's choice of clothes, and at the same time, the production of stylish and cute clothes with various ornaments suitable for the age and the environment improves the child's personal perception and self-confidence.

From this point of view, the aim of this study is to make children have a say in the selection of the clothes they use in their school lives; Within the scope of the " Micro-Fund Program for Children, Children's Participation in Civil Society" with the Support of Small Grants Europe , a project funded by the European Union has been implemented. In this project, 5th grade students of Zafer Secondary School in Polatlı District of Ankara Province were included.

Within the scope of the study, the project aims to express the views of each child freely on the basis of Children's Rights and to request their views to be taken into consideration in all matters concerning him. For this purpose, the interviews and questionnaires conducted with 143 students determined how they wanted to see themselves with a uniform, how they would feel comfortable, and the model, color, and fabric selection characteristics they wanted in their uniforms.

In this study; 66 female, 77 male students were given the answers to the questionnaire with their preferred pieces of clothing, color, fabric structure and pattern, uniform model was determined.

Children continue their education for a long time by wearing uniforms provided by their parents or the school administration, without children having a say in the choice of school clothes; Articles of the Convention on the Rights of the Child; It is an indication that freedom of expression and thought cannot be done with the right to express their opinions on issues related to them. In this sense, the study carried out to benefit the children; Participation in life and development is important in terms of feeling valuable.

Key Words: School Uniform, Design, Fabric Knowledge, Color Knowledge, Material Knowledge.

1- GİRİŞ:

Giysi örtünmek, güzel görünmek, dış etmenlerden korunmak (güneşten, soğuktan) amacıyla insan vücuduyla temas eden kumaş ve benzeri ürünlerdir. Her çocuğun yaşına ve yaşadığı yere uygun bir şekilde giyinmesi en doğal hakkıdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 27-1'e göre "Taraf Devletler her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sağlayacak yeterli bir yaşam düzeyine hakkı olduğunu kabul eder". Çocukların iyi bir yaşam düzeyine ulaşmaları için iyi şekilde beslenmeleri, uygun ortamlarda yaşamaları ve uygun şekilde giyinmeleri gerekir (Örün, 2015: 43-49). Madde 27 dışında birçok maddede çocukların yaşama ve gelişme hakkının bir parçası olarak giyinmenin ihmal edilmemesi gerektiği yönünde vurgu yapılmaktadır.

Ancak günümüzde var olan eğitim sisteminde, öğrencilerin okul kıyafeti seçiminde çok da söz sahibi olmadıkları açıkça görülmektedir. Bu duruma istinaden Milli Eğitim Bakanlığı öğrenciyle ilgili kılık kıyafet yönetmeliğini değiştirerek, 2016-2017 yılından itibaren okullarda serbest kıyafet uygulamasını getirmiş ve serbest kıyafet uygulamasına geçiş tarihi 2019-2020 eğitim öğretim yılının başlangıcı olarak belirtmiştir (www.eokulegitim.com/kilik-kiyafet-yonetmeligi-meb). Yapılan yönetmelik değişikliği öğrencinin kıyafet özgürlüğünü esas almasına rağmen, bu seferde velilerin çocuklarına kıyafet çeşitliliği sağlama konusunda zorlanması ve öğrencilerin akranları arasında marka yarışına girmeleri nedeniyle tam anlamıyla amacına ulaşamamıştır. Sonuç olarak da kararın uygulanmasındaki üstünlük okul yönetimlerine bırakılmıştır.

Alınan bütün kararlara ve yönetmelik değişikliğine rağmen, gelinen son aşamada çocuklar yine ya aileleri ya da okul yönetimi tarafından sunulan formaları giyerek eğitim hayatını sürdürmektedir. Bu durumda Çocuk Hakları Sözleşmesi maddelerinden; ifade ve düşünce özgürlüğünün, kendileriyle ilgili konularda görüşlerini dile getirme hakkının amacına uygun olarak yerine getirilemediğinin bir göstergesidir.

2- ÇOCUK HAKLARIYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiğini *anımsayarak,*

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini *kabul ederek,*

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ilan edilen ülküler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde *bulundurarak,*

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesinde (özellikle 23 ve 24 üncü Maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede (özellikle 10 uncu Maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırda

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tutarak, Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi, "çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğunu hatırda *tutarak,*

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde,

Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi *göz önünde tutarak,*

Her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin *bilincinde olarak,*

Aşağıdaki kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 3 - Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

Madde 5 -Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler (http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari).

Bütün bu bilgiler ışığında; Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, " Küçük Hibe Desteği ile Çocukların Sivil Topluma Katılımı", "Çocuklar için Mikro-Fon Programı" kapsamında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İnsan Hakları Ve Uygulama Ve Araştırma Merkezi adına, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Tekstil, Giyim, Ayakkabı Ve Deri Bölümü Öğr. Gör. Zeliha Sarıkaya Hünerel, Öğr. Gör. Serap Mutlu ve Öğr. Gör. Nuray Demirel Akgül'ün yürütücülüğün de hazırlanan proje ile çocuklara okullarında hangi renk, model ve kumaş özelliğinde forma giymek istedikleri sorulmuştur. Çocuklardan gelen cevaplar doğrultusunda, çocuklara tasarım ve model üretme ile ilgili eğitimler verilmiştir. Yapılan eğitimler sonucunda, öğrencilere yaptırılan uygulamalar ve araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar anket veriyle değerlendirilerek öğrencilerin seçtiği formalar üretilmiştir. Türkiye'de daha önce böyle bir çalışma yapılmamış olması, araştırma konusu açısından önem arz etmektedir.

3. Ankara İli, Polatlı İlçesi, Zafer Ortaokulu Öğrencilerinin Forma Seçimi Üzerine Bir Uygulama

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Kapsamı

Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulguların özellikle;

1. Devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin forma tasarımlarını güncelleştirip üzerinde düşünme ve tartışma ortamı yaratacağı,

2. Gelecek neslin yaratıcı fikirlerini uygulamaya dönüştürmede yaralı olacağı,

3. Araştırma sonucunda geliştirilen önerilerin, tekstil ve giyim alanında çalışan üretici firmalara rehberlik edeceği,

4. Çocuklarla ilgili yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın amacı; çocukların kendi seçimleri doğrultusunda karar alma mekanizmalarını harekete geçirmek, çocukların hayal ettikleri formaları uzman eğitimcilerin desteği ile tasarıma dönüştürmelerini sağlamak, çocukların yaptıkları forma tasarımlarını sergilemek, tasarlanan forma modelleri arasından eleme yapılarak çocukların seçtiği 1 adet forma tasarımını alanında uzman eğiticiler tarafından ürüne dönüştürmektir.

Çalışmanın hedef kitlesi; Ankara İli Polatlı İlçesi'nde Milli Eğitim Müdürlüğü'nün belirlemiş olduğu, Zafer Ortaokulu 5. Sınıf öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini ise, öğrencilerden gönüllü kız ve erkek toplam 30 öğrenci oluşturmuştur. Çalışmanın sonucundan proje kapsamında yer alan 30 öğrenci ve aynı okulda öğrenim gören bütün öğrenciler faydalanacaktır. Projede uygulama boyutunda yer alamayan ancak 5. Sınıfta öğrenim gören 143 öğrenciye anket uygulanarak bütün öğrencilerin giymek istedikleri formayla ilgili görüşleri alınmıştır.

3.2. Anket Verilerinin Analizi ve Elde Edilen Bulgular

3.2.1. Anket Verilerinin Analizi

Anketlerden elde edilen veriler SPSS istatistik programı (SPSS 18.0) ile analiz edilmiştir. Anket analizi yapılırken tanımlayıcı istatistikler yöntemi tercih edilmiştir. Tanımlayıcı istatistik yöntemi kapsamında veriler, frekanslar ve oranlar ölçütleri kullanılarak analiz yapılmıştır.

3.2.2. Elde Edilen Bulgular

Araştırma kapsamına alınan öğrenciler ile ilgili anketlerden sağlanan temel bilgiler aşağıdaki gibidir;

Toplamda 143 öğrenciden 66 kız,77 erkek öğrencinin anket sorularına verdikleri cevaplar cinsiyete göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin cinsiyetlere göre dağılımları

Cinsiyet	n	%

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kız	66	46,15
Erkek	77	53,8
Toplam	**143**	**100,0**

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin cinsiyet durumunu gösteren Tablo 1'i incelediğimizde; öğrencilerin % 46,1'inin kız, % 53,8' inin ise erkekten oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi elemanları

	Kız		**Erkek**	
	n	**%**	**n**	**%**
1- Uzun kollu üst giysi	50	75,7	27	35,0
2- Kısa kollu üst giysi	16	24,2	50	64,9
3- Gömlek	40	60,6	33	42,8
4- Pantolon	20	30,3	77	100
5- Etek	36	54,5	0	0
6- Yelek	28	42,4	44	57,1
7- Mont	19	28,7	50	64,9
8- Pantolon Etek	5	7,5	0	0
9- Tek parça elbise	5	7,5	0	0
Toplam öğrenci sayısı:	66	100	77	100

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi elemanlarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde kız öğrencilerin; % 75,7'sinin uzun kollu giysi türünü, %60'6 sının gömlek, % 30.3'ünün pantolon, % 54,5'inin etek, % 42,4'ünün yelek, % 28,7'sinin mont, % 7,5'unun pantolon etek, yine % 7,5'unun tek parça elbise tercih ettikleri görülmüştür. Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi elemanlarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde erkek öğrencilerin; % 64,9'unun kısa kollu üst giysi türünü, % 42,8'inin gömlek, % 100'ünün pantolon, % 57, 1'inin yelek, % 64,9'unun mont tercih ettikleri görülmüştür. Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi elemanları cinsiyet açısından değerlendirildiğinde; kız öğrencilerin erkeklere göre çoğunlukla uzun kollu üst giysi tercih ettikleri, erkek öğrencilerin kısa kollu giyimi daha çok tercih ettikleri belirlenmiştir. Gömleğin erkeklerden çok kızlarda tercih edildiği, bununda erkek çocukların daha aktif olması nedeniyle rahat hareket etme ihtiyaçlarına bağlı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olduğu düşünülmektedir. Alt giysi türünde kız öğrencilerin tercihlerinde etek daha ön plandayken, sırasıyla düşük oranlarda olsa da pantolon, pantolon etek ve jile tercih eden öğrencilerde olmuştur. Yelek ve mont giysi türünde ise; kızlara oranla erkekler daha çok bu giysi elemanlarını seçmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre; giysi elemanlarının seçiminde cinsiyet faktörünün yüksek oranda ön planda olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri üst ve alt giysi renkleri

	Kız		Erkek	
	N	%	n	%
1- Üst giysi açık renk	36	54,5	40	51,9
2- Üst giysi koyu renk	30	45,4	37	48,0
3- Alt giysi açık renk	30	45,4	16	20,7
4- Alt giysi koyu renk	36	54,5	61	79,21
Toplam öğrenci sayısı:	66	100	77	100

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri üst ve alt giysi renklerini gösteren Tablo 3 incelendiğinde; kız öğrencilerin üst giysi renk seçiminde, % 54,5 oranında açık renk, %45,4 oranında koyu renk, alt giysi renk seçiminde %45,4 oranında açık renk, % 54,5 oranında koyu renk tercih ettikleri görülürken; erkek öğrencilerin üst giysi renk seçiminde % 51,9 oranında açık renk, %48 oranında koyu renk, alt giysi renk seçiminde % 20,7 ile açık renk, % 79,21 ile koyu renk seçtikleri görülmüştür. Tüm bu veriler ışığında; kız ve erkek öğrenciler üst giysilerin renk seçiminde, çoğunlukla açık renk, alt giysi renk seçiminde ise koyu rengi tercih etmişlerdir.

Tablo 4: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri üst giysi renkleri

	Kız		Erkek	
	N	%	n	%
1. Sarı	9	13,6	10	12,9
2. Siyah	0	0	0	0
3. Kırmızı	20	30,3	15	19,4
4. Bordo	25	37,8	35	45,4
5. Beyaz	3	4,5	0	0
6. Pembe	7	10,6	0	0
7. Mor	1	1,5	2	2,5
8. Turuncu	1	1,5	0	0

 ISBN: 978-625-7029-53-7

9. Ekru	0	0	4	5,1
Toplam öğrenci sayısı:	66	100	77	100

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri üst giysi renklerini gösteren Tablo 4 incelendiğinde; kız öğrencilerin üst giysi renk seçiminde, % 13,6 oranında sarı renk, % 30,3 oranında kırmızı renk, % 37,8 oranında bordo renk, % 4,5 oranında beyaz renk, % 10,6 oranında pembe renk, % 1,5 oranında mor renk, %1,5 oranında turuncu renk tercih edilirken; erkek öğrencilerin renk seçimlerinde ise, % 12,9 oranında sarı renk, % 19,4 oranında kırmızı renk, % 45,4 oranında bordo renk, % 2,5 oranında mor renk, % 5,1 oranında ekru renk tercih edilmiştir. Anket sonuçlarına bakıldığında hem kız hem erkek öğrencilerin hiçbirinin üst giysi grubunda siyah rengi istemedikleri görülürken, sadece erkeklerde beyaz ve pembe, sadece kızlarda ise ekru renk istenmemiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri alt giysi renkleri

	Kız		**Erkek**	
	N	**%**	**n**	**%**
1. Sarı	2	3,0	0	0
2. Siyah	40	60,6	47	61,0
3. Kırmızı	3	4,5	1	1,5
4. Yeşil	3	4,5	13	16,8
5. Beyaz	2	3,0	0	0
6. Pembe	2	3,0	0	0
7. Mor	1	1,5	3	4,5
8. Turuncu	0	0	0	0
9. Ekru	13	19,6	2	3,0
Toplam öğrenci sayısı:	66	100	77	100

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri alt giysi renklerini gösteren Tablo 5 incelendiğinde; kız öğrencilerin alt giysi renk seçiminde, % 3,0 oranında sarı renk, % 60,6 oranında siyah renk, % 4,5 oranıyla kırmızı renk, % 4,5 oranıyla yeşil renk, % 3 oranlarıyla beyaz ve pembe renk, % 1,5 oranıyla mor renk, % 19,6 oranıyla ekru rengi tercih ettikleri görülmüştür. Erkek öğrencilerin alt giysi renk seçimlerinde ise ; % 61,0 ile siyah renk, % 1,5 ile kırmızı renk, % 16,8 ile yeşil renk, % 4,5 ile mor renk, % 3,0 ile ekru renk tercih edilmiştir. Bu veriler ışığında siyah rengin kız ve erkek öğrenciler tarafından alt giyim türünde daha çok tercih edildiği, kız öğrencilerde ekru renk sıralamaya girerken, erkeklerde ise askerliğe olan hayranlıktan dolayı yeşil rengin tercih edildiği düşünülmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri mont renkleri

	Kız		Erkek	
	N	**%**	**n**	**%**
1. Sarı	2	3,0	0	0
2. Siyah	2	3,0	48	62,3
3. Kırmızı	3	4,5	7	9,0
4. Yeşil	3	4,5	10	12,9
5. Beyaz	0	0	1	1,2
6. Pembe	40	60,6	0	0
7. Mor	5	7,5	0	0
8. Turuncu	1	1,5	0	0
9. Ekru	10	15,15	11	14,2

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri mont renklerini gösteren Tablo 6 incelendiğinde; kız öğrencilerin mont renk seçiminde, % 3 oranlarıyla sarı ve siyah renk, % 4,5 oranlarıyla kırmızı ve yeşil renk, en yüksek oran olan %60,6 oranıyla pembe renk,% 7,5 oranıyla mor renk, % 1,5 oranıyla turuncu renk, % 15,15 oranıyla da ekru renk tercih edilmiştir. Erkek öğrencilerin mont renk seçinde ise; % 62,3 oranıyla siyah renk, % 9 oranıyla kırmızı renk, % 12,9 oranıyla yeşil renk, % 1,2 oranıyla beyaz renk tercih edilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri kumaş yapıları

	Kız		Erkek	
	N	**%**	**n**	**%**
1. Hareketleri engellememeli	66	100	66	100
2. Terletmemeli	66	100	66	100
3. Üşütmemeli	66	100	66	100
4. Çabuk kirlenmemeli	66	100	66	100
5. Renkleri solmamalı	66	100	66	100
Toplam öğrenci sayısı:	66	100	66	100

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri kumaş yapısını gösteren Tablo 7 incelendiğinde; kız ve erkek öğrencilerin kumaş yapıları seçiminde, verilen bütün kriterler %100 oranında onaylanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin kumaş yapılarıyla ilgili yeterli bilgiye hakim oldukları, bu bilgiler ışığında giydikleri formanın tasarımının yanında, kumaşlarım kullanım açısından getirdiği faydaya değer verdikleri görülmüştür.

Tablo 8: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri kumaş tasarımları

	Kız		Erkek	
	N	**%**	**N**	**%**
1. Kareli kumaş	2	3,0	8	10,3
2. Düz Kumaş	44	66,6	50	64,9
3. Desenli Kumaş	20	30,3	19	24,6
Toplam öğrenci Sayısı	66	100	77	100

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri kumaş tasarımlarını gösteren Tablo 8 incelendiğinde; kız öğrencilerin kumaş tasarımları seçiminde, % 3 oranıyla kareli kumaş, % 66,6 oranıyla düz kumaş, % 30,3 oranıyla desenli kumaş seçtikleri görülürken, erkek öğrencilerin ise % 10,3 oranıyla kareli kumaş, % 64,9 oranıyla düz kumaş, % 24,6 oranıyla desenli kumaş seçtikleri belirlenmiştir. Tespit edilen veriler sonucunda kız-erkek öğrencilerin formalarının kumaş tasarımında genellikle düz desenlere yöneldikleri ve daha sade görünmek istedikleri düşünülebilir.

Tablo 9: Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi modelleri

	Kız		Erkek	
	N	**%**	**n**	**%**
1. Beli lastikli pantolon	45	68,18	60	77,9
2. Beli kemerli ve düğmeli pantolon	21	31,8	17	22,0
3. Beli lastikli etek	45	68,18	0	0
4. Beli kemerli ve düğmeli etek	21	31,8	0	0
5. Yakalı üst giysi	18	27,2	67	87,0
6. Yakasız üst giysi	48	72,7	10	12,9
Toplam öğrenci sayısı	66	100	77	100

Çalışma kapsamındaki öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi modellerini gösteren Tablo 9 incelendiğinde; kız öğrencilerin giysi modellerinde seçiminde, % 68,18 oranında beli lastikli pantolon, % 31,8 oranında beli kemerli ve düğmeli pantolon, % 68,18 oranında beli lastikli etek, % 31,8 oranında beli kemerli ve düğmeli etek, % 27,2 oranında yakasız üst giysi, % 72,7 oranında ise yakalı üst giysi istedikleri belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin giysi modeli seçimlerinde ise; % 77,9 ile oranında beli lastikli pantolon, % 22 oranında beli kemerli ve düğmeli pantolon, % 87 oranında yakalı üst giysi, % 12,9 oranında ise yakasız üst giysi istedikleri belirlenmiştir. Tüm bilgiler ışığında her iki öğrenci grubunun da pantolon ve etekte bellerin rahat hareket sağlamak, giyme çıkarmada zorluk yaşamamak ya da kilo alıp vermede bel ölçüsünde sorun yaşamamak amacıyla lastikli modelleri tercih ettikleri düşünülebilir. Üst giysi modelinde erkekler çoğunlukla yakasız modelleri tercih ederken, kızlar da çoğunlukla yakalı modelleri tercih etmişlerdir. Buradan hareketle erkek öğrencilerin yine erkek rol modelde giydikleri, erken yaşta yakalı gömlek ya da sweatshirt de kravat takmaya karşı olan yargılarını gösterebilir. Kız öğrencilerin yakalı modelleri tercih sebeplerine gelince, kızlarda kullanılabilecek yaka modellerinin çokluğu, kız çocuklarının süslenmeye daha çok önem verdiklerini gösterebilir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

4- Çalışma Kapsamında Öğrenciler Tarafından Yapılan Etkinlikler

4.1. Öğrenci Eğitimleri

Fotoğraf 1: Öğrenci eğitimleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 2: Öğrenci anket uygulaması

Fotoğraf 3: Kumaş Bilgisi Eğitimleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 4: Giysi Model Bilgisi Eğitimleri

Fotoğraf 5: Öğrenci Çalışmaları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 6: Öğrencilerin model uygulamaları

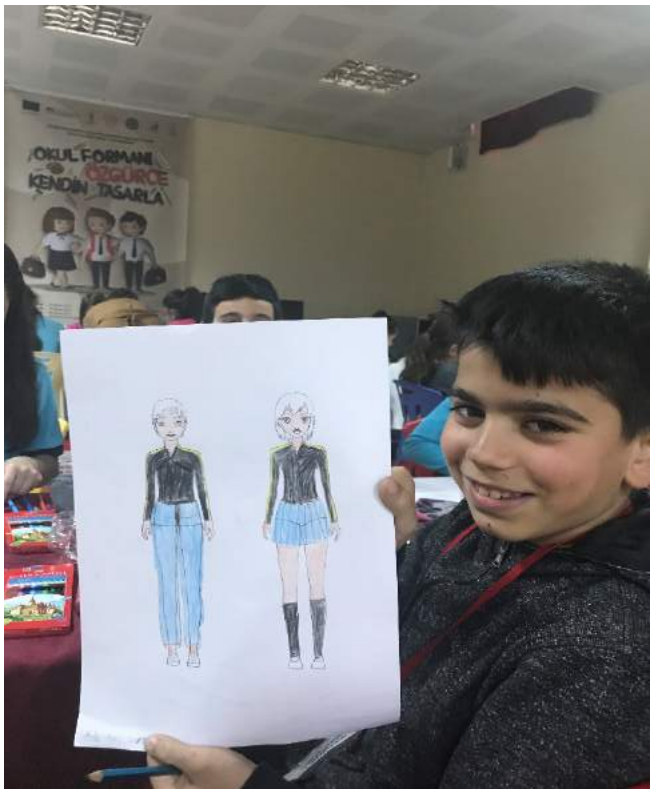

Fotoğraf 7: Öğrencilerin model uygulamaları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 8: Öğrencilerin model uygulamaları

Fotoğraf 9: Öğrencilerin model uygulamalarını renklendirme çalışmaları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 10: Öğrencilerin model uygulamalarını renklendirme çalışmaları

Fotoğraf 11: Öğrencilerin model uygulamalarını renklendirme çalışmaları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5- Ankara İli, Polatlı İlçesi, Zafer Ortaokulu Öğrencilerinin Forma Seçimi

Fotoğraf 12: Öğrencilerin seçtiği formanın ürüne dönüşümü

Yapılan bütün eğitimler ve çalışmalar sonucunda, öğrencilere uygulanan anket sonuçları doğrultusunda ortaya çıkan tasarımlar arasından, öğrencilerin seçimleri sonucunda Fotoğraf 12'deki görsel ürüne dönüştürülmüştür.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fotoğraf 13: Öğrenci tasarımları ve üretilen forma

6- SONUÇ

Çocukların okul hayatlarında kullandıkları giysilerin seçiminde söz sahibi olmasını amaçlayarak; Avrupa Birliği tarafından finanse edilen "Küçük Hibe Desteği ile Çocukların Sivil Topluma Katılımı Çocuklar İçin Mikro-Fon Programı" kapsamında "Okul Formanı Özgürce Kendin Tasarla" adıyla yürütülen bu projede Ankara İli Polatlı İlçesi Zafer Ortaokulu 5.sınıf öğrencileri çalışmaya konu edinilmiştir.

Çalışma kapsamında, Çocuk Hakları esas alınarak her çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme, kendisini ilgilendiren her konuda görüşlerinin dikkate alınmasını isteme hakkı projeye amaç edinilmiş ve bu amaç doğrultusunda, toplam 143 öğrenciyle yapılan görüşme ve anket sonucunda kendilerini nasıl bir formayla görmek istedikleri, nasıl rahat hissedecekleri, formalarında aradıkları model, renk, kumaş seçimi özellikleri belirlenmiştir.

Yapılan anket uygulaması sonucunda çocukların giymeyi istedikleri forma özellikleri şu şekilde tespit edilmiştir:

- Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri giysi elemanları cinsiyet açısından değerlendirildiğinde; kız öğrencilerin erkeklere göre çoğunlukla uzun kollu üst giysi tercih ettikleri, erkek öğrencilerin kısa kollu giyimi daha çok tercih ettikleri belirlenmiştir. Gömleğin erkeklerden çok kızlarda tercih edildiği, bununda erkek çocukların daha aktif olması nedeniyle rahat hareket etme ihtiyaçlarına bağlı olduğu düşünülmektedir. Alt giysi türünde kız öğrencilerin tercihlerinde etek daha ön plandayken, sırasıyla düşük oranlarda olsa da pantolon, pantolon etek ve jile tercih eden öğrencilerde olmuştur. Yelek ve mont giysi türünde ise; kızlara oranla erkekler daha çok bu giysi elemanlarını seçmişlerdir.
- Kız ve erkek öğrenciler üst giysilerin renk seçiminde, çoğunlukla açık renk, alt giysi renk seçiminde ise koyu rengi tercih etmişlerdir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Hem kız hem erkek öğrencilerin hiçbirinin üst giysi grubunda siyah rengi istemedikleri görülürken, sadece erkeklerde beyaz ve pembe, sadece kızlarda ise ekru renk istenmemiştir.
- Siyah rengin kız ve erkek öğrenciler tarafından alt giyim türünde daha çok tercih edildiği, kız öğrenciler de ekru renk sıralamaya girerken, erkeklerde ise askerliğe olan hayranlıktan dolayı yeşil rengin tercih edildiği düşünülmektedir.
- Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri mont renklerinde kız öğrencilerin pembe rengi, çoğunlukla tercih ettikleri görülürken, erkek öğrencilerin ise siyah rengi seçtikleri belirlenmiştir.
- Kız ve erkek öğrencilerin kumaş yapıları seçiminde, verilen bütün kriterler %100 oranında onaylanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin kumaş yapılarıyla ilgili yeterli bilgiye hakim oldukları, bu bilgiler ışığında giydikleri formanın tasarımının yanında, kumaşlarım kullanım açısından getirdiği faydaya değer verdikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin formalarında olmasını istedikleri kumaş tasarımları tercihlerinde, çoğunlukla düz kumaşları seçtikleri belirlenmiştir.
- Pantolon modellerinde her iki grup öğrencisi de belleri lastikli olan modelleri tercih etmişlerdir.
- Üst giysi modelinde erkekler çoğunlukla yakasız modelleri tercih ederken, kızlar da çoğunlukla yakalı modelleri tercih etmişlerdir.

Yapılan anket uygulamaları ve öğrencilerin yaptıkları tasarımlar sonucunda; 66 kız, 77 erkek öğrencinin formalarda olmasını tercih ettikleri giysi parçaları, rengi, kumaş yapısı ve deseni, formanın modeli tespit edilmiştir. Örneklem grubuna alına öğrencilerin yapmış olduğu tasarımlardan, oylama sonucu seçilen bir tasarım, öğrencilerin hayallerinde olan ve giymek istedikleri okul forması giysi olarak üretilmiştir.

Yapılan bu çalışmayla;

Çocukların kendi hayatları konusunda yapılan etkinlikte karar alma gücünün tamamında görüşlerinin alınması sağlanmıştır.

Çocukların kapasitelerinin artırımı ve iş birliği kültürünün geliştirilmesine katkıda bulunulmuştur.

Katılımcı çocukların çocuk hakları konusunda bilgi ve farkındalık sahibi olması sağlanmıştır.

Çocukların özgür bir şekilde hayallerindeki formaları tasarlamaları sağlanmıştır.

“Formanı Özgürce kendin Tasarla” projesi Türkiye de ilk kez uygulanan bir etkinlik olması bakımından örnek teşkil etmektedir. Yapılan çalışmanın Türkiye çapında bütün okullara uygulanabilmesi çocuk hakları açısından oldukça önem arz etmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Örün. E., (2015), Giysiler ve çocuk sağlığı: Ne giysin? Nasıl yıkansın? .Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi Sayı, 58, s. 43-49

Htpp 2 Kaynak Linki : http://www.eokulegitim.com/kilik-kiyafet-yonetmeligi-meb/(erişim tarihi: 24.08. 2019).

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/ pdf01/137-160.pdf (erişim tarihi: 24.08. 2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KENTSEL TERÖRLE MÜCADELEDE ÇELİK KUŞAK (RİNG OF STEEL) UYGULAMALARI: BİRLEŞİK KRALLIK'TA BELFAST VE LONDRA ÖRNEKLERİ

Mücahit NAVRUZ
Ar.Gör, Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

Ali ŞAHİN
Prof. Dr, Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

ÖZET

Devletlerin en temel görevlerinden bir tanesi kamu güvenliği ve kamu düzeni sağlamaktır. Bu bağlamda tüm dünya ülkelerinin en önemli gündem maddelerinden birisi; kırsal ve kentsel alanda gerçekleştirilen terör eylemleridir. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu durumu dikkate alan terör örgütleri eylemlerini kırsal alandan kentlere taşıyarak; eylemleri sonucu elde edilecek etki ve toplumsal panik seviyesini yüksek tutmayı hedeflemektedir. Bugün gelinen noktada 'terörün kentleşmesi' olgusu ortaya çıkmıştır. Artık kentlerin güvenliği için kentsel terör eylemleri çok ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında kent güvenliği politikalarında büyük bir paradigma değişimi söz konusudur. Öyle ki kentlerin terör eylemlerine karşı hazır ve dayanıklı hale getirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası politikalar üzerinde çalışmalar özenle sürdürülmektedir.

Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) terör örgütünün kentsel güvenliği ve kamu düzenini yok etmeyi amaçlayan eylemleri bağlamında 1970'li yıllardan itibaren kentsel güvenliği sağlamaya yönelik fiziki tedbirleri (Çevresel Tasarım Yoluyla Suçun Önlenmesi – CPTED) gündeme getiren ülkelerden birisi Birleşik Krallık'tır. Başka bir ifadeyle kentsel terörle mücadelede en başarılı CPTED uygulamalarından birisi Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan 'Çelik Kuşak' uygulamalarıdır.

Bu çalışmada 'Çelik Kuşak' uygulamalarının gelişim süreci Birleşik Krallık'ta Belfast ve Londra örnekleri üzerinden analiz edilerek kısa, orta ve uzun vadede etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca 'Çelik Kuşak' uygulamasının ulusal ve yerel yönetimlere olan ekonomik maliyeti ve toplumsal yaşama olan etkileri incelenmektedir. Ayrıca uygulamanın başarılı yönlerinin yanında yapılan eleştirilere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç ekolojisi, CPTED, Çelik kuşak, Kent güvenliği, Kentsel terör

GİRİŞ

Terör eylemleri ile kentsel alanda mal ve can kaybı oluşturmaya yönelik saldırılar genel anlamda kentsel terör olarak nitelendirilmektedir. Kentlerin kırsal alana göre nüfus yoğunluğu oldukça fazladır. Bu nedenler kentlere yönelik terörist saldırılardan elde edilebilecek etki de aynı oranda yüksek olacaktır. Kırsal alanda genel olarak çatışmalar teröristler ve askeri kuvvetler arasında gerçekleştiği için siviller büyük oranda etkilenmemektedir. Ancak kentlerde siviller hedef ya da canlı kalkan olarak doğrudan terör eylemlerinin odağında yer almaktadır. Terör örgütlerinin kentsel alanı tercih etmelerinin birçok nedeni söz konusudur. Keleş ve Ünsal (1982; 33) bu nedenleri şu şekilde özetlemektedir:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Büyük yerleşim yerleri olmaları ve toplumsal hareketliliğin yüksek olması sebebiyle kentlerde eylemler kolay yapılabilmekte ve göze çarpmadan gizlenebilmektedir.
- Kentlerin heterojen bir yapıya sahip olması, insanların birbirini tanımamaları sayesinde bir yerden bir yere kolay gidilebilmekte ve güvenlik güçlerinin takibi zorlaşmakta, aynı zamanda yakalanmalarda zorlaşmaktadır.
- Teröristler kırsal bölgelerde halkın desteğini almak zorundalar iken kentlerde böyle bir zorunluluk yoktur.
- Nüfus ve yerleşim alanları bakımından büyüyen kentlerde halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar yaşanmakta, toplumsal sorunlar artmakta, eşitsizlikler yoğunlaşmakta ve terör örgütleri de bu durumu kendi lehlerine kullanabilmektedir.
- Toplumsal olaylar açısından büyükşehirlerin tercih edilmesinin nedeni kamuoyunun daha fazla dikkatini çekebilmektir.

Görüldüğü üzere kentlerin terör eylemleri açısından teröristlere sağladığı avantajlar oldukça fazladır. Bu durumun farkında olan terör örgütleri eylemleri ile daha fazla ses getirebilmek adına eylemleri için kent merkezlerini tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan kentleşme trendi ve terörizmin etkisin yayılması için araç olarak kullanılan kitle iletişim araçlarının sayısındaki artış da 'terörün kentleşmesi' olgusunu meydana getirmiştir.

İsteklerini gerçekleştirmek amacıyla korku ortamı oluşturmaya çalışan terör örgütlerinin kullandıkları araçlar ve hedefler farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin son dönemlerde kentleri tehdit eden terör eylemlerinde terör örgütleri araç olarak intihar saldırıları, bombalı araç, kalabalık üzerine araçlı saldırı, bombalı drone saldırıları ve suikastlar gibi yöntemleri ya da araçları tercih etmektedir. Savitch'in tasnifine göre kentsel terör eylemleri yöneldikleri hedeflere göre üçe ayrılmaktadır. İlk olarak terör örgütünün dikkatleri üzerine çekmek için özel kişi, grup, mekân veya sembollere yönelik ses getiren saldırılara 'katalitik terör' denir. Amaç doğrudan eylemin kendisi olmamakla birlikte yarattığı kaygı ve korku ortamıdır. PIRA tarafından Londra'da ticari öneme sahip kurum binaları ve bankalara sivillerin olmadığı gece saatlerinde gerçekleştirilen bombalı saldırılar bunun örneğidir. İkinci olarak terör örgütlerinin sivil hedefleri ayırt etmeksizin gerçekleştirdiği ve amaçlarının maksimum can ve mal kaybı oluşturmak olduğu saldırılara 'mega terör' adı verilmektedir. Son olarak bir kentin altyapı sistemi veya bilişim ağı gibi hayati fonksiyonları üzerine yöneltilen bilinçli saldırılara 'akıllı terör' denilmektedir (Savitch, 2014: 9). Günümüzde kentlerde gerçekleşen terör eylemlerinin tamamı bu tasnifin bir veya birden fazlasını içermektedir. Modern dönemde kentlerin gerek sosyal, gerekse ekonomik olarak kırsal alanlara göre büyük önem kazandığı düşünüldüğünde dünyanın geleceği için kentlerin sürdürülebilirliği yerel ve ulusal yönetimler için öncelik olarak kabul edilmiş ve kentsel politikalar bu bağlamda revize edilmiştir. Bir kentin sürdürülebilir olmasının öncüllerinden birisi de kentsel yaşamın güvenli hale getirilmesidir. Yaşayanlar için güvenli olmayan bir kent gelecekte sürdürülebilir değildir.

Birleşik Krallık uzun yıllar boyunca etnik sebeplerden kaynaklı kentsel terör eylemleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kuzey İrlanda sorununun bir parçası olarak Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) 1969-1999 arası 'sıkıntılar' (the troubles) adı verilen dönemde çok sayıda terör eylemine imza atmıştır. Kentsel güvenliği büyük oranda tehdit eden bu eylemlere karşı Birleşik Krallık tedbirler alma yolunu seçmiş ve 'Çevresel Tasarım Yoluyla Suçun Önlenmesi' yöntemleri ile kentsel alanı fiziksel olarak terör eylemlerine karşı dayanıklı hale getirme politikalarını benimsemiştir. Özellikle metropol kentlerde 'Çelik Kuşak' uygulamaları olarak bilinen tedbirler kent merkezlerini uzun süre biçimlendirmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BİRLEŞİK KRALLIK'TA ÇELİK KUŞAK UYGULAMASININ GELİŞİM SÜRECİ

Çelik kuşak uygulamaları ilk olarak Kuzey İrlanda'nın başkenti Belfast'ta uygulamaya konulmuştur. 1969'da kurulan Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) kısa sürede eylemlere başlamış[1] ve Belfast'ın kent merkezinde 21 Temmuz 1972 tarihinde 22 bombanın patlatıldığı 'Kanlı Cuma' olarak bilinen olay üzerine[2] ilk olarak çelik kuşak uygulaması başlatılmıştır (Coaffee, 2009: 24)[3]. Alınan tedbirler ile kısa sürede Belfast'ın görünümü büyük oranda değişmiş, mekânsal kullanım tercihleri ve toplumsal yaşam tarzı doğrudan etkilenmiştir[4]. Protestan ve Katolik yerleşim yerleri 'barış çizgileri veya barış duvarları'[5] olarak adlandırılan duvarlar ve bariyerler ile birbirinden ayrılmış ve kent merkezi 14 bölgeye bölünmüştür.[6] Kent merkezinde yer alan 41 cadde ve sokağa girişler çelik kapılar içinden ve güvenlik güçlerinin araması ile yapılmaya başlanmıştır.[7] Bu dönemde Belfast radikal kale şehircilik (fortress urbanism) yöntemleri için bir laboratuvar işlevi görmüştür (Coaffee, 2004: 201).[8]

Belfast'ta çelik kuşak uygulamaları etkisini kısa sürede göstermiş ve 1980'li yıllardan itibaren bombalama olayları azalmış, parka yasak alanların ve yayalaştırma uygulamalarının sayısı artmıştır. Bu uygulamalardan sonra durma noktasına gelen kent ekonomisi, özel sektör yatırımları ile yeniden hareketlenmiştir (Brown, 1985: 6). 1970'li ve 1980'li yıllarda Belfast'ta başarılı sonuçlar alınması ve bölgede eylem imkanı bulmakta zorlanan PIRA'nın kentsel terör eylemlerini Kuzey İrlanda'dan İngiltere'ye taşıyarak Londra, Manchester gibi metropol kentleri hedef almaya başlamasının ardından çelik kuşak uygulamaları diğer kentler için de gündeme gelmiştir.

---

[1] Birleşik Krallık'ta gerçekleştirdiği eylemler ile bu döneme damgasını vuran örgüt PIRA olmakla birlikte gerek ayrılıkçı gerekse birlikçi birçok farklı örgüt sürece müdahil olmuştur. Hatta birlik yanlısı Ulster Savunma Birliği gibi paramiliter oluşumlar dahi karıştıkları şiddet olayları nedeniyle ulusal hükümet tarafından terör örgütü olarak tanınmıştır. Diğer birlikçi terör örgütleri için bkz: Gürses, E. (2001). Ayrılıkçı terörün anatomisi IRA-ETA-PKK. Bağlam Yayıncılık

[2] Birleşik Krallık genelinde sadece 1972 yılında PIRA tarafından 1.853 bombalı eylem gerçekleştirilmiştir

[3] Belfast kent merkezi terör saldırılarının mekânsal olarak kentin bir bölgesine yoğunlaştığının klasik bir örneğidir. Kent merkezinde yer alan Europa Hotel 1969 – 1999 arası dönemde tam 36 defa bombalı eyleme hedef olmuştur. Bu özelliği ile dünyanın en fazla bombalanan oteli olarak bilinmektedir (Switzer and McDowell, 2009: 339).

[4]Bir kamusal alan terörist saldırı tehdidi altındaysa yaşanan toplumsal kaygı doğrudan ticari faaliyetlere azalma olarak yansımaktadır (Brown, 1985). Belfast'ta terör saldırılarının zirve yaptığı 1972 yılında yaklaşık 300 işyeri kapanmış ve ticari bölgede dörtte bir oranında küçülme olmuştur (Clarke and Newman, 2006: 171).

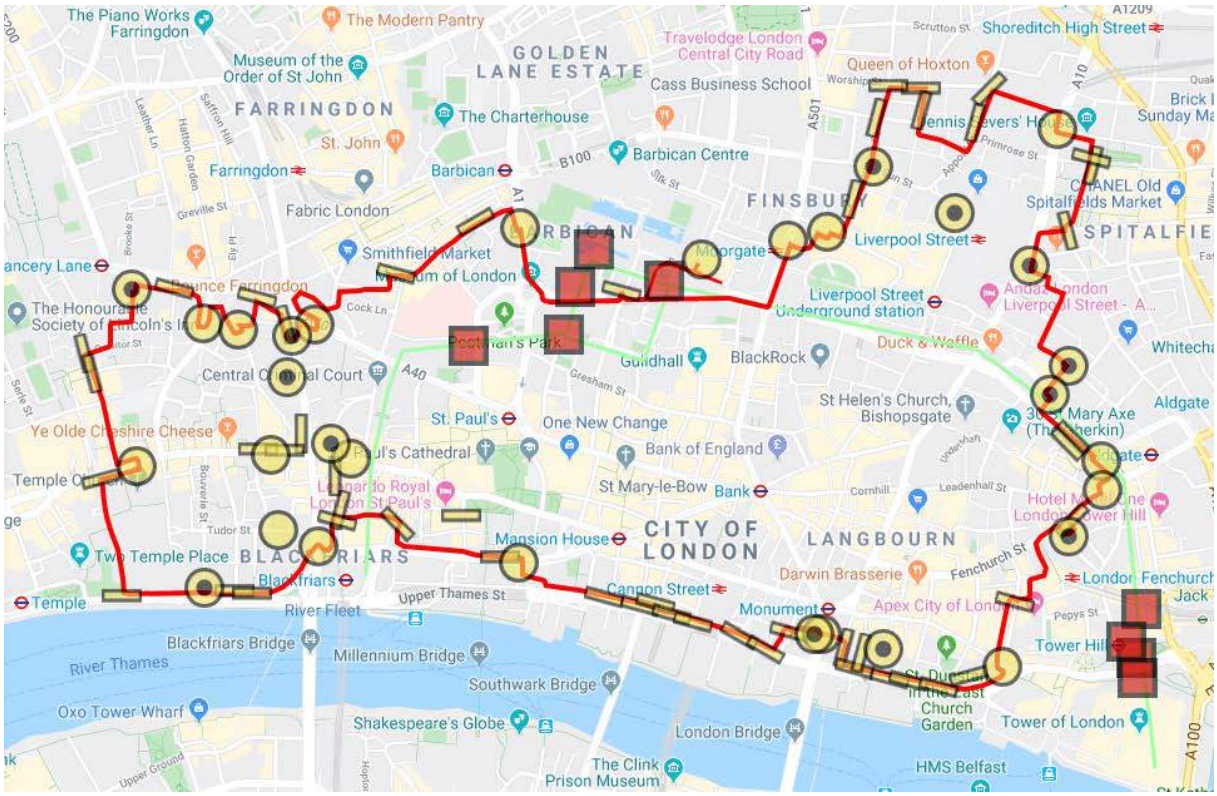
[5] İki grup ta kendisi için kurtarılmış bölgeler oluşturma yoluna gitmiştir. Birlik yanlısı Protestanlar Shankill Roads bölgesinde, ayrılıkçı Katolikler ise Falls Road bölgesinde yoğunlaşmıştır. Barış duvarları bu iki bölgeyi birbirinden ayırmak için inşa edilmiştir (Boal, 2008: 350).

[6] Kuzey İrlanda'da Belfast'ın yanında Londonderry ve Lisburn gibi büyük kentlerde yerel topluluklar kendi ideolojilerini taşıyan teröristler için eylem üssü ve eylem sonrası sığınak işlevi görmüştür (Savitch, 2014: 98).

[7] Barış duvarlarının en sıkı biçimde uygulandığı 1970'lerin ilk yarısında Katolik ve Protestan bölgeleri arasında 35 bin – 60 bin arasında insanın yer değiştirdiği tahmin edilmektedir (Knox and Pinch, 2014: 172).

[8] 1969 – 1999 arası dönemde Belfast'ta 1521 kişi öldürülmüştür. Belfast bu dönemde Batı Avrupa'nın en tehlikeli kenti durumundadır (http://www.wesleyjohnston.com/users/ireland/past/troubles/troubles_stats.html)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 1: Londra Çelik Kuşak Haritası

PIRA'nın eylemlerini Kuzey İrlanda kentlerinden Londra başta olmak üzere İngiltere'nin büyük metropollerine taşımasıyla birlikte kentsel terör bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp ulusal bir sorun haline dönüşmüştür. Bu dönemlerde yine çoğunluğu Londra'da olmak üzere yıllık ortalama 500 terör saldırısı meydana gerçekleştirilmiştir.[9] İlk olarak 1989 yılında başbakan Margaret Thatcher'ın emriyle Downing Street girişine güvenlik kapıları yerleştirilmiş daha sonra aşamalı olarak kent merkezinde diğer önlemler alınmaya başlanmıştır. İlk aşamada trafiğin kontrollü biçimde yönlendirilmesi için kullanılan trafik konileri ile özdeşleştirilen uygulama, halk arasında ironik biçimde 'plastik kuşak' olarak da anılmıştır (Coaffee, 2004: 202-204).[10] Belfast'ta etkin olan çelik kuşak uygulamasının Londra'ya taşınmasında etkili olan iki büyük saldırı söz konusudur. Bunlardan ilki 10 Nisan 1992'de gerçekleşen Baltic Exchange saldırısıdır. Diğeri ise 24 Nisan 1993'de gerçekleşen Bishopsgate saldırısıdır. İki saldırıda can kaybı çok az sayıda gerçekleşmekle birlikte neden olduğu maddi hasar Şekil 1'de görüldüğü üzere Londra kent merkezinin, özellikle de Square Mile olarak bilinen finansal merkezin çelik kuşaklar ile korunmasına zemin hazırlamıştır.[11]

[9] 30 yıl süren bunalımlı yıllarda (the troubles) yüzlerce saldırıya uğramasına rağmen Londra'da PIRA saldırılarında sadece 50 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunların 28'i sivil, 20'si güvenlik gücü ve 2'si eylemcidir. PIRA kamuoyunun tepkisini çekmemek ve uluslararası destek elde etmek amacıyla saldırılarını düzenlemeden hemen önce ihbarda bulunarak hedefin siviller olmadığını vurgulamaya çalışmıştır.

[10] Birleşik Krallık'ta resmi olarak çelik kuşak yerine 'Trafik ve Çevresel Bölge' (Traffic and Environmental Zone) ismi ile anılmaktadır. Projenin temelinde trafik kontrolü hayati önem taşır.

[11] İngiltere'nin Wall Street'i olarak kabul edilen Baltic Exchange'e yönelik saldırıda bomba yüklü bir kamyonetin otoparkta patlatılmıştır. Eylemden hemen önce saldırı ihbar edildiği için can kaybı gerçekleşmemekle birlikte 800 milyon pound değerinde maddi zarar meydan gelmiştir. PIRA'nın Kuzey İrlanda'da o tarihe kadar gerçekleştirdiği bütün saldırıların toplam maddi zararının 615 milyon pound olduğu hesaba katıldığında saldırının boyutu dikkat çekicidir. Bu saldırının terör örgütü üzerinde yarattığı başarı etkisi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kent merkezine girişlerin sayısı 30'dan 7'ye düşürülmüş ve bu girişler gerek kapalı devre televizyon sistemleri (CCTV)[12] gerekse güvenlik güçleri tarafından sıkı denetim altına alınmıştır (Coaffee, 2004: 204; Petriashvili, 2017). Aynı dönemde fiziksel tedbirlerin yanında ulusal düzeyde mevzuat değişimleri ile birlikte çelik kuşağın hukuki altyapısı da oluşturulmuştur. Özellikle 1996 tarihli Terörizmin Önlenmesi Kanunu (Prevention of Terrorism Act) kolluk kuvvetlerine yayaların ve araçların aranmasıyla ilgili geniş yetkiler sağlamıştır (Coaffee, 2009: 127).[13]

Bütün Birleşik Krallık kentlerinde terörizme yönelik uygulamalar aynı şekilde gerçekleşmediği gibi uygulamaların katılık ve esnekliği de konjonktürel olarak değişim göstermiştir. Örnek olarak Belfast ve Londra'nın aksine Terörist saldırıların hedefinde yer alan Manchester kenti daha düşük profilli önlemler alma yolunu seçmiştir (Kitchen, 2001; Clarke and Newman, 2006: 174-175). Çelik kuşak uygulamasının sıklığı da terörist eylemlere göre biçimlenmiştir. Eylemlerde azalma görülen süreçte çelik kuşak gevşetilmiş, yeniden eylemlerin tırmandığı dönemlerde sıkılaştırılmıştır. Örneğin 1970'lerde alınan olağanüstü önlemler ile 'parya kenti' olarak adlandırılan Belfast kent merkezi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda terör eylemlerinin azalması ve başka bölgelere kayması neticesinde sosyo-ekonomik olarak yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

Coaffee tarafından Londra'da uygulanan çelik kuşak politikalarının konjonktürel olarak değişim süreci tasnif edilmiştir. 1990 – 1992 arası 'endişe döneminde' ekonomik hedeflere yönelik terör eylemlerinin artış göstermesiyle birlikte özellikle büyük etkinliklerde olmak üzere daha katı polisiye tedbirler alınmaya ve güvenlik tedbirleri bölgesel olmaktan çıkıp kent genelini kapsayacak şekilde planlanmaya başlanmıştır. 1992 – 1993 arası 'muhafaza döneminde' silahlı polis kontrol noktaları ile birlikte trafik yönetimi ön plana çıkarılmış, CCTV kullanımı ilk defa terörizmi önlemeye yönelik olarak adapte edilmeye çalışılmıştır. 1993 – 1994 arası 'caydırma dönemine' damgasını vuran Bishopsgate saldırısı sonrasında önemli cadde girişlerinde sabit güvenlik kontrol noktaları ve doğrudan polis tarafından yönetilen CCTV uygulamalarına geçilmiş, araçlı saldırılara karşı park yasak alanların sayısı arttırılmıştır. 1994 – 1996 arası dönem ise geçici bir 'iyimserlik dönemi' olmuştur. PIRA tarafından ilan edilen ateşkesin ardından bu dönemde kentlerde polis görünürlüğü azaltılmıştır. Ateşkesi bitiren 'yeniden aktifleşme döneminde' ise polis görünürlüğü büyük oranda tekrar arttırılmış, gezici kontrol noktaları uygulamaya dâhil edilmiş ve en önemlisi terörle mücadelede yasal mevzuat değişimi ile fiziksel alandaki mücadelenin kapsamı genişletilmiştir. 1997 – 1999 arası 'genişleme döneminde' çelik kuşak kentin batı yakasına doğru genişletilmiş ve kameralı denetimde yeni teknolojiler uygulamaya konulmuştur. 1999 – 2001 arasında PIRA'nın Hayırlı Cuma Anlaşması ile Birleşik Krallık'la siyasi anlaşmaya varması sonucunda 'yeniden yorumlama dönemine' geçilmiş ve çelik kuşak esnetilirken, kolluk kuvvetleri arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi, özel bina güvenliğinin sağlanmasında proaktif politikaların desteklenmesi ve yeni döneme uygun bir terörizmle mücadele kanunu konusunda adımlar atılmıştır (Coaffe, 2009: 96 – 133).

üzerine 1993 yılında Londra'nın finans merkezi olarak bilinen bölgede Bishopsgate saldırısı gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası bankaların merkezlerinin yer aldığı bu bölgede gerçekleştirilen bu saldırının ekonomik bilançosu ise 2 milyar pound olarak değerlendirilmektedir (Richards, et al, 2010: 65 – 66).

[12] Closed-circuit television

[13] Square Mile bölgesindeki başarı üzerine Londra'nın diğer önemli finans ve ticaret merkezleri de benzer taleplerde bulunmuştur. Terör saldırılarının hedeflerinden birisi olan Docklands yarımadası yöneticileri mini çelik kuşak projesini (iron collar) hayata geçirmiştir. Yarımadaya giriş bölgeleri 4'e düşürülmüş ve kameralı kontrol noktaları oluşturulmuştur (Coaffee, 2004: 205).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

PIRA ile yapılan ateşkes anlaşmasının ardından duraksayan terör saldırıları son dönemde radikal terör örgütlerinin saldırıları ile yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle ABD'de meydana gelen 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Birleşik Krallık'ın 11 Eylül'ü olarak bilinen 7 Temmuz 2015 terör saldırıları ile birlikte yeni bir güvenlik dalgası gündeme gelmiştir. Bu süreç tüm dünyada meydana gelen terör dalgaları ile benzer biçimde işlemektedir.[14]

ÇELİK KUŞAĞIN UNSURLARI VE ELEŞTİRİLER

Çelik kuşak birbiri ile bağlantılı farklı uygulamaların bir toplamıdır. İhtiyaca göre alınan önlemlerin sayısı, sıklığı ve kapsadığı alanda farklılıklar görülmekle birlikte benzer unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar

- yayalaştırılmış cadde ve sokaklar
- yol bariyerleri,
- kasisler,
- trafik kontrol noktaları,
- zorunlu giriş ve çıkış yerleri,
- park yasak bölgeler,
- sıkı kameralı denetimdir.

Çelik kuşağı oluşturan bu unsurlar arasında koordinasyon uygulamanın etkinliği için büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kentleşmenin en önemli unsurlarından birisi olan yayalaştırma hareketi temiz ve sağlıklı bir kentsel yaşamla birlikte daha güvenli bir kentsel alan için de önem kazanmaktadır. Özellikle kent merkezlerinde yoğun yaya hareketliliğinin olduğu sokakların araç trafiğine kapatılması araçlı saldırılar için caydırıcı etki yapmaktadır. Bu tür yaya yoğun bölgelerde canlı bomba şeklinde gerçekleştirilmesi planlanan saldırıların ise kameralı denetim ile tespiti araçlı saldırılara göre daha başarılı şekilde yapılabilmektedir. Kent güvenliğinde devrim yapan gelişme, teknolojideki ilerleme olarak kabul edilebilir. Suç teorileri arasında önemli yeri olan rutin aktiviteler teorisine göre bir suçun gerçekleşmesi için üç şart gereklidir. Suç üçgeni olarak bilinen bu şartlara göre eylemi gerçekleştirmeye motive olmuş bir suçlu, eylemin gerçekleşeceği uygun bir hedef ve son olarak eyleme engel olmayacak şekilde koruyucu eksikliği olması durumunda suç için elverişli ortam oluşur. Geleneksel dönemde koruyucu eksikliğini önleyebilmek için resmi veya sivil polis devriyeleri, gece bekçileri ve özel güvenlik uygulamaları tek alternatif durumundaydı. Kameralı gözetim imkânlarının gelişmesi ile birlikte suç işlemek zorlaşmış ve bu durum tüm dünyada suç verilerine yansımıştır. 1990'larda uygulamaya geçilen Otomatik Plaka Tanıma Sistemi (Automatic Number Plate Recognition) ile şüpheli araçların tespiti ve izlenmesi için önemli bir adım atılmıştır (Coaffee, 2009: 58). Kent merkezine giriş için ayrılan yedi giriş noktasında yer alan iki kameradan birisi araç plakasını diğeri ise sürücüyü taramaktaydı. Son dönemlerde kameralı denetim yapay zekâ yardımı ile terörist saldırıları önleyecek şekilde uyarlanmaya çalışılmaktadır.[15] Özellikle 2004 yılında İspanya'da gerçekleşen Madrid tren

[14] 2012 yılında Londra'da düzenlenen yaz olimpiyatları sırasında olası terör eylemlerine karşı birçok önlem alınmıştır. 'İstisna hali' olarak bu tür etkinliklerde alınan önlemler çelik kuşağın esnek bir uygulaması olarak değerlendirilebilir (Fussey and Coaffee, 2012: 69).

[15] Koruyucu faktörünün suç engellemedeki etkinliği nedeniyle herhangi bir kamera özelliği olmayan ve görüntü olarak kameraya benzeyen ürünler sıklıkla kullanılmaktadır. İnsanlara izleniyor izlenimi vermek için kurulan ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

saldırıları ardından Londra metrosunda yüksek teknolojili CCTV sistemi olarak 'Akıllı Yaya İzleme Sistemi' (Intelligent Pedestrian Surveillance System) uygulamaya konulmuştur. Ulaşım sistemi içerisinde şüpheli davranış veya sahipsiz paket tespit edilmesi durumunda otomatik olarak alarm vermektedir[16] (Coaffee, et al, 2009: 279). Yapay zekâda son dönemlerdeki gelişim sürecinin kentsel güvenlik bağlamında daha etkin çözümler sunması beklenmektedir.

Çelik kuşak uygulamaları kentsel terörle mücadelede başarılı sonuçlar vermekle birlikte kentsel yaşamın her yönü üzerinde mekanik, fiziksel ve görsel baskılar yarattığı için süreç içerisinde önemli eleştiriler de almıştır. Bu eleştiriler;

- Kentlerin aşırı güvenlikleştirilmesi (fortress urbanism)
- Kentsel yaşam kalitesinin düşmesi
- Kent merkezinde oluşan yoğun trafik
- Artan güvenlik masrafları
- Özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi
- Kentsel parçalanma (splintered urbanism) olarak sıralanabilir.

Çelik kuşağın Belfast ve Londra'da katı biçimde uygulandığı dönemlerde teknolojik devrimin ilk aşamaları olduğu dikkate alınmalıdır. Özellikle kamera teknolojilerinin iptidai derecede olduğu bu dönemlerde buna rağmen çok etkin biçimde uygulandığı görülmektedir. Günümüzde gelişen teknoloji imkânları ile bu tür denetimler kentsel hayatı doğrudan etkilemeden görünmez araçlar ile gerçekleştirilebilmektedir. Kameralı denetim ile entegre şekilde çalışan Coğrafi Bilgi Sistemleri günümüzde çoğu yerel yönetim ve güvenlik teşkilatı tarafından kullanılmaktadır. Günümüz metropollerinde kentsel terör karşı görünmez önlemler almak gerek dayanıklılık gerekse de kentsel sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi açısından çok daha etkin sonuçlar vermektedir. Estetik mantar bariyerler, akıllı kaldırımlar, kaplan tuzakları olarak bilinen araç engelleri[17], güvenlik amaçlı olduğu belli olmayan kent mobilyaları bu bağlamda tercih edilmeye başlanmıştır (Bartolo, 2013: 37).

SONUÇ

Kentsel terörün artışına karşı yerel, ulusal ve küresel ölçekte çözümlerin aranması sürdürülebilir bir kentsel yaşam için hayati önem kazanmıştır. Bu bağlamda terör eylemi geçekleşmeden önce alınacak istihbarat önlemleri ve terör eyleminden sonraki hukuki önlemler kadar eylem sırasında gerçekleşen etkiyi minimize edecek şekilde fiziki önlemlerin alınması da mühimdir. Çevresel tasarım yoluyla suçun önlenmesi olarak bilinen bu fiziki önlemler, ülkeden ülkeye hatta ülke içerisinde de kentsel yapıya göre farklılık

yalnızca caydırıcı özelliğe sahip kameraları gerçeğinden ayırt etmek kolay değildir. Benzer uygulamalar trafikte polis aracı görünümlü maketler ile yapılmaktadır.

[16] Birleşik Krallık dünyada kameralı gözetimin en sık yapıldığı ülkelerden birisidir. Toplam sayı hakkında iddia edilen çelişkili rakamlara rağmen dünyadaki toplam güvenlik kamerası sayısının %10'unun Birleşik Krallık'ta olduğu düşünülmektedir. Robert O'harrow'a göre (2005) sokakta yürüyen bir kişi günde ortalama 300 defa kameralar tarafından görüntülenmektedir.

[17] Kaplan tuzağı (tiger trap) yayalaştırılmış cadde ve sokaklara araçlı saldırıları önlemek için kullanılan bir yöntemdir. Yaya veya bisikletliler bu tuzakların üzerinden geçebilirken büyük araçlar geçtiğinde çökecek şekilde tasarlanmıştır. Özellikle son dönemlerde sayısı artan tır ve kamyonların kalabalıklar üzerine sürülmesi şeklinde gerçekleşen saldırılar için etkin bir çözüm olarak görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gösterebilmektedir. Bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirilen önemli politikalardan birisi olan Birleşik Krallık'taki 'Çelik Kuşak' projeleri, 1970'li yıllardan itibaren ülkenin kentsel yapısı üzerinde damga vurmuştur. PIRA tarafından sürekli eylem tehdidi altında olan Belfast ve Londra kentlerinde katı biçimde uygulamaya konulan bu önlemler birçok boyutu ile eleştirilse de örgütün eylem kapasitesini büyük oranda azaltmış ve ateşkese zorlamıştır.

Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde yükselen fundamentalist terör örgütlerine karşı çelik kuşak uygulamaları birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin güvenlik ajandasına yeniden girmeye başlamıştır. Bu doğrultuda çelik kuşağın unsurlarını terörü engelleyebilecek şekilde etkin ve sürdürülebilir bir kentsel yaşam ile bağdaşacak şekilde görünmez olarak adapte edecek uygulamalar günümüz ve geleceğin güvenli kentleri için model olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bartolo, G. (2013). Security and Planning; A Canadian Case Study Analysis (Master's thesis, University of Waterloo).
- Boal, F. W. (2008). Territoriality on the Shankill–Falls Divide, Belfast. Irish Geography, 41(3), 349-366.
- Briggs, R. (2005). Invisible security; the impact of counter-terrorism on the built environment. Joining Forces; From National Security to Networked Security, 68-90.
- Brown, S. (1985). Central Belfast's security segment; an urban phenomenon. Area, 1-9
- Clarke, R. V. G., & Newman, G. R. (2006). Outsmarting the terrorists. Greenwood Publishing Group.
- Coaffee, J. (2004). Rings of steel, rings of concrete and rings of confidence designing out terrorism in central London pre and post September 11th. International Journal of Urban and Regional Research, 28(1), 201-211
- Coaffee, J. (2004). Recasting the "Ring of Steel" designing out terrorism in the City of London. Cities, War, and Terrorism Towards an Urban Geopolitics, 276-296.
- Coaffee, J. (2009). Terrorism, Risk and the Global City Towards urban resilience. Ashgate Publishing, Ltd.
- Coaffee, J., Wood, D. M., Rogers, P., & Wood, D. M. M. (2008). The Everyday Resilience of the City how cities respond to terrorism and disaster. Springer.
- Fussey, P. and Coaffee, J. (2012). Olympic rings of steel; Constructing security for 2012 and beyond. In Security Games. Routledge. p. 50-68.
- Graham, S. (Ed.). (2008). Cities, war, and terrorism towards an urban geopolitics. John Wiley & Sons.
- Jarman, N. (2008). Security and segregation; interface barriers in Belfast. Shared Space, 6(1), 21-34.
- Keleş, R., & Ünsal, A. (1982). Kent ve Siyasal Şiddet. AÜ SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Kitchen, T. (2001). Planning in response to terrorism; The case of Manchester, England. Journal of Architectural and Planning Research, 325-340
- Knox, P., & Pinch, S. (2014). Urban social geography; an introduction. Routledge.
- Novak, L. (2017). Resilience as the modern approach to cities' security Critical analysis of the London case.
- O'Harrow, R. (2005) No Place to Hide. New York, London: Free Press.
- Paizs, F. (2013). Urban planning after terrorism. The case of Oslo
- Petriashvili, A. (2017). Urban planning and design for terrorism resilient cities (Doctoral dissertation, Kaunas University of Technology).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Richards, A., Fussey, P., & Silke, A. (Eds.). (2010). Terrorism and the Olympics; Major event security and lessons for the future. Routledge.
- Savitch, H. V. (2014). Cities in a time of terror Space, territory, and local resilience. Routledge.
- Switzer, C. and McDowell, S. (2009). Redrawing cognitive maps of conflict; Lost spaces and forgetting in the centre of Belfast. Memory Studies, vol. 2, no 3, p. 337-353.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜKETİCİ SORUN ÇÖZME MEKANİZMASI OLARAK HAKEM HEYETLERİ, İŞLEYİŞİ VE İŞLEYİŞİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Gökhan TİBİLLİ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Aile ve Tüketici Bilimleri

Anabilim Dalı Yüksek Lisans

Prof. Dr. Arzu ŞENER

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü

ÖZET

Tüketicilerin satıcı-sağlayıcılarla yaşadıkları uyuşmazlıkların çözümü için başvurdukları iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yargı yolu (Tüketici Mahkemeleri), ikincisi ise yargı dışındaki alternatif çözüm yollarıdır. Bu çalışmada, tüketicilerin sorunlarının çözümü için en sık başvurdukları alternatif çözüm yollarından Tüketici Hakem Heyetleri ele alınacaktır. Tüketici Hakem Heyeti uygulaması, tüketicilerin sorunlarını hızlı, kolay ve masrafsız olarak çözmeleri için 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunla 1995 yılında hukuk sistemimize kazandırılmış bir alternatif sorun çözme mekanizmasıdır. Ticaret Bakanlığının yayınladığı en güncel verilere göre, 2018 yılında Tüketici Hakem Heyetlerine 561.576 adet başvuru yapılmıştır. Kümülatif toplama bakıldığında, Tüketici Hakem Heyetleri, kurulduğundan bu yana 14.000.000 tüketici şikâyetini çözüme kavuşturmuştur. Bu itibarla, önemli sayıda tüketici sorununa çözüm üretmeye çalışan bu yapıda ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması ve bu yapının etkin ve verimli bir şekilde çalışması, tüketicilerin korunması açısından önemlidir. Bu çalışmada, Tüketici Hakem Heyetleri uygulamasının iyi ve kötü işleyen yönleri ve THH uygulamasının geliştirilmesine yönelik öneriler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Tüketici Hakem Heyeti, Tüketici Hakem Heyeti Raportörlüğü, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun.

ABSTRACT

There are two ways for consumers to resolve disputes with vendor-suppliers. The first is the judicial remedy (Consumer Courts) and the second is alternative remedies outside the judiciary. In this study, the Consumer Arbitration Committees, which are the most frequently used

 ISBN: 978-625-7029-53-7

alternative solutions for the solution of consumers' problems, will be discussed. the Consumer Arbitration Committee application is an alternative problem-solving mechanism that was introduced to our legal system in 1995 by the Law No. 4077 on The Protection of Consumer Code for consumers to solve their problems quickly, easily and inexpensively. According to the most recent figures published by the Ministry of Commerce, 561,576 applications were made to the Consumer Arbitration Committees in 2018. Consediring the cumulative aggregate, the Consumer Arbitration Committees have resolved 14,000,000 consumer complaints since established. In this respect, it is important to solve the problems arising in this institutions, which tries to find solutions to a significant number of consumer problems, and to work effectively and efficiently, in order to protect consumers. In this study, the good and bad functioning aspects of the Consumer Arbitration Committees implementation and recommendations for the development of the Consumer Arbitration Committees will be discussed.

Key Words

Consumer, Arbitration Committee for Consumer Problems, Rapporteur of Arbitration Committee for Consumer Problems, Law No.6502 on the Protection of Consumers

1. GİRİŞ

Tüketicilerin satıcı-sağlayıcılarla yaşadıkları uyuşmazlıkların çözümü için başvurdukları iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yargı yolu (tüketici mahkemeleri), ikincisi ise yargı dışındaki alternatif çözüm yollarıdır. Ülkemizde, tüketicilerin başvurabilecekleri yargı mercileri dışında kalan alternatif çözüm yolları; satıcıya, tüketici örgütlerine, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, idari birimlere ve Tüketici Hakem Heyetlerine (THH) başvuru olmak üzere beş başlık altında sayılabilir (Baykan, 2005: 441-442).

THH uygulaması, tüketicilerin sorunlarını hızlı, kolay ve masrafsız olarak çözmeleri için 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunla (TKHK) 1995 yılında hukuk sistemimize kazandırılmış bir alternatif sorun çözme mekanizmasıdır. THH'lerin görev alanı, parasal sınırı Ticaret Bakanlığınca çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenen tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklardır (4077 sayılı TKHK, m.22; 6502 sayılı TKHK, m.66). Günümüzde tüketiciler, satıcı-sağlayıcılarla arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için THH'leri önemli ölçüde kullanmaktadırlar. Nitekim Ticaret Bakanlığının yayınladığı en güncel verilere göre, 2018 yılında THH'lere 561.576 adet başvuru yapılmıştır. Kümülatif toplama bakıldığında, THH'ler, kurulduğundan bu yana 14.000.000 tüketici şikâyetini çözüme kavuşturmuştur. Bu bilgiler ışığında, tüketicilerin sorunlarının çözüm yeri olarak THH'leri gördükleri bir gerçektir (TB, 2019: 168).

THH'lere ilişkin düzenlemeler, 1995 yılının dünya koşullarına göre hazırlanmış ve 24 yıl gibi uzun bir süredir uygulana gelmektedir. Aradan geçen süreçte, üretim, tüketim, teknoloji ile mal ve hizmetler hızla değişmiş ve yeni mal ve hizmetler (akıllı telefon, tablet gibi) tüketime

sunulmuştur. Mal ve hizmet piyasasında yaşanan değişim ve gelişim, tüketici kanunlarının yetersiz kalmasına ve tüketicilerin ihtiyacını karşılayamamasına neden olmuş; bu nedenle tüketici kanunları sık sık gözden geçirilmiş ve kanunların yeniden yapılması söz konusu olmuştur. Aynı şekilde, zaman içinde değişen ve gelişen dünya koşulları THH uygulamasını da etkilemiş, çözülmesi gereken sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu itibarla, önemli sayıda tüketici sorununa çözüm üretmeye çalışan bu yapıda ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması ve bu yapının etkin ve verimli bir şekilde çalışması, tüketicilerin korunması açısından önemlidir.

Bu çalışmada, THH'lere ilişkin teorik bilgilere yer verildikten sonra, THH uygulamasının iyi ve kötü işleyen yönleri ve THH uygulamasının geliştirilmesine yönelik öneriler tartışılacaktır.

2. TÜKETİCİ HAKEM HEYETLERİ

THH'ler, tüketiciler ile satıcı/sağlayıcılar arasında tüketici işlemi nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkların masrafsız, kolay ve hızlı bir şekilde çözümlenmesi amacıyla amacıyla 4077 sayılı Kanunla hukuk sistemimize kazandırılan bir müessesedir (Tunalı, 2015:65).

08.03.1995 tarihinde yayımlanan 4077 sayılı TKHK'nın getirdiği sistem "her il ve ilçe merkezinde en az bir adet THH kurulması" şeklindedir. Bu nedenle, söz konusu dönemde Ticaret Bakanlığınca 81 il ve 921 ilçe merkezinde olmak üzere, toplam 1011 adet THH kurulmuştur (4077 sayılı TKHK, m:22, TB İdari Faaliyet Raporu, 2018: 96).

Ancak 28.11.2013 tarihinde yayımlanan 6502 sayılı TKHK ile THH yapılanması konusunda farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Şöyle ki, mezkur Kanunla, il merkezlerinde THH kurulması zorunluluğu devam ettirilmiş, ancak her ilçede THH kurulması zorunluluğu kaldırılmıştır. Bunun yerine, ilçelerde THH kurma veya kurmama yetkisini Ticaret Bakanlığına vermiştir (6502 sayılı TKHK, m:66).

Söz konusu Kanunun verdiği yetkiye istinaden Ticaret Bakanlığı tarafından, 1011 olan THH sayısı, 01.08.2018 tarihinden itibaren "nüfus yoğunluğu, başvuru sayıları, usul ekonomisi" hususları göz önünde bulundurularak 211 olarak yeniden belirlenmiştir (http://tuketici.ticaret.gov.tr).

THH sayısının azaltılması sonucu ortaya çıkan boşluk, görevlerine devam eden 211 THH'nin yetki alanlarının yeniden belirlenmesi yolu ile giderilmiştir. Şöyle ki, THH bulunmayan ilçeler, il veya coğrafi olarak yakın ilçelerde bulunan THH'lerin yetki alanlarına dâhil edilmiştir. Diğer bir ifade ile Ticaret Bakanlığınca yetkilendirilen THH'lere, THH bulunmayan ilçelerdeki tüketici sorunlarına ilişkin başvuruları kabul etme ve sonuçlandırma görevi verilmiştir (http://tuketici.ticaret.gov.tr).

Ticaret Bakanlığınca, THH'lerinin sayısının azaltılması konusunda gösterilen başlıca sebepler;

- THH başvurularının azalması,
- Yıllık bazda 300 (günlük 1) başvurunun altında yaklaşık 700 THH bulunması,
- Başvuru sayısı az olan THH'lere demirbaş ve personel masrafı yapılıyor olması,
- TUBİS'in kullanılmaya başlanmasından sonra başvuruların ve THH işlemlerinin elektronik ortamda yapılıyor olması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olarak belirtilmiştir.

2.1. Tüketici Hakem Heyetlerinin Kuruluş Amacı ve Hukuki Nitelikleri

THH'lerin kuruluş amacı, gerek TKHK'da gerekse yönetmelikte "tüketici işlemleri ile tüketiciye yönelik uygulamalardan doğabilecek uyuşmazlıklara çözüm bulma" olarak belirtilmiştir (6502 sayılı TKHK, m:66; THH Yön., m.5).

THH uygulaması, hukuki niteliği itibariyle, tüketici şikâyetlerini karara bağlayan yargı dışı uyuşmazlık çözüm yoludur.

2.2. Tüketici Hakem Heyetlerinin Oluşumu

THH'ler THH Başkanı, üyeler ve raportörlerden oluşur.

2.2.1. Başkan ve Üyeler

THH'ler başkan dâhil olmak üzere beş üyeden oluşur. İl THH'nin başkanlığını o ilin Ticaret Müdürü veya görevlendireceği bir memur; İlçe THH'nin başkanlığını ise o ilçenin kaymakamı veya görevlendireceği bir memur yürütür. THH'lerin diğer dört üyesi şunlardan müteşekkildir (6502 Sayılı TKHK m. 66; THH Yön., m.8):

- Belediye başkanının belediye personeli içerisinden görevlendireceği konunun uzmanı bir personel,
- Baronun kendi mensupları arasından görevlendireceği avukat,
- Tüketici şikâyetine konu olayda satıcı/sağlayıcının tacir olduğu durumlarda o ilin ticaret ve sanayi odasının, bunların ayrı ayrı kurulduğu illerde ticaret odasının; satıcı/sağlayıcının esnaf ve sanatkar olduğu durumlarda illerde o ilin Esnaf ve Sanatkarlar Birliğinin; ilçelerde en çok üyesi olan esnaf odasının görevlendireceği bir temsilci,
- Tüketici örgütlerinin kendi üyeleri arasından seçeceği bir temsilci.

2.2.2.Raportörler

THH Raportörlerinin görevi, heyetin inceleyeceği ve üzerinde karar vereceği dosyayı tekemmül ettirmek ve tüketici ile satıcı/sağlayıcı arasındaki uyuşmazlığa ilişkin raporun hazırlanmasıdır (4077 sayılı TKHK, m.22/4; 6502 sayılı TKHK, m. 67/2).

Raportörler, şikâyet dilekçesinin heyete ulaştığı andan itibaren, heyetin çalışmasının tüm safhalarda iş ve işlemlerini yürüten kişidir. Bu yönüyle raportörler, heyetin işleyişinde hayati öneme sahiptirler. Tüketicinin şikâyet dilekçesinin kabul edilmesi, uzlaşmazlığa ilişkin konunun incelenmesini teminen satıcı/sağlayıcılar ile bilgi-belge istenilecek diğer gerçek ve tüzel kişilerle yazışma yapılması, dosyanın hazırlanması, toplantı tutanağının tanzim edilmesi gibi hususlar raportörlerin gerçekleştirdiği iş ve işlemlerden bazılarıdır (THH Rap. Yön., m.8/1).

THH çalışmalarında hayati rol üstlenmelerine karşın, raportörlerin, tüketici şikâyetlerinin karara bağlandığı toplantılarda oy hakları bulunmamaktadır (THH Rap. Yön., m.8/2).

2.3.Tüketici Hakem Heyetlerinin Yer Olarak Yetki Alanları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THH'lerin yer olarak yetki alanları, kuruldukları il ve ilçe sınırlarıdır. Bunun istisnası, THH kurulmayan ilçelerin bağlı olduğu Ticaret Bakanlığınca yetkilendirilmiş THH'lerdir. Ticaret Bakanlığınca yetkilendirilen THH'lerin yetki alanı, kendi ilçesi ile birlikte kendisine bağlanan ilçe veya ilçelerdir. Tüketiciler, şikâyet başvurularını ikametgâhlarının bulunduğu veya tüketici işleminin yapıldığı yerdeki THH'ye yapmaları gerekmektedir (6502 Sayılı TKHK, m.68; THH Yön., m.7).

2.4.Tüketici Hakem Heyetlerinin Parasal Değer Olarak Görev Alanı

2.4.1.Tüketici Hakem Heyeti – Tüketici Mahkemesi Ayırımı

THH'lerin parasal değer olarak görev alanı 6.000 TL'nin altındaki tüketici uyuşmazlıklarıdır (6502 sayılı TKHK, m.68, THH Yön., m. 6). Bu parasal sınır her yıl Ticaret Bakanlığının yayımlayacağı bir tebliğ ile yeniden değerleme oranında güncellenmektedir. 26.12.2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan tebliğde, 2019 yılında bu parasal sınır 8.480 TL olarak belirlenmiştir (6502 Sayılı TKHK'nın 68'inci ve THH Yön.'ün 6'ncı Maddelerinde Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ, 2018). Dolayısıyla, 2019 yılı için THH'lerin görev alanına giren uyuşmazlıklar için parasal sınır 8.480 TL'nin altındaki uyuşmazlıklardır.

Yürürlükte olan tüketici mevzuatına göre 2019 yılında;

Değeri 8.480 TL'nin altında olan uyuşmazlıklar için;

- Çözüm yeri THH'lerdir.
- THH'lere başvurmak zorunludur.
- Tüketici Mahkemelerine başvurulamayacaktır.

Değeri 8.480 TL'nin üzerindeki uyuşmazlıklar için;

- Çözüm yeri Tüketici Mahkemeleridir.
- Tüketici Mahkemesine başvurmak zorunludur.
- THH'lere başvurulamayacaktır.

2.4.2.İl Tüketici Hakem Heyeti – İlçe Tüketici Hakem Heyeti Ayırımı

6502 sayılı Kanunun 68'inci maddesinin 1'nci fıkrasına göre; "değeri 4.000 TL'nin altında bulunan uyuşmazlıklarda ilçe tüketici hakem heyetleri, 6.000 TL'nin altında bulunan uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetleri, büyükşehir statüsünde bulunan illerde ise 4.000 TL ile 6.000 TL arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetleri" görevlidir (6502 sayılı TKHK, m.68).

Yine aynı Kanun maddesinin 4'üncü maddesine göre, yukarıda yer verilen parasal sınırların her yıl "213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilan edilen yeniden değerleme oranında" arttırılarak uygulanacağı düzenlenmiştir. Buna göre, 2019 yılında THH'lere başvuruya esas parasal değerler Ticaret Bakanlığınca yayımlanan tebliğde ilan edilmiştir (6502 Sayılı TKHK'nın 68'inci ve THH Yön.'ün 6'ncı Maddelerinde Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ, 2018).

Bu tebliğe göre;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Büyükşehir Belediyesi statüsünde olan illerde;

0 - 5.650 TL arası	İlçe Tüketici Hakem Heyetlerine,
5.650 TL - 8.480 TL arası	İl Tüketici Hakem Heyetlerine,

- Büyükşehir Belediyesi statüsünde olmayan illerde;

Merkezde 0 - 8.480 TL arası	İl Tüketici Hakem Heyetlerine,
İlçelerde 0 - 5.650 TL arası	İlçe Tüketici Hakem Heyetlerine,
İlçelerde 5.650 TL - 8.480 TL arası	İl Tüketici Hakem Heyetlerine,

başvurulması gerekmektedir.

2.5. Tüketici Hakem Heyetlerinin Çalışma Usul ve Esasları

6502 sayılı Kanunun 72'nci maddesi uyarınca, THH'lerin çalışmalarına esas teşkil edecek kurallar yönetmelikle belirlenmiştir (6502 sayılı TKHK, m. 72). Bu kanun maddesine istinaden çıkarılan THH Yön.'nün 11-28'inci maddeleri arasında heyetin "çalışma usul ve esasları" düzenlenmiştir.

Söz konusu bölümünde, THH'lere başvuru, heyet toplantılarının zamanı, yeri, toplantı ve karar yeter sayıları, heyetin şikâyet dilekçelerini incelemesi, bilgi belge talep etmesi, bilirkişi görevlendirmesi, toplantı kararlarının tebliği gibi heyetin işleyişine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır.

2.5.1. Tüketici Hakem Heyetlerine Başvuru Yapılması

THH'lere başvurular, şahsen yapılabileceği gibi avukat aracılığıyla da yapılabilmektedir. Başvurular aşağıda belirtilen üç yoldan herhangi birisini kullanarak gerçekleştirilebilmektedir (THH Yön., m. 11/1) :

- Elden,
- Posta yoluyla,
- Elektronik ortamda e-Devlet kapısı üzerinden Tüketici Bilgi Sistemi (TÜBİS).

THH'lere başvurular asıl olarak, tüketicinin, uyuşmazlık konusunu açıklayan dilekçesini ve varsa delil teşkil eden belgelerini THH'lere fiziki ortamda (elden veya posta yoluyla) vermesi ile yapılır. Başvurularda Ticaret Bakanlığının resmi web sayfasındaki başvuru formunun doldurulması, bunun mümkün olmaması halinde adı-soyadı, TC kimlik numarası, iletişim bilgileri, talebi ve TL cinsinden uyuşmazlığın parasal değerini belirten bir dilekçe hazırlanması gerekmektedir (THH Yön., m. 11/2).

Diğer yandan, THH'lere elektronik ortamdan da başvuru mümkündür. Elektronik ortamda yapılacak başvuruların geçerliliği, bu başvuruların TÜBİS üzerinden yapılmasına, başvuru formunun gerekli tüm bilgileri ihtiva edecek şekilde düzenlenmesine ve (varsa) belgelerin TÜBİS'e yüklenmesine bağlıdır (THH Yön., m. 11/3).

2.5.2. Tüketici Hakem Heyetlerinin Bilgi – Belge Talep Etme Yetkisi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tüketici şikâyetinin incelenmesi sırasında THH'lerin gerçek ve tüzel kişilerden bilgi-belge talep etmesine ilişkin yetki 4077 sayılı Kanunda bulunmamaktaydı. Ancak bu Kanuna istinaden çıkarılan TSHH Yön.'nin 22'nci maddesinde "THH'lerin her türlü belgeyi taraflardan, ilgili kurum ve kuruluşlardan isteyebileceğine" yer verilmiştir. Ancak 4077 sayılı Kanunda sayılmaması nedeniyle kanunilik ilkesinden yoksun olduğu yönünde tartışmalara konu olan bu yetki, heyetin kişi, kurum ve kuruluşlardan talep ettiği bilgi ve belgeyi almasını zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle, 6502 sayılı Kanunun 69'uncu maddesinde, THH'lerin her türlü bilgi ve belgeyi gerçek ve tüzel kişilerden isteyebileceğine ilişkin düzenlemeye yer vermiş ve bu tartışmalara son verilmiştir. Söz konusu yetki THH Yön.'ün 12. maddesinde açık olarak belirtilmiştir (Bedük vd, 2014:163, Mülga TSHH Yön., m. 22, 6502 sayılı TKHK, m. 69, THH Yön., m. 12).

THH'lerin gerçek ve tüzel kişiliklerin tamamından bilgi belge isteme yetkisi bulunmaktadır. Heyet talep ettiği bilgi ve belgenin gönderilmesi için tebliğ tarihinden itibaren en çok 30 gün süre verir. Bu süre heyet tarafından uzatılabilir, ancak belirlenen sürede bilgi ve belgeler gelmez ise heyet dosyada yer alan belgeler üzerinden karar verir (THH Yön., m.12).

Yönetmeliğe bu hükmün konulmasındaki amacın, bilgi ve belgenin gelmemesi durumunda gerek heyetin, gerek tüketicinin gerekse de satıcı/sağlayıcının zaman konusunda mağdur olmaması olduğu düşünülmektedir. Ancak burada, kanun koyucunun, bilgi ve belge gelmemesi durumunda cezai bir şart ön görmemesi eleştiriyi gerektiren bir husus olarak değerlendirilmiştir. Oysa kanun koyucunun orantılı bir cezai müeyyide getirerek, THH'lerin talep ettiği bilgi ve belgenin verilmesini sağlamasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

2.5.3. Tüketici Hakem Heyetlerinin Toplantılarına İlişkin Hususlar

THH'lerin toplantıları başkanın belirlediği yer ve saatte, ayda en az iki kere yapılır. Bunun tek istisnası, toplantı gündeminin olmaması durumudur. Toplantıda görüşülecek konuları başkan belirler ve toplantı öncesinde üyelere bildirir (THH Yön., m.13-14).

THH'lerde, toplantı yeter sayısı başkan dâhil 3 üyenin hazır bulunması; karar yeter sayısı ise toplantıya katılanların çoğunluğudur. Çekimser oy kullanılmasının mümkün olmadığı toplantıda, oyların eşit olması halinde başkanın bulunduğu tarafın kararı uygulanır (THH Yön., m.15).

2.5.4. Tüketici Hakem Heyetlerinin Yapacağı İncelemeye İlişkin Hususlar

THH'ler, şikâyete konu başvuruyu raportör tarafından hazırlanan rapor ve başvuruya ilişkin bilgi ve belgelerin yer aldığı dosya üzerinden inceler. THH'ler şikayet konusu ile ilgili incelemesinde aşağıda belirtilen enstrümanları kullanır (THH Yön., m.18):

- Tüketicinin şikâyet dilekçesi, satıcı/sağlayıcının savunması ile bunların delil niteliğindeki ekleri, konuya ilişkin gerçek ve tüzel kişilerden talep edilen bilgi ve belgeler,
- Raportörün hazırladığı rapor,
- Şikâyet eden tüketicinin dinlenmesi,
- Satıcı/sağlayıcının dinlenmesi,
- Bilirkişinin dinlenmesi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şikayet konusu hakkında yürütülen incelemenin bir alanda uzman olmayı gerektirmesi durumunda, tüketicinin veya satıcı/sağlayıcının yahut heyetin taktiri üzerine THH'lerin, bilirkişi görevlendirme yetkisi bulunmaktadır (THH Yön., m.19/1).

2.5.5. Tüketici Hakem Heyetlerinin Kararlarına İlişkin Hususlar

THH'lerin, başvuru sırasına göre, önce yapılan başvurudan başlamak üzere tüketici şikâyetlerini incelemesi ve en geç 6 ay içerisinde bir karara varması esastır (THH Yön., m.23/1).

Bu düzenleme 6502 sayılı Kanunla getirilen bir yeniliktir. 4077 sayılı Kanuna istinaden çıkarılan TSHH Yön.'de (mülga) THH'lerin karar vermesine ilişkin süre 3 ay olarak belirlenmişti (Mülga TSHH Yön., m.12/1).

Ancak THH'lerin karar verme sürelerinin uzatılmasına ilişkin değişikliğin, tüketicinin yararına bir düzenleme olmadığı, aksine, tüketicilerin haklarını aramalarını zorlaştıran bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Zira karar verme süresinin uzaması, tüketicinin yaşadığı mağduriyetin giderilmesini geciktirmektedir. Bununla birlikte, karar verme süresinin bu kadar uzun olması, tüketicileri THH'lere başvurmaktan vazgeçirebilir. Bu nedenle, THH'lerin karar verme sürelerinin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

THH'lerin kararlarına ilişkin olarak bilinmesi gereken diğer konu, THH'lerin kararlarında şikâyet dilekçesinde yer verilen taleple bağlı oldukları hususudur. THH'ler tüketicinin talebinin dışında bir karar veremezler (THH Yön., m.22/1).

Bununla birlikte, THH'lerin verdiği kararlar, başvuru yapılan spesifik olay için sonuç doğurur, benzer nitelikte de olsa bunun dışındaki uyuşmazlıklara teşmil edilemez. Bu nedenle tüketiciler, THH'lerin daha önce başka bir dosya kapsamında aldığı kararı emsal olarak gösterip uygulanmasını isteyemezler. Ayrıca, heyetin aldığı karar uyuşmazlık konusu tarafları bağlar. Bunun dışındaki üçüncü kişilere hak ve sorumluluk doğmaz (THH Yön., m.22/5-6).

THH'lerin kararlarının geçerlik şartı -benzer nitelikteki uygulamalarda olduğu gibi- alınan kararların karar tutanağına yazılmasına ve toplantıya katılan üyelerce imzalanmasına bağlıdır (THH Yön., m.24).

THH kararları, imza edildiği günden itibaren 10 işgünü içerisinde taraflara 7201 sayılı Tebligat Kanunu hükümleri uyarınca tebliğ edilmek zorundadır. Tebligatların taahhütlü mektupla gönderilmesi esastır (6502 sayılı TKHK, m:70/2; THH Yön., m.25).

Bu durum 6502 sayılı Kanunla getirilen bir uygulamadır. Bundan önceki uygulama, "kararların ilgililere 5 gün içerisinde bildirilmesi" olarak belirtilen, ancak usulü ve şekli serbest bırakılan bir düzenlemeydi (Mülga TSHH Yön., m:23).

Bu nedenle, 6502 sayılı Kanundan önceki uygulama, kararların tebliği hususunda sorunlara neden olmaktaydı. Kararların normal posta ile hatta posta giderlerinin karşılanamadığı ilçelerde polis memurlarınca tebliği yoluna gidilmesi, tebligatların hiç veya zamanında ulaşmamasına, dolayısıyla, kararlara itiraz sürelerinin kaçırılmasına sebep olmaktaydı.

THH kararları, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun ilamların yerine getirilmesi hakkındaki hükümlere tabidir. Diğer bir ifade ile THH kararları hukuken ilam hükmündedir ve yerine

 ISBN: 978-625-7029-53-7

getirilmediği takdirde kararların yerine getirilmesi için tüketicilerin icra dairelerine başvurma hakları vardır (6502 sayılı TKHK, m. 70/2, THH Yön., m.26).

THH kararlarına ilişkin olarak bilinmesi gereken son konu THH kararlarına itiraz hususudur. THH'lerin kararlarına, kararın tebliğ tarihinden itibaren tüketici veya satıcı/sağlayıcı tarafından 15 gün içerisinde, kararı veren heyetin bulunduğu yerdeki Tüketici Mahkemesine itiraz edilebilir. İtirazı Tüketici Mahkemesi karara bağlar ve verdiği karar kesindir, bu karar üzerine başkaca bir mercie başvurulamaz (6502 sayılı TKHK, m. 70/3-5, THH Yön., m.28).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde tüketiciler, satıcı-sağlayıcılarla arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için THH'leri önemli ölçüde kullanmaktadırlar. Nitekim Ticaret Bakanlığının yayınladığı en güncel verilere göre, 2018 yılında THH'lere 561.576 adet başvuru yapılmıştır. Kümülatif toplama bakıldığında, THH'ler, kurulduğundan bu yana 14.000.000 tüketici şikâyetini çözüme kavuşturmuştur. Bu bilgiler ışığında, tüketicilerin sorunlarının çözüm yeri olarak THH'leri gördükleri bir gerçektir (TB, 2019: 168). Ancak, THH'lere ilişkin düzenlemeler, 1995 yılının dünya koşullarına göre hazırlanmış ve 24 yıl gibi uzun bir süredir uygulana gelmektedir. Aradan geçen süreçte, üretim, tüketim, teknoloji ile mal ve hizmetler hızla değişmiş ve yeni mal ve hizmetler (akıllı telefon, tablet gibi) tüketime sunulmuştur. Mal ve hizmet piyasasında yaşanan değişim ve gelişim, tüketici kanunlarının yetersiz kalmasına ve tüketicilerin ihtiyacını karşılayamamasına neden olmuş; bu nedenle tüketici kanunları sık sık gözden geçirilmiş ve kanunların yeniden yapılması söz konusu olmuştur. Aynı şekilde, zaman içinde değişen ve gelişen dünya koşulları THH uygulamasını da etkilemiş, çözülmesi gereken sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu itibarla, önemli sayıda tüketici sorununa çözüm üretmeye çalışan bu yapının işleyişinin güçlendirilerek etkin ve verimli bir şekilde çalışması, tüketicilerin korunması açısından önemlidir. Bu amaçla tüketicilerin sorunlarının çözüm yolu olarak gördükleri ve önemli sayıda tüketici sorununa çözüm üretmeye çalışan THH uygulamasının işleyişine katkı sağlayacağı düşünülen öneriler aşağıda yer almaktadır:

1. THH'lerin statüsünün uzun vadede değiştirilerek Ticaret İl Müdürlükleri bünyesinden çıkarılması, bağımsız, özerk bir yapıya kavuşturulması önerilmektedir. Oluşturulan bu özerk yapının çalışma usul ve esasları ile yargılama usulleri, özel görevli aile, iş vb. mahkemelerde olduğu gibi özel bir kanunla belirlenmeli; etkin ve hızlı bir inceleme yapmasını sağlayacak mevzuat oluşturulmalıdır.

2. Kısa ve orta vadede, mevcut yapının etkin bir şekilde çalışmasını temin etmek üzere, tüketici şikâyetlerinin muhakeme edilmesinde 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununda yer alan delillerin toplanması, duruşma yapılması gibi inceleme yapılmasını kolaylaştırıcı yetkilerin THH'lerce kullanılmasını sağlayacak atıflar 6502 sayılı TKHK'ya eklenmelidir.

3. Hukukun temel ilkelerinden birisi olan cezaların kanuniliği ilkesi gereği, 6502 sayılı Kanunun ceza hükümleri başlıklı 77'nci maddesine, tüketici şikâyetlerinin incelenmesi sırasında THH'lerin talep ettiği bilgi ve belgeyi hiç veya zamanında vermeyen gerçek ve tüzel kişilere orantılı bir ceza hükmü konulmalıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

4. Tüketicilerin eksik evrakla başvuru yapmaları ve uyarılmalarına rağmen eksik evrakı tamamlamamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümlenmesini teminen, THH Yön.'ün tüketici başvurularının kabulüne ilişkin 11'ci maddesine, "şikâyet dilekçesinde eksik bulunması veya dilekçenin eklerinin eksik olması durumunda tüketiciye makul bir süre verilmesi, bu sürenin sonunda eksikliklerin giderilmemesi halinde başvurunun şekil yönünden reddedilmesi" hususunda bir ekleme yapılmalıdır.

5. Tüketici şikâyetlerinin yeterince incelenmesini ve zamanında sonuçlandırılmasını teminen THH'lerin iş gücü kapasitesinin bir an evvel arttırılması gerekmektedir. Bu kapsamda, THH'lere yeterli sayıda raportör atamasının yapılması; bunun yanında, raportörlere yardımcı olmak ve sadece THH'lerin evrak işlerinde görev yapmak üzere yeterli sayıda memur istihdam edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

6. THH'lerde görev yapan raportörlerin tüketici hukuku açısından donanımlı bir şekilde mesleğe başlamalarını teminen, raportörlük mesleğine kabul ve atanma ile ilgili hususların yeniden düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, THH Rap. Yön.'ün 5'inci maddesinde raportörlerin eğitim kriterine ilişkin olarak belirlenen genel ifadelerin yerine, tüketici hukuku alanında öğrenim veren yahut en azından genel olarak hukuk öğrenimi veren bölümlerin yazılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, yönetmelikte raportör olarak atanabileceklere ilişkin öğrenim kriteri sayılırken tüketici hukuku ve THH uygulamaları hakkında teorik ve pratik öğretim veren Aile ve Tüketici Bilimleri bölümünden mezun olanlara ayrıca yer verilmesinin ve raportör olarak atamada öncelikle tercih edilmesinin yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

7. THH Rap. Yön.'ün 6'ncı maddesinde yer alan düzenleme dayanak gösterilerek, raportör eksikliği, tüketici mevzuatı ve THH uygulamaları hakkında bilgisi olsun olmasın herhangi bir alanda yükseköğrenim görmüş memurların, yükseköğrenim görmüş memur bulunmaması halinde ise lise mezunu memurların raportör olarak görevlendirilmesi yoluyla giderilmektedir. Bu durum raportörlük görevini yapanların tüketici hukuku ve THH uygulamaları konusunda yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, başka birimlerde görevli diğer memurların "raportör olarak görevlendirilmesi" uygulaması, bu memurlar açısından angarya olarak görülmekte ve bunlar raportörlük görevini özensiz olarak yapmaktadırlar. Bu bakımdan THH Raportörlüğü için "görevlendirme" yapılmasına ilişkin uygulamaya son verilmesinin, bunun yerine bütçe imkânları çerçevesinde THH Raportörlüğü için yeterli sayıda kadro açılmasının, açılan kadrolara da tüketici hukuku konusunda öğrenim görmüş kimselerin atanmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

8. THH'lere raportör ataması tamamlanana kadar yapılacak görevlendirmeler için, en azından THH Rap. Yön.'ün 7'nci maddesinin son fıkrasına "raportör olarak görevlendirilenlere başka bir görev verilemeyeceği" hususunda bir ekleme yapılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

9. Tüketici hukuku başta olmak üzere, raportörlerin bilgi düzeylerinin arttırılmasını teminen raportörlere verilecek eğitimlerin Ticaret Bakanlığınca ciddi bir şekilde takip edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, her yıl en az bir defa tüketici mevzuatı konusunda raportörlerin eğitime alınması; her yıl ülke genelinde görev yapan raportörlerin katıldığı toplantı, seminer,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kongre gibi etkinliklerin düzenlenmesi ve bu toplantılarda raportörlerin tecrübelerini birbirlerine aktarmasının sağlanması faydalı olacaktır.

Ayrıca, Ticaret Bakanlığınca, tüketici mevzuatı, THH uygulamaları, sıklıkla karşılaşılan tüketici şikâyetleri ve ihtilaflı olduğu düşünülen konularla ilgili uygulamada birliği sağlayacak görüşler oluşturulması ve bu görüşlerinin raportörlere resmi yazı ile duyurulması sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bunların yanında, Ticaret Bakanlığınca, tüm THH, Tüketici Mahkemesi ve tüketiciyi ilgilendiren Yargıtay kararlarının TUBİS ortamında raportörlerle paylaşılmasını sağlayacak bilgi ağının oluşturulması tavsiye edilmektedir. Bu yolla, raportörlerin, kendilerine intikal eden tüketici şikâyetlerine benzer nitelikteki konularla ilgili diğer THH'lerin ve mahkemelerin aldıkları kararları inceleme imkânına sahip olmaları; diğer taraftan daha önce karşılaşmadıkları tüketici şikâyetleri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanacaktır.

10. Raportörlere ilişkin eğitimler, raportörler göreve başladıktan sonra ve THH'lerde işleri yürüttüğü sırada verildiğinden, raportörlerin henüz hazır olmadan heyetin iş ve işlemlerini yürütmesine, bilgi ve tecrübe sahibi olmadığı bir konuda sorumluluk almasına neden olmaktadır. Bu nedenle, raportörlük mesleğine atanacak kişilerin diğer kariyer mesleklere atamalarda uygulanan usule paralel olarak sınavla seçilmesi, bu sınavı geçenlerin önce raportör yardımcılığı kadrosuna atanması, mesleki temel eğitimin yardımcılık döneminde verilmesi, temel eğitim sonucunda başarılı olanların raportörlük görevine atanması prosedürünün izlenmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır. Bu yolla raportörlere hem ciddi bir eğitim verilecektir hem de raportörlerin mesleklerini icra ederken hukuki hatalara düşmeleri önemli oranda azaltılacaktır.

11. THH üyelerinin (avukat üye hariç), hukuk alanında bilgi eksikliği bulunduğu göz önüne alındığında, THH kararlarında hukuki hatalara düşülmemesi amacıyla, THH toplantılarının avukat üye olmadan yapılamaması ve karar alınamaması hususunda 6502 sayılı Kanuna madde eklenmesi önerilmektedir.

12. THH üyelerinin hukuk bilgisinin yeterli seviyeye ulaşmasını teminen, THH üyeliklerine doğrudan atama yapılmaması, önce üyelikler için adayların belirlenmesi, ardından aday üyelerin tüketici hukuku başta olmak üzere gerekli hukuki eğitime tabi tutulması, eğitim sonrasında başarı gösterenlerin heyet üyeliği görevine atanması, başarılı olamayanların yerine temsilci görevlendiren kurum veya kuruluşun başka bir temsilciyi görevlendirmesinin ve aynı eğitim ve başarı prosedürünün bu temsilciye de uygulanması önerilmektedir.

13. Esnaf ve Sanatkârlar Odası veya Ticaret Odasının temsilcisi olan THH üyesinin, tüketici şikâyetine konu satıcı/sağlayıcı ile meslektaş olması nedeniyle aynı meslek kuruluşuna üye olması ve birbirlerini önceden tanıyor olmaları; bu durumun da THH üyesinin şikâyet konusunu değerlendirme ve karara bağlama konusunda objektifliğini yitirmesine sebebiyet vermesi ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle, THH Yön.'ün 17'nci maddesine ekleme yapılarak, heyetin esnaf/tacir üyesi ile tüketici uyuşmazlığına konu satıcı/sağlayıcının aynı meslek kuruluşunun mensubu olmaları durumunda, THH üyesi esnaf/tacirin söz konusu uyuşmazlığın görüşüldüğü ve karara bağlandığı toplantılardan çekilmesi sağlanmalıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

14. THH'lerin oda, bilgisayar, yazıcı, kırtasiye malzemesi, araç ve gereç vb. fiziksel koşullarının düzeltilmesi için Ticaret Bakanlığının bütçesindeki THH payının, bir defaya mahsus olmak üzere, en azından her THH için sadece THH hizmetlerinde kullanılmak üzere bir odanın tahsis edilmesine ve bu odanın tefriş edilmesine imkân sağlayacak ölçüde arttırılması gerektiği değerlendirilmektedir.

15. İlk ve ortaokullarda tüketici eğitimi konusunda getirilen teorik dersin içeriğine, THH'lerin yerinde ziyaret edilmesi, öğrencilerin THH'lerin işleyişi konusunda doğrudan THH çalışanlarından bilgi almasının sağlanması, en azından bir konuda öğrencilere tüketici şikâyet dilekçesi yazdırılması, bu dilekçelerin "örnektir" ibaresi ile THH'lere elden, posta yoluyla ve TUBİS aracılığıyla gönderilmesi gibi pratik ve uygulamalı çalışma faaliyetlerinin eklenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

16. Tüketicilerin THH'lere başvuru için parasal sınır hakkında bilgi eksikliğinin giderilmesini teminen, alış veriş merkezlerine, mağazalarda kasalarının önlerine, internet sitelerine, kısaca tüketicilerin alış veriş yaptığı anda görebilecekleri yerlere, THH'lere başvuru için o yıl için belirlenen parasal sınırın yazılı olduğu bir tabela asılması ve konuya ilişkin kamu spotu hazırlanması önerilmektedir. Bununla birlikte, yazarkasalara eklenecek bir yazılımla, her alış veriş sonrasında verilen fişlerinin arkasına THH'lere başvuru için belirlenen parasal sınırın ve söz konusu alış verişin bu sınırı aşıp aşmadığının yazılması bir diğer öneridir.

17. Tüketici lehine verilen kararların gereğinin satıcı/sağlayıcı tarafından yerine getirilmemesi durumunda, THH kararlarının uygulanmasını sağlamak üzere tüketicilerin icra dairelerine başvurabileceklerine ilişkin bilginin her THH kararının sonuç bölümüne eklenmesi önerilmektedir.

18. Tüketicilerin bilgi düzeylerinin arttırılması için tüketici örgütlerinin ve Ticaret Bakanlığın yazılı ve görsel basında eğitici materyallere daha fazla yer vermesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, geleneksel bilgilendirme metotlarının (broşür, el ilanı, makale, toplantı, seminer vs.) yanında, teknoloji çağının sağladığı iletişim imkânlarından faydalanılmasının; örneğin sosyal medyada bilgilendirici, kısa ve net bilgilerin paylaşılmasının, televizyonda yayımlanan popüler dizilerde tüketici hakları konusunda bilgilendirici sahnelere yer verilmesinin, sosyal paylaşım sitelerinde ilgi çekici videoların yayına sunulmasının etkili olacağı düşünülmektedir.

19. THH'lerin tüketicilerle yüz yüze ve bire bir düzeyde iletişim kurdukları göz önüne alındığında, THH'lerin raportör ve yardımcı personel sorununun bir an evvel çözülmesi ve THH'ler bünyesinde sadece tüketicileri bilgilendirme hizmeti veren bir servisin kurulması yararlı olacaktır.

20. THH çalışanlarına mevzuat eğitiminin yanında, etkili iletişim seminerleri verilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

21. THH'lerin karar verme sürelerinin tüketicilerin hak aramalarını etkisizleştirdiği göz önüne alındığında, THH'lerin personel eksikliğinin bir an evvel giderilerek THH'lerin iş gücü kapasitesinin arttırılması, ardından THH Yön.'ün 23/1'inci maddesinde belirtilen karar alma sürelerinin mümkün olduğunca optimum düzeye indirilmesi önerilmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

22. Tüketicilerin hak aramalarını kolaylaştırılmak üzere, THH Yön., m.6/5 maddesinin "THH'ler, görev veya yetki bakımından yetkili alanı dışında kalan başvuruları kabul eder, ancak gereğini yapmak üzere yetkili THH'ye gönderir ve durumu tüketiciye iletir" şeklinde değiştirilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

23. THH Yön.'nin 6'ncı maddesinde yer alan parasal sınırların 6502 sayılı Kanunun 68/1'inci maddesinde belirtilen parasal sınırlardan farklı olduğu, bu faklılığın nedeninin, 06.12.2017 tarihinde 7063 sayılı Kanunun 11'inci maddesiyle 6502 sayılı Kanunun 68/1'inci maddesinin "2.000 TL ibaresinin 4.000 TL; 3.000 TL ibaresinin 6.000 TL" olarak değiştirilmesine karşın, gerekli yönetmelik intibakının yapılmamasından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu nedenle, yönetmelik maddesine ilişkin değişikliğin bir an evvel yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Baykan, R. (2005). Tüketici Hukuku: Mevzuata İlişkin Yorum – Eleştiri-Öneri. 2. Baskı, İstanbul: İTO Yayınları.

Bedük, N.M. vd. (2014). 4077-6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Karşılaştırması [Elektronik Sürüm]. Ankara: Ankara Barosu.

Ticaret Bakanlığı. (2018). TC. Ticaret Bakanlığı 2017 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Erişim adresi: http://strateji.ticaret.gov.tr/data/51ed2c39487c8e119845530e/2016%20idare%20faaliyet%20raporu.pdf

Ticaret Bakanlığı, (2018). Tüketici Hakem Heyetlerinin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Ticaret Bakanlığı Resmi Yazıları. Erişim adresi: .http://tuketici.ticaret.gov.tr/kurumsal-haberler/tuketici-hakem-heyetleri-yeniden-yapilandiriliyor

Ticaret Bakanlığı. (Haziran 2019). T.C. Ticaret Bakanlığı 2018 Yılı İdare Faaliyet Raporu:. Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5d00e40113b8760fa4ee54f6/Ticaret%20Bakanligi%202018%20Yili%20idare%20faaliyet%20raporu.pdf

Tunalı, A. (2015). Türkiye'de Tüketici Sorunları: Yalova İlinde Yapılan Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova Üniversitesi, Yalova

Tüketici Hakem Heyeti Raportörlüğü Yönetmeliği (2014). T.C. Resmi Gazete, 29188, 27 Kasım 2014.

Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliği (2014). T.C. Resmi Gazete, 29188, 27 Kasım 2014.

4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (1995). T.C. Resmi Gazete, 22221, 08 Mart 1995.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun. (2013). T.C. Resmi Gazete, 28835, 28 Kasım 2013.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun 68'inci ve Tüketici Hakem Heyetleri Yönetmeliğinin 6'ncı Maddelerinde Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ (2018). T.C. Resmi Gazete, 30637, 26 Aralık 2018.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM SÜRECİNDE YOKSULLUK BOYUTU: HANEHALKI GELİRİNİN VE SAĞLIK GÜVENCESİNİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Banu BEYAZ SİPAHİ

Tarsus Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, https://orcid.org/0000-0002-5242-5049

Özet

Yoksulluk sosyal yapı, eğitim, ekonomi, sağlık gibi yaşamın tüm boyutunu kapsayan bir yapıdır. Hane içerisinde artan yoksulluk hane içerisinde kaynakların kullanımını azaltmaktadır. Azalan kaynaklardan en düşük payı alan kesim çocuklardır. Toplumda eşitsizlik erken çocukluk döneminde başlamaktadır. Bu nedenle çocuklar hane içi yoksulluktan en fazla etkilenen gruplar arasındadır. Özellikle çocuklarda yaş grubu küçüldükçe yoksulluk oranı artış göstermektedir. Yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, sağlık, beslenme, eğitim gibi haklarını tam olarak kullanamamakta ve kalıcı yoksulluk boyutunu almaktadır. Yoksul hanelerde yaşayan çocuklara bu süreçte müdahale edilmediği takdirde eşitsizlik artacaktır. Bu nedenle okul öncesi eğitim, sosyo-ekonomik düzeyi düşük hanelerde çocuklara yönelik sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmada önemli rol oynayan bir araçtır. Hanenin sosyo-ekonomik yapısının kötü olması çocuklarda sağlık hizmetlerinden yararlanmayı kısıtlamakta ve olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2014 ve 2016 Sağlık Araştırması Anket verileri kullanılmıştır. Ankete katılan 0-6 yaş grubu çocukların okul öncesi eğitim (yuva veya kreş, anaokulu ve anasınıfı) alıp almamaları ile hanehalkı geliri, sağlık güvencesi arasında ilişkinin olup olmadığına ve aynı yaş grubundaki çocukların aşı yaptırması ile hanehalkı geliri arasında ilişkinin olup olmadığına Ki-Kare testi ile bakılmıştır. Eğer ilişki olması durumunda ilişkinin yönü ve şiddetini (derecesini) ilişki katsayıları ile belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre 2014 ve 2016 yılları için okul öncesi eğitim aşamalarının hanehalkı geliri ve sağlık güvenceleri ile ilişkili olduğu saptanmıştır. İlişkilerin zayıf pozitif yönlü olduğu ortaya konmuştur. Kreş veya yuvaya gidenlerin anaokulu ve anasınıfına gidenlere göre daha kuvvetli ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Hanehalkı geliri artıkça kreşe veya yuvaya giden çocukların sayısı artış göstermektedir. Sağlık güvencesi olmayan çocukların okul öncesi eğitim alma oranları çok düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelime: Çocuk Yoksulluğu, Okul Öncesi Eğitim, Hanehalkı Geliri, Sağlık Güvencesi

Jel Kod:

Giriş:

Tarihi her döneminde yoksullukla mücadele bir sorun olarak yer almaktadır. "Drewnowski, (1977) yoksulluğu kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun tatmin düzeyini sağlayacak gelire sahip olmamaları (subjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak (gelir yoksulluğu) tanımlamaktadır. Dünya bankasına (1990) göre yoksulluğun geleneksel tanımı olarak asgari yaşam standardına erişememe durumu olarak ifade edilmiştir (Aktan ve Vural 2002). Günümüzde de yoksulluk sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunu değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerinde temel sorunlarından biridir. Öyle ki gelişmiş ülkelerde yoksulluğun artması ve kalıcı olması durumu daha yüksek bir olasılıktır. Yoksulluğun uluslararası bir sorun ve politika unsuru olduğu düşünülmektedir. Yoksulluk sorunu toplumun çeşitli katmanlarını özellikle dezavantajlı gruplar içerisinde en alt katmanda yer alan çocukları ilgilendiren bir husustur. Çocukluk çağında yoksulluk yaşayanların gelecek dönemde yoksulluk yaşamaması hedeflenmektedir. Ayrıca çocuklarda yaş grubu küçüldükçe yoksulluk oranı artış göstermektedir (Şener ve Ocakçı, 2014)

Çocuk yoksulluk algısının yetişkinlerden farklı olduğu bilinmektedir. Ancak genel yoksulluk tanımının tüm ülkelerde geçerli ve karşılaştırma yapmak için uygun bir tanımını yapmak zor olduğu gibi çocuk yoksulluğunun tanımını yapmakta da zorlukla karşılaşmaktayız. İlk başlarda çocuk yoksulluğu ailenin yoksulluğuyla birlikte değerlendirilirken, 1980'li yıllardan itibaren çocuk yoksulluğu ayrı bir kavram olarak ele alınmıştır (Aktan ve Vural, 2002). Redmond'a göre çocuk yoksulluğunu tanımının evrensel olmaması nedeniyle tanımlamasının teknik olarak zorlukları vardır. Çocuk yoksulluğunun tanımında çocukların hayatını etkileyen unsurların vurgulanması gerektiği, çocuk yoksulluk tanımının objektif olması gerektiği ve tanımın yoksulluk oranını azaltacak düzeyde etkili olması ve çözüm odaklı olması gerektiği vurgulanmaktadır (Redmond, 2006). UNICEF, "Dünya Çocuklarının Durumu 2005" raporunda yoksulluk içinde yaşayan çocuklara ilişkin şöyle bir tanımlama yapılmaktadır (UNICEF, 2005):

"Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak geliştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılamamaktadırlar." Bu tanımlamada yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisinin yetişkin olduklarında da devam ettiği açıkça vurgulanmaktadır. Bu nedenle çocuk yoksulluğunun nedenleri ve etkilerini vurgulamadığımız sürece yoksulluğu nesiller arasında kalıcı kılmaktayız. Ayrıca UNICEF, çocuk yoksulluğunun göstergelerini, bebek ve çocuk ölüm oranları, beş yaş altındaki düşük ağırlıklı veya kısa boylu çocuk oranı, temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranı, yeterli temizlik ve sağlık bakımı, tam aşılı çocuk oranı ve ilköğretime başlayan çocuk oranı olarak kabul etmektedir (UNICEF, 2000,2002). Ancak UNICEF yoksulluğun her zaman nicel göstergelerle açıklanmasının doğru olmadığını ve yoksulluğun ayrımcılık, toplumsal dışlanma gibi sonuçlarının sayısal olarak ifade edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir

Çocuk yoksulluğunun yetişkin yoksulluğundan farklı kılarak ele alınmasının nedeni kısa dönemde olsa çocukluk döneminde yoksulluk uzun dönemde yetişkinlere göre kalıcı ve yıkıcı etkisinin olabilmesidir (Minujin vd., 2006). Asıl mesele çocukların yoksulluğun yaratmış olduğu sorunlardan daha çok ne düzeyde etkilenmiş olmalarıdır. Dünya bankası çocukların yoksulluğu derin hissettikleri için çocuk yoksulluğu ile ilgili mücadelelere önem vermekte ve artırmaktadır. Çocuklar sağlıklı beslenemez ve eğitim alamazlarsa ilerde sağlıklı ve verimli olamazlar. Marshall'a göre yoksul ailelerin eğitilmesini devre dışı bırakıp sadece ekonomik olarak incelendiğinde bile sosyal sınıf olarak yükselme gösterebileceğini ifade etmiştir (Brady,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2003). Bu nedenle yoksulluk, gelir durumu, tüketim gibi iktisadi kavramlarla doğrudan açıklanabilen bir kavram iken, sağlık, eğitim gibi sosyal faktörler yoksulluğun boyutunun anlaşılmasında ve yoksulluğun çocuk üzerinde yarattığı etkileri anlama konusunda da belirleyicidir. Ulusal ve uluslararası boyutta yoksulluğun nedenleri ve yoksulluğun ölçülebilmesinde hanehalkı geliri en yaygın kullanılan ölçüm yöntemidir. Ancak tek başına yeterli değildir. Çünkü hane yapısı, cinsiyet, yaş, eğitim gibi etkilerde çocuk yoksulluğu üzerinde etkilidir. Bu yaklaşım çocukların ihtiyaçlarının yetişkinlerinkinden farklı olduğunu gerçeğini görmezden gelmektedir(Minujin vd., 2006).Hane içinde hanehalkı gelirinin dağılımında ayrımcılığa dikkat etmek gerekmektedir. Özellikle kalabalık hanehalklarında dağılım eşit değildir. Gelir aile bireyleri arasında oransal olarak eşit dağılmadığından kadınlar ve çocuklar gelir artışından en az etkilenen grup olarak görülür (Küsmez,2018).

Çocukların yoksul olarak ifade edilmesi aslında ailelerinin yoksul olmasına bağlıdır. Bir ailenin geliri yoksulluk sınırının altında kalıyor ise o ailede yaşayan çocuk yoksul olarak nitelendirilmektedir. Bu durum da yoksulluğun genel nedenleriyle alakalı olan bir durumdur. Özellikle eğitim seviyesinin düşük olması, bireylerin işsiz kalmalarına ya da ara işlerden gelir elde etmek için çabalamalarına neden olmaktadır (Şeker ve Ocakçı, 2014). Öyle ki yoksul ailede ihtiyaç duyulan en önemli olgu işgücüdür. Yoksul aileler, çocuklarını hem fiziksel hem de duygusal olarak mahrum " bırakabilmekte, bununla birlikte yoksulluğun yarattığı etkileri aza indirgemek amacıyla çocuklar üzerinden para kazanmayı tercih edebilmekte, şiddete başvurabilmekte ve istismar edebilmektedirler. Bu sebeple yoksul ailede büyüyen çocuklarda eğitim olgusu en az düşünülen olgulardan biri olmakta, çocuklar küçük yaşta çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Çocuklarını böyle bir ortamda yetiştirmek zorunda kalan aileler, yoksulluğun bir döngü haline gelmesine sebebiyet vermektedirler. Bunların yanında yoksul olan hanede ya da kişinin kendisinde engellilik, kronik hastalık, yaşlılık gibi özel durumlar varsa, yoksulluk bu özel durumların daha şiddetli yaşanmasına sebep olmakta, ölüm oranlarının bu ailelerde daha yüksek olmasına yol açmaktadır. Yoksulluğun gelecek kuşaklara aktarılmasını engellemek için çocuk yoksulluğunun önlenmesi ve mücadele edilmesi oldukça önemlidir. (Durgun, 2011; Kurnaz, 2007).Toplumda eşitsizlik erken çocukluk döneminde başlamaktadır. Yoksul hanelerde yaşayan çocuklara bu süreçte müdahale edilmediği sürece eşitsizlik artacak ve kalıcı hal alacaktır. Bu nedenle okul öncesi eğitim, sosyo-ekonomik düzeyi düşük hanelerde çocuklara yönelik sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmada önemli bir araçtır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı TÜİK-2014 ve 2016 Sağlık Araştırması verilerini kullanarak Türkiye'de okul öncesi eğitim alma durumu ile hanehalkı geliri ve tedavi masraflarını karşılamaya yönelik sağlık güvencesi arasındaki ilişkinin olup olmadığı ele alınmıştır bunun yanı sıra hanehalkı geliri ile sağlık güvencesi arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Türkiye'de ve Dünyada Çocuk Yoksulluğu:

Dünya nüfusunun %8'i aşırı yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Dünya nüfusunun %36'sı 1990 yılında günde 1.90 doların altında yaşam sürerken 2013 yılında bu oran %11 ve 2015 yılında %10 oranına düşmüştür. Bu oranlar küresel büyüme göz önüne alındığında aşırı yoksulluğu azaltmanın hedeflenen düzeylere ulaşması uzun süreceğini göstermektedir.

Dünya çapında aşırı yoksulluk içinde yaşayan 736 milyon insanın yarısı sadece Hindistan, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya ve Bangladeşi'in yer aldığı beş ülkede yaşamaktadır. Küresel yoksulların çoğunluğunun 18 yaş altında, kırsal alanlarda yaşayan, düşük eğitim düzeyine sahip, tarım sektöründe çalışanlar olduğu saptanmıştır (https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview, 2019).

UNICEF (2016) tarafından yayınlanan Aşırı Yoksulluğa Son: Çocuklara Odaklanma (2013) çalışmasına göre, 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların % 19,5'i kişi başına

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ortalama günlük gelirin 1,90 dolar ya da daha altında olduğu ailelerde yaşamaktadır. Yetişkinlerde ise bu oran % 9,2 olarak belirtilmiştir. Bugün küresel ölçekte yaklaşık 385 milyon çocuk aşırı yoksulluk içinde yaşamını sürdürmektedir. Bu yoksul çocukların dağılımı sırasıyla 0-4 yaş grubunda 122 milyon, 5-9 yaş grubu 118 milyon, 10-14 yaş grubu 99 milyon ve 15-17 yaş grubu 46 milyondur (https://www.unicef.org/publications/files/Ending_Extreme_Poverty_A_Focus_on_Children_Oct_2016.pdf).

Tablo 1: 0-15 Yaş grubundaki çocukların şiddetli maddi yoksunluk oranları (%), 2016-2017

Ülkeler	**2016**	**2017**
Türkiye	38	34.6
Bulgaristan	35.7	32.6
Romanya	30	21,2
Yunanistan	25,7	23,5
Macaristan	21,3	19,2
Kıbrıs	17,4	13,2
Sırbistan	17,1	16,1
İtalya	12,4	9,8
Litvanya	11,4	12,8
Letonya	11,3	9,5
Hırvatistan	11	8,8
Slovakya	9,7	8,9
Portekiz	9,6	7
İrlanda	9,3	6,5
Avrupa Birliği (28 Ülke)	8,3	7
Birleşik Krallık	7,4	5,8
Belçika	6,9	6,9
İspanya	6,8	6,4
Çekya	6,3	4,4
Malta	6,2	5,3
Polonya	5,4	4,3
Fransa	5,2	4,8
Slovenya	4,2	3,1
Almanya	5,7	3,3
Estonya	5,7	3,3
Avusturya	3,4	5,3
Danimarka	3	3
Norveç	3	2,9
Hollanda	2,4	2,6
Finlandiya	1,7	1,6
Lüksemburg	1,2	1,3
İsveç	0,6	0,9

Kaynak: Uysal ve Genç, BETAM, Araştırma Notu 19/241, 2019.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye çocuklarda maddi yoksulluk oranında tüm Avrupa Birliği ülkelerinin gerisinde kalmaktadır (Bakınız Tablo 1). 2017 yılında Türkiye'de yaşayan çocukların yüzde 34,6'sı şiddetli maddi yoksunluk içerisindedir. Bu oranla Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında şiddetli maddi yoksunluğun en yoğun yaşandığı ülke olmuştur. 2016 yılında yoksunluk içerisinde yaşayan çocukların oranı Türkiye'de % 38 ile yoksun çocukların oranının en yüksek olduğu ülkedir. Başka bir deyişle, 2017 yılında 2016 yılına göre yoksul çocuk yüzdesi düşmesine rağmen, Avrupa ülkeleri arasında çocuk maddi yoksunluğunun en yoğun yaşandığı ülke olmaya devam etmektedir. Birçok ülke çocuk yoksulluğu ile mücadelede başarılı olurken Türkiye'de çocuk yoksunluğundaki azalmaya rağmen yoksunluğun en yoğun yaşandığı ülke olması nedeniyle yürütülen politikaların artırılması gerektiği veya yetersiz olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Bölgelere göre şiddetli yoksun çocukların sayısı ve oranları (2017)

Bölgeler	**Şiddetli Maddi Yoksun Çocuk Sayısı (bin kişi)**	**Toplam Çocuk Sayısı (bin kişi)**	**Yoksun çocukların oranı (%)**
Doğu Marmara	288.561	1.740.471	16,6
Batı Karadeniz	217.251	944.526	23,0
Batı Anadolu	453.118	1.862.668	24,3
Batı Marmara	158.377	650.021	24,4
İstanbul	1.031.638	3.644.506	28,3
Ege	607.125	2.012.608	30,2
Orta Anadolu	381.288	1.072.087	35,6
Akdeniz	1.001.534	2.737.161	36,6
Doğu Karadeniz	219.580	599.744	36,6
Orta Doğu Anadolu	473.891	1.182.095	40,1
Kuzey Doğu Anadolu	284.525	634.657	44,8
Güney Doğu Anadolu	1.884.117	3.176.277	59,3
Türkiye	7.001.006	20.256.820	34,6

Kaynak: Uysal ve Genç, BETAM TUİK 2017 Gelir ve Yaşam Koşulları mikro veri seti

Türkiye'deki duruma baktığımızda 2017 yılında yaklaşık her üç çocuktan biri, yani 7 milyon bin 6 çocuk şiddetli maddi yoksunluk içerisinde olan hanelerde yaşamaktadır. Güney Doğu Anadolu ve Batı Anadolu Bölgesindeki çocukların yoksunluk oranlarında 2017 yılında bir önceki yıla göre artışlar göze çarparken diğer bölgelerde yoksun çocuk oranlarının azaldığı görülmektedir. Uzun süren gelir yoksulluğunun bir sonucu olan maddi yoksunluk, yetişkinlerde geçici olabilirken çocuklarda genelde ömür boyu sürer ve sonraki nesillere aktarılma riski taşımaktadır. Türkiye'de yaşayan 0-15 yaş aralığında yaklaşık 20 milyon çocuğun 7 milyonundan fazlası maddi yoksunluk içerisinde yaşamaktadır. Bu çocukların yarısından fazlasının Akdeniz, Orta Doğu, Kuzey Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yaşadığı görülmektedir. Çocuk yoksulluğunun Türkiye'nin doğusunda daha şiddetli hissedilen bir sorun olduğu görülmektedir (Bakınız Tablo 2).

Okul Öncesi Eğitim ve Yoksulluk

Aile ve sosyal çevre çocukların gelişimi için önemlidir. Erken yaşta çocuk bakımı ve eğitiminin yüksek kaliteli verilmesi temel bir eğitimin temelini oluşturduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte çok az sayıda çocuğun okul öncesi eğitime katıldığı söylenmektedir. Okul öncesi eğitime yatırım yapmak, dezavantajlı gruplarda yer alan sosyal ve ekonomik durumları düşük çocukları azaltmanın güçlü bir yolu olabilir (Heckman ve James, 2006). Okul öncesi eğitimin amacı çocuğun bilişsel, sosyal, dil ve fiziksel açılardan destekleyip ilkokula hazırlamak şeklinde özetlenebilir (Zembat, 1999). Erken çocukluk eğitimi ve bakımı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

OECD ülkelerinde 3 yaşın altına odaklanan politikalar ile dikkat çekmektedir. 2005 ve 2016 yılları arasında 3- 5 yaş grubu okul öncesi eğitim oranı %75 den %85 e yükselmiştir. Okul öncesi eğitim programlarına katılımı artırma hedefine dezavantajlı gruplarda örneğin düşük gelirli ailelerde, annenin eğitiminin düşük olması durumlarında okul öncesi eğitim oranı düştüğü görülmektedir (https://www.oecd.org/els/family/database.htm). Okul öncesi eğitimlerin önemi bilinmesine rağmen, dünyanın hemen her yerinde düşük kalmaya devam etmekte ve bölgeler arasında büyük farklılık yaratmaktadır. Örneğin Latin Amerika ve Karayipler'de yaşları 3-4 arasında değişen 10 çocuktan 6'sı okul öncesi eğitim programına katılırken, Sahra altı Afrika'daki dört çocuktan biri bu programlara katılmaktadır (https://data.unicef.org/topic/early-childhood-development/early-childhood-education/).

Tablo 3: Erken Çocukluk Brüt Okullaşma Oranları (Yüzde,2017)

Dünya	50.4
Doğu Asya ve Pasifik	80.8
Avrupa ve Orta Asya	74.8
Güney Amerika ve Karaibler	74.2
Orta Doğu ve Kuzey Amerika	31.2
Kuzey Amerika	71.4
Güney Asya	23.5
Sahra Altı Afrika	32
Düşük Gelir	21.5
Alt Orta Gelir	36.1
Üst Orta Gelir	74.8
Yüksek Gelir	83.1
Türkiye	30.5

Kaynak: World Bank Development Indicators", wdi.worldbank.org/table/2.8, Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).

Erken çocukluk eğitimi açısından bölgeler arasında büyük farklılık gözlenmektedir. (Bakınız Tablo 3). Avrupa, Doğu Asya gibi gelişmiş bölgelerde okullaşma oranı beklendiği gibi yüksektir. Normalde Türkiye orta-üst gelir grubuna dâhil olmasına rağmen erken çocukluk eğitiminde okullaşma oranı bu grup ve dünya ortalamasından %30.5 ile düşük görünmektedir.

Benzer şekilde Türkiye'deki erken çocukluk eğitimi ve bakımı uygulamalarının 0-3 yaş çocuklarını kapsayan kreş ve gündüz bakımevleri ve kurum yuvalarının yetersiz olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Öğretim Yılı ve Yaş Gruplarına Göre Net Okullaşma Oranı

Öğretim Yılı	Cinsiyet	3 Yaş	4 Yaş	5 Yaş	3-5 Yaş	4-5 Yaş	Okul Sayısı
2015/16	Toplam	11.74	33.56	67.17	39.54	50.46	27793
	Erkek	11.67	33.62	67.42	39.63	50.61	
	Kadın	11.81	33.50	66.91	39.45	50.30	
2016/17	Toplam	12.48	36.15	70.43	41.68	53.01	29293
	Erkek	12.48	36.13	70.81	41.81	53.20	
	Kadın	12.48	36.17	70.02	41.54	52.81	
2017/18	Toplam	12.37	38.11	75.14	44.02	56.62	31246
	Erkek	12.43	38.11	75.48	44.15	56.78	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Kadın	12.31	38.11	74.79	43.89	56.46	
2018/19	Toplam	12.40	38.06	75.17	44.05	56.24	31843
	Erkek	12.42	38.02	75.54	44.18	56.41	
	Kadın	12.39	38.10	74.78	43.92	56.07	

Kaynak: MEB, İstatistikleri, Örgün Eğitim 2018/19

Okul öncesi net okullaşma oranları cinsiyete göre tablo 4'de verilmiştir. Öğretim yılları içerisinde bir önceki yıla göre her yaş grubunda net okullaşma oranı artış göstermiştir. Net okullaşma oranlarında cinsiyet ayrımının çok dikkat çekici olmadığı görülmektedir. Burada önemli olan yaş artıkça okullaşma oranı artarken yaş küçüldükçe okullaşma oranı düşmektedir. Örneğin 2018/2019 öğretim yılında 5 yaşında toplam okullaşma oranı %75.17 iken 3 yaşında bu oran %12.40 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: 2018/19 Öğretim Yılına Göre Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Okul Türlerine Göre Okul ve Öğrenci sayıları

Okul Türü	Okul Sayısı	Toplam	Erkek	Kadın
Okul Öncesi Eğitim (Resmi+Özel)	31813	1564813	814821	749992
Anaokulları* Toplam	10669	700535	365530	335005
Anasınıfı* Toplam	21144	864025	449157	414868
Okul Öncesi Eğitim Resmi	25236	1306139	677114	629025
MEB'e Bağlı Olanlar	22543	1202666	625889	576777
MEB'e Bağlı Olmayanlar	2693	103473	51225	52248
Okul Öncesi Eğitim Özel	6577	258674	137707	120967
MEB'e Bağlı Olanlar	4860	202857	107441	95416
MEB'e Bağlı Olmayanlar	1717	55817	30266	25551

Kaynak: MEB ***Anaokulları**, 36-72 aylık çocukları ilkokula hazırlamayı amaçlayan yarım gün ya da tam gün eğitim veren resmi ya da özel olarak kurulabilen eğitim kurumlarıdır. ** **Anasınıfları**, ilkokul bünyesinde açılan 48-72 aylık çocuklara yarım gün eğitim veren ve binanın yapılmasında okul öncesi çocukların değil ilkokul çocuklarının temel alındığı eğitim kuruluşudur

Türkiye son yıllarda okul öncesi eğitim hizmetlerinde önemli adımlar atmıştır. Ancak yeterli düzeye ulaşamamıştır. Türkiye'de okullaşma oranı (3-5 yaş), benzer sosyoekonomik koşullara sahip ülkelerle kıyaslandığında düşük kalmaktadır. Türkiye gibi orta-yüksek gelir grubunda olan ülkelerde okullaşma oranı % 60 civarındayken Türkiye'de bu oran % 40'a yaklaşmıştır. Bu oran dünya ve OECD ortalamasının altında kalmaktadır.

Veri:

Bu çalışmada analizler, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) tarafından düzenlenen 'Sağlık Araştırması Anketi 2014 ve 2016'' verilerine dayanmaktadır. Çalışmada okul öncesi eğitim sürecini ele alındığı için hedef kitle olarak 0-6 yaş grubu çocuklar belirlenmiştir. 2014 yılı Sağlık Araştırması Anketinde 8633 hanede 3025 çocuk, 2016 yılında 8324 hanede 2772 çocuk 0-6 yaş grubunda yer almaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımları tablo 6'de verilmiştir. Cinsiyet: erkek ve kız çocuğu şeklinde, tedavi masraflarının nasıl karşılandığına ait veriler: sosyal güvenlik kurumu (SGK), özel sigorta, genel sağlık sigortası, yeşil kart, kendi karşılıyor, sigortası yok ve diğer kaynaklardan (özel sandık gibi) şeklinde, Hanehalkının ortalama geliri: 0-1264 TL, 1265-1814 Tl, 1815-2540 Tl, 2541-3721 Tl, 3722 ve üstü şeklinde gruplanmıştır. Okul öncesi eğitim düzeylerini ölçmek için kreş ve/veya yuva eğitimi alıyor mu?, Anaokulu eğitimi alıyor mu?, Anasınıfı eğitimi alıyor mu?, sağlık göstergesi olarak da aşı yaptırılıp yaptırılmadığına ait veriler kullanılmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 6: 0-6 Yaş Grubu Çocukların Demografik Özelliklerine İlişkin Dağılımlar (2014-2016)

	2014		2016	
Değişkenler	**Frekans Değer**	**Yüzde Değer**	**Frekans Değer**	**Yüzde Değer**
Sağlık Güvencesi				
SGK	1823	60,3	2095	75,6
Özel Sigorta	28	0,9	64	2,3
Genel Sağlık Sigortası	181	6	517	18,7
Yeşil Kart	331	10,9	-	-
Kendi Karşılıyor	485	16	-	-
Sigorta Yok	82	2,7	95	3,4
Diğer	95	3,1	1	0
Cinsiyet				
Erkek	1564	51,7	1429	51,6
Kadın	1461	48,3	1343	48,4
Gelir				
0-1264 TL	1077	35,60	619	22,3
1265-1814 TL	628	20,76	822	29,7
1815-2540 TL	450	14,88	526	19
2541-3721 TL	438	14,48	410	14,8
3722 ve Üstü	432	14,28	395	14,2
Kreş ve/veya Yuva Eğitimi Alıyor mu?*				
Evet	302	1,2	378	13,6
Hayır	2723	10,4	2394	86,4
Anaokulu Eğitimi Alıyor mu?**				
Evet	378	1,4	357	12,9
Hayır	2647	10,2	2415	87,1
Anasınıfı Eğitimi Alıyor mu?***				
Evet	396	1,5	329	11,9
Hayır	2629	10,1	2443	88,1
Aşı Yapıldı mı?				
Evet	840	91.1	902	81.6
Hayır	82	8.9	203	18.4
0-6 Yaş Grubu	3025	11,6	2772	11,7
Diğer Yaşlar	23050	88,4	20834	88,3
Toplam	26075	100	23606	100

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Not: * Kreş ve/veya yuva eğitimi 0-36 ay lık çocuklar içindir. ** Anaokulları, 36-72 aylık çocukları ilkokula hazırlamayı amaçlayan yarım gün ya da tam gün eğitim veren resmi ya da özel olarak kurulabilen eğitim kurumlarıdır. *** Anasınıfları, ilkokul bünyesinde açılan 48-72 aylık çocuklara yarım gün eğitim veren ve binanın yapılmasında okul öncesi çocukların değil ilkokul çocuklarının temel alındığı eğitim kuruluşudur

Araştırmanın Metodu:

Sağlık, eğitim gibi sosyal faktörler yoksulluğun boyutunun anlaşılmasında ve yoksulluğun çocuk üzerinde yarattığı etkileri anlama konusunda da belirleyicidir. Analiz aşamasında 2014 ve 2016 yılları için okul öncesi eğitim aşamaların sırasıyla hanehalkı geliri, sağlık güvencesi, cinsiyet ile olan ilişkisini, hanehalkı geliri ile aşı yaptırma arasında ilişkiyi ölçmek için Ki-Kare test yöntemi kullanılmıştır. Ki kare testi, gözlenen değerlerin, beklenen değerlerden farklı olup olmadığını test eder (Nakip 2003: 273). Ki-kare testi için kurulan hipotez:

H0: Değişkenler bağımsızdır. (değişkenler arası ilişki yoktur.

H1: Değişkenler bağımlıdır (Değişkenler arasında ilişki vardır)

Ki-Kare Test istatistiği aşağıdaki formüle göre hesaplanır:

$$\chi^2 = \sum \frac{(Gözlenen_{ij} - Model_{ij})}{Model_{ij}}$$

Hesaplanan ki-kare istatistiği daha sonra (r-1)(c-1) serbestlik derecesi (s.d.) ile tablodan bulunacak ki-kare değeri ile karşılaştırılır ve $\chi^{Hes} > \chi^{Tab}$ ise H0 hipotezinin reddine karar verilerek evren boyutunda bir ilişki olduğu sonucuna varılır. Değişkenler arası ilişki var ise ilişkinin yönünü ve şiddetini(derecesini) ilişki katsayıları ile belirlenir. Analiz aşamasında Cramer'in V Katsayısı (Cramer's V) kullanılmıştır. Cramer'in V katsayısı, satır ve sütun sayısından bağımsız, IxJ boyutlu iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü ölçer. 0 ile 1 arasında değerler alır. 0 ilişkinin olmadığını gösterir. 1 ise kare tipi tablolarda tam ilişkiyi gösterir (Bryman ve Cramer, 2005).

Analiz Sonuçları:

Çocuk yoksulluğunun boyutunun anlaşılmasında sağlık, eğitim gibi sosyal faktörler etkili değişkenlerdir. Bu nedenle çalışmada 2014 ve 2016 yılları için okul öncesi eğitim süreçleri ile sağlık güvencesi ve hanehalkı geliri arasında ilişkiye ve ilişkinin derecesine, aşı yaptırma ile hanehalkı geliri arasındaki ilişkiye ve ilişkinin derecesine bakılmıştır. Analizler %5 anlamlılık düzeyine göre yapılmıştır. Değerlendirmeler, prob değeri 0,05'ten küçükse "ilişki var", aksi halde 0,05'ten büyükse "ilişki yok" biçimindedir.

İlk aşamada okul öncesi eğitim süreçleri ile cinsiyet arasında ilişkinin olup olmadığına bakılmıştır.

Tablo 7: : Okul Öncesi Eğitim Seviyeleri ile Cinsiyet Arasında İlişki (2014-2016)

	Yuva veya Kreş Eğitimi		**Anaokulu Eğitimi**		**Anasınıfı Eğitimi**		**Toplam**
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	
2014							
Erkek Çocuğu	159 (52.60)	1405 (51.60)	214 (56.60)	1350 (51)	212 (53.50)	1352 (51.40)	1564 (51.70)
Kız Çocuğu	143 (47.40)	1318 (48.40)	164 (43.40)	1297 (49)	184 (46.50)	1277 (48.60)	1461 (48.30)
Toplam	302	2723	378	2647	396	2629	3025

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ki-Kare	0.082 prob: 0.775		4.173 prob:0.041		0.531 Prob: 0.431		
Cramer's V	0.006		0.037		0.014		
2016							
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Toplam**
Erkek Çocuğu	206 (54.50)	1223 (51.10)	211 (59.10)	1218 (50.40)	189 (57.40)	1240 (50.80)	1429 (51.60)
Kız Çocuğu	172 (45.50)	1171 (48.90)	146 (40.90)	1197 (49.60)	140 (42.60)	1203 (49.20)	1343 (48.40)
Toplam	378	2394	357	2415	329	2443	2772
Ki-Kare	1,52 Prob: 0,22		9.358 Prb: 0.002		5.195 Prob: 0.022		
Cramer's V	0.023		0.058		0.043		

Not: parantez içerisindeki % değeridir. Yüzde değer toplam cinsiyet içerisindeki paylarını göstermektedir.

Analiz sonucuna göre 2014 ve 2016 için kreş veya yuvaya gidip gitmemekle cinsiyet arasında ilişki bulunmamıştır. 2014 yılında anaokulu eğitimi ile cinsiyet arasında 2016 yılında ise anasınıfı ve anaokulu ile cinsiyet arasında ilişki bulunmuştur. Her iki yıl içinde erkek çocuklarının kız çocuklarına göre okul öncesi eğitime katılma oranları yüksektir. Ancak 2014 yılından 2016 yılına toplamda okul öncesi eğitim alan çocuk sayısı azalmıştır (Bakınız tablo 7).

İkinci aşamada sağlık faktörü olarak çalışmada 0-6 yaş grubu çocukların aşı yaptırıp yaptırmadığı durumu ele alınmıştır. Bu değişken ile hane halkı geliri arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 8: 0-6 yaş Grubu Çocuklarda Aşı yapılması ile Hanehalkı Geliri Arasındaki İlişki

Hanehalkı Geliri/Aşı yaptırdın mı?	**2014**			**2016**		
	Evet	**Hayır**	**Toplam**	**Evet**	**Hayır**	**Toplam**
0-1264 TL	202 (24)	27 (32.90)	229 (24.80)	153 (17)	39 (19.20)	192 (17.40)
1265-1814 TL	164 (19.50)	23 (28)	187 (20.30)	233 (25.80)	53 (26.10)	286 (25.90)
1815-2540 TL	138 (16.40)	11 (13.40)	149 (16.20)	198 (22)	42 (20.70)	240 (21.70)
2541-3721 TL	149 (17.70)	12 (14.60)	161 (17.50)	148 (16.40)	35 (17.20)	183 (16.60)
3722 Ve Üstü	187 (22.30)	9 (11)	196 (21.30)	170 (18.80)	34 (16.70)	204 (18.50)
Toplam	840	82	922	902	203	1105
Ki-Kare	10,822 Prob:0. 029			1.072 Prob: 0.889		
Cramer's V	0.106			0.031		

Not: parantez içerisindeki % değeridir. Yüzde değer toplam aşı yaptıranlar içerisindeki paylarını göstermektedir.

Tablo 8'ye göre 2014 yılında hanehalkı gelirindeki değişim ile 0-6 yaş grubu çocuklara aşı yaptıran aileler arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu ilişkinin pozitif zayıf yönlü olduğu saptanmış. Ancak bu ilişki 2016 yılı için anlamlı çıkmamıştır. 2014 yılında aşı yaptırmayanların

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sayısı gelir grubu artıkça azalmaktadır. 2016 yılında ise en üst gelir grubunda 2014 yılına göre aşı yaptırmayanların sayısı artış göstermiştir. 2014 yılında en çok aşı yaptıranların en düşü gelir grubundadır.

Diğer bir aşamada çocuk yoksulluk boyutunu anlamada en önemli faktör olan eğitim etkisi ele alınmıştır. Bu aşamada okul öncesi eğitim aşamaları ile 0-6 yaş grubu çocukların bulunduğu hanelerin geliri arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 9'a göre 2014 ve 2016 yılı için hanehalkı gelirindeki değişim ile okul öncesi eğitim aşamaları: yuva ve/veya kreşe gitmesi, anaokuluna gitmesi ve anasınıfına gitmesi arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu ilişkinin pozitif zayıf yönlü olduğu saptanmış. 2014 yılında üstü gelir grubundaki 0-6 yaş grubu çocukların %39.70'i yuva veya kreş eğitimi almıştır. 2016 yılında ise bu oran %27.20'dir. Her iki yıl için en düşük gelir grubunda (0-1264 Tl) yuva veya kreşe giden çocuk sayısı en düşük seviyededir. 2014 yılı için 0-1264 Tl gelir grubundaki anaokulu eğitimi alanlar %25.40 iken ana sınıfı eğitimi alanlar %31.60'dır. 2016 yılı için bu oranlar sırasıyla %14 ve %13.10 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9: Okul Öncesi Eğitim Seviyeleri ile Hanehalkı Geliri Arasında İlişki (2014-2016)

Hanehalkı Geliri/Okul Öncesi Eğitim	**Yuva ve Kreş Eğitimi**		**Ana Okulu Eğitimi**		**Anasınıfı Eğitimi**		**Toplam**
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	
2014							
0-1264 TL	33 (10.90)	1044 (38.30)	96 (25.40)	981 (37.10)	125 (31.60)	952 (36.20)	1077 (35.60)
1265-1814 TL	43 (14.20)	585 (21.50)	53 (14)	575 (21.70)	56 (14.10)	572 (21.80)	628 (20.80)
1815-2540 TL	41 (13.60)	409 (15)	61 (16.10)	389 (14.70)	65 (16.40)	385 (14.60)	450 (14.90)
2541-3721 TL	65 (21.50)	373 (13.70)	77 (20.40)	361 (13.60)	67 (16.90)	371 (14.10)	438 (14.50)
3722 ve Üstü	120 (39.70)	312 (11.50)	91 (24.10)	341 (12.90)	83 (21)	349 (13.30)	432 (14.30)
Toplam	302	2723	378	2647	396	2629	3025
Ki-Kare Testi	203,021 (Prob:0.00)		58.927 (Prob:0.00)		28,016 (Prob:0.00)		
Cramer's V	0.275		0.143		0,097		
2016							
0-1264 TL	54 (14.30)	565 (23.60)	50 (14)	569 (23.60)	43 (13.10)	576 (23.60)	619 (22.30)
1265-1814 TL	87 (23)	735 (30.70)	95 (26.60)	727 (30.10)	90 (27.40)	732 (30)	822 (29.70)
1815-2540 TL	67 (17.70)	459 (19.20)	67 (18.80)	459 (19)	59 (17.90)	467 (19.10)	526 (19)
2541-3721 TL	67 (17.70)	343 (14.30)	73 (20.40)	337 (14)	64 (19.50)	346 (14.20)	410 (14.80)
3722 veÜstü	103 (27.20)	292 (12.20)	72 (20.20)	323 (13.40)	73 (22.20)	322 (13.20)	395 (14.20)
Toplam	378	2394	357	2415	329	2443	2772
Ki-Kare Testi	66,742 Prob: 0.00		32,873 Prob:0.00		36.920 Prob:0.00		
Cramer's V	0.163		0.109		0.116		

Not: parantez içerisindeki % değeridir. Yüzde değer toplam hanehalkı geliri içerisindeki paylarını göstermektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Son olarak çocuk yoksulluk boyutunu anlamada tedavi masraflarının karşılandığı sağlık güvencesinin etkisi ele alınmıştır. Bu aşamada okul öncesi eğitim aşamaları ile sağlık güvencesi arasındaki ilişkiye bakılmıştır.

Tablo 10: Okul Öncesi Eğitim Seviyeleri ile Sağlık Güvencesi Arasında İlişki (2014-2016)

Sağlık Güvencesi /Okul Öncesi Eğitim	**Yuva ve Kreş Eğitimi**		**Ana Okulu Eğitimi**		**Anasınıfı Eğitimi**		
2014							
	Evet	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Evet**	**Hayır**	**Toplam**
SGK	217 (71.90)	1606 (59)	241 (63.80)	1582 (59.80)	252 (63.60)	1571 (59.80)	1823 (60.30)
Özel Sigorta	7 (2.30)	21 (0.80)	7 (1.90)	21 (0.80)	4 (1)	24	28 (0.90)
Genel Sağlık Sigortası	6 (2)	175 (6.40)	11 (2.90)	170 (6.40)	17 (4.30)	164 (6.20)	181 (6)
Yeşil Kart	3 (1)	328 (12)	28 (7.40)	303 (11.40)	26 (6.60)	305 (11.60)	331 (10.90)
Kendi Karşılıyor	55 (18.20)	430 (15.80)	76 (20.10)	409 (15.50)	82 (20.70)	403 (15.30)	485 (16)
Sigortası Yok	6 (2)	76 (2.80)	5 (1.30)	77 (2.90)	9 (2.30)	73 (2.80)	82 (2.70)
Diğer	8 (2.60)	87 (3.20)	10 (2.60)	85 (3.20)	6 (1.50)	89 (3.40)	95 (3.10)
Toplam	302	2723	378	2647	396	2629	3025
Ki-Kare Testi	74.621 Prob:0.00		26,011 Prob:0.00		28,016 (Prob:0.00)		
Cramer's V	0.136		0.09		0.084		
2016							
SGK	292 (77.20)	1803 (75.30)	284 (79.60)	1811 (75)	269 (81.80)	1826 (74.70)	2095 (75.60)
Özel Sağlık Sigortası	24 (6.30)	40 (1.70)	15 (4.20)	49 (2)	13 (4)	51 (2.10)	64 (2.30)
GSS	44 (11.60)	473 (19.80)	45 (12.60)	472 (19.50)	36 (10.90)	481 (19.70)	517 (18.70)
Sigortası Yok	15 (4)	67 (2.80)	10 (2.80)	72 (3)	9 (2.70)	73 (3)	82 (3)
Diğer	3 (0.80)	11 (0.50)	3 (0.80)	11 (0.50)	(0.60)	12 (0.50)	14 (0.50)
Toplam	378	2394	357	2415	329	2443	2772
Ki-Kare Testi	37,921 Prob:0.00		15.886 Prob:0.003		19.397 Prob:0.001		
Cramer's V	0.127		0.076		0.081		

Not: parantez içerisindeki % değeridir. Yüzde değer toplam sağlık güvencesi içerisindeki paylarını göstermektedir.

Tablo 10'a göre 2014 ve 2016 yılı için hanehalkı gelirindeki değişim ile okul öncesi eğitim aşamaları: yuva ve/veya kreşe gitmesi, anaokuluna gitmesi ve anasınıfına gitmesi arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu ilişkinin pozitif zayıf yönlü olduğu saptanmış. İlişkilerin en kuvvetlisi yuva veya kreş eğitimi alanlardadır. Her iki yıl içinde sigortası olmayanların okul öncesi eğitim alanların sayısı çok düşüktür. Tedavi masrafları SGK tarafından karşılanan yuva veya kreş eğitimi alanlar 2014 yılında %71.90 iken 2016 yılında bu oran %77.20'dir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tartışma ve Sonuç:

Çocuk yoksulluğunda eğitimin düzeyinin temel belirleyicilerinden biri olduğu ve Türkiye'de de bu durumun farklı olmadığı bilinmektedir.

Bu nedenle eğitimin başlangıç aşaması kabul edilen okul öncesi eğitime önem vermek sosyo-ekonomik durumu düşük hanelerde yaşayan çocukları azaltmanın güçlü bir yoludur. Eğitim almayan çocukların yoksulluk kısır döngüsünden çıkması mümkün değildir. Türkiye son yıllarda okul öncesi eğitim hizmetlerinde önemli adımlar atmıştır. Ancak yeterli düzeye ulaşamamıştır. Türkiye gibi orta-yüksek gelir grubunda olan ülkelerde okullaşma oranı %60 civarındayken Türkiye'de bu oran % 40'a yaklaşmıştır. Bu oran dünya ve OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Bu çalışmada 2014 ve 2016 yılları için okul öncesi eğitim aşamalarında (yuva veya kreş, anaokulu, ana sınıfı) hanehalkı geliri ve sağlık güvencesi ile olan ilişkiye aynı zamanda aşı yaptırma ile hanehalkı geliri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2014 yılında aşı yaptırma ile hanehalkı geliri arasında ilişki anlamlı ve beklenildiği gibidir. Gelir düzeyi artıkça aşı yaptırılan çocuk sayısı artış göstermiştir. 2016 yılı için bu ilişki anlamsız bulunmuştur. Gelir grubundaki artış karşısında aşı yaptırılan çocuk sayısı da düşüş göstermektedir.

Küçük yaşta çocuk yoksulluğunu anlamada en önemli faktör okul öncesi eğitime verilen önemdir. Okul öncesi eğitim sürecinde analizlerde cinsiyet ayrımı önemli olmadığı saptanmıştır. Okul öncesi eğitim aşamaları olan yuva veya kreş, anaokulu ve anasınıfına gidip gitmemeleri ile hanehalkı geliri ve sağlık güvencesi arasındaki ilişki anlamlı ve pozitif zayıf yönlü olarak bulunmuştur. İlişkilerin kuvveti yuva veya kreşe giden çocuklarda ilişki daha yüksek ve kuvvetli bulunmuş. Düşük gelir gruplarında ve sağlık güvencesi olmayan çocukların okul öncesi eğitime katılım oranı düştüğü bulunmuştur. Kreş veya yuvaya gidip gitmemekle cinsiyet arasında ilişki bulunmamıştır. 2014 yılında anaokulu eğitimi ile cinsiyet arasında, 2016 yılında ise anasınıfı ve anaokulu ile cinsiyet arasında ilişki bulunmuştur. Her iki yıl içinde erkek çocuklarının kız çocuklarına göre okul öncesi eğitime katılma oranları yüksek çıkmıştır.

Yoksulluğun çocuk üzerindeki etkileriyle mücadele etmek için öncelikli olarak, çocuk yoksulluğunu net bir şekilde ele almak gerekmektedir. Kapsamlı veri seti oluşturmak gerekmektedir. Bu amaçla gelir düzeyi düşük haneleri okul öncesi eğitime teşvik edici uygulamaların yapılması gerekmektedir.

Kaynakça:

Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y.(2002) "Yoksulluk: Terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri" Yoksullukla Mücadele Stratejileri, ss.3970,Ankara: Hak-İş Sendikaları Konfederasyonları.

Brady, D., (2003), ''The Politics of Poverty: Left Political Institutions, the Welfare State and Poverty'', LIS Working Paper Series No: 352.

Bryman, A. and Cramer, D. (2005), Quantitative data analysis with SPSS 12 and 13, Routledge.

Drewnowski, J., (1977), ''Poerty: Its Meaning and Measuremnet'', Development and Change,8, 183-208.

Durgun, Özlem, (2011), Türkiye'de Yoksulluk Ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, Cilt:VI, Sayı: I, ss. 143-154.

Dünya Bankası,World Development Report, (1990), Poverty, Washington D.C.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dünya Bankası, World Bank, Understanding Poverty, https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview, Erişim Aralık 2019.

Dünya Bankası, World Bank,''The World Development Indicators: Participation in Eduation'' http://wdi.worldbank.org/table/2.8, Erişim Tarihi: Kasım, 2019.

HECKMAN, James J., (2008), "The Case for Investing in Dis advantaged Young Children", içinde Big Ideas for Children: Investing in Our Nation's Future, First Focus, Washington, ss.49-58. https://firstfocus.org/wp-content/uploads/2014/06/ Big-Ideas-2008.pdf.

Kurnaz Ş.A.,(2007), ''Çocuk Yoksulluğu'', Aile ve Toplum Yıl 9 Cilt: 3 Sayı :12, ISSN: 1303-0256.

Küsmez, B., (2018), '' Yoksul Çevrede Büyüyen Çocukların Ailelerinin SosyoDemografik Özellikleri: Bağcılar Örneği'', Sosyal Çalışma Dergisi, Cilt:2/1, 22:28-50.

Milli Eğitim Bakanlığı MEB,(2019), Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018-2019. Ankara. ISBN 978-975-11-5133-9, (http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361).

Minujin, Alberto, Enrique Delamonica, Alejandra Davidziuk ve Edward D Gonzalez, (2006), The Definition of Child Poverty: A Discussion of Concepts and Measurements , Environment & Urbanization, V. 18(2), ss. 481–500.

Nakip, M. (2003), Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

OECD, Family DataBase, https://www.oecd.org/els/family/database.htm, Erişim Tarihi, Kasım 2019.

Redmond, G., (2006), ''Child Poverty and Child Rights: Edging Towards a Definition'', Social Policy Research Centre The University of Nw South Wales, Austraia.

Şener, D.K, Ocakçı A.F., (2014), 2014,'' Yoksulluğun Çocuk Sağlığı Üzerine Çok Boyutlu Etkileri'', Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, 57-68.

UNICEF, (2000), ''Poverty Reduction Begins with Children'', New York.

UNICEF, (2002), ''Poverty and Children:Lessons of the 90s for Lease Developed Countries'', New York.

UNICEF, (2005), ''Dünya Çocuklarının Durumu 2005: Çocukluk Tehdit Altında'', New York.

UNICEF, 2016,''Ending Extreme Poverty: a Focus on Children'', (https://www.unicef.org/publications/files/Ending_Extreme_Poverty_A_Focus_on_Children_Oct_2016.pdf) .

UNICEF, Early Childhood Education, https://data.unicef.org/topic/early-childhood-development/early-childhood-education/, Erişim Tarihi: Kasım 2019.

Uysal G., Genç Y.,(2019), ''Üç Çocuktan Biri Şiddetli Maddi Yoksunluk İçinde Büyüyor'', Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi BETAM, Araştırma Notu 19/241.

Zembat, R. (1999). ''Okul Öncesi Eğitimde Program. Okul Öncesi Eğitimde Temel Konular'', Öğretmen El Kitabı. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE JÖN TÜRK ÖRGÜTLENMESİNİN TOPLUMSAL TABANI

Doç. Dr. Mehmet Devrim TOPSES

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Türk modernleşmesi tarihinde Jön Türk hareketi, 18. yüzyılda Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi öncülerle başlayıp 20. yüzyılın başında İttihat ve Terakki Partisi'ni içine alan siyasal örgütlenmenin genel adıdır. Jön Türk hareketinin modernleşme tarihi içindeki en belirgin özelliği, yüz yılı aşkın bir süre boyunca Osmanlı toplum yapısındaki feodal üst yapı kurumlarına güçlü darbeler vurmuş olmasıdır. Örneğin monarşiye karşı anayasacılık hareketini başlatması ve ulema sınıfının geleneksel toplumsal konumunu sarsması söz konusu darbeler arasında en önemlileridir. Bununla birlikte toplumsal tabanı açısından bakıldığında Jön Türk hareketi, Batı'da feodal üst yapı kurumlarıyla savaşan benzer siyasal örgütlenmelerden belirgin biçimde ayrılmaktadır. 15. yüzyıldan sonra Avrupa'da feodalizmle çatışan toplumsal kesimler tümüyle yerli kent burjuvazisinin ekonomik ve siyasal taleplerine dayanmaktayken, Türkiye'de Jön Türkler 1908 yılında iktidara geldiklerinde arkalarında yerli burjuvazi yoktur. Jön Türk hareketinin 1. Dünya Savaşı öncesinde daha çok Alman ticaret burjuvazisinin toplumsal çıkarlarını temsil ettiği görülmektedir. Bu bildirinin amacı, Jön Türk hareketinin 1908 yılından 1914 yılına kadarki sınıfsal temellerinin incelenmesi ve yorumlanmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Türk modernleşmesi, Toplumsal Sınıflar, Toplumsal Değişme, Tarihsel Materyalizm.

Giriş

Türk modernleşmesi tarihinde Jön Türk hareketinin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi Osmanlı toplum yapısının birbiriyle bağlantılı iki temel özelliğinden etkilenmiştir. Bu özelliklerden birincisi, Osmanlı toplum yapısının kıta Avrupa'sından biçimsel olarak ayrılan bir sınıfsal yapısının olmasıydı. Avrupa'da "materyalizm", "güçler ayrılığı" ve "anayasacılık" gibi ilerici yöndeki düşünce akımları, bu kıtada 16. yüzyıldan sonra ortaya çıkan ticaret burjuvazisinin feodal aristokrasiyle mücadelesi içinde belirginleşmiştir. Örneğin dinsel-feodal kısıtlamalara karşı siyasal ve ekonomik ayrıcalık savaşımı sürdüren Avrupa burjuvazisi yönetime katılmayı amaçlarken anayasacılığı; eski egemen sınıfların geniş toplum kitleleri üzerindeki yönlendirici denetim gücünü kırmak isterken de doğal olarak materyalizmi savunmuştur. Bu nedenle materyalist felsefe ve anayasacılık gibi düşünce akımlarının arkasında, giderek güçlenen yeni bir toplumsal sınıf, burjuvazi bulunmaktaydı. Osmanlı toplum yapısının "Asya Tipi Üretim Tarzı"yla

 ISBN: 978-625-7029-53-7

biçimlenmiş genel özellikleri ise Batı'da olduğu gibi yerli burjuvazinin tarih sahnesine çıkmasını ve bu sınıfın eski egemen sınıflarla bir iktidar mücadelesi içine girmesini kesin olarak engellemiştir. Toplumsal koşullar bu şekilde olduğunda, Türk modernleşmesi tarihinde ilk olarak Jön Türkler yoluyla gündemimize giren materyalizm ve anayasacılık gibi düşünce hareketlerinin arkasında toplumsal bir sınıf değil, Batı düşüncesini izleyen ve ondan etkilenen, sayıca sınırlı bir aydın kesimi yer almıştır.

Osmanlı toplum yapısının özelliklerinden ileri gelip, Jön Türk hareketinin siyasal programını şekillendiren ikinci belirleyici değişken, patriarkal devlet geleneğidir. Batı toplum yapısı tarihinde 5. yüzyıldan başlayarak siyasal otoritenin derebeylikler yoluyla çeşitli başlar altında dağılması, toplum kesimlerinin devlet karşısındaki otonomisini güçlendirmiştir. Bu nedenle Batı toplum yapısında devlet örgütlenmesinden bağımsız nitelikteki sivil toplum ve muhalefet geleneği tarihsel geçmişten gelen sağlam bir dayanağa oturmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı geleneksel toplum yapısında ise devlet örgütlenmesinin toplum üzerinde her zaman ve kesinlikle sorgulanamaz otoriter bir gücü bulunmuştur. Tarikat ve cemaat gibi dinsel örgütlenmeler bağımsız sivil kurumlar değil, merkezi devlete bağlı ve devletin otoritesini destekleyen oluşumlardır. Osmanlı toplum yapısında siyasal iktidarın despotik ve katı merkezi niteliği, "değişim" ve "devrim" gibi kavramların toplum yapısına ve siyasal düşünce kültürüne yabancı kalmasının öncelikli nedenlerinden birisidir.

Osmanlı siyasi tarihinde değişimden olabildiğince uzaklaşıp, düzenin korunmasına odaklanmış yerleşik bir gelenek sistemi bulunduğu yönündeki ilk saptama Türk modernleşmesinin sosyolojik çözümlemesi üzerine çalışmış olan sosyal bilimcilerimizden Niyazi Berkes tarafından 20.yy'ın ikinci yarısında yapılmıştı. Söz konusu saptamasına dayanarak Berkes (1997:12), Osmanlı düşünce geleneğinde "nizam" kavramının devlet kavramından bile önemli olduğunu ifade etmekteydi. Eğer durum buysa, Osmanlı toplum tarihinde "devrim" kavramının, Batı toplum yapısının tersine olarak geniş toplum kesimlerinin siyasal bakış açısının her zaman dışında kalmasına şaşırmamak gerekir. Gerçekten de Türk modernleşmesi tarihinde yeniliğe, değişime ve değiştirmeye en yatkın görünen Jön Türkler bile, Osmanlı düşünce geleneğinin bir parçası olarak, devrimci türden bir değişimden yana değildirler. Siyasal ve ekonomik kurumları kökten değiştirmeyi göze alan "devrimci" türden değişimler Jön Türklerin ilkesel yaklaşımları içinde hiçbir zaman olmamıştır (Ahmad, 2007a: 33). Örneğin Tanzimat dönemi sonrasındaki ekonomik gelişmeleri 1908-1914 yılları arasındaki Jön Türklerin siyasal iktidarıyla karşılaştırdığımızda ekonomik programlar açısından bir kopuş değil, açık bir düzenlilik görülmektedir.

Tanzimat Sonrasındaki Dönem ile 1908-1914 Tarih Aralığının Karşılaştırılması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İki dönem arasında belirgin bir karşılaştırma ekonomik programlar açısından yapılabilir. Türkiye'de hammadde ihracatından alınan vergilerin azaltılması ya da kaldırılması, yabancıların taşınmaz mal sahibi olmaları ve Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan madenlere ortaklık hakkı kazanmaları 19. yüzyılın ikinci yarısındaki ekonomik gelişmelerin en önemlileridir (Findley, 2011:141; Kurmuş, 1974:99-143). Ticari ilişkilerin bu yöndeki eğilimi, İngiltere'nin Batı Anadolu'daki ekonomik gelişimi tümüyle kendine bağımlı duruma getirmesiyle sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, Türk modernleşmesi tarihinin en yapıcı aktörlerinden Jön Türkler'in 1908 yılında siyasal iktidara gelmelerinden sonra ekonomik ilişkilerin Batı emperyalizmiyle uyum içinde süregiden bu yönlerinde somut bir değişim görülmemiştir. Örneğin Tanzimat dönemiyle başlayan ve Berkes (1970:104)'in "kapitülasyon ekonomisi" olarak tanımladığı uluslararası ticaret ilişkilerinde dünya ekonomisiyle bütünleşme eğilimi 1908'den sonra aynı hızda sürmüş, 1840 ve 1914 yılları arasında büyük devletlerle yapılan ticaret hacmi on altı kat artmıştır (Uslu ve Aytekin, 2015:95). Bu ticaret ilişkileri eğer gerçekten kapitülasyon ekonomisi kapsamında değerlendirilecekse, artan ticaret hacminin ülke içinde üretilen zenginliğin dışarıya aktarıldığı bir düzenek halinde işlediği belirtilmelidir.

1908 sonrasındaki dönemde söz konusu devletler arasında özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya, Irak ve Suriye'de yeni nüfuz alanları kazanmışlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yer altı kaynaklarının çıkarılıp işlenmesinde tümüyle egemen duruma gelmişlerdir. 1911 yılına gelindiğinde ülkedeki maden üretiminin çok büyük bir bölümü yabancılar tarafından yapılmakta, Batı ekonomisine bağımlılık ilişkileri tüm gücüyle sürmekteydi (Noviçev, 1979: 94-95; Findley, 2011:205; Kurmuş, 1974:99-143). Bu tablo öncelikli olarak, Jön Türk iktidarı süresince en azından 1908-1914 yıllarını içine alan tarih aralığında, ekonomik ilişkiler açısından önceki döneme göre belirgin bir farklılaşmanın, en azından sürece yönelik hissedilir karşı çıkışın bulunmadığını göstermektedir. Jön Türkler'in iktidara geldiklerinde Müslüman burjuvaziyi geliştirmeyi amaçladıkları ve bu yönde somut önlemler aldıkları yolundaki çıkarımlar hiç olmazsa Jön Türk iktidarının 1914 yılına kadar olan bölümü için geçerli değildir.

Meşrutiyet hareketinin 1914 yılına kadar olan döneminin arkasında yerli burjuvazi bulunmadığı gibi, emek yoluyla geçinen alt sınıflar ya da köylülük de yoktu. Alt sınıfların desteğini kazanmak düşüncesi, Jön Türk hareketinin gündemine hiçbir zaman girmemiştir. Köylülere toprak dağıtılması, öşür vergisinin kaldırılması, vergi sisteminin köylüler yararına düzenlenmesi ya da köylülerin devlet yönetimine katılımının sağlanması gibi altyapısal reformların sözü asla edilmez. Tam tersine Jön Türkler, büyük toprak sahiplerinin köylüler üzerindeki denetimini pekiştiren Tanzimat dönemi siyasetini sürdürmüşlerdir (Ahmad, 2007b: 58). Benzer bir değerlendirme işçiler için de yapılabilir. Abdülhamit'in despotik rejimine

 ISBN: 978-625-7029-53-7

karşı 1908 devrimini desteklemiş olmalarına karşın, 1908 sonrasındaki dönemde işçilerin yaşam koşullarının düzenlenmesi ve refah seviyelerinin yükseltilmesi gibi yapısal önlemler gündemden uzaktır. Tersine, Jön Türkler siyasal iktidara geldikleri yıl Tatil-i Eşgal kanunu yoluyla işçi hareketleri engellenmiş, grevler yasaklanmıştır (Karakışla, 2017:48). Böylece Türk modernleşmesi sürecinde anayasacılık, güçler ayrılığı ve laikleşme gibi ilerici yöndeki reformları yaşama geçirmeyi amaçlayan bir siyasal hareketin toplumsal zemini konusunda bazı çıkarımlar üretebiliriz.

Bu tablo birkaç başlık altında yorumlanabilir. Birinci olarak, Türkiye'de modernleşme savaşımı başlatıp siyasal monarşiye karşı bir devrim gerçekleştirmiş olan Jön Türklerin Osmanlı toplum yapısındaki bir sınıfsal tabana dayanmadıkları, bu nedenle ekonomik bir programlarının olmadığı görülmektedir. Toplumsal bir sınıfa dayanmıyor olmaları Osmanlı toplum yapısından gelen belirleyici bir etki olarak kabul edilse bile, materyalizm gibi ilerici bir teoriden etkilenmiş olan Jön Türk aydınlarının, topluma sundukları modern reformlarını ekonomik bir temelden yoksun olarak düşünmüş olmaları trajik bir eksikliktir. Dikkat isteyen başka bir nokta, Jön Türklerin siyasal iktidarı döneminde Alman burjuvazisinin Türkiye ekonomisindeki etki gücünün artış göstermesidir. Bu dönemde gümrük tarifeleri Almanya lehine yeniden düzenlenmiş, Alman burjuvazisinin Türkiye'deki yatırım tutarı 1880 yılında 40 milyon mark olarak saptanıyorken, 1913 yılında bu tutar 600 milyon mark'a yükselmiştir (Kurmuş, 1974:186,205). Abdülhamit döneminde Türkiye ekonomisi üzerinde etkin konumda bulunan İngilizlerin 1908-1914 yılları arasında etki gücünü yitirmeye başlaması, bunun yerine Alman burjuvazisi etkisinin güçlenmesi, doğal olarak Jön Türklerin Alman burjuvazisine dayandıkları düşüncesini uyandırmaktadır.

Sonuç

Görülmektedir ki Jön Türk örgütlenmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel toplum yapısından kaynaklanan özelliklerden arınmış değildir. Siyaset ve ekonomiyi de içine alan köklü bir değişim süreci anlamına gelen bir devrimci düşünce geleneğine çok uzak kalması, Osmanlı toplum yapısındaki bir sınıfsal zemine oturmayışı, üstelik Alman burjuvazisinin etkisine daha açık oluşu, 1.Dünya Savaşı sırasındaki toplumsal olaylar sırasında Jön Türk hareketinin programını büyük ölçüde etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1.Dünya Savaşına girmesi ve bu savaşta Almanya ile ittifak kurulması söz konusu sınıfsal etkilerin en önemlileridir. 2. Meşrutiyet döneminde Jön Türklerin geniş toplum kesimleriyle bir bağlantı kuramamış olmaları ise onların Batıcı düşünce geleneğinden beslenmiş olup geleneksel yapıya aykırı düşmelerinden kaynaklanmaz. Anayasacılık, laiklik ve güçleri ayrılığı gibi ilkesel yaklaşımlar çağın en ileri toplum felsefelerini oluşturmaktaydı. Toplum kesimleriyle kopukluğun en açık nedeni Jön Türklerin ekonomik bir programlarının bulunmayışı, iktidara

 ISBN: 978-625-7029-53-7

geldikleri 1908 yılında sırtlarını yaslayacakları bir yerli burjuvazinin olmayışı, alt sınıfların desteğini sağlama konusunda en ufak bir çabalarının bulunmayışı, dahası alt sınıfların siyasal karşı çıkış ve örgütlenme taleplerini kesinlikle engellemiş olmalarıdır.

Kaynakça

Ahmad, F. (2007a). *İttihat ve Terakki 1908-1914* (Çeviren: Nuran Yavuz), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad F. (2007b). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çeviren: Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Berkes, N. (1970). *Türkiye İktisat Tarihi 2,* İstanbul: Gerçek Yayınları.

Berkes, N. (1997). *İkiyüz Yıldır neden Bocalıyoruz*, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Findley, C. (2011). *Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik* (Çeviren: Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları.

Karakışla, Y. S. (2017). "Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler* (Editörler: Donald Quatert ve Erik Jan Zürher), İstanbul: İletişim Yayınları.

Kurmuş, O. (1974). *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul: Bilim Yayınları.

Noviçev, A.D. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi* (Çeviren: Nabi Dinçer), Ankara: Onur Yayınları.

Uslu, A.; Aytekin A. (2015). "Burjuva Devriminin ve Savaşın Belirsiz Sınırlarında", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (Editörler: Gökhan Atılgan ve ark.), İstanbul: Yordam Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BÖLGESEL KALKINMADA TURİZM SEKTÖRÜ: GİRESUN ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

ÖZET

Günümüzde ülkeler arası gelir farklılıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle ekonomik açıdan kalkınma özellikle gelişmekte olan ülkelerin birincil öncelikleri arasında yer almaktadır. Çoğunlukla sadece nicelik olarak değerlendirilip ekonomik büyüme olgusu ile karıştırılan ekonomik kalkınma kavramı günümüzde farklı ve daha derin bir boyut kazanmıştır. Hem nicel hem de nitel değişimleri içeren ve kısa vadede değerlendirilebilmenin aksine uzun bir süreç ihtiva eden ekonomik kalkınma daha mikro anlamda ele alındığında ise bölgesel kalkınma kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel kalkınma kavramı, bölgeler arası gelir adaletsizliğini minimum seviyeye indirmede kritik bir önem arz etmektedir. Bölgesel kalkınma kapsamında özellikle göreceli olarak diğer bölgelere göre sanayi sektöründe dezavantajlı olan yöreler, hizmetler sektörüne yönelmektedir. Hizmetler sektörünün kapsadığı turizm sektörü ise bölgesel kalkınmaya yaptığı katkılar nedeniyle diğer sektörler arasında ön plana çıkan bir sektör durumundadır. Turizm sektörünün bölgesel kalkınmada büyük bir yeri ve aynı zamanda yadsınamaz bir önemi vardır. Türkiye açısından özellikle cari işlemler dengesi açıklarını kapatmada kritik bir öneme sahip olan turizm sektörünün, aynı zamanda farklı yörelerde bölgesel kalkınma aşamasında çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Bu çalışma Giresun ili için bölgesel kalkınma kapsamında turizm sektörünün etkilerine odaklanmıştır. Bu kapsamda Giresun ilinin doğal turizm arz potansiyeli değerlendirilmiştir. Değerlendirme dahilinde mevcut ve geliştirmeye açık turizm çeşitleri analiz edilerek teorik olarak tartışılmıştır. Giresun ilinin iklimi, bitki örtüsü ve coğrafi konumu ele alındığında, Türkiye'de son yıllarda büyüyen turizm pastasından daha fazla pay alma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Giresun ilinin taşıdığı potansiyeli bölgesel kalkınma açısından değerlendirebilmek için yapılması gereken eylemlerin tartışıldığı çalışmanın son bölümünde Giresun ilinin özellikle yayla turizmi noktasında diğer turizm çeşitlerine göre daha avantajlı bir konumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Turizm, Giresun

1. GİRİŞ

Günümüzde ülkeler arası gelir farklılıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle ekonomik açıdan kalkınma özellikle gelişmekte olan ülkelerin birincil öncelikleri arasında yer almaktadır.

Kalkınmanın dinamikleri arasında çeşitli değişkenler bulunmaktadır. Kalkınma ile birlikte değerlendirilen dinamiklerden biri de bölgeler arası gelir eşitliği kavramıdır. Milli gelirin farklı bölgeler arasında adaletli bir şekilde dağılması yapılaşma, trafik sıkışıklığı gibi altyapısal sorunları minimize etmede büyük bir önem arz etmektedir. Bölgeler arası

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gelir adaletsizliklerini giderme kısmında ise bölgesel kalkınma kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Bölgesel kalkınma kapsamında özellikle göreceli olarak diğer bölgelere göre sanayi sektöründe dezavantajlı olan yöreler, hizmetler sektörüne yönelmektedir. Hizmetler sektörünün kapsadığı turizm sektörü ise bölgesel kalkınmaya yaptığı katkılar nedeniyle diğer sektörler arasında ön plana çıkan bir sektör durumundadır. Turizm sektörünün bölgesel kalkınmada büyük bir yeri ve aynı zamanda yadsınamaz bir önemi vardır.

Çalışmada turizm sektörünün bölgesel kalkınmadaki yeri Giresun örneği üzerinden değerlendirilerek Giresun ilinin kalkınmasında turizmin rolü tartışılmıştır. Bu kapsamda Giresun ilinin sunduğu turizm arz potansiyeli değerlendirilerek, hangi turizm türünün Giresun ili için uygun tür olduğu araştırılmıştır.

2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Bölge kavramının içeriği ve tanımı dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Bilimsel anlamda bölgenin tanımlanması on sekizinci yüzyılda gerçekleşmiştir. Haritacılar sınır tanımlamaları yapmaya çalışırken, coğrafyacıların da konu ile ilgilenmeleri farklı coğrafik özelliklere dayalı bölge tanımlarını gündeme getirmiştir (Eraydın, 2003).

Bölge kavramı halen tartışılmaya devam eden bir kavramdır. Bununla birlikte kalkınma kavramı ile birlikte ele alındığında haliyle bölgesel kalkınma ve yerel kalkınma ile ilgili ise farklı kurumlar tarafından farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Bu kurumlar ve bölgesel kalkınma tanımları Tablo – 1'de gösterilmiştir.

Tablo – 1: Bölgesel Kalkınma Tanımları

Kurum Adı	Tanım
Uluslararası İş Örgütü (ILO)	Yerel kalkınma, mikro ve küçük işletmeleri kalkındırmak, sosyal diyalogu desteklemek ve kaklıma planları uygulayarak istihdamı geliştirme stratejisidir.
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	Bölgesel kalkınma geniş bir terim olup,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

(OECD)	bölgesel farklılıkların giderilmesi maksadıyla istihdam ve gelir yaratma gibi bölgelerde desteklenen ekonomik aktivitelerin tümüdür.
Dünya Bankası (World Bank)	Yerel kalkınmanın amacı, belirlenen yerel alanın ekonomik geleceği ve tüm bireylerin hayat kalitesini daha düzgün hale getirmek için o bölgenin ekonomik kapasitesini arttırmaktır.

Kaynak: (Pike vd. 2016)

Tablo – 1'de verilen üç farklı kurumun tanımlamalarının ortak noktası istihdama vurgu yapmasıdır. İstihdam oluşturma kapasitelerinin artması çeşitli faktörlere bağlıdır. Sanayi sektörü büyük bir istihdam yaratma havuzu olmasına karşın, gelişmişlik farklılıkları nedeniyle bölgesel kalkınma politikalarında her bölgeye uygun olmadığı gözlemlenmiştir.

İstihdam kaynağı olan bir diğer sektör ise hizmetler sektörüdür. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda insanların artan ve değişen ihtiyaçlarına paralel olarak hizmetler sektöründe çeşitli değişimler meydana gelmektedir. Hizmetler sektörü pek çok sektörü kapsamakla birlikte, kapsadığı sektörler arasında turizm sektörü bölgesel kalkınmada ön plana çıkmaktadır.

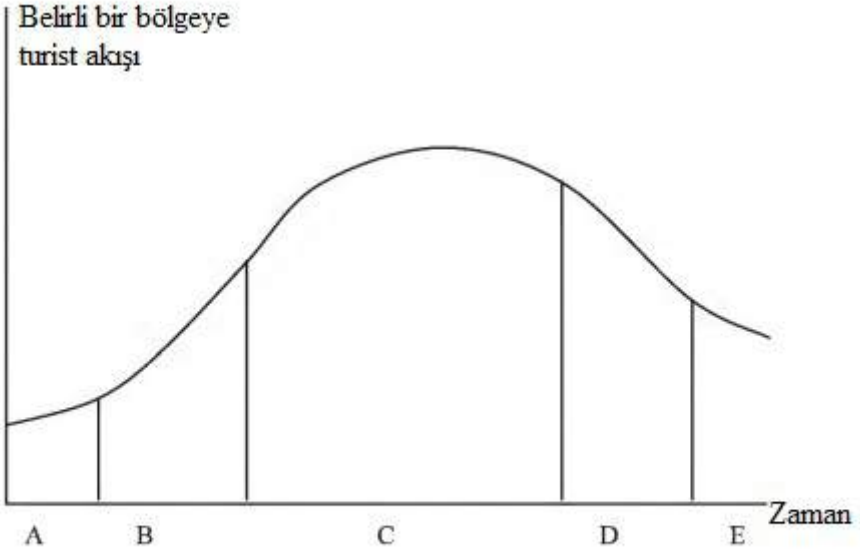
3. BÖLGESEL KALKINMADA TURİZMİN YERİ

Turizm özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada en fazla gelişme gösteren ve genişleyen sektörlerden biri olmuştur (Künü vd. 2015). Bu gelişmeye paralel olarak turizm sektörünün etki ettiği alanlar artmıştır. Turizm sektörü, konaklama, ulaşım, hazır yemek sektörü gibi alanları doğrudan, tarım, orman, tekstil sektörü gibi alanları ise dolaylı yoldan etkilemektedir (Li, 2014).

Bölgesel kalkınma kapsamında bölgelerin turizm arz kapasiteleri dahilinde turizmden yararlanılarak dolaylı ve doğrudan oluşacak pozitif dışsallıklardan faydalanılmaya çalışılmaktadır. Turizm ekonomik aktiviteleri hızlandıran bir mekanizmaya sahiptir. Bu mekanizmayı açıklayan turist zaman döngüsü Şekil – 1'de gösterilmiştir.

Şekil – 1: Turist Zaman Döngüsü

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynak: (Giaoutzi & Nijkamp, 2006)

Şekil – 1'de belirtilen A alanı turizme yönelik keşfi kapsamaktadır. B alanı turizmin popülaritesinin yükseldiği alanı temsil etmektedir. C alanı turizmin moda haline gelmesi ve yerel birimlerin doyum sağladığı alanı temsil etmektedir. D alanında ise turizm artık moda olma kapasitesini kaybetmiştir. E alanı ise turizmdeki gerilemeyi temsil etmektedir (Giaoutzi & Nijkamp, 2006). Turist zaman döngüsü bu açıdan ele alındığında sürdürülebilir kalkınma ile birlikte aynı zamanda sürdürülebilir turizm ülkelerin hedefleri arasında olmalıdır.

Turizm sektöründe çok sayıda firma bulunmakta ve bu firmalar yine çok sayıda ürün ve hizmet arzı gerçekleştirmektedir. Bu faaliyet içi üretim fonksiyonunda bulunan temel girdiler olan emek ve sermaye faktörü kullanılmaktadır. Emek faktörünün kullanımı istihdamı arttırmakta artan istihdam ise bölgesel kalkınmaya önemli ölçüde fayda sağlamaktadır.

4. GİRESUN İLİ ÖLÇEĞİNDE BÖLGESEL KALKINMA VE TURİZM

Giresun Karadeniz kıyısında bir il olup 2018 istatistiklerine göre 456.912 nüfusa sahiptir. Dağların kıyıdan itibaren başlamasına, eğimli ve engebeli araziye paralel; ulaşım güçlüğü ve sermaye azlığı nedeni ile başta sanayi olmak üzere diğer sektörler yeterince gelişememiştir. İklim koşulları ticari değeri yüksek fındık üretimine imkan sağladığı için tarım Giresun ekonomisinin temelini oluşturmaktadır (Giresun İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 2019).

Tarıma dayanan bir ekonomi, iklim konjonktürüne bağlı olarak çeşitli iniş ve çıkışlar göstermektedir. Konjonktürün ortaya çıkardığı bu belirsizlik hali, geçimi tarıma dayalı bireylerin ekonomik faaliyetlerini kısıtlayıcı bir etki yapmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Turizm sektörü ekonomik aktiviteye bir çeşitlilik sunduğundan Giresun gibi ekonomisi tarıma özellikle tek tip tarımsal ürüne dayalı bölgelerde bölgesel kalkınma kapsamında büyük bir öneme sahiptir. Giresun ilinde farklı turizm faaliyetlerini gerçekleştirilme potansiyeli bulunmaktadır.

(Akgün, 2016)'e göre Giresun ilinde mevcut ve geliştirilebilecek turizm çeşitleri şu şekildedir:

- Yayla Turizmi
- Kültür Turizmi
- İnanç Turizmi
- Deniz Turizmi
- Kış Turizmi
- Av Turizmi
- Sağlık Turizmi
- Akarsu Turizmi
- Mağara Turizmi
- Dağcılık ve Doğa Yürüyüşü
- Gastronomi Turizmi
- Off-Road ve Jeep Safari

Yukarıda sıralanan turizm türleri arasında birçoğu iklimsel nedenlerden dolayı sahip olduğu potansiyele ulaşmada zorluk çekme olasılığına sahiptir. Çünkü özellikle kıyı kesimlerinin tamamında Karadeniz ikliminin tipik özelliklerini taşıyan Giresun yüksek düzeyde yağış almaktadır. Giresun iline ait 1981 – 2010 dönemi iklimsel verilere ilişkin değerler Tablo – 2'de sunulmuştur.

Tablo – 2: Giresun İli Mevsim Normalleri

Yıllık Sıcaklık Ortalaması	14.5 C
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	168,5
Yıllık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması	1285,9 mm

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2019

Giresun ilinin yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 168'in üzerindedir. Farklı bir ifadeyle yılın neredeyse yarısı yağışlı geçmektedir. Ayrıca Karadeniz ikliminin özelliği dolayısıyla söz konusu yağışlar yalnızca bahar ve kış aylarında değil aynı zamanda yaz aylarında da etkisini göstermektedir. Örneğin Haziran ayında ortalama yağışlı gün sayısı 12,8 Temmuz ayında ortalama yağışlı gün sayısı 11,5'tir.

İklimin bu denli yüksek bir yağış rejimine tabi olması deniz turizmi başta olmak üzere birçok turizm çeşidinin hayata geçmesini olumsuz kılmaktadır. Giresun ilinin en yüksek

 ISBN: 978-625-7029-53-7

potansiyeli yayla turizminde bulunmakta olup bu tip turizmi tercih eden turistlerin, iklimsel koşullardan dolayı fazla etkilenmeyeceği düşünülmektedir

Giresun ili ölçeğinde bölgesel kalkınma kapsamında turizm önemsenmesi gereken bir olgudur. Ancak turizm türü seçilirken iklimsel etkiler göz önünde bulundurulmadır. Bu bağlamda en uygun turizm tipi olarak gözüken yayla turizmini geliştirici faaliyetlerde bulunulmalı ve özellikle pazarlama ayağında ses getirici tanıtımlar yapılmadır.

Bu tanıtımlar arttıkça gerek yurtiçi gerekse yurtdışından bölgeye gelen turist miktarında bir artış meydana gelecektir. Turist sayısında meydana gelen artış çeşitli kanallarla bölgenin kalkınmasında önemli bir rol oynayacaktır.

5. SONUÇ

Bölgesel kalkınma çeşitli ayaklara dayanmaktadır. Bu ayakların temelini ise istihdam kavramı oluşturmaktadır. Bir bölgenin istihdam hacmi arttıkça o bölgedeki ekonomik aktivite de artacaktır. Artan ekonomik aktivite bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacağı gibi, çeşitli kanallar ile bağlı olduğu ülkenin gerek ekonomik olarak kalkınmasına gerekse sosyal sorunlarının minimize edilmesine de katkı sağlayacaktır.

İstihdam artışını sağlayabilecek yegane kanal turizm sektörü olmasa da Giresun gibi çeşitli nedenlerle sanayi bakımından dezavantajlı olan bölgelerde turizm sektörü büyük önem arz etmektedir.

Giresun ili ölçeğinde farklı turizm çeşitleri potansiyel arz etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Giresun turizm faaliyetleri bağlamında iklimsel olarak önemli bir negatiflik barındırmaktır. Bu negatifliklerin, pozitife evrimi alanında yayla turizmine önem verilmeli ve özellikle bu alanda doğru bir pazarlama stratejisi belirlenmelidir.

KAYNAKÇA

Akgün, A. (2016). *Giresun ilinin turizm potansiyelinin belirlenmesi, yerel halk ve sektör temsilcilerinin algısı üzerine bir araştırma.* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,

Eraydın, A. (2003). Bölgesel kalkınma kavram, kuram ve politikalarında yaşanan değişimler. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Tebliğleri, 1*, 126-127.

Giaoutzi, M., & Nijkamp, P. (2006). Emerging trends in tourism development in an open world. *Tourism and Regional Development: New Pathways, Ashgate: Aldershot*, 1-12.

Giresun İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü (2019). https://giresun.ktb.gov.tr/ Erişim Tarihi: 05.12.2019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Künü, S., Hopoğlu, S., Gürçam, Ö. S., & Güneş, Ç. (2015). Turizm ve Bölgesel Kalkınma Arasındaki İlişki: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir İnceleme. *Igdir University Journal of Social Sciences*(7).

Li, Y. (2014). Study on the contribution of tourism to regional economic development. *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research, 6*(7), 823-827.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2019). https://www.mgm.gov.tr/ Erişim Tarihi: 05.12.2019

Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2016). *Local and regional development*: Routledge.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN ÇEVRE SORUNLARINA YAKLAŞIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: KAHRAMANMARAŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Aziz BELLİ

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü,

İsmail SARITEKE

Arş. Gör. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

Çevre sorunları 1950 yılı sonrası sanayileşme ve bunun bir sonucu olarak kentleşme ile birlikte dünya gündemini yoğun bir şekilde meşgul etmiştir. Bu dönemden sonra Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentsel alan nüfusu sürekli artış göstererek bireylerin olumsuz çevre şartları ve sağlıksız ortamlarda yaşamalarına neden olmuştur. Kentsel alanların yoğunlaşması büyükşehir belediyelerinin oluşmasına neden olmuş ve büyükşehir belediyeleri kentleşmenin ortaya çıkardığı çevre sorunları ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası belediyelerin çevre sorunlarına yaklaşımı noktasında bir takım görevler yüklemektedir. Bununla birlikte belediyeler tüm amaç, faaliyet ve hedeflerini diğer kamu kurumlarında olduğu gibi stratejik planlarda yer vermektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; büyükşehir belediyelerinin çevre sorunlarının çözümünde ortaya koydukları yaklaşımı Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi özelinde değerlendirmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle Büyükşehir belediyelerinin çevre sorunlarının çözümüne ilişkin belirlenen görevlerin neler olduğu teorik çerçeve ile irdelenerek değerlendirilecektir. Ayrıca Kahramanmaraş büyükşehir belediyesi özelinde stratejik plan incelemesi yapılacak ve Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin çevre sorunlarına yaklaşımının ne durumda olduğu ortaya konularak varsa sorun alanlarına ilişkin çözüm önerileri sunulacaktır. Bu kapsamda genelden özele doğru bir sıra izlenerek örnek olay yöntemi ile diğer büyükşehirlerin mevcut durumuna ilişkin öngörülerde bulunulabilecektir. Çalışmanın teorik çerçevesi yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen birincil ve ikincil verilerden faydalanılarak hazırlanılacaktır. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin çevre sorunlarının çözümünde ne tür yaklaşımlar benimsediği Büyükşehir Belediyesince 2020-2024 tarihleri için hazırlanmış olan stratejik planın incelenmesi neticesinde belirlenecektir. Araştırma sonucunda büyükşehir belediyelerinin hem çevre sorunlarının çözümüne hem de çevre sorunlarının bir sonucu olan halk sağlığı problemine yönelik ne tür hedef ve faaliyetler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

belirlediği ortaya konularak bu hedef ve faaliyetlerin yasal mevzuata uygunluğu ve eksiklikleri tespit edilecektir.

Anahtar Kavramlar: Çevre, Çevre Sorunları, Kentleşme, Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş.

1. Giriş

Çevre kavramı zaman içerisinde değişiklik göstermiş ve insanın doğayı algılama biçimine göre farklı şekilde ifade edilmiştir. İnsanlığın doğuşu ile çevrenin bir parçası olan insan sanayi devrimi ve sonrasında bilgi toplumu ile birlikte çevrenin efendisi olma yolunu seçmiştir. Bu da çevre sorunlarının gün geçtikçe daha fazla artmasına neden olmuştur. Çözümsüz bir sorun haline gelen çevre sorunları özellikle kentsel alanda yaşayan nüfusu daha fazla etkilemiş ve bu alanda yaşayan insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemiştir. Bu kapsamda bu sorunlar ile baş başa kalan yerel yönetimler sorunların çözümünde farklı metotlar uygulamak zorunda kalmışlardır.

Mevcut yasal düzenlemeler çevre sorunları bağlamında yerel yönetimlere kısmen de olsa yetki vermektedir. Bu bağlamda Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nin yasal mevzuatın kendisine verdiği imkanları ne derecede doğru kullandığı stratejik plan üzerinde yapılacak içerik analizi ile ortaya konulacaktır. Çalışmada öngörülen amacı gerçekleştirmek için yerli ve yabancı literatürde yer alan birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanmıştır. Bununla birlikte Türk çevre politikasında önemli bir yeri olan yerel yönetimlerin çevreye ilişkin yetki ve görevlerinin neler olduğu belirlemek üzere belediye mevzuatı incelenmiştir. Mevzuatın belediyeye tanıdığı yetkiler ve çevre sorunlarının günümüzdeki durumu dikkate alınarak Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesinin 2020-2024 stratejik planı incelenmiştir.

2. Çevre Kavramı

Çevre terimi, çevrelemek anlamına gelen bir Fransız "Çevre" kelimesinden türemiştir. Hem abiyotik (fiziksel veya yaşam dışı) hem de biyotik (canlı) ortamı ifade eder. Çevre kelimesi organizmaların yaşadığı çevre anlamına gelir. Çevre ve organizmalar doğanın iki dinamik ve karmaşık bileşenidir. Çevre, insanlar dahil organizmaların yaşamını düzenler. İnsanlar çevre ile diğer canlılardan daha kuvvetli bir şekilde etkileşime girer. Normalde çevre, canlı organizmayı çevreleyen malzemeleri ve güçleri ifade eder (yourarticlelibrary, 20.11.2019). Çevre kavramının daha belirgin bir şekilde açıklamak için üç temel öğenin vurgulanması gerekmektedir. Bunlar (Keleş vd., 2012: 51);

 ISBN: 978-625-7029-53-7

-İnsanla birlikte tüm canlı varlıkları barındırması

- Cansız varlıklar

-Canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, biyolojik, kimyasal ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir.

Yukarıdaki öğeler bir arada düşünüldüğünde ekolojik ilişkileri, canlıların birbirleri arasındaki ilişki olarak sınırlamak ya da canlıların cansızlar üzerindeki etkisi olarak düşünmek şeklinde dar bir kalıba sığdırılması mümkün değildir. Nitekim ekolojik ilişkiler sadece canlıların cansızlar üzerindeki etkileşimi ile sınırlı kalmaz. Canlıların birbirleri arasındaki ilişkiler de dikkate değerdir. Bu ilişki türü temel olarak iki şekilde gruplandırılır. Birinci grup ilişki beslenmeye yönelik ilişkiler, ikincisi ise üremeye yönelik ilişkilerdir. Canlı türlerinin ekosistem üzerindeki ilişki ağları bu iki temel gruba dayanmaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 2003: 15).

Literatürde çevre, insanların, hayvanların veya bitkilerin gelişimini veya büyümesini etkileyen çevre şartları anlamına gelir. Çevre kavramını daha iyi anlayabilmek için şu soruya cevap aramak gerek. Bu soru "kimin veya neyin yaşaması ve gelişimi?" Bu sorunun cevabı canlılar ve canlılar özelinde insanları kapsar. Ancak son dönemde tarihi ve kültürel yapılar çevre kavramı içerisinde olduğundan dolayı cansızlarda büyüme ve gelişme özelliği olmasa da korunma özelliğinden dolayı çevre kavramı içerisinde yer alabilir. Bu kapsamda çevrenin fiziksel, entelektüel, ekonomik, politik, kültürel, sosyal, ahlaki ve duygusal gibi çeşitli güçlerden oluştuğu sonucuna varılabilir. Çevre, canlıların yaşamını, doğasını, davranışını ve büyümesini, gelişmesini ve olgunlaşmasını etkileyen tüm dış kuvvetlerin, etkilerin ve koşulların toplamıdır (tezu.ernet.in, 20.11.2019).

3. Çevre Sorunları ve Kentleşme

Çevre sorunsalı günümüzdeki çevre sorunlarının yaygın bir hal alması ile birlikte diğer tüm toplumsal sorunlar ile ilişkili ve bütüncül bir yapıya bürünmüştür (Turgut, 2012: 2). Bu sorunların yaygın hale gelmesinde insanların tarih boyunca kötü çevresel koşullarla karşı karşıya kalmasının yanında sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışının payı büyüktür (Dunlap ve Jorgenson, 2012: 1). Ekolojik sorunların günümüzde bu kadar hızlı bir şekilde artmasının en önemli nedenlerinden birisi hiç kuşku yok ki nüfus artışıdır. Nüfus artışının en önemli sonuçlarından birisi kaynakların yetersizliği ve bu kaynak yetersizliğinin her geçen gün ekolojik dengeyi daha fazla bozmaya başlamasıdır (Torunoğlu, 2006: 20-21). Dünya

 ISBN: 978-625-7029-53-7

nüfusunun artması, tabiattan memnuniyetle sağlanan çevresel hizmetleri baskı altında tutuyor - örneğin, daha büyük bir CO2 emisyonunun atmosfer üzerinde etkisi var. 21. yüzyıla özgü olağanüstü nüfus için gıda arzı, artık bir Malthus sınırlaması sunmuyor, çünkü gıda üretimi, gıdalara erişimin eşitsiz olmasına rağmen, dünyanın kalori ihtiyacından daha büyük (Salati vd., 2007: 107).

Doğal kaynakların yetersizliği sadece günümüz kuşaklarının yaşamlarını tehdit etmemekte aynı zamanda gelecek kuşakların yaşam haklarını ve bu kaynaklardan yararlanma imkanlarını ellerinden almaktadır (Foster ve Magdoss, 2014: 85). Bu kapsamda çevre sorunlarının özünde insan olduğu ve kavramsalın tanımlanmasında insanın konumuna göre tanımlamalar yapılması gerektiği üzerinde durulabilir. Nitekim sanayileşme olgusu çevre sorunlarının ortaya çıkmasında ikinci önemli etkendir (Önder, 2003: 1-7). Nitekim küresel ısınmaya sanayi devrimi ile birlikte başlayan karbon yükselmesinin neden olduğu çevre sorunsalına ilişkin görüş belirten tüm taraflar tarafından kabul edilen ender bir görüştür (Maslin, 2011: 18).

Çevre sorunlarının bir diğer nedeni kentleşmedir. Nitekim kentleşme ile birlikte sınırlı bir alanda nüfus aşırı yoğunlaşmakta ve o bölgelerde çevre sorunları daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi nüfusun alan üzerindeki ekolojik baskısıdır (Güney, 2004: 5). Kötü hava ve su kalitesi, yetersiz su mevcudiyeti, atık imha problemleri ve yüksek enerji tüketimi artan nüfus yoğunluğu ve kentsel ortamların talepleri ile daha da artmaktadır. Dünyanın kentsel alanları şişerken, bu ve diğer zorlukların yönetiminde güçlü bir şehir planlaması gerekli olacaktır. Kentlerde Ortaya Çıkan Tehtidler (nationalgeographic, 20.11.2019):

- Yoğun kentsel büyüme, daha fazla yoksulluğa yol açabilir, yerel yönetimler tüm insanlara hizmet sağlayamaz.
- Konsantre enerji kullanımı, insan sağlığı üzerinde önemli bir etkisi olan daha büyük hava kirliliğine yol açmaktadır.
- Otomobil egzozu, kentsel havada yüksek kurşun seviyeleri üretir.
- Büyük miktarlarda toplanmamış atık çoklu sağlık tehlikeleri yaratır.
- Kentsel gelişim, sel baskınları gibi çevresel tehlikeler riskini büyütebilir.
- Kirlilik ve kök büyümesinin önündeki fiziksel engeller kentsel ağaç örtüsünün kaybına neden olur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Hayvan popülasyonları toksik maddeler, araçlar, habitat ve besin kaynaklarının kaybı ile engellenmektedir.

1800'de, dünya nüfusunun sadece yüzde 2'si kentlerde yaşıyordu. Bir asır öncesine kadar, kentsel alanlar insanların yaşayabileceği en sağlıksız yerlerden bazılarıydı. Kentsel bölgelerdeki nüfus yoğunluğunun artması, bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasını sağlamıştır. Sonuç olarak, o dönemlerde kentsel alanlarda ölüm oranları tarihsel olarak kırsal alanlara göre daha yüksektir. Kentsel alanların varlıklarını yakın zamana kadar sürdürmelerinin tek yolu, kırsal kesimin sürekli göç etmesiydi. Ancak son iki yüzyılda kentlere doğru yoğun bir göç ile dünya nüfusunun yarısı kentlerde yaşamaya başladı. Dünya kentleşmesindeki en önemli özellik nüfusu 10 milyonu aşan kent sayısının 1974'de 4 iken 25 yıl sonra 18 olması dramatik bir artışın olduğunu göstermektedir. Günümüzde megakent olarak nitelenen 10 milyondan fazla nüfuslu kent sayısındaki hızlı artış halen devam etmektedir (Torrey, 2004)

Kirlilik kavramını tanımlamak gerekirse, kirlilik fiziksel olarak istenmeyen herhangi bir değişikliktir. Havanın, toprağın, suyun kimyasal veya biyolojik özellikleri üzerinde istenmeyen bir değişiklik meydana getiren ajanlar kirletici olarak adlandırılır (ncert.nic.in, 20.11.2019). Esasen insanlığın kirlilik kavramına sosyolojik bir boyut kazandırdığı göz ardı edilemez. Nitekim ahlaki, kültürel, siyasal ve dinsel kirlilik kavramları hem günümüzde hem de yirminci yüzyıldan çok önceleri sıklıkla kullanılan ve hukuksal metinlere konu olan kavramlardır (Turgut, 2012: 3).

4. Belediye Mevzuatında Çevre Politikası

Kanunlara ilişkin bir değerlendirme yapmadan önce 1982 Anayasasının üçüncü kuşak haklar arasında sayılan çevre hakkına ilişkin yaklaşımını incelemek gerekmektedir. Anayasanın 56. Maddesi "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir." diyerek sağlık ve çevre hakkı noktasında bütünleşik bir ilişki ortaya koymuş ve vatandaşların çevre hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak Anayasanın herkes

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kavramını kullanırken insan merkezci bir anlayışa uygun bir çevre hakkı tanımlaması yaptığı ile ilgili bazı görüşler bulunmaktadır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. Maddesinde belediyenin görevleri sayılmıştır. Bu görevler dikkatli bir şekilde incelenirse aslında çevre politikasının kentsel alanda belediyeye önemli görevler düşmektedir. Nitekim bu maddedeki ifade şu şekildedir; "İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafî ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları (Bu Kanunun 75 inci maddesinin son fıkrası, belediyeler, il özel idareleri, bağlı kuruluşları ve bunların üyesi oldukları birlikler ile ortağı oldukları Sayıştay denetimine tabi şirketler tarafından, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları ile Devlete ait her derecedeki okul binalarının yapım, bakım ve onarımı ile tefrişinde uygulanmaz.); sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır."

Belediye'nin yetki ve imtiyazlarının belirtiliği 15. Maddede ise "Gayrisıhhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve yerler ile taşımalarda çevre kirliliği oluşmaması için gereken tedbirleri almak." Şeklinde ifadeler yer almıştır. Bu maddede belediyenin kentsel çevre sorunları ve halk sağlığına ilişkin yetkiler barındırırken atık yönetimi konusunda da önemli ifadeler yer almaktadır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunun 7. Maddesinde büyükşehir belediyesinin görevleri sayılmıştır. Bu görevler arasında çevre ile ilgili olanlar şu şekilde belirtilmiştir; "Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisıhhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak."

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Gıda ile ilgili olanlar dâhil birinci sınıf gayrisıhhî müesseseleri ruhsatlandırmak ve denetlemek, yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuarlar kurmak ve işletmek." Bunun yanında hayvan barınakları yaptırmak kapsamında ayrı bir görevin belediyelere verildiği görülmektedir. Bunun yanında Kanunun 15. Maddesinde büyükşehir belediye meclisince kurulacak ihtisas komisyonlarından birinin çevre ve sağlık komisyonu olmasının zorunlu tutulması büyükşehir belediye meclislerinin de çevresel sorunlara duyarlı olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planında Çevre Sorunlarının Çözümüne İlişkin Değerlendirme

Kahramanmaraş büyükşehir belediyesinin vizyon ve misyon belgelerinde çevre ile ilgili bazı ifadeler yer almaktadır. "Kahramanmaraş'ın tarihi ve kültürel mirasına sahip çıkan, çevreye duyarlı, şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışla, yerel hizmetler sunarak vatandaş memnuniyetini sağlamak." misyonuna sahipken "Sürdürülebilir yerel hizmetler sunarak daha yaşanabilir bir kent olmak." vizyonuna sahiptir. Belediye misyonunu belirlerken çevre duyarlılığını temel almış ve duyarlılığı katılımcı ve şeffaf bir anlayışa dayandırmıştır. Vizyonda ise sürdürülebilirlik kavramına değinilirken daha yaşanabilir bir kent ifadesi çevre ve halk sağlığı açısından dikkate değerdir.

Stratejik planda belirlenen temel değerler incelendiğinde iki temel değerin çevre sorunlarının çözümünde önemli bir yet tuttuğu söylenebilir. Bunlardan ilki sürdürülebilirlik ikincisi ise çevreye duyarlılıktır. Bununla birlikte stratejik amaçlar bölümünde Büyükşehir Belediyesinin stratejik amaçlarından birisi "Sağlıklı ve yaşanılabilir çevresel koşulları oluşturmak" tır.

Kentsel çevrenin korunmasına yönelik Belediye stratejik planında bazı hedefler ortaya koymuştur. Bunlar;

- H2.1 Çevreye duyarlı ulaşım hizmetleri ve projeleri geliştirmek.
- H4.1 Çevre koruma hizmetlerini geliştirmek ve sıfır atık projesini etkinleştirmek
- H4.2 Halk ve çevre sağlığını korumak ve toplum bilincini artırmak.
- H4.3 Mevcut yeşil alanların niteliğini yükseltmek ve kişi başı aktif yeşil alan miktarını artırmak.

Ortaya konulan bu hedefler doğrudan çevre ile ilgili hedefler olmakla birlikte bazı dolaylı hedeflerin bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Stratejik planda mevzuat analizi yapılırken Çevre Kanununun yazılmaması bir eksiklik olarak görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Stratejik planının faaliyet alanlarında çevre ve sağlık faaliyet alanı belirtilmiş ve bu alanda öngörülen ürün ve hizmetler şu şekilde sıralanmıştır;

- Çevre düzenlemesi-kentsel tasarım Mesire ve çocuk oyun alanlarının yapımı ve bakımı
- Şehir içi peyzaj çalışmaları
- Katı ve sıvı atıkların kontrolü
- Başıboş hayvanların bakımı ve barındırılması
- Uçkun ve larva mücadelesi
- Sulama kanalı yapımı, bakım ve onarımı
- Fide ve fidan dağıtımı
- Mezarlık ve cenaze hizmetleri

Çevre ve sağlık hizmetleri faaliyet alanı dışında imar faaliyet alanında da kent planlaması bağlamında hizmet ve ürünler bulunmaktadır. Bu alanında çevre sorunlarının çözümünde önemli bir faaliyet alanı olduğu düşünülmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin stratejik planda yer alması kentin gelecek planlaması açısından kayda değerdir.

Stratejik planda yapılan PESTLE analizinde çevresel etkenler başlığında küresel iklim değişikliği, atık olacak ürünlerdeki artış, ilin iklim şartları tespitler (etkenler/sorunlar) olarak belirlenmiştir. Bu sorunların çözümü için geri dönüşüm tesislerinin artırılması, çevre bilincinin geliştirilmesi öngörülmektedir. Ancak PESTLE analizinde çevre sorunlarının kentsel alanda daha fazla yer işgal edeceği ve önemli sorunları ortaya çıkaracağı göz ardı edilmiş ve stratejik planın kapsadığı yıllarda buna ilişkin önlemler yer almamıştır.

Planının 4. Başlığını oluşturan geleceğe bakış kısmında misyon ortaya konurken çevre ve insan odaklı hizmetler sunulması gereği olumlu bir gelişme iken vizyon ifadesinde ve temel değerlerde çevre duyarlığının yer almaması dikkat çekmektedir.

6. Sonuç

Çevre sorunları son yüzyılın en önemli ve içinden çıkılamaz sorunlarından biridir. Sanayileşme ve nüfus artışı ile birlikte dünya üzerindeki ekolojik baskı artarken sanayileşme ve nüfus artışının doğal bir sonucu olan kentleşme ile nüfus belli merkezlerde yoğunlaşmıştır. Böylece kentleşme olgusu hızlı, aşırı ve çarpık bir şekilde gelişmiştir. Kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlarla merkezi yönetimin tek başına mücadele etmesi mümkün değildir. Bu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kapsamda halka en yakın hizmet sunan birimlerden biri olan belediyelerin kentsel çevre sorunlarının çözümünde çevreye duyarlı bir bakış açısı ile kentlerin gelecekte ve günümüzde karşılaştığı çevre sorunlarına hızlı bir şekilde çözüm bulmaları gerekmektedir. Bu çözümler için gelecek planları olarak isimlendirilen stratejik planlar önemli birer parametredir.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nin stratejik planı incelendiğinde insan merkezci bir anlayış ile yazıldığı göze çarpmaktadır. Ancak tarihi ve kültürel yapıların korunması açısından cansız ortamın çevre baskısından etkilenmesine ilişkin önlemler yer almıştır. Bununla birlikte canlılardan sadece insana ilişkin temel hizmet ve önceliklerin yer alması dikkate değerdir. Misyon ifadesinde çevre duyarlılığının yer alması bütünleşik bir çevre siyasetinin tüm politika alanlarında yer alması gerektiği izlenimini vermektedir. Bu açıdan önemli bir bakış açısının tüm kurum personelinde yer alması gerekmektedir. Bununla birlikte temel amaç ve faaliyetlerde kentsel çevre sorunlarının çözümüne yönelik ifadeler bulunmaktadır.

Kaynakça

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.

5393 Sayılı Belediye Kanunu.

Dunlap, E, Riley ve Jorgenson, K. Andrew, (2012), "Environmental problems", The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization, (Ed. George Ritzer), Blackwell Publishing Ltd.

Foster, B. John ve Magdoff, Fred, (2014), Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler, (Çev. Özgün Aksakal), Patika Kitap, İstanbul.

http://ncert.nic.in/NCERTS/l/lebo116.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2019.

http://www.tezu.ernet.in/denvsc/IDC/Study%20material%20Unit%201.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2019.

http://www.yourarticlelibrary.com/environment/meaning-definition-and-components-of-environment/6157, Erişim Tarihi: 15.11.2019.

https://www.nationalgeographic.com/environment/habitats/urban-threats/, Erişim Tarihi: 20.11.2019.

Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can ve Çoban Aykut, (2012), Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kışlalıoğlu Mine ve Berkes Fikret, (2003), Ekoloji ve Çevre Bilimleri, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Maslin Mark, (2004), Küresel Isınma (çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara.

Önder Tuncay, (2003), Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Odak yayınevi, Ankara.

Salati, Eneas, Santos D.D. Angelo ve Klabin Israel, (2007), "Relevant environmental issues", Estudos Avançados 21 (56), s. 107-127.

T.C. 1982 Anayasası.

Torrey, B. Barbara, (2004), https://www.prb.org/urbanization-an-environmental-force-to-be-reckoned-with/

Torunoğlu, Ethem, (2006), Ötekilerin Çevresi, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Turgut Yılmaz Nükhet, (2012), Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TOPLUMSAL ETİK BAĞLAMINDA AHİLİKTE MESLEK AHLAKI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Her toplum, mensuplarının ihtiyaçlarını karşılarken, fertlerin birbirine karşı sorumluluklarının bilincinde olmaları için bazı değerler telkin eder. Bu değerler çerçevesinde fertlere bazı ahlaki mükellefiyetler getirir. Bu mükellefiyetler toplumsal kurallarla düzenlenir. Ahlak kurallarının bulunmadığı ya da riayet edilmediği toplumlarda fertler arasında güven sağlamak ve onları bir arada yaşatmak imkânsız hale gelir. Bu genel ahlak kurallarının yanında bir teşkilat ahlakına da ihtiyaç duyulur. Buna kısaca meslek ahlakı denebilir. Anadolu topraklarında bir taraftan yerleşik hayata geçmeye çalışırken, bir taraftan da yeni bir toplum kurmaya çalışan milletimiz, bir meslek ahlakına da ihtiyaç duymuştur. 13. Yüzyılda Ahi Evran'in çabalarıyla Kayseri'de kurulan esnaf teşkilatı, tam da bu ihtiyacı karşılamıştır. Son derece iyi bir eğitim sürecinden geçen ve asıl mesleği dericilik olan Ahi Evran, zaten teşkilatçı olan ve bilime değer veren Selçuklu yöneticilerinin dikkatini ve desteğini celbetmiştir. Kurduğu teşkilatta hem toplumsal ahlaka, hem de meslek ahlakına çok önem veren Ahi Evran, bu işin iyi bir eğitimle mümkün olacağının farkındadır. Hem İslami, hem de iyi bir felsefi eğitim alan Ahi Evran'in, kurduğu esnaf teşkilatında meslek ahlakının yanında toplumsal ahlakı da önemsemesi, onun toplumun bir bütün olduğu ve toplumsal bütünleşmenin, toplumun bütün kurumlarında gerçekleşmesiyle sağlanabileceğinin de farkında olduğunu göstermektedir. Bu bildiride, Ahi Evran'in, XIII. yüzyılda kurduğu Ahilik'te toplumsal ahlak bağlamında belirlenen meslek ahlakı prensiplerinin icra ettiği roller üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahi Evran, Ahilik, Eğitim, Toplumsal Etik, Meslek Ahlakı.

A SOCIOLOGICAL EVALUATION OF PROFESSIONAL ETHICS IN AHI-ORDERS IN THE CONTEXT OF SOCIAL MORALITY

Abstract

Each society, while meeting the needs of its members, suggests some values to be aware of the responsibilities of the members to each other. Within the framework of these

 ISBN: 978-625-7029-53-7

values, some moral obligations and responsibilities are given to each individuals. These obligations are regulated by social rules. It becomes impossible to establish mutual trust among the individuals or to live together in communities where the rules of morality are not found or are not respected. In addition to these general moral codes, an ethical organization is also needed. This can be briefly referred to as professional ethics. While trying to pass on the established resurrection from the one side in the Anatolian territory, we also needed a professional ethic. In the thirteenth century, the artisan organization which was established in Kayseri by the efforts of Ahi Evran, met this need exactly. Ahi Evran, who had a very good education and being leather man, took attention of Seljuk leaders who had a high opinion of science, cared for and supported of this organization later on. Ahi Evran, who attached great importance to both social morals and professional ethics in his organization, realized that this work would be possible with good education. That Ahi Evran had both the Islamic and the good philosophical education shows Ahi Evran was well aware of the social ethics of professional ethics as well as professional morality, society was a whole and that social cohesion could be achieved in all institutions of society. In this paper, it will be given information about how Ahi Evran created and strengthened social ethics and professional ethics in Ahi-order established in the XIIIth century.

Keywords: Ahi Evran, Ahi-Order, Education, Social Ethics, Professional Ethics.

Giriş

Yunanca “ethos” sözcüğünden türetilen “etik”, toplumların geleneksel kültürlerinden tevarüs ettikleri ahlaki kodlara dayalı davranış biçimlerini ifade eder. Toplumsal normlara uygun davranışların gerçekleşmesi için sadece ahlaki ya da etik ilkelere uygunluk yeterli bir ölçü değildir. Aynı zamanda her bir meslek için geliştirilen iş/meslek etiği kurallarının da benimsenmesi gerekir. Bu çerçevede belirlenen ilke ve kuralların mesleğin doğasına uygun olmasının yanı sıra, adil, tarafsız ve kapsamlı bir biçimde tüm paydaşların yararına olacak düzenlemeleri içermesine de ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, mesleki ilkeler belirlenirken ilgili meslek dalındaki paydaşların görüşlerinin alınması ve sürece dâhil edilmesi temel gereklilikler arasındadır.

Anadolu topraklarında bir taraftan yerleşik hayata geçmeye çalışırken, diğer taraftan yeni bir toplum kurmaya çalışan Türkler de, toplumsal hayatın çeşitli kollarının düzenlenmesinde bir meslek ahlakına ihtiyaç duymuşlardır. Söz konusu ihtiyaca yönelik düzenlemelerin en bilinen örneği, XIII. yüzyılda Ahi Evran’ın çabalarıyla Kayseri’de kurulan esnaf teşkilatıdır. Kendisi de dericilikle meşgul olan ve bu alanda iyi bir eğitim sürecinden geçen Ahi Evran, Selçuklu Devleti yöneticilerinin desteğiyle kurduğu teşkilatta toplumsal ahlakın temel bileşenlerinden olan meslek ahlakının, mesleğini iyi yapan eğitimli kişiler sayesinde yerleştirilebileceğine inanmıştır. Bu bildiride, Ahi Evran’ın kurduğu ve daha sonraları Ahilik olarak bilinen teşkilatta toplumsal ahlak bağlamında belirlenen meslek ahlakı prensiplerinin icra ettiği roller üzerinde durulacaktır.

Toplumsal Etik, Meslek Ahlakı ve Ahilik

"Meslek ya da iş ahlakı", toplumsal ahlak ilkelerinin çalışma hayatına uyarlanmasını ifade eder. İş/Meslek ahlakı, iş dünyasında geçerli olan ilkelerle tüm paydaşlara saygılı olmayı, gerek iş yerinde gerekse işyeri dışında adalet ve hakkaniyet ölçüsünde davranışlar sergilemeyi kapsar. Bu çerçevede, dürüstlük, adalet, ahde vefa, hakça davranma, güven, saygı, çevre bilinci, sorumluluk, merhamet gibi ilkeler, iş/meslek ahlakının temel prensipleridir. Bu ilkeler, diğer temel ahlak ilkeleriyle birlikte, iş yerlerinde işlevsel hale getirildiğinde; çalışma hayatının huzurlu ve çalışanların sorumluluk bilincinin üst düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışanlar ile yönetim ya da yönetim temsilcileri arasında sağlam ilişkilerin kurulmasına, çatışmaların azaltılmasına, işin, işyerinin sahiplenilmesine ve böylece ideal bir çalışma ortamının kurulmasına zemin oluşturmaktadır. Çalışma barışının, işyerinde uyum ve huzurun egemen olduğu bu tür işletmelerde hedeflere ulaşma başarısı, etkinlik ve verimlilik, rekabet üstünlüğü gibi avantajların yakalanması kolaylaşmaktadır. Günümüz çalışma hayatında yaşanan sorunlar düşünüldüğünde, etik/ahlak ilkelerinin mevcut sorunları çözmede ne kadar önemli bir yere sahip olduğu/olabileceği daha iyi anlaşılmaktadır (Ünsür, 2017: 91).

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesi yoluyla toplumun ekonomik işleyişinin yanı sıra, toplumsal ahlakın yerleştirilmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunan birlikler bulunmaktadır. Söz konusu birliklerin kültür tarihimizdeki örneklerinin başında ahi birlikleri gelmektedir. XIII. ve XX. yüzyıl arasında 'Anadolu Esnaf ve Sanatkârlar Birliği' olarak faaliyet gösteren Ahi Birliklerinin dört temel gruba ayrıldığı görülmektedir: Ahiyan-ı Rum (Esnaf örgütlenmesi), Baciyan-ı Rum (Kadın örgütlenmesi), Gaziyan-ı Rum (Savaşçı/Gaziler) ve Abdalan-ı Rum (Gezginler). Bu temel gruplardan her biri sorumluluk alanına giren konularda ekonomik ve toplumsal düzenin tesisinde ve sürdürülmesinde etkin roller üstlenmiştir.

Sosyo-ekonomik bir birlik olarak ahiliğe bir meslek, sanat ya da ticaretle ilişkisi olmayanlar katılamazdı. Bu kimseler, öncelikle Fütüvvetnâmelerde belirtilen dinî ve ahlakî emirlere uymak zorunda idi. Buna göre, birlik mensuplarında bulunması gereken vasıflar; vefa, doğruluk, güvenilirlik, cömertlik, tevazu, doğru yola sevk etme, affetme, tövbe şeklinde sıralanmıştır. Alkol, zina, yalan, gıybet, hile gibi davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren gerekçeler arasında sayılmıştır (Gölpınarlı, 1953: 115). Ahiliğin temel prensiplerinin yer aldığı Ahi Şecerenameleri ve Fütüvvetnameler incelendiğinde, ahilik ilkelerinin İslam ahlakının temel değerlerinden beslendiği anlaşılmaktadır. Fütüvvetnamelerdeki söz konusu ilkelerin toplamı 740 civarındadır. Sisteme yeni katılanlardan, öncelik sıralamasına göre bu ilkelerden en az 124 tanesini bilmesi ve içselleştirmesi istenirdi. Ahilik ilkelerinde ahlaki yeterliliğin, çalışma hayatına başlayabilmenin ön şartı olarak belirlendiği görülmektedir. Ahilikte süreklilik arz eden ahlak eğitimi; hem işyerlerinde, hem de zaviyelerde/yaren evlerinde yapılmaktaydı (Ünsür, 2017: 93).

Ahiliğe giriş şerbet içmek (şürb), şed veya peştemal kuşanmak ve şalvar giymekle gerçekleşmekteydi. Çıraklıktan itibaren birlik içinde yükselmek için meslekî ehliyet ve liyakat

 ISBN: 978-625-7029-53-7

şarttı. Çıraklar mesleği çok iyi öğrenmedikçe dükkân açamazlardı. Esnaf ve dükkân sayıları, iş aletleri ve tezgâhlar sınırlandırıldığı gibi ihtiyaca göre mal üretimi de esastı. Osmanlı döneminde esnaf birliklerinin idare tarzına son derece önem verilmişti. Sanat erbabı içinde en dürüst ve en saygıya değer olan, muhtemelen yaşça da önde bulunan bir üstat birliğin reisi olup kendisine ahi deniyordu. Bunların zenaat mensupları üzerinde bir şeyh gibi nüfuzu vardı. Ayrıca esnaf arasındaki inzibatı temin eden ve yiğitbaşı yahut server denilen ikinci bir reis bulunuyordu. Bir şehirde mevcut zenaat şubesi sayısı kadar olan ahilerden birisi diğerlerine reis oluyor ve buna ahi baba adı veriliyordu. Ahi babalar, genellikle Kırşehir'deki Ahi Evran Tekkesi'ne bağlı olan şeyhler ile bunların çeşitli illerdeki vekilleri idi (Kazıcı, 1988: 541).

Ahi birlikleri, özellikle büyük şehirlerde teşkilatlanmışlardı. Her birliğin eğitim ve eğlence imkanlarına da sahip bir sosyal tesis özelliği taşıyan zaviyesi vardı. Bu esnaf birlikleri, mesleğe ait tüm işleri öğretir, mensupları arasındaki ihtilaftarı çözümler, esnafla devlet arasındaki ilişkileri düzenlerdi. Ayrıca mamullerin kalitesi ve fiyatlarının yanı sıra, işçilerin çalışma koşulları konularında da düzenlemeler yapardı. İşyerlerinin, genellikle, eğitim kurumlarının yakınında olmasına özen gösterilirdi. Bu durum, iş/meslek eğitiminin yanında, ahlak eğitimine de imkân sağlamaktaydı. Ayrıca bu sayede, çıraklık ve kalfalık dönemindeki gençler, işyerindeki ustaları tarafından 'uygulamalı ahlak eğitimi'ne tabi tutulmakta idi (Ünsür, 1988: 547). Ahilikte el, sofra ve kapının (cömertlik, misafirperverlik) hep açık; göz, bel ve dilin (harama meyletme, ihtiras) hep kapalı olması genel ilke olarak benimsenmiştir.

Genel ahlak ve meslek ilkelerini yerleştirmeye çalışan ahi birliklerinin, sosyo-kültürel hayata da çok önemli katkıları olmuştur. Sözgelimi, göçmenlerin çeşitli sanat faaliyetlerine katılmaları ve meslek edinmelerinde ahi birlikleri etkin roller üstlenmiştir. Böylece göçmenler, yerleşik hayata uyum sağlayarak kent kültürü ile buluşma fırsatı yakalamıştır. Ahi birlikleri, farklı kültürel değerlere sahip kesimlerin karşı karşıya geldiği dönemlerde, özellikle birbirlerine karşı çatışmacı bir tavır içinde olan grupları uzlaştırmada, zayıflayan aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat değerlerini ikame etmede ve halkın çıkarlarını korumada arabulucu roller yerine getirmiştir. Böylece Anadolu'da toplumsal düzenin korunmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Demirpolat ve Akça, 2004: 365). Esasen ahiler, dayanışmacı bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla, ahi birlikleri, ekonomik adaletin yanında toplumsal adaleti de sağlamaya çalışmıştır. Ahiler, haksız kazanca ve güçlünün zayıfı ezmesine karşıdır (Aksoy, 2018: 26; Ekinci, 1990: 22). Ahi birlikleri, ortaya koydukları ekonomik ve sosyal ilkelerle toplumsal dayanışma kültürünün yaygınlaşmasını ve söz konusu kültürün tüm toplum kesimlerinin yararına olacak şekilde uygulanmasını sağlamıştır.

Sonuç

Ahiliğin nihai amacı, insanın dünyada ve ahirette mutlu olmasına aracılık eden ilkeler ortaya koymaktır. Bu yaklaşım, ahilerin dünya için ahiretini, ahiret için de dünyasını terk etmeyen dengeli bir bakış açısı ve yaşam tarzı geliştirmelerini sağlamıştır. Çünkü onlara göre, kendileri dışındaki insanlar gibi, canlı-cansız tüm varlıklar da insanlara emanettir. Dolayısıyla

 ISBN: 978-625-7029-53-7

emek gücünün yanı sıra doğanın sömürülmemesi ile adalet ve dengenin korunması, bireysel ve toplumsal refahın sağlanmasının esası kabul edilmiştir. Ahilikte zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani toplumun bütün kesimleri ve kurumları arasında iyi ilişkilerin ve dengenin kurularak herkesin refah ve huzur içinde yaşaması amaçlanmıştır. Bu nedenle ahilik, üretmeden tüketme, aldatma, haksız rekabet, güçlünün zayıfı sömürmesi, haksız kazanç gibi ahlaki olmayan her türlü yaklaşımın karşısında yer almış ve ahlaki temel ilkeler çerçevesinde bir hayatı savunmuştur.

Kaynakça

Aksoy, Aysel (2018). "13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahi Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti", *Medeniyet ve Toplum*, 2 (1): 19-35.

Demirpolat, Anzavur ve Gürsoy Akça (2004). "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi,* 15: 355-376.

Ekinci, Yusuf (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953). "Burgazî Fütüvvetnâmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV: 111-150.

Kazıcı, Ziya (1988). "Ahilik", c. I, s. 540-542, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünsür Ahmet (1998), "Geleneksel Türk Kültüründe İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk", *Siyasette ve Yönetimde Etik*, Adapazarı: Sakarya Üniversitesi Adapazarı Ticaret ve Sanayi Odası.

Ünsür, Ahmet (2017). "Ahilik Sisteminde Ahlak Temelli Çalışma İlişkileri ve Günümüz Bakış Açısından Değerlendirilmesi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* 8 (13): 90-98.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

CARİ AÇIK-BÜTÇE AÇIĞI-BORÇLANMA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ İLİŞKİSİNİN VERİYE DAYALI NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yasin ACAR

Dr. Öğr. Üyesi, Maliye Bölümü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

Muhammed BENLİ

Dr. Öğr. Üyesi, İktisat Bölümü, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de 1975-2017 dönemi için, cari açık, bütçe açığı, devlet borçlanma sürdürülebilirliği ve enflasyon arasındaki doğrudan ve dolaylı eş zamanlı nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen değişkenler arasında tümevarımsal nedensellik çıkarım şablonları oluşturmak amacıyla, nedensellik modellemesinde sıkça kullanılan Yönlendirilmiş Döngüsüz Graflar ((DAGs) tahmin edilmiştir. Elde edilen DAG şablonları, cari açığın, devlet borçlanma sürdürülebilirliğinin doğrudan bir belirleyicisi olan bütçe açığını doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular ayrıca, enflasyonun bütçe açığını doğrudan etkileyerek devlet borçlanma sürdürülebilirliğinin dolaylı belirleyicilerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cari açık, Bütçe Açığı, Borçlanma, Yönlendirilmiş Döngüsüz Graflar

GİRİŞ

Bütçe açıkları ve bu bütçe açıklarının giderek büyümesi son yıllarda gelişmiş ve/veya gelişmekte olan birçok ülkenin makroekonomik sorunu haline gelmiştir. Özellikle 2009 küresel krizinin tam olarak atlatılamamasının altında, ülkelerin mevcut bütçe açıklarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payının büyük olması ve dolayısıyla genişletici maliye politikası uygulamakta zorlanmalarıdır. Buna bir de borç stokunun GSYH oranının da yüksek olması eklendiğinde krizin etkileri daha da artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu yüzden, bütçe açıklarının sebep ve sonuçlarının bilinmesi istikrar ve uyum politikalarının etkin ve doğru biçimde uygulanmasını sağlayacaktır. Küreselleşmeyle birlikte ulusal ekonomilerin dünya ekonomisine entegre olması kamu finansmanı açıklarının ve ödemeler dengesi açıklarının etkileri üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Teoride ikiz açık olarak bilinen cari açık ve bütçe açığı birbirlerini etkileyebilmektedirler. Bütçe açıklarının doğrudan ya da dolaylı biçimde cari açıkları etkilediği yönündeki teorik yaklaşımların yanında cari açıkların bütçe açıklarını tek yönlü olarak tetiklediği biçiminde değerlendirmeler de bulunmaktadır. Buna göre cari açıklar nedeniyle büyüme oranının daha da yavaşlaması sonucunda bütçe açıkları artış göstermektedir. Bu durumun özellikle gelişmekte olan açık ekonomilerde daha fazla olduğu savunulmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'de 1975-2017 dönemi için, cari açık, bütçe açığı, devlet borçlanma sürdürülebilirliği ve enflasyon arasındaki doğrudan ve dolaylı eş zamanlı nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

LİTERATÜR ÖZETİ

Altunöz (2014), 1994:04-2012:03 dönemleri arasında Türkiye'de cari açığın sürdürülebilir olup olmadığı VAR analizi kullanılarak Johansen eş-bütünleşme yöntemiyle test etmiştir. Çalışması sonucunda, seriler arasında bütün dönemlerde eş-bütünleşme ilişkisinin olduğu ve kısa dönemde birtakım sapmalar olsa da uzun dönemde bu sapmaların ortadan kalktığı görülmüştür. Ekonometrik modele göre Türkiye'de var olan cari açık problemi zayıf bir şekilde sürdürülebilmektedir.

Bayraktutan ve Demirtaş (2011) 19 gelişmekte olan ülkenin 1980-2006 yılları arasındaki verilerini kullanarak cari açığın belirleyicilerini panel veri analizi ile test etmişlerdir. Elde edilen bulgularla büyüme oranı, nispi gelir ve yatırımlardaki artış, cari işlemler açığını artırıcı yönde etkide bulunmakla birlikte dış ticaret hadleri ve dışa açıklık oranının da cari işlemler üzerinde etkili değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Ancak para politikası araçlarının cari işlemler açığı üzerinde çok etkili olmadığı saptanmıştır.

Erdoğan ve Bozkurt (2009), 1990-2008 dönemine ait aylık verileri esas alarak Türkiye'de cari açığın belirleyicilerini MGARCH modelleri ile incelemişlerdir. Cari açığı etkileyen belirleyiciler olarak, petrol fiyatları, M2, ihracatın ithalatı karşılama oranı, enflasyon, enflasyon belirsizliği, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH içindeki payı serileri alınmıştır. Modelde cari açığın en yüksek korelasyon değeri ihracatın ithalatı karşılama oranına, ikinci yüksek değer, petrol fiyatlarına aittir.

Kesikoğlu vd. (2013) cari işlemler hesabında meydana gelen dengesizliklerin belirleyicilerini, 1999-2009 arası dönem ve 28 OECD üyesi ülke için Panel VAR analizi yöntemi kullanarak incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda; faiz oranı, bütçe açığı ve büyüme değişkeninden cari açık değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, döviz kuru ile cari açık arasında ise bir nedensellik ilişkisi görülmemiştir. Ayrıca cari açık ile büyüme, faiz oranı ve bütçe açığı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilirken cari açığı kendisinden sonra etkileyen

 ISBN: 978-625-7029-53-7

değişkenlerin etki sırasına göre büyüme, faiz oranı, bütçe açığı ve döviz kuru olduğu anlaşılmıştır.

Ahmet vd. (2004) Türkiye'de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini ve nedenselliğin yönünü araştırmışlardır. Makro iktisat teorisindeki hipotezlerden biri olan Keynesyen görüşe göre iki açık arasında ilişki olduğu kabul edilirken diğeri Ricardocu Eşitlik Hipotezi bunu reddetmektedir. 1992 – 2003 dönemi için aylık veriler ile bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak araştırılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'de 1992 – 2003 döneminde Keynesyen Görüşün yani iki açık arasında ilişki olduğu görülmüştür. Keynesyen Geleneksel Görüş, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik bulunduğunu savunmaktadır.

Günaydın (2004), Türkiye'de 1971-2002 yılları arasında bütçe açıklarının herhangi bir enflasyonist duruma yol açıp açmadığını incelemiştir. Bu amaçla 1971- 2002 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak serilerin durağanlık özelliklerini, verilerin entegrasyon derecesini, uzun dönemde bütçe açıkları, enflasyon ve para arzı arasındaki ilişkileri incelemek için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips- Perron (PP) testleri, koentegrasyon analizi metodolojisi ayrıca Hata düzeltme modeli (ECM) kullanılmıştır. Bu araştırmada kullanılan test ve modeller doğrultusunda Türkiye'de enflasyonun temel sebebinin bütçe açıkları olduğu, bu bütçe açıklarının finanse şeklinin değişmesi ve monetizasyona son verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Evren ve Sevda (2016), Türkiye ekonomisinin 2004:1–2015:2 dönemine ait üçer aylık verileri ile ampirik analizler sınır testi, ARDL analizi, Toda-Yamamoto nedensellik analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonları kullanarak bütçe açıklarının enflasyonist etkilerini incelemişlerdir. Sınır testinin sonucuna bakıldığında; bütçe açığı ve enflasyon değişkenleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir eşbütünleşme görülmüştür. Ayrıca ARDL analizinden elde edilen uzun dönemli katsayılar bütçe açıklarının enflasyon oranını anlamlı olarak artırdığını göstermiştir. Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucu bütçe açığı ile enflasyon değişkenleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Etki Tepki analizinden elde edilen sonuçlara göre ise enflasyon, bütçe açığındaki bir şok karşısında yaklaşık iki çeyrek dönem istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde tepki vermektedir. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'deki bütçe açıkları enflasyonist bir etki meydana getirmektedir. Bu bağlamda enflasyonun düşürülmesi ve başarılı enflasyon hedeflemesi için maliye ve para politikası birbiri ile uyumlu hale getirilmeli ve yapısal reformlar çoğaltılmalıdır.

Çeliköz ve Yukacı (2016), 1983-2013 dönemindeki yıllık veriler doğrultusunda, konsolide bütçe açıkları ve iç borçlanma ile dış borçlanma arasındaki ilişki VAR Granger nedensellik yöntemi ve Engle Granger Eşbütünleşme yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Verilerin kullanıldığı döneme ait olan konsolide bütçe gelirleri ve konsolide bütçe giderlerine bakıldığında bütçe giderlerinin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bütçe gelirlerini dönem boyunca aştığı ve bütçenin sürekli açık verdiği saptanmıştır. Türkiye'nin reel iç borç miktarının bu zaman içerisinde arttığı görülmüştür. Yapılan analizler; dış borçlanmanın konsolide bütçe giderlerinin nedeni olduğunu ayrıca konsolide bütçe giderlerinin ise iç borçlanmanın nedeni olduğunu tespit etmiştir. Türkiye'de dış borçlanma sonucunda bütçe gideri olan faiz ödemeleri yükselmiştir. Bütçe giderlerinin yüksek olması sebebiyle bütçe açıklarını kapatmak için devletin iç borçlanmaya gittiği ve iç borç ve dış borç arasında iki yönlü bir nedensellik sonucu elde edilmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye'de iç borç ve dış borcun birbirini beslediğini göstermektedir. Türkiye'nin bu durumda uygulayabileceği politika, ulusal düzeydeki fon açığının önüne geçebilmek için yurt içi tasarrufu teşvik etmek olabilir. Bununla birlikte kamu harcamalarının denetimini sıkılaştırarak aşırı harcamalardan kaçınılmalı ve kamu gelirlerinin sağlanmasında denetimin arttırılması ile kamu gelirlerinin yapısını sağlamlaştırmak gerekmektedir.

Abdioğlu ve Terzi (2009), Türkiye'de bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi 1975–2005 dönemini veri alarak Tanzi ve Patinkin etkileri çerçevesinde incelemiştir. Bu çalışmada Pesaran vd., (2001) sınır testi ile seriler arasındaki uzun dönem katsayılar elde edilmiş ve hata düzeltme modeli ile kısa dönem dinamikleri oluşturulmuştur. Pesaran, Shin ve Smith'in sınır testinde uzun dönemde aynı trendi takip eden enflasyon ve bütçe açıklarının birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Belirtilen dönemler itibariyle Türkiye'de enflasyon ve bütçe açıkları arasında uzun dönem için negatif bir ilişki bulunmaktadır. Artan enflasyonla birlikte bütçe açıkları azalmış bunun sonucunda ise Türkiye'de Patinkin etkisi Tanzi etkisinden daha da baskın hale gelmiştir.

Chinn ve Prasad (2003), 1971-1995 yılları arasında 71 gelişmekte olan ve 18 sanayileşmiş ülkede cari işlemler dengesinin belirleyicilerini analiz etmek için panel veri analizi kullanmışlardır. Veriler doğrultusunda elde edilen sonuca göre, orta vadeli dönemde net yabancı varlık stoku ve kamu bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan analize göre ise finansal derinleşme ile cari işlemler açığı arasında negatif, dışa açıklık oranı ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Devapriya ve Ichihashi (2012), Sri Lanka'da hükümet bütçe açıkları, açık finansman kaynakları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ve nedenselliğini 1950 yılından 2010 yılına kadar yıllık zaman serisi verilerini kullanarak incelemiştir. Bu çalışmada kullanılan VAR yöntemine göre, hükümet bütçe açıkları, artan enflasyonun temel belirleyicisidir. Dolayısıyla Sri Lanka'da bütçe açıkları ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Ayrıca elde edilen nedensellik sonuçlarına göre ise bütçe açıkları ve enflasyon arasında çift yönlü nedensellik mevcuttur.

Bassetto ve Butters (2010), yüksek nominal faiz ödemelerinin sebebinin enflasyon olduğunu, bu yüksek nominal faiz ödemelerinin kamu harcamalarında artış neden olması nedeniyle bütçe açıklarının ve enflasyonun birbiriyle ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çalışmalarında

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bütçe açıklarını karşılayabilen gelişmiş ülkeler, istikrarlı bir mali rejimi ve destekleyici para politikası ile sağlam kurumlar oluşturduklarını belirtmişlerdir.

Aristovnik (2007), 1971-2005 yılları arasında, 17 Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde cari işlemler açığının kısa ve orta vadeli belirleyicilerini analiz etmiştir. Analiz için dinamik panel veri yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar teorik ve ampirik beklentilere paralel olarak, daha yüksek yatırım, kamu harcamaları ve dış faiz oranları cari denge üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Diğer taraftan, daha açık ekonomi, yüksek petrol fiyatları, yurtiçi büyüme oranı cari açığı artırmaktadır.

VERİLER VE AMPİRİK ANALİZ

Bu çalışmada, cari açık, bütçe açığı, devlet borçlanma sürdürülebilirliği ve enflasyon değişkenlerine ilişkin 1975-2017 dönemini kapsayan seriler Yönlendirilmiş Döngüsüz Graflar tekniği kullanılarak analiz edilmiş ve Türkiye özelinde bahsi geçen değişkenler arasında tümevarımlı nedensel çıkarım şablonları oluşturularak eşzamanlı nedensellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan seriler, ilgili literatürde çokça tercih edilen değişkenler arasından seçilmiş ve bu kapsamda, hükümet harcamalarının hükümet gelirlerine oranı (bütçe açığını temsilen) ve kamu borçlarının GSYH'ye oranı (hükümet borçlanma sürdürülebilirliği olarak ifade edilebilir) T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı veritabanından, ithalatın ihracata oranı (cari açığı temsilen) ve tüketici fiyatlarıyla enflasyon (% değişim) değişkenlerine ilişkin gözlemler ise Dünya Bankasının "World Development Indicator" (WDI) veritabanından elde edilmiştir. Daha simetrik dağılımlı seriler elde edebilmek amacıyla, değişkenler (enflasyon değişkeni hariç) doğal logaritmik formlarında analize dahil edilmiştir.

İktisat literatüründeki ampirik çalışmalar, ekonomik modellere ait parametreleri ve modellerin yapılarını tanımlamak ve ölçmek amacıyla çoğunlukla iktisat teorilerini ve önsezileri dayanak almıştır. Ancak teoriler, modeli oluşturan değişkenler arasındaki gözlemsel verilere dayanan nedensel yapının (teoride verilerin istatistiksel özellikleri tarafından belirlenir) tespiti için çoğu zaman yeterli bilgiyi sağlayamamakla birlikte yanlış nedensel çıkarımlar da ortaya koyabilmektedir (Benli, 2019; Kwon ve Bessler, 2011). Dolayısıyla, nedesellik yapısının ortaya konulmasında gözlemsel verilere dayanan tümevarımsal nedenselliğe başvurulması, daha doğru sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olabilir (Benli, 2019; Li vd., 2013).

Tümevarımsal nedensel çıkarımda çokça kullanılan Yönlendirilmiş Döngüsüz Graflar (DAGs), basit bir ifadeyle döngüler içermeyen yönlendirilmiş graflar olarak tanımlanabilir ve lineer tekrarlı çarpım ayrışımları tarafından ifade edilen koşullu bağımsızlıkların temsili şeklinde ifade edilebilir (Pearl, 1995):

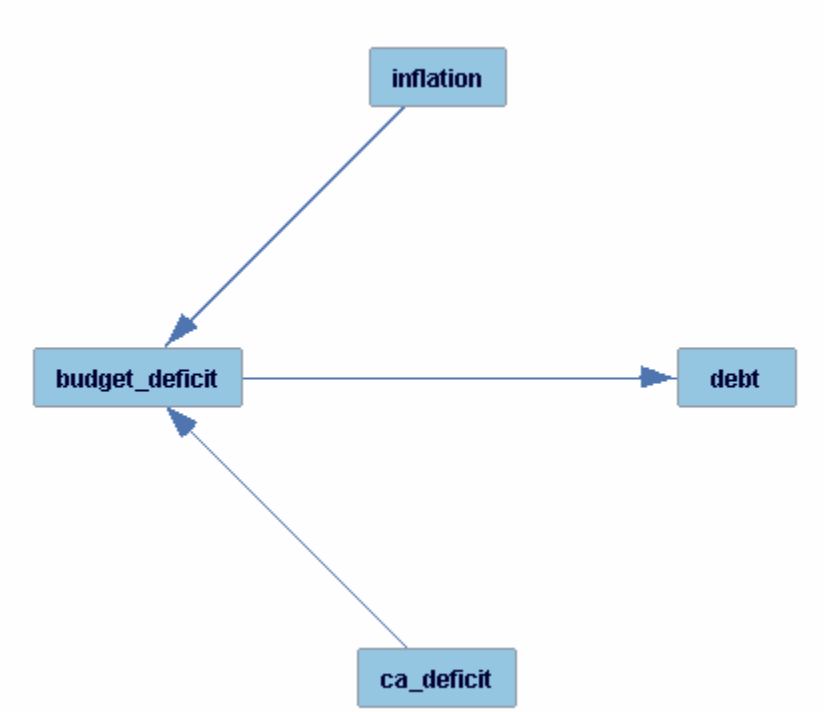
$$\Pr(v_1, v_2, v_3, \ldots, v_n) = \prod_{i=1}^{n} \Pr(v_i | pa_i) \quad (1)$$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Verilen eşitlikte, Pr değişkenlerin (düğümlerin) $(v_1, v_2, v_3, \ldots, v_n)$ olasılığını, pa_i ise sırasıyla v_i düğümünden nedensellik anlamında önce gelen değişkenlerin bazı alt kümelerinin gerçekleşmesi durumunu ifade etmektedir. Verma ve Pearl (1990) "yönlü ayırma (d-separation)" prosedürü yardımıyla koşullu bağımsızlıkların grafikleştirilebileceğini göstermiştir. (Spirtes et al., 2000) ise bu prosedürün gözlemsel verilere uygulayarak yönlü grafların oluşturulmasına imkan veren "kısmi korelasyon (PC) algoritmasını" geliştirmiştir. PC algoritması ve uzantıları, bu çalışmada da başvurulan TETRAD VI yazılım programında mevcuttur.

PC algoritması, Monte Carlo simulasyanlarına göre, özellikle 100'den daha az örneklem büyüklüklerinde, değişkenler arasındaki nedenselliğin (ayrıtlar) yönünü belirlemede ve ayrıt ekleme/çıkarma aşamasında hatalar yapabilmektedir (Demiralp ve Hoover, 2003; Spirtes vd., 2000; Zhang vd., 2006). Dolayısıyla, örneklem büyüklüğü azaldıkça daha yüksek anlamlılık düzeylerinin, örneklem büyüklüğü arttıkça daha düşük anlamlılık düzeylerinin kullanılması gerekmektedir (Spirtes vd., 2000). Çalışmamızda açık şekilde belirli bir yönlendirilmiş sıralamayı veren %30 anlamlılık düzeyi kullanılmış ve PC algoritması kullanılarak oluşturulan graf, Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Yönlendirilmiş Graf (PC Algoritması)

Elde edilen tümevarımlı nedensel çıkarım şablonu, Türkiye özelinde, cari açık ve enflasyonun bütçe açığının doğrudan belirleyicileri olduğunu ve bütçe açığından devlet borçlanma sürdürülebilirliğine doğru tek yönlü bir nedenselliği işaret etmektedir. Elde edilen DAG şablonu,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ayrıca, enflasyon ve cari açığın, bütçe açığı üzerindeki etkileri yoluyla devlet borçlanma sürdürülebilirliğinin dolaylı belirleyicileri olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye özelinde 1975-2017 dönemini kapsayan cari açık, bütçe açığı, devlet borçlanma sürdürülebilirliği ve enflasyon verilerini kullanarak, bahsi geçen değişkenler arasındaki nedensel yapıyı tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu itibarla, tümevarımsal nedensellik modellemesinde sıkça kullanılan Yönlendirilmiş Döngüsüz Graflar (DAGs) tahmin edilerek nedensel çıkarım şablonları oluşturulmuştur. Elde edilen analiz sonuçları, bütçe açığının devlet borçlanma sürdürülebilirliğinin doğrudan bir nedeni olduğunu, enflasyon ve cari açığın ise bütçe açığı üzerinden devlet borçlanma sürdürülebilirliğini etkilediğini ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin, global ekonomiye sağlıklı bir şekilde entegre olması, bu çalışmanın konusu olan makroekonomik dinamikler arasındaki nedensel ilişkilerin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve ilgili politikaların bu bulgular doğrultusunda uygulanmasına bağlıdır. Bu bağlamda, elde edilen ampirik bulguların, iktisat literatüründe bütçe açığı, cari açık, kamu borçlanması ve enflasyon arasındaki nedenselliklerin tespitine yönelik yapılan çalışmalara, tümevarımsal nedensellik yaklaşımıyla katkı sağladığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z. ve Terzi, H. (2009), "ENFLASYON VE BÜTÇE AÇIKLARI İLİŞKİSİ: TANZİ VE PATİNKİN ETKİSİ", *Atatürk Üniversitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Dergisi,* Vol. 23 No. 2, pp. 195–211.

Ahmet, A.Y., Karaçor, Z., Mucuk, M. ve Erdoğan, S. (2004), "BÜTÇE AÇIĞI-CARİ İŞLEMLER AÇIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1992-2003)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 12, pp. 75–82.

Altunöz, U. (2014), "Cari açık sorununun temel nedenleri ve sürdürülebilirliği: Türkiye örneği", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 1 No. 2, pp. 115–132.

Aristovnik, A. (2007), "Short-and medium-term determinants of current account balances in Middle East and North Africa countries", William Davidson Institute Working Paper.

Bassetto, M. ve Butters, R. (2010), "What is the relationship between large deficits and inflation in industrialized countries?", *Economic Perspectives*, Vol. 34 No. 3.

Bayraktutan, Y. ve Demirtaş, I. (2011), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığin Belirleyicileri: Panel Veri Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 22, pp. 1–28.

Benli, M. (2019), "Yabancı portföy yatırımı-iktisadi büyüme ilişkisi: Yönlendirilmiş döngüsüz graflar analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, available at:https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.459337.

ÇELİKÖZ, Y.S. ve YUKACI, İ. (2016), "Konsolide Bütçe Açıkları ve İç Borç-Dış Borç İlişkisi: Türkiye Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Vol. 5 No. 3, pp. 478–504.

Chinn, M.D. ve Prasad, E.S. (2003), "Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: an empirical exploration", *Journal of International Economics*, Elsevier, Vol. 59 No. 1, pp. 47–76.

Demiralp, S. ve Hoover, K.D. (2003), "Searching for the Causal Structure of a Vector Autoregression", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, available at:https://doi.org/10.1046/j.0305-9049.2003.00087.x.

Devapriya, T.N.K.P.N. and ICHIHASHI, M. (2012), *How Does the Budget Deficit Affect Inflation in Sri Lanka*, IDEC Discussion Paper.

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009), "TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN BELİRLEYİCİLERİ: MGARCH MODELLERİ İLE BİR İNCELEME", *Maliye ve Finans Yazıları*, Vol. 1 No. 84, pp. 135–172.

Evren, İ. ve Sevda, A. (2016), "BÜTÇE AÇIĞI VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Vol. 38 No. 2, pp. 167–189.

GÜNAYDIN, İ. (2004), "Bütçe açıkları enflasyonist midir? Türkiye üzerine bir inceleme", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kesikoğlu, F., Yıldırım, E. ve Çeştepe, H. (2013), "Cari açığın belirleyicileri: 28 OECD ülkesi için panel VAR analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Kwon, D.H. ve Bessler, D.A. (2011), "Graphical Methods, Inductive Causal Inference, and Econometrics: A Literature Review", *Computational Economics*, available at:https://doi.org/10.1007/s10614-010-9236-9.

Li, Y., Woodard, J.D. ve Leatham, D.J. (2013), "Causality among Foreign Direct Investment and

Economic Growth: A Directed Acyclic Graph Approach", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, available at:https://doi.org/10.1017/s1074070800005162.

Pearl, J. (1995), "Causal diagrams for empirical research", *Biometrika*, available at:https://doi.org/10.1093/biomet/82.4.669.

Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R.J. (2001), "Bounds testing approaches to the analysis of level relationships", *Journal of Applied Econometrics*, Wiley Online Library, Vol. 16 No. 3, pp. 289–326.

Spirtes, P., Glymour, C.N., Scheines, R., Heckerman, D., Meek, C., Cooper, G. and Richardson, T. (2000), *Causation, Prediction, and Search*, MIT press.

Verma, T. ve Pearl, J. (1990), "Causal Networks: Semantics and Expressiveness", *Machine Intelligence and Pattern Recognition*, available at:https://doi.org/10.1016/B978-0-444-88650-7.50011-1.

Zhang, J., Bessler, D.A. ve Leatham, D.J. (2006), "Does consumer debt cause economic recession? Evidence using directed acyclic graphs", *Applied Economics Letters*, available at:https://doi.org/10.1080/13504850500398658.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE CAUSES OF THE BOKO HARAM INSURGENCY IN NIGERIA

AMADU BAH
SUPERVISOR

PROF. DR. OZDEN ZEYNEP OKTAV

YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY
ISTANBUL, TURKEY

Abstract— This paper will be based on a research carried out in Maiduguri, once the stronghold of the Boko Haram insurgency. It will provide an understanding of the Boko Haram phenomenon, especially from the perspective of its socioeconomic, political and social determinants. It will focus mainly on the Root Cause (RC) theoretical approaches and the relationship between social, economic, political, and demographic changes and Boko Haram terrorist activity that has plagued the country, especially the northern region for more than a decade. Since its emergence in 2002, Boko Haram, has perpetrated a series of deadly attacks on key governmental agencies, market areas, schools, religious centers, including Mosques and Churches, kidnappings of politicians, foreigners and young boys and girls, and extension of violence in the neighboring countries of Cameroon, Chad and the Republic of Niger.

Keywords: Boko Haram, Cameroon, Chad, Corruption, Niger, Nigeria, income inequality, religious cleavages, oppression, Poverty, socioeconomic and police force and brutality, political grievance, terrorism, unemployment.

Introduction

Regions or countries that are grappling with terrorism or that will tend to encounter terrorist activities in the future have a history of international economic, political and cultural relations with the west in the form of colonialism or neo-colonialism and globalization. The easy access to information and technology has enabled terror groups to spread their activities beyond national borders. Nigeria became independent in 1960 and achieved Republic status in 1963. The impacts of colonialism in Nigeria, like most post-independent nations in Africa, ushered in a culture of militarism, corruption, ethnic division and regional based political and economic structures.[1] Of all the groups that emerged in Nigeria since independence, Boko Haram has lasted longer and to date the sect continues to perpetrate violence, especially in the northern part of the country. The philosophy of Boko Haram is rooted in strict traditional Islamic beliefs. According to Muhammed Yusuf, Western education is inappropriate and in opposition to Islamic teachings. Therefore, the group is called Boko Haram, which means **"western education or civilization is forbidden.**"

Boko Haram fighters are mainly young men and women who hailed from rural villages in Boko Haram`s most frequented areas. Even though the medium age of recruit is 30, however, there are young fighters as young as 8 years old. As this research shows many people who joined Boko Haram do so for various reasons and depending on the year in which they joined the group. In 2002, the group operated as

1. Takudzwa Hillary Chiwanza, **The Problems and Legacies Created by Colonialism for Africa, August 2017.**

 ISBN: 978-625-7029-53-7

a non-violent group effectively marketing themselves as an alternative to Nigeria`s increasingly corrupt and western style government. For almost seven years Boko Haram drafted members from public meetings during which time they preached a revolution to create a purely "Islamic State". During these times, most of Boko Haram soldiers joined voluntarily. However, in 2009, the group losts its popular support and thus turned to other means of recruitment. This phase is widely regarded as when Boko Haram violent insurgency began. Under the leadership of Shekau, the group turned its attacks on civilians. Boko Haram`s recruitment strategy is founded on false promises of capital or loan support. However, interviwees affirmed that Boko Haram`s most effective recruitment strategy is social pressure. Nearly all fighters joined under the coercion of a relative or relatives, close friends, and even a business partner. Boko Haram resulted to outright force to recruit members. This is especially true for female members, who were kidnapped and enslaved by the group. This research shows a number of women joined out of pressure from their husbands or families.

From the 8th June- 8th July 2017, I carried out research in Nigeria. The research trip was funded by the Centre for near and Middle East Studies (CNMS), Philipps Universität, Marburg, Germany. Before I embarked on my trip, I had a million thoughts, both positive and negative in my mind about Nigeria and its people. A country with the highest population in Africa, a multi-ethnic society and a history of violence, including secession hostilities and insurgencies, is enough to get every visitor worried about his/her safety. Despite the negative perceptions one might have about the country and its people, especially if one relies exclusively on media account, Nigeria is a force to reckon with in terms of its economic strength. My visit to the country left a lasting impression on me. I was impressed with the people, food and culture. The questions that kept lingering in my mind was, how did Nigeria get to this stage? How Maiduguri, a great city and citadel of learning became a safe haven for Boko Haram? What went wrong? It would virtually be impossible to travel the length and breadth of Nigeria in one month due to its size. Therefore, this research was carried out in cities or places that suffered the most attacks. I interviewed people in Maiduguri and its environs, displaced camps in Maiduguri and Abuja, Nigeria`s capital city.

FINDINGS

This section explains the research findings and the conditions that led to frustration and aggression against the Nigerian society that led to the emergence of Boko Haram.

Religious motives

A call for implementation of Shari`ah in its totality and an establishment of an ideal community have, for some time now, been repeatedly made by the youth in the various Muslim communities in Nigeria (Abdul Fattah Olayiwola, 2007). [2] Boko Haram's late leader Mohammed Yusuf believed that "any form of authority outside the jurisdiction of Islam is idolatry or false. Therefore, adherence to the Nigerian government and the constitution amounts to falsehood. According to Yusuf, any State that formulates its own laws outside Islamic jurisprudence is associating itself with Allah`s powers and those who follow the legislative system are idolators (Yusuf 2009a: 66)."

Respondents I interviewed believed that:

"Islamic preachers whose words carried more weight than the government served as a leading factor in influencing the adoption of extremist views among the youth."

When asked why they joined the sect ex-Boko Haram fighters claimed that:

"They joined the sect to fight in the course of Allah (God) and their expectant reward was nothing less than a place in paradise."

[2] Abdul Fattah Olayiwola, 2007

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Members of the sect are not afraid to die because they believed death is a necessary end."

"As soldiers of Allah, death is a privilege that I earned as a result of my mission on earth to fight in the cause of Allah."

"I have been responsible for the death of many infidels and Muslims alike. As believers in Islam, we were told to spread the word of Allah and to execute anyone who refused to believe."

Others believed that Muslims in Nigeria seem to have lost power of control to their adversaries. Muslims loss of power culminated in their inability to achieve many of their national goals. One respondent said;

"Muslims in spite of the fact that they constituted a majority of over two-third (2/3) in the House of Assembly failed to push the biting issue of Shari`ah to a successful finalization. According to him, the existing divisions among them scared them from discussing issues of interest to Islam, knowing that they could never agree as some would simply attack the opinions of others."

Some respondents alleged that not all Boko Haram fighters were Muslims. They believed that some members of the group were Christians.

"Christian members were willing to kill their fellow Christians for nickels and dimes (money). Other Christians became members of the group in order to seek compromise. These people preferred to join the sect and kill in its name than suffer or be killed."

Islam is a religion that provides salvation for total submission and perseverance to its cause. Boko Haram leaders explain this purpose by advocating for the creation of an Islamic State and the enlightenment of non-Muslims. Boko Haram recruited young people who are dedicated to the teachings of Islam and created a false quixotic between the desire to join the ranks by killing for faith and honor.

Economic Motives

Unemployment and poverty are socioeconomic challenges that pose greater threat to security in northern Nigeria. There is a high level of work force, but lack of jobs that match skills. A very high number of employable Nigerians languished the streets searching for jobs that are not available. This is mostly attributed to the government`s inability to provide jobs and create the enabling environment for private businesses to thrive. (Katsina 2012, p. 113).

This research shows that unemployment and poverty are the major reasons why youth engage in violence. This is not to say that poverty is a direct cause of youth violence, but deprivation renders youth susceptible to radicalization. In other words, the tendency to produce terrorists in a deprived community is higher than societies in which the basic needs of food, shelter and clothing are always met. Respondents strongly agreed that:

"Boko Haram crisis is not a special case, but as can be said of every insurgent group, it is a reaction to the persistent economic and political disillusionment."

"Children from poor homes or those who were not brought up by their biological parents, including children from broken homes, abandoned and orphaned children, and children who are in the custody of relatives or others are the most vulnerable to being used to perpetrate religious violence."

Boko Haram respondents mentioned poverty as the reason for joining the organization. As one ex-fighter I interviewed said,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"I was motivated by the business and employment opportunities offered to me by the organization, such as micro-credit or interest-free loans."

An ex-fighter who fought alongside Boko Haram for two months at Jigawa village confessed that he joined the sect because:

"They promised them wives, money and business opportunities."

One respondent mentioned that:

"The ruling government has made belligerency a productive industry for young and unemployed citizens in the North."

"Some young people who join the group abstain from fighting in the first two-three months after joining. They leave the organization once they received money during the training sessions."

Support also came in kind which allows business owners to get stock or equipment free of charge. Some women received loans courtesy of their husbands who were also members of the group. Single women who received loans were encouraged to leave university and get married to Boko Haram members. Women engaged in small scale businesses, such as tailoring, driving, tricycle or "Kekenapep". Those who received loans from the sect were offered protection or security against theft.

An ex-Boko Haram fighter said that:

"The Sect managed to recruit unemployed youth from various countries including, Somalia, Sudan, Kenya, Libya, Algeria, and Egypt."

Whilst poverty affects all the geopolitical zones, tribes or religions in Nigeria, the rate of poverty in the North is far higher compared to the South. The North is endowed with natural resources such as gold, copper, gypsum, iron ore, barite, gemstone etc. unfortunately, despite the abundant natural resources, the north is the most economically disadvantaged region in Nigeria. The lowest poverty rate in the south is attributed to high literacy rate and employment opportunities as compared to the North where the Almajiri tradition, and the perception of women in the work force based on religious culture has helped foster poverty. There are usually high numbers of children in one family whose opportunity to get a good education and a better life in the future is minimal due to lack of financial resources. This situation increases the possibility of rebelliousness in society. (Sulloway, 1996; Skinner, 1992; Paulhus et al., 1999; Zweigenhaft and Von Ammon, 2000).

Corruption has ignited political instability in Nigeria. Public officials would spend millions of dollars of their investment to get elected into office. Once elected into office, these officials would use all means available to them to consolidate power and ensure that they retrieve the monies spent during the electioneering process. In other words, politics are now seen as a lucrative area of investment where development funds are diverted to benefit the political elites at the detriment of the masses. As is the hallmark of a fragile state, the Nigerian government has focused spending on military personnel and equipment and pays less attention to other sectors of the economy, such as infrastructure, health care and education which are critical to the economic development of the country. The illiteracy rate in the northern region is very high as a result of the embezzlement of funds meant for education in the region. Politically motivated conflicts like terrorism is connected to poverty due to corruption and political marginalization. The anger generated by years of corruption destabilizes the society and fueled violent conflicts.

Political Motives

Many terrorism experts agreed that people join terrorist groups to advance their political agenda. Ideologies that emerged as a result of nationalism, religion, revolution have all reinforce terrorism. Politics being what it is, is often the pivot of another aspect of life of any given community. Politics mold a community, fashioning its other parts into shapes. No sphere of life of a community can escape

 ISBN: 978-625-7029-53-7

some shade from the overall canopy of politics. It is thus appropriate to reiterate here that all problems militating against the unity of Nigerians are in many ways connected to the politics of the Nation.

Political reasons were identified as a prominent reason why individuals might decide to join Boko Haram. Many Nigerians, especially Northerners blame politics for the spate of ethnic and religious conflicts. Boko Haram respondents interviewed believe that:

> "Political reasons motivated their decision to join the group."

Ascension to the political post in party politics is through effrontery, praising of one`s ability and a lot of lobby. The individual whose sole aim is to win the post for adopts whatever method available to him to win whether primarily within his party or in the actual contest. As one respondent said:

> "Boko Haram received support from a certain politician, whose aim was to use the sect against their opponents in order to win election."

> "Had it not been for the support of Northern politicians Boko Haram would have find it difficult to fund their insurgency."

> "Supports came from disgruntled politicians who feel like it was their God-given right to rule Nigeria."

> "Northern politicians were using Boko Haram to create a state of anarchy and to ensure that the Goodluck Jonathan administration fails. The idea was to create chaos to an extent that would allow the Nigerian military to intervene and overthow the Jonathan administration and hand over power to a Northerner."

In Nigeria during political elections, if there are co-contestants for the post, to make sure that his opponents chances of winning is diminished logically becomes part of a politician duties. All this paved the way for animosity, frequent dissension and violence in party politics. Due to the unequal distribution of income, some of the Nigerian youths believed that kidnapping of high profile politicians or business men is their own form of revenge against the widespread corruption in the country.

Social Motives

Generations of Nigerians have demonstrated great propensity for loving, fending for and protecting the interest of one another. Some historical events clearly demonstrate proofs of the existence of this mutual brotherhood, which towered above all other considerations amongst Nigerians. Free atmosphere for trading existed between them before the coming of the Europeans. Although all Nigerian tribes are said to have traded with one another before the coming of the colonialists, there are indelible evidences that Muslims not only traded more with one another, but also dominated trade at both National and International levels. Probably due to the synchronization of many aspects of their life by Islam in which they exclusively believed, their daily requirements were also brought into asynchrony. Thus, they necessarily traded together from all tribal groups and all regions with greater zeal.

Extremist groups usually take advantage of the existing gaps and developed a message that speaks directly to such neglect communities. The majority of the respondents blamed their childhood experiences and lack of access to basic facilities, such as access to basic education and other necessities in life, as the reason people were motivated by the message of Boko Haram. Environmental surroundings and access to basic services is essential in a child`s life and dictates the kind of person

 ISBN: 978-625-7029-53-7

he/she will grow up to be. In development studies, this is called "accidental geography" (Blum, 2016).[3] One respondent avowed that:

> "Instead of focusing on the negativity tag of Boko Haram, why not in the first place look at the extraordinary social insensitivity that gave rise to the adrenalin of Boko Haram."

Abuse of the Almajiri system is a major contributing factor in the radicalization process of members. The term almajıri/alamajirai is used to describe children who attend traditional Islamic schools, and who because of lack of proper parental care are seen begging all over the streets, especially in the northern part of Nigeria.

> "Some parents feel obliged to send their children to these traditional schools to fulfill their religious obligations. But others send their children to these schools because they are too poor to provide the basic needs for their children at home."

There are a growing number of children without adequate or no parental care in the north, especially in Borno state. This in part is the effect of the oil boom and corruption of the Nigerian elites.

> "In the eyes of their parents, Allah will provide a better life for their children in ways they never imagined."

Most of these children sleep in the streets and are seen begging everywhere for food and other basic necessities. One respondent strongly feels that;

> "Parents and society provide the enabling environment of breeding persons intensely antagonistic to people."

There were instances, when children as young as 4 years were detached from their families to searching for education and living with people who were completely strangers to them. These children deprived of the warm and love of their parents or relatives are usually pushed to the streets by their teachers to fend for themselves. Such children harbor hatred towards everyone in society and are willing to take advantage of any opportunity available to them to vent their anger. These children are useful in transporting weapons from one place to another and are used as suicide bombers.

Mohammed Yusuf exploited the situation and established Mosques and Madrassas (Islamic schools) to which the poorest of the poor in Nigeria and neighboring countries enrolled their children (Ekanem, Dada and Ejue, 2012:233). These schools became recruitment centres for jihadists and suicide bombers.

> "In exceptıonal circumstances, some parents sent their children to Boko schools."

Young people are drawn to street gangs or terror groups usually as a way of defining themselves, their roles, friends and their interaction with society. Violence and death are the accepted norm within the group. Any rejection of violence or suicide bombings is tantamount to losing one`s place within the group. Thus, once members join a terrorist group, they pledged their loyalty to the group. The need to belong, to be respected, family and peer group pressure were given as reasons behind individuals joining Boko Haram. Boko Haram respondents identified pressure from the family or peers as a reason for joining the sect.

Revenge Against the Security Forces

[3] Richard C. Blum, **An Accident of Geography: Compassion, Innovation and the Fight against Poverty**, Greenleaf Book Group Press; 1 edition (2016).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

The ability of powerless groups to exert revenge against powerful adversaries is another cause for terrorism. Victimized people always feel justified to fight back by any means at their disposal. In the case of Nigeria, the action of the Nigerian security and military forces deployed against Boko Haram have been criticized by the local population of Borno state, which have injured civilians and damaged property. Allegations include extra-judicial killings and intimidation. Findings from this study show, however, that alleged excesses of the security forces are among the important driving forces of youth extremism and violence.

The killing of innocent civilians through military actions led to a mistrust against the government and strengthened the sect`s members who were motivated by revenge against the security forces. As an ex-Boko Haram fighter stated:

> "The security officers killed all my children when they found out about me. However, this did not deter me from fighting. Instead it hardened by belief because I know I will meet my children in paradise soon enough."

> "The military exerted jungle justice and did not want to waste time and money to bring captured Boko Haram fighters to a court of law."

> "The Nigerian Military has been heavy-handed in dealing with the insurgents. This only served to galvanize the group further."

Soldiers sometimes carried out massacre and blamed it on Boko Haram. Residents of the northeast believed that Boko Haram was not the only terrorist killing them.

> "They blamed some of the killings on the security forces or people wearing military uniforms pretending to be soldiers. They believed that the soldiers were worse than Boko Haram fighters. The security forces usually showed up hours after crimes had been committed."

> "Many innocent bystanders were arrested and imprisoned under inhumane conditions."

Respondents said:

> "Boko Haram has been attacking military barracks, killing soldiers and stealing weapons. Therefore, I do not believe that the military officers deliberately attacked civilians, those they are sworn to protect. What I do believe is that the pervasive corruption in the federal government hampered the fight against Boko Haram."

> "Had it not been for the intervention of the Civilian Joint Task Force (JTF), Boko Haram would still be operating in Maiduguri."

The government mishandled the situation from its inception. The Jonathan administration was weak and did not take the insurgents seriously enough. Probably because the South of the country was not directly affected by the crisis.

Conclusion

Grievances, whether real or perceived, are insufficient to turn radicalization into violent extremism. They must be framed by extremists in binary narratives that fit personal feelings and experiences into larger political frameworks. As the research showed Boko Haram members who joined the sect have widely differing motivations for doing so. Boko Haram functioned like a state within a state.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Boko Haram has used terrorism for almost a decade, but this strategy has not helped it achieve its goals. Sharia law was established in Northern Nigeria in 1999, even before Boko Haram started using violence. Since then Nigeria, Northern Nigeria included, have not evolved towards a "pure" Islamic State the way the sect conceptualizes it. Western elements have not been erased from the country and the government has not been overthrown and replaced by an orthodox one. Rather, the sect's activities have driven it even further away from the society. The Nigerian government is now activley fighting the sect, while most Nigerians consider it as a criminal organization. The more Boko Haram uses violence against civilians, the thinner becomes the opportunity to find an agreement with the government. If the sect was a rational organization, it would have shifted to another strategy. The fact that it is still targeting civilians and using terrorism, despite this strategy's lack of success, shows that it is rather an irrational group.

Boko Haram is typically a protean organization, both in term of activities and goals. At first, it was a rather peaceful organization trying to uphold the Prophet's teachings. It then became violent in 2002 and started using widespread terrorism in 2009. As such, its activities have been evolving. During its first stage of development, the sect refrained from using violence, but in recent times it has now become the most violent organization in the world. Its goals have also been unstable. Even though it has always tried to uphold rigorous Islamic values, it did not try to establish an Islamic State and Sharia law in Nigeria from the beginning. And its targets have been varied: Muslim clerics, Christian churches and people, State symbols and offices. There is no consistency with regard to its activities, goals and targets, which tends to characterize Boko Haram as an irrational organization.

REFERENCES

Abrahms Max, "**What Terrorist Really Want, Terrorist Motives and Counterterrorism Strategy**", International Security 32(4), 2008.

Adenrele Adetoro R., **"Boko Haram Insurgency in Nigeria as a Symptom of Poverty and Political Alienation",** Journal of Humanities and Social Science 3(5), 2012

Ahokegh A.F., "**Boko Haram: a 21st Century Challenge in Nigeria**", European Scientific Journal 8(21), 2012.

Jayi A.I., **"Boko Haram and Terrorism in Nigeria: Exploratory and Explanatory Notes",** Global Advanced Research Journal of History 1(5), 2012.

Richard C. Blum, **An Accident of Geography: Compassion, Innovation and the Fight against Poverty**, Greenleaf Book Group Press; 1 edition (2016).

Takudzwa, Hillary C. **The Problems and Legacies Created by Colonialism for Africa,** 2017.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İKTİSAT TARİHİ AÇISINDAN ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİNDE DENİZ TİCARETİ FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Ahmet DENİZ
Trakya Üniversitesi

ÖZET

Orta Asya'da yaşayan Türk'lerin deniz merakından dolayı çocuklarına "Deniz" ismi koydukları görülmektedir. Orta Asya'dan Göç başlamasıyla ilk kez Hazar Denizi bölgelerinde denizcilik faaliyetleriyle tanışmışlardır. Denizciliği benimseyerek çok önem verdikleri bilinmektedir. 1064 yılında dönemin en ileri düzeyde dünya ticaretinin yapıldığı bölge olan Kars Ani fethi ile Anadolu topraklarında kalıcı olarak yerleşim başlamıştır. Anadolu topraklarından geçen "İpek yolu ve Baharat Yolu" ticari yolları hâkimiyetleri altına almışlardır. Alp Arsla'nın bu mücadelesi sonucunda odan sonra başa geçen Selçuklu yöneticileri sahil bölgelerini ele geçirmişlerdir. Türklerin hayallerindeki denizlerle kovuşma sağlanmış olup bununla yetinmeyerek ticari yolların denizlerle buluşması sağlanmıştır. Bu sayede Asya kıtası ile Avrupa kıtası arasında Anadolu'nun bir ticari köprü olmasına imkân vermişlerdir. Selçuklu topraklarında bulunan ticari yolları ve ticaret merkezlerini çoğalması sağlanarak var olanların tadilatı yapılmıştır. İhtiyaç duyulan yerlere kervansaraylar, hanlar ve hamamlar yapılmıştır. Anadolu'da bulunan bu bölgelere ticaret yapmak için gelen tüccarlar üç gün konaklama hizmetleri bedava verilmiştir.

Bu araştırmanın sınırları Anadolu Selçuklu Devletinde yaşamış olduğu bilinen Türk denizcileri döneminde yapılan deniz ticareti ve beylikler döneminde Türk denizcilerinin yaptığı deniz ticareti faaliyetlerinden oluşturmaktadır. Çaka Beyle başlayan Türk denizcilik faaliyetleri ondan sonraki denizcilere önder olacak bilgi ve tecrübeyi aktarmıştır. Alanya Limanı Selçuklu himayesine katılmasıyla Anadolu Türk tarihinde denizcilik faaliyetlerinde birçok gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Amacımız Selçuklu Devleti ve sonrasında kurulan Beylikler döneminde Anadolu topraklarında gerçekleşen deniz ticaretinin, kimler tarafından yapıldığına ışık tutmaktır. Komşu ülkelerle yapılan ticaretin deniz ticareti ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçukluda Denizcilik, Ticaret Yolları, Anadolu,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Ayrıca Ticari yollar ve bölgelerde hamamlara iktisadi bir faaliyet olarak yaklaşıldığı üzerine belgelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Türklerin Anadolu yerleşimi 1064 yılında Kars ani fethi ile başlar ve ilk Türk yerleşimi burada yaptıkları görülmektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göç sürecinde, kendi kültürü içinde barındırdığı ticaret tutkusu gittikleri her yere götürdükleri bilinmektedir. Anadolu topraklarında bulunan ticaret yollarını ele geçirmiş ve bu yolları çok kısa zamanda sahillerle buluşmasını sağlamıştır. Anadolu sahillerinde stratejik öneme sahip bölgelerde bir çok liman yapmış, var olanları da yenileyerek onarmıştır. Anadolu topraklarını bir yarım ada gibi çeviren Akdeniz sahilleri, Ege Denizi ve adaları, Karadeniz'e ulaşmakta olan ticari yolları hakimiyeti altına almışlar, bu sayede ticari üstünlük kazanırken kendi topraklarının bütünlüğünü de koruya bilmiştir. Selçuklu yöneticileri topraklarından geçen ticari yolarının güvenliklerini sağlamak ve tüccarları dinlendirebilmek için kervansaraylar, hanlar ve hamamlar inşa ettirmişlerdir. Tüccarlar buralarda üç gün ücretsiz konaklama yapmışlardır. Tüccarların mal ve can güvenliklerini garantisi verildiğini belirten fermanlar çıkarmışlardır. Deniz ticaretinin aksamadan ve güvenilir imajı kazanılması için yabancı birçok devletle uluslar arası antlaşmalar yapmışlardır. Selçuklu dönemine ağır darbe vuran Moğol saldırıları, maddi manevi Selçukluları yıpratmış, deniz ticaretini ise durma noktasına getirmiştir.

Anadolu Toprakları 1064 sonrasında Türk istilası ve fethi gerçekleşirken Selçuklu Devletiyle alakası olmadan, bağımsız olarak davranan, korsan profili çizen Çaka Bey (1081-1097), ilk Türk denizcisi olarak anılır. İlk Türk donanmasını inşa ettirmiş, bu donanma ile açık denizlerde denizcilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu donanma ile Bizans donanmasını bozguna uğratmıştır. Çaka Bey'in Foça, İzmir, Urla, Ege Adaları ve sahillerinde gücünü çok kısa sürse de kabul ettirmiştir. kendisinden sonra gelen Gazi Umur Reis, Karamürsel Bey'in önünü açmış, onlara fener olmuştur. Marmara ve Ege sahillerinde büyük donanma kurmayı başarmıştır.

2. Türk Deniz Ticaretinde Genel Bakış

Deniz ticareti üzerine ilk faaliyetleri Memlük Türklerinde görmekteyiz. Uzak doğu ticareti Hint okyanusu üzerinden Kızıldeniz'e ulaşıyordu. Kızıldeniz den Mısır İskenderiye limanına getiriliyordu. Haçlı Savaşı sonrasında Hıristiyanlar için kutsal olarak değerli yerlerin Memlüklülerin ellinde olması sonucunda Papalık tarafından ticari ambargo uygulanılmıştır. Ambargo İtalyan şehir devletleri bozmuştur. İtalyan şehirleri ise Türklerle ticareti gizlice devam etmişlerdir(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

İlhanlı Devleti döneminde Fırat nehrinde birçok ticaret yapıldığı ve ticaretin yapılmasında kullanılan gemiler, Cenevizli ustalara yaptırılıyordu. Bağdadan hareketle Hint Okyanusuna gidebilen bu filo Memlüklerin deniz ticaretine ortak olmaya hedeflemişlerdi. Cenevizli ustalardan yardım alan İlhanlı Devleti Hazar Deniz ticaretinde faaliyetlerde bulunmak üzere filo yaptırmışlardı. Altınordulu askerlere ve nehirdeki korsanlarla mücadeleler bu şekilde yapılıyordu. İlhanlı Devleti deniz ticareti sayesinde Trabzon Rum

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Pontus Devleti ile anlaşmalar yaparak ticari hayatını sürdürmüştür. Bizans İmparatorluğu ile İlhanlı Devleti arasında ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşama gereği Anadolu topraklarındaki Türk Beyliklerinin Bizans üzerindeki olumsuz baskılarının kırılacağı beklentisi vardı. Fakat bu beklenti boşa çıktı(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

1263 yılında Bizans İmparatoru Mihail Palaolog, Memlük Türk Devleti ile bir antlaşma imzalamıştır. Anlaşma gereği Memlük ticari gemileri boğazlardan geçebilmektedir. Memlüklüler boğaz yolunun açılmasıyla Altınordu Türk Devleti ile ticaret yapılmasına imkan sağladı. Bu durum siyasi bloklaşmayı doğurmuştur. Selçuklu Devletinde Ticaret yolları Kuzey-Güney ve Doğu-Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Anadolu topraklarında; Doğu-Batı yolu Antalya ve Alanya Limanlarından başlayıp Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Kars'dan geçerek Tebriz üzerinden Asya ülkelerine devam edip uzak doğuya bağlanan diğer yollarla buluşman ilk transit yoldur. Kuzey-Güney güzergahında devam eden ticari yolu Antalya, Alanya, Yumurtalık limanı ile Sivas' kadar ulaşıyordu. Diğer bir kol ise Suriye-Irak kara yolu, Elbistan üzerinden Kayseri'ye, buradan da Sivas'a, Daha sonra Tokat üzerinden Samsun ve Sinop limanlarına ulaşmaktaydı(Turan, 1946; 489-491 ve Tabakoğlu, 1986; 76-77).

3. Anadolu Topraklarında Türk Deniz Ticaretinin Evrimsel Süreci

Süleymanşah'ın çok hızlı geliştirdiği denizcilik faaliyetleri Bizans İmparatoru Aleksios(1195-1203) kızdırmış bu yüzden Samsun limanına büyük bir donanma ile kuşatmıştır. Selçuklu Devletine ait tüm gemilere ve taşıdıkları ticari mallara el koymuşlardır. Sonrasında yaşanan süreç Bizans İmparatoru tazminat ödemeyi ve el koyduğu gemileri ve ticari malları geri iade etmiştir. Bu yaşanalar dan sonra Selçuklu Devleti başkentini İznik'ten alıp Konya taşımışlardır. İktisadi açıdan güçlenmenin yolunu deniz ticaretinde olduğunu fark etmişlerdir. Anadolu sahillerinde deniz hakimiyeti kurarak deniz ticaretinden asla vazgeçmeyeceklerini ispatlamışlardır. Selçuklular bu sebeple 3 kasım 1214 yılında Sinop ve 5 Mart 1207 yılında Antalya'yı deniz ticaretinde yükselmek için hakimiyetleri altına almışlardır. Sinop doğal bir liman olma özeliği bulunurken uluslar arası ticaretin kapılarını aralayan bir anahtar görevi üslenmiştir. Antalya limanı Afrika ve Avrupa gemililerinin en çok sığındıkları, uluslar arası ticaretin devamlı yapıldığı bir liman özeliği taşıdığından, kısa sürede hakimiyetleri altına alınmıştır(Heyd, 1975, 335, 611).

Selçuklu Devleti İslamiyetlin içmeyi yasaklamasına rağmen kaliteli şarap üretimine ve ticaretine göz yumuş, şarap deniz ticareti kalemleri arasında başı çekmektedir. Kaliteli şap kaynaklarına sahip ve zeytinyağı deniz ticaretinde ikinci önemli kalemler olarak yer almaktadır. Şapın Karahisar, Kütahya ve Konya'dan, Karadeniz'de bulunan limanlara ulaşım bağlantılarını hakimiyeti altına almayı başarmışlardır. Karadeniz kıyısındaki Giresun ya da Trabzon limanlarına ulaştırıp uluslar arası deniz ticaret faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Akdeniz kıyılarındaki Antalya ya da Kilikya Ermeni Krallığı egemenliğine son verilerek ele geçirilmiştir. Ayas veya Büyük Menderes vadisi yoluyla Bizans egemenliğindeki Ege ve Marmara denizleri kıyılarında yer alan Ephessus (Efes), Miletus (Balat) veya Trilye (Mudanya) gibi dağıtım-aktarma merkezi faaliyetlerindeki liman bölgelerini hakimiyetleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

altına almışlardır(Saint Quentin, 1965: 69).

Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ferman çıkararak, Selçuklu himayesinde ki bölgelerde malları çalınan tüccarların zararlarının karşılanmasını emretti. O dönemin deniz ticareti ve ticari ilk sigorta uygulamasını hayata geçirmiştir. Selçuklu Sultanı bu ferman sonrasın da deniz ticaretinden alınan ve ticari kervanların ödediği vergileri kaldırmıştır. Bu akılı politikalar ile Anadolu topraklarında ve deniz ticaretinde durgunluk bitmiş tekrar canlanma başlamıştır. I. İzzeddin Keykavus(1211-1220) döneminde Selçuklu Devleti ile Avrupa ilişkilerinde, liman köprüsü özeliği taşıyan, Kıbrıs'la babası gibi yeni ticari anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşma metinlerine göre; Tüccarlar her iki devlete rahatça ticaret yapabilecekler, Korsan saldırılarından kaçan tüccar gemileri iki ülkeye sığınma hakkı tanınmış, Batmak üzere olan gemilerin mallarına el konulması, Tüccarın ölüm sebebiyle bu tüccara ait ticari mallar o devlete verileceği hükümleri yer almıştır. Selçuklu Devletinin deniz ticaretini güvence altında tutması ticari faaliyetlerinde diğer ülkelerin tüccarlarının dikkatini çekmiştir. Bu politikalar tüccarları deniz ticareti yapmak için Akdeniz'e gemilerini yönlendirmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti, Türklerin Denizcili faaliyetlerinde ve deniz ticaretinde ustalaşmalarını sağlamış, XIII. Yüzyılın ikinci döneminde İlhanlı devletinin baskıları sonucunda dağılmıştır. Denizcilik faaliyetleri ve deniz ticareti sahillerde kıyısı olan beylikler himayesinde devam ettirilmiştir(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

4. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde İki Türk Denizci Liderleri

Resim 1: Çaka Bey

Resim 2: Gazi Umur Reis

Selçuklu Devlet adamları Anadolu'nun batı sahillerine ulaşmayı başarmasıyla denizcilik faaliyetlerine hız verilmiştir. Süleyman Şahın ölmesinin arkasından Ebulkasım Gemlik Limanını fethettiği ve Hızlıca gemi filosu yaptırarak Bizans'la denizlerde mücadele yapmaya başlamıştır. İznik Emiri Ebulkasım aynı dönem Türk denizcileri ile ilişki kurmuştur. Bu denizcilerden önde geleni Çaka Bey ile deniz faaliyetlerinde yardım alacak politikalar geliştirilmiştir. Selçukluların ticari yolları denizlerle kavuşturmak için Alanya ve Sinop Fethileri yapılmıştır. Bu iki limanda tersaneler açılmış, Türk gemiler için ticari bir liman, Karadeniz'in ve Akdeniz'in karşı tarafında bulunan devletlerle ticari anlaşmalar yapmayı sağlamıştır. Bu denizlerde kaçakçılık ve korsancılık faaliyetlerinin önlenmesi için askeri bir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

üst olarak ayrı öneme sahiptir. İznik'te kurulan tersanede gemi yapımı sürerken Anadolu topraklarının kuzey kıyılarında Türk denizcilik faaliyetleri hız kazanmıştır. Selçuklular 1084 yılında Sinop bölgesinin fethi ile Karadeniz de deniz ticaretinde söz sahibi olmuşlardır(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

Bizans'ın deniz ticareti Çaka Bey tarafından durma noktasına getirilmiş, Bizans'ın deniz ticaretinden kazandığı gelirin büyük bölümünü elle geçirmiştir. Çaka Bey deniz ticaretinden kazandığı paralar ile ekonomik güce sahip, kendine ait bir devlet kurmak istiyordu. Yetişmiş denizci personeli özenle seçiyor, balkanlara göç eden Peçenek Türkleri ile stratejik ilişkiler kuruyordu. Bu stratejik planı Bizans'ın batıdan gelebilecek yardımlarını kesmiştir. Anadolu Selçuklu Devletinin desteğini alarak doğudan akınlarla Bizans'ı bitirmeyi hedefliyordu. Bunu sağlayabilmek için Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'la kızını evlendirdi. Çaka Bey Ege kıyıların da deniz ticaretini hızlandırmış ve İzmir'de Türk tersanesi açmıştır. Donanmasını genişletip deniz ticaretinde kavşak olan üst adaları ele geçirmiştir. Midili, Sakız, Sisam, Rodos, Edremit ve Çanakkale de bulunan Abidos gümrük kentini hakimiyeti altına almayı başarmış, Bizans'a karşı ayaklanan Girit ve Kıbrıs isyanlarını desteklemiştir(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

Aydınoğlu Beyliğinin kurucusu Mehmed Bey, Aydın ve çevresini himayesine geçirmiştir. İlk hedefi deniz ticaretine yönelerek Ege denizi ve çevresinde Ayasluk'ta (Efes-Selçuk), ilk donanmasını yaptırmıştır. Oğlu Gazi Umur, kardeşi Hızır ile birlikte bu donanmayı büyüterek geliştirmişlerdir. 1319 yılında Sakız Adası'na bir baskın yaparak İzmir ve bölgesini hakimiyeti altına almışlardır. Arkasından Gazi Umur, deniz ticaretinin hızlı olduğu ve iki yıldan fazla süren bir kuşatmayla Cenovalıların himayesindeki İzmir Liman Kalesi'ni hakimiyeti altına almayı başarmıştır(1322 yılı). İzmir şehrinin iki sahillide Türk hakimiyetine girmiş oluyordu(Merçil, 1991: 239-241).

Aydın oğullarından Gazi Umur, sahile bağlantısı olan Türk beyliklerinden gelen deniz gazilerini himayesi altında toplamayı başardı. Başta Trakya bölgesi olmak üzere bir çok yeri kuşatıyor, beyliğine ganimetlerle dönüyordu. El-Ömeri, Balıkesir beyi Demirhan'ın Bizans topraklarında yaptığı denizcilik faaliyetlerini, "*gemileri denizde rüzgârın önünde sanki uçarak gider, şehirler o gemilerden titrerdi"* sözleriyle övgü içinde anlatmaktadır(El-Ömeri'den çev., Öden, 1999: 5).

1334 yılında Aydınoğlu Beyliğinin kurucusu Mehmed Beyin ölümüyle ulu-beg sıfatıyla, Aydınoğulları beyliğinin başına 25 yaşında, kardeşinin onayı ile Umur Reis getirilmiştir. Himayesi altında olan İzmir'de tersanesinde 350 yelkenli gemi ve 2600 gemiciden oluşan donanma kurmuştur. Boğazlardan geçip Karadeniz'e çıkmıştır. Kili ve Eflak ülkelerini talan edip İzmir'e ganimetlerle geri gelmiştir(1340). Kısa zamanda bulunduğu bölgede askeri gücünü kabul ettirmiştir. Gazi Umur, Bizans'la da siyasi ve ticari anlaşma yapmıştır. İstanbul'da taht kavgalarında taraf olmak zorunda kalmıştır *Düsturname-i Enveri*, haz. M.H.Yinanç, 1928: 19).

Umur Reisin beyliğin başında ilk görevi Bizans' ait Alaşehri kuşatıp vergiye bağlamıştır. Daha sonra Balkanlar'a yönelip bu toprakları ebedi Türkleşmesini sağlamış,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İslam gazilerinin büyük başarısı kabul edilir. Umur Reis dürüstlüğü ve centilmenliği, bonkörlüğü gibi muhteşem kişiliği ile sadece adamları tarafından değil aynı zamanda diğer yabancılarında beğenilerini kazanmış bir kişiliğe sahiptir. Gazi'nin çok yakışıklı boylu postlu olması Anadolu ve Avrupa bayanları arasında bir ekol imajı ile anlatılırdı. Destana göre Gazi Umur, 18 yaşında İslamiyet altında savaşmaya başlar ve hayatı boyunca 26 gaza yapmak nasip olmuştur. Batılı tarihçilerce Umur Bey, Morbassan, Umur Paşa, Bahaeddin ve Gazi lakaplarıyla anılır olmuştur(Baykara, 1990: 9).

1342 senesinde 385 parçadan oluşan donanması, 29 bin askeri birliği ile Trakya'nın Karadeniz sahillerinde bulunmaktaydı. 10 yaşında ki İmparatora vekaleten bakan kraliçe Kantakuzen'e karşı çıkan isyanları bastırmıştır. Meriç nehrini ulaşmak için 6 mil gemileri karadan yürüterek nehir boyu ilerleyip Ege denizine ulaşmayı başarmıştır. Kantakuzenin düşmanlarını arkadan sararak, yaptıkları anlaşmaya sadık kalmıştır. Bu yaptığı yardımının karşılıksız kalmamıştır. Trakya'dan Selanik'e kadar olan toprakları hakimiyeti ne almış, Bizans Devletini vergiye bağlamıştır. Gazi Umur, Kantakuzen'le yaptığı anlaşmaya sadık kalarak Rumeli'ye yerleşmeyi düşünmemiştir. Fakat Trakya'nın Türkleşmesini önünü açmıştır(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38). Kendinden sonra Osmanlı padişahı Sultan Mehmed' Fatih unvanı almasını sağlayacak askeri stratejiyi miras bırakmıştır. Fatih çok iyi tarih bilgisine sahip olduğu için bu stratejiden faydalanıp bir çağı kapatıp, yeni bir çağın açılmasına neden olan "İstanbul'un Fethi" ile gerçekleşmiştir.

1344 yılında Papa önderliğinde Hıristiyan koalisyonun haçlı donanması, Kadifekale hariç tüm İzmir'i ele geçirmişlerdi. 1348 yılında Gazi Umur'u orada şehit düşmek nasip olmuştu. Umur'un 39 gibi genç yaşında şehit olmasını, Enveri'nin Destan'ında uzunca bahsetmektedir(Düsturname-i Enveri, 1956: 16). Kantakuzen sadık dostunu kaybedince, Gazi Umur'u gibi sadık, dürüst ve güçlü bir dost olarak, Türkmen beyi olan bir liderle ilişki kurmuştur. Kızını Orhan Gaziyle evlendirmiş ve iyi ilişkiler içersinde devamlılığını uzatmasını sağlamıştır.[1] Trakya bölgesinde Türk gaza Flamasını taşıyan Osmanlı dönemi başlamıştır. Umurca Oğlanlarının aştığı yoldan ilerleyen, Osmanlı gazileri, Trakya Topraklarında ebediyen yerleşmişlerdi(İnancık, 2009; 32). Yeniçeri ocaklarında Gazi Umur Reis bir ekol olarak rahmetle hep anılmıştır.

Sonuç

Anadolu Selçuklu Devlet yöneticileri Anadolu'da güçlü ve kalıcı bir devlet olmanın yolunu ekonomik faaliyetlerle olacağını farkında oldukları için ticari yolların geçtiği bölgeleri himayeleri altına almışlardır. Ticari yollar üzerinde bir çok yeni yerleşim kentlerini dervişler ile Ahiler vasıtasıyla kurmuşlar eski kentlerin hızla onarılmasını gerçekleştirmişlerdir. Vakıf sistemini devreye sokarak bu kentlerde tüccarlara üç gün bedava hizmet veren kervan saraylar, hanlar, hamamlar ve dini ibadethaneler açmışlardır. Devlet tarafından yapılan bu politika, ilk kamusal hizmetlere örnek teşkil eder. Tüccarların mallarını ve Canlarını sigorta

[1] Destan'a göre Kantakuzen daha önce kızını Umur'la evlendirmek istemiş ancak o, *kardeş* oldukları için bunu reddetmişti, s. 85; *Dukas Tarihi*, 16;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

altına almışlar, ticari yolları Karadeniz ve Akdeniz'le buluşturarak Anadolu topraklarını ticari bir köprü konumuna getirmişlerdir. Tüccarlardan vergi alınmaması yani gümrüklerin kaldırılması ticaretin ve deniz ticaretini çok hızlandırmıştır. Ege denizi ve adalarda bu ticaret hızını çoğalmasında katkı sağlamıştır. Bu Sayede Uluslar arası ticarete konu olan malların dağıtım kanalı Anadolu topraklarında bir köprü vazifesiyle yapılmıştır. XXI yüzyılda Trakya bölgesinin Türk himayesinde kalmasını Selçuklu Devleti yöneticilerine ve aslında Türk Denizcileri olan Çaka Bey ve Gazi Umur Reis'e borçluyuz. Tüm şehitlerimizi rahmetle niyaz ederiz.

KAYNAKÇA

BAYKARA, T.(1990), Aydınoğlu Gazi Umur Bey (1309-1348), KB Yayınları, Ankara.

BOSTAN, İ.(2009), İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu, Türk Denizciliği Tarihi, Boyut Yayınları, İstanbul.

DELİLBAŞI, M.(1983), Ortaçağlarda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış, Belleten, XLVII/185, İstanbul.

DÜSTURNAME-İ ENVERİ(1928), Türk Tarih Encümeni Külliyatı, haz. M.H.Yinanç, İstanbul.

DUKAS TARİHİ(1956), çev. VL. Mirmiroğlu, İst. Matbaası, İstanbul.

HEYD, W.(1975),Yakın Doğu Ticaret Tarihi, çev. E. Z. Karal, TTK Basımevi, Ankara.

İNALCIK, H.(2009), Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar', Türk Denizcilik Tarihi I, ed. İ. Bostan-S.Özbaran, İstanbul.

KADIOĞLU, M.(2006), Anadolu Selçuklularda ve Anadolu Türk Beyliklerinde Denizcilik Faaliyetleri, Donanma Komutanlığı, 3ncü Deniz Harp Tarihi Semineri, 2. Bölüm 23-38, Gölcük/Kocaeli.

MERÇİL, E. (1991), Aydınoğulları, TDV, İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, 239.

ÖDEN, Zerrin G.(1999), Karası Beyliği, El-Ömeri'den nakletmiştir, TTK Basımevi, Ankara.

TABAKOĞLU, A.(1986), Türk İktisat Tarihi, Dergah yayınları, İstanbul.

TURAN, O.(1946), Selçuklu Kervansarayları, Belleten, İstanbul.

SAİNT QUENTİN, de Simon (1965), Histoire des Tartares. Ed. Jean Richard, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

WİTTEK, P.(1999), Menteşe Beyliği, çev. O.Ş.Gökyay, TTK Basımevi, Ankara.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

DİJİTAL DÜNYANIN DİJİTAL HASTALIĞI SİBERKONDRİ

Enes BALOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

ÖZET

İletişim teknolojisinin gelişimi ekonomiden siyasete kadar birçok alanda değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Bu alanlardan bir tanesi de sağlıktır. Sağlık alanında örneğin randevu sistemindeki kolaylıklar gibi birtakım olumsuz durumlara da yol açmaktadır. Bu olumsuzluklar arasında internetin gelişimiyle ortaya çıkan ya da dönüşen hastalıklar gösterilebilir. İletişim teknolojisinin ve mobil cihazların FoMO, Selfitis, Ego Sörfü gibi hastalıklara sebep olabildiği gibi hipokondri rahatsızlığını da dönüştürerek dijital türü olarak ifade edebileceğimiz siberkondri rahatsızlığına da yol açmaktadır. Bu çalışmada siberkondri rahatsızlığına/hastalığına odaklanılarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Siberkondri, İnternet, Sosyal Medya.

GİRİŞ

Web 1.0 teknolojisinin ardından Web 2.0 teknolojinin geliştirilmesiyle birlikte internet kullanımının arttığı bilinmektedir. Web 2.0 teknolojisinin kullanıcıların da içerik üretmesine olanak sağlaması aynı zamanda kullanıcıların internette daha fazla zaman geçirmesine yol açmaktadır. İnternetin eşzamanlılığın yanında eşzamansızlık özelliğini de beraberinde getirmesi bireylerin veriye ulaşımını kolaylaştırmaktadır. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişim ve dönüşüm farklı alanlarda da kendisini göstermektedir. Şöyle ki günümüzde bireylerin sağlık konusunda bilgilenme aşamasında sağlık personeli yerine kitle iletişim araçlarını ve bilhassa interneti tercih eder hale geldiği dikkat çekmektedir. Bu durumun çevrimiçi ortamda çok sık tekrar edilmesi ise siberkondri rahatsızlığına/hastalığına neden olmaktadır.

Hastalık kavramı normal standartlara göre gözlenebilen, ölçülebilen, kaydedilebilen, sınıflandırılan ve analiz edilebilen bazı anormal semptomlarla açıklanır (Lidler, 1979: 723). Türk Dil Kurumu'na göre ise hastalık, "organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, ruh sağlığının bozulması durumu"dur (tdk.gov.tr).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Siberkondri en basit tanımıyla internet ortamında çok sık olarak sağlık bilgisi arama rahatsızlığıdır. Şöyle ki bireylerin günümüzde sağlık personelinden ziyade internetten bilgilenmeyi tercih ettikleri ve bu durumun tekrarlayan bir sürece işaret ettiği görülmektedir. Bu çalışmada siberkondri ve alandaki ilgili çalışmalar ele alınmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler literatür taramasına dayanmaktadır.

İnternet, Dijital Medya ve Sosyal Medya

Günümüzde kitle iletişim araçlarından en önemlisi olan internet, 1900'lü yılların ikinci yarısında geliştirilen bir iletişim teknolojisidir. İnternet, farklı bilgisayar ağlarında olan bireylerin, dünyanın farklı bölgelerinde bulunmalarına rağmen birbirleriyle aynı ağ üzerindeymiş gibi haberleşmelerini ve bilgilerini en verimli şekilde paylaşmalarını sağlar (Mısırlı, 2016: 185). Yine bir diğer tanıma göre İnternet, "...İki veya daha çok sayıda bilgisayarın birbirleriyle bağlantısı anlamına gelen bilgisayar ağlarının (network) aralarında tekrar bağlantı kurmalarıyla oluşan ve bu şekilde gittikçe büyüyüp gelişen, dünya çapında yaygın bilgisayar ağlarına dayalı bir iletişim sistemidir" (İçel, 2017: 483).

İnternet teknolojisinin gelişimi dijital medyanın ve sosyal medyanın gelişimini de beraberinde getirmiştir. Dijital medya, yazı, ses ve görüntünün eş zamanlı olarak internet aracılığıyla aktarıldığı bir ortamdır (Geray, 2003: 20). Sosyal medya ağları ise en basit tanımıyla bireylerin tanıdıkları ya da tanımadıklarıyla dijital ortamda paylaşımda bulunabilmelerine imkan tanıyan sitelerdir. Sosyal medya ağlarının birçok farklı türü bulunmaktadır. Şöyle ki yer bildirimine özel olan Swarm gibi sosyal medya ağından yalnızca görüntü paylaşımına imkan tanıyan Snapchat'e kadar çeşitlilik görülebilmektedir.

Günümüzde özelde Türkiye genelde ise global anlamda popülerliğini yitiren Hi5, Yonja, 80630, Friendster, MySpace gibi sosyal paylaşım ağları olduğu gibi popülerliğini koruyan Twitter, Facebook, YouTube, Instagram, Swarm, TumbIr, Snapchat, Tinder, TikTok gibi sosyal medya ağları da bulunmaktadır. Söz konusu sosyal medya ağlarının satın alma yöntemleriyle birleştiği olduğu gibi (Hi5, platformunun Tagged tarafından satın alınması gibi) zaman zaman önemini yitirerek ya da ekonomik sebeplerden ötürü kapanan sosyal paylaşım siteleri de bulunmaktadır. Sosyal medya ağları tablet ve cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla birlikte gündelik hayatın her noktasında erişilebilir durumdadır. İletişim teknolojisinin zaman ve mekan kavramlarını derinden etkilediği günümüzde sosyal medya ağlarının ve mobil cihazların kullanım sıklığı bazı sorunlara yol açabilmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sosyal medya ağlarının kontrolsüzce kullanımı fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara/hastalıklara sebep olabilmektedir. Bu çalışmada yalnızca psikolojik bir rahatsızlık/hastalık olan 'siberkonri'ye odaklanılmaktadır. Siberkondri, sosyal medya ve dijital medyadan tekrarlayan bir şekilde sağlık bilgisi arama rahatsızlığıdır/hastalığıdır. Siberkondri, Hipokondri hastalığının/rahatsızlığının dijital dünyadaki yansıması olarak görülmektedir. Hipokondri, bedensel duyumların yanlış yorumlanmasına dayanarak, bireyin ciddi bir hastalığa sahip olduğuna dair bir korku veya inanç ile karakterize bir durumdur (Hart ve Björgvinsson, 2010: 122). Halk arasında hastalık hastası olarak karşılık bulan hipokondri durumunun dijital dünyadaki karşılığı da siberkondri olarak ifade edilmektedir.

SİBERKONDRİ VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

White ve Horvitz (2009:1), Siberkondriyi, internet ortamında yapılan arama sonuçları ve literatür taramasına dayanarak, hastalık belirtileri konusundaki endişelerin asılsız yükseltilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Siberkondriyi anlamak için ise anahtar kavram, spesifik olmayan belirtilerden ciddi hastalıklara dikkatin odağını değiştirerek, bir web araştırmasının sonuçlarından yola çıkılarak endişelerin artmasıdır (Ivanova, 2013: 60).

White ve Horvitz (2009), 515 Microsoft çalışanıyla internet sağlık araştırmasından gelen kayıtlarını kullanarak bir saha araştırması yapmışlardır. Anket formunda hazırlanan sorular, çevrimiçi sağlık arama davranışı ve bilgilerin sağlık endişeleri üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Katılımcılar düşük sağlık kaygısı göstermişlerdir, ancak web aramalarından sonra sağlık sorunlarının artması her beş kişiden birinde tespit edilmiştir. Bu anlamda endişelerin artmasının sağlık kaygısı ve ek doktor ziyaretleri düzeylerinde geçici veya uzun vadeli bir artışa yol açabileceği doğrulanmış oldu. Ankete katılanların önemli bir kısmı interneti, bir hastalık listesine bakarak ve hangisinin durumuna uygun olduğuna karar vererek ayırıcı tanı aracı olarak kullandığı dikkat çekmektedir. Ankete katılanların yarısından fazlası, sık sık ya da bazen internetten elde edilen sonuçların sırasını, belirli bir hastalığa sahip olma ihtimalinin bir yansıması olarak değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir.

2012 yılında Bulgaristan'da 378 katılımcıyla gerçekleştirdiği çalışmasında Ivanova ise internet bağımlılığı, çevrimiçi sağlık bilgisi aranarak artan sağlık kaygısı ve siberkondri unsurları arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, internetin aşırı kullanımı, internette sağlık bilgisi araştırması ve kişisel sağlık için endişelenmelerin hepsi birbiriyle ilişkili görünmektedir (2013: 68).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tüter'in 210 katılımcıyla gerçekleştirdiği saha araştırmasında, elde edilen sonuçlara göre kadın katılımcıların siberkondri düzeyi erkeklere göre anlamlı olarak yüksek saptandığı görülmektedir. E nabız kullanıcısı olan katılımcıların siberkondri düzeyi olmayanlara göre yüksek saptanmıştır. Üniversite ve üzeri eğitim seviyesinde olan katılımcıların siberkondri düzeyi diğer eğitim seviyesinde olanlara göre yüksek bulunduğu dikkat çekmektedir (2019).

Bir diğer çalışmada, internetten sağlık bilgisi arama sıklığı, bu bilgilere duyulan güven, doktora başvuru öncesi ve sonrasında internetten araştırma yapma durumlarının siberkondri skorlarının yüksekliğiyle ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Bu durumda da internetten sağlık bilgisi arayan kişilerin siberkondri açısından risk altında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca siberkondrinin genç yaş gruplarında daha sık karşılaşıldığı görülmektedir (Erdoğan Özyurt, 2019: 46).

Üniversite öğrencilerinin siberkondri düzeylerinin incelendiği çalışmada Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesinde öğrenim gören 120 lisans öğrencisiyle gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların ortalama puanları literatürde belirtilen genel ortalamalardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sağlık personeline güvensizliğin yüksek çıktığı araştırmada katılımcıların sağlık bilgilerini internetten aradıkları ve yaklaşık yarısının da internetin doktorlar kadar bilgili olduğunu düşündüğü dikkat çekmektedir (Elciyar ve Taşçı, 2017: 69).

331 kadının örneklem olarak seçildiği bir diğer çalışmada, internetten araştırma yaptığını belirtenlerin, internetteki bilgilerin doğru olduğuna inanan ve bu bilgilere göre bazen karar aldığını belirtenlerin çevrimiçi sağlık tarama ve değerlendirme davranışlarının artması sonucu gelişen anksiyetesi yüksek bulunmuştur (Güleşen, 2019).

SONUÇ

Bireyler elbette ki dijital dünyanın imkanlarından faydalanabilir. Ancak sağlık konusunda dijital medya/sosyal medya üzerinden yapılan araştırmalar sonucu paniğe kapılıp ölümcül bir hastalığa yakalandıklarını düşünmemeleri gerekmektedir. Bireyin aşırı derecede kaygılanmadan ilgili doktora başvurması doğal bir durumdur. Ancak yine bu araştırmaların sürekli olarak tekrarlanması ve sık sık bireyin kendisinde bir hastalık araması rahatsızlığa yol açmaktadır.

Yapılan çalışmalarda siberkondri eğiliminin genç bireylerde daha sık görüldüğü dikkat çekmektedir. Bu durum da genç bireylerin mobil iletişim teknolojilerini daha yoğun kullanmasıyla paralel bir durumdur. Eğitim durumunun da internetten sağlık bilgisi aramayla

 ISBN: 978-625-7029-53-7

arasında paralel bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Genel anlamda internet kullanımının her geçen gün artıyor olması siberkondrinin de görülme oranının artacağına işaret etmektedir. İnternetten yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere güven arttıkça siberkondri eğilimi de aynı şekilde artmaktadır.

İnternetin kötüye kullanımı tamamen ortadan kaldırılamadığı için ve internette yer alan bilgilerin tamamının doğru olarak kabul edilemeyeceği düşünüldüğünde bireylerin ilgili hekime danışmadan bir hastalık teşhisinde ve tedavi yöntemine başvurmamaları gerekir. Bireylerin dijital ortamda elde ettiği verileri doğru kabul ederek bir ilaca başlama ya da tam tersi doktorun yazmış olduğu reçeteyi dikkate almaması ciddi bir risk olarak karşımızda durmaktadır.

İnternet kullanımının bireylerin kaygıları artırabildiği ve gereksiz sağlık hizmet kullanımı artışı gibi olumsuzluklara neden olduğu görülmektedir. Bu nedenle sağlık bilgisi arama noktasında internet ortamında güvenli sayfaların oluşturulması, kaygıyı artırma yönlü bilgilere yer veren sitelerin denetlenmesi, sağlık bilgisinin toplumla paylaşılması konusunun tüm bileşenlerle (sağlık bakanlığı, sağlık personeli, akademi, vatandaş ve bilişim sektörü) yeniden ele alınması gereklidir (Uzun, 2016: 72).

KAYNAKÇA

Elciyar K, Taşçı D. (2017). "Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Öğrencilerine Uygulanması." Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi. 2(4):231-244.

Erdoğan Özyurt, T. (2019). İnternet ve Televizyonda Sağlık Bilgisi Arama Davranışı ve İlişkili Faktörler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı.

Geray, H. (2003) İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları, İstanbul: Ütopya Yayınevi.

Güleşen, A. (2019). Kalp Hastası Kadınlarda Siberkondri Düzeyi ve Etkileyen Faktörler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hart, J. ve Björgvinsson, T. (2010). "Health Anxiety And Hypochondriasis: Description And Treatment İssues Highlighted Through A Case İllustration." Bulletin of the Menninger Clinic, 74(2), 122–140.

Ivanova, E. (2013). "Internet Addiction and Cyberchondria-Their Relationship with Well-Being." Journal of Education Culture and Society, 1: 57-70.

İçel, K. (2017). Kitle İletişim Hukuku. İstanbul: Beta Yayınevi.

Lidler, E. (1979), "Definitions of the Health and Illnes and Medical Sociology." Medicating Structures and Public Policy Project, 13: 723-731.

Mısırlı, İ. (2016). Genel ve Teknik İletişim: Kavramlar, İlkeler, Uygulamalar. Ankara: Detay Yayıncılık.

Tüter, M. (2019). Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Hastalarda Siberkondri Düzeyinin ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Okmeydanı Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği.

Uzun, U. S. (2016). Pamukkale Üniversitesi Çalışanlarında Siberkondri Düzeyi Ve Etkileyen Etmenler. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Denizli: Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.

White, R.W. ve Horvitz, E. (2009). "Cyberchondria: Studies of the Escalation of Medical Concerns in Web Search." ACM Transactions on Information Systems, 27(4), 1-37.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

DUYGU SOSYOLOJİSİ

Prof. Dr. Aslı Yazıcı

Bartın Üniversitesi

Prof. Dr. Sedat Yazıcı

Bartın Üniversitesi

1. Giriş

Antikçağdan günümüze duygular üzerine çeşitli incelemeler yapılmıştır. Felsefeciler duyguların daha çok bilişsel boyutuna odaklanarak duygusal fenomende duyguların fiziksel-bedensel ifadelerle zihinsel ifadeler arasındaki ilişki veya özdeşlik sorunu üzerine odaklanmışlardır. Duyguların ahlaki eylemlerde nedensel bir rol üstlenip üstlenemeyeceği sorunu deneyimcilik ve akılcılık arasındaki temel felsefi tartışmalardan biri olmuştur. Örneğin, Hume'a göre akıl tutkunun kölesidir ve ahlaki eylemlerde ancak duygu etkin bir rol oynayabilir. Kant'a göre ise duygular deneysel alana ait olduklarından eylemin nedeni duyguya dayandığı ölçüde ahlaki eylemin saflığının bozulacağını savunur. Psikologlar ise konuyu mikro düzeyde ele alarak insan davranışlarındaki etki ve yerini göstermeye çalışmışlardır.

Duygu sosyolojisi nispeten yeni bir konudur ve sosyolojik çalışmalarda 1970'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Bu bildirinin amacı yeni bir akademik çalışma alanı olarak duygu sosyolojisini ve duygu sosyolojisi yaklaşımlarını tanıtmak ve değerlendirmektir. Marks ve Durkheim gibi klasik sosyologlar *yabancılaşma* ve *anom*i kavramları üzerinden duygusal uyarılmaya sosyolojik çözümlemelerinde yer vermelerine karşın bu düşünürlerin hiç biri duygulara sosyolojik çalışmalarında nedensel bir rol yüklememişlerdir. Temel duygular kısmen doğuştan gelse de toplumsal ve kültürel olarak önemli farklılık gösterir.

Günümüzde, duygusal ve duyuşsal bağlılığın insan davranışını büyük ölçüde etkilediği sosyal bilimciler tarafından daha açık biçimde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda mikro ve makro düzey duygu sosyolojisi yaklaşımlarının yanı sıra bu alanda beş farklı yaklaşım yer almaktadır: Dramacı yaklaşım, yapısal yaklaşım, sembolik etkileşimci yaklaşım, ritüel yaklaşım, değişim yaklaşımı. Duyguların toplumsal düzeyde nasıl farklılık gösterdiği, duygu kültürü, duygusal sosyalleşme süreci, duygusal etkileşimler ve sosyal yapı ile duygular arasındaki ilişki konularında yeterli çalışma mevcut değildir.

Bildirinin bir diğer amacı da bilişselci ve duyuşsalcı duygu felsefesi yaklaşımları ile duygu sosyolojisi yaklaşımlarını ilişkilendirerek bu iki çalışma alanının birbirine yönelik olası katkılarını tartışmaktır.

2. Duygu Sosyolojisinden Önce Duygular

Sokrates ve Platon'dan itibaren duygular ve onların temellendirmeleri felsefesinin odağında olmuştur. Platon'un eserlerini felsefe tarihinin akıl-duygu karşıtlığı olarak bilinen en klasik felsefe probleminin ilk ortaya çıktığı eserler olarak adlandırabiliriz. Bu eserlerde duygular aklı karıştıran, yargıları bozan psikolojik durumlar olarak ortaya çıkarlar. Örneğin, *Devlet* adlı eserinde Platon (2006) ruhun üç bağımsız bölümünden bahseder; sırasıyla, rasyonel kısım olarak akıl, rasyonel olmayan kısım olarak ruh ve iştaha. Duygular ve arzular akla karşı çıkan, aklın yargılarını bozan durumlar olarak ortaya çıkarlar.

Aristoteles de hocası gibi iki bölümlü ruh anlayışını savunmuş ancak hocasından farklı olarak duyguları ruhun aklı dinleyen doğası çerçevesinde temellendirmeye çalışmıştır. Aristoteles'e

 ISBN: 978-625-7029-53-7

göre, duygular erdemlerin ve karakter durumlarının önemli parçalarıdır. Her erdemin veya karakter durumunun kendisiyle giden bir duygusu vardır. Aristoteles duyguların neliğini tartışırken onları nitelikler, değişimler ve hareketler temelinde açıklamıştır. *Ruh Üzerine* (2000) adlı eserinde Aristoteles, duyguları bedensel ve zihinsel yönleri olan ruhun etkileri olarak açıklamıştır. *Retorik* (1991) adlı eserinde ise Aristoteles duygu sorununu temelde bir zihinsel nedensellik sorunu olarak almış ve duyguların insanların yargılarını nasıl etkilediğini tartışmıştır. Aristoteles'in duygulara yönelik açıklamalarına baktığımızda her ne kadar bir duygular listesi vermese de korku, kızgınlık, öfke vb gibi duyguları açıklarken bütüncül bir yaklaşım sergilediğini. Adı geçen duyguların fizyolojik değişimlerle birlikle insan bedeninde çeşitli değişimlerle birlikte var olduklarının yanı sıra bu duyguların bilişsel yönüne özellikle de duyguların yönelimsel olduğuna dikkat çektiğini görmekteyiz.

Ortaçağ düşünürlerinden Aquinas (1947), *Summa Theologica* adlı eserinde duygular üstüne kapsamlı bir inceleme sunar. Bu incelemede bir duygunun öznesinin ne olduğunu, duygular arasındaki fark olup olmadığını, duyguların birbirleriyle karşılıklı ilişkileri ve duyguların kötülüğünü ve iyiliğini tartışır. Aquinas'ın duygu açıklaması büyük oranda Aristoteles'in duygu açıklamalarına dayanır (Yazıcı: 2016). O da aynı Aristoteles gibi bütüncül bir duygu açıklaması verir. Duygular, Aquinas'a göre, ruhun etkilenimleri yani ruhun duyusal arzu kısmının hareketleri veya değişimleridir ve bunları akıl kontrol edebilir.

Aquinas Aristoteles'ten farklı olarak bir duygu sınıflandırması da verir. Ruhun basit arzular kısmının etkilenimleri olarak sevgi/nefret, arzulama/hoşlanmama, neşe/üzüntü duygularını sıralarken; ruhun çetin arzular kısmının etkilenimleri olarak umut/hayal kırıklığı, korku/cüret, öfke duygularını sıralar. *Summa Theologica*'da bu duyguları tek tek açıklar. Örneğin korku duygusu gelecekteki bir kötülüğün idrak yetisi tarafından tehdit olarak algılanması ve irade veya zihinsel arzunun tehdit olarak algılanan nesneye yönelmesi sonucu ortaya çıkar. Korku duygusunun hem maddi hem de biçimsel nedeni vardır. Adı geçen yönelimsel nesne onun biçimsel veya etkin nedeniyken fizyolojik ve bedensel dönüşümlerle eşzamanlı ortaya çıkan değişimler maddi nedenidir. Aquinas duyguların ahlaki olmayacağını savunan karşı çıkışlara yine Aristoteles'in duygu anlayışı çerçevesinde cevap verir. Ona göre, Aristoteles duyguların tek başlarına ele alındıklarında ahlaki olmayacaklarını zaten belirtmiştir. Çünkü Aristoteles'e göre erdem tek başına ne bir duygudur, en bir yetidir, ne de bir eğilimdir. Ama öte yandan Aristoteles erdemin duygu içerdiğini ve duygularla birlikte gittiğini, erdemin duyguda da orta yol olma durumu olduğunu açıkça savunur. Bu nedenle Aristoteles, Aquinas'ın da vurguladığı gibi, duyguların akla tabi oldukları sürece övgüyü ve yergiyi hak ettiğini savunur. Bir kişi korktuğunda veya kızdığında değil de belli bir şekilde kızan, yani akla uygun veya akla karşı bir biçimde kızan biri olduğunda övülür veya yerilir

Modern felsefenin kurucularından Descartes duyguları ruhun edilgen durumda etkilendiği algılar olarak tanımlarken, Hume onları yansıma izlenimleri, duyu algıları sonucu ortaya çıkan deneyim çeşidi ve düşünce olarak açıklar. Kant ise duyguları kontrol edilemez hisler olarak ele alır ve ahlaki yargı alanı dışında bırakır.

Ancak bu felsefecilerin hiç biri için sistematik bir duygu kuramı sunmak öncelikli bir sorun olmamıştır. Günümüzde duygu üstüne felsefecilerin ortaya koyduğu kapsamlı araştırmalar ve çalışmalar genel olarak 'Duygu Felsefesi' içinde yürütülmektedir. Bu çalışmalarda ortaya konan yaklaşım veya görüşler birbirine karşıt iki duygu kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır: 'Duyuşsal duygu kuramı' ve 'bilişsel duygu kuramı.' Bunlardan duyuşsal duygu kuramı genel olarak duyguların basit duyuşlar olduğunu ileri sürerek bir deneyim durumunu duygu olarak belirleyenin ve onu diğer deneyim durumlarından ayırt edenin onun duyulan veya hissedilen niteliği veya duyuşun öznel farkındalığı olduğunu söyler. Bu kurama göre duygular içseldir. Onlar içimizde hissettiğimiz ve bu his sonucunda eylemde ifade bulan şeylerdir. Tüm duyuşsal

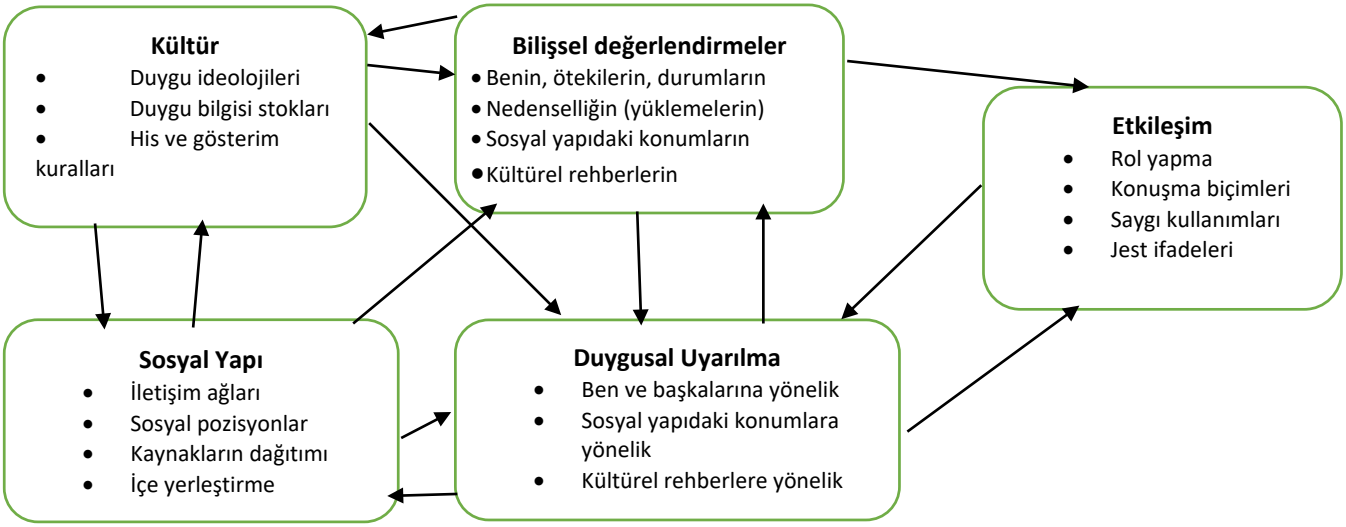
 ISBN: 978-625-7029-53-7

duygu kuramları açık veya örtük olarak fizyolojik/bedensel değişimlerin duygu için zorunlu olduğunu iddia ederler. Duyuşsal duygu kuramlarının özellikle de Kartezyen duyuşsal duygu kuramlarının ortak özelliği nedensel çözümlemeleri zorunlu kılmalarıdır. Bir duygu deneyimindeki fizyolojik/bedensel değişimler yaşanan duygunun ilintisi değil onun nedenleri ve etkileridir. Duyuşsal duygu kuramına karşı getirilen en temel eleştiri onun duyguları basitçe duyuşlar veya hisler olarak tanımlarken duyguların inançlar ve yargılarla olan ilişkisini ihmal etmesidir. Bir duygu sadece bir his değildir. O aynı zamanda bir zihin durumudur ve böyle olduğundan onu deneyimleyenin dünya hakkındaki yargılarını, inançlarını içerir. Bu düşünce bilişsel duygu kuramının başlangıç noktasıdır. Bilişsel duygu kuramına göre duygu özünde biliştir. Ancak, biliş kavramı zorunlu olarak bir bilme eylemi ifade etmez, ama genel olarak bir şey veya bir durum hakkında bir inanç veya yorum olabilir.

3. Duygu Sosyolojisi

Duygu sosyolojisi nispeten yeni bir konudur ve sosyolojik çalışmalarda 1970'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Marks ve Durkheim gibi klasik sosyologlar *yabancılaşma* ve *anom*i kavramları üzerinden duygusal uyarılmaya sosyolojik çözümlemelerinde yer vermelerine karşın bu düşünürlerin hiç biri duygulara sosyolojik çalışmalarında nedensel bir rol yüklememişlerdir.

Temel duygular kısmen doğuştan gelse de toplumsal ve kültürel olarak önemli farklılık gösterir. Günümüzde, duygusal ve duyuşsal bağlılığın insan davranışını büyük ölçüde etkilediği sosyal bilimciler tarafından daha açık biçimde değerlendirilmektedir. Aşağıdaki şekil 1'de duyguların sosyolojik analizi gösterilmektedir.

Şekil 1. Duyguların sosyolojik analizi. Kaynak (Stets ve Turner, 2008).

Duyguların sosyolojik incelenmesi en temelde insan davranışlarının ve etkileşimlerinin bireylerin sosyal yapı içerisinde kültürle yönlendirilen sınırlandırmalara tabi olduğu gerçeğinden hareket eder. Kültür, bireyler arasındaki etkileşim sürecinde duygular ve bilişsel durumlar tarafından yeniden üretilir ve şekillenir, bazen de değişir.

4. Duygulara Sosyolojik Yaklaşımlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Stets ve Turner (2008), son 30-40 yıl içerisinde ortaya çıkan duygu sosyolojisi çalışmalarını dört farklı yaklaşım başlığı altında inceler:

Dramacı yaklaşım; duygu ideolojileri, duygu bilgisi stokları ve sözcük ve his kuralları sağlamada kültürün önemini vurgular. Bu unsurlar hangi durumda ne şekilde ve ne ölçüde duygu tepkisi gösterileceğine ilişkin bilişsel rehberlik görevi görürler. Sosyalleşme süreci içerisinde insanlar belli duygularını nasıl ifade edeceklerini öğrenirler ve karşılaştıkları durumlarda fakında olarak veya olmayarak öğrendikleri biçimde duygularını diğer insanlara karşı ortaya koyarlar. Duygu ifadesi, yönlendirme veya stratejik amaçlı da kullanılabilir. Bir duygu ifadesinin çözümü o kişinin yetiştiği kültürün ifade tarzlarını ve duygu sözcüklerini bilmeyi gerektirir.

Yapısal yaklaşım, temel sosyolojik yaklaşımlardan biri olan bu yaklaşımda duygu konusu mikro ve makro düzey yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. Mikro düzey yaklaşımda duygularla atıf tarzı ya da yükleme biçimi ile duygu deneyimi arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Yine bu yaklaşım içerisinde statü kaybı veya kazanılması ile duygu deneyimi arasındaki ilişki ana inceleme konularından biridir.

Kemper (2007) yaptığı bir dizi çalışma sonucunda şu bulgulara rastlamıştır:

> "Bireyler güç kazandıkça tatmin, güven ve güvenlik hissetmektedirler; güç kaybında ve güç kazanımında bekledikleri kazanımı elde edemediklerinde korku, kaygı ve güven kaybı yaşamaktadırlar. Statüye sahip olduklarında ve elde ettiklerinde tatmin ve mutluluk hissetmekteler ve başkalarına yönelik olumlu duygu göstermektedirler. Bireyler prestij kaybettiklerinde duygusal dinamikler yüklemelerden etkilenmektedir. Bireyler statü kaybından kendilerini sorumlu tuttuklarında utanç ve mahcubiyet yaşamakta, eğer statü kaybı büyükse aynı zamanda üzgünlük ve depresyon hissetmekteler. Ancak, eğer statü kaybından başkalarını suçluyorlarsa kızgınlık hissetmekteler statü taleplerine saygı duymaları için başkalarını zorlamanın yolunu aramaktadırlar."

Makro düzeydeki az sayıdaki çalışmalarda ise duyguları ortak davranış, sosyal hareketler, siyasi meşrutiyet ve terörizmle olan ilişki açısından ele almıştır.

Sembolik etkileşimci yaklaşım ise duyguları ben ve kimlik ilişkisi çerçevesinde ele alır.

Biz kimiz? Neye inanıyoruz? İnançlarımızla nasıl eylemde bulunuyoruz? Diğer insanlarla etkileşimimizi hangi koşullar etkilemektedir?

Ritüel yaklaşım, ilkin Durkheim'ın *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* çalışmasında kullanmış olduğu bu yaklaşım tüm odaklanmış etkileşimleri, yani ritüelleri, sosyal dinamiklerin merkezinde yer alır. Ritüeller; sembollerle, temel inançlarla, düşünceyle, ahlakla ve kültürle bağlantılı olarak grup duygularını oluşturur. İnsanlar duygu doğuran etkileşimler için düşünce, inanç ve strateji kapasitelerini kullanırlar.

Bu yaklaşımda etkileşim döngüsü şöyle gerçekleşir.

Etkileşim ⟶ Duygular ⟶ Semboller ⟶ Etkileşim

Yukarıdaki genel yaklaşımların yanı sıra daha mikro düzey yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlardan, evrimsel duygu yaklaşımı genel olarak duyguları türlerin hayatta kalması için uyarlayıcı olarak görür. Belirli bir duygunun var olması için öncelikle bir adaptif ihtiyaç olmalıdır. Bu adaptif ihtiyaç temelinde duygu açıklanır. Sinirsel yaklaşımı savunanlar ise insan vücudundaki sinirsel devrelerin tipik özelliklerinden ve beyindeki ilgili endokrin etkilerden yola çıkarak temel duyguları açıklarlar. Psikoanalitik yaklaşımı savunanlar daha çok Freud

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tarafından temellendirilen kavramlara (Eros (yaşama dürtüsü), (ölüm içgüdüsü), libido, öfke ve kaygı) güvenirler ve duyguların gelişimsel farklılaşmasına izin verirler. Otonomik yaklaşım ise çeşitli vücut organlarının periferik sinir sistemi tarafından aktivasyonuna dayanır- örneğin, kalp, akciğerler, cilt ve sindirim sistemi - duygular sırasında ve duyguları bu organların spesifik işlemleriyle eşleştirir. Deneyimsel sınıflandırma yaklaşımı temel olarak sözlü ifadelerden insanların duyguları nasıl kavradıklarını keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Son olarak, duyguların sayısı ve sınıflandırılması da duygu çalışmalarından önemli bir meseledir. Kemper'in (1987) çalışmasından hareketle litaratürde yapılan çalışmalarda duygu çeşitlerini sıralamak istiyoruz.

Çağdaş Kuramlarda Sunulan Birincil Duygular	
Evrimsel Yaklaşımlar	
Plutchik (1962, 1980)	öfke, üzüntü, neşe, kabul, iğrenme, beklenti, şaşkınlık
Scott (1980)	öfke, yalnızlık, haz, sevgi, kaygı, merak
Epstein (1984)	öfke, üzüntü, neşe, sevgi
Sinirsel Yaklaşımlar	
Tomkins (1962, 1963)	korku, öfke, zevk, ilgi, iğrenme, şaşkınlık, utanç, hor görme, sıkıntı
Izard (1972,1977)	korku, zevk, ilgi, iğrenme, şaşkınlık, utanç / utangaçlık, hor görme, sıkıntı, suçluluk
Panksepp (1982)	korku, öfke, panik, beklenti
Psikoanalitik Yaklaşımlar	
Arieti (1970)	korku, öfke, memnuniyet, gerginlik, arzu
Brenner (1980)	Haz, hazsızlık
Otonomik Yaklaşımlar	
Fromme ve O'Brien (1982)	korku, öfke, keder /tevekkül, neşe, sevinç, memnuniyet, şok
Yüzsel İfade Yaklaşımları	
Ekman (1973)	korku, öfke, üzüntü, mutluluk, iğrenme, şaşkınlık
Osgood (1966)	korku, öfke, anksiyete-üzüntü, neşe, rahatlama, ilgi / beklenti, şaşkınlık, can sıkıntısı, iğrenme
Deneyimsel Sınıflandırma Yaklaşımları	
Shaver and Schwartz (1984)	korku, öfke, üzüntü, mutluluk, sevgi
Fehr and Russell (1985)	korku, öfke, üzüntü, mutluluk, sevgi
Gelişimsel Yaklaşımlar	
Sroufe (1979)	korku, kızgınlık, haz
Trevarthen (1984)	Korku, kızgınlık, üzüntü, mutluluk
Maletesta ve Haviland (1982)	korku, öfke, üzüntü, sevinç, ilgi, kaş çatması, ağrı, endişe
Emde (1980)	korku, öfke, üzüntü, sevinç, ilgi, şaşkınlık, huzursuzluk, utangaçlık, iğrenme, suçluluk

Sonuç

Duyguların toplumsal düzeyde nasıl farklılık gösterdiği, duygu kültürü, duygusal sosyalleşme süreci, duygusal etkileşimler ve sosyal yapı ile duygular arasındaki ilişki konularında yeterli çalışma mevcut değildir. Duygu sosyolojisindeki önemli çalışmalara rağmen, bu konunun hala gelişim aşamasında olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, makro ve mikro düzeydeki çalışmaların yanı sıra duygu sosyolojisi çalışmalarının şu hususlara odaklanması temel eksiklikleri kapatacaktır. Duygu çözümlemesinden biyolojinin ihmali, bilişsellik ve duygular, zayıf duyguların çalışılması, kültüre vurgu.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynakça

Aquinas, Thomas (1947) *Summa Theologica*. Translated by Fathers of the English Dominician Province. Benziger Bros edition.

Aristoteles (1991). *Retorik*. Çev. M.H. Doğan, İstanbul: YKY.

Aristoteles (1997). Nikomakhos'a Etik. Çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Aristoteles (2000). Ruh Üzerine, Çev. Zeki Özcan. İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.

Kemper, T. D. (2007). "Power and Status and the Power-Status Theory Of Emotions". *Handbook Of the Sociology Of Emotions*. Editörler: J. E. Stets ve J. H. Turner, California: Springer.

Kemper, Thedore, D. (1987). "How many Emotions Are There? Wedding the Social and the Autonomic Components", American Journal of Sociology, Vol. 93, No. 2, pp. 263-289.

Platon. (2006). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stets, J. E. ve Turner, J. H. (2008). " Sociology of Emotions" *Handbook of Emotions*, Editörler: Michael Lewis, J. M.Haviland-Jones ve L. Feldman Barrett, London: The Guildford Press.

Yazıcı, A. (2016). "Thomas Aquinas'ın Duygu Felsefesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 38, Aralık, s. 34-42.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SELÇUKLU YÖNETİMİNDE ERMENİLERLE SOSYO-EKONOMİK ETKİLEŞİMLER

Doç. Dr. Ahmet DENİZ
Trakya Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Selçuklu himayesinde yaşayan ve Gayri Müslimlerin arasında en önemli çoğunluktaki Ermenilerle sınırlandırılmıştır. Bu sınır çerçevesinde Ermenilerin Selçuklu yönetimine katkıları sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Bizans'ın Ermeni soykırım yaptığı dönemlerde Selçuklunun Anadolu'ya girmesi ile iki ırkın birbirlerini kabullenip, sosyal ve ekonomik etkileşimler içinde tek devlet gibi yaptıkları, mücadelelerle sonlandırılmıştır. Selçuklu yönetiminde Ermenilerin ekonomik ve sosyal olarak Türklerle iktisadi etkileşim içinde olmuş, verilen imtiyazlarla birlikte Gayri Müslim tebaaya verilen haklar sayesinde, onlarla oluşan değişimi müşahede ettik. Çalışmamız esasen, Arşiv belgeleri ile yayınlanmış eserler ve belgeler, meclis zabıtlarının ve salnamelerin, hatıralar ile konumuzla ilgili yayınlanmış eserlere dayanmaktadır.

Anadolu Türkleştirilen ve fethedilen bölge, Doğu Anadolu olması sebebiyle Ermenilerle tanışılmıştır. Ermeniler bu bölgeden tehcir edilmiş ve Bizans tarafından birçoğu katledilmiştir. Bizanslılar ve Rumlar, Ermeni halkını diğer bölgelere dağıtmış olduğundan, Doğu Anadolu adeta boş kalmıştı. 1064 Kars Ani zaferinden sonra Doğu Anadolu'da bulunan boş yerlere, Türk halkı iskân edilmiştir. Eskiden var olan mahalleler ve şehirlere yeni Türkçe isimler verilmiş olup, Yeni Türk Mahalleleri ve kasabaları da kurulmuştur. Selçuklu Türklerinin genellikle askerlik, idare ve ilim unsurlarıyla uğraştıkları için ekonomik hayattan kopuk yaşamışlardır. Dini açıdan ticaret yapmaları emredilmiş olmasına rağmen Türkler hayvancılık ve tarıma ağırlık vermişledir. Ermenilerin, ekonomik durumları incelendiğinde ise Selçuklu ekonomisinin her alanında bulundukları tespit edilmiştir. Ermeniler için diyebiliriz ki ekonomik güçleri sayesinde, refah için de ve en rahat yaşayan ırk olmuşlardır. Aynı zamanda bu ekonomik üstünlük, onları sosyal ve kültürel yaşamlarında Türklerle kıyaslandığında daha iyi olmasını sağlayan en önemli unsurdur. İki ırkın fiziki benzerliklerinin çok kuvvetli olması ve kılık kıyafetlerde benzer giysiler kullanılması da etkileşimin büyüklüğünü gösterir.

Anahtar Kelime: Selçuklu, Ermeniler, Anadolu, Ekonomi,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Selçuklu Devleti kurulmadan önce Ermeniler ile Türkler, Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı seferlerle tanışmıştır. 1015-1021 yılları arasında Bizans hâkimiyetinde olan Ermeniler, Çağrı Bey komutasındaki Türk birliklerine mızraklı, uzun ve örülü saçlı, ok ve yaylı, beli ise kemerli, rüzgâr gibi uçan Türk atlılarını görünce şaşırmışlardır. Ermeniler Türkleri bu şekilde tarif ederken yağmur gibi attıkları oklarının olduğunu ekliyorlardı. Türkler karşısında Bizans ve Ermeniler yenilgiye uğruyorlardı. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleriyle başlayan tarihi süreç de meydana gelen birçok sosyal ve ekonomik etkileşimlerin yanı sıra birçok farklılıklar, istem dışı olaylar çıksa da büyümeden müdahale edilerek huzur ve sükûnet sağlanmıştır. Her ne olursa olsun kültürel veya ırki farklılıklar sosyal ve ekonomik etkileşimler olarak açıklanmakta hata kültürel değişimler ve etkileşimler sayesinde Anadolu aslında, dünyanın tipik minyatürü olmuştur. Anadolu'yu bir kere görenlerin bu denli geniş kültürüne âşık olmamaları mümkün değildir. Türk himayesinde yaşayan Hıristiyan halka karşı eşit muamele edilmiş, bunlardan biri diğerine tercih edilmemiş ve birbirlerinin işlerine karıştırılmamıştır. Tarihin derinliklerindeki bu ilişkilerin geniş manada ortaya çıkarılması, anlaşılması, yorumlanması, günümüz ve geleceğimiz için büyük önem taşımaktadır. Tarihte halklar arasındaki ilişkilerin sadece düşmanlık ve savaş üzerinde seyrettiğini zannetmek ve onun etrafında bir tarih örmek geçmişi anlamamaktır. Bu da günümüzde izah etmekte güçlük çektiğimiz önemli bir husustur. Esasen bu anlayış sadece bize has olmayıp, Türk idaresinde yaşayan kavimlerin de önemli bir çıkmazıdır. Bu kavimler adeta varlık ve kimlik sebeplerini Türk düşmanlığı üzerine bina etmiş bulunmaktadırlar. Oysa tarih, bütün taraflar için bütün yönleriyle ortak olarak yaşanmış bir vakadır. Bu vakıanın özüne vakıf olmak, ortak tarih şuurunun oluşmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Bütün insanlığın en büyük hedefi huzur içinde sağlıklı, mutlu bir yaşam sürebilmektir. Tarihin her kademesinde, hayal edilen bu düşünceler sadece iyi birer dilek olarak kalmaya mahkûm edilmiştir.

2. Ermenilere Bizans Katliamı

976-1025 yıllarında Bizans İmparatoru I. Basilios'un Doğu Anadolu topraklarına yaptığı seferlerde Ermeni Krallığı topraklarına hâkim olmuştur. Bizans'ın uyguladığı tehcire göre başka örnek olarak Ermeni Kral Senekerim ve ailesini Sivas'ta bir ömür yaşamaya mecbur etmesini örnek verilebilir.[1] Araplarla sık sık mücadele eden, Doğu Roma İmparatorluğu, Ermenileri sınır bölgesine tehcir ettirmiştir. Ermeniler Hıristiyan olmalarına rağmen, bir tehdit ve tehlike olarak görmüşlerdir. IV. yüzyıllarda Ermeni kilisesini önder ve kurucu Aziz Gregor, daha sonraları Gregoryan mezhebini benimsemişlerdir. Doğu Roma'nın Ortodoks olması Ermeniler arasında güvensizliğe neden olmuştur. Aralarında, bu sebepten dolayı yıllarca çeşitli mücadeleler yaşanmıştır. Baskın ve sayıca üstün olan Rumlar, mezheplerini değiştirmeleri konusunda ağır baskılar uygulamışsa da başarılı olamamışlardır.[2]

Anadolu'da bu çekişmeler sürerken 1080 yılında Bizans İmparatoru Nikefer, Türk akınlarına karşı direnemedikleri için Sivas Ermeni hâkimiyetini bitirmiştir.[3] Türk komutanlar, Bizans'la yapılan anlaşmalara uymadığından Sivas'ı Türk hâkimiyetine almışlardır. Anadolu'nun diğer kent

[1]Mehmet Ersan, 2005, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Politikası Ve Sivas'ta Ermeni Varlığı", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, s.375
[2]Adnan Mahiroğlu, 2001, "Seyyahlar Gözüyle Sivas", İstanbul, s.17
[3]A.Mahiroğlu, a.g.e., s.17

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ve şehirlerinde olduğu gibi,[4] Ermeniler, Türklere ne devletlerini, ne de topraklarını kaybetmişlerdir. Aslında onların baş düşmanı Bizanslılar olduğu aşikâr olup, Gregoryan kiliselerinde bu konularda çok vaaz verildiği açıktır. Bundan dolayı Ermeniler, Türk hâkimiyetinden özellikle memnun olmuşlardır. Türkler Ermenilerin din ve mezheplerine hoşgörüyle yaklaşmış ibadetlerini kısıtlamamışlardır. Türkler yerleşik hayata alışık olmamalarından dolayı şehir hayatını ve ticari hayattaki faaliyetlerini 13. Yy. huzur içinde Ermenilere bırakmıştır. Yerleşik hayata geçişlerinde Ermenilerin büyük katkısı olup, çiftçilik faaliyetlerinde Türklere büyük katkılar sağlamışlardır. Mesela Sivas'a yerleşen Türklerin gıda üretim ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla diğer bölgelerden buralara tekrar Ermeniler getirilmiştir.[5]

Anadolu Türkleştirilen ve fethedilen bölge, Doğu Anadolu olması sebebiyle Ermenilerle tanışılmıştır. Ermeniler bu bölgeden tehcir edilmiştir. Bizanslılar ve Rumlar, Ermeni halkını diğer bölgelere dağıtmış olduğundan, Doğu Anadolu adeta boş kalmıştı. 1064 Kars Ani Zaferinden sonra Doğu Anadolu'da bulunan boş yerlere, Türk halkı iskân edilmiştir. Eskiden var olan mahalleler ve şehirlere yeni Türkçe isimler verilmiş olup, Yeni Türk Mahalleleri ve kasabaları da kurulmuştur.

3. Selçuklu Himayesinde Ermenilerle Sosyal Ve Ekonomik İlişkiler

1018 yılında Anadolu'ya gelen Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey Türk-Ermeni ilişkilerini başlatmıştır. Bu ilişkiler Tuğrul Bey'in amcası Kutlamış Bey döneminde daha da ilerlediği görülmüştür. Türk göçmenler bu coğrafyada yerleştirilmesi Ermenilerle ilişkilerin başlangıcını oluşturur.[6] Tuğrul Bey'in Erciş'i muhasara ettiği zaman Ercişlilerin ona hitaben söylediği *"Ey cihangir Sultan! Git Malazgirt şehrini zaptet, biz ve bütün Ermeniyye sana tâbi olalım."*[7] sözü, Malazgirt'in o dönemdeki konumunu göstermesi açısından ilginç bir rivayettir.

Kars ilçesinde bulunan Ani, 1045 yılında Bizanslılar tarafından işgal edildi, ırk ve mezhep farklılığından dolayı Ermenilere karşı katliamlar ve zulümler yapmışlardır. Sağ kalanlardan din adamlarını sürgün etmiş, halka ağır vergiler koymuş ve kiliselerini saldırıp, kullanılamaz hale getirilmiştir. Bu dönemde kimi kaynaklara göre 1000 kimi tarih kaynaklarında 500 kilise olduğundan bahseder (Erol Küçükoğlu, bu tarihi kaynakların hangilerinin olduğunu belirtmemiştir). Aninin coğrafi yapısına, bu kadar çok kilisenin sığması imkânsızdır. Ani çevresinde bulunan kiliselerin Büyük Katedral ya da Türk devrindeki adıyla Fethiye Camii'ne bağlı olabilecekleri tahmin ediyoruz.) Bu saldırılar ve zulümler Türklerin Ani'yı kuşatmasına kadar sürüştür. Bölgede yaşayan Ermeniler ve Süryaniler bu baskılardan kurtulmak ve Rumlardan intikam alabilmek için Türklere yardımı uygun bulmuşlardır.[8] Ani'nin böylesine onurlandırılmasının nedeni ise yüzyıllar boyunca değişik ulus ve dinleri bünyesinde toplamasından gelen çok kültürlü bir kent olmasıdır. Aynı zamanda Ani dönemin uluslar arası ticaretin yapıldığı yegane şehirdir. Anadolu'nun en değerli şehridir. Alpaslan'ın iktisadi zekası ve yaptıkları uzun yıllar süren göçün etkisi ile mali sıkıntılar yüzünden Ani hedef seçilmiştir. Türkler, Gürcüler ve Ermeniler bir orkestranın enstrümanları gibi uyum içinde başarabilmişler. Günümüzün tahammülsüz dünyası düşünüldüğünde, binlerce yıldan

[4]Mehmet Tezcan, 2005, "XI.Yüzyıl Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Sürülmeleri ve Selçukluların Fethi Döneminde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, Sivas, s.17

[5]Mustafa Demir, 2005, " *Türkiye Selçukluları Ve Beylikler Döneminde Sivas Şehri"*, İstanbul, s.102

[6]İbrahim Yılmazçelik, 1987, "XIX. Yüzyılda Ermenilerin sosyal ve İktisadi Durumları Hakkında Bazı Belgeler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi C.1 Elazığ, s.239-241: Ali Sevim, 1985, "Büyük Selçuklu Döneminde Selçuklu- Ermeni İlişkileri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara, s.67-70

[7]Osman Turan, 2010, "Selçuklular Zamanında Türkiye", 10. baskı, İstanbul, s. 98-99.

[8]Erol Küçükoğlu, 2002, "Tarihi Süreçte Selçuklu-Ermeni İlişkileri", Ermeni Araştırmaları Türkiye Kongresi, 20-21 Nisan, Ankara

 ISBN: 978-625-7029-53-7

beri yan yana duran cami, kilise ve Zerdüşt tapınağı insanı fazlasıyla şaşırtıyor. Bu yanıyla Ani saygıyı fazlasıyla hak den ticari üstünlüğü olan bir kendir.

Ermeniler kendi aralarında ara sıra çatışmalar olmuş ama en çok bu bölgede bulunan Müslüman Türklerin yanında yer alıp zaman zaman çeşitli isyanlar çıkararak, Bizans'ın zayıflamasını sağlamışlardı. Ziyaroğulları, Revvadiler, Şeddadoğulları v.b gibi Müslüman kavimlere yardım ederek kendi bağımsızlıklarını kazanmaya çalışmışlardır. Alpaslan ve Türkler 1064 Ani'de Bizans'ın hâkimiyetine son veren ilk kapitülasyonu ise Ermenilere vermiş olduğu görülmektedir. Ticari haklar ve çok düşük vergi, cizye v.b gibi.[9]

24 Kasım 1072 yılında Sultan Alparslan'ın ölmesiyle yerine oğlu Melikşah Büyük Selçuklu Devletinin başına geçmiştir. Gürcüler bunu fırsat bilip, Selçuklu karşısında isyan hazırlıklarına başlamışlardır. Gürcülerin himayesinde bulunan Ermenilerin bu durumdan etkilendiği açıktır. Selçuklu ordusu bu isyanları çabuk bastırmış, Ani'yi yeniden ele geçirmişlerdir. Ermeni müellifi olan Urfalı Mateos, belirttiği Vakayinamesi s.178'de sultanın ölümü üzerine; "Herkesin babası, bütün insanlara karşı merhametli ve iyi niyet sahibi sultanın ölümü, bütün dünyayı büyük bir mateme düşürdü" demiştir. Azerbaycan Selçuklu Genel Valisi Kutbeddin İsmail için(Urfalı Mateos, s.179) şöyle övgülerle anlatır; "İsmail, iyi, merhametli ve imar edici bir şahıstır. O bütün Ermenistan'ı yönetimi altına alarak memleketi imar etmeye başlamış ve bütün kilise ile manastırları İranlıların fenalıklarına karşı himaye edip korumuştur."[10]

Bizanslılar Kars Ani 1064'de savaşında esir ve mağlup olmuştur. Böylelikle bölge Selçuklu himayesine geçmiştir. Selçuklu sultanı Alparslan Ermenileri himayesi altına almış ve Ermeni ırkının Bizans zulümden kurtarmış, Ermenileri bu günlere gelmesinden dolayı Alparslan'a yani Türklere vebal borçları vardır.[11]

Selçukluların Melikşah döneminde, Ermenilerin bulundukları coğrafyanın tamamından ancak bir kısmına sahip oldukları biliyoruz. Babası gibi Melikşah da, Ermenilerle sosyal ve ekonomik ilişkileri iyi tutmaya çalışmıştır. Ermeni Katolikosluğunun tek bir makamda temsil edilmesini sağlayarak, manastır ve ruhanileri, bütün kiliseleri vergiden muaf tutmuştur.[12]

Selçuklu Türkleri, diğer gayrimüslim halka ve Ermenilere, Bizanslıların göstermediği hoşgörüyü göstermiştir. Onları bir nevi sigorta, bir nevi garanti altında dinlerini ve sosyal yaşantılarını korumalarını sağlamıştır. Sosyal ve ekonomik etkileşimler, Anadolu Selçuklularının son dönemlerine kadar devam etmiştir. Gösterilen tüm bu hoşgörülere rağmen, bazı fanatik Hıristiyan duygusuyla, Ermenilerin Bizanslıların ve Haçlı Seferleri sırasında Selçuklulara rakip olarak yer aldıkları da bilinmektedir.[13]

SONUÇ

Anadolu'nun kaderini değiştirecek Kars Ani Zaferi Alp Arslana imza atmak nasip olmuştur. Anadolu'nun hatta dünya tarihi açısından bir dönüm noktasını teşkil eden Kars Ani Zaferi

[9]Ali Sevim 2001, "Selçuklu-Ermeni İlişkileri", Yeni Türkie, Ermeni Sorunu Özel Sayısı II, Mart-Nisan, Ankara, s., 38-95
[10]Ali Sevim 2001,"Selçuklu-Ermeni İlişkileri", Yeni Türkie, Ermeni Sorunu Özel Sayısı II, Mart-Nisan s.38, Ankara, 2001, s.95) (Urfalı Mateos "Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)", Çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara, 1987, s.178-179
[11]Hakkı Dursun Yıldız, 1985, "X. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri," Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu" Ankara, s.29-50: Ali Sevim,a.g.m,s.71-73: Bahaeddin Yediyıldız, 1985, "XIV-XIX. Asırlarda Gayrımüslimlerin Türk Toplumu içindeki Yeri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara, s.141-142: Gültekin Ural, 1998, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası, İstanbul, s. 33, 34: Halil Metin, 1997, "Türkiyenin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları", İstanbul, s.31
[12]Ali Sevim, a.g.e., s. 20
[13]Yıldırım, 2000, Dr. Hüsamettin; Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Ankara

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bitiminde, Büyük Selçuklular ile Bizans arasında el değiştiren Doğu Anadolu Bölgesinin toprakları Selçuklu Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Anadolu, Büyük Selçukluların hâkimiyetin girmesi ile Anadolu ve çevresinde Türklerin iskân edilmiştir. İki toplumun sosyal ve ekonomik ilişkileri bu dönemle başlamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin her döneminde Ermenilerin katkıları küçümsenemez bir gerçektir.

Selçuklu Türklerinin genellikle askerlik, idare ve ilim unsurlarıyla uğraştıkları için ekonomik hayattan kopuk yaşamışlardır. Dini açıdan ticaret yapmaları emredilmiş olmasına rağmen Türkler hayvancılık ve tarıma ağırlık vermişledir. Ermenilerin, ekonomik durumları incelendiğinde ise Selçuklu ekonomisinin her alanında bulundukları tespit edilmiştir. Ermeniler için diyebiliriz ki ekonomik güçleri sayesinde, refah için de ve en rahat yaşayan ırk olmuşlardır. Aynı zamanda bu ekonomik üstünlük, onları sosyal ve kültürel yaşamlarında Türklerle kıyaslandığında daha iyi olmasını sağlayan en önemli unsurdur.

KAYNAKÇA

Demir, M. (2005). *Türkiye Selçukluları Ve Beylikler Döneminde Sivas Şehri.* İstanbul: Sakarya Kitapevi.

Ersan, M. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Politikası Ve Sivas'ta Ermeni Varlığı. *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri,* Sivas.

Kürkçüoğlu, E. (2002). Tarihi Süreçte Selçuklu-Ermeni İlişkileri. Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, Cilt I. Asam Yayınları. Ankara:

Mahiroğlu, A. (2001). Seyyahlar Gözüyle Sivas. İstanbul: Sivaslılar Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Yayını.

Metin, H. (1997). Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları. İstanbul: Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ali Sevim, 1985, "Büyük Selçuklu Döneminde Selçuklu- Ermeni İlişkileri", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara, s.67-70

Tezcan, M. (2005). XI. Yüzyıl Başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye Sürülmeleri ve Selçukluların Fethi Döneminde Sivas. Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri, Sivas: Sivas Valiliği Yayınları.

Turan, O.2010, "Selçuklular Zamanında Türkiye", 10. baskı, İstanbul, s. 98-99.

Ural, G. (1998). Ermeni Dosyası. Baskı 2, İstanbul: Kemer Yayınları.

Urfalı, M. (1987). Vekayi-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162). Çeviren Hrant D. Andreasyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yediyıldız, B. (1985). XIV-XIX. Asırlarda Gayrımüslimlerin Türk Toplumu içindeki Yeri. Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, H. D. (1976) *"İslamiyet ve Türkler",* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.; (1985) X. Yüzyılda Türk-Ermeni Münasebetleri. Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

İbrahim Yılmazçelik, 1987, "XIX. Yüzyılda Ermenilerin sosyal ve İktisadi Durumları Hakkında Bazı Belgeler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi C.1 Elazığ, s.239-241

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ESNEKLİĞİN ÇALIŞMA YAŞAMI VE İŞ HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi Arkın GÜNAY
Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ÖZ

Çalışma yaşamının en önemli iki aktörü olan işçi ve işverenin arasında, özellikle ekonomik açıdan, çok önemli farklılıklar bulunduğu inkar edilemez bir gerçektir. İşverenin üstünlüğü, İş Hukukunun özel kuralları ile giderilmeye çalışılmaktadır. Ancak işçiyi koruyucu hükümler, bazen işverenleri zor duruma düşürecek bir görünüm alabilmektedir. Bu durumda yeni yatırım yapma veya yatırımları genişletme imkânı işverenin elinden alınmakta, yeni işyerlerinin açılmaması nedeniyle de, dolaylı olsa da işçiler zarara uğramaktadırlar. İki taraf arasındaki çıkarlar dengesini sağlayabilecek çalışma türlerinin belki de en önemlisi, esnek çalışma ve çalışma süresi esnekliğidir. Esnek çalışmaların, taraflar arasında dengeleyici rol oynamasından dolayı modern iş hukuk sistemi içinde daha fazla yer verilmesinin işçi ve işverenlerin ortak yararına olduğu görüşündeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Esneklik, Çalışma Yaşamı, Güvenceli Esneklik, Çalışma Süresi*

ABSTRACT

It is an undeniable fact that there are very important differences, especially in economical terms, between employee and employer, the two most important actors of labour life. It is tried to eliminate the predominance of employer by the special rules of Labour Law. However, sometimes the provisions protecting the employee may get an appearance which puts the employers into trouble. In this case, the employers become divested of possibility of making new investments or expanding the investments, and since new workplaces are not opened, employees suffer damage albeit indirectly. Maybe the most important one among the types of working that can ensure the balance of interests between the two parties is flexible working and working time flexibility. We consider that taking of flexible working a bigger part in the modern labour law system more would be for the total benefit of the employee and employer as it plays a balancing role between the parties.

Keywords: *Flexibility, Labour Life, Flexicurity, Working Tim*

GİRİŞ

Çağımızda çalışma yaşamındaki köklü değişiklikler neticesinde, işletmeler yeni gelişmelere uyum sağlamak için üretim ve satış organizasyonları da dâhil olmak üzere bir çok alanda farklı uygulamalara gitmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda, İş Hukukunun yeniden yapılanması önem kazanmıştır. Özellikle teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, esnek iş ilişkileri de denilen yeni çalışma biçimlerinin doğmasına neden olmuştur. Aşağıda değinileceği üzere, İş Hukukunda devletin müdahaleci yanını içeren ve katı olan hukuk sistemleri 1980'lerden itibaren, liberal politikaların etkisiyle ve "esnekleştirme" uygulamaları bağlamında, sadece işletmelerin ekonomik çıkarlarını gözeten bir hukuk sistemine dönüşmeye başlamıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Böylece, zayıf durumda bulunan işçi tarafının korunmasına ters düşen bir netice ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz, işletme yönetimini olumsuz yönde etkileyen emredici hükümlerin aşırılığı sınırlandırılmalıdır. Ancak, işçi tarafının korunmasını içeren ve sosyal devlet ilkesini gözeten bir hukuk sisteminin sağlanması tarihsel tecrübelerin bir gereğidir. Dolayısıyla, işçi lehine sosyal bir kamu düzeninin sağlanması (koruyucu esneklik) ve işçinin işinin, ücretinin korunması (güvenceli esneklik), modern İş Hukuku sistemlerinin olmazsa olmaz koşullarındandır.

A. ÇALIŞMA YAŞAMINDA ESNEKLİK

1. Tanımı

Esnekliğin tanımına ilişkin genel bir görüş birliği bulunmamaktadır. 1986 yılında OECD tarafından hazırlatılan Dahrendorf Raporuna göre esneklik; sistemlerin, organizasyonların ve bireylerin yeni yapılanmalar ve davranış biçimleri geliştirerek değişen koşullara başarılı bir şekilde uyum gösterme becerisidir[1]. Esneklik, kelime anlamı olarak esasen esnek olma durumu olarak tanımlanabilir. Kelimenin kökünü oluşturan "esnek" ise mecazi anlamda görüş ve tutumları bakımından katı olmama halini ifade etmektedir[2]. Ayrıca değişen koşullara uyum göstermek[3] veya dönemin getirdiği yeniliklere ulaşmak için beklenen uyumun sağlanması anlamına da geldiği de söylenebilir[4]. Bu doğrultuda en genel anlamda esneklik; önceden öngörülemeyen değişikliklere karşı bir kimsenin veya bir kurumun kapasitesini uyarlayabilmesi ve bu amaca ulaşabilmesi için gerekli araçları kullanması olarak tanımlanabilir[5].

2. Türleri

Esneklik bakımından tek tip bir esneklikten söz etmek doğru olmaz, esnekliğin çeşitli türleri bulunmaktadır[6]. Toplumsal konularda esneklik, insanların, toplumların ve toplumsal örgütlenmelerin herhangi bir siyasi, ekonomik ve sosyal bir etkiye maruz kaldıklarında, kendilerini değiştirerek yok olmalarını önleyen bir anlayış olarak tanımlanabilir[7]. Esneklik, politik bir kavram olarak ise, ekonomi alanındaki değişimlere bağlı olarak politik yaklaşımların değişimini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, işletmenin katma değerini etkileyen sosyal ve mali yükleri mümkün oldukça azaltmak, diğer taraftan teknolojik ve talepteki değişimlere uyum sağlamayı önleyen sınırlamaları en aza indirmek gereklidir[8].

1 **Gerhard Bosch,** Social Europe, Flexibility and Work Organization, Supplement 1/95, European Commission, Brussels, 1995, 2.
2 **Türkçe Sözlük,** Ankara: Türk Dil Kurumu, 10. Basım, 2005, 653.
3 **Sabahattin Şen,** Esnek Üretim- Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkileri, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2004, 97.
4 **Nusret Ekin,** "İş Yasası Reformunun Dayanakları: Güvenlik ve Esneklik", İşveren Dergisi, C.41, S.6, Mart 2003, 26.
5 **Sabahattin Şen,** "Esnek Üretim ve Esnek Çalışma", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 1999-Şubat 2000, 29.
6 **Cevdet İlhan Günay,** "Çalışma Sürelerinde Esneklik", Kamu-İş Dergisi, C.7, S.3, 2004, 3.
7 **Gülnur Evren,** Esnek Çalışma ve İstihdama Etkileri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007, 19.
8 **Tijen Erdut,** "Esneklik ve İş Süresi", Mercek Dergisi, S.15, Temmuz 1999, 104.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kuramsal bakımdan esnek ekonomi, bireylerin, organizasyonların ve kurumların değişen fırsatlara ve koşullara amaç ve kaynaklarını etkin bir biçimde uyarlayabilmesidir[9].

Çalışma yaşamında esneklik, çok yönlü bir anlama sahiptir. Öncelikle, taraflara çalışma koşullarını farklı gereksinimlere göre tespit etme yetkisini veren bir sistemdir. Böylelikle, taraflara hızla değişen teknoloji ve artan küreselleşme olgusu neticesindeki uluslararası rekabet şartlarına göre çalışma tür ve şartlarını belirleyebilme serbestîsi sağlamaktadır[10]. Çalışma yaşamında esneklik kavramı öncelikle işgücü piyasalarında değişim ve yeni üretim tekniklerinin tanımlanmasında kullanılmış ve yaygınlık kazanmıştır[11]. Zira işletmelerin değişen ekonomik düzende varlıklarını devam ettirebilmeleri yalnızca işgücünün esnek kullanılmasına değil, yeni üretim teknikleri ve ürün geliştirebilmelerine bağlıdır[12]. Bu bakımdan esneklik sadece kendini değişen şartlara karşı uyumlu hale getirmeyi değil, ayrıca yeni ürün geliştirmek, yeni işgücü ve mal piyasalarına ulaşmak ve işçilerin işe yönelik eğitimleri gibi proaktif stratejileri de içermektedir[13].

Çalışma yaşamında esneklik kavramının yaygınlaşmasında birçok etken bulunmakla beraber, teknolojik gelişmeler, küreselleşme olgusu ve üretim biçimlerinde değişiklikler öncelikle ön plana çıkmaktadır. Söz konusu değişim ve gelişmelere bağlı olarak, özellikle işgücünün esnek kullanımı günümüzde önem kazanmıştır. Bu bağlamda, mikro ekonomik düzeyde işgücü esnekliği, işletme için üretim ile talep ve teknolojideki miktar ve bileşim bakımından ortaya çıkan değişim ihtiyaçlarına bağlı olarak işgücünden yararlanmada sayısal ve niteliksel uyumu sağlayabilme olanağıdır[14]. Önemle belirtmek gerekirse, işgücü esnekliği işletmeler ve işçiler bakımından aynı anlama gelmemektedir. Zira her iki tarafın menfaatleri bu konuda uyuşmamaktadır[15]. İşçi bakımından işgücü esnekliği, çalışma süresi ve biçimlerinin, çalışan ve işverenin anlaşması neticesinde, işçinin koşullarına uygun hale getirilmesidir[16].

İşletme bakımından esneklik, işgücünün işletme içinde gerekli zaman ve sayıda kullanılmasıdır[17]. Bu bakımdan esneklikte ana hedef işletme kapasitesini değişikliklere göre uyarlayabilmektir[18]. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan Beyaz Kitap'ta esnek işletmeye (flexible firm) yönelik bazı ölçütler getirilmiştir. Buna göre, çalışanların çok yönlü bir biçimde yetiştirilmesi (staff versality), esnek çalışma saatleri, performansa dayalı ücret ve

9 **Şen,** Endüstri İlişkileri, 98.
10 **Can Tuncay,** "Çalışma Süreleri ve İstihdam Türlerinde Esnekleştirme", Çalışma Hayatında Yeni Gelişmeler "Esneklik" Toplantısı içinde (57-74), Ankara: Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası Yayınları, 1995, 58.
11 **Şeyma İpek Köstekli,** "Esneklik ve Sendikal Politikalar 1", Kamuoyunda Esneklik içinde (141-15), İstanbul: MESS Yayınları, No:311, 1999, 143.
12 **Can Tuncay**, "İşin Düzenlenmesi Bakımından Esnekleşme Türk Mevzuatının Durumu ve Uygulama Sorunları", Çalışma Hayatında Esneklik ve İş Hukukuna Etkileri içinde (151-179), İstanbul: İş Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 2000 Yılı Ekim Toplantısı, 2000, 152.
13 **Bosch,** 2.
14 **Erdut,** 104.
15 **Bosch,** 2.
16 **Nurseli Tarcan,** "Çağı Yakalama ve Rekabet Edebilirlikte Çalışma Mevzuatının Rolü: Esnek ve Çağdaş İş Kanunu", Mercek Dergisi, S.24, Ekim 2001, 26.
17 **Tarcan,** 26.
18 **Şen,** 28.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kurulu bir iş organizasyonu bu hususta önem arz etmektedir[19]. İşletmeler bakımından esneklik, işbölümünün yeniden düzenlenmesi ve takım çalışmasının iş organizasyonuna dâhil edilmesi ile sağlanabilir[20]. Nitekim günümüz çalışma hayatında mevcut insan kaynağını ve teknolojiyi birlikte ve en yüksek verimle kullanabilen işletmeler rekabet gücüne sahip olmaktadırlar[21].

Avrupa Birliği ise, önemli bir ekonomik ve siyasi kuruluş olarak esnek işgücü politikalarını desteklemektedir. Zira Avrupa Birliği'nin kurucu anlaşması olan, Avrupa Birliği Anlaşması, rekabetçi çalışma piyasası oluşması için mevcut işgücünün mümkün olduğunca esnek biçimde kullanılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca, mevcut işgücünün düzenli ve sürekli eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir (m.145)[22]. Bu bağlamda, Avrupa Birliği esnek işgücü piyasası ve esnek iş organizasyonlarını, ekonomik büyüme ve artan istihdamın anahtar unsurları olarak görmektedir[23].

Çalışma yaşamının önemli bir unsuru olan iş organizasyonların esnekliği, bunların yönetimsel ve işlevsel kapasitelerinin çevresel değişimlere uyum sağlayabilmelerini içeren bütünsel bir kavramdır[24]. Zira organizasyonların çalışma hayatında ayakta kalmak için çevresel değişim ve talepteki dalgalanmalara karşı uyum sağlayabilme becerisine sahip olmaları şarttır. Bu gereksinim, onları birçok bakımdan (işin organizasyonu, üretim yöntemleri, finansal kaynaklara ulaşma vs.) mümkün olduğunca esnek olmaya sevk etmiştir[25]. İsabetli olarak belirtildiği üzere, esnek bir iş organizasyonunun, geleneksel organizasyon biçimlerinden olan Taylorist ve bürokratik organizasyon yaklaşımlarından başta üretim sistemi olmak üzere pazarlama, insan kaynakları yönetimi gibi bazı işletme fonksiyonlarında farklılıkları bulunmaktadır. Özellikle, planlama, örgütleme, yöneltme, eşgüdüm ve koordinasyon olarak belirlenmiş bulunan yönetim fonksiyonlarının klasik yapısından ayrılmayı ifade eden oldukça geniş kapsamı olan iddialı bir yaklaşım şeklidir ve kavram henüz yerine oturmamıştır[26].

Esnek bir iş organizasyonunun en önemli unsurlarından olan "esnek üretim" kavramı ise, klasik/geleneksel üretim biçimi olan işlemlerin oldukça basit bölümlere ayrıldığı, bu işlemlerin yürüyen bir bant üzerinde bu konuda uzmanlaşmış iş görenlerce yapıldığı, işlemlerin basit, tekrarlayan ve yığın üretime (mass production) yol açtığı "fordist" üretim

[19] **Commission Of The European Communities,** Growth, competitiveness, employment, The challenges and ways forward into the 21st century, White Paper, com (93) 700, 5.12.1993, Part A, 17.
[20] **Bosch,** 5.
[21] **Tuncay,** 152.
[22] **2010/C 83/01, Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union,** Official Journal of the European Union, Vol.53, 2010, 112.
[23] **Saskia Klosse,** "Flexibility and Security: a Feasible Combination?", European Journal of Security, Vol. 5, No. 3, 2003, 193.
[24] **Andres Hatum, Andrew M. Pettigrew,** "Determinants of Organizational Flexibility: A Study in Emerging Economy", British Journal of Management, Vol.17, 2006, 117.
[25] **Mireia Valverde, Olga Tregaskis, Chris Brewster,** "Labor Flexibility and Firm Performance", International Advances in Economic Research, November 2000, Vol. 6, Iss. 4, 649.
[26] **Süleyman Eryiğit**, "Esnek Üretim, Esnek Organizasyon, Esnek Çalışma", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.5, S.4, 2000, 4.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

biçiminden farklı bir üretim sistemini ifade etmektedir[27]. Öğretide Erdut'a göre, esnek üretim sistemi, donanımlara değişik nitelikteki çeşitli ürünlerin küçük partiler halinde üretimi için gerekli olan çok amaçlılığın kazandırılması ve etkin bir bilgi akışının gerçekleştirilmesi için özellikle mikro elektronik teknolojisinden yararlanılmasını içermektedir[28]. Her türlü teknolojik imkânlardan yararlanarak stoklamadan üretim, üretim sırasında kalite kontrolü, üretimin belirli kısımlarında uzmanlaşma bu üretim sisteminin öne çıkan özelliklerindendir[29]. Böylelikle, üretim süresini hızla arttıran mikro elektronik aksamlı makineler ve otomasyon teknolojilerinin sağladığı esneklik, verimliliğin yüksek olduğu zengin ürün çeşidine dayanan bir üretim örgütlenmesi sağlayacaktır[30].

Üretim esnekliği, stratejik olarak birçok yöntem ile hayata geçirilebilir. Ancak, bunun ölçülmesi ana sorunu teşkil etmektedir. Bir iş organizasyonunda üretim esnekliğinin üç önemli boyutu bulunmaktadır. Bunlar, dolaşım esnekliği (routing flexibility), malzemeyi kullanım esnekliği (material handling flexibility) ve donanım esnekliğidir (machine flexibility)[31]. Bu kapsamda üretim esnekliği, her ikisi de işletmenin rekabetçi olmasını sağlayan, araştırma ve işletme stratejileri (exploration and exploitation strategies) ile bağlantılıdır.

3. Esnekliği Doğuran Nedenler

1970'li yıllara gelindiğinde, bu dönemde ortaya çıkan Dünya Petrol Krizi ile birlikte II. Dünya Savası sonrası dönemin egemen üretim sistemini oluşturan ve standart ürünlerin büyük ölçekli fabrikalarda kitlesel olarak üretilmesi biçiminde tanımlanan ve aynı zamanda bir gelişme/kalkınma stratejisi olan Fordist üretim sistemi, beklenilen etkisini yitirmeye başladı[32]. Bunun haricinde XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen teknolojik gelişmeler yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Post-Fordizm olarak tanımlanan bu yeni üretim biçimi, üretimin örgütlenmesinden tüketim kalıplarına, işletmeler arası ilişkilerden üretimin mekânsal dağılımına, bilginin kullanımından sınıfsal yapılanmalara kadar her alanda Fordist sistemden ayrı bir yapıyı ifade etmektedir[33]. Genel olarak, "Post-Fordizm", üretim, tüketim ve işgücünün esnekleşmesi ve yerelleşmesi olarak ortaya çıkmıştır. "Post-Fordizm", bir emek ve üretim süreci olarak kısaca "esnek üretim" şeklinde

[27] **Eryiğit,** 2; **Şen,** 30.
[28] **Erdut,** 103.
[29] **Şen,** 30.
[30] **Şen,** 31.
[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Torres Javier Tamayyo, Gutierrez Leopoldo, Moreno Antonia Ruiz,** "The Relationship Between Exploration and Exploitation Strategies, Manufacturing Flexibility and Organizational Learning: An Empirical Comparison Between Non-ISO and ISO Certified Firms", Eurepean Journal of Operational Research, 232, 2014, 74 vd.
[32] **Mehmet Hüseyin Bilgin,** " Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.6, S.2, 2001, 67.
[33] **Yücel Uyanık,** " İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.7, S.2, 2003, 1.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tanımlanabilir[34]. Bu çerçevede esnekliği, eski dönemde geçerli olan Fordizm kavramından bir uzaklaşma olarak tanımlamak da mümkündür[35].

1980'lerden sonra teknoloji alanında devrim niteliğinde ilerlemeler meydana gelmiştir. Özellikle imalat sanayisinde ürünlerin tasarımı ve üretiminde kullanılan bilgisayar destekli esnek otomasyon teknolojilerinin son yıllarda hızla yayılması, "ileri/yeni teknolojiler" (high-tech) olarak da ifade edilen bir teknolojik devrimin yaşanmasına neden olmuştur. Üretim ölçeğinin de küçüldüğü bu süreçte, "post-Fordist" ya da esnek üretim sistemleri olarak da adlandırılan yalın üretim ve esnek uzmanlaşma gibi yeni/esnek üretim sistemleri geliştirilmiştir[36]. Özet olarak, makroekonomik alandaki ile işgücü piyasasındaki değişimler, bunun yanında, hızla gelişen küreselleşme ile birlikte daha bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin doğumu ve mikro elektronik yenilikler, ekonomi ve endüstri ilişkileri alanlarında büyük dönüşümlere neden olmuştur[37].

4. Kuramsal Esneklik

Söz konusu kitlesel üretim anlayışındaki bu değişimleri inceleyen ve Fordizm ötesi olarak nitelendirilen kuramlar, dayanak olarak çeşitli değişimleri esas almışlardır. Örneğin, Perez ve Freeman teknolojik yenilikleri [38], Piore ve Sabel gibi yazarlar ise piyasa esaslı değişiklikleri, kuramlarına dayanak noktası olarak almışlardır[39]. Bunun yanı sıra, esnek üretimin işgücü piyasalarına ve bireylere etkisini olumsuz bir açıdan inceleyen ve esas olarak kurumsal dönüşümleri (instutional transformations) esas alan Aglietta, Harvey gibi yazarların başını çektiği düzenleme okulu (regulation school) yakın dönemde etkili olmuştur[40]. Kuramlarında, işgücü esnekliğini esas alan ve işletmelerin operasyonel ve yönetimsel alanlarına yoğunlaşmış olan Atkinson gibi yazarlar da bulunmaktadır[41]. Fordizm sonrası yeni üretim ve sermaye birikim dönemlerini açıklamaya çalışan bu kuramların ortak noktası esneklik yaklaşımlarını reddetmemeleridir[42].

Esneklik konusunda belki de en geçerli kuram, esnek uzmanlaşma (flexible specialisation) kuramıdır. Bu Kuramın öncüleri olan Piore ve Sabel'e göre, Fordizm olarak benimsenen kitlesel üretim yerine, esnek uzmanlaşmanın yaygın olduğu yeni bir üretim biçimi gelecektir. Bu üretim biçiminde, kitlesel üretimde bulunan yarı vasıflı işgücü ve ürüne özgü makine kullanımı yerine vasıflı zanaatkâr işgücü tarafından yerine getirilen üretim

[34] **Halil İbrahim Aydınlı,** "Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, C.7, S.4, 2004, 82.
[35] **Evren,** 20.
[36] **Bilgin,** 68.
[37] **Ian M. Taplin,** "Rethinking Flexibility: The Case of the Apparel Industry", Review of Social Economy, Vol. 54, No.2 1996, 191.
[38] **Taplin,** 193; **Christopher Freeman, Carlota Perez,** "Structural Crises of Adjustment, Business Cycles and Investment Behaviour", Technical Change and Economic Theory içinde (38-66), London and New York: Pinter Publishers 1988, 45 vd.
[39] **Taplin,** 193; **Michael J. Piore, Charles F. Sabel,** "The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity, New York: Basic Books, 1984, 251 vd.
[40] **Chris Brewster, Lesley Mayne, Olga Tregaskis,** "Flexible Working in Europe", Journal of World Business, 32 (2), 1997, 134; **Taplin,** 193.
[41] **Brewster/Mayne/Tregaskis,** 134.
[42] **Şen,** Endüstri İlişkileri, 89.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

biçimi (craft production) ön plana çıkacaktır[43]. Böylelikle, talepteki dalgalanmalara ve tüketim anlayışındaki yeniliklere çözüm olabilecek yeni esnek bir üretim sistemi piyasaları krizden ve ekonomik durgunluktan kurtaracaktır[44].Söz konusu yazarlara göre, esnek uzmanlaşmanın yaygınlaşması için mikro ve bilişim teknolojileri etkin bir biçimde kullanılmalıdır, böylelikle işgücü maliyetleri de düşecektir[45].

Esnek uzmanlaşma kuramında, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin elde edilebilmesi için işçilerin eğitimli olması ve endüstriyel ilişkilerde işbirlikçi bir anlayışın yerleşmesi şarttır. Çok yönlü biçimde çalışabilen "çekirdek işçi", esnek firma kuramında olduğu gibi bu kuram bakımından da esnek üretimin merkezindedir[46].

1980'li yıllarda başını Atkinson gibi yazarların çektiği İnsan gücü Araştırmaları Enstitüsü'nün (Institute of Manpower Strategies), özellikle işgücünün esnek kullanımı ile ilgili çalışmaları olmuştur. Atkinson'a göre bir işletmenin esnek olması , üç çeşit esnekliği de kullanılmasına bağlıdır. Bunlardan ilki olan fonksiyonel esneklik (functional flexibility) ile birlikte çalışanlar aynı işletmede farklı işleri yapabilir hale gelebileceklerdir. Böylelikle, ani değişimlere uyum sağlayabilen çok yönlü bir işgücü ortaya çıkacaktır. Sayısal esneklik (numerical flexibility) ise bir işletmenin, değişik iş sözleşmesi çeşitleri ve farklı çalışma süreleri düzenlemeleri ile işgücünü istediği oranda kullanabilmesini içerir. Son olarak finansal esneklik (financial flexibility) ile çalışanların ücretleri ve mevcut masrafların esnek bir hale getirilmesi sağlanacaktır[47].

Esnek işletme modelinin esas alındığı bu kurama göre, işgücü, işletmelerin talep değişikliklerine, konjonktürel dalgalanmalara ve yeni teknolojilere uyum sağlamaya yönelik olarak "çekirdek işgücü" (core group) ve "çevresel işgücü" olmak üzere ikiye ayrılmıştır[48]. Bu modele göre, çekirdek işgücü esasen iş güvencesine sahip olan işletmenin daimi işgücüdür. Çevresel işgücü ise geçici çalışma, iş paylaşımı, evde çalışma gibi esnek çalışma biçimi ile çalışanlardan oluşmaktadır. İlk grubu oluşturan çalışanlar işletmenin fonksiyonel esnekliği bakımından önemlidirler. İkinci gruptakiler ise, daha çok, işletmenin sayısal esneklik kazanmasına yönelik hizmet ederler[49].

Atkinson'un söz konusu esnek işletme modeli, bir işletmenin esnek olması için önerilen tek tip bir formül olarak ileri sürülmüştür. Ancak, bu görüşe yönelik bu bakımdan eleştiriler de bulunmaktadır. Bu modelin, her ülkenin farklı kültürel, ekonomik ve hukuk özellikleri bakımından uygulanmasının farklı olacağı, dolayısıyla bu faktörler ile birlikte işletmenin

[43] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Piore/Sabel,** 26 vd; **Paul Hirst, Jonathan Zeitlin,** "Flexible Specialization Versus Post-Fordizm: Theory Evidence and Policy Implications" Economy and Society, February, Vol.20, No.1, 1991, 2 vd.

[44] **Piore/Sabel,** 252-255; **Yavuz,** 10.

[45] **Piore/Sabel,** 28-260.

[46] **Şen,** Endüstri İlişkileri, 63.

[47] **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 650-651.

[48] Ayrıntılı bilgi için bkz. **John Atkinson, Denis Gregory,** "A Flexible Future, Britian's Dual Labor Force", Marxism Today, April, 1986, 13 vd.; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 650 vd.; **Arif Yavuz,** Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkileri, Ankara: Kamu İş Yayınları, 1995, 12 vd.; **Şen,** Endüstri İlişkileri, 43 vd.

[49] **Atkinson/Gregory,** 13; **Yavuz,** 13; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 651-652.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ekonomik durumu ve mevcut işgücü piyasasının da dikkate alınması gerektiği öğretide belirtilmiştir[50].

Perez ve Freeman tarafından savunulan tekno-ekonomik paradigma kuramı esasen Schumpeter'in görüşüne dayanmaktadır. Kendisi bir ekonomist olarak, gelişmiş ülkelerin uzun süreli ekonomik kriz dönemlerinin ardından bir teknolojik bir gelişme dönemine girdiklerini ileri sürmüştür[51]. Ona göre, yaklaşık elli yıl süren bu dalgalar yaratıcı bir yıkım sürecini ve ekonomide teknolojik değişimleri tetiklemektedir[52].

Perez ve Freeman ise sonradan söz konusu bu kuramı geliştirmişlerdir. Teknolojik gelişmelerin temelinin teknolojik yenilikler teşkil etmektedir. Teknolojik yeniliklere yol açan aşamalardan bir diğerine geçiş genel olarak iki unsura dayanmaktadır. İlk olarak, endüstriyel verimlilik bakımından, söz konusu ilerlemeler niceliksel bir sıçrama yaparak bütün ekonomiye yayılmalıdır. İkinci olarak ise, teknolojik gelişmelerin, ekonomik yayılmalarına yönelik bir biçimde, sosyo-kurumsal normlar ve düzenlemelerle uyuşması gerekir. Teknolojik yenilikler, yeni üretim süreçleri ve endüstri ilişkilerinin yanında, yeni iş organizasyonları ve işletme yönetim şekilleri gibi yenilikleri de içerir[53].

Teknolojideki değişimler, özellikle işletmesel ve yönetimsel yeniliklerdeki artış, çoğu işletmeyi etkilemektedir. Söz konusu yeniliklerin kümelenmesi beraberinde teknolojik devrimi, yani yeni bir tekno-ekonomik paradigmayı oluşturur. İşletmeler bakımından yeni bir tekno-ekonomik paradigma, "anahtar faktör" olarak adlandırılan teknik ve ekonomik avantajlardan yararlanmaya yönelik ideal bir iş organizasyonu şeklinde ortaya çıkar. Tarihsel süreçte, Fordist üretim anlayışının yerini artık bilgi yoğun bir üretim organizasyonu almıştır. Bu bakımdan günümüzde anahtar faktör, teknoloji ve iş organizasyonunu biçimlendiren, mikro-elektronik teknolojisidir[54]. Yeni ideal iş organizasyonu ile birlikte artık eski mekanik kitle üretimin yerine, bütünleşmiş bir üretim, pazarlama ve yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak, artık esnek veya azaltılmış çalışma süreleri, çalışanların eğitimi ve yetiştirilmesi, bilgi teknolojilerinin etkin kullanımı gibi hususlar önem kazanmaya başlamıştır[55].

Teknolojik determinizm kuramı, teknolojik gelişimleri esas alarak, sosyal ve ekonomik yapıları ve bunların aralarındaki ilişkileri belirleyen otonom bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu kuram, her ne kadar sosyo-ekonomik faktörlere de önem vermesine rağmen, bu açıdan eleştiriye uğramıştır[56].

1970'lerde öncelikle Aglietta, Lipietz gibi düşünürler tarafından kurulmuştur. Düzenleme kuramı (regulation theory), kapitalist sistemin hâkim olduğu iktisadi hayatta yeni

[50] **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 652.
[51] **Mark J. Elam,** "Puzzling Out the Post-Fordist Debate: Technology, Markets and Institutions", Post-Fordism Reader içinde (43-70), Ash Amin (Ed.), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers 1994, 44.
[52] Kapitalist ekonomilerin gelişiminde uzun dalgaların (long waves) önemli olduğuna dair ilk saptamayı Kontradiev yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Elam,** 10-11; **Şen,** Endüstri İlişkileri, 49.
[53] **Ash Amin**, "Post- Fordizm: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", Post-Fordism Reader içinde (1-41), Ash Amin (Ed.), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers, 1994, 12. **Freeman/Perez,** 48 vd.
[54] **Freeman/Perez,** 46 vd.
[55] **Freeman/Perez,** 60-61.
[56] **Elam,** 46; **Hirst/Zeitlin,** 16.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bir bakış açısı getirmiştir. Düzenleme kuramına göre, kapitalist dünya ekonomisi birbiri ile iç içe olan ulusal toplumsal formasyonların oluşturduğu hiyerarşik bir sistemdir. Bu sistemde, eşitsizlik ve tek taraflı bir hâkimiyet egemendir bu bakımdan kapitalist sistem sürekli bir dengesizlik içindedir[57]. Kapitalist sistemin ekonomik krizlere yatkın bu dengesiz durumunun yanında, uzun süreli ekonomik istikrara hizmet eden kurumlar ve düzenlemeleri de içermektedir. Sistemin içine düştüğü bu ikilem, düzenleme kuramını savunan düşünürlerin çözmeye çalıştığı bir çelişkidir[58].

Düzenleme kuramı esasen iki kavrama dayanmaktadır. Bunlardan ilki "birikim rejimi" , ikincisi ise "düzenleme biçimi" olarak isimlendirilmiştir[59]. Bu iki kavram hakkında düzenleme kuramcıları arasında bir birlik olduğu söylenemez. Lipietz'e göre, kapitalist piyasa ekonomisi devamlı dönüşüm geçirmektedir. Eğer bu dönüşüm uzun bir süre sabit kalır ise, birikim artacaktır. Üretim, dağıtım ve değişime yönelik böyle bir uygun dönüşüm biçimi "birikim rejimi" olacaktır[60]. Bu rejim işgücü organizasyonu ilkelerine, yöntemlerin kullanılmasına dayanmaktadır ve böylece teknolojik bir paradigmadır. Nielsen ise birikim rejimini, uyumlu bir sermaye birikim sürecine olanak sağlayan, ekonominin bütününe ilişkin düzenlemeler dizisi olarak tanımlamaktadır[61].

Düzenleme kuramcılarına göre düzenleme biçiminin birikim rejimi ile uyumlu birleşimi, belirli bir kapitalist gelişme modelini ortaya çıkarmaktadır. Ancak her bir gelişme modeli aynı anda kendi kusurlarını da içermektedir. Bu durum, kısır döngülere neden olarak yapısal krizlere yol açmaktadır[62].

Aglietta'ya göre, sosyal yapılar Fordizm ile birlikte devamlı bir birikim sürecini kolaylaştırmışlardır. Ancak, buna zıt bir biçimde Fordist üretim bir krize girmiştir[63]. Fordizm yeni teknolojilere ve değişen tüketim anlayışına uyum sağlayamamıştır. Bu nedenden ötürü, Fordist üretimin yerini esneklik ve esnek üretim almalıdır[64].

Yalın Üretim Kuramı, Fordist üretim sisteminden önemli ölçüde farklı olan yalın üretim sistemine dayanmaktadır. Esas olarak Japonya'da şirketlerde uygulanmaya bu üretim sistemi en az kaynakla, en kısa zamanda ve en kusursuz biçimde üretim yapmaya yönelik esnek bir üretim şeklidir[65]. Bu çeşit bir üretim şekli, esnek bir işgücü talebine olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir[66].

[57] **Şen,** Endüstri İlişkileri, 64-65.
[58] **Amin,** 7.
[59] **Elam,** 56 vd; **Hirst/Zeitlin,** 18 vd.
[60] **Alain Lipietz**, "Post- Fordizm and Democracy", Post-Fordism Reader içinde (338-359), Ash Amin (Ed.), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers, 1994, 339.
[61] **Klaus Nielsen,** "Towards a Flexible Future-Theories and Politics", The Politics of Flexibility içinde (3-33), Bob Jesssop, Ove Pedersen, Klaus Nielsen, Hans Kastandiek (Ed.), London: Edwar Elgar Publishing, 1991, 22.
[62] **Şen,** Endüstri İlişkileri, 72.
[63] **Jamie Gough,** "Where is the Value in Post Fordizm", Fordizm and Flexibility içinde (31-49), Nigel Gilbert, Roger Burrows, Anna Polert (Ed.), London: Macmillan Press, 1992, 38.
[64] **Yavuz,** 10.
[65] İlk olarak Toyota araba fabrikasında uygulandığı için "Toyotaizm" olarak da adlandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Knuth Dohse, Ulrich Jürgens, Thomas Malsch,** "From Fordism to Toyotism? The Social organization of the Labor Process in the Japanese Automobile Industry", Politics and Society, Vol.14, No.2,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yalın üretimin en önemli özellikleri, takım çalışması, tam zamanında üretim (just in time) ve toplam kalite yönetimi (total quality management) şeklinde belirtilmektedir[67]. Yalın üretim anlayışında, üretimin her aşamasında üretimin mükemmel olmasına yönelik sürekli bir ekip çalışması (kaizen) bulunmaktadır[68]. Takım çalışması ile üretim sürecinin bizzat işçiler tarafından kontrolü sağlanarak üretim maliyetleri azalmakta ve verimlilik artmaktadır. İşçiler çok yönlü biçimde çeşitli görevleri yapabilecek bir biçimde eğitim almaktadırlar. Bu işgücü istihdamında esneklik getirmektedir[69].

Tam zamanında üretim, malların stoklanmadan, istenilen sayıda ve kalitede yapılmasını içeren bir üretim şeklidir. Bu üretimde kalite kontrolü bizzat işçiler tarafından yapılmaktadır[70]. Toplam kalite yönetimi ise, hatasız bir ürün elde etmek veya hizmet sağlamak için, işçilerin eğitimi ve katılımını gerektiren ve üretimin iyileştirilmesini düzenleyen sisteme ve sürecin kontrolüne verilen isimdir[71]. Yalın üretim anlayışında toplam kalite yönetiminin yanında takım çalışması ve katılımcı organizasyon anlayışı da önemlidir. Bu ilkeler çerçevesinde, işletmeler sahip olduğu öz kaynakları doğru kullanıp, devamlı gelişmeyi ve esnek üretimi hedefleyen bir yapıda oldukları sürece başarılı olabilirler[72].

5. Esnekliğin Sınıflandırılması

a) Genel Olarak

Esneklik tanımının çalışma yaşamında yöneldiği kavrama göre şekillenmesine paralel bir biçimde sınıflandırılması bakımından da çeşitli görüşler bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekirse, esneklik uygulamalarının "makro ekonomik" ve "mikro ekonomik" düzeyde olmak üzere iki kısımda incelendiği görülmektedir[73]. Mikro ekonomik düzeyde esneklik, işgücü ve iş süresi esnekliği olmak üzere iki alt kısımda incelenir. Mikro ekonomik düzeyde işgücü esnekliği, işletme için üretim, talep ve teknolojideki miktar (nicelik) ve bileşim (nitelik) açısından beliren değişim ihtiyacına bağlı olarak işgücünden yararlanmada sayısal ve niteliksel uyumu sağlayabilme ihtimalidir. İşgücü esnekliği de iç ve dış esneklik olmak üzere ikiye ayrılır. Mikro ekonomik düzeyde iş süresi esnekliği ise bir işletmede iş süresinin esnek ve etkin olarak kullanılmasını ve çevresel koşullardaki değişime uyum sağlayabilmeyi içerir. İş süresinin etkin kullanımı çeşitli esnek istihdam biçimlerinin de yer aldığı esnek organizasyonları gerektirmektedir[74].

118 vd; **Tony Elger, Chris Smith,** "GLOBAL JAPANIZATION?", The Transnational Transformation of the Labour Process içinde (31-60), Tony Elger, Chris Smith (Ed.), London: Routledge, 1994, 39 vd.

66 **Şen,** Endüstri İlişkileri, 79.

67 **Elger/Smith,** 39.

68 **Stephen Wood,** "The Japanization of Fordism", Economic and Industrial Democracy, Vol.14, 1993, 543-544.

69 **Dohse/Jürgens/Malsch,** 343.

70 **Wood,** 542; **Şen,** Endüstri İlişkileri, 85.

71 **Ahmet Selamoğlu**, "Yalın Üretim Sürecinin Organizasyonunda Anahtar Uygulamalar", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan içinde (597-616), Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara: 2000, 599.

72 **Selamoğlu,** 600.

73 **Erdut,** 105 vd.

74 **Erdut**, 106.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Makro ekonomik düzeyde esneklik de iki alt kısımda incelenir. Birinci kısımda endüstri ve istihdam yapısında değişiklik anlamına gelen işgücü hareketliliği bulunmaktadır. Bu bağlamda ulusal ekonomiler için esneklik, emek ve sermayenin hareketliliği olarak ortaya çıkar. Diğeri ise makroekonomik düzeyde iş süresi esnekliğidir. İş süresi esnekliğinin iki alt boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, ekonomik şartların bir işlevi olarak zaman içinde ortay çıkan dalgalanmalar; ikincisinde ise, bireysel tercihlerin neticesinde bireyler arasında ortaya çıkan farklılıklar bulunmaktadır. İş süresi esnekliğinin ikinci boyutu, iş süresine ilişkin kolektif normların daha esnek olmasını ve bireysel tercihlerin dikkate alınabilmesi için düzenlemelerin çeşitlendirilmesini ifade eder[75].

Yukarıdaki bu genel sınıflandırma haricinde "fonksiyonel esneklik", "sayısal esneklik", "ücret esnekliği", "uzaklaştırma stratejileri" ve "çalışma süresi esnekliği" olmak üzere diğer görünümleri de mevcuttur[76]. Aşağıda bunları incelemeyi uygun buluyoruz.

b) İşlevsel Esneklik

Yeni teknoloji ve üretim biçimleri ve küreselleşme ile birlikte işletmeler daha esnek bir yapıda olmak zorunda kalmıştırlar[77]. Bu doğrultuda işgücünün çalışma hayatındaki görevleri de karmaşıklaşmış ve gelişmiştir. Fonsiyonel veya iç esneklik[78] olarak da isimlendirilen bu esneklik türü, bir iş organizasyonu içindeki işgücünün değişen koşullara rağmen çok yönlü ve becerikli iş görebilmesiyle ilgilidir[79]. Atkinson'a göre, bir işletmenin esnek olabilmesine yönelik olarak işlevsel esnekliği sağlayacak olan çalışanlar, genellikle iş güvencesine sahip olan, işletmenin daimi işgücü olan çekirdek işgücüdür[80]. Gerçekten bu tür çalışanlar özellikle değişik alanlarda mesleki eğitim görmüş ve işletme hakkında geniş bilgi sahibidirler[81]. Bu bakımdan, işlevsel esneklik işgücünün miktarından çok onun nitelik ve yetenekleriyle ilişkilidir[82]. İşverenler özellikle mevcut işgücünden en yüksek verimi elde etmek için bu tür esnekliğe ihtiyaç duyarlar. Keza bu tür esneklik işverenlere işçi sendikalarını aradan çıkarmaya imkân sağlar ve işçilerle doğrudan iletişim kurmalarını yol açar[83].

c) Sayısal Esneklik

75 **Erdut**, 107.
76 **Yavuz,** 11; **Münir Ekonomi,** "4857 Sayılı İş Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Sayısal Esneklik", Sicil İHD, Sayı 12, Aralık 2008, 7-8; **Tiziano Treu,** "Labour Flexibility in Europe", ILR, Vol.131, No.4-5, 1992, 498 vd; **Tuncay,** Esneklik, 59 vd.
77 **Peter van der Berg, Mandy van der Velde,** "Relationships Of Functional Flexibility With Indivual and Work Factors", Journal of Business and Psychology, Vol. 20, No. 1, 2005, 111.
78 **Treu,** 505; **Erdut,** 105.
79 **Atkinson,** 13; **Treu,** 505; **Berg/Velde,** 111; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 650; **Yavuz,** 13; **Tuncay,** Esneklik, 61; **Erdut,** 105.
80 **Atkinson,** 13.
81 **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 650.
82 **Yavuz,** 13.
83 **Treu,** 506.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sayısal esneklik değişen piyasa ve ekonomik koşullara ile teknolojik gelişmelere göre işletmelerin işgücünün miktarını serbestçe ayarlayabilmeleri anlamına gelmektedir[84]. Sayısal esneklik, işverenler için yasa koyucu tarafından getirilmiş bazı yasal ölçütleri (örneğin iş güvencesinin kapsamı); işverenin işçi sayısı ve niteliğini belirlemesini ve çalıştıracağı işçilerin niteliklerini gereksinime göre değiştirebilme özgürlüğünü de içerir[85].

Dış esneklik[86] de denilen bu tür esneklikte çevresel işgücü (peripheral workforce) önem arz etmektedir[87]. Şöyle ki, çevresel işgücü geçici çalışma, kısmi süreli iş sözleşmesi, evde çalışma gibi esnek çalışma biçimi ile çalışanlardan oluşmaktadır. Bu gruptakiler, daha çok, işletmenin sayısal esneklik kazanmasına yönelik hizmet ederler[88]. Zira çekirdek işgücü çoğunlukla iş güvencesine sahip ve uzun süreli iş sözleşmeleri ile istihdam edilenlerden oluşmaktadır. Bu bakımdan, bunların toplu olarak işten çıkarılmaları zordur[89]. Ancak bir işletme, örneğin fazla çalışma yaptırarak, çekirdek işgücünden sayısal esneklik elde edebilir[90].

İşveren sayısal esneklik uygulayarak işyerindeki işçi sayısını azaltabileceği gibi arttırabilir de, ancak bu özgürlüğü iyi niyet kuralına aykırı bir biçimde kullanamaz. Örneğin bir grev kararı alınmış ise bunu etkisiz kılmak için grev oylamasından önce işçi alması kötü niyetli bir davranış olacaktır[91]. Hiç şüphesiz taraflar anlaşarak iş sözleşmesini sona erdirebilirler. Bunun haricindeki yöntem iş sözleşmesinin feshidir. Ancak, iş mevzuatının iş güvencesi sağladığı ve işten çıkarılmanın zor olduğu ülkelerde sayısal esneklik sınırlıdır[92].

Türk Hukuku bakımından, bir işveren geçerli bir nedene dayanarak işgücü sayısını azaltmak üzere bir işletmesel karar verebilir. Fesih işlemi de bir işletmesel karar olarak gereklilik ve geçerlilik denetimine tabidir[93]. Öte yandan, sayısal esnekliğin sağlanmasına yönelik olarak işletmelerin piyasadaki ani değişimlere uygun olarak işverenin, işçilerin belirsiz süreli iş sözleşmelerini sona erdirmeleri gerekebilir. Bu bakımdan, belirsiz süreli iş sözleşmelerin fesih bildirim süreleri de önemlidir. Gerçekten fesih bildirim sürelerinin uzun

[84] **Atkinson,** 13; **Yavuz;** 14; **Arne Kalleberg,** "Flexible Firms and Labor Market Segmentation", Work and Occupations, Vol. 30, No.2, 2003, 155; **Treu,** 498; **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 12; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 651; **Tuncay,** Esneklik, 59.

[85] **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 8.

[86] **Treu,** 498; **Kalleberg,** 155.

[87] **Atkinson,** 13; **Yavuz;** 15.

[88] **Atkinson,** 13; **Yavuz,** 13; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 651-652; **Erdut,** 105.

[89] **Yavuz,** 15.

[90] **Kalleberg,** 155.

[91] **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 8.

[92] **Erdut,** 105. Türk Hukukunda bir işçinin iş güvencesinden yararlanabilmesi belirli şartlara tabidir. 4857 sayılı İş Kanunu madde 17'ye göre; *"Otuz veya daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan işçinin belirsiz süreli iş sözleşmesini fesheden işveren, işçinin yeterliliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, işyerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir nedene dayanmak zorundadır."*

[93] "İşletmesel kararın amacı ve içeriğini belirlemekte özgür olan işveren, işletmesel kararı uygulamak için aldığı tedbirin feshi gerekli kıldığını, feshin geçerli nedeni olduğunu kanıtlamalıdır. İşletmesel kararın amacı ve içeriğini serbestçe belirleyen işveren, uygulamak için aldığı, geçerli neden teşkil eden ve ayrıca istihdam fazlası doğuran tedbire ilişkin kararı, sürekli ve kalıcı şekilde uygulamalıdır, işveren işletme, işyeri ve işin gerekleri nedeni ile aldığı fesih kararında, işyerinde istihdam fazlalığı meydana geldiğini ve feshin kaçınılmazlığını kanıtlamak zorundadır." **Y.9.HD, 25.2.2008, E.2008/3735, K.2008/2001,** Calışma ve Toplum Dergisi, 2008/3, 349.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olması sayısal esnekliği engelleyen bir tutum olacaktır[94]. Özellikle uygulamada toplu iş sözleşmeleri ile fesih bildirim sürelerinin aşırı bir biçimde arttırılması buna örnek teşkil etmektedir[95].

d) Ücret Esnekliği

finansal esneklik olarak da adlandırılan bu esneklik, bir işletmenin çalışanların ücretlerini değişen işgücü ve piyasa koşulları ile çalışanların performansına göre belirleyebilme özgürlüğünü ifade eder[96]. Özellikle sayısal ve fonksiyonel esnekliğin uygulanmasını destekleyen bir esneklik çeşididir. Keza bu tür esneklik ile işçilerin performansı ödüllendirdiği için bu yönde bir performans artışını da vesile olur[97].

Ücret esnekliği çeşitli ödeme sistemleri, örneğin kardan pay verme gibi, aracılığı ile hayata geçirilir[98]. Ücret esnekliği genellikle esnek çalışma biçimleri ile uygulanır[99]. Bunun haricinde, toplu iş sözleşmelerinin normatif kısmının ücrete ilişkin olan kısmı da ücret esnekliği açısından önemlidir[100]. Ücret esnekliği, makro ve işletme düzeyinde olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Makro temelde ücret esnekliği, ücretlerin genel ekonomik koşullara ve konjonktürel dalgalanmalara uyumlu olarak belirlenmesini ifade eder. İşletme temelinde ise, ücretlerin işkollarına, işin niteliğine ve endüstriye uygun bir biçimde belirlenmesi ile ücretlerin işletmelerin finansal gücüne göre ayarlanabilmesi olarak tanımlanır[101].

Ücret esnekliğinin en önemli faydası işçilere kişisel gelişim bakımından bir motive edici güç olmasıdır. Ayrıca, kişiye özel ücret ödemesi aracılığı ile özel vasıflı işçilerin işletmede tutulabilmesini sağlar. Öte yandan, talep ve üretim azalmasında meydana gelebilecek sorunları ve gereksiz işçi çıkarılmasını önlemeye yardımcıdır[102]. Böylelikle işsizliğin önüne geçmeye ve işletmenin düzenli işleyişine neden olur.

Türk Hukukunda ise öncelikle bu hususta en önemli yasal düzenleme belki de asgari ücrettir. İş Kanunu madde 39 uyarınca; *iş sözleşmesi ile çalışan ve bu Kanunun kapsamında olan veya olmayan her türlü işçinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığı ile ücretlerin asgari sınırları en geç iki yılda bir belirlenir*. Bu düzenleme, ülkemiz koşullarında

94 **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 20. Yazar, İş Kanunundaki fesih bildirim sürelerinin (İK m.17) AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında ılımlı olduğunu belirtmektedir.

95 **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 20. Nitekim Yargıtay fahiş olan bildirim sürelerini hukuka aykırı bulmuştur; "*.... Belirtmek gerekir ki, 4857 sayılı İş Kanunun 17.maddesinde ihbar önellerinin arttırılmasına dair bir üst sınır olmaması bu artışın sınırsız olarak yapılabileceği şeklinde yorumlanamaz."* **Y.9HD, 21.03.2006, 2006/109 E., 2006/7052 K.,** kararın değerlendirilmesi için bkz. **Kadriye Bakırcı,** "Yargıcın Toplu İş Sözleşmesine Müdahalesi", Sicil İHD, Sayı 5, Mart 2007, 106 vd.

96 **Damian Grimshaw,** "The problem with pay flexibility: changing pay practises in the UK health sector", The International Journal of Human Resource Management, 11:5, October 2000, 945; **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 8; **Yavuz,** 17; **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 651; **Treu,** 507; **Şen,** Endüstri İlişkileri, 130.

97 **Grimshaw,** 947; **Yavuz,** 17.

98 **Valverde/Tregaskis/Brewster,** 651.

99 **Recai Başkan,** "Çalışma Barışı ve Esneklik Tartışmalarına Farklı Bir Yaklaşım", Mercek Dergisi, C.4, S.15, Temmuz 1999, 40.

100 **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 8.

101 **Yavuz,** 17.

102 **Yavuz,** 17.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

işçinin korunmasına yönelik miktar bakımından esnek bir düzenlemedir. Bunun yanı sıra, ülkemizin en önemli sorunlarından olan kayıt dışı istihdam artışında ücret dışı işgücü maliyetlerinin daha etkili olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla istihdama yönelik yasal düzenlemeler sadece ücret esnekliğine değil sayısal ve fonksiyonel esnekliğin uygulanmasına olumsuz bir katkı yapmaktadır[103]. Hâlbuki olması gereken bakımından denilebilir ki, ücret esnekliği diğer türdeki esneklikleri desteklemelidir.

e) Uzaklaştırma Stratejileri

Uzaklaştırma stratejileri (distancing) esneklik türleri arasında farklı bir yere sahiptir[104]. Şöyle ki, dış esneklik veya dışsallaştırma yolu ile esneklik[105] olarak da isimlendirilen bu tür esneklik, bir işletmeye diğer kimselerle veya kurumlarla belirli bir sözleşmesel ilişkiye girerek iş organizasyonunun bir bölümünü başka kişilere aktarma ve böylece bazı risklerden kaçınma olanağını sağlar[106].

Uzaklaştırma stratejileri kapsamında bir işletmedeki bazı işler asıl işverenin işçileri tarafından değil, bilakis o işte uzman olan başka kişi ve kurumların eser sözleşmeleri ve benzeri sözleşmeler ile taşeron (alt işveren) olarak çalıştırılması sayesinde yaptırılmaktadır[107]. İşletmelerin bu tür stratejiye başvurmalarına işletme dilinde "dış kaynaklardan yararlanma" (outsourcing) denmektedir[108]. İşverenlerin uzaklaştırma stratejilerine başvurmalarının en öncelikli nedeni, işin maliyetlerini düşürmek istemeleridir[109]. Bunun yanında kaynak israfı önlenmiş olur. Söz konusu işler alanında uzman kimseler tarafından yerine getirilir. Böylece asıl işveren işin yapılması sırasında meydana gelebilecek bazı işletmesel risklerden kurtulmuş olur[110].

İşletmeler uzaklaştırma stratejileri uygulamaları ile İş Hukukunun koruyucu etkisinden uzaklaşmaktadır[111]. Gerçekten bu tür uygulamaların İş Hukukunu ilgilendiren en önemli uygulaması alt işverenlik kurumudur. Ülkemizde özellikle alt işverenlik uygulamaları uzun zamandır inşaat sektörü başta olmak üzere nakliye, güvenlik, gibi sektörlerde yoğun olarak görülmektedir. 4857 sayılı İş Kanunu bu tür uygulamaların kapsamını sınırlayarak, özellikle tarafların sorumluluğu açısından müteselsil sorumluluk esasını uygun görmüştür (İK m.2/6)[112].

[103] **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 8.
[104] **Yavuz,** 18.
[105] **Erdut,** 106.
[106] **Erdut,** 106.
[107] **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 19; **Wolfang Blomeyer,** "Almanya'da İstihdam İlişkilerinin Esnekleştirilmesi Yönünde Denemeler", Çalışma Hayatında Esneklik içinde (195-213), İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, 196; **Başkan,** 41; **Yavuz,** 18; **Erdut,** 106.
[108] **Başkan,** 41; **Christine Harland, Richard Lamming, Helen Walker,** "Outsourcing: assesing the risks and benefits for organizations, sectors and nations", International Journal of Operations & Production Management, Vol.25, No.9, 2005, 832.
[109] **Harland/Lamming/Walker,** 838; **Yavuz,** 18; **Başkan,** 41.
[110] **Yavuz,** 18; **Erdut,** 106.
[111] **Tuncay,** Esneklik, 62; **Başkan,** 41.
[112] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Talat Canbolat,** Türk Hukukunda Asıl İşveren- Alt İşveren İlişkileri, İstanbul: Kazancı Yayınları, 1992, 64 vd.; **Şahin Çil,** "Asıl İşveren-Alt İşveren ilişkisi", Ali Güzel (Ed.), İş

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu tür esneklik, sürekli taban istihdamının oluşturduğu "çekirdeği" daraltmaya ve çevresel pek çok istihdam biçimini geliştirmeye katkıda bulunmaktadır[113]. Örneğin, geçici çalışma büroları aracılığı ile çalışma, küçük işyerlerinde veya evde çalışma (tele çalışma, araştırma ve uzmanlığa dayalı işler, sekreterlik işleri vs.) veya vekâlet sözleşmesine dayanarak çalışma, bu kapsamda yer almaktadır[114].

B. ESNEKLİK OLGUSUNUN İŞ HUKUKUNDAKİ GÖRÜNÜMÜ

1. Kavramsal Olarak

İş Hukuku ekonomik ve kişisel olarak bir işverene bağımlı olan işçi ile işveren arasındaki çalışma ilişkisini düzenleyen normları içeren bir hukuk disiplinidir. İş Hukukundaki işçi-işveren arasındaki hukuki ilişkiye, işveren dışında bir unsur olan, devlet kurumu da, özellikle kanun koyma yetkisi çerçevesinde, dâhil olmaktadır[115]. Ayrıca, İş Hukuku çalışma hayatını ilgilendirdiği için toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlere de duyarlıdır[116].

İş Hukukunun esnekleştirilmesi ise, işçi ve işveren tarafına toplu iş sözleşmesi ve iş sözleşmesi ile çalışma koşullarını ihtiyaca göre, daha geniş bir biçimde düzenleme özgürlüğü sağlayan bir hukuki sistemin devlet tarafından yaratılması olarak ifade edilebilir[117]. Önemle belirtmek gerekirse, tarafların İş Hukukunun esnekleşmesinden beklentileri bir hayli farklıdır. Şöyle ki, işverenler işletmelerini korumak için işçileri değişen ekonomik ve teknolojik koşullara göre değişken bir biçimde çalışmayı isterler. İşçiler ise çalışma koşulları ve düzeninin kendilerinin lehine bir biçimde yeniden düzenlemesini beklerler[118].

Dolayısıyla, İş Hukukunda esneklik bir yandan işletmelerin üretim kapasitesine, piyasa ve rekabet şartların uyumunu sağlamak, diğer yandan işçilerin sosyal ihtiyaçlarına daha fazla cevap vermek üzere katı hukuk normlarının yumuşatılarak tarafları daha çok özgür bırakan bir çalışma sisteminin benimsenmesini ifade etmektedir[119]. İş hukukunun geleneksel yapısı sözleşme özgürlüğünü kısıtlayıcı bir bakış açısına sahip olsa da, günümüzde hukuk politikası eğilimleri işletmelerin yeni gelişmelere uyum sağlaması için esnek bir İş Hukuku

Hukukunda Üçlü İş İlişkileri/Sempozyum içinde (4-60), 1.Basım, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2009, 5 vd.

113 **Erdut,** 106.

114 **Erdut,** 106; **Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 19. Yazara göre, örneğin bir pazarlama şirketinin icra takiplerini ve ticari işlerine ilişkin davaları üstlenip vekâlet sözleşmesine göre çalışan kimseler de bu tür esnekliği geliştirmeye yardım etmektedir, (**Ekonomi,** Sayısal Esneklik, 19 dn.50,); **Blomeyer,** 210; kşz. **Tuncay,** Esneklik, 63.

115 **Nuri Çelik, Nurşen Caniklioğlu, Talat Canbolat,** İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 29. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016, 2; **Sarper Süzek,** İş Hukuku, Yenilenmiş 12. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016, 2-3.

116 **Öner Eyrenci,** "İşin Düzenlenmesinde Değişim ve Esneklik Gerekliliği", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Mayıs-Ağustos 2001, 1.

117 **Münir Ekonomi,** "Türk İş Hukukunda Esnekleşme Gereği", Çalışma Hayatında Esneklik içinde (55-78), İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, 60; **Süzek,** 19-20; **Hans Peter Tschudi,** "Flexibilitat und Schutzfunktion des Arbeitrecht", ArbR, 1991, 10.

118 **Günay,** 4.

119 **Tuncay,** Esneklik, 58.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yaratılmasına yöneliktir[120]. Böylelikle, katı ve emredici normlar bir anlamda yumuşatılacaktır[121].

"Esneklik" her ne kadar İş Hukuku mevzuatındaki normlara yönelik belirli ölçüde bir yumuşamayı sağlasa da, kavram olarak "kuralsızlaştırma" (deregulierung) anlamına gelmediği öğretide, bizimde katıldığımız, baskın görüş olarak kabul edilmektedir[122]. Azınlıkta kalan görüşe göre ise, esnekleştirme "kuralsızlaştırılma" anlamındadır. Buna göre, devletin koyduğu ve katı olduğu bilinen bütün normların kaldırılması ve yerine yeni bir hukuk normu getirilmemesi esas olmalıdır[123]. Kuralsızlaştırma, sözleşme özgürlüğüne daha geniş bir uygulama sağlayacağı için, esneklik getiren bir sonuca ulaşılmasında önemli bir araçtır. Ancak, esneklik yeni norm getirilerek de sağlanabilir. Şöyle ki, emredici bir hukuk normuna çok sayıda istisna getiren düzenlemeler, asıl normun uygulama alanını sınırlandırır, böylelikle esnekliğe yönelik yeni bir alan ortaya çıkarılmış olur[124].

Bu bakımdan esneklik, işçi işveren tarafları arasındaki iş ilişkilerinde, emredici hukuk normlarının baskısını bir ölçüde hafifletmeye ve kısıtlamaya yarayan bir araç olarak düşünülmelidir[125]. İş Hukukunda esneklik "işçinin korunması ilkesini" tamamen ortadan kaldırması şeklinde anlaşılmamalıdır çünkü işçinin korunma ihtiyacı geçmişe göre farklıdır[126]. Her iki tarafında çıkarına olacak bir çalışma ortamı yaratılmasında bu ilkenin önemli bir yeri olduğu kuşkusuzdur. İş Hukukunda esnekleşmenin karşılıklı çıkarları uzlaştırmacı olması gerekli olduğu için işletme çıkarları gözetilirken, işçinin sağlık güvenlik gereksinimleri ve kişiliği ihmal edilmemelidir[127]. Böylelikle, esnekliğin uygulanmasında işçinin korunmasını en üst seviyede tutarken, gerekli ölçüde de kuralsızlaştırma yer almalıdır[128].

[120] **Günay**, 4; Eyrenci ise, değişimin getirdiği yeni oluşumlara yönelik biçimde yeni hukuki düzenlemelerin getirilmesinin kaçınılmaz olduğu bu nedenle "İş Hukukunun esnekleştirilmesi" yerine "İş Hukukunda uyumlaştırılma" kavramının kullanılmasının daha yerinde olduğu kanısındadır, bkz. **Öner Eyrenci,** Çalışma Hayatında Esneklik, İstanbul: MESS yayınları No.222, 1995, 64-65.

[121] **Wolfang Zöllner, Karl Georg Loritz,** Arbeitsrecht, 4.Aufl., München: Verlag C.H.Beck, 1992, 11; **Günay**, 4.

[122] **Zöllner/Loritz,** 11; **Ekonomi,** 61; **Ali Güzel,** "İş Hukukunda Yeniden Yapılanma Süreci ve İşin Düzenlenmesi Konusunda Esneklik", Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan içinde (203-221), Ankara: İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi, 2000, 205; **Günay**, 4; **Süzek,** 20; **Devrim Ulucan,** "Esneklik İhtiyacı ve İş Hukukunun İşçiyi Koruma İşlevi", Mehmet Uçum (Ed.), A.Can Tuncay'a Armağan içinde (203-217), 1.Basım, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005, 204; **Öner Eyrenci,** "İş Sürelerinin Esnekleştirilmesi ve Türk İş Hukuku" Öner Eyrenci, Savaş Taşkent, Devrim Ulucan (Ed.), Münir Ekonomi 60.Yaş Günü Armağanı içinde (227-245), Ankara: 1993, 229; **Tuncay,** Esneklik, 58.

[123] Bu yönde görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. **Güzel,** 205; **Ulucan,** 204.

[124] **Ekonomi,** 60; **Güzel,** 205-206; **Eyrenci,** 229; **Tuncay,** Esneklik, 58.

[125] **Zöllner/Loritz,** 11.

[126] **Zöllner/Loritz,** 11; **Frank Vischer, Roland M. Müller**, Schweizeriches Privatrecht, Der Arbeitsvertrag**,** vierter Teilband, 4. Auflage, Basel: Helbing Lichtenhahn Verlag, 2014, 14; **Ekonomi,** 61; **Günay,** 6; **Tuncay,** Esneklik, 58; **Yavuz,** 6.

[127] **Günay,** 5.

[128] Bu nedenle teknik ve ekonomik gelişmelere dayanan sebeplerle, esneklik sağlamaya yönelik emredici normlardan arındırma da dâhil olmak üzere, değişiklik yapılması yeniden düzenleme (re-regulierung) olarak adlandırılmaktadır; bkz. **Ekonomi,** 61 ve dipnot 16 ve 17'de belirtilen yazarlar.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İş Hukukunun esnekleştirilmesinde, kanun dışında, en önemli hukuki yöntem toplu iş sözleşmeleridir[129]. Toplu iş sözleşmeleri ile işyerlerinin işkollarının özellikleri dikkate alınarak kanun koyucuya oranla daha dikkatli ve yerinde düzenlemeler getirilebilmektedir. Keza zaman bakımından da değişen duruma uyum sağlamak bakımından da önemli bir yöntemdir, çünkü toplu iş sözleşmeleri, kural olarak, kısa bir zaman dilimi için yürürlüktedir[130]. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunun[131] ilgili hükmüne göre; "Toplu iş sözleşmesi en az bir ve en çok üç yıl süreli olarak yapılabilir. Toplu iş sözleşmesinin süresi, sözleşmenin imzalanmasından sonra taraflarca uzatılamaz, kısaltılamaz ve sözleşme süresinden önce sona erdirilemez." (STSK m.35/2). Bu hükmün karşıt anlamından, tarafların süre haricinde tolu iş sözleşmesi yürürlükte iken gerekli değişiklikleri aralarında anlaşarak yapabileceği sonucu çıkmaktadır. Böylelikle tarafların, çalışma şartlarının beklenmedik değişen şartlara uyarlanması için, ekonomik kriz vs. anında esnek yeni düzenlemeler getirebilmeleri mümkün olacaktır[132].

Bir diğer hukuki yöntem ise iş sözleşmeleridir[133]. Toplu iş sözleşmelerine oranla önemi az olmakla beraber, herhangi bir toplu iş sözleşmesi kapsamına girmeyen işletmeler bakımından uygulaması önem taşıyan bir hukuki yöntemdir. Taraflar arasında esneklik içeren çalışma şartlarının uygulaması bakımından özellikle tip iş sözleşmeleri (einheitarbeitsvertrag) ön plana çıkmaktadır[134]. Tip iş sözleşmeleri ile esneklik uygulamasına yönelik değişiklik iki yönde gelişebilir. Birinci yönde, işçinin yararına olan ve işçinin iyi niyet kuralı gereğince kabul etmesi gerekenler bulunur. İkinci yönde ise, işçinin daha az yararına olan ve işçinin kabul etmek zorunda olmadığı değişiklikler bulunmaktadır[135]. Nitekim işveren tarafından işçi aleyhine getirilmek istenen düzenlemeler olur ise, işçi haklı neden ile derhal fesih hakkına (İK m. 24/II f, TBK m. 435) dayanarak iş sözleşmesini sona erdirmesi mümkündür. İç yönetmelikler de tip iş sözleşmelerinin yanı sıra bir diğer önemli hukuki yöntemdir[136].

Esneklik işveren gibi işçiye de çalışma şartlarını bizzat kendisinin belirlemesi olanağı sağlamaktadır[137]. Değişen koşullara işyerinde işçilerin kolayca uyum sağlaması için işçilerin görüşlerine başvurmasının işverenin yönetim hakkına dayanarak tek yanlı düzenlemeler getirmesinden daha isabetli olduğu kabul edilmektedir[138]. Gerçekten esnek bir çalışma düzeni için kanun koyucu ve idareye düşen ödevler yanında işçi ve işveren tarafının da ortak adım atması gerekmektedir. İşçinin yönetime katılması ile meydana gelen kolektif girişim işçilere özellikle işçinin daha az yararına olan değişiklikleri kabul etmesi yönünden kolaylık

[129] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 242; **Ekonomi,** 74; **Devrim Ulucan,** "Çalışma Hayatında Esneklik", Prof. Dr. Metin Kutal'a Armağan içinde (525-541), Ankara: Mavi Ofset Ltd., 1998, 528; **Süzek,** 20. Aksi görüş için bkz. **Vischer/Müller**, 444.
[130] **Ekonomi,** 74; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 238.
[131] RG, 07.11.2012, 28460.
[132] **Ekonomi,** 75.
[133] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 238; **Ekonomi,** 77-78; **Süzek,** 20.
[134] **Ekonomi,** 78. Tip iş sözleşmeleri için bkz. **Polat Soyer**, Genel İş Koşulları, İzmir: Özgün Matbaacılık 1987, 25 vd.; **Zöllner/Loritz,** 66.
[135] **Ekonomi,** 77.
[136] **Ekonomi,** 77.
[137] **Ekonomi,** 59.
[138] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 238.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sağlayacaktır. İşletmenin sağlıklı bir faaliyet göstermesi için işverenin bizzat belirleme yetkisine yönelik gücü dengelemesi şarttır[139]. Bu bakımdan işyerindeki çalışma düzenini etkileyen sorunların daha hızlı ve olumlu neticelenmesi için taraflar arasında işbirliğine ve iletişeme açık bir yönetime katılma modeli faydalı olacaktır[140].

2. İş Hukukunda Esneklik İhtiyacının Nedenleri

18.yy. ortalarında buhar makinesinin icadı ile başlayan Sanayi devrimi sırsında işçi ve işveren ilişkilerine hâkim olan "sözleşme özgürlüğü" ilkesi, işçilerin koruma önlemlerinden yoksun, uzun çalışma süreleri ve yetersiz işçi ücretleri ile çalıştırılmasına ve sömürülmesine yol açmıştır[141]. Bu dönemde ortaya çıkan sosyal çatışma ve sorunlar, iki tarafın eşitliğini temel alan sözleşme serbestîsinin işçi ve işveren ilişkileri bakımından sorgulanmasına neden olmuştur[142]. Bu ilk dönem liberal düşüncenin hâkim olduğu *"Serbestlik Dönemi"* olarak adlandırılmıştır[143].

Bu döneme tepki olarak, devletin aşırı bir müdahalesinin egemen olduğu *"Müdahaleci Dönem"* ortaya çıkmıştır. Bu dönemde devlet, işçi-işveren ilişkilerine "mutlak emredici" veya sadece işçi lehine değiştirilen "nispi emredici" hükümler getirerek sözleşme özgürlüğünü kısıtlamıştır[144]. Mutlak emredici hükümler tarafların sözleşme özgürlüğünü kesin bir biçimde sınırlayan, işçi lehinde de olsa düzenleme getirmenin mümkün olmadığı hükümlerdir[145]. Burada izlenen temel amaç öncelikli olarak işçinin korunmasıdır. Bu dönemde, emredici normlar cezai yaptırımlar ile güçlendirilmiş ve katı, aşırı koruyucu bir hukuk düzeni yaratılmıştır[146].

İş Hukukunda esneklik ihtiyacı, bu dönemde devlet tarafından uygulamaya konan yasal mevzuatın katı, emredici normlar içermesinin, değişime kapalı olmasının ve özellikle işçi-işveren ilişkilerinde kapalı bir düzene sahip olmasının bir sonucudur[147]. Keza İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan teknolojik-bilimsel gelişme, küreselleşme olgusu ve üretim biçimlerindeki esaslı değişimler, İş Hukukunda esnekleşme ihtiyacını beraberinde

[139] **Ekonomi,** 79.
[140] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 238; **Ekonomi,** 79.
[141] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** 4-5; **Erdem Özdemir,** "İş Hukukunda Mutlak Emredici Hükümlerin Yeri", AÜHFD, C.54, S.3, 2005, 95.
[142] **Özdemir,** 95.
[143] "Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" deyimi iktisadi liberalizmin uygulandığı bu dönemi tarif etmektedir, bkz., **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** 4; **Güzel,** 205; **Yavuz,** 5.
[144] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** 24; **Güzel,** 206-207; **Özdemir,** 95 vd.; nispi emredici normlar "sosyal kamu düzeni normları" olarak da isimlendirilmektedir, bkz. **Kübra Doğan Yenisey,** "İş Hukukunun Kendine Özgü Emredici Doğası: Sosyal Kamu Düzeni Kurallarına Bir Bakış", Prof.Dr. Sarper Süzek'e Armağan, Cilt 1, içinde (33-82), İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, 33-34.
[145] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** 24; **Özdemir,** 98, Özdemir'e göre, mutlak emredici hükümleri yararlılık ilkesinin uygulanmasını ortadan kaldıran düzenlemeler olarak sınırlamak daha isabetlidir. Bu bakımdan, yasa koyucu işçinin lehine bir düzenleme getirmenin mümkün olmasına rağmen belirli bir nedenden ötürü (toplumsal menfaat, işverenin menfaati vs.) bunu engellemek isteyebilir ve bu hususta mutlak emredici bir düzenleme yapabilir, ayrıntılı bilgi için bkz. **Özdemir,** 100 vd; **Doğan Yenisey,** 52. Doğan Yenisey'e göre ise, yararlılık ilkesinin uygulanabilirliği sosyal kamu düzeninin önemli bir özelliği olsa bile, sosyal kamu düzenini yararlılık ilkesine indirgemek yerinde değildir, ayrıntılı bilgi için bkz. **Doğan Yenisey,** 61 vd.
[146] İş Hukukunun kamu hukuku olma özelliği buradan gelmektedir, bkz**. Güzel,** 207 ve dn.3; **Ekonomi,** 68-69.
[147] **Güzel,** 204-205.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

getirmiştir[148]. Böylelikle sadece işçinin korunması anlayışından vazgeçilip, işçi ve işletmenin birlikte ele alındığı, genel olarak çalışma hayatında esnekliği içeren, bir *"Esneklik Dönemi"* başlamıştır[149] .

İş Hukuku işçilerin korunmasından hareket etmekle beraber, toplum yararını gözeten ve toplumdaki hassas sosyal dengeleri sağlayan bir hukuk dalıdır[150]. Sosyal dengelerin bozulduğu toplumda, kamu düzeni bozulur. Dolayısıyla, böyle bir durumun tüm tarafların aleyhine olacağı şüphesizdir[151]. Diğer taraftan, işçinin korunması tek taraflı da değildir[152]. İşçinin korunmasının temelinde işletmenin faaliyet kabiliyeti ve rekabet gücü de bulunmaktadır. Zira işletmenin güçlü olması ve gelişime açık olması öncelikle çalışanlara fayda sağlamaktadır[153]. Bu bakımdan esnekliğin gerekliliği yanında, işçiyi koruma ilkesi arasındaki sağlıklı ve dengeli ilişkinin korunması önem taşımaktadır[154].

İş Hukuku bir düzenleme sistemine dayanmaktadır[155]. Görüldüğü üzere, işverenin, üçüncü şahısların menfaatlerinin korunması mutlak emredici bir düzenlemenin gerekçesini oluşturabilir. Ancak, mutlak emredici düzenlemelerin dayandığı bu mantık her zaman tutarlı olmayabilir ve İş Hukukunda temel esaslardan biri olan yararlılık ilkesinin uygulanmasını haksız biçimde kısıtlayabilir. Keza mutlak emredici düzenlemelerin dayandığı temel esaslardan biri olan "kamu düzeni" tanımlaması son derece güç bir kavramdır. Kamu düzeni, toplumda kişiden kişiye değişen bir anlam taşıyabilir. Bu bakımdan, mutlak emredici bir düzenlemenin dayandığı kamu düzeni gerekçesi, somut, objektif ve bilimsel bir nitelik taşıması gerektiği isabetli olarak belirtilmiştir[156]. Ayrıca, kamu düzeni kavramı zamanla kaçınılmaz biçimde sosyal, kültürel, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle birlikte değişime uğramaktadır Dolayısıyla, kamu düzenine dayalı mutlak emredici düzenlemelerin toplumsal değişimle birlikte eşzamanlı olarak yasa koyucu tarafından gözden geçirilmesi şarttır[157].

Özellikle devlet tarafından, işverenin elindeki gücü kötüye kullanacağı düşüncesinden hareket ederek, getirilen aşırı müdahaleci yaklaşım, İş Hukukuna olumsuz yönde tesir ederek, tarafların bireysel ve kolektif sözleşme özerkliğine önem vermeyen katı bir hukuk düzeni oluşmasına ve çalışma yaşamında ticari rekabetin zayıflamasına yol açmıştır[158]. Doğası gereği esnek olması gereken İş Hukuku, değişen ekonomik ve sosyal koşullara uygun hukuki yorumun uygulanması ve özellikle getirilen nispi emredici hukuk normlarıyla, işçi lehine bir sosyal kamu düzeni (koruyucu esneklik) getiren bir hukuki araç haline gelmiştir[159]. İş

[148] **Güzel,** 207; **Süzek,** 19; **Günay,** 3 vd; **Ulucan,** Çalışma Hayatı, 525-526.
[149] **Güzel,** 206; **Yavuz,** 6. **Emin Zeytinoğlu,** "Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Olan Bir Sistem: Esneklik"**,** İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 22; Güz 2012/2, 159.
[150] **Ulucan,** 208; **Süzek,** 18.
[151] **Ulucan,** 208.
[152] **Tschudi,** 12; **Zöllner/Loritz,** 4.
[153] **Tschudi,** 13; **Zeytinoğlu,** 160.
[154] **Tschudi,** 13; **Ekonomi,** 61; **Ulucan,** 203; **Süzek,** 18.
[155] **Ekonomi,** 60.
[156] **Özdemir,** 106 ve dn.40-41'de belirtilen yazarlar.
[157] Örneğin, Türk parasının kıymetinin korunması, önceleri tüm hukuk sistemimizi etkileyen önemli bir ekonomik kaygı iken, zamanla bu konuda önemli değişimler yaşanmıştır, **Özdemir,** 106.
[158] **Ekonomi,** 61; **Jean Fritz Stöckli,** "Arbeitsrecht im Zeichen der Globalisierung", ArbR, 1997, 11.
[159] **Güzel,** 207.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hukukunun esnekleştirilmesi sayesinde çalışma yaşamındaki taraflara çalışma şartlarının kendilerince belirlenmesi bakımından geniş bir özgürlük alanı getirilmiştir[160]. Hatta günümüzde öğretide, koruyucu esneklikten uyumlu esnekliğe (normların basit hale gelmesi ve aksinin öngörülmesi) geçilerek, İş Hukukunun yeniden yapılandırılması yönünde görüşler bulunmaktadır[161]. Son olarak belirtmek gerekirse, getirilen esnek düzenlemeler, taraflar arasındaki uyumu ve işbirliğini geliştirerek, işçinin yönetime katılması bakımından da itici bir güç oluşturur[162].

3. Güvenceli Esneklik

İş Hukukunun en önemli amacı daha zayıf konumda olan çalışanların korunarak işçi-işveren ilişkisinde dengenin sağlanması olmalıdır. Gerçekten günümüzde teknolojik ve ekonomik gelişim ile küreselleşmenin de etkisiyle, İş Hukukundan beklentiler önemli ölçüde değişmiştir. İş Hukuku bu süreçte, işsizleri ve kayıt dışı çalışanları kapsamaya ve işletmelerin gereklerini karşılamaya yönelmiştir. Ayrıca istihdama yönelik yeni stratejiler, esneklik ve güvenceyi bir arada içeren modelleri esas almaktadır[163].

Avrupa Birliğinde de esneklik, istihdamın arttırılmasında önemli bir etken olarak değerlendirilmekle birlikte, çalışanların da yeterli güvenceden yararlanması gerekliliği de kabul edilmektedir. Buna ilişkin olarak Avrupa Birliği tarafından 2006 yılında yayımlanan 708 sayılı "Yeşil Belge (Green Paper)" istihdamın sağlanması için işgücü piyasalarının daha esnek hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yeşil Belge esneklik ile güvence arasında bir denge oluşturmasını öngören güvenceli esneklik (flexicurity) kavramını da içermektedir[164].

Güvenceli esneklik günümüzde bir hayli önem kazanmış bir kavramdır. Kavramsal olarak, çalışma yaşamını düzenleyen hukuki normların esnekleştirilmesi ve özellikle işveren lehine esnek bir hukuki yapının oluşturulması yanında, işçiler bakımından yeterli sosyal ve hukuki güvencenin sağlanması böylece ikisi arasında bir dengenin kurulması olarak tanımlanabilir[165].

Güvenceli esneklik çeşitli amaçlara yöneliktir. Öncelikle güvenceli esneklik, eş zamanlı olarak ve belirli bir düzen içinde, işgücü piyasalarında, iş organizasyonlarında ve

[160] **Güzel,** 205-206; **Ekonomi,** 60.

[161] Keza bunu bile yetersiz görüp, kuralsızlaştırma (koruyucu hükümlerin tamamen kaldırılması) esnekliğini savunan görüşler de vardır. Bu görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. **Güzel,** 207.

[162] **Tschudi,** 22; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 238; **Ekonomi,** 62.

[163] **Nurhan Süral,** "İş Hukukundan İstihdam Hukukuna, Sosyal Korumadan Teşvike", Osman Güven Çankaya'ya Armağan içinde (1-15), Ankara: Kamu İş Yayınları, 2010, 2 vd.

[164] Ayrıntılı Bilgi için bkz. **Gaye Burcu Yıldız,** "Güvenceli Esneklik ve 4857 Sayılı İş Kanunu", Prof.Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C. 1, içinde (203-231), İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, 203 vd.

[165] **Ton Wilthagen, Frank Tros,** "the concept of Flexicurity: a new aprroach to regulating employment and labour markets", Transfer: European Review of Labour and Research, 2004, 10, 169; **Flexicurity Pathways,** Report prepared by Expert Group on Flexicurtiy, presented at he Stakeholder Conference on Flexicurity, 2007, 11; **Gülsevil Alpagut,** "AB'nde Güvenceli Esneklik ve Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler", TİSK Akademi, 2008/1, 6; **Raimund Waltermann,** Arbeitsrecht, 17. Aufl. München: Verlag Franz Vahlen, 2014, 21; **Wolfgang Portmann, Jean-Fritz Stöckli, Jean-Philippe Dunand,** "Flexicurity", JAR, 2008, 44; **Duygu Demirsat Köleoğlu,** "Sosyal Güvenlik Sitemi Bakımından Güvenceli Esneklik", DEÜ SBE Dergisi, C.14, S.1, 2012, 74.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

çalışma ilişkilerinde esnekliğin çoğaltılmasına, diğer taraftan özellikle işgücü piyasası içindeki ve dışındaki zayıf gruplar için iş güvencesinin ve sosyal güvenlik uygulamalarının kuvvetlendirilmesine yönelik bir politik stratejidir[166]. Özellikle vasıfsız işçiler, göçmenler ve yaşlı işçiler gibi bazı çalışan kesimlerin kayıt dışı veya güvencesiz istihdam edilmelerinin önüne geçilmesi ve bunların daha iyi koşullardaki sosyal güvenceli işlere geçişini hedefler[167].

Güvenceli esneklik esas olarak sosyal güvenlik ve esneklik arasındaki uyuşmazlığı gidermeyi hedefler[168]. Güvenceli esneklik, güvenlik ve esnekliğin karşılıklı birbirini teşvik etmesine yol açarak, gerek işveren gerek ise çalışan kesimi bakımından "kazan-kazan" anlayışına hizmet eder. Örneğin, işletmeler değişime uyum sağlayabilecek daha donanımlı ve işine sadık işgücüne ihtiyaç duyarlar. Çalışanlar ise getirilen yeni güvenceler ile hem kendilerini geliştirip hem de iş güvencesine sahip olmak isterler[169]. Güvenceli esneklik politikaları vatandaşlara güvenli istihdam ve gelir güvencesi sağlayarak sosyal uzlaşma ve yoksullukla mücadele bakımından da önemlidir[170]. Güvenceli esneklik politikaları çalışanlar kadar işsizleri de ilgilendirmektedir. Zira güvenceli esneklik ile amaçlanan hedef, her kesimi kapsayan ve sorunsuz bir işgücü piyasası yaratılmasıdır[171].

Güvenceli esneklik için çalışan ile işveren açısından müşterek ve karşılıklı bir risk yönetimi gereklidir. Zira işverenler teknik ilerleme, nüfustaki değişim ve çalışanların değişen uzmanlıkları gibi nedenlerden ötürü nitelik ve nicelik bakımından işgücü arzında sıkıntı yaşamaktadırlar. Ayrıca, rekabetçi piyasa ortamı işletmelerin genel iş piyasası pozisyonunu zayıflatmaktadır. Çalışanlar ise rekabetçi çalışma ortamından dolayı iş güvencesi, özel hayat ile işin uzlaşması gibi alanlarda risk altındadırlar. Tarafların birbirlerinin risk yönetimine katkıda bulunması diğerini de etkilemektedir.[172]. Dolayısıyla, güvenceli esnekliğin hayata geçirilebilmesi için taraflar arasında sosyal iletişim ve toplu pazarlık görüşmeleri önem arz etmektedir[173].

Güvenceli esneklik kapsamında, güvence, çalışanların işgücü piyasasına yüksek katılımını dikkate alan iş, istihdam, gelir ve bağdaştırma güvencelerini içermektedir[174]. Güvencenin ilk türü olan *"iş güvencesi"*, çalışanın belirli bir işveren tarafından istihdam edilerek, belirli bir işte uzun süreli kalabilme güvencesidir. Dengeli bir iş güvencesi hukukunun bulunduğu ülkelerde, bunun ekonomiye olumlu etkileri olacaktır, zira işçi işini kaybetmeyeceği inancı ile çalışacağı için verimlilik artışı olacaktır[175]. Güvencenin ikinci türü olan "*istihdam edilebilme güvencesi*", çalışanların belirli bir zamanda ve belirli bir işgücü piyasasında istihdam olanağı bulabilme güvencesi olarak tanımlanabilir. İstihdam güvencesi,

166 **Wilthagen/Tros,** 169; **Yıldız,** 204.
167 **Flexicurity Pathways,** 11; **Yıldız,** 204.
168 **Berndt Keller, Hartmut Seifert,** "Flexicurity- the German trajectory" Transfer: European Review of Labour and Research, 2004, 10, 227.
169 **Flexicurity Pathways,** 9-10.
170 **Flexicurity Pathways,** 9.
171 **Yıldız,** 204.
172 **Flexicurity Pathways,** 14; **Alpagut,** 11.
173 **Flexicurity Pathways,** 14; **Alpagut,** 11; **Köleoğlu,** 85.
174 **Wilthagen/Tros**, 171; **Köleoğlu,** 81.
175 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Devrim Ulucan,** İş Güvencesi, 2.Basım, İstanbul: Toprak İşveren Sendikası Yayınları, 2003, 20 vd.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

güvenceli esneklik sisteminin temelini ve iş güvencesinin istihdam güvencesine dönüşümünü ifade etmektedir. Üçüncü tür olarak *"gelir güvencesi",* ücretin ödenmediği durumlarda çalışanın gelirin korunmasını içerir. Böylece ücretin ödenemediği işsizlik, kaza ya da hastalık gibi beklenmeyen hallerde nakit yardımını içeren sosyal sigorta ödenekleri devreye girmektedir. Son olarak *"bağdaştırma güvencesi"* ise, emeklilik programları, doğum izni, gönüllü çalışmalar gibi çalışanların çalışma hayatı ile yaşam alanını uyumlu hale getiren düzenlemelerdir[176].

Güvenceli esneklik uygulamaları, bu doğrultuda çeşitli hukuki ve idari unsurlar ile hayata geçirilir. Şöyle ki, öncelikle İş Hukuku ilkelerine ve yaklaşımına uygun güvenilir ve esnek bir yasal mevzuat çerçevesinde gerekli olan yasal düzenlemeler, taraflar arasında bireysel iş sözleşmesi düzeyinde getirilen hükümler ve toplu iş sözleşmeleri bu bakımdan önemlidir. Devlet tarafından ise işsizliği azaltan aktif işgücü piyasası politikaları oluşturulmalıdır. İşçilerin sürekli istihdamını ve işe uyumunu sağlayan yaşam boyu eğitim ve öğretim stratejileri diğer önemli bir unsurdur. Son olarak denilebilir ki istihdamı teşvik eden ve yeterli bir gelir desteği sağlayan modern bir sosyal güvenlik sistemi devlet tarafından oluşturulmalıdır[177].

4. Çalışma Süresi Esnekliği

İş Hukukunda işin düzenlenmesi bakımından en önemli konulardan birisi çalışma süresi kavramıdır. Çalışma süresi hem işçinin iş görme borcunun kapsamını, hem de işverenin buna karşılık olarak yerine getireceği asıl edimi (ücreti) belirleyen unsurlardan biridir. Keza işçinin işverene olan hukuki ve kişisel bağımlılığın tespitinde bir ölçüttür[178].

Sanayileşme ile birlikte ön plana çıkan çalışma süresi, işçinin korunması ilkesine uygun olarak, genellikle emredici hukuk normlarıyla düzenlenmiştir. Çalışma süresine ilişkin düzenlemeler her zaman tartışmalı bir konu ve bir sosyal politika aracı olarak görülmüştür[179]. Çalışma süresinin düzenlenmesi işverenler için bu sürelerin verimli kullanımı ve iş organizasyonunun yönetimi bakımından, işçiler için ise sosyal ve aile yaşantıları ile iş sağlığı güvenliği bakımından önemli bir konudur[180].

Türk Hukukunda çalışma süresi kavramı, Çalışma Süreleri Yönetmeliği kapsamında tanımlanmıştır[181]. Adı geçen Yönetmeliğe göre; "Çalışma süresi, işçinin çalıştırıldığı işte geçirdiği süredir. İş Kanununun 66.maddesinin birinci fıkrasında yazılı süreler de çalışma süresinden sayılır. Aynı kanunun 68.maddesi uyarınca verilen ara dinlenmeleri ise çalışma süresinden sayılmaz." (ÇSY m.3). İsviçre'de İş Kanununa İlişkin Yönetmelikte ise çalışma süresi, işçinin işverenin hizmetinde hazır bulunduğu süre olarak tanımlanmıştır (ArGV

[176] **Köleoğlu,** 81.
[177] **Portmann/Stöckli/Dunand**, 44; **Keller/Seifert,** 227; **Alpagut,** 10-11; **Yıldız,** 203.
[178] **Muhittin Astarlı,** İş Hukukunda Çalışma Süreleri, Ankara: Turhan Kitabevi, 2008, 1; **Ali Cengiz Köseoğlu, Sibel Kabül,** "Türk İş Hukukunda Çalışma Süreleri", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, C.1 içinde (969-1025), İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, 969.
[179] **Köseoğlu/Kabül,** 970.
[180] **Köseoğlu/Kabül,** 971.
[181] RG, 06.04.2004, 25425.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

m.13)[182]. Alman Hukukunda ise, Çalışma Süreleri Kanununda şöyle bir tanım yer almaktadır; "Bu Kanun anlamında çalışma süresi, ara dinlenmesi (Ruhepausen) hariç olmak üzere işin başlangıcından sona ermesine kadar olan süredir (ArbZG § 2/1)". Anılan bu tanımlara uygun olarak, öğretide çalışma süresinin, kural olarak ara dinlenmesi hariç olmak üzere, işçinin işverene ait işyerinde eylemli çalışması (fiili çalışılan süre) ve Kanunda ayrıca çalışma süresinden sayılacağı belirtilen sürelerin (farazi çalışma süresi) toplamı olduğu belirtilmiştir. Önemle belirtmek gerekirse, fiilen çalışılan süre işçinin, çalıştırılsın veya çalıştırılmasın, iş görmek amacı ile işgücünü işverenin emrine sunduğu süre olarak anlaşılmalıdır[183].

Çalışma süresinin esnekleştirilmesi ise, çalışma süresinin uzunluğunun (kronometrik unsur) ve/veya konumunun (kronolojik unsur) işçi veya işveren tarafından ihtiyaca ve duruma göre sürekli bir biçimde değiştirilmesidir[184]. Bir diğer ifade ile çalışma süresinin düzenlenmesi bakımından taraflara serbest bir hareket alanı bırakılmasıdır[185]. Çalışma süresinde değişiklik konumu veya uzunluğunun yanında her ikisi içinde söz konusu olabilir. Esnekleştirmenin ölçüsünü belirlemek tarafların iradelerine kalmıştır[186]. Taraflardan hangisi tarafından bunun yapıldığının önemi yoktur[187]. Ancak, çalışma süresinin kısaltılması her koşulda esneklik değildir. Diğer bir ifadeyle çalışma süresini kısaltma esnekleştirmenin zorunlu bir unsuru değildir. Bu bakımdan, örneğin aylık tatil günlerinin bütün işçiler için arttırılması yoluna gidilebilir, ancak bu esnekleştirme olmayacaktır. Öte yandan kısaltma olmaksızın da çalışma süresinin esnekleştirilmesi mümkündür[188]. Esnek çalışma süresinin ayırt edici unsuru bakımından ortak bir ölçüt bulunmamakla beraber, uygulamanın "süreklilik" arz etmesi (en azından uzun bir süre için) ve bir defaya mahsus olmaması şarttır[189].

Çalışma sürelerinin esnekleştirilmesinin hem işverenlere hem de işçilere çeşitli faydaları bulunmaktadır. İşletme ekonomisi bakımından artan maliyetleri dengelemek ve işletmenin piyasadaki rekabet gücünü korumak için önemlidir[190]. İşveren için belirlenen çalışma süresini işletmesi için en yararlı biçimde değerlendirme ve ayrıca, ekonomideki dalgalanmalara göre

[182] **Verordnung zum Arbeitsgesetz,** 10.05.2000, 822.111.

[183] **Nurşen Caniklioğlu,** "4857 Sayılı İş Kanununun Çalışma Sürelerine İlişkin Düzenlemeleri", III. Yılında İş Yasası (Seminer Notları) içinde (149-199), Bodrum: Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam işverenleri Sendikası Yayınları, 2005, 151; **Sezgi Öktem Songu,** Türk İş Hukukunda Çalışma Sürelerinin Düzenlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007, 31; **Köseoğlu/Kabül,** 973; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında çalışma süresinin, işçinin iş sözleşmesi ile yükümlü olduğu işi ifa için işverenin emrine girdiği andan çıktığı ana kadar devam eden süre olduğunu belirtmiştir, **YHGK, 29.12.1973, 414 E., 1253 K.,** (**Köseoğlu/Kabül,** 973).

[184] **Meinhard Heinze,** "Flexible Arbeitszeitmodelle", NZA, 1997, H.13, 681; **Thomas Geiser,** "Flexibilisierung der Arbeitzeit und des Lohnes", ArbR, 1997, 79; **Astarlı,** 271.

[185] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 229; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 149; Bir diğer tanıma göre ise işyeri süresi (Betriebnutzungszeit) ile işçinin kişisel iş süresinin (persönliche Arbeitzeit) ayrılmasıdır, bkz. **Götz Hueck,** "Çalışma Sürelerinin Esnekleştirilmesi", Öner Eyrenci (çev.), Çalışma Hayatında Esneklik içinde (103-129), İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, 107.

[186] **Astarlı,** 272.

[187] **Astarlı,** 273.

[188] **Hueck,** 106.

[189] **Hueck,** 107; **Astarlı,** 272.

[190] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 230; **Treu,** 504; **İbrahim Subaşı,** "İş Hukukunda Çalışma Süreleri", Prof. Dr. A.Can Tuncay'a Armağan içinde (301-360), İstanbul: 2005, 310.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

üretimini ayarlama olanağı verir[191]. İşçi tarafına ise çalışma zamanını bizzat kendisi tarafından belirlemesi bakımından yeni bir seçenek getirmektedir[192].Buna "zaman üzerinde egemenlik" (Zeitsouveränität) denilmektedir[193]. Böylelikle işçi, iş ve özel hayatı arasındaki dengeyi kurar. Ayrıca, ekonomik kriz dönemlerinde, bir ölçüde, çalışanlara istihdam güvencesi de sağlar[194].

Çağımızın getirdiği teknolojik gelişme ve küreselleşme olgusu iş organizasyonu ve İstihdam Biçimleri bakımından yeni ve esnek uygulamaları yol açtığı gibi klasik çalışma süresi kurallarının farklı bir biçimde uygulanmasını, değiştirilmesini ve esnekleştirilmesini de gündeme getirmiştir[195]. Çalışma sürelerinin esnekleştirilmesi günümüz çalışma hayatı bakımından zorunlu bir olgudur. Ancak, işçiyi koruma ilkesi çerçevesinde, çalışma sürelerinin esnekleştirilmesi kuralsızlaştırma anlamına gelmez[196]. Dolayısıyla, esnekleştirme uygulamaları sadece işverenlerin menfaatine yarayan bir yöntem olarak görülmemelidir. Bu bakımdan, işçi ve işverenlerin ortak çıkarlarına uygun yöntemler uygulanmalıdır[197].

Esnek çalışma süreleri eskiden beri ve yaygın olarak uygulanmaktadır. Örneğin, "vardiya çalışması" yüz seneden fazladır bilinmektedir[198]. Bunun haricinde özellikle küreselleşme ve ekonomik gelişim neticesinde çalışma süresinin belirlenmesinde taraflara geniş bir özgürlük tanınması önünde eğilim ortaya çıkmıştır[199]. Böylelikle esnek çalışma sürelerinin türleri günümüzde artmıştır. Örneğin, 1967 yılında Messerschmidt-Bölkow-Blohm işletmesinde ilk defa "esnek zaman" (flexi-time) uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulamada çalışanlar, belirli sınırlar içinde, günlük çalışma süresi ile işe başlama ve işi bırakma zamanını kendileri belirlemektedirler[200].

"Seneleştirme veya esnek sene" (Annualization/Jahrearbeitvertrag), 1970'lerin başından itibaren yaygınlık kazanmıştır. Bu çalışmada ortalama iş süresi, bir yıl içinde yapılan tam ve fazla çalışmalar ile asgari çalışma sürelerinin dengelenmesi şeklinde hesaplanmaktadır[201]. Esnek sene uygulamasında, işçilerin bir yıl içinde çalışması gereken toplam süre belirlidir[202]. Ancak, çalışma süresi hafta esasına göre değil, yıllık esasa göre hesaplanır. Böylece, işveren iş hacminin yılın belirli dönemlerinde arttığı veya azaldığı hallerde çalışma süresin ayarlar, işçi de kendi gereksinimlerine göre çalışma süresini senelik olarak düzenleme imkânı

[191] **Astarlı,** 275.
[192] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 231; **Astarlı,** 272; **Treu,** 504; **Öktem Songu,** 82; **Subaşı,** 310.
[193] **Hueck,** 107; **Geiser;** 79;
[194] **Öktem Songu,** 82.
[195] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 229; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 149; **Devrim Ulucan,** "Günümüzde Mal ve Hizmet Üretim Modellerinin İş Süreleri Üzerindeki Etkisi, Esnek Çalışma Süreleri ile İlgili Bazı Düşünceler", Sicil İHD, Sayı 7, Eylül 2007, 5.
[196] **Ulucan,** Çalışma Süreleri, 5.
[197] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 151. Yazar, bizce de haklı bir biçimde, işçilerin korunması bakımından işçilerin yönetime katılmasının önemli olduğunu ancak Türk Hukukunda bu hususta bir düzenleme olmamasının önemli bir eksiklik olduğunu belirtmektedir, **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 151. Ayrıca bkz. **Ulucan,** Çalışma Süreleri, 5; **Günay,** 6.
[198] **Hueck,** 105.
[199] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 149.
[200] **Arif Yavuz,** "Çalışma Süresi Esnekliği ve Türleri", Mercek Dergisi, Y.4 S.15, Temmuz 1999, 91.
[201] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 235; **Geiser,** 79.
[202] **Yavuz,** Çalışma Süresi, 93.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bulur[203]. İşçinin ücretinin maktu aylık olarak veya ortalama iş süresine göre belirlenmesi sayesinde işçinin ücretinde bir azalma olmaz[204]. Keza "emekliliğe yumuşak geçiş" günümüzde yaygınlaşmaktadır. Bu uygulamada belirli bir yaşa gelen işçi, kademeli bir biçimde, azalan sürelerle çalışmaya devam eder[205]. Aşağıda "vardiya çalışması", "kayan iş süresi", "telafi çalışması", "yoğunlaştırılmış iş haftası" ve "kısa çalışma" başlıkları altında önemli gördüğümüz esnek çalışma süresi biçimlerine kısaca değineceğiz.

a) Vardiya Çalışması

Vardiya çalışmasında (Schichtarbeit) işyerindeki çalışma süresi esasen, iki veya daha fazla işçi grupları arasında, birbirini takip eden başlama ve bitiş süreleri ile birçok zaman dilimine ayrılmaktadır[206]. Vardiya süreleri farklı uzunlukta belirlenebilir, ayrıca hafta sonu veya gece vaktinde vardiya çalışması olması mümkündür[207]. Genelde aralıksız çalışma yapılan işlerde vardiya çalışması yapılır[208]. Uygulamada işçilerin sağlıklarının korunması bakımından gece vardiyaları daha kısa süreli belirlenmektedir. İşverenler gece veya hafta sonu yapılan vardiya çalışmalarını cazip hale getirmek için daha yüksek ücret vermektedirler[209].

Vardiya çalışması öncelikle işveren menfaatinedir. Şöyle ki, bu çalışmada işyerinden ve işyeri içindeki teknik tesisat ve makinelerden yararlanma süresi uzamaktadır. Ayrıca, makinelerin daha akılcı bir biçimde kullanılmasına yol açar. İşçilerin ise daha çok aleyhinedir. Gece vardiyalarında, geç ve sürekli çalışan işçilerde fiziksel ve ruhsal yıpranma görülmektedir[210].

Türk Hukukunda vardiya çalışmasına ilişkin özel hüküm, "Postalar Halinde İşçi Çalıştırılarak Yürütülen İşlerde Çalışmalara ilişkin Bazı Özel Usul ve Kurallara Hakkında Yönetmelikte"[211] yer almıştır. Söz konusu Yönetmeliğin 11.maddesi uyarınca, postalar halinde işçi çalıştırılarak yürütülen işlerde, işçilere, haftanın bir gününde 24 saatten az olmamak üzere ve nöbetleşme yolu ile hafta tatili verilmesi zorunludur.

Alman Hukukunda ise vardiya çalışmasına ilişkin, Çalışma Süreleri Kanununda özel bir hüküm bulunmaktadır. Söz konusu yasal düzenlemede tanım yer almamakla beraber şöyle bir hüküm getirilmiştir. Vardiya işçisinin çalışma süresi, iş hayatı bilimine ilişkin bilgiler dikkate

[203] Öğretide Astarlı çalışmasında, "düzenlenmemiş çalışma süreleri" (Amorphe Arbeitzeit) kavramını üst kavram olarak kullanmaktadır. Bu tür çalışma sürelerinde, işçinin iş sözleşmesi ile borçlandığı çalışma sürelerinin kapsamı ve konumu tespit edilmiş olmakla beraber, işçinin somut konumu sözleşmede bilinçli olarak açık bırakılmaktadır, **Astarlı,** 437; tanımı için bkz. **Hermann Reichold,** "Zeitsouveranitat im Arbeitverhaltnis: Strukturen und Konsequenzen", NZA, 1998, 396.

[204] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 235.

[205] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 235. Alman Yaşlılık nedeniyle Kısmi Çalışma Kanununda (Altersteilzeitgesetz), Kanunun amacının, yaşlı işçilerin iş hayatından emekliliklerine yumuşak geçiş sağlamak olduğu belirtilmiştir (§ 1 Abs. 1 ATG). Ayrıca, Kanunun diğer bir önemli amacı ise, Almanya Sosyal Güvenlik Sistemini olumsuz etkileyen erken emeklilik durumunu önlemektir, bkz, **Waltermann,** 171.

[206] **Ulrich Baeck, Markus Deutsch,** Arbeitzeitgesetz Kommentar, 2.Aufl., München: Verlag C.H. BECK, 2004, 150; **Hueck,** 113; **Tuncay,** Esneklik, 65.

[207] **Hueck,** 113; **Tuncay,** Esneklik, 65.

[208] **Tuncay,** Esneklik, 65.

[209] **Hueck,** 113; **Öktem Songu,** 88.

[210] **Hueck,** 113-114.

[211] RG, 07.04.2004, 25426.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

alınarak, insani ve adil olarak belirlenir (ArbZG § 6/1). Kanun gerekçesinde ise, sadece Alman Federal İş Mahkemesi'nin vardiya çalışması hakkındaki içtihadına (BT- Drucks. 12/5888, 13.10.1993) atıf yapılmıştır. Anılan içtihada göre, vardiya çalışması belirli bir iş görevinin yerine getirilmesinin bir işçinin fiili çalışma süresinden önemli derecede uzun sürmesi ve dolayısıyla görevin birden fazla çalışan veya belirli bir işçi grubu (Arbeitnehmergruppen) tarafından düzenli bir zamansal sıraya göre yerine getirilmesi durumunda söz konusu olacaktır. Böylece vardiya işçisi (Schichtarbeitnehmer), esasen vardiya çalışmasını yerine getiren kimse olarak tanımlanabilecektir[212].

Vardiya çalışması, "sabit" veya "dönüşümlü" olarak yapılabilir[213]. Sabit vardiya modelinde, devamlı bir biçimde gündüz, öğleden sonra gece yarısına kadar ve gece çalışan işçi grupları bulunmaktadır. Ancak olağandışı bir hal söz konusu olur ise, işçiler kendi vardiyaları dışında da çalışırlar[214]. Sürekli gece çalışmasının getirdiği sorunlar nedeni ile bu vardiya modelinin uygulaması günümüzde azalmıştır. Dönüşümlü vardiya modelinde ise çalışma periyodik bir düzen içinde değişmektedir. Örneğin, gündüz çalışan bir grup sonradan gece çalışmaktadır. Bu tür bir uygulama işçi lehinedir. Bazı işyerlerinde söz konusu iki model birlikte uygulanmaktadır[215].

Vardiya çalışmasında özellikli bir durum olarak "serbest vardiya" modeli bulunmaktadır. Söz konusu modelde, işçinin kişisel çalışma süresi kısaltılmış olmasına rağmen, işyerinden daha uzun yararlanma süresi korunmaktadır. Ayrıca bu model toplu iş sözleşmesi veya iş sözleşmesi ile kabul edilen çalışma süresini aşan fazla çalışmaların, sonradan serbest vardiyalarda aynı süre ile işin gördürülmesi şeklinde (fazla çalışma sayılmayarak) telafisini sağlar[216].

Telafi için en geniş zaman dilimi bir yıldır. Ancak, genellikle daha kısa zaman dilimleri de bulunmaktadır. Bunun haricinde, yıllık izin süresi ile birleştirme veya "köprü günleri" (Brückentagen) denilen hafta sonundan önceki veya sonraki günler bulunmaktadır. İşçinin bu modelde zaman konusunda sağladığı egemenlik onun için büyük bir kazançtır[217]. "Esnek vardiya sistemleri" de bir diğer uygulama şeklidir. Bu sistemde katı iki veya sekiz saatlik üç vardiya yerine ya kayan esnek vardiya sistemi veya çok sayıda kısmi süreli vardiya grupları oluşturulmaktadır. Bu vardiya sistemi özellikle üretim kapasitesinde bir artışın öngörüldüğü dönemlerde veya işçilerin kısmi süreli vardiya ile çalışmak istemeleri halinde gündeme gelir[218].

b) Kayan Çalışma Süresi

[212] **Baeck/ Deutsch,** 150-151.
[213] **Refik Korkusuz,** "Vardiyalar (Postalar Halinde) Çalışma ve Türk İş Hukukundaki Düzenlenmesi, GÜHFD, Haziran –Aralık 2005, C.IX, S.1-2, 67..
[214] **Korkusuz,** 67.
[215] **Korkusuz**, 68.
[216] **Hueck,** 115.
[217] **Hueck,** 116.
[218] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 235.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kayan çalışma süresi (gleitende Arbeitzeit/ sliding time), işçilerin günlük çalışma süresi aynı kalmak koşuluyla, işe başlangıç ve işin bitiş saatlerinin zamanını, iş ara dinlenmesini veya belirli bir zaman diliminde (ay, hafta vs.) ortalama günlük çalışma süresini aşmamak koşuluyla günlük çalışma süresini kendisinin belirleyebildiği bir çalışma modelidir[219].

Kayan çalışma süresinde işyeri organizasyonuna ilişkin sebeplerden ötürü, özellikle karşılıklı iletişim yönünden, günün ortasına rastlayan ve bütün işçilerin çalışmasının zorunlu olduğu bir "çekirdek süre" (Kernzeit) veya "blok süre" (Bloczeit) olarak isimlendirilen süre zarfında, bütün işçilerin çalışması zorunludur[220]. Ancak, blok süre öncesi veya sonrası için tespit edilen esnek sürede (Gleitzeit) ne zaman çalışacaklarını işçiler kendi seçimlerine göre belirlerler. Bu şekilde işçiler işe başlama, ara dinlenmesi, işi bitirme ve günlük çalışma süresini kendine ve günlere göre farklı olarak belirleyebilirler[221]. Kişisel çalışma süresi ise çekirdek süre ve bunun başlangıcında önce veya bitişinden sonra verilecek sürelerin bütününden meydana gelir[222].

Kayan çalışma sürelerindeki temel ayırt edici unsur, çalışma süresinin konumunu belirleme yetkisinin işçiye tanınmış olmasıdır[223]. Bu bakımdan sınırlı da olsa işçiye zaman üzerinde egemenlik sağlar[224]. İşçilerin süreye uyup uymadığının denetimi işveren tarafından yapılır[225] Daha çok işçi lehine olan bu uygulama, işveren için doğrudan esnekleştirme sağlamaz. Ancak, işçilerden motivasyon artışı ile daha verimli çalışma beklentisi dolaylı bir biçimde işletmenin çıkarlarına uygundur[226].

Kayan çalışma süresi "basit" (einfacher) ve "vasıflı" (qualifizierter) olarak iki kısıma ayrılmaktadır[227]. Basit kayan çalışma süresinde, işçinin çalışma süresi kesin olarak belirlenmiştir; ancak, başlangıç ve bitiş zamanını kendisi özgür bir biçimde belirler[228]. Diğer bir ifadeyle, belirlenmiş olan kayma süresi (Gleitspannen) çerçevesinde, çalışmaya erken veya geç başlayabilir ve bunun sonucunda erken veya geç işi bırakabilir (örneğin 07-09 saatleri arası işe başlangıç saati olarak; 16-18 saatleri arası ise işin bitiş saati olarak öngörülebilir)[229].

[219] **Roger Wyler,** Die Gleitende Arbeitzeit Nach Schweizerischem Recht, Diss. Zürich: Schultess Polygraphischer Verlag AG, 1976, 1; **Münir Ekonomi,** "Teknolojik ve Ekonomik Gelişmeler Karşısında İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar" Kamu ve Özel Kesim İşletmelerinde Yönetimin Beşeri Yönü ve Endüstriyel İlişkiler Sistemimiz", Orhim Seminerleri Serisi (GÖRÜŞLER) içinde (169-198), İstanbul: Orhim Yayınları, 1986, 192; **Günter Schaub, (Günter Schaub, Ulrich Koch, Rüdiger Linck),** Arbeitsrechts- Handbuch, 11. neu bearbeitete Aufl. München: Verlag C.H. BECK, 2005, X, § 160, Rn. 1; **Hueck,** 117; **Geiser,** 87; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 231; **Tuncay,** Esneklik, 63; **Günay,** 9.

[220] **Wyler,** 19.

[221] **Wyler,** 20; **Ekonomi,** Yeni Yaklaşımlar; 192; **Geiser,** 87; **Hueck,** 117; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232.

[222] **Hueck,** 117.

[223] **Astarlı,** 397.

[224] **Astarlı,** 397; **Hueck,** 118.

[225] **Ekonomi,** Yeni Yaklaşımlar; 193.

[226] **Geiser,** 87.

[227] **Hueck,** 117; **Schaub (Schaub/Koch/Linck),** X, § 160, Rn. 1; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232; **Devrim Ulucan,** "Yargıtay'ın Kayan İş Süreleri Ve Fazla Çalışma İle İlgili Yaklaşımı", Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan içinde (177-188), DEÜ HFD, C.9, Özel Sayı 2007, 178; **Astarlı,** 398.

[228] **Hueck,** 117; **Schaub (Schaub/Koch/Linck),** X, § 160, Rn. 1.

[229] **Heinze,** 687.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Basit kayan çalışma süresinde çekirdek/blok süre içerisinde tüm işçilerin işyerinde hazır bulunması mecburidir (örneğimiz açısından bu süre 09-16 saatleri arasıdır)[230].

Türk Hukuku bakımından basit kayan iş süresinin uygulanmasına bir yasal engel bulunmamaktadır[231]. Şöyle ki, İş Kanunu madde 67 fıkra 2 uyarınca; işin niteliğine göre işin başlama ve bitiş saatleri işçiler için farklı şekilde düzenlenebilir. Sadece aynı maddenin ilk fıkrası uyarınca işveren işin başlangıç, bitiş ve dinlenme zamanını işçilere duyurmakla sorumlu tutulmuştur (İK m.67/1).

Vasıflı kayan iş süresinde ise işçi sadece işe başlangıç veya işin bitiş zamanını değil, çalışma süresinin uzunluğunu da kısmen kendisi belirler[232]. Bu çalışmada da çekirdek sürenin korunmasına bağlı olarak ikiye ayrılır[233]. İlkinde, işçi çekirdek/blok çalışma süresi içinde çalışmak şartıyla günlük çalışma fazlasını veya açığını belirli bir zaman dilimi içinde daha az veya fazla çalışarak denkleştirme olanağına sahiptir[234]. Böylece işçi çalışılmayan süreleri zaman için telafi etme veya fazla çalışılan süreleri serbest zaman olarak kullanma olanağına sahip olur[235].

Değişken çalışma süreleri (variable Arbeitzeit) olarak da adlandırılan ikincisinde ise, işçilerin işyerinde hazır olmaları gereken bir çekirdek süre mevcut değildir. Bunun sonucunda işçi günlük bir asgari çalışma süresi ile bağlı olmaksızın herhangi bir iş gününde çalışıp çalışmayacağına veya ne kadar süre ile çalışacağına serbestçe karar verebilir[236]. Vasıflı kayan iş süresinin uygulanması 4857 sayılı İş Kanununa aykırı bir durum teşkil etmez. Zira İş Kanunu madde 63 kapsamındaki denkleştirme çerçevesinde karar yetkisi kural olarak işveren üzerindedir ancak bunun işçiye bırakılması da mümkün görülmelidir[237].

Son olarak belirtmek gerekir ise, güvene dayalı kayan çalışma süreleri (Vertrauensgleitzeit) en üst seviyede esnekleştirme sağlayan ve bazı yönlerden vasıflı kayan iş süresinden ayrılan bir diğer uygulamadır[238]. Bu tür uygulamada temel unsur, çalışma sürelerine uyulup uyulmadığının denetiminin işveren tarafından yapılmasından vazgeçilmesidir. Böylece işçinin iş görme borcu kapsamındaki işi, belirlenmiş çalışma süresine uygun ve kararlaştırılmış ölçüde yerine getirileceğine dair işçiye güvenilmesi söz konusu olmaktadır[239].

c) Telafi Çalışması

[230] **Heinze,** 687; **Schaub** (**Schaub/Koch/Linck),** X, § 160, Rn. 6.
[231] **Ulucan,** İş Süreleri, 180; **Astarlı,** 400.
[232] **Schaub** (**Schaub/Koch/Linck),** X, § 160, Rn. 1-4; **Heinze,** 687; **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232; **Hueck,** 117; **Astarlı,** 401.
[233] **Astarlı,** 402.
[234] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232; **Astarlı,** 402.
[235] **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232.
[236] **Reichold,** 396; **Astarlı,** 404.
[237] **Astarlı,** 405.
[238] **Astarlı,** 410; ayrıntılı bilgi için bkz. **Christian Schlottfeldt, Andreas Hoff,** "Vertrauensarbeitszeit und arbeitszeitrechtliche Aufzeichnungspflicht nach § 16 II ArbZG", NZA 2001, H.10, 530 vd.
[239] **Schlottfeldt/Hoff**, 530; **Schaub** (**Schaub/Koch/Linck),** X, § 160, Rn. 23b; Örneğin, pazarlamacılık veya kuryelik gibi işlerde çok kısa süre için işyerinde bulunan işçi geri kalan işyeri dışındaki zamanını kendi ayarlar. Ancak, işçi çalışma sürelerine ilişkin emredici normlara uymak zorundadır. Bu konu ile ilgili Yüksek Mahkeme kararı (**Y 9 HD. 08.03.2005, 2005/23905 E., 2006/5769 K.**) için bkz. **Ulucan,** İş Süreleri, 181 vd.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma sürelerinin esnekleştirilmesinde önemli bir yer tutan telafi çalışması, Türk Hukukunda ilk defa 4857 sayılı İş Kanunu madde 64 kapsamında düzenlenmiştir[240]. Telafi edici çalışma, işçinin bazı nedenlerden ötürü çalışmaması halinde, kaybedilen çalışma sürelerinin belirli bir zaman dilimi içinde normal çalışma süreleri üstünde çalışılarak ve fazla çalışma ücreti ödenmeksizin telafi edilmesidir[241].

Telafi çalışması işletmenin üretim ve verimlilik gereklerine göre iş gücünün en iyi şekilde değerlendirilmesine olanak sağlar. Ayrıca işçiye, çalışmadığı süreleri uygun bir zamanda yerine getirmesi imkânı vererek, dinlenme zamanını iyi bir biçimde kullanma ve kişisel ihtiyaçlarına uyum fırsatı verir[242].

İş Kanunundaki ilgili hüküm uyarınca; zorunlu nedenlerle işin durması, ulusal bayram ve genel tatillerden önce veya sonra işyerinin tatil edilmesi veya benzer nedenlerle işyerinde normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması veya tamamen tatil edilmesi ya da işçinin talebi ile kendisine izin verilmesi hallerinde, işveren iki ay içinde çalışılmayan süreler için telafi çalışması yaptırabilir. Bu çalışmalar fazla çalışma veya fazla sürelerle çalışma sayılmaz (İK m. 64/1). Hükümde belirtilen durumlar sınırlayıcı değildir[243]. Ancak, işin durması, kanunda yer almayan ve işverenden dolayı meydana gelmiş ise, bunun Kanunda sayılanlara benzer olması şarttır[244]. Öte yandan, zorunlu neden kavramı zorlayıcı nedeni de kapsayan bir durumdur[245]. Zorlayıcı neden önceden görülemeyen, engellenemeyen harici ve oluşmasında kusurun bulunmadığı durumları ifade eder[246]. Dolayısıyla, zorlayıcı neden olmasa da beklenmedik bir biçimde işin durmasına yol açan durumlar da zorunlu neden kapsamına dâhildir[247]. İşverenin telafi çalışması yaptırması için işin zorlayıcı neden kapsamında asgari bir süre (örneğin İK m.24/III'e göre bir hafta) durmuş olması şart değildir. Ancak, işin zorunlu neden ile çok uzun bir süre durmuş olması halinde çalışılmayan sürenin sonradan telafisi olmaması gerekir[248].

İş Kanunundaki ilgili hüküm uyarınca, telafi çalışması yapılabilmesi için işin durması, işyerinin tatil edilmesi veya işyerinde normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması gibi koşullar getirilmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ise, işyerindeki işin durmuş veya tatil edilmiş sayılması için işin tamamen durması veya tatil olmasına gerek

[240] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Öner Eyrenci,** "4857 Sayılı İş Kanununda Telafi Çalışmaları", Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan içinde (31-42), DEÜ HFD, C.9, Özel Sayı 2007, 31 vd.; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 187 vd.; **Ercan Akyiğit,** "Telafi Çalışması", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Şubat 2005, 1 vd.; **Astarlı,** 320 vd.; **Köseoğlu/Kabul,** 991 vd.

[241] **Süzek,** 829; **Köseoğlu/Kabul,** 991.

[242] **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 31.

[243] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 188; **Köseoğlu/Kabul,** 992.

[244] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 188.

[245] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 188; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 33; **Köseoğlu/Kabul,** 993; **Astarlı,** 323.

[246] **Nurşen Caniklioğlu,** "Türk İş Hukukunda Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği", Prof. Dr. A.Can Tuncay'a Armağan içinde (499-547), İstanbul: 2005, 508-509.

[247] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 188; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 34.

[248] **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 33; **Köseoğlu/Kabul,** 994; İsviçre Hukukundaki telafi çalışmasına ilişkin yasal düzenlemeye göre; "Eğer iş, işletmesel aksaklıklar (Betriebstörungen) veya tatil, resmi tatiller veya benzer durumlar yüzünden kısa bir süre için kesintiye uğrar ise veya işçiye kendi isteği ile izin verilmiş ise işveren makul bir süre içerisinde haftalık azami çalışma süresinden fazla bir biçimde telafi çalışması talep edebilir. Telafi çalışması çalışan için günlük iki saatten fazla olamaz. Ancak, yarım gün çalışmada veya çalışılmayan iş günlerinde ise günlük iki saati aşabilir (ArG m.11)."

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bulunmamaktadır. Bilakis, işin bir bölümünün durması veya tatil edilmesi yeterlidir[249]. Keza işyerinde işin durmasının asgari bir süre devam etmesi gerekmemektedir[250]. Bu konuda en önemli husus, normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması kavramının neyi ifade ettiği meselesidir. Bu konuda Kanunda bir açıklık bulunmamaktadır. Çalışma Süreleri Yönetmeliğinde ise şöyle bir hüküm bulunmaktadır; Tam süreli iş sözleşmesi ile yapılan emsal çalışmanın üçte ikisi oranına kadar yapılan çalışma kısmi süreli çalışmadır (ÇSY m.6). Bu hükümden hareketle öğretide bizimde katıldığımız hâkim görüşe göre, kısmi süreli iş sözleşmesine getirilmiş olan bu yasal ölçüt burada da geçerli olmalıdır[251].

Kısa çalışma yapılan sürenin telafi çalışması yapılması hususu bir diğer tartışmalı konudur. Bu konuya ilişkin öğretide bir görüşe göre kısa çalışma uygulamasından sonra çalışılmayan sürenin sonradan telafisi mümkündür[252]. Bizimde katıldığımız diğer görüşe göre ise, kısa çalışma talebinde bulunulduktan ve bu kapsamda bir çalışma yapıldıktan sonra, çalışılmayan sürenin aynı nedenle telafisi isabetli değildir. Zira aksi takdirde aynı süre için işçi hem kısa çalışma ödeneği hem de asıl ücretini almış olacaktır. Bu durum Kanunun sistematiğine uyumsuzdur[253].

Telafi çalışmasına karar verme yetkisi işverendedir. Dolayısıyla uygulanacağı zamanı da işveren belirler[254]. İlgili hükümde, telafi çalışmasının iki ay içinde yapılmasının şart olduğu belirtilmiştir (İK m.64/2). Bu süre hak düşürücü olup, iki aylık süre takvim ayını ifade etmemektedir[255]. Telafi çalışması günlük onbir saati aşmamak şartı ile günde üç saatten fazla olamaz (İK m.64/3). İşveren üç saatlik sürenin altında bir süre belirleyebilir ancak üstünde belirleyemez[256]. Tatil günlerinde telafi çalışması yaptırılamaz (İK m.64/2). Cumartesi günü telafi çalışması yaptırılması hususu tartışmalıdır. Bizimde katıldığımız görüşe göre, rızası alınmadan işçiye cumartesi günü telafi çalışması yaptırılamaz[257].

Telafi çalışması fazla sürelerle ve fazla çalışma sayılmaz (İK m.64/1). Hükümde açıklık olmamasına rağmen, işçiye normal çalışmasının karşılığı olan ücreti ödenmelidir[258]. Ancak, ücretin ödenmesi hususunda her olayın somut özelliği dikkate alınmalıdır[259]. Örneğin, işveren

[249] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 193; **Köseoğlu/Kabul,** 997.
[250] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 193.
[251] **Çelik/Caniklioğlu/Canbolat,** 546; **Süzek,** 816; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 193; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 34; **Subaşı,** 339.
[252] **Murat Demircioğlu, Murat Engin,** Dünyada ve Türkiye'de Esnek Çalışma, İstanbul: İTO Yayın No: 2002-52, 2002, 90. Astarlı ise, sadece "zorlayıcı bir neden" var ise, kısa çalışma uygulamasına giden işverenin bunu sonradan telafi ettirebileceği görüşündedir, bkz. **Astarlı,** 326-327.
[253] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 190.
[254] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 195; **Köseoğlu/Kabul,** 999.
[255] Bu süre altmış gün olarak anlaşılmalıdır, **Akyiğit,** 11-12; **Caniklioğlu,** 195.
[256] **Akyiğit,** 15; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 196.
[257] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 195; **Astarlı,** 344; bu yöndeki Yargıtay kararı (**Y 9HD. 17.03.2008, 2007/27667 E. 2008/5298 K.)** ve incelenmesi için bkz. aynı yazar, "Telafi Çalışması", Legal İş Hukukun ve Sosyal Güvenlik Hukukuna İlişkin Yargı Kararları ve İncelemeleri Dergisi, S.7, 2008, 9 vd. Aksi görüşe göre ise, haftalık çalışma süresinin beşe bölünerek Cumartesi günü çalışılmayan işyerinde, Cumartesi günü telafi çalışması yaptırılabilir. Ancak, taraflar çalışılmayan Cumartesi gününü açıkça tatil kabul ederek, o gün hiçbir şekilde çalışılmayacağını kararlaştırabilirler, bkz. **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 39; **Köseoğlu/Kabul,** 1000-1001.
[258] **Süzek,** 831; **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 198; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 40; **Köseoğlu/Kabul,** 1002.
[259] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 198; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 40; **Köseoğlu/Kabul,** 1002.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

çalışma gününün iki tatil arasında kalması nedeniyle işyerini tatil ettiğinde ücretini daha önceden işçiye ödemiş olabilir. Bunun haricinde, zorlayıcı neden ile işin durması halinde işçiye bir haftaya kadar her gün için işçiye ücretinin yarısı ödenecektir (İK m.40). Öğretide bizimde katıldığımız görüşe göre, İş Kanunu madde 40 kapsamındaki ücret "sosyal ücret" olup, telafi çalışmasından bağımsızdır. Dolayısıyla sonradan yapılan zorlayıcı nedene dayanan telafi çalışması uygulamasında, söz konusu ücret dikkate alınmaksızın, işçiye normal çalışmasının karşılığının aynen ödenmesi gerekir[260].

d) Kısa Çalışma

Kısa çalışma en genel tanımı ile işçinin ücretinde münasip bir ücret azalmasına yol açacak bir biçimde kararlaştırılmış çalışma süresinin geçici bir biçimde azaltılmasıdır[261]. Çalışma sürelerinin esnekleştirilmesinin bir çeşidi olarak da nitelenebilir. İşverenlerin özellikle ekonomik kriz dönemlerinde öncelikle işçi çıkarmaya başvurdukları bilinen bir gerçektir. Bu durumu önlemeye yönelik olarak kısa çalışma uygulaması, feshe karşı bir koruma hukuku kapsamında da bir tedbir niteliğindedir[262].

Gerçekten bu uygulamanın temelini oluşturan esas neden, tarafların ve ülke ekonomisinin menfaatlerine uygun olarak işletmenin ve işçinin işinin sürekliliğini sağlamak ve işsizliği önlemektir[263]. Öte yandan, kısa çalışma uygulaması, her ne kadar işin devamlılığını sağlasa da, bu süreçte işçinin kısmen veya tamamen ücret kaybı yaşaması muhtemeldir. Zira kısa çalışma uygulaması sonrasında az veya hiç çalışılmamış işlerin telafi edilmesi söz konusu değildir[264]. Bu durumu engellemek için, yasa koyucu tarafından "kısa çalışma ödeneği" öngörülmüştür[265].

Kısa çalışma, kanunda belirtilen şartlar dâhilinde ve işçinin onayı aranmaksızın geçici bir zaman aralığında, çalışma süresinin önemli ölçüde azaltıldığı veya işin tamamen durdurulduğu ve işçiye azalan veya kesilen ücretinin yerine kısa çalışma ödeneğinin öngörüldüğü bir çalışma biçimidir[266]. Türk Hukukunda kısa çalışma uygulaması ilk defa 4857 sayılı İş Kanunu madde 65 kapsamında düzenlenmiştir[267]. Sonradan 15.05.2008 tarihli 5763 sayılı Kanun ile kısa çalışma İş Kanunu kapsamından çıkarılarak, 4447 sayılı İşsizlik Kanunu ek madde 2 kapsamında yeniden düzenlenmiştir. Bu olumlu bir adım olmuştur. Zira artık diğer Kanunlara (örneğin Türk Borçlar Kanunu) tabi olan işçilerin de kısa çalışma uygulamasından yararlanabilmesinin önü açılmıştır[268]. Anılan hükümde, 13.03.2011 tarihli 6111 sayılı Kanun ile önemli değişiklikler yapılmıştır[269].

[260] **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 199; **Eyrenci,** Telafi Çalışmaları, 40; **Köseoğlu/Kabul,** 1002.
[261] **Vischer/Müller,** 19; **Torsten Petrak,** "Kurzarbeit", NZA-Beil 2010 H.2, 45; **Waltermann,** 80; **Astarlı,** 348.
[262] **Astarlı,** 349.
[263] **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 500; **Astarlı,** 350.
[264] **Ercan Akyiğit,** "Kısa Çalışma", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Ağostos-Kasım 2004, 3.
[265] **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 500.
[266] **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 503.
[267] Bu dönemdeki kanuni düzenleme için bkz. **Akyiğit,** Kısa Çalışma, 3 vd.; **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 500 vd.
[268] **Ömer Ekmekçi,** "Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği Uygulamasına İlişkin Sorunlar", Sicil İHD, Haziran 2009, 47-48.
[269] Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ali Güzel, Ali Rıza Okur, Nurşen Caniklioğlu,** Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 16. Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016, 694 vd.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hükmün son haline göre; *"genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması hallerinde, işyerinde üç ayı aşmamak üzere kısa çalışma yapılabilir."* (İSK ek m.2/1). Kısa süreli çalışma bir yandan kısmi süreli çalışmalara benzese de, süreklilik bakımından farklıdır[270]. Kısa çalışmanın geçici olduğu, en fazla üç ay süre ile uygulanabileceğinin hükümde vurgulanması ile belirtilmiştir.

Çalışma sürelerinin kısaltılması hakkında Kanunda "geçici olarak önemli ölçüde azaltılması" şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Ancak, bu ölçütün neyi ifade ettiği ilgili hükümde yer almaktadır. Bu hususta çıkarılmış olan Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelik ise buna ilişkin bir hüküm getirmiştir[271]. İlgili Yönetmelikte kısa çalışmanın tanımı yapılırken, işyerinde uygulanan çalışma süresinin işyerinin tamamında veya bir bölümünde geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması olarak bu ölçüt belirtilmiştir (m.3/ç). Ayrıca "faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması" ise, süreklilik koşulu aranmaksızın en az dört hafta sürmüş olmalıdır (m.3/ç). İsviçre Hukukunda kısa çalışmada çalışma sürelerinin azaltılmasının ölçüsüne yönelik hükümde, işyerindeki geçerli toplam çalışılan süresinin en az % 10 oranında azaltılmış olması kanunen gerekli kılınmıştır (AVIG m.32/b).

Kısa çalışmanın uygulanması için işçinin onayı aranmaz[272]. Ancak, işverence yapılan talebin Türkiye İş Kurumu tarafından uygun bulunması şarttır; *Bu Kanuna göre sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işveren, kısa çalışma talebini, derhal gerekçeleri ile birlikte Türkiye İş Kurumuna, varsa toplu iş sözleşmesi tarafı sendikaya bir yazı ile bildirir. Talebin uygunluğunun belirlenmesine ilişkin usul ve esaslar, ilgili kurum ve kuruluşların da görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.* (İSK ek m.2/2). Alman Hukukunda kısa çalışma uygulamasının kaynaklarının çeşitleri bakımından, toplu iş sözleşmesi, iş sözleşmesi veya işletme sözleşmesi (Betriebsvereinbarung) ön plana çıkmaktadır[273].

Kısa çalışma halinde İşsizlik Sigortası Fonundan kısa çalışma ödeneği ödenir. İşçinin kısa çalışma ödeneğine hak kazanabilmesi için, hizmet akdinin feshi hariç işsizlik sigortası hak etme koşullarını yerine getirmesi gerekir (İSK ek m.2/3)[274]. Günlük kısa çalışma ödeneği;

[270] **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 503

[271] RG, 30.04.2011, 27920.

[272] **Caniklioğlu,** Kısa Çalışma, 503.

[273] **Petrak,** 45. Ayrıca, Alman Hukukunda kısa çalışma uygulamasında, işletme konseyinin (Betriebsrat) zorunlu bir biçimde yönetime katılması söz konusudur (BetrVG, § 87, I Nr.3). Öğretide, Türk Hukuku bakımından da Kanunda öngörülen şartlar haricinde, söz konusu kaynaklara dayanarak kısa çalışmanın uygulanabileceğini savunan bir görüş bulunmaktadır, bkz. **Astarlı,** 356 ve dn.741.

[274] İsviçre Hukukunda normal çalışma süresi kısaltılması veya işin tamamen durudurulması halinde, çalışanın belirli şartlar altında kısa çalışma ödeneğine (Kurzarbeitsentschädigung) hak kazanacağı düzenlenmiştir. Buna göre, öncelikle ilgilinin sigortalı olması gerekir. İkinci olarak, ilgili hükme uygun olarak işin azalması veya durdurulması durumu meydana gelmelidir. Üçüncü olarak, çalışanın iş sözleşmesi fesih edilmemiş olmalıdır. Son olarak işin azalması geçici olmalıdır ve kısa çalışma yolu ile iş yerinin devamlılığı sağlanması gerekir (AVIG m.31/1). Ayrıca, Federal Konsey'e evde çalışan işçilere ilişkin kısa çalışma ödeneği hakkında

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sigortalının son on iki aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının % 60'ıdır[275]. Bu şekilde hesaplanan kısa çalışma ödeneği miktarı, 4857 sayılı Kanunun 39 uncu maddesine göre 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının % 150'sini geçemez (İSK ek m.2/4). Kısa çalışma ödeneği azami üç ay için ödenir. Ancak, kısa çalışma ödeneğinin süresini altı aya kadar uzatmaya ve işsizlik ödeneğinden mahsup edilip edilmeyeceğini belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. (İSK ek m.2/6)[276].

e) Yoğunlaştırılmış İş Haftası

Yoğunlaştırılmış (sıkıştırılmış/compressed) iş haftası, kavramsal olarak, toplam haftalık iş süresinin klasik 5 veya 6 güne değil, daha az sayıdaki 3 veya 4 güne sıkıştırılmak şeklinde dağıtılmasını ifade eder[277]. Bu çalışma biçiminde mevcut çalışma süreleri azaltılmaz sadece daha az güne yoğunlaştırılır. Söz konusu uygulamada, kural olarak, günlük çalışma sürelerinin eşit dağıtılmasına gerek bulunmamaktadır[278].

Bu çalışma modeli işçiler bakımından daha fazla serbest zaman sağlamaktadır. İşveren bakımından da işletmenin giderlerinin azalması, devamsızlığın azalması, verimlilik artışı gibi faydaları bulunmaktadır. Öte yandan, çalışma süreleri çok uzun olduğu için işçilerin dikkat ve enerji kaybı yaşamaktadırlar. Bu durum, iş sağlığı ve güvenliği bakımından olumsuz sonuçlara neden olabileceği için bu yönden eleştirilmektedir[279].

Türk Hukukunda 1475 sayılı mülga İş Kanunu uyarınca haftalık çalışma süresinin haftanın çalışılan günlerine eşit bölünmesi zorunlu tutulmuştu (İK m.61/a). Bazı işler bakımından ise, bu hüküm uygulanması mümkün olmadığından, bu hükme ayrıca bir istisna hükmü getirilmişti (İK m.72/a). Öğretide bu esnek olmayan durum haklı bir biçimde eleştirilmekte ve değiştirilmesinin gerekli olduğu savunulmaktaydı[280]. 4857 sayılı yürürlükteki İş Kanunu isabetli biçimde, taraflarca eğer kararlaştırılır ise, haftalık çalışma süresinin çalışılan günlere farklı bir biçimde bölünmesine olanak vermektedir (İK m.63/1)[281].

ayrı düzenlemeler çıkarma yetkisi tanınmıştır (AVIG m.31/2). Alman Hukukunda ise, evde çalışanların kısa çalışma ödeneği (Kurzarbeitergeld) hakkına ilişkin özel bir düzenleme bulunmaktadır (SGB III § 103).

275 Alman Hukukunda kısa çalışma ödeneğinin miktarı, çalışanın kısmi çalışmadan kaynaklanan net ücret farkının (Nettoentgeltdifferenz) % 60'ıdır. Bunun haricinde en yüksek verim artışının (erhöhten Leistungssatz) şartları mevcut ise, kısa çalışma ödeneğinin miktarı, söz konusu ücret farkının % 67'si olarak belirlenmiştr (SGB III § 105). İsviçre Hukukunda kısa çalışma ödeneğinin miktarı ise, hesaplanabilecek kazanç kaybının % 80'i olarak düzenlenmiştir. Ödenek için kısa çalışmanın başlangıcından önceki son ücret (tatil ücreti ve toplu iş sözleşmesi ile getirilen ücret zammı da dâhil olarak) dikkate alınır (AVIG m.34/1-2).

276 Alman Hukukunda ise, kısa çalışma ödeneğinin en fazla altı ay için ödeneceği düzenlemiştir (SGB III § 104, Abs.1, S.1).

277 **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 232; **Yavuz,** 70; **Tuncay,** Esneklik, 66; **Demircioğlu/Engin,** 53.

278 **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 234; **Yavuz,** 70.

279 **Eyrenci,** Esnekleştirilme, 235; **Yavuz,** 73.

280 Eski döneme ilişkin tartışmalar için bkz. **Nuri Çelik,** İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 14.Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 1998, 242; **Ekonomi,** 64.

281 Böylelikle, günlük azami çalışma süresi olan onbir saati (İK m.63/2) aşmamak üzere, haftalık azmi çalışma süresi olan kırkbeş saat (İK m.63/1) altında çalışılan işyerlerinde haftada işçilerin üç gün tatil yapması imkânı getirilmiştir. Ancak, günlük onbir saatten fazla çalışılmayacağına ilişkin yasal sınırlama, yasal haftalık çalışma sürelerinin uygulandığı işyerleri için böyle bir sıkıştırılmış iş haftası uygulanmasını engellemektedir, **Caniklioğlu,** Çalışma Süreleri, 153.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Taraflarca bu hususta yapılacak anlaşmanın biçimine yönelik Kanunda bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, taraflar yazılı veya sözlü olarak kararlaştırabilirler. Diğer taraftan, çalışma süresinin işgünlerine paylaştırılması hususunda tarafların anlaşmamış olmaları halinde, işyerindeki yerleşik çalışma düzeni konusunda anlaştıklarını varsaymak bizce de isabetli gözükmektedir[282].

SONUÇ

Sanayi Devrimi sonrasında çalışma hayatında ilk başta egemen olan iş ilişkisi türünde işçi, özellikle belirsiz süreli iş sözleşmesine dayanarak, tam gün süreli çalışan ve buna bağlı biçimde sözleşmeden doğan haklarını (ücretli izin, hafta tatili, kıdem tazminatı vs.) kullanan bir kimse olarak görülmüştür. Bu tür iş ilişkisi "normal iş ilişkisi" olarak isimlendirilmiştir. Klasik istihdam veya fabrika modeli denen bu çalışma biçiminde, işçi kendisinin ve ailesinin geçimi için tam gün süre ile belirli bir işyerinde çalışan ve işverenle güçlü bir bağımlılık ilişkisi çerçevesinde çalışma sürelerini tüketen bir birey olmuştur. Günümüzde ise özellikle yeni teknolojik ve ekonomik değişimler ile birlikte bu alışılmış çalışma düzeni değişmiş ve dönüşüm geçirmiştir. Gerçekten özellikle işin niteliği, işin görüldüğü yer, çalışma sürelerinin düzenlenmesi gibi hususlarda söz konusu klasik istihdam biçimine göre esneklik içeren yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca iş organizasyonları ve iş hukuku kuralları da bu değişime ayak uydurmuş ve modern İş Hukuku sistemlerinin çoğunda özellikle işçi lehine esnek yasal düzenlemeler ön plana çıkmıştır.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere, çalışma yaşamında esneklik, çok yönlü bir anlama sahiptir. Çalışma yaşamının önemli bir unsuru olan iş organizasyonların esnekliği, bunların yönetimsel ve işlevsel kapasitelerinin çevresel değişimlere uyum sağlayabilmelerini içeren bütünsel bir kavramdır. Bunun yanı sıra günümüz çalışma yaşamında, esnek çalışma biçimleri tarafların özellikle ortak çıkarları ve iş barışı bakımından önemli bir olgudur. Burada gerek işverenlerin, gerekse işçilerin daha rahat çalışması ve karar verebilme imkânı tanınması amaçlanmaktadır. Zira işverenler işyerinin ekonomik açıdan çıkarını amaçlarken, çalışanda çalışma koşullarının yeterli olmasını istemektedir. Ancak burada iş sözleşmesi taraflarının iki kişi olduğu ve işverenin ekonomik açıdan diğerine oranla daha kuvvetli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla, esnek çalışma kurallarından yararlanacak işverenlerin işçiye de iş ve ücret güvencesi sağlamaları yani güvenceli esnekliğin uygulanması gereklidir. Her iki tarafı da eşit biçimde gözeten esnek bir İş Hukuku düzeninin önce işletmeye, sonrasında ise ülke ekonomisi ve çalışma barışına yapacağı katkı yadsınılamaz olacaktır.

KAYNAKÇA

Akyiğit, Ercan: "Telafi Çalışması", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Şubat 2005, ss.1-16.

[282] **Nurşen Caniklioğlu,** "4857 Sayılı İş Kanuna Göre Çalışma Süresi ve Bu Günlerin Çalışma Günlerine Bölünmesi", Toprak İşveren Dergisi, S.66, Haziran 2005, 8.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Akyiğit, Ercan: "Kısa Çalışma", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Ağostos-Kasım 2004, ss.1-35. (Kısa Çalışma)

Alpagut, Gülsevil: "AB'nde Güvenceli Esneklik ve Türkiye'deki Yasal Düzenlemeler", TİSK Akademi, 2008/1, ss. 6-37.

Alpagut, Gülsevil: "İş Kanunu'nun 22. Maddesinin Uygulama Alanı-Sözleşme Hükümlerinin Geçerliliği Sorunu ve Yargıtay'ın Konuya İlişkin Kararları", Legal İHSGHD, Sayı 9, 2006, ss.49-64. (Uygulama Alanı)

Amin, **Ash:** "Post- Fordizm: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", Post-Fordism Reader içinde, Ash Amin (Editor), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers, 1994, pp. 1-41.

Astarlı, Muhittin: İş Hukukunda Çalışma Süreleri, Ankara: Turhan Kitabevi, 2008.

Atkinson, John/ Gregory, Denis: "A Flexible Future, Britian's Dual Labor Force", Marxism Today, April, 1986**,** pp. 12-17.

Aydınlı, Halil İbrahim: "Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 7, Sayı 4, 2004, ss. 79-99.

Baeck, Ulrich/ Deutsch, Markus: Arbeitszeitgesetz Kommentar, 2. Auflage, München: Verlag C.H. BECK, 2004.

Bakırcı, Kadriye: "Yargıcın Toplu İş Sözleşmesine Müdahalesi", Sicil İHD, Sayı 5, Mart 2007, ss.106 -114.

Başkan, Recai: "Çalışma Barışı ve Esneklik Tartışmalarına Farklı Bir Yaklaşım", Mercek Dergisi, Cilt 4, Sayı15, Temmuz 1999, ss.33-46.

Berg, Peter van der/ Velde, Mandy van der: "Relationships Of Functional Flexibility With Indivual and Work Factors", Journal of Business and Psychology, Volume 20, Number 1, 2005,pp.111-129.

Bilgin, Mehmet Hüseyin: " Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, 2001, ss.67-75.

Blomeyer, Wolfang: "Almanya'da İstihdam İlişkilerinin Esnekleştirilmesi Yönünde Denemeler", Çalışma Hayatında Esneklik içinde, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, ss.195-213.

Bosch, Gerhard: Social Europe, Flexibility and Work Organization, Supplement 1/95, European Commission, Brussels, 1995.

Brewster, Chris/ Mayne, Lesley/ Tregaskis, Olga: "Flexible Working in Europe", Journal of World Business, 32 (2), 1997, pp.133-151.

Canbolat, Talat: Türk İş Hukukunda Asıl İşveren-Alt İşveren İlişkileri, İstanbul: Kazancı Yayınları, 1992.

Caniklioğlu, Nurşen: "4857 Sayılı İş Kanuna Göre Çalışma Süresi ve Bu Günlerin Çalışma Günlerine Bölünmesi", Toprak İşveren Dergisi, Sayı 66, Haziran 2005, ss.6-13.

Caniklioğlu, Nurşen: "4857 Sayılı İş Kanununun Çalışma Sürelerine İlişkin Düzenlemeleri", III. Yılında İş Yasası (Seminer Notları) içinde, Bodrum: Türkiye Toprak, Seramik, Çimento ve Cam Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları, 2005, ss.149-199. (Çalışma Süreleri)

Caniklioğlu, Nurşen: "Türk İş Hukukunda Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği", Prof. Dr. A.Can Tuncay'a Armağan içinde, İstanbul: 2005, ss.499-547. (Kısa Çalışma)

Commission Of The European Communities: Growth, competitiveness, employment, The challenges and ways forward into the 21st century, White Paper, com (93) 700, 5.12.1993.

Çelik, Nuri/ Caniklioğlu, Nurşen/ Canbolat, Talat: İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 29. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016.

Çelik, Nuri: İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 14. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 1998. (14. Basım)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çil, Şahin: "Asıl İşveren-Alt İşveren İlişkisi", Ali Güzel (Ed.), İş Hukukunda Üçlü İş İlişkileri/Sempozyum içinde, 1. Basım, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2009, ss.4-60.

Demircioğlu, Murat/ Engin, Murat: Dünyada ve Türkiye'de Esnek Çalışma, İstanbul: İTO Yayın No: 2002-52, 2002.

Doğan Yenisey, Kübra: "İş Hukukunun Kendine Özgü Emredici Doğası: Sosyal Kamu Düzeni Kurallarına Bir Bakış", Prof.Dr. Sarper Süzek'e Armağan, Cilt 1, içinde, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, ss.33-82.

Dohse, Knuth/ Jürgens, Ulrich/ Malsch, Thomas: "From Fordism to Toyotism? The Social organization of the Labor Process in the Japanese Automobile Industry", Politics and Society, Volume 14, Number 2, pp.115-146.

Ekmekçi, Ömer: "Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği Uygulamasına İlişkin Sorunlar", Sicil İHD, Haziran 2009, ss. 47-48.

Ekonomi, Münir: "4857 Sayılı İş Kanunu Hükümleri Çerçevesinde Sayısal Esneklik", Sicil İHD, Sayı 12, Aralık 2008, ss.5-24. (Sayısal Esneklik)

Ekonomi, Münir: "Teknolojik ve Ekonomik Gelişmeler Karşısında İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar" Kamu ve Özel Kesim İşletmelerinde Yönetimin Beşeri Yönü ve Endüstriyel İlişkiler Sistemimiz", Orhim Seminerleri Serisi (GÖRÜŞLER) içinde, İstanbul: Orhim Yayınları, 1986, ss.169-198. (Yeni Yaklaşımlar)

Ekonomi, Münir: "Türk İş Hukukunda Esnekleşme Gereği", Çalışma Hayatında Esneklik içinde, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, ss. 55-78.

Elam, Mark J.: "Puzzling Out the Post-Fordist Debate: Technology, Markets and Institutions", Post-Fordism Reader içinde, Ash Amin (Editor), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers, 1994, pp. 43-70.

Elger, Tony/ Smith, Chris: "GLOBAL JAPANIZATION?", The Transnational Transformation of the Labour Process içinde, Tony Elger, Chris Smith (Editor), London: Routledge, 1994, pp. 31-60.

Erdut, Tijen: "Esneklik ve İş Süresi", Mercek Dergisi, Sayı 15, Temmuz 1999, ss.103-112.

Eryiğit, **Süleyman**: "Esnek Üretim, Esnek Organizasyon, Esnek Çalışma", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 5, Sayı 4, 2000, ss.1-16.

Evren, Gülnur: Esnek Çalışma ve İstihdama Etkileri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.

Eyrenci, Öner: "4857 Sayılı İş Kanununda Telafi Çalışmaları", Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan içinde, DEÜ HFD, Cilt 9, Özel Sayı 2007, ss.31-42. (Telafi Çalışmaları)

Eyrenci, Öner: "İş Sürelerinin Esnekleştirilmesi ve Türk İş Hukuku" Öner Eyrenci, Savaş Taşkent, Devrim Ulucan (Ed.), Münir Ekonomi 60. Yaş Günü Armağanı içinde, Ankara: 1993, ss. 227-245. (Esnekleştirilme)

Eyrenci, Öner: "İşin Düzenlenmesinde Değişim ve Esneklik Gerekliliği", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Mayıs-Ağustos 2001, ss. 1-12.

Eyrenci, Öner: Çalışma Hayatında Esneklik, İstanbul: MESS yayınları, yayın numarası: 222, 1995, ss. 64-73.

Flexicurity Pathways: Report prepared by Expert Group on Flexicurtiy, presented at he Stakeholder Conference on Flexicurity, 2007**.**

Freeman, Christopher/ Perez, Carlota: "Structural Crises of Adjustment, Business Cycles and Investment Behaviour", Technical Change and Economic Theory içinde, London and New York: Pinter Publishers, 1988, pp. 38-66.

Geiser, Thomas: "Flexibilisierung der Arbeitzeit und des Lohnes",ArbR, 1997, ss.77-113

Gough, Jamie: "Where is the Value in Post Fordizm", Fordizm and Flexibility içinde, Nigel Gilbert, Roger Burrows, Anna Polert (Ed.), London: Macmillan Press, 1992, pp. 31-49.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grimshaw, Damian: "The problem with pay flexibility: changing pay practises in the UK health sector", The International Journal of Human Resource Management, 11:5, October 2000, pp.943-966.

Günay, Cevdet İlhan: "Çalışma Sürelerinde Esneklik", Kamu-İş Dergisi, Cilt 7, Sayı 3, 2004, ss.1-17.

Güzel, Ali/ Okur, Ali Rıza/ Caniklioğlu, Nurşen: Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 16. Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2016.

Güzel, Ali: "İş Hukukunda Yeniden Yapılanma Süreci ve İşin Düzenlenmesi Konusunda Esneklik", Prof. Dr. Turhan Esener'e Armağan içinde, Ankara: İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Komitesi, 2000, ss. 203-221.

Harland, Christine/ Lamming, Richard/ Walker, Helen: "Outsourcing: assesing the risks and benefits for organizations, sectors and nations", International Journal of Operations & Production Management, Volume 25, Number 9, 2005, pp.831-850.

Hatum, Andres/ Pettigrew,Andrew M.: "Determinants of Organizational Flexibility: A Study in Emerging Economy", British Journal of Management, Volume 17, 2006, pp.115-137.

Heinze, Meinhard: "Flexible Arbeitszeitmodelle", NZA, 1997, Heft 13, ss. 681-689.

Hirst, Paul/ Jonathan Zeitlin: "Flexible Specialization Versus Post-Fordizm: Theory Evidence and Policy Implications" Economy and Society, February, Volume 20, Number 1, 1991, pp. 1-56.

Hueck, Götz: "Çalışma Sürelerinin Esnekleştirilmesi", Çalışma Hayatında Esneklik içinde (103-129), Öner Eyrenci (çeviren), İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1994, ss.103-129.

Kalleberg, Arne: "Flexible Firms and Labor Market Segmentation", Work and Occupations, Volume 30, Number 2, 2003, pp.154-175.

Keller, Berndt/ Hartmut Seifert: "Flexicurity- the German trajectory" Transfer: European Review of Labour and Research, 2004, 10, pp. 226-247.

Klosse, Saskia: "Flexibility and Security: a Feasible Combination?", European Journal of Security, Vol. 5, No. 3, 2003, pp.191-213.

Korkusuz, Refik: "Vardiyalar (Postalar Halinde) Çalışma ve Türk İş Hukukundaki Düzenlenmesi, GÜHFD, Haziran –Aralık 2005, Cilt IX, Sayı 1-2, ss.65-82.

Köleoğlu, Duygu Demirsat:"Sosyal Güvenlik Sitemi Bakımından Güvenceli Esneklik", DEÜ SBE Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, 2012, ss. 73-110.

Köseoğlu, Ali Cengiz/ Kabül, Sibel: "Türk İş Hukukunda Çalışma Süreleri", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, Cilt 1 içinde (969-1025), İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, ss.969-1025.

Köstekli, Şeyma İpek: "Esneklik ve Sendikal Politikalar 1", Kamuoyunda Esneklik içinde, İstanbul: MESS Yayınları, No.311, 1999, ss.141-151.

Lipietz, **Alain:** "Post- Fordizm and Democracy", Post-Fordism Reader içinde, Ash Amin (Editor), Oxford and Cambridge: Blackwell Publishers 1994, pp. 338-359.

Nielsen, Klaus: "Towards a Flexible Future-Theories and Politics", The Politics of Flexibility içinde, Bob Jesssop, Ove Pedersen, Klaus Nielsen, Hans Kastandiek (Ed.), London: Edwar Elgar Publishing, 1991, pp. 3-33.

Öktem Songu, Sezgi: Türk İş Hukukunda Çalışma Sürelerinin Düzenlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Özdemir, Erdem: "İş Hukukunda Mutlak Emredici Hükümlerin Yeri", AÜHFD, C.54, S.3, 2005, ss. 95-120.

Petrak, Torsten: "Kurzarbeit", NZA-Beil 2010, Heft 2, ss.44-50.

Piore, Michael J./ Sabel, Charles F.: "The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity, New York: Basic Books, 1984.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Portmann, Wolfgang/ Stöckli, Jean-Fritz/ Dunand, Jean-Philippe: "Flexicurity", JAR, 2008, ss. 42-49.

Reichold, Hermann: "Zeitsouveranitat im Arbeitverhaltnis: Strukturen und Konsequenzen", NZA, 1998, pp. 393-400.

Schaub, Günter/ Koch, Ulrich/ Linck, Rüdiger: Arbeitsrechts- Handbuch, 11. neu bearbeitete Auflage, München: Verlag C.H. Beck, 2005.

Schlottfeldt, Christian/ Hoff, Andreas: "Vertrauensarbeitszeit und arbeitszeitrechtliche Aufzeichnungspflicht nach § 16 II ArbZG", NZA 2001, Heft 10, ss.530-533.

Selamoğlu, **Ahmet:** "Yalın Üretim Sürecinin Organizasyonunda Anahtar Uygulamalar", Prof. Dr. Nusret Ekin'e Armağan içinde, Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara: 2000, ss. 597-616.

Sevimli, **Ahmet:** "Veri Koruma Hukuku İlkeleri Işığında Türk Borçlar Kanunu Madde 419", Sicil İHD, Sayı 24, Aralık 2011, ss.120-141.

Soyer, **Polat:** Genel İş Koşulları, İzmir: Özgün Matbaacılık, 1987.

Stöckli, Jean Fritz: "Arbeitsrecht im Zeichen der Globalisierung", ArbR, 1997, ss. 10-28.

Subaşı, İbrahim: "İş Hukukunda Çalışma Süreleri", Prof. Dr. A. Can Tuncay'a Armağan içinde, İstanbul: 2005, ss.301-360.

Süral, Nurhan: "İş Hukukundan İstihdam Hukukuna, Sosyal Korumadan Teşvike", Osman Güven Çankaya'ya Armağan içinde, Ankara: Kamu İş Yayınları, 2010, ss. 1-15.

Süzek, Sarper: İş Hukuku, Yenilenmiş 12. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş., 2016.

Şen, Sabahattin: "Esnek Üretim ve Esnek Çalışma", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 1999-Şubat 2000, ss. 24-55.

Şen, Sabahattin: Esnek Üretim- Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkileri, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004. (Endüstri İlişkileri)

Tamayyo, Torres Javier/ Gutierrez, Leopoldo/ Ruiz, Moreno Antonia: "The Relationship Between Exploration and Exploitation Strategies, Manufacturing Flexibility and Organizational Learning: An Empirical Comparison Between Non-ISO and ISO Certified Firms", Eurepean Journal of Operational Research, 232, 2014, pp. 72-86.

Taplin, Ian Michael: "Rethinking Flexibility: The Case of the Apparel Industry", Review of Social Economy, Volume 54, Number 2, 1996, pp. 191-220.

Tarcan, Nurseli: "Çağı Yakalama ve Rekabet Edebilirlikte Çalışma Mevzuatının Rolü: Esnek ve Çağdaş İş Kanunu", Mercek Dergisi, Sayı 24, Ekim 2001, ss. 26-40.

Treu, Tiziano: "Labour Flexibility in Europe", ILR, Volume 131, Number 4-5, 1992, pp. 497-512.

Tschudi, Hans Peter: "Flexibilitat und Schutzfunktion des Arbeitrecht", ArbR, 1991, ss.9-22.

Tuncay, Can: "Çalışma Süreleri ve İstihdam Türlerinde Esnekleştirme", Çalışma Hayatında Yeni Gelişmeler "Esneklik" Toplantısı içinde, Ankara: Çimento Müstahsilleri İşverenleri Sendikası Yayınları, 1995, ss.57-74. (Esneklik)

Tuncay, **Can:** "İşin Düzenlenmesi Bakımından Esnekleşme Türk Mevzuatının Durumu ve Uygulama Sorunları", Çalışma Hayatında Esneklik ve İş Hukukuna Etkileri içinde, İstanbul: İş Hukukuna İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri 2000 Yılı Ekim Toplantısı, 2000, ss.151-179.

Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu, 10. Basım, 2005.

Ulucan, Devrim: "Esneklik İhtiyacı ve İş Hukukunun İşçiyi Koruma İşlevi", Mehmet Uçum (Ed.), A. Can Tuncay'a Armağan içinde, 1. Basım, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005, ss.203-217.

Ulucan, Devrim: "Çalışma Hayatında Esneklik", Prof. Dr. Metin Kutal'a Armağan içinde, Ankara: Mavi Ofset Ltd., 1998, ss.525-541. (Çalışma Hayatı)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ulucan, Devrim: "Günümüzde Mal ve Hizmet Üretim Modellerinin İş Süreleri Üzerindeki Etkisi, Esnek Çalışma Süreleri ile İlgili Bazı Düşünceler", Sicil İHD, Sayı 7, Eylül 2007, ss.5-11. (Çalışma Süreleri)

Ulucan, Devrim: "Yargıtay'ın Kayan İş Süreleri Ve Fazla Çalışma İle İlgili Yaklaşımı", Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan içinde, DEÜ HFD, Cilt 9, Özel Sayı 2007, ss.177-188. (İş Süreleri)

Ulucan, Devrim: İş Güvencesi, 2. Basım, İstanbul: Toprak İşveren Sendikası Yayınları, 2003.

Uyanık, Yücel: " İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2003, ss.1-17.

Valverde, Mireia/ Tregaskis, Olga/ Brewster, Chris: "Labor Flexibility and Firm Performance", International Advances in Economic Research, November 2000, Volume 6, Issue 4, pp. 649-661.

Vischer, Frank/ Müller, Roland M.: Schweizeriches Privatrecht, Der Arbeitsvertrag**,** Vierter Teilband, 4. Auflage, Basel: HelbingLichtenhahn Verlag, 2014,

Waltermann, Raimund: Arbeitsrecht, 17. Auflage München: Verlag Franz Vahlen, 2014.

Wilthagen, Ton/ Frank, Tros: "the concept of Flexicurity: a new aprroach to regulating employment and labour markets", Transfer: European Review of Labour and Research, 2004, 10, pp.166-186.

Wood, Stephen: "The Japanization of Fordism", Economic and Industrial Democracy, Volume 14, 1993, pp.535-555.

Wyler, Roger: Die gleitende Arbeitzeit Nach Schweizerischem Recht, Dissertation, Zürich: Schultess Polygraphischer Verlag AG, 1976.

Yavuz, Arif: "Çalışma Süresi Esnekliği ve Türleri", Mercek Dergisi, Yıl 4, Sayı 15, Temmuz 1999, ss.88-95. (Çalışma Süresi)

Yavuz, Arif: Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkileri, Ankara: Kamu İş Yayınları, 1995.

Yıldız, Gaye Burcu: "Güvenceli Esneklik ve 4857 Sayılı İş Kanunu", Prof. Dr. Sarper Süzek'e Armağan, Cilt 1, içinde, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011, ss.203-231.

Zeytinoğlu, Emin: "Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Olan Bir Sistem: Esneklik", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 22; Güz 2012/2, ss.157-175.

Zöllner, Wolfang/Loritz, Karl Georg: Arbeitsrecht, 4.Auflage, München: Verlag C.H.Beck, 1992.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

E-SPOR TURİZMİNİN GELECEĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON THE FUTURE OF E-SPORT TOURISM

Önder YAYLA

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kadirli Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

ÖZET

İnsanların yüzyıllarca seyahat etmelerindeki temel unsurlardan birisi olan spor turizmi, her çağda farklı özellikler göstermiştir. Günümüzde teknolojik gelişmeler ve çevrenin rekabet edebilirliğindeki değişiklikler neticesinde elektronik sporlar ciddi bir turizm potansiyeli haline gelmiştir. Özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan ve teknoloji ile dünyaya gelmiş nesil, elektronik sporlara özel ilgi göstermektedir. Dünyada elektronik spor izleyici sayısı her geçen gün artmakla birlikte 2019 yılı itibariyle 454 milyon kişi e-spor etkinliklerini takip etmektedir. E-sporların dünya genelindeki pazar payı 1 milyar doları geçmiştir. Diğer taraftan, e-spor turnuvalarının büyük miktarda para ödülleri dağıttığı da görülmektedir. E-spor oyuncuları günümüzde ünlü olarak sayılmakta ve milyonlarca kişi tarafından takip edilmektedir. Araştırmanın amacı e-spor turizminin geleceği üzerine genel bir değerlendirmenin yapılmasıdır. Araştırma kapsamında, DOTA 2 oyununun 2011-2019 yılları arasındaki gelişimi ve buna paralel olarak e-spor turizminin de nasıl bir ivme kazandığı incelenmiştir. Araştırma ile DOTA 2 turnuvalarının düzenlendiği spor salonlarının tamamen dolduğu ve turnuva biletlerinin çok kısa sürede tükendiği tespit edilmiştir. Yerel alan ağı ile gerçekleştirilen turnuvalar genel olarak ABD, Avrupa ve Çin ekseninde düzenlenmekte ama her turnuvada vize sorunları yüzünden aksaklıklar yaşanmaktadır. Ayrıca, turnuvanın düzenlendiği destinasyonların konaklama, seyahat ve yiyecek-içecek fiyatlarının yüksek olduğu görülmüştür. Oyuna Avrupa ülkeleri ve Rusya'da yaşayan gençlerin yoğun ilgi gösterdiği göz önüne alındığında Türkiye bu pazarda önemli bir destinasyon haline gelebilir. Türkiye, alanında önemli sayılan birçok uluslararası organizasyonları başarıyla düzenlemiş tecrübeli bir ülke olarak, e-spor turizmine uygun teknolojik alt ve üst yapıları çok çabuk kurabilecek bir ülke konumundadır.

Anahtar Kelimeler: E-spor Turizmi, Spor Turizmi, Online Oyunlar, DOTA 2

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ABSTRACT

Sports tourism, which is one of the main reasons why people travel for centuries, has different characteristics in every age. Today, as a result of technological developments and changes in the competitiveness of the environment, electronic sports have become a severe tourism potential. In particular, young people called Z generation and born with technology show special interest in electronic sports. Although the number of electronic sports viewers in the world is increasing with each passing day, e-sports audience size worldwide in 2019 is about 454 million people. The worldwide market revenue of e-sports has exceeded $1 billion. On the other hand, e-sports tournaments also offer large amounts of money to professional players. Today, e-sports players are considered as famous and followed by millions. The aim of the research is to evaluate the future of e-sports tourism in general. Within the scope of the research, the development of DOTA 2 game between 2011- 2019 and the parallel acceleration of e-sports tourism have been examined. With the research, it was determined that the sports halls where DOTA 2 tournaments were held were completely filled and the tickets for the tournament were sold out in a very short time. Tournaments with the local area network are generally organized on the axis of USA, Europe and China, but in every tournament there were problems due to visa problems. Furthermore, the accommodation, travel and food and beverage prices of the tournament destinations were high. Young people living in European countries and Russia show great attention to the game. Turkey has a huge advantage in location and could become an important destination in this market. Turkey, has successfully organized many huge international events, and is a country that can set up appropriate technological infrastructure and superstructure of the e-sports tourism very quickly.

Keywords: E-sports Tourism, Sports Tourism, Online Games, DOTA 2

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GİRİŞ

Değişim her alanda olduğu gibi spor anlayışımız üzerinde de kendisini göstermektedir (Hutchins, 2008: 852; Funk, Pizzo and Baker, 2018: 7). İnsanlar boş zamanlarını geleneksel spor aktivitelerinin yanı sıra günümüz elektronik sporları ile de doldurmaktadır. Elektronik sporlar, video oyunu ile yapılan müsabakalara verilen addır (Jenny vd., 2017: 15). Genellikle bir oyunun elektronik spor olabilmesi için müsabakalarının profesyonel bir organizasyon tarafından düzenlenmesi beklenmektedir (Wagner, 2006: 2-3). E-sporlar farklı türden oyunlardan oluşmaktadır. Dünya genelinde turnuvaları düzenlenen başlıca e-spor oyunları; Dota 2, League of Legends, Counter-Strike, Starcarft 2, Hearthstone, Fortnite ve Playerunknown's Battlegrounds ve Overwatch'tur. Dünya genelinde internetin yaygınlaşmasıyla büyük kitleler tarafından oynanmaya başlayan elektronik sporlar (Hamari and Sjöblom, 2017: 211), günümüzde küresel geliri 1,1 milyar dolarlık pazara sahip büyük bir endüstri haline gelmiştir. Elektronik spor pazarı her geçen gün hızla büyümekte (Cunningham vd., 2018: 5) ve 2022 projeksiyonlarına göre de küresel e-spor pazarının 2 milyar dolara yaklaşması öngörülmektedir. Ayrıca, 2019 yılında 454 milyon olan toplam e-spor seyirci kitlesinin 2022 yılında 645 milyonu bulması beklenmektedir. 2019 yılındaki 454 milyon seyircinin 201 milyonu yılda en az 1 defa e-spor turnuvalarını izleyen kişilerden oluşmaktadır. Genel bir e-spor pazarının değerlendirmesi yapılırsa dünya nüfusunun (7.672,2 milyon) %53, 71'i (4.120,7 milyon) çevrimiçi ortamlara erişebilmektedir. Çevrimiçi dünyadaki insanların %42,65'i (1.757,5 milyon) e-sporlar hakkında bilgi sahibi kişilerdir. Yaklaşık 201 milyon kişi de yılda en az 1 e-spor turnuvasını takip ettiklerini belirmişlerdir. 1,1 milyar doları bulan e-spor pazarında bu kişilerin her biri ortalama 5,45 dolar harcama yapmaktadır (newzoo.com). Eskiden çocuk oyunu olarak görülen -çocuk gelişimini olumsuz etkilediği için çocuklardan uzak tutulmaya çalışılmıştır/çalışılmaktadır (Jonasson and Thiborg, 2010: 296)- video oyunlar artık günümüz Z kuşağının yaşamlarında önemli yerler edinmektedir (Hamari and Sjöblom, 2017: 211). Ayrıca, e-sporlar Kore, İsveç, Norveç, Malezya, ABD, Çin, Türkiye gibi birçok ülkede bir spor dalı olarak kabul edilmekte ve devlet tarafından desteklenmektedir (medium.com; redbull.com). Dahası, ABD'de bazı kolej ve üniversiteler e-spor bursu ile öğrenci kabul etmeye başlamışlardır (ncsasports.org). Ülkemizde ise 2018 yılında Türkiye E-spor Federasyonu (TESFED) kurulmuştur (tesfed.gov.tr). ABD'de 2021 yılında E-spor izleyicilerinin NBA izleyicisinden fazla olacağı tahmin edilmektedir (onlinebusiness.syr.edu). 2022 Asya Oyunları'nda takvime alınıp sonradan çıkarılan (invenglobal.com) e-sporların, 2024 Olimpiyat Oyunları'na dâhil edilmesi planlanmaktadır (bbc.com). Dolayısıyla, yakın gelecekte diğer spor branşlarıyla birlikte e-sporlar da şüphesiz olimpiyatlarda yer alacaktır. Gelecekte çok mühim bir pazar haline gelmesi kaçınılmaz olan e-sporlar, aynı zamanda yeni neslin birincil seyahat etme nedenlerinden biri olacaktır. Bu noktada, Hong Kong ve Güney Kore devletleri turizmi canlandırmak için e-spor etkinliklerinin ülkede düzenlenmesini teşvik etmektedir (Jin, 2010: 66; Leung, 2019). Bu çalışmada, E-spor turizminin geleceği Dota 2 oyunu özelinde yapılan etkinlikler üzerinden değerlendirilmiştir.

ELEKTRONİK SPOR TURİZMİ: DOTA 2 ÖRNEĞİ

Dota 2, Valve Corporation tarafından geliştirilen ve dağıtımı yapılan çevrimiçi çok oyunculu savaş arenası (MOBA - Multiplayer Online Battle Arena) türünde ücretsiz oynanabilen bir oyundur. Dota 2, 2002 yılında Blizzard Entertainment oyunu olan Warcraft 3 oyunundaki kullanıcı-yapımı oyun modu olan "Defense of the Ancients" veya "Dota" oyununun yeniden uyarlamasıdır. Dünyada milyonlarca kişi tarafından oynanan League of Legends, Heroes of Newerth ve benzeri birçok popüler oyunun esin kaynağı olan Dota modu ilk defa Eul takma adlı bir tasarımcı tarafından geliştirilmiştir. Oyun ilk yıllarında oyunculardan oluşan küçük bir topluluk tarafından gönüllülük esasına dayalı olarak gelişimini sürdürmüştür. Oyun, topluluğun talepleri doğrultusunda zaman içerisinde farklı tasarımcılar tarafından geliştirilmiştir. 2005

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yılında oyunu geliştirme görevini üstelenen icefrog takma adlı tasarımcı hala oyunu geliştirmeye devam etmektedir. Icefrog, Warcraft 3 oyunu içerisinde kullanılan oyun geliştirme aracının oyunu geliştirmede yetersiz kaldığını düşünerek, oyunu Warcraft 3 içerisinde bir mod olmaktan çıkarıp yeni bir oyun olarak geliştirmek için Valve Corporation ile anlaşmış ve Dota 2'nin geliştirilmesine 2009 yılında başlanmıştır. Oyun, 2011 yılında halka duyurulmasına rağmen ancak 2013 yılında resmi olarak piyasaya sürülmüştür. 2011-2013 yılları arasında oyuna sürekli yeni oyuncular dâhil edilerek yeni bir topluluk oluşturulmuştur.

Oyunda, Radiant ve Dire isimli asimetrik bir haritada mücadele eden beşer kişilik iki takım bulunmaktadır. Esasen oyunda hem radiant hem de dire tarafından her 30 saniyede belirli sayıda yaratıklar (creep) doğmakta ve sürekli birbirlerine karşı savaşmaktadır. İki taraftan da çıkan yaratıkların sayısı ve özellikleri aynı olduğu için aralarındaki mücadele sonsuza kadar sürecektir. Dolayısıyla bitmek bilmeyen bu savaşa son vermek için iki takımın oyuncuları 119 farklı karakterden (kahraman) birer tane seçerek oyunun dengesini kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadır. Dota 2, oyunun seyirciler tarafından izlenebilmesi için Dota TV adlı bir özelliğe sahiptir. Bu özellik sayesinde özel veya şifrelenmiş olmadığı sürece tüm Dota 2 maçları diğer oyuncular tarafından izlenebilmektedir. Steam oyun dağıtım platformunun en popüler oyunlarından biri olan Dota 2 için Türkçe dil desteği de bulunmaktadır.

Dota 2 daha ilk çıktığı günden itibaren e-spor alanında bütün dikkatleri üzerine çekmiştir. Oyun henüz kapalı beta aşamasındayken profesyonel Dota oyuncularının katılımıyla 2011 yılında toplam 1.600.000 dolar ödül havuzlu The International adlı turnuva düzenlemiştir. Bu miktar o zamana kadar e-spor turnuvalarında bir defada dağıtılan en yüksek ödül miktarıdır. The International turnuvası Dota 2 takımlarından en iyisinin belirlenmesi için dünya şampiyonası niteliğinde düzenlenen en büyük turnuvadır. Bu turnuvaya katılabilmek için yıl içerisinde minör (küçük) ve majör (büyük) diye adlandırılan turnuvalardan toplanan puanlarla oluşturulan Dota Pro Lig'de (Dota Pro Circuit - DPC) ilk 12 sırada yer almak veya bölgesel elemelerde başarılı olmak gerekmektedir. Dota 2 turnuvaları her ölçekte yapılabildiği gibi, DPC özelinde önce minör turnuvalar ve sonra majör turnuvalar düzenlenmektedir. Minör turnuvalarda başarılı olanlar majörde mücadele etmeye hak kazanmaktadır. Bu turnuvaların ön elemeleri genellikle çevrimiçi yapılırken ana etkinlikler çevrimdışı gerçekleştirilmektedir. Yerel ağ bağlantısı (Local Area Network-LAN) ile gerçekleştirilen turnuvalar genellikle spor merkezinde gerçekleştirilmektedir. Bu turnuvalara katılım sağlamak isteyen izleyiciler bilet satın alarak turnuvaları düzenlendikleri ortamda tabiri caizse çıplak gözle (maçlar salonda dev ekranlardan takip edilmektedir) izlemektedir. Turnuva biletleri çok kısa sürede tükenmektedir. The International gibi E-spor turnuvalarından elde edilen gelirler yüksek miktardadır (Aktuna ve Ünlüönen, 2017: 10 Aynı zamanda bütün turnuvalar turnuvayı düzenleyen veya yayın haklarını satın alan yayıncıların sosyal medya platformlarından, kendi internet sayfalarından, Dota TV, Steam, diğer oyuncuların paylaşımları gibi çok farklı ortamlardan canlı takip edilebilmektedir. The International 2013'ten itibaren, oyun içi satışı yapılan Mücadele Bileti sayesinde ödül havuzu ciddi oranda artırılmıştır. Mücadele Bileti oyunculara oyun içinde kozmetik ürünler, yeni haritalar ve farklı hediyeler sunan bir sistemdir. Mücadele bileti oyun içi etkinliklerle seviye atlatılabildiği için farklı ödül sahibi olmak isteyen oyuncular fazladan seviye satın alabilmektedir. Standart Mücadele Bileti her yıl 9,99 dolardan satılmakla birlikte harcamalardan elde edilen gelirlerin %25'i turnuvanın ödül havuzuna aktarılmaktadır. Yıllara göre The International turnuvasının ödül havuzu Tablo 1.1'de gösterilmiştir.

Tablo1.1. The International Turnuvası Ödül Havuzu

Turnuva Adı	Baz Ödül Havuzu	Topluluk Katkısı	Toplam Ödül Havuzu
The International 2011	$1.600.000	0	$1.600.000
The International 2012	$1.600.000	0	$1.600.000
The International 2013	$1.600.000	$1.274.380	$2.874.380
The International 2014	$1.600.000	$9.323.977	$10.923.977

 ISBN: 978-625-7029-53-7

The International 2015	$1.600.000	$16.829.613	$18.429.613
The International 2016	$1.600.000	$19.170.460	$20.770.460
The International 2017	$1.600.000	$23.187.916	$24.787.916
The International 2018	$1.600.000	$23.932.177	$25.532.177
The International 2019	$1.600.000	$32.730.068	$34.330.068

Kaynak: https://dota2.prizetrac.kr/

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere, Dota 2 oyunu ilk iki yılında sadece yapımcı şirket tarafından desteklenmiş daha sonraki yıllarda topluluk katkısı ile turnuva ödül havuzu ciddi bir artış göstermiştir. The International 2015 ve sonrası için dağıtılan toplam ödül miktarları her yıl için dünya genelinde bir turnuvada dağıtılan en yüksek ödül miktarını olmuştur. Tablo 1.2'te dünyada e-sporlarda bir turnuvada dağıtılan en büyük ödül havuzları gösterilmiştir. Bu ödül havuzu sadece profesyonel oyuncuların değil, oyunu takip edenlerin de dikkatini çekmektedir. Büyük ödüllü turnuvaları canlı takip etmek isteyenler turnuvanın düzenlendiği destinasyonlara maçları izlemek ve profesyonel oyuncularla birlikte olmak için seyahat etmektedir (i-d-online.com).

Tablo 1.2. E-Spor'daki Tek Turnuvadaki En Büyük Genel Ödül Havuzları

Sıra	**Etkinlik Adı**	**Toplam Ödül Miktarı**	**Oyun Adı**	**Mücadele Eden Toplam Takım Sayısı**	**Mücadele Eden Toplam Oyuncu Sayısı**
1.	The International 2019	$34.330.069,00	Dota 2	18 Takım	90 Oyuncu
2.	The International 2018	$25.532.177,00	Dota 2	18 Takım	90 Oyuncu
3.	The International 2017	$24.687.919,00	Dota 2	18 Takım	90 Oyuncu
4.	The International 2016	$20.770.460,00	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu
5.	The International 2015	$18.429.613,05	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu
6.	Fortnite World Cup Finals 2019 - Solo	$15.287.500,00	Fortnite	-	100 Oyuncu
7.	Fortnite World Cup Finals 2019 - Duo	$15.100.000,00	Fortnite	50 Takım	100 Oyuncu
8.	The International 2014	$10.931.103,00	Dota 2	14 Takım	70 Oyuncu
9.	LoL 2018 World Championship	$6.450.000,00	League of Legends	24 Takım	130 Oyuncu
10.	PUBG Global Championship 2019	$5.999.999,99	Playerunknown's Battlegrounds	32 Takım	128 Oyuncu
11.	LoL 2016 World Championship	$5.070.000,00	League of Legends	16 Takım	86 Oyuncu
12.	LoL 2017 World Championship	$4.946.969,00	League of Legends	24 Takım	128 Oyuncu
13.	Fortnite Fall Skirmish Series - Clubs Standings	$4.000.000,00	Fortnite	8 Takım	498 Oyuncu
14.	Overwatch League - Season 2 Playoffs	$3.500.000,00	Overwatch	8 Takım	77 Oyuncu
15.	Fortnite World Cup Finals 2019 - Creative	$3.250.000,00	Fortnite	8 Takım	32 Oyuncu
16.	DAC 2015	$3.057.521,00	Dota 2	20 Takım	100 Oyuncu
17.	The Boston Major 2016	$3.000.000,00	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu
18.	The Frankfurt Major 2015	$3.000.000,00	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu
19.	The Kiev Major 2017	$3.000.000,00	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu
20.	The Manila Major 2016	$3.000.000,00	Dota 2	16 Takım	80 Oyuncu

Kaynak: https://www.esportsearnings.com/tournaments

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tabloda 1.2'de görüldüğü üzere, Dota 2 dünya genelinde en yüksek ödüllü turnuvaların düzenlendiği e-spor oyunlarının başında gelmektedir. Dota 2'yi diğer oyunlardan ayıran yegâne özellik ise ödül havuzuna katkının oyuncular tarafından yapılmasıdır. Diğer turnuvaların ödül havuzları oyun geliştiriciler, dağıtıcılar, sponsorlar gibi oyuncu dışı kaynaklar tarafından oluşturulmaktadır. Bu noktada, Dota 2 oyuncularının oyuna bağlılıkları net bir şekilde görülmektedir. Oyun içinde yılsonu Mücadele Bileti'ni sabırsızlıkla bekleyen kitleler, büyük turnuvalara katılmak amacıyla para harcamaktan da kaçınmamaktadır (www.eslgaming.com). Ayrıca bu zamana kadar toplamda ödül miktarı en yüksek oyunlar Tablo 1.3'te gösterilmiştir.

Tablo 1.3. Oyunlara Göre Dağıtılan Toplam Ödül Miktarı

Sıra	Oyun Adı	Toplam Ödül Miktarı	Oyuncu Sayısı	Turnuva Sayısı
1	Dota 2	$219.191.674,51	3535	1290
2	Counter-Strike: Global Offensive	$88.134.926,39	12332	4437
3	Fortnite	$84.420.164,25	3243	523
4	League of Legends	$73.166.646,37	6784	2401
5	Starcraft 2	$32.220.967,83	2015	5623
6.	Playerunknown's Battlegrounds	$21.269.367,56	2172	194
7.	Overwatch	$21.219.702,01	3382	727
8.	Hearthstone	$19.208.088,36	2234	854
9.	Heroes of the Storm	$18.141.257,92	1200	456
10.	Counter-Strike	$13.484.561,80	4086	989

Kaynak: https://www.esportsearnings.com/games

Dota 2 için 2011-2019 yılları arasında dünya genelinde kayda geçen küçük ve büyük ölçekli toplamda 1290 turnuva düzenlenmiştir. Bu turnuvalarda 3535 oyuncuya toplamda 219 milyon dolardan fazla para ödülü dağıtılmıştır. Dünya genelinde twitch ve youtube üzerinden en çok izlenen oyunlar Tablo 1.4'te gösterilmiştir.

Tablo 1.4. Twitch ve Youtube'da En Çok İzlenen Oyunlar

Oyun Adı	E-spor Müsabakalarının Canlı Yayınla İzlenme Süresi (Saat)	E-spor olmayan Sıradan Oyunların Canlı İzlenme Süresi
League of Legends	347,4 milyon	816,1 milyon
Counter-Strike: Global Offensive	274,9 milyon	213,0 milyon
Dota 2	250,4 milyon	296,9 milyon
Overwatch	101,3 milyon	202,7 milyon
Hearthstone	54,1 milyon	306,2 milyon
Starcraft 2	26,2 milyon	35,6 milyon
Playerunknown's Battlegrounds	24,1 milyon	617,7 milyon
Fortnite	23,0 milyon	1.636,8 milyon
Rocket League	22,5 milyon	27,5 milyon
Heroes of the Storm	20,3 milyon	44,0 milyon

Kaynak: https://newzoo.com/insights/rankings/top-games-twitch-youtube/

Twitch özellikle oyuncular ve yayıncılar tarafından oyun yayını yapmak amacıyla en çok kullanılan internet sitesidir. Youtube da video yayınlama amacıyla kullanılan sosyal medya platformudur. Bu iki kaynak dünya üzerinde oyun yayınları yapmak amacıyla yayıncı ve oyuncular tarafından en çok kullanılan internet siteleridir. Tablo 1.4'te görüldüğü üzere, Dota 2, dünyada e-spor turnuvaları en çok canlı izlenen üçüncü; turnuva harici en çok canlı izlenen beşinci oyun durumundadır. Milyonlarca izleyici aynı zamanda profesyonel oyuncuların serbest zamanlarında yaptıkları etkinlikleri de gösteren yayınlara ilgi duymaktadır. Büyük turnuvaların çoğunda yöresel yemek yeme yarışması veya şehir turlarına yönelik etkinlikler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yayıncılar eşliğinde gerçekleştirmekte ve daha sonra yayınlanmaktadır. Bu durum ülke ve destinasyon tanıtımı açısından çok önemli bir fırsattır.

Günümüz teknoloji firmaları son yıllarda yatırımlarını e-sporlara kaydırmaya başlamıştır. Alibaba Sports Group 2016 yılında e-sporlara 150 milyon dolar yatırım yapma kararı almıştır (Lunt and Nicotra, 2019: 198). Tablo 1.5'te 2015-2019 yılları arasında E-Sporlara yapılan yatırım miktarlarının ülkelere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1.5. 2015-2019 Yılları Arasında E-Sporlara Yapılan Yatırım Miktarlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Yatırım ($)
Rusya	200.000.000
ABD	114.700.000
İsveç	54.590.239
Kanada	26.400.000
Danimarka	24.575.000
Çin	15.430.000
Fransa	3.400.000
Hollanda	1.600.000
Güney Amerika	570.000
Almanya	127.200

Kaynak: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/finance/drfa-rise-of-esports-investments.pdf

Günümüzde E-sporlara olan yoğun ilgi sebebiyle özellikle teknoloji temelli firmaların E-spor turnuvalarına ve kulüplere sponsor oldukları bilinmektedir. Tablo 1.5'teki ülkelerin yaptıkları yatırım miktarları göz önüne alındığında gelişmekte olan bir spor alanı için çok ciddi yatırımlar görülmektedir. E-sporlara Rusya, ABD ve İsveç temelli şirketlerin yatırım miktarları göze çarpmaktadır. Ülkelerin yatırımlarının haricinde, özellikle günümüzde bu niş pazarın gelişimini yakından takip eden AliBaba, Razor, MSI, Asus gibi firmalar yerel bazda takımlara destek olmayı sürdürmektedir.

Oyun için yıl boyunca önceden planlanmış 5 minör ve bunların devamında 5 majör etkinlik düzenlenmektedir. Ağustos ayında DPC'nin ana turnuvası olan dünya şampiyonası (The International) düzenlenmektedir. Düzenlenen turnuvalara katılım gösteren takımların konaklama, yol, donanım ve yeme içme giderleri sponsorlar aracılığıyla karşılanmaktadır. Turnuvalar genellikle oyuna bağlı olarak ortalama beş as ve iki yedek oyuncu, bir koç ve bir müdürden oluşan takımlar halinde gerçekleşmektedir. Ulusal ve uluslararası turnuvalara katılan takım sayısı 12-32 arasında değişmektedir. Turnuva süreleri 3-10 gün arası sürmekteyken çoğu takım uluslararası turnuvalarda jetlag, hava değişimi, ortama ve şehre alışma süresi gibi olumsuzlukları en aza indirmek için turnuvanın düzenlendiği destinasyona 2-30 gün önceden gitmektedir. Majör ve dünya şampiyonası öncesi bazı takımlar ilgili turnuvanın düzenleneceği ülkede veya şehirde takım halinde kamp yapmaktadır. Bu durum, spor turizmi bağlamında, profesyonel oyuncuların kamp yapacakları yerde üstyapı tesislerine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Çoğu zamanlarını bilgisayar başında geçiren oyuncular, tesislerde rekreatif faaliyetlerle de uğraşabilecekleri alanlara ihtiyaç duymaktadır.

2018-2019 DPC sezonunda çevrimdışı seyircilerin katılımıyla düzenlenen minör, majör ve büyük şampiyona (The International) turnuvalarına ilişkin bilgiler Tablo 1.6'te gösterilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1.6. 2018-2019 DPC Etkinlikleri

Etkinlik Adı	Etkinlik Türü	Tarih	Yer
DreamLeague Season 10	Minör	29 Ekim - 4 Kasım 2018	Monster Energy Dreamhack Stüdyoları, Stockholm, İsveç
The Kuala Lumpur Major	Majör	9-18 Kasım 2018	Axiata Arena, Kuala Lumpur, Malezya
The Bucharest Minor	Minör	9-13 Ocak 2019	PGL Stüdyoları, Bükreş, Romanya
The Chongqing Major	Majör	19-27 Ocak 2019	BLOOMAGE Kültür ve Spor Merkezi, Chongqing, Çin
StarLadder ImbaTV Dota 2 Minor S1	Minör	7-10 Mart 2019	Cybersports Arena, Kiev, Ukrayna
DreamLeague Season 11	Majör	14-24 Mart 2019	Annexet, Stockholm, İsveç
Dota PIT Minor	Minör	22-28 Nisan 2019	Spaladium Arena, Split, Hırvatistan
MDL Disneyland	Majör	4-12 Mayıs 2019	Disney Events Arena, Paris, Fransa
StarLadder ImbaTV Dota 2 Minor S2	Minör	12-16 Haziran 2019	Cybersports Arena, Kiev, Ukrayna
EPICENTER Major	Majör	22-30 Haziran 2019	CSKA Arena, Moskova, Rusya
The International 2019	Dünya Şampiyonası	20-25 Ağustos 2019	Mercedes-Benz Arena, Şangay, Çin

Kaynak: https://liquipedia.net/dota2/Dota_Pro_Circuit/2018-19/Schedule

Turnuva takviminin yıl geneline yayılmış olması turizm açısından olumludur. Belirli bir döneme sıkışmış olan kitle turizmine alternatif olabilecektir. Etkinliklerin yapıldığı yerlerin internet altyapısı tamamlanmış yerler olması gerekmektedir. Bu nedenle turnuvaların büyük şehirlerde düzenlendiği göze çarpmaktadır. Genellikle kapalı spor salonları e-spor etkinlikleri için tercih edilmektedir. Turnuva boyunca milyonlarca izleyiciler maçları canlı takip ettiği için üstyapı eksikliklerinin de giderilmesi önemlidir. Türkiye yıllardır çok büyük spor turnuvalarına da ev sahipliği yaptığı için altyapı ve üstyapı olarak yeterli düzeydedir.

Türkiye'de hali hazırda 500'den fazla lisanslı e-spor oyuncusu (haberturk.com) bulunmasına ve hatta Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş, Bursaspor gibi büyük spor kulüpleri e-spor takımları kurmalarına rağmen saygın ve popüler bir oyun olan Dota 2 için herhangi bir minör düzeyinde bile mücadele eden bir takım oluşturulmamıştır (liquidpedia.net). Oyun dağıtımcıları geniş coğrafyalara ve farklı milletlere hitap edebilmek için fırsat buldukça turnuvanın düzenlendiği ülkeleri değiştirmektedir. Daha önce Amerika ve Avrupa merkezli düzenlenen turnuvalar daha sonra Asya kıtasına doğru kaymıştır. Şu an Doğu Avrupa ve Ortadoğu'da geniş kitlelere hitap etmek isteyen oyun şirketleri bu coğrafyada etkinlik düzenleyebilecekleri ülkeler, oyun üreticisi ve dağıtıcısı için bir fırsattır düzenlemeye meyillidirler. Özellikle Romanya, Ukrayna, Endonezya gibi ülkelerin tercih edilmesi bu durumun sonucudur. Bu noktada Türkiye büyük bir avantaja sahiptir. Hem Avrupa hem Ortadoğu'ya olan yakınlık ve vize konusunda özellikle lisanslı oyunculara ülke genelindeki karşı ılımlı yaklaşımlar bu tür etkinliklerin düzenlemesi konusunda Türkiye'ye avantaj sağlamaktadır. Dota 2 özelinde hemen hemen her turnuvada vize sorunları yaşanmakta ve durum hem oyuncuları hem turnuva düzenleyicileri sıkıntıya sokmaktadır (dotesports.com; luckbox.com; www.pcgamer.com). Bu durum Dota 2 özelinde böyledir, bunun dışında büyük etkinlikler düzenlenen onlarca e-spor mevcuttur. Ayrıca gelecekte bu ivmenin daha da artmasıyla yılda yüzlerce hatta binlerce oyun turnuvaları düzenlemeye ihtiyaç duyulacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde niş pazar konumunda bulunan ve küresel turizm pazarında yeri bile yok denecek kadar az olan e-spor turizminin gelişmesi için gerekli alt yapı ve üst yapı bileşenlerinin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

incelenmesi ve gün gittikçe büyüyen pazarda turizm işletmelerinin etkinlik ve spor turizmi bağlamında e-spor turizminin gelişimine katkıda bulunması gerekmektedir.

Kongre ve etkinlik turizmi ve spor turizmi için Türkiye'nin Antalya, İstanbul, İzmir ve Ankara şehrinde gerekli alt yapı ve üst yapılar mevcuttur. Bu alanlarda başarıyla hizmet veren turizmciler e-spor turizmi için de gerekli alt yapıyı oluşturarak hedef pazarlarını genişletebilecek ve e-spor kapsamında organizasyon düzenleyecek yapıya sahiptirler.

Uluslararası E-spor turnuvaları genel olarak Almanya, ABD, Rusya ve Çin'de düzenlemektedir. Bu ülkelerin vize uygulamaları çoğu uluslararası takımlar ve oyuncular için sıkıntı oluşturmakta, organizasyonun sekteye uğramasına sebep olmaktadır. Türkiye bu konuda bahsi geçen ülkelerden daha avantajlı konumdadır. Özellikle Avrupa devletleri ve ABD'nin katı vize uygulamaları Türkiye tarafından fırsata çevirebilir.

E-spor etkinliklerinde özellikle ulaşım çok önemli bir yere sahiptir. Gerekli yeterlilik göstermesi durumunda ulaşım konusunda coğrafi konumu itibariyle Türkiye büyük avantaja sahip olacaktır. E-spor turnuvalarının takvimlerindeki sıkışıklıklar nedeniyle ulaşımın uzun sürdüğü özellikle ulaşım sonrası alışma sürecinin fazla olduğu durumlarda takımlar turnuvalara katılım göstermemektedir. Bu bakımdan Avrupa ve Asya arasında yer alan Türkiye uluslararası turnuvalara ev sahipliği yapmak için en uygun ülkelerden birisidir.

E-spor turizmi bağlamında sporcular, izleyiciler ve sponsor firmalar önemli roller oynamaktadır. İlk aşamada kendi alanında başarılı olan e-spor kulüpleri Türkiye'ye getirilerek kamp yaptırılmalı ve sponsor firmaların belirlediği yer ve zamanda taraftarlarla görüşmeler ve belirli maçlar ayarlanarak e-spora olan ilginin düzeyi belirlenmeli ve e-spor desteklenmelidir. Daha sonra genç nüfusun ve e-spor oyunlarının yoğun olarak oynandığı İstanbul, Ankara, İzmir ve Eskişehir gibi illerde ulusal turnuvalar düzenlenerek iç turizme hareketlilik getirilmelidir.

E-spor turizmi ile ilgili çalışmaların henüz yeni olması nedeniyle Kongre ve Ziyaretçi Bürolarının aktif olarak bu tür organizasyonları takip etmesi ve bütçelerinin belirli bir kısmını bu tür turnuva etkinliklerinin düzenlenmesine ayırmaları gerekmektedir. Özellikle turizmin çeşitlendirilmesinde ve turizmdeki mevsimselliğin önüne geçilebilmesinde etkinlik ve e-spor turizmleri önemli birer fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan gerekli planlamaların daha da geç olmadan yapılmaya başlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aktuna, H.C. ve Ünlüönen, K. (2017). Yeni Bir Turizm Çeşidi Olarak Elektronik Spor Turizmi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 2*(2017), 1-15. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811772.

Cunningham, G.B., Fairley, S., Ferkins, L., Kerwin, S., Lock, D., Shaw, S. and Wicker, P. (2018). eSport: Construct specifications and implications for sport management. *Sport Management Review 21*(1), 1-6. DOI: 10.1016/j.smr.2017.11.002.

Funk, D.C., Pizzo, A.D. and Baker, B.J. (2018). eSport management: Embracing eSport education and research opportunities. *Sport Management Review 21*(1), 7-13. DOI: 10.1016/j.smr.2017.07.008.

Hamari, J. and Sjöblom, M. (2017). What is eSports and why do people watch it?. *Internet Research 27*(2), 211-232. DOI: 10.1108/IntR-04-2016-0085.

Hutchins, B. (2008). Signs of meta-change in second modernity: the growth of e-sport and the World Cyber Games. *New Media & Society 10*(6), 851-869.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Jenny, S.E., Manning, R.D., Keiper, M.C. and Olrich, T.W. (2017).Virtual(ly) athletes: Where eSports fit within the definition of "Sport". *Quest 69*(1), 1-18. DOI: 10.1080/00336297.2016.1144517

Jin, D. Y. (2010). *Korea's Online Gaming Empire*. USA: The MIT Press.

Jonasson, K. and Thiborg, J. (2010). Electronic sport and its impact on future sport. *Sport in Society 13*(2), 287-299. DOI: 10.1080/17430430903522996.

Leung, G. L. K. (2019). *Innovative and Creative Industries in Hong Kong: A Global City in China and Asia*. USA: Routledge.

Lunt, T and Nicotra, E. (2019). *Event Sponsorship and Fundraising: An Advanced Guide*. UK: Kogan Page.

Wagner, M. G. (2006). *On the Scientific Relevance of eSports*. International Conference on Internet Computing & Conference on Computer Games Development, ICOMP. Las Vegas, Nevada, USA.

İnternet Kaynakları

http://tesfed.gov.tr/Sayfalar/3073/3072/Hakk%C4%B1m%C4%B1zda.aspx

https://dota2.prizetrac.kr/

https://dotesports.com/dota-2/news/geek-fams-esl-visa-issues-could-affect-the-team-attending-dota-summit-11

https://i-d-online.com/esports-tourism-malaysia/

https://liquipedia.net/dota2/Portal:Teams

https://luckbox.com/esports-news/article/ogs-kiev-minor-threatened-by-visa-issues

https://medium.com/play2live/the-future-of-esports-schools-universities-and-long-term-careers-bb06f8d85f84

https://newzoo.com/insights/rankings/top-games-twitch-youtube/

https://onlinebusiness.syr.edu/blog/esports-to-compete-with-traditional-sports/

https://resources.newzoo.com/hubfs/2019_Free_Global_Esports_Market_Report.pdf?utm_campaign=Esports%20Market%20Report&utm_source=hs_automation&utm_medium=email&utm_content=76220213&_hsenc=p2ANqtz--kWvU2LBWCDEDOIr8pVdeREMFyLrLNIEgCKFNNVp_TcwvMy6Av4Ac8P5g_5QtsUa68Y-kA7N49o69dc561zmbAvYPmlQ&_hsmi=76220213

https://www.bbc.com/sport/olympics/43893891

https://www.eslgaming.com/article/growth-and-future-esports-tourism-1565

https://www.esportsearnings.com/games

https://www.esportsearnings.com/tournaments

https://www.haberturk.com/turkiye-espor-federasyonu-son-rakamlari-paylasti-2438341-teknoloji

https://www.invenglobal.com/articles/7984/esports-to-be-excluded-from-the-2022-asian-games

https://www.ncsasports.org/college-esports-scholarships/varsity-esports

 ISBN: 978-625-7029-53-7

https://www.pcgamer.com/two-asian-teams-denied-us-visas-for-dota-2-international-tournament/

https://www.redbull.com/ie-en/schools-that-offer-esports-programmes

https://www.statista.com/statistics/490522/global-esports-market-revenue/

https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/finance/drfa-rise-of-esports-investments.pdf

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KÜLTÜREL VE SOSYOLOJİK ÖZÜMSEMEDEN GÜNÜMÜZ ANLAYIŞINA GELİNLİKLERİN DEVİNİMİ

Fatma ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Fakültesi/Moda Tasarımı Bölümü

Medine KAYNAK

Gazi Üniversitesi Teknik Bilimler MYO, Tasarım Bölümü

ÖZET

İnsanlar varlıklarının gereği olarak sosyal bir hayat sürmektedir ve pek çok toplumsal kural ve davranışlar örüntüsüne de uymak zorundadır. Birçok toplumda evlilik kurumu insan varlığının başlangıcından bu güne kadar soyların çoğalması, doğan çocukların meşruiyeti ve ahlaki kurallar gereği kutsal kabul edilmiştir. Bu kutsallığı daha da belirgin kılmak için sembolik ve kültürel bir takım ritüeller, seremoniler ve buna hizmet edecek her türden kıyafet ve tamamlayıcısı mevcut kılınmıştır. Bu oluşumlar törensel gönderme yapan tüm zihinsel ve duygusal süreçleri kapsamaktadır.

En bilindik şekilde özel gün olarak nitelendirilen düğün törenlerinde özel bir giysi giyme geleneği eski Mısır'a kadar dayansa da günümüzdeki haliyle beyaz gelinliğin ilk kullanıcısı İngiltere kraliçesi Victoria olmuştur. Kraliçe Victoria, şüphesiz düğününde giydiği elbisenin yüzyıllar boyunca çoğu kişinin hayalini süsleyecek bir giysiye dönüşerek, bir simge halini alacağını tahmin etmemiştir. O dönemde bir kraliçe için bile lüks olarak kabul edilen beyaz renk, bir elbisede anlam kazanmış, saflık, masumiyet, aşk ve teslimiyetin rengi haline gelmiştir. Günümüzde ise, geçmişin izlerinden nispeten sıyrılarak, kadınlar için önemli günlerin vazgeçilmez bir görsel nesnesi halini almıştır. Bu bağlamda gelinlik, bir gün için bile olsa hiç gerçekleşmeyecek bir masalın prensesi olmayı ve gücü vadetmekte, hayallere açılan kapının temsili bir anı olarak görülmektedir. Gelinlikler, biçim, renk ve üzerinde kullanılan materyallerle her sınıftan kadın için gücü ve gösterişi temsil etmektedir. Bu özel giysi geleceğe yönelik hayalleri gerçekleştirebilecek bir nesne mi, yoksa yalnızca insanların zihninde yarattığı kurgunun yanlış şekillenmiş bir parçası mıdır? Gelinliğe verilen önem bir elbise olmanın ötesinde hangi sosyal anlamları taşımaktadır? Bu gibi sorulara açıklık getirmeye ilişkin yapılan bu çalışmayla, gelinliğin sosyolojik ve kültürel dönüşümü incelenmiş ve bilindik yönlerinin ardındaki gizil anlamlar sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojik devinim, kültürel değişim, simgesel gelinlik

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan, günümüze, geçmişten süzülerek gelen, sistemli ve sistemsiz şekilde nesilden nesile aktarılan, insana mensubiyet duygusu, kimlik şuuru kazandıran, çevreyi ve şartları değiştirme gücü veren, inanışların, kabullenişlerin, yaşama şekillerinin bütünüdür. Kılıç (2010:84)'ın belirttiği gibi insanlar içine doğdukları kültürün kodlarını, o kültüre uygun biçimde nasıl davranmaları gerektiğini, ahlaki doğru ve yanlışları ve dinsel gereklilikleri, doğdukları andan itibaren öğrenmeye başlarlar. Bu bakımdan toplumsal roller ve dolayısıyla cinsiyetlere göre rol dağılımları ve cinsiyet algıları, öznenin hayatı tecrübe etme ve öğrenme sürecinde, olduğu gibi kabul ettikleri arasındadır.

Maddi kültür varlıkları içerisinde yer alan giyim de, kültürel öğrenme ve aktarım süreci içerisinde önemli bir unsurdur. Giyim ve giyinme kavramları insanlığın varoluşundan itibaren varlığını sürdürmektedir. En temel tanımıyla insanları tabiatın etkilerinden korumak için kullanılan giyim yalnızca fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir meta olmaktan çok uzun zaman önce uzaklaşmıştır. Bu noktada günümüzde çok daha önemli kabul edilen sosyal ve psikolojik ihtiyaçlara hizmet eden giyim, toplumsal kimliklerimizin oluşmasında ve ifade edilmesinde, içinde bulunduğumuz toplumun kültürel ve davranışsal örüntülerini kabul ettiğimizi göstermede önemli bir araçtır. Yaşam tarzının göstergesi, kültürün vazgeçilmez parçası ve insan bedeninin hissettiği en önemli hazlardan biri olan giyinmek ve giyinmekle yakın ilgisi olan moda, yemekten sanata, müzikten cinselliğe, ruhsal uyanışlardan, toplumsal alışkanlıklara ve günümüzde önemli bir sektör haline gelen görsel medya araçlarına, değişimler göstererek yansımıştır. Günümüzde işlevi değişerek kimlik edinme ve kimliği belirtme aracı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Giyim, tüketimin en görünür biçimlerinden biri olarak, toplumsal normları olağanüstü bir seçenek zenginliğini barındıran kültürün belirli bir biçimini kendi amaçları doğrultusunda nasıl yorumladığını incelemek için eşsiz bir alan sağlar. Toplumsal statünün ve cinsiyetin en belirgin göstergelerinden biri olan giyim, toplumsal yapılar içindeki konumların farklı çağlarda nasıl algılandığını ve statü sınırlarının nasıl belirlendiğini gösterir (Crane, 2003, s. 11).

Giysi grupları içerisinde yer alan ve toplumsal ya da kültürel değişimlerden etkilenmeden kendi moda anlayışı çerçevesinde varlığını sürdüren yegâne giysi belki de gelinliktir. 1800'lü yılların ortasından beri tüm kültürel kabulleri yok sayarak kendi hegemonyasını kuran, kültürler üstü bir giysiye dönüşen gelinliğin dünden bugüne devinimi yapılan çalışma ile incelenecektir.

Evlilik Ve Gelinliğe Sosyal ve Kültürel Bakış

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Aile bir ilişkiler sistemi ve mekândır. Aile sadece doğurganlığın ve cinselliğin düzenlendiği bir yer değil aynı zaman da kadınların ve çocukların konumlanışına bağlı olarak modern tarzda beslenme, giyinme, eğitim, eşya kullanımı, hijyen ve estetik anlayışı gibi bugün "modernlik" olarak tanımladığımız değerlerin çoğunun yaratıldığı ve deneyimlendiği yerdir (Sancar, 2017, s.233). Aile sosyal üretimin odak noktası olarak, cinsel farklılığın akrabalık, evlilik ve ortak ikametle etkileştiği yerdir.

Her toplum aileye kurumsal bir değer kazandırmak amacıyla, evlenmeyi kendine özgü çeşitli normlarla çerçevelemiştir. Bu normlar, örf, adet ve törenler aracılığıyla işlevsel bir nitelik kazanır. Böylece evlenme yaşı, evlenmenin yapılış biçimi, ev düzeninin nasıl kurulacağı, armağan türü, miktarı ve sunuş biçimi, evlilerin oturma yeri, birbirlerine ve yakınlarına karşı tutum ve davranışları ile tercih edilmese de ayrılma veya boşanma koşulları açık bir biçimde belirlenmiş olur (Tolan, 2005, s. 217).

1935 yılında Dr. Mahmut Şemsi tarafından yazılan bir makalede "Kadınların sosyal yükselmeleri için en değerli vasıta ve en şerefli yol evlenmektir" denilmektedir (Anonim, 1999,s. 97). Bu sözler genç Türk devletinde evliliğin kadının itibar kazanması açısından önemli görüldüğünü anlatmaktadır. 1935 yılından bu yana kadın erkek ilişkilerinde ve kadınların toplumsal statülerinde önemli değişiklikler olsa da evlilik hala çiftlerin hayatında ki en önemli dönüm noktalarından birisidir. Başlangıcı tam olarak bilinmese de antik çağdan itibaren evliliğin var olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte tüm kutsal kitaplar tarafından tavsiye edilen evlilik tüm dinlerin ortak bir noktada buluştuğu bir kavramdır. Toplumsal normların ve kuralların sürdürülebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılarak, ortak kültürel kodlar ve buna uygun davranış örüntüleri oluşturmada temel olarak kabul edilen evlilik, meşru nesillerin devamı için de önemli görülmüştür.

Evliliklerin gerçekleşmesinin bir ilanı olarak kabul edilen düğün ritüelinde, Batı dünyasında ilk akla gelen beyaz bir elbise içinde, babası veya ebeveynleri tarafından bir koridorda yürüyen bir gelindir. Töreni, görkemli olabilecek bir sosyal buluşma izler. Bu ritüel aynı zamanda "beyaz bir düğün" olarak bilinir. İlginç bir şekilde, bu ritüel Amerikan toplumunda, cinsiyet normlarındaki değişiklikler, kadınların değişen iş rolleri, eşitlikçi cinsiyet ideolojileri, cinsel davranıştaki değişiklikler, alternatif yaşam düzenlemeleri ve geleneksel aileyi destekleyen yeni aile ilişkileri durumlarında bile devam etmektedir (Schuster, 2002, s. 2-3).

Bu ritüele beyaz düğün denilmesindeki temel neden gelinlikte seçilen rengin artık tüm dünya tarafından kabul edile geldiği şekliyle beyaz olmasıdır. Gelinliğin beyaz olarak kabul edilmesi ise yaklaşık 200 yıl öncesinde kraliçe Victoria'ya dayanmaktadır. Zamanının teamüllerinin dışına çıkarak kraliyet gelinleri için kabul edilen renk olan gümüş gelinliği giymeyi reddederek beyaz gelinlik giyen genç kraliçe hiç kuşkusuz kendinden sonraki kuşaklara da rol modellik yapmıştır. Kendi zamanı için bir devrim sayılan bu gelinlik, saflık, bekâret ve gerçek aşkın simgesi olarak kabul edilmiştir.

Gelinlikle ilgili bilgiler bize tarihinin eski Mısır'a kadar uzandığını göstermektedir. Bundan dört bin yıl önce eski Mısır'da gelinlerin, üzerlerine katlardan oluşan pileli beyaz renkte keten

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kumaştan dikilen elbiseler giydiği bilinmektedir. Gelinliklerin üzerinde ise baş süslemesi olarak değerli taşlarla süslenmiş başlıklar takılmıştır. (Önder, 2017, s. 18).

Orta Çağ'da tarihine bakıldığında ise gelinliğin renginin bir önemi olmadığı görülmektedir. Bu dönemde kaliteli, gösterişli bir kumaştan yapılmış herhangi bir elbise gelinlik olarak kullanılabilmektedir. Yani gelinler, düğünlerinde en sevdikleri ya da en iyi kıyafetlerini giyebilmektedirler. Bu dönemde evlilikler sevgi yoluyla değil, siyasi ve sosyal ilişkileri güçlendirme sebebiyle yaşanan sınıfsal farklılıklar gelinliklerinde buna göre şekillenmesine neden olmuştur. Üst sınıfa mensup gelin adaylarının gelinlikleri kaliteli kumaşlardan ve pahalı malzemelerden yapılırken herkes kendi ekonomik durumuna göre gelinlik giymeye çalışmıştır. (http://theconversation.com/the-wedding-dress-from-queen-victoria-to-the-heights-of-fashion-26127 , 2019). Kraliçe Victoria'nın gelinliğinin benimsenerek Avrupa'da kullanılmaya başlaması ve yaygınlaşmasındaki en önemli faktör Hristiyanlığın beyaz ile masumiyet ilişkisi ve bu rengin saflık sembolü olarak kabul edilmesidir. Bugün bile, pek çok toplumda beyaz gelinlikte bekâret çağrışımları vardır. Beyaz rengin gelin giysilerinde kullanılmaya başlamasından önce de on sekizinci yüzyıldan bu yana, ruhsal ayinlerle ilişkilendirilmesi sebebiyle vaftizlerin kutsallaştırılması için bebeklere beyaz elbiseler giydirilmiştir (Ehrman, 2011, s. 17)

Asya ve doğu kültürlerinde ise durum daha farklıdır. Genellikle, milli gelenekler, dinsel ve/veya sosyal normlara uygun olarak gelin kıyafeti olarak tanımlanmış farklı renk ve modelde kıyafetler bulunmaktadır. Bunlar Japonların kimonolarından, İslam kültürlerinin yüz-kapatan örtülerine, Hindistan'daki özenle detaylandırılmış sarislerden, Hmongların nakışlı ve metallerle süslenmiş elbiselerine kadar değişiklik gösterebilirler. Ancak, gelinin beyaz giydiği ve damadın batının tipik resmi kıyafetiyle olduğu, "batı evlilik tarzının" üstünlüğü, en azından orta veya yüksek sınıftaki insanların düğünleri için, birçok yerel geleneğin yerini almıştır (Madson, 2005, s. 426).

Osmanlıda da önceleri gelinlik rengi kırmızıdır. Ancak Avrupa modasının yerleşmesinden sonra gelin kıyafetleri çeşitli renklerde hazırlanmış, kırmızı duvak rengi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Gelinin başına duvak al örtü örtülmüş, kısa bir süre sonra gelinlik rengi beyaza dönüşmüş ve beyaz duvak kullanılmaya başlamıştır (Görünür, 2010, s. 53). Osmanlıda ilk beyaz gelinlik ise Sultan II. Abdülhamit Han'ın kızı Naime Sultan tarafından giyilmiştir. Cumhuriyetle birlikte kurulan yeni ve modern Türkiye'de ise diğer pek çok ülkede olduğu gibi batı tarzı beyaz gelinlik geleneği benimsenmiş ve yıllardan bu yana bu gelenek süregelmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 1-2 Ankara ili Beypazarı ilçesinde 1900'lü yılların başında giyilen gelinlikler (Abbasların Konağı)

1970 sonrası başlayan feminizm hareketleri ile kadının bağımsızlığına yönelik söylemler artarken evliliğin kadınların toplumsal konumunu sağlayan bir araç olmadığının altı çizilmiştir. Bu dönemde kendi ayaklarının üzerinde duran ve erkek egemenliğini kabul etmeyen kadınlar evliliği eskisi kadar önemsememeye başlamıştır.

Yeni Romantik ya da yeni romantizm, gençler arasında oldukça popüler bir moda akımı olarak 80'li yıllarda ortaya çıkmıştır. İngilizlerin ünlü kraliçesi Viktoria'dan sonra belki de gençler için kusursuz bir romantizm ve aşkın simgesi haline gelen Diana, gelinliği ile romantizmi somut hale getirmiş ve gelinliği kusursuz aşkın simgesi haline gelmiştir. Öyle ki bu simge geçmişte olmadığı kadar önem kazanmış ve evlilikle ilgili her türlü ritüelin önüne geçerek adeta başrolü elde etmiştir. Gelin adayları Victoria'dan sonra kendilerine yeni bir rol model bulmuş ve sonraki on yıl Diana'nın ve gelinliğinin görsel basında sürekli ön plana çıktığı ve adeta kutsallaştırıldığı bir dönem olmuştur. Bu evliliğin gerçekleri ve aslında görünenin ötesindeki yüzü sürekli gündeme gelmesine karşın gelinliğin yarattığı büyü gelin adaylarının gözlerini kamaştırmış ve sadece bir peri masalı yaşama isteğine neden olmuştur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 3 (https://vogue.com.tr/haber/lady-diananin-kayip-gelinligi)

Gelinlik konusunda özellikle kraliyet aileleri üzerinden yapılmaya çalışılan taklit ve son 40 yılda gelinliklerde meydana gelen abartı ve gösteriş düşkünlüğü gelinliklerin bir çeşit güç temsili olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Eco'nun Çirkinliğin tarihi kitabında değindiği gücün bütün çirkinlikleri örteceği düşüncesinin gelinlikler üzerinden simgesel bir güç ve kusursuzlaştırma arzusu olduğu düşünülebilir.

Son yıllarda evliliklere yönelik motivasyon ve bağlılık giderek önemini kaybetse ve özellikle batı ve Amerikan toplumlarında evlenme sayıları düşse de gelinliğe yönelik istek artmıştır. Düğün, tören ve bu törende giyilen beyaz elbise kısmen damat seçiminden bile daha önemli konu haline gelmiş ya da böyle sunulmuştur. "Gelinliğe Evet De" gibi programlarla gelin adaylarının hayatlarının en önemli gününde eşsiz olması gerektiği algısı yaratılarak bir düğün endüstrisi oluşturulmuş ve gelinlik çok önemli bir tüketim ve arzu nesnesi haline getirilmiştir. Bu endüstri tamamıyla kadının üzerine kurulu ve erkeğinde ihmal edildiği bir hal almıştır. Buda bizlere artık odak noktasının evlilik değil kusursuz gelin olduğunu düşündürmektedir.

SONUÇ

Avrupalıların güzellik kavramının çinliden, yada bir afrika kabilesinde yaşayanlardan tamamen farklı olmasına rağmen dünya nüfusunun güzelliği konusunda uzlaştığı en temel giysi gelinliktir. Gelinlik insanların ortak bir noktada buluştukları ve modeli şekli değişsede herkes tarafından güzel kabul edilen bir giysidir. Bu güzellik gerçek mi yoksa algısal mı tartışılsa da, evliliğin ilanı için bir nikah defterinden çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Kadınlara

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yönelik suçlayıcı yargıların, şiddetin sürekli arttığı günümüzde gelinlik adeta kadına yapılanların hesabını sormak istercesine cesur, güçlü ve ulaşılmaz bir imaj vermektedir. Giysi sembolizminde saflık timsali olan gelinlik adeta güçle özdeşleşmiştir. Bir kadının hayatı boyunca giyebileceği en pahalı giysi olmasına rağmen, kusursuz gelinlik arayışı her toplumsal statüden kadının motivasyon kaynağıdır. Gerçek yada yasal bir evlenmenin olmadığı durumlarda bile gelinlik evliliği meşrulaştıran bir nesne olarak kabul edilmektedir. Geçmiştekinin aksine günümüzde düğün törenleri birden fazla gelinlik üzerine kurulabilmekte ve düğünün her aşamasında farklı gelinlik tercihiyle kendi masalının kahramanı olan gelin yüceltilmektedir. Simgesel yada toplumsal anlamı ne olursa olsun gelinlik kadınlar varlığını sürdürdükçe yaşayacaktır.

Kaynakça

Anonim. (1999) "75 Yılda Cinsellik, Aşk, evlilik", 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan: Cumhuriyet Modaları. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Bennett, A. (2018). *Kültür Ve Gündelik Hayat* . Ankara: Phoenix.

Crane, D. (2003). *Moda Ve Gündemleri.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ehrman, E. (2011). *THE.* London: V&A PUBLISHING.

Görünür, L. (2010). *Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Kadın Giysileri.* İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi.

Güler, Z. V. (2015). *Giyimin Dili.* İstanbul: Volga Yayıncılık.

http://theconversation.com/the-wedding-dress-from-queen-victoria-to-the-heights-of-fashion-26127 . (2019, 01 14). http://theconversation.com. adresinden alındı

https://vogue.com.tr/haber/lady-diananin-kayip-gelinligi (2019, 12 10). https://vogue.com.tr/ adresinden alındı

Kılıç, N. S. (Aralık 2010). Temmuz – • 4 (8) : Butler'ı Schutz İle Okumak: Toplumsal Cinsiyet Kavramı Ve Cinsiyet Ayrımcılığının Bazı Göstergeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *. *Toplum Bilimleri*, 83-93.

Madson, M. N. (2005). Encyclopedia of clothing and fashion / Valerie Steele, editor in chief. (s. 425-427). Farmington Hills, USA: Thomson&Gale.

Önder, M. A. (2017). *Toplum, Kültür ve Gelinlik Tasarımı.* İstanbul: Beta.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Schuster, S. H. (2002). *PRINCESS FOR A DAY: PERPETUATING THE "WHITE WEDDING" AS.* New Jersey: Graduate School-New Brunswick The State University of New Jersey.

Tolan, B. (2005). *Sosyoloji.* Ankara: Gazi Kitabevi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

G-8 ÜLKELERİNDE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Orhan CENGİZ
Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi Pozantı MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü,

Müge MANGA
Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü,

ÖZET

Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki temel ayrışma noktalarından birisi ekonomik birimlerin davranışlarını yönlendirmede hangi mekanizmanın işlevsel olacağı ile ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kapitalizmin mutlak zaferine yönelik inanç giderek artmış ve neoliberal kapitalist ekonomi modeli çerçevesinde uluslararası kapitalist kuruluşlar öncülüğünde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere piyasa yaklaşımına uygun olacak biçimde ekonomilerini yapılandırmaları gerektiği sıkça dile getirilmiştir. Küresel ekonomiye entegrasyon çabaları kapsamında ticari, mali ve hukuki engellerin kaldırılması başta olmak üzere birçok alanda liberalleştirici politikaları ifade eden ekonomik özgürlükler, ülkelerin küresel ölçekte gelirden aldıkları payı artırmalarının yegane yolu olarak görülmüştür. Nitekim 21. yüzyılda küresel ekonominin ağırlık merkezinin ABD ve Avrupa'dan Asya'ya doğru kaymasında Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin özel ve devlet mülkiyetli şirketlerinin uluslararasılaşmasının rolü çok büyüktür. Bu sebeple küresel açıdan gelir dağılımında belirli iyileşmeler görülmüştür. Fakat ekonomik özgürlüklerin artmasıyla birlikte ulusal ekonomideki gelir dağılımının nasıl etkilendiği hususu önem kazanan bir diğer konu olmaktadır. Çünkü ülkelerin uluslararası piyasalara açılmak için benimsedikleri serbestleştirici eğilimler sonucunda yurt içinde belirli kesimler bu politikalardan olumlu etkilenirken belirli kesimlerin mevcut gelirden alınan pay daha da azalmaktadır.

Dolayısıyla gelinen noktada ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi önem kazanmaktadır. Bu amaçla dünyanın en büyük ekonomilerini oluşturan G-8 ülkeleri için 1995-2015 dönemi verileriyle panel ARDL yöntemi kullanılarak ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bu ülkelerde ekonomik özgürlük arttıkça gelir eşitsizliği de artmakta; fakat belirli bir eşik düzeyine ulaşıldıktan sonra gelir eşitsizliği azalmaya başlamaktadır. Bununla birlikte kişi başı milli gelir arttıkça gelir eşitsizliği artmaktadır. Kentsel nüfus oranının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisine bakıldığında ise kentsel nüfus oranı yükseldikçe gelir eşitsizliği de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik özgürlük, gelir eşitsizliği, küreselleşme, panel veri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ECONOMIC FREEDOM AND INCOME INEQUALITY IN G-8 COUNTRIES

ABSTRACT

One of the main divergence points between capitalism and socialism is related which mechanism will be functional for leading behaviour of economic agents. Within dispersion of the Soviet Union, extreme belief about victory of capitalism increased gradually and under guidance of international capitalist organizations in context of neoliberal capitalist economic model it was expressed frequently that developing and underdeveloped countries have to structure their economies in accordance with market mentality. In the context of struggles for integrating to global economy, economic freedoms that mean liberalization policies in many areas, particularly elimination of commercial, financial and legal barriers have been seen as only way for countries to increase their share of income from global scale.

In fact, internationalization of private and state-owned enterprises of Asian countries, especially in China, has a major role in shifting center of gravity of global economy from USA and Europe to Asia in the 21st century. For that reason, some improvements have occured in global income distribution. But, how income distribution is affected in national economy when economic freedoms increase that is being another important issue. Because, as a result of liberalizing tendencies adopted by countries to open international markets, while certain sections are positively affected by these policies, certain sections share's is further decreased from current income in domestic economy. Accordingly, impact of economic freedoms on income inequality becomes important.

For this purpose, impacts of economic freedoms on inequality are estimated for G-8 countries by using panel ARDL method over the years 1995-2015. Our empirical results show that in these countries income inequality increases as economic freedom increases; but after a certain threshold level is obtained, income inequality begins to decrease. Furthermore, as long as income per capita increases, income inequality increases. When impact of urban population growth rate on income inequality is considered, income inequality increases with urban population growth rate.

Keywords: Economic freedom, income inequality, globalization, panel data

1. Giriş

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayacak alanlardan bir diğeri ekonomik özgürlüklerdir. Ekonomik özgürlüklerin ölçümü endeks yöntemiyle gerçekleşmektedir. Ekonomik özgürlük endeksi ülkelerin politika ve kurumlarının ekonomik özgürlüğü destekleme derecesini ölçmektedir. Kişisel tercih, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü ve özel mülkiyet güvencesini ifade eden ekonomik özgürlük endeksi birçok bileşenden oluşmaktadır (Gwartney ve Lawson, 2009, s. 1):

- Kamu sektörünün payı: Harcamalar, vergiler ve işletmeler
- Hukuki Yapı ve Mülkiyet Haklarının Güvenliği
- Sağlam Paraya Erişim

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Uluslararası Ticaret Özgürlüğü
- Kredi, İşgücü ve İşletme Düzenlemesi

Günümüze gelindiğinde ise bu kapsam biraz daha genişletilerek mülkiyet hakları endeksi, yolsuzluktan kurtulma endeksi, mali özgürlük endeksi, iş özgürlüğü endeksi, işgücü özgürlüğü endeksi, parasal özgürlük endeksi, ticari özgürlük endeksi, yatırım özgürlüğü endeksi, finansal özgürlük endeksi gibi değerler dikkate alınarak 0 ile 100 arasında değişen genel ekonomik özgürlük endeksi hesaplanmaktadır (https://www.theglobaleconomy.com).

Ekonomik özgürlük, ülkelerarası farklılıklar ve gelir eşitsizliği, ekonomik büyüme, demokrasi ve insani gelişme gibi ekonomik faktörler üzerindeki etkisinin araştırılmasında dikkate alınan özellikle gelir eşitsizliği ile farklı aşamalarda özdeşleştirilen çok yönlü bir kavramdır. Bu alanda yapılan çalışmalar ekonomik özgürlükleri hızlı büyüme, daha iyi yaşam standardı, artan refah gibi "iyi" sonuçlarla daha yaygın biçimde ilişkilendirse de artan gelir eşitsizliği gibi "kötü" sonuçlar da sıklıkla ortaya konulmaktadır (Apergis ve Cooray, 2017, s. 88).

Bu amaçla 1995-2015 dönemi veriyle G-8 ülkelerinde ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi panel ARDL yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada ilk olarak ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliğini etkileme mekanizmaları ortaya konulduktan sonra ampirik literatür incelemesine yer verilecek ve son kısımda G-8 ülkeleri için yapılan analiz sonuçları ortaya konulacaktır.

2. Ekonomik Özgürlüklerin Gelir Eşitsizliğini Etkileme Kanalları

Ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini inceleyen yaklaşımlar sonuçları itibariyle dikkate değer açılımlara kaynaklık etmiştir. Bu alanda öne çıkan çalışmalar Berggren (1999) ve Scully (2002)'e aittir. Berggren (1999)'e göre ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi teorik olarak net olmasa da ampirik analizlerde ekonomik özgürlüklerde meydana gelen istikrarlı ve aşamalı artışlar gelir eşitliğini pozitif yönde etkilemektedir. Bu durum, yoksul insanlarda zengin insanlara kıyasla güçlü gelir artışı etkisinin, vergilerin kesilmesiyle daha düşük yeniden dağıtım vergilerinin getirdiği eşitlikteki azalmaya daha ağır bastığını ifade etmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi ve finansal hareketliliğin artmasıyla yoksul insanların serbest ticaretle genişleyen ve gelişen sanayilerde istihdam edilmeleri bu durumu tetiklemektedir (Berggren, 1999, s. 217).

Ekonomik özgürlükler potansiyel olarak gelir eşitsizliğini farklı şekillerde etkilemektedir. İlk olarak politik olarak belirli grupları koruyan, sermaye ve servetin üretimi için gerekli olan mülkiyet haklarına erişimi kısıtlayan yasal engelleri kaldırmaktadır. Böylelikle ekonomik özgürlük, daha az ayrıcalıklı ve düşük gelirli bireylere bir takım ekonomik fırsatlar sunarak eşitsizliği azaltmaktadır. Bu olumlu etkisine karşılık diğer taraftan ekonomik özgürlükler, vergiler, transferler ve düzenlemeler yoluyla daha az yeniden dağıtım anlamına gelmektedir. Yeniden dağıtım politikası düşük gelirli bireylere yönelik olduğu sürece ekonomik özgürlükler gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Ekonomik özgürlük, uluslararası ticarete açık mal piyasaları ve ücretleri dengeleyecek işgücü piyasalarını gerektirmektedir. Standart Heckscher-Ohlin teorisinden hatırlanacağı gibi ticaretin gelişmesi, gelişmiş ülkelerde eşitsizliği artırırken gelişmekte olan ülkelerde düşük vasıfsız işçilerin ücretlerinin yakınsaması gelir eşitsizliğini

 ISBN: 978-625-7029-53-7

azaltmaktadır (Carter, 2006, s. 165-166). Acemoglu vd. (2005), ekonomik özgürlüklerin gelişimini mülkiyet hakları kapsamında, ekonomik kurumların inşası ile birlikte ele almaktadır. Ekonomik kurumlar, ekonomik özgürlüğün temelini oluşturan teşvik yapısını etkilemesi bakımından oldukça önemlidir. Mülkiyet hakları güvencesinin olmaması halinde bireyler gerek fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarını gerekse de verimli teknolojileri benimseme konusunda motive olmayacaklardır (Acemoglu vd., 2005, s. 389).

Stiglitz (2016), küreselleşme ile ekonomik özgürlüklerle yakın ilişki içerisinde olan açık sermaye piyasalarının finansal sektöre disiplin kazandıracağı yönündeki düşüncenin çok gerçekçi olmadığını iddia etmektedir. Çünkü finans piyasalarının çıkarlarının ülkelerin çıkarlarından farklı olması, ülkelerin değil finansal sektördeki yatırımcıların çıkarlarını ve refahlarını genişletecek politik ve iktisadi gündemin oluşturulmasına yol açmaktadır. Finansal sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasıyla kolaylıkla yer değiştirme imkânına sahip olması sanıldığı gibi iktisadi büyümeyi desteklememekle birlikte tam tersine istikrarsızlığın ve eşitsizliğin kaynağı haline gelmektedir (Stiglitz, 2016, s. 207-208). Bahsedilen bu eşitsizliğin sermaye ve gelir arasındaki dağılımını uzun dönemli simülasyonlarla inceleyen Piketty (2014), sermaye eşitsizliğinin daima emek eşitsizliğinden daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre en yüksek emek gelirini elde eden % 10'luk kesim, toplam emek gelirlerinin yaklaşık % 25-30'unu alırken, en yüksek servete sahip % 10'luk kesim daima toplam servetin % 50'sinden fazlasını almaktadır. Bu oran kimi ülkelerde % 90'a kadar çıkmaktadır. Diğer ifadeyle en düşük ücreti alan % 50'lik kesim toplam emek gelirlerinden (emek gelirinin dörtte biri ile üçte biri arasında) önemli pay alırken servet bakımından en yoksul kesim % 10 veya genellikle % 5'in altında pay almaktadır (Piketty, 2014, s. 260-261).

Tablo 1. Toplam Gelirdeki Eşitsizlik (Emek ve Sermaye), Dönemlere ve Ülkelere Göre

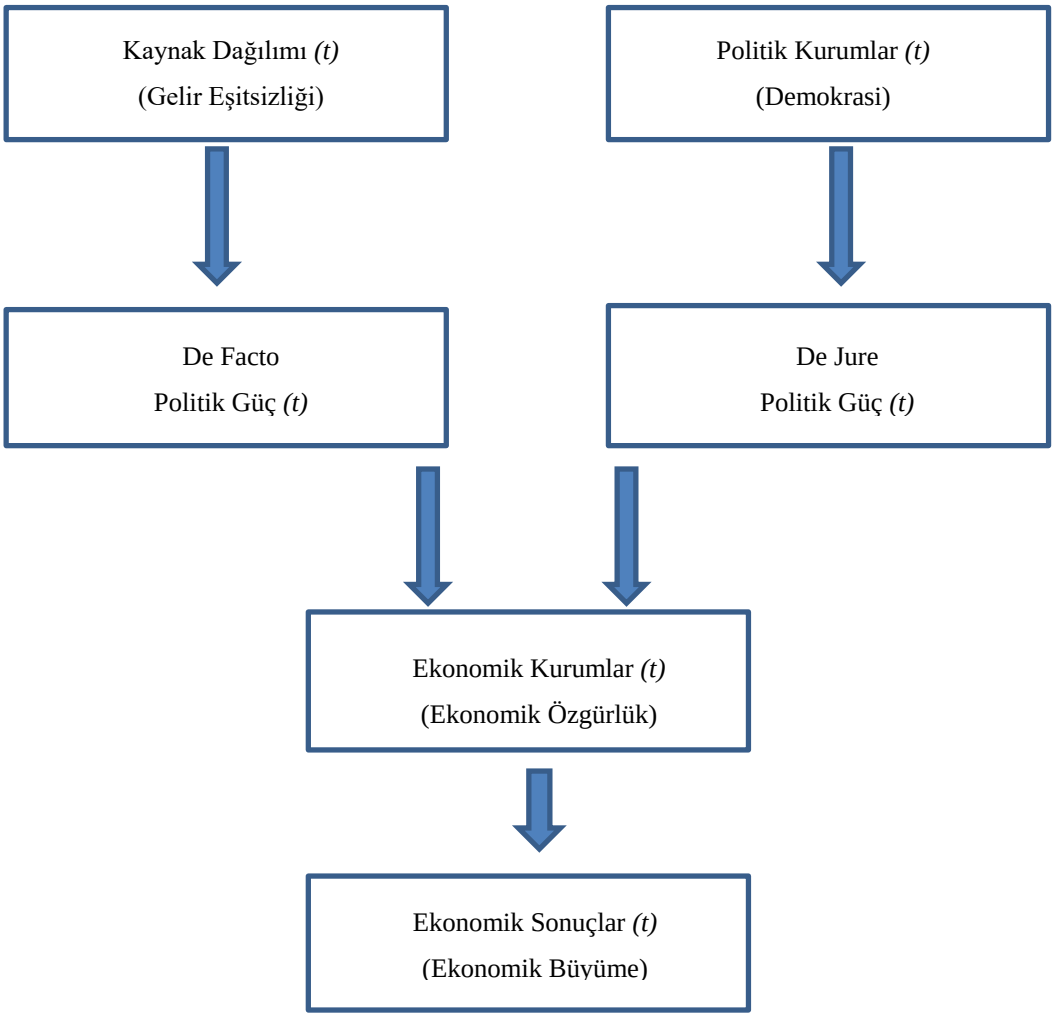
Emek Gelirleri Toplamında Yer Alan Gruplar	Düşük Derecedeki Eşitsizlik (1970'ler ve 1980'ler İskandinav Ülkeleri)	Orta Derecedeki Eşitsizlik (Avrupa 2010)	Yüksek Derecedeki Eşitsizlik (ABD 2010, Avrupa 1910)	Çok Yüksek Derecedeki Eşitsizlik (ABD 2030?)
En Zengin % 10 "Üst Sınıflar"	% 25	% 35	% 50	% 60
En Zengin % 1 "Hâkim Sınıflar"	% 7	% 10	% 20	% 25
Geriye Kalan % 9 "Müreffeh Sınıf"	% 18	% 25	% 30	% 35
Ortadaki % 40 "Orta Sınıflar"	% 45	% 40	% 30	% 25

 ISBN: 978-625-7029-53-7

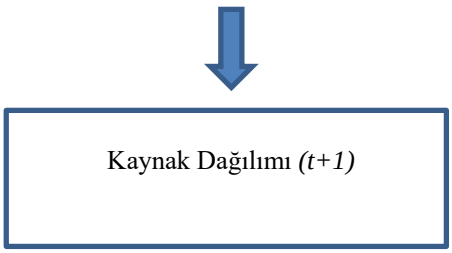
En Yoksul % 50 "Halk Sınıfı"	% 30	% 25	% 20	% 15
Karşılık Gelen Gini Çarpanı	0.26	0.36	0.49	0.58

Kaynak: Piketty, 2014, s. 265.

Toplam gelir eşitsizliğinin (emek & sermaye) gösterildiği tablo 1'de gelir dağılımının % 10'luk kesimi en eşitlikçi toplumlarda (1970-1980'lerde İskandinavya ülkeleri) milli gelirin % 25'ini alırken 1910'lu yılların Avrupası ile 2010'lu yılların ABD'sinde en eşitsiz seviyeye yani % 50'ye çıkabilmektedir. Eşitsizliğin dağılımı ile birlikte dikkate alınması gereken diğer husus, eşitsizliğin büyüklüğünden ziyade meşrulaştırılıp meşrulaştırılmadığıdır. Eşitsizliklerin meşru olarak algılanması durumunda yani zenginlerin yoksullardan daha çok ve daha verimli çalışmalarının sonucunda elde edildiği kabul edilirse veya zenginlerin daha kazanmalarının yoksul kesime de zarar vereceği kabul edilirse ABD özelinde tahmin edildiği gibi eşitsizlik giderek artacaktır (Piketty, 2014, s. 279-280).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 1. Gelir eşitsizliği, demokrasi ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişki
Kaynak: Krieger ve Meierrieks, 2016, s. 117.

Gelir eşitsizliğinin ekonomik özgürlükler bağlamında incelenmesi ekonomik ve politik yapıların rolünü öne çıkarmaktadır. Bu unsurlar arasındaki etkileşim mekanizmasının işleyişi şekil 1'de gösterilmekte ve şu şekilde işlemektedir: İlk olarak, kaynak dağılımı (gelir eşitsizliği) *de facto*[1] politik güce erişimi belirlemektedir. Ekonomideki kaynak dağılımına daha fazla erişim imkânı, daha fazla *de facto* politik güce yol açmaktadır. İkinci olarak, *de facto* politik güç, ekonomik kurumların tasarımını ekonomik kaynaklara daha fazla erişimi olanların lehine yönlendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Üçüncüsü, ekonomik kurumların tasarımı bir ülkenin sonraki ekonomik performansıyla ilgili durumdur. Ekonomik büyüme, eşitsizlik ve politik kurumlar arasındaki etkileşimin nihai sonucudur. Son olarak ekonomik büyüme, gelecek dönemdeki kaynakların dağılımını ve politik kurumların tasarımını etkilemektedir. Bununla birlikte Acemoglu vd. (2005), politik kurumların ve kaynak dağılımının, geçmiş dönemdeki ekonomik sonuçlardan etkilenebileceğini de savunmaktadır (Krieger ve Meierrieks, 2016, s. 117; Acemoglu vd, 2005, s. 390-392).

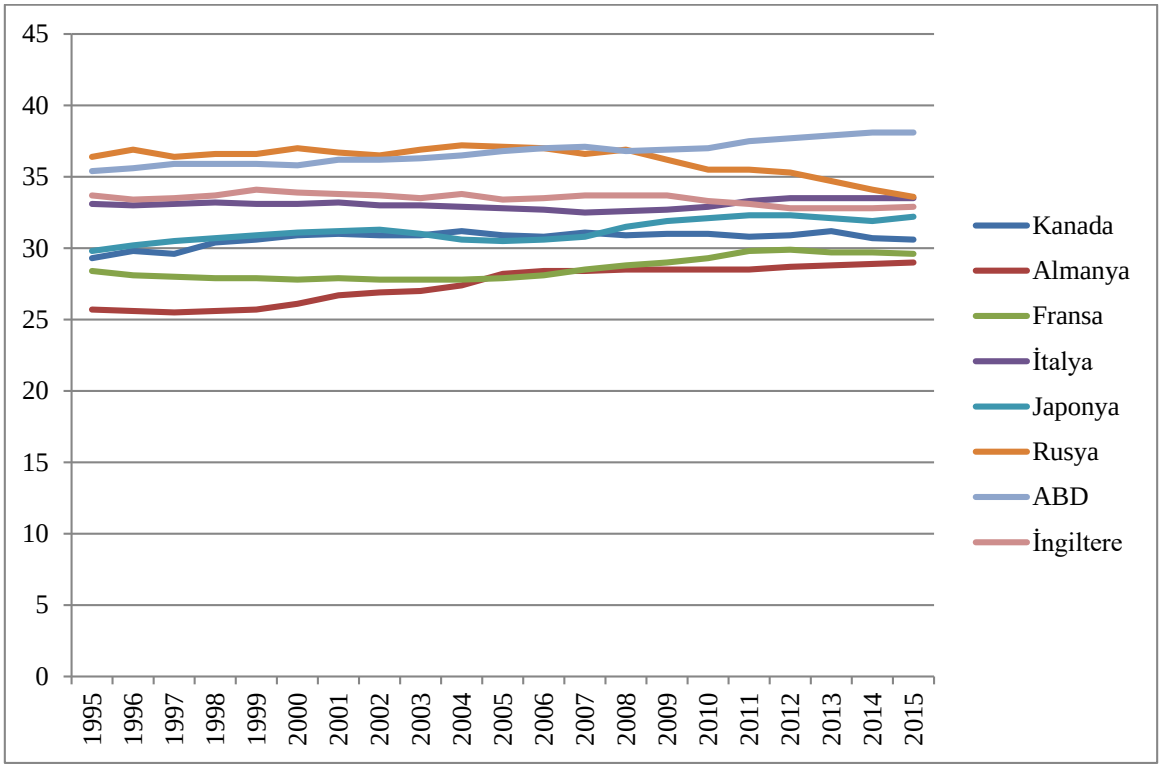
Son olarak ekonomik özgürlüklerin bileşenlerinden birisini oluşturan sağlam paranın eşitsizlik üzerindeki etkisi enflasyonun düşük gelirli hanehalklarının tüketim araçlarının tercihini etkilemesi özelinde ele alınmaktadır. Enflasyon oranındaki artış nakit alımlarının maliyetini yükseltirken kredili işlemlerin maliyetini etkilememektedir. Bireylerin tüketim düzeyi göreceli olarak yükseldiğinde kredili işlemlere yönelik tercihleri artmakta, enflasyon oranında yaşanacak artış gelir dağılımının alt kısmında yer alan bireyler için işlem maliyetlerini gelir dağılımının üst diliminde yer alanlara göre daha fazla artırmaktadır (Erosa ve Ventura, 2002, s. 17). Enflasyon ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu ortaya koyan literatürden hareketler sağlam paraya erişimin gelir eşitsizliğini etkilemedeki kritik rolü öne çıkmaktadır.

Gelinen noktada ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi çok geniş açıdan ele alınması gereken tematik alanlardan birisidir. Çünkü küresel gelirden ülkelerin aldıkları paylar birbirine yakınsamış[2] olsa da elde edilen bu gelirin yurtiçindeki dağılımı birbirleriyle entegre hâle gelmiş küresel dünya ekonomisinde bir değiş-tokuşu ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla dünyanın en güçlü ülkelerinin oluşturduğu gruplardan birisi olan G-8 ekonomilerinde söz

[1] Aceomoglu vd. (2005), politik gücün toplumdaki dağılımının endojen (içsel) olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre politik gücün iki bileşeni olan *de jure* ve *de facto* güçlerin ayrıştırılması gerekmektedir. *De jure*, toplumdaki politik kurumlardan kaynaklanan politik gücü ifade ederken *de facto*, bireylerin sahip oldukları ekonomik güçler nedeniyle kullandıkları politik gücü ifade etmektedir (Aceomoglu vd., 2005, s. 390-391).
[2] Ayrıntılı analizler için Piketty (2014)'e bakılabilir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

konusu ilişkiyi ele alırken gelir dağılımı eşitsizliğinde kullanılan en yaygın ölçüm yöntemi olan Gini katsayısının seyri şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. G-8 Ülkelerinde Gini Katsayısı
Kaynak: https://fsolt.org/swiid/

Şekil 2'de G-8 ülkelerinde Gini katsayısı gösterilmektedir. Gini katsayısı 0-100 arasında değer almakla birlikte 0 tam eşitliliği ifade ederken 100 tam eşitsizliği göstermektedir. Dünya ekonomisinde önemli güce sahip olan ülkelerde eşitsizliğin 1995-2015 dönemi için genel eğilimi incelendiğinde en yüksek gelir eşitsizliğine sahip ülkelerin Rusya ve ABD olduğu görülmektedir. Buna karşılık Almanya ve Fransa'nın en düşük eşitsizlik seviyesine sahip ülkeler oldukları görülmektedir.

3. Literatür İncelemesi

Mevcut literatürde yer alan çalışmalardan, Berggren (1999)'in 1975 ve 1985 yılları arasında 112 ülke için ekonomik özgürlük ve gelir eşitliği arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koyduğu analizinde ülkelerin söz konusu dönemde ekonomik özgürlükleri artırmaları halinde gelir eşitliğinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli sebebi olarak ticari liberalizasyon ve finansal deregülasyon gösterilmektedir. Ayrıca daha az yeniden dağıtım ekonomik özgürlüklerin dönem sonunda (1985) gelir eşitsizliğini negatif etkilemesine yol açmaktadır.

Scully (2002), gelişmiş ve yeni sanayileşmiş Asya ülkeleri için ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği, çeşitli kamusal politikaların ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi ile eşitlik ve ekonomik büyüme arasındaki değiş-tokuş ilişkisini

 ISBN: 978-625-7029-53-7

incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, ekonomik özgürlüklerin gelir eşitsizliğini azalttığına işaret etmektedir. Ekonomik büyüme ise gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Bununla birlikte büyüme ve gelir eşitsizliği arasında pozitif; fakat küçük değiş-tokuş söz konusudur. Kişi başı gayrisafi yatırım ve kişi başı kamu harcamaları sabitken uluslararası ticarete daha fazla açıklık daha büyük ekonomik büyüme sağlarken mali sektörün genişlemesi daha düşük büyümeye yol açmaktadır. Buna ilave olarak mali sektörün büyümesi, kamu harcamalarının artması, transfer harcamalarının ve sübvansiyonların artması, devlet mülkiyetli şirketlerin artması gelir eşitsizliğini azaltırken, beklenmedik enflasyon gelir eşitsizliğini artırmaktadır.

Rutledge (2018), 1970-2015 dönemi verileriyle 186 ülke için yaptığı analizde düşük enflasyonun gelir eşitsizliğini azalttığını; fakat kamu sektörünün küçüklüğü, tarafsız hukuk sistemi, uluslararası ticaret özgürlüğü ve düzenleyici verimliliğin gelir eşitsizliğini artırdığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte ekonomik özgürlük endeksi ile gelir eşitsizliği arasında pozitif bir korelasyonun söz konusu olduğu ve ekonomik özgürlükler ile gelir eşitsizliği arasındaki ters-U biçimindeki ilişkiye karşı farklı sonuç elde edilmiştir.

Krieger ve Meierrieks (2016), 1971-2010 dönemi verileriyle 100 ülke için gelir eşitsizliği ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada gelir eşitsizliğinden ekonomik özgürlüğe doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu; fakat ekonomik özgürlükten gelir eşitsizliğine herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Gelir eşitsizliğinin ekonomik özgürlük üzerindeki etkisi negatif olmakla birlikte ek kontrollerin ilave edilmesiyle bu etki daha dirençli hâle gelmektedir. Özellikle gelir eşitsizliği; uluslararası ticaret, yurtiçi piyasa düzenlemesi, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet haklarının korunması gibi ekonomik özgürlüğün bileşenleri ile negatif ilişkilidir. Ekonomik özgürlük, demokratik ülkelerde bile gelir eşitsizliği ile birlikte azalmaktadır. Bu da demokratik kurumların ekonomik özgürlüğün aşınmasını engelleyemediği anlamına gelmektedir.

Bennett ve Vedder (2013), 1979-2004 periyoduna ait verilerle 50 ABD eyaleti için ekonomik özgürlük ve gelir eşitsizliği arasındaki dinamik ilişkiyi araştırmıştır. Sabit etkiler modeli kullanılarak yapılan analizde ekonomik özgürlük arttıkça gelir eşitsizliğinin azaldığını; fakat iki değişken arasındaki dinamik ilişkinin ekonomik özgürlüğün başlangıç seviyesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Elde edilen bu sonuç, ekonomik özgürlük ile gelir eşitsizliği arasında ters-U biçiminde bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Benzer biçimde Ashby ve Sobel (2008)'in ABD eyaletleri için yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlüklerde meydana gelen değişikliklerin yüksek gelire, yüksek gelir büyüme oranlarına ve gelir eşitsizliğinde göreceli azalışlara yol açtığını bulmuşlardır. Apergis vd. (2014)'nin ABD eyaletleri için 1981-2004 verileriyle yaptıkları çalışmanın sonuçları ise hem kısa, hem de uzun vadede gelir eşitsizliği ile ekonomik özgürlükler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Yüksek gelir eşitsizliği devletleri, ekonomik özgürlüğün azalmasına yol açan yeniden dağıtım politikalarını uygulamaya yöneltmektedir. Ekonomik özgürlük azaldıkça gelir eşitsizliği daha da artmaktadır. Dolayısıyla hükümetlerin gelir eşitsizliği ve ağır yeniden dağıtım kısır döngüsüne yakalanmaları oldukça yüksek ihtimaldir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bennett ve Nikolaev (2017)'in, 112 ülke veri setinden oluşan 1970-2010 periyoduna ait analiz sonuçları, ekonomik özgürlük ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen daha önceki çalışmaların sonuçlarının seçilen ülke örneklemi, zaman aralığı ve/veya kullanılan eşitsizlik ölçümüne göre değiştiğini göstermektedir. Graafland ve Lous (2018), 1990-2014 dönemine ait verilerle 21 OECD ülkesi için ekonomik özgürlüğün beş farklı bileşeninin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan ampirik analiz sonucunda mali özgürlüğün, serbest ticaretin ve kamusal müdahalenin olmamasının gelir eşitsizliğini artırdığı buna karşılık sağlam paranın gelir eşitsizliğini azalttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Apergis ve Cooray (2017), 138 ülke için doğrusal (liner) ve doğrusal olmayan (non-liner) eşbütünleşme yöntemiyle ekonomik özgürlük ve gelir eşitsizliği arasındaki uzun dönemli ilişkide farklı modellere ait farklı sonuçlar elde etmiştir. Buna göre doğrusal uzun dönem parametre tahmini sonuçları uzun dönemde iki değişken arasındaki ilişkinin negatif olduğunu gösterirken doğrusal olmayan uzun dönem parametre tahminleri ise eşik değerinin üzerinde iki değişken arasındaki negatif ilişkinin varlığını devam ettirdiğini; fakat eşik değerinin altında söz konusu ilişkinin pozitife döndüğünü göstermektedir. Ahmad (2017), 1970-2014 periyodu dönemi için 115 ülke verisiyle dinamik panel GMM yöntemi kullanarak yaptığı analiz sonuçlarına göre ekonomik özgürlük gelir eşitsizliğini pozitif etkilemektedir.

4. Model, Veri, Yöntem ve Bulgular

Yapılan çalışmada, 1995-2015 yılları için G-8 (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, İngiltere ve ABD**)** ülkesindeki gelir eşitsizliği ile ekonomik özgürlük arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Belirlenen değişkenler arasındaki ilişkinin test edilmesinde kurulan ampirik model Apergis vd. (2014) ve Rutledge (2018) çalışmalarından faydalanılarak;

$$LnGINI = \delta_0 + \delta_1 LnEF_t + \delta_2 LnEF_t^2 + +\delta_3 LnGDP_t + \delta_4 LnURB_t + \delta_5 LnUNEMP_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

şeklinde oluşturulmuştur. Modelde yer alan değişkenlerin tanımları Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Kurulan Modelde Yer Alan Değişkenlerin Tanımları

Değişken	Tanımı	Veri Kaynağı
Gelir Eşitsizliği-GINI	Gelir eşitsizliğinin adil dağılım göstergesidir	Solt, F. (2019)
Ekonomik Özgürlük-EF 0 < EF<100 (0 zayıf, 100 güçlü)	Bu endeks, Hukuk kuralı; sınırlı hükümet, düzenleyici verimlilik ve açık piyasalar olmak üzere dört geniş kategoride toplanan on bileşenden oluşmaktadır:	https://www.theglobaleconomy.com/
Ekonomik Özgürlüğün Karesi-EF^2	Ekonomik özgürlük endeksinin karesidir.	https://www.theglobaleconomy.com/
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla-GDP	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2010 yılı $-SGP)	Dünya Bankası
Kentsel Nüfus-URB (%)	Toplam nüfus içindeki kentsel alanda yaşayan nüfus oranı	Dünya Bankası
İşsizlik Oranı-UNEMP	Toplam işgücü içindeki işsiz olan bireylerin oranı	Dünya Bankası

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yapılan analizin ilk aşamasında, öncelikle modeli oluşturan seriler için tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Tablo 3'te modelde yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Maximum	Minimum	Standart Sapma
GINI	3.466	3.476	3.642	3.242	0.055
EF	4.214	4.248	4.394	3.891	0.000
EF^2	8.428	8.496	8.788	7.783	0.000
GDP	10.420	10.598	10.860	8.613	0.000
URB	4.347	4.358	4.515	4.203	0.004
UNEMP	1.956	2.016	2.584	1.163	0.086

Tablo 3'te yer alan bulgular, belirlenen ülke grubundaki büyüme oranında ortalama % 10 düzeylerinde değişim yaşandığını, maksimum ve minimum değerleri arasında büyük bir farklılaşmanın söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, ekonomik özgürlük endeksindeki değişimlerin ortalama % 4, GINI katsayısındaki değişimlerin ise ortalama % 3 düzeylerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Yapılan analizin devamında ampirik modelde yer alan yatay kesitlere (ülkeler) özgü parametre tahminleri elde edilmeden önce söz konusu modelde yer alan ülkeler arasında ekonomik, politik vb. alanlardaki bağımlılığı geçerliliği test edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde Pesaran (2004) tarafından ortaya geliştirilen CD (Cross Section Dependent) testinden faydalanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen CD testi bulguları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

CD-test	p-değeri	corr	abs(corr)
0.35	0.724	0.015	0.178

Elde edilen bulgulara göre, belirlenen değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı yönündeki boş hipotez kabul edilmektedir. Bu durum analizin devamında yapılması gereken birim kök analizi seçiminin, yatay kesit bağımlılığının söz konusu olmadığı durumda kullanılabilen birinci nesil birim kök testi analiz yöntemlerinden yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Belirlenen modelin birim kök testi sınamasında Levin, Lin ve Chu (2002)-LLC, ve Breitung (2000) birim kök testlerinden faydalanılmıştır. LLC ve Breitung test sonuçları Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Birim Kök Testi Sonuçları

Düzey Seviyede	LLC		Breitung	
Değişkenler	**(a)**	**(b)**	**(a)**	**(b)**
GINI	-0.620	0.021	-	-0.429
EF	-0.795	-0.917	-	-1.055

 ISBN: 978-625-7029-53-7

EF^2	-0.781	-0.929	-	-0.955
GDP	-3.511**	-2.311**	-	-0.039
URB	-0.001	-2.289**		0.396
UNEMP	-1.606**	-1.013	-	-0.988
1.Farkında	**LLC**		**Breitung**	
	(a)	(b)	(a)	(b)
GINI	-2.421**	-2.680**	-	-2.109**
EF	-3.916***	-2.012**	-	-4.139***
EF^2	-4.1451***	-2.543**	-	-4.228***
GDP	-5.783***	-5.884***	-	-4.192***
URB	-0.772	-0.193		-0.502
UNEMP	-5.262***	-5.039***	-	-3.577***

Not: (a) ve (b) sütunları sırasıyla, sabit, sabit+trend koşullarını göstermektedir. *,**,***, %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yapılan LLC birim kök testi sonuçlarına göre, belirlenen modelde yer alan değişkenlerden GDP ve UNEMP değişkenleri düzeyde I(0) durağanlık gösterirken diğer değişkenler birinci mertebede I(1) durağanlaşmaktadır. Bretiung birim kök testi sonuçlarına göre ise, değişkenlerin tamamı birinci farkında durağandır. Serilerin farklı düzeyde durağanlık göstermesi dolayısıyla değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin tahmin edilmesi amacıyla Pesaran vd. (1999) tarafından ortaya konulan, havuzlanmış grup tahmincisi (pooled mean grup-PMG) ve grup tahmincisi (mean grup-MG) gibi çeşitli tahmincilerinin söz konusu olduğu panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Panel ARDL-PMG ve ARDL-MG tahmincileri arasındaki seçim ise yapılan Hausman testi sonucunda belirlenmiştir. Bu çerçevede; uzun dönem ilişkileri gösteren (1) nolu modelin panel ARDL denklemi;

$$LnGINI_{it}=\alpha_i + \sum_{j=1}^{p} \beta_{ij} Ln(GINI)_{it-j} + \sum_{j=0}^{q} \delta_{ij}\, LnEF_{it-j} + \sum_{j=0}^{k} \varphi_{ij} EF^2_{it-j} + \sum_{j=0}^{l} \gamma_{ij} LnGDP_{it-j} + \sum_{j=0}^{m} \emptyset_{ij} LnURB_{it-j} + \sum_{j=0}^{p} \vartheta_{ij} LnUNEMP_{it-j}\, \varepsilon_{it} \quad (2)$$

şeklinde yazılmaktadır. Burada yer alan i=1,2,3,...N →yatay kesit sayısını, t=1,2,3,...T ise zaman boyutunu ifade etmektedir.

Ayrıca, Panel ARDL modelinin hata düzeltme formaları ise,

$$\Delta(GINI)_{it}=\alpha_i + \beta_i' Ln(GINI_{it-1}) + \delta_i' LnEF_{it} + \varphi_i' LnEF^2_{it} + \gamma_i' LnGDP_{it} + \emptyset_i' LnURB_{it} + \vartheta_i' LnUNEMP_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{ij}'' Ln(GINI)_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta_{ij}''\, LnEF_{it-j} + \sum_{j=0}^{k-1} \varphi_{ij}'' LnEF^2{}_{it-j} + \sum_{j=0}^{l-1} \gamma_{ij}''\, LnGDP_{it-j} + \sum_{j=1}^{m-1} \emptyset_{ij}'' LnURB_{it-j} + \sum_{j=1}^{p-1} \vartheta_{ij}'' LnUNEMP_{it-j}\, \varepsilon_{it} \quad (3)$$

şeklinde ifade edilebilir. Denklemlerde yer alan β_i', hata düzeltme katsayısını, değişkenlerin düzey değerlerindeki parametreler uzun dönem, birinci farkları üzerine konulan parametreler ise kısa dönem katsayıları göstermektedir (Nazlıoğlu, 2011, s. 74). Uygulanan Hausman testi sonuçlarının olasılık değeri -4.84 olarak hesaplanması dolayısıyla Panel ARDL/PMG

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sonuçlarının yorumlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Elde edilen panel ARDL/PMG bulguları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Panel ARDL/PMG Sonuçları

	Uzun Dönem		Kısa Dönem	
Değişkenler	**Katsayı**	**Olasılık**	**Katsayı**	**Olasılık**
EF	3.799***	0.000	1.381***	0.004
EF2	-0.003***	0.000	-0.001***	0.007
GDP	0.156***	0.004	-0.109	0.401
URB	-0.832***	0.002	-0.829	0.733
UNEMP	-0.004	0.664	0.006	0.689
Hausman Testi C*hi*^2 (Olasılık)	-4.84**		**ECT(-1)**	-0.272**

Not: *,**,***, %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Panel ARDL/PMG testi sonuçlarına göre, uzun dönemde, GINI katsayısı, EF ve GDP'den istatistiki olarak pozitif yönde etkilenmektedir. GINI katsayısının istatistiki açıdan pozitif etkilenmesi gelir eşitsizliğinin arttığı anlamına gelmektedir. Diğer değişkenlerden EF^2 ve URB'den ise istatistiki olarak negatif yönde etkilenmiştir. EF^2'nin katsayısının negatif yönlü olması belirli bir eşik değerine kadar ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliğini arttırdığını; fakat belirli bir eşik değeri sonrasında ise ekonomik özgürlüklerle birlikte gelir eşitsizliğini azalmaya başlayacağını ortaya koymaktadır. Belirlenen modelde yer alan UNEMP'nin katsayısının ise negatif olmakla birlikte istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Ayrıca hata düzeltme katsayısının -0.272 olması, hata düzeltme mekanizmasının etkin olduğunu göstermektedir.

5. Sonuç

Gelir eşitsizliği, iktisadi ve politik gündemin en üst sırasındaki konuların başında gelmektedir. Hâkim görüşlere göre ülkelerin uluslararası piyasalarla entegre olmaları ve bunun gereği olarak mülkiyet haklarını güvence altına almaları, politik istikrarı sağlamaları ve finansal piyasaları disipline etmeleri sonucu ekonomilerinin büyümesi ile birlikte kurumsal alanda da iyileşmeler yaşayacakları ifade edilmektedir. Bu olumlu yanlarına rağmen ekonomik özgürlüklerin yurtiçinde gelir dağılımı adaletini bozduğuna yönelik yaklaşımlar öne çıkmaya başlamış buna yönelik bir dizi akademik çalışma yapılmıştır. Teorik yaklaşımlardan hareketle bu çalışmada dünya ekonomisinde söz sahibi olan G-8 ülkelerinde ekonomik özgürlük ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1995-2015 dönemine ait verilerle panel ARDL yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde ekonomik özgürlük (EF), gelir eşitsizliğini artırırken ekonomik özgürlük değişkeninin karesi olarak modele dâhil edilen EF^2 değişkeni gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Bu durum ekonomik özgürlüklerin ilk dönemlerde gelir eşitsizliğinin artmasına yol açtığını; fakat belirli bir eşik değerini geçtikten sonra gelir eşitsizliğini azalttığını ifade etmektedir. Diğer ifadeyle ekonomik özgürlükler ile gelir eşitsizliği arasında ters-U biçiminde ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik büyümenin (GDP) gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi incelendiğinde ise ekonomik büyüme arttıkça gelir eşitsizliği de artmaktadır. Benzer biçimde kentsel nüfus oranının (URB) artması da gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Elde edilen sonuçlar Berggren (1999), Scully (2002), Ashby ve Sobel (2008), Bennett ve Vedder (2013), ve Ahmad (2017)'in sonuçlarıyla tutarlıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. In Philippe Aghion & Steven Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth.* Amsterdam: Elsevier, 386–472.

Ahmad, M. (2017). Economic Freedom and Income Inequality: Does Political Regime Matter?. *Economies*, *5*(2), 1-28.

Apergis, N. & Cooray, A. (2017). Economic Freedom and Income Inequality: Evidence from a Panel of Global Economies-A Linear and a Non-Linear Long-Run Analysis. *The Manchester School*, *85(1),* 88-105.

Apergis, N., Dincer, O. & Payne, J. E. (2014). Economic Freedom and Income Inequality Revisited: Evidence from a Panel Error Correction Model. *Contemporary Economic Policy*, *32*(1), 67-75.

Ashby, N. J. & Sobel, R. S. (2008). Income Inequality and Economic Freedom in the US States. *Public Choice*, *134,* 329-346.

Bennett, D. L. & Nikolaev, B. (2017). On the Ambiguous Economic Freedom-Inequality Relationship. *Empirical Economics*, *53(2),* 717-754.

Bennett, D. L. & Vedder, R. K. (2013). A Dynamic Analysis of Economic Freedom and Income Inequality in the 50 U.S. States: Empirical Evidence of a Parabolic Relationship. The Journal of Regional Analysis Policy, *43(1),* 42-55.

Berggren, N. (1999). Economic Freedom and Equality: Friends or Foes?. *Public Choice*, *100,* 203-223.

Breitung, J. (2000). The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data. In *Advances in Econometrics, Nonstationary Panels, Panel Cointegration, and Dynamic Panels*, *vol 15,* 161-178. JAI Press.

Carter, J. R. (2006). An Empirical Note on Economic Freedom and Income Inequality. *Public Choice*, *130,* 163–177.

Dünya Bankası. https://data.worldbank.org/indicator (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

Erosa, A. & Ventura, G. (2002). On Inflation as a Regressive Consumption Tax. *Journal of Monetary Economics*, *49(4),* 761-795.

Graafland, J. & Lous, B. (2018). Economic Freedom, Income Inequality and Life Satisfaction in OECD Countries. *Journal of Happiness Studies*, *19*(7), 2071-2093.

Gwartney, J. & Lawson, R. (2009). Economic Freedom of the World: Annual Report 2009. Economic Freedom Network.

https://fsolt.org/swiid/ (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

https://www.theglobaleconomy.com (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

Krieger, T. & Meierrieks, D. (2016). Political Capitalism: The Interaction Between Income Inequality, Economic Freedom and Democracy. *European Journal of Political Economy*, *45,* 115-132.

Levin, A., Lin, C. F. & Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, *108(1),* 1-24.

Nazlıoğlu, Ş. (2011). Tarımsal Fiyatlarda Hedefi Aşma Hipotezi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel ARDL Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 48(556)*, 67-80.

Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. P. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panels. *Journal of the American Statistical Association, 94(446)*, 621-624.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *CESifo Working Paper Series No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240.* Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=572504

Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital* (Çev: Hande Koçak). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Rutledge, I. (2018). The Relationship Between Economic Freedom and Income Inequality: A Panel Data Analysis. Haverford College Department of Economics, 3 May, 2018

Scully, G. W. (2002). Economic Freedom, Government Policy and The Trade-Off Between Equity and Economic Growth. *Public Choice*, *113*, 77-96.

Solt, F. (2019). Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database. SWIID Version 8.2, November 2019.

Stiglitz, J. E. (2016). *Eşitsizliğin Bedeli* (Çev: Ozan İşler, 5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GASTRONOMİ TURİZMİNİN YENİ AKTÖRLERİ: YOUTUBERLAR

NEW ACTORS OF GASTRONOMY TOURISM: YOUTUBERS

Önder YAYLA

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kadirli Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

ÖZET

Gastronomi turizmine katılanların temel motivasyonları, iyi yemek ve içecekler deneyimlemektir. Turistler gastronomik ürünleri deneyimleyebilmek için ya o destinasyonda bulunmalı ya da bu ürünleri daha önce deneyimlemiş kişilerin görüş ve önerilerini dikkate almalıdır. Günümüzde sosyal medyanın yoğun olarak kullanılması nedeniyle insanlar kendileri yerine o destinasyonda daha önce bulunmuş veya o sırada orada bulunan güvendikleri insanların fikirlerine önem vermektedir. Son yıllarda turistler için bu görevi YouTuberlar üstlenmiş olarak görünmektedir. Dünyada ve ülkemizde özellikle yiyecek içecek işletmelerini ziyaret ederek deneyimlerini diğer insanlara aktaran YouTuberlar gastronomi turizmi için kilit roller oynamaktadır. Araştırmanın amacı YouTuberların potansiyel turistler üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında, YouTube'da gastronomi konulu içerik hazırlayan ve önemli sayıda takipçisi olan beş Türk YouTuberını takip eden 17 kişi amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler çevrimiçi ortamda yapılmış olup takipçilerin YouTuberları takip etme nedenleri, YouTuberlar ile kurdukları duygusal bağların neler olduğu ve YouTuber tavsiyesi ile ziyaret ettikleri mekânlardan beklentilerinin karşılanma düzeyleri belirlenmiştir. Araştırma ile görüşmecilerin YouTuberları doğal bulmaları nedeniyle onların görüş ve önerilerini dikkate aldıkları görülmüştür. Katılımcılar takip ettikleri YouTuberların işletme reklamı yapma amacı ile içerik hazırlamadıklarını düşünmektedir. Ayrıca, YouTuberların mekân seçimini takipçilere bırakmaları YouTuber ile takipçiler arasında kurulan bağı pekiştirmektedir. Ayrıca, YouTuberların hakkında içerik yayınladıkları işletmelerin müşteri sayısının ciddi şekilde arttığı tespit edilmiştir. Takipçiler benzer içerik hazırlayan YouTuberların aynı mekânları yakın süreler içerisinde ziyaret etmelerinden şikâyet etmektedir. Takipçilerin bu durumla karşılaştıklarında YouTuberların işletme reklamı yapmaya başlandıklarını düşündükleri ortaya çıkmıştır. Günümüzde gastronomi turizmi için YouTuberların destinasyon yöneticileri tarafından etkin olarak kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, YouTuber, Yeme İçme Programları, Yeni Medya.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ABSTRACT

The main motivation of the participants in gastronomic tourism is to experience decent food and drinks. In order to experience gastronomic products, tourists must either be in the destination or take into account the opinions and suggestions of those who have already experienced these products. Today, due to the intensive use of social media, people give importance to the ideas of the people who have been to that destination before or whom they have trusted. In recent years, this task for tourists seems to be undertaken by YouTubers. Throughout the world and in our country, the YouTubers, who visit food and beverage businesses and transfer their experiences to other people, play key roles for gastronomy tourism. The aim of the study is to determine the effects of YouTubers on potential tourists. Within the scope of the research, 17 people, who follow the five Turkish YouTubers with a significant number of followers and gastronomy content on YouTube, were selected by purposeful sampling method and interviews were conducted with them. Interviews were conducted online and the reasons why people follow the YouTubers, what emotional ties they established with the YouTubers, and the level of meeting their expectations from the places they visited through YouTubers' advice. As a result of the study, it was seen that interviewers considered their opinions and suggestions because they found the YouTubers natural. The participants think that the YouTubers they follow do not prepare content to advertise the business. Moreover, the fact that the YouTubers leave the choice of space to the followers reinforces the bond established between them. In addition, it has been found that the number of customers in the businesses where the YouTubers post content is increasing significantly. Followers complain that YouTubers preparing similar content will visit the same places in the near future. It was revealed that the followers thought that when they came across this situation, the YouTubers started to advertise a business. Today, it is recommended that the YouTubers should be used effectively by destination managers for gastronomic tourism.

Keywords: Gastronomy Tourism, YouTuber, Eating and Drinking Programs, New Media.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, günümüz bilgi akışının büyük bir kısmının internet üzerinden gerçekleşmesine neden olmuştur (Ku, Kao and Qin, 2019: 274)). İnternet, insanların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri yerler olan sosyal medya platformlarının oluşturulmasına imkân sağlamaktadır (Ananda and Wandebori, 2016: 265). İnsanların sosyal medya üzerinden rahatça bilgi paylaşımı yapmalarının temel nedeni içeriğin kaynağına güvenmelerinden kaynaklanmaktadır (Sigala, 2008; Elden ve Bakır, 2010: 50; Kavaklı, 2019: 118). İnsanlar sosyal medyada tanıdıkları veya üyesi oldukları gruplardaki kişilerden gelen bilgilere dolayısıyla daha fazla güvenmektedir (Yoo ve Gretzel, 2011: 615; Ku, Kao and Qin, 2019: 286). İnternette ortak ilgi alanına sahip kişiler/topluluklar birbirlerini ciddi oranda etkilemektedir (Liu vd., 2015: 51). Bu durum sosyal medya platformlarının tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisini göstermektedir (Lee and Watkins, 2016: 5759). Sosyal medya siteleri arasında YouTube, kullanıcıların oluşturdukları videoları anında paylaşma ve bu videolar aracılığıyla canlı tartışmaları kolaylaştırma avantajlarına sahiptir (Fischer, Smith and Yongjian, 2012: 102; Heo and Park, 2014). YouTube içerik oluşturucusu veya YouTube ünlüsü olarak da bilinen YouTuberlar, video paylaşım sitesi YouTube'da belirli kanallar için içerik üreten ve yayınlayan kişilerdir (Jerslev, 2016: 5233). YouTuberlar aynı zamanda video oluşturdukları için VLogger (Video Blogger – Video Kayıtçısı/Paylaşımcısı) olarak da adlandırılmaktadır. Video blogları video temelli gönderilerin olduğu bloklara verilen addır. Bir yayın, video ile ilişkili metin içeriği de içerebilmektedir. Videoların kullanımı, video blogcularının (Vlogger'ların) görüşlerini ifade etmeleri ve izleyicileriyle doğrudan ve etkileşimli ilişki içerisinde bulundukları için takipçilerine daha fazla özgürlük sağlamaktadır (Warmbrodt, Sheng, Hall and Cao, 2010: 43). YouTuberlar günümüzde fenomen (microcelebrity) olarak tanımlanmakla birlikte (Jerslev, 2016: 5239) takipçileri için bir yol gösterici olmaktadır. YouTuber ve Vloggerların tüketiciler üzerinde etkisinin olduğuna yönelik birçok araştırma bulunmaktadır (Fred, 2015: 31; Ananda and Wandebori, 2016: 272; Gannon and Prothero, 2018: 614). Vloggerların paylaşımlarının hayat tecrübelerine yönelik olması (Scolar and Fraticelli, 2019: 507) nedeniyle bu içeriklerin tüketiciler üzerindeki etkisi daha güçlüdür. YouTuberların takipçileriyle kurdukları etkileşim arttıkça onların tüketici, davranışları üzerindeki etkileri de artmaktadır (Lim vd., 2006: 240; Gardner and Lehnert, 2016: 295; Mutlu, 2017: 172). YouTuberların, takipçileri tarafından önemli bir bilgi kaynağı olarak görüldüğü bulunmuştur (Gümüş, 2018: 34). Bazı YouTuberlar kurumsal sponsorluk anlaşmaları yapmakta ve hazırladıkları içeriklere ürün yerleştirmesi yaparak tüketici davranışlarını etkilemektedir. Eğer katılımcıların ürünle ilgili herhangi bir deneyimi yoksa sezgilerini YouTuberların eylemleri ve fikirleriyle değiştirmeye meyillidirler (Lepistö and Vahajylkka, 2017: 49). YouTube gençler arasında yaygın olarak kullanıldığı için gelecekte insanların davranışları üzerindeki önemini daha da artıracaktır (Berg, 2017: 383).

Gastronomi özellikle son yıllarda, seyahat etmeyi planlayan bireylerin destinasyon seçiminde önemli bir faktör haline gelmiştir. Bireylerin gittikleri destinasyonda yedikleri yemeklerden aldıkları keyif ve bundan duydukları memnuniyet, tatil amaçlı destinasyon seçimlerine, konaklama sürelerine ve dolayısıyla harcamalarına pozitif yönde etki etmektedir (Hall and Sharples, 2003, Hall and Mitchell, 2005). Tüm bu olumlu etkiler, turizm amaçlı faaliyet gösteren destinasyonların gastronomiyi ana çekicilik unsuru olarak kullanmalarına neden olmaktadır (Hall and Mitchell, 2005). Gastronomi turizminin hızlı bir büyüme göstermesinin (Hall and Mitchell, 2005) nedenleri, günümüzde insanların evlerinde yemek pişirmek yerine dışarıda yemek yeme alışkanlıkları kazanmaları ve gastronomi etkinliklerinin bulunduğu gösterileri izlemeyi tercih etmeleridir (Sharples, 2003). Son yıllarda, özellikle sosyal medyanın yaygın kullanımı, yemek programlarındaki ve yemek tariflerinin bulunduğu internet sitelerindeki artışlar yerel ve yöresel yemeklere olan ilgiyi artırmıştır (Kim, Goh and Jingxue,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2010; Zengin ve Işkın, 2017). Gelişen teknoloji ile dünyanın küreselleşmesi yiyecek ve içeceklerin turizm endüstrisinde kullanılması için yeni fırsatlar ortaya çıkarmaktadır. Destinasyonlar yerel yiyeceklerini ve kültürlerini dünyanın farklı yerlerindeki potansiyel turistlere tanıtma ve pazarlama imkânına sahip olmaktadır (Işkın, Şengel ve Genç, 2017: 318). Farklı yiyecek ve içeceklerin tüketilme faaliyetleri bir destinasyon ile ilişkilendirilirse, destinasyonun tanıtımı ve pazarlaması için yeni bir yol ortaya çıkacaktır. Teknolojinin gelişmesiyle küreselleşen dünyada yerel gıdalara olan ilginin düşmediği (Kearns and Philo, 1993) aksine ilgiyi artırdığı düşünülürse, gastronomik öğelerin turizmin pazarlanmasında kullanılması önemlidir. YouTuberlar her alanda olduğu gibi gastronomi alanına yönelik de içerik oluşturmaktadır. YouTuberlar, yiyecek içecek işletmelerini değerlendirme, yöresel yemek tanıtma gibi farklı amaçlarla doğrudan veya dolaylı yönden gastronomi turizmine etki etmektedir. Yapılan araştırmalarda YouTuberların çocuklar için rol model olduğu (Martinez and Olsson, 2018: 50) düşünüldüğünde, geleceğin potansiyel turisti olan şimdinin çocuklarının ve gençlerinin akıllarında gastronomi turizmi için imaj oluşturma konusunda YouTuberlar etkin olarak kullanılabilir. Araştırmanın amacı YouTuberların potansiyel gastronomi turistleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Nitel desende oluşturulmuş ve yürütülmüş araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak algılar ile olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmaya çalışıldığı araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Yarı yapılandırılmış görüşmeler, sağladığı esneklikle araştırmacının üzerinde çalıştığı konu hakkında daha derinlemesine bilgi almasına olanak sağladığı için bu çalışmada tercih edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örneklemesi kullanılmıştır. Tipik örnekleme yönteminde, seçilen örneklemler evrendeki farklı durumlardan çok sayıda benzeri olanları - tipik olanları- içermektedir (Patton, 2005). Dolayısıyla tipik durum evreni temsil yeteneği yüksek olan durumları ifade etmek için kullanılmaktadır. Çalışma 2019 yılı Ekim-Kasım aylarında YouTube'da belirlenen beş yemek konulu içerik hazırlayan Türk YouTuberlar'ın arasından belirlenmiştir. YouTuberlara ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir. YouTuberların belirlenmesinde öncelikli olarak YouTube'da sahip oldukları ziyaretçi sayıları göz önüne alınmıştır. Görüşmeci olarak belirlenecek tipik bireyler ise, YouTube'da yaptıkları yorumlara aldıkları beğeni sayıları göz önüne alınarak belirlenmiştir.

Tablo 1. YouTuberlara İlişkin Bilgiler

	Takipçi Sayısı	Video Sayısı	Faaliyet Süresi	Coğrafi Alanı
YouTuber 1	625 bin	330	40 ay	Uluslararası
YouTuber 2	160 bin	200	22 ay	Ulusal
YouTuber 3	108 bin	85	20 ay	Ulusal
YouTuber 4	88 bin	370	87 ay	Ulusal
YouTuber 5	36 bin	100	19 ay	Ulusal

Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında belirlenen YouTuberların 1'inin uluslararası diğerlerinin ulusal ölçekteki yiyecek içecek işletmelerini ziyaret ettikleri görülmektedir. Uluslararası ölçekte tadım amaçlı yiyecek içecek işletmelerini ziyaret eden YouTuberın ikameti yurtdışındadır. Diğer dört YouTuberın içerikleri incelendiğinde en çok ziyaret ettikleri yerlerin Adana ve çevresindeki iller (Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye) olduğu tespit edilmiştir. Ulusal ölçekte dolaşan YouTuberlar Türkiye'nin farklı yerlerini de ziyaret

 ISBN: 978-625-7029-53-7

etmektedir. Ulusal ölçekte tadım yapmak amacıyla dolaşan YouTuberlar genel olarak aynı illeri ve çoğu zaman da aynı işletmeleri ziyaret etmektedir. Eğer bir kişi bu dört YouTuberı aynı anda takip ediyorsa, muhtemelen kısa bir süre içerisinde aynı işletmeleri birçok defa izlemek durumunda kalıyordur. YouTuberların faaliyet süreleri 20 ila 87 ay arasında değişmektedir. YouTube'da geçirdikleri süreyle hazırlanan içerik sayısı arasında ilişki bulunmaktadır. Süre arttıkça oluşturulan içerik sayısı artmaktadır. En çok içeriğe sahip olan YouTuberın 370, en az içeriğe sahip olanın ise 85 videosu bulunmaktadır. Takipçi sayıları gözönüne alındığında uluslararası ölçekte içerik hazırlayan YouTuber 625 bin takipçiye sahiptir. Özellikle yurtdışındaki işletmeler ile yurtiçinde benzer alanda faaliyet gösteren işletmelerin karşılaştırıldığı videolar ilgi çekmektedir. Ulusal ölçekte içerik hazırlayan YouTuberların takipçi sayıları 36 bin ila 160 bin arasındadır. Yurtdışındaki gastronomi konulu YouTuberlar ile karşılaştırma yapılırsa, Türkiye'de gastronomi alanında YouTuberlık yeteri kadar gelişmemiştir. Takipçi sayısı bakımından bu alanın önemi daha yeni yeni fark edilmektedir.

Araştırmada, takip ettiği YouTuberın içeriğine yaptığı yorumu çok beğeni alan kişiler evren için tipik bir örnek olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında, 17 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmalar çevrimiçi ortamda önce soru formu gönderilerek, daha sonra ise YouTube üzerinden mesajlaşmaya yolu ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Medeni Durumu	Eğitim Düzeyi	Takip Ettiği YouTuberlar	Takip Süresi
Katılımcı 1	Kadın	18	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 1, 3 ve 4	1 yıldan fazla
Katılımcı 2	Erkek	18	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 2, 3 ve 5	1 yıldan fazla
Katılımcı 3	Erkek	19	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 2, 3 ve 5	3-6 ay
Katılımcı 4	Erkek	19	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 1, 2, 3 ve 5	3 aydan az
Katılımcı 5	Kadın	20	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 2, 3 ve 5	6-9 ay
Katılımcı 6	Kadın	20	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 2 ve 4	6-9 ay
Katılımcı 7	Kadın	20	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 2, 3 ve 5	3 aydan az
Katılımcı 8	Kadın	20	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 1, 2 ve 3	9-12 ay
Katılımcı 9	Erkek	21	Öğrenci	Bekâr	Lise	YouTuber 4 ve 5	9-12 ay
Katılımcı 10	Erkek	22	İşçi (Özel Sektör)	Bekâr	Lise	YouTuber 1, 2, 3 ve 4	3-6 ay
Katılımcı 11	Erkek	24	İşsiz	Bekâr	Lisans	YouTuber 1, 2 ve 3	6-9 ay
Katılımcı 12	Erkek	24	Polis	Evli	Lisans	YouTuber 1 ve 3	6-9 ay
Katılımcı 13	Kadın	24	Öğretmen (Özel Sektör)	Bekâr	Lisans	YouTuber 1 ve 3	3 aydan az
Katılımcı 14	Erkek	25	Mühendis (Özel Sektör)	Bekâr	Lisans	YouTuber 2 ve 3	3-6 ay
Katılımcı 15	Kadın	26	Esnaf	Evli	Lise	YouTuber 3	3-6 ay
Katılımcı 16	Erkek	29	Memur	Evli	Ön lisans	YouTuber 1	3-6 ay
Katılımcı 17	Erkek	32	İşçi (Özel Sektör)	Evli	Lisans	YouTuber 2 ve 3	3-6 ay

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların 10' erkek 7'si kadındır. Bunlardan sadece 4'ü evli; diğer 13 katılımcı ise bekârdır. Katılımcıların eğitim düzeyi göz önüne alındığında 5'i lisans mezunu, 9' u lise mezunu ama bunlardan 7'si lisans öğrencisidir. Diğer katılımcılardan 2'si lise eğitimine devam ederken 1'i ön lisans mezunudur. Katılımcılardan 8'i YouTuber 1'i; 11'i YouTuber 2'yi; 14'ü YouTuber 3'ü; 4'ü YouTuber 4'ü ve 6'sı YouTuber 5'i takip etmektedir. Katılımcılardan 2'si yalnızca bir YouTuberı; 6'sı iki YouTuberı; 7'si üç YouTuberı ve 2'si dört YouTuberı takip etmektedir. Araştırma kapsamında belirlenen YouTuberların hepsini aynı anda takip eden katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcılardan 3'ü 3 aydan az; 6'sı 3-6 ay arası; 4'ü 6-9 ay arası; 2'si 9-12 ay arası ve 2'si ise 1 yıldan uzun süredir yemek konulu içerik hazırlayan YouTuberları takip etmektedir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veriler görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşme formu katılımcılara gönderilerek doldurmaları istenmiştir. Daha sonra katılımcılardan cevabı anlaşılmayan sorular hakkında detaylı bilgi almak için çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veri toplama formundaki görüşme soruları literatür taramasından sonra uzman görüşü alınarak düzenlenmiştir. Araştırma soruları uzman düzeltmeleri sonucu içerik geçerliği sağlanarak oluşturulmuştur. Görüşme formunda yer alan ve katılımcılara yöneltilen sorular şunlardır:

- YouTuber(lar)ı neden takip ediyorsunuz?
- YouTuber(lar)ın görüşlerine neden önem veriyorsunuz?
- YouTuber(lar)ın tavsiyesi ile gittiğiniz yiyecek içecek işletmeleri beklentilerinizi karşıladı mı? Neden?

Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler önce NVivo 12 programına aktarılmış sonra da nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz; elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla sık sık doğrudan alıntıların kullanıldığı ve elde edilen sonuçların neden- sonuç ilişkileri çerçevesinde yorumlandığı analiz tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Katılımcıların her bir soruya verdiği cevap aynen sunulma yoluna gidilmiştir. Ayrıca, içerik analizi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamayı (Yıldırım ve Şimşek, 2013) amaçladığından, verilerin analizi için uygun olduğundan çalışmada içerik analizi de kullanılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla üçlü uzman çözümlemesine başvurulmuş ve ortak noktalar dikkate alınarak güvenilirlik artırılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Katılımcıların YouTuberları takip etme nedenlerinin, YouTuberlar ile kurdukları duygusal bağların neler olduğunun, YouTuber tavsiyesi ile ziyaret ettikleri mekânlardan beklentilerinin karşılanma düzeylerinin ve YouTuber(lar)ı gelecekteki tavsiyesini dikkate alma düzeylerini belirlemek amacıyla 17 YouTuber takipçisi ile yapılan görüşmelerin temel alındığı bu çalışmada ifadeler aynen sunulma yoluna gidilmiştir. Daha sonra bulgular içerik analizi ile temalandırıldıktan sonra yorumlanmıştır. Katılımcıların görüşleri gizlilik esasına sadık kalınarak isimleri kullanılmadan kodlanmak suretiyle aktarılmıştır. Katılımcılar "K" olarak kodlanmış ve birbirlerinden ayırt edilebilmeleri için 1'den 17'ye kadar numaralandırılmışlardır.

YouTuber(lar)ı Takip Etme Nedenlerine İlişkin Görüşler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Katılımcıların gastronomi konulu içerik hazırlayan YouTuberları neden takip ettiklerine ilişkin alınan cevaplar doğrultusunda 3 alt tema ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; yeni mekânlar öğrenme, yeni yemekler öğrenme ve eğlenme olarak adlandırılmıştır.

Yeni Mekânlar Öğrenme İsteği

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde, YouTuberların ziyaret ettikleri mekânların genel olarak yerel halk tarafından bilinen salaş mekânlar olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Salaş mekânlardaki yemeklerin lezzetine vurgu yapan katılımcılar bu mekânlar hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla YouTuberları takip ettikleri tespit edilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların yaşadıkları veya yakın gelecekte ziyaret edecekleri yerlerdeki mekânları öğrenmek için YouTuberları takip ettikleri belirlenmiştir. Bu alt temaya göre katılımcılar tarafından vurgulanan bazı görüşler şöyledir:

> *"Yaşadığım yerdeki salaş mekânları gezdikleri için takip ediyorum. Aslında çoğu burada yaşadığım için çoğu mekânı etrafımda duyuyorum ama daha önce hiç gitmediğimden oralar hakkında bilgi sahibi olmak için takip ediyorum. Zaten gittikleri mekânın çoğu buralarda bilinen mekânlar oluyor. Bir de fiyatlarını önceden öğrenmek için takip ediyorum."* (K2).
>
> *"Memleketimdeki dükkânları ve fiyatlarını öğreniyorum. Hem önceden oralara gidip gitmeme konusunda en azından biraz fikrim oluyor."* (K3)
>
> *"Aslında yeni yerler öğrenmek istiyorum, böyle salaş ama lezzetli yerler. Çoğu dükkânı duyuyorum ama gidip gitmeme konusunda emin olamadığım için bunları takip ederek buralar hakkında çoğu şeyi öğreniyorum."* (K4).
>
> *"Değişik mekânları öğreniyorum. Yarın bir gün yolum düşerse veya misafirim filan gelirse gidebilirim."* (K9).
>
> *"Güzel yerleri öğreniyorum. Gidip gitmemek konusunda aklımda bir şey kalmıyor. Görüyorum bunları izleyerek, iyi yerleri yani lokantaları görmüş oluyorum."* (K10).
>
> *"Mekânların fiyatlarını öğrenmek istiyorum. Gittiğimde nelerle karşılaşacağımı bilmek istiyorum. Bunlar zaten geziyorlar benim yerime, ben de oradan takip ediyorum."* (K13).
>
> *"Adana'daki kebapçıları öğreniyorum. ...'ı izlerken aslında mekânın arkasını yani mutfağını da görüyorum. Basit ayrıntılar bile oranın temiz olup olmadığını gösteriyor. Eğer temiz değilse ben de gitmiyorum. İşime geliyor buradan onları görmek, diğer türlü sadece yiyip içip kalkıyoruz pek emin olamıyoruz arkada neler oluyor."* (K17).

Araştırmaya katılanların önemli bir kısmının öğrenci olması ve dolayısıyla gelir durumunun düşük olması nedeniyle, çoğu katılımcı işletmelerin fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla YouTuberları takip ettiği bulunmuştur.

Yeni Yemekler Öğrenme İsteği

Katılımcıların yöresel yemekler hakkında bilgi sahibi olmak için YouTuberları takip ettikleri görülmüştür. Özellikle yöresel yemeklerin orijinal hazırlanma yöntemlerini ve temel malzemelerini öğrenmek istedikleri de görülmüştür. Bu alt temaya ilişkin katılımcılardan bazılarının görüşleri şöyledir:

> *"Ya güzel yemekler öğrenmek istiyorum. Bunlar gittikleri yerde yemeklerin püf noktalarını da öğreniyorlar. Biz de bunlarla öğrenmiş oluyoruz. Çoğu zaman hep aynı şeyler yemek yerine farklı yemeklerde görüyoruz."* (K1)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

> *"Bir yandan da yeni yemekler öğreniyoruz. Bazı yemekleri ben mesela hiç bilmiyordum bunların sayesinde öğrendim hem aslının nasıl olduğunu da anlatıyorlar. Ben adana kebabı pişince dağılırsa güzel olmaz sanıyordum meğer zırhtan geçen kıyma pişince dağılırmış, aslında olması gereken oymuş. Böylece öğrendik. Hep aynı yemekleri öneriyordum etrafıma, artık yeni yemekler de öğrendim. Farklı farklı yemekler varmış aynı etten yapılan. Biz sadece kebap söyleyip geçiyorduk."* (K2).

> *"Bazen arkadaşların yanına gidecek oluyorum orada ne yenir içilir bilmiyorum. Bari buradan izleyerek oranın nesi meşhur onu öğreniyorum. Her zaman gidemediğim yer olsa da en azından yeni yemekler öğrenmiş oluyorum. Bazen basit olanları ben de evde deniyorum."* (K7).

> *"Kız arkadaşımın yaşadığı yerde geziyorlar, bir şeyler öğrenip onunla yemekler hakkında konuşmak güzel oluyor. Yemeklerin yapılışını da anlatıyorlar, hatta her aşamasını gösteriyorlar iyi oluyor yani."* (K14).

> *"Yeni yemekler öğrenmek istiyorum. Sürekli gezdikleri için çok ilginç yemekler ve farklı kültürler öğreniyorum. Özellikle meşhur yemekleri öğrenmek istiyorum."* (K16).

Katılımcıların yeni yemekler öğrenmenin yanında, yemeklerin temel malzeme ve pişirme yöntemlerini de öğrenmek istedikleri görülmüştür. Katılımcılar, özellikle illerin meşhur yemeklerini öğrenmek için YouTuberları takip etmektedir.

Eğlenme Amaçlı

Katılımcıların eğlence ve boş zamanlarını değerlendirme amaçlı YouTuberları takip ettikleri tespit edilmiştir. Bu alt temaya ilişkin katılımcılardan bazılarının görüşleri şöyledir:

> *"Boş zamanlarımda veya yemek yerken açıp izliyorum. Yani boş zamanları doldurmak için güzel oluyor."* (K5).

> *"... eğlenceli sunum yapıyor. Yani güzel oluyor izlemek, laf sokuyor arada benim de hoşuma gidiyor izlemek. Hem bir şeyler de öğreniyoruz yemeklerle işletmelerle ilgili."* (K8).

> *"İzlerken iyi zaman geçiriyorum. Eğlenceli oluyor yani, çoğu esnaf doğal olduğu için keyifli oluyor."* (K15).

Katılımcıların YouTuberların hazırladıkları içerikleri eğlenceli buldukları için de YouTuberları takip ettikleri görülmektedir.

YouTuber(lar)ın Görüşlerini Dikkate Alma Nedenlerine İlişkin Görüşler

Katılımcıların gastronomi konulu içerik hazırlayan YouTuberların görüşlerini dikkate alma nedenlerine ilişkin alınan cevaplar doğrultusunda 2 alt tema ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; güven duyma ve empati kurma olarak adlandırılmıştır

Güven Duyma

Katılımcıların büyük çoğunluğu (13 kişi) YouTuberları güvenilir buldukları için onların görüşlerine önem verdiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu alt temaya ilişkin görüşlerinden bazıları şöyledir:

> *"Güveniyorum. Zaten güvenmezsem takibi bırakıyorum. Damak tadına da gittiği yer hakkında yaptığı değerlendirmelere de güveniyorum."* (K1).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Adam doğal olduğu için güveniyorum. Amacı para kazanmak değil gibi geliyor. Vardır tabi öyle bir amacı ama yine de gittiği yerleri reklam için değil de bizim için ziyaret ediyor. Bizimle empati kuruyor. Mesela fiyatı yüksekse söylüyor, tadını beğenmedim demiyor ama biz yorumlarından ne demek istediğini anlıyoruz. Güveniyorum yani onun için görüşleri benim için önemli." (K3).

"Güvendiğim için önemsiyorum. Benim gibi düşünüyor. Mesela öğrenciyseniz bu ucuz bu pahalı diyor. Bunu yersen doyarsın bunla doymazsın diyor. Benim dilimi konuşuyor, ben de ona güveniyorum." (K4).

"Güveniyorum. Ben samimi buluyorum hem. Para kazanacağım diye yalan söylemiyor, en azından neyse onu söylüyor. Güven veriyor bana yani." (K6).

"Aynı yerde yaşadığım için damak tadına güveniyorum. Yeme tarzı alışkanlıkları bana benziyor. Yaptığı yorumları benimle aynı. Yani daha önce gittiğim yerlere yaptığı yorumları aynı benimle. Ben de onun için onun yorumlarına güveniyorum." (K9).

"Samimi bulduğum için görüşlerini önemsiyorum. İçten konuşması ona güvenmemi sağlıyor. Güvendiğim kişinin görüşünü önemserim. Zaten güvenmediysem takip de etmem. Diğerlerini onun için takip etmiyorum ben." (K14).

"Tek unsur güven duymam. Güvendiğim için dediklerine değer veriyorum." (K15).

"Damak tatlarına güveniyorum. Uzmanlıklarına güveniyorum, adam iyi yiyor sonuçta." (K16).

Katılımcıların, YouTuberların görüşlerine önem vermelerinin temel sebebi onlara güvenmeleridir. Güven konusunda farklı kodlamalar yapılabilir. Bu konuda YouTuberların uzmanlıklarına duyulan güven veya kişiliklerine duyulan güven konusunda detaylı araştırma yapılabilir.

Empati Kurma

Katılımcılar YouTuberların kendileriyle empati kurduklarını belirtmişlerdir. Takipçilerle empati kurdukları için katılımcıların YouTuberların görüşlerini önemsedikleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan bazılarının empati kurma alt temasına ilişkin görüşleri şöyledir:

"Bir yere giderken takipçilerini düşünerek gidiyor. Takipçilerinin taleplerine göre geziyor. Bence bu iyi bir şey. Onun için dedikleri beni etkiliyor." (K2)

"Aynı dili konuştuğumuzu düşünüyorum. Empati kurabiliyor takipçileriyle. Onun için görüşlerini önemsiyorum." (K5).

"Empati kurma konusunda iyi. Diğerleri gibi …'e gidip dünya kadar para verip sonra yorum yapmıyor. Gittiği yerdeki her şeyi farklı takipçiler açısından değerlendiriyor. Parası olan var olmayan var bunu biliyor." (K17).

YouTuberların takipçileriyle aynı dili konuşmaları, onların üzerindeki etkisini de arttırıyor. Empati yeteneği yüksek olan YouTuberlar daha başarılı olacaktır.

YouTuber(lar)ın Tavsiyelerinin Beklentileri Karşılama Durumuna İlişkin Görüşler

Katılımcıların gastronomi konulu içerik hazırlayan YouTuberların tavsiyeleri ile gittikleri işletmelerden neden memnun kaldıklarına veya kalmadıklarına ilişkin alınan cevaplar doğrultusunda 4 alt tema ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; lezzet, hizmet, hijyen ve fiyat-porsiyon uyumu olarak adlandırılmıştır.

Lezzet

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Katılımcıların lezzet konusunda YouTuberlar ile benzer görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Takipçilerin lezzet açısından genel olarak beklentilerinin karşılandığı bulunmuştur. Katılımcıların lezzet alt temasına ilişkin görüşlerinden bazıları şöyledir:

"*Beğendim. Lezzetliydi.*" (K1).

"*Memnundum. Lezzeti bahsettiği gibiydi.*" (K2).

"*Çok memnun olmasam da lezzeti iyiydi.*" (K3).

"*Birkaç defa tavsiye ettiği yere gittim yemeklerin tadı iyiydi.*" (K4).

"*Memnun kaldım. Videoda bahsettiği gibi tadı güzeldi.*" (K5).

"*Lezzetliydi.*" (K6).

"*Pişman olmadım. Damak tadımız benziyor zaten.*" (K8).

"*Karşıladı. Yemeklerin tadı güzeldi.*" (K10).

"*Tadını beğendim. Lezzetli çıktı*". (K11).

"*Videoda anlattığı gibiydi yemekler. Güzeldi tadı.*" (K13).

Takipçilerin damak tadını beğendikleri YouTuberları takip ettiği görülmektedir. Yemeklerin lezzeti konusunda takipçilerle YouTuberların aynı fikirde olduğu görülmektedir.

Hizmet

Katılımcılar hizmet konusunda genel olarak memnun kaldıklarını dile getirmişlerdir. Bu konuda memnuniyetsizlikteki önemli unsur YouTuberlara özel hizmet edildiğinden takipçilerin aynı hizmeti alamamalarıdır. Katılımcıların hizmet alt temasına ilişkin bazı görüşleri şöyledir:

"...çalışanların bize hizmeti tabi onlarınki gibi değil. Onlara özel hizmet yapıyorlar." (K3).

"Servis konusunda öyle memnun kaldığım bir yer olmadı. Gittiği yerler zaten bilindik yerler olunca kalabalık oluyor. Onlara yapılan servis bile gelmiyor. 4 meze diyor 3 meze geliyor. Kişi başı gelmiyor mesela meze 2 kişiye 1 porsiyon meze geliyor yani." (K4).

"*Servis öyle hızlı değildi, yarım saat beklediğimi bilirim. Servis iyi olmasa da diğerleri iyiydi.*" (K6).

"*Hizmeti onlarınki gibi özel olmuyor ama memnundum.*" (K7).

"*Onların gittiği yerlere öğün dışı zamanlarda giderseniz servis de iyi oluyor. İşte kalabalık olunca hizmetleri çok da iyi diyemem.*" (K8).

"Servisten de memnun kaldım. Videolarda gördüğüm gibiydi." (K9).

"Hizmeti yeterliydi. Beğendim yani." (K11).

Her ne kadar takipçiler hizmet konusunda işletmelerden çok memnun kalmasalar da çoğu bu durumu kabullenmiştir. Bazıları ise bu durumu doğal karşılamaktadır.

Hijyen

Katılımcılar hijyen konusunda genel olarak memnun kaldıkları görülmüştür. Katılımcıların hijyen alt temasına ilişkin bazı görüşleri şöyledir:

"*Hijyen konusunda sıkıntı yoktu.*" (K2).

"*Temizliği iyiydi. Ben memnundum.*" (K7)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Temizdi gittiklerim. Ufak tefek şeyler olsa da genel olarak sağlıklı bir ortamdı." (K10).

"Temizdi, zaten bilindik yerler." (K11).

"Hijyen konusunda memnun kaldım ben. Gayet temizdi." (K12).

"Zaten izlerken temiz olmadığını düşündüğüm yere gitmiyorum. Gittiklerimde beklediğim gibi çıktı." (K14).

"Sorun yoktu. Ben beğendim. Bazen oluyor aksilikler, ama idare ediyorum. Memnun kaldım yani." (K17).

Takipçilerin hijyen konusunda tereddüt ettikleri yiyecek içecek işletmelerine gitmedikleri bulunmuştur. Bu konuda, eğer videolarda işletmenin hijyenikliğiyle ilgili takipçilerin aklında kötü bir imaj oluşmuşsa, YouTuberların görüşlerini dikkate almadıkları söylenebilir.

Fiyat-Porsiyon Uyumu

Fiyat-porsiyon konusunda katılımcıların beklentilerinin karşılanamadığı görülmektedir. Katılımcılar, fiyat konusunda YouTuberların söylediklerinin doğru olduğunu belirtseler de işletmelerin porsiyonda oynama yaptıklarını düşünmektedirler.

"Fiyat söylendiği gibiydi. Ama porsiyon konusunda aynı şeyi diyemeyeceğim." (K4).

"Porsiyon videoda gösterilenle aynı değildi. Daha az verdiler. ...'in masasına gelenle bana gelen aynı porsiyon değildi." (K5).

"Gramaj farkı vardı. Porsiyonları standart değil. ...'ye sanki daha büyük vermişlerdi. Bana gelen kesinlikle farklıydı." (K8).

"Genel olarak aynıydı videodakiyle. Ben memnun kaldım." (K12).

"Tablada satanlarınki hep videolarla aynı oluyor ama lokantalardaki porsiyonlar biraz farklı sanki." (K14).

"Yok ya aynı porsiyon gelmiyor, fiyatı aynı ama porsiyonu daha az." (K15).

"Ben memnun kaldım. Sanki az gibiydi ama çok da sorun olacak durum değildi." (K17).

Porsiyon konusunda takipçilerin memnuniyetsizlik yaşadıkları görülmektedir. YouTuberların içerik hazırladıkları işletmelerden standart porsiyon talepleri olsa da işletmeler porsiyon konusunda samimi olmadıkları düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma ile YouTuberların potansiyel gastronomi turistleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Günümüz neslinin sosyal medya fenomenlerini dikkate aldığı ve onların görüşlerini benimsediği görülmektedir. Çalışma ile video içeriği hazırlayan Vlogger ve/veya YouTuberların takipçilerinin tüketim alışkanlıklarına doğrudan etki ettikleri bulunmuştur. Takipçiler güvendikleri ve empati kurdukları YouTuberların önerileri ile yiyecek içecek işletmelerini ziyaret etmektedir. Buna ek olarak, takipçilerin YouTuberları takip etme nedenleri arasında yeni mekânlar (yiyecek ve içecek işletmeleri) ve yemekler öğrenme istekleri göze çarpmaktadır. Bu konuda ilk -ve belki de akılda kalıcı- bilgilerin potansiyel turistlere YouTuberlar tarafından aktarılmasında yaşanacak sorunlar, gastronomi turizmini de olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle, gastronomi içeriği hazırlayan YouTuber ve/veya Vloggerların destinasyon yöneticileri tarafından dikkate alınmaları ve gerekli bilgilendirmeleri birinci elden yapmaları gerekmektedir. Yapılacak yanlış içeriklerin YouTuberlar tarafından büyük kitlelere

 ISBN: 978-625-7029-53-7

aktarılması durumunda destinasyon gastronomi imajını düzeltmek çok zaman ve emek isteyecektir. Dolayısıyla önlemlerin şimdiden alınmaya başlanması gerekmektedir. Yalnızca destinasyon yöneticileri değil, YouTuberlar da üzerlerine düşen sorumlulukların farkında olmalıdır. Özellikle küresel ölçekte tanıtımlar ve değerlendirmeler yapan YouTuberların bu konuya daha da önem göstermeleri gerekmektedir.

Günümüzde destinasyon imajlarının oluşturulmasında sıklıkla başvurulan araçların başında sosyal medya platformları gelmektedir. Gastronomi turizmi için destinasyon imajı oluşturmada YouTuberlar aktif olarak kullanılmalıdır. Takipçileri genç kitlelerden oluşan YouTuberların turistler üzerindeki etkisi göz ardı edilmemelidir. Bilhassa 2000 sonrası doğan ve Z kuşağı olarak adlandırılan neslin hayatında YouTuberların etkisi çok daha ciddi hissedilecektir. Gastronomi imajı oluşturmada en önemli unsurların başında gelen yöresel ürünlerin Z kuşağına YouTuberlarlar tarafından doğru aktarılması gerekmektedir. Böylece destinasyonda sağlıklı bir gastronomi imajı oluşturulabilir. YouTuberların yöresel ürünler hakkında bilgilendirilmesi amacıyla destinasyonlarda çalıştaylar düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Ananda, A.F. and Wandebori, H. (2016). The Impact of Drugstore Makeup Product Reviews By Beauty Vlogger on YouTube Towards Purchase Intentıon By Undergraduate Students in Indonesia. *International Conference on Ethics of Business, Economics, and Social Science*, Yogyakarta, Indonesia.

Berg, L. (2017). Young consumers in the digital era: The selfie effect. *Int. J. Consum. Stud. 42*, 379-388.

Elden, M. ve Bakır, U. (2010). *Reklam Çekicilikleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Fischer, E., Smith, A.N. and Yongjian, C. (2012). How does brand-related user-generated content differ across YouTube, Facebook, and Twitter?. *Journal of Interactive Marketing 26*, 102-113.

Fred, S. (2015). *Examining Endorsement and Viewership Effects on the Source Credibility of YouTubers*. Graduate Theses and Dissertations. http://scholarcommons.usf.edu/etd/5685.

Gannon, V. and Prothero, A. (2018). Beauty bloggers and YouTubers as a community of practice. *Journal of Marketing Management 34*(7-8), 592-619. DOI: 10.1080/0267257X.2018.1482941.

Gardner, J and Lehnert, K. (2016) What's new about new media? How multi-channel networks work with content creators. *Business Horizons 59*, 293-302. DOI: 10.1016/j.bushor.2016.01.009.

Hall, C.M. and Mitchell, R. (2005). Gastronomic tourism: Comparing food and wine tourism experiences. *Niche Tourism: contemporary issues, trends and cases*. Editor: Novelli, M. Oxford: Routledge.

Hall, C.M. and Sharples, L. (2003). The Consumption of Experiences or the Experience of Consumption? An Introduction to the Tourism of Taste. *Food Tourism Around the World: Development, Management, and Markets*. Editors: Hall, C.M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N. and Cambourne, B. Oxford: Butterworth Heineman.

Heo, Y.C. and Park, H.W. (2014). How are newspaper companies using social media to engage and connect with their audiences? Characteristics and forms of Korean newspapers' YouTube use. *Qual. Quant. 48*(5), 2899–2914.

Işkın, M., Şengel, Ü. ve Genç, K. (2017). Gastronomi Turizminin Türkiye Ulusal Literatürü Üzerine Bir Araştırma. IWACT 2017 International West Asia Congress of Tourism Research, (s. 316-323), Van.

Jerslev, A. (2016) In the Time of the Microcelebrity: *Celebrification and the YouTuber Zoella. International Journal of Communication 10,* 5233–5251.

Kavaklı, F.B. (2019). *Yeni Medyanın Kanaat Önderleri: YouTube Yayıncıları ve Marka İşbirliği Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Kearns, G. and Philo, C. (1993). *Selling Places. The city as cultural capital, past and present.* Oxford: Pergamon Press.

Kim, Y.H., Goh, B. and Jingxue, Y.J. (2010). Development of a Multi-Dimensional Scale for Measuring Food Tourist Motivations. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism 1*(1), 56-71.

Ku, Y.C., Kao, Y.F. and Qin, M.J. (2019) The Effect of Internet Celebrity's Endorsement on Consumer Purchase Intention. In: Nah, F. H. and Siau, K. (eds) HCI in *Business, Government and Organizations. eCommerce and Consumer Behavior.* HCII 2019. Lecture Notes in Computer Science, vol 11588. Springer, Cham.

Lee, J.E. and Watkins, B. (2016). YouTube vloggers' influence on consumer luxury brand perceptionsand intentions. *Journal of Business Research 69*(12), 5753-5760. DOI: 10.1016/j.jbusres.2016.04.171.

Lepistö, E.J. and Vahajylkka, M. (2017*). YouTubers' impact on viewers' buying behavior*. Social Sciences, Business and Administration Degree Programme in International Business, JAMK University of Applied Sciences. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/132972/Lepisto_Emmi_Julia_Vahajylkka_Miina.pdf?sequence=1.

Lim, K., Sia, C., Lee, M. and Benbasat, I. (2006). Do i Trust You Online, and if so, Will I Buy? An Empirical Study of Two Trust-Building Strategies. *Journal of Management Information Systems 23*(2), 233-266.

Liu, S., Jiang, C., Lin, Z., Ding, Y., Duan, R. and Xu, Z. (2015) Identifying effective influencers based on trust for electronic word-of-mouth marketing: A domain-aware approach. *Information Sciences 306,* 34-52.

Martinez, C. and Olsson, T. (2018). Making sense of YouTubers: how Swedish children construct and negotiate the YouTuber Misslisibell as a girl celebrity. *Journal of Children and Media 13*(1), 36-52. DOI: 10.1080/17482798.2018.1517656.

Mutlu, B. (2017). *Sosyal Medya Pazarlamasının Yeni Yüzleri YouTube İçerik Üreticileri ve Kanal Toplulukları: YouTuber - Marka İşbirliği Videoları Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.

Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons Ltd.

Scolari, C.A. and Fraticelli, D. (2019). The case of the top Spanish YouTubers: Emerging media subjects and discourse practices in the new media ecology. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies 25*(3), 496–515. DOI: 10.1177/1354856517721807.

Sharples, L. (2003). The World of Cookery-School Holidays. *Food Tourism Around the World: Development, Management, and Markets.* Editors: Hall, C.M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N. and Cambourne, B. Oxford: Butterworth Heineman.

Sigala, M. (2009). WEB 2.0, Social Marketing Strategies and Distribution Channels for City Destinations: Enhancing the Participatory Role of Travelers and Exploiting their Collective Intelligence. In M. Gascó-Hernandez & T. Torres-Coronas (Eds.), *Information Communication Technologies and City Marketing: Digital Opportunities for Cities Around the World* (pp. 221-245). Hershey, PA: IGI Global. DOI:10.4018/978-1-60566-134-6.ch011.

Warmbrodt, J., Hall, R. and Cao, J. (2010), 'Understanding the video bloggers' community', *International Journal of Virtual Communities and Social Networking 2*(2), 1–17. DOI: 10.4018/jvcsn.2010040104.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yoo, K.H. and Gretzel, U. (2011). Influence of personality on travel-related consumergenerated media creation. *Computers in Human Behavior 27*(2), 609–621.

Zengin, B. ve Işkın, M. (2017). Yerel Mutfakların Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi: Sivas Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 5*(40), 404-415.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GELENEKSEL AŞIRTMALI ABA GÜREŞİNİN SİSTEMLİ MÜSABAKA DÜZEYİNDE KAYBOLAN FOLKLORİK YAPISI

Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Aşırtmalı Aba Güreşi bazı Türk Cumhuriyetlerinde ve Türkiye'de Gaziantep'te yapılan ve halk tarafından çok sevilen geleneksel sporlarımızdandır. Aba Güreşi doğal ortamında bazı folklorik unsurları taşırken, bir minder sporu gibi salonlara taşınması, kural kaidelerin sistematik hale getirilmesi ile birtakım değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu değişiklikler; kıyafetlerde, güreşe hazırlık içeren bazı adetlerde ve güreş devam ederken ve bittiğinde bazı adaba ait davranışlar ile ilgilidir. Kıyafetlerden alta giyilen şortun dönemsel farklılık taşıması sebebiyle, güreşe ve üstteki abaya aykırı durmaktadır. Gelenekselde güreş devam ederken, güreşçilerin ihtiyacı doğrultusunda güreşin durdurulması, güreşçilerin birbirlerine bu konuda saygı göstermesi, içinde taşıdığı yardımlaşma ve hoşgörü davranışları güreşi sosyal anlamada da değerli kılarken, sistemli müsabaka düzeyinde bunları görememekteyiz. Yine, güreş bittiğinde; güreşçilerin birbirleri ile helalleşmesi, gönül alma, saygı gösterme gibi olumlu davranışlar unutulmuş, ortadan kalkmıştır. Müsabaka sistemindeki bir dizi değişiklik, yapılan ortamın doğal ortamdan farklı olması bazı adet ve gelenekten gelen davranışların yok olmasına sebep olmaktadır. Bu değişim kuşkusuz seyirci profilinde de değişikliklere yol açmaktadır. Tamamen hoşgörü ortamı ve saygıya dayalı seyirci kitlesine sahip iken, zaman içerisinde bu durum değişmiş, sporcuların arasındaki rekabet diğer sporlarda olduğu gibi seyirciyi de etkisi altına almıştır. Kuşkusuz bir geleneksel oyunu kurumsallaştırıp sistemli bir oluşum içerisine sokmak, daha çok tanınır olmasını sağlar ve popülaritesini artırır, ilgi çekici bir yapıya kavuşur. Ancak, bu tür geleneksel sporların geleneklere ve adetlere dayalı manevi yönünü ve folklorik değerini kaybetmesine izin verilmemelidir. Kaçınılmaz olarak bir taraftan sistematik bir yapıya bürünüp, sıklet sporu halinde sergilenirken, diğer taraftan gelenekselde ki uygulamalarında kaybedilmeden halk kültürü içerisinde devamını sağlamak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aba Güreşi, Aşırtma, Geleneksel Spor, Folklor, Geleneksel Oyun.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Türkler yaşadıkları binlerce yıllık süreç içerisinde üç ayrı kıtada hüküm sürmüşlerdir. Asya'nın zorlu şartlarında hayatı sürdürebilmek için bedenlerini eğitmek zorunda idiler. Bu yüzden, düğünde, bayramda, kutlamalarda ve hatta yas zamanı bile sportif faaliyet içerisinde olurlardı. Birçok atlı sporun yanında güreşte kuşkusuz en sevilen sporlardan biri idi. Türklerde güreşler içerisinde Aba Güreşi önemli bir yere sahiptir. Çünkü birçok Türk Cumhuriyetinde Aba Güreşi ya da varyantları sevilerek yapılmaktadır. "Aba güreşi; tüm güreşlerin atası olup Türklerin 5000 yıldan daha eski geleneksel ortak güreş sporudur."(Öztek, 2011; Bayraktar vd., 2012). Aba Güreşi; "Yaygın olarak Türkmenlerde Yaka Güreşi ve Kurşak Güreşi, Özbeklerde Özbek Küraş ya da Milli Küraş, Kazaklarda Balaban Küreş, Şapan Küreş veya Ulttık (Milli) Küreş, Kuzey Asya Türklerinde Ulttık Horeş, Kırım ve Tatarlarda Kurşaklı Güreş"(Akkurt, 2008) olarak yapılmaktadır. "Gaziantep İli'nde yapılan Aba Güreşleri; Horasan'dan Anadolu'ya göç edip Barak Bölgesi'ne yerleşmiş Türkmenler tarafından yapılmaktadır. Aslen; Göktürklerin devam olan, İrani ve İslami etkilerle Türkmen adını alan bu topluluklar Hazar Denizi'nin kuzey doğusundan başlattıkları son göçlerle birlikte Anadolu'ya gelerek Osmanlı'nın da iskânı ile bir kısmı son durakları olan Gaziantep ve çevresine yerleşmişlerdir"(Tuzcuoğulları, 2014).

Eskiden Anadolu'nun birçok yerinde bu güreş yapılırken, günümüzde Gaziantep ve Hatay illeri ile sınırlanmıştır. Gaziantep'de Aşırtmalı, Hatay'da ise Kapışmalı şekli ile yapılır. Önceden bu illerde de düğünlerin ve bayramların vazgeçilmez spor faaliyetlerindendi. Ancak, günümüzde sadece Türkiye Geleneksel Spor Dalları Federasyonu'nun yılda bir kez düzenlediği turnuvalarda bu güreşler yapılmaktadır.

Güreşler genellikle harman yerinde yapılır. Çünkü harman yerleri düzlük ve taştan temizlenmiş yerlerdir. Güreşler seyircinin toplanır daire şeklinde yere çökmesi ya da oturmasıyla oluşur. Ortada kalan alana çukur denilir. "Çukurda çamur olduğu zaman saman serpiştirilir. Kayganlık giderilmeye çalışılır. Taşlar varsa toplanır. Diken varsa ayıklanır. Zemin yumuşatılır"(Keskin, 1978). Güreş isminden de anlaşılacağı gibi aba ile yapılır. Aba eskiden elde dokuma tezgâhında dokunurdu. Güreş abaları uzundur, içe bir şey giyilmez. Ayaklar çıplaktır, aba üzerine kuşak bağlanır. Güreşçilerin bir eli mutlaka rakibin kuşağından tutar ve güreşçiler birbirini aşırarak yere indirmeye çalışır. Oyun yerde devam etmez. Yere düşüldüğünde ya güreşçilerin birinin galibiyeti ile sonuçlanır ya da güreşe tekrar başlanır.

Güreşe eşlik eden müzik grubu vardır. Bu bütün Türk sporlarında alışılmış bir olaydır. Çünkü Türkler için bedensel faaliyetler savaşa hazırlık niteliğindedir ve savaş mehterana göre yönlendirilir. Bu sebepledir ki sporda müsabakayı yönlendirende mehterandır. Sporcular yavaşladığında mehteran cenk havası (harbileme) çalarak sporcuları şevklendirir. Aba Güreşinde de "iki davul ve iki zurnanın eşliğinde "çukur" adı verilen meydanda bekleyen güreşçiye hasım çıkana kadar anonim bir türkü olan Köroğlu çalınır. Hasımlar er meydanına çıktıktan sonra davul istimleri "harbileme" adı verilen güreş ezgilerine döner"(Keskin, 1978).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Müzik unsuru bu karşılaşmaların olmazsa olmazıdır. "Düğünlerin, şenliklerin, güreşlerin en önemli gereği davul-zurna köy meydanlarında, harman yerlerinde, çukurda, halkın aşı ekmeği kabul edip hep yanında olmuştur" Keskin, 1978). Cenk havası güreşçileri mertçe güreşe davet eder. Güreş öncesinde çalınan Köroğlu yine bir kahramanlık türküsüdür. "Alanın büyüklüğüne göre davul sayısı artırılır. Zurna ise Köroğlu çeşitlemelerinin bazı bölümlerinde serbest gezinmeler (doğaçlama) yapar. En az iki zurnanın eşlik ettiği müzikte zurnalardan biri ezgiyi icra ederken diğeri ise karar perdesinde dem tutar. Böylece doğal birçok seslilik oluşur"(Tuzcuoğulları vd., 2014)..

Güreşte sonuç Aşırtmalıda farklı, Kapışmalıda farklıdır. "Aşırtmalı aba güreşinde; kuşaktan elini bırakan el-aşıran güreşçi, sırtı yere gelen, açık düşen (yüzükoyun yere düşen), yere yanlamasına yere düşüp kalçası ve yan omuzu yere değen, sakatlanan, oyunu bırakan ve birbirine üstünlük sağlayamayan güreşçi yenik sayılır"(Bayraktar vd., 2012). "Hatay aba güreşinde ise iki omuzu yere gelen, üç ihtar alan, köprüye düşen ya da köprü pozisyonuna gelen güreşçi yenik sayılır"(Öztek, 2011; Bayraktar vd., 2012).

Aba Güreşinde Unutulan Bazı Davranışlar

Aba güreşi, federe bir yapı içerisine alınıp müsabakaların sistemli hale getirilmesi ile yeni nesillere daha kolay aktarılır olmuştur. Kulüplerin ve okul sporlarının ilgisi çekilmeye çalışılsa da bu konuda tam bir başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla tek bir federasyonun faaliyeti olarak yıldan yıla düzenlenen bir turnuva ile sınırlı olduğunu görmekteyiz. Diğer taraftan bu federe yapı içerisinde müsabakalar ile ilgili talimatlar oluşturulurken bu geleneksel spora ait folklorik yapının dikkate alınmadığını, bazı Türk töresine dayalı davranışların, geleneklerin kaybolduğunu görmekteyiz. Bu eksikleri şöyle sıralamak mümkündür:

Aba Güreşinde kullanılan giysi, aslında sadece aba ve kuşaktan oluşmaktadır. Abalar uzundur ve neredeyse dize kadar inmektedir. Köylerde bu güreşler yapılırken abanın altına bir şey giyilmez. Üst ve alt çıplaktır. Eski bir eğitimci olan Mehmet Kara bunu yoksulluğa bağlamaktadır. Çünkü aba altına göynek giyilecek olsa çekiştirmeden yırtılacaktır. Alta şalvar giyilse çekiştirmeden yırtılacaktır. Zaten halkın alım gücü zayıftır. Halk tek tip bulunabilen kumaştan içlik, başka bir kumaştan da şalvar diktirebilmektedir. Aba sert ve kuvvetli olduğu için yırtılmaz. Zaten her köyde bir birinden farklı renkte bir tane kırmızı ve bir tanede boz aba bulunur. "Boz abayı; Fıstıkçı köyleri ile Dere ve Yazı köylüleri giyerler. Kırmızı abayı daha ziyade Kıraç köyleri giyer"(Yener, 1959). Fakat güreşirken güreşçilerin biri boz, diğeri kırmızı aba giyer. Aba Güreşini erkekler yapar ve kadınlar çok uzaktan damdan seyredebilirler. Abalar uzun olduğu için ve yerde güreş devam etmediği için güreşenlerin avret yerleri gözükmez. Ekonomik durum köylerde farklı uygulamalara sebep olmuştur. "Kıldan yapılma don, tumandan uzun zıbın ya da içlik adı verilen ketenden yapılma malzemelere kadar çok çeşitli folklorik malzeme kullanımı söz konusudur"(Tuzcuoğulları ve Bakır, 2012).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Günümüzde bu şekilde yapılması gibi bir iddiamız yoktur. Ancak, "Geleneksel Sporlar" adı altında yaptığımız bu turnuvalarda gelenekten gelmeyen şortlar kullanılmaktadır. Dönemsel farklılık taşıyan futbol takımlarını temsil eden şortlar ile geleneksel bir spor icra edilmektedir. En azından şalvar kumaşından şort tasarlanıp müsabaka kıyafetleri arasına tescillenmesi gerekir. "Alta şort yerine yörede kullanılan şalvar kumaşından diz altına kadar gelecek ve tutulduğunda çok fazla yukarı gelemeyecek yapıda, paça kısımları bürümcek işlemeli, torbalı bir malzeme, giysi bütünlüğünü oluşturacaktır"(Tuzcuoğulları ve Bakır, 2012).

Düğünlerde, şenliklerde vs şekilde düzenlenen Aba Güreşlerinde unutulan önemli bir davranış vardır. Kendine güvenen güreşçi güreşin yapıldığı alan "çukura" iner ve dolaşır. Bu bir meydan okumadır. Kendine güvenen bir başka güreşçi varsa "çukurdaki güreşçinin kilosuna aşağı yukarı uygun olan" çukura iner ve meydan okuyana rakip olur. Kazanan güreşçi biraz dinlendikten sonra tekrar meydan okumak için çukurda dolaşır. Çukurda meydan okuyan güreşçiye kilo bakımından hafif bir güreşçi rakip olursa meydan okuyan onu rakip olarak kabul etmeyebilir. Bu uygulamanın günümüz sistemli turnuvalarda yapılması mümkün değildir. Fakat bu turnuvalardan başka Aba Güreşi yapılmadığına göre bu davranışta yok olup gidecektir.

Bir başka güzel davranışta güreşçilerin birbirine razı gelerek su içmesidir. Eski güreşçilerden Cemal Bakır bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır. Güreşçilerden biri güreş sırasında susadı ise (malum Gaziantep yazın çok sıcak olduğundan) rakibin rızası ile ikisi birden su içebilirler. Bu durumu hakeme bildirirler ve ortalıkta dolaşan sucu onlara külekten tasla su verir. Bu sırada güreşçiler kesinlikle tuttukları kuşakları bırakmamalıdırlar. Güreşçinin rakibinin su ihtiyacına olumlu yanıt vermesi önemli bir centilmenlik davranışı içermektedir.

Güreş sona erdikten sonra, Türk töresinde önemli bir yere sahip olan saygı; kazanana hürmet ve kaybedeni teselli kendini göstermektedir. "Aba güreşinde; yenilen güreşçi yenen güreşçinin elini öperek onu sırtında taşır. Yenen güreşçi de yenilen güreşçinin alnından öper"(Bayraktar, 2012).

Yine güreş bittikten sonra aşırı sevinç gösterisinde bulunmak güreş adabına yakışmazdı. Yenen tarafın ya da iyi bir oyun yapan güreşçinin tarafında olan seyirciler aşırı sevinç gösterisinde bulunmaz, çığlık atmaz, yenilen tarafın rencide olmasına izin vermezlerdi. "Galibi alkışlamak ayıp sayılır. Alkışlayanı izin verilmez. Güreşleri eskiden beri izleyenler zaten böyle bir hataya düşmezler"(Keskin, 1978). Aradan biri bu şekilde uygunsuz bir davranış yapacak olsa, diğer arkadaşları onu uyarır sakin olmasını sağlarlardı. Güreşçilerin centilmenliği kadar seyircilerde aynı centilmenliği göstermeliydiler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Aba Güreşinin; icra edildiği Gaziantep ve Hatay illerinde de sürekli yapılan geleneksel aktivitelerin dışına çıktığı görülmektedir. Artık eskisi gibi köy düğünleri yapılmadığından bu güreşlerde kaynağında unutulmaya başlanmıştır. Yine, halkın bir araya geldiği bayramlar, kutlamalar ve benzeri sosyal olaylarda yavaş yavaş sona erdiği için güreşlerin alanı maalesef daralmıştır. İlgili federasyonun sene de bir kez düzenlediği turnuvalarda ise çalışmamıza konu olan eski töresel ve geleneksel davranışların yapılamadığını görmekteyiz. Manevi kültürümüzün yavaş yavaş ortadan kaybolduğuna şahit olmaktayız.

Sonuç olarak; Aba Güreşinin, yeni nesillere aktarımı konusunda oldukça zayıf kalındığı görülmektedir. Kaldı ki eski geleneklerin uygulanamaması artık bu davranışların ve sosyal boyutlarının (yardımlaşma, saygı, sevgi, hürmet, hoşgörü vs.) da ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir.

KAYNAKLAR

Akkurt M., (2008). Kahramanmaraş'ta Yapılan Geleneksel Güreşlerin Tarihsel Gelişimi ve Toplum Tarafından Algılanış Biçimleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, SİÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD, Kahramanmaraş.

Bayraktar G., Erkmen N., Aka S.T., (2012). Aba Güreşi Geçmiş ve Günümüze Yansıması, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı: 200, s.231-241.

Keskin E., (1978). Aba Güreşleri, Karacan Matbaası, Ankara.

Öztek İ., (2011). Bilimsel Kuraş, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya.

Tuzcuoğulları Ö.T. ve Bakır C., (2012). Gaziantep'de Yapılan Aşırtmalı Aba Güreşinde Giysi Sorunu, 2. Uluslar arası Geleneksel ve Olimpik Güreşler Sempozyumu, 14-15 Eylül Kahramanmaraş.

Tuzcuoğulları Ö.T. vd., (2014). Gaziantep Aba Güreşlerinde İcra Edilen Müzikler Üzerine Bir Araştırma, 2. Uluslar arası Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi, Antalya.

Yener Ş.S., (1959). Gaziantep'de Eski Kıyafetler, Gaziantep Halk Bilgisi Derlemeleri, Gaziantep Kültür Derneği, Cilt: 1, Sayı: 24, Gaziyurt Matbaası, s.23-33.

Kaynak Kişiler:

Cemal Bakır, (1955). Mesleği: Güreş Antrenörü / Emekli Öğretim Elemanı. Gaziantep.

Mehmet Kara, (1957). Mesleği: Gazeteci / Yazar. Gaziantep.

Mehmet İşbilir, (1938). Mesleği: Muhtar. Dokuzyol Köyü, Gaziantep.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GELENEKSEL GIDALARDA PAZARLAMA VE GİRİŞİMCİLİK: "SİVAS PEZÜK TURŞUSU (DAL TURŞUSU)"

NESLİHAN DERELİ

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Azteca Universidad PHD Doktora Öğrencisi

ÖZET

Ülkemiz gerek coğrafi koşullar ve gerekse tarihi mirası gereği farklı yemek kültürlerine, damak zevklerine sahip zengin bir coğrafyadır. Çeşitli yörelerimizde farklı isimlerle yöre kadınları tarafından evlerde üretilen ve özellikle Sivas'a özgü olan kış sofralarının vazgeçilmez geleneksel tadı pezük turşusu (dal turşusu) önemli bir pazarlama unsuru olmalıdır. Sivas halkı tarafından oldukça sevilen bu geleneksel ürün hala yöre kadınları tarafından yine geleneksel yöntemlerle evlerde üretilmekte ve kış aylarında sevilerek tüketilen bir gıdadır. Önceleri sadece evlerde üretilip tüketilen bu gıda son zamanlarda küçük imalathanelerde üretilmeye başlayarak bakkallarda, süpermarketlerde halkın kolaylıkla ulaşabilmesi sağlanmaktadır. Pezük turşusunun Türkiye dışında da tanınır bir ürün haline gelmesi özellikle gurbetçi vatandaşlarımız tarafından sağlanmış ancak yeterli ölçüde girişimcilerin dikkatini çekmemiştir. Oysaki girişimciler için önemli fırsatlar sunan ve girişimcileri yurtdışındaki pazarlara açılmasına fırsat sunacak tekniklerin ve yeterli üretim ağının oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada öncelikle üretim ağının genişletilerek pezük turşunun markalaşmasına öncelik verilmeli, gerek yurtiçinde ve gerekse yurtdışında herkes tarafından bilinen, marka değeri bulunan bir ürün olarak tasarlanmalıdır. Özellikle yurtdışı pazarlara açılmak isteyen girişimciler için ise iyi bir SWOT analizi yapmak, daha sonra da detaylı bir mevcut pazar araştırması yaparak işletmenin kendi içyapısına ve mevcut pazar olanaklarına uygun bir pazarlama stratejisi belirlemek, başarıya giden yolda çok önemli mihenk taşı olarak göze çarpmaktadır.

Bu çalışmada Sivas pezük turşusu(dal turşusu)nun pazar olanakları üzerinde durulmuş ve mevcut duruma uygun pazarlama stratejileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Sivas'ta pezük turşusu yapan yöre kadınları ve bazı küçük imalathaneler ile görüşülmüş, üretim maliyetleri, pazarı, dağıtım koşulları, geleneksel formülü ve varsa ihracat olanakları nasıl olmalı konusunda bilgiler alınarak pekiştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Pazarlama Stratejileri, Girişimcilik, SWOT Analizi, Geleneksel Gıda Ürünleri, Sivas Pezük Turşusu

1.GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ

İhtiyaçların sınırsız, buna karşılık kaynakların kıt olduğu bir dünyada yaşıyoruz. İnsanlar, yaşamlarının büyük bir bölümünü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunarak geçirirler. Çünkü insan ihtiyaçları sınırsız olmakla birlikte, bunları karşılayacak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kaynaklar kıt ve sınırlıdır. Kaynakların kıt olduğu bir dünyada bütün ihtiyaçların karşılanması mümkün olmadığına göre, kıt kaynakların nasıl yönetilerek insan ihtiyaçlarına cevap verebileceği ile ilgilenen ekonomi bilimi bize yol gösterecektir. Hangi mal ve hizmetlerden ne kadar üretileceği, ne zaman üretileceği, kimlerin vasıtası ile üretimin gerçekleşip pazarlanacağı, üretim sonucu yaratılan değerin üretim faktörlerinin sahipleri arasındaki dağıtımının nasıl yapılacağının cevaplandırılması için girişilen çabalar ekonomik faaliyetlerin temelini oluşturur.

Ekonomi diye bir bilim dalının var oluşu ihtiyaçlarla kaynaklar arasında dengesizliğin veya kaynakların nispi kıtlığının doğurduğu seçim zorunluluğunun bir sonucudur. Günümüzde ekonomi; kıtlık ve seçim kavramlarına dayandırılmaktadır. Buna göre ekonomi; değişik kullanım yerleri olan kıt kaynakların insan ihtiyaçlarını en yüksek düzeyde karşılamak üzere nasıl kullandıkları sorusu ile uğraşan toplumsal bir bilimdir. Hangi ihtiyaçların karşılanıp, hangi ihtiyaçların karşılanmadan bırakılacağı, kıt kaynakların hangi mal ve hizmetlerin üretimi için kullanılacağı, üretilen mal ve hizmetlerin değişik kimse ve gruplar arasında nasıl bölüştürüleceği iktisatçının ilgilendiği başlıca konularıdır.

Ekonomik çalışmaların hareket noktası insan ihtiyaçlarına dayandığına göre ihtiyaç kavramına değinmek yararlı olacaktır.

Ekonomide ihtiyaç denildiği zaman, bireylerin herhangi bir şeye karşı içlerinde duydukları bir eksiklik anlaşılır. Bu böyle bir eksikliktir ki, bunun giderilmemesi halinde birey büyük bir sıkıntı duyar, kuşkusuz giderilmesi halinde ise mutluluğa erişir.

İnsanların bitmek tükenmek bilmeyen sınırsız sayıda ihtiyaçları vardır ve bunlar değişik şekillerde sınıflandırılabilir. İnsan yaşamını sürdürebilmesi için mutlak suretle karşılanması gereken ihtiyaçlarına hayati ihtiyaçlar, böyle olmayanlarına da kültürel ihtiyaçlar adı verilir.

İktisadi düzlemde çok önemli bir mevkiye sahip olan girişimcilik hemen hemen tüm iktisatçılar tarafından emek, sermaye ve toprakla birlikte üretim faktörlerinden biri arasında sayılmaktadır. Hatta bazı kaynaklarda girişimcinin diğer üç faktörü bir araya getirecek ilk unsur olması düşüncesinden yola çıkarılarak girişimciliğin en önemli üretim faktörü olduğu savında bulunulduğu bile görülmektedir. İlk kez 18. Yüzyılda İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından girişimciliğin tanımı yapılmış; özellikle risk üstlenen fonksiyonu üzerinde durulmuş ve girişimci, henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretimin girdilerini ve hizmetlerini satın alan ve üreten kişi olarak ifade edilmiştir. Zaman içinde yapılan farklı çalışmalarla birlikte, girişimcinin risk üstlenmenin yanı sıra üretim girdilerini örgütleme ve yönetme niteliğine sahip olma fonksiyonunun, yenilikçi ve dinamik olma gereksinimlerinin de üzerinde durulmuştur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Girişimci düşüncenin temel bileşenleri olarak yenilikçi ve yaratıcı olma, risk alma, öncü olma ve rekabetçi düşünme olmak üzere dört ana özellik ele alınmaktadır. Bunlardan yenilikçilik ve yaratıcılık iktisat tarihi boyunca her zaman çok önemli bir yere sahip olsa da özellikle gittikçe küreselleşen ve bilgi aktarımının çok çabuk gerçekleştirilebildiği günümüz koşullarında farklılaşma yaratabilmesi adına çok daha büyük önem kazanmış olan bir olgudur. Modern girişimcilik dünyasında yenilik getirmeyen ya da yaratıcı olmayan fikirlerin tutunabilmesi mümkün değildir. Risk unsuru ise girişimcilik kavramının ilk ortaya konduğu tarihten beri girişimcilik kavramıyla birlikte anılmış, hatta zaman içinde bu kavramla adeta özdeşleşmiş bir olgudur. Bir girişimci herhangi bir girişim düşüncesini ortaya koymadan önce teknolojik değişim, pazar yapısı, kamusal düzenlemeler ve kısıtlar, rekabet türü ve şiddeti gibi belirleyici unsurları göz önünde bulundurmak zorundadır. Rekabet koşullarının sağlıklı uygulanabilmesi halinde bu durum tüketicilere daha fazla seçenek, daha iyi bir kalite ve daha düşük bir fiyat düzeyi olanağı sağlayarak tüketicilerin de lehine bir sonuç doğuracaktır. Bahsini ettiğimiz bu niteliklerden yalnız birinin dahi eksik olması girişimin başarısız olmasına sebebiyet verebilir. Girişimci, üretimi organize etme ve sağlama, ürün çeşitliliğini sağlama, sermaye birikimine yol açma, yeni pazarlar ve yeni satış yöntemleri yaratma, bütün bunların sonucu olarak da istihdam yaratma gibi işlevleri yerine getirebilmiş olacaktır.

2.GELENEKSEL GIDALAR VE SİVAS PEZÜK TURŞUSU

Geleneklerin, tarihin ve kültürel mirasın bir parçasını oluşturan geleneksel gıdalar; spesifik özelliklere sahip, üretimde geleneksel hammadde ve bileşenlerin kullanılması, kendine özgü kompozisyona sahip olması, üretimde veya işlenmesinde geleneksel metotların kullanılması nedeniyle benzer diğer gıdalardan açık bir şekilde ayrılan gıda maddeleridir. Geleneksel Sivas Pezük turşusu da kendine özgü yapılışı ve tadıyla benzer diğer gıdalardan açık bir şekilde ayrılmakta olan yöresel ve geleneksel bir lezzettir.

Genel anlamda Sivas'a has hamur işleri, kırmızı et ürünlerinden yapılan Sivas Köftesi Türkiye'nin her yerinde hatırı sayılır bir şöhrete sahiptir. Bunun en önemli sebepleri arasında, Anadolu'da yaygın olan hamur işlerinin vazgeçilmez olması ve diğer taraftan küçük ve büyükbaş hayvanların sağlıklı şartlarda, doğal ortamlarında sürülerin yayılarak yetiştirilmesi neticesinde elde edilmiş olması yüksek kaliteyi beraberinde getirmektedir. Ancak mutfak kültürünün genel itibari ile kırmızı et ve hamur işlerine dayalı olmasına rağmen doğal ortamda yetişen, kadınların evde geleneksel yöntemlerle turşusunu yaparak, kış sofralarının vazgeçilmez lezzeti olan pancar, halk arasında pek bilinmese de son derece faydalı bir ılıman iklim bitkisidir.

Pezük, (bazı kaynaklarda ve halk arasında pezik diye de bilinir) pancarın toprak üstünde kalan sapıdır. Pazı ise yaprağıdır. Değeri çok iyi bilinmeyen, hatta kesilip atılan bu parçanın yani pezüğün faydaları tıp açısından kayda değerdir. Pezük turşusunun tüketimi, pancar turşusu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kadar yaygın olmasa da son dönemlerde küçük imalathaneler vasıtası ile bakkal ve süpermarketlerde yerini almıştır.

Sosyal ve aile hayatımızın hemen hemen her aşamasında yaşanılan sorunlar ve aksaklıklar, ister istemez bizleri stresli bir hayatın içerisine çekiyor. Stres ise artık günümüzde sayamayacağımız kadar fazla hastalığın doğrudan ve/veya dolaylı olarak tetikleyicisi konumundadır. Yani çağın hastalığıdır! Dolayısı ile insanlar da, stresten uzak durmanın ve etkilerini en aza indirgemenin yollarını aramaya başlamıştır. Ağrı kesiciler, antibiyotikler ve sakinleştiriciler gibi yığınla kimyasalların hayatımıza girmesine rağmen stresin etkilerini bitirmek için alternatif tıp yöntemleri bir hayli revaşa girmiş ve bizleri birçok bitkiye yönlendirmiştir. İsmi geçen bitkiler arasında pezük de yerini almış ve içinde bulundurduğu B vitamini, B6 vitamini ve fosfor sayesinde strese iyi geldiği ve sakinleştirici etkisi olduğunu uzmanlar ortaya koymuştur.

İçerdiği B ve B6 vitaminleri sayesinde karaciğer hastalıklarına karşı koruyucu bir etkisi olan pezük, ayrıca karaciğere bağlı hastalıkların tedavisinde de etkili bir bitkidir. Çok miktarda vitamin ve fosfor içeren pezük, sindirime faydalıdır. İçerdiği yüksek oranda lif miktarı ile sindirim sistemini güçlendirip, vücudumuzdaki atıklardan kurtulmaya yardımcı olur. Bunun için yöre halkı çiğ olarak salatalarda veya hafif haşlanmış olarak da tüketir. Birçok hastalığın koruyucusu olan bu doğa mucizesi bitki, Avrupa'da yapılan araştırmalara göre kanser, lösemi ve vereme karşı koruyucu etkisini kanıtlamış ve tedavisinde de yardımcı olarak kullanılmaktadır. İçerdiği betalain grubu sayesinde hücre, enzim ve proteinleri korur. Bu madde sadece kalp ve damar dostu değil diğer tüm iç organların korunmasına yardımcı olur. Ayrıca damarların genişlemesini sağlayarak tansiyon düşürücü etkisi vardır.

Sivas pezük turşunun hazırlanışında değişen uygulamalar bulunsa da genel hatlarıyla hazırlanışı şöyledir: Sonbaharda toplanan pancarın dalları ince ince ayrılır(sıpırtılır) ve sıcak suda haşlanır. Turşu kabına konularak sirke, sarımsak, pul biber, tuzlu suyu konularak turşu kurulur. Burada gerek kadınlar ve gerekse küçük üretici bir ölçek kullanır. Genel itibariyle bir ölçeğe dayandırılacak olursa; 1 kg pancar sapı için, 1 baş sarımsak, 1 fincan sirke, 2 yemek kaşığı pul biber, 2 yemek kaşığı tuz ve 1 lt su kullanılarak hazırlanır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde gerek yöre kadınları, gerek üretici ve gerekse sağlık kuruluşları ile yapılan görüşmelerde, bu tarife uygun üretimin yüksek kalite ve sağlık açısından herhangi bir kimyasal bulundurmaması açısından faydalı olduğu görüşülmüştür.

3.ARAŞTIRMA VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu çalışmada, geleneksel Sivas pezük turşusunun tanıtılması ve genel özelliklerinin irdelenmesi yanı sıra, Sivas pezük turşusu pazar olanaklarının üzerinde durulmuş ve mevcut duruma uygun pazarlama stratejileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Sivas pezük turşusu üreten üreticiler, satıcılar ve yöre kadınları ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş, pezük turşusu pazarı, üretim maliyetleri, dağıtım koşulları, varsa ihracat olanakları gibi konularda üreticilerden ve satıcılardan birebir bilgiler alınmıştır. Çalışmada pazar koşulları ve olanaklarına yalnızca üreticinin gözünden bakmak yanılgısına düşülmemiş, bu amaçla Sivas ili merkez ilçesinde değişik sosyo-ekonomik çevrelerden tüketiciyle birebir görüşmeler yapılmış, böylelikle pezük turşusu pazarının güçlü ve zayıf yönleri, pazara yönelik tehdit ve fırsatların belirlenmesi hususunda hem üreticinin hem de tüketicinin istek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak objektif bir çalışma gerçekleştirme imkânı yaratılmıştır.

Birebir mülakatlardan elde edilen bulgular aynı pota içinde eritilerek bir anlamda üreticilerden ve tüketicilerden istek ve taleplerinin örtüşme düzeyi test edilmiş, zaman zaman üreticilerden, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını göz ardı ettikleri, bunun da pezük turşusu pazarının genişlemesine olumsuz etki ettiği gözlemlenmiştir.

4.BEKLENTİLER VE BULGULAR

Bu çalışmada pezük turşusu üreten KOBİ'lerle ve tüketicilerle yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen bulgular ışığında söz konusu KOBİ'ler için bir SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. Bilindiği gibi SWOT analizi yaklaşımından iki tür inceleme yapılmaktadır: Bunlar içsel ve dışsal analizlerdir. İçsel analizde işletmenin güçlü ve zayıf yanları, mevcut pazar şartları altında incelenir. Dışsal analizde ise değişen pazar şartlarının işletmeler açısından sunduğu fırsatlar ve yarattığı tehditler ortaya konulur. İşletmenin içyapısındaki güçlü ve zayıf yanlar, mevcut çevresel şartlar altında rakiplere göre güçlü ve zayıf olduğu yanlardır.

Çalışma kapsamı içinde pezük turşusu üreticisi KOBİ'lerle yapılan görüşmeler ürünün kalitesini sağlamak için en önemli unsurun mevsiminde ve zamanında toplanan pancar kalitesine bağlı olduğu görüşülmüştür. Üreticiler, turşu kıvamının tutturulması ve lezzetinin üst düzeyde sağlanması için haşlama süresine ve pancar kalitesine sıkça vurgu yapmışlardır.

Üreticilerle yapılan görüşmelerde üreticilerin genellikle turşu kalitesi üzerinde rekabet içerisinde oldukları, fiyat rekabeti içine girmedikleri görülmüştür. Ortalama pezük turşusu fiyatının toptancılar için 25 – 27 TL, perakendeciler için 30 – 35 TL civarında olduğu gözlemlenmiştir. Bu fiyatlar genellikle 5 kg turşu fiyatları için geçerlidir. Tüketicilerle yapılan görüşmelerde " Pezük turşusu fiyatını nasıl buluyorsunuz?" sorusuna önemli bir kitle "Normal, pahalı değil" cevabını vermiş ve çok nadir bir kesim fiyatı ve pezük turşusu ile ilgilenmediğini ve kendisi için çok etkili bir kavram olmadığını ifade etmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar bu sektördeki üreticilerin bir fiyat rekabetine girme zorunluluğunun olmadığının bir kanıtıdır,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tüketicinin söz konusu ürünün fiyatı üzerinde bir kaygı taşımadığı, mevcut fiyatın ürün tüketiminde olumsuz bir etkiye sebep olacak düzeyde olmadığı görülmektedir. Bununla beraber kalitenin pezük turşusu tüketimindeki etkisinin sorulduğu bir başka soruda gerek üretici ve gerekse tüketicinin %80'lik bir kısmı "Çok etkili" olduğunu ifade etmiş, sektörün fiyat rekabeti değil kalite rekabetine gereksinim duyduğunu göstermektedir. Ancak üreticilerin yeterli tanıtım faaliyetinde bulunmadıkları, dahası tanıtımın önemli olduğu bilincinde olmadıkları, geleneksel lezzetleri konu alan TV programlarında nadiren yer bulmayı kendileri için yeterli gördükleri saptanmıştır. Bu nedenle ihracat faaliyetlerinin neredeyse hiç olmadığını ve sadece yurt dışında yaşayan gurbetçilerin vasıtası ile tanıtıldığı ve sipariş verildiği görülmektedir. Almanya'ya ihracat yapılıyor olsa da genel anlamda sektörde tanıtım ve ihracat bilincinin yerleşmediği ve bu ihracatın da sadece gurbetçi vatandaşlarımız için yapıldığı saptanmıştır. Yalnızca kalite rekabetini kendilerine yeterli gören üreticiler "Ürün kendini satar" prensibini benimsemiş, bu da ürünün yalnızca kendisini tanıyanlara kendisini satabilmesine, yani satışların sınırlı seviyede kalmasına sebebiyet vermiştir. Gerek tüketicilerin ve gerekse üreticilerin "Ürün hakkında yeterli tanıtım yapıldığını düşünüyor musunuz?" sorusuna katılımcıların önemli bir kısmı " Hayır" cevabını vermiş, "Sizce hangi konuda iyileştirme yapılma?" sorusuna ise tanıtımın daha iyi yapılması koşulunu yanıtlamıştır.

Pezük turşusu üreticilerine AB standartlarına uyum çerçevesinde, üretim aşamasında nelere dikkat ettikleri sorusu yöneltildiğinde, genel anlamda üreticilerin bu konuda bilinçsiz oldukları görülmüş, bu durumun ilerleyen süreçte üreticilere sıkıntı yaratabileceği belirlenmiştir. Bu durumun yanı sıra, artık pezük turşusunun yaygın dağıtım ağı sayesinde marketlerde, süpermarketlerde ve geleneksel lezzetler satan manavlarda satılmaya başlanmış olması da üreticileri rekabet açısından zorlayacak bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Ancak üreticilerle ve yöre kadınları ile yaptığım görüşmelerde ürünün bir turşu olması ve dolayısı ile uzun süre dayanaklı olması buna rağmen tüketicilerin süpermarket ya da marketlerden değil kadınların manavlar aracılığı satması neticesinde tüketicilerin önemli bir kısmı manavlardan almayı tercih etmektedir. Elbette ürünün süpermarketlerde satılmaya başlanmış olması bir nevi tanıtım vazifesi de görmekte, bu anlamda ürünü tanımayan tüketicileri de ürünle tanıştırma hususunda aracılık etmesi bakımından bir anlamda avantajlı bir durum da yaratmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında Sivas pezük turşusu üretiminde ve pazarlamasında bulunmak isteyen girişimciler için özet niteliğinde bir SWOT analizi gerçekleştirmek gerekmektedir. SWOT analizi, analizin adını aldığı kelimelerden baş harflerinden de anlaşılacağı üzere (Strength, Weakness, Opportunities, Threats) bir işletmenin güçlü ve zayıf yanlarını ortaya koyan, buna karşılık mevcut fırsat ve tehdit unsurlarını da belirleyen bir analizdir. Buna göre Sivas pezük turşusu üretimi ve pazarlamasında bulunmak isteyen bir işletmenin sektörel bazda güçlü ve zayıf yanlarına, olası fırsat ve tehditlere göz atalım.

4.1.SWOT Analizi: Güçlü ve Zayıf Yanlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sivas pezük turşusu üreticileriyle yapılan görüşmeler ve buna paralel olarak gerçekleştirilen tüketici görüşmelerine istinaden pezük turşusu üreticilerinin güçlü yanlarının en başında tüketicinin kaliteden memnun olması ve fiyata çok duyarlı olmamasının geldiğini görüyoruz. Bu durum her işletmeci için stratejik önem içeren, kâr marjını pozitif yönde arttırıcı etkiye sahip güçlü bir yandır. Zira tüketici ürün kaliteli olduğu sürece fiyatın yüksek olmasının kendisi için bir sorun teşkil etmediğini belirtmekte, bu da üreticiye fiyat rekabetine girmeden, düşük fiyat uygulama gereği olmadan ürününü pazarlayabilme ve böylelikle karını artırabilme olanağı sunmaktadır. Bunun yanı sıra müşteri ilişkileri açısından da geleneksel bir gıda olan Sivas pezük turşusu üreticileri için ciddi bir avantaj söz konusudur. Müşteri ilişkileri rekabetle birlikte önemi artan ve zaman içinde giderek daha karmaşık bir nitelik kazanan, başarının ve kalıcılığın anahtarı konumunda olan bir olgudur. Geleneksel gıda işletmelerinin küçük ölçekli olmaları, müşteriye daha yakın ve daha çok temasta olmalarını sağlamakta, böylelikle müşteri bağlılığı yaratılarak daha büyük ölçekli toptancı ve perakendecilerle rekabet edilebilmektedir. Yönetim açısından da bu tip bir işletmenin fazla elemana ihtiyacının olmaması etkin bir personel denetimi sağlanmasına ve hızlı karar alma mekanizmasının işlemesine olanak tanımaktadır. Ayrıca ürünün geleneksel olduğu için yurtiçinde ve özellikle Sivas ve çevresinde tanınıyor ve seviliyor olması bir başka güçlü yan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürünün hâlihazırda yöre halkı tarafından tanınıyor olması ürününün tanıtım çabalarında da maliyetli bir uygulamaya gidilmesini gerek kılmaktadır. Ürün zaten tanınmakta ve sevilmektedir, yapılması gereken yeni bir işletmenin varlığını duyurmak ve işletme üzerinden tanıtım yapmaktır.

Zayıf yanlar ise en başta, özellikle Sivas ve çevresinde, düşük maliyetle bile etkin tanıtım yapma olanağı olmasına karşın Sivas pezük turşusu için yeterli tanıtım yapılmıyor olması, dahası tanıtım bilincinin var olmamasıdır. Pezük turşusu üreticileri ile yapılan görüşmelerde hemen hemen tüm üreticilerin ürünlerinin kalitesinden dem vurdukları ve tanıtım ihtiyaçlarının olmadığı görüşünde oldukları gözlemlenmiştir. Bu kuşkusuz günümüz modern koşullarında hiçbir geçerliliği olmayan önemli bir yanılgıdır. Her ne kadar ürün geleneksel olması sebebiyle yöre halkı tarafından biliniyor olsa da ürünü daha geniş pazarlara edebilmek için mutlaka tanıtım ve tutundurma faaliyetlerine ihtiyaç vardır. Kaldı ki Sivas ve çevresinde ürünün tanınıyor olması da tanıtım yapmamayı gerektirmemektedir. Zira artık modern pazarlama anlayışında pek çok global marka dahi, yüzünü eskitmemek ve marka değerini koruyabilmek amacıyla tüm dünyada reklam ve tanıtım faaliyetlerine devam etmektedir. Nasılsa tüm dünyada biliniyorum artık tanıtıma gerek yok diye bir düşünceye kapılmak tanıtımdan yoksun bırakılan ürünün ürün yaşam eğrisinde olgunluk döneminden gerileme dönemine girmesine ve zaman içinde piyasadan silinmesine dahi yol açabilir. Sivas pezük turşunsun en büyük sorunlarından biri de ürünün Tokat ve Ankara gibi Anadolu kentlerinde aynı isimle piyasada olması ve bunun tüketicide zihin karışıklığına yol açmasıdır. Bir geleneksel ürünün birden fazla yöre tarafından sahipleniyor olması tüketici algısında zihin bulanıklığına yol açmakta ve tüketicide ürünün orijinal menşeinin hangi yöre olduğu sorusunu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

akıllara getirmektedir. Yakın tarihten örnek vermek gerekirse Türk baklavasının da benzer şekilde Yunanlılar tarafından uluslararası pazarda Yunan baklavası olarak lanse edilmesi tüketici algısında karışıklığa sebep olmuş ve Türk baklavasına olan dış talebin azaldığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilse Sivas pezük turşusunun da Ankara ve Tokat gibi Anadolu kentlerinde de üretiliyor olması Sivas pezük turşusuna olan talebi düşüren, ya da artmasını engelleyen bir unsurdur.

4.2.SWOT Analizi: Muhtemel Fırsat ve Tehditler

Sivas pezük turşusu üretiminde bulunan girişimcilerle yapılan görüşmeler sonucunda ürünün ihracatının son derece düşük miktarlarda olduğu görülmüştür. Hâlbuki Sivas'ın gurbetçi olarak adlandırdığımız oldukça fazla yurtdışında yaşayan vatandaşı vardır. Sivas'ı yaz aylarında ziyaret eden gurbetçilere çeşitli lokanta ve restoranlarda tescilli Sivas köftesi yanında veya Sivas tabağı adı altında Sivas'a özgü yemekleri bir araya getiren lezzetlerin yanında tamamlayıcı bir unsur olarak sunulmaktadır. Sivas köftesinin yanında tamamlayıcı bir işlev gören pezük turşusu ihracat olanakları doğmasına yol açmakta, bu da önemli bir fırsat olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla beraber pezük turşusunun kavurması özellikle lokanta ve restoranlarda oldukça rağbet görmektedir. Pezük turşusunun üreticilerinin ürünün hem üreten hem de satan bir işletme olarak faaliyet göstermesi, araya aracı kurumların girmesini engellemekte ve maliyeti düşürücü bir etki yapmaktadır. Düşük maliyetlerle çalışabilen imkânı ise hiç şüphesiz bir işletme için en büyük fırsatlardan birisidir.

Muhtemel tehditler arasında en dikkat çekici olanlardan biri ise üreticilerin AB standartları konusunda girişimde bulunmak bir yana bu konuda son derce bilinçsiz olduklarının gözlenmesidir. Avrupa Birliği geleneksel gıda üretiminde özellikle üretim koşulları açısından bir dizi uygulamaya gitmekte, fakat üreticilerle yaptığımız görüşmelerde üretici işletmelerin bu konuda bilinçsiz ve bunun eylemsiz oldukları görülmektedir. Bununla beraber pezük turşusunun süpermarketlerde de satılmaya başlanmış olması pezük turşusu üreticisi girişimciler için hem bir tehdit, hem de bir fırsat olarak göze çarpmaktadır. Süpermarkette pezük turşusu satılıyor olması üretici işletmelere olan tüketici talebini düşüreceği gibi, bu tip işletmeler büyüme yoluna giderek marketlere veya süpermarketlere satış yapabilme olanağı yakalayabilirlerse tek seferde çok daha hacimli satış imkânına kavuşarak kârını maksimize etme imkânına kavuşabilecektir.

5.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma kapsamı çerçevesinde üreticilerle ve tüketicilerle yapmış olduğumuz görüşmeler neticesinde fiyat ve kalite konusunda üreticilerin tüketicinin istek ve ihtiyaçlarını iyi analiz edip doğru strateji geliştirdiklerini, tanıtım konusunda ise hataya düştüklerini görmekteyiz. Yapılan çalışmalarda tüketici için kalitenin çok önemli olduğu ve tüketicilerin mevcut kaliteden memnun olduğu görülmektedir ki bu durum üreticilerin kaliteye dayalı rekabet anlayışını benimsemelerini haklı kılmaktadır. Tüketici, fiyat yükselecek olsa bile kolay kolay kaliteden vazgeçmeyecek görünmektedir, yani pezük turşusunda talebin fiyat esnekliği inelastiktir. Bu durum üretici için büyük bir fırsattır, zira üretici kaliteli ürün ürettiği sürece yüksek fiyattan da olsa ürününü satabilecek, önemli bir talep kaybına uğramayacaktır, bu da sektörün ciddi oranlarda kâr getiren bir yapısı olduğunu göstermektedir.

Rekabet unsurları açısından bir değerlendirme yapıldığında pezük turşusu üreticisi olmak düşüncesi olan girişimcinin, dört ana rekabet unsurunu da göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bunlar ürün ve hizmetlerde rekabet, fiyat rekabeti, kuruluş yeri açısından rekabet ve tutundurma alanında rekabettir. Ürün ve hizmetlerde rekabet ürün çeşitliliği ve müşteriye sunulan hizmet düzeyi gibi unsurları içinde barındırmaktadır. Pezük turşusu ürünü çok fazla farklılaştırılabilmiş bir ürün değildir, buna karşın müşteriye sunulan hizmet düzeyi müşteriye birebir satış yapılması açısından yüksektir. Müşteriyle direkt temas halinde olunmakta, müşteriden gelen herhangi bir şikâyet doğrudan işletmeciye ulaşabilmekte, bu şekilde sürekli bir geribildirim sağlanabilme olanağı da verilen hizmetin kalitesini arttırmaktadır. Fiyat rekabeti, açısından önceki kısımlarda değinildiği gibi pezük turşusu ürününü üreten ve satan aynı kişi olduğu için aracı masrafları ortadan kalkmakta, bu da maliyeti düşürmektedir. Ayrıca yapılan görüşmelerde göstermektedir ki Pazar fiyat rekabetine gereksinim duymamakta, bu sebeple mevcut pezük turşusu üreticileri de kalite rekabetinde bulunmaktadırlar. Kuruluş yeri açısından rekabet ulaşım imkânlarının gelişmesiyle eski önemini nispeten kaybetmiş olsa da üreticilerle yapılan görüşmelerde bazı girişimciler çeşitli bölgeler sipariş gönderebildiklerini, fakat daha uzak noktalara sipariş gelmesi halinde dahi ulaşım maliyetleri açısından gönderemediklerini belirtmektedirler. Fakat genel itibariyle Sivas pezük turşusu üreticilerinin faaliyet gösterdikleri Sivas ilinin Anadolu'da yer alması ve çeşitli bölgelere yakınlığı dolayısı ile birçok pazara yakın olması kuruluş yeri açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Tutundurma ve tanıtım konularında ise çok fazla bilinç olmadığı, bu sebeple bu konudaki rekabetin de oldukça düşük seyrettiği görülmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında, genel anlamda ürünün hem yurtiçi, hem yurtdışında çok ciddi bir pazar potansiyeline sahip olduğu, yüksek ürün kalitesi ve etkili bir tanıtımla üreticisine yüksek kar bırakacağı açıkça görülmekte, üreticilerde belli başlı konularda görülen bilinç eksikliğinin, ürününün Türkiye'yle, hatta Anadolu bölgesiyle sınırlı kalmasına yol açtığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Alpugan, O. ve Diğerleri. (1985). İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

Aytek, B. (1983). İşletme Yönetimi, Ankara.

Dinçer, Ö. (1981). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.

Hodgetts, R.M.,(1990). Managment:Teory, Process and Practice, HJB,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GELENEKSEL OYUNDAN SPORA GEÇİŞ SÜRECİNDE KÖK BÖRÜ

Ömer Tarkan TUZCUOĞULLARI
Gaziantep Üniversitesi

ÖZET

Oyun içerisinde bulunanlar; zaman, mekan ve çoğu zaman çevre koşullarına aldırmaksızın, tek ya da takımlara ayrılarak, kendini beğendirme kaygısı taşımadan, zevk almak, eğlenmek için bir araya gelirler. Geçmişten geleceğe; kulaktan kulağa, dilden dile, atadan nesile aktarılan oyunlar, kendine has kural ve bir dizi geleneklerle aktarımını sürdürür. Örgütlerin bir araya gelmesiyle birlik ya da benzeri oluşumlarla kurumsallaşma başlar. Oyuna ait kural ve kaidelerin, skor anlayışının ve bunun gibi uygulama talimat ve şartnamelerin oluşturulması ile oyundan spora geçiş süreci gerçekleşir. Kök Börü: oğlak kapmaca oyununun 5000 yıldır oynandığı bilinmektedir. Ancak, zaman içerisinde oyun formunda değişiklikler meydana gelmiş, bireysel oynan oyun takım sporu haline dönüşmüştür. Seyir zevki kaygısı, oyunun gelenekselinde sakladığı motiflerin kaybolmasına sebep olmuştur. Bunun yanında; oyun alanı içerisinde seçilebilecek sayıda oyuncu olması, seyredenlerin ayrıntıları yakalayabilmesi açısından olumlu bir değişim olmuştur. Takım dayanışması; oğlağın, iki takım arkadaşı tarafından taşınabilmesi, rakip oyuncuların baraja alınması, vb. gibi stratejilerin uygulanabilir olması, oyunun zevk ve heyecanını arttırmıştır. Kurumsallaşma sürecinde farklı turnuvalarda farklı uygulamaların görülmesi, sancılı fakat doğal bir süreç olarak kabul edilmelidir. Oyunu oynayan ülke temsilcilerinin yer aldığı birlik, her geçmiş organizasyonda kazanılan tecrübe ile bazı kural kaidelerde düzenlemelerde bulunmaktadır. Bu düzenlemeler çoğunlukla, oyuncu ve atları korumaya yönelik alınan tedbirler olarak düşünülebilir. Öngörülen değişimler gelenekselci yaklaşıma aykırı olsa da, bu geleneksel sporun popülaritesini arttırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kök Börü, Geleneksel, Oyun, Spor.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Oyun; çocukluk ve hatta bebeklik döneminden başlayıp ölünceye kadar, insan hayatında önemli bir yer kaplayan eğlenceli faaliyetlerdir. "Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlencedir"(Özhan, 2005). Genellikle boş zamanlarda yapılan, ferden ya da toplu halde, herhangi bir zaman sınırlaması olmadan, boş vakitlerde zevk ve neşe almak için yapılan etkinliklerdir. "Oyun yaşamla bağlantılı biyolojik gereksinimleri karşılamakla doğrudan ilgili olmadığı için gönüllü yapılan bir harekettir"(Georges, 2007). Oyuna katılanlar tamamen kendi istek ve arzularına göre oyun içerisinde yer alırlar. Oyun, içe dönüktür. Oynayanları büyüsü içerisine çeker. Seyredenler oynayanlar kadar zevk almayabilirler. Çünkü oyun, oynayanlara yöneliktir. Basit kuralları mevcuttur. "Oyunun kuralları ihlal edilirse oyun ortadan kalkar"(Huizinga, 1995). Oyun; dışarıda oynanıyorsa hava kararğı zaman, oynayanların canı sıkılınca, birileri yaralanırsa ya da oynayanlar bıkana kadar sürebilir.

Oyun; nesilden nesile; görerek, uygulayarak ve bazen dilden dile, kulaktan kulağa aktarılarak öğrenilir, gelişir ve sürdürülür. Kültürün önemli bir parçasıdır ve milli kimliği yansıtan değerlerdir. Her milletin kendi yaşantısına, kendi yurdunun coğrafyasına, ekonomik durumuna, inanç sistemine, töresine, adetlerine göre şekillenen milli ya da geleneksel oyunları vardır. "Bu kültür değerlerinin ulusal bir ayrışmaya yol açarak milli kimlik kazanılmasında önemli rol"(Gül vd. 2018) oynamaktadır. Türk milleti, yüzyıllarca yaşadığı coğrafya ve buna bağlı olarak savaşçı kimliği öne çıkmış, at üstünde yaşayan, sürekli savaşa hazır, askeri eğitimli, hırslı, mücadeleci bir yapıda yetişmiştir. Doğaldır ki bu yapı atlı oyunlardan tutun çocukların dışarıda taşla, sopayla vs. oynadığı oyunlara dahi yansımıştır. Geçmişten gelen bu oyunları "Geleneksel Oyunlarımız" olarak adlandırıyoruz. "Geleneksel Sporlar ile oyunların diğer bedensel aktivitelerden farklı yanı, eğlence amaçlı, oyunsal formlarda olmaları ve halk tarafından kabul görüp kuşaklar boyu aktarılarak yaygınlık kazanmalarıdır"(Karahüseyinoğlu, 2007).

Geleneksel oyun formatı zaman içerisinde geliştirilen bazı sistemler ve oyuna kazandırılan düzenlemeler ile orijinal yapısının üzerine çıkabilmektedir. "Kültürün bir öğesi olan (kurallı) oyunların zaman içerisinde bazı özelliklerinin sabit kaldığı, bazı özelliklerinin de değişimler gösterdiği düşünülebilir"(Artar vd. 1998). Oyunun popüler hale getirilmesi, yeni nesillere cazip hale getirilmesi ve hatta evrensel oyun haline dönüştürme çabaları normal, bazen de ihtiyaç olarak görülmektedir. Japon geleneksel oyunlarından "Sumo Güreşi" o millet için manevi ve ritüel bir yapıya sahiptir. Ancak, Japonlar bu geleneksel oyunlarını kendi mistik yapıları içerisinde koruyarak sergilemeye devam ederken, diğer taraftan sistemli hale getirip, kural, kaide ve spor giysileri üzerine yaptıkları değişiklikler ve hazırlanan talimatlarla sumo güreşini bir sıklet sporu olarak yapmaktadırlar. Bu hali ile dünyada yaygınlaştırmaya ve spor turizminin ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar. Bu anlamda; "Türk kültüründe yer alan geleneksel oyunlar ile sporların ilkini düğünlerde ve de çeşitli önemli günlerde gerçekleştirilen, ikincisi ise bir federasyona bağlı şekilde faaliyet gösteren, resmi statüde yer alan sporlar şeklinde gruplandırılması mümkündür"(Karahüseyinoğlu, 2008).

Kök Börü; gök kurt anlamına gelmektedir. Kökpar, Buzkaşi, gibi isimler altında Türk Asya coğrafyasında oynanmaktadır. "Kök Börü oyunu Büyük Asya Türk toplumlarında M.Ö.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

276'dan itibaren oynanmaya başlamıştır"(Türkmen, 2017). Diğer atlı sporlarda olduğu gibi Kök Börü oyunu da aslen savaşa hazırlık oyunudur. Oğlağı pusuya düşürüp, çekiştirerek oğlaktan pay almaya çalışan kurtların taklidi sonucu böyle bir oyunun ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Geleneksel Kök Börü Oyunu

Oğlağı çekiştiren kurtlar ona sahip olmaya çalışır, bu yüzden "oğlak kapmaca" oyunu olarak bilinir. Davarlarının telef olduğunu gören köylüler atları ile kurt sürüsünü kovalamaya başlar ve rivayet o dur ki, öldürdükleri kurtları bir birlerine atarak eğlenirler. Oyunda oğlağı kapan atlı "tay kazan" denilen yere oğlağı atar. Geçmişte oyun yüzlerce atlı tarafından ferden oynanmaktaydı. "Önceden kesilip kurutulan kuzu veya keçi postu, hakem tarafından meydana atılır ve başla komutu verildikten sonra meydanda toplanan atlı oyunculardan postu (kökparı) kapan oyuncu oyunu kazanmış olur (Kafkaslı, 2005).

At üzerindeki oyuncular birbirleri ile mücadele ederken atlarda bu mücadeleye katılır. Oyunu seyrederken, mücadele sırasında bir atın başka bir atın kulağını vs. ısırdığına şahit olabilirsiniz. Binicilerin hırsları, çabaları atlarını ve seyirciyi de etkileyip o atmosfer içerisine çekmektedir. Zaten at Türk'ün yoldaşı değimlidir. Atlar tayken eğitilmeye başlandıkları andan itibaren binicisi ile bir hareket etmek zorunda değimliydi. Bu kıyasıya mücadele aslında bir takım olan at ile binicisinin mücadelesidir. Çünkü at üzerindeki Türk; iyi ata binmeli, at üstünde dizginleri kullanmaksızın dizleri, ayakları ve sesli komutlarıyla ata hakim olup onu yönlendirmelidir. Bu özelliklere sahip olmasa idi, atlı süvariliğin son noktası olan, at üzerinde sağa, sola ve geriye dönerek ok atmayı başarabilir miydi?

Oyun başlangıcında Eski Türklere ait ritüellere rastlamak mümkündür. Günümüzde büyük turnuvalarda oğlak kurban edilirken İslami şartlara göre imam nezaretinde kesilmektedir. Çünkü oyun aslında kurban edilen oğlağın kesilen yerleri dikildikten sonra, (boyun ve eklem yerlerinden bacaklar) 30-35 kilo ağırlık ile oynanırdı. Kuşkusuz bu her zaman yapılabilecek bir ritüel değildir. Zira geçmişe baktığımızda Eski Türklerde saçı geleneğinin çok yaygın olduğunu görüyoruz. "Türkler arasında hem Allah'a, hem şeytanın şerrinden korunmak için, hem de atalarının ruhu için kanlı ve kansız kurban kesme âdeti vardı"(Ekinci, 2017). Saçı geleneği "kökbörü oyununda görülür. Bu oyun oynanacağı zaman torpak (dana) veya teke kesilir. Oyundan sonra kesilen bu hayvanlar oyunu kazananlara verilir ya da hep beraber yenilir"(Arık, 2005).

Geleneksel Kök Börü (Takım Sporu)

Oyunun sistemli bir şekilde oynanmaya başlanması daha seyredilebilir bir düzeye çıkarmıştır. Yüzlerce atlının oğlak için koşturup çekişmesi büyük bir toz bulutu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla seyir zevki hiç yoktu. Çünkü oğlak kimin atında nerede belli olamazdı. Geleneksel sporlar formatında sistemli hale gelen oyun, takımların formalar ile ayrılması, her bir oyuncunun forma numarası olması, ceza ve ihtarların hakemler tarafından uygulanabilmesi, belli kurallar dahilinde, çekilen kura ve fikstürlere göre eşleşmeler yapılması vs. düzenlemeler oyunu tamamen spor formatına dönüştürmüştür. Bu anlamda oyunda şu kurallar uygulanır:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

“Bir takım 12 binici ve 12 attan oluşur, ancak oyuna her takımdan dörder oyuncu girer. Oyunun zamanı 20 dakikalık üç devreden oluşur. Oyunun amacı, keçiyi kontrol altına alıp rakibin tai kazanına kaç kez attığı ile oyunun galibi belli oluyor”(WNG, 2018). Oyun alanı 200 metreye 70 metre olarak sınırlandırılmıştır. Her iki takıma ait aralarındaki mesafe 140 metre olan tai kazan bulunur. Her takım kaptığı oğlağı karşı atkımın tai kazanına atmalıdır.

Oyun başlamadan önce seyirci önünde dizilen tüm oyuncular hakemin söylediklerini tekrar ederek geçmişten gelen bir geleneği sergiler ve and içerler. “İnsanların önünde yemin ederim," kok boru "oyununa başladım, atalarımızdan, dinleyicilerin önünde ve Tanrı'nın önünde dürüst davranırım, kesinlikle oyunun kurallarına uyacağım. Amin!”(WNG, 2018).

Oyun sırasında bir dizi kural uygulanır. Cezalar ve ihtarlar vardır. Oyuncunun rakibin atını ya da oyuncuyu kırbaçlaması, kendi atını acımasızca çok kırbaçlaması, oğlak karkazı ile oyuncu üzerine yığılması, yere düştüğünde oğlağa temas etmesi ya da tutması vs. durumlarda iki ve üç dakikalık cezalar uygulanmaktadır. Tai kazan ile ilgili kurallar uygulanır. Oğlak parçalanmışsa oğlağın büyük çoğunluğunun kazan içine girmesi gerekir. Kazan duvarı üzerinde kalan oğlak için sayı verilmez. Her doğru atış üç puandır. Atların kazan içine girmesi istenmeyen davranışlardır. Skor sonucu belirler. Turnuva sonunda en çok sayı yapan oyuncuya ödül verilir. Yine en çok sayı yapan oyuncunun atı da en iyi at olarak seçilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk Cumhuriyetlerinin birçoğunda oynanan bu oyun diğer yakın milletlere de Türklerden geçmiştir. Türkler tarafından çok sevilir ve bayramlarda, düğünlerde ve kutlamalarda oynanır. Günümüzde Anadolu da Kırgız Türklerinin yoğunluklu olarak yaşadığı Van, Erciş’in Ulupamir köyünde bu oyun oynanmaktadır. Çok eskiden ilk şekli ile oynanırken, burada da artık takım halinde oynanmaktadır. Çünkü Dünya Göçebe Oyunları’nda Kök Börü takım oyunu olarak oynanır ve bu oyunlarda Türkiye’yi burada yaşayan Kırgız vatandaşlar temsil etmektedir. Oyunun düzenlenmesi öncelikle seyirci açısından daha kaliteli bir seyir zevki getirdiği düşünülebilir.

Oyunun diğer ülkeler tarafından da oynanabilmesi için bu şekilde sistemli hale getirilip tanıtılması daha uygundur. Japonların Sumo Güreşi, İngilizlerin Polo Sporu aslında geleneksel oyunlar iken evrensel hale getirme çabaları bulunmaktadır. Belki de bütün kıtalarda oynanır hale geldikten sonra karşımıza olimpik branş olarak çıkacaklardır. Kök Börü Oyunu da bir takım sporu olarak bunu fazlasıyla hak ettiğini düşünmekteyiz.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKLAR

Arık D. (2005). Kırgızlarda Kurban Fenomeni, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, s. 157-174.

Artar M., Demir T.Ş., Çok F. (1998). Ankara'da Açık Alanlarda Çocuk Oyunları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Cilt: 22, Sayı: 107, Ocak. S.23-27.

Ekinci E.B. (2017). Eski Türklerde Kurban İbadeti, Fikriyat, 4 Eylül 2017.

Georges R.A. (2007). Eğlence ve Oyunlar, Milli Folklor, Yıl: 19, Sayı: 74, s. 129-136.

Gül M., Uzun R.N.,Çebi M. (2018). Türk Kültüründeki Geleneksel Oyunlar ve Sporlara Yüzeysel Bir Bakış, Turkish Studies Social Sciences, Volume:13/26, p. 655-671.

Huizinga J. (1995). Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Kafkaslı A. (2005). Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış, Erzurum Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Konferans Kitabı, Erzurum.

Karahüseyinoğlu M.F. (2007). Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları, Hürriyet Yayınları. İstanbul.

Karahüseyinoğlu M.F. (2008). Geleneksel Türk Spor Kamuoyunun Profilinin Belirlenmesi, Sport Sciences, 3(2), s. 66-74.

Özhan M. (2005). Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü, Kültür Ajans Yayınları No: 19, 1. Baskı, Ankara.

Türkmen M. (2017). Türklerde Spor ve Oyun Kültürü, Türk Halkları Geleneksel Oyunlar Sporlar Sempozyum Kitapçığı, Kahramanmaraş.

WNG. (2018). World Nomad Games, Competıtıon Rules Of Kok Boru, Bişkek.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GÖÇ VE SURİYELİ MÜLTECİ KADIN SAĞLIĞI

Ezgi ATALAY*

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri MYO-Bolu

AYTEN DİNÇ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi-Çanakkale

*Sorumlu yazar

ÖZET

Amaç: Genel anlamda göç, toplumların normal yaşantısını etkileyen yer değiştirme hareketlerinin tamamı olarak ifade edilmektedir. Tarih boyunca meydana gelen birçok uluslararası ve ulusal göç olayları bireyler ve toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve psikolojik açıdan normal yaşamlarını farklı yönlerde etkilemiştir. Günümüzde dünyada yaklaşık 258 milyon uluslararası, 763 milyon kendi ülkesinde yer değiştiren göçmen bulunmaktadır. Bu rakam dünya nüfusunun yaklaşık yedide birini oluşturmaktadır. Göçmen sayısında ve hareketliliğinde yaşanan hızlı artışın halk sağlığı ve özelliklede kadın sağlığı açısından önemli etkileri vardır. Çalışmamız savaş mağduru mülteci kadınların sağlık sorunlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yöntemler: Çalışmanın evreni Hatay Yayladağı Yibo Geçici Barınma Merkezinde yaşayan üreme çağındaki Suriyeli mülteci kadınlardan oluşturmaktadır. Kadın sağlığı sorunları kadın hayatının tüm evrelerinde görülmekle birlikte, en fazla sağlık sorunlarının yaşandığı dönem üreme çağı (15-49 yaş) olduğu için çalışmada bu dönemdeki kadınlar ele alınmıştır. Çalışama da bilgileri elde etme maksadıyla "Suriyeli mülteci kadınların sosyo-demografik bilgilerini ve sağlık özelliklerini saptamak amacıyla hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen veriler SPSS for Windows 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar programına aktarıldı ve gerekli analizler bu programda yapıldı. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotları kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılan 580 kişiye ait sosyo-demografik ve tanıtıcı özellikleri incelendiğinde, katılımcıların %36,2'sinin 26-35 arası yaş grubunda ve yaş ortalaması 32,6±9,3 olduğu, %85,3'ünün evli olduğu ve %43,3'ünün ilkokul mezunu olduğu saptanmıştır. Katılımcıların, daha sık yaşadıkları sağlık problemleri sırasıyla; yüksek tansiyon, anemi, diş sağlığı sorunu, şeker hastalığı, görme engeli olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşadıkları sağlık problemleri için en sık başvurdukları sağlık kurumunun kamptaki sağlık birimi olduğu tespit edilmiştir. Kadınların %84,8'inin sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşamadığı, problem yaşayan 88 kişinin (%15,2), %34,1'inin problem yaşama nedeninin kötü muamele kötü hizmet olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %95,2'ünün kamptaki sağlık hizmetinden memnun olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: kampta yaşayan ortalama beş kadından dördü herhangi bir sağlık problemi yaşadığını belirtirken en sık yaşanan sağlık problemlerini yüksek tansiyon ve anemi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları sağlık problemlerinde öncelikli kamptaki sağlık birimini tercih ettikleri, sağlık kuruluşuna başvurmada genelde sıkıntı yaşamadıkları ve genel anlamda memnun oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın sağlığı, Göç, Suriyeli Mülteci

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Göç, toplumu ve bireylerin yaşamlarını sosyal, kültürel ve fiziksel olarak önemli derecede etkilerken aynı zamanda sağlık ve sağlık değişkenleri üzerine de önemli etkileri olan bir durumdur. Yaşam ve barınma koşullarının elverişsiz olması, maddi olanaksızlıklar, dil engeli ve sağlık güvencelerinin olmaması gibi nedenlerle göç, mültecilerin sağlığını değişik yönleriyle etkilemektedir. Sağlık üzerine oluşan bu etki özellikle de kadın mültecileri olumsuz yönde etkilemekte ve onları daha fazla dezavantajlı kılmaktadır (Tuzcu & Ilgaz, 2015).

Göçmen kadınlar hem göç ettikleri için hem de cinsiyetlerinden dolayı cinsel istismar, fiziksel aynı zamanda psikolojik şiddete yaşamaktadırlar (Adanu & Johnson, 2009). Onların yaşadıkları başka bir problem ise zorla fuhuş yaptırılmalarıdır. Böyle bir durumda göçmen kadınlar cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve istenmeyen gebelikler gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Miller, Decker, Silverman, & Raj, 2007).

Göç alan bölgelerdeki sağlık kuruluşlarının yetersizliği, göçmen kadınların maddi olanaksızlıkları ve sosyal güvencelerinin olmayışı, eğitim seviyelerinin düşük olması, iletişimde yaşanan problemler, yetersiz beslenme ve kötü hijyen koşulları gibi strese neden oluşturacak birçok durum göçmenlerin sağlığına olumsuz yönde etkilemektedir. Buna benzer sorunlar yaşansa da göçmen kadınların göç ettikleri ülkelerdeki genel çabaları sağlık sorunlarını çözmeye yönelik değil de daha iyi ekonomi ve yaşama sahip olma şeklindedir (Göker & Meşe, 2011).

Göç olgusunun kişinin aklına düşmesiyle birlikte kişi stres yaşanmaya başlar ve gidilecek ülke ile yaşanan kültürel farklılıkların fazla olması durumunda ise yaşanmakta olan travmanın etkisinin arttığı görülmektedir (Eğinli, 2011). Göçmen kadınların yaşadıkları sağlık sorunları dile getirilirken stresin tesirine değinmek gereklidir. Stres durumu vücudumuzun yaşadığımız olaylara karşılık verdiği cevap olarak nitelendirilebilir. Uzun süreli stres altında kalmak bireyin sağlığını ciddi derecede etkilemektedir. Göçmenlerde sık karşılaşılan ve tedavi edilmediği takdirde hayatı tehdit edebilen bulaşıcı hastalıklarda önemli sağlık sorunlarındandır. Göç edilen yerdeki yetersiz sağlık imkanları ve beslenme koşulları, kötü hijyen koşulları gibi birçok neden, kızamık, tüberküloz, solunum yolu enfeksiyonları ve ishalli seyreden bulaşıcı hastalıklara, göçmenleri bir adım daha yaklaştırmaktadır. (Gümüş & Bilgili, 2015).

Göçmen kadınların aile üreme sağlığı gibi hizmetlerinden yararlanma durumuna bakıldığında, bu hizmetlerine yeterince yararlanamadığı görülmüştür. Göçmen kadınlar fazla çocuk sahibi olma eğilimindedirler. Bunun nedeni olarak kadınların statülerinin korumak istemeleri olduğu belirtilmektedir. Bu durum da ise aile planlaması yöntemlerini kullanmama eğilimine götürmektedir. Ek olarak doğum öncesi ve sonrası bakımdan yeterince yararlanamamaktadırlar. Ayrıca düzensiz adet kanamaları ve vajinal enfeksiyonlar sık görülmektedir (Gümüş & Bilgili, 2015).

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırma Geçici barınma merkezinde yaşayan kadınların sağlık sorunlarını belirlemek amacıyla planlanmış olup, tanımlayıcı nitelikte bir çalışmadır. Çalışmanın evreni Hatay Yayladağı Yibo Geçici Barınma Merkezinde yaşayan üreme çağındaki Suriyeli mülteci

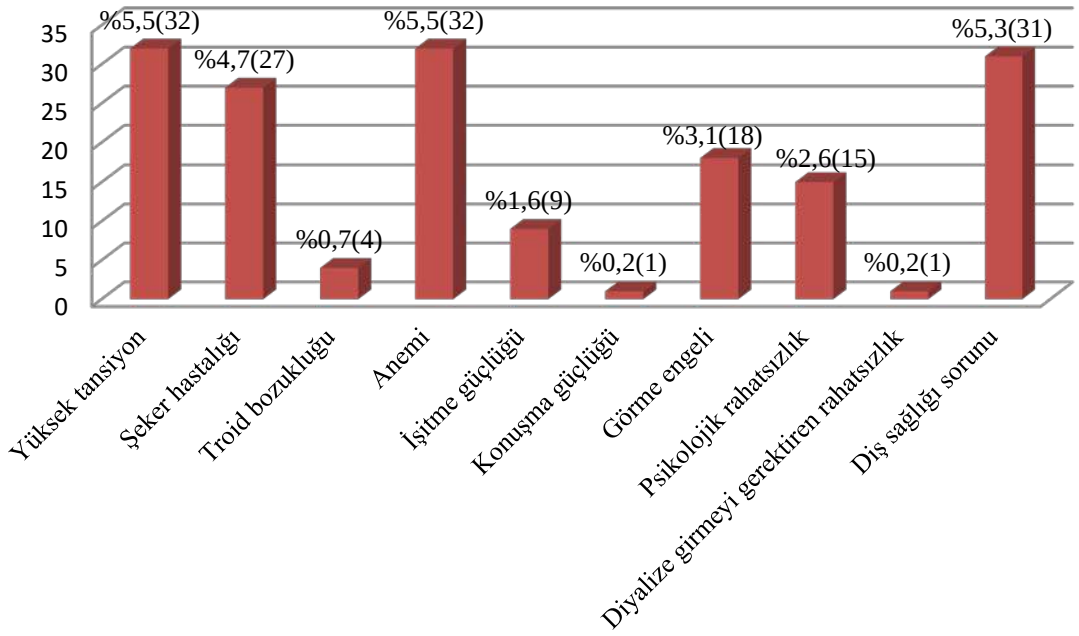
 ISBN: 978-625-7029-53-7

kadınlardan oluşturmaktadır. Kadın sağlığı sorunları kadın hayatının tüm evrelerinde görülmekle birlikte, en fazla sağlık sorunlarının yaşandığı dönem üreme çağı (15-49 yaş) olduğu için çalışmada bu dönemdeki kadınlar ele alınmıştır. Çalışama da bilgileri elde etme maksadıyla "Suriyeli mülteci kadınların sosyo-demografik bilgilerini ve sağlık özelliklerini saptamak amacıyla hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen veriler SPSS for Windows 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar programına aktarıldı ve gerekli analizler bu programda yapıldı. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotları kullanılmıştır. Nitelik belirten veriler sayı ve yüzde olarak sunuldu. Bütün testler sosyal bilimlerde tercih edilen $p<0.05$ anlam düzeyinde ve %95'lik güven aralığında gerçekleştirildi.

BULGULAR

Araştırmaya katılan 580 kişiye ait sosyo-demografik ve tanıtıcı özellikleri incelendiğinde, Katılımcıların %36,2'sinin 26-35 arası yaş grubunda ve yaş ortalaması 32,6±9,3 olduğu, %85,3'ünün evli olduğu ve %43,3'ünün ilkokul mezunu olduğu saptanmıştır.

Katılımcıların, yaşadıkları genel sağlık problemlerinin dağılımı Grafik 1'de verilmiştir.

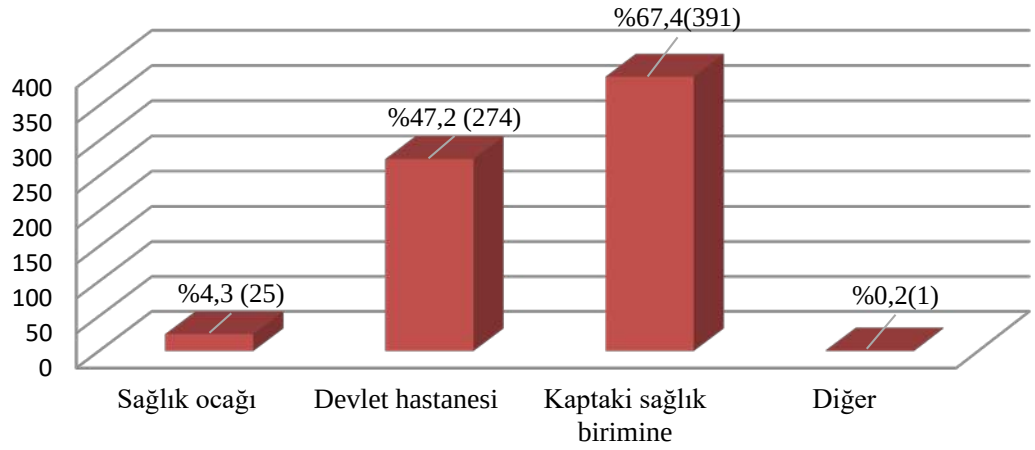

Grafik 1. Katılımcıların, yaşadıkları genel sağlık problemlerinin dağılımı*
**Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.*

Grafik 1'e göre, katılımcıların daha sık yaşadıkları sağlık problemleri sırasıyla; yüksek tansiyon, anemi, diş sağlığı sorunu, şeker hastalığı, görme engeli olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların, yaşadıkları sağlık problemleri için başvurdukları sağlık kurumlarının dağılımı Grafik 2'de verilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 2. Katılımcıların, yaşadıkları sağlık problemleri için başvurdukları sağlık kurumlarının dağılımı*
**Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.*

Grafik 2'ye göre, katılımcıların yaşadıkları sağlık problemleri için en sık başvurdukları sağlık kurumunun kamptaki sağlık birimi olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların sağlık kuruluşuna ilişkin görüşlerine ait bulgular Tablo 1 ve 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sağlık Kuruluşuna Başvurmada Problem Yaşama Durumuna İlişkin Görüşleri

Özellik	**Gruplar**	**N**	**%**
Sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşama durumu	Problem yaşanıyor	88	15,2
	Problem yaşanmıyor	492	**84,8**
Toplam		**580**	**100**
Sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşama nedeni	Sağlık kurumu uzak	17	19,3
	Maddi olanaksızlık	25	28,4
	Sağlık güvencesi yokluğu	1	1,1
	Kötü muamele kötü hizmet	30	**34,1**
	Diğer	15	17,1
Toplam		**88**	**100**

Tablo 1'e göre, katılımcıların %84,8'inin sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşamadığı, problem yaşayan 88 kişinin (%15,2), %34,1'inin problem yaşama nedeninin kötü muamele kötü hizmet olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sağlık Kuruluşuna İlişkin Memnuniyet Durumları (N:580)

Özellik	**Gruplar**	**N**	**%**
Kamptaki sağlık hizmetinden memnuniyet durumu	Çok memnunum	272	46,9
	Memnunum	280	**48,3**
	Kararsızım	15	2,6
	Memnun değilim	13	2,2

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 2'ye göre, katılımcıların %95,2'ünün kamptaki sağlık hizmetinden memnun olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsan sağlığı için tehdit oluşturan savaşlar ve mültecilik durumları sağlığı direkt ve dolaylı olarak etkilemektedir. Mülteciler göç ederek gittikleri ülkelerin sağlık sistemini etkilemekte ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı arttırmaktadır. Sığınmacıların en yaygın sağlık sorunlarının anksiyete, depresyon, posttravmatik stres sendromu gibi ruhsal problemler ile bulaşıcı hastalıklar olduğu saptanmıştır (Önal & Keklik, 2016)

Bu çalışmada katılımcıların, %79,5'i sağlık problemi yaşamazken %20,5'inin yaşadığı saptanmıştır. Kadınların yaşadıkları sağlık problemlerinin dağılımına bakıldığında, katılımcıların en çok yaşadıkları sağlık sorunları sırasıyla; yüksek tansiyon ve anemi oluştururken, en az yaşadıkları sağlık sorunları ise konuşma güçlüğü ve diyalize girmeyi gerektiren sağlık problemleri olarak tespit edilmiştir. 458 Suriyeli kadın üzerine yapılan bir çalışmada ise kadınların yarısında demir eksikliği, %45,6'sında B12 eksikliği ve %10,5'inde folik asit eksikliği olduğu belirlenmiştir (Şimşek, Doğan, Ersin, & Yıldırımkaya, 2015). 13 kadın ve 7 erkek Suriyeli mülteci üzerine yapılan bir çalışmada Suriyeli sığınmacıların 14 (%70)'ünün hekim tarafından tanı konulmuş kronik bir hastalığa sahip olduğu belirlenmiştir. Bu hastalıkların 4 (%20)'ünü kalp-damar hastalıkları, 3 (%15)'ünü ürolojik/genital hastalıklar, 2 (%10)'sini solunum sistemi hastalıkları ve aynı oranda nörolojik hastalıklar oluşturmaktadır (Babacan, Coşkun, Dönmez, & Mermer, 2018). Bununla beraber mültecilerin %47,1'nin ise herhangi bir sağlık probleminin olmadığı görülmektedir 276 Suriyeli ile yapılan başka bir çalışmada ise hangi sağlık problemlerinin olduğuna bakıldığında; 70 kişinin (%25,4'ünün) psikolojik sorunlarının olduğu, 48 kişinin (%17,4'ünün) kronik (uzun süreden beri devam eden) bir hastalığının olduğu, 12 kişinin (%4,3'ünün) görme engeli olduğu, yine 12 kişinin (%4,3'ünün) işitme sorunu olduğu, 2 kişinin (%0,7'sinin) konuşma güçlüğü çektiği ve yine aynı oranda 2 kişinin de bedensel bir engelinin olduğu görülmektedir. Bununla beraber mültecilerin %47,1'nin ise herhangi bir sağlık probleminin olmadığı görülmektedir (Önal A. , 2015). Yapılan çalışmalarında desteklediği üzere Suriyeli mülteci kadınların kronik rahatsızlıklar ve anemi gibi sağlık problemleri ile sık karşılaştıkları görülmektedir.

Mülteci kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanmasında dil bilmeme, sağlık güvencesine sahip olmamaları, hangi kuruma gideceklerinden emin olamama, çekingen kalma, olumsuz davranışlardan çekinme, maddi yetersizlik gibi çeşitli faktörler engel oluşturmaktadır. Ayrıca göç alan bölgedeki sağlık kuruluşu eksikliği ve mültecilere yönelik sağlık politikalarının yetersiz oluşu da bu durumu etkilemektedir (Arabacı, Hasgül, & Serpen, 2016). Çalışmamızda katılımcıların %84,8'inin sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşamadığı belirlenmiştir. Sağlık kuruluşuna başvurmada problem yaşadığını belirten kadınların %34,1'i ''kötü muamele kötü hizmet'' ile %28,4'ü ''maddi olanaksızlık'' ile problem yaşadığı saptanmıştır. Yapılan bir çalışmada kadınların sağlık kuruluşuna gitmeme nedenleri araştırılmış %50,3 oranıyla ekonomik imkânların kısıtlılığı, %21,6 sağlık kuruluşunun uzak olması ve %9,2 sağlık personeline güvenmeme ve bilgi düzeylerinin düşük olması olarak belirtilmektedir (Gümüş, et al., 2017). Kadınların yaşadıkları kampta almış oldukları sağlık hizmetlerinden memnuniyet durumları değerlendirildiğinde, %46,9'unun ''çok memnun'' ve %48,3'ünün ''memnun'' olduğu tespit edilmiştir. AFAD (2014) verilerine

 ISBN: 978-625-7029-53-7

göre kamp içinde yaşayan kadınların sağlık hizmetlerinden memnuniyet düzeyleri %16,8 ‘‘çok memnun’’ ve %42,9 ‘‘memnun’’ olarak belirtilmektedir.

Çalışmamızda katılımcıların yaşadıkları sağlık problemleri için başvurdukları sağlık kurumlarının dağılımına bakıldığında; en sık başvurdukları (%67,4) oranında sağlık kurumunun ‘‘Kamptaki Sağlık Birimi’’ olduğu tespit edilmiştir. Önal (2015)’in çalışmasına bakıldığında Isparta’daki mültecilerin 164’ünün (%59,4’ünün) “Devlet Hastanesi”, 106’sının (%38,4’ünün) “Sağlık Ocağı” ve 6’sının (%2,2’sinin) “Özel Hastane” cevabını verdiği görülmektedir. AFAD (2014) verilerinde kamp içinde sağlık hizmetlerinden faydalananların oranı %91 olarak belirtilmiştir.

Sonuç olarak, kampta yaşayan ortalama beş kadından dördü herhangi bir sağlık problemi yaşadığını belirtirken en sık yaşanan sağlık problemlerini yüksek tansiyon ve anemi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları sağlık problemlerinde öncelikli kamptaki sağlık birimini tercih ettikleri, sağlık kuruluşuna başvurmada genelde sıkıntı yaşamadıkları ve genel anlamda memnun oldukları belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

AFAD. (2014). *Türkiyedeki Suriyeli Kadınlar.* Suriye Raporları: https://www.afad.gov.tr/upload/Node/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014_2_.pdf adresinden alınmıştır

Adanu, R., & Johnson, T. (2009). Migration and women's health. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*, 106/2, 179-181.

Arabacı, Z., Hasgül, E., & Serpen, A. S. (2016). Migrant women and migration's effect on women’s health in Turkey. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 129-144.

Babacan, B., Coşkun, M., Dönmez, R. Ö., & Mermer, G. (2018). Hatay’a Göç Eden Suriyeli Sığınmacıların Ev Yaşam Koşulları, Sağlık Durumları ve Sağlık Hizmeti Kullanma Özellikleri. *Turkiye Klinikleri J Nurs*, 2017;9(4):272-9.

Eğinli, A. T. (2011). Kültürlerarası yeterliliğin kazanılmasında kültürel farklılık eğitimlerinin önemi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/35, 207-213.

Göker, G., & Meşe, G. (2011). Türk Göçmenlerin İtalyanlara Bakış Açısı: Bir Kültürlerarası İletişim Araştırması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakultesi Akademik Dergisi*, 7 / 1, 65 - 82.

Gümüş, G., Kaya, A., Yılmaz, S. Ş., Özdemir, S., Başıbüyük, M., & Coşkun, A. M. (2017). Suriyeli Mülteci Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları. *KASHED*, 3 (1):1-17.

Gümüş, Y., & Bilgili, N. (2015). Göçün Sağlık Üzerine Etkileri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 18/1, 63-67.

Miller, E., Decker, M. R., Silverman, J. G., & Raj, A. (2007). Migration, sexual exploitation, and women's health: a case report from a community health center. *Violence Against Women*, 13(5), 486-497.

Önal , A., & Keklik, B. (2016). A study on the problems encountered by refugees and asylumseekers in their access to healthcare services in Isparta province. *Suleyman Demirel University The Journal of Visionary* , 7(15):132-48.

Önal, A. (2015). *Isparta’da Yaşayan Mülteci ve Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine Erişimde Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma.* Isparta: (Yayımlanmış yüksek lisans tezi).Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Şimşek, Z., Doğan, F., Ersin, F., & Yıldırımkaya, G. (2015). Bir il merkezinde yaşayan 15-49 yaş evli Suriyeli kadınlarda üreme sağlığı göstergeleri ve hizmet ihtiyacı. *18. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi (Kongre Kitabı) Konya.*, 5-9 Ekim, 232-233.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tuzcu , A., & Ilgaz, A. (2015). Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1):56-67.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR GELECEK İÇİN YEŞİL BANKACILIKTA KİLOMETRE TAŞLARI: TÜRKİYE UYGULAMASI

GREEN BANKING MILESTONES FOR SUSTAINABILITY: APPLICATION TO TURKEY

Esengül SALİHOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Meslek Yüksek Okulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Orcid: https://orcid.org/0000-0002-2005-1986.

Özet

Yeşil bankacılık finansal çevrelerde yeni gelişen bir kavramdır. Ekonomik, çevre ve sosyal boyutları bulunan yeşil bankacılık işletmeyi ve ekolojiyi banka müşterisinin yararı için biraraya getirir. Çevrenin korunması dünyanın geleceği için önemli konulardan biridir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği çevrenin korunabilmesiyle mümkündür. Türkiye'de sürdürülebilirlik ve yeşil bankacılık konusunda otoritelerin yayınladığı kılavuzlar yeşil bankacılık için bankaları yönlendirecek önemli gelişmelerdir. Çalışmada bankacılık sektöründe çevre koruma bilinciyle oluşan yeşil bankacılık kavramı ve yeşil bankacılığın hedefleri incelenmektedir. Ayrıca banka türlerinin sunduğu yeşil finansal ürünler ve yenilenebilir enerji kaynakları projeleri gibi çevreyi koruyan projeler ele alınmaktadır. Türkiye'de yeşil bankacılığın gelişmesi ile yeşil finansal ürünlerin çoğalması toplumun tüm kesimlerinden gelecek desteklerle mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bankacılık, Yeşil/Sürdürülebilir Tahvil, Yeşil Projeler, Çevre Dostu Bankacılık, Karbon Krediler.

Abstract

Green banking is an emerging concept in financial circles. Green banking with economic, environmental and social dimensions brings business and ecology together for the benefit of the bank customer. Environmental protection is one of the most important issues for the future of the world. Sustainability of economic growth is possible by protecting the environment. Authorities on banking in Turkey have published guidelines for sustainability and green banking and these guidelines are important developments that will lead banks to green banking. In this study, the concept of green banking which is formed with environmental protection awareness in the banking sector and the objectives of green banking is examined. Besides, environmental protection projects such as green financial products and renewable energy projects offered by bank types are discussed. The proliferation of green financial products with the development of green banking in Turkey will be able to support the future of all sectors of society.

Key Words: Green Banking, Green/Sustainable Bonds, Green Projects, Environment-friendly Banking, Carbon Credits.

1. Giriş

Ekonomik büyüme programlarının uygulanmasında çevre faktörünün dikkate alınması doğal çevrenin gelecek nesillere ulaşabilmesi için önemlidir. Çevrenin zarar görmesi ile birlikte küresel ısınma, iklim değişikliği, yüksek sera gazı emisyonları, hava kirliliği, su kirliliği, sel, kuraklık gibi istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğinin ancak çevrenin korunabilmesiyle mümkün olacağı bilinci yerleşmeye başlamıştır. Çevre

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ekosisteminin tahrip edilmesinin ortaya çıkardığı ve çıkarabileceği zararlı sonuçlar endişe yaratmaktadır. Henüz tüm ülkeler arasında küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda tam bir fikir birliğine ulaşılamamış olsa da, uluslararası boyutta çeşitli toplantılar düzenlenmekte ve kararlar alınmaktatır. Çevre ve sürdürülebilirlik alanında çalışan inisiyatifler de bulunmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde sürdürülebilirlik alanında hizmet veren inisiyatiflerden bazıları aşağıda sunulmaktadır (<https://www.tbb.org.tr/surdurulebilirlik /tbb-surdurulebilirlik-kilavuzu.html>) :

- Birleşmiş Milletler Çevre Programı-Finansal İnisiyatif- United Nations Environment Programme Finance Initiative (UNEP-FI)
- Birleşmiş Milletler Küresel İşbirliği (United Nations Global Compact)
- Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi- (World Business Council for Sustainable Development
- Ekvator İlkeleri-The Equator Principles
- Birleşmiş Milletler Sorumlu Yatırım Prensipleri (United Nations Principles for Responsible Investment (UN PRI))
- Küresel Raporlama İnisiyatifi (Global Reporting Initiative (GRI))
- Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Committee (IIRC))
- Karbon Saydamlık Projesi (Carbon Disclosure Project (CDP))
- Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği
- İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD)
- Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma (TEMA)
- Doğal Hayatı Koruma Derneği

Toplumda inisiyatiflere üye sayısının artması ve işletmelerin üretim süreçlerine inisiyatifleri dahil etmesi sürdürülebilirliğe katkı sağlayacaktır. Sürdürülebilirliğin bankacılık sektöründeki yansımalarının başında yeşil bankacılık alanı gelmektedir.

2. Yeşil Bankacılık Kavramı ve Yeşil Bankacılığın Temel Hedefi

Ekonomik, çevre ve sosyal boyutları bulunan yeşil bankacılık işletmeyi ve ekolojiyi banka müşterisinin yararı için biraraya getirmektedir (Paluszak ve Wisniewska-Paluzsak, 2016:81). Böylece karbondioksit salınımının azaltılması ve toplumsal fayda sağlayacak yeşil projelere destek verilmesi sağlanmış olur. Yeşil projeler kavramı, doğaya zarar vermeyen ve doğanın gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayan konularda yapılmış projeleri ifade etmektedir.

Yeşil projelerin türleri yenilenebilir enerji, enerjinin verimli kullanımı, kirliliğin önlenmesi ve kontrol altında tutulması, mevcut doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, biyoçeşitliliğin ve su kaynaklarının korunması (deniz kıyı ve havzaların korunması), ulaşımda elektrik, hibrit, toplu taşıma ve motorsuz taşımacılık yöntemlerinin kullanılması, temiz ulaşım sağlanması, şeklinde sıralanabilir (Jun vd., 2016:13).

Yeşil projelerin finansmanını sağlayan yeşil bankacılığın temel hedefi ise doğanın gelecek nesillere tahrip edilmeden devredilmesi, sürdürülebilir bir dünyanın varlığının korunmasıdır. Nitekim bu hedeflerin yerine getirilmesi toplumun her kesiminin olduğu gibi, finansal piyasa taraflarının da sosyal sorumlulukları arasında yeralır.

3. Yeşil Bankacılıkta Finansal Ürün ve Hizmetler

Yeşil bankacılıkta bireysel bankacılık ile yatırım ve kalkınma bankacılığı alanlarında sunulan finansal ürün ve hizmetler aşağıda açıklanmıştır (H.J.Noh, 2019:48-49).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.1. Bireysel Bankacılık Alanındaki Yeşil Finansal Ürün ve Hizmetler

- Yeşil ipotekli konut kredileri: Yeni enerji tasarruflu evler satın alan, mevcut evi daha sonra doğa dostu hale getirilmiş olan enerji tasarruflu cihazlar kullanılan veya yeşil enerjiye yatırım yapılan konutların satın alımı için piyasadakilerden daha düşük faiz oranları sunulmaktadır. Bankalar aynı zamanda bir evi gelenekselden yeşil güce çevirmenin maliyetini karşılayabilir.

- Yeşil ev sermayesi kredileri : Mevcut konutlarına yenilenebilir enerji teknolojileri kurma konusunda motive edebilecekleri faiz oranı diğer kredilerden daha düşük olan krediler sunulmaktadır. Bunu yapmak için, bankalar teknoloji sağlayıcıları ve çevre sivil toplum kuruluşları(STK) ile ortak çalışmaktadır.

- Yeşil ticari bina kredileri: Enerji tüketimi düşük, atıkları azaltılmış ve geleneksel binalara göre daha az kirliliğe sahip yeşil ticari binaların satın alınması veya düzenlenmesinin finansman desteği sağlanır.

- Yeşil araba kredileri: Bu krediler, müşterileri düşük faiz oranları sunarak, az yakıt tüketen veya çevre dostu çözümlerle üretilen otomobil satın almaya teşvik etmektedir.

- Yeşil kartlar: Kredi kartı şirketleri, kart sahibi tarafından yapılan her işlemde STK'lara bağış yapmaya imkan veren seçenekler sunmaktadır.

3.2. Yatırım ve Kalkınma Bankacılığı Alanındaki Yeşil Finansal Ürün ve Hizmet Türleri

- Yeşil Proje Finansmanı: Bankalar büyük ölçekli yenilenebilir enerji kaynaklarının finannsamına yönelik projelerde tek başına veya ekip olarak hizmet sunmaktadır.

- Yeşil Endeksler: Bankalar gelecekteki çevresel fırsatları ve tehditleri dikkate alan endeksler geliştirmişlerdir. Örneğin: Merrill Lynch, bir enerji verimliliği endeksi geliştirmiştir. Bu endekste enerjinin korunması ve talep tarafı yönetimine odaklanmış bir enerji verimliliği ölçülmektedir. Bir diğer endeks de Borsa İstanbul(BIST) Sürdürülebilirlik Endeksidir.

- Karbon Kredileri: AB Emisyon Ticareti Programı sayesinde, 12,000 Avrupa sanayi bölgesine karbon kısıtlaması getirilmiştir. Bankalar da müşterilerinin kısıtlamalara uyumunu sağlamak için ihtiyaç duğduğu finansmanı karşılamak amacıyla kredi vermektedir.

- Yeşil Menkul Kıymetleştirme: Farklı çevresel menkul kıymetleştirme teknikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bankalar temiz teknoloji sağlayıcıların, çevresel ürün ve hizmet geliştiren firmaların, karbon kredi geliştiricilerinin halka arz konusunda yüklenici/danışman rolünü üstlenmektedir. Yeşil ve sürdürülebilir tahviller bu ürünlere örnek gösterilebilir(*).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yeşil ve sürdürülebilir tahviller(*), diğer tahvillerden farklı olarak çevre ve iklime katkı sağlayan yeşil projelerin finansmanında kullanılması zorunlu olan araçlardır. Dünya'da ilk yeşil tahvili Avrupa Yatırım Bankası ihraç etmiştir (Kandır ve Yakar, 2017:159). Yeşil tahviller ABD'de ilk kez 2013 yılında yerel yönetimler tarafından düzenlenmiştir(<www.climatebonds.net>). Türkiye'de ilk yeşil ve sürdürülebilir tahvil ihracını 300 milyon dolar tutarında ve 5 yıl vade ile Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) 2016 yılında gerçekleştirmiştir (<www.tskb.com.tr>). Yeşil tahvil ihracı inşaat, ulaşım ve enerji sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Dünyada yeşil tahvil piyasasında büyümeyi sağlayan ülkelerin başında ABD, Kanada ve Avrupa ülkeleri gelmektedir. Yeşil tahvil ihracı konusunda devletlerin uyguladığı politik teşvik sürmektedir. Avrupa Komisyonu, 2018 yılının Mart ayında yayınladığı "Sürdürülebilir Kalkınma Aksiyon Planı" ile finansal sektörlere uzun dönemli sürdürülebilir yatırımların finansmanında girişim yollarını ele almıştır. İklim değişiklikleri, biyoçeşitliliğin azalması, su kıtlığı, doğal afetler gibi çevresel risklerin giderek artması yeşil finansman yatırımlara yönelme çabalarını arttırmaktadır. (<https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr>). Bu çabalara rağmen, 2017'de 100 milyar ABD dolarının üzerinde bir değere sahip olan yeşil tahviller, halen küresel bazda ihraç edilen borçlanma senetlerinin sadece % 1'inden az bir payını oluşturmaktadır (<https://www.ebrd.com/work-with-us/procurement/p-pn-8975.html>).

Birçok uluslararası kuruluş gibi Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), sürdürülebilir ve karbon emisyonu düşük olan ekonomilere geçişi sağlamak amacıyla, Paris Anlaşması ile uyumlu olarak, yeşil yatırımlara doğru büyük bir sermaye tahsisi ile yeşil binalar, enerji verimliliği, temiz enerji, temiz ulaşım ve çevresel iyileştirme gibi önemli alanların finansmanını sağlamaktadır. EBRD yeşil ekonomiye geçiş (GET) yaklaşımıyla, çalıştığı ülkelere karbon emisyonu düşük ve esnek olan ekonomilere geçiş aşamasında destek sağlama stratejisi izlemektedir (<https://www.ebrd.com/what-we-do/get.html>). Örneğin, Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş.'nin Denizli ve Çanakkale illerinde kurulacak rüzgar enerjisi projesinin finansmanı için EBRD'den 65 milyon USD'lik uzun vadeli kredi desteği, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması (YEKDEM) proje tarife garantisi teminatı ile kullandırılması planlanmaktadır (https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/akfen-wind-power. html). Toplam yatırım bedeli 350 milyon ABD olan projeye Türk Bankacılık piyasasından 4 büyük ticari banka destek vereceğini açıklamıştır (<https://surdurulebilir lik.garantibbva.com.tr>).

4. Literatür Taraması

Literatürün henüz yeni olması nedeniyle yeşil bankacılığı araştıran az sayıda çalışmaya ulaşılabilmiş ve ulaşılabilen çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Literatürde yeşil bankacılık kavramı ve yeşil bankacılığın sorunlarını **(Ağırman ve Osman, 2019),** farklı yönlerini **(Marzio, 2007),** yeşil bankacılıkta faaliyetlerin düzeyini **(Joshi ve Shah, 2017)** yeşil bankacılıkta stratejileri **(Bahl, 2012),** yeşil bankacılığa geçişte etkili faktörleri **(Ahmad, Zayed ve Harun, 2013**), bankalar ve finansal kuruluşların çevre boyutunda etkilerini **(Kapoor vd. , 2016)** araştıran çalışmalar tespit edilmiştir.

Bazı çalışmalar da bankacılık sektörü faaliyetlerinin çevreye etkisi incelenmiştir. **Çetin ve Seyidova (2019),** 1968-2017 aralığında banka aktiflerinin GSYİH oranı ile karbondioksit salınımı, enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi incelemiş, bankacılık sektörü büyüklüğünün enerji tüketimini etkilediğini tespit etmiştir. **Ak Bingül ve Türk(2019),** yeşil bankacılığın Türkiye'deki durumu ve çevre üzerindeki etkilerini incelemiştir. **Güler ve Tufan (2015)**, yeşil bankacılık ile yeşil kredilere turizm işletmelerinin bakış açısını ve yeşil yatırımlardan getiri beklentilerini analiz etmek amacıyla 142 otelin finans müdürüne 16 performans göstergesi üzerinden ankete dayalı istatistiksel analiz yapmıştır. Analizin istatistiksel sonuçları, finans müdürlerinin yeşil kredi kullanmanın rekabet

 ISBN: 978-625-7029-53-7

avantajı, maliyet kontrolü ve sosyal itibara katkı sağladığı ancak kurumsal anlamda ekonomik itibar ve borçların ödenme gücüne etkisinin olmadığına inandıklarını göstermiştir.

Gürsoy(2016), Türkiye'de yeşil bankacılığın ekonomiyi desteklemedeki rolünün, bankaların Basel III gerekliliklerini yerine getirmek zorunda kaldığı bir ortamda, nasıl geliştirilebileceğini araştırmıştır. Yazar çalışmasında Türkiye'nin ilk mikrofinans kredisi modeline öncülük eden Şekerbank'ı incelemiştir. Basel III uygulamasının ardından Şekerbank'ın yeşil projeler için finansmanı artırma kapasitesini ele almıştır. Basel standartları, yeşil kredileri risk ağırlığı açısından diğer kurumsal kredilerden ayırmamaktadır. Çalışma bulguları, yeşil kredilerin risk ağırlıklarının % 100'den % 50'ye düşürülmesi durumunda, Şekerbank'ın sermaye yeterlilik oranının (CAR) yüzde 4 puan daha yüksek olacağını göstermektedir. Yazara göre, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için yeşil kredilerin risk ağırlıklarının azaltılması gereklidir.

5. Türkiye'de Yeşil Bankacılık Faaliyetleri

Sürdürülebilir büyüme için karbon kullanımının azaltıldığı ekonomilere geçişi teşvik eden devlet politikaları ve teknolojik çalışmalar artış göstermektedir. Bu geçiş sürecinde kurumsal yatırımcılar ve finansal kuruluşları yeni fırsatlar ve riskler beklemektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi'nde (2019) on bir ülkeden yirmi kurumsal yatırımcıyı biraraya getirerek iklim değişikliği ve eylemlerin yatırımcı portföyüne etkisini konu alan bir kılavuz yayınlamıştır. Kılavuzda düşük karbon ekonomilerine geçiş sürecinde ortaya çıkan riskler ve iklim değişikliği risklerini yönetebilecek politikaların sektörler bazında risk ve maliyetleri, seçilen 30000 işletme örneği üzerinden, incelenmiştir(<https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr>).

Türkiye'deki bankaların da uluslararası girişimlere katıldığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi (UNEP FI), Sorumlu Bankacılık Prensipleri'ni 22 Eylül 2019'da BM Genel Kurul toplantısında sunmuştur. Sunulan bankacılık prensiplerini uygulamayı taahhüt eden 130 banka arasında Türkiye'den TSKB, Yapı Kredi, Garanti BBVA, ING, Kalkınma Yatırım Bankası ve Şekerbank bulunmaktadır.

21 Kasım 2014 tarihinde Türkiye Bankalar Birliği, "Bankacılık Sektörü İçin Sürdürülebilirlik Kılavuzu" yayınlamıştır. Kılavuzda 7 temel ilke ile bankacılık ve finans sektörünün rehber alabileceği iyi uygulama prensipleri tavsiye niteliğinde döküman olarak yayınlanmıştır. Kılavuz çevreye ve sosyal düzene etkilerin değerlendirilmesinde etkiler ve risklerin iki aşamalı ele alınmasını önermektedir. (a) Kredi talep eden firmanın faaliyetlerinden kaynaklı çevresel ve sosyal etkilerin ve risklerin tüm bankacılık işlemlerinde dikkate alınması, çevresel ve sosyal mevzuatlara uyumlu çalıştığının tespit edilmesi tavsiye edilmektedir. (b) Talep edilen kredi bir yatırım projesini finanse edecekse, yatırım projesinin neden olacağı çevresel ve sosyal etkiler ile potansiyel riskler tanımlanmalı ve yönetilmelidir. Finanse edilecek her yatırım projesi için çevre ve sosyal riskin değerlendirmesinin yapılması önerilmektedir. Yine kılavuzda bankacılık sektörünün iş süreçlerinden kaynaklı etkilerin (ekolojik ayak izleri) ölçülmesi ve azaltılması ile raporlanması önerilmektedir (<https://www.tbb.org.tr/surdurulebilirlik /tbb-surdurulebilir lik-kilavuzu.html>). Mevcut durumda TSKB, İş Bankası, Garanti BBVA, Yapı Kredi, Akbank, Halkbank, Vakıfbank, Ziraat Bankası ve Şekerbank sürdürülebilirlik raporu hazırlayan bankalar arasındadır.

Türkiye'de yeşil projelere yapılan yatırımların önemli bir kısmını yenilenebilir enerji kaynaklarının finansmanı oluşturmaktadır. Yine bankaların çevreci projelere destek olduğu, yeşil mortgage, çevreci taşıt kredileri, sürdürülebilirlik fonlarına yöneldikleri görülmektedir. Bankaların çevreci uygulamalarının başlıcaları iş süreçlerinde olabildiğince sıfır kağıt kullanma eğilimi, enerji tüketimini azaltacak projelerin uygulanması veya aracılık edilmesi, kendi kendine yeten binalara yatırım yapılması, çöp yönetimi şeklinde sıralanabilir. Örneğin Garanti BBVA'nın Genel Müdürlük Binası, Albaraka'nın Genel Müdürlük Binası LEED sertifikalı yeşil binalardır. LEED sertifikaları,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

binaların geleneksel yapılardan daha çevreci, ekonomik ve sağlıklı binalara verilmektedir. Türkiye çeşitli LEED Sertifikası alan ülkeler arasında 6. sırada ve Avrupa ülkeleri arasında ise ilk sıradadır (https://www.temizmekan.com/ekolojik-surdurulebilirligi-destekleyen-banka/ ile https://emlakkulisi.com/guncel/turkiye-leed-sertifikali-yesil-binalar-listesi/1223907).

Borsa İstanbul (BIST) 2015 yılında çevresel, sosyal ve kurumsal yönetişim performansı (ESG Reporting Guide) ile sermaye piyasalarının sürdürülebilirliği üzerine ilk sürdürülebilirlik raporunu yayınlamıştır. Raporda enerji piyasası ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve çevreye önem veren sürdürülebilir yatırım alternatifleri sunmayı planlandığı belirtilmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji ürünlerine bağlı türev ürün sayısını arttırma çabasından ve karbon piyasasında yürütülen çalışmaların devam ettiğinden bahsedilmektedir. BIST'un yaptığı en önemli katkılardan biri de 4 Kasım 2014 tarihinden bu yana fiyat ve getiri olarak hesaplanmaya ve yayınlanmaya başlanan BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'dir. Endeks, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) boyutunda yüksek performansa sahip olan ve borsada hisseleri işlem gören şirketlerin uzun vadeli sürdürülebilirlik performansları üzerinden hesaplanmaktadır. Böylece yatırımcıların sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk ilkelerini benimseyen şirketlere yatırım yapma konusunda seçici olabilmelerinin sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca BIST sürdürülebilirlik endeksi, şirketlerin kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının diğer piyasalarla karşılaştırılmasını da mümkün kılmaktadır. (<https://www.borsa istanbul.com/docs/default-source/yayinlar/borsa-istanbul-2015-sustainability-report.pdf ?sfvrsn=8>).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Düzenleyici otoritelerin yeşil bir ekonominin büyümesine ve yeşil finansal ürünlerin kullanımına elverişli bir ortamın sağlanmasında önemli görevleri bulunmaktadır. Ticari finans kurumları ile kalkınma finans kurumlarının projeleri nasıl destekleyebileceklerine dair net bir çerçevenin oluşturulması önemlidir. Bu konuda Türkiye'de temel adımlar atılmış olsa da yeşil bankacılıkla ilgili atılan adımların daha da ilerletilmesine ihtiyaç vardır. Örneğin yeşil finansı iş faaliyetlerine başarıyla entegre eden kuruluşların teşvik edilmesi gereklidir. Yeşil finansal sektörle ilgili iş yürütme standartları, yeşil büyüme yaklaşımının amaç ve ilkelerine uymalıdır. Yeşil mevduat, yeşil borç verme ve yeşil yatırım gibi yeşil finansta uygun bir davranış kuralının tasarlanması gerekmektedir. Bankacılık ve yatırım alanlarında çeşitli yeşil finansal ürünler geliştirmek gerekecektir. Örneğin, küçük ve orta ölçekli yeşil enerji projeleri için ulusal güven fonu gibi topluma dayalı özel finansman yöntemleri geliştirilebilir (H.J.Noh, 2019:60-61). Yeşil bankacılık alanında Türkiye özelinde atılan olumlu adımların artarak tüm topluma yayılmasının sağlanması, sürdürülebilir bir çevre ve istikrarlı bir büyüme için büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Ağırman, E. ve Osman, A. B. (2019), "Green Finance For Sustainable Development: A Theoretical Study", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE),* Cilt 6, Sayı 1, ss.243-253.

Ahmad, F. vd. (2013), "Factors behind the Adoption of Green Banking by Bangladeshi Commercial Banks", *ASA University Review,* Vol. 7 No. 2, July–December, 241.255.2013.

Ak Bingül B. ; Türk A. (2019), "Türkiye'de Yeşil Bankacılık", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi,* Cilt: 11, Sayı: 20, Ocak 2019, ss. 81-92.

Bahl, S. (2012), "Green Banking – The New Strategic Imperative", *Journal of Asian Research Consortium,* Volume 2, Issue 2, 176-185.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BIST, Borsa İstanbul, Sustainability Report, <https://www.borsaistanbul.com /docs/default-source/yayinlar/borsa-istanbul-2015-sustainability-report.pdf?sfv rsn=8>, (Erişim tarihi: 09.12.2019).

Climate Bonds Initiative, <https://www.climatebonds.net/market/ explaining-green-bonds>, Erişim Tarihi:11.12.2019.

EBRD, The European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası), <https://www.ebrd.com/work-with-us/ procurement/p-pn-8975.html ; https://www.ebrd.com/what-we-do/get.html ; https://www.ebrd.com/ work-with-us/projects/psd/akfen-wind-power.html>, (Erişim tarihi: 10.12.2019).

Emlakkulisi, <https://emlakkulisi.com/guncel/turkiye-leed-sertifikali-yesil-binalar-liste si/ 1223907>, (Erişim tarihi: 09.12.2019).

Garanti BBVA Sürdürülebilirlik, <https://surdurulebilirlik.garantibbva.com.tr/ surduru lebilirlik-blog/2019-yilinda-kuresel-yesil-tahvil-piyasasinda-guclu-buyume-ongoruluyor/>, Erişim Tarihi:11.12.2019.

Güler, O. ; Tufan, E. (2015), "Yeşil Bankacılık ve Yeşil Krediler: Antalya'daki 4-5 Yıldızlı Otel İşletmelerinin Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* Cilt 26, Sayı 1, Bahar: 80 – 96.

Gürsoy, Ö. , (2016), "Do capital requirements in Basel III Restrict the Financing of Green Economy?-Chapter 5th:A Case Study of a Turkish Bank, *Social and Economic Perspectives on Sustainability*, (Edited by: M. Mustafa Erdoğdu, Aslı Yüksel Mermod, Olcay Bige Aşkun Yıldırım), First Edition, December 2016, IJOPEC Publication No:31, ss.71-82.

Joshi, N. R. ; Shah, S. M. (2017), "Green Banking: A Tool for Sustainable Development in 21st Century", *IJEMR*, Vol 7 Issue 02 – Online – ISSN 2249–2585, February, 1-12.

Jun, M. vd. (2016), Green Bonds: Country Experiences, Barrıers and Options, *G20 Green Finance Study Group Report,* http://unepinquiry.org/wpcontent/uploads/ 2016/09/6_Green_Bonds_Country_Experiences_Barriers_and_Options.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2019).

Kandır, S.Y. ; Yakar S. (2017), "Yeşil Tahvil Piyasaları : Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Gelişebilmesi İçin Öneriler", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2017, Cilt 26, Sayı 2, ss.159-175.

Kapoor, N. vd. (2016), "Green Banking: A step towards Sustainable Development", *International Journal of Research in Management, Economics and Commerce,* Volume 06, Issue 07, July, 69-72.

Marzio, R. (2007), " Green Banks, Ethical Banks, Seed Banks: Too Many Eco Something Banks", *Covalence Analyst Papers,* Geneva: Covalence SA.

Noh, H.J., "Financial Strategies to Accelerate Green Growth", Chapter of Sustainable Development Series, Editors:Parkash Chander and Euston Quah Jeffrey D. Sachs · Wing Thye Woo Naoyuki Yoshino Farhad Taghizadeh-Hesary, 2019.

Paluszak, G. ; Wisniewska-Paluzsak J. (2016), "The Role of Green Banking In Sustainable Industrial Network", *Bezpienczny Bank,* 4(65)/2016.

Seyidova N. ; Çetin A. (2019), "Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Çevreye Etkisinin Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi ile Ekonometrik Açıdan İncelenmesi", *Maliye ve Finans Yazıları,* Sayı:112, ss.57-76.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Temizmekan, <https://www.temizmekan.com/ekolojik-surdurulebilirligi-destekleyen-banka/>, (Erişim tarihi: 09.12.2019).

TSKB, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası İnternet Sitesi, 13.05.2016 tarihli haber, <http ://www.tskb.com.tr/web/101-2974-1-1/tskb-site-tr/tr-hakkimizda/tskbden-haberler /turkiyenin-ilk-yesil-tahvili-tskbden>, (Erişim Tarihi:11.12.2019).

TBB, Türkiye Bankalar Birliği, Sürdürülebilirlik Kılavuzu, <https://www.tbb.org.tr/ surdurulebilirlik/tbb-surdurulebilirlik-kilavuzu.html>, (Erişim tarihi: 09.12. 2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

HİZMET İHRACATINDA KDV İSTİSNASI

ESRA UYGUN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile MYO, Öğretim Görevlisi

HİCRAN KASA
Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Dr. Öğretim Üyesi

ÖZET
KDV'nin konusuna giren işlemler, Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK)'nın 1. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre göre Türkiye'de yapılan ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan mal ve hizmet teslimleri, her türlü mal ve hizmet ithalatı KDV'nin konusunu oluşturmaktadır. Ihracat istisnası; KDVK' nın 11 ve 12. maddesinde yer alan hükümler çerçevesinde uygulanır. İhracat istisnası, "varış yeri ülkesinde vergilendirme ilkesi"ni uygulayan ve dolayısıyla mal ve hizmetlerin sadece ithalatçı ülkede vergilendirilmesini esas almaktadır. Uluslararası değişime konu olan malların vergileme hakkı ithalatçı ülkeye ait olduğu için ihracat istisnası getirilmiş olup amaç bu malların dolaylı vergi yükünden kurtulmalarını sağlamaktır. Ancak hizmet ihracatından faydalanabilmek için, hizmetin Türkiye'de, yurt dışındaki bir müşteri için yapılması, fatura veya benzeri belgenin yurtdışındaki müşteri adına düzenlenmesi, hizmetin bedelinin döviz olarak Türkiye'ye getirilmesi, hizmetten yurtdışında yararlanması bazı şartlar getirilmiştir. Bu çalışmada KDVK 'da yer alan son düzenlemeler kapsamında hizmet ihracının kapsamı ve uygulamadaki yeri ele alınacaktır.
Anahtar Kelimeler: Katma Değer Vergisi, Katma Değer Vergisi İstisnası, Hizmet İhracatı

VALUE ADDED TAX EXEMPTION FOR SERVICE EXPORTS

ABSTRACT
The transactions within the scope of Value Added Tax are stated in Article 1 of the Value Added Tax Law. Accordingly held in Turkey commercial, industrial, agricultural activities and self-employment activities performed within the framework of the delivery of goods and services, imports of goods and services of all kinds are the subject of value-added tax. Export exemption is applied in accordance with the provisions of Articles 11 and 12 of the Value Added Tax Law. The export exemption is based on the taxation of goods and services only in the importing country. Since the right of taxation of the goods subject to international change belongs to the importing country, export exemption is introduced and the aim is to ensure that these goods get rid of the indirect tax burden. However, in order to benefits zone subject to the law, Turkey has done to a customer's overseas services, to be held on behalf of clients in the invoice or equivalent document abroad, be brought to Turkey as foreign exchange cost of service and have met some conditions, such as the utilization abroad this service. In this study, the scope of service export and its place in practice will be discussed within the scope of recent regulations in value added tax law.
Keywords: Value Added Tax, Value Added Tax Exemption, Service Export

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GİRİŞ

KDV'nin konusuna giren işlemler, Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK)'nın 1. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre Türkiye'de yapılan ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti kapsamında yapılan mal ve hizmet teslimleri, her türlü mal ve hizmet ithalatı KDV'nin konusunu oluşturmaktadır.

Uluslararası ticarette uygulanan 'Varış Yeri Ülkesinde Vergilendirme İlkesi' ihracatın ekonomideki önemi dikkate alınarak ülkemizde de kabul edilmiş ve her türlü mal ve hizmetler, ithalat aşamasında KDV'ye tabi tutulmuş olsa da ihracat aşamasında KDV'den istisna edilmiştir.

2. HİZMET İHRACATININ KAPSAMI

3065 sayılı Katma Değer vergisi Kanunu'nun 11. ve 12.maddelerinde hizmet ihracatı kapsamında düzenlemeler yapılmıştır. Kanunun 11maddesine göre ihracat teslimleri ve bu teslimlere ilişkin hizmetler, yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler, serbest bölgelerdeki müşteriler için yapılan fason hizmetler ve karşılıklı olmak şartıyla uluslararası roaming anlaşmaları kapsamında yurt dışındaki müşteriler için Türkiye'de roaming hizmetleri KDV'den istisna edilmiştir (11.madde 1-a).

Aynı maddenin 1-b fıkrasında ise yolcu beraberi eşyaya, yabancıların taşımacılık kapsamında satın alacakları mal ve hizmet teslimleri ile fuar, panayır ve sergilere katılmaları dolayısıyla satın alacakları mal ve hizmetler karşılıklı olmak şartıyla KDV'den istisna edilmiştir.

KDVK'nın 11.maddesi 11-c ise ihraç kayıtlı satışlara ilişkin düzenleme yapılmış, ihraç edilmek şartıyla imalatçılar tarafından kendilerine teslim edilen mallara ait KDV'nin ihracatçılar tarafından ödenmeyeceği açıklanmış, dâhilde işleme rejimi kapsamında yurtiçinde hammadde temini konusunda bu fıkra kapsamında işlem yapılması öngörülmüştür.

3. HİZMET İHRACATINDA KDV İSTİSNASINDAN YARARLANMA ŞARTLARI

Hizmetlerde, ihracat istisnasından faydalanabilmesi için aşağıdaki dört şartın birlikte sağlanması gerekmektedir.

- Hizmet yurt dışındaki bir müşteri için yapılmış olmalıdır.
- Hizmetten yurt dışında yararlanılmalıdır.
- Hizmetin bedelinin döviz olarak Türkiye'ye getirilmesi gereklidir.
- Fatura ve benzeri belge yurt dışındaki müşteri adına düzenlenmelidir.

3.1. Hizmetin Yurt Dışında Müşteri İçin Yapılmış Olması

KDVK' nın 12/2.maddesine göre yurtdışındaki müşteri "ikametgâhı, işyeri, kanuni ve iş merkezi yurt dışında olan alıcılar ile yurt içinde bulunan bir firmanın yurt dışında kendi adıyla faaliyet gösteren şubeleri" olarak tanımlanmıştır.

Ancak uygulamada ikametgâhı, kanuni ve iş merkezi yurtdışında olan firma, Türkiye'de şube açmış ise bu şubeye verilen hizmetler, yurtiçindeki müşteriye verilen hizmet olarak kabul edilmekte, bedeli döviz olarak tahsil edilmiş olsa bile hizmet faturasında KDV'nin gösterilmesi gerekmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.2. Hizmetten Yurt Dışında Faydalanılmalı

Söz konusu kanunun 12.maddesinin 2/b bendine göre, bir hizmetin ihracat istisnasına konu olabilmesi için aranan şartlardan biri de, hizmetten yurtdışında faydalanılmasıdır. Ancak, Kanunda hizmetten yurt dışında faydalanma ile ilgili açıklama bulunmamaktadır.

Ancak hizmetten yurtdışında faydalanılması ile kastedilen; Türkiye'de yurtdışındaki müşteri için yapılan hizmetin, müşterinin yurtdışındaki iş, işlem ve faaliyetleri ile ilgili olması yani Türkiye'deki faaliyetleri ile ilgili bulunmamasıdır[1].

3.3. Hizmet Bedeli Döviz Olarak Türkiye'de Getirilmeli

Mal ihracında mal bedelinin döviz olarak Türkiye'ye getirilmesi şart olmasa dahi, hizmet ihracı istisnası uygulaması için, hizmet bedelinin döviz olarak Türkiye'ye getirilerek bankalara veya özel finans kuruluşlarına bozdurulması zorunluluğu bulunmaktadır[2].

Bu şartın yerine getirildiği döviz alım belgesi ile tevsik edilecektir. Döviz alım belgesinin aslı veya düzenleyen kurum ya da noter tarafından onaylanmış örneği ibraz edilmedikçe, hizmet ihracı istisnası uygulanmamaktadır.

3.4. Fatura ve Benzeri Belge Yurt Dışındaki Müşteri Adına Düzenlenmeli

Yapılan hizmetle ilgili olarak fatura, serbest meslek makbuzu veya benzeri belgenin yurt dışındaki müşteri adına düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin fatura veya benzeri belge yurt dışındaki müşterinin Türkiye'de bulunan temsilcisi adına düzenlenirse, istisna uygulaması yapılamamaktadır[3].

SONUÇ

Hizmet ihracında KDV istisnası uygulaması yeterince açık olarak ifade edilmemiş olup, mükelleflerin sıklıkla tereddüte düşmelerine yol açmaktadır. Örneğin, yurt dışında ifa edilen hizmetlere yönelik KDV uygulaması da yeterince açık bir ifade ile belirtilmemiştir. Öte yandan yurt dışındaki müşterilere verilen hizmetlerin KDV'ye tabi olması, yurt dışındaki müşterilerin Türkiye'den aldıkları hizmetler için KDV tutarı kadar ek bir maliyete katlanmalarına da yol açmaktadır. Bu durum, aynı hizmetin bir başka ülkedeki firmadan KDV'siz temin edilebileceği durumlarda, Türkiye'deki mükellefleri dezavantajlı bir konuma getirmektedir. Ayrıca, hizmet ihracında varış ülkesi prensibinin tercih edilmesi halinde, yurt dışındaki müşterilerin Türkiye'deki mükellef firmalardan temin edeceği hizmetler üzerindeki ilave KDV yükü kaldırılabilecek ve Türkiye'deki firmaların rekabet gücü artırılabilecektir[4].

[1] Sevgi Sümerli Sarıgül, Betül Altay Topçu, "Hizmet İhracatında KDV İstisnasının KDV Uygulama Tebliği Açısından Değerlendirilmesi", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Kasım 2016. 9 (3), ss.281-296.
[2] http://www.lebibyalkin.com.tr/mevzuat/diger/makale/katma-deger-vergisinde-hizmet-ihracati-istisnasi-ile-ilgili-ozellikli-durumlar-ve-yurt-disina-yapilan-hizmetler.html.(09.12.2019)
[3] Gürol Ürel, https://burhaneray.com/hizmet-ihracatinda-kdv-istisnasi-uygulamasinda-son-durum/.(09.12.2019).
[4] Cemre Arslan, https://www.gumruktv.com.tr/kose-yazilari/yurt-disindaki-musteriler-icin-yapilan-hizmetlerde-kdv-uygulamalari.(09.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Sevgi Sümerli Sarıgül, Betül Altay Topçu, "Hizmet İhracatında KDV İstisnasının KDV Uygulama Tebliği Açısından Değerlendirilmesi", Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, Kasım 2016. 9 (3), ss.281-296.

Gürol Ürel, https://burhaneray.com/hizmet-ihracatinda-kdv-istisnasi-uygulamasinda-son-durum/(09.12.2019).

Cemre Arslan, https://www.gumruktv.com.tr/kose-yazilari/yurt-disindaki-musteriler-icin-yapilan-hizmetlerde-kdv-uygulamalari.(09.12.2019).

https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebligler/KDV/kdvtaslak01022013/kdv_teb_taslak_II_A_2.htm. (09.12.2019).

http://www.lebibyalkin.com.tr/mevzuat/diger/makale/katma-deger-vergisinde-hizmet-ihracati-istisnasi-ile-ilgili-ozellikli-durumlar-ve-yurt-disina-yapilan-hizmetler.html. (09.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

HUMANITARIAN BOUNDARIES OF TAX EXECUTION

Assist. Prof. Dr. Özgür SAYGIN

ABSTRACT

The collection of taxes, which is the most important resource in meeting public expenditures, is based on forced. The collection of uncollectible tax receivables by forced means is subject to tax enforcement law. The collection of all public receivables and tax receivables by forced means is regulated by the Law No. 6183 on the Collection Procedure of Public Receivables. The law contains important measures for securing public receivables. In addition, the Law No. 6183 has various regulations based on compulsion for the collection of taxes when necessary. The collection of taxes on a forced basis constitutes a public benefit in terms of non-disruption of public services and justice between taxpayers. It should also be considered to minimize the negative effects collection of taxes based on force on taxpayers. It should also be considered to minimize the negative effects collection of taxes based on force on taxpayers. Tax execution should not harm the economic continuation, physiological existence and social values of the taxpayer himself and his family. Law No. 6183 in order to continue the profession of the taxpayer goods, clothes and economic elements are excluded from foreclosure. In addition, the obligatory needs of the taxpayer and their family are taken into consideration and that the economic assets that ensure the minimum life of the family cannot be confiscated. In the context of the humanitarian limits of tax execution, goods and income related to the national and moral values of taxpayers are also excluded from foreclosure. According to the law No. 6183, in accordance with the values of the community, in the event of the death of the relatives of the taxpayer foreclosure process stops for a certain time. The taxpayers who are subject to tax execution are citizens in their places. The minimum human resources offered by the state to its citizens should also include taxpayers who are subject to tax execution. In this context, the regulations protecting the taxpayers in Law No. 6183 should be revised and expanded.

Keywords: Tax Execution, Taxpayer, Humanitarian Boundaries

VERGİ İCRASININ İNSANİ SINIRLARI

ÖZET

Kamu harcamalarının karşılanmasında en önemli kaynak olan vergilerin tahsili cebre dayanmaktadır. Vadesinde tahsil edilemeyen vergi alacaklarının cebri yollar ile tahsili Vergi icra hukukunun konusuna girmektedir. Tüm kamu alacakları ve vergi alacaklarının cebri yollar ile tahsili 6183 sayılı Amme alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun isimli yasada düzenlenmiştir. Yasada kamu alacağının güvence altına alınmasına yönelik önemli tedbirler bulunmaktadır. Ayrıca 6183 sayılı yasada gerektiğinde vergilerin tahsil edilebilmesine

yönelik cebre dayalı çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Vergilerin cebre dayalı olarak tahsil edilmesi kamu hizmetlerinin aksamaması ve mükellefler arasında adaletin sağlanabilmesi açısından kamu yararı oluşturmaktadır. Vergilerin cebre dayalı tahsil edilmesinin mükellefler üzerinde oluşturacağı olumsuz etkilerin en aza indirilmesi de düşünülmelidir. Vergi icrası mükellefin kendisinin ve ailesinin ekonomik anlamda devamına, fizyolojik varlığına ve sosyal değerlerine zarar vermemelidir. 6183 sayılı yasada mükellefin mesleğini devam ettirebilmesi için gerekli eşya, elbise ve ekonomik unsurları haciz dışında tutulmuştur. Ayrıca mükellefin kendisi ile beraber ailesinin barınma, beslenme vb zorunlu ihtiyaçları dikkate alınmış ve aileyi koruyan asgari hayatının devamını sağlayan iktisadi kıymetlerin haczedilemeyeceği kanunda yer verilmiştir. Vergi icrasının insani sınırları bağlamında mükelleflerin milli ve manevi değerleri ile ilgili eşya ve gelirler de haciz dışında tutulmuştur. Vergi icrası içinde bulunduğu toplumun değerlere duyarlı olmalıdır. 6183 sayılı yasaya göre toplum değerlerine uygun olarak, mükellefin yakınlarının ölümü durumunda haciz işlemleri, belirli bir süre durmaktadır. Vergi icrasına muhatap olan mükellefler içinde bulundukları ülkenin vatandaşlarıdır. Devletin vatandaşlarına sunduğu asgari insani imkanlar hacze muhatap mükellefleri de kapsamalıdır. Bu bağlamda 6183 sayılı yasada mükellefleri koruyan düzenlemeler tekrar gözden geçirilmeli ve genişletilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Vergi İcrası, Mükellef, İnsani Sınırlar

1. INTRODUCTION

The four main features of the concept of taxation are that taxes are legal, definite, unrequited and based on force. The collection of taxes on a forced basis is the main feature that distinguishes tax from donations and similar voluntary payments. The obligation to pay taxes is a constitutional obligation. Article 73 of the Constitution states that everyone will be taxed according to their financial power with the title of tax assignment. The forced collection of tax is the seizure of property and rights of persons by foreclosure when necessary by the state, and subsequent collection of the tax receivable from the sale of goods and rights acquired by foreclosure (Öz & Ceyhan, 2018). In this context, tax enforcement law deals with the collection of tax receivables based on force (Karakoç, 2004). The follow-up of unpaid taxes by foreclosure is the last collection method that the creditor tax administration should apply for. While foreclosure transactions allow the collection of public receivables, on the other hand, it may cause economic and psychological devastations to the persons in contact with the foreclosure.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2. BOUNDARIES OF TAX EXECUTION

The state is an institution of human production (Durdu, 2009). Human values should also be found in the outputs of the state institution which is based on human beings. The collection of the tax receivable through foreclosure should be carried out in accordance with fundamental rights and freedoms, democratic rights, international norms, principles of law and human rights (Arslaner, 2010). The fact that the creditor is a citizen and the debtor is a citizen in the collection of tax receivable by forced means should not be ignored. The economic opportunities that the taxpayer can sustain minimum life should not be taken away after the foreclosure transactions that are made by being obliged. Article 17 of the Constitution that "Everyone has the right to life and the right to protect and develop his / her physical and moral existence". The foreclosure of the debtor and his family should not cause him or her to become unable to meet their eating, drinking, sheltering and other needs. Foreclosures may reduce the standard of living of the persons to which they are imposed, but they should not have completely destructive effects. The basic philosophy of the foreclosure practice should be the collection of the receivable without destroying it. Otherwise, the collection of the receivable through foreclosure shall be in the form of a criminal procedure. The follow-up of tax receivables and follow-up of all public receivables are carried out with the Law No. 6183 on the Procedure for the Collection of Public Receivables. In our study, the human limitations of tax enforcement will be made through the related articles of the Law no 6183.

2.1.Protection Of The Economic Assets Of The Borrower

Arrangements for the protection of the economic assets of the debtor taxpayer in the collection of tax receivables after foreclosure are listed in Article 70 of the Law no 6183.

In order to maintain public order and balance of interests, the existence of non-confiscated goods is very important (Gerçek, 2015). Accordingly, in order to maintain the current economic activities of the taxpayer after the foreclosure, the vehicles of small vehicle owners such as coachman, boatman and porter cannot be confiscated in such a way as to provide minimum livelihood with their clothes and belongings related to their profession.

When the non-confiscated goods listed in Article 70 of Law No. 6183 are examined, it is seen that the economic existence of the farmers is particularly protected. Agricultural tools, seeds and seedlings, such as seeds and seedlings required for the next crop period, cannot be confiscated for the livelihood of the farmer. In addition, a dairy cow and buffalo of the farmer's choice cannot be confiscated. Considering that an average cow gives 20 liters of milk per day, a gross profit is left to the taxpayer after 35-40 TL foreclosure per day (Keskin & Dellal, 2011). Similarly, three milk goats or sheep to be selected by the borrower during the foreclosure were excluded from the foreclosure. If the farmer earns mainly by livestock, it is not possible to confiscate the necessary amount of animals and the three-month feeds of these animals without the numbers stated. In the article of the law, the necessary number of

 ISBN: 978-625-7029-53-7

expressions for livelihood of livestock farmers is an expression that is open to intangible interpretation.

Law no. 6183 regulates incomes that can be partly foreclosed in article 71 to prevent the debtor from being deprived of his income. Accordingly, all kinds of wages, pensions, alimony-related child support can be confiscated by a maximum of one third. This rate is one tenth of those with income below the minimum wage. As can be seen, due to the collection of tax receivables, at least two-thirds of the borrower's income is kept intact.

2.2.Protection Of The Obligatory Needs Of The Borrower

An important humanitarian bounder of tax enforcement is that the obligatory and necessary things necessary to continue the life of the family were excluded from the foreclosure. The items that cannot be confiscated include personal items and clothing of the debtor. In addition, the humanitarian borders that protect the debtor himself and his family together are defined under the same heading. The two-month food and fuel of the debtor and his family, as well as the family's essential kitchen utensils, household goods and bedding are among the non-confiscated goods. The humanitarian reasons for the exclusion of personal belongings and clothes of the borrower and compulsory goods, bedding and the like in the daily life for the family are seen.

However, it is clear that the creditor administration would not have an income-generating benefit if these goods were not protected by law. Goods seized through foreclosures are sold and collected. Therefore, the exclusion of goods such as personal belongings and bedding is not related to the fact that no significant value can be obtained from sales.

One of the goods that cannot be confiscated in the collection of tax receivables is the residence in minimum conditions. Accordingly, the housing requirement of the debtor taxpayer and his / her family is guaranteed. If the debtor's home is a high value home, the house can be confiscated. A low-value house money is provided to the debtor for housing from the house sold after foreclosure and the remaining amount is deducted from the tax debt.

2.3.Protection Of Social Values

It is the financial purpose of taxation to obtain sufficient income in the provision of public services (Turhan, 1998). Collecting public revenues for financial purposes is essential for public finance. social values should be taken into account in tax collection through foreclosures. The pension fees attached to those who are disabled in the army services, the fees attached to their widows and orphans and the war disability payments given to the families of martyrs are excluded from the tax execution. The fact that the salaries attached to martyrs and veterans and their relatives cannot be confiscated constitutes the social bounder of tax enforcement. In addition, foreclosures to prevent damage to national and spiritual values of goods and books for worship is also outside the foreclosure. The tax administration

 ISBN: 978-625-7029-53-7

has to adapt to the values of the society in which it lives. Article 50 of Law No. 6183 does not include three days of death, including the day of death, in case of death of the debtor's spouse ,the death of their children and death of his or his wife's parents. Thus, a humane attitude towards the great sorrow experienced by the debtor and his family is displayed.

CONCLUSİON

The collection of tax receivables through foreclosure can cause psychological and economic problems. Tax enforcement should be done in such a way that it does not cause such problems. Law no. 6183 provides for safeguards for borrowers to continue their economic lives after foreclosures. In addition, in order to prevent the debtor and his family from staying in a difficult situation, the goods they can use for their essential needs are excluded from the foreclosure. It should be ensured that social values are not damaged in the follow-up of the debtor through foreclosure.

Regulations should be enlarged to ensure that the tax execution does not harm the economic existence of the taxpayer. In the foreclosure application, it will be appropriate to exclude all but not all of the household goods. In this way, the tax debt of the elders will not be damaged by the children and therefore the family establishment.

REFERENCES

Arslaner, H.,,(2010). *Kamu Alacaklarının Haciz Yolu İle Takibi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Durdu. Z., (2009). Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* ,22, 48.

Gerçek, A., (2015). *Kamu Alacaklarının Takip Ve Tahsil Hukuku*. 4. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi.

Karakoç, Y. (2004). *Genel Vergi Hukuku*. Üçüncü Basım, Ankara: Yetkin Yayınları.

Keskin, G., & Dellal, İ., (2011). Trakya Bölgesinde Süt Sığırcılığı Üretim Faaliyetinde Brüt Kar Analizi. *Kafkas Universitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*,17 (2), 179, 177-182.

Öz, E., & Ceyhan S. (2018). Türkiye'de Kamu Alacaklarının Cebren Tahsili: 6183 Sayılı Kanun'da Haciz ve Satış Uygulamalarının Analizi. *5rd International Congress onPolitical, Economic and Social Studies (ICPESS*) , 120.

Turhan, S., (1998). *Vergi Teorisi Ve Politikası*. 6. Baskı, İstanbul: Filiz Kitapevi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

IŞİD MENSUPLARININ YARGILANMASI SORUNSALI

Arş. Gör. Murad DUZCU

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Arş. Gör. İsmail SARITEKE

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku ABD

Temelleri 1980 yılına kadar dayanan, 1999 yılında kurulduğu bilinen ancak Suriye'de yaşanan iç savaş sonucu adını Dünya'ya duyuran Irak Şam İslam Devleti kısa adıyla IŞİD mensuplarının yargılanması günümüzde en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. 3 Ocak 2014 tarihinde Felluce'de bağımsız bir İslam devleti ilan eden örgütün gücü zaman geçtikçe azalmıştır. Özellikle Fırat Kalkanı operasyonu ile birlikte çok sayıda IŞİD mensubu etkisiz hale getirilmiş ve kontrol altında tuttukları topraklar kurtarılmıştır. 9 Ekim 2019 tarihinde başlayan Barış Pınarı Harekâtı sonrasında ABD'nin bölgeden çekilmesi, güvenli bölge kurulması ve Türk-Rus ortak sınır devriyelerinin atılmaya başlamasının yanı sıra IŞİD ile ilgili en önemli olan yargılama sorunu da dile getirilmeye başlanmıştır. Bilindiği üzere Suriye iç savaşı esnasında özellikle Fransa ve Belçika başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinden IŞİD'e katılım gerçekleşmiştir. Bu ülkelerin vatandaşlıklarına da haiz olan örgüt mensupları, IŞİD'in gücünü kaybetmesinin ardından ülkelerine dönme amaçlarını dile getirmiştir. Bu dönüş talebinin nedeni olarak gerek Suriye gerek Irak'ta adil bir yargılanmaya tabi olmayacaklarına yönelik duydukları endişe gösterilmektedir. Ancak gerek Avrupa ülkeleri gerekse ABD bu kişilerin geri dönüş yollarını kapatmak amacını taşımaktadırlar. Yakın zamanda Hoda Muthana olayında ABD'nin sergilemiş olduğu tavır bu durumun açıkça göstergesidir. Fransa'nın vatandaşlık iptali yoluna giderek bu durumdan kaçınma hamleleri de mevcuttur. Açık bir ifade ile devletler bu örgüt mensuplarını kabul etmek, yargılamak yahut da hüküm evlerinde barındırmak istememektedir. Ancak bu durumun çözüme kavuşturulmaması de facto durumlar meydana getirmektedir. Örnek olarak yakın zamanda Türkiye-Yunanistan sınırına bırakılan IŞİD mensubunun durumu günlerce kamuoyunu meşgul etmiştir.

Bu çalışmada IŞİD mensuplarının yargılanması sorunsalı ele alınacak, mensup kişinin vatandaşlık durumu ele alınarak yargılama yetkisi üzerine tartışılacaktır. Ayrıca çalışmamızda yargılamadan kaçınma hamleleri de ele alınarak bu hamlelerin Uluslararası Hukukta ki yeri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: IŞİD, Yargılama, Uluslararası Hukuk

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Ceza davalarında devletin suça dair yargı yetkisi bakımından birçok teori mevcuttur. Bunlar;

1-Suçun işlendiği yeri esas alan "mülkilik" ilkesi,

2-Failin vatandaşlığını esas alan "faile göre şahsilik" ilkesi,

3-Mağdurun vatandaşlığını esas alan "mağdura göre şahsilik" ilkesi,

4-İhlal edilen ulusal menfaatleri esas alan "koruma" ilkesi,

5-Suçun uluslararası niteliğini esas alan "evrensellik" ilkesi,

Olmak üzere 5 tanedir. Bu ilkelerin sadece bir tanesi kabul edilebileceği gibi, farklı suçlar için farklı ilkelerin de kabul edilmesi mümkündür. Suriye Arap Cumhuriyeti'nde terör suçlarının hangi ilke kapsamında değerlendirildiği bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda önce Suriye Ceza Kanunu'nun teröre ilişkin hükümleri incelenmelidir. Bu inceleme sonucu ilgili hükmün öngördüğü ilke açıklanarak yargılama yetkisine dair tespitte bulunmak mümkün olacaktır. Suriye topraklarında suç işleyen ve Suriye vatandaşı olmayan İŞİD mensubu kişileri yargılama yetkisinin hangi devlete ait olduğu incelenecektir.

MÜLKİLİK İLKESİ

Bu ilkenin temel fikri, yargılamanın suçun işlendiği yerde (locus delicti commissi) yapılması gerektiğidir. Bu ilke uyarınca, ister vatandaş ister yabancı tarafından işlenmiş olsun, devletin ülkesinde işlenen bütün suçları takip etmek yetkisi o topraklarda egemen devlete aittir.[1] Bu kapsamda ceza kanununun uygulanma alanı, kanun koyan devletin ülkesiyle sınırlı olup ceza kanunları bu devletin topraklarında işlenen suçlara uygulanır.[2] Zira devletin yargı yetkisi egemen olduğu topraklarda mutlaktır. Bu mutlakıyet dışında iki önemli nedenden daha bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, yargılamanın kamu düzeninin bozulduğu yerde yapılması ihtiyacıdır. İkincisi ise mülkilik ilkesinin uygulanması sayesinde delillere ulaşma noktasında elde edilecek kolaylıktır. Bu şekilde kamu düzeninin tesisi, hem bizzat düzenin bozulduğu yerde hem de etkin bir biçimde sağlanabilecektir. Montesquiesu, Voltaire ve Rousseau ceza yargılamasında mülkilik ilkesine vurgu yapmıştır. Beccaria da mülkilik ilkesinin önemine vurgu yaparak kişinin suçu işleyerek hukuku çiğnediğiyerde cezalandırılması gerektiğini savunmuştur. Mülkilik ilkesi sadece devletin toprak ülkesinde işlenen suçlarla sınırlı değildir. Devletin ülkesi kara sularını, iç suları ve bunun üzerindeki hava sahasını da kapsar. Bayrak kuralından dolayı, uluslararası sularda ve bunun üzerindeki uluslararası hava sahasında bulunan deniz ve hava araçları, bayrağını taşıdığı devletin toprağı olarak kabul edilir. Birinci durumu ifade etmek için gerçek ülke, ikinci durumu ifade etmek içinse farazi ülke ifadesi de kullanılır.

Mülkilik ilkesinin uygulanabilmesi için hem fiilin hem de neticenin mutlaka o devletin ülkesinde meydana gelmiş olması gerekmemektedir. Örneğin mesafe suçlarında fiilin yapıldığı yer

[1] W. William Bishop, "International Law, Cases and Materials", Boston, L. Brown and Company, 1953, s. 363.
[2] Ilias Bantekas - Susan Nash, International Criminal Law, London, Routlegde - Cavendish Publications, 2007, s.73

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ile neticenin meydana geldiği yer birbirinden farklıdır. Başka bir devlet ülkesinde başlayan ya da yargı yetkisini haiz devletin ülkesinde başlayıp da bir başka devletin ülkesinde devam eden ya da sona eren suçlarda da devletin yargı yetkisinin varlığı kabul edilmektedir.

FAİLE GÖRE ŞAHSİLİK İLKESİ

Bu ilke uyarınca suç nerede işlemiş olursa olsun, ceza kanunların vatandaşlara uygulanacağı anlayışı esastır. Fail ister kendi ülkesinde ister yabancı bir ülkede fiilini gerçekleştirmiş olsun, vatandaşı olduğu devletin ceza kanununa tabidir.[3] Devletin bu yetkisini kullanması ceza kanunlarında çeşitli şartlara bağlanması mümkündür. Ancak kural olarak devlet bu yetkisini kullanmak için failin ya da suçun işlendiği devletin iznine veya onayına gerek duymaz.[4] Devletin mutlak egemenliğinden doğan mutlak yargı yetkisinin başka ülkede suç işlemiş vatandaşlarını yargılamayı da içerdiği kabul edilir.

MAĞDURA GÖRE ŞAHSİLİK İLKESİ

Bu ilke uyarınca yargı yetkisi, mağdurun vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devlete aittir.[5] Bu ilke ulusal-milliyetçi esaslara dayanmaktadır. Devlet, "devlet vatandaşını korur" anlayışından hareketle sınırları dışında vatandaşlarına karşı işlenen suçlarda da yargı yetkisini kullanmaktadır. Faile göre şahsilik ilkesi nispeten yeni bir ilke olup 19. yüzyılda şekillenmesine rağmen 2. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'nın ülkesi dışında vatandaşlarına yönelik askeri veya savaş suçlarında vatandaşlarına karşı suç işleyenlerine yönelik yargı yetkisini kullanacağını ilan etmesiyle literatüre yerleşmiştir.[6] Mağdura göre şahsilik ilkesi yaygın biçimde İlk kez Noriega Davasında bu ilkeye dayanarak yargılama yapan ABD, son yıllarda yaşanan uluslararası çatışmaların ardından, ülkesi ve ülkesi dışında vatandaşlarına yapılan saldırıların faillerini bu ilkeye dayanarak yargılamaya başlamıştır.[7] Devletler özellikle uçak kaçırma ve sabotajlar sonucu mağdur olan vatandaşlarını bu ilkeye dayanarak korumayı, böylece bir başka ülkede vatandaşlarına karşı suç işleyen faillerin cezasız kalmamalarını amaçlamaktadırlar. Bu ilkeyi uygulanmasında ortaya çıkan en önemli sorun çoğu zaman sanığın geri verilmemesidir. Bu sebeple söz konusu ilkeye dayanılarak yapılan yargılamaların çoğu, sanığın yokluğunda (in absentia) yapılmaktadır.

KORUMA İLKESİ

Her devletin kendisi koruma hakkı vardır. Koruma ilkesi de bu anlayışa dayanmaktadır.[8] Bu ilkenin uygulanmasında önemli olan suçun nerede, kim tarafından yahut kime karşı işlendiği değil, suçun devletin menfaatlerine karşı işlenmiş olmasıdır. Devlet, ülkesinde işlenen suçlarda mülkilik ilkesine dayanarak yargılamaktadır. Başka bir ülkede işlenen suçları ise fail veya mağdur vatandaşı ise yukarıda bahsettiğimiz ilkelere dayanarak yargılamaktadır. Koruma ilkesine ise bu durumlar bir

[3] Bishop, s. 363
[4] Koca, Mahmut – Üzülmez, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yay., Ankara, 2008.s. 75
[5] Bishop, s. 363
[6] Blakesley, Christopher, "Extraterritorial Jurisdiction", International Criminal Law, Vol. 2, (Edit) M. Cherif Bassiouni, New York, Transnational Publishers, 1998. S.69-70
[7] Adam Isaac Hasson, "Extraterritorial Jurisdiction and Sovereign Immunity on Trial: Noriega, Pinochet, and Milosevic-Trends in Political Accountability and Transnational Criminal Law" http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bciclr.
[8] Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yay., İstanbul, 2010.s.463

 ISBN: 978-625-7029-53-7

önem arz etmemektedir. Bu bağlamda devlet, başka bir ülkede işlenen bir suçu bizzat kendi varlığına ve güvenliğine karşı işlenmiş kabul ederek koruma ilkesi kapsamında yargı yetkisini kullanmaktadır. Suçun mağduru, devletin toplumudur veya devlet tüzel kişiliğidir.[9]

EVRENSEL YARGI YETKİSİ

Evrensel yargı yetkisi, tarihsel süreçte deniz haydutluğuna karşı mücadele edilebilmesi amacıyla kabul edilmiştir.[10] Bu kapsamda deniz haydutluğu herkese karşı suç (delicta juris gentium) olarak kabul edilmiştir.[11] Bu istisnai yargı yetkisine başvurulmasının nedeni, klasik yargı yetkisi ilkelerine başvurulamayan ve bütün devlet ve toplumların zararına işlenen suçların faillerini herhangi bir devletin yargılama hakkına sahip olmasını sağlamaktır. Evrensel yargı yetkisi, diğer ilkelere başvurulmasının mümkün olmadığı hallerde suçla doğrudan ilgisi olmayan bir devlete yargılama yapma yetkisi verilmesini mümkün kılmaktadır.[12] Bu ilke uyarınca ceza kanunları nerede, kim tarafından ve kime karşı işlenirse işlensin tüm suçlara uygulanır. Buradan hareketle "ya yargıla ya iade et" (aut dedere, aut judicare) ilkesi de kabul edilmiştir.[13] Buna göre, bir devletin ülkesinde bulunan bir sanık ya işlediği suçtan dolayı bulunduğu ülkede yargılanmalıdır ya da kendisini talep eden devlete iade edilerek yargılanması sağlanmalıdır. Deniz korsanlığını önlemek amacıyla hukuki literatürde kendine yer bulan bu ilke günümüzde, uyuşturucu ticareti ve terörizme karşı mücadelede yoğun biçimde uygulanmasının yanı sıra insan ticareti, göçmen kaçakçılığı ve kara para aklama suçlarına karşı da etkin bir mücadele aracı haline gelmiştir. Nürenberg ve Tokyo yargılamalarından sonra "uluslararası ceza hukuku" ya da "evrensel ceza hukuku" olarak adlandırılan yeni bir alan şekillenmeye başlamış ve ulusların ve insanlığın evrensel menfaatleri bu yeni hukukla korunmaya çalışılmıştır. Bu yargılamalarla evrilmeye başlayan evrensel yargı yetkisi, günümüzde mülkilik ilkesinin tersi bir niteliğine bürünmüştür.[14] Uzun süredir soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların bu suçların işlendikleri devlet ülkesi dışında da kovuşturulabileceği ve sorumluların yargılanabilecekleri kabul edilmektedir ve örnekleri de mevcuttur. Bu suçların takip edilmesi açısından evrensel yargı yetkisinin kabul edilmesinin temel nedeni, bu tür suçların işlendiği ülkede etkin bir hukuk sistemi ve yargının bulanmayacağı ya da ilgili devletin bu suçları yargılamakta gerekli özeni göstermeyeceği endişesidir.

SURİYE CEZA KANUNU'NU UYARINCA YARGI YETKİSİ

Suriye Ceza Kanunu'nun 304. maddesi uyarınca terör eylemleri, bir korku hali yaratması amaçlanan tüm eylemler anlamına gelmektedir. Bu eylemler; patlayıcı maddeler, askeri silahlar, biyolojik silah maddeleri, toksin ürünler veya salgına neden olması muhtemel mikrobik maddeler gibi araçlarla işlenebilir. Ceza Kanununun 305. maddesi, herhangi bir terör eylemine ilişkin cezaları ortaya koymakta ve "herhangi bir terör eyleminin 15 ila 20 yıl arası ağır iş cezası gerektirdiğini"

[9] Bishop, s.336
[10] Madeline Morris, "Universal Jurisdiction in a Divided World: Conference Remarks", New England Law Review, 2000 - 2001, N. 35, s. 339 vd.
[11] Bishop, s. 365.
[12] Bruce Broomhall, "International Justice and the International Criminal Court: Between Sovereignty and the Rule of Law", Oxford, Oxford University Press, 2003, s. 106
[13] Koca – Üzülmez, s. 79
[14] Henry King, "Universal Jurisdiction: Myths, Realities, Prospects, War Crimes and Crimes Against Humanity", New England Law Review, 2000 - 2001, Vol. 35, N. 2, s. 282.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

belirtmektedir. Yasaya aykırı bir şekilde hareket eden veya kamu düzenini ihlal eden ya da insanlara, tesislere veya kamu kurumlarına zarar verebilecek herhangi bir eylemde bulunanların, yürürlükteki yasalarda öngörüldüğü gibi cezalandırılacağı açıktır.

Suriye Ceza Kanunu, ceza hukukunun uygulanması için mülkilik ilkesini benimsemiştir. Suriye Ceza Kanunu'nun 15. maddesi şu şekildedir:

"1. Suriye topraklarında işlenen tüm suçlara Suriye hukuku uygulanır.

2. Suç Suriye topraklarında işlenmiş olarak kabul edilir:

(a) Suçu oluşturan unsurlardan biri veya suçun işlenmesi noktasında suçtan ayrılmayacak eylemlerden biri Suriye topraklarında gerçekleşirse

(b) Suçun sonucunun Suriye topraklarında meydana gelmesi veya gerçekleşmesi beklendiği takdirde. "

Suriye Ceza Kanunu'nun 20. Maddesi aşağıdaki şekildedir:

"Suriye yasaları, Suriye toprakları dışında, Suriye yasalarına göre cezalandırılabilecek bir suçu veya kabahati işleyen, başlatan herhangi bir Suriyeli için geçerli olacaktır. Aynısı, sanık Suriye uyruğunu kaybederse veya suçun işlenmesinden sonra edinirse bile geçerlidir. "

Bu kapsamda Suriye'de suç işlemiş olan kişilere Suriye Ceza Kanunu'nun uygulanacak olduğu açıktır. Bu kişileri yargılama yetkisi Suriye Arap Cumhuriyeti'ne aittir.

SONUÇ

Devletlerin egemenliğine ilişkin en önemli hususlardan birisi de yargı yetkisidir. Bu yetkiyi kullanma şeklini ve sınırlarını devletler kanunlarında belirlerler. Suriye Arap Cumhuriyeti yargı yetkisi kapsamında mülkilik ilkesini benimsemiştir. Bu kapsamda ülkesinde suç işleyen kişinin vatandaşlığı ne olursa olsun yargılama yetkisi Suriye Arap Cumhuriyeti'ne aittir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu zorlu durum ve mevcut liderin yaşadığı meşruiyet sıkıntısı yargılamayı güç kılmaktadır. Bu kapsamda yabancı ülkelerin İŞİD'e katılmış vatandaşlarını yargılamak istememesi ayrı bir sorunu daha gündeme getirmiştir. Türkiye'nin koruma ilkesi uyarınca bu yargılamaları yapması mümkün olsa dahi Türkiye'de haklı olarak bu adımı atmak istememektedir. Kanaatimizce yargılama yetkisi öncelikle Suriye Arap Cumhuriyeti'ne bırakılmalı, ikincil seçenek olarak vatandaşını yargılamak isteyen ülkeler değerlendirilmeli aksi durumda ise evrensel yargı yetkisi çerçevesinde yargı yetkisi Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne bırakılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bantekas, Ilias - Nash, Susan, "International Criminal Law", London, Routlegde - Cavendish Publications, 2007.

Bishop, W. William, International Law, Cases and Materials, Boston, L. Brown and Company, 1953.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Blakesley, Christopher, “Extraterritorial Jurisdiction”, International Criminal Law, Vol. 2, (Edit) M. Cherif Bassiouni, New York, Transnational Publishers, 1998.

Hasson, Adam Isaac, “Extraterritorial Jurisdiction and Sovereign Immunity on Trial: Noriega, Pinochet, and Milosevic-Trends in Political Accountability and Transnational Criminal Law” http://www.bc.edu/bc_org/avp/law/lwsch/journals/bciclr.

King, Henry, “Universal Jurisdiction, Myths, Realities, Prospects, War Crimes and Crimes Against Humanity”, New England Law Review, 2000 - 2001, Vol. 35, N. 2, s. 281 - 286.

Koca, Mahmut – Üzülmez, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yay., Ankara, 2008.

Morris, Madeline, “Universal Jurisdiction in a Divided World, Conference Remarks”, New England Law Review, 2000 - 2001, N. 35, s. 337 – 361.Broomhall, Bruce, “International Justice and the International Criminal Court, Between Sovereignty and the Rule of Law”, Oxford, Oxford University Press, 2003.

Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yay., İstanbul, 2010.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KADIN AKADEMİSYENLERİN SORUNLARI ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Fatma Zehra YILDIZ
İstanbul Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı
Öğr. Gör. Emine ATALAY
Tarsus Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
Arş. Gör. Emine GÜNDOĞMUŞ
İstanbul Medipol Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü
Birsen YENER AYDIN
İstanbul Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı

Özet

Toplumun dayattığı cinsiyet rollerinden biri olarak annelik olgusu, kadınların çalışma hayatında çeşitli sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bu çalışmayla, kadın akademisyenlerin karşılaştıkları ve maruz kaldıkları sorunlar, akademik yaşam ile ilgili düşünceleri, iş ve özel yaşamlarındaki mevcut durumların kariyer gelişimlerine olan etkileri sorgulanmaya çalışılmıştır. Nitel bir yaklaşımla, kadın akademisyenlerin kariyerlerinde ve çalışma hayatında yaşadıkları sorunlara ilişkin deneyimlerinin incelenmesi amacı güdülmüştür. Araştırmanın evrenini Türkiye'deki bir üniversitede çalışan/çalışmış olan kadın akademisyenler oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemiyle ulaşılan 9 kişiyle yüz yüze, telefonla ve mail yoluyla yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde elde edilen veriler, genel bir çerçeve içinde yapılan kodlamayla içerik analizi tekniği ile analiz edilmiş, temalar halinde sunularak değerlendirilmiştir. Fenomenoloji desenin benimsendiği çalışmada; anne olmanın akademik kariyer üzerindeki olumsuz etkileri, hamilelik durumunun akademide oluşturduğu memnuniyetsizlik, mükemmel olma dürtüsün yol açtığı süper kadın sendromu ve iş-aile çatışmasının yoğun olarak deneyimlediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Akademisyen, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, İş-Aile Çatışması, Süper Kadın Sendromu*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1.Giriş

Hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler, kadınların eğitim seviyelerinin artması, yönetim sistemlerinde yaşanan dönüşüm gibi sebepler kadınların iş hayatında daha fazla yer almaya başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle eğitim seviyesi yüksek olan kadınlar toplumsal statüsü yüksek olan işlerde daha fazla çalışma eğiliminde olmaktadırlar. Statüsü yüksek işlerden olan akademisyenlik de kadınların daha fazla tercih ettiği meslekler arasında yer almaktadır.

Kadınların iş hayatında yer alması toplumun dayattığı cinsiyet rollerinden biri olan annelik veya ev işleri gibi sorumlulukların sadece kadının görevi gibi görülmesi, çalışan kadınların iş hayatında ve kariyer ile ilgili meselelerde sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle akademide yer alan kadınlar, işleri ile ilgili bilimsel çalışmalarının büyük çoğunluğunu iş yeri haricinde evde de yapmaktadırlar. Çalışmalarının bir kısmını evde sürdüren kadınlar aynı zamanda çocuklarının bakımı, ev işleri ile ilgilenme sadece kadınların göreviymiş gibi görülen işlerle de uğraşmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla hem aile hayatıyla ilgili sorumluluklar hem de işleri ile ilgili sorumluluklar kadınların çeşitli güçlüklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Yaşanan bu güçlükler ise kadın akademisyenlerin akademik kariyer gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bu düşünceden hareketle mevcut çalışmada, kadın akademisyenlerin bu süreçte karşılaştıkları ve maruz kaldıkları sorunlar, akademik yaşam ile ilgili düşünceleri, iş ve özel yaşamlarındaki mevcut durumların kariyer gelişimlerine olan etkileri incelenmektedir.

2.Alanyazın

Daha doğdukları andan itibaren farklı bir değerlendirmeyle karşılanan kadınlar ve erkeklerden, çocukluk çağından yetişkinliğe kadar cinsiyetlerine biçilen rol ve kalıplara uygun davranmaları beklenmektedir (Kümbetoğlu, 2016:46).

Cinsiyet ayrımcılığı kimi zaman açık açık yapılırken, kimi zamanda gizli bir şekilde yapılmaktadır. Örneğin kreş sisteminin yaygın olmaması, pahalı olması çocuğun bakımının anneye yüklenmesinden dolayı iş hayatına devam edememesi, toplumun çocuğun bakımını

 ISBN: 978-625-7029-53-7

anneye yüklemesi gizli bir cinsiyet ayrımcılığıdır. Annenin çocuğa bakma görevini yüklenmesi gerektiğine inanırız ve buradaki hak ihlalini göremeyiz (Bora, 2012).

Kadınların kariyerlerinde ve çalışma hayatında yaşadıkları sorunlar ilgili alanyazın incelendiğinde mobbing, tükenmişlik, iş-aile çatışması, ayrımcılık gibi çeşitli başlıklarda toplanmaktadır.

İlk kez 1980'li yıllarda İsveçli endüstri psikoloğu Heinz Leymann tarafından ortaya atılan mobbing kavramı "iş yaşamında bir veya daha fazla kişiye yönelik sistematik olan düşmanca ve etik dışı iletişim kurma yoluyla psikolojik terör" şeklinde tanımlanmıştır (Leymenn, 1996). Mobbing iş yaşamında bireylere astları, üstleri ve iş arkadaşları tarafından sistematik bir şekilde düzenli aralıkla uygulanan her türlü şiddet, aşağılama ve tehditleri ifade etmektedir (Tınaz, 2006). Tükenmişlik kavram olarak ilk kez 1974 yılında stres ile ilgili çalışmaları olan klinik psikolog Herbert Freudenberger' in yazdığı bir makalede tanımlanmıştır. Freudenberger tükenmişliği "mesleki bir tehlike" olarak nitelendirilmiştir (Izgar, 2012). Freudenberger'e (1974) göre tükenmişlik "başarısız olma, yıpranma, aşırı yüklenme sonucu güç ve enerji kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu" dur. Çatışma genel anlamıyla iki veya daha fazla kişi veya grubun; amaçlarının, isteklerinin veya güdülerinin birbiriyle uyumlu olmaması durumu olarak tanımlanmaktadır (Schermerhorn vd., 1994). Bireysel çatışmanın özel bir türü olarak kabul edilen iş aile çatışması, bir kurumun üyesi olmanın sonucu benimsenen rol ile bir ailenin üyesi olmanın gerektirdiği roller arasında bir uyumsuzluğun meydana gelmesiyle görünür (Efeoğlu ve Özgen, 2007). Bireylerin iş ve aile rollerinden birinde gerektiği gibi sorumluluklarının yerine getirilmemesi iş - aile çatışmalarına neden olmaktadır (Northcraft ve Neale, 1990).

3.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın ana amacı; "Kadın akademisyenlerin kariyerinde ve çalışma hayatında yaşadıkları sorunlara ilişkin deneyimlerini incelemektir." Bu amaç çerçevesinde belirlenen araştırma problemi ise şu şekildedir:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- *Kadın akademisyenlerin kariyerlerinde ve çalışma hayatında deneyimledikleri sorunlar nasıl betimlenebilir?*

Akademik hayatta kadın olma sorunsalı üzerine literatürde; anneliğin akademik kariyer üzerine etkisi (Belkıs, 2016), akademisyen kadınların boşanma deneyimleri (Uğur, 2014) gibi çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma kadın akademisyenlerin öncelikle kariyere ilişkin deneyimlediği sorunları odağına alması bakımından farklılaşmaktadır.

4.Araştırmanın Yöntemi

"İnsan davranışı ancak esnek ve bütüncül bir yaklaşımla araştırılabilir ve bu yaklaşımda araştırmaya dâhil olan bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük önem taşır." (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Bu çalışma, nitel bir yaklaşımla fenomenoloji deseni çerçevesinde tasarlanmıştır. Fenomenoloji, "yaşanmış deneyimlerle" ilgilenmektedir. Buradaki amaç, deneyimin yapısal tanımına ulaşarak nelerin tecrübe edildiği ortaya çıkarmak ve altını çizmektir (Merriam, 2013: 24-190). Fenomenolojik çalışma, "birkaç kişinin bir kavrama ilişkin ortak deneyimleri" olarak da ifade edilmektedir (Creswell, 2018: 77).

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki bir üniversitede çalışan/çalışmış olan akademisyen anneler oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemiyle 9 kişiye ulaşılmıştır. Annelik olgusunun kariyerlerini ve çalışma hayatlarını nasıl şekillendirdiğini belirleme amacıyla mülakat soruları ilgili literatürden yararlanılarak hazırlanmıştır. Literatür taraması ve ikincil dokümanlarla mülakat formu son halini almıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yüz yüze, telefonla ve mail yoluyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 30-40 dakika arasında süren görüşmelerin ses kayıtları sonrasında yazıya geçirilmiştir. Çalışmada, verilerin analizi içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Genel bir çerçeve içinde yapılan kodlamayla (Strauss ve Corbin, 1990), içerik analizinde elde edilen anlamlar belli temalar altında sınıflandırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 163). Araştırma sorunlarına cevap verebilir niteliklere sahip temalar (Merriam, 2013: 175) anlamları tespit etmeye yönelik verilerin sistematik olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır (Berg ve Lune, 2015: 380).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışma kapsamında belirlenen temalar şu şekilde sunulmaktadır:

- Anne Olmanın Akademik Kariyere Etkisi
- Hamilelik ve Ayrımcılık
- Tükenmişlik
- Psikolojik Taciz
- İş-aile Çatışması

5.Bulgular

Çalışmanın ana sorunsalı çerçevesinde elde edilen veriler temalar altında sunulmakta ve değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Pozisyon	Bölüm	Çocuk Sayısı
Çağla	Kadın	27	Öğretim görevlisi	Tıbbi Görüntüleme Sistemleri	1
Defne	Kadın	36	Dr. Öğretim Üyesi	İşletme	2
Gül	Kadın	34	Dr. Öğretim Üyesi	İktisat	1
Lale	Kadın	34	Dr. Öğretim Üyesi	Yönetim ve Organizasyon	1
Nergis	Kadın	30	Araştırma Görevlisi	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	1
Reyhan	Kadın	37	Dr. Öğretim Üyesi	Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	1
Yasemin	Kadın	30	Araştırma Görevlisi	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1
Demet	Kadın	31	Öğretim Görevlisi	Yabancı Diller Eğitimi	1
Yonca	Kadın	34	Araştırma Görevlisi	Sosyal hizmet	1

*Araştırmanın gizliliği açısından kişilerin gerçek isimleri kullanılmamıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tema 1: Anne Olmanın Akademik Kariyere Etkisi

Eski çağlardan beri kadının temel rollerinden biri olarak görülen annelik, kadının çalışma hayatındaki ağırlığının artmasıyla birlikte çalışan annelere özgü sorunları gündeme getirmektedir (Seçer, 2010). Öncelikle, anne olmanın akademik kariyer üzerinde son derece olumsuz etkilerinin olduğunu hemen burada belirtmek gerekmektedir. Katılımcıların annelik ve kariyer arasında yaşadıkları çelişki; suçluluk duygusu, anne değilim kompleksi ve vicdan azabı duyma gibi çeşitli şekillerde kendini göstermektedir.

Yine çalışmanın önem arz eden bir başka bulgusu ise, çocukların annelerinin kendilerine vakit ayıramamalarını/daha az vakit ayırmalarını farklı eylem ve söylemlerle belli etmeleridir. "Şimdi bilgisayarı kapatacağız ve sadece benimle ilgileneceksin", "Anne gitme birlikte oyun oynayalım" şeklindeki şikâyet cümleleri, tersine bir söylemle akademik kariyerin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda da değerlendirilmelidir. Öte yandan, katılımcılar her ne kadar akademik kariyer kadınların hayatında vazgeçilmez bir unsur olarak dursa da önceliğin her zaman çocuk olduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 2: Anne Olmanın Akademik Kariyere Etkisi Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	İfadeler	Kodlar
Çağla	Hayattaki önceliğim oğlum, anne olmak akademik kariyerimi etkiledi çünkü anne olduktan sonra geceleri oturup etkin çalışma vaktim azaldı veya hafta sonları evde çalışma (makale hazırlama, araştırma yapma) imkânım kalmadı.	Suçluluk duygusu
Defne	Anne olmak kariyerimi olumsuz etkiliyor, bunun aksini söylemek mümkün değil. Anne olmadan önce anne olduktan sonraki kısmı iyi biliyorum yani. Benim için önceliğim anne olmam tabi ki, akademisyen olmam değil. Ne kadar akademisyen olmayı yerlere göklere sığdıramasam da benim hayatımda işim 2. plandadır. 1. Planda olan şey çocuğumdur.	Vicdanın rahatsız olması
Gül	Kariyerimden önce bakmakla yükümlü olduğum sevgi bağıyla bağlı olduğum canımdan bir parçam var. Bu benim için her şeyin önüne geçti; ama kariyerimden de vazgeçmiş değilim.	Çocuğun öncelikli olması
Lale	Bazen vicdan yapıyorum çocuğuma karşı. Hatta ben yapmasam da o yaptırıyor. İkide bir şu cümleyi duyuyorum mesela "yeter bıktım o bilgisayarından, kapat	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	onu, şimdi bilgisayarı kapatacağız ve sadece benimle ilgileneceksin" gibi isyan cümleleri duyuyorum. Çocuğum bunları söylemese bile iç dünyamda ben bunların farkındayım ve üzülüyorum aslında ona yeterince vakit ayıramadığım için. Hatta bebekken 1-2 yaşındayken daha yeni yürümeye başlamıştı bir gün bir baktım bilgisayarımı almış banyonun küvetine atmış. Tam tersine işim bir tık ön planda çocuğum bir tık arka planda maalesef ve bunun farkındayım. Niye değiştirmiyorsun diyeceksiniz. Bilmem değiştiremiyorum galiba. Dolayısıyla onun verdiği bir yeterince anne değilim kompleksi var.	Olumsuz etki Çocuklardan gelen şikâyet
Yasemin	…ben 8 aylık hamileyken doğumuma 3 hafta kala … gezip anket yaptım. Ben bunu akademisyen olduğum için yaptım. Ama normal bir memur olsam o anketi yapar mıydım? Çünkü günde en fazla 8 saat uyuyan bir bebeğim var. Geri kalan sürekli ağlama krizleri, gaz… Benim için baya zor. Ben doğum izni dışında rapor alacağım uzatmak zorundayım O yüzden benim tezim aksayacak. …2021 yılının ortasına kadar savunmak zorundayım yoksa atılıyorum.	Gece çalışma Anne değilim kompleksi
Yonca	Çocuğuma daha az vakit ayırdığımı düşünerek bazen psikolojik olarak suçluluk duygusu ile baş başa kalıyorum. Vicdan yapabiliyorum. Çocuğumun uyku saati gelene kadar bu verimi sağlamaya çalışıyorum. Biliyorum ama çocuğumun her işe giderken "anne gitme birlikte oyun oynayalım" diye geri dönüş sağlaması bu benim verimsiz olmama neden oluyor.	Kariyerden vazgeçmeme

Tema 2: Hamilelik ve Ayrımcılık

Cinsiyete dayalı iş bölümü kadınlara erkeklerden daha fazla sorumluluk yüklemektedir. Eş ve annelik gibi çeşitli rolleri olan kadınlar çalışma hayatında pek çok sorunla karşılaşmaktadırlar. Doğurganlık ve hamilelik biyolojik nitelik nedeniyle yaşanan en temel sorunlu durumlar olarak düşünülmektedir (Doğan, 2012: 82). Literatürde hamilelik ayrımcılığı (pregnancy discrimination) olarak ifade edilen bu durum (Siegel, 1985) pek çok kadının özellikle işe alım ve iş uygulamalarında işverenlerin hamile kadınlara yönelik olumsuz tutumlarını ifade etmektedir (DeCenzo, Robbins ve Verhulst, 2017: 59). Bu çalışmada da hamile kadınlara yönelik yöneticilerin memnuniyetsiz oldukları ve bu durumu da çalışanlara yansıttıkları görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3: Hamilelik ve Ayrımcılık Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	İfadeler	Kodlar
Nergis	Hamile kaldığımda doktoraya giriş mülakatına girecektim, hamileliğimi herkesten sakladım. Belki beni hamile olduğum için doktoraya kabul etmezler diye düşündüm. Toplumda çok kabul gören bir durum değil hamile kadınların çalışması, okuması…	Toplumsal cinsiyet
Yasemin	Daha önceki işimde bölüm başkanı: "inşallah evlenmezsin evlenenler hamile kalıyorlar sonra bir de doğum izni alıyorlar, işe gelmiyor kadınlar" dedi. "Ben zaten kadın asistan istemiyordum" dedi.	Memnuniyetsizlik
Demet	Sözlü olarak ifade edilmese de anneliğim sebebiyle işime vereceğim aranın idarecilerde ve bazı meslektaşlarımda memnuniyetsizlik yarattığını hissettiğim oldu. Hatta bunun bebek bekleyen ya da bebek sahibi olmuş bazı arkadaşlarıma karşı aleni yapıldığını, işe alımlarda yazılı olmasa da gizliden evli ve çocuklu bir kadın olmanın bir tehdit gibi görüldüğüne şahit oldum.	

Tema 3: Tükenmişlik

Akademik yükümlülüklerin yanında idari görevlerin fazla olması katılımcıların içsel kaynaklarının tükenmesine yol açmaktadır.

Tablo 4: Tükenmişlik Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	İfadeler	Kodlar
Gül	Ders anlatmak ve makale yazmak dışındaki angarya işler (idari görevler) beni fazlasıyla yoruyor.	İdari görevler
Lale	Bu sefer bu benim mesleki tatminimi azaltıyor. Veya bazen benim etik normlarıma göre kabul edilemeyecek davranışlar oluyor ama özel üniversite olduğu için alttan almayı, susmayı tercih edebiliyorum. O içsel olarak baskı yaratabiliyor.	Özel üniversite
Yasemin	Memurların yapması gereken işleri yapıyoruz. Ders programı-sınav programı bence otomatik yapılmalı. Bir sistem olmalı. Bölüm sekreterleri ne iş yapıyor. O zaman neden alıyorsunuz bölüm sekreterlerini diye düşünüyorum.	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tema 4: Psikolojik Taciz

Ataerkil sistem kadınların kendi hayatlarında deneyimledikleri ile ataerkil kültürü ifade eden simgeler, imgeler ve sözcükler arasında bir fay hattı (line of fault) deneyimlemektedirler. Bu durum kadınları bölünmüş bir bilinçliliğe itilmesinin sebebi olarak görülmektedir (Smith, 1990: 1-2, aktaran; Wallace ve Wolf: 2015:392). Kadının toplumda karşılaştığı sorunlardan bir diğeri de boşanma sonrası kendisine yönelik olumsuz tutum ve davranışlardır. Katılımcının boşandığını öğrencilerin öğrenmesiyle başlayan taciz, kendisini oldukça üzgün hissetmesiyle sona ermektedir.

Tablo 5: Psikolojik Taciz Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	İfadeler	Kodlar
Defne	Bence psikolojik taciz her zaman karşılaştığımız bir şey, onun dışında kalamayız. Herkesin kendi yerini korumak için ötekini etiketlemesi.	Ayrıcalıklı davranış
Gül	Bir önceki kurumumda idarecilerden bir tanesinin sürekli kendi çevresindeki insanlar ayrıcalıklı davranması beni en çok rahatsız eden olay olmuştu.	Boşanma
Lale	…ben bir boşanma olayı yaşamıştım. Boşandığımı duyan bazı erkek öğrenciler bunu dalga malzemesi veya beni taciz etmek malzeme olarak kullandılar, onu hissettim çok üzüldüm ama geldi geçti. Şu an da öyle bir sıkıntım yok. Birkaç tanesinin edepsizliğiydi.	

Tema 5: İş-Aile Çatışması

Hochschild (1997), emek piyasasında "ilk vardiyaları" uzayan kadınlar için ev işleriyle "ikinci vardiyalarının" sürelerinin daha katmanlı ve rahatsız edici göründüğünü ifade etmektedir. Kadınların içinden kaçamadıkları bu gerilim ve koşturmaca, aileleri ve kendileri arasında oluşan olumsuz duyguların yönetilmesi için duygusal emeğin "üçüncü bir vardiyası" ile sonuçlanmaktadır (Strangleman ve Warren, 2015: 238). Gerçekten de katılımcıların deneyimleri bize ilk vardiyada bitmeyen işlerin evde huzursuzluk ortamı oluşturduğu ve kadınların bu durumu yönetme adına duygusal emek harcadıklarını

 ISBN: 978-625-7029-53-7

göstermektedir. Akademisyenlerin yaşadıkları iş-aile çatışmasında kadınların toplumsal cinsiyete dayalı rollerinin anahtar unsur olduğunu söylemek gerekmektedir.

Brannen ve Moss (1991)' a göre pek çok araştırma, eşlerin her ikisinin de tam zamanlı işlerde çalıştıklarında bile kadınların bakım işlerinde daha fazla yer aldıklarını göstermektedir. Cinsiyetleştirilmiş ev işleri ve pek çok kişinin kadınların ev işlerine daha uygun olduğuna yönelik taşıdığı inanç bizi niçin sorusu üzerine düşünmeye sevk etmektedir (Strangleman ve Warren, 2015: 239-240).

Öte yandan, "Hepsini yap (do it all)" cümlesinin temsil ettiği süper kadın ideali, kadınları iş, aile, sosyal çevre rollerinde mükemmel olmaya itmektedir (Newell, 1993). İş-aile çatışmasında, katılımcıların bu dürtüyle daha fazla çaba gösterdikleri dolayısıyla zaman baskısına da bağlı olarak akademik işler, çocuk bakımı, ev işleri ve eş arasında farklı parçalara bölündükleri görülmektedir.

Tablo 6: İş-Aile Çatışması Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcılar	**İfadeler**	**Kodlar**
Çağla	Bazen iş yerinden gelince hiç konuşmak bile istemiyorsunuz ama küçük bir oğlunuz var, tüm gün sizi özlüyor ve siz eve gelince sizden beklentileri oluyor. Birde bunun yanında evde sizi bekleyen ev işleri oluyor.	Ev işleri
Defne	Gece 12'de önemli bir iş olduğu zamanlar işte mesajlar mailler şunlar bunlar geldiği zaman bunlar beni sıkıyor gerçekten. O zamanlar evdekilerin bundan rahatsız olduğunu özellikle kızımın bundan rahatsız olduğunu biliyorum. Tempomu aşırı yükselttiğim o dönemler veya evdekileri rahatsız edecek kadar sürekli evde işle meşgul olduğum dönemlerin temeli aslında benim. Bu da kendi mükemmeliyetçiliğim de kaynaklanıyor.	Süper kadın sendromu
Gül	Akademik anlamda olmasa bile idarecilik görevi olduğunda bağlayıcılık daha yüksek ve dolayısıyla, bu benim ailem ile ilgili plan yapmamı engelliyor. İşle ilgili acil durumlar oluşabiliyor sonrasında aile yaşamımda sıkıntılar yaşayabiliyorum. Örneğin bebeğimle kendim ilgilendiğim bir anda aniden okula çağrılma durumunda büyük bir ikileme düşüyorum.	İdari işler
Lale	Çünkü ben bankada çalışırken mesai bitiyordu ve eve geliyordum. Sadece ailemle ilgileniyordum. Ama	Evde devam

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	akademiye geçtikten sonra evde ders çalışmaya başladığım için problem oldu. Özellikle boşanma davasında eski eşim mahkemede bunu da dile getirdi. Evde çok fazla ders çalışıyor bizimle ilgilenmiyor diye. Ev işi yapmam ben. Temizliğe temizlikçi gelir. Çocuğa annem bakar, yemek çok yapmam.	eden çalışma
Yasemin	Çocuk bir hayat aile bir hayat ev bir hayat iş bir hayat. Benim şuan da 4 farklı hayatım var hepsini birde idare etmeye çalışıyorum. Ben 15 Mayıs'ta doğuracağım bana 1 Mayıs'ta idari görev geldi. 3 gün oturdum onu yaptım. Normal mi sizce? Oturup ağladım. Gelip evde de ağladım. Eşim çok sinirlendi. Yapma dedi. Bize 16 hafta yetmiyor. Ben şimdi yıllık izin alacağım onun üzerine rapor alacağım. Öyle yani çocuğumu idare edeceğim 6-7 ay.	Okulda yaşanan sorunların evde huzursuzluğa sebep olması
Yonca	İşyerin seni benden daha fazla görüyor dedi.	

5.Sonuç ve Öneriler

Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumun dayattığı cinsiyet rollerinden biri olarak annelik kadınların hem çalışma hayatında hem de özel hayatlarında çeşitli sorunlar yaşamalarına yol açmaktadır. Yapılan çalışmayla, kadın akademisyenlerin bu süreçte karşılaştıkları ve maruz kaldıkları sorunlar, akademik yaşam ile ilgili düşünceleri, iş ve özel yaşamlarındaki mevcut durumların kariyer gelişimlerine olan etkileri fenomenolojik bir yaklaşımla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Annelik rolünün akademik kariyer üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu görülmektedir ancak bu olumsuzlukların asıl sebebi annelik olgusunun toplumda algılanışı ve cinsiyete dayalı iş bölümünde yatmaktadır. Akademisyenliğin getirdiği yükümlülükler, kadınları evde de çalışmaya iterken çocuklarına yeterince zaman ayıramama durumu suçluluk duygusu, vicdan azabı olarak kendini göstermektedir. Bu temanın en önemli vurgusu, çocukların bilgisayarları "anneleri ile kendilerini ayıran bir nesne" olarak görmeleri ve durumu belli eylem ve söylemlerle dile getirmeleridir.

Çalışma hayatında "hamile çalışanlar" olgusu, kadınların biyolojik nitelikleri nedeniyle yaşadıkları sorunların başında gelmektedir. Kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının başka

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bir yüzü olan hamilelik, performans düşüklüğü ihtimali ya da devamsızlık gibi çeşitli kaygılarla akademide de memnuniyetsizlik oluşturmaktadır.

Akademinin performans kriterlerinin yanında kadınların her alanda mükemmel olma arzusuyla yaşadığı süper kadın sendromu, emek piyasasında uzayan ilk vardiyaları ve ev işleriyle daha katmanlı hale dönüşen ikinci vardiyaları açıklamaktadır. Evde, okulda, sosyal hayatta "en iyisini yap" dürtüsü iş-aile çatışmalarının yaşanmasına sebep olmakta dolayısıyla kadınları eşlerine ve çocuklarına sergilediği duygusal emekle üçüncü vardiyaya sürüklemektedir.

"Boşanma" durumunun okulda öğrenciler tarafından kadın akademisyene yönelik bir psikolojik taciz aracı olması kadınların yaşadıkları sorunlar hakkında önem arz etmektedir. Yine idari iş yükünün fazla olması kadın akademisyenlerin tükenmişlik yaşamalarına sebep olmaktadır.

Çalışmanın genel çerçevesi araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve doktor öğretim üyesi kadınlardan oluşan katılımcılar ile sınırlı kalmıştır. Katılımcı sayısının artırılarak konunun derinleştirilmesi, başka sorunlarında gün yüzüne çıkarılması bakımından faydalı olacaktır. Kadın akademisyenlerin doğum ve emzirme süresine ilişkin izinlerinin artırılması, yönetim kademelerinde daha fazla rol alması, esnek çalışma saatleriyle ders, sınav ve idari yükümlülüklerinin düzenlenmesi önerilmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynakça

Belkıs, Ö. (2016). Anneliğin akademik kariyer gelişimine etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 4 (26), 250-263.

Berg, B. L. ve H. Lune. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (H. Aydın, Çev.) Konya: Eğitim Kitapevi.

Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar. (Der: Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri.* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

DeCenzo, D. A., Robbin, S. P. ve Verhulst, S. L. (2017). *İnsan kaynakları yönetiminin temelleri.* (C. Çetin ve L. Arslan, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Doğan, E. T. (2012). Hamile kadınların çalışma yaşamında maruz kaldığı ayrımcı uygulamalar. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 14(2), 79-98.

Efeoğlu, D , Özgen, P . (2007). İş-aile yaşam çatışmasının iş stresi, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: ilaç sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2), 237-254. Retrieved from http://dergipark.org.tr/cusosbil/issue/4377/59983

Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues,* 30(1),159-165.

Izgar, H. (2012). *Endüstri ve örgüt psikolojisi* (3. Baskı). Konya: Eğitim Yayınevi.

Kümbetoğlu, B. (2016). Değersizleştirne: Kadın bedeninin maruz kaldığı şiddet. Y. İnceoğlu ve A. Kar. *Kadın ve Bedeni* içinde (s.45-69). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *Europen Journal of Work and Organizational Psychology*, 5, 165-184.

Merriam, S. B. (2013). Nitel verilerin analizi. S. Turan (Ed.). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* içinde (s.161-198). Ankara: Nobel Yayın.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Newell, S. (1993). The superwoman syndrome: gender differences in attitudes towards equal opportunities at work and towards domestic responsibilities at home. *Work, Employment & Society*, 7(2), 275-289.

Northcraft, G.B., Neale, M.A., (1990). *Organizational behavior a management challenge.* The Dryden Pres, Chicago.

Schermerhorn, A.R., Hunt, J.G., Osborn, R.N., (1994). *Managing organizational behavior.* John Wiley& Sons Inc., Newyork.

Seçer, H. Ş. (2010). *Çalışan anneler ve çalışan annelere yönelik ayrımcılık.* Altın Nokta Yayınları.

Siegel, R. B. (1985). Employment equality under the pregnancy discrimination amendment of 1978. *The Yale Law Journal,* 929-956.

Strangleman, T., ve Warren, T. 2015. *Çalışma ve toplum: Sosyolojik yaklaşımlar, temalar ve yöntemler*. F. Man (Çev), Ankara: Nobel.

Tınaz, P. (2006). *İşyerinde psikolojik taciz (Mobbing).* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: Akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities,* IV/2, 293-326.

Yıldırım, A. ve H. Şimşek. (1999). *Nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KARİZMATİK BİR OTORİTE TİPİ OLARAK PEYGAMBERLİK

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KARAŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitei İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

ÖZET

Tarihte bireysel ve toplumsal yaşamda sosyal, ekonomik, dini, siyasi sorunların yaygın olduğu dönemlerin doğal liderleri, resmî görevliler ve uzmanlaşmış meslek sahibi olanlar değil, bedensel ve ruhsal olarak herkese nasip olmayan doğa-üstü yetenekleri olduğuna inanılan kişiler olmuşlardır. Karizmatik liderler, Tanrı düşüncesinin veya dinlerin egemen olduğu toplumlarda ilahî mesaja ve dinlere dayanmışlardır. Karizma, kendisinde sıra dışı, olağanüstü güç ve yetenekler olduğuna inanılan peygamberler, siyasal ve askerî liderler, alimler, dervişler, pirler, erenler, şehitler vb. gibi şahsiyetlerin özelliklerini de bünyesinde toplayan bir kavramsallaştırmadır. Din sosyolojisinde ilk defa Weber, Peygamberler, şeyhler, kahramanlar, şamanlar, büyücüler, siyasal önderler gibi karizmatik liderlere dikkat çekmiştir. Dolayısıyla o, dünya dinlerinin kurucuları peygamberler, askerî ve siyasî kahramanları karizmatik önderlerin arketipleri olarak nitelendirmektedir. Bu tip kişiler, sıradan insanlarda olmayan birtakım semavî kökenli veya örnek niteliklere sahip oldukları için lider olarak kabul edilmişlerdir. Çeşitli karizma tipleri vardır ancak karizma kavramı, köken ve kaynak olarak din sahasına aittir. Saf karizmatik otorite bir yandaşlar topluluğuna veya herhangi türden bir örgütlü toplumsal kurumsal yapıya dönüşmek zorundadır. Aksi halde saf karizma geçici bir olay olarak kalır ve kaybolur. Onun için karizmatik otoritenin başlangıcındaki gibi saf biçimiyle statik kalması mümkün değildir. Daha başlangıçtaki saf karizmatik otoritenin niteliklerinde köklü bir değişim meydana gelir ve ya gelenekselleşir ya rasyonelleşir ya da her ikisinin eklemlenmesine dönüşür. Bu yüzden karizmatik otorite dinamik karakter arz eder. İşte bu araştırmada karizma olarak nitelenen kişilerden birisi olan Peygamberlerin karizmatik özellikleri, otoriteleri ve karizmalarının rutinleşme süreçleri konu edilmektedir. Bu konu kapsamında peygamber karizmasının yapısal özellikleri nelerdir sorusu, temel araştırma problemi olarak seçilmiştir. Bu araştırma sorusu Max Weber'in karizma kuramı çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Din sosyolojisi, Peygamber, Karizma, Karizmatik Otorite

GİRİŞ

Peygamber kavramı, "Tanrı'dan aldığı vahiy ve emirleri insanlara bildirmekle yükümlü kimse"[1], "Tanrı'nın görünür ve görünmez dünya, insan, kurtuluş gibi konularda insanlara yol göstermesi için Tanrı tarafından özel olarak seçilen ve almış olduğu ilahî mesajları ve öğretileri insanlara ileten elçi"[2] anlamlarına gelmektedir. Max Weber de,

[1] Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 234.
[2] Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 241.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Peygamberi, "kendi misyonuna dayanarak dinsel bir doktrini ya da ilahî bir emri tebliğ eden salt bireysel karizma sahibi" olarak tanımlamaktadır[3].

Weber, dinî karizma tiplerini "rahip", "büyücü" ve "peygamber" şeklinde üç ayrı tipoloji olarak ele alıp incelemiştir. Peygamberler arasında tarihi, toplumsal ve kültürel olarak bazı farklar olsa da "peygamber" olarak isimlendirilen dinî karizmatik otorite tipinin kendine özgü karakteristik ortak özellikleri vardır[4]. Peygamberlerin din sosyolojisi açısından bireysel ve ortak paylaştıkları özelliklerinin, otoritelerinin ve öteki dinî otorite tipleriyle benzerlik ve farklılıklarının araştırılması sorunu daha çok Weber'in "karizma kuramı"[5] çerçevesinde incelenmiştir. Her ne kadar tarih boyunca peygamberler her zaman din bilimleri, felsefe, tarih gibi çeşitli disiplinlerin ilgisini çekse de peygamberlerin sosyolojik özellikleri ve egemenlik biçimleri sorununu, ilk defa Weber, din sosyolojisi alanın problemleri arasına dahil etmiştir. İşte bu araştırmada dinî karizma tiplerinden birisi olan peygamberlerin karizmatik özellikleri, otoriteleri ve karizmalarının rutinleşme süreçleri konu edilmektedir. Bu konu kapsamında peygamber karizmasının yapısal özellikleri nedir sorusu, temel araştırma problemi olarak seçilmiştir. Bu araştırma sorusu Max Weber'in karizma kuramı çerçevesinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

PEYGAMBER KARİZMASI

Yeni Ahitteki Yunanca bir kavram olan charis kelimesinden türetilen karizma(charisma), ilahî lütuf anlamına gelmektedir[6]. Karizma Tanrının kutsal davetine mazhar olduğuna inanılan kişinin Tanrı vergisi olağan üstü güç ve yeteneklerini tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır[7]. Weber, karizma kavramına erken dönem Hıristiyanlık sözlüğünde "Tanrı vergisi" anlamı yüklendiğini, ancak ilk defa kilise tarihçisi ve hukukçusu Rudolf Sohm'un[8], 1892 yılında yayımlanan "Kirchenrecht" (Kilise Hukuku) adlı eserinde Hristiyan kilise din adamları sınıfının kilise cemaati üzerindeki otoritesi ve dinî yönetimi anlamı verdiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Weber, karizma kavramını ilk tanımlayan kişi olarak Rudolf Sohm'u göstermektir. Daha sonra karizma üzerine eğilen Karl Holl gibi düşünürler olmuşsa da bunlar kavram hakkında Sohm'un tanımlamasından farklı yeni bir şey ortaya koyamamışlardır[9]. Daha önceden kavramın bazı önemli yönleri üzerine değinilmiş olsa da Weber, karizma kavramını, teoloji ve hukuk literatüründen ödünç alarak; sosyoloji ve

[3] Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, çev. Latif Boyası I, (İstanbul: Yarın, 2012), 565.
[4] Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1990), 409-410.
[5] Thomas E. Dow, "The Theory of Charisma", *The Sociological Quarterly*, 10 (3) 1969.
[6] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü,* çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 387; Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964), 51; Wach, *Din Sosyolojisi*, 398; Erdal Alga, "Örgütlerde Algılanan Liderlik Tarzlarının Çalışanların Tükenmişliğine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, (Eylül, 2017): 99.
[7] Carl J. Friedrich, "Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi", çev. Metin Kıratlı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16 (2) (Ankara, 1961): 138-139; Yener Özen, "Karizma", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 1 (3) (2012): 370
[8] Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla (İstanbul: İletişim, 1993), 96.
[9] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 335; İhsan Çapçıoğlu, M. Cem Şahin, Nuran Erdoğruca, "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2), (2010):57-58.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

din sosyolojisi alanına kazandıran, aynı zamanda kavrama yeni ve farklı sosyolojik bir anlam katan ilk sosyolog olmuştur[10].

Weber, karizmayı sadece kutsal ile ilişkili bir anlamda değil, aynı zamanda sıradan insanlarda bulunmayan olağanüstü, özelliklere sahip ayrıcalıklı ve sıra dışı olduğuna inanılan kişileri nitelemek üzere kullanmıştır. Bu nedenle kendisinde sıra dışı, olağanüstü güç ve yetenekler olduğuna inanılan siyasal ve askerî liderler, alimler, hocalar vb. gibi şahsiyetlerin özelliklerini de bünyesinde toplayan bir kavramsallaştırmadır[11]. Bu anlamda Weber, karizma kavramına, bir kimsenin diğerlerine etki eden, onları büyüleyen, cezbeden ve peşinden sürükleyen her türlü müstesna güç ve yeteneklerle donatılmış kişilerin özelliklerini kapsayan çok genel anlam yüklemektedir[12]. Weber, sosyolojiye başkaları üzerinde otorite talep ve uygulama gücünü nitelemek üzere karizma kavramını kazandırmıştır. Çeşitli karizma tipleri vardır ancak karizma kavramı, köken ve kaynak olarak din sahasına aittir[13]. Bu dünyaya ait değildir; tabiatüstüdür ve ilahîdir[14].

Weber, bir bireyi sıradan insanlardan ayıran ve "onun doğa-üstü, insan-üstü ya da en azından özel kimi bakımlardan istisna güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan özelliklerle donatılmış olan"[15] ve "dertlilerin ve olağan üstü özelliklere sahip olduğuna inandıkları bir liderin peşinden gitme gereksinimi duyanların önüne geçen ve bu konuma kendilerini atayan önderleri"[16] karizma olarak tanımlamıştır. Bu özellikler sıradan insanların ulaşabileceği şeyler değildir. Bu tip kişiler, sıradan insanlarda olmayan birtakım semavî kökenli veya örnek niteliklere sahip oldukları için lider olarak kabul edilmişlerdir[17]. Bu bakımdan karizmatik önderler bedenî ve ruhî bir takım özel yeteneklere sahiptirler. Onlardaki bu yetenekler ve olağanüstü güçler, herkese nasip olmayan doğaüstü, Tanrı vergisi güçler olduğuna inanılır[18]. Weber'e göre karizma, sıradan insanlarda bulunmayan olağanüstü, güç ve yeteneklere sahip Peygamberler, şeyhler, erenler, dervişler, evliyalar, şehitler, gaziler, kahramanlar, aydınlar, siyasî ve askerî liderler gibi sıra dışı kişileri niteler[19].

KARİZMATİK BİR OTORİTE TİPİ OLARAK PEYGAMBERLİK

Weber, sosyolojik olarak karizma kavramını, toplumsal grup üzerine etki eden bir otorite formu olarak tasarlamıştır. Karizmanın geçerliliği, güvenirliliği ve kesinliği otoritenin bir parçası olarak kabul edilmesine bağlıdır[20]. Karizmatik otorite, Tanrı vergisi kişiliğin

[10] Wach, *Din Sosyolojisi*, 398.
[11] Edward Shils, "Charisma, Order and Status", *American Sociological Review*, 30/2 (Nisan 1965): 200.
[12] Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 387; Freyer, Din Sosyolojisi, 51.
[13] Wach, *Din Sosyolojisi*, 398.
[14] Donald Macrae, *Weber*, çev. Nur Vergin, (İstanbul: Afa, 1985), 12.
[15] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, s.362; Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 352.
[16] Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 96.
[17] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 362; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, s.352; Özen, "Karizma", 369.
[18] Weber, Sosyoloji Yazıları, 326.
[19] Shils, "Charisma, Order and Status", 200; Hakkı Karaşahin, "Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleşmesi Üzerine Bir Meta Değerlendirme: Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 3 (Haziran 2010): 83.
[20] Douglas F. Barnes, "Charisma and Religious Leadership, An Historical Analysis", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17 (1) (Mart, 1978):1

 ISBN: 978-625-7029-53-7

(karizma) otoritesi, bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvenme, onun olağanüstü güç ve yeteneklerine inanmaya dayanan otoritedir. Bu açıdan Weber, karizmatik otoriteyi, hükmedenlerin olağanüstü veya tabiatüstü vasıflarına karşı olan inanç yolu ile egemenliklerini meşrulaştırmak isteyen yapıları nitelendirmek için kullanmıştır. Peygamberlerin karizmatik otoriteleri, toplumsal kabul, inanma, güvenme, kanıtlama ve karizmatik otoriteye bağlı bir inanlar topluluğu oluşturma kıstaslarına bağlı olarak kurulabilir. Bütün bunlardan biri veya bir kaçı gerçekleşmezse Peygamberin karizmatik egemenliği söner veya kaybolur gider. Uzun zaman peygamberliğin kanıtı ve başarısını gösteren Allah vergisi karizmatik güçlerin kesintiye uğradığı ve Tanrı tarafından terk edildiği imajının ortaya çıktığı; takipçilerine fayda sağlayamadığı inancının yayıldığı toplumsal çevrelerde peygamberlerin karizmatik otoritesi sona erer[21].

Peygamber, Tanrısal kaynağa dayanan bir dine çağrıyla ortaya çıkar ve bu çağrıyı topluma bildirmekle görevlidir. Peygamberler, kendi iradeleri dışında aniden Tanrı tarafından seçildiklerini ve kendiliğinden çağrıldıklarını hisseden ve inan kişiler olarak dikkati çekmektedir[22]. Yine onlar, kendi istek ve iradeleri dışında Tanrı tarafından Tanrı'ya hizmete zorlanmışlardır. Eğitim, gelenek, peygamberlik statü veya rolüne hazırlanma, peygamberlik bilgi, beceri ve yetenek kazanımı, toplumsal takdir ve atama yoluyla değil, Tanrısal bir seçim ve takdirle peygamberlik ile ilgili mükemmel ve yetenekli kılınma şeklinde ansızın peygamber olma gerçekleşmektedir. Çoğunlukla Tanrının empoze ettiği peygamberlik işinin büyüklüğü ve zorluğu peygamberleri korkutmuş ve germiştir. "Zayıf insandan kendine sözcü" ve elçi seçen Tanrının, desteği, yardımı ve koruması sayesinde peygamberler güç kazanmış ve zafere ulaşmışlardır[23]. Bu anlamda peygamberin karizmatik otoritesinin meşruiyet kaynağı Tanrıya ve vahye dayanır[24]. Tanrı'dan aldıkları vahiy akıl dışı bir yoldan gelir[25]. Peygamberlerin davet ettikleri vahiy, doğruluk, kesinlik ve buyruklarla şekillenmiş bir doktrin içerir. Peygamberi diğer karizma tiplerinden ayıran özelliklerin en önemlisi kendi misyonuna dayanarak ilahi kaynaklı bir doktrini veya bir emri tebliğ etmesidir[26]**.** Peygamber, Tanrı'dan alıp aktardığı vahiy ile tebliğ ettiği dine insanları davet etmesiyle tezahür eder ve bu olgu onu sıradan bir insan olmaktan çıkararak peygamber statüsüne ulaştırır[27]. Peygamberlerin Tanrı ile kurdukları kutsal bağ tek taraflı bir bağ değildir. İçinde doğdukları toplum Peygamberi ve

[21] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 361-362; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, 355.

[22] Friedrich, "Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi", 137; Tuomo Takala, "Darkside of Charisma: Elements of Irresponsible Leadership", *İş Ahlakı Dergisi*, 2 (4) (2009): 45.

[23] Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, çev. Mehmet Aydın (Konya: Tekin kitabevi, 1994), 243; Niyazi Akyüz, "Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, (2000): 285; Çapçıoğlu, Şahin, Erdoğruca, "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik", 69-70.

[24] Macrae, *Weber*, 71.

[25] Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 320.

[26] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 565.

[27] Wach, *Din Sosyolojisi*, 409; S. N. Eisenstadt, *Max Weber: On Charisma and Institution Building*, (Chicago and London: The University of Chicago, 1968), 254; Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Potrait*, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1978), 89.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tebliğ ettiği dini kabul edildikten sonra bizatihi toplumun kendisi de peygamberlere kutsallık atfederler[28].

Peygamberlerin hem bireysel, bedensel, ruhsal ve aklî hem de dinî tecrübe ve anlatım olarak güçlü olduklarına inanılır. Onların kitleleri dine davette kullandıkları dil, üslup, jest ve mimikler oldukça etkileyicidir. Dinî tebliğ ederken çoğu zaman hikmetli, harikulade beyanlar, imajlar, mecazlar ve semboller kullanırlar. Onların bu dinî tebliğ modelleri toplumsal ve kültürel yapıdaki inançları, değerleri ve kavramsal anlamlar dünyasını değiştir[29].

Buna karşılık bir kişinin peygamberlik iddiasının ve getirdiği dinin gerçek veya hak olabilmesi için bu kişinin peygamberlik iddiasının kanıtlanması, inanılması ve onaylanması, ona bağlı müntesipler topluluğunun oluşması ve bu topluluk tarafından ona karizmatik özellikler atfedilmesi gerekir. Sosyolojik olarak karizmatik bir peygamberlik iddiasının takipçiler topluluğu oluşmaz, toplumsal olarak reddedilir ve inanılmazsa peygamberlik otoritesi sosyal gerçeklikte egemenlik kuramaz[30]. Bu nedenle peygamberlik iddiası onaylanan, tanınan ve kabul edilen kişiler, toplum tarafından sapkın veya sahte peygamber olarak damgalanmaktan kurtulup, meşru ve hak peygamber olurlar. Sosyolojik olarak peygamberin getirdiği dinî ve toplumsal sistemin meşruiyeti de peygamberliğin toplum tarafından inanılmasına bağlıdır[31]. Çoğu zaman peygamberlerin çevresinde ona inananlar arasındaki bireysel ve toplumsal farklılıkları ortadan kaldıran yeni din kardeşliği, inanç ve ibadet birliği ile bütünleşmiş bağımsız bir toplum oluşabilir[32].

Hiçbir peygamber peygamberliğini, kitlelerin kendisine gösterdiği tutumlarına dayandırmamıştır[33]. Bu açıdan peygamberlik otoritesi, "sadece içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik önder kendine göre olan bir işe el atar ve salt taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi ister. Bunları bulup bulamayacağını başarısı belirler. Onlara gönderildiğine inandığı kişiler onun misyonunu tanımazlarsa karizmatik iddiası çöker. Kabul ederlerse onların efendisi olur". Ancak, Weber'e göre peygamber, demokratik olarak egemenliğini yandaşlarından almaz. Bu nedenle peygamberler, peygamber olmak için halkın onayını almamışlar, Tanrı tarafından görevlendirildiklerini topluma bildirerek kendisine inanmalarını istemişlerdir[34].

Peygamberlerin karizmatik otoritelerini tanıma, "gönüllülük" ilkesine göre gerçekleşmesine rağmen karizmatik liderliğin başlangıcında her zaman bir işaret veya mucize olduğuna inanılan olağanüstü bir hadisenin gözlemine bağlı olabilir. Peygamberlere atfedilen mucizelerde var olan olağanüstü manevî gücün ve harikulade olayların, peygamberlerin kendileri tarafından değil, İlahî güç tarafından gerçekleştirildiğine inanılır. Allah tarafından

[28] Rodney R. Hutton, *Charisma and Authority in Israelite Society*, (Minneapolis: Fortress, 1994), 130-131.
[29] Wach, *Din Sosyolojisi*, 411-412.
[30] Bendix, *Max Weber: An Intellectual Potrait*, 301; Bryan R. Wilson, *The Noble Savages: The Primitive Origins of Charisma and Its Contemporary Survival, (*Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1975), 7; Emel Öztürk Karagöz, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu,* (İstanbul: Derin, 2003), 212; William H. Friedland, "For a Sociological Concept of Charisma", *Social Forces*, 43/1 (Ekim, 1964): 20.
[31] Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları,* çev. Medeni Beyaztaş (İstanbul: Yarın, 2015), 62.
[32] Wach, *Din Sosyolojisi*, 412.
[33] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 362; Barnes, "Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis", 15.
[34] Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 327.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kendilerine verilen dini insanlığa tebliğ etmek üzere seçildikleri iddiasının başlangıçta her zaman Allah vergisi harikulade mucizeler ile kanıtlanması ve bu yolla peygamberliğin hak olduğunun garanti altına alınması gerekir. Böylece hem peygamberlerin tebliğ ettikleri dine hem de onlara mutlak güven tesis edilmesi hedeflenir. Peygamberin hak ve gerçek olduğuna inanan toplumlarda, mucizeler peygamber otoritesinin meşruluk kaynağı olmaktan çıkar. Peygamberlerin karizmatik otoritelerinin meşruluğunun temelini mucize veya keramet gibi olağanüstü hadiseler oluşturmaz[35]. Çünkü Weber'e göre karizmatik bir davetin niteliklerini bilen kitlenin, peygamberin gerçekliğine ve getirdiği dine inanmanın kendi ödevleri olduğuna yönelik bir anlayış, karizmatik otoritenin meşruluğunun temelini oluşturur. Başka bir ifadeyle peygamberlerin karizmatik egemenliğini, tebliğ etmekle görevli oldukları dini onaylamak ve kabul etmek insanın veya toplumun görevidir. Psikolojik olarak bu bilme, karizmatik lidere karşı "çoşku, umut ya da umutsuzluktan kaynaklanan tam bir kişisel adanmayı anlatır"[36].

Peygamberlerin liderliği çevresinde oluşan sosyal yapıda "duygular" egemendir. Peygamberliğin karizmatik otoritesi altında oluşan bu topluluk ile peygamberleri arasında duygusal sosyal ilişkiler temeline dayanan karizmatik bir cemaat oluşur. Bu nedenle peygamberlerin karizmatik liderliği çevresinde kurdukları toplumsal örgütlenme her türlü bürokratik kurumsal sisteme karşıttır. Bürokratik organizasyonların aksine peygamberlerin kurdukları yönetim sistemi eğitimli memurlar sınıfına dayanmaz. Peygamberler yönetici kadroyu sosyal, ailevî ve kişisel üstünlük ve imtiyaz ölçütlerine göre değil tamamen kendilerine bağlı topluluk arasından kendilerinin karizmatik güçler kazandırdıkları kişileri göreve çağrı yoluyla seçerler. Peygamberlerin isteği üzerine karizmatik niteliklerle donatıldığına inanılan kişilere yönetici kadroya girme konusunda bir çağrı yapılır. Peygamberler görevlendirdikleri yöneticilerin belli makamlar için karizmatik özelliklere sahip olmadıklarını düşündükleri genel veya tekil hadiselerde müdahale ederek onun yerine karizma sahibi gördükleri müntesiplerinden birisini göreve davet ederler. Peygamberî çağrıya mazhar olan yöneticilerin bireysel karizmatik güçlerinin ve görevlerinin bölgesel veya işlevsel sınırları vardır. Peygamberlerin liderliğinde kurulan karizmatik toplumsal yapıda düzenli "atama, azletme, aylık, kariyer, yükseltme" gibi rasyonel kurallar, hiyerarşik örgütlenme ve "kişisel karizmadan bağımsız, kalıcı kurumlar", uzmanlık alanları ve "sosyal imtiyazlar temelinde makam yetkilerinin elde edilmesi", "maaş" ve "arpalık" yoktur[37]. Karizmatik yapının yöneticileri, "resmi yönetici", üyeleri, uzmanlaşmış kişiler değillerdir. Bu makama gelmeleri, ne toplumsal ayrıcalık ne de ailevî ve kişisel bağımlılığa göredir. Herhangi bir resmi kanun, yasa ve rasyonel organizasyon biçimleri yoktur. Peygamber ve ona inan müminler topluluğu gönüllü emek bağışlarıyla sağlanmış kolektif bir toplumsal dayanışma ağı içinde yaşamlarını sürdürme eğilimi geliştirmişlerdir. Peygamberler tarafından sağlanmış karizmatik otorite verilmiş vekiller yoluyla topluluk yönetilir. Rasyonel hukuk ve adalet mekanizması yerine somut olaylara bağlı olarak ilahi hükümler ve vahiylerden hareketle davadan davaya yeni hukukî hükümler üretirler. Bununla birlikte Peygamberler, "vahiy" ve

[35] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 361-362; Wach, *Din Sosyolojisi*, 413.
[36] Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, 354.
[37] Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 327.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Tanrısal esinlenme" ile ilişkili metafizik bir açıklamaya dayanarak yeni yükümlülükler ve öğütler geliştirir[38].

Peygamberler, kır, köy ve göçebe kültüründe değil, yerleşik ve şehir kültüründe görülürler. Peygamberlik şehir toplumlarında ortaya çıkan bir otorite tipidir. Eski yerleşik geleneksel kültürel değerler sisteminin yerine yeni dinî normatif düzen ve yeni bir şeriat kurarlar. Şehir geleneğinin temsilcisi ve bekçisi olan rahipler ve diğer toplumsal otoritelere karşıdırlar ve onlarla savaşırlar[39].

Peygamber, yeni dinî toplumsal ve kültürel yükümlülükleri topluma tebliğ ederler ve bu yeni dinî sistemle uyumlu ve bütünleşmiş bir inananlar topluluğu inşa ederler. Bu yeni toplumsal sistemi, inanılan ve onaylanan din ve kendi karizmatik otoritesinin gücü aracılığıyla kurarlar. Bu nedenle peygamber otoritesi, gönderildikleri toplumdaki başka karizmatik sadakat ve bağlılık isteyen toplumsal otoritelere ters düşer ve onlarla çatışma ve gerilim yaşar. Bu durumda peygamberler, mucizevî araçlarla veya toplumsal güç, mücadele ve savaş yoluyla kendi otoritelerine meydan okuyan rakip toplumsal ve kültürel egemenlik biçimlerini bertaraf etmede başarı kazanmak zorunda kalırlar. Bu manada peygamberlik başka bir otoriteyi kabul etmez. Peygamber otoritesinin kalıcılığı ve başarısı gönderildikleri toplumların liderleri ve onların taraftarlarıyla giriştiği savaşı kazanmasına bağlıdır. Peygamberlerin giriştiği bu hayat kavgasından ve mücadelesinden karizmatik kahramanlık veya İlahî lütufla başarılı çıkmak, kurmak istedikleri yeni dinin şekillendirdiği toplumsal model ve egemenlik biçimi için toplumsal bir zorunluluktur. Böyle bir çatışmada her zaman sadece peygamberin liderliğindeki yeni dine inanan müminler topluluğu haklılaştırılır. Geleneksel toplumsal otoritenin temsil ettiği liderlik çerçevesinde hareket eden eski bozulmuş dine inanan toplum ise haksız ve cezasını çeken taraf olarak görülür[40]. Getirdikleri yeni dinî ve toplumsal düzene direnç gösteren mevcut toplumsal yapı nedeniyle peygamberler çoğu zaman tebliğ ettikleri dini şiddetle yayma ihtiyacı duyarlar. Genellikle peygamberin karizmatik otoritesi gönderildikleri toplumlarda var olan dinî kurumların otoritesi ile çatışmaya girer[41].

Meşruiyeti Tanrı'ya dayanan sıra dışı olan peygamber otoritesi, rasyonel, bürokratik, patriarkal ve patrimonyal tipi geleneksel egemenlik biçimlerine kesin olarak karşıttır ve bütün bu otorite tiplerinin doğrudan antitezidir[42]. Weber'in ifadesiyle "bürokratik otorite özel olarak akıl ile çözümlenebilir; kurallara bağlı olma anlamında rasyoneldir; karizmatik otorite ise tüm kurallara yabancı olma anlamında irrasyoneldir. Geleneksel otorite geçmişten aktarılan örneklere bağlıdır ve bu kapsamda kurallara yöneliktir. Karizmatik otorite, iddialarının alanında, geçmişi reddeder ve bu anlamda özel olarak devrimci bir güçtür". Gönderildikleri geleneksel toplumların şeflerine, krallarına, liderlerine ve toplumsal olarak imtiyazlı kişi, kabile, aşiret, aile, soy ve akrabalık gruplarına, toplumsal güç ve statü sahiplerine, zenginlikle

[38] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 363-364; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, 354-356.
[39] Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, 320-321; Hamilton, *The Sociology of Religion*, s. 142; Johnstone, Ronald L., *Religion in Society: A Sociology of Religion, (*New Jersey: Prentice-Hall, 1992), 49.
[40] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 363-364.
[41] Wach, *Din Sosyolojisi*, 412.
[42] Sefer Yavuz, "Bir Karizmatik Otorite Örneği Olarak İmamet ve Mehdi Anlayışı: Türkiye Caferileri (Iğdır Örneği", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (14) (2014): 4-5.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ilişkili güç kazanmalara ve her türlü kast sistemine, sınıf farklılıklarına dayanan toplumsal sistemlere meydan okurlar. Geleneksel toplumsal yapıdaki sınıf farklılıklarına, sosyal ve ekonomik tabakalaşmaya dayanan eşitsizliği ve dengesizliği yani bozulan toplumsal yapıyı bildirdikleri yeni dinin normatif düzenine göre yeniden denge ve istikrar kazandırmayı hedeflerler. Böylelikle ekonomik, sosyal ve kültürel olarak refah ve konforun arttığı mutlak huzur ve mutluluğun hakim olduğu faziletli bir toplum kurmayı amaçlarlar[43].

Peygamberler, gönderildikleri toplumun kültürel ve dinî yapısını şekillendiren inanç ve değerler sisteminin bazı parçalarını ret, bazılarını yeniden inşa, bazılarını da olduğu gibi kabul ederek kendi vaz ettikleri dinî yapı içerisine dahil etme bakımından üç farklı işlev görürler[44]. Peygamberler, gönderildikleri toplumun dinî, toplumsal ve kültürel yapısal temel normatif düzenine temelde karşıttır. Onlara göre bu toplumlar, Allah'ın daha önceki Peygamberleri aracılığıyla gönderdiği dinî sistemleri bozmuşlar, değiştirmişler, tahrif etmişlerdir[45]. Bu bozulmuş dinî yapı içerisinde eski dinlerin bazı bozulmadan korunmuş parçaları veya kalıntıları, tortuları bulunmakla birlikte tek Tanrı inancına dayanan dinlerin bu asıl özsel yapısı dejenere olmuştur. Bu nedenle peygamberler, kendi toplumlarında bazı Tek Tanrı inancına sahip gruplar hariç, diğerlerini küfür, şirk veya sapkınlıkla, ahlaksızlıkla niteler[46]. Peygamberler İlahî iradeye uygun olarak tasarlandığına inandıkları toplumsal ve ahlakî düzenin her türlü çözülmesine ve bozulmasına karşı tepki gösterirler. Peygamberî etkinlik, İlahî takdire göre toplumu düzenleme ve düzeltme yöntemleriyle ilgili pratik tavsiyeler, ceza ve mükafat sistemleştirmeleriyle örüntülü öğütleri topluma ve üyelerine sunmaya odaklanır[47]. Bütün amaçları bozulmuş, dinî, toplumsal, kültürel ve ahlakî yapıyı köklü olarak değiştirerek yeni bir müminler topluluğu oluşturmaktır. Bu manada geldikleri kültürün önemli bir boyutunu yıkarlar sonra da onun yerine tebliğ ettikleri dinî kültürü inşa ederek yerleşik kültürü kökten değiştirirler[48].

Peygamberlerin karizmatik otoriteleri dünyevî bir güç olmasına karşın ekonomik örgütlenme ve alt yapı sistemine dayanmaz. Peygamberler, para ve mal sahibi olmaktan kaçınır ve bunları hor görürler. Weber, peygamberlerin dünyevî toplumsal gücü, statüyü ve parayı ret ettiklerini ileri sürmüştür[49]. Peygamberler, İlahî mesajı toplumlara tebliğ etme, dinî ve toplumsal liderlik karşılığında her hangi bir ekonomik veya dünyevî çıkar peşinde koşmazlar[50]. Peygamberliği ücret, çıkar, menfaat temini, statü ve itibar kazanmak amacıyla yapmazlar. Genellikle karizmatik kişiler, rasyonel parasal kazancı ve ekonomik davranışları reddederler. Karizmatik yapıların gereksinmeleri ya bireysel ve gurup üyeleri tarafından

[43] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 364.
[44] Hutton, *Charisma and Authority in Israelite Society*, 124.
[45] Akyüz, "Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması", 279-280.
[46] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 364;
[47] Wach, *Din Sosyolojisi*, 411.
[48] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 364; Bryan Turner, *Max Weber ve İslam*, çev. Yasin Aktay, (Konya: Vadi Yayınları, 1999), 59; W. G. Runciman, *Max Weber: Selections in Translation*, trans. E. Matthews (Cambridge: Cambridge University, 1988), 230; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 172.
[49] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 228, 364, 371, 566.
[50] Peter L. Berger, "Charisma and Religious Innovation: The Social Location of Israelite Prophecy", *American Sociological Review*, 28/6, (Aralık, 1963): 941; Eisenstadt, *Max Weber: On Charisma and Institution Building*, 255.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sunulan armağan, bağış ya da diğer gönüllü katkılar ile karşılanır. Weber'in ifadesiyle "saf karizma her türlü patrimonyal egemenliğe aykırıdır. Her çeşit düzenli ekonominin karşıtıdır". Karizmatik liderler, dünyevî işlerden, mesleklerden ve ailevî görevlerden uzak kalırlar; bu dünyaya yönelik eğilimlerden kaçınırlar[51]. Hatta kendi toplumsal statü, itibar ve sahip oldukları mal ve mülkü kaybetme pahasına Allah tarafından verilen tebliğ görevini gönüllü ve karşılıksız olarak yerine getirmekle büyük bir toplumsal risk alırlar. Bu yüzden onların bütün ilgisi, kurucusu oldukları dini gönderildikleri topluma tebliğ, içinde doğdukları toplumların bozulmuş kültürel ve dinî yapılarını yeniden inşa etmeye veya getirdikleri din vasıtasıyla köklü sosyal değişim ve dönüşüm başlatmaya yönelmiştir[52].

Weber'e göre peygamberlerin ekonomik ve dünyaya karşıt bu yabancılaşmış tutumları ideal olarak kalır. Peygamberler ve müntesipleri mal, mülkten ve ekonomik kazanç sağlayıcı eylemlerden her zaman kaçınmazlar. Peygamberlerin karizmatik otoritesinin ihtiyaç duyduğu, ona inanan toplumu etkin bir biçimde ganimet ve kar elde etmeye yönlendiren istisnai karizmatik egemenlik kuralları ve ekonomik güç araçları geliştirilmiştir. Peygamberin liderliğinde şekillenen yeni toplumsal yapıda hor görülen, geleneksel ve rasyonel günlük tutumluluk, devamlı ekonomik etkinlik ve eylemler vasıtasıyla düzenli bir gelirin elde edilmesine dönüştürülür. Peygamberliğe adanmış zengin müntesiplerin gönüllü bağışları, emek ve çalışma karşılığı alınan ücretler, hediyeler ve ganimetler, karizmatik liderliğin ihtiyaçlarının tedarikinin tipik şekillerini oluşturur[53]. Bununla birlikte Peygamberlerin ihtiyaçlarının karşılanması rasyonel ekonomi bakımından "anti- ekonomik"[54] yapıdır. Çünkü peygamberler günlük herhangi bir rutin dünyevî işle, meşgaleyle uğraşmazlar ancak düzensiz ve sistematik olmayan ekonomik kazanç elde etmeyi tercih edebilirler. Dünya mal ve mülküne karşı tamamıyla ilgisiz kalırlar ve bu nedenle düzensiz kazanç eylemlerini hoş görebilirler[55].

Hiç şüphesiz Weber, peygamberleri, karizmatik kişilerin en bariz örnekleri olarak ele almıştır. Bu anlamda Weber peygamberi toplumsal bunalım ve kriz dönemlerinde içinde doğduğu toplumu kurtarıcı olarak gönderilen[56] ve bozulmuş, yozlaşmış toplumsal ve dinî yapıyı dönüştüren "dînî değişimlerin temsilcisi"[57] bir dinî lider olarak görmüştür. Weber'e göre, karizma, yaratıcı ve karizmatik mesaj, yenilikçi ve devrimci güçtür[58]. Karizmatik geleneğe ilginin arttığı dönemlerde karizmatik otorite büyük bir devrimci güç oluşturur. Gündelik toplumsal yaşamı ve bireylerin karizmatik lidere karşı tutumlarını değiştirir. Rasyonelleşmenin devrimci dış etkisinden farklı olarak, bireysel entelektüelleşme, peygamber karizmasından kaynaklanan öznel veya içsel dönüşümün gerçekleşmesi neticesinde toplumsal

[51] Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 328-330.
[52] Berger, "Charisma and Religious Innovation", 941.
[53] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 364.
[54] Takala, "Darkside of Charisma: Elements of Irresponsible Leadership", 45.
[55] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 364.
[56] Yasin Aktay, *Karizma Zamanları*, (İstanbul: Timaş, 2011), 41.
[57] Malcolm Hamilton, *The Sociology of Religion,* (London and New York: Routledge, 1995), 142.
[58] Turner, *Max Weber ve İslam*, 58.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

etkileşim ve ilişkilerde köklü bir değişmeyi, dinî ve toplumsal dünya ile ilgili yepyeni tutumlara yönelimi sağlarlar[59].

PEYGAMBER KARİZMASININ RUTİNLEŞMESİ

Peygamberin karizmatik otoritesi saf şekliyle rutin gündelik yaşamdan farklı ve yabancı bir özelliğe sahiptir. Bu haliyle peygamber karizmatik otoritesi çevresinde gelişen sosyal ilişkiler bütünüyle kişisel bir karaktere bürünür ve peygamberin bireysel özelliklerinin karizmatik etkisine ve uygulanışına dayanır. İşte Weber'e göre bu tür saf peygamber karizmatik otoritesi inananlar topluluğuna, bir yandaşlar kümesine, teşkilatlanmaya ve örgütlü hiyerarşik bir kurumsallaşmaya giderek dönüşmek zorundadır. Aksi halde saf peygamber karizması geçici bir olay olarak kalır ve kaybolur. Onun için peygamberin karizmatik otoritesinin başlangıcındaki gibi saf biçimiyle statik kalması mümkün değildir. Daha başlangıçtaki peygamberlerin saf karizmatik otoritelerinin niteliklerinde köklü bir değişim meydana gelir ve ya gelenekselleşir ya rasyonelleşir ya da her ikisinin eklemlenmesine dönüşür[60]. Bu yüzden peygamber karizmatik otoritesi dinamik karakter arzeder. Weber'e göre peygamberlerin karizmatik otoritesinde görülen bu köklü değişim ve dönüşümler üzerinde etkin olan temel faktörler şunlardır:

1. Müntesiplerin, peygamber çevresinde kurulan cemaatin sürekliliğine duydukları ülküsel ilgileri ve maddi çıkarları.

2. Peygamberin karizmatik otoritesi altında çalışan idari görevlilerin ve inananların peygamber karizmasına bağlı şekillenen sosyal ilişkileri sürdürmeye duydukları ülküsel veya maddi çıkara dayalı ilgileri.

Genellikle bu çıkarlar, peygamberlerin ölümü ile yerine kimin geçeceği sorununun çıkması halinde daha da belirginleşir. Bu sorunun çözüm şekli peygamberden sonraki hem gurubun devamlılığı hem de sosyal ilişkilerin sürekliliği açısından önemlidir. Peygamberin ölümü sonrası ortaya çıkan lider sorununu çözüm şekilleri şunlardır:

a. Lider konumuna gelmek için gerekli niteliklere uygun yeni bir karizmatik lider aranır. Bu durum, yeni karizmatik liderin meşruluğunu sağlayan bir takım ayırt edici özelliklerin belirlenmiş olması ve bir geleneğin oluşumuna temel olan kuralların üretilmiş olmasına bağlıdır. Dolayısıyla karizmatik peygamber otoritesinde bir gelenekselleşme süreci başlamış demektir.

b. Yeni liderin dinî makamların ifadelerine baş vurularak saptanmasıdır. Bu lider seçim yönteminin meşruluğu ise başvurulan yolun meşruluğuna bağlıdır.

c. İlk karizmatik liderin kendisinden sonra yerine geçecek yeni lideri belirlemesi ve topluluğun bu yeni lideri tanımasıdır. Bu durumda meşruluk karizmatik liderin atamasıyla elde edilir. Bu yaygın bir seçim yöntemidir.

[59] Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, 358.
[60] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 366.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

d. Lider konumuna seçilecek kişi, karizmaya göre idari görevlilerce seçilir ve topluluğun onu onaylaması istenir. Bu süreç özgür bir seçim meselesi değil, karizma ile doğmuş doğru kişinin "adaylığı" veya "seçimi" meselesidir.

e. Karizmanın kalıtsal yolla kuşaktan kuşağa geçen bir nitelik olduğu inancına, bir ailede ve en yakın akrabada toplandığı anlayışına göre yeni lider belirlenir. Kalıtsal karizmada bireyin karizmatik özellikleri değil, kalıtsal yolla edindiği statünün meşru olup olmadığı önemlidir. Bu durumda "göksel hak" anlayışı değişir ve liderliğe geçen kişinin bu makama uygun olup olmadığına bakılmaksızın liderliğin kalıtsal ve kişisel bir hak olduğu anlayışı gelişir.

f. Karizmatik otoritenin dini törenlerle ve ritüellerle bir kişiden başka bir kişiye aktarılabileceği veya yeni bir kişide yaratılabileceği anlayışına bağlı olarak yeni lider belirlenir. Karizma bir kişiden ayrılır veya başka bir kişiye devredilebilir. Böylece "makam karizması" haline dönüşür. Buna göre liderin meşruluğu, liderin edindiği niteliklere, tören ve ritüellerin etkinliğine yöneliktir.

3. Başlangıçta karizmatik gurup üyeliğine girişte, liderin karizmasının çekim gücü etkindir. Karizmanın rutinleşmesiyle birlikte üyeliğe kabul için bazı kriterler ve ölçüler inşa edilir.

4. Kalıtsal temele dayalı karizmatik lidere yönelik ortaya konan ilkeler, geleneksel toplumsal statüleri belirleyen ölülere kolayca dönüşür. Lideri kalıtsal yolla seçilen toplulukta her türlü yönetici, tımar ve ekonomik çıkarlar da aynı şekilde belirlenir. Bunun sonucunda tüm yapı ve çıkarlar gelenekselleşir.

5. Yöneticiler, gurup üyeleri için bireysel statüler ve sosyo-ekonomik yararlar geliştirmeye çalışırlar. Buna göre eğilimin gelenekselleşme veya rutinleşmesine bağlı olarak, "yararlar", "görev-konumları" ve "tımarlar" oluşur[61].

Peygambere ve tebliğ ettiği dine inanan toplum için hediyeler, ganimetler ve kişisel kazanç yoluyla geçim sağlamak sadece ilk dönem inanç ve çoşku temelli müminler topluluğunun başlangıç evrelerinde ve karizmatik lider dışarıdaki sosyal organizasyonlarda rol oynadıkça mümkündür. Sadece peygambere ilk inanan küçük grubun üyeleri ve takipçileri kendi hayatlarını tamamen ideolojik olarak peygamberi çağrıya adamaya hazırdır. Takipçilerin ve müminlerin büyük çoğunluğu, uzun vadede geçimlerini maddi anlamda da "mesleklerinden" sağlarlar.

Peygamberlerin karizmatik otoritelerinin müntesiplerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere gündelik hayatla uyumlu hale dönüştürülmesi için, peygamberlerin anti-ekonomik karakterlerinin değiştirilmesi gereklidir. Peygamberin karizmatik otoritesi gurubun ihtiyaçlarını karşılamak üzere vergi ve bağışları toplamakla görevli bir ekonomik örgütlenme formuna uyarlanır. Ekonomi içindeki farklı yapıların birbiriyle bağlantı noktaları arttıkça peygamberlerin takipçilerinin gündelik ekonomik ihtiyaçlarının baskısı daha fazla hissedilmeye başlar. Karizmatik peygamberi hareketlerin egemenlikleri tam olarak kurulduğunda ve kitleler üzerinde kontrol sağlandığında bu gündelik parasal ekonomik rutinin

[61] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 366-368; Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, 359-365.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

işlemesine izin verilir. Toplumu yöneten idarecilerin ve politikalarının günlük ekonomik koşullara uyum sağlaması gerekir. Saf peygamberi karizmatik tipte olduğu gibi idarî kadronun masraflarının ganimet, bağış, hediye ve ikramla karşılanması mümkün değildir.

Peygamberin karizmatik otoritesi altında yönetilen toplumsal örgütlenme bürokratik patrimonyal forma dönüştürülerek rutinleştirilir. Başlangıçtaki özellikleri kalıtım ya da makam sahipliğiyle elde edilmiş karizmatik statü, yöneticiler ve tüm idarî kadro için tahsis edilmiş prestij halini alır.

Peygamber vefat ettikten sonra onun karizmasındaki rutinleşme çatışma ve gerilim içerisinde gerçekleşir. Peygamberlerden sonra peygamberin karizmatik otoriteleri üzerindeki kalıtımsal karizma sahipleri ile kişisel karizma sahipleri arasındaki hak iddiaları toplumsal çatışma ve farklılaşmalara neden olur. Böylece peygamberin inşa ettiği ilk inanlar topluluğu arasındaki onun karizmatik otoritesi ile ilgili güç ve mücadeleler, ana dinî cemaat içerisinde farklı yeni dinî grupların ve toplumsal kopmaların ortaya çıkması ile sonuçlanır.

Peygamberlerin karizmatik otoritelerinin rutinleşmesinin altında yatan nedenlerden birisi de inananlar topluluğunun güvenliği meselesidir. Böylece peygamberlerin yerine geçen haleflerin otoritesi meşruluk ve sosyal saygınlık kazanır; sevenlerine ve takipçilerine sağladıkları ekonomik çıkarlar meşrulaşır.

Peygamber karizmasının rutinleşmesinde etkili olan diğer önemli güdü de, onun kurduğu toplumsal düzenin ve idarî örgütlenmenin yürüttüğü yönetim biçiminin süreklilik kazanması için toplumun gündelik ihtiyaçlarına uyum sağlama zorunluluğudur. Bunun anlamı peygamberin kurduğu toplumsal örgütlenme modelinin bürokratik idarî ve adalet örgütlenmesine doğru değişerek kurumsallaşması ve gelenekselleşmesidir[62].

SONUÇ

Bu araştırmada Weber'in karizma kuramı rehberliğinde Tanrı tarafından bir dini veya mesajı toplumlara bildirmekle görevli olarak seçilen peygamberlerin ortak paylaştıkları karizmatik özelliklerinin, otoritelerinin ve karizmalarının rutinleşmesi süreçlerinin yapısal boyutları incelenmiştir. Peygamberlerin, sıradan insanlarda bulunmayan Tanrı vergisi istisnai olağanüstü, güç ve yeteneklere sahip sıra dışı karizmatik kişiler olarak tanındığını gösteren sosyolojik kanıtlar olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle peygamberler, karizmatik liderler olarak tanımlanmıştır. Peygamberlerin ortaya çıkışı ve peygamber olarak Tanrı tarafından seçilmişlikleri hem kendi bireysel hem de toplumsal tercih ve seçime bağlı değildir. Peygamberliğin, sosyalleşme süreçleriyle öğrenilen bir rol ve statü veya eğitim vasıtasıyla kazanılan bilgi ve beceri birikimiyle elde edilen bir meslek olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte bir kişinin karizmatik otorite sahibi bir peygamber olabilmesi için, karizmanın kanıtlanması, toplumsal olarak kabul edilmesi, inanılması, ona inanmış müntesipler ve takipçiler topluluğunun oluşması gerekli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Sosyolojik olarak bir karizmatik peygamberlik iddiasının takipçiler topluluğu oluşmaz, toplumsal olarak reddedilir ve inanılmazsa karizmatik otorite toplumsal taban bulamaz ve egemenlik kuramaz.

[62] Weber, *Ekonomi ve Toplum*, 370-373.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Peygamberler, Tanrı tarafından seçilmiş, onun tarafından gönderilen vahyi ve dini insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. Her peygambere Tanrı tarafından peygamberliğin kanıtı ve delili olarak mucizeler verilmiş olduğuna inanılmıştır. Peygamberler toplumlardan sapkın, bozulmuş olarak niteledikleri eski dinlerini terk edip gerçek ve hakikat olarak sundukları yeni dine inanmalarını istemişlerdir. Onlar, getirdikleri yeni dine inanmış, onunla uyumlu ve bütünleşmiş bir yeni karizmatik cemaat inşa etmişlerdir

Peygamberler gönderildikleri toplumların mevcut toplumsal, kültürel ve dinî yapılarına karşı çıkmışlardır. Onlara göre toplumlar, Allah'ın peygamberleri aracılığıyla bildirdiği dini bozmuşlar, değiştirmişler, tahrif etmişlerdir. Gönderildikleri toplumlardaki her türlü dinî ve toplumsal otoriteyi reddetmişlerdir. Peygamberler, sınıf farklılıklarına, toplumsal eşitsizliklere, ayrıcalıklara, üstünlüklere ve sömürü düzenine meydan okumuşlardır. Peygamberler, her türlü bürokratik ve geleneksel kurumsal yapıya ve otoriteye karşıt olmuşlardır. Onlar, para, mal, mülk, şan, şeref, makam ve statü peşinde koşmamışlardır. Tebliğ ettikleri dine ve toplumsal düzene direnç gösteren mevcut toplumsal yapının unsurlarıyla çatışma yaşamış ve çoğu zaman şiddetle veya savaşla dini yayma eğilimi göstermişlerdir.

Peygamberler, bozulmuş, değiştirilmiş toplumsal ve dinî yapıyı tekrar düzen ve istikrar kazandırmayı, yeni dinin şekillendirdiği sağlam ve faziletli bir toplum inşa etmeyi amaç edinmişlerdir. Peygamberler, yeni bir şeriat getirmişler, bu şeriat ile toplumsal yapıda köklü değişmelerin gerçekleşmesini sağlamışlardır. Bu açıdan onlar, en büyük devrimciler olarak kabul edilmişlerdir.

Peygamberlerin karizmatik otoritesi kendisine bağlı bir topluma, teşkilatlanmaya ve kurumsallaşmaya dönüşerek rutinleşmiştir. Peygamberlerin karizmatik otoritesi de köklü değişim ve dönüşüm geçirerek rutinleşmek zorundadır. Aksi takdirde karizmatik peygamber otoritesi toplumsal olarak süreklilik kazanamaz.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin, *Karizma Zamanları*, İstanbul: Timaş, 2011.

Akyüz, Niyazi, "Dinlerin Teşekkülünde Dinî Liderlerin Karizması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000): 275-293.

Alga, Erdal, "Örgütlerde Algılanan Liderlik Tarzlarının Çalışanların Tükenmişliğine Etkisi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28 (Eylül 2017):97-124

Bendix, Reinhard, *Max Weber: An Intellectual Potrait*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1978.

Berger, Peter L., "Charisma and Religious Innovation: The Social Location of Israelite Prophecy". *American Sociological Review* 28/6 (Aralık 1963): 940-950.

Barnes, F. Douglas, "Charisma and Religious Leadership, An Historical Analysis". *Journal for the Scientific Study of Religion* 17 (1) (Mart 1978): 1-18.

Çapçıoğlu, İhsan, Şahin, M. Cem, Erdoğruca, Nuran, "Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14 (2) (2010):51-76.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dow, Thomas E., "The Theory of Charisma". *The Sociological Quarterly* 10 (3) (1969): 306-318.

Eisenstadt, S. N., *Max Weber: On Charisma and Institution Building,* Chicago and London: The University of Chicago, 1968.

Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1964.

Friedland, William H., "For a Sociological Concept of Charisma", *Social Forces*, 43/1 (Ekim, 1964): 18-26.

Friedrich, Carl J., "Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi". çev. Metin Kıratlı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 16 (2) (Ankara, 1961): 127-149.

Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi,* İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Hamilton, Malcolm, *The Sociology of Religion*, London and New York: Routledge, 1995.

Hutton, Rodney R., *Charisma and Authority in Israelite Society*, Minneapolis: Fortress, 1994.

Johnstone, Ronald L., *Religion in Society: A Sociology of Religion,* New Jersey: Prentice-Hall, 1992.

Karagöz, Emel Öztürk, *Max Weber'de Anlayış Sosyolojisi ve Din Olgusu,* İstanbul: Derin, 2003.

Karaşahin, Hakkı, "Karizma, Karizmatik Otorite ve Karizmanın Rutinleşmesi Üzerine Bir Meta Değerlendirme: Osman Hulusi Efendi Tarikatı Örneği". *Toplum Bilimleri Dergisi* 3 (Haziran 2010): 81-98..

Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Adana: Karahan Kitabevi, 2016.

Macrae, Donald, *Weber*. çev. Nur Vergin. İstanbul: Afa, 1985.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü.* çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Mensching, Gustav, *Dinî Sosyoloji*. çev. Mehmet Aydın. Konya: Tekin kitabevi, 1994.

Özen, Yener, "Karizma". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1 (3) (2012): 367-385.

Runciman, W. G., *Max Weber: Selections in Translation.* trans. E. Matthews. Cambridge: Cambridge University, 1988

Shils, Edward, "Charisma, Order and Status". *American Sociological Review* 30/2 (Nisan 1965): 199-213.

Tuomo Takala, "Darkside of Charisma: Elements of Irresponsible Leadership". *İş Ahlakı Dergisi* 2 (4) (2009): 43-64.

Turner, Bryan, *Max Weber ve İslam*. çev. Yasin Aktay. Konya: Vadi Yayınları, 1999.

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1990.

Weber, Max, *Ekonomi ve Toplu.* çev. Latif Boyası. I, İstanbul: Yarın, 2012.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Weber, Max, *Sosyolojinin Temel Kavramları*. çev. Medeni Beyaztaş. İstanbul: Yarın, 2015.

Weber, Max, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. çev. Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim, 1993.

Wilson, Bryan R., *The Noble Savages: The Primitive Origins of Charisma and Its Contemporary Survival*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California, 1975.

Yavuz, Sefer, "Bir Karizmatik Otorite Örneği Olarak İmamet ve Mehdi Anlayışı: Türkiye Caferileri (Iğdır Örneği)". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (14) (2014): 1-35.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KİMLİKSEL VE SOSYOEKONOMİK FARKLILIKLARIN BİR ÇATIŞMA NEDENİ OLARAK SPORA YANSIMASI: 17 EYLÜL 1967 KAYSERİSPOR-SİVASSPOR MAÇI

Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Ulusal düzeydeki çatışmaların birçoğunun altyapısını kimliksel ve sosyoekonomik farklılıklar teşkil etmektedir. Bu tür farklılıklar plüralist toplumlar için çoğu zaman övünç kaynağı olarak tahayyül edilse de bu farklılıkların politik elitlerin kontrolünden çıkması neticesinde meydana gelebilecek hadiseler, toplumların hafızalarında son derece büyük travmalara neden olabilmektedir. Küreselleşme sürecinin öngörülemez ve önlenemez etkisinden evvel bu tür çatışmaların kaynakları göreceli olarak tahmin edilebilirken; günümüzde kimliksel ve sosyoekonomik orijinli çatışmalar çok farklı platformlar üzerinden patlak verebilmektedir.

Bu bağlamda futbol özelinde spor, küresel ölçekte çok farklı kimliklerin ve farklılıkların buluştuğu son derece geniş bir platformu tarif etmektedir. Futbol, modern dünyada milyarlarca insanın ilgisini uyandıran en popüler spor branşı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası arenada zaman zaman devletler arası ilişkilerde yapıcı, zaman zaman da yıkıcı bir etki doğuran futbol, ulusal düzeyde de farklı kimlikler arasında çatışma nedeni olabilmektedir. Zira, derbi olarak adlandırılan büyük rekabetlerin birçoğunun kökeninde de sosyoekonomik ve politik kimliklerin ayrışması yatmaktadır.

17 Eylül 1967'de Kayserispor ve Sivassspor arasında oynanan Türkiye 2. Futbol Ligi müsabakası sadece Türk futbol tarihinin değil, dünya futbol tarihinin de en trajik müsabakalarından birisi olmuştur. 43 kişinin hayatını kaybettiği ve yüzlerce kişinin yaralandığı futbol karşılaşmasının bu denli büyük olaylara neden olması mezhepsel ve sosyoekonomik farklılıkların futbol üzerinden patlak vermesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, futbolun mikro ölçekli çatışmalar üzerinde oynadığı rolü 17 Eylül 1967 tarihli Kayserispor-Sivasspor maçı özelinde tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sivassspor, Kayserispor, Futbol, Kimlik, Çatışma*

Giriş

 ISBN: 978-625-7029-53-7

19.yüzyıldan beri kitleleri peşinden sürükleyen futbol çoğunlukla bir eğlence aracı olarak karşımıza çıksa da bazı zamanlarda, ulusal ve(ya) uluslararası ölçekli çatışmaları tetikleyen bir araç olarak da kendini gösterebilmektedir. Uluslararası çatışmalara sebebiyet vermesi genellikle futbolun devletler tarafından bir uluslararası siyaset enstrümanı olarak araçsallaştırılmasına ve buna bağlı olarak futbol stadyumlarının milliyetçiliklerin "hesaplaşması" platformuna dönüşmesiyle açıklanabilir. Öte yandan, futbolun ulusal ölçekli çatışmalarda oynamış olduğu rol çok daha karmaşık dinamiklerle açıklanmaktadır.

Foozoni, konuya ilişkin İran özelinde yapmış olduğu çalışmasında futbolun ulusal ölçekte sınıf çatışması, mezhep ve ideolojik dinamiklerden nasıl etkilendiğini veya bu dinamikleri nasıl etkilediğini tartışmıştır (Foozoni, 2004:360). Aslına bakılacak olursa, Foozoni'nin çalışması sadece İran özelinde olmakla beraber ortaya koymuş olduğu değişkenler ve bu değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkan sonuçlar futbolun küresel sistemde doğurmuş olduğu etkiyi de açıklamaktadır. Örnek vermek gerekirse, futbol otoriteleri tarafından sadece İskoçya'nın değil dünyanın en önemli derbilerinden birisi olarak gösterilen *Glaskow Rangers* ve *Celtic* rekabeti sportif doğasının yanında mezhepsel farklılıklardan beslenmektedir. *Glaskow Rangers* bu rekabette Protestan çoğunluğun futbol arenasındaki temsilcisiyken; *Celtic* takımı ise Katolik azınlığın desteklediği takım durumundadır. Yine aynı şekilde, İskoçya örneğinden hareketle *Hibernian FC* de tıpkı Celtic gibi İskoçya'ya gelen İrlandalı Katoliklerin kurmuş olduğu ve kökenleri mezhepsel dinamiklerden beslenen bir İskoç futbol kulübüdür (Kelly,2007:514). Öte yandan, ekonomiden beslenen sınıfsal farklılıkların futbola nasıl tezahür ettiği incelendiği vakit akla gelen ilk örneklerden birisi Arjantin futboludur. *Superclasico* olarak da adlandırılan bu rekabetin, her daim canlılığını ve agresifliğini korumasındaki temel faktörlerden birisi de *River Plate* takımının genellikle ülkenin ekonomik elitleri tarafından desteklenen bir takım olması; bunun yanında *Boca Juniors*'un ise genellikle ülkenin alt gelir grubuna sahip kesimler tarafından desteklenmesidir. Son olarak ise kent şovenizmi olarak da adlandırılan hissiyat futbolun ulusal ölçekli çatışmalara sebebiyet vermesinin bir diğer nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta, Türk futbolunun en önemli derbilerinden birisi olarak kabul edilen ve temelinde İzmir derbisi olan *Altay, Göztepe* ve *Karşıyaka* futbol takımları arasındaki rekabet kent şovenizminin de ötesinde adeta bir ilçe şovenizmi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son tahlilde, futbolun ve taraftarlığın kitlelerin kendilerini tanımlamada kullandıkları en baskın kimliklerden birisi olduğunu iddia etmek mümkündür. Öte yandan, her nasıl farklı kimlikler toplum içerisinde zaman zaman bir çatışma nedeni olarak karşımıza çıkıyorsa aynı durum futbol özelinde de geçerlidir. Zira, futbolu toplumdan ve toplumsal araştırmalardan hariç tutmak mümkün değildir. 17 Eylül 1967'de *Kayserispor* ve *Sivasspor* arasında oynanan Türkiye 2.Ligi futbol maçı son derece trajik olaylara sahne olmakla beraber futbolun politik elitler ve güvenlik politikaları yapıcıları tarafından profesyonel olarak yönetilmesi gereken bir platform olduğunu gözler önüne sermiştir. Çalışmanın sıradaki bölümü araştırmaya konu olan futbol maçını ve yaşanan olayların altyapısını ekonomik ve sosyolojik perspektiflerden ortaya koyacaktır.

Türkiye'nin En Büyük Futbol Faciası: 17 Eylül 1967 Kayserispor Sivasspor Maçı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye'de 1960'lı yıllar Türk futbolu açısından son derece önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa, 1965 ve 1967 yılları arasında Anadolu şehirlerinin adlarını taşıyan çok sayıda futbol takımı kurulmuş olup o ana kadar İstanbul odaklı olan Türk futbolunun karşısına yeni "ötekiler" çıkmıştır (Zelyurt, 2014:1770). Şüphesiz ki bu durum sadece futbolun ülke içerisinde çeşitlenmesine neden olmamış; bunun yanında ekonomik manada İstanbul sermayesinin artık Anadolu'ya da yayılmaya başlandığını sembolize etmiştir (Özsoy,2016:239). Bu şartlar altında, Anadolu'nun iki önemli şehri konumundaki Kayseri ve Sivas ekonomik farklılaşmaların merkezi konumuna gelmiştir. Öyle ki Zelyurt'un Gökaçtı'dan aktardığına göre özellikle Demokrat Parti döneminde gelişmeye başlayan özel sektör Kayseri'nin büyük sermayeyle bütünleşmesine katkı sağlamıştır. Öte yandan, Sivas ise daha çok kamu yatırımlarıyla kendini idame ettirebilmiştir. O dönemin Sivas'ı daha çok tarımsal bir ekonomiye sahip olmakla beraber, kentteki esnaf ve tüccar sınıfın önemli bir kısmı Kayserililerden müteşekkildir (Zelyurt, 2014:1770). Lakin, olayların çıkma nedenine ilişkin görüşler arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Bazı görüşlere göre, hakemin vermiş olduğu hatalı karar olayların çıkmasını tetiklerken, bir diğer görüş iki şehir arasındaki ekonomik gelişmişlik farkına vurgu yapmaktadır (İlhan,2014:189). Öte yandan, konunun olası mezhepsel boyutu ise son dereceli tartışmalı bir konu olmakla beraber sadece "soru işareti" bırakılmak suretiyle irdelenmemiştir (https://www.haberler.com/futbol-hala-sadece-futbol-degil-12080454-haberi/, erişim tarihi 14.12.2019). Ancak, tüm görüşlerin hemfikir olduğu konu ise taraflar arasında çıkan arbedede stadyumun kapılarının içe doğru açılmasının olaylarda yaşanan can kaybını arttırdığıdır. Bir başka ifadeyle, stadyumun fiziki yapısı yaşanan olaylarda can kaybını arttıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aslına bakılacak olursa, 17 Eylül 1967 tarihinde oynanan maç, iki takım arasında yaşanan olayların ilki değildir. Türkiye'de konuya ilişkin yazılmış tek kitabın yazarı Başaran'ın aktardığına göre çalışmaya konu olan maçtan tam bir hafta önce yani 10 Eylül 1967 tarihinde oynanan *Kayseri Havagücü* ile *Sivas 4 Eylül* arasındaki maçta da oyuncular birbirlerine girmiştir (Başaran, 2017:26). Dolayısıyla, bu bilgi ışığında iki takım arasında yaşanan olayların sadece 17 Eylül tarihine has olmadığı ve iki şehir arasındaki rekabetin sadece sportif dinamiklerden beslenmediği anlaşılmaktadır.

Nihayetinde, 17 Eylül 1967 tarihinde taraflar arasında oynanan maçın 20.dakikasında Kayserisporlu futbolcu Küçük Oktay'ın attığı gol taraflar arasındaki gerilimi tırmandırmış ve taraftarların birbirlerine taş atmasıyla başlayan olaylar Kayserisporlu taraftarların Sivassporlu taraftarların üzerine yürümesiyle beraber had safhaya ulaşmıştır. Stadyumun fiziki şartlarının da elverişsizliği neticesinde 40 Sivassporlu taraftar olay yerinde havasızlıktan hayatını kaybetmiştir (daha sonra ölü sayısı 43'e yükselmiştir) ve 300'ü aşkın taraftar da sopa, bıçak ve taş darbeleriyle yaralanmıştır. Olaylar stadyumla da sınırlı kalmayıp, şehre taşınmış olup önce Sivasspor taraftarları stadyuma yakın park edilmiş olan Kayseri plakalı 60 otomobile zarar vermiştir. Buna, mukabil Kayserili taraftarlar da Sivas taraftarlarına ait otomobilleri ateşe vermiştir. Çıkan olaylar bununla da sınırlı kalmayıp, şehirde işyerlerine saldırılar düzenlenmiştir. Maçın ardından her iki takıma da 17 maç saha kapatma cezası verilmiş olup, olayları yönetme konusundaki başarısızlıklarından ötürü Kayseri valisi ve emniyet müdürü

 ISBN: 978-625-7029-53-7

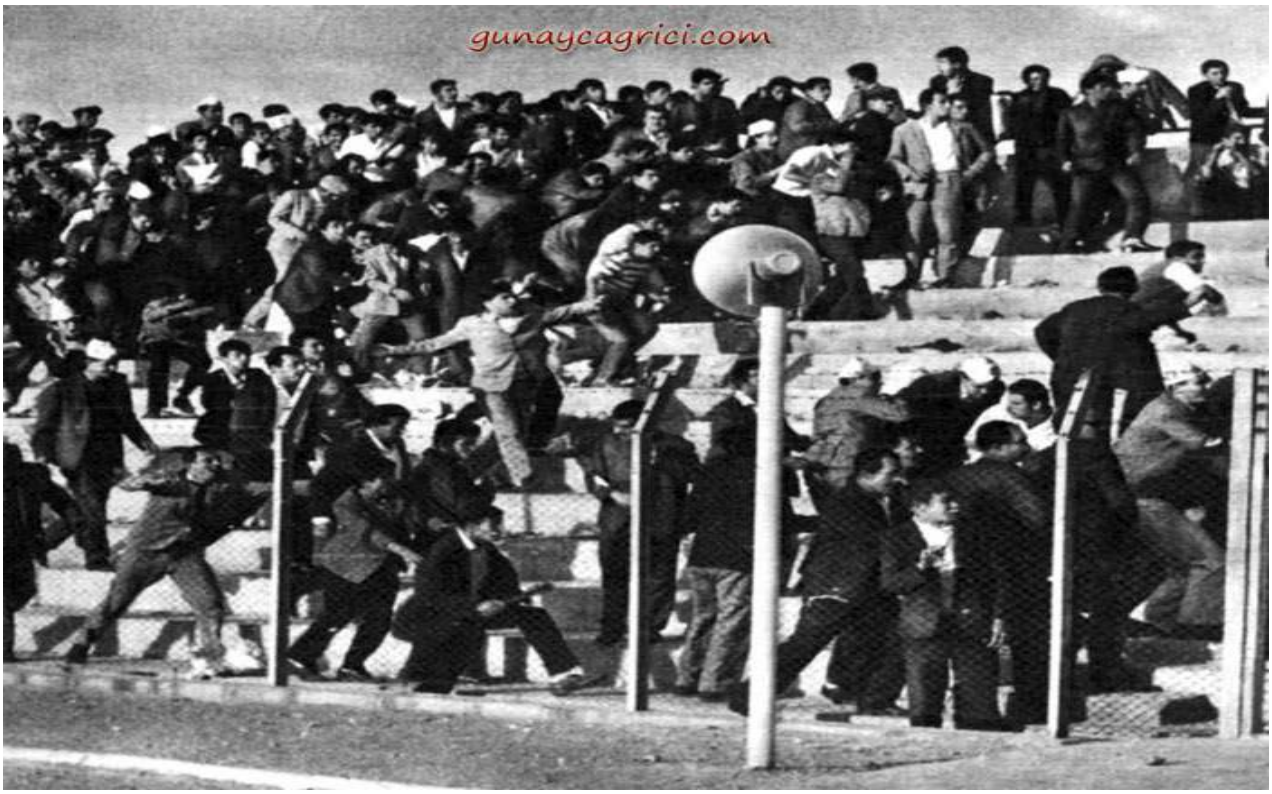
görevlerinden alınmıştır (Koçer,2012:115). Daha sonraki dönemlerde devlet politikası her iki takımın birbirleriyle karşılaşmaları uzun yıllar boyunca engellenmiştir.

Sonuç

Küreselleşen dünyayla beraber futbol, sadece sportif bir platformun çok ötesinde bir hal almıştır. Son derece geniş kitleleri içerisinde barındıran bir branş olması nedeniyle futbol zaman zaman farklı kimlikler ve sınıflar arasında çatışmaya neden olabilmektedir. Hatta, tarihsel süreç içerisinde futbol aracılığıyla ortaya çıkan çatışmalar ulusal ölçekle de sınırlı kalmayıp devletler arasında gerek diplomatik gerek askeri çatışmalara yol açabilmektedir. Bu çalışmaya konu olan Kayserispor ve Sivasspor arasındaki maçın yansımaları çoğunlukla kent şovenizmi ve ekonomik gelişmişlik farklılıkları özelinde tahlil edilmiştir. Son tahlilde, her iki şehrin takımları arasında yaşanan olaylar etkileri bugün dahi devam eden son derece büyük bir travmaya sebebiyet vermiştir.

Ekler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Görsel 1: Taraftar Grupları Arasında Yaşanan Arbede
(Kaynak: https://gunaycagrici.wordpress.com/2012/04/29/1967-kayseri-stadyum-faci/)

Görsel 2: Hadiselerin Basına Yansıması
(Kaynak: http://www.hucumhatti.com/2012/09/tarihte-bugun-17-eylul-1967.html)

Kaynakça

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kitaplar ve Makaleler

Başaran, K. (2017). Sivas-Kayseri: Türkiye'nin En Büyük Futbol Faciası, İletişim Yayınları, İstanbul.

Foozoni, B. (2004). "Religion, Politics and Class: Conflict and Contestation in the Development of Football in Iran", *Soccer&Society*, 5(3), 356-370.

İlhan, E. (2014). "Sporda Şiddetin Ulaştığı Nokta: 17 Eylül 1967 Kayserispor-Sivasspor Karşılaşması", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 188-196.

Kelly, J. (2006). "Hibernian Football Club: The Forgotten Irish?", *Sport in Society*, 10(3), 514-536.

Koçer, M. (2012). "Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri Örneği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 111-135.

Özsoy, S. (2016). "Siyasi Sempati Aracı Olarak Futbol: Türkiye'de 2015 Milletvekili Seçim Kampanyalarında Gazetelere Yansıyanlar", *International Journal of Science Culture and Sport*, 4(1), 234-248.

Zelyurt, M.K. (2014). "Türkiye'de Futbol Tarihine Bir Bakış: Toplumsal Sonuçları Açısından Futbol ve Siyaset İlişkisi", *Turkish Studies*, 9(2), 1763-1779.

Internet Kaynakları

Futbol Hala Sadece Futbol Değil, https://www.haberler.com/futbol-hala-sadece-futbol-degil-12080454-haberi/, erişim tarihi 14.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KLASİK DÖNEM SONRASI ARAP ŞİİRİNDE İBN MEKÂNİS'E AİT SOSYOLOJİ TEMALI İRONİK BİR DİDAKTİK URCÛZE DENEMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Esat AYYILDIZ

Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0001-8067-7780

Özet

Klasik Arap şiirinin en eski örnekleri arasında, toplumun ve toplumun alt birimlerinin nasıl olması gerektiğine değinen bazı şiirsel ürünler, fazlasıyla sınırlı olmakla birlikte, mevcuttur. İslamiyet'in doğuşundan sonra, kadim dünyanın köklü medeniyetlerinin Arap idaresine girmesinin de etkisiyle, edebiyat ve nazım gelenekleri gelişerek şubeleşecek, müteakiben sosyolojiden tıbba, tarihten filolojiye kadar pek çok bilimsel disiplinin öğretilmesinde ve geliştirilmesinde, şiirin estetik değerlerinden de artık sistematik şekilde istifade edilecektir. İbn Mekânis namıyla meşhur olan Fahrettin Abdurrahman b. Abdi'r-Rezzak'ın nazmettiği, sosyolojik yargılar içeren didaktik bir *urcûze,* klasik dönem sonrasında kaleme alınan bu türdeki şiirlere verilebilecek ilginç bir örnektir. Künyesi Ebû'l-Ferec olan İbn Mekânis, Memluk Sultanı Berkûk'un hükümdarlığı sırasında, Şam'da vezirlik vazifesi icra etmiş, lakin daha çok şiir ve nesirleriyle adını duyurabilmiştir. 794/1392 senesinde Sultan Berkûk'un emriyle Mısır'a dönerken hayatını kaybeden şairin ardında bıraktığı edebî mirasın arasında, bireyin toplum içerisinde nasıl davranması gerektiğini ele alan söz konusu urcûzesi, edebî ve sosyolojik açıdan incelenmeyi hak etmektedir. Esasen bu şiir, *Edebu'n-Nedîm* tabiriyle isimlendirilen ve insanların içki meclisinde uyması gereken kuralları ele alan, son derece ironik dizelerden meydana gelmektedir. Şiirde alaycı ifadelerin kullanılacağı, urcûzenin başında, bizzat şair tarafından açıklanmaktadır. Didaktik şiirlerin, gerektiğinde ironik unsurlarla yoğrulması normal karşılanabilecek bir durumdur. Lakin İbn Mekânis'in dizelerinin gerçekten de fazlasıyla manasız ifadeler içerebildiği gözlemlenmektedir. Örneğin; şair bir taraftan mizah yapmak amacıyla, ahlaksızlık güzergâhında yürüdüğünü ve müstehcen şiirleriyle tanınan Ebû Nuvâs asrını yeniden canlandıracağını söylerken, bir taraftan da insanlarla kurulan iletişimde edep mesafesinin korunması gerektiğine ve terbiyeli olmanın erdemine değinmektedir. Komedi unsuruyla yoğrulan absürt kısımları bir kenara bırakabildiğindeyse, böbürlenme, ahmaklık ve kötü arkadaş seçimi gibi çeşitli olumsuz davranış biçimlerini değerlendirerek tavsiyeler vermektedir. Keza üst sınıftan kimselerle yahut yöneticilerle nasıl ilişki kurulması gerektiğine değinmekte, kulamparalık eyleminin zararlarını ele almakta ve insan ilişkilerine dair öneriler sunmaktadır. Arap edebiyatının bu absürt sosyoloji denemesi, her ne kadar didaktik şiir kapsamında değerlendirilmekteyse de, muhteva bakımından kesinlikle komedi konseptinden uzak değildir.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojik Şiirler, Didaktik Urcûzeler, Klasik Dönem Sonrası Arap Şiiri, İbn Mekânis

Giriş

Memlûkler Döneminde yaşamış olan ve İbn Mekânis namıyla şöhret kazanan Ebû'l-Ferec Fahrettin Abdurrahman b. 'Abdi'r-Rezzâḳ b. İbrahim el-Ḳıbṭî el-Mışrî (745/1345–794/1392), çağının önemli edip ve şairlerinden biridir (İbn Mekânis, 1417/1997, s.3). İbn Mekânis'in, Arap edebiyatının fazla tanınmayan simalarından olduğu, bilhassa günümüzde neredeyse tamamıyla unutulmaya yüz tuttuğu itiraf edilmelidir. Muhtemelen bunun nedeni, şairin yaşamış olduğu dönemin, yani Abbasîlerin yıkılışıyla başlayan ve Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferiyle son bulan uzunca periyodun, hem müsteşriklerin hem de Arap araştırmacıların

ilgisini yeterince çekememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta oryantalistler, bu çağda Arap edebiyatının çöküşe girdiğini öne sürerek, 1258-1798 yılları arasında kalan süreci, "Çöküş Dönemi" şeklinde isimlendirmektedirler (Allen, 2010, s.1). Bahsi geçen isimlendirmenin doğruluğu, farklı otoriteler tarafından tartışma konusu haline getirilmiş durumdadır. Ne var ki bu adlandırma, yalnızca İbn Mekânis'in şiirleri özelinde değerlendirilmek mecburiyetinde kalırsa, haklılığını fazlasıyla ispatlayabilecek niteliktedir. Nitekim şairin dizeleri, köklü nazım geleneklerinin ürünü olan klasik dönem şiirleriyle mukayese edildiğinde, fazlasıyla sönük kalmaktadır.

Bu durum, İbn Mekânis'in yetersizliği kadar, tercih ettiği üslubun seviyesizliğinden de kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ele aldığımız en iddialı urcûzesinde dahi, ciddiyet seviyesini nasıl yerle yeksan ettiği açıkça gözlemlenebilmektedir. Hatta bu uzun manzumenin, klasik şiir zevkine aşinalık kazanmış kişiler için, adeta tahammülü imkânsız bir laf kalabalığına dönüştüğünü söylemek abartılı olmayacaktır. Geleneksel görüşler, şairin alaycılığını, ailesinin dinî geçmişiyle ilişkilendirme eğilimindedir. İbn Mekânis'in, Kıpti asıllı Hıristiyan bir aileden geldiği, İslamiyet'i hafife aldığı, hatta kızlarından bir kaçının Hıristiyan olduğu rivayet edilmektedir (İbn Mekânis, 1417/1997, s.6). Şairin dinsel görüşleri ile edebî tercihlerinin arasındaki korelasyon, takdir edileceği üzere son derece sübjektiftir. Aslında İbn Mekânis, oldukça ciddiyet gerektiren görevler icra etmiş bir devlet adamıdır. Kahire'de doğan şairin, Mısır'da bakanlık yaptığı, ömrünün sonlarına doğru Şam'a vezir olarak atandığı, daha sonra Sultan eẕ-Ẓâhir Berḳûḳ tarafından azledilerek geri çağrıldığı, fakat Kahire'ye ulaşamadan hayatını kaybettiği kaydedilmektedir (ez-Ziriklî, 2002, s. 310).

İbn Mekânis'in Didaktik Urcûzesi

Arap yazınının manzum ürünleri tasnif edilirken, muhtelif bilimsel konuları ele alan didaktik urcûzeler, sınırları belirlenmiş bir sınıf hüviyetine kavuşacaktır. Bilhassa Doğu geleneklerinde, şiirsel aktarımın, rağbet gören bir öğretim metodu olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. *eş-Şi'ru'l-ta'lîmî* adı verilen bu eğitsel manzumeler, esasen şiirsel estetiğin ön plana çıkartılmasından ziyade, belirlenen mevzunun karşı tarafa öğretilebilmesini amaçlamaktadır. Arap kültüründe öğreticilik kaygısıyla nazmedilmiş ilk manzumeler, İslam öncesinde karşımıza çıkmaktadır (Tuzcu, 2007, s. 148). Elbette bu sanatın gelişerek gerçek manada olgunlaşması, ancak İslamiyet'in itici gücünün sonucunda, Arap hâkimiyetinin yeni ülkelerde egemen olmasıyla gerçekleşebilecektir. Çünkü bilindiği üzere Araplar, ilk kez detaylıca tanışma fırsatı buldukları kadim uluslardan, büyük bir medeniyet mirası teslim alacaktır. Abbâsî Dönemiyle birlikte, artık sosyolojiden tarihe, tıptan dilbilimine kadar akla gelebilecek pek çok bilimsel disiplinin, bizzat Araplar tarafından, profesyonel şekilde icra edilmesinin önündeki engeller, tamamıyla ortadan kalkmış durumdadır. *Sosyoloji* veya *'İlmu'l-İctimâ'*, kabilecilik ilişkilerine büyük önem veren Arap topluluklarının, her zaman ilgisini çekmiş olan konuların başında gelmektedir. Dolayısıyla sosyolojiye ilişkin temalar, erken dönemlerden itibaren, Arap şiirine konu olmayı başarmıştır. Elbette tamamen sosyoloji temasına değinen manzumelerin gerçek manada ortaya çıkabilmesi, ancak şiirin yeterince şubeleşebildiği İslam sonrasında gerçekleşebilmiştir. Öğreticilik kisvesine bürünen bu tarzdaki şiirlere verebileceğimiz ilginç örneklerden birisi, İbn Mekânis'in en meşhur urcûzesidir.

Sosyolojik konulara değinen ve oldukça uzun tutulan bu urcûzenin, didaktik şiir kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine kuşku yoktur. Hakikaten de şiirin içerisinde takdire şayan bazı ibret verici öğütlerle karşılaşmak mümkündür. Ancak bunlar son derece bayağı bir dille ifade edilmekte ve manalar fazlasıyla alaycı bir üslupla dinleyiciye aktarılmaktadır. Bu yüzden urcûzenin amatörce bir şiir denemesi izlenimi uyandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Öte yandan şairin bu yöntemi bilerek benimsediği açıktır. Çünkü manzumesinin girizgâhında alaycı bir dil kullanacağını, bizzat kendisi ifade etmektedir. Zaten urcûze, genel anlamda bireyin toplum içinde uyması gereken kuralları ele alıyor olmasına rağmen, daha dar anlamda içki meclisine katılacak kişilerin nasıl davranması gerektiğini irdelemektedir. Dolayısıyla bu manzume, esasen içki adabına dair kuralları işleyen ve *Edebu'n-Nedîm* ifadesiyle tabir edilen konunun vezne dökülmüş bir formundan ibarettir.

Urcûzenin Girizgâh Bölümü

Şair söz konusu urcûzesine, kendisini dinleyecek bir delikanlı arayarak giriş yapmaktadır. Kendi söyleyeceği sözleri övmekte, bunların insanlar arasında hızla yayılacağını, karanlıkları aydınlatacağını ve güzellikleri yayacağını ifade etmektedir. Dizelerini, şiirini ezberleyecek kişilere kolaylık sağlayacak şekilde nazmettiğini ve nasihatlerini özenle seçtiğini belirtmektedir. Bu aşamadan sonra, manzume hızla ironik bir üsluba doğru kaymaya başlayacaktır. Şair, dokuzuncu dizesinde, işinde ciddi olduğunu, ancak ara sıra şakalar yapabileceğini belirtmektedir. Bu beyanın amacı, dinleyiciyi urcûzenin absürtlüğüne hazırlamaktır. Garip şekilde, insanlarla birlikte ahlaksızlık güzergâhında yürümeye koyulduğunu ve aklı çalışan kurnaz kişiler için, Arap edebiyatının en meşhur kulamparası olan Ebû Nuvâs (ö. 198/813 [?])'ın yaşadığı çağı tekrar canlandıracağını ifade etmektedir. Muhtemelen ahlaka yönelik tavsiyeler vermeye kalkıştığı böylesine bir urcûzede, olayın ruhuyla tamamen zıt düşecek bu gibi söylemler vasıtasıyla, bir tür anlamsal kontrast yakalamaya çalışmakta ve dinleyicinin dikkatini çekmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle urcûzesinin girizgâhı tamamlanacaktır:

"هـل مـن فتـى ظريـف معاشـر لطيـف
يسـمع مـن مقـالي مـا يـرخص اللآلـي
أمنحـه وصـيّه سـارية سـريّة
تنيـر فـي الـديباجي كلمعـة السـراج
جالبـة السـراء جليلـة الأنبـاء
ماجنـة خليعـه بليغـة مطيعـه
رشـيقة الألفـاظ تسـهل للحفـاظ
جـادت بهـا القريحـه فـي معـرض النصـيحه
أنـا الشـفيق الناصـح أنـا المجـدّ المـازح
أسـلك مـع الجماعـه فـي طـرق الخلاعـه
أجـدّ للأكيـاس عهـد أبـي نـؤاس"

"Yarenlik hususunda letafet sahibi olan, zarif bir delikanlı var mı?

…(Paha bakımından) incilerle kapışan sözlerimi dinleyecek?

Gece vakti pek uzaklara giden, kıymetli öğütleri(mi) işte ona açacağım.

...Zifiri karanlıklarda, lamba ışını gibi (âlemleri) tenvir eden…

…Refah getiren, güzel haberleri (yayan)…

...Arsız ve ahlaksız; (lakin gel gör ki) beliğ ve ğayr-ı itaatsiz (sözlerimi)…

…Ezberleyeceklerin işini kolaylaştırır; (çünkü) lafızları hoştur. (Öyleyse durma koştur)!

(Benim eşsiz) yeteneğimle işlenmiş; nasihat babında işte böyle söylenmiş.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Özenle nasihat veririm. (Doğrusu işimde) ciddiyim; ama (bazen de) şaka yapıveririm.

İnsanlarla bir yol tuttururum, ahlaksızlık güzergâhında.

(Ahlaksızlığın altın çağı olan) Ebû Nuvâs devrini, kurnazlar namına yeniden canlandırırım."
(el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Bireyin Toplumsal Davranışlarına Yönelik Tavsiyeler

Şairin girizgâh bölümünün ardından verdiği ilk nasihati, selamete çıkmayı ve şeref kazanmayı isteyen kişilerin, adap kurallarına özen göstermeleridir. Şaire göre, arzularını elde etmek isteyen birisi, karşısındaki muhataplarıyla yumuşak ve terbiyeli bir üslupla konuşmalıdır. Çünkü insanları sadece tatlı diliyle büyülemesi mümkündür. Daha sonra ironik bir şekilde, ahmaklık etmemesi ve ahlaksızlık elbisesini giymesi yönünde tavsiyelerde bulunur. Ekonomik durumunun iyiliğiyle ve soyluluğuyla övünen kişilerin durumunu ayıplar. İnsanoğlunun faniliğini ve aklın önemini hatırlatır. İnsanların idare edilmesinde, riyaset sahibi olmanın öneminden dem vurur. Cömert bir hami bulmak isteyen kişilerin, asla kendisini ön plana çıkartmaması gerektiğini, kendisinden talep edilen işleri söylenmeden yapmasını ve hainlikten uzak durmasını öğütler. İnsanlar emanete sahip çıkmalı ve gözü açık olmalıdır. Orta yolu tutturmanın, ahmaklıktan uzak durmanın, kötü arkadaş seçiminden kaçınmanın, yöneticilere karşı hoş görülü olmanın ve serzenişten imtina etmenin önemine değinir. Son olarak azarlama eyleminin, insanları birbirine düşüreceği fikrini savunur:

"إن تبتغ الكرامه وتطلب السلامه
اسلك مع الناس الأدب ترى من الدهر العجب
لِنْ لهم الخطابا واعتمد الآدابا
تنل بها الطلابا وتسحر الألبابا
البس حلى الخلاعه واخلع ردا الرقاعه
ولا تطاول بنشب ولا تفاخر بنسب
فالمرؤ ابن اليوم والعقل زين القوم
ما أروض السياسه لصاحب الرياسه
إن شئت تلفى محسنا فلا تقل قطّ أنا
وإن أردت لا تهن إذا ائتمنت لا تخن
ألعزّ في الأمانه والكيس في الفطانه
القصد باب البركه والخرق داعي الهلكه
لا تغضب الجليسا لا توحش الأنيسا
لا تصحب الخسيسا لا تسخط الرئيسا
لا تكثر العتابا تنفّر الأصحابا
فكثرة المعاتبه تدعو إلى المجانبه"

"Şayet şanlı birisi olmak istiyorsan ve selameti arzuluyorsan…

...İnsanlarla (arandaki) edep mesafesini korumaya (daima) özen göstermelisin. Kaderin güzelliklerini, (sadece bu dediğimi hakkıyla yaparsan) görebileceksin.

(İnsanlara karşı) konuşmanı yumuşat! Terbiyeli davranışların, (seni yücelteceğine) güven!

(Bu şekilde) istediklerine ulaşacaksın. (Böylelikle tüm) akılları büyüleyeceksin.

Ahlaksızlık elbisesini giy ve ahmaklık elbisesini çıkart!

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Mal(ın) ve mülk(ün)le böbürlenme! Neseb(in)le övünme!

İnsan, (fanidir; içinde yaşadığı) tek bir günün ürünüdür. Akıl, insanların süsüdür.

Başkanlık sahibi kişiler için, (insanları) idare etmek daha kolaydır.

İhsanda bulunan bir hami bulmak istersen, asla "ben" (zamirini) kullanma!

(Bir iş için) istendiysen, ("öf" diye) iç geçirme! Güvenildiysen, ihanet etme!

Emanet hususunda sağlam duran, zekilik hususunda uyanık olan (biri ol)!

Orta yolun tutulması bereket kapısıdır. Ahmaklıksa yok oluşun habercisidir.

Birlikte oturup kalktığın arkadaşına kızma! Yakın dostunu yalnız bırakma!

Bayağı insanlarla arkadaş olma! (Üstündeki) yöneticilere kızma!

Arkadaşları(nı kendinden) nefret ettirmemek adına, (olur olmadık yerlerde dostlarına karşı) serzenişte bulunmak (gibi saçma eylemlere girişerek, sakın ha) abartıya kaçma!

Azarın fazlası, (dostların ayrı düşmesine ve birbirlerinden) uzaklaşmasına yol açar." (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Bireyin İçki Meclisinde İzlemesi Gereken Davranışlara Yönelik Tavsiyeler

İbn Mekânis, içki meclisine davet edilen birisinin, davet esnasında insanların hoşnutluğunu kazanabilmek adına gayret sarf etmesini ve adeta bir uşak gibi hareket etmesini tavsiye etmektedir. Katılımcının ilk dikkat etmesi gereken şey, boş konuşmalardan ve kendisini yalancı konumuna düşürecek söylemlerden kaçınmasıdır. Kişi, hilelerinin muhatapları tarafından fark edilmeyeceğini düşünmemelidir. Gevezelik ve kavgacılık hususunda, insan özellikle dikkat etmeli, saldırganlıktan kaçınılmalı ve asla diğer insanların içkisine el uzatılmamalıdır. Konuk, ev sahibinin hizmetçilerine karşı nazik davranmalı, içkiyi tekeline alarak diğer davetlileri bundan mahrum etmemeli, özellikle de ziyafet evinden asla gıda maddesi aşırmamalıdır. Davetli, konuşmalarında insanların şarap içerken dinlemekten hoşnut olacağı konulara değinmelidir. Örneğin; bu konuda, güzel anekdotlara yahut şiirlere başvurması idealdir. Ayak takımının rağbet gösterdiği seviyesiz konuşmalardan ve yersiz nüktelerden kaçınılmalıdır. Centilmenlik, davetlinin temel ilkesi olmalı, hatta gerektiğinde bunda aşırıya gitmekten çekinilmemelidir. Örneğin; birisi elindeki kadehi dökerse, davetli nezaket göstererek dökülen sıvıyı peleriniyle silmek için atılmalıdır:

"وإن حللت مجلسا بين سراة رؤسا
أقصد رضا الجماعه وكن غلام الطاعه
ودارهم باللطف واحذر وبال السخف
لا تلفظنّ كاذبا لا تهمل الملاعبا
قرب الندامى يلجي للنرد والشطرنجي
واختصر السؤالا وقلّل المقالا
و لا تكن معربدًا ولا بغيضًا نكدا
و لا تكن مقداما تسطو على الندامى
لا تمسك الأقداحا تنغّص الأفراحا
لا تقطع الطوافه لا تهجر السلافه

 ISBN: 978-625-7029-53-7

لا تحمـــــل الطعامـــــا والنقـــــــل والمـــــــداما
فـــذاك فـــي الوليمـــه شـــــــناعة عظيمـــــــه
لا يرتضـــــــــيها آدم غيـــــر مقـــــل عـــــادم
وقـــــل مـــــن الكـــــلام مـــــــا لاق بالمـــــــدام
كرائـــــق الأشـــــعار وطيّـــــــب الأخبـــــــار
واتـــرك كـــلام الســـفله والنكـــــت المبتذلـــــه
وقالـــــت الأكيـــــاس إذا أريـــــق الكـــــاس
بـــــادره بالمنـــــديل فـــــي غايـــــة التعجيـــــل
فشـــــملة الكـــــرام ســـــفنجة المـــــدام"

"Eğer (toplumun) önde gelen kişilerinin meclisine katılmak için bir davet aldıysan…

...Bu topluluğun rızasını (kazanmak) için çaba sarf et ve itaatkâr bir uşak gibi davran!

Onlara karşı lütufkâr davranmaya bak! Ahmaklığa (ve boş konuşmalara) karşı tetikte ol!

Yalancı konumuna düşecek şeyler söyleme! Oyuna tutuştuğun kişileri göz ardı etme!

Nedimlerle oturmak, (insanı bir süre sonra) tavla ve satranç oynamaya sürükler.

(İnsanlara yönelteceğin) sorularını öz tut! Konuşmalarını (mümkün olduğunca) azalt!

(Çekişmelerden kaçın!) Ne kavgacı birisi ol ne de zorluk çıkaran sevimsiz birisi!

Bir mecliste oturduğunda, dostlar(ına) karşı atılganlık yapma! Zinhar saldırgan olma!

(İnsanların) kadehlerine el atıp da (milletin) eğlencesini zehir etme!

Hizmetçilere kötü davranma! İçkileri (tek başına sırtlayıp bir taraflara) götürme!

Yiyecekleri (yanına) alıp (da hırsız gibi) kaçırma! Şarabı da (aman deyim) aşırma!

(Zira) bu, ziyafetlerde (ancak görgüsüzlerin yapacağı) pek çirkin bir iştir.

Fakir ve yoksul olanların dışında, insan bunu kendine yakıştırmayacaktır.

(Sohbet başladığı zaman), şarabın yanında hoş gidecek sözler söyle (sadece)!

(İçki meclislerinde muhabbet konusu olarak) şiirler pek hoş, anekdotlar pek iyidir.

Ayaktakımının konuşma (üslubunu) ve bayağı nükteleri bir kenara bırak!

Kurnaz kimseler, (birisinin elindeki) kadeh (yere) dökülürse derler ki:

'Mendil(in)le tez davran ve olabildiğince acele et!'

Soylular pelerinlerine (davranacak) ve bunu şarap süngeri (olarak kullanacaktır)." (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Kulamparalıktan Kaçınmaya Yönelik Tavsiyeler

İbn Mekânis'in dizelerinde karşımıza çıkan ilginç sosyolojik gözlemlerden birisi, içki meclisinde geceleyecek kişilerin, kulamparalık eyleminden kaçınması hususunda verilen tavsiyelerdir. Şairin bu konunun üzerine eğilmesi, Memlûkler Döneminde söz konusu eylemin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

azımsanamayacak ölçüde vuku bulduğu izlenimini uyandırmaktadır. Şair bu bölümde, davetli kişiyi, ev sahibinin uyunan kölelerine tecavüz etmemesi hususunda ikaz etmektedir. Bilindiği üzere İbn Mekânis'in burada kullandığı *debb* (yahut *debîb*) kelimesi, klasik Arap şiirinde, uyuyan oğlanlara tasallut olma eylemini ifade etmektedir. Söz konusu tabirin, Ebû Nuvâs'ın şiirlerinde de aynı manayla kullanıldığı gözlemlenmektedir (Lowin, 2014, s. 127). İbn Mekânis, tecavüze kalkışan kişinin, ilk seferinde olmasa dahi, sonraki denemelerinde yakalanacağını, bunun büyük bir günah olduğunu, kulamparalara saygı duyulmadığını, söz konusu sapkınlık yüzünden pek çok kişinin öldürüldüğünü dile getirmektedir. Şiirin ilginç yönlerinden bir diğeri, kulamparalık yaparken yakalanan kişilere verilen cezanın suçla paralellik gösterdiğinin, yani tecavüzcünün tecavüz edilerek cezalandırıldığının anlatılmasıdır. Söz konusu sapkınlığın dönemin Mısır'ında yaygın olduğunun bir diğer ispatı, İbn Mekânis tarafından, bu akıbetin pek çok kişinin başına geldiğinin öne sürülüyor olmasıdır. Şair bu konuyu oldukça ironik bir dille anlatmaktadır:

"وإن رقـــدت عنـــدهم فـــلا تشـــاكل عبـــدهم
فـــإن ســـلمت مـــرّه فـــلا تعـــد يـــا غـــرّه
لا تـــــأمننّ الثانيـــــه فـــإنّ تلـــك القاضـــيه
والـــدبّ فاحـــذره حـــذر فإنّـــه إحـــدى الكبـــر
فيـــا لهـــا فضـــيحه ومحنـــــة قبيحـــــه
فاعلهـــــا لا يكـــــرم إن رزي لا يُـــــــرحم
كـــم أســـكن الترابـــا ذو غيـــــرة دبابـــــا
وكـــم فتـــى مـــن دبّـــه أصـــبح مفضـــي الثقبـــه
جـــازوه مـــن جـــنس وصـــار فـــي النـــاس مثـــل العمـــــــــــــل
لـــيس لـــه مـــن آســـي كمثـــل بعـــض النـــاس
كفتـــه تلـــك شـــهره ومثلـــــة وعبـــــره"

"Geceleyin (ziyafet sahibinin) yanında kalırsan, onların kölesine ilişmeye kalkışma!

(Yakalanmaktan) bir kez kurtulsan bile, sakın ha bir daha tekrarlama! Seni gidi mankafa!

Hiç boşa güvenme! İkinci (kez yakalanırsan), bu (senin için) pek ölümcül bir son olacaktır.

Aman dikkat! (Herkes sızdığında, uyuyan oğlanlara tecavüz etmek niyetiyle) gizlice (koyunlarına) sokulmaya kalkma! Çünkü bu (iğrenç eylem), büyük günahlardandır.

(Köle çocuklara tecavüz etmek,) pek çirkin bir iş; (sonuçları) iğrenç bir imtihandır.

Bu işi yapan kişiye saygı duyulmaz. Şayet (yakalanırsa), ona merhamet gösterilmez.

(Bugüne kadar, uyuyana) ilişme hevesinde olan nice (suçluyu) toprağa vermişlerdir.

(Oğlanlara) ilişmeyi (başaran) nice genç, (yargılanarak suçlu bulunmuş, bunun neticesinde, aynı cezaya çarptırılarak tecavüze uğramış, ama bu kez) kendi deliğinden genişletilmiştir.

Onun cezasını, (yaptığı) işin cinsinden vermişlerdir. (Böylelikle başına gelenler sayesinde, kulamparalığın akıbeti hususunda,) insanlar arasında (caydırıcı) bir ibret olmuştur.

(Artık insanların arasından,) onu teselli edebilecek birisi de çıkmayacaktır. (Bu durum), bazı insanların (başına gelen felaketlere) benzemektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

(Bu işin pek çok kez tekrarlanması sonucunda peyda olan) tanınırlık artık yeterlidir. (Tüm bunlar, tecavüz vakalarının bir daha yaşanmaması adına) ibret olmaya (kâfidir).” (el-‘Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Parazitlikten (Ṭufeylîlikten) Kaçınmaya Yönelik Tavsiyeler

Toplumun sırtında yük olan, davet edilmemelerine rağmen, yemekli toplantılara katılarak karınlarını doyurma uğraşı veren *ṭufeylî* yahut *parazit* kavramı, özellikle Abbasî Döneminden sonra, klasik Arap edebiyatının sık kullanılan figürlerinden birisi haline gelmiştir (Usta, 2016, s. 161). Doğal olarak sevilmeyen bu tarzdaki kişiler, kendilerini komik duruma düşürmeleri nedeniyle, zamanla mizah unsuruna dönüşeceklerdir. İbn Mekânis, parazitlik kapsamındaki eylemlerden kaçınılması gerektiğini ve bunun çok kötü bir davranış olduğunu belirtmektedir. Keza dalkavukluğu da eleştirmekte, söz konusu kişilerin toplum tarafından kabul görmeyeceğini savunmaktadır. Ziyafete davet edilen kişilerin, yanlarında kendi misafirlerini getirmemesi gerektiğini anlatmakta, bedevilerin aksi yönde söyledikleri sözleriyse, sövgücü bir dille yermektedir:

"إيـــاك والتطفـــيلا شـــومه الـــوبيلا
تبًّـــا لهـــا مـــن محنـــه وثلمـــة وهجنـــه
لا تقـــرب اللطاعـــه فإنّهـــا دلاعـــه
ولا تكـــن مبـــذولا ولا تكـــن ملـــولا
وإن دعـــاك إخـــوه إلـــى ارتشـــاف القهـــوه
فـــلا تضـــيّع وقتكـــا ولا تـــزرهم بابنكـــا
ولا بجـــار الـــدار ولا بشـــخص طـــاري
ولا بخـــلّ تألفـــه ولا صـــديق تصـــدفه
ولا تقـــل لمـــن تحـــب ضـــيف الكـــرام يصـــطحب
فهـــذه أمثـــال غالبهـــا محـــال
ســـيّرها الأعـــراب الجاعـــة الســـغاب
قـــد وضـــعوها فـــي طيـــزاً لأولاد الخـــرا"
الـــورى

“Aman deyim! Sakın parazitlik yapma! Bundan kaçın! Çünkü bu pek fena bir iştir.

İşte bu (asalaklık huyu yok mu?) Ne adi bir beladır; berbat bir rezillik ve de bayağılıktır.

Yalayıcı (bir dalkavuk olmaktan) uzak dur! Bu, (insanları kişiden soğutan) bir durumdur.

Ne bayağı birisi ol ne de can sıkıcı birisi!

Kardeşler(in) seni kahve içmeye davet ettiğinde…

...Ne vaktini zayi et ne de onları oğlunla birlikte ziyaret et!

...Ne kapı komşunu ne de davetsiz birisini (getir)!

...Ne samimi dostunu ne de karşılaştığın bir arkadaşını!

Sevdiğin kişiye şöyle söyleme sakın: ‘Seçkin kişilerin misafirine eşlik edilir.’

Bunlar (boş) vecizelerdir; ekseriyeti imkânsızlık (derecesinde geçersizdir).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu sözleri, (insanlar arasında) bedeviler yaymıştır. (Hani şu) aç, sefil (herifler yok mu)?

Bok gibi (görgüsüz, avamdan gelme) heriflerin, (ihtiyaç halinde) kıçlarından (çıkartarak kullanmaları için), bu (uyduruk sözleri) insanoğlunun başına onlar musallat etmiştir." (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Türkler Hakkındaki Tavsiyeler

Urcûzenin ilginç kısımlarından birisi, İbn Mekânis'in Türklerle ilgili tavsiyelere yer verdiği bölümdür. Şairin öğütlerinden, Memlûklerin hâkimiyeti altındaki bölgelerde, atılgan kişilikleri dolayısıyla, Türklerden son derece korkulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin; İbn Mekânis, bu kapsamda, Türklerle arkadaşlık kuran birisinin, (rahatsızlık verecek bir şey yapması halinde), ansızın dayak yiyebileceğini iddia etmektedir. Üstelik bu durumun, yalnızca karşıdaki Türk'ün yumuşak huylu birisi olması halinde geçerli olacağını öne sürmektedir. Muhatap olunan Türk'ün kavgacı birisi olması halindeyse, onu kızdırmanın sonucunun çok daha kötü olabileceği konusunda uyarılarda bulunmaktadır. İbn Mekânis'in dizelerinden, Türkleri tamamıyla savaşçılıkla özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin; şaire göre, herhangi bir Türk, gerçek kişiliğini gösterme fırsatı bulduğunda, düşmanını mutlak surette tahakküm altına almakta gecikmeyecektir. Türklerin daima silahlı gezdiklerinden ve herhangi bir anlaşmazlık halinde, savaşmaya dünden hazır olduklarından dem vurmaktadır. İbn Mekânis'e göre, buyurgan bir Türk'le karşılaşan birisi, kılıcına davranarak kendisini tahakkümü altına almaya çalışan bu kişiyi öldürmelidir. Şairin bu hususta söylemleri, son derece vahşi bir dille ifade edilmektedir. Bunun ardından, Türklerle savaşan kişinin, bir şekilde kaçmayı başarması halinde, asla geri dönmemesini öğütlemektedir. Muhtemelen bu tavsiyesinin nedeni, öldürülen Türk'ün intikamının, soydaşları tarafından misliyle alınmasından duyduğu endişedir. Yahut savaşmaktan kaçan kişinin, tekrar geri dönmemesi gerektiğini, çünkü savaş kaçaklarını aralarına kabul etmeyeceklerini anlatmaya çalışmaktadır. Ancak ifadeler muğlak olduğundan, kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

İbn Mekânis'in Türkler hakkındaki görüşlerinin, belirli açılardan ırkçılıkla dolu olduğu ortadadır. Ancak şairin niyetinin ne olduğunu tam manasıyla anlamak mümkün değildir. Çünkü şair, urcûzenin geri kalan kısımlarında olduğu gibi, bu bölümde de kendi söylemleriyle ters düşecek ifadeleri gündeme getirmekten çekinmemektedir. Örneğin; Türkler hususundaki son tavsiyesi, Türklerle muhatap olan birisinin, onları memnun edebilmek adına, lüzumu halinde muhabbet tellallığı yapmaktan dahi çekinmemesi gerektiği yönündedir. Şaire göre, Türklere (düşmanlık eden ve) onları (muhabbet tellallığı hususundaki maharetleri sayesinde) memnun edemeyen birisi, zaten testisleri kesilerek hadım edilecek, belki de bu operasyon esnasında hayatını kaybedecektir:

"وإن صـــــــــحبت تركـــــــــي	فاصـــبر لأكـــل الصـــكّ
هـــــذا إذا تلطّفـــــا	ولـــم يكـــن منـــه جفـــا
وإن يكـــن ذا عربـــده	وعيشـــــة منكّـــــده
أمّـــــا إذا تكشّـــــفا	وأظهـــــر التعسّـــــفا
يقـــوم فـــي الجلـــوس	بالســـيف والـــدبوس
فابشـــر بقتـــل القـــوم	وشـــــؤم ذاك اليـــــوم
إن رام منـــــــــك	فـــــانهض إلـــــى
المســـــــــخره	المبـــــــــادره
ومـــس نحـــره وقـــد	وإن خلصـــت لا تعـــد

 ISBN: 978-625-7029-53-7

واعمـــل لـــه معرصـــا والّا قتلـــت بالخصـــا"

"Eğer bir Türk'le arkadaş olduysan, silleyi yemek için (az) sabret!

(Üstelik) bu, (muhatabın) latif birisiyse ve ondan bir cefa gelmiyorsa böyledir.

Eğer yaşantısında çetin, kavgacı birsiyse, (sen asıl o zaman gör)!

(Savaşçı mizacı) meydana çıktığında, (düşmanlarına yapacağı) baskıyı açıkça sergiler.

(Türkler daima silahlıdır.) Otururken (birden) ayağa kalksa, kılıç ve kargı(sı çoktan hazırdır)!

İnsanların öldürüleceğini ve söz konusu günün uğursuzluğunu müjdele!

Eğer sana emirler vermek isterse, ayağa kalk ve (kılıcına) davran!

Boğazını kes; (hakkını) al! Şayet (korkup kaçar ve de) kurtulursan, sakın geri dönme!

(Gerekirse onu memnun edebilmek adına) muhabbet tellallığı bile yap(maktan çekinme)! Yok, yapmazsan, (zaten) testislerini (kaybedecek, harem ağası gibi) geberip gideceksin!" (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Diğer Konulardaki Tavsiyeler

Şairin urcûzesi oldukça uzun olduğundan, pek çok konuda tavsiyeye yer verilmektedir. Bunlar arasında, ikiyüzlülükten ve hırgürden kaçınılması, develere çok hızlı binilmemesi, dağlara çıkılmaması, gulyabanilerle evlenilmemesi, solucanların öldürülmemesi, yırtıcı hayvanların dost sanılmaması, kalelere tırmanılmaması, deniz yoluculuğundan ve viranelerden uzak durulması, şarap içiciliğinin terk edilmemesi gibi pek çok tavsiye bulunmaktadır. Görüldüğü üzere, bahsi geçen öğütlerden bazıları gerçekten de son derece garip söylemlerdir. Bunların yanı sıra, İbn Mekânis, kadim Arap şairlerinin başlattığı şiir geleneklerinin körü körüne takip edilmemesi yahut kertenkelelerin yenmemesi gibi pek çok kişisel görüşünü de dinleyicilerine empoze etmeye çalışmaktadır. Şairin bozuk dili, kimi zaman oldukça aşağılayıcı ifadeler içerebilmektedir:

"فاقبـــل كلامـــي وصـيّتي واوصـي وفـد
واعتمـــــــــد
ولا تخـــالف تنـــدم ولا تهـــزّر تعـــدم
فالشـوم فـي اللجـاج والحـــرّ لا يـــداجي
وهـــذه الوصـــيّه للأنفـــس الأبيـــه
أختارهـــا لنفســـي وإخـــوتي وجنســـي
لا تركـــب الجمـــالا لا تصـــعد الجبـــالا
لا تـــنكح الغيلانـــا لا تقتـــل الديـــدانا
لا تصـــحب السـباعا لا تطلـــع القلاعـــا
لا تركـــب البحـــارا لا تســـلك القفـــارا
لا تنـــزل الأريافـــا لا تهجـــر الســـلافا
لا تنـــدب الطلـــولا ولا تكـــن مهبـــولا
إيّـــاك جـــوب الأوديـــه إيّـــاك ســـوء الأغذيـــه
لا تأكـــل الضـــبابا لا تلـــج اليبابـــا
اتركـــه لأهـــل المغـــرب وللجيـــاع الغـــرّب

 ISBN: 978-625-7029-53-7

أكّالـــــــة القنافـــــــد فـــــي البيـــد والفدافـــد
وثـــب إلـــى الريـــاض وثبـــة ذي انتهـــاض"

"İşte benim sözlerim! (Söylediklerimi) kabul et! Tavsiyelerime güven! (Öncelikle öğütlerimden hakkıyla faydalan, sonra nereye gitmek istersen oraya) git!

(Söylediklerime) muhalefet etme; pişman olursun! Bunları şakaya alma; yok olur gidersin!

(İnsanların) birbirine düşmesi uğursuzluktur. Hür kişi, asla ikiyüzlülük yapmaz.

Bu tavsiyeler(im), onurlu kişiler içindir.

Ben bu (sözleri), kendim, kardeşlerim ve hemcinslerim için seçiyorum.

Develerin üzerine (süratli) binme! Dağlara çıkmaya kalkma!

Gulyabanilerle nikâhlanma! Solucanları asla öldürme!

Yırtıcı hayvanlarla dost olma! Kalelere tırmanmayaysa hiç kalkma!

(Gemilere) binip denizlere açılma! (İnsandan) boşalmış arazileri yol tutma!

Taşraya inme! Şarabı terk etme!

(Eski şairler gibi, sevgilinin kamp) izleri üzerinde ağıt yakma! Budalanın teki olma!

Vadilerde gezmekten ve kötü beslenmekten kaçın!

(Eski Araplar gibi) kertenkele yeme! Viraneye dönmüş yerlerden geçme!

Bırak bunu Batıdaki uzak illerin ahalisi, açlar ve garipler (yesin)!

(Boş ver bu) çöllerde ve engin arazilerde kirpi yiyen adamları!

(İyisi mi, bunların yerine, güzel) bahçelere hızlıca atlayıver!" (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Urcûzenin Kapanış ve Selamlama Bölümü

İbn Mekânis urcûzesinin kapanışında, dünyada insanın karşısına fırsatlar çıkabileceğini, bu şanslı anların iyi değerlendirilmesi gerektiğini, aksi halde yitip giden talihin, insanın boğazında bir düğüm olarak kalacağını belirtir ve selamlama kısmına geçiş yapar:

"فإنّمـــا الـــدنيا فـــرص إن تركـــت عـــادت
غصـــــــــــص
فهاكهـــــا وصـــــيّه تصـــــحبها التحيّـــــه
تحملهـــــا الكـــــرام إليـــــك والســـــلام"

"Bu dünyada fırsatlar vardır. Eğer bunlar terk edilirse, (insanın) boğazında düğümlenir.

İşte burada, (senin için) bir tavsiye var. (Üstelik) buna bir de selam arkadaşlık ediyor…

(Sen hiç merak etme!) Seçkin kişiler sana (selamımı) getirecektir. Selam olsun!" (el-'Âmilî, 385-1427, c. 1, s. 208-217)

Sonuç

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İbn Mekânis, kendi döneminde önemli vazifeler icra etmiş, saygın bir devlet adamı olmasına rağmen, daha çok geride bıraktığı edebî ürünleriyle tanınmaktadır. Onun sosyolojik temalara değinen uzun bir urcûzesi, şiirsel mirasındaki en önemli parçadır. Söz konusu manzume, hiç kuşkusuz didaktik bir hüviyete sahiptir. Ne var ki İbn Mekânis'in belirli aralıklarla, fazlasıyla absürt ifadeler kullanması sonucunda, şiir neredeyse bir bütün olarak fahiş bir komediye dönüşme eğilimleri gösterebilmektedir. Urcûze formunda nazmedilen şiirlerden, klasik kasidelerde rastladığımız o yoğun estetik yapının aynısını beklemek, büyük bir haksızlıktır. Ancak İbn Mekânis'in dizelerindeki bu sapmanın, şair tarafından bizzat arzu edilerek bilinçli şekilde gerçekleştirildiğine hiç kuşku yoktur. Alaycılık unsurunun urcûzenin didaktik yönünü fazlasıyla zayıflatmasına paralel olarak, şiirdeki sosyolojik değerlendirmelerin de kıymetini belirli bir ölçüde yitirdiği söylenebilir. Gerçi şairin öğüt verme hususunda hevesli olmadığı, daha ziyade dinleyiciyi eğlendirecek güldürücü sözler söylemeyi istediği apaçık ortadadır. Dolayısıyla manzumenin söylemleri değerlendirilirken, şairin asıl niyeti daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Öte yandan söz konusu urcûzede, sosyal yaşama dair gerçekten de önem arz eden pek çok mühim tavsiyeye rastlanması mümkündür. Lakin bu kıymetli öğütlerin yanında, ahlaksızlığın yahut şarap içilmesinin tavsiye edilmesi gibi şaşılası söylemlere de tesadüf edilmektedir. İbn Mekânis'in, şiirinde garip bir kontrast yakalayabilmek adına, söz konusu çelişkileri bilerek vurgulamayı seçtiğini düşünmekten başka, herhangi bir makul yol, görünüşe göre bulunmamaktadır. Diğer taraftan, verilen tavsiyelerden bazılarında, dönemin sosyolojik sorunlarına ilişkin önemli ipuçlarına ulaşılabilmektedir. Örneğin; şairin, kulamparalığı, daha spesifik bir ifadeyle, uyuyan oğlanlara tecavüz edilmesini, son derece ironik bir dille eleştirdiği kısımlar, dönemin Mısır'ının sosyal hayatı hakkında oldukça önemli veriler sağlamaktadır.

İbn Mekânis diline hâkim olamadığından, dizeleri yer yer ırkçı söylemler içerebilmektedir. Örneğin; şairin bedevilerden hiç de hazzetmediği ortadadır. Bunun nedeni, onların adetlerinden nefret ediyor olmasıdır. Keza dinleyicilerini, Türklere karşı temkinli olmaları hususunda uyarmaktadır. Ancak Türklere değindiği kısımda, şairin daha çok Türklerden ve onların savaşçı kimliğinden korktuğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla şairin dizeleri, ülkedeki Türk unsurlarının, bölgenin yerel ahalisinin gözünden, nasıl görüldüğünün değerlendirilmesi açısından, önemli bir sosyolojik veri sağlamaktadır. Buna göre Türkler, cevvallikleri ve dizginlenemez karakterleri dolayısıyla, temkinli yaklaşılması gereken kişilerdir. Türklerle karşı karşıya gelen insanlar, yenilginin istenmeyen sonuçlarından kurtulabilmek adına, onları memnun etmek için elinden gelen her şeyi fazlasıyla yapmalıdır.

Bahsi geçen bu ve benzeri bölümler birbiri ardına tamamlandıktan sonra, İbn Mekânis pek çok konuya değinmeye devam edecektir. Urcûze gerçekten fazlasıyla uzun olduğundan, pek çok anlamsız tavsiyeye yer verildiği ve hacmin gereksiz yere arttırıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin; şiir bünyesinde, gulyabanilerle evlenilmemesi gibi, gerçek hayatta hiçbir karşılığı bulunmayan bazı absürt tavsiyelere dahi rastlanmaktadır. Sonuç itibarıyla, İbn Mekânis'in esasen öğreticilik kaygısı gütmediği, daha ziyade dinleyicilerini güldürmeyi hedefleyen bir komedi ürünü ortaya koymaya çalıştığı kanaatine varmak mümkündür.

Kaynakça

el-'Âmilî, B. (1385-1427). *el-Keşkûl*. (Cilt. 1). es-Seyyid Muhammed es-Seyyid Huseyn el-Mu'allim, (thk.). Kûm: el-Mektebetu'l-Haydariyye.

Allen, R. (2010). Introduction. R. Allen, (ed.), *Essays in Arabic literary biography: 1850-1950* içinde (ss.1-22). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

İbn Mekânis, F. (1417/1997). *Muḥâvera beyne ehli'l-ḥiraf*. E. M. Cemalettin, (thk.). Mısır: Dâru'l-Hidâye.

Lowin, S. L. (2014). *Arabic and Hebrew love poems in al-Andalus*. New York: Routledge.

Tuzcu, K. (2007). Klasik Arap şiirinde didaktik şiirler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 47(2), 147-171.

Usta, İ. (2016). Arap edebiyatında tufeylîler. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 159-172.

ez-Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm*. (15. bs., Cilt. 3). Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE ROLE OF TRADITIONAL RELIGIOUS EDUCATION IN PRODUCING EXTREMISM IN THE ISLAMIC WORLD: THE CASE OF TURKEY AND EGYPT

Nezir AKYESILMEN
Prof. Dr., Department of International Relations, Selçuk University, Konya-Turkey

Historically education has been considered to pave the way for progress, technology, change, dynamism, enlightenment and empowerment of both individuals and societies. It also helps for improving social cohesion, justice and democratization as well as critical and free thinking. Yet in many parts of the Islamic world it does not work in that way, at least not since the 14th century. Egypt and Turkey, two modern countries, are not exceptions.

Although technological improvements have been realized in Islamic countries, social and personal progress has remained stifled, causing social and scientific backwardness, conflicts, fanaticism and vice versa. If Islam as a concept means *real/positive peace*[1] but considered and depicted by many in the non-Muslim world as violent and conflictual, then we need to search for the real reasons behind this perception instead of blaming the others. It can not be underestimated the role traditional religious education has played in contributing to this perception in Muslim societies.

This paper tries to evaluate the role of traditional religious education in radicalism in Muslim world in general, in Turkey and Egypt in particular. Literature review and some contemporary education methods will be used for the sake of analysis.

Key words: Education, PANEL Analysis, Religion, Islamic World, Turkey, Egypt.

(Religious) Education in Early History of Islam

Seeking knowledge has been an integral part of the Islamic tradition. In early years of Quranic revelations by the Prophet Mohammed, Muslims were memorizing the verses and also the hadith - sayings of the prophet - the two main sources of Islamic law. Since then, Islam emphasized two types of knowledge, revealed and earthly –i.e., revealed knowledge that comes straight from God and earthly knowledge that is to be discovered by human beings themselves. Islam considers both to be of vital importance and directs its followers, both men and women, to go and seek

[1] In the discipline of Conflict Management peace is categorized into two groups: One is *negative peace* that means lack of physical violence and the other one is *positive peace* or *real peace* means having just relationships, respecting human rights and lack of all forms of discrimination in the society.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

knowledge. Prophet Mohammad in one of his hadiths says that "science is the lost item of believers, s/he gets it wherever s/he finds it"(Tirmizî,“İlim”,19; İbn Mace,“Zühd”, 15). In another hadith it is ordered that "even if science is in China go seek it" (Câmiü’s-Sağîr, 1/310, H. No: 640.). In another hadith a lifelong education - a modern understanding- is ordered: "Learn science from the cradle till the grave".

Islam historically does not recommend only rudimentary knowledge or science but also prioritizes moral and ethical knowledge. The Qur'an and hadith provide Muslims with an abundance of ethical principles including human honor, freedoms, equality etc. Chapter 27 of the Qur'an (Isra), verse 70 is an import source for human honor that is one of the main concepts and even considered to be the essence of modern human rights. It says "And We have certainly *honored* the children of Adam and carried them on the land and sea and provided for them of the good things and preferred them over [superior to] much of what We have created, with [definite] preference". In another verse it stresses the brotherhood of all human beings which is also emphasized by the first article of the Universal Declaration of Human Rights. It goes as "O mankind, indeed We have created you from male and female and made you peoples and tribes that you may know one another. Indeed, the most noble of you in the sight of Allah is the most righteous of you." (49/13).

Prohet Mohammed in his last Hajj sermon ordered in 632 that "There is no superiority for an Arab over a non-Arab and for a non-Arab over an Arab or for the white over the black or for the black over the white”.

Describing the importance of the right to private property, the right to life and human honor, Prophet Muhammad said: “O’ people! Verily your blood, your property and your honor are as sacred and inviolable as the sacred inviolability of this day of yours, this month of yours and this very town (of yours). Verily, you will soon meet your Lord and you will be held answerable for your actions.”

In another hadith he claims for the equality of all humanity by saying that "Man- women all human beings are equal like the teeth of a comb" (Bilmen, Ömer, Nasuhi, Hukuk-u İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu, II. 73-74). In one of his saying the Prophet says that he was sent to complete (good) ethics. This hadith shows that Islam is an ethical-based faith.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

In the early age of Islam, the followers of Prophet Mohammed showed incredible progress in both science and ethics because they had internalized the principles he brought to them. That is why apart from scientists such as Abu Nasr Al-Farabi (872 – 950), Al-Battani (858 – 929), Thabit ibn Qurra (826 – 901) and Ibn Al-Haytham (965 – 1040), we can name several philosophers who contributed to the development of modern human rights: Ibn-i Sina (Avicenna) and Ibn Rooshd (Averos). John Locke, the founding father of modern human rights has been heavily influenced by Ibn-i sina (Avicenna). Their philosophy, logic and understanding are perfectly in coherent with each other. The same can be said for Ibn-i Rooshd (Averos) - from Islamic Spain or Endulusia- and Thomas Acquinas- another great contributor to human rights.

There are various contradicting views on the scientific progress in the early period of the Islamic world. In one documentary film by BBC it claimed that the Renaissance started in the streets of Baghdad and later came to Europe. The documentary argued that in 12th century Europe, 5 to 6 books in the library of a monastery was considered a lot, whereas in Baghdad at that time there were streets full of bookstores. It is for this reason that the claim was made that the Renaissance started in Baghdad. Similar arguments are emphasized by different analysts. Abdus Salam, George Saliba and John Hobson hold that "a Muslim scientific revolution occurred during the Middle Ages". According to Dallal, "science in medieval Islam was "practiced on a scale unprecedented in earlier human history or even contemporary human history". Yet an opposite view, as exemplified by Bertrand Russell, holds that "Islamic science, while admirable in many technical ways, lacked the intellectual energy required for innovation and was chiefly important as a preserver of ancient knowledge and transmitter to medieval Europe". A similar view put forward by Toby E. Huff stated that, although Islamic science did produce a number of innovations, it did not lead to any Scientific Revolution.

The scientific and moral development in the Islamic world, according to some arguments, has stagnated since the 14th century. That is why some claim that Ibn-i Khaldun, one of the founding fathers of sociology, historiography, demography and economics was the last worldwide scientist is the Islamic world.

The Stagnation Period in (Religious) Education

From the early days of Islam, mosques came to be central to education of Muslims and continue to be so today. It was at the Mosque where Prophet Mohammad would educate people about the Quran, Islam and his ethical teachings. Thus the mosque was the first school in Islam. In the early days of Islam, there was no hierarchy and everyone who could master the content of the

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Quran could lead the prayers and guide the people. The methodology of teaching was based on memorizing texts.

The reasons for stagnation of science and education in the Islamic world and the two mentioned countries namely Egypt and Turkey can be summarized as the following:

1- The place (mosques) and the methodology (memorization) of earthly as well as religious education remained unchanged in the medieval ages and still even today where only minor deviations have been made. Still the Quran and traditional religious teachings are mostly performed in mosques and/or in campuses attached to mosques called madrasas, where both the Quran and basic texts are memorized. If there is no change there is no progress. That is why the dynamism of Islamic societies started to be replaced with a static understanding.

2- The first madrasas with mosque-centered campuses were established in Egypt, Cairo in 1005 by Fatimides. Fatimides belonged to the Shia sect of Islam and madrasas taught both religious and earthly knowledge. In addition to the Quran, Arabic literature, Islamic law and other basic religious teachings, there were philosophy and other sciences in the curriculum. The second wave of establishing madarasas was during the Saljuk empire in 1067 by Nizamul Mülk, Wazyr or prime minister. Yet the difference between Saljukian and Fadimites madrasa was that Saljukian either totally abolished the lessons of philosophy or they were given less importance compared to the other religious courses. Although some madrasas teach secular subjects, in general madrasas offer a religious-based curriculum, focusing on the Quran and Islamic texts. This tradition has dominated all other madrasas in the Islamic world up to date. Therefore, despite all recommendation by basic Islamic text for education and science, politicians and bureaucrats have redesigned education in a way that serves their own interests.

3- The curriculum has been decided on by the first madrasas centuries ago and continues today with only slight changes. Therefore, it does not respond to the changes and is unable to answers new questions that humanity faces. The curricula is not determined by all the stakeholders of education but only by a few. That is why it is not responding the new developments.

4- Religious education given both officially or privately by foundations or religious groups is neither transparent nor accountable to the society. People send their children to these education facilities and they don't know what is being taught and indeed they don't question it largely because religion and religious issues are considered as taboo and unquestionable. Yet the Quran and hadith force us to think, listen to different views, discuss issues and choose the right one. The Quran says "Who listen to speech and follow the best of it. Those are the ones Allah has

 ISBN: 978-625-7029-53-7

guided, and those are people of understanding." (39/18). Since the process of education is not transparent or accountable, the top decision makers can and manipulate it as they want. Throughout history the manipulation of ulema - scientists- and science has been one of the main concerns of the rulers in the Islamic world. The one who refrains to interpret religious texts and gives fatwa - legal Islamic opinion- according to their demand have been punished very harshly. Islamic history is full of such examples. Almost all the guiding scholars of main Sunni schools such as Shafii, Hanifi, Hambali and Maliki were among those who were being punished by their contemporary rulers.

5- Since the curricula is neither transparent nor accountable, nor participatory, yet static and politicized it is full of prejudices against the "others". According to some interpreters of the Quran the "other" is either an inhuman and unethical idea or Satan who represents evil. Yet throughout the history unbelievers and sometimes non-Muslims in general have been considered as the "others" by leaders of the Islamic world. In addition, sometimes dissident groups or individuals are also associated with the "enemy" of religion (the rules who use religion for their interests) and the "others". Leaders have often used Islam for their own political, national, ideological and economic interests. They have also used it as a source of legitimacy for their suppressive and cruel rule. Therefore, discrimination in education (between religious and earthly ones) and by education (towards the others) has been one of the tools of the governments to strengthen their positions, divide and rule.

Instead of discovering social, economic, cultural and political reasons for (economic and political) backwardness of the Islamic world, traditional religious education has chosen instead an easy and comfortable way of blaming "the others" such as non-Muslims, and in particular, Western dominant powers. Since these traditional educational institutions educate religious scholars who are very effective in society and shape its worldview, they can easily manage and guide the society to wherever they want.

6- Since the education - particularly religious education - is mostly designed to manipulate the society, it is far from being scientific and critical. Yet if the education is not scientific and critical it cannot respond to the changes and cannot empower people. Instead it helps to produce puppets who only memorize, read and repeat. That is why the curricula in madrasas has been unchanged for centuries. Although many students are successful and talented, the curricula does not require them to use critical thinking skills or to write. It only force them to memorize, learn, read and interpret in a specific way.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

7- Because of all the reasons mentioned above, in general education, but specifically traditional religious education, was unable to serve the ethical, moral and just principles of Islam. To some extent and in a limited period of time, depending on the behaviors of the rulers, it helped to teach Islamic and universal values to the society. The examples for this, can be the period of Prophet Mohammed, the four Caliphs rule and some other short periods in Islamic history. But in general education has been unable to fulfill its main duty: teaching ethics, universal values and humanitarian principles.

Egypt and Turkey: Different sides of the Same Coin

Traditional religious education has been a common practices in almost all Islamic countries including Egypt and Turkey. In Egypt religious education in general has been controlled and determined by the state. But it has been very limited or sometimes forbidden by the kemalist regime in Turkey in very beginning of 20th century till 1950. Even afterward, it was given in a very limited manner. Therefore, people started to teach religious education underground and/or sometimes misuse it. Thus it has been misused not only by the state but also by individuals as well as groups.

Egypt and Turkey are two relatively modern states in the Islamic world. The modernization period of Egypt started much more before Turkey but both states have experienced a long period of dictatorship and suppression. For the sake of creating a nation state, both countries fell into the arms of ideological, suppressive and powerful dictators. Both countries were created in 1923 – Egypt as a constitutional monarchy, and Turkey as a republic, but under the kemalist one-party dictatorship. Then in the 1950s Egypt turned into a dictatorship of Camal Abdulnaser, yet Turkey, as a result of being part of the Western block, accepted some kind of democratic system.

Egypt historically has a more broad agenda and experience for religious education and Turkey has a fluctuation in this sense. Yet the way they teach and understand religion and religious education is very similar. Because both perform Sunni-school teachings, both have similar historical experience starting from the medieval times up to modern times and both have a similar political culture, except for recent years. Both are very close allies of the States and benefit from US military aid more than all other countries of the world, except for Israel.

Both countries have all problems - mentioned above- regarding religious education. Therefore, in both countries there is a fertile climate for extremism and radicalism.

How to Cope with: Civic Education

 ISBN: 978-625-7029-53-7

In order to solve the problem of traditional religious education we need to remove all the reasons that create it. That can be succeeded through a rights-based approach to education, including religious education. There are all elements of a rights-based education in the main text of Islam but history and politics have misused it.

According to Elisabeth Bachman and Bernard Trafford democratic, participatory and transparent education is based on a number of moral and political foundations. In moral terms, the principle of equality is emphasized with the expression, "all human beings are born free and equal in dignity and rights" as stated in the first article of UDHR. In political terms, they note that in order to establish and sustain democracy, it should be taught and experienced in early ages. It is considered that citizens who grasp the importance of democracy, participation and human rights in early ages will recognize the importance of freedoms, rights, active participation and of taking part in the decision-making mechanism in older ages.

Rights- based, participatory, and democratic education, are concepts developed on the basis of a number of international human rights instruments and ethical principles including religious ones. These concepts, briefly participation, transparency or accountability, non-discrimination empowerment and linkages to human rights can be formulated with PANEL Analysis.[2] PANEL Analysis can provide guidance in how to measure and evaluate the conformity of an education system to human rights ethics. In other words, if an education system comprises the concepts of participatory, transparency or accountability, non-discriminatory, and accepts empowerment and human rights as a guide at every stage, it is more likely that such a system is rights-based.

A Participatory Education Process

Participation is mentioned in every aspect of life and is realized in different ways and at different levels in each sector. What is participation and how is it ensured? What is meant by participation in education? Who should take part in the process and how can this be ensured in practice?
Participation in education indicates that all stakeholder of education in terms of decision-making, implementation, maintaining, evaluating the process, and in cases of success or failure need to take part at every stage of education. According to Lane, four types of participation can be distinguished: These are *information sharing, consultation, decision-making, and putting into practice.* Information sharing, takes place in the form of decision-makers giving information to all stakeholders who are affected by the process. Participation is an essential indicator of

[2] The author of this paper has has discussed the PANEL Analysis in his MA dissertation in the context of human rights and development in 2000 and later on in an article concerning education and human rights in 2014.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

democracy as well as an indispensable component of education. Through participation the needs and rights of all stakeholders are fulfilled and respected. Therefore, a participatory education including religious ones, will be able to respond new issues, new developments and new questions.

Accountability and Transparency

Accountability and transparency are strongly interrelated and interconnected concepts. In education it means that all decision-makers are accountable towards democratic society. Akyesilmen claims that accountability or transparency in education is a tool that ensures the participation and empowerment of the stakeholders of education. While accountability restricts the power of decision-makers, it empowers the other stakeholders. Participation and transparency also indicate the democratic aspect of a system. In order to ensure transparency or accountability in literal terms, good governance is a vital requirement. If the system is accountable and transparent then the society can help to prevent the emergence of extremism through education.

Non- Discrimination: Ebracing Education

Rights-based education includes every one and the guarantee for this is the principle of non-discrimination. Education should function to eliminate discrimination against women, cultural or religious minorities and other vulnerable groups. First and foremost the UDHR, as well as the UN International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination and other human rights instruments as well as religious teachings prohibit discrimination based on any distinction. Non-discrimination in education requires that education is open to and accessible by all individuals. It also requires that educational policies are regulated so as to comprise the special circumstances and needs of every individual in order to provide equal opportunities for all. It also means that the principle of non-discrimination is internalized by the learners. The source of all forms of extremism is the idea of discrimination. Therefore, education needs to help challenging this idea in the society.

Empowerment: Critical and Free

Education has been empowering persons throughout history. Knowledge has been considered as the one of the main factor of power at all times. In order to get people needs to be able to access information, financial resources and the decision-making mechanism. Education within this framework can be evaluated as a process that provides individuals with empowerment, which can enable them to control their own destiny. Empowerment also implies that education gives

 ISBN: 978-625-7029-53-7

freedom to individuals, provides them with freedom of thought and speech, to prepare an environment for the full development of an individual's personality and avoid indoctrination. An education model that does not provide the necessary environment for the personal, mental, intellectual and professional development of an individual cannot give empowerment to an individual.

Linkages with Human Rights: Universal Human Rights Culture

Education is devised so as to protect human rights, including freedom of speech, freedom of religion and faith, the right to participate, the right to a fair trial, the right for assembly and association as well as basic needs such as food, clothing, housing, health services and paid holidays. The objective of education policy should be to provide the necessary environment that enables citizens to develop their individual, intellectual and Professional capacities. The education process have to help strengthening of respect for human rights and world peace. It is stated in the article 26th of Universal declaration for Human Rights that "Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace." Therefore, if education targets realization of human rights for all then we can easily challenge and even destroy the idea of extremism and radicalization in the society.

Conclusive Consequences

There are many factors that lead to any form of extremism in a society but education is one of the most effective ones. (Civic) education can be used as a tool to fight against extremism as well. There are many social, economic, cultural and political reasons for the growth of extremism in Islamic world. Yet education, particularly religious one, as a tool for social change has been used by military and political elite to design the society according to their ideologies in some parts of Islamic world, including Turkey and Egypt.

In general lack of access to quality education, traditional doctrines, static and poor curriculum that often incites intolerance which in turn limits economic opportunity, openness and liberal thinking makes young Muslims targets for extremist groups. All these reasons makes weak or distorted religious education popular among and attractive to young persons.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

The sources of extremism is not the religion itself but some extreme interpretations, social, economic and political conditions that are imposed by political elite in Islamic world. Thus, while we negotiate all forms of extremism in Islamic countries we need to be careful to define and discuss it. We have to focus on social, economic, cultural and political resources of the extremism and terrorism instead of just labeling and blaming Muslims as a whole. In that case we need to escape from a holistic approach. We as academicians or analysts need to carefully search, discover and discuss the reasons and provide some suggestions to solve the problem.

In order to fight the negative effects of education, including religious one, concerning all forms of extremism we need to reform, even transform the education system. For this, we need to restore education particularly religious one in a rights-based manner that is formulated with PANEL Analysis. PANEL Analysis comprises of the universal values of democracy, human rights and the rule of law. An effective participatory citizenship is only possible through the education of generations who know their rights and freedoms, who regard other people’s rights at least as sacred as their own and who actively participate. This, in turn, can only be achieved with a right-based understanding of education.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRK VERGİ SİSTEMİ ÜZERİNE ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sabriye Nur GÜNGÜNEŞ

ÖZET

Gerçekleşen bazı ekonomik faaliyetler belgelere dayandırılmadan meydana getirilmiştir. Bu noktada kimi zaman gerçekleşecek faaliyetin devlet otoritesinden saklanması amaçlanırken kimi zaman ise işletmenin yöneticileri, ortakları gibi kendi bünyelerinde mevcut olarak bulunan kişilerden saklanması hedeflenmektedir. Her ikisinde de ortak olan amaç yapılan faaliyetlerin belgelere dayandırılmadan veya yanlış belgelendirilme ile yapılmış olmasıdır. Meydana gelen bu tür ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomi olarak ifade edilmektedir. Kayıt dışılık kavramına yönelik ise; gizli ekonomi, ikinci ekonomi, gölge ekonomi, vergi dışı ekonomi, paralel ekonomi ve illegal ekonomi, yer altı ekonomisi kavramlarının kullanılması da yanlış olmamaktadır. Kayıt dışı ekonomi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan birçok ülke için önemli bir sorun niteliği taşımaktadır. Ülkeler ise temel kamu gelirlerin başında yer alan vergi gelirlerinin eksiksiz tahsili için kayıt dışı ekonomiyi azaltmak ve önlemek adına çeşitli politikalar uygulamaktadırlar.

Yapılan çalışmada 3 farklı nokta üzerinde durulmuştur. İlk dikkate alınan nokta da, kayıt dışı ekonomi kavramı, mükelleflerin kayıt dışılığa yönelme nedenleri, ülkemiz içerisinde ki boyutları, OECD ülkelerinde kayıt dışılık oranı, tahmin yöntemleri ve kayıt dışının sadece olumsuz etkisinin değil olumlu yönlerinin de mevcut olduğuna yer verilmiştir.

İkinci olarak ise Türk Vergi Sisteminde yer alan ve kayıt dışı ekonomi için bir ‘kapı aralığı’ ya da ‘boşluk’ özelliği taşıyan uygulamalar gözler önüne serilmiştir.

Çalışmada yer alan son nokta; kayıt dışı ekonomiyi önlemek için yapılan ve günümüz teknolojilerine ayak uyduran otomasyon temelli uygulamalar, projeler ve çıkarılan kanunu kapsamaktadır.

Basit usulde vergilendirilmenin kaldırılması, gelirin tanımının değiştirilmesi ücret gelirinin vergilendirilmesinde ayırma kuramının esas alınması, iktidar savaşlarında vergi aflarının önüne geçilmesi gibi 10’dan fazla öneri ile Türk Vergi Sistemi kapsamında ki kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik uygulama önerilerinin aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı Ekonomi, Çözüm Önerileri, Türk Vergi Sistemi

GİRİŞ

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de kayıt dışı faaliyetler bulunmaktadır. Genel çerçeveden bakıldığında kayıt dışılık kavramıyla ülkenin gelişmişlik düzeyi arasında ters

 ISBN: 978-625-7029-53-7

orantılı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Vergi oranlarının yüksekliği, mükellefin vergileme de adaletin olmadığına inanması, baskı ve çıkar grupları gibi nedenlerden dolayı kayıt dışılık meydana gelmektedir. Oluşan kayıt dışılığı ölçmek, yapısı nedeniyle bir hayli zor olsa da ölçüm konusunda dolaylı ve doğrudan olmak üzere 2 ayrı yol izlenmektedir. Kayıt dışı faaliyetler için kapı aralığı niteliğine sahip uygulamalar ve yerine önerilen uygulamalar ile ülke içerisinde kayıp kaçak tamamen engellenemese dahi azaltılabilir. Hali hazırda uygulanan bazı önleme çalışmaları da bulunmaktadır.

1.Kayıt Dışı Ekonomi

1.1.Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı

Kayıt dışı ekonomi faaliyetlerin sayısının fazla olması nedeniyle, kavram olarak güçlü ve sınırları tam olarak belirli bir tanım yapmak oldukça güçtür bu nedenle Literatürde yer alan kayıt dışı ekonomi kavramı ile ilgili birden fazla tanım bulunmaktadır. Tanımların birkaçına baktığımızda ise:

Yeraltı ekonomisi ya da diğer bir ifadeyle yasadışı ekonomik faaliyetler, yasaların izin vermediği fakat birçok ülkenin mali mevzuatı içerisinde vergi kapsamına alınan faaliyetler olmuştur. Alkol üretiminde olduğu gibi yetkili olmayanlarca üretildiği için yasadışı hale gelen faaliyetler de bu grup kapsamındadır (Koç, 2016: 86).

Kayıt dışı ekonomi, "meydana gelen ekonomik faaliyetin ya eksik veya yanlış beyan edilmesi ya da hiçbir suretle belgelendirilmemesidir. Burada amaç gerçekleşen ekonomik faaliyetin alacaklılardan, ortaklardan, kazanca katılan işçilerden ve ya devlet otoritesinde bir kısmının ya da bütününün saklanmak istenmesidir, diğer bir ifade ile kayıtlı ekonomi kapsamında yer almamasıdır (Acar ve Işık, 2003: 118, 119).

"Gayri safi milli hasıla rakamlarını elde temek için kullanılan bilinen istatistiksel yöntemler ile hesaplanamayan gelir yaratan ekonomik faaliyetlere kayıt dışı ekonomik faaliyetler denilmektedir (Akalın ve Kesikoğlu, 2007: 73). Şeklinde tanımlar bulunmaktadır. Fakat kayıt dışı ekonomi ile ilgili literatür de yer alan diğer tanımlarda da ortak temel özellikler; Yapılan ekonomik faaliyetin gizlenmesi ve belgelere dayandırılmamasıdır.

1.2.Kayıt dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Nedenleri

Dünyanın hiçbir ülkesinde tamamen önüne geçilemeyen fakat ülkemizde yüksek rakamlara ulaşan vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri şu şekildedir (Kıldiş, 3 :2000):

- Ekonomik ve mali nedenler (Yüksek enflasyon, gelir dağılımının adaletsiz oluşu),
- Hukuki nedenler (kanun metinlerinin dilinin ağır ve anlaşılmaz olması, çok sık değiştirilmesi, istisna ve muafiyetlerin anlaşılamaması, sık değiştirilmesi,),
- İdari nedenler (Vergi idaresinin yapısı, , personel kaynaklı nedenler),
- Sosyal nedenler(Vergi ahlakının oluşmamsı, mükellefin vergiye bakış açısı),

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Baskı gruplarından ve Siyasal mekanizmadan kaynaklanan nedenler.

1.3.Yasal-Yasal Olmayan Kayıt dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi kavramını yasal olan kayıt dışı ve yasal olamayan kayıt dışı ekonomi olarak 2 ye ayırabiliriz. Yasal olan kayıt dışı ekonomi: meydana gelen ekonomik faaliyet kanunlara uygundur fakat kanun yerine getirilmesini zorunlu tuttuğu yükümlülükler yerine getirilmemektedir. İşportacığı, kaçak işçi çalıştırılmasını buna örnek verebiliriz. Yasal olmayan kayıt dışı ise yasalara aykırı olarak yapılan faaliyetleri içermektedir. Bilindiği gibi mal veya hizmet üretiminin ekonomik faaliyet olmasında ahlaki kaide ve kurallar söz konusu değildir. Uyuşturucu ticareti, kadın ticareti bunlara birer örnek niteliği taşımaktadır (Hallyyev, 2004:7-9).

1.4.Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu ve Olumsuz Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin sadece olumsuz etkisinden söz edilemez olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu etkileri de mevcuttur. Kayıt dışı ekonomi GSMH' nin % 5 - %10' u olduğu durumlar da olumlu etki, GSMH' nin % 30 - % 40'ı aralığında olması durumunda olumsuz etki yaratmaktadır. Genel olarak baktığımız ekonomik krizlerin yaşandığı durumlar için yarattığı olumlu etkisinden bahsedilir. Bunlar: işgücüne istihdam imkânı oluşturarak mal ve hizmete olan arzı artırır ve dolayısıyla ekonomik hayata ve birey refahında olumlu bir eğilim yaratır. Ülke içerisinde kayıt dışı ekonominin var olması ile, işgücüne katılım ve milli gelir gibi makroekonomik değişkenlerin ölçümünde sağlıklı ve doğru verilere ulaşılamaz. Bu hatanın sonucunda ise ekonomik dengeyi sağlamak için uygulanması gereken para ve maliye politikasında yanlış bir yol izlenilebilir (Erdinç, 2016: 41).

1.5. Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin ölçümü özelliği gereği oldukça zordur ölçülse bile aynı durumlar varlığında fraklı sonuçlar çıkabilir fakat genel olarak bu yolları dolaylı ve doğrudan olarak 2'ye ayırabiliriz.

Ekonominin yönetimine, düzenlenmesine dair siyasal tercihler ve ekonomik örgütlenmişlik seviyesi bu amaca ulaşma imkanını önemli derecede düşürmektedir. Bir yandan ekonomide duyulan sermaye ihtiyacı "nereden geldiğine yani kaynağına bakılmadan kullanma" düşüncesini belirgin hale getirmektedir, diğer yandan ise sermayenin gücü siyasi otoriteler için çekingenliği de beraberinde getirebilir. Ve sonuç olarak, yasal düzen içindeki bazı mekanizmalarla her türlü servet aklanabilmekte ve yeni kazançlar için kullanılabilmektedir. Bu veri ortam içinde vergicilik açısından, kayıt dışı ekonomiyi "kayıt içine alma" çabası yerine dolaylı yollarla kavramaya çalışmak daha gerçekçi bir niteliğe sahiptir (Özel İhtisas Komisyon Raporu, 1996: 105)''. Şeklinde ifade edilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1.5.1. Doğrudan Tahmin

Bunlar gözlemleri ya da gönüllü cevaplara dayanan örnekleri ve ya vergi denetimi ve diğer rızaya bağlı yöntemlerin kullanıldığı mikro düzeyli tahmin yöntemleridir. Bu yöntemler ülkelerin kayıt dışılık boyutunu ölçmelerinde ülkenin bir kısmında sıkça tercih edilir. Bu metodun temel avantajı kayıt dışı ekonominin yapısı konusunda detaylı bilgiyi verebilmesidir. Belirlenen alanda ve sınırlı bir kesimden yola çıkarak yapılan bu çalışmalar sonucunda ulaşılan veriler birleştirilerek belirlenen işkolundaki veya farklı işkollarındaki araştırmalarla analizi sonucu ülkenin tamamında ki kayıt dışılığın boyutu ortaya çıkarılır. Burada kayıt dışı ekonomi konusunda detaylı bilgi elde edilir ve bu faaliyetlerin yapısal özellikleri belirlenir. Doğrudan yaklaşımlar iki farklı yolla bulunur: bunlardan ilki vergi iadelerinin denetimi ve ikincisi ise anket haritası olmaktadır (Bozkurt, 2014: 47, 48).

1.5.2.Dolaylı Tahmin

Dolaylı tahmin yönteminde, yapılan anket çalışmasından yola çıkarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü belirlenmeye çalışılır. Mikro düzeyde yapılan bu tip ölçümlerde, rastgele seçimler sonucu yapılan tespitler baz alınarak bir genelleme yapılır. Belirlenen zaman kesitinde gizli ekonomik faaliyetlerin hacminin belirlendiği bu yöntemde anketler önem taşımaktadır. Bu yöntemi daha çok, vergi idaresi, istatistik kuruluşları, bankalar ve özel araştırma ve anket kuruluşları tercih etmektedir. Anketler: gelir elde edenlere, ne kadar gelir elde ettikleri ve bu gelirin ne kadarını kayıtlarına yansıttıkları tarzında sorular sorularak yapılmaktadır (Tecim, 2008: 29, 30).

1.6. Türk Vergi Sisteminde ve Dünya'da Kayıt Dışılığın Durumu

Türkiye'de ve Dünya' kayıt dışı ekonomisinin ülke içerisinde ki oranı genel itibariyle ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlıdır. Milli gelir içerisinde ki kayıt dışı ekonomik faaliyet oranı ne kadar artarsa ülke içerisinde ki enflasyon artar, artan enflasyon ile birlikte haksız ve spekülatif kazançlarda artış meydana gelir dolayısıyla gelir dağılımında adaletsizlik oluşur bütün bunların sonucunda ise ekonomi denetim dışı kalır. Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında Ay'ın 2006 yılında yaptığı bir çalışmadan elde edilen verilere göre; GSMH'nın %35-%100 aralığın da olabileceği, yapılan farklı araştırmalar ile bulunmuştur. Fakat genel eğilim ve çoğunluğun kabullenebileceği oran, Türkiye'de kayıt dışı ekonominin GSMH'nın %50'si civarında olmasıdır. Bazı dünya ülkelerinde kayıt dışı ekonomi rakamları şu şekildedir; Kanada 14.8, Belçika 15.3, Almanya 13.2, Fransa 13.8, Mısır 68, Danimarka 9.4, ABD 10, Japonya 8,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İsviçre 8, İngiltere 11, Hollanda 12, Portekiz 22.1, İspanya 22.4, İtalya 26, Arjantin 21.8, Brezilya 35, Rusya 40, Meksika 49, Peru 60, , Nijerya 76'dır. Veriler rakamlar ışığında ulaşılabilecek sonuç; gelişmiş ülkelerde kayıt dışılık daha az iken bu oran, gelişmekte ve azgelişmiş ülkelere doğru artmaktadır. Yapılan birçok çalışmada, kayıt dışı faaliyetler azgelişmiş ülkelerde daha yaygındır olarak meydana gelmektedir (Ay 2006: 64,65).

2.Vergilemede Kayıt dışılığın Önlenmesi İçin Yapılması Gerekenler

- Gelirin Tanımı Değiştirilerek ve Net Artış Teorisine Göre Vergilemeye tabii tutulmalı,
- Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması Kaldırılmalı ya da Kapsamı Daraltılmalı,
- Tüm Gelir Unsurları İçin En Az Geçim İndirimi Müessesesi uygulamaya konulmalı,
- Tüm Gelir Unsurlarıyla İlgili İndirim, İstisna ve Muafiyet Hükümleri İlgili Gelir Unsurunun Bulunduğu Bölümde Toplanmalı,
- Tarım sektörünün Belgelendirilmesine Yönelik Çalışmalar Yapılmalı,
- Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesinde Ayırma Kuramı Esas Alınmalı ve Ücret Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yükler Azaltılmalı,
- Serbest Meslek Kazançlarının Kavranmasında İlgili Meslek Odaları Görevlendirilmeli ve Bu Örgütlere Yasal Sorumluluk Verilmeli,
- Kentleşmenin ve Turizmin Yarattığı Gayrimenkul Rantlarını Vergilendirilmesi Yoluna Gidilmeli,
- Vergi Affı Uygulamalarının Olağanlıktan Çıkartılmalı,
- Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler ile Yeminli Mali Müşavirlerin Yetki ve Sorumlulukları Genişletilmeli.

2.1.Gelirin Tanımı Değiştirilerek ve Net Artış Teorisine Göre Vergilemeye tabii tutulmalıdır

Gelir vergisi kanunda yer alan 7 çeşit kazançtan sadece diğer kazanç ve iratlar safi artış teorisine göre vergilemeye tabi tutulmaktadır diğer 6 kazanç da kaynak teorisine göre vergilenmekte ve kaynak teorisinde; üretim faktörlerinin bir ya da bir kaçının üretime katılması ve gelirin sürekli olması şartı bulunmaktadır. Dolayısıyla servette meydana gelecek her türlü artışı dikkate almamaktadır.

Kaynak teorisinin vergi tabanını daralttığı, vergilemede adalete ters düştüğünü, vergi idaresinin vergide meydana gelen kayıp kaçak konusunda etkinlik sağlayamadığını ve bunların yanı sıra mükellefleri gelir vergisi kapsamında olmayan faaliyetlerde bulunmaya özendirecektir (Ferhatoğlu, 2003: 3).

Bu nedenle ABD, Danimarka gibi ülkelerde olduğu gibi Safi artış teorisini benimseyerek miras, bağış, piyango vb servette meydana gelen her türlü artışın da

 ISBN: 978-625-7029-53-7

vergilemeye tabii tutulması böylelikle Türk Vergi Sisteminde kayıtdışılığın azaltılması amaçlanmaktadır.

2.2.Basit Usulde Vergilendirme Uygulaması Kaldırılmalı ya da Kapsamı Daraltılmalı

Kuaför, taksici, marangoz, terzi gibi küçük esnaf sayılan eski adıyla götürü usul, değişen ve uygulamada bulunan ismiyle basit usul mükelleflere birtakım vergisel avantajlar yaratmıştır. Bu usule tabi olan mükelleflerin defter tutma mecburiyetleri bulunmamakta, defter kayıtlarının tutulması, cari dönem belgelerin korunması ve beyannamelerinin düzenlenmesi bağlı oldukları oda veya birlikler tarafından gerçekleştirilmektedir. Basit usule tabi olmanın bir diğer avantaj ise, gelir vergisi tevkifatı zorunluluğunun olmayışıdır. Bu nokta gerçek kira bedellerine aykırı çok sayıda peçeleme sözleşmesinin yapılması için bir boşluk niteliği taşımaktadır. Böylelikle bir taraftan işyerini kiralayan mükellef basit usule tabi olmanın genel şartlarından birini ihlal etmemekte diğer taraftan işyeri sahiplerinin gelir vergisi beyannamesiyle tarh, tahakkuk ve tahsil edilmesi gereken gelir vergisinin tahakkuk ve tahsil edilememesi sonucu doğmaktadır. Yine burada basit usulde vergilendirilen mükelleflerin yanlarında çalıştırdıkları işçilerin vergi karneleri almaları ve işverenlerin de bunları kontrol etmeleri gerekirken çoğu zaman karneler alınmamakta ve kontrol de yetersiz olduğu için burada da önemli bir vergi kaçağı ortaya çıkmakla birlikte kayıt dışı istihdama da yol açmaktadır. Basit usule tabi mükelleflerin yanında çalışan işçilerinin çoğunun sigortasız çalışması da sigorta primleri açısından bir kaçağa da sebebiyet vermektedir (Organ ve Güler, 2012:192, 193).

2.3.Tüm Gelir Unsurları İçin En Az Geçim İndirimi Müessesesi Getirilmeli uygulamaya konulmalıdır

Kayıtdışı ekonominin en önemli nedenlerinden biri de yüksek vergi oranları olmaktadır. Diğer ülkelere baktığımızda, vergi oranlarının düşürüldüğünü ve mükelleflere "en az geçim indirimi" olarak, belli bir indirim imkanının tanındığını görülmektedir. Türkiye'de de, kayıt dışılığın ve bundan doğan vergi kayıp kaçağının önlenebilmesi için, vergi oranlarının düşürülmesi ve tüm gelir unsurları için en az geçim indirimi müessesi getirilerek vergilemede adalet sağlanmalıdır (Yücel, 2014:251).

2.4.Tüm Gelir Unsurlarıyla İlgili İndirim, İstisna ve Muafiyet Hükümleri İlgili Gelir Unsurunun Bulunduğu Bölümde Toplanmalı

Gelir unsurlarıyla ilgili indirim, istisna ve muafiyet hükümleri, Gelir Vergisi Kanununun başlangıç kısmında sistematikten yoksun bir şekilde yer verilmiştir. Bu durum

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ücretler başta olmak üzere gelir unsurları ile ilgili hükümlerin anlaşılması ve uygulamasında bir takım sorunlar doğurmuştur. Bundan dolayı tüm gelir unsurlarıyla ilgili indirim, istisna ve muafiyet hükümleri, kazanç türü esas alınarak her kazanç türünün bulunduğu bölümün altında toplanarak Kanun daha sistematik ve daha anlaşılabilir hale getirilmesi gerekmektedir (Yücel, 2014:251).

2.5.Tarım Sektörünün Belgelendirilmesine Yönelik Çalışmalar Yapılmalı

Ekonomimizde önemli bir yeri olan tarım sektörünün vergi gelirleri içindeki payı oldukça düşük seviyelerdedir. Sahip olduğu potansiyele rağmen oldukça düşük oranda vergilendirilen bu sektöre ait kayıp ve kaçağın boyutlarının da önemli düzeyde olduğu iddia edilmektedir. İddiaların gerçek olup olmadığı tespit edilmeli, yapılan tüm tarımsal faaliyetlerin kayıt altına alınması ve sağlam bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Yapılması öngörülen muhtemel sistem belge düzeninin yerleştirilerek bu alanda denetimlerin etkin ve verimli bir biçimde yapılmasından geçmektedir. Özellikle yerel birimlerde (merkezi eleman kadrolu) kontrolörlük sistemleri kurulması gerekmektedir (Kızılot ve Çomaklı, 2004:167).

2.6.Ücret Gelirlerinin Vergilendirilmesinde Ayırma Kuramı Esas Alınmalı ve Ücret Üzerindeki Vergi ve Benzeri Yükler Azaltılmalı

Yapılan çalışmalarda ekonomik açıdan, ayırma ilkesi tasarruf eğilimini önleyici bir araç olarak ele alınmakta; emek gelirlerinin tüketim eğilimi, sermaye gelirlerinin tasarruf ve dolayısıyla yatırım eğiliminin yüksek olduğu dikkate alındığında, ayırma ilkesi uygulamasıyla daha hafif şekilde vergilendirilecek emek gelirleri tüketime yönlendirilerek, sermaye gelirleri ise daha ağır şekilde vergilendirilerek aşırı tasarruf eğiliminin önüne geçilip, tüketime özendirilecektir (Saraçoğlu, 2016:43, 44).

2.7. Serbest Meslek Kazançlarının Kavranmasında İlgili Meslek Odaları Görevlendirilmeli ve Bu Örgütlere Yasal Sorumluluk Verilmeli

Mevcut haliyle beyan yoluyla vergilendirilen kazançlarda, özellikle serbest meslek kazançlarında beyan edilen matrahların doğruluğunu test edebilecek düzenlemeler uygulamalarımız da yer almamaktadır. Ayrıca özelliği gereği bu tür kazançların kavranması ve tespiti, diğer gelir unsurlarına göre de bazı güçlükler taşımaktadır. Bu nedenle ilgili meslek odaları devreye sokularak görevlendirilmeli ve bu konuda kendilerine yasal sorumluluk oluşturulmalıdır (Yücel, 2014:254).

2.8. Kentleşmenin ve Turizmin Yarattığı Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi Yoluna Gidilmeli

Rant kavramı (değer artışı), söz konusu iktisadi varlığın bir gider karşılığı olmaksızın, zaman içinde meydana gelen beklenilmezlik ve hak edilmezlik nitelikleri ağır basan Artışları olarak açılanmaktadır. Ülkenin kamu gelirlerinde her vatandaşın payı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bulunmaktadır. Buna göre kamu yatırımlarının ve harcamalarının da bütün vatandaşlarının refahını artırmak ve gelir dağılımındaki dengesizliği ortadan kaldırmak adına yapılması gerekmektedir. Merkezi ve yerel idarelerin yaptığı bayındırlık harcamaları, kentsel dönüşüm projeleri, ulaşım projeleri, imar planları refah seviyesini artıran yatırım ve harcamalardır. Bu nedenle, özellikle kamu yatırım ve harcamalarına bağlı olarak gerçekleşen gayrimenkul değer artışlarının, söz konusu gayrimenkul maliklerinden alınarak yine kamunun yararına Kullanılması gerekmektedir. Son yıllarda, özellikle büyük şehirlerde arsa spekülasyonu yaygın bir durum alırken, inşaatçılar ve arsa spekülatörleri bu yüzden haksız karlar sağlamaktadırlar. Gayrimenkuller üzerinden çeşitli vesilelerle elde edilen kazançların hak edilmemişlik nitelikleri, gelir dağılımını bozucu ve sosyal adaleti zedeleyici etkileri ayyuka çıkmış durumdadır. Bu sebeple gayrimenkuller üzerinden elde edilen söz konusu rantların kamuya beyan edilmesi ve kamunun gereken payı alması gerekmektedir (Kaya, 2011: 89, 90).

2.9.Vergi Affı Uygulamalarının Olağanlıktan Çıkartılmasının Sağlanması

Ülkemizde sık sık çıkartılan ve olağan bir nitelik haline gelen vergi affı uygulamaları hem iyi niyetli mükellefleri cezalandıran ve iyi niyetli olmayan vergi kaçağını teşvik eden, vergi kaçağının peşinde olan bu yolla vergi vermemek isteyen mükellefleri mükafatlandıran bir sistem niteliğindedir Vergi afları kayıt ve belge düzenini tesis nedeniyle yapılmaktadır. Yarattığı adaletsizlik, vergi yükünü belirli kesimlerin sırtına bindirmek, vergi denetimi ve vergi idaresinin çabasını boşa çıkarmaktan baksa bir sonuç doğurmayan vergi aflarının, oluşturulacak yeni vergi politikalarında yer almamalıdır. Aksi halde, nasıl olsa bir vergi affı çıkar mantığı giderek hakim olur ve mükellef vergisini yatırmaktan kaçınır, vergi affı beklentisine bürünür dolayısıyla vergi sistemi islemez bir hal alır (Biçer, 2006:120).

2.10. Serbest Muhasebeciler Mali Müşavirler ile Yeminli Mali Müşavirlerin Yetki ve Sorumlulukları Genişletilmeli

Mesleğe olan güveni ve saygınlığı artırabilmek ve uluslararası düzeyde kabul edilebilir, anlaşılabilir, bağımsız, güvenilir ve karşılaştırılabilir finansal bilgileri elde edebilmek için, yapılması gereken (bazı) çalışma ve düzenlemeler, aşağıda maddeler seklinde sıralanmıştır

- Periyodik meslek eğitiminin artırılması düzen sağlanması (Odalar, Maliye Bakanlığı, üniversiteler v.b. tarafından organize edilen eğitim programlarının sayısının artırılması ve rutinlik sağlanması),
- Maliye ve vergi dairelerinde, konusunda uzman kişilerin istihdamının sağlanması
- Mesleği kaçak olarak icra edenlere yönelik denetimlerin artırılması ve yaptırımlarının ağırlaştırılması
- Meslek mensuplarının sosyal ve psikolojik yönlerde ki gelişiminin sağlanması,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Vergi dairelerinin modernize edilerek uygun hale getirilmesi (Akdeniz, 2010:123, 124).

2.11.Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamasında Kasko Değeri Esaslı Bir Vergilemeye Gidilmeli

Motorlu taşıtlar vergisinin konusu sahip olunan servet olması nedeniyle vergilendirme ölçüsü de bu servetin değeri olmalıdır. Aksi halde vergide eşitlikten ve vergi adaletinden söz edilemez. Servet miktarı ile ödenmesi gereken verginin doğru orantılı olması gerekmektedir. Aynı ödeme gücüne sahip olandan aynı oranda vergi alınması vergileme de daha adil bir uygulamadır. Vergilendirme, kamu maliyesini zarara uğratmayacak şekilde, alınan toplam vergi değişmeden, kasko değeri üzerinden hesaplanmalıdır (Sugözü vd, 2014: 124).

2.12.Vergi Denetimi Artırılmalı ve Boş Kadrolar Doldurulmalıdır

Aşağıda Vergi Denetim Kurulunun 2016 ve 2018 yıllarında yayınladığı faaliyet raporunda yıllar itibariyle mükellef inceleme oranları verilmiştir. Tablodan yola çıkarak mükellef incelemelerinin 2015 yılından itibaren sürekli olarak aşağı yönlü bir ivme de olduğu söylenilebilir. Oranların artırılarak vergilemede adalet ve etkinlik sağlanması gerekmektedir.

Tablo 1: Yıllar itibariyle mükellef inceleme oranları

Yıllar	Mükellef Sayısı	İncelenen Mükellef Sayısı	İnceleme Oranı
2012	2.422.975	46.845	1.93
2012	2.460.281	71.352	2.90
2014	2.472.658	55.284	2.24
2015	2.527.084	58.676	2.32
2016	2.541.016	49.817	1.96
2017	2.636.370	44.182	1.68
2018	2.727.208	44.376	1.63

Kaynak: (VDK, Faaliyet Raporu, 2016-2018).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 2: Vergi Denetim Kurulu Başkanlığında Görevli Kadro Durumu.

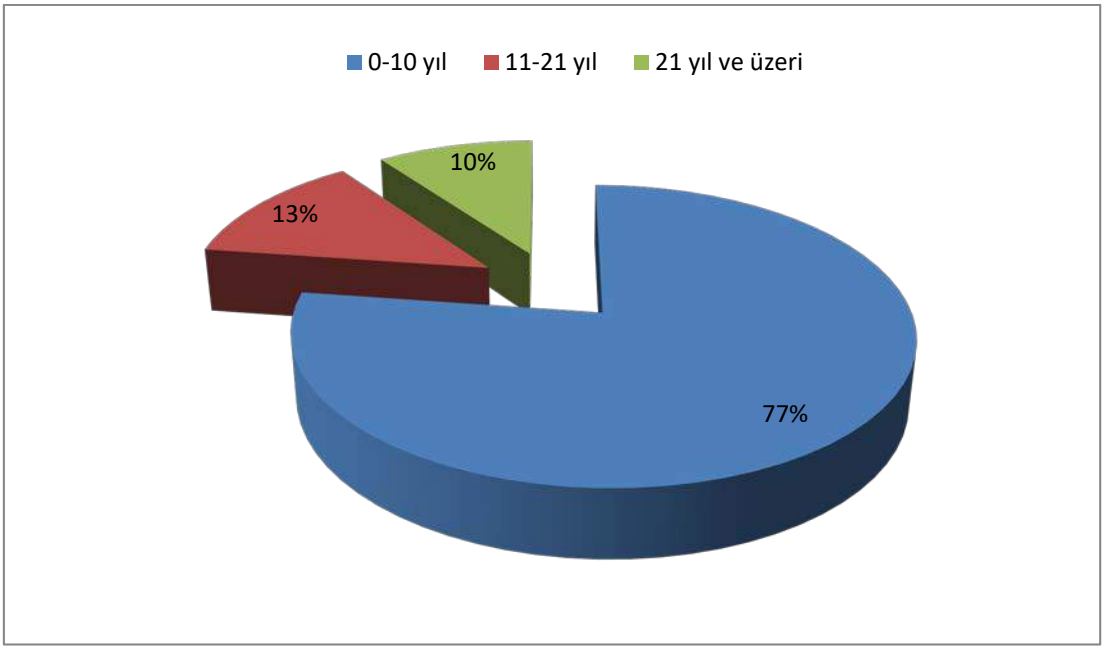
Ünvan	Toplam	Dolu	Boş
Başkan	**1**	**1**	**0**
Başkan Yardımcısı	**6**	**0**	**6**
Vergi Başmüfettişi	**1889**	**220**	**1669**
Vergi Müfettişi	**6494**	**2822**	**3672**
Vergi Müfettiş Yardımcısı	**6855**	**5220**	**1635**
Toplam	**15.245**	**8263**	**6982**

Kaynak: (VDK, 2018: 11).

Tablo Vergi Denetim Kurulun 2018 yılı için yayınladığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığında Görevli Kadro Durumu verilerini içermektedir. Ülkemizde vergi denetimin düşük olmasının ve kayıp kaçak, kayıt dışı ekonomik faaliyet gibi olumsuz durumların kaynaklarından bir tanesi de yukarı da verilen tablodan anlaşılacağı üzere kadrolarda ki boşluktur. Bu boşluğun tüm kadroya oranının %46 olması önemli bir atıl kapasitenin var olduğunu gösterir Yapılacak düzenleme ile boş kadroların dolması sağlanmalı ve vergi denetim oranları artırılmalıdır.

Grafik 1: Vergi Müfettişlerinin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynak: (VDK, 2018: 14).

Başkanlıkta görev yapan Vergi Müfettişlerinin %77'sinin hizmet süresi 0-10 yıl, %13'ünün hizmet süresi 11-20 yıl, %10 'unun hizmet süresi 21 yıldır. Hizmette belli yılını tamamlayan meslek mensuplarının görevden ayrılmalarının önüne geçilerek bu konuda uzman personel kurul bünyesinde bulunmalıdır.

3.Türkiye Gerçekleştirilen Uygulamalar

Bu alanda yapılan çalışmalar, Bağımsız Gelir İdaresinin Kurulması, Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP), E-Teftiş, Kayıt Dışı Ekonomi ve Organize Vergi Kaçakçılığı ile Mücadeleye Yönelik Yapılan Çalışmalar, İnşaat Sektörüne Yönelik Kayıt Dışılığa Yönelik Yapılan Çalışmalar olmaktadır.

3.1.Bağımsız Gelir İdaresinin Kurulması

Bağımsız gelir idaresi ile bir yandan Maliye Bakanlığı'nın siyasi nüfuzunun sınırlandırılması amaçlanırken, öte yandan vergi makamlarının vergi düzenlemelerinde özgür kalması amaçlanmaktadır. Bu durum daha anlaşılır vergi yönetimi reformları yaratabilecektir. Türkiye'de Gelir idaresi, 16.05.2005 tarihinde 5345 sayılı kanunla Maliye Bakanlığına bağlı "Gelir İdaresi Başkanlığı" şeklinde örgütlenmiştir. Başkanlığın taşra teşkilatı ise, doğrudan merkeze bağlı idaresi, başkanlıkları ile vergi dairesi başkanlığı kurulmayan yerlerde bu Kanunun 24 ve 25 inci maddelerindeki görev ve yetkilere haiz vergi dairesi müdürlükleri şeklinde örgütlenmiştir (Gediz, Oral, 2011: 413).

3.2.Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı, bilişim politikasını ve Bilgi Teknolojileri yatırımlarını aşağıdaki vizyonu hayata geçirmek üzere planlayıp uygulamaktadır

- Mükellefi müşteri olarak gören hizmet anlayışı benimsenmelidir,
- Saydam, etkin ve verimli Gelir İdaresi anlayışı hakim olmalıdır,
- Doğru bilgi zamanında üretilmeli ve yönetime sunulmalıdır,
- Etkin denetim sağlanmalıdır,
- Teknolojiyi yakından izleyen idare anlayışı oluşmalıdır,

Bu hedeflere erişmek üzere Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), Vergi Dairesi Tam Otomasyonu Projesi (VEDOP) ile birlikte vergi dairelerindeki tüm işlemlerin bilgisayar yardımı ile yapılmasını sağlayan entegre bir bilgi sistemi projesi olmaktadır. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından uygulamaya konulan VEDOP projesi ile vergi dairesi işlemlerinin tümünün bilgisayarla yapılarak iş yükünün azaltılması, vergi dairesi çalışmalarında etkinlik, verimliliğin artırılması ve bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı bir karar, destek ve yönetim bilgi sisteminin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Uğur, Çütçü, 2009: 10, 11).

VEDOP, ilk olarak 1995 yılında vergi dairelerinin otomasyonu amacıyla bir pilot proje olarak hayata geçirilmiştir. Projenin temel amaçları şu şekildedir;

- Vergi gelirlerine artış sağlanması,
- Mükelleflere sunulan hizmet kalitesinin iyileştirilmesi,
- Maliye Bakanlığı ile sürekli iletişim içinde olan Bankalar ve Gümrük Müsteşarlığı gibi kurumlarla sağlıklı koordinasyonun sağlanması
- Vergi politikalarının ve denetim stratejilerinin belirlenmesinde karar vericilerin ihtiyacı olan bilginin elde edilmesi.

Pilot projenin başarılı olmasından sonra 1998 yılında, VEDOP-I başlatılmış ve iki yıl içerisinde 22 ildeki 155 vergi dairesi ve 5 defterdarlığın otomasyonu gerçekleştirilmiştir. 2004 yılında, daha etkin ve mükelleflerine daha iyi hizmet veren bir gelir idaresi oluşturma çalışmalarının devamı olarak projenin diğer kısımları olan VEDOP-II ve 2007 yılında VEDOP-III başlatılmış olup tamamlanarak tüm mükelleflere ve çalışanların kullanımına sunulmuştur (Uğur, Çütçü, 2009: 10, 11).

3.3.E-Teftiş

Amacı, diğer teftiş faaliyetinde olduğu gibi, idareye yol göstermek ve rehberlik etmek, idareyle karşılıklı olarak iş birliği ve koordinasyon içerisinde, otomasyon sistemi bünyesindeki birimlerin karşılaştıkları riskleri belirlemek, değerlendirmek ve risk yönetimine katkıda bulunmaktır. Yapılan bu katkı, teftiş faaliyetlerine yönelik otomasyon

 ISBN: 978-625-7029-53-7

uygulamalarında, verilerin değerlendirilmesinde ve diğer yeni bilişim teknolojilerinin uygulanmasında hem idare ve hem de mükellefler açısından var olan durumların iyileştirilerek çözümler bulunmasıdır. Bu amaç çerçevesinde mevcut veriler, önceden belirlenmiş kriterler ve risk göstergeleri doğrultusunda seçilerek alınmakta, takiben değişik bilgisayar programları yardımıyla yeniden muhtelif yöntemlerle işlenerek değerlendirilmektedir. E-teftiş faaliyeti kapsamında büyük miktarlardaki veri, kısa süre içinde değerlendirilerek analiz edilebilmekte ve böylece yapıcı, önleyici, caydırıcı, çözüm önericine ulaşılır (VDK, 2017: 21).

3.4.Kayıt Dışı Ekonomi ve Organize Vergi Kaçakçılığı ile Mücadeleye Yönelik Yapılan Çalışmalar

Lüks Otomobil İthalatı Sırasında meydana gelen ÖTV Aşındırmasını Önlemek amak amacıyla Yönelik Yapılan Çalışmalar kapsamında lüks araç ithalini/satışını gerçekleştiren mükelleflerden bazılarının ithalat işlemi sonrasında ticari ilişki içerisinde olduğu diğer mükellefler tarafından araçların yurt içinde birden fazla satışı yapılarak, ÖTV matrahında aşındırma olup olmadığı tespit edilmek istenmiştir. Burada duruma ilişkin riskler hakkında araştırmalar yapılmıştır. Adı geçen otomotiv ticareti ile ilgilenen mükellefler ile sahte belge düzenleme riski bulunan mükellefler arasındaki ticari ilişki, ortaklık ilişkisi, muhasebeci bilgisi ve irtibat bilgileri dikkate alınarak bu ilişkilerden hareketle yapılan işlemlerin örgütlü bir organizasyon yapısı içerisinde yapıldığına dair tespitlerde bulunulmuştur. Diğer yandan, 16.05.2013 tarihinde lüks araç satışı gerçekleştiren 207 mükellefin iş merkezleri, şubeleri ve araç depoları nezdinde fiili envanter ve denetim işlemi gerçekleştirilmiş. Söz konusu çalışmalar sonucunda düzenlenen fiili envanter tutanaklarının değerlendirilmesiyle vergi kayıp ve kaçağına sebep olma bakımından riskli bulunan 142 mükellef hakkında vergi incelemesi yapılmıştır. Bu kapsamda, 2018 yılında incelemesi tamamlanan 4 mükellef ile ilgili 10.148.632 TL matrah farkı, 4.362.046 TL vergi farkı tespit edilerek, 4.496.714 TL ceza kesilmesi öngörülmüştür (VDK, 2018: 53).

3.5.İnşaat Sektörüne Yönelik Kayıt Dışılığa Yönelik Yapılan Çalışmalar

Ankara Organize Vergi Kaçaklığı ile Mücadele Grup Başkanlığının sürdürdüğü bir inceleme ve araştırma görevi kapsamında düzenlenen görüş ve öneri raporu ile inşaat sektöründe kayıt dışılığın yüksek oranlarda olduğu tespit edilmiştir. Müteahhitlerin bünyelerinde çalıştırdıkları işçileri sosyal güvenlik kurumuna kayıtlarını gerçekleştirmeden kayıt dışı olarak ya da taşeron firmaların işçilerini kendi adlarına kayıt ettirerek çalıştırdıkları, farklı sebeplerle inşaat maliyetlerini belgelere dayandıramadıkları ve bu maliyetleri sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge kullanarak karşıladıkları, bu şekilde vergi kayıp ve kaçağına sebep oldukları yapılan incelemeler sonucunda tespit edilmiştir, sektörde 1.376 mükellef vergi incelemesine sevk edilmiştir (VDK, 2018: 53).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÖNERİLER

Türk vergi sisteminde eksik ya da yanlış uygulamalar bulunmaktadır bu uygulamalar genel olarak:

Vergi afları seçim öncesi dönemde 'iktidar savaşları' için kullanılan bir oyun olmaktan çıkarılmalıdır yapılan her vergi affında devlet otoritesi sarsılmaktadır. Aflar vergi ödevini yerine getirmeyen mükelleflerin beklentisi haline gelmekte ne kadar affın, vergi aslını tahsil edilerek affa uğrayan kısmının ceza kısmı olduğu ve yeniden değerleme ile asıl borcun tekrar hesaplandığı savunulsa da vergide adalet ve eşitlik ilkelerine ters düşmektedir. İlk vergi affının 17.05.1924 tarihinde yapılıp günümüze kadar 35 civarında vergi affının çeşitli isimler adı altında (bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına ilişkin kanun) gündeme geldiği ve ülkemizde vergi etiğinin neden zayıf olduğunu gözler önüne sermektedir.

Vergi etiğinin eksikliği ise belki de bütün sorunların temelini oluşturmaktadır. Anasınıfından itibaren ebeveyn ve eğiticiler işbirliği ile bireylere verginin önemi anlatılmalı, bir vatanseverlik göstergesi olarak aşılanmalıdır. Ne uygulanan cezalar ne de teşvikler temelden alınan eğitim kadar güçlü olmayacaktır. Bunun yanı sıra çağımızda bir hayli yoğun olarak kullanılan, sosyal medya, geniş perspektiften bakar isek de görsel öğeler ile vergi bilinci aşılanmalıdır.

Götürü usulünün eksik yönlerini telafi etmek için uygulamaya konulan basit usule bakacak olursa, götürü usulünün açığını telafi niteliğinde olmadığı mükellefe sağladığı avantajlar ile daha çok kayıt dışılığa neden olmaktadır. Bunun nedeni ise çıkarılan kanun ile basit usule tabii mükelleflerin defter tutmaması, tevkifat yapmaması, geçici vergi ödememesi gibi nedenlere dayanmaktadır.

Türk Vergi Sisteminde bütün vergi türleri için indirim, istisna ve muafiyetler oldukça fazla yer almaktadır, yapılacak yeni bir düzenleme ile muafiyet, indirim ve istisnalar güncellenmelidir.

Çıkarılan vergi kanunlarında yer alan ağır dil ve terimler ise vatandaşların anlayamamasına neden olmakta, dil sadeleşerek herkesin anlayacağı düzeye getirilmelidir.

Nakit para kullanımını azaltacak uygulamalara gidilmelidir. Açıklanan verilerde nakit para kullanımını azaldığı dönemlerde kayıt dışılığın da azaldığı gözlemlenmektedir.

SONUÇ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kayıt dışı ekonomi kavramı çerçevesinin genişliği nedeniyle net bir tanımı yapılamayan kavram olarak karşımıza çıkar fakat literatürdeki bütün kavramda ise ortak olan özelliği gerçekleşen faaliyetlerin belgelere dayandırılmaması ve bazı otoriterden saklanmasıdır. Baktığımızda kayıt dışı ekonominin bir değil birden fazla nedeni bulunmaktadır. Ekonomik nedenler, hukuki nedenler ve siyasi nedenler bunlardan bazılarıdır. Aslında ekonominin GSYH oranı %5 ile %10 arasında Olduğu sürece istihdamı artıracak ülke ekonomisini canlandırdığından bile söz edebiliriz. Bütün bunların yanı sıra kayıt dışı ekonomi oranını ölçmek bir hayli zordur, ölçülse bile çıkan sonuçların birbirini ile örtüşmemesi kaçınılmayacak bir durumdur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türk Vergi Sisteminde yer alan eksiklikler ve eksikliklerini düzeltecek düzenlemeler yer almıştır. Ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde ayırma kuramı esas alınmalı ve ücret üzerindeki vergi ve benzeri yükler azaltılmalı, serbest meslek kazançlarının kavranmasında ilgili meslek odaları görevlendirilmeli ve bu örgütlere yasal sorumluluk verilmeli, kentleşmenin ve turizmin yarattığı gayrimenkul rantlarının vergilendirilmesi yoluna gidilmeli, vergi affı uygulamalarının olağanlıktan çıkartılmasının sağlanması, serbest muhasebeciler mali müşavirler ile yeminli mali müşavirlerin yetki ve sorumlulukları genişletilmeli kayıt dışı ekonomi azaltılma yoluna gidilebilir.

Üçüncü ve son bölümde ise günümüzde mevcut olan Bağısız Gelir İdaresinin Kurulması ve Vergi Daireleri Otomasyon Sistemi bulunmaktadır.21. yüzyılın bir sonucu olarak, VEDOP Teknolojiyi yakından izlemeyi, Kurumlar arası bilgi/uygulama değişimini sağlayacak ve mükellefleri Vergi Dairesine getirmeden hızlı ve güvenli hizmet vermeyi gerçekleştirecek bilgisayar altyapısı olarak ifade edilebilir. 3 farklı aşamada gerçekleşen proje e-beyanname uygulaması ile de vatandaşların vergi beyannamelerini internet üzerinden verebilmeleri de mümkün hale gelmiştir. İnşaat Sektörüne Yönelik Kayıt Dışılığa Yönelik Yapılan Çalışmalar ile birlikte burada ki kayıt dışılığın azaltılması amaçlanmıştır**.**

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa, Işık, Nihat (2003), Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, sayı:21: 117-136.

AKALIN, Gülsüm, KESİKOĞLU, Ferdi (2007), Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Ve Büyüme İlişkisi, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(5): 71-87.

AKDENİZ, Mehmet (2010), **Kayıtdışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Önemi ve Çözüm Önerileri**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

AKKOÇ, Feden (2010), **Kayıtdışı Ekonominin Algılanması ve Önlenmesi Çabaları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisan tezi.

BiÇER, Yalın (2006), Türkiye **de Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BOZKURT, Cuma (2014), Kayıtdışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi Ve Türkiye**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13(1): 41-58

ÇOMAKLI, Ertan, KIZILOT (2004), şükrü, Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi, **19. Maliye Sempozyumu**, ss.127-172.

ERDİNÇ, Zeynep (2016), Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeleye Yönelik İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** sayı 4: 39-52.

.FERHATOĞLU, Emrah (2003), Gelir Teorileri Bağlamında Avrupa Birliği ve Türkiye de ki Gelir Tanımlaması ve Sonuçları: Karşılaştırmalı Bir Analiz, **E-akademi Dergisi**, Sayı 19.

GEDİZ ORAL, Burcu (2011), Mali Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri: Türk Vergi Sistemi, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 16(3).

HALLYYEV, Toylymyrat (2004), **Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Politikası,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HAYRULLAHOĞLU, Betül, HEPAKSAZ, Engin (2011), E Devlet Kapsamında VEDOP Uygulamaları ve E Haciz, **Sosyal ve Beşeri Dergisi Bilimler Dergisi**, 3(2).

KAYA, Fatih (2011), Gayrimenkul Rantlarının Vergilendirilmesi, **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı 361: 85-92.

KILDİŞ, Yusuf (2000), Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri, **Vergi Sorunları Dergisi**, sayı 144.

Koç, Neslihan, Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2016, 3(2):85-103.

SARAÇOĞLU, Fatih (2016), Ücretlerin vergilendirilmesinde Ayırma İlkesi Uygulamasının Değerlendirilmesi, **İşve Hayat Dergisi**, 2(3): 41-55.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **Yedinci Kalkınma Planı Vergi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 1996.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TECİM, Burak Ali Han (2008), **Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetiminin Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

UĞUR, A. Atilla, ÇÜTCÜ, İbrahim (2009), E Devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında VEDOP Projesi, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 1(2): 1-20.

YÜCEL, Mehmet (2014), **Kayıtdışı Ekonomi Bakımından Türk Vergi Sisteminin Analizi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

ORGAN, İbrahim, GÜLER, Ahmet (2012), Şehir İçi Ulaşım Faaliyetlerinde Kazancın Basit Usulde Vergilendirilmesinin Yarattığı Vergi Adaletsizliği: Denizli Örneği, **Maliye Dergisi**, Sayı 163: 187-203.

SUGÖZÜ, İbrahim Halil, AYDIN, İbrahim (2014), YILDIRIM, Hüseyin, Vergi Adaleti Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Analizi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı: 32: 115-128.

AY, Hakkı Mümin (2006), Türkiye' de kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü, Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 11: 57-82.

https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/VDK_2016_Faaliyet_Raporu_22.05.17.pdf 12.12.2019

https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/VDK_Faaliyet_Raporu_2017.pdf 12.12.2019

https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/04/VDK-2018-Birim-Faaliyet-Raporu-1102019-002.pdf 12.122019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KRİZLER GÖLGESİNDE TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ: SINIR SORUNUNDAN KÖRFEZ SAVAŞLARINA KISA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Önder A. AFŞAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi, UBF

ÖZET

Osmanlı bakiyesi olan bu iki ülke kuruldukları günden itibaren görece istikrarlı bir ülke geliştirmeye çalışmıştır. Fakat Türkiye ile Irak arasındaki ikili ilişkiler analiz edildiğinde temel parametreleri belirleyen gelişmelerin daha çok büyük güçlerin etkisiyle şekillenen sorunlar ve krizler olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak bakıldığında Ortadoğu uluslararası ilişkiler Doğu ve Batı Bloku arasındaki gerilimler petrol, İsrail faktörü gibi nedenlerden dolayı küresel güçlerin mücadele sahası olmuştur. Son yüzyılda Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler göstermiştir ki bölge ülkeleri büyük güçlerin bölge politikalarının etkisinde kalmaktadır. Türkiye – Irak ilişkilerinde be benzer durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bölgesel güçler, küresel güçlerin gölgesinde bölgeye yönelik politikalar geliştirmişlerdir. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yaşanan Musul – Kerkük sorunundan sonraki dönemde Bağdat Paktının dağılmasına, Birinci ve İkinci Körfez Savaşlarından Kürt Meselesine kadar başlıca krizler üzerinde durulmaktadır. Bu krizlerin ortaya çıkışı, bu süreçte yaşana gelişmeler ve Irak ile ikili ilişkiler üzerindeki etkileri siyasi, ekonomik ve stratejik boyutlarıyla değerlendirmektedir. Osmanlı döneminde aynı siyasi idare altında beraberce yaşamış olan ve Osmanlı Devletinin dağılmasından sonra iki farklı devlet şeklinde varlıklarını sürdüren Türkiye-Irak arasındaki ilişki daha çok Batılı güçlerin etkisi altında şekillenmiştir. Irak'ın bağımsızlığının ilk dönemlerinde İngiltere manda idaresi, Ortadoğu'da Sovyet Rusya etkisi ve Körfez Savaşı sonrası ABD etkisi Bu iki devletin ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Bu anlamda bu ülkeler arasında yaşanan sorunlarda ülkelerin iç dinamiklerinden daha çok dış etkilerin daha belirleyici olduğu söylenebilir. Böylece ikili ilişkilerde yaşanan bu gibi sorunların Irak ve Türkiye ilişkileri üzerindeki belirleyici özellikleri irdelenmektedir. Söz konusu bu krizlerin derin veya ilişkileri kökten etkileyecek krizler olmamasına rağmen diplomatik düzeyde hep belirleyici olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Irak, Büyük Güçler, Körfez Savaşı

TURKEY-IRAQ RELATIONS IN THE SHADOW OF CRISIS: A SHORT REVIEW OF GULF WAR TO THE BORDER ISSUES

ABSTRACT

These two countries, which have Ottoman balance, have tried to develop a relatively stable country since the day they were founded. When analyzed bilateral relations between Turkey and Iraq is possible to say that the basic parameters of the problems and crises shaped by the big powers. In general, international relations in the Middle East; The tensions between the East and the Western Bloc have been the field of struggle of the global powers for reasons such as oil and Israel. The developments in the Middle East in the last century have shown that the countries of the region are under the influence of the regional policies of the great powers. Turkey - Iraq relations be said can be said that a similar situation. In this study, during the first years of the Republic of Turkey in Mosul - Kirkuk issue in the period after the

 ISBN: 978-625-7029-53-7

collapse of the Baghdad Pact, First and Second Gulf War to the Kurdish issue focuses on major crises. It evaluates the emergence of these crises, developments in this process and their effects on bilateral relations with Iraq in political, economic and strategic dimensions. the Ottoman period lived together under the same political administration and continue their existence in two different states after the disintegration of the Ottoman Empire relations between Turkey and Iraq has been shaped under the influence of mostly Western Powers like USA and England. In the early periods of Iraq's independence, British mandate administration, Soviet Russia influence in the Middle East and US influence after the Gulf War were the determinants of the relations between these two states. In this sense, it can be said that the external effects are more determinative than the internal dynamics of the countries. Thus, relations between Turkey and Iraq on determinants of such features are discussed problems in bilateral relations. Although these crises were not deeply or deeply affecting relations, they have always been decisive at the diplomatic level.

Keywords: Turkey, Iraq, Great Power, Gulf War

KRİZLER GÖLGESİNDE TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ: SINIR SORUNUNDAN KÖRFEZ SAVAŞLARINA KISA BİR DEĞERLENDİRME

I. Dünya Savaşı'ndan önce ne Türkiye ne de Irak bağımsız devletler olarak mevcut değildi. Osmanlı imparatorluğu, 1534'te Osmanlılar tarafından imparatorluğa dahil edilen Irak topraklarını içeriyordu. Sonraki dört yüz yıl boyunca, Osmanlı padişahları hem siyasi hem de manevi hükümdardı. Irak I. Dünya Savaşında Osmanlılar mağlup olduğu için İngiltere'nin başını çektiği Batılı güçlerinin bölgeye etkisi arttı. Birinci Dünya savaşı Osmanlı Devletinin tasfiyesi ile sonuçlanmıştı. Bundan önce Kuzeyinde Türkmenlerin ve Kürtlerin yaşadığı bölgeler ile güneyde Basra Körfezine doğru Şiilerin ve Sünnilerin yaşadığı bölgeler dahil olmak üzere Osmanlı idaresi altında yaşamaktaydı. Osmanlı döneminde İran ile olduğu gibi bu bölge ile ve bölgede yaşayan halk arasında ciddi bir krizin veya gerilimin olmadığı söylenebilir.

İngilizler Mondros Mütarekesinden sonra bölgede zengin petrol yataklarının olduğunun farkında olup kuzey bölgelerine doğru giderek Musul'u işgale yönelmiştir. Türkiye ile Irak arasında oluşan ve sonrasında ikili ilişkilerde sorun teşkil eden siyasal sınırlar bu hat boyunca belirlenmiştir (Öke). Bu İngiltere'nin oluşturduğu *de facto* bir durumdu. İngilizler petrol bakımından zengin bölgeleri kontrol altına almayı siyasal bir hedef haline getirmişti. İlk defa Osmanlı devletinden alınan izinlerle 1902 yılında petrol aramaya başlayan İngilizler 1927 yılında Kerkük yöresinde üretime başlamıştır. Türkiye'nin 1923'teki Cumhuriyetin kurulmasından sonraki dönemlerde Irak'ta ayrı bir devlet olarak ortaya çıkmaya başlarken 1923-36'dan itibaren Irak ile ilişkiler İngiltere tarafından yönlendirildi ve İngiltere'nin çıkarına, temel olarak ekonomik olanlara göre şekillendi. Bu gelişmelerle Osmanlı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Devletinden koparılan Irak, İngiliz işgalinden bu güne kadar çeşitli biçimlerde Türkiye'nin dış politikasının gündeminde yer aldı.

Burada dikkate değer husus ikili ilişkilerdeki gerilim noktaları ve gerilim zamanları iki ülkenin kendi aralarındaki ilişkilerden daha çok diğer devletlerin etkisinde şekillenmiştir. Aslında Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Kerkük ve Musul'un durumu Lozan'da da çözülememiştir. Bir dizi siyasi ve askeri gelişmelerden sonra ancak 1926'da çözülebilmişti. İki ülke arasındaki Musul davası ilk önemli problemdi. İngiltere, bu anlaşmazlığı Milletler Cemiyeti gündemine getirdi ve Cemiyet İngiltere'nin etkisinde ve onun taleplerine uygun olarak 1925'te Musul eyaletini Irak'a verilmesine karar verdi. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararında Türkiye'nin tek küçük kazanımı Musul bölgesinin petrol gelirlerinin % 10'unu 25 yıl boyunca alacaktı.

İngiliz güçlerinin Osmanlı Devletine karşı ilerleyişinde stratejik hatlardan biri olan bölge, savaş bittiğinde bütünüyle işgal edilmişti. İngilizler işgalden hemen sonra üç Osmanlı vilayeti Musul, Bağdat ve Basra bölgelerinden oluşan üç Osmanlı vilayetini birleştirilip Irak ismiyle yeni bir devlet kurmuştur. Bölgeye olan İngiliz ilgisinde temel saik, petrol faktörüdür denilebilir. Osmanlı'nın mirası üzerine kurulan yeni devlet Türkiye'yi Kerkük ve Musul'daki petrol yatakları üzerinde sahip olduğu haklarından mahrum etmek için türlü girişimlerde bulunan İngiltere; Lozan görüşmeleri ve Milletler Cemiyeti'nde bu konuda alınan kararlar sayesinde amacına ulaştı. Böylece Bağdat ve Basra'dan sonra Musul da İngiltere himayesindeki yeni kurulmuş olan Irak' dahil edilmiş oldu (Şahin vd., 105-132). Bu gelişmelerle Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-Irak ilişkilerini biçimlendiren en temel faktörün İngiltere olduğu görülür. Irak'ta işgal gücü konumunda olan İngiltere Irak halkı içinde Türkiye'nin Irak için bir tehdit olduğu fikrini yaymaya çalışarak bölge halkı ve özellikle Arap halkı için bu tehlikeden koruyacak güç olduğunu kabullendirmeye çalışarak etkisinin uzun yıllar boyu devam etmesini istemiştir.

İngilizler, bölge halkın sert muhalefetiyle karşı karşıya kalma endişesiyle Ağustos 1921'de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'ın ilk kralı ilan ettiler ve Ekim 1923'de Irak, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Irak ve Türkiye'nin bağımsızlıktan sonra ilişkileri, Musul sorununun 1926 yılında Milletler Cemiyeti'nde Türkiye Cumhuriyeti aleyhine çözülmesi nedeniyle, çok sıcak başlamamıştır (Fromkin; Lewis; Kaymaz; Öke).

Türkiye-Irak ilişkilerini biçimlendiren başka bir etken ise küresel aktörlerle ilişkiler ve bu durumun iki ülke dış politikasını konumlandırma biçimi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye ve Irak aynı kutupta yer aldığı sürece 2. Dünya Savaşına kadar ilişkiler sorunsuz devam etmiş, farklı kutuplarda yer aldıklarında ise çeşitli gerilimler yaşanmıştır. Bu doğrultuda 1930'lardan sonra Irak'ın Haşimi Kralı Gazi ve Atatürk arasında yakın işbirliği içinde olmalarıyla, İkinci Dünya Savaşı'na kadar nispeten istikrarlı ve iyi ilişkilerin kurulduğu bir dönem olarak yaşanmıştır. 1937 Yılında Türkiye, İran, Afganistan ve Irak'tan oluşan bölge ülkeleri arasında imzalanan Sadabat Paktı Türkiye-Irak ikili ilişkilerine olumlu etki yapmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Her iki ülke de Batı'ya yönelik bir dış politikanın ardından 1950'lerden sonra ortaya çıkan iki kutuplu dünyada kendilerini ayrı kutuplara yakın hisseden devletler olarak buldular. Örnek olarak General Kasım'ın Irak kralını devirip SSCB ile yakınlaştığı 1958'de ilişkiler soğurken, kısa süreli de olsa iki ülke askeri çatışmanın eşiğine gelmiştir. Irak'ın Batılı ülkelere iyi ilişkiler kurup geliştirdiği dönemlerde ise Türkiye ile ilişkileri göreli olarak daha iyi olmuştur (Kürkçüoğlu 1972, 121-137).

1949 yılında Türkiye'nin İsrail Devleti'ni siyasi olarak tanıması Türkiye'nin Arap ve Müslüman ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. İsrail'in kurulması ile Arap Türkiye ilişkileri yeni bir dönem girmiştir. ABD'nin etkisi ile Türkiye'nin İsrail devletini tanıması Arap ülkelerinde tepki ile karşılandı. Türkiye bu tepkileri azaltmak ve yeni müttefikler bulabilmek için Irak'la yakınlaşmaya çalıştı ve ABD ve İngiltere'nin aktif katılımlarıyla Bağdat Paktını imzalamıştır. Bununla birlikte Demokrat Parti İktidarı ve Başbakan Menderes döneminde Türkiye'nin Irak ile iyi ilişkiler içinde olduğu söylenebilir.

II. Dünya Savaşı'na kadar Irak'ta İngilizler, Fransızlar ve belli ölçüde SSCB etkiliydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Ruslar hakimiyeti belirleyici olmuştur. Rusları bölgede İstemeyen Batılı güçler II. Dünya Savaşı sonrasında Rusya'nın Ortadoğu'ya girmesini ve yerleşmesini engellemek maksadıyla Bağdat Paktı fikrini ortaya atmışlardır. Bu doğrultuda İngiltere ve ABD'nin önderliğinde Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te "Bağdat Paktı" imzalanmıştır. Ancak bu pakt Arap ülkeleri arasında bölünmeye yol açmış ve bir daha Arap ülkeleri daha sonraki süreçte bir birlik oluşturamamıştır (Armaoğlu, 491). Bu pakta Nisan 1955'te İngiltere, Eylülde Pakistan, Kasım da İran dahil olmuştur. Bağdat Paktı Arap ülkelerinde bir kutuplaşma oluşturmuş ve bu kutuplaşmadan SSCB kazançlı çıkmıştır. Sonucunda Orta- Doğu'da daha etkin konuma gelmiştir.

1958 yılında Irak'taki darbeden sonra Kasım yönetimindeki Irak Pakt'tan çekilmiştir. Bu paktın adı artık CENTO olmuştur. CENTO daha çok üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğinde etkili olmuştur (Kürkçüoğlu,1972: 51-80). Irak'ta ihtilal sonucu Baas Partisi ile birlikte SSCB'nin etkisi görülmeye başlanmış ve bu süreç 1980'e kadar devam etmiştir. 1990'dan sonra SSCB'nin parçalanma sürecine girmesiyle bölgedeki nüfuzunu kaybetmeye başlamış, neticesinde ABD bölgenin tek hakim gücü konumuna gelmiştir. 1960'lı yıllarda Rumlarla Kıbrıs anlaşmazlığı sonucu Türkiye Birleşmiş Milletlere müracaat etmiştir. Ancak Batılı devletlerden beklediği desteği alamamıştır. İkinci Dünya Savaş sonrasında tereddütsüz bir şekilde tek taraflı ve Batı yönlü bir dış politika takip eden Türkiye Batılı ülkelerden yeterince destek görememesi nedeniyle büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Kıbrıs meselesindeki görüşmelerde Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı oy kullanmışlardır. Bunun sonucu Türkiye Orta-Doğu politikasının eksikliğini hissetmeye başlayarak bu alana yönelmeye başlamıştır. Bundan sonra Türkiye dış politikada denge politikasına yönelmiştir. Artık Türkiye Arap ülkeleri ve dolayısıyla Irak'la daha yakın siyasi ve iktisadi işbirliği kurma doğrultusunda hareket etmiştir (Kürkçüoğlu, 2002: 37-38).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Öyle anlaşılıyor ki önümüzdeki dönemde de Irak bütün veya parçalanmış olarak Türk dış politikasının gündeminde kalmaya devam edecektir. Birinci Dünya Savaşı İngiliz himayesinde kurulan Irak ile Türkiye ilişkilerini o günden bu güne etkisi altına alıp şekillendiren başlıca unsurlar şöyle sıralanabilir: Osmanlı Devletinden kalan tarihsel miras, sömürgeci İngiliz idaresinin etkisi, jeopolitik konumdan kaynaklanan faktörler, Türkiye'yi terör ve güvenlik bakımından etkileyen Kürt sorunu ve ABD ve Avrupa'nın Kürt sorununu kartını elinde bulundurmak ve son olarak ekonomik ilişkiler. Bunun yanısıra Irak'ın çoklu kimlikleri mezhepsel, etnik, yerel, ulusal ve ulus ötesi olarak düşünüldüğünde, bazı dönemlerde bu kimlikler Irak'ın dış siyasetinde etkili olmuş, duruma göre Türkiye ile ilişiklerinin yönetilmesinde daha ön planda olmuştur (Sever, s.93-113)

Ülkedeki önemli Şii nüfus, kuzeyindeki Kürt nüfus komşuları ve özellikle Türkiye ile ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Zira bu farklılıklar Batılı ülkelerin bölgeyi kendi iktisadi ve siyasal çıkarları doğrultusunda şekillendirmek üzere Irak'ın iç işlerine karışmak için önemli bir koz veriyordu. Kürtlerin Irak'ta sık sık dışarıdan destek bularak ayaklanmalarına neden olmuştur. Birçok kez Kürtler, siyasi sınırları gözardı ederek komşu ülkelerle güvenli bölge arayışı için ilişki kuramaya gayret etmişledir. Benzer şekilde Türkiye'den kaçan teröristeler veya güvenli alan olarak gördükleri Irak'ı kullanmışlardır. Bu durum ise Irak merkezi hükümet ve Türkiye arasında zaman zaman sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Küresel güç dengelerde olduğu gibi bölgesel dengelerde meydana gelen dalgalanmalar ve rekabet de Türkiye ve Irak ilişkilerini etkilemiştir. İran-Irak savaşı döneminde ise ilişkilerde daha ılımlı bir dönem yaşanmasına sebep olmuştur. İran ile ciddi sorunlar yaşadığı ve çatışma durumuna geldiği zamanlarda Irak, Türkiye'ye daha yakın olma gayreti içine girmiştir. Benzer şekilde Suriye ile sorunlar yaşadığı dönemlerde de Irak zayıf düşmemek ve dış politikasında dengeyi korumak üzere Türkiye ile iyi münasebetler içinde olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren Türklerden Türkiye ile olan soy ve kültür bağlarının öne çıkmaması için Irakta Arap milliyetçiliğini politikalarıyla resmi olarak uzun süre Türkmenler diye söz edilmiştir. Bu durum da ilişkilerde zaman zaman gerilim kaynağı olmuştur. Ancak 1970'lerden itibaren Türkiye-Irak ilişkilerinde yeni sorunların meydana gelmiştir. Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde kurmayı planladığı barajlar Irak'la da ilişkilerde sorun haline gelmeye başlamıştır. Suriye ve Irak Türkiye'yi Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımı meselesinde bir anlaşma yapmaya zorlamışlardır. Bu dönemlerde aralarında birçok mesele bulunan Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının paylaşımı konusunda Türkiye karşısında birleşebilmişler ve su konusunu Arap Ligi ortamında Türkiye ile Arap Dünyası arasında bir mesele şekline çevirme uğraşı içine girmiştir. Doğal olarak bu durum Türkiye'nin tepki göstermesine neden olmuştur. 1980'lerden sonra Türkiye ile Irak arasında PKK meselesi ilişkilerde bir sorun kaynağı olmaya başlamıştır. Zira Irak yönetimi PKK'yı Türkiye'ye karşı gerektiğinde kullanabileceği bir koz olarak değerlendirmeye başlamıştır. Nüfusunun önemli bir kısmı Kürt olan Irak bunu daha fazla

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sürdürmesinin mantıklı olmadığı düşüncesiyle bu doğrultuda sürekli bir siyaset izlememiştir. Irak'ın PKK'ya sağladığı destek, uzun süreli olmamıştır. Zaten İran-Irak savaşı ve Körfez Kriziyle Irak'ın Türkiye sınırındaki kontrolü giderek zayıflamıştır. Irak ülkenin kuzeydeki Kürt bölgelerindeki hakimiyetini kaybetmiştir. Bu bağlamda Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Irak'a dair dış politikası bölgede esasen Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur.

Bunların yanında iki devlet arasında işbirliği alanlarının olduğunu söylemek de gerekir. Ortak tarih, coğrafya ve sosyal özelliklerle ilgili bu alanlardan ilki, Kürt gruplarla mücadele olarak söylenebilir. İkincisi, 1970'lerden itibaren sıçrayan ve sınırlanan gelişmiş Türkiye-Irak ticari bağlarının ekonomik, ticari ve sosyal ilişkilerinde kaydedilen ilerlemedir. Üçüncüsü, Türkiye ve Irak'ın Türkiye'ye suya bağlılığı, Irak'a petrol ve Türkiye'yi suya bağlı olarak bağlamasıdır. 1977 ve 1984'te inşa edilen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hatları ile Türkiye, Irak'ın petrolünü dış pazarlara transfer etmesine yardımcı oldu Irak, Dicle ve Fırat sularından yararlanmıştır.

Türkiye Irak ilişkilerini belirleyen faktörlerin 1990'ların başından itibaren değişmeye başlamıştır. 1990'lar sonrası iki kutuplu dünya sona erip Sovyetler Birliği öncülüğündeki Doğu Bloku parçalanınca Batılı güçlerin ve özellikle ABD'nin Ortadoğu'ya bakışı değişmeye başlamış, ilgisi artmaya başlamıştır. Yeni dönemde ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin Ortadoğu'ya dair değişen planları tüm Ortadoğu bölgesinde dengeleri değiştirecek ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirecek gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmeler aslında Bölge ülkeleri ve küresel ölçekte gelişmeler için bir dönüm noktasıydı. Daha sonra kendisini küresel lider olarak gören ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" olarak anılacak bölgeye dair planlarının ilk işareti de Kuveyt'i işgal eden Saddam yönetimindeki Irak'a askeri harekât yaptırımlar ve Irak'ın işgali ile sonuçlanacak gelişmelere sebebiyet vermiştir. Saddam'ın Kuveyt'i işgali ABD'ye Orta Doğu'ya daha daha kuvvetli olarak yerleşme imkânı vermiştir. Bu gelişmeler Türkiye ve Irak ilişkilerini de çok yakından etkilemiş, ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Neticede Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte Türkiye'nin Batı ile birlikte hareket etmesi iki ülke ilişkilerini germiştir. Bu çerçevede Türkiye-Irak ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkilerinin gölgesinde, bölgesel dengelerin değiştiği, yeni aktörlerin güç kazandığı ve belirsizliklerle dolu yeni bir istikamete doğru sürüklenmeye başlamıştır (Aydın). ABD, Saddam rejimini değiştirmek için Kürt grupları öne çıkartırken, Türkiye ise Kürt grupları ile yakınlaşan ABD'nin bu tutumunu şüphe ve endişeyle karşılamıştır. Zira Güneydoğusunda yoğun Kürt nüfusa sahip Türkiye Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin kendi toprak bütünlüğünü tehlikeye sokacağını düşünmekte ve bunu bir beka sorunu olarak görmekteydi. Bu gelişmeler yalnızca Irak ile ilişkilerinin bozulmasına sebep olmakla kalmamış, Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin de bozulmasına yol açmıştır. Türkiye ABD arasında bugüne kadar uzanan sorunlu ilişkilerin temelini hazırlayan bu gelişmeler iki ülke ilişkilerinin yeniden tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bütün bu gelişmeler sonuçları bugünü etkileyecek kadar sorunlu bir dönemin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

başlangıcını teşkil etmiştir. Yaşan bu gelişmeler tüm bölge ülkeler için yeni ilişkiler dönemini başlatmıştır. Aynı zamanda Türkiye ABD ilişkilerini ve Türkiye-Irak ilişkilerini de önceki dönemlerden farklı bir sürece götürmüştür. Bu bağlamda Türkiye-Irak ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkilerinin etkisinde ve gölgesinde, bölgesel anlamda güç dengelerin değiştiği, yeni aktörlerin kuvvetlendiği, beraberinde belirsizliklerle dolu yeni bir döneme doğru yönelmeye başlamıştır.

SONUÇ

Türkiye Irak ilişkileri Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra dalgalı bir seyir izlese de, ilişkilerin şekillendiren ana etkenin, Batılı Devletlerin, ABD'nin, Sovyetler Birliği gibi büyük güçlerin bölgeye karşı izledikleri politikalar olduğu söylenebilir. Dikkat çekici nokta Osmanlı idaresi altındayken Irak adı altında bir yönetim veya bölge yoktu. Bununla birlikte bugün Irak olarak isimlendirilen alan Osmanlı döneminde Basra, Bağdat ve Musul olarak üç idari bölgeye ayrılmıştı. Ancak İngilizler Bölgeye hakim olabilmek ve uzun yıllar etkilerini sürdürebilmek için, Araplardan, Kürtlerden ve Türklerden oluşan bölgeyi ve Sünni ve Şii olarak mezhebe mensup halkı aralarındaki ihtilafı kullanacak ve körükleyecek şekilde bir devlet çatısı altında birleştirmiştir. Zira amaçlanan daha sonra işbaşına gelecek yönetimler çok kuvvetli olması ve birlik beraberlik içinde olması istenmemiştir. İşte Birinci Dünya Savaşı sonucu bu mantıkla kurgulanan Irak devletinin Türkiye ile ilişkilerinde de söz konusu durum belirleyici olmuştur. Batılı devletlerin iktisadi ve siyasi çıkarlarına uygun olarak onların etkisinde olabilecek şekilde Irak'ın idaresi sağlanmak istenmiştir. Zaten bugün bakıldığında hukuki anlamda tam olarak ayrılmasa bile Irak fiilen Kuzeyde Kürtler, Güneyde Şiiler ve ülkenin Orta bölgesinde Sünnilerin etkili olduğu bir devlet olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Irakla ilişkileri 1990'lara kadar yani Körfez Savaşına kadar olan dönemde temelde iki dönemde incelenebilir. Bunlardan ilki İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde her iki ülkenin de Batılı devletler yanında yer aldığı aynı ittifaka yakın ülkeler olarak siyasal yaşamlarını sürdürdükleri dönem. Diğeri ise Irak'ın ülke içinde yönetim değişikliğinin görüldüğü İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Burada Batı ittifakının bir parçası olan ve dış politikasını ona göre şekillendiren bir Türkiye vardır. Ancak bunun yanında Sovyetler Birliği etkisi altında olan Ortadoğu ve bir Irak devleti mevcuttur. Bu durum bize şunu göstermektedir ki; her iki devlet arasında ciddi anlamda anlaşmazlıklar ve dış politika sorunları bulunmamasına rağmen büyük güçlerin etkisi altında ve onların yönlendirmesiyle zaman zaman krizler yaşamışlardır. Bu sorunlar veya krizler aşılamayacak boyutta olmamasına rağmen bu anlamda var olagelmiştir. Her iki ülkenin kendi iç dinamiklerinden veya kendilerinden kaynaklı sorunlardan çok ilişkilere Büyük güçlerin etkisiyle şekillendiği, yönlendirildiği görülür.

1990'lı yıllarla birlikte Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan ve ABD ve Batılı güçlere bölgeye müdahil olması için emsalsiz bir fırsat sunan körfez savaşı bölgeyi, bölge içi dengeleri, Türkiye Irak ilişkilerini ciddi anlamda derinden etkilemiştir. Birinci Körfez

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Savaşında daha güçlü olan Saddam yönetimindeki Irak, Türkiye'nin Kürt sorunu, ekonomik ilişkilerin zarar görmesi, petrol boru hatları gelirlerinden mahrum olma pahasına ABD yanında yere almasına tepki göstermiştir. Burada da Batılı güçlerin etkisiyle şekillenen ikili ilişkilerin olduğu görülür. Ancak 2000'lerden sonra ABD'nin Irak'ı işgaliyle Saddam sonrası Irak ile ilişkilerde bir belirsizlik, istikrarsızlık olduğu görülür. Zira Türkiye'nin karşısında Irak'ın tamamını temsil ettiğine inandığı güçlü bir meşru hükümetin olmadığı görülmektedir. Bu anlamda bugünkü Şiilerin etkisinde kalan Irak yönetimi ve bölgesel Kürt yönetimi ile ortak çıkarlar doğrultusunda karşılıklı işbirliğine dayalı ilişki kurma arayışı devam etmektedir.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, Fahir. (1984); **20.Yüzyılda Türk Siyasi Tarihi,** Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Aydın, Mustafa (2002). **Ten Years After: Turkey's Gulf Policy (1990-1991) Revisited,** Londra, FrankCass, 2002

Sever, Ayşegül (2003). Irak'ın Çoklu Kimlikleri, Dış Politika Ve Türkiye-Irak İlişkileri 1923-2003, **Akademik Ortadoğu,** cilt.8, ss.93-113.

Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Yüce (2014). "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, 8/15, ss. 105-132

David Fromkin (1993). **Barışa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?** 1914-1922 (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Kitapları.

Lewis, Bernard (1996). **Ortadoğu** (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Kitapları.

Kaymaz, İhsan Şerif (2003). **Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal bir İnceleme,** İstanbul, Otopsi Yayınları.

Öke, Mim Kemal (1992). **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan sorunu 1918-1926,** Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Al-Jumaily, Qassam Kh. ve İzzet Öztoprak (1999). **Irak ve Kemalizm Hareketi** (1919-1923), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Canatan, Yaşar (1996). **Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958),** Ankara, Kültür Bakanlığı.

Kürkçüoğlu, Ömer (1972). **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970),** Ankara, Sevinç Matbası.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2002). "Türk dış politikasının ana ekseninde tarih, coğrafya ve konjonktür iç içe olmak zorundadır", **Türkiye Günlüğü,** 68.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KÜRESELLEŞMENİN GÜNÜMÜZE KADAR SERÜVENİ VE EKONOMİK GÜCÜ FARKLI SEVİYELERDE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

Ömer Burak YEL

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Yönetim Bölümü, Fatih, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Küreselleşme günümüz dünyasında en çok konuşulan kavramlardan biri haline gelmiştir. İnsanların yaşadığı sosyal ortam, farklı düşünce yapıları gibi nedenlerden dolayı küreselleşme üzerinde tanım birliği bulunmamaktadır. Küreselleşme, bir kesimce dünyada meydana gelen bütün olayların nedeni olarak görülürken, bir kesim tarafında modernleşme ve çağdaşlaşma ile eş değer tutulmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte ülkeler arasında başta ekonomik olmak üzere siyasal sosyal, kültürel açıdan bütünleşme büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu süreç sadece gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri de etkilemiştir. Bazı kesimler küreselleşmenin dünyada refahı arttıracağını, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkları azaltacağını ifade ederken bazıları da aynı kavramı sömürgeciliğin modern yaklaşımı olarak ifade etmişlerdir. Küreselleşme kavramına ilişkin bir yandan olumlu yaklaşımlar varken (Aşırı Küreselleşmeciler), diğer yandan bu süreci çok şiddetli bir şekilde eleştiren olumsuz yaklaşımlar (Küreselleşme Karşıtları) bulunmaktadır. Ayrıca küreselleşme sürecine daha tarafsız yaklaşan (Dönüşümselci)görüşlerde bulunmaktadır.Özellikle 2000'li yılların başlarında Sovyetlerin yıkılması, sosyalist bloğun çökme aşamasına gelmesi küreselleşme anlayışının toplumlarda daha fazla karşılık bulmasına neden olmuştur. Fakat, 2008 kriziyle birlikte bu düşüncede aşınmalar yaşanmış, küresel ticaretin durgunlaşması ve Amerika'ya karşı ekonomik olarak güçlenen Çin, Hindistan gibi ülkeler küreselleşme fikrinin daha çok tartışılmasına neden olmuştur. Çalışmanın amacı küreselleşme kavramını ve kavrama yönelik çeşitli tanımlamaları anlatmak, küreselleşme kavramının tarihsel süreçteki gelişimi açıklamak ve aynı zamanda küreselleşmenin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkilerini ortaya koymak, çeşitli örnekler üzerinden konuya açıklık getirmektir. Eldeki veriler ışığında, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasından seçilmiş ülkelerin süreçle birlikte kazanç veya kayıpları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Amerika, Az Gelişmiş Ülkeler, Çin, Hindistan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ABSTRACT

Globalization has become one of the most talked about concepts in today's world. There is no unity of definition on globalization due to reasons such as social environment and different thinking structures. While globalization is seen as the cause of all the events taking place in the world by some, modernization and aggiornamento are equated on one side. With the process of globalization, political, social, cultural integration between countries has been affected to a great extent. This process has affected not only the developed countries but also the developing and underdeveloped countries. Some have stated that globalization will increase prosperity in the world and reduce the differences between developed and developing countries while others have expressed the same concept as the modern approach of colonialism. While there are positive approaches to the concept of globalization (extreme globalization), on the other hand, there are negative approaches (Anti-Globalization) that criticize this process very strongly. In addition, there are more neutral (Transformationalist) views on the process of globalization. However, with the 2008 crisis, this thought eroded and global economic stagnation and countries such as China and India, which were economically strengthened against the United States, led to the discussion of the idea of globalization. The aim of the study is to explain the concept of globalization and its various definitions for the concept, to explain the development of the concept of globalization in the historical process, and also to reveal the effects of globalization on less developed countries, to clarify the issue through various examples. In the light of the given data, we will try to analyze the gains or losses of developed, developing and underdeveloped countries.

Keywords: Globalization, America, Less Developed Countries, China, India

1)GİRİŞ:

Küreselleşme, sermaye, emek ve yenilenmenin entegrasyonu olarak tanımlanabilecek bir kavram olup, yabancı sermayenin farklı coğrafyalara girmesi, ekonomik bütünleşmenin artması gibi nedenlerle dünyanın bütünleşmesi olarak ifade edilebilmektedir. Küreselleşme kavramının sosyal bilimlere girişi ise Marshall McLuhan'ın, ''Küresel Köy'' kavramıyla gerçekleşmiştir. (Cebeci, 2011) Bu tanımda da gördüğümüz üzere, dünyanın tek bir pazara dönüşmesi, ekonomik serbestleşme ve ülke ekonomilerinin karşılıklı bağımlılıkların artması da küreselleşmenin getirilerinden birisidir. (Aytekin, 2013) Küreselleşme, dünyanın ve coğrafyanın küçülmesine karşın, insanlığın birikimin artması ve bu ikisinin kazançlarıdır. IMF ise, ticaret ve de finans yapısının entegre olması tanımını yapmıştır. (Aydemir & Kaya , 2007)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bir diğer tanımına bakarsak, küreselleşme birçok alanda evrensel olan değerlerin, yerel sınırları aşarak dünyanın genelinde yayılmasıdır. (Özkan, 2006) Demokrasi, insan hakları gibi değerlerin toplumların genel özlemleri olarak görülmeye başlanması, bazı kültürlerin kendine has olan motif ve müziklerin evrensel anlamda talep edilir duruma gelmesi, yerel sınırların aşılması ve küreselleşme açısından örnek verilebilir.

Küreselleşme tek taraflı bir yapı olmayıp; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, sanat, spor gibi farklı alanlarda da dönüşümlerin yaşandığı bir alandır. Kavrama farklı ideolojik pencereden bakanlar farklı yorumlar yapmaktadır. Marksist düşüncede olan isimler emperyalizmin bir aparatı ve kapitalizmin yayılması olarak görürken, Thomas Friedman dünyanın farklı noktalarında heterojen durumda bulunan insanların benzemeye başlamasıdır.

Küreselleşme kavramı toplumları son otuz yıldır etkileyen bir süreç olmuştur. Bundan dolayı henüz dinamik bir kavramdır ve her görüşe göre farklı tanımlar yapılmakla birlikte, kavramın savunucuları da o dönemin konjonktürüne göre değişmektedir.

1)KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI:

Küreselleşme yaklaşımları temel olarak üç farklı yaklaşım altında vuku bulmaktadır. Bunlar; küreselleşme taraftarları, şüpheciler ve küreselleşmeye ılımlı bakanlar olarak değerlendirilebilir.

1.1.KÜRESELLEŞME TARAFTARLARI

Küreselleşme taraftarları bu sürecin uluslararası ticaret açısından son derece olumlu sonuçları olacağını düşünen, aşırı küreselleşmeciler görüşlerini genel itibariyle 1980 ve sonrasında oluşan neoliberal düşünceye dayandırmaktadır, klasik düşüncede yer alan, ‘’laissez faire laissez passer’’ düşüncesini savunup, piyasanın kendi kendine dengeye geleceğini ve devletin karışmaması gerektiğini savunmuşlardır. Bununla birlikte, sanayi devrimi ve sonrasında oluşan ulus devlet anlayışının artık son bulduğunu, deregülasyon ve özelleştirmeler yoluyla küresel sermayenin ülkelere girmesini savunmaktadırlar. (Bayar)

1.2.KÜRESELLEŞME KARŞITLARI

Şüpheciler olarak da adlandırılan bu kesim küreselleşme kavramını milletlerin yapısını bozmaya çalışan, sermaye yanlısı bir süreç olarak görmektedir. Küreselleşmenin organik bir durum değil, dayatılan bir süreç olduğunu savunan bu görüşe sahip bazı sosyal bilimciler, emperyalizm ve küreselleşmenin çok benzer olduğunu söylemiştir. Küreselleşme karşıtlarının konuyu ele alışı genel olarak, ulus devlete yaklaşım açısından olmuştur, küreselleşme bir sistem olmayıp bir aldatmacadır. (Esgin, 2001) Emperyalizm,bir devletin başka bir devleti genellikle kendi çıkarları doğrultusunda etkileme ve böylelikle diğer devletin kaynaklarından yararlanmasıdır. (Güngör, 2019)Ulus devletin yıkılıp, uluslararası sermayenin içerisine çekileceği düşüncesi bu yapının özünü oluşturmaktadır. Küreselleşme karşıtlığını aşağıdan küreselleşme kavramı olarak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tanımlayabilmekteyiz, sermayenin ve seçkin sınıfların bir araya gelerek toplumların gidişatına yön veren ve yukarıdan küreselleşme olarak görülecek kavrama bir alternatif de olmaktadır. (Çetin, 2008)

Arıboğan'a göre küreselleşmenin asıl savunucuları devletler değildir lakin küreselleşme karşıtı hareketlerin temelinde genelde devletler yer almaktadır. (Arıboğan, 2017)

1.3.DÖNÜŞÜMCÜLER

Aşırı küreselleşmeciler ile şüpheciler arasında kalan bu grup küreselleşmeye karşı olmamakla birlikte sürecin sorunlar olmasını belirtmesine karşın sonucunda küreselleşmenin olumlu etkilerinin devreye gireceğini düşünmektedir. Şüphecilerin dile getirdiği herhangi bir değişiklik olmadı düşüncesine karşı çıkan bu görüş küreselleşme sayesinde önemli kazançların elde edildiğini savundu. Toplumların birçok anlamda değişmesinin motorunun küreselleşme olduğunu savunan bu görüş genel itibariyle dönemin şartlarında olduğunda kabul edilen bir küreselleşme anlayışının olduğunu ama kesin doğru olduğunu da düşünmüştür.

Küreselleşmenin şüphecilerin savunduklarının aksine herhangi bir sömürü aracı olarak kullanılmak zorunda olmadığını, karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle entegrasyonun geleceğini söylemişlerdir.

Ulus devletin artık bittiğini düşünen Aşırı Küreselleşmecilere karşı, ulus devletin mevcut yapısının küreselleşmeyle sorunlar yaşadığını fakat devlet otoritesini dönüştürücü etkisinin olduğunu söylemiştir.

2.KÜRESELLEŞMENİN TARİHÇESİ

Küreselleşme kavramında olduğu gibi tarihçesinde de birçok farklı yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Kimi düşüncelere göre insanlık tarihi kadar eski olan bu kavramın kullanımını literatüre yeni girmiştir.

Küreselleşmeyi üç ayrı döneme ayırabiliriz:

1)19.yüzyılın sonları ve Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem

2)Birinci Dünya Savaş ve İkinci Dünya Savaşı arası dönem

3)1950 ve sonrası dönem

Birinci dönemde, küreselleşme özellikle ekonomik anlamda etkili olmuştur. Hızlı liberalleşmenin yaşandığı dönemde gümrük vergileri düşmüş ve uluslararası ticaret hızla artmıştır. Küreselleşmenin birçok anlamda yükseldiği bu dönem, Birinci Dünya Savaşıyla birlikte son bulmuştur.

İkinci dönem, içerisinde Büyük Buhran'ın bulunduğu, İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemi kapsamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği savaş sonrası küresel anlamda bir barışın henüz sağlanamamış olması, ekonomik anlamda uluslararası ticaretin öneminin ve liberal tezlerin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sorgulanmasına neden olacak büyük bir krizin yaşanması, siyasal anlamda faşizme varan aşırı milliyetçilik düşüncesinin toplumlara egemen olması, Sovyetler Birliği'nin hızlı kalkınma oranları yakalamasıyla planlamacı ve içe dönüşümü savunan görüşlerin yükselmesi küreselleşme açısından son derece olumsuz sonuçlar yaratmıştır.

Üçüncü dönem, İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan bir dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliği aşırı milliyetçilik düşüncesinin zararlarının toplumlar tarafından görülmesi, yapısal bir barış ortamının kurulmaya çalışılması, Soğuk Savaşın başlayıp sıcak çatışmaların yerini blokların yarışmasına bırakması, bunun da teknolojik gelişmeyi tetiklemesi gibi nedenlerdir. Bunların sonucunda bu dönemde küreselleşme yükselmiştir.

Küreselleşmeyi dönemlere ayırma konusunda da birçok farklı görüş olduğunu görmekteyiz. Scholte'ye göre; birinci dönem, 18.yüzyıla kadar olan dönem, ikinci evre 1850-1950 arası olan dönem ve son evre de İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan dönemdir. İki tanımda da ve diğer birçok tanımda da görebileceğimiz üzere sosyal bilimciler 18.yüzyılın başlarında Dünyanın çok daha küresel bir yapıda olduğu ve uluslararası ticaretin de bunda önemli bir etkisi olduğunu düşünmüşlerdir. (Özdemir, 2006)

Bozkurt'a göre ise, tarihte daha önce görülmedir şekilde insanların entegrasyonu artmış, insanların ana dilleri yanında yeni diller öğrenmesi ve kültürlerin birbirine yakınlaşması yeni bir kültüre mi gidildiği tartışmalarını açmıştır. (Bozkurt, 2015)

3.KÜRESELLEŞMEYİ ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER VE KÜRESELLEŞME TÜRLERİ

Küreselleşme güncel dönemde de devam eden ve sosyal bilimler açısından tartışma konuları açtıran bir alandır. Küreselleşmenin türlerine baktığımızda karşımıza; ekonomik, siyasi, hukuki boyutlarla birlikte teknolojik boyutlar da çıkmaktadır. (Ekiz, 2010)

3.1.TEKNOLOJİK BOYUT

Küreselleşme dinamiğinin ilerlemesinde teknoloji çok etkili olmuştur. İletişimin artması, ulaşım maliyetlerinin azalması, ürün farklılaşmasının artışı, aşırı üretimden dolayı sermayenin yeni pazarlar araması teknolojik gelişmelerin küreselleşmeye etkilerinden olmuştur. (Adıgüzel, 2013)

3.2.EKONOMİK BOYUT

Küreselleşmenin en temel dinamiklerinden bir tanesi teknoloji olmasına karşın, değişimden en çok etkilenen alan, ekonomik alan olmuştur, bu etkileşim ekonomik olmakla kalmayıp toplumsal etkilere de yol açmıştır. (Çelik, 2012)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.3.GÜVENLİK BOYUT

Güvenlik tarihsel olarak bir toprak parçasını kontrolünde tutan devletler tarafından yapılmış ve siyasi tehditler buna göre belirlenmiştir. Dönem dönem ittifaklar yapılsa da ana amaç devletin kendi sınırlarını koruması olmuştur. Lakin küreselleşmenin artışıyla devletler ortak tehdit algıları belirlemeye başlamış ve NATO gibi ittifaklar kurarak ortak güvenlik mekanizmaları oluşturmuşlardır. 2000'li yıllarla birlikte terör faaliyetlerinin artışı da küreselleşmenin yeni dinamiğinin güvenlik mekanizması olarak görülebilir.

3.4.ÇEVRESEL BOYUT

Kapitalizmin tarihsel olarak aşamadığı sorunlardan birisi doğanın tahribatı sorunudur. Dünya üzerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak artan nüfus, sanayileşme gibi etkenlerden dolayı çevresel problemler artmaktadır. Küreselleşmenin artışıyla birlikte çevre sorunları da dünyanın tamamını etkileyen bir duruma gelmiştir.

4.KÜRESELLEŞMENİN AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

19.yüzyılın sonrasında başlayan küreselleşme hareketleri iki büyük Dünya Savaşı, yaşanan büyük buhran ve artan risklerden dolayı kesintiye uğramıştır ancak 1970'li yıllardan sonra yaşanan petrol krizi, Soğuk Savaşın yumuşaması gibi nedenlerden dolayı küreselleşme artmaya başlamış, ABD'nin doların değerini altına göre ayarlamaktan vazgeçmesi üzerine ekonomik anlamda küreselleşme artmıştır. (Kazgan, 2016)

Bu dönemde yasalar anlamında da Washington Konsensüsü önemli bir yer tutmaktadır. Latin Amerika için hazırlanan bu yapı daha sonrasında birçok gelişmekte olan ülke için de önerilmiş ve finansal liberalizasyonun hız kazanmasına neden olan etkilerden biri olmuştur.

Washington Konsesüsünun kriterleri; mali disiplin, özel mülkiyetlerin korunması, finansal reform, serbest ticaret önündeki engellerin kaldırılması, kamu harcamalarının özelleştirilmesi gibi neoliberal kriterlerdir. (Yıldız, 2016)

1980'li yıllarda başlayan ve Soğuk Savaşın bitimiyle hızlanan küreselleşme sürecinde ülke ekonomilerinin yapısında değişmelere yol açmıştır.

Türkiye ve Arjantin ekonomilerinin yapısını incelediğimizde,

Türkiye, Globalization index(0-100) endeksine baktığımızda 1970 yılından itibaren küreselleşme konusunda yukarı doğru ivmelenen bir ülkedir. Aynı yıllarda ithalatın yükseldiğini görmekteyiz. İthalatın GDP'ye oranı genel itibariyle artış gösterirken, ithalat kriz dönemleri dışında sürekli artış göstermiştir. Bununla birlikte ticaret dengesi de genel itibariyle olumsuz sonuçlar vermiş, ithalatın artışına karşın ihracat konusunda aynı gelişme gösterilememiştir. Doğrudan yatırımlara baktığımızda artışın olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte işsizlik oranının özellikle 2000'li yıllardan itibaren yükseldiğini görmekteyiz (Global Economy, 2018)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2000'li yıllara baktığımızda Türkiye ekonomisinde; ulusal tasarruf oranlarının hızla gerilediğini, sanayinin GSYİH'den aldığı payın azaldığı, tasarruf ve yatırım talebi arasındaki farkın arttığını görmekteyiz. Bununla birlikte cari açık yükselmiş, finansal istikrarsızlık yükselmiştir.Hizmet sektörü ve finansallaşma artmış ülke bir sanayisizleşme süreci yaşamıştır. (Yeldan & Yıldırım, 2015)

Arjantin, Globalization Index(0-100) endeksine göre 1970'li yıllardan itibaren genel itibariyle yükselişte olan, 1994 ve sonrasında ise hızla küreselleşen bir ülke konumundadır. 1994 sonrasında ithalat oranlarının da yükselişe geçtiğini görmekteyiz, bu yıllarda doğrudan dışarıdan yatırımlar da artmış, uluslararası ticaretteki denge ise 2000'li yıllara kadar artış göstermesine karşın, 2000 sonrasında hızla düşüşe geçmiştir. İşsizlik oranları ise daha dalgalı bir süreç içindedir. (Global Economy, 2019)

Çin'in Globalization Index(0-100)endeksine baktığımızda, 1970'li yıllardan itibaren sürekli yükselişte olduğunu görmekteyiz. Özellikle 1980'li yıllarda ekonomik anlamda küreselleşen Çin, ihracat oranlarında bu dönemden itibaren hızlı bir yükseliş yaşamıştır. İthalat oranlarında da benzer şekilde yükseliş olan ülkede ticari denge ise fazla bir sarsılma yaşamamıştır. (Global Economy, 2018)

SONUÇ

İnsanlar başlangıcından itibaren birbirleriyle ilişki kurmak zorunda olan ve bu etkileşimler sayesinde büyüyebilen varlıklardır. Toplumlar da insanlar gibi etkileşim kurarlar ve gelişirler. Küreselleşme kavramı ise daha çok neoliberal süreçle birlikte değerlendirilen bir kavramdır. Özellikle Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte hız kazanan süreç genel itibariyle gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkeleri yönlendirmesiyle ilerlemektedir. Küreselleşme kavramı bazı kesimler tarafından sermayenin yeni pazarlar araması ve ulus devletleri bitirmek istemesi olarak değerlendirilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerin gelişmesinde kullandıkları merkantilist politikaları gelişmekte olan ülkelere kullandırmayıp bu ülkeleri de dışa açmak için yönlendirmede bulunması küreselleşme karşıtları tarafından eleştirilmektedir. Buna karşın, küreselleşme süreci zaman zaman azalsa da genel itibariyle yükseliş trendini korumakta ve gelişmekte olan ülkelere de etki etmektedir. Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerine olan etkilerine baktığımızda ise sonuçların olumlu olduğunu söylememiz olanaksız olduğu gibi, net olumsuz sonuçlar verdiğini de söyleyemeyiz. Ele aldığımız iki ülke olan Türkiye ve Arjantin, dışa açıldıkça ekonomik anlamda büyümüşler ve halkların refahlarının önceki dönemlere göre yükseldiği görülmüştür. Buna karşın bu ülkelerin sanayisizleşme dediğimiz süreci yaşadıklarını da görmekteyiz. Doğrudan dışarıdan yatırımlar ve kısa vadeli yatırımlarla birlikte kısa dönemde büyüme oranları artmış olsa da bununla birlikte kırılganlıklar artmış ve dışa bağımlılık artmıştır. Küresel konjonktür daralma eğilimi gösterdiğinde bu kırılganlıklar ülke ekonomilerini daha derinden etkilemeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerinden bir diğeri de işsizlik olmuştur. 1970 ve öncesi dönemde kamunun ekonomide yerinin görece yüksek olduğu Türkiye gibi ülkeler bu yollarla işsizlik oranlarını daha düşük tutabilmekteyken, 1990 ve sonrasında Washington Konsensüsü ve IMF anlaşmalarıyla birlikte kamunun ekonomideki payını azaltmış ve işsizlik oranları kronik şekilde yükselmiştir. Hızlı büyüme dönemlerinde dahi istihdam konusunda istenilen sonuçlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

alınanamıştır. Ekonomide hizmet sektörünün payının artmasıyla birlikte tarım ve sanayi gerilemiş bu da temel üretim konusunda sıkıntı yaşayan bu ülkeleri dışarı bağlı kılmıştır. Çin'de ise küreselleşme süreci olumlu etki yaratmış ve ülkede hızlı bir ekonomik büyüme görülmüştür.Küreselleşme üretim ve tasarruf konusunda olumlu değerleri olan ülkelerde daha olumlu sonuçlar vermektedir. Küreselleşme ile birlikte Çin, Türkiye ve Arjantin gibi ekonomik kırılganlık yaşamamış tersine uluslararası ticarette anahtar bir rol oynamaya başlamıştır. Küreselleşmenin genel itibariyle savunuculuğunu yapmış ABD'nin, Çin ve Hindistan yükselişine karşın korumacı politikalar yapma kararları ve ticaret savaşları ise küreselleşmenin geleceği konusunda bir geri dalga daha yaşanma ihtimalini gözler önüne sermektedir.

REFERENCES

Adıgüzel, M. (2013). TEKNOLOJİNİN KÜRESELLEŞMESİ VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* .

Arıboğan, D. Ü. (2017). *DUVAR.* İstanbul: İnkilap Yayınevi.

Aydemir, C., & Kaya , M. (2007). KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE EKONOMİK YÖNÜ . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 260-282.

Aytekin, İ. (2013). KÜRESELLEŞME VE EKONOMİK KÜRESELLEŞME. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 123-134.

Bayar, F. (n.d.). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Politika Dergisi*.

Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji.* Bursa: Ekin.

Cebeci, İ. (2011). KÜRESELLEŞME YAKLAŞIMLARI KAPSAMINDA KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN TARİHSEL DEĞERLENDİRMESİ. *Sosyoloji Konferansları*, 359-386.

Çelik, M. Y. (2012). BOYUTLARI VE FARKLI ALGILARIYLA KÜRESELLEŞME. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.*

Çetin, N. B. (2008). KÜRESELLEŞME KARŞITLARINA GÖRE KÜRESELLEŞME KARŞITI HAREKETLERİN NİTELİKLERİ. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*.

Ekiz, C. (2010). Hangi Küreselleşme? *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 18-25.

Esgin, A. (2001). ULUS-DEVLET VE KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN BAZI TARTIŞMALAR. *C.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, 185-192.

Global Economy. (2018, Aralık 10). *China: Imports, in dollars*. Retrieved from Global Economy: https://www.theglobaleconomy.com/China/imports_dollars/

Global Economy. (2018, Aralık 11). *Turkey: Foreign Direct Investment, billion dollars*. Retrieved from Global Economy: https://www.theglobaleconomy.com/Turkey/fdi_dollars/

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Global Economy. (2019, Aralık 11). *Argentina: Unemployment rate*. Retrieved from Global Economy: https://www.theglobaleconomy.com/Argentina/Unemployment_rate/

Güngör, M. (2019). POST-ENDÜSTRİYEL EMPERYALİZM. *Yüksek Lisans*.

Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden Neo Liberalizme*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Özdemir, P. (2006). KÜRESELLEŞME VE HALKLA İLİŞKİLER:KÜRESELLEŞMENİN TÜRK HALKLA İLİŞKİLER SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ. *Doktora Tezi*.

Özkan, A. (2006). Küreselleşme Sürecinin Medya ve Kültür Üzerine Etkileri. *Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi*.

Yeldan, E., & Yıldırım, D. (2015). Küreselleşme ve Sanayisizleşme Bağlamında Türkiye'de ve Dünya'da Demokrasi Açığı. *Çalışma ve Toplum*, 65-88.

Yıldız, A. (2016). Washington Konsensus'tan Post-Washington Konsensus'a: Kurumsal Düzenlemeler Ve Finansal Krizler. *Conference: 2. International Congress on Economics and Business*.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DE ENTEGRE SINIR YÖNETİMİ, DÜZENSİZ GÖÇ KONTROLÜ VE GÜVENLİK

Murad DUZCU

Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Ömer Fuad KAHRAMAN

Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri ABD

Türkiye'nin güney ve doğu sınırlarının, Avrupa'ya yönelen düzensiz göç için bir geçiş güzergâhı ve varış yeri, bir başka ifadeyle de Avrupa'nın doğal dış sınırlarını oluşturması nedeniyle, anılan sınır hattının kapsamlı bir güvenlik sistemine sahip olması önem taşımaktadır. Türkiye'nin bu bölgedeki sarp coğrafi konumunun ortaya çıkardığı fiziki zorlukları ve yakın dönemde Türkiye'ye komşu ülkelerde yaşanan siyasi, etnik ve mezhepsel ihtilafların ülkenin güney ve doğu sınırlarının denetiminin yüksek güvenlikli bir sistemle yapılmasını zorunlu kılmaktadır. 2011'de başlayan Suriye krizi ve bu tarihten itibaren artan yasa dışı sınır geçişleri sadece Türkiye'nin değil Avrupa Birliği'nin (AB) de sınır yönetimi stratejisine ve perspektifine önemli yansımaları olmuştur. AB'nin Schengen alanının devamlılığını sağlamak için ortak sınır yönetimi politikası oluşturma gayesi ve böylece AB'nin dış sınırlarının etkin denetiminin sağlanması ve Avrupa ülkelerinin güvenliğinin artırılmasını amaçlasa da; özellikle Avrupa içi meseleler, örneğin bütünleşme sorunu ve Brexit krizi, entegre sınır yönetimi konusunda üye ülkelerin AB'ye yetki devrini zorlaştırmaktadır. Özellikle AB'ye uyum sürecinde, aday ülkelerin sınır yönetimi düzenlemelerini ülkelerin deniz, hava ve kara sınırlarının denetiminin tek bir elden yönetilmesi; bu alanda uzman görevlilerin sivil otoriteye bağlı olması ve atamalarının da sivil otorite tarafından yapılması konuları öne çıkmaktadır. Örneğin, İngiltere'de sınır yönetimi göç ve Vatandaşlık İşleri Direktörlüğü tarafından yapılmaktadır.

Dolayısıyla, bu çalışma Türkiye'de sınır yönetimi politikasının oluşum süreci ve AB'nin entegre sınır yönetimi anlayışıyla uyumlaştırılması aşamaları açısından incelemekte; anılan sürecin zaman içinde yasa dışı sınır geçişleri üzerindeki etkisi tartışılmakta; ve son olarak 2011 sonrası dönemde Türkiye'nin sınır yönetimi anlayışındaki dönüşüm ve bu dönüşümün etkinliği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sınır yönetimi; Düzensiz göç; Suriye krizi; Güvenlik politikaları; Avrupa Birliği

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Avrupa Birliği'nde entegre sınır yönetimi politikası

Schengen Anlaşması'nın dış sınırları üye devletlerin iç sınır olmayan; nehir ve göl sınırları, deniz sınırları ve hava limanları, deniz ve göl limanlarının dahil olduğu kara sınırları olarak tanımlamaktadır. Avrupa'da ortak sınır yönetimine ilişkin ilk hükümler ise Lizbon Antlaşması'nın 5. başlığı altında bulunan 77. (ve 79.) maddeler çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Buna göre, Birlik, aşağıdaki hususları içeren bir politika geliştirmektedir: (a) iç sınırlarını geçerken, uyrukları ne olursa olsun, kişiler üzerinde herhangi bir kontrolün bulunmamasını sağlamak; (b) kişiler üzerinde kontroller yapmak ve dış sınırların geçilmesinin etkin bir şekilde izlenmesi; (c) dış sınırlar için entegre bir yönetim sisteminin aşamalı olarak kurulması. Dolayısıyla AB'nin dış sınırlarının yönetimi alanındaki temel gayesi, ulusal ve Birlik düzeyinde Avrupa entegre sınır yönetiminin (ESY) geliştirmesi ve uygulanmasıdır. Bir başka ifadeyle Avrupa ESY ile amacı dış sınırların geçişini verimli bir şekilde yönetip, göçün ortaya çıkardığı zorlukları ve potansiyel tehditleri ele alarak, aynı zamanda, suçla mücadele ve suça müdahale edilmesine katkıda bulunmaktır. Böylece, ESY iç güvenliğin sağlanması ve temel haklara saygı gösterilmesi prensipleriyle Avrupa'da kişilerin serbest dolaşımını sağlayan AB'nin bütünlüğünün ve iç güvenliğinin korunması amacına hizmet etmektedir. Bu bağlamda 1999'da Schengen bölgesinin ortaya çıkması ilk önemli kilometre taşı olmuştur. Takiben 2002'de ilk Schengen Kataloğu ve 2005'de Frontex'in faaliyete geçmesiyle birlikte EYS'nin 2006'da AB JHA Konseyi sonuç bildirgesinde tanımlanması sağlanmıştır. Daha sonra 2006'da Schengen Sınırları Kodu ve Hızlı Düzenleme yönetmeliklerinin ardından, Lizbon Antlaşması'na ek Schengen Kataloğu ve Frontex Yönetmeliği sırasıyla 2009 ve 2011 yıllarında güncellenmiştir. Sınır yönetimi konusunda bir diğer gelişme de 2014'de Eurosur'un faaliyete geçmesi ve ISF'in sınırlar ve vizeler konularındaki düzenlemeleri yayınlaması olmuştur. Ek olarak 2013'te Yeni Schengen Değerlendirme Mekanizması oluşturulmuş ve 2016'da da AB Sınır ve Sahil Güvenlik çerçevesinde AB EYS'yi tanımlamıştır. Böylece 2018'de AB Sınır ve Sahil Güvenlik 2.0 önerisi ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, dört kademeli bir model çerçevesinde, ortak vize politikası, komşu üçüncü ülkelerle yapılan önlemler, dış sınırlardaki sınır kontrol önlemleri, risk analizi ve Schengen bölgesi ve bu bölgeye geri dönüş gibi önlemler gibi üçüncü ülkelerdeki önlemleri içeren yol haritası söz konusudur. Avrupa Birliği (AB), Avrupa Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi (European Integrated Border Management Strategy) Tüzüğü'nün (2016/1624) 4. maddesiyle ESY kapsamı ve çerçevesi tanımlamaktadır. ESY tüzüğünde tanımlanan 11 stratejik bileşeni bulunmaktadır. Söz konusu bileşenlere göre AB aşağıdaki belirtilen konularda entegre sınır yönetimi çerçevesinde bir ortak strateji oluşturmak amacıyla hareket etmektedir:

1. Yasal sınır geçişlerini kolaylaştıracak önlemler, uygun yerlerde göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ve terörle mücadele gibi sınır ötesi suçların önlenmesi ve tespitine ilişkin tedbirler ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyan veya bunun için başvuruda bulunmak isteyen kişilerin yönlendirilmesine ilişkin tedbirler de dâhil olmak üzere sınır denetimi;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2. Denizde sınır gözetleme işlemleri sırasında ortaya çıkabilecek durumlarda, denizde zor durumda olan kişilerin arama ve kurtarma operasyonlarının, Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin (EU) 656/2014 sayılı tüzük kararı ve uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesi;

3. İç güvenlik risklerinin analizi ve dış sınırların işleyişini veya güvenliğini etkileyebilecek tehditlerin analizi;

4. Ajans tarafından desteklenen ve koordine edilen üye devletler arasındaki işbirliği;

5. Sınır kontrolü veya sınırda gerçekleştirilen diğer görevlerle ilgili sorumlu olan her üye devletteki ulusal otoriteler arasında ve AB kurumları, organları, ofisleri ve ajansları arasında, mevcut bilgi değişim araçlarıyla düzenli bilgi alışverişini içeren Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in (EU) 1052/2013 sayılı tüzüğü tarafından oluşturulan Avrupa Sınır Gözetleme Sistemi ('EUROSUR') de olmak üzere, ajanslar arası işbirliği;

6. Özellikle komşu ülkelere ve yasadışı göç için köken ve/veya transit geçiş ülkesi olarak risk analizi ile tespit edilen üçüncü ülkelere odaklanarak, bu yönetmelik kapsamındaki alanlarda üçüncü ülkelerle işbirliği yapılması;

7. Schengen bölgesindeki sınır kontrolü ile ilgili ve yasadışı göçü ele almak ve sınır ötesi suça daha iyi müdahale etmek için tasarlanmış teknik ve operasyonel önlemler;

8. Bir üye devlet tarafından verilen geri dönüş kararlarına konu olan üçüncü ülke vatandaşlarının iadesi;

9. Büyük ölçekli bilgi sistemleri de dâhil olmak üzere en son teknolojinin kullanımı;

10. Birlik mevzuatının sınır yönetimi alanında uygulanmasını sağlamak için, özellikle Schengen değerlendirme mekanizması ve olası ulusal mekanizmalar da olmak üzere bir kalite kontrol mekanizması;

11. Dayanışma mekanizmaları, özellikle de Birlik finansman araçları (EC, 2016).

Bu bileşenler Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik birimi tarafından uygulanırken entegre sınır yönetiminde Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı ve üye devletlerin Sınır ve Sahil Güvenlik birimlerince sorumluluk paylaşılmaktadır.

Türkiye'de değişen sınır yönetimi politikası

AB'ye katılım sürecinin bir parçası olarak ve 2011'de başlayan Suriye krizinin ardından artan transit ve düzensiz göç kriziyle birlikte Türkiye de entegre bir sınır yönetimi stratejisi geliştirmeye başlamıştır. Esasen Türkiye, uzun zamandır Asya ve Avrupa arasında bir köprü ülke olarak anılırken, AB'nin doğusunda yer alan ülkelerden ve Türkiye'ye komşu ülkelerdeki çatışmaların süreğenliği ve istikrarsızlık karşısında Afrika, Asya ve Ortadoğu'dan göç için transit ülke konumuna gelmiştir. AB içinde ortaya çıkan ulusüstülük ya da Brexit krizi gibi yapısal sorunların engellediği ortaklaşmanın aksine Türkiye'de sınırların denetlenmesi ve yönetimi en

 ISBN: 978-625-7029-53-7

başta coğrafi nedenlerle etkili kontrol için engel teşkil etmektedir (Sert,2013). İkincisi, Türkiye'nin sınırları, sınır ötesi akrabalık ilişkileri ve ekonomik ilişkiler bağlamında tarihsel bir yönü olduğu gibi bu nedenle sınır geçirgenliği çok fazladır (Ibid, 2013). Aynı zamanda, Türkiye sınırları boyunca sınır güvenliği terör grupları tarafından tehdit altında bırakılmakta, ayrıca komşu ülkeler yaşanan istikrarsızlık ve savaşlar nedeniyle sınır güvenliğini yeterince sağlayamamaktadır (Ibid, 2013). Ne var ki Amsterdam Anlaşması'na Ek Protokolün 8. Maddesi uyarınca Türkiye gibi aday ülkelerin Anlaşma hükümlerini uygulayabilmek adına AB üyeliğinden önce Schengen Anlaşması prensiplerini uygulama kapasitesine sahip olmaları beklenmektedir. Bu açıdan yukarıda anılan Avrupa entegre sınır yönetimi politikası bağlamında Türkiye'nin sınır yönetimini de AB normlarıyla uyumlaştırması beklenmektedir.

Türkiye'de 122'si aktif 13'ü ise aktif olmayan 135 sınır kapısı bulunmaktadır. Bunula birlikte, 7 demiryolu, 54 deniz, 49 hava ve 25 kara sınırı vardır. Ülke kara sınırlarının uzunluğu 2949 km, deniz sınır uzunluğu ise 6530 km'dir. Dolaysıyla Türkiye toplamda 9479 km uzunluğunda sınır hattına sahiptir. Ayrıca bu sınırlar boyunca 390 karakol bulunmaktadır. Türkiye'de mevcut sınır yönetiminde denetimde yetki İçişleri Bakanlığı'nda bulunmaktadır. Ancak sınırların denetimi parçalı bir yapı tarafından yürütülmektedir. Örneğin İran ve Irak sınırlarını İçişleri Bakanlığı'na bağlı Jandarma Genel Müdürlüğü (%17) tarafından yapılırken (Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkındaki Kanun Geçici md. 1), diğer kara sınırları Kara Kuvvetleri Komutanlığınca (%83) korunmakta ve denetlenmekte (3497 sayılı Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkındaki Kanun md. 6); deniz sınırlarını ise yine İçişleri Bakanlığı'na bağlı Sahil Güvenlik'in denetimi altında bulunmaktadır (2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu md. 4) (bkz. Özler, 2010).

Ayrıca, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'da sınır yönetiminin bir paydaşıdır. Örneğin, sınır ve kıyı ticareti ve bu durumdan müteşekkil münasebetlerin düzenlenmesi ile ticarete ilişkin gümrük işlemlerinin yapılması amacıyla deniz ve hava limanlarıyla kara sınırlarındaki gümrük kapılarında; giriş ve çıkış yapan kişi, eşya ve taşıtların muhafazasıyla görevlidir. Dolayısyla Bakanlık gümrüğe tabi eşya ve kişilerin sevk edilmesi ve işlemlerin bitirilmeden gümrükten çıkılmasını önlemekle görevlidir (640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname md. 7-8). Sağlık Bakanlığı da ayrıca gümrük alanlarında sağlık denetimlerinin yürütülmesi hususunda Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü aracılığıyla işlemleri yürümektedir (2011 tarihli 28057 sayılı yılında Sağlık Bakanlığı Hudut Kapılarında Uygulanacak Sağlık İşlemleri Hakkında Yönetmelik md. 4). Sağlık Bakanlığı ayrıca acil durumlarda sağlık tedbirleri sağlamakla yükümlü, yurtdışından cenaze nakil ve defin işlemlerinin yapılması ile ilgili görevleri yerine getirmektedir (27467 sayılı Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkındaki Yönetmelik md. 34). Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı da ülkelere hangi mevcut kara hudut kapısı, deniz limanı, hava alanı veya limanı, demiryolu istasyonu veya garından taşıma yapılacağı ile ilgilenmektedir (4925 sayılı Karayolları Taşıma Kanunu md. 13). Son olarak, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da ülkeye giren

 ISBN: 978-625-7029-53-7

canlı hayvanların ve yan ürünlerinin kontrolünü sağlamakla yükümlüdür (27802 sayılı Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlüklerinin Görev ve Çalışma esaslarına dair yönetmelik 1.md).

Mevcut sınır yönetimi yapısının sürdürülebilirliğinin olmaması ve özellikle AB'ye üyelik ve uyum süreci bağlamında 2003 yılında Türkiye sınır yönetimi konusunu bir strateji belgesi düzenleyerek tek elde toplama yolunda adım atmıştır. Dolaysıyla 2006 yılında yayınlanan Entegre Sınır Yönetimi Stratejisinin Uygulanmasına Yönelik Eylem Planı AB müktesebatının Türkiye özelinde uygulanması açısından bir yol haritası niteliğinde belgedir. Entegre sınır yönetiminin gerçekleştirilmesi açısından AB fonlarının kullanılması ve mevzuat uyumlaştırması açısından önemlidir. Ancak, gerek AB'nin 2009'da yayınladığı Türkiye İlerleme Raporu ve sonraki raporlar, ESY konusunda sınırlı ilerlemenin kaydedildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Eylem planı çerçevesinde göçle ilgili bir kurumun hayta geçirilmesi, sınırların modernleştirilmesi ve yeni teçhizatla sınır denetiminin yapılması hususlarında gelişme kaydedilmiştir. Yine AB raporları uyarınca sınır yönetiminin sivil bir yapı tarafından sınır denetiminin ve uygulanmasının yapılması hususuna dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde Avrupa'da ESY parametrelerinin önemli bir parçası olan kurumlar arası işbirliği huşunda da Türkiye'deki parçalı sınır yönetimi sisteminin de sonucu olarak, özellikle İçişleri Bakanlığı'na bağlı polis teşkilatı gibi kurumlar ve gümrük muhafaza sistemi arasında uyumsuzluk ve zayıf işbirliğine dikkat çekilmektedir. Entegre sınır yönetimi aynı zamanda geri kabul anlaşması ve biyometrik pasaport uygulamasıyla bir arada AB'nin Türkiye'den vizelerin kaldırılmasına yönelik talep ettiği unsurlar arasında da yer almaktadır.

Sonuç

Güvenlik tehditlerinin küreselleşmesi ve ülke sınırları dışındaki ülkeleri de etkileyen sınır aşırı göçler, ulus-aşırı suçlar vb. sorunlar entegre sınır yönetimini zorunlu hale getirmiştir. ESY bağlamında bir ortak strateji geliştirme temayülüne rağmen, ortak sınır yönetimi mevzusunun çalışma toplantıları ve ön raporlar dışında, AB'nin ortak bir politika belirlediğini ifade etmek mümkün değildir. AB'ye üye ülkeler ve aday ülkeler farklı yapılanmalara sahip olsalar da AB'nin entegre sınır yönetimi eylem planı çerçevesinde, üye ülkelerin mevzuatlarını uyumlaştırma ve sınır yönetiminden sorumlu kurumlar arası işbirliğini geliştiren yöntemler üzerinde çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Türkiye'nin AB üyeliği vizyonu çerçevesinde AB üyesi ülkelerde ortaya çıkan sınır yönetiminin sivil otoriteye bağlanması, kara, deniz ve hava sınır yönetiminin tek çatı altında toplanması parametreleri yalnız Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sağlaması sürecinin parçası olarak değil, aynı zamanda kendi ulusal güvenliğini sağlama ve artırmanın da bir yolu olarak görülmelidir. Etkin sınır yönetimi Türkiye'de ayrı ayrı işlemleri yapan parçalı yapının tek bir kuruma devredilmesiyle kaynak israfının önlenmesi sağlanmalıdır. Ancak özellikle Türkiye'nin AB ile imzaladığı geri kabul anlaşması ve Suriye Krizi ülkeye önemli bir mali yük getirmektedir. Keza sınır yönetiminin AB müktesebatı çerçevesinde modernleşmesi de ek mali yük getirmektedir. Tüm bu açılardan Türkiye'nin de birçok AB üyesi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ülkede gerçekleştirilen ulusal sınır yönetimi mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlaştırma süreçlerini takip etme ve ülkesel şartlara uygun bir model gerçekleştirme gerekliliği Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından önemlidir.

Kaynakça

640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

2011 tarihli 28057 sayılı yılında Sağlık Bakanlığı Hudut Kapılarında Uygulanacak Sağlık İşlemleri Hakkında Yönetmelik

2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu

27467 sayılı Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkındaki Yönetmelik

27802 sayılı Veteriner Sınır Kontrol Noktası Müdürlüklerinin Görev ve Çalışma esaslarına dair yönetmelik

3497 sayılı Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkındaki Kanun

4925 sayılı Karayolları Taşıma Kanunu

European Commission (2016). **European Integrated Border Management Strategy: 11 Strategic Components.** https://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=33402&no=4

Çilingir, S. (2018). "Kriz Gündeminde AB Göç Politikasının Yetkiler, Hedefler ve Araçlar İtibariyle Değerlendirilmesi: Sınır Yönetimi Örneği", **İşletme Fakültesi Dergisi**, 19 (1), 19-49.

Özler, Z. (2010), "İKV Değerlendirme Notu: AB'de ve Türkiye'de Sınır Yönetimi", İktisadi Kalkınma Vakfı.

Kara Sınırlarının Korunması ve Güvenliği Hakkındaki Kanun

Sert, D. (2013). "Turkey's Integrated Border Management Strategy", Turkish Policy Quarterly, 12 (1), 173-179.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İSLAMÎ FİNANS AÇISINDAN KATILIM BANKACILIĞINDAKİ KATILMA HESAPLARI

Mahmut SAMAR
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

Özet

İslamî finans, her türlü finansal faaliyet ve işlemin İslamî kurallar çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir. İktisadın bir dalı veya sonucu olan finans mevcut fonları yönetme bilimi olduğuna göre fonların İslamî kurallara göre yönetilmesine "İslami finans" denmektedir. Bu nedenledir ki İslamî finans uygulamalarının epistemolojisi İslam ticaret hukukunun prensiplerine (fıkıh) dayanmak zorundadır. Bu prensiplerin başında faiz yasağı gelmektedir. Bu nedenle İslami finansın diğer bir adı "faizsiz finans" sistemidir. Faizsiz finans sisteminin en önemli ögelerinden biri "katılım bankaları"dır. Çünkü klasik finans sisteminde olduğu gibi bu sistemde de fon arz edenlerle fon talep edenler arasındaki aracı kurum bankadır. Faiz hassasiyeti sebebiyle âtıl kalan fonların ekonomiye kazandırılması amacıyla 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan katılım bankacılığı 2000'li yıllarda -bilhassa 2005 yılında- yaşanan ekonomik krizle birlikte uluslararası alanda ilgi çekmeye, büyümeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak sektörle ilgili bazı fıkhî tartışmalar halen devam etmektedir. Bu tartışmalardan biri de katılım bankacılığında fon toplama yöntemi olarak uygulanan katılma hesaplarının işletilmesi etrafındadır. Bunun sebebi, mevduat bankalarının müşterilerine ödedikleri faiz ile katılım bankalarının müşterilerine ödedikleri kar paylarının birbirlerine eşit denebilecek derecede yakın olmasıdır. Bu durumun hangi sebeplerden kaynaklandığının ortaya konması önemli bir konudur. Bunun için, "katılma hesapları"nın İslamî finans ilkelerine ne ölçüde uygun düştüğü ve konvansiyonel bankaların vadeli mevduat hesapları ile arasındaki farkın ortaya konması gerekir. Çalışmanın amacı bu sorulara cevap bulmaktır. Bu amaçla katılım bankacılığı sistemine kısa bir bakış yapıldıktan sonra "katılma hesapları"nın tanımı ve uygulama esaslarına yer verilecektir. Daha sonra bu hesaplar vadeli mevduat hesapları ile mukayese edilerek kâr payı ile faiz geliri arasında fark ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Katılım Bankacılığı, Katılma Hesabı.

GİRİŞ

İslami bankacılık ve/veya faizsiz bankacılık isimleriyle de bilinen "katılım bankacılığı", son çeyrek asırda finans dünyasının ve bankacılık sisteminin hızla büyüyen bir parçası haline gelmiştir. Katılım bankacılığı, başta faiz hassasiyeti olmak üzere herhangi bir sebepten dolayı klasik bankacılık sistemine girmeyen âtıl fonların ekonomiye kazandırılması amacıyla ortaya çıkmıştır. Böylece hem ekonomik sistem açısından hem de faiz gelirlerinden uzak duran tasarruf sahipleri için alternatif bir yol olmayı başarmıştır. Bu başarının temelinde gerek fon toplama gerekse de fon kullandırma yöntemlerinde faize yer verilmemesi yatmaktadır. Nitekim katılım bankaları, kâr-zarar ve risk paylaşımı esasının hâkim olduğu bir bankacılık türüdür. Fonların değerlendirilmesi için geliştirilen yöntemlerle elde edilen kazançlar, ticari kazanç niteliğindedir (TKBB, t.y.). Çünkü katılım bankacılığı, toplanan fonların faizsiz/İslami finans ilkelerine göre doğrudan reel ekonomiye enjekte edilerek elde edilen kâr ve zararın tasarruf sahipleriyle paylaşıldığı bir sistemdir. Bu sistemde klasik bankalarda olduğu gibi kâr maksimizasyonu ilkesiyle hareket edilmemektedir. Buna göre katılım bankaları; üretimi, istihdamı ve yatırımı fonlayan kurumlar olarak nitelenebilir.

Katılım bankacılığı ile klasik bankacılık arasında işlevsel anlamda önemli bir farklılığın olduğu söylenemez. Ancak ekonomideki fonların toplanmasında ve bu fonların yatırıma yönlendirilmesinde farklı modeller ve ürünler kullanılmaktadır. Bu ürünlere dayanak olan uygulamaların başta faiz yasağı olmak üzere bütünüyle İslam ticaret hukukunun ilkelerine uygun şekilde yapılması esastır. Çünkü adından -İslami bankacılık- da anlaşılacağı üzere bu bankacılık sisteminin finansman araçlarının uygulanmasında çerçevenin "İslami finans"

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ilkelerine göre belirlenmesi zorunludur. En genel anlamıyla İslami finans, *İslam dinin kurallarına göre işleyen finans* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle İslamî finans ürünleri genelde İslam dininin özelde ise fıkıh (İslam hukuku) ilminin kuralları dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Katılım bankacılığının iki önemli fonksiyonu bulunmaktadır. (1) Tasarruf sahiplerinin fonlarını toplamak. (2) Öz kaynaklarından ve topladığı fonlardan ihtiyaç duyan yatırımcılara finansman sağlamak. Fon toplama işleminde "cari hesap" ve "katılma hesabı" olmak üzere iki farklı yöntemden istifade edilmektedir. Bu çalışmanın konusu olan, "katılma hesapları" fonların kâr ve zarara katılma esasına göre toplandığı ve müşteriye sabit bir gelirin taahhüt edilmediği yatırım hesaplarıdır. Bu hesaplardaki fonların değerlendirilmesinde kullanılan modelin İslam hukuk sistemindeki dayanağı literatürde emek-sermaye ortaklığı olarak bilinen "mudarebe" akdine dayanmaktadır. Ancak bu hesaplardaki fonların işletilmesi, işlevsel açıdan klasik bankaların vadeli mevduat hesapları ile benzerlik gösterdiğinden birtakım tereddütlere yol açmaktadır. Bu tereddütlere yol açan başlıca sebepleri, katılma hesaplarındaki fonların genelde kâr etmesi ve elde edilen kârın faiz oranlarına yakın olmasıdır. Bu durum, katılım bankacılığının adeta altın kuralı ve ortaya çıkış sebebi olan "faizsizlik prensibi"nin göz ardı edilip edilmediği konusunda kuşkulara yol açmaktadır. İşte bu çalışmanın amacı, anılan tereddütleri tartışmak suretiyle katılma hesaplarının "faizsizlik prensibi" açısından incelemektir. Değişik bir ifadeyle "katılma hesapları"nın fıkhî açıdan uygunluğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bu amaçla ilk bölümde ana hatlarıyla katılım bankacılığının tanımı, tarihçesi, fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerine yer verilecektir. İkinci bölümde "katılma hesapları"nın uygulamadaki işleyişi tespit edilerek teorik çerçevesiyle mukayese edilecektir. Üçüncü bölümde fıkıh literatüründeki "mudarebe" akdi incelenecektir.

1. ANA HATLARIYLA KATILIM BANKACILIĞI

Katılma hesaplarındaki uygulamayı ve bunun İslami finans ilkelerine uygunluğunu ele almadan evvel konuya zemin teşkil etmesi bakımından katılım bankacılığına ana hatlarıyla yer vermek gerekir. Bunun için bu başlık altında katılım bankacılığı kavramı, tarihçesi, amaçları, uygulama esasları ve temel ilkeleri üzerinde durulacaktır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Reel ekonomik piyasada bir yenilik olarak ortaya çıkan bu bankacılık sistemi, dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık olarak anılmaktadır. Türkiye'de ise 2005 yılına kadar Özel Finans Kurumları olarak bilinen bu kurumlar, bugün katılım bankacılığı olarak ifade edilmektedir. İslami bankacılık kavramı, bu bankaların İslam dininin kurallarına göre çalıştığını ifade eder. Ancak bu kavramın ilk kelimesi olan İslam'ın her yerde kullanılmasının İslam dinine saygısızlık olacağı ve bankalara kutsiyet atfedilmesine yol açacağı düşünüldüğünden tercih edilmemektedir. Faizsiz bankacılık kavramı, bu bankaların en belirgin özelliği olan faizsizlik esasına göre çalıştıklarını göstermek içindir. Ne var ki bu kavram, faizin alternatifi olan kârı ifade etmediği için yetersiz görülmektedir. Katılım ise bu bankaların topladığı fon sahiplerinin, bu fonların değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan kâra ve zarara katılacaklarına işaret etmektedir. Türkiye'de daha gerçekçi olması yönüyle bu kavramın tercih edildiği ifade edilmektedir (Karakahya ve Çelik, 2017).

Hemen belirtmek gerekirse Türkiye'de akademik çevrelerde ve doktrinde "katılım bankacılığı" kavramının yanı sıra diğer iki kavramın (İslamî bankacılık, faizsiz bankacılık) da kullanıldığı görülmektedir. Bu isimlendirmelerden hangisinin söz konusu bankaları tam olarak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

karşıladığı hususu ayrı bir çalışma konusudur. Bu nedenle üzerinde durmayacağız. Biz bu çalışmada "katılım bankacılığı" kavramını kullanmayı tercih edeceğiz.

Katılım bankacılığı, *faizsizlik prensiplerine göre çalışan, bu prensiplere uygun her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp, ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modeli* olarak tanımlanır (TKBB, t.y). Bu bankalar müşterilerine bireysel bankacılık, ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı olmak üzere üç farklı alanda hizmet sunmaktadır.

1.2. Katılım Bankacılığının Tarihçesi

İslamî finansın en önemli öğesi olan ve dünyada İslamî banka olarak bilinen katılım bankalarının modern anlamdaki ilk örneği 1963 yılında Mısır'ın Mit Gamr kasabasında Ahmet en-Necâr tarafından kurulan bankadır. Ancak faizsiz bankacılık, 1974'te İslam Kalkınma Bankası ve 1975'te Dubai İslam Bankasının kurulmasıyla yaygınlaşmaya başladı. Avrupa'daki ilk örneği ise 1982 yılında Albaraka Grup tarafından Birleşik Krallık'ta kurulan İslamî bankadır. İslamî bankacılığının Türkiye'de başladığı tarih Bahreyn merkezli olan Albaraka Türk Özel Finans Kurumu (ÖFK) A.Ş'nin kurulduğu 1985 yılıdır. Bu anlamda ilk yerli banka ise 1991'de açılan Anadolu Finans'tır. Türkiye'de ÖFK adıyla bilinen faizsiz finans kuruluşlarının adı 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile "katılım bankaları" olarak değişmiştir (Çelik ve Doğan, 2017).

Bugün itibariyle Türkiye'de aktif olarak faaliyet gösteren katılım bankası sayısı altıdır. Bunlardan Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Emlak Katılım Bankası kamuya aittir. Kuveyt Türk Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası ise özel bankalardır.

1.3. Katılım Bankacılığını Ortaya Çıkaran Sebepler

Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu ülkeler başta olmak üzere dünyada halkın bir kesimi faiz gelirlerinden uzak durmaktadır. Faize karşı duran bu kesimin elindeki fonlar/tasarruflar konvansiyonel bankalara gitmediği için âtıl kalmaktadır. Gerek ekonomi gerekse de tasarruf sahipleri açısından büyük bir kayıp olarak görülen bu durum katılım bankacılığının ortaya çıkışın en temel sebebi olarak görülmektedir. Zira katılım bankacılığının temel hedefi, faize karşı duyarlı kişilerin ellerindeki tasarrufları ekonomiye kazandırmaktır (Ustaoğlu, 2014).

Öte yandan, katılım bankacılığının ortaya çıkmasında etkili olan birtakım ekonomik ve sosyal nedenlerden de söz etmek mümkündür. Sermaye fazlası olan İslam ülkeleri ile sermaye açığı olan İslam ülkeleri arasında iş birliği yapmanın ekonomik açıdan yararlı olacağı düşüncesi katılım bankalarının kurulmasında ve yaygınlaşmasından önemli bir rol oynamıştır. Bu bankalarda faiz yasağı prensibinin esas alınması, sermaye sahiplerinin faizi kullanarak daha çok zenginleşmelerinin önünü kesmektedir. Bununla birlikte katılım bankacılığında sosyal anlamda haksız ve zararlı olan ekonomik faaliyetlerde bulunmadığından sosyal adaleti sağlamayı hedefleyen bir işleyiş tarzına sahiptir (Çelik ve Doğan, 2017).

1.4. Katılım Bankacılığının İşleyişi

Katılım bankalarında işleyiş diğer bankalarda olduğu gibi fon toplama ve fon kullandırma yöntemine dayanır. Ancak bu bankalarda toplanan fonların değerlendirilmesi ve kullandırılması farklıdır. Bu sistemde tasarruf sahiplerinden toplanan fonlar bir havuza aktarılır. Daha sonra bu fonlar, finansman talebinde bulunan müşterilere ticaret, ortaklık ve kiralama gibi yollarla kullandırılır. Bunun neticesinde elde edilen kâr fonları havuza aktarılan katılma hesabı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sahipleriyle paylaşılır. Şayet zarar söz konusu olursa yine taraflar arasında bölüşülür. Havuza aktarılan câri hesap sahiplerinin fonları ise kâr ve zarardan etkilenmezler. Ticari faaliyetlerin sonunda banka kâr de etse zarar da etse fonlarını istedikleri vakit geri çekebilirler (Karakahya ve Çelik, 2017).

1.5. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Katılım bankacılığının uygulama esasları İslami finans ilkelerine dayanır. Bu ilkeler, İslam muamelat hukukunda belirlenmiş kurallardan çıkarılmıştır. Nitekim İslam borçlar hukuku doktrininde hukuki işlemlerin başlıca sıhhat şartları, işlemin *cehâlet, garar, fasit şart, ribâ (faiz), zarar, ikrah* ve *hezl (şaka)* içermemesidir. Buna göre bu fesat unsurlarından birini hukuk sisteminin öngördüğü ölçüde ve şekilde içeren hukuki işlemin karşılaşacağı hukuki yaptırım, fesat veya butlandır. Bunlar aynı zamanda katılım bankacılığının temel ilkelerini oluşturmaktadır (İbn Rüşd, 2004: 3/145; İbn Nüceym, 1997: 5/436).

2. KATILMA HESAPLARI

Katılım bankaları, iki hesap türü kullanarak fon toplar. Literatürde katılım fonları olarak anılan bu fonlardan birincisi özel cari hesaplardır. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu özel cari hesaplarını, *katılım bankalarında bireysel veya ticari olarak açılabilen, istenildiğinde kısmen veya tamamen geri çekilebilme özelliğine sahip ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen hesaplar* olarak tanımlamaktadır (Md. 3). İkincisi bazı ülkelerde yatırım hesabı olarak isimlendirilen katılma hesaplarıdır. Bu hesap türü çalışmamızın ana konusunu oluşturduğu için aşağıda detaylı şekilde ele alınacaktır.

2.1. Katılma Hesaplarının Tanımı ve Uygulama Esasları

Katılım bankalarının çalışma yöntemleri BDDK tarafından düzenlenmektedir. Dolayısıyla katılma hesaplarındaki faaliyetler, BDDK'nın belirlediği çalışma yöntemlerine uygun şekilde gerçekleştirilmektedir. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu bu hesapları, *katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar* olarak değerlendirmektedir. Bu hesaplarda bulunan paraya da katılım fonu denilmektedir (Md. 3). Katılım hesabı doktrinde *hesap sahibi ile banka arasında kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde getirinin paylaşıldığı hesap türü* olarak tanımlanmaktadır (TKBB, t.y.).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere bu hesaplarda toplanan tasarruflar banka tarafından işletilir ve banka ile müşteri ortaya çıkan kâr ve zarara ortak olur. Tasarruf sahibine daha önceden belirlenmiş olan bir kazanç verilmez. Ayrıca hesap sahiplerine kâr etme garantisi verilmediği gibi sermayenin aynı şekilde geri ödenmesi taahhüt edilmez (TKBB, t.y.).

Bu hesap türü günümüzdeki uygulamaya göre gerçek ve tüzel kişilerce en az 250 TL limitle bir ay, üç ay, altı ay, bir yıl veya bir yıldan uzun vadeli olarak açılabiliyor. Bir yıl ve daha uzun vadeli dönemsel kâr payı ödemeli olarak da açılabilen bu hesap, asgari 32, azami 1095 gün olmak kaydıyla istenilen vade gün sayısıyla esnek vadeli şeklinde de açılabiliyor. Bu hesaplar, TL, yabancı para birimi ve altın olmak üzere üç kısımdır. Hesaptaki tasarrufların işletilmesi neticesinde getiri elde edilirse vade bitiminde anapara ve kâr payı birlikte veya ayrı ayrı değerlendirilebilir. Yasal zorunluluk nedeniyle kârın brüt kazancı üzerinden gelir vergisi kesilmektedir. Ayrıca belirlenen limitler dahilinde vade bozulmadan para çekilebilir. Bu durumda vade tarihinde kalan bakiye üzerinden kâr payı ödenir. Bu hesapların belki de en

 ISBN: 978-625-7029-53-7

belirgin özelliklerinden biri, getiri oranının vade başında değil de vade sonunda belli olmasıdır. (Ziraat KB, 12; Kuveyt Türk KB, 12).

Katılma hesaplarında bulunan fonlar üzerinde bankadan alacaklı olan üçüncü şahısların hiçbir hakları bulunmamaktadır. Yine bu hesapların işletilmesinden doğan masrafların tamamı bankaya aittir. Ayrıca bu fonların 100 bin liralık kısmı TMSF kapsamındadır. Kâr ve zarara katılma oranları banka tarafından serbestçe belirlenir. Ancak bankaların zarara katılma oranı kâra katılma oranının %50'sinden az olamaz. Bu hesapların işletilmesinden elde edilen kâr ve zarar, her vade grubunun toplam katılma hesaplarının içerisindeki ağırlığı oranında günlük birim değeri hesaplama tablosuna göre hesaplara dağıtılır. Çünkü katılım bankacılığında birçok hesabın bir arada bulunduğu havuz (fon) sistemi uygulanmaktadır. Bu sistemde aynı havuza yatırılan fonların hepsi birlikte yönetilir. Böylece bazı hesapların âtıl kalması veya zarar etmesi, bazı hesapların da çok kâr etmesi önlenmektedir. (TKBB, t.y.).

Buraya kadar aktardığımız teorik bilgilerden hareketle katılma hesaplarındaki işleyişi kısaca özetleyebiliriz. Elinde fazla tasarruf ve sermaye bulunduran kişiler bir katılım bankasına başvurarak bunu değerlendirmek istediklerini belirtirler. Banka kendilerine paranın miktarına, cinsine ve vadesine göre vereceği kâr oranını söyler. Söz gelimi 100 bin lira paranın bir aylık işletilmesinden elde edilen kâr ve zararın %85'nin müşteriye %15'nin kendisine ait olduğunu ifade eder. Sonrasında bir havuzda toplanan bu tasarrufları murabaha, kira sertifikaları, müşareke (ortaklık) ve finansal kiralama (leasing) gibi farklı yöntemlerle işletir. Vade sonunda elde edilen kâr veya zarar hesap sahiplerine havuzdaki ağırlığına ve paylaşım oranına göre yansıtılır.

Bu şekilde uygulanan katılma hesaplarının İslami finans ilkelerine uygun işletilip işletilmediği hususunda birtakım tereddütler söz konusu edilmektedir. Bu tereddütlerin incelenmesi için öncelikle bu hesapların fıkhî dayanaklarına bakmak gerekir.

2.2. Katılma Hesaplarının Fıkhî Dayanağı

Katılma hesaplarında toplanan tasarruflar mudarebe ve müşareke akitlerine dayalı olarak işletilmektedir. Teorik olarak durum böyle ise de uygulamada bu hesaplardaki tasarrufların büyük oranda mudarebe yöntemiyle işletildiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda sadece mudarebe akdini ele almayı yeterli gördük.

Mudarebe, İslâm tarihinin erken dönemlerinde kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamanın en pratik araçlarından biriydi. Çünkü bugün olduğu gibi önceki asırlarda da toplumun bir kesimi tasarruflarını bizzat yönetme imkân, tecrübe ve yeteneğinden mahrum olabilmektedir. Bunun karşısında bu konuda kabiliyetli ama sermaye sıkıntısı çekenler de bulunabilmektedir. Bu iki kesimin buluşturulması ve böylece âtıl kalan sermayenin işletilmesi fikrinden hareketle ortaya çıkan mudarebe, bir şirket akdi olarak literatüre girmiştir. Bu isimlendirme Hanefî hukukçulara aittir. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinde ise bu akit, *mukâraza, kırâz* veya *mücâzât* olarak anılır. Mudarebe, sünnet ve icma ile sabit olup meşruiyeti konusunda İslam hukukçuları ittifak halindedir (Mevsılî, 1996: 3/24; Meydânî, 2010: 2/60)

Mudarebe, fıkhî terminolojide *kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı* anlamına gelmektedir. Mudarebe, bir tarafın sermaye, diğer tarafın ise emek bilgi ve tecrübesini ortaya koyduğu adi bir ortaklık sözleşmesidir. Bu ortaklıkta sermaye sahibine *rabbü'l-mal* (sermayedar), sermaye sahibine *mudarib* (işletmeci), ortaya konulan sermayeye de *ra'sü'l-mâl* denir. Hukuki bir sözleşme olarak mudarebe diğer akitlerde olduğu gibi gerekli ehliyete sahip iki tarafın karşılıklı irade beyanıyla (icap ve kabul) kurulur. Ancak sahih olarak kurulması ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sonuçlarını doğurması için aşağıda geleceği üzere bazı şartların tahakkuk etmesi gerekir (Mevsılî, 1996: 3/25).

İslam hukukçularına göre mudarebede sermaye cins, miktar ve vasıf yönünden belirlenmiş hazır nakit para veya nakde çevrilebilen bir mal olmalıdır. Sermaye derhal işletmeciye teslim edilmelidir. Elde edilecek getirinin ortaklar arasında belirli oranlarda paylaştırılması esastır. Bu oranların akit anında belirlenmesi şarttır. Buna karşılık masraf ve zarar yalnızca sermaye sahibine ait olmaktadır. Ayrıca taraflardan birine getiri garantisi vermek ya da belirli bir miktar kâr verilmesi şartını koşmak mudarebeyi fasit kılar. Fesada uğraması durumunda kâr ve zararın tamamı sermaye sahibinin olur. İşletmeci, kâr elde edilmiş olsun veya olmasın emeğinin emsal ücretini alır (Mevsılî, 1996: 3/25; İbn Nüceym, 1997: 5/25; Kallek, 2005).

Mudarebe, vekalet ve vedia (emanet) akitlerini kapsayan bir akit türüdür. Buna göre sermaye işletmecinin elinde emanet mal hükmündedir. İşletmeci sermayeyi ortağının vekili sıfatıyla işletir. Bu nedenle bir kusur ve ihmal söz konusu değilse doğacak zarardan işletmeci sorumlu tutulmaz. Bu durumda zarar, varsa kârdan karşılanır. Kâr yok veya yetersiz olursa anaparadan karşılanır. Mudarebe, mutlak ve mukayyet olmak üzere iki kısımdır. Mutlak mudarebe, işletmecinin sermayeyi dilediği yer, zaman ve iş kolunda yönetmesidir. Mukayyet mudarebe ise, zaman, yer, iş kolu, ticari ilişki kurulacak kişi(ler) ve ticarete konu edilecek malın kayıt altına alınarak kurulan emek-sermaye ortaklığıdır. Mukayyet mudarebede işletmeci, konulan kayıtların dışına çıkacak olursa gasıp olur. Bu durumda kâr ve zararın tamamı işletmeciye ait olur, fakat sermayeyi tazmin eder. İşletmecinin şirket adına aldığı malın fiyatı fahiş olursa mal şirketin değil kendisinin olur. Ayrıca şirketin parasını başkasına borç verme yetkisine sahip değildir (Meydânî, 2010: 2/60; Çeker, 2016: s. 213)

2.3. Katılma Hesaplarına Yönelik Tereddütler

Katılma hesaplarının yukarıda ortaya koyma çalıştığımız mudarebe hukukuna uygun şekilde işletildiği hususunun açıklığa kavuşması için konuyla ilgili tereddütlere bakmak gerekir. Söz konusu tereddütlerin başında katılma hesabı sahiplerine verilen kâr payı oranlarının diğer bankaların vadeli mevduat sahiplerine ödenen faiz oranlarına yakın yakın olmasıdır. Bu durum, katılma hesaplarının gerçekte vadeli mevduat hesaplarında farklı olmadığı iddiasına yol açmaktadır. Daha açık bir ifadeyle geleneksel bankalardaki "faiz oranı"na katılım bankacılığında kâr payı dendiği ifade edilmektedir.

Kâr payı oranlarının güncel faiz oranlarına yakın çıkmasının en temel sebebi her iki tür bankacılığın da aynı piyasa ve ekonomide faaliyet göstermesidir. Zira katılım bankacılığı sistemi her ne kadar faizsiz ticaret temeline dayanıyorsa da faaliyet alanı bankacılık ve finanstır. Bu alanda ise konvansiyonel bankaların varlığı %95 civarındadır. Dolayısıyla katılım bankaları diğer bankaların etkin olduğu bir alanda ayakta durabilmek için onlarla rekabet etmek zorundadır. Ayrıca kâr payı ile faiz geliri birbirinden farklıdır. Şöyle ki müşteriye ödenecek olan kâr payı, havuzda toplanan fonların kullandırılması neticesinde doğan gelirden ödenir. Bu nedenle kâr payı vade sonuna kadar belli değildir. Sadece elde edilecek kârın paylaşılma oranı bellidir. Demek oluyor ki katılma hesaplarında getiri garantili ve sabit değildir. Bu durum, riskin paylaşılması ilkesinin bir gereğidir. Faiz geliri ise sabit ve önceden bellidir. Ayrıca bu gelir anapara ile birlikte garanti edilir. Müşteri herhangi bir risk almaz. Dolayısıyla kâr payı ve faiz gelirinin birbirinden farksız olduğu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır (TKBB, t.y.).

Bunun bir başka sebebi faiz ve kâr payı oranlarının arz ve talebe göre piyasa tarafından belirlenmesidir. Her ne kadar katılım bankalarının geliri kâr payı, mevduat bankalarının geliri faiz olsa da aralarındaki rekabet nedeniyle gelir oranları birbirine yakın seviyede oluşmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Gelirlerin birbirine yakın olması tasarruf sahiplerine dağıtılacak faiz ve kar paylarının da birbirine yakın olmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte bazı dönemlerde aradaki farkın açıldığı görülmektedir. Mesela 2009 yılında katılım bankaları 6-7 puan daha yüksek kâr payı dağıtmışlardır. Bu, onların çalışma sistemlerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, gelirin birbirine yakın olması faiz ve karın aynı olduğu anlamına gelmez (TKBB, t.y.).

Bir başka tereddüt de katılım hesaplarındaki tasarrufların kâra ve zarara ortak olma esasına dayalı işletildiği halde sürekli kâr payı dağıtması etrafında oluşmaktadır. Katılım bankaları, İslam hukuku hükümleri gereğince topladığı fonlardan yönetim ücreti veya hesap işletim ücreti alamazlar. Bu bankaların tek gelir kaynağı, topladığı fonlardan elde edebilecekleri kâr payıdır. Bu nedenle katılım bankaları yatırımlarında diğer bankalara nazaran daha dikkatli davranırlar. Fon kullandıracakları müşterilerini de özenle seçerler (Yanpar, 2015, s. 135). Ayrıca katılım bankalarında sermayenin değerlendirilmesi %95 oranında murabaha yöntemine dayanır. Murabaha, *satın alınan bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belli bir kâr eklendiği söylenerek satılması* olarak tanımlanan bir finansman modelidir (Merğînâni, 2004: 3/56; İbn Cüzey, 2013: s. 443).

Şu halde katılma hesaplarında toplanan fonlar genelde mal, hizmet, proje gibi gerçek bir varlığın alınıp satılması şeklinde değerlendirilmektedir. Şöyle ki banka konut, araç, proje veya hizmete ihtiyaç duyup da finansman ihtiyacı duyanlara istedikleri malı alıp kâr ederek vadeli satar. Örneğin 100 bin TL'ye peşin aldığı bir aracı vadeli olarak 110 bin TL'ye satar. Banka hiçbir zaman kâr eklemeden maliyetine ya da zararına mal satmaz. Bu sebeple alım satımdan zarar etmeleri söz konusu değildir. Zarar etmeleri için fon kullandırdıkları müşterilerinin büyük bir çoğunluğunun ödemeleri aksatması ya da temerrüde düşmesi gerekir. Bu da katılım bankalarının fon kullandırmadan önce ve sonra aldığı tedbirlerle minimize edilmektedir. Çünkü katılım bankaları müşterilerinin istihbarat ve mali analizini yaptıktan ve gerekli teminatları ve tedbirleri aldıktan sonra finansman sağlamaktadır. Bugüne kadar yıllık bazda ortalama alacaklarının sadece %2-3'nün tahsilinde sorun yaşandığı görülmektedir. Kalan %97'sini zamanında ve eksiksiz olarak tahsil edilmektedir. Bu verilere göre katılım bankalarının toplamda zarar etmesi pek mümkün değildir. Bu durumda ancak büyük ölçekte bir ekonomik krizin çıkması durumunda zarar söz konusu olabilir (Aktepe, 2013: s. 77).

Katılım bankalarının katılma hesaplarındaki fonların işletilmesinden doğacak zarara katılması da mudarebe hukuku açısından tartışmaya yol açmaktadır. Zira mudarebede zararın sermayeden karşılanması esası benimsenmiştir. Her iki tarafın da zarara katılması şartı koşulursa buna itibar edilmez (Mecelle, md. 1428). Çünkü mudarebede sermayedar sermayesi sebebiyle, işletmeci emeği sebebiyle kâra hak kazanır. Bunun karşılığında yatırımın yönetiminde teaddi ve taksir olmaksızın zarar meydana gelirse ve bu zarar kârdan fazla olursa işletmeci emeğini kaybetmiş, sermayedar de parasını kaybetmiş olur. Ne var ki katılım bankalarının genel hizmet sözleşmelerinde zarara katılma oranının kâra katılma oranının %50'sinden az olmayacak şekilde belirlenmesi hükmüne yer verildiği görülmektedir (Ziraat KB, md. 5.1.2). Bu zaviyeden bakıldığında söz konusu tereddüdün haklı olduğu gözükmektedir. Ne var ki bankanın katılma fonlarındaki hesaplarla birlikte kendi öz varlıklarını da işlettiği bilinmektedir. Bu da taraflar arasındaki hukuk ilişkinin bir yönüyle mudarebe bir yönüyle de sermaye ortaklığı (müşareke) olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bankanın zarara katılması mudarebenin değil, müşareke akdinin sonucu olarak görülebilir. Çünkü mutlak mudarebe akdinde işletmecinin sermayeye kendi varlıklarını da eklemesi sahihtir. Ancak bu durumda oluşan kâr ve zarar önce sermayelerin oranına göre pay edilir. Burada işletmecinin katılacağı zarar kendi sermayesi sebebiyledir. Yönetmek için elinde bulundurduğu kısmın zararına katılmaz (Mecelle, md. 1415).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Görüldüğü üzere katılma hesapları hizmet sözleşmesinde geçen kâr ve zarar ortaklığı ifadesinin doğru olması bankaların yukarıdaki yönteme dayalı olması gerekir. Gerçek şu ki katılım bankalarının zarar katılma sebebine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Her ne kadar Yanpar (2015) gibi bazı araştırmacılar katılım bankalarının uygulamasında mudarebe hükümleri esasına göre zararın tamamının tasarruf sahiplerine yansıtıldığını söylese de bu bilginin teyide ve izaha muhtaç olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla katılım bankalarının bu hususu netleştirmesi gerekir.

SONUÇ

Katılma bankalarının en yaygın fon toplama yollarından biri olan katılma hesaplarını irdelediğimiz bu çalışmada başlıca şu tespitleri dikkatlere sunabiliriz:

Katılma hesapları, faiz hassasiyeti sebebiyle âtıl kalan tasarrufların ekonomiye kazandırılması için alternatif bir finansal ürün olarak uygulanmaktadır. Bu hesaplardaki fonların yönetimi günümüz İslami finans mühendislerince klasik fıkıhta şartları ve hükümleri belirlenmiş olan ve emek-sermaye ortaklığı olarak bilinen mudarebe akdine uygun şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle İslami finansın temel ilkelerine ve mudarebe hukukuna uygun şekilde uygulanması ve bu anlamda tereddütlere yol açan hususların ortadan kaldırılması veya düzeltilmesi gerekir. Buna göre katılım bankalarının katılma hesaplarına fon toplaması ve bu fonları yönetmesi aşağıdaki prensipler doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Banka ve hesap sahipleri arasındaki hukuk ilişkinin niteliği vekalet esasına dayalı bir ortaklıktır. Bu nedenle hesap sahipleri, vekalet verme ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişilerden olmalıdır. Bu fonlar ancak İslam dinine göre meşru alanlarda ve meşru yöntemlerle kullandırılabilir. Bu nedenle buradaki fonlar, İslam hukukuna göre alınıp satılması haram olan domuz, şarap vb. malların alım satımında ve yasak olan faiz, kumar gibi yollarla işletilemez. Yönetilecek tasarrufların miktarı, cinsi, niteliği ve vadesi açıkça belirlenmelidir. Bunlar vade sonuna kadar değiştirilmemelidir. Sözleşmede tarafların elde edilecek kârdan alacağı payın sadece oranı belli olmalıdır. Kâr payı oranı tarafların karşılıklı rızası ile istenilen şekilde (%80-%20 gibi) belirlenebilir. Zarar ve masraflar ise bütünüyle hesap sahiplerine yansıtılmalıdır. Ancak bankanın herhangi bir ihmali, kusuru veya hatası sonucu meydana gelen zararların tazmini bankaya aittir. Banka bu hesaplarda topladığı fonları açık havuz sistemiyle yöneterek risk paylaşımını sağlayabilir. Bu havuzlara kendi öz varlıklarını da ekleyebilir. Ancak bu durumda kâr ve zarar önce sermayelerin havuz içerisindeki oranına göre dağıtılır. Daha sonra diğer ortakların payına düşen kâr payı akit esnasında belirlenen oranlara göre dağıtılır.

Kâr payı oranlarının mevduat bankalarının faiz oranlarına yakın veya aynı olması, katılma hesaplarının İslami finans ilkelerine uygun şekilde uygulanıp uygulanmadığı konusundaki tereddütler gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü kâr payı ile faiz oranları arasında esaslı farklar bulunmaktadır. Şöyle ki; katılma hesapları, tasarruf sahiplerine sabit bir getiri sağlamaz. Çünkü kâr payı önceden belli değildir. Vade sonunda elde edilen kâr miktarına göre ortaya çıkar. Hatta zarar etme ihtimali de bulunmaktadır. Dolayısıyla ne kâr ne de sermayenin garanti edilmesi söz konusu değildir. Mevduat hesaplarında ise getiri sabit ve kesindir. Mudi, ilk günden itibaren ne kadar kazanacağını biliyor ve banka zarar etse bile anaparası ile faiz geliri garantidir. Şu halde oranların yakın veya aynı çıkmasının sebebi başkadır. Özetle söylemek gerekirse kâr paylarını da faiz oranlarını da piyasa şartları belirliyor. Ayrıca katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar farklı yöntemlerle de olsa aynı sektörde faaliyet gösterdikleri için birbirleriyle rekabet halindeler. İşte kâr payları ile faiz oranları arasındaki yakınlık, rekabetin ve reel piyasa değerlerinin doğal bir sonucudur. Oranların ve sonucun aynı olması her iki sistemin de aynı olduğunu göstermek için yeterli değildir. Bu, tıpkı besmele çekerek boğazlanan hayvanın etinin helal olması karşısında besmele çekilmeden boğazlanan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

veya boğularak ölen hayvanın etinin haram olması gibidir. Sonuç odaklı bakıldığında her iki hayvan da boğazlanarak kesilmiş ve aynı veya yakın miktarda et elde edilmiştir. Ancak yöntemsel farklılıktan dolayı biri helalken diğeri haram sayılmaktadır.

Katılım bankalarının neden zarar etmediği hususu etrafındaki tartışmalar sistemin anlaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle İslam hukukuna göre ticari işlemlerin helal olması için zarar etme şartının bulunmadığını belirtmek gerekir. Hatta tam aksine akit esnasında kesin olarak bilinen bir zarar durumu varsa akdin fesadına yol açar. Aslında katılım bankalarının genelde kâr dağıtmasının izahı çok basittir. Bilindiği üzere katılım bankaları topladıkları fonları büyük oranda murabaha yöntemi ile ihtiyaç sahiplerine fon kullandırarak değerlendirmemektedir. Bunun anlamı, mal alıp kâr ederek satmaktadır. Şu halde zarar etmeleri için fon kullandırdıkları müşterilerin ödemelerini aksatması veya temerrüde düşmesi ile söz konusu olur. Ne var ki katılım bankaları önceden müşterilerinin kredi notunu araştırarak ve onlardan gerekli teminatları isteyerek buna yönelik önlemleri almaktadır. Buna rağmen yıllık bazda ortalama kullandırılan fonlar içerisinde %2-3 oranında ödeme sıkıntısı yaşanmaktadır. Ancak bu bankanın tamamıyla zarar etmesi için yeterli değildir. Bu sadece dağıtılacak kâr payı miktarını etkiler. Netice itibariyle katılım bankacılığı sisteminde fonların zarar oluşmadan yönetilmesi gerçekte aleyhte değil, lehtedir.

KAYNAKÇA

Aktepe, İ.E. (2013). *Sorularla katılım bankacılığı*. İstanbul: TKBB Yayınları.

Altıntaş, K.M. (2017). Katılım Bankacılığı Hizmet ve Ürünleri. Kaya, F. (Ed.). *Katılım bankacılığı (s. 195-213).* İstanbul: Beta Yayınları.

Çeker, O. (2016). *Fıkıh dersleri-1*. Konya: Tekin Kitabevi.

Çelik S. ve Doğan İ. (2017). Katılım Bankacılığı Finans sistemi: Temel İlkeler ve Uygulama Esasları. Kaya, F. (Ed.). *Katılım bankacılığı* (s. 15-42). İstanbul: Beta Yayınları.

İbn Cüzey, M. 2013. *el-Kavâninü'l-fıkhîyye fî telhîsi mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-tenbîh 'alâ mezhebi'ş-Şâfiîyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye*. el-Hamevî, M. (thk.), Kahire: Dâr İbn Hazm.

İbn Nüceym, Z. (1997). *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzu'd-dekâik* Zekeriya 'Umeyrât, Z. (thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye.

İbn Rüşd, M. (2004). *Bidayetü'l-müçtehit ve nihâyetü'l-muktesıd.* el-Cündî, F. (thk.). Kahire: Dârü'l-Hadîs.

Kallek, C. (2005). "Mudarebe". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (s. 359-363)*. İstanbul: TDV Yayınları.

Karakahya B. ve Çelik S. (2017). Katılım Bankacılığı Finans sistemi: Temel İlkeler ve Uygulama Esasları. Kaya, F. (Ed.). *Katılım bankacılığı* (s. 79-105). İstanbul: Beta Yayınları.

Katılım Bankası, KT. (2019, 12, 07). *Kuveyt Türk Katılım Bankası*. https://www.kuveytturk.com.tr/bireysel/hesaplar/katilma-hesaplari/katilma-hesabi.

Katılım Bankası, Z. (2019, 12, 07). *Ziraat Katılım Bankası*. https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/katilma-hesaplari/Sayfalar/tl-katilma-hesabi.aspx.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Merğînânî, B. (2004). *el-Hidaye fî şerhi Bidayetü'l-mübtedî*.. Talal, Y. (thk), Beyrut: Dâru'l-hadîs.

Mevsılî, M. (1996). *el-İhtiyar li-ta'lili'l- Muhtar*. Derviş, M.A. (thk.). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Meydânî, A. (2010). *el-Lubab fi şerhi'l-Kitab*. el-Mehdî, A. (thk.). Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l'Arabî.

Mirakhor A. ve Bao W. (2014). İslami ve Klasik Finans Sistemlerinin Epistemolojik Temelleri. İkbal, Z. ve Mirakhor, A. (Ed.). *Ekonomik gelişim ve İslâmî finans sistemi (s. 29-72)*. İ. Göçmen; S. Gürsoy; B. Irmak; S. Koyuncu (Çev.). İstanbul: Borsa İstanbul A.Ş. Yayınları.

TKBB, (t.y.), *Katılım bankacılığı nedir? nasıl çalışır*. http://www.tkbb.org.tr/Documents/Brosur/%C4%B0lk%20sayfa%20KATILIM_BANKACILIGI-2.pdf

Ustaoğlu, D. (2014). *Türkiye'de katılım bankacılığı sektördeki yeri ve önemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Yanpar, A. (2015). *İslâmi finans*. İstanbul: Scala Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

VERGİ GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR PANEL VERİ ANALİZİ[1]

Muammer Sami DEMİRHAN
Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Doç. Dr. Burcu GÜVENEK
Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

ÖZET

Vergi gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi tüm ülkeler bakımından üzerinde durulan önemli konular içinde yer almaktadır. Bilineceği üzere, vergi gelirleri kamu harcamalarının finansmanında kullanılan en temel kaynaktır. Dolayısıyla ülkeler vergilerle finanse edilen kamu harcamalarını toplumun kalkınması açısından verimli olacak yatırımlara aktarabilirlerse büyüme üzerinde etkin sonuçlar elde edilebilmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi birçok açıdan taşıdığı önem büyüktür. Bu çalışmanın amacı; aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık'ın 1998-2012 dönemlerindeki vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, ülkeler, firmalar, hane hakları vb.kesit gözlemlerinin belli bir zaman dönemi içinde bir araya getirilmesi olarak adlandırılan panel veri analizi tekniği ile incelenmesidir. Kavram olarak ekonomik büyümeyi ülkede yaratılan ulusal gelirin ve bundan kişi başına düşen miktarın, bir yıldan öteki yıla pozitif olarak gerçekleşen artıştır. Vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisini ne ölçüde olduğunu panel veri analizinden yararlanılarak incelemesi yapılmıştır. OECD'nin resmi sitesinden alınan verilerle EViews-8 programı kanalıyla panel birim kök testleri olan Breitung,İm, Paseran, Adf, Levin,Lin, PP, Fisher ve Chi-square'ne göre sonuçlar elde edilmiştir. Elde ettiğimiz veride, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı bulgusuna varılmıştır. Öyle ki vergi gelirleri dolaysız vergilerden veya dolaylı vergilerden elde edilmesi farkına bağlı olarak ekonomik büyüme üzerinde farklı etkiler doğurabilmektedir. Araştırılması yapılan ülkelerin kendi ekonomik yapısından dolayı genellikle tüketim üzerinden alınan vergilerin ekonomik büyümeyi daha az etkilemesi veya hiç etkilememesi beklenirken, gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerin ise ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etkisi olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Gelirleri, Türk Vergi Sistemi, Ekonomik Büyüme,

Panel Veri Analizi.

[1] Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Oecd Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

İnsan toplulukları yüzyıllar boyunca herhangi bir ekonomik büyüme kavramını bilmeden yaşaya gelmiştir. Bunun temel nedeni bu toplumların bazı sosyal kurumlara ve ekonomik büyümenin ön koşulu olan temel düzenlemelere sahip olmamasıdır (Parasız, 2003: 10). Ekonomik büyüme; emek ve sermaye gibi faktörlerin arzındaki artışların veya üretimde kullanılan faktörlerdeki birim basına düsen hâsıla oranındaki artısın potansiyel milli gelirde yaptığı yükselmedir (Turhan, 2007: 14). Ekonomik büyüme gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da önem taşıyan bir konudur (Seyidoğlu, 2006: 829).

Ekonomi politikasının dallarından biri olan maliye politikası, bir ekonomide temel makroekonomik araçlara ulaşmak için kamu harcamalarının ve bunun yanında kamu gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemelerdir (Ataç, 2009: 36). Devletin fonksiyonları; mali, sosyal ve ekonomik niteliktedir. Bu fonksiyonların yerine getirilebilmesi amacıyla, önemli finansal kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. İşte devletin yüklendiği fonksiyonları gerçekleştirmek amacıyla, anayasal sınırlar içerisinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirin tamamına, kamu gelirleri adı verilmektedir (Akdoğan, 2009: 101).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden biri olan büyüme merkantilistlerden günümüze kadar birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu alandaki çalışmalar özellikle büyüme modelleri çerçevesinde büyümenin dinamikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Söz konusu çalışmalarda yer alan büyüme dinamiklerinden biri de vergi gelirleridir. Bu araştırmanın amacı vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel veri analizi ile tespit edilmesidir. Çalışmada içinde Türkiye'nin de bulunduğu 20 OECD ülkesinin vergi gelirlerinin ekonomik büyümeye etkisi 1998-2012 yılları için araştırılmıştır.

Bu kapsamda makalemizde öncelikle vergi gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi anlatılmış, sonrasında ise konu ile ilgili önceden yapılmış çalışmalar özetlenmiş, analizde kullanılacak panel data yöntemi açıklanmış ve son olarak ekonometrik analiz kısmına geçilerek vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olup olmadığı tablo ve grafiklerle ortaya konulmuştur.

1. Ekonomik Büyüme ve Vergi İlişkisine Genel Bir Bakış

Vergi gelirleri ya da verginin yapısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yani vergi gelirlerinin ekonomik büyümedeki rolü iktisatçılar açısından ilgi çeken konulardan biri olmuştur.

İlk olarak ingiliz iktisatçı Keynes tarafından ele alınan maliye politikalarında vergi sisteminden toplanan gelirlerin ekonomilerde makro iktisadi amaçlara ulaşmada kullanımı yönünden temel düşünceleri literatürde yerini almaktadır.

Klasik iktisatçılara göre piyasadaki güçler bozulduğunda, yine piyasanın yeni bir denge noktasına ulaşma gücüne sahip olmasından dolayı devletin iktisadi hayata müdahalesi gereksiz olacaktır (Ataç, 1997: 5-6).

Merkantilistlerce savunulan devletin ekonomik hayata müdahale etmesi gerektiği tezine karşı çıkan klasikler, kendilerine ait, 'Görünmez El' teorisiyle piyasanın, dışarıdan bir müdahale olmaksızın, kendi kendine verimli bir noktaya erişeceğini dile getirmektedirler. Klasiklerin tezindeki denge konumu olarak da tanımlanan bu duruma maliye politikası kanallarıyla müdahale edilirse dengenin bozulması kaçınılmaz olacaktır. Bu savın doğal sonucunda piyasadaki durumun işleyişine müdahil olunmaması, bir üretici gibi değil tüketici

 ISBN: 978-625-7029-53-7

rolüne bürünmesi gereken devlet, bu durumda üzerine düşen görevler sınırlı çerçevede olmalıdır. Maliye politikaları hakkındaki klasik iktisatçıların görüşlerin neler olduğunu anlatmak gerekirse, kamu tarafından yapılan harcamalarının minimum düzeyde olması, denk bütçenin varlığı ve kamu harcamalarını dolaylı vergilerden sağlanmasıdır. Türk (2005)'e göre, günümüz kamu harcamalarının minimum düzeyde olması, devlet bütçesinde denklik, kamu borçlarının çoğunlukla uzun vadeli olması ve kısa vadeli borçların edinilmemesi durumu savunulmamaktadır (Takım, 2011).

1929 da yaşanan büyük kriz ile birlikte popülerliğini yitiren Klasik teori, 'her arz kendi talebini yaratır' kavramı ile meydana gelen tam istihdamın olağan bir durum olmadığı aşikâr olmuş, işsizlik olgunusun piyasa mekanizmasının işleyişine bırakılmayacak kadar önemli olduğu inancı kazanılmaya başlanmıştır.

Devletin ortaya koyduğu maliye politikası araçları ile ekonomiye müdahale etmesi Keynesyen görüşlerin çıkmasıyla başlamıştır. Klasiklerin görüşünü kabul etmeyen Keynesler, aksine ekonomi doğası gereği istikrarsızdır ve ekonomi kendi argümanlarıyla tam istihdam seviyesine gelemeyeceğini, neticesinde eksik istihdamın olacağı ve ekonomide eksik istihdamın geçerli olacağını savunmaktadırlar. Devlet maliye politikası araçları ile toplam talep eksikliğinden kaynaklanan işsizlik sorununa çözüm üretebileceğini açıklamaktadırlar. Keynesyen görüş, devletin uygulaması gereken maliye politikası ile ilgili olarak Klasik görüşün savunduğu kamu harcamalarının minimum düzeyde olması gerektiği görüşüne de kabul etmemektedir. Keynesyen görüş, durgunluğun yaşandığı dönemlerde kamu harcamaları artırılmalı ki, ekonomik hareketliliğin hızlansın, enflasyon dönemlerinde de harcamalar azaltılmalı, bunun yerine telafi eden ve sınırlayan maliye politikalarının etkili olacağını dile getirmektedir. Diğer taraftan Keynes görüş, bütçede meydana gelen açıkların toplam talebi ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesini etkileyeceği genel kabul görse de, dışlama etkisi sorununu gidermek amacıyla maliye politikasının toplam talep üzerindeki etkisi, bu politikalar ile uyumu bozmayacak para politikalarının uygulanması gerektiği görüşüne sahiptirler (Gür:2014,47)

Milton Friedman'ın Monetarist görüşünde, Keynesyenlerin maliye politikası hakkındaki görüşlerine eleştiri getirmektedir. Monetaristlerin sloganı olan, "para her şeydir" cümlesiyle para politikalarının önemine vurgu yaparak, ekonominin doğası itibariyle istikrarlı olduğunu, iktisadi dalgalanma dönemlerinde maliye politikalarının çıktı düzeyini ve istihdamı etkileme gücünün zayıf olduğunu söylemektedirler. Monetaristlere göre, uygulanacak maliye politikaları sonucunda çıktı düzeyini ve istihdamda yaşanacak etki olumsuz yönde olacağından, kamu harcamaları en aza indirilmeli ve denk bütçenin yapılması gerektiğini dile getirmektedirler. Buna rağmen Sargent ve Wallace (1981), Leeper (1991), Sims (1994), Woodford (2001) ve Cochrane (1998) para ve maliye politikası arasındaki ayrım, Monetaristlerin ileri sürdüğü savdaki gibi kesin olmadığını savunmaktadır. Yeni klasikler görüşte ise, ekonomide yaşanan dalgalanmaların sebebini önceden belirlenmeyen para ve maliye politikalarından kaynaklandığını, Klasikçilerce de belirtilen karar vericilerin ekonomik hayata karışmasının gereksiz olduğunu vurgulamaktadırlar. Kamu harcamalarında yaşanan artışlar, özel tüketim ve yatırım harcamalarının azalmasına neden olacağından (dışlama etkisi), bu alanda gerçekleşecek harcamalardaki artış, toplam talebi, çıktıyı değiştirmeyeceği gibi istihdam alanındaki değişimler olmayacaktır. Karar verici birimlerinin davranışındaki rasyonellik neticesinde önceden ilan edilen politikaların başarı sağlanmayacağını açıklayan Rasyonel Beklentiler teorisine göre, maliye politikalarının uzun dönemde çıktı ve istihdam üzerinde meydana gelecek etkilerinin negatif etki göstereceği savunulmaktadır (Gür,2014:46)

Yeni Keynesyen iktisatçılarına göre, ekonomide her daim eksik rekabet olduğundan dolayı, bu piyasalarda ücret ve fiyatların yapışkanlılık göstermesi durumu sonucunda,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ekonomi kendiliğinden dengeye gelemeyeceği için, devlet bu durumda kamu harcamaları aracılığıyla ekonomiye müdahale etmek zorunda olduğunu açıklamaktadırlar.

Arz yönlü iktisatçılara göre; maliye politikası araçlarından olan vergi indirimi, Keynesyen ekolünün ortaya attığı toplam talep üzerindeki etkisinden dolayı olmadığı, ekonomi alanındaki yatırımları, tasarrufları ve üretimi teşvik etmesinden kaynaklandığını açıklamaktadırlar. Buna göre vergi oranlarında meydana gelecek indirim sonucunda vergi gelirleri azalmayacak, aksine artış görülecektir (Laffer Eğrisi).

Maliye politikasının etkinliği üzerine yukarıda açıklanan iktisadi görüşler doğrultusunda yürütülen teorik tartışmaların, 1980'li yıllardan sonra birçok ülkede ortaya çıkan sonuçları açıklamada yetersizliği görülmektedir. Maliye politikasının, farklı ekonomik koşullara sahip ülke deneyimleri ile ortaya çıkardığı asimetrik sonuçlar, başta Keynesyen politikalar olmak üzere, yukarıda temel önermeleri açıklanan teorilerin öngöremedikleri sonuçlarla karşılaşılması, maliye politikaların etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuştur (Gür,2014:48)

Büyüme teorileri çerçevesinde Solow (1956) kanalıyla şekil alan ve durağan durum büyüme hızının vergi politikalarından etkilenmediğini dile getirmiştir. Cass (1965) ve Koopmans (1965) maliye politikası değişikliklerinin GSYİH'nın denge düzeyinde etkisi olacağını ve bunun da kalıcılık göstermeyip geçici olacağını belirtmektedir. Kamu harcamaları ile vergi politikalarının uzun dönemde büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya atan Romer (1986), içsel büyüme teorisi çerçevesinde bunu ele almıştır. İçsel büyüme teorisi bağlamında tanımı yapılmış olan modellerde uzun dönem durağan durum büyüme hızı yeniden üretilebilir sermayenin birikimi tarafından belirlenmektedir. Netice itibariyle sermaye birikimini engelleyen her türlü vergi politikası büyüme oranını azaltıcı bir etkiye sahip olduğu gerçeğine varılmaktadır.

Uygulanacak vergilerin büyüme üzerinde göstereceği bozucu etki vergiler arasında farklılık gösterebilir. Bu yüzden büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olan husus verginin türüdür. Emek arzı katı esnek ise emek geliri üzerinde, örneğin, tüketim vergisi bireylerin tüketim tercihlerinde bir bozulmaya neden olmayacağından, gerek sermaye birikimi gerekse büyüme bu durumdan etkilenmeyecektir (Widmalm, 2001). Burgess ve Stern (1993) ise iktisadi büyümeyi maksimum yapmak için gelişmekte olan ülkeler için vergi sistemlerinde zaman içerisinde bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini önermektedir.

Maliye politikaları Devletin ekonomiye müdahale araçlarının başındadır. Bu politikaları oluşturan unsurlar ise; tam istihdam, fiyat istikrarı, büyüme ve adil gelir dağılımı gibi amaçları gerçekleştirmek için kullanılan gelir ve harcama politikalarından meydana gelmektedir. Vergileme yöntemiyle kaynak oluşturmak, harcamalarda bulunmak ve borçlanma işleminde bulunmak gibi kamu ekonomisinin amaçlarını yerine getirmek için maliye politikası araçlarından yararlanılmaktadır. Literatürde genel geçer durum, mali olayların ekonomik olayları, ekonomik olayların da mali olayları etkilediği yönündedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin yürüttüğü maliye politikaları sonucunda ekonomik istikrarın sağlayıp sağlamadığı konusunda fikir birliğine varılamamıştır (Türk, 1995; Aktan, 2001; Parasız, 2002: 95).

Netice olarak, gelişmekte olan ülkeler açısından vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği belirgin olmaması bu ülkelerin daha çok gelişmiş ülke deneyimlerini kendi politikalarında uyguladıkları içindir. Uygulanan vergi politikalarının büyümedeki etkisinin nasıl olduğu konusunda büyüme teorileri çerçevesinde yapılan ilk araştırmalar Solow (1956) tarafından gerçekleştirilen neoklasik büyüme modeli olup durağan durumda ekonomik büyümenin vergi politikalarından etkilenmediği bulgusuna ulaşılmıştır. Buna karşılık Romer (1986) tarafından yapılan içsel büyüme modeli çerçevesinde kamu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tarafından gerçekleşen harcamaların ve vergi gelirlerinin uzun dönem büyüme üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. (Gür:2014,49)

2.Vergi Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi

Bu bölümde öncelikle ekonometrik analiz kısmına geçilmesinden önce fikir vermesi ve yol gösterici olması amacıyla konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış olan çalışmalar özetlenecektir. Sonrasında ise veri ve ekonometrik yöntem açıklanarak panel data analizine geçilecektir.

2.1. Literatür Araştırması

Literatür araştırmasının yapıldığı bu bölümde, verginin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkelerce uygulanan vergi politikaları ve konjonktürel durumlara göre değişiklik göstermektedirler. Vergi gelirleri ile ekonomik büyümeye ilişkin literatürde yer alan birçok çalışma bulunmaktadır.

Mucuk ve Alptekin (2008) Ülkemizin 1975-2006 yılları arasında vergi gelirlerinin dolaylı ve dolaysız olarak ayrımını yaparak bu gelirlerin ekonomik büyümeye olan ilişkisini var analizi ile test etmişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda Koentegrasyon testi uygulayarak ulaştıkları bulgular, analizi yapılan değişkenlerin birlikte hareket ettiklerini tespit etmişler ve analizi nedensellik testi uygulayarak ulaştıkları bulgularda ise dolaysız vergilerden büyümeye doğru tek yönlü bağıntının olduğunu tespit etmişlerdir.

Göçer ve Ark. (2010) Türkiye ekonomisinde 1924-2009 dönemini kapsayan verileri kullanarak ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi sınır testi yaklaşımı yöntemini kullanarak araştırma yapmışlardır. Ulaşılan çalışmada, vergileri dolaylı ve dolaysız vergiler olmak üzere sınıflandırarak analiz etmiş ve yapılan analiz neticesinde; seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisini tespit etmişler yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini gözlemine ulaşmışlardır. Uzun dönemi kapsayan analizinde ise, hem dolaylı hem de dolaysız vergiler ile ekonomik büyümedeki etkisinin pozitif olduğu yani anlamlı bir ilişkinin varlığına ulaşmışlardır.

Durkaya ve Ceylan (2006) Türkiye ekonomisine ait vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, uzun dönem ilişkisini Engle-Grangerko-entegrasyon testinden faydalanarak incelemiştir. Yapılan çalışmada kısa dönem ilişkisini incelemek için hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testinden yararlanmışlardır. Elde ettikleri bulgular ile dolaysız vergilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişkinin varlığının söz konusu olduğu, lakin dolaylı vergilerle ekonomik büyüme arasında ise nedensel bir ilişkinin olmadığını sonucuna varmışlardır.

Temiz (2008) 1960 ile 2006 yıllarında Türkiye'de uzun ve kısa dönemler halinde vergi gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisinin araştırmasını yapmıştır. Johansen eş bütünleşme testinden faydalanarak uzun dönem ilişkisini, hata düzeltme modeli kullanarak da kısa dönem ilişkisini araştırmıştır. Her iki dönemde de ulaştığı sonuç ise, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki olduğudur.

Stoilova (2017) vergi yapısının ekonomik büyüme etkisini 28 AB ülkesi için 1996-2013 dönemine ait verilerinden hareketle panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Sonuçlar bazı tüketim vergileri ile gelir vergisi ve servet vergilerinin ekonomik büyümeye daha fazla destekte bulunduğunu göstermiştir.

Abdullahab ve Morley (2014) OECD ülkelerine yönelik olarak çevre vergilerinin ekonomik büyümeye etkisini 1995-2006 dönemi verileri yardımıyla araştırmıştır. Ulaşılan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bulgular sonucunda uzun dönemde ekonomik büyümeden artan çevre gelirlerine doğru bir nedenselliğin bulunduğu görülmüştür.

Roger ve Gordon (2005) Vergi gelirlerinin bir ülkenin ekonomik büyümesine nasıl etki ettiğini 70 ayrı örneklemden yola çıkarak 1970-1997 dönemi verileri yardımıyla test etmiştir. Panel veri analizi bulguları kurumlar vergisi ile ekonomik büyüme arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur.

Gül ve Kenar (2009) Ülkemizin de aralarında bulunduğu 27 AB ülkesinin1980-2008 yıllarını kapsayan dönemlerine ait vergi gelirlerini incelemişlerdir. Araştırmada GSYH'yı tüm ülkeler için büyümenin göstergesi olarak kullanmış, çalışmayı panel veri yöntemi ile değişkenler üzerinde LLC ve IPS Panel birim kök testi ile Pedroni Panel eşbütünleşme testi ile 28 ülkeli örneklemde vergi gelirleri ve büyüme arasında uzun dönemde ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Mangır ve Ertuğrul (2012) 1988- 2011 üç aylık zaman serisi verileriyle Türkiye ekonomisi için yaptıkları çalışmada sınır testi eşbütünleşme ve ARDL yöntemleri kullanarak vergi yükü ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme tespit etmişlerdir. ARDL sonuçlarına göre ise vergi yükünün büyüme üzerinde kısa ve uzun dönem negatif etkisi bulunmaktadır.

Organ ve Ergen (2017) Türkiye'de 1980-2015 yılları arasındaki vergi yükünün ekonomik büyüme üzerinde etkilerini, Pesaran v.d. (2001) tarafından önerilen sınır testi ile analiz etmişler ve vergi yükü ve ekonomik büyümenin eş-bütünleşme ilişkisine sahip olduğu saptayarak iki değişken arasında uzun dönemde negatif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Özakçaoğlu (2010) Çalışmasını Türkiye ekonomisinin vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki nasıl bir ilişki olduğuna yönelik yaptığı analizler sonucunda, dolaysız vergilerle ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensel ilişki olduğu gözlemlemiş ve dolaylı vergilerle ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki tespit edilemediği bulgusuna ulaşmıştır.

Özpençe (2017) Türkiye'deki 1980-2015 yıllar arası dönem için kamu harcamaları, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Granger nedensellik testi ile incelemiş, elde ettiği bulgu sonucunda, ekonomik büyüme ve vergi gelirleri, kamu harcamalarının nedeni iken, kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

2.2. Verilerin Tanımlanması ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada 1998-2012 yılları arasında Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, ve Birleşik Krallık'ı da içine alan 20 ülkeye ait vergi gelirleri ile Gayrisafi Yurtiçi Hasılaları (GSYİH) yıllık verileri kullanılmıştır.. Bu ülkelerin birbiriyle uyum sağlaması bakımından söz konusu ülkelere ait datalar OECD'nin resmi sitesindeki veri tabanı sisteminden alınmıştır. Ekonometrik uygulamalarda ve sonuçların yorumlanmasında kolaylık sağlaması amacıyla vergi gelirleri serisi "TREV" (Tax Revenue) ve GSYİH serisi "GDP" kısaltması kullanılarak analize dahil edilecektir. Veri analizi teknik olarak E-Views 8 Programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

2.3.Panel Veri Yöntemi

Bir konuda araştırma yapmak istenecekse öncelikle bilgi, bilgiyi bulmak için ise kaynak gerekecektir. Araştırmanın konusu ekonometrik veya istatistiksel ise, bunun için gerekli olan bilgi sayısal olur ve buna da veri adı verilmektedir. Ekonometrik veya istatistiksel

 ISBN: 978-625-7029-53-7

araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için uygun ve yeterli bir verinin bulunması gerekmektedir. Verinin yokluğu veya gerekli boyutta ve yapıda bulunmaması durumunda ise araştırma yapılması mümkün olmayacaktır (Güriş, 2018:3).

Ekonometrik analizler için ilk önce değişkenlere ait verileri toplamak gerekmektedir. Üç çeşit veri türü uygulamada karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; zaman, yatay-kesit ve karma verilerdir. Birçok birimin yalnızca bir dönemine ait bilgisini yatay kesit verirken, bir birimin dönemlere ait bilgisini de zaman serisi verisi vermektedir. Günlük, haftalık, aylık, yıllık gibi serilere zaman serisinin örnekleri arasında sayılmaktadır. Yani, seçilen bir ülkenin ithalatını, bir bankanın seçilen bir dönemde aylık veya yıllık verdiği toplam kredi miktarlarını, seçilen bir ailenin aylık evine giren gelirleri zaman serisine birer örnektir (Güriş, 2018:3). Yatay - Kesit serisine verilecek örmek ise, nufüs sayımları, anketlerden toplanan veriler olabilir. Hem dönemlere hem de birimlere ait bilgiyi içeren veriye panel veri denmektedir (Baltagi, 2005,18). Diğer bir ifadeyle panel veriyi tanımlamak gerekirse, aynı kesit verileri zaman içerisinde meydana gelen değişimleri incelenmesidir (Gujarati, 2003, 27).

Panel veri, son dönemlerdeki ekonomik ilişkilerin modellenmesinde tercih edilmesinin nedeni, hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerini aynı anda analizine imkân tanımasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle panel veri, ekonometrik ve istatistiksel araştırma yapmak isteyenlerin kullandığı veri türlerinden bir tanesidir (Güriş,2018:3).

Panel verinin ekonomik ilişkileri analiz etmek için kullanılmasında üç temel hedef içermektedir (Uçar, 2013). Bunlar; yatay kesitte her birimin zaman içinde meydana gelen değişimini belirlemek, birimlerin ayrı ayrı veya birlikte değişimini diğer değişkenler aracılığıyla açıklık getirmek ve her bir birimin ilgili açıklayıcı değişkene bağlı olarak öngörüsünü yapabilmektir.

Yapılması istenilen analizlerde kullanılan yöntemler zaman boyutunun yapısına bağlı olmaktadır. Bu durumda panel veri, karşımıza dengeli ve dengesiz panel veri olarak iki şekilde çıkmaktadır (Güriş,2018:5).

Dengeli panel veri: T sayıda devreye ait gözlemler, yatay kesitte yer alan tüm birimler İ=1,2,3 …… ,N için aynı olan verilerdir.

Dengesiz panel veri: En az bir birime ait gözlem farklı sayıda olan verilere dengesiz panel veri adı verilir.

Dengeli panel veride devre sayısı T, tüm birimler (i) için aynı olmaktadır. Dengesiz panel veriden söz edilecekse bazı devreler için birden fazla gözlem var olması gerekmektedir. Son olarak panel veri modeli kavramı tek başına geçiyor ise bu aynı zamanda dengeli panel veridir. Dengesiz panel veri kavramı kullanılacaksa ayrıca dengesiz ifadesi geçmesi gerekmektedir (Güriş, 2018:6).

Genel kabul görmüş 4 (dört) panel veri modeli biçimi vardır (Kutlar,2017:12-13);

Pooled OLS Model (Havuzlanmış veya Karma En Küçük Kareler Modeli): Tahmin yapılırken yatay kesit ve zaman serisi özelliklerini dikkate alınmadan gerçekleştirilen tahminlerdir.

LSDV Model (Yapay Değişkenli Sabit Etkiler En Küçük Kareler Modeli) : Tahmin yapılırken tüm gözlem değerleri birlikte değerlendirilen bu modelde, her yatay kesit için kendisinin sabit değişken atanmaktadır.

Fixed Effects Within-Group Model) Sabit Etkiler Grup İçi Modeli: Tahmin yapılırken tüm gözlem değerleri bir arada getirildikten sonra, her yatay kesit değeri, ortalamadan çıkarıldıktan sonra ortalamaya göre düzeltilerek yapılan tahminidir.

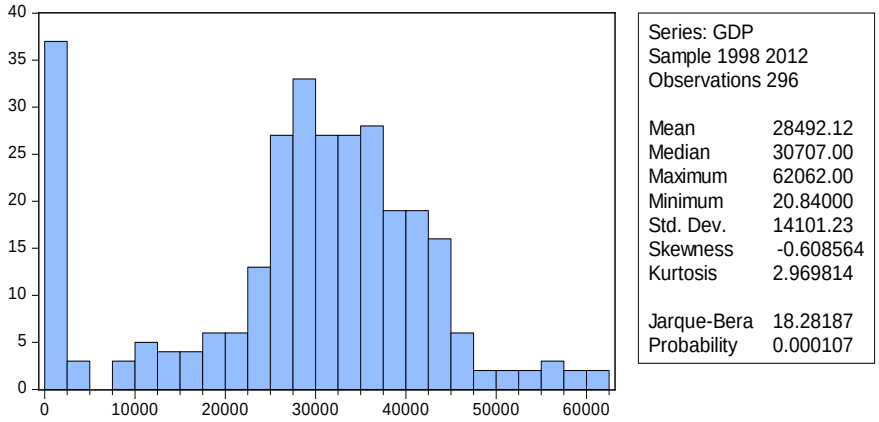
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Random Effects Model (Rastgele Etkiler Modeli: Bu model biçimi ise, tahminde bulunulurken her yatay kesit değerinin sabit teriminin daha büyük bir anakütleden rassal çekildiği varsayımı şeklinde yapılan model tahminidir.

3. Amprik Bulgular ve Yorumlanması

Analiz bölümünde öncelikle verilerin logaritmaları alınarak analize uygun hale getirilmesi sağlanacaktır. Şekil 3'de çalışmamıza konu ülkelere ait vergi gelirleri ve büyüme rakamlarının logaritmaları alınmış haldeki grafiklerine yer verilmektedir. Şekilde 20 OECD üyesi ülkenin 1998-2012 yılları arasındaki dönemde vergi gelirleri ile ekonomik büyüme rakamları arasındaki basit etkileşimi görülmektedir. Değerlendirmemizi görsel olarak yaptığımızda her iki grafiğin de benzer bir artış azalış seyri izlediği ortaya çıkmaktadır.

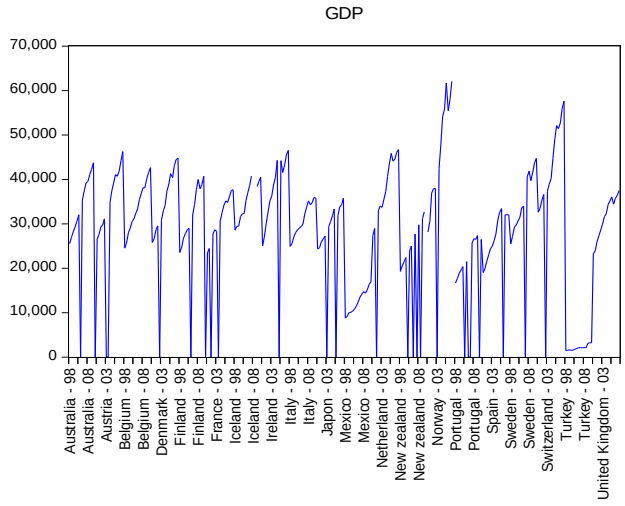
Şekil 2. GDP Serisinin Açıklayıcı İstatistikleri

Şekil 2'de GDP değişkenine ilişkin t istatistiki bilgilendirmeye yer verilmiştir. Burada değişkene ait; ortalama, medyan, değişkenin 1998-2012 yıları arasında aldığı maksimum ve minimum değerler, standart sapması, basıklık ve çarpıklık değerleri yer almaktadır.

GDP değişkenine ait zaman yolu grafiği ise Şekil (3)'de gösterilmiştir.

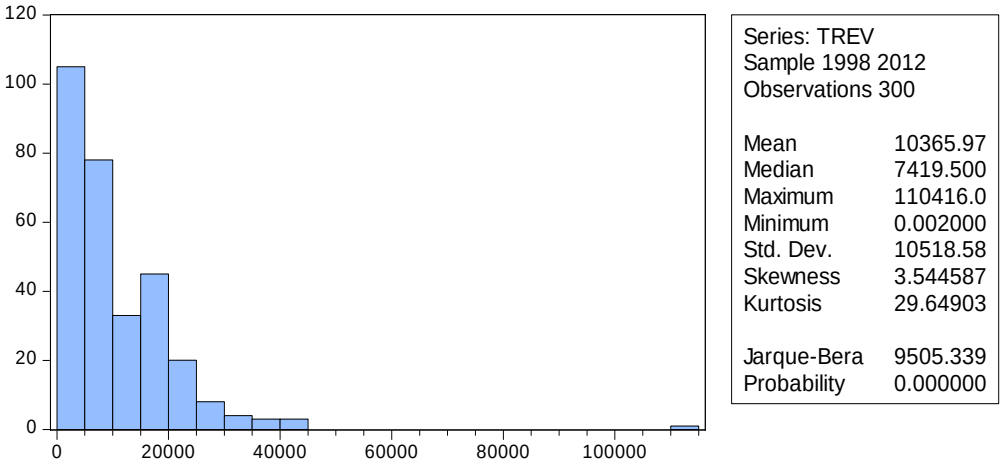
Şekil 3. GDP Değişkenine İlişkin Zaman Yolu Grafiği

Şekil (3)'ün incelenmesinden anlaşılacağı gibi seride 1998- 2012 yılı arasında inişli çıkışlı değişen bir trend olduğu göze çarpmaktadır.

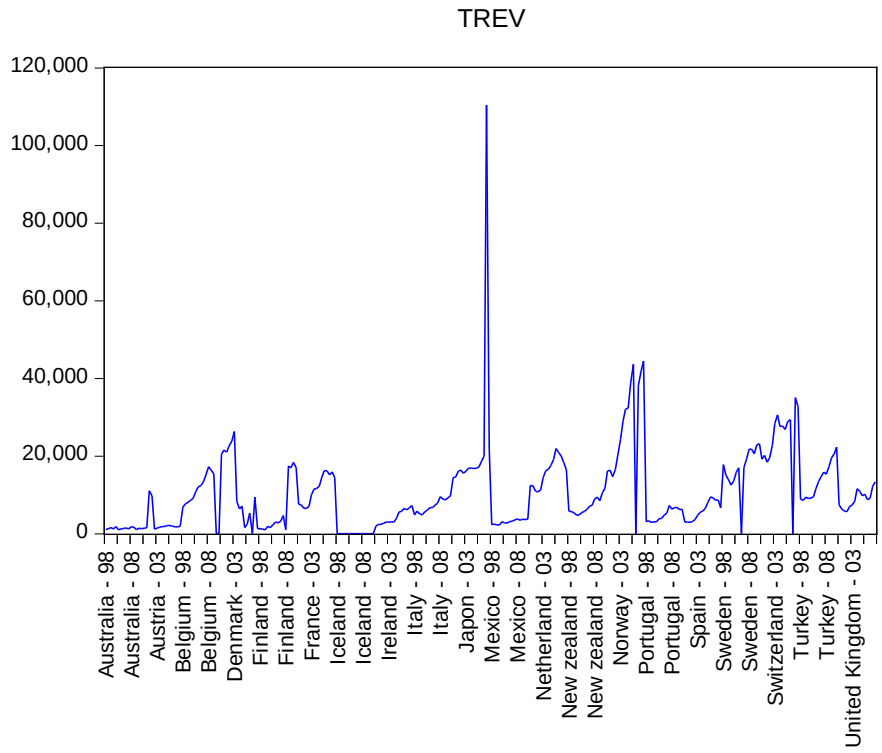
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 4. TREV Serisinin Açıklayıcı İstatistikleri

Şekil 4'de TREV değişkenine ilişkin t istatistiki bilgilendirmeye yer verilmiştir. Burada değişkene ait; ortalama, medyan, değişkenin 1998-2012 yıları arasında aldığı maksimum ve minimum değerler, standart sapması, basıklık ve çarpıklık değerleri yer almaktadır.

Şekil 5. TREV Değişkenine İlişkin Zaman Yolu Grafiği

Şekil (5)'nın incelenmesinden anlaşılacağı gibi ülkelere ait vergi gelirleri rakamlarının 1998- 2012 yılı arasında inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları (GDP Değişkeni)

Yöntem	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Levin, Lin & Chu t*	-3.94350	0.0000
Breitung t-stat	-1.17656	0.1197
Im, Pesaran and Shin W-stat	-0.93233	0.1756
ADF - Fisher Chi-square	50.1302	0.1309
PP - Fisher Chi-square	107.874	0.0000
Hadri Z-stat	4.12281	0.0000
Heteroscedastic Consistent Z-stat	9.79438	0.0000

Tablo 1'de ise Gayri Safi Mili Hasıla serisine ilişkin Summary (Levin, Lin & Chu, Breitung t-stat, Im, Pesaran and Shin W-stat, ADF - Fisher Chi-square, PP - Fisher Chi-square) ve Hadri birim kök testleri bulunmaktadır. Breitung,İm, Paseran ve Adf, test sonuçları bize ekonomik büyüme serisinde birim kökün olduğunu vermekte olup, diğer birim kök testleri olan Levin ve PP, test sonuçlarında ise seride birim kökün bulunmadığını vermektedir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonuçları (TREV Değişkeni)

Yöntem	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Levin, Lin & Chu t*	-1.85972	0.0315
Breitung t-stat	2.39629	0.9917
Im, Pesaran and Shin W-stat	0.63967	0.7388
ADF - Fisher Chi-square	38.9385	0.4273
PP - Fisher Chi-square	56.5637	0.0268
Hadri Z-stat	7.46958	0.0000
Heteroscedastic Consistent Z-stat	18.2116	0.0000

Tablo 2'te vergi gelirlerine ait Summary birim kök testleri bulunmaktadır. Breitung,İm, Paseran Ve Adf, test sonuçları bize ekonomik büyüme serilerinde birim kökün varlığı, Levin,Lin, PP, Fisher ve Chi-square, test sonuçlarında ise serilerde birim kökün varlığının olmadığı yolunda sonuçlar vermiştir.

Birim kök testler sonucunda ulaştığımız bulgular ile her iki seride de birim kökün olduğunu görmüş bulunmaktayız. Sonrasında ise serilerde durağanlığın olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde çalışmamıza Pedroni, Kao ve Fisher Koentegrasyon testlerine geçilerek devam edilecektir. Tablo 3'te Pedroni Koentegrasyon testinden elde edilen sonuçlar bulunmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3. Vergi ve GSYIH Serilerine Ait Pedroni Koentegrasyon Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Ağırlıklı Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Panel v-İstatistiği	0.880577	0.1893	-1.352163	0.9118
Panel rho-İstatistiği	-5.486945	0.0000	-3.390337	0.0003
Panel PP-İstatistiği	-9.012658	0.0000	-7.317408	0.0000
Panel ADF-İstatistiği	-3.478879	0.0003	-3.280859	0.0005
Group rho-İstatistiği	-1.873753	0.0305		
Group PP-İstatistiği	-9.293481	0.0000		
Group ADF-İstatistiği	-4.638917	0.0000		

Tablo 3'te Pedroni Testi sonuçları neticesinde değerlendirmeye alınan hipotezler aşağıdaki gibi olacaktır.

H_0: Koentegrasyon yok.

H_1: Koentegrasyon var.

Gerçekleşen Pedroni Testi sonuçları neticesinde yukarıdaki serilerde koentegrasyonun tespitini gösteren tabloda altı istatistik boş hipotez reddederken sadece bir istatistikte ise hipotez olduğu kabul etmektedir.

Tablo 4. Vergi ve GSYIH Serilerine Ait Kao Koentegrasyon Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ADF	1.731282	0.0417
Residual variance	1.65E+08	
HAC variance	47466110	

Tablo 4'te ise Kao Koentegrasyon testi neticesinde ortaya çıkan sonuçlar bulunmaktadır. Kao Koentegrasyon testine istinaden hipotezlerimiz aşağıdaki gibi oluşacaktır:

H_0: Koentegrasyon yok.

H_1: Koentegrasyon var.

Kao Koentegrasyon Testi Sonuçlarına göre boş hipotezimiz kabul edilmiş (0.0417) değerinin 0,05 rakamından küçük olması sebebiyle) ve değişkenler arasında koentegrasyon ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Johansen Fisher Koentegrasyon testi uygulandığı zaman elde ettiğimiz sonuçlar da Tablo 5'de hazırlanmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 5. Vergi ve GSYIH Serilerine Ait Fisher Koentegrasyon Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Ağırlıklı Test İstatistiği	Olasılık Değeri
None	112.4	0.0000	105.4	0.0000
At most 1	60.93	0.0105	60.93	0.0105

Değişkenler arasında koentegrasyon olduğu neticesi Johansen Fisher Koentegrasyon Testi sonuçları ile ortaya çıkmıştır. Analizi gerçekleşen testlerden Pedroni ve Johansen Fisher Koentegrasyon Testleri koentegrasyonun olduğu sonucunu verirken, Kao Koentegrasyon Testi ile değişkenlerimiz arasında koentegrasyonun olmadığı bulgusuna ulaşmış bulunmaktayız.

Çalışmamızın devamında yapılan panel veri analizi ile sabit etkiler modeli ile tutarlı sonuçlara ulaşacağımıza kanaat getirmektedir. Bu duruma göre hazırlanan Sabit Etkili panel regresyon sonuçları Tablo 6'de görüldüğü gibi çıkmaktadır.

Tablo 6. Sabit Etkili Panel Veri Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
C	28470.83	996.6938	28.56527	0.0000
Trev	0.002064	0.080827	0.025539	0.9796
R2:0.607**D-W Stat.:**2.02		**F Stat. (Prob):** 11.87 (0.000)		

Ancak Tablo 6 incelendiğinde nihai modelden çıkan olasılık değeri 0.9796 > 0.05 olduğundan vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığı sonucuna işaret etmektedir.

SONUÇ

Zorunlu bir ödeme olan vergi, daha önceleri karşılık beklenmeyen, hediye olarak görülen ve tarihsel süreçte zorunlu bir kamu yükümlülüğü haline gelerek insanlık tarihi boyunca onları idare edenler tarafından veya devletler tarafından halktan alınan ücrettir. Modern anlamda tanımı yapılması istense vergi, devlet veya kamu kuruluşlarınca kamu harcamaları için gerçek ve tüzel kişilerden yasal olarak toplanan parasal tutardır. Türkiye'de vergi sistemi cumhuriyetin ilanıyla oluşmuştur. Cumhuriyet tarihinin 1 sayılı kanunu bir nevi vergi kanunu olarak görülmektedir. İlerleyen zamanlarda ülkenin gelişmesiyle birlikte vergi sisteminde birçok yenilikler yaşanmıştır.

Ekonomik büyüme kavramı, büyümenin belirleyicileri ile ekonomik büyüme teorilerinin neler olduğu anlatılmıştır. Kavram olarak ekonomik büyümeyi ülkede yaratılan ulusal gelirin ve bundan kişi başına düşen miktarın, bir yıldan öteki yıla pozitif olarak gerçekleşen artış olarak ifade edebiliriz. Büyümenin belirleyicileri ise yatırımlar ve teknolojik gelişmeden kaynaklanan kişi başına fiziki ve beşeri sermaye seviyelerindeki artışlar, nüfus, istihdam, devlet yatırımları olarak söylenebilir. Ekonomik büyüme teorilerini ikiye ayırarak geleneksel büyüme teorileri ve yeni büyüme teorileri olarak anlatılmıştır. Geleneksel büyüme teorileri arasında, Klasik Büyüme Teorisi, Sosyalist Büyüme Teorisi, Keynesyen İktisadi Doktrini ve Schumpeteryan Büyüme Teorisi yer almakta iken, Yeni Büyüme Teorileri arasında ise, Harrod-Domar Modeli, Neoklasik Büyüme Teorisi ve İçsel Büyüme Modelleri yer almaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Vergi gelirlerinin ekonomilerde makro iktisadi amaçlara ulaşmada katkısı oldukça fazladır. Yine piyasada bozulan dengenin yeniden denge noktasına gelmesinde vergi gelirlerinin payı yüksektir. Dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki sınıfta toplanan vergilerin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi birbirlerinden farklıdır. Mal ve hizmet kullanımı neticesinde meydana gelen dolaylı vergiler ekonomik büyümeye olan katkısı, gelir ve servet üzerinde alınan dolaysız vergilere nazaran daha azdır. Dolaylı vergiler bireylerin yatırım ve tasarruf gibi kararlarında etkisi daha azdır.

Çalışmamızın son bölümünde vergi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenerek 1998-2012 yıllarını kapsayan 20 OECD ülkesine ait panel veri analizi yapılmıştır. Söz konusu ülkelerin birbiriyle uyum sağlaması yönüyle ülkelere ait hem Gayrisafi Yurtiçi Hasılaları (GSYİH) hem de vergi gelirlerine ait dataları OECD'nin resmi sitesindeki veri tabanı sisteminden alınarak yararlanılmıştır. Akabinde panel veri analizi konusu işlenerek, panel veri analizinin avantajlarından ve dezavantajlarından da bahsedilmiştir. İlerleyen kısımlarda panel birim köklerin neler olduğunu açıklanmış olup eViews-8 programından çıkan matematiksel sonuç ile vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında ilişki incelenmiştir.

Panel veri analizinden yararlanılarak gerçekleşen çalışmada ilkin verilerin küçük dalgalanmalardan arındırmak amacıyla ve analize uygun hal alması için logaritması alınmıştır. Daha sonra ise panel birim kökün varlığını tespit etmek için sınanmıştır. Yapılan araştırma bulguları neticesi itibariyle modelde panel birim kökün olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız.

Panel birim kökün olduğunu tespit ettikten sonra panel koentegrasyon testine geçilmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 20 OECD üyesi ülkenin verilerinden meydana gelen değişkenler içerisinde panel koentegrasyon ilişkisinin varlığını tespit edilmiştir.

Koentegrasyon ilişkisinin olduğunu öğrendikten sonra Hausman Test istatistiğini kullanarak model için sabit etkili ya da rastsal etkili model mi kullanılacağı araştırılmış ve raporlanan test istatistiği neticesinde sabit etkili modelin hâkim olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Son olarak test işlemi gerçekleştirilen nihai modelin sonuçlarının tutarlılığı bağlamında modelin değişen varyans etkisinde kalıp kalmadığını tespit işlemi için Değişen Varyans LR Testi yapılmıştır. Diğer taraftan ise modelde otokorelasyon varlığını tespit etmek için ise Wooldrige (2003) tipi otokorelasyon testinde yararlanılmıştır. Neticede nihai modelin otokorelasyon ve değişen varyantsan etkilenmediği tepsi edilmiştir.

Testleri yapısal ve diagnostik açıdan gerçekleşen nihai model neticesinde söz konusu dönem için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 20 OECD üyesi ülkeyi içeren bu çalışmada vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Farklı ekonomik dinamikleri ve vergi düzenlemeleri olan bu ülkelerin tek pota altında analiz edilmesinin zorlukları bulunmaktadır.

Günümüzde vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan çalışmaların çoğu vergi gelirlerinin elde edildiği kaynak üzerine odaklanmaktadır. Öyle ki vergi gelirleri dolaysız vergilerden veya dolaylı vergilerden elde edilmesi farkına bağlı olarak ekonomik büyüme üzerinde farklı etkiler doğurabilmektedir. Tüketim üzerinden alınan vergilerin ekonomik büyümeyi daha az etkilemesi veya hiç etkilememesi beklenirken, gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerin ise ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etkisi olduğu düşünülmektedir.

İçerisinde ülkemizin de olduğu 20 OECD ülkesinin 1998-2012 yıllarına ait verilerle yapılan analizimizde, vergi gelirleri ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç yorumlanırken analizi yapılan ülkeler arasında ekonomik yapı, vergi sistemindeki farklılık ve diğer ekonomik etkenler göz önünde bulundurulmalıdır.

Bireylerin gelirinde meydana gelecek artış, yine bireyleri daha çok tüketime yönelteceğinden dolaysıyla tüketim vergilerini yani dolaylı vergilerden elde edilen kamu gelirlerini artıracaktır. Bu durumda hükümetlerin vergi gelirlerini artırmaya yönelik dolaylı vergi oranlarında yapılacak artış bireylerin alım gücünü düşürmesine yol açacaktır. Alım gücü düşen bireyler daha az tüketimde bulunacak ve dolayısıyla milli geliri de etkileyerek ekonomik büyümeyi azaltacaktır. Diğer bir durum ise dolaysız vergi gelirlerini artırmaya yönelik yine hükümetlerin yapacağı vergi oranlarındaki artışın üreticinin mali durumunu olumsuz etkilemesidir. Vergi artışından olumsuz etkilenen üretici daha az üretim yapacak dolaysıyla üretim faktörü azalacak ve neticesinde ekonomik büyüme negatif yönde olacaktır.

KAYNAKÇA

Akdoğan Abdurrahman (2005), *Kamu Maliyesi*, Ankara: Gazi Kitabevi

Aktan, C. C. (2001). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Ataç, B. (1997). *Maliye politikası*. (Genişletilmiş 4. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 5-6.

Ataç, B. (1997). *Maliye politikası*. (Genişletilmiş 4. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, No: 118, 5-6.

Durukaya, Mehmet ve Ceylan Servet (2006). *"Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme"*, Maliye Dergisi, Sayı:150, Ocak-Haziran ss.79-89

Göçer, İsmet ve Arkadaşları (2010) "*Ekonomik Büyüme İle Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: Sınır Testi Yaklaşımı"*, Dumlupınar Ünv.Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 28 Aralık 2010, ss.97-108

Gül E. ve Kenar, B. (2009), *"AB Ülkeleri ve Türkiye'de Vergi Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi*", Ekonomik Yaklaşım, Cilt 6.

Gür, Süleyman Uğur (2014), "*Türkiye'de Vergi Gelirleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki ilişkinin Uzun Ve Kısa Dönemde İncelenmesi* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Güriş Selahattin, (2018). *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi*, İstanbul: Der Yayınları

Kutlar, Aziz (2017), *Adım Adım EWiews ile Panel Veri Ekonometrisi Uygulamaları*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları

Mangır F. ve Ertuğrul H. M. (2012). "V*ergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1988-2011*

Mucuk, Mehmet ve Volkan Alptekin (2017) "*Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006)*" Maliye Dergisi, Sayı 155, Temmuz-Aralık 2008, ss. 159-154

Organ, İbrahim ve Eren Ergen (2017) "*Türkiye'de Vergi Yükünün Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Bir Çalışma*" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 27, Mayıs 2017, ss. 197- 207

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Özakçaoğlu, M. Bilge (2010), *Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, http://mehmetbilgeozakcaoglu.blogcu.com/vergi-gelirleri-ekonomik-buyume iliskisi/8758896 E.T. 03.05.2018

Özpençe, Aylin İdikut (2017) *"Türkiye'de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi*" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ss.32-41

Parasız, M. İlker (2003). *Ekonomik Büyüme Teorileri*, Bursa: Ezgi Kitabevi

Parasız, İ. (2002). *Enflasyon Kriz Ayarlamalar, Dünyada Ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları*. (İkinci Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 95.

Sabah, Abdullah, Bruce Morley (2014) "*Environmental Taxes and Economic Growth: Evidence from panel causality test "*, Energy Economics Volume 42, March 2014 2017,Pages 27-33

Seyidoğlu, Halil (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*, İstanbul: Güzem Can Yayınları

Stoilova, Desislava (2017) "*Tax Structure and economic growth: Evidence from the European Union"*, Contaduria y Administracion Volume 62, Issue3, July-September 2017,Pages 1041-1057

Takım, A. (2011). *Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları,* Maliye Dergisi, Sayı 160, 154-176.

Temiz, Dilek (2008) "*Türkiye'de Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi1960-2006 Dönemi"* 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 / DEÜ İİBF İktisat Bölümü /İzmir-Türkiye ss.1-18

Turhan Salih Evren (2007). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, Kahramanmaraş Üniversitesi Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Türk, İ. (2005). *Maliye Politikası*. (18. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Türkiye Örneği", Maliye Dergisi, Sayı: 162, ss. 256-265.

Uçar, N. (2013). *Doğrusal Olmayan Panel Veri Modellerinde Eşbütünleşme Testleri. 3*.

Widmalm, Frida (2001) "*Tax Structure and Growth: Are Some Taxes Better Than Others?*" Public Choice, June 2001, Volume 107, Issue 3–4, pp 199–219

Youngleea, Roger and H.Gordonb (2005) "*Tax Structure and economic growth: Auther Links Open Overlay Panel"* Journal Of Public Economics, Volume 89, Issue 5-6, June 2005,Pages 1027-1043

 ISBN: 978-625-7029-53-7

VEJETARYENLİK VE VEGAN DÜŞÜNCESİNE EKOLOJİK AÇIDAN ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Hüseyin KOÇAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Recep BOZKURT

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi

İnsan doğada var olduğundan beri, doğa ile ilişkili olarak hayatını sürdürmüştür. Doğa, insan yaşamı için tartışılmayacak derecede önem taşımaktadır. Çünkü yaşamış olduğu çevrenin insan hayatını olumsuz etkilemesiyle birçok hastalık, kıtlık meydana gelmekte ve insan hayatının tehlikeye girmesi söz konusu olmaktadır. Çevre sorunları aniden ortaya çıkmamış, zaman içerisinde birikerek varlığını sürdürmüştür. Çevre sorunlarının artması sonucunda ise, çok farklı çevreci düşünce ve hareketler oraya çıkmıştır.

Vejetaryenlik ve veganlık düşüncesinde söz konusu vurgu, hayvan hakları olsa da "çevreci düşünce" içerisinde de yer almaktadır. Vejetaryenlik et ürünlerini (kırmızı et, balık, tavuk gibi) reddederken, veganlık, hayvansal gıda ve ürünlerini (süt, peynir, bal, sosis gibi) reddetmektedir.

Çevre, canlı cansız tüm varlıkların karşılıklı etkileşimidir. Herhangi bir varlığın azalışı veya yok oluşu ekolojik sistemi olumsuz etkilemektedir. Vegan ve vejetaryen düşünce, aşırı hayvansal gıdaların tüketilmesi nedeniyle dünya yüzölçümünün üçte birinin çölleştiğini ve aşırı avlanma nedeniyle de, okyanusların ekolojik çöküş noktasına yaklaştığını iddia etmektedir. Fakat, dünyanın çölleşmesi ve ekolojik çöküşün yaşanması sadece hayvanların etinden veya ürünlerinden beslenme nedeniyle gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda olmamıştır. Çünkü ekolojik sistem bir bütündür ve etkileşim halindedir. Hava, su ve toprak kirliliği, endüstri kökenli atıklar, radyoaktif kirlilik gibi önemli çevre sorunları, bitki ve hayvan türlerinin yok olmasına neden olmaktadır.

Tüm dünyanın vegan veya vejetaryen olması ekolojik dengeyi koruyacak mı? Bu çalışmada, vejetaryen ve vegan düşüncesinin insan ve hayvan türünü eşit bir duruma getirmesi, özne problemi ve ekolojik sorunlara alternatif bir düşünce olarak yetersizliği gibi konular eleştirel bir perspektifle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vejetaryen, Vegan, Çevre, Ekoloji.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

A CRITICAL WIEW OF VEGETARIANITY AND VEGAN THINKING IN TERMS OF ECOLOGICAL

Since human beings exist in nature, they have lived in relation to the nature. Nature has indispensable importance for human life. Because of the negative effects of the environment on which human lives, many diseases, famine arise and even human life are in danger. Environmental problems do not emerge suddenly, but have gradually and cumulatively over time. As a result of the increase in environmental problems, many different environmental thoughts and movements have emerged.

In vegetarianism and veganism, the emphasis is on not only animal rights, but also on environmental thinking. While vegetarianism rejects meat products (such as red meat, fish, chicken), veganism rejects animal food and products (such as milk, cheese, honey, sausages).

The environment is the interaction of all living and inanimate beings. Decrease or extinction of any asset adversely affects the ecological system. Vegan and vegetarian thinking argue that one-third of the world's surface area is deserted due to excessive consumption of animal foods, and that the oceans are approaching the ecological collapse point due to. However, the desertification of the world and the ecological collapse have not resulted from the activities carried out solely on the basis of feeding from meat or products of animals. Because, the ecological system is a whole and interacts. Important environmental problems such as air, water and soil pollution, industrial waste, radioactive pollution cause the destruction of plant and animal species.

Will the whole world be vegan or vegetarian, maintaining the ecological balance? In this study, the issues such as the fact that vegetarian and vegan thought make human and animal species equal, the subject problem and its inadequacy as an alternative to ecological problems will be discussed with a critical perspective.

Keywords: Vegetarian, Vegan, Environment, Ecology.

Giriş

Çevre bir bütündür ve doğada bulunan canlı cansız tüm varlıklar birbiriyle ilişkilidir. Çevre büyük bir fonksiyona sahiptir ve bu fonksiyon tek başına gerçekleşmemektedir. Ayrıca çevre sorununu ortaya çıkaran tek bir unsurda yoktur. Çünkü çevre bir bütün olarak ilişki

 ISBN: 978-625-7029-53-7

halinde olduğundan dolayı sorunların ortaya çıkması da birbiriyle ilişkili olarak meydana gelmektedir. Havanın kirlenmesi beraberinde canlı türlerinin azalması veya yok olması örneği verilebilir.

Çevre sorunlarının ortaya çıkışının insanlığın yerleşik hayata geçmesi ile başladığı bilinmektedir. Yerleşik hayat ile birlikte insan toplumları doğayı işlemiş ve dönüştürmüştür. Fakat insanlığın çevre sorunu ile karşı karşıya gelmesi sanayi toplumu ile birlikte hız kazanmıştır. Çevre sorunlarının artmasıyla birlikte ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren (genelde bu tarih 1960'lı yıllar olarak verilir) çevreci hareketler ortaya çıkmıştır. Birçok çevreci hareket bulunmaktadır. Ancak bunların hepsine değinmek mümkün değildir, bu nedenle çevreci hareketlerin hepsine yer verilmemiş, sadece, Greenpeace, derin ekoloji, toplumsal ekoloji ve ekofeminizm hareketi üzerinde durulmuştur.

Vejetaryenlik ve veganlık düşüncesi "hayvan hakları, sağlıklı beslenme ve ekoloji" üzerinde odaklanmaktadır. Bu çalışmada, veganlık ve vejetaryenlik düşüncesinde ekoloji anlayışı üzerinde durulmaktadır. Veganlık ve vejetaryenlik düşüncesine göre "hayvanların sınai kapitalizm ile birlikte yetiştirilip aşırı derecede tüketilmesinin ekolojik sorunlara yol açtığı" düşünülmektedir. Hayvanlar, diğer canlı ve cansız varlıklar kadar ekolojik sistemin düzenli ve sağlıklı işlevselliğini gerçekleştirmesi anlamında önemli bir yere sahip olan canlı kategorisi içerisinde yer almaktadır. Çevreci akımların, mutabık olduğu husus "çevre bir bütündür ve birbiriyle ilişki halindedir." Bu nedenle hayvansal ürünlerin ve gıdaların tüketilmesinin çevre sorunlarına yol açtığı düşüncesi düşük bir hipotez olarak durmaktadır.

Çalışmada öncelikle çevre kavramı, çevre sorunlarının neler olduğu, hangi faktörlerin çevre sorunlarını ortaya çıkardığına değinilmektedir. Daha sonra ise çevre sorunlarının nedeni ve alternatif çözüm önerilerinde bulunan "Greenpeace, Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji ve Ekofeminist" hareketlerin argümanlarına yer verilmektedir. Çalışma başlığı spesifik olarak "vejetaryenlik ve veganlık düşüncesinde ekoloji" başlığı taşıdığından dolayı, vejeteryanlik ve veganlık düşünceleri açıklanarak bunların ekoloji düşüncesine değinilmektedir. Sonuç kısmında ise vejetaryenlik ve veganlığın ekoloji düşüncesinde, diğer çevreci akımlar ile benzerliği ve farklılığı ele alınarak, "insan ve hayvan türünü eşit bir duruma getirmesi, özne problemi ve ekolojik sorunlara alternatif bir düşünce olarak yetersizliği" gibi konular eleştirel bir perspektifle ele alınmaktadır.

Çevre Sorunları

Çevre, sözlük anlamı itibariyle "bir şeyi kuşatan ya da saran" anlamlarına gelmektedir (Marshall, 2014: 115). Çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çevrenin canlı (biyotik) türleri; insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikroorganizmalardan oluşur (Keleş ve Hamamcı, 1998: 26). Cansız (abiyotik) ögeleri ise; toprak, su ve atmosferdir (Yıldırım, 1997:23).

İnsan, varoluşundan bu yana doğadan yararlanmış, doğayı işlemiş, bilgi birikimine ve teknik ilerlemeye koşut olarak doğaya egemen olmaya başlamıştır (Keleş ve Hamamcı, 1998: 17). Bilimin ilerlemesi ve pratiğe dönüşmesi ile birlikte doğayı insan için dönüştürme ve kullanma biçimi de hızla artmıştır. Çevre sorunlarının ortaya çıkması tamda insanlığın doğa üzerinde tahakküm kurması ile başlamıştır.

Çevre sorunları birden bire ortaya çıkmamıştır, zaman içerisinde birikerek varlığını sürdürmüştür. Çevreye verilen zararlar, doğanın kendini yenileyebilme yeteneği sayesinde başlangıçta fark edilmemiş, hatta çevrenin zamanla bu kirliliği yok edeceği kanısı yaygınlaşmıştır. Ancak, giderek artan çevre kirliliği ve sorunları, çevrenin kendini yenileyebilme yeteneğinin çok üstüne çıkmış ve çevre hızla bozulmaya başlamıştır. Çevre sorunları, hava, su, toprak kirlenmesiyle başlayıp, bitki örtüsü ve hayvan topluluklarının yok olmasına kadar uzanır (Keleş ve Hamamcı, 1998: 19).

Çevre sorunları denilince akla "hava kirliliği; olumsuz etkinliklerin yol açtığı çevre kirliliği; endüstri kökenli atık ve artıkların sonucunda oluşan kirlilik; radyoaktif kirlilik; çöp kirliliği" vb. gelmektedir (Kiziroğlu, 2001: 180). Bu sayılan olumsuzluklar beraberinde bitki ve hayvan türlerinin ölümüne hatta türlerinin yok oluşuna neden olmaktadır. Bu durum beraberinde çevre sorunlarının daha hızlı artmasına sebebiyet vermektedir.

Çevre sorunlarını ortaya çıkaran unsurları genel olarak şöyle sıralayabiliriz: "hızla artan dünya nüfusu, nükleer denemeler, plansız sanayileşme, verimi arttırmak için kullanılan tarım ilaçları, bölgesel savaşlar, yapay gübreler, kimyasal maddelerin kullanımının artması" gibi birçok faktör çevre sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu unsurlar beraberinde "iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, çölleşme, ozan tabakasının tahribatı, ormansızlaşma, asit yağmurları, hava, su ve toprak kirliliği, deniz ve okyanus kirliliği" gibi birçok çevresel sorununu doğurmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin zarar görmesini etkileyen bazı faaliyetler ise şunlardır (Keleş, 2013: 45-46):

- Hızlı, düzensiz ve sağlıksız kentleşme
- Makineli tarıma geçiş ve ormanlık alanlarının amaç dışı kullanımı
- Verimli tarım topraklarının, tarım dışı amaçlarla kullanılması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Ağır kimyasal maddeler ve gübrelerin kullanılması
- Aşırı ölçüde avcılık ve balıkçılık, yabani hayvanlarla kuşların toplanması

Çevre sorunlarının artmasıyla birlikte, çevreyi yakından inceleyen bilim dalları ortaya çıkmıştır. Bunların başında ekoloji gelir. Ekoloji, organizmaların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır (Yıldırım, 1997: 35). Ekoloji ilk kez 1866 yılında Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. Haeckel ekoloji sözlüğünü Yunanca yaşanılan yer-yurt anlamına gelen oikos ile bilim ya da söylemi anlamlarına gelmektedir (Keleş ve Hamamcı, 1998: 27). Ekoloji kelimesi dilimize "çevrebilim" olarak çevrilmiştir (Keleş, 2013: 26). Çevre bilimi, çevreyi bir bütün olarak ele almış ve sorunların kaynağını derinlemesine incelemiştir.

Ekosistem, birbirleri ile ve cansız ortamla ilişki içinde olan kendi içinde yeterli bitki ve hayvan topluluğudur (Yıldırım, 1997: 35). Ekolojik sistem bir bütündür. Bazı ekologlara göre, her türün yok oluşu, az da olsa, tüm dünya sistemini olumsuz olarak etkiler. Örneğin; en önemsiz bir böcek türü bile ekosferin zengin genetik çeşitliliğinin azalması demektir (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1991: 223). Yani tek bir faktör üzerinden çevre sorunlarının ortaya çıktığı söylenemez.

Çevreci Akımlar

Çevreci akımların ortaya çıkması, çevre sorunlarının artmasına paralel olarak meydana gelmiştir. Çevreci akımlar birbirine benzerlik ve farklılık taşıyan düşüncelere sahiptir. Benzer yanları; ekolojik sorunlara tepki olarak ortaya çıkması iken faklı yanları ise bu ekolojik sorunlar karşısında farklı alternatif çözüm arayışları içinde olmalarıdır. Çevreci hareketler, ortaya atmış oldukları alternatif çözüm önerileri de benzerlik ve farklılık taşımaktadır. Bu başlık altında "Greenpeace, Derin Ekoloji, Toplumsal Ekoloji ve Ekofeminist" akımların çevre sorunlarının ortaya çıkış nedenleri ve alternatif çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Greenpeace (Yeşil Barış)

Dünyada artan teknolojik ve küresel gelişmelere bağlı olarak hızlı bir şekilde artan çevre sorunlarına karşı birçok çevreci hareket ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda birçok özgürlükçü hareket gibi çevreci hareket olan Greenpeace ortaya çıkmış ve giderek sesini dünyaya duyurmaya çalışmıştır. Greenpeace, yeşil barış anlamına gelmektedir. Greenpeace'in kurucuları olan bir grup ekolojist, gazeteci ve hippinin bir balıkçı teknesi olan Phyllis

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Cormack'a Greenpeace bayrağı çekerek ABD donanmasının yapmış olduğu nükleer denemeleri durdurmak amacıyla ortaya çıkmış ve daha sonra adını duyurarak global bir harekete dönüşmüştür (https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/tarihce/, 03.12.2019).

Greenpeace'in çevreci bir hareket olarak, "temiz hava, temiz deniz, temiz okyanus" gibi sloganları, güvenli bir gelecek amacı taşımaktadır. Ayrıca Greenpeace, insanlara, dünyayı, kaynakları ve çevreyi bölünemez bir bütün olarak görmeyi, canlıları ve yaşamı değerli kılmayı amaçlamaktadır (Brown ve May, 1992: 11). Greenpeace, çevreyi ve biyolojik çeşitliliğin korunması için çalışmalarda bulunmuştur (https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/, 03.12.2019).

Greenpeace, sanayi devrimi ile birlikte önlenemez hale gelen çevre sorunlarının ve doğanın tahrip edilmesinin önüne geçmek, "daha temiz, yaşanılabilir ve kaynakların sürdürülebilir" bir şekilde olmasını savunur. Greenpeace, gönüllülük esasında dayanır. Şiddet içermeyen sadece tüm dünyanın dikkatini çekebilecek, eylem, söylem ve aksiyomlarla "karar alma mekanizmalarını" etkilemeye çalışırlar (Hasgüler ve Uludağ, 2015: 461). Greenpeace'in diğer çevreci hareketlere göre daha yumuşak olduğu söylenebilir.

Derin Ekoloji

Derin ekoloji akımının kuramcısı Norveçli düşünür Arne Naess'dir. Derin ekoloji, insan ile doğal dünya arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair felsefi düşünce ve doğanın savunulmasında doğrudan eylem politikasını içermektedir. Derin ekoloji insan faaliyetlerinin aşırı boyutlara ulaştığını dile getirir, bu nedenle biyosferin (canlı türleri-bitki ve hayvan türleri) ve ekosferin (biyolojik olmayan çevre) yaşamasının sürekliliğini sağlamak için, modern toplumun insan merkezciliğini reddetmektedir (Mellor, 1993: 102-103).

Derin ekoloji, ekolojik krizin sebebini, liberal kapitalizm ve marksizmi de kapsayan, modernlik ideolojilerinin merkezinde olan insan-merkezli anlayışın sonucunda ortaya çıktığını savunur (Ferry, 2000: 99). Derin ekoloji, reformcu çevrecilik anlayışına zıt bir düşünceye sahiptir. Çevre sorunları karşısında insanı merkeze alan değil, "doğayı merkeze" alan bir düşünceye sahiptir (Tamkoç, 1994: 87).

Derin ekoloji radikal bir tavır sergilediğini itiraf etmektedir. Doğa en üst konuma çıkarılmaktadır. Derin ekoloji yaklaşımı, insanların doğayı sadece fayda sağlayan bir araçmış gibi görmesini eleştirmektedir. Çünkü bu anlayışın insanı tamamen merkeze aldığını bununda doğanın sömürülmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açtığı söylenmektedir. Bu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

nedenle "insan merkezciliği" şiddetle eleştiriye tutmaktadır. Derin ekolojistlerin, "insanı bir kanser gibi görmesi" azımsanmayacak derecede tartışmalıdır.

Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji, 1960'ların sonlarında Murray Bookchin tarafından ortaya atılan ekolojik düşünce akımıdır. Bookchin (2015: 93), doğanın eşsiz türlerinden biri olan homo sapiens, doğal dünyadan ayrılıp kendine özgü, eşsiz bir toplumsal dünyaya doğru yavaş ve zahmetli bir gelişim göstermiştir. Bu iki dünya evriminin oldukça karmaşık safhaları aracılığıyla birbiriyle etkileşim içinde olduğundan, toplumsal bir ekolojiden söz etmenin, doğal bir ekolojiden söz etmek kadar önemli hale geldiğini savunur.

Toplumsal ekoloji, reformcu çevrecilerin önerdiği çözümlerle, ekolojik sorunların önlenemeyeceği, bu nedenle zihniyet değişikliğinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bookchin (1996)'e göre, doğal çevreyi korumak ve güçlendirmek için yeni teknikler yetmemektedir. Bu nedenle, insanlığın yaşama bakışını ve doğayı kabile toplumlarından beri çarpıtan özel mülkiyet engellerini tanımayan bir insan kollektifliği gibi, komünal olarak yeryüzü ile ilgilenmeliyiz. Kentlerimiz topluluklara ya da eko-topluluklara ayrılmalı, içinde yaşadıkları eko-sistemlerin kapasitesine uygun olarak nicelik ve ustalıkla tasarlanmalıdır. Teknolojimiz, eko-teknolojilere uyarlanmalı ve geliştirilmeli, hatta hiç kirlenme yaratmayacak biçimde yerel enerji kaynakları ve maddelerinden yararlanmak üzere incelik ve ustalıkla düzenlenmelidir. Ayrıca günümüzün tüketim toplumunun anlayışından farklı olarak yeni bir ihtiyaç anlayışı geliştirmeliyiz; bu medyanın dikte ettiği ihtiyaçlara değil, sağlıklı yaşamı destekleyen ve bireysel isteklerimizin ifadesi olan ihtiyaçlara dair bir anlayış olmalıdır. Toplumsal ya da kişisel, tüm tahakküm tarzları kendimize, içinde yaşadığımız topluluğa ve doğamıza ilişkin düşüncelerimizden atılmalıdır. Bookchin'in bahsetmiş olduğu devrim, sadece politik kurumları ve ekonomik ilişkileri değil; bilinci, yaşam tarzını, erotik arzuları ve hayatın anlamını yorumlayışımızı da kucaklamalıdır. Çünkü Bookchin, eğer ekolojik hareketin, radikal bir biçimde kapsamlı bir devrim fikrine olan ihtiyacı göz önüne almadan, sadece kirlenme ve korunma ile ilgili reformlarda, sadece çevrecilik de takılıp kaldığı takdirde mevcut doğa ve insan sömürüsüne dayalı sistemin emniyet subabı olmaktan öteye gitmeyecektir. Özetle, toplumsal ekoloji, ekolojik krizlerin önlenebilmesi için ekolojik bir toplumun yaratılması gerektiğini savunmaktadır.

Ekofeminizm

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ekofeminizm terimini ilk kez, Françoise d'Eaubonne tarafından 1974'te "Feminizm veya Ölüm" adlı kitapta kullanmıştır (Ferry, 2000: 161). Ekofeminizm, temel sorunsal olarak kadın ve doğa üzerindeki tahakküm üzerine araştırmalara yer vermiştir (Mellor, 1993: 74).

Ataerkillik, doğa ve kadın arasında kurduğu özdeşlik ile kadın doğasına ilişkin önyargılarının ve kalıplaşmış varsayımlarının doğal, hatta doğa yasası olarak kabul edilmesini sağlamış ve her ikisinin de dizginlenip ehlileştirilmesini meşrulaştırmıştır (Berktay, 1996: 74). Bu nedenle ekofemiznizmi savunanların temel derdi bu kalıpları yıkmaktır. Doğa ve kadın sorununu erkek egemen toplumların varlığıyla açıklayan ekofeministler, bu sorunların toplum içinde çözümüne inanması bakımından "toplumsal ekolojiyle" benzerlik taşımaktadır (Maltaş, 2015: 5).

Ekofeminizm düşüncesinde; kadınların erkekler tarafından sömürüldüğü gibi, doğanında erkekler tarafından sömürüldüğü savunulur. Ekolojik sorunlar ile doğanın, kadınların ve hayvanların tahakküm altına alınmasının temelinde erkeksi değerlerin olduğu varsayılır. Bu anlamda ekofeminist düşünce sorunun tek kaynağını ataerkil toplumda görmesi nedeniyle yetersiz ve tartışmalı hipotezler ortaya atmıştır.

Vejetaryen

Vejetaryen kelimesi etimolojik olarak "vegatus"tan gelir. Zannedildiği gibi 'vegetable' sebze sözcüğünden türememiştir. Vegatus; canlı, sağlıklı, hayat dolu anlamı taşımaktadır. 1842'de oluşturulan tanımda vejetaryenlik; "et, balık ve kümes hayvanlarının tüketilmediği", süt ürünleri ve yumurtanın ise tercihe bağlı olarak tüketildiği beslenme tarzına "vejetaryen beslenme" denilmiştir (https://www.vejetaryenkulubu.com/, 04.12.2019).

Vejetaryen düşüncenin çok eski tarihlerde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Fakat vejetaryenlik düşüncesinin ilk olarak ortaya çıkışına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Vejetaryen düşünce hareketi, kurumsal olarak dernekler kurarak gelişmiştir. İlk dernekler: "1847 yılında İngiltere'de Vejetaryen Derneği, 1860 yılında Amerika vejetaryen derneği, 1867 yılında Alman vejetaryen derneği" kurulmuştur. 1908 yılında ise Dresden'de "Uluslararası Vejetaryen Birliği" kurulmuş ve daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir (Tunçayson, 2016: 11-12). Vejetaryenlik düşüncesini "vejetaryen hareket" olarak da tanımlayabiliriz.

Vejetaryenliğin birçok farklı türü bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; **Lacto vejetaryenler**, her türlü et ve et ürünleri ile birlikte yumurta tüketmeyi de reddeder iken süt ve süt ürünlerini tüketirler. **Lacto-ovo vejetaryenler**, her türlü et ve et ürünlerini tüketmeyi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

reddetmekle birlikte, yumurta ve süt ürünlerini tüketirler. **Ovo vejetaryenler** ise her türlü et ve et ürünü ile süt ürünlerini de tüketmemekle birlikte, yumurta tüketirler (https://www.vejetaryenkulubu.com/, 04.12.2019).

Vejetaryen kavramı birçok farklı anlamda kullanıldığından dolayı 2011 yılında Uluslararası Vejetaryenler Birliği (IVU) tüm üye ülke birliklerinin oybirliği ile yeni bir tanım geliştirmişlerdir. Bu tanıma göre vejetaryenlik: "süt ürünleri, yumurta, bal gibi hayvansal gıdaların dâhil ya da hariç olduğu (tercihe bağlı tüketildiği ya da hiç tüketilmediği) tamamen bitkisel kaynaklı bir beslenme biçimi" olarak tanımlanmıştır (https://tvd.org.tr/kilavuz/tanimlar/, 05.12.2019).

Vejetaryenlik düşüncesinde "et" yemenin hayvanlara uygulanan en baskıcı ve kapsamlı kurumlaşmış "şiddet" olarak görülür. Et yeme, hayvanları insanlara tabi kılmanın zeminini hazırlar (Adams, 2017: 148). Vejetaryen düşünce, et yiyerek kendimizi özne haline getirerek "hayvanı özne olmaktan çıkarıp nesne konumuna getiririz" düşüncesine sahiptir (Adams, 2017: 185). Bu düşünce tartışmalı durmaktadır. Hayvan bir özne midir? Özne, genel anlamda, "gören, isteyen, yapan, işleyen, sınıflandıran ve kullanan olarak tanımlanır (Horkheimer, 2016: 32). Ayrıca bilen özne bilinç sahibi olan insandır. Konu edindiği şeyi kavramak isteyen bireydir. Özne, bilgi ilişkisinde aktif bir tavır sergiler (Cevizci, 2011: 42). Bu anlamda hayvan özne değildir. Özne olan insandır. Fakat insanın özne konumunda olması her şeyi yapacağını mubah kılmaz. Yeryüzünde birçok canlı türü bulunmaktadır ve bunları sınıf sınıf saymak imkânsızdır. Bu milyonlarca canlı türü içinde, ahlaki anlamda doğru ile yanlış arasındaki farkı anlayan ve ikisi arasında tercih yapabilme, zihinsel gücünü kullanabilen sadece "insan türüdür" (Masri, 1997: 13). Dolayısıyla kurtuluşun öznesi de insandır.

Vejetaryenliğin, özgür kadın kimliğinin ayrılmaz bir parçası olabileceği düşüncesi vardır ve erkeğin kurduğu sistemlere karşı isyan bayrağını çekmiş olsun ya da olmasın, hâkim kültüre bir başkaldırı olduğu savunulur. Ayrıca kadını ve hayvanı nesneye indirgeyen sisteme direniş olarak öne çıkmaktadır. Vejetaryenlik düşüncesi içerisinde hayvan hakları düşüncesi olsa da aynı zamanda feminist teorinin bir parçasıdır. Çünkü et yemek erkek tahakkümün ayrılmaz bir parçası olarak görülür ve vejetaryenlik et yemeyerek ataerkil kültürde rahatsızlık işareti olarak sayılır (Adams, 2017: 309). Feminist vejetaryen eleştirel kuram, ataerkil dünyada kadın ve hayvanın benzer bir şekilde özne yerine nesne olarak konumlandırıldığı algısıyla başlar (Adams, 2017: 312). Bu bağlamda vejetaryenlik ve veganlığın feminist teori

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ile ilişkili olduğu söylenebilir. İki düşüncenin de ortak noktası, tahakkümün ortadan kaldırılması istemidir.

Vegan

Veganlık 1944 yılında Donald Watson tarafından ortaya atılmıştır. Watson, veganlığı şu şekilde tanımlar: "veganlık hayvanlar âlemine dair sömürü ve zulmün tüm biçimlerini dışlamanın ve yaşamı gözetmenin yoludur. Et, balık, kümes hayvanı, yumurta, bal, hayvansal süt ve türevlerini dışlayıp bitkiler âleminin ürünleriyle yaşamayı ve tamamen ya da kısmen hayvanlardan üretilen tüm ticari malların alternatiflerini kullanmak şeklinde pratiğe dökülür." Veganlık daha sonra Watson'un kurucusu olduğu "The Vegan Society" tarafından 1979'da, "hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldıkları sömürü ve zulmün her türlüsünden uygulanabilir olan en mümkün mertebede kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimi" şeklinde tanımlanmıştır (Türkmen, 2015: https://gaiadergi.com/topyekun-ve-butunsel-bir-ozgurluk-talebi-veganligin-felsefesi/). Vegan bir kimse, "balık, kümes hayvanları, inek, kuzu, koyun, domuz, yumurta, peynir, süt, tereyağı veya bal yememektedir (Jamieson, 2017: 328).

Veganlar, vejetaryen sınıf içerisinde değerlendirilir. Veganlar vejetaryanlara oranla daha katı bir düşünceye sahiptir. Veganlar "tüm et ürünleri, süt, peynir, yumurta ve bal tüketmemekle birlikte hayvanlar üzerinde test edilmiş veya hayvansal katkı maddesi içeren ürünleri ile birlikte, kürk, deri, yün ve ipek gibi giyim eşyalarını" kullanmayı da reddederler (https://www.vejetaryenkulubu.com/, 04.12.2019).

Veganlık/Vejetaryenlik Düşüncesinde Ekoloji

Veganlık ve vejetaryenlik düşüncesi "hayvan hakları, sağlıklı beslenme ve ekolojik düşünce"yi kapsamaktadır. Konumuz gereği veganlık ve vejetaryenlik düşüncesinin sadece ekolojik anlayış olarak hangi argümanlar üzerinde durduklarına yer verilmiştir.

Veganlık ve vejetaryen düşünce, dünyanın büyük bir hızla yok oluşa doğru gitmesinin ana sebebini sınai hayvancılık faaliyetleri olduğunu savunurlar. Ayrıca et tüketimi, iklimin, doğal yapının, türlerin ve nihai olarak ise gezegenin sonunu hazırlayan küresel ısınmanın en büyük sebebi olduğu savunulur. Bu nedenlerden dolayı sınai hayvancılığa, üreterek ya da tüketerek destek veren herhangi birinin "çevrecilikten" bahsedemeyeceği düşüncesine sahiplerdir. Sınai hayvancılık faaliyetlerinin, çevre sorunlarını arttırdığını iddia ederler (Arıman, 2013: https://yesilgazete.org/blog/2013/10/07/ebru-ariman-vejetaryenlik-bir-tercih-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

meselesi-degil-bir-zorunluluk/). Yapılması gerekenin, etin tüketilmemesi ve insanın hayvan üzerindeki tahakkümünün ortadan kalkması gerektiğini savunurlar. Çünkü insanın hayvan üzerinde tahakküm kurmasını insanın hayvan türü üzerinde sömürüsü olarak yorumlanmaktadır. İnsan türünün hayvan türü üzerinde egemen olmasını şiddetle eleştirirler.

Vegan düşünce doğal kaynakları koruma anlayışına sahiptir. Sığır ve koyun gibi otlayan hayvanların besinleri, büyük toprak erozyonuna ve değerli toprağın kaybına neden olmaktadır. Toprağın üst tabakası, sağlıklı bir arazinin temel bileşenidir ve doğal bitkiler; tarım, yaban hayatı ve sağlıklı ekosistem için gereklidir. Daha fazla otlatma alanı oluşturmak için ormanlar sürekli kesilmektedir, bu durum ormansızlaşmaya yol açmakta ve sera etkisi ile yaban hayat için değerli doğal yaşam alanlarının kaybedilmesine sebep olacaktır düşüncesine sahiplerdir (Jamieson, 2017: 329).

Aşırı artan et tüketimini karşılamak için kurulan modern hayvan çiftlikleri ekolojik anlamda bir çok problemi doğurmuştur. Bunlar; "yaşamın dayandığı yağmur ormanlarının hayvan yemi yetiştirmek ya da otlak olarak kullanılmak üzere yok edilmesine, hayvan dışkılarının nehir ve içme sularına karışmasıyla ortaya çıkan çevre kirliliğine, tatlı su kaynakları ve toprağın verimsiz kullanımına (1 kg et elde etmek için 7 kilo yeme ihtiyacı vardır ve bu miktarda et elde etmek içinse 7000 kilo su harcanmaktadır) neden olmaktadır (Eyüboğlu, 2015: https://docplayer.biz.tr/26309661-Vejetaryenlik-uzerine-ekolojik-bir-bakis-elif-eyuboglu.html).

Çevre sorunlarının tek bir nedeni yoktur. Termik santraller, sanayi atıkları, yapay gübreler, nükleer denemeler ve bunların yol açtığı hava, su ve toprak kirliliği de türlerin yok olmasına ve ekolojik dengenin bozulmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle sadece et ve et ürünlerini tüketmekle ekolojik dengeyi koruyamayız. Bu anlamda vejetaryenlik ve veganlık düşüncesi ekolojik sorunlar karşısında "hayvan türü" üzerinde durarak indirgemeci bir bakış açısına sahiptir ve ekolojik sorunların önlenmesi anlamında yetersiz durmaktadır. Tüm dünyanın vejetaryen veya vegan olması ekolojik dengenin korunmasını önleyecek mi sorusuna rahatlıkla hayır cevabını verebiliriz.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

İnsan, var olduğundan bu yana doğanın tüm nimetlerinden yararlanmıştır. Bilimin ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte de doğanın yasalarını keşfederek doğa üzerinde egemen olmuş, doğayı işlemiş ve dönüştürmüştür. Ekolojik sorunların ortaya çıkışı birden olmamıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kitlesel hastalık ve ölümlerin artmasıyla birlikte, çevreci hareketler ortaya çıkmıştır. Çevreci hareketlerin ortak gayesi ekolojik dengenin bozulmasını engellemektir. Fakat tüm çevreci hareketler ekolojik sorunların çözümü için benzer fikirler ortaya koymamış ve tek bir akımdan beslenmemişlerdir.

Bildiri kapsamında Greenpeace, derin ekoloji, toplumsal ekoloji ve ekofeminizm akımlarına yer verilerek vejetaryen ve veganlık düşüncesinin ekoloji anlayışı karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu bağlamda çevreci akımlara bakıldığında; Greenpeace çevreci bir hareket olarak; temiz hava, temiz su, temiz çevre talepleriyle ortaya çıkmış ve yaşamı değerli kılmak için karar alma mekanizmalarını etkilemeye çalışmıştır. Greenpeace hareketinin diğer çevreci hareketlere oranla daha ılımlı olduğu söylenilebilir. Derin ekoloji, çevre sorunlarının tüm nedeni olarak insanı sorumlu görmüştür ve insanı merkeze alan düşünceleri eleştirmiştir. Derin ekoloji insanı doğanın sadece bir parçası olarak görmüştür. Bu düşünce tartışmalı durmaktadır. Çünkü, kanımızca insan, bir böcek ile eşit olamaz. İnsanın çevre sorunlarına karşı alternatif düşünceler ortaya koyması bile özne olduğunu kanıtlamaktadır. Toplumsal ekoloji hareketi, doğanın dengesinin bozulmasının nedeni olarak ekolojik bir toplumun olmadığından kaynaklandığını savunmaktadır. Ekolojik bir toplumla birlikte çevre sorunlarının ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Bookchin'in düşüncesi olan ekolojik toplum; hiçbir hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı toplum tasarısı bir ütopya olarak kalmaktadır.

Ekolojik sorunlara çözüm önerisi olarak ortaya çıkan ekofeminizm ile vejetaryenlik ve veganlık düşüncesinin ekoloji yaklaşımını birlikte ele alınabilir. Çünkü vejetaryenlik ve veganlık düşüncesi aynı zamanda feminist izler taşımaktadır. Ekofeminizm, ekolojik sorunların kaynağını erkek egemen sisteme bağlamaktadır. Erkek egemen sistem ile kadın sömürüsünün ilişkili olduğunu çifte sömürü ile anlatmaktadır. Bu nedenle de tüm hiyerarşi ve sömürü biçimlerini reddetmektedirler. Ekolojik bozulmanın nedenini erkek egemen sisteme bağlaması açısından çözüm önerisi tartışmalı durmaktadır. Vejetaryenlik ve veganlık düşüncesi ise, ekolojik krizin ortaya çıkmasının en önemli nedeni olarak hayvanların sınai kapitalizme girmesi sonucunda ekolojik krizlerin ortaya çıktığını iddia etmektedir. Feminist vejetaryen eleştirel kuram; kadın ve hayvan sömürüsünü birbirine benzer olarak görür bunun erkeğin kadına tahakkümü ile insan türünün hayvan türüne tahakkümü olarak açıklamaktadır. Veganlık ve vejetaryen düşüncesi de türler arası eşitlikten bahseder. İnsan eşittir hayvandır. Hayvan nesne konumuna getirilemez düşüncesine sahiptir. İnsan türü elbette hayvan türünden üstündür. İnsan, bugün çevre sorunu veya hayvan haklarını konuştuğu an bile kendi türünü

 ISBN: 978-625-7029-53-7

hiyerarşik olarak özne konumuna katmış olur. Çevre sorunlarının tek kaynağı hayvan etinden veya ürünlerinden yararlandığımız için değildir. Bu anlamda veganlık ve vejetaryenlik düşüncesi ekolojik yaklaşım düşüncesi, çevre sorunlarının çözümü olarak ortaya atmış oldukları argümanları yetersiz kalmaktadır.

Doğa kendi halinde iken herhangi bir ekolojik sorunun olmadığı, sorunun ortaya çıkışının insanın doğaya müdahalesi ile birlikte olduğu tüm çevreci akımlar tarafından savunulur. Peki, insan türünün doğaya ne katkısı vardır? Eğer herhangi bir katkısı yok ise ve sadece doğaya zarar veriyor ise insan türünü yok mu etmeliyiz? Tabi ki hayır. İnsan varlık kategorisinin en üstündedir. Dünyadaki tüm kaynaklar insan için ve onun kullanımına açıktır. Elbette insan doğadan yararlanacaktır ama bu tamamen her şeyi sınırsız ve vahşice kullanmak anlamına da gelmemektedir. Ekoloji bir denge üzerinedir, insan da doğaya yaklaşırken bu dengeyi ve orta olanı gözetmelidir.

KAYNAKÇA

Adams, C. J. (2017). Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram, (G. Tezcan ve M. E. Boyacıoğlu çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Arıman, E. (10 Ekim 2013). Vejetaryenlik Bir Tercih Meselesi Değil Bir Zorunluluk. 6 Aralık 2019, https://yesilgazete.org/blog/2013/10/07/ebru-ariman-vejetaryenlik-bir-tercih-meselesi-degil-bir-zorunluluk/.

Berktay, F. (1996). Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 73-77.

Bookchın, M. (2015). Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü, (M. K. Coşkun çev.). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Bookchın, M. (1996). Ekolojik Bir Topluma Doğru, (A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Brown, M. ve May, J. (1992). Greenpeace Yeşil Barış'ın Öyküsü, (S. Yücesoy çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Cevizci, A. (2011). Felsefeye Giriş, İstanbul: Nobel Yayınları.

Eyuboğlu, E. (8 Ağustos 2015). Vejetaryen Bir Felsefe: Vejetaryen Üzerine Ekolojik Bir Bakış, 6 Aralık 2019, https://docplayer.biz.tr/26309661-Vejetaryenlik-uzerine-ekolojik-bir-bakis-elif-eyuboglu.html.

Ferry, L. (2000). Ekolojik Yeni Düzen, (T. Ilgaz, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Greenpeace, Biz Kimiz, 3 Aralık 2019, https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/.

Greenpeace, 3 Aralık 2019, https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/tarihce/.

Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2015). Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, İstanbul: Alfa Yayınları.

Horkheimer, M. (2016). Akıl Tutulması, (O. Koçak çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Jamieson, A. (2017). Vegan Yaşam, (T. İzle çev.). İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Keleş, R. (2013). 100 Soruda Çevre: Çevre Sorunları ve Çevre Politikası, İzmir: Yakın Kitabevi.

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1998). Çevre Bilim, Ankara: İmge Kitabevi.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1991). Türleri Neden Koruyalım. Çevre Üzerine (220-231). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.

Kiziroğlu, İ. (2001). Ekolojik Potpuri, Ankara: TAKAV Matbaacılık Yayıncılık.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Maltaş, A. (2015). Ekoloji Ekseninde İnsan-Doğa İlişkisi ve Özne Sorunu, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 17 (29), 1-8.

Marshall, G. (2014). Sosyoloji Sözlüğü, (O. Akınhay ve D. Kömürcü çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Masri, B. A. (1997). İslâm ve Ekoloji. (M. Çifkaya çev.). F. M. Khalid, (Ed.), İslâm ve Ekoloji (13-36). İstanbul: İGDAŞ Yayınları.

Mellor, M. (1993). Sınırları Yıkmak: Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru, (O. Akınhay çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tamkoç, G. (1994). Derin Ekolojinin Genel Çizgileri. Birikim Dergisi, Sayı. (57-58), 87-91.

Tanımlar, Vejetaryenlik Nedir, 5 Aralık 2019, https://tvd.org.tr/kilavuz/tanimlar/.

Tunçayson, G. Y. (2016). Biyoetik Çerçevesinde Vegan ve Vejetaryenlik, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Türkmen, A. B. (19 Aralık 2015). Topyekûn ve Bütünsel Bir Özgürlük Talebi: Veganlığın Felsefesi, Gaia Dergi, 6 Aralık 2019, https://gaiadergi.com/topyekun-ve-butunsel-bir-ozgurluk-talebi-veganligin-felsefesi/.

Vejetaryen Kulübü, Nedir Vejetaryenlik, 4 Aralık 2019, https://www.vejetaryenkulubu.com/.

Yıldırım, F. B. (1997). Çevre Terimleri Sözlüğü, İGDAŞ Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

MEDİKAL TURİZM: BİR KAVRAMSALLAŞTIRMA DENEMESİ

MEDICAL TOURİSM: AN ATTEMPT TO CONCEPTUALIZE

Doç.Dr. Özgür Sarı

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Özet

Medikal turizm bazı çevrelerce sağlık turizmi ya da tıp turizmi diye de adlandırılmaktadır. Ülkemizde yeni ve hızla gelişen bir turizm alt sektörü haline gelmiştir. Sağlık sektörü ile turizm sektörünün kesişim noktasıdır. Ülkemizde hızla gelişen bu sektör sayesinde yurt dışından pek çok hasta hem tedavi görmek hem de turistik faaliyette bulunmak için ülkemize gelmektedir. Uluslararası üne sahip pek çok hastanemiz yurt dışından hasta kabul etmektedir. Kanser tedavisinden, diş tedavisine, estetik cerrahiden saç ekimine kadar pek çok farklı alanda faaliyet gösteren sağlık kuruluşumuz binlerce yabancı hastayı kabul etmektedir. Türkiye bu alanda yakın coğrafyasında önemli bir merkez halini almıştır. Çalışmada medikal turizmin tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Günümüzde ortak bir tanım hala geliştirilmemiştir. Farklı tanımlar ve bakış açıları karşılaştırılacaktır. Ayrıca dünya genelindeki gelişimi, çeşitli ülke örnekleriyle ele alınacaktır. Medikal turizmi etkileyen çeşitli faktörler tartışılacaktır. Medikal turizmin günümüzde en çok tartışılan bir boyutu olan risk ve etik kısmı irdelenecektir. Tüm bu tartışmalar ışığında medikal turizmin genel portresi çizilmeye çalışılacak ve parametreleri analiz edilecektir. Turizm ve sağlık gibi birbirine zıt ve felsefeleri farklı iki sektörü bir araya getiren medikal turizm insan hayatını ön plana koyan tıp ile ticari kaygıyı ilk sıraya yerleştiren turizm arasında hassas bir konumda yer almaktadır. Bu sebeple medikal turizmin tanımlaması iyi yapılmalı ve sınırları iyi çizilmelidir. Zira hızla gelişen bu sektör kontrol dışı büyümeye müsait bir sektördür. Kendi vatandaşlarına sosyal devlet ilkesi veren devletin, vatandaşlar ile hizmet almaya gelen turistler arasında bir uçurum oluşmasını da engellemesi gerekmektedir. Medikal turizm kapsamında gelen turistlerin aldıkları hizmet ile vatandaşların aldığı genel sağlık hizmetleri arasında bir uçurumun oluşması, sosyal huzursuzluklara da yol açabilir.

Anahtar kelimeler: Medikal Turizm, Sağlık Sektörü, Risk, Etik.

Abstract: Medical tourism is also called health tourism or medical tourism by some circles. It has become a new and rapidly developing tourism sub-sector in our country. It is the intersection point of health sector and tourism sector. Thanks to this rapidly developing sector in our country, many patients from abroad come to our country for both treatment and touristic activities. Many internationally renowned hospitals accept patients from abroad. Our healthcare facility, which operates in many different areas from cancer treatment, dental treatment, cosmetic surgery to hair transplantation, accepts thousands of foreign patients. Turkey has taken an important center in the nearby state of geography in this area. In this study, the definition of medical tourism is tried to be made. A common definition has not yet been developed. Different

 ISBN: 978-625-7029-53-7

definitions and perspectives will be compared. In addition, its development throughout the world will be covered with examples from various countries. Various factors affecting medical tourism will be discussed. The most discussed aspect of medical tourism today, risk and ethics will be examined. In the light of all these discussions, a general portrait of medical tourism will be drawn and its parameters will be analyzed. Medical tourism, which brings together two sectors which are opposed to each other and different philosophies such as tourism and health, is in a sensitive position between medicine which puts human life in the forefront and tourism that puts commercial anxiety first. Therefore, the definition of medical tourism should be done well and its borders should be drawn well. Because this rapidly developing sector is a sector suitable for uncontrolled growth. The state, which gives the principle of a social state to its citizens, should also prevent the formation of a gap between citizens and tourists who come to receive services. The formation of a gap between the services provided by medical tourists and the general health services provided by the citizens may cause social unrest.

Keywords: Medical Tourism, Health Sector, Risk, Ethics.

GİRİŞ

Sağlık Bakanlığı bünyesinde, Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü altında 31 Mart 2010 tarih ve18529 sayılı Makam oluru ile Sağlık Turizm Birimi kurulmuş; 05.05.2011 tarihinde ise Sağlık turizmi Koordinatörlüğü'ne dönüştürülmüştür. 02.11.2011 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 663 Sayılı KHK ile Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı olarak yapılandırılmıştır (saglikturizmi.saglik.gov.tr, erişim tarihi: 09.12.2019). Bakanlık bünyesinde bir daire başkanlığının kurulması ihtiyacı, ülkemizde hızla gelişen sağlık turizminin yönlendirilmeye ve planlamaya olan ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Ayrıca sağlık turizminin, 2014-2018 10. Beş Yıllık Kalkınma Planında öncelikli dönüşüm programları arasında yer alması da sektörün ülke için ne derece büyük bir potansiyeli barındırdığının işaretidir.

Bakanlık bünyesinde sağlık turizmi üç faaliyet alanını kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bunlar, İleri Yaş ve Engelli Turizmi, Termal Sağlık Turizmi ve Spa-Wellness, Medikal turizm şeklindedir. İleri Yaş ve Engelli Turizmi, klinik oteller, rekreasyon alanları, tatil köyleri ve bakım evleri bünyesinde gezi turları, meşguliyet terapileri, özel bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsamaktadır. Termal Turizm ve Spa-Wellness ise kaplıca ve spa merkezleri bünyesinde kaplıca tedavileri ve fizyoterapiler, talossoterapiler, hidroterapi ve egzersizler, balneoterapi ve peloidoterapi, klmaterapi gibi terapi türlerini içermektedir. Son olarak medikal turizm ise sağlık kurum ve kuruluşları bünyesinde İleri tedaviler (Kardiyovasküler Cerrahi, Radyoterapi, cyberknife vb.), Transplantasyon, İnfertilite (Tüp bebek İVF uygulamaları), Estetik Cerrahi, Göz, diş, diyaliz tedavileri vb. hizmetleri kapsamaktadır (saglikturizmi.saglik.gov.tr, erişim tarihi: 09.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu çalışmada ise Türkiye'de hızla gelişmekte olan sağlık turizminin, barındırdığı riskler ve etik konular ele alınacaktır. Çalışma sonunda yapılan değerlendirmede ise, sağlık turizmine yönelik her türlü politika ve planlamanın, etik konusu göz önüne alınarak ve içerdiği risklerin analizi yapılarak hazırlanması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

TURİSTİN SAĞLIĞINDAN SAĞLIK TURİZMİNE NEO LİBERAL BİR AKIŞ

Turizm, dünyada en hızlı gelişen ekonomik sektörlerden biri haline gelmiş ve ülkemiz açısından da büyük öneme haizdir. Günümüzde turizm kum deniz güneş üçgeninin dışına çıkmıştır ve pek çok farklı alanlarda turizm faaliyetleri gerçekleşmektedir. Doğa turizminden ekstrem sporlara, yayla turizminde, gastronomi turizmine kadar pek farklı sahaya giren turizm faaliyeti, sağlık alanına da sızmış ve sağlık turizmi denilen kavram etrafında şekillenen dev bir sektör ortaya çıkmıştır.

Turizm kabaca bir seyahat ve konaklama eylemidir. Rutin akışındaki hayatının, evi ve işyerinin dışında insanların dinlenmek, eğlenmek, alışveriş yapmak gibi farklı faaliyetler için, gelir elde etme faaliyeti dışında bir yerlere gitmesi ve belli bir süre sonrasında da geri dönmeleridir (Kozak, Kozak, Kozak 2017:5).

Sağlık ise hastalık ile tanımlanan bir kavram olup, hasta olmama hali olarak tanımlanır. Bu basit tanımın yanında, bireyin hem bedensel hem de ruhsal olarak iyi olma hali ve aynı zamanda çevresiyle sosyal olarak uyumlu olma halini içermektedir. Bu geniş tanım, biyopsikososyal tanım olarak adlandırılmaktadır (Sarı ve Atılgan, 2012: 11-18).

Turizm ile sağlığın bir araya gelmesi ise yeni bir paradigmadır. Sağlık gibi en elzem ve en temel olan hakkın devlet eliyle sunulması beklenen ve sosyal devlet kapsamında bir faaliyet olması; buna karşın turizmin de özel sektör eliyle verilen ve metalaşmış, parayla alınıp satılabilen bir faaliyet ya da sektör olması turizm ile sağlığı birbirine zıt iki alan gibi göstermektedir. Sağlığın turizm faaliyeti haline dönüştürülmesi, sağlığın metalaşması ve ticarileşmesi tartışmalarını ve beraberinde de etik tartışmaları getirmektedir.

Temel bir hak olarak sunulan sağlığın yanında, parayı verenin satın aldığı bir hizmet haline gelen sağlık, zaruretten ve hastalıktan kurtulmak için verilen sağlık hizmetinin yanında, keyfi ya da estetik kaygıları gidermek ve psikolojik tatmin için verilen sağlık hizmeti, ülkemizde de dünyada da ikilik yaratmaktadır. Hastasının müşteri haline gelmesi sağlık çalışanı ile hasta arasındaki hiyerarşik ilişkiyi de alt üst etmiş ve sağlıkta çalışan kesimi de ilgilendiren yeni tartışmalar ortaya çıkarmıştır.

HAK İLE TİCARİ KAYGI ARASINDA TURİSTİN SAĞLIĞI

Uluslararası Sağlık turizmi ve Turistin Sağlığı Yönetmeliği 13 Temmuz 2017 tarihli 30123 sayılı bir yönetmelik olup, turistlerin ülkemizdeki seyahatleri ve konaklamaları süresince olası hastalık ve kaza anlarında sağlık hizmetleri alabilmelerine yönelik bir yönetmeliktir ((RG, 2017,30123).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Turist sağlığı turistik yaşamla ilgili her türlü sağlık problemlerini içermektedir ve bu problemlere çözüm olarak temel sağlık hizmetleri, ilk yardım, acil tedavi, yoğun bakım gibi tedavi hizmetleri ile her çeşit kaza ve bulaşıcı hastalıklardan korunma amaçlı önlemler ile tanı ve tedavi hizmetlerinin tümünün sunulması olarak tanımlanmıştır (Özsarı, Karatana,2013:137).

Sağlık turizmi ise üçüncü dünya fiyatlarıyla birinci kalite hizmet almak amacıyla, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru olan bir turizm hareketidir. Buradaki en önemli etken ise fiyat farkıdır. Sağlık hizmetlerini daha ucuza sunan ülkelerde sağlık çalışanlarının ve hizmetlerin ücretleri düşük olduğundan, hizmetlerin pahalı olduğu Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelere doğru bir harekettir. Gelişmekte olan kimi ülkelerde rekabetçi tıp fakültelerinin ve tam donanımlı gelişmiş standartlarda hastanelerin olması bu turizm için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Sağlık turizmi bu hareket içinde yer alan kişinin kendisini iyi hissetmesine yönelik, termal ve spa tesislerinde kürler almasından, estetik müdahalelere kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Kabaca zaruretten kaynaklı ve hastalığa müdahale içeren bir hak olarak sağlık faaliyetinden ziyade ticari bir faaliyet, satın alınan bir hizmet ve bünyesinde tatil yapmayı da barındıran bir turizm faaliyetidir (Temizkan,Çiçek,2015:16).

Medikal turizm ise sağlık turizmi bünyesinde daha dar kapsamlı bir faaliyet alanı ya da sektör olup, sağlıkla ilgili turistik faaliyetlerin hastane ve tıp merkezleri bünyesinde gerçekleştirilmesidir. Her türlü cerrahi müdahalelerden onkolojik tanı ve tedavilere kadar hastaneler bünyesinde yapılan işlemlerdir. Tıp ile turizmin bir araya en çok yaklaştığı ve sağlığın metalaşması sorununun en çok tartışıldığı kesişim noktası da burasıdır. Bir yandan vatandaşlarına bir hak olarak sağlık hizmeti veren sosyal devletin, aynı kurumlar, hastaneler bünyesinde para kazanma, kar etme gibi ticari kaygılar etrafından şekillenen sağlık hizmeti verme faaliyetleri bu ikiliği yaratmakta ve etik tartışmalara yol açmaktadır. Kapasitenin öncelikle vatandaşlar için mi kullanılacağı ya da kar amacı gütmek, hastaya müşteri şeklinde yaklaşmak ve sağlık çalışanlarına performans gösterme, hastaneye yüksek kar ettirme gibi baskılar kurma şeklinde ticari hastaneler mi olacağı ikilemi gelgitlere yol açmaktadır. Neo liberal tezahürlerin sağlıkta en çarpıcı olduğu faaliyet olan medikal turizmin artık sağlık çalışanlarının tıp biliminin gerekleri ile ticari kaygılar arasında sıkışması, gereksiz tahliller ve müdahaleler ile hastanelere para kazandırma yoluna gitmesi, hastasını müşteri olarak görüp, otele gelen bir müşteriyi memnun eder gibi yaklaşıp hasta tedavisinden müşteri memnuniyetine kayması can alıcı sonuçlar doğurmaktadır. Vatandaşlara daha kısa ve özensiz bakım ve muayene yapılması, buna karşın paralı turistle uzun uzun ilgilenilmesi, devletteki sağlık kurumlarından kaçıp zor yetişen hekimlerin özel sektör hastanelerine kayması ayrı bir sorunsaldır. Devletin imkanları ile zor şartlar altında, uzun eğitim sürecinden ve yüksek meblağlarda kaynak ve yatırımlarla devletin yetiştirdiği tıpçıların özel sektöre meyletmesi sağlıktaki etkin eleman açığını daha da artırmaktadır (Yordam, 2011).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sağlık turizmi ile ilgili en önemli çalışmaların 2000li yıllarda artmasının önemli bir sebebi de sınır aşan hastalıkların ülke ekonomilerine verdiği zararların artmasıdır. Turist akımı ile hastalıkların da sınırları aşması, SARS virüsü ile Doğu Asya ülkelerinde önemli gelir kayıplarının yaşanması ve turizm sektörünün olumsuz etkilenmesi, sağlık ile turizmin ortak hareket etmesine yol açmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesindeki Dünya Turizm Örgütü ile Dünya Sağlık Örgütü'nün ortak faaliyet raporları bunu göstermektedir. Küreselleşme insan akışının hızlanması ile birlikte hastalıkların da sınır aşmasını sağlamış ve çok kısa sürede enfeksiyonların hızlı bir şekilde farklı ülkelere yayılması beraberinde sağlık ile ilgili ortak hareket etme zorunluğunu da getirmiştir. Turizm ile sağlık konusunu bir arada düşündüren önemli bir süreçtir (Aydın, 2012; Gülen ve Demirci, 2011).

TARİHSEL BAĞLAMDA SAĞLIK TURİZMİ-MEDİKAL TURİZM

Sağlık turizminin tarihsel gelişimini belli dönemlere ayırmak gerekirse ilk dönem aynı zamanda en uzun dönem olup, Tunç Çağı'ndan 20. Yüzyıla kadar süren uzun bir süreç olduğu görülmektedir. En temelinde şifalı sular ve termal kaynaklar yer almaktadır. İsviçre'de bulunan St.Moritz bölgesi demir bakımından zengin mineral sularda banyo yapmanın aynı zamanda bu suyu tunç taslarla içmenin şifalı olduğuna inanılan bir yerdir. Sonrasında yapılan kazılarda aynı kapların Fransa ve Almanya'da da bulunmuş olması sağlık amaçlı seyahatlerin olduğunu göstermiştir. Ayrıca ülkeler arası sağlık turizmi maksatlı hareketlerin beşiği olarak da Yunanlılar görülmektedir. Asclepius (Sağlık Tanrısı) adı verilen tapınağa insanların hastalıklarını tedavi ettirmek için ziyaret ettikleri bilinmekte ve bu tapınak dünyanın ilk sağlık merkezi olarak geçmektedir (Gülen ve Demirci, 2011:41). Doğu'da ise Hindistan'ın tarihsel bir sağlık turizmi merkezi olduğu, yoga ve ayurveda gibi sağlık uygulamaları için insanlar açısından çekim noktası olmuştur.

Ortaçağın getirdiği çöküş Avrupa için, tıp alanında Asya ve İslam dünyasına yerini bırakmasına yol açmıştır. Endülüs Emeviler'nde Kurtuba, Kahire Mansuri Hastanesi, Bağdat, Anadolu'da Gevher Nesibe gibi merkezler dünyanın çeşitli bölgelerinden insanların tedavi maksatlı gelmesine yol açmıştır (Gülen veDemirci,2011:42).

İkinci dalga ise 20. Yüzyılda teknikte ve bilimde Avrupa'nın ABD'nin hızla ilerlemesi neticesinde üçüncü dünya ülkelerinden paralı ve zengin hastaların daha iyi hizmet alabilmek için ABD ve Avrupa ülkelerine gitmesi şeklinde olmuştur. İngiltere'de Londra'da meşhur tıp merkezleri ile, ABD'nin Cleveland, Atlanta gibi şehirlerindeki hastaneler bunlara örnek verilebilir.

Üçüncü dalga ise ikinci dalganın tam tersine, Avrupa ve ABD'de sosyal devletin düşüşe geçmesi ve artan sağlık hizmeti masraflarının ve fiyatlarının neticesinde, gelişmekte olan ülkelere sağlık turizmi gerçekleşmiştir. Kendi ülkelerinde sağlık hizmetini uygun fiyatlara alamayan ABDli ve Avrupalı hastaların Türkiye, Hindistan, Küba gibi ülkelere akması şeklinde olan 21. Yy sağlık turizmi hareketidir (Horowitz ve Rosensweig, 2008).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu son dalga ayrıca faaliyetler ve hizmetler açısından çeşitlidir. Birinci dalgadaki gibi termal ve şifalı sular odaklı olmanın yanı sıra, 2. Dalga gibi hastane ve tıp merkezlerinde hizmet almaya yönelik medikal turizmini de içeren, bunların yanında da estetik, saç ekimi, yaşlı ve engelli bakımı, ergoterapi ya da fizyoterapi gibi pek çok farklı dalları da içerir hale gelmiştir. Aracı turizm firmaları ile turlar ve paketler halinde satılan ve rehberler eşliğinde ülkeye gelip hem sağlık hizmeti almak hem de gezmek ve tatil yapmak gibi iç içe geçmiş bir faaliyet olmuştur (Pafford, 2009). Bu dalgaya neoliberal sağlık turizmi dalgası demek yanlış olmaz.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'nin Küba, Hindistan, Güney Kore gibi sonradan yükselen ülkeler ile mdeikal turizm açısından rekabet halinde olduğu görülmektedir. Küresel akredite hastaneleri ve tıp fakülteleri ile iyi yetişmiş sağlık personeli ile rekabetçi bir ülke olduğu, başta Balkanlar, Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerinden önemli öcüde turist kabul ettiği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki medikal turizmin SWOT analizi yapıldığında (Aydın ve Aydın, 2015: 12).

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
• Sağlık kurumlarının uluslararası akreditasyona olan ilgisi ve yüksek sayıda akredite kuruluş sayısı sayesinde yüksek standardizasyon seviyesi. • Sağlık hizmetlerinin tutundurulmasında devlet desteği (Yurt dışında düzenlenen fuar, kongre, konferans, sponsorluk, reklam, pazarlama, tanıtım, danışmanlık, katılım ve organizasyon giderleri desteklenmektedir). • Gelişmiş ülkelere göre sağlık hizmetlerinde maliyet avantajı. • Turistik fırsatların fazla olması, sağlık amaçlı turizm ile eğlence, dinlenme amaçlı turizmin birleştirilebilme imkânı. • Yakın kültürler ve komşu ülkelerdeki yüksek sağlık hizmet kalitesi algısı. • Ülke içerisindeki politik ve ekonomik istikrar.	• Sağlık turizminde belirli branşlarda uzmanlaşma noksanlığı. • Devlet desteğinin yurt dışından gelen sağlık turistleri tarafından iyi anlaşılmamış olması, bu desteğin tam olarak hastaya yansıtılmaması. • Sağlık turizmi alanında en büyük kaynak ülke olan ABD'den yeterli sağlık turisti çekilememesi. • Sağlık turizmi alanında söz sahibi olmaya başlayan gelişmekte olan ülkelere kıyasla fiyat avantajı sunulamaması. • Küresel olarak söz sahibi olabilecek hastane zinciri sayısının az olması.
Tehditler	**Fırsatlar**
• Fiziksel ve kültürel mesafeden dolayı bölgesel sağlık turizmi ülkelerinin tercih edilmesi sebebiyle uzak ülkelerden gelebilecek potansiyel müşteri tabanının daralması. • Malpraktis ve hasta gizlilik yasaları gibi yasal çerçevede düzenleyici standartların ve uygulamalarının yeterli olmaması. • Turizm özelliği ağır basan sağlık turizmi faaliyetlerinin küresel krizlerden kolaylıkla etkilenmesi. • Uluslararası eğitim görmüş sağlık personeline yatırım yapan ve pazarlamada bu özelliğe önem veren ülkelerin varlığı.	• Küreselleşmenin hızlanması • İnternet'in gelişmesi. • Gelişmiş ülkelerdeki sağlık hizmetleri harcamalarının yükselmesi. • Havayolu ulaşımındaki gelişmeler ve masrafların düşmesi. • Estetik, diş ve göz operasyonlarına olan talebin artışı. • Gelişmiş ülkelerdeki kısıtlı sigorta kapsamları. • Türkiye'de konaklama tesisleri içerisinde sağlık kuruluşu açmaya imkan veren yeni yönetmelik benzeri bu alanda artan devlet desteği. • Tavsiyenin önemli olduğu sağlık turizmi alanında kulaktan kulağa pazarlama imkânlarının fazla olması. • Uluslararası akreditasyona verilen önemin artması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye'de sağlık turizminin ve daha özelde Medikal turizmin geliştirilmesi ve planlanması aşamasında, ticarileşme ile bilim olarak tıbbın ışığında hareket etmek arasında kar etmek ile tedavi etmek arasındaki etik çizgiyi iyi tartışmak ve belirlemek, ayrıca Türkiye'yi bekleyen riskleri belirlemek ve kapsamlı bir SWOT analizi yapmak en önemli aşamadır.

KAYNAKÇA:

1) Aydın, G ve Aydın B.K. (2015), "Dünyada ve Türkiye'de Sağlık Turizmi Pazarlama Uygulamaları ve Karşılaştırmalı Durum Analizi", Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16, 1-21.
2) Aydın, O., (2012), "Türkiye'de Alternatif Bir Turizm; Sağlık Turizmi" KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14.(23), s. 91-96. ISSN:1309-9132.
3) Gülen, K.,G., Demirci,S., (2011),Türkiye'de Sağlık Turizmi Sektörü, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2011-39, İstanbul.
4) Horowitz, M.D. ve Rosensweig, J.A. (2008), Medical Tourism vs. Traditional International Medical Travel: A Tale of Two Models, IMTJ – International Medical Travel Journal, 1-16.
5) Kozak,N., Kozak,M.A., Kozak,M., (2017),Genel Turizm İlkeler-Kavramlar, Detay Yayıncılık, 19.Baskı, Ankara.
6) Özsarı, S.H ve Karatana,Ö., (2013), "Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu", J Kartal TR 2013;24(2), s.136-144.
7) Pafford, B. (2009). The Third Wave - Medical Tourism in the 21st Century.
8) Southern Medical Journal, 102 (8): 810–813.
9) Sarı, Ö., Atılgan, K.G. (2012), Sağlık Sosyolojisi Hastalık ve Sağlığa İlişkin Kavramsal Tartışmalar, Karatay Akademi, Konya.
10) Temizkan,S.P.,, Çiçek, D,(2015), " Sağlık Turizmi Kavramı ve Özellikleri" içinde Temizkan,S.P.(Ed), Sağlık Turizmi, 1.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, s.11-36.
11) Yordam, M. (2011), Paran Kadar Sağlık – Türkiye'de Sağlığın Ticarileşmesi, Yordam Kitap, Ankara.
12) https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170713-3.htm, 12.12.2019.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

YERLİ VE YABANCI SİNEMADA MELODRAM TÜRÜ

Prof. Dr. A. Baran DURAL
Şermin DURAL
TC Trakya Ünv. İİBF- Ülke TV

Özet:
Sinemada, ağlatı ve dramın bozularak izleyicilerin adeta duygu alıcılarıyla oynanan filmler, melodram türüne örnek gösterilirler. İlgili kaynaklarda "melodram" tanımlarına bakıldığında; melodramın, kimi kaynaklarda, "hayatın merkezi"nde yer aldığı iddiası üzerinde durulurken, kimi kaynaklarda ise "gerçek yaşamda olmayacak, yaşanamayacak denli hayal-üstü" bir şekilde işlenmiş kurgu tekniği olarak ele alındığı görülmektedir. Melodramın çoğunlukla değersiz bir tür olarak görüldüğünü açıklayan Akbulut bunun nedenini, "Melodrama yönelik ilgisizliği, kültürel bir değer olarak gerçekliğin yükselişi ve melodramın bir kadın biçimi olarak gettolaştırılmasına bağlayarak" açıklar. Gledhill'in yorumlarına dayanılarak yapılan bu açıklama haklıdır. Zira her iki cinsi de kapsayan sağlam bir izleyici kitlesine sahip olan melodram tipi, erkek sinema yazarlarının çoğunlukla es geçtiği bir tür olma özelliği gösterirken, kadın yazarların "kadına yönelik anlatı türü" olarak mimlenen melodramlara, gerekli desteği sağlayamadıkları açıktır. Tüm bu kısa bilgilerin ardından bu çalışmada, sinemanın var oluşunun ilk yıllarından bugüne kadar hem tek başına hem de diğer türler arasına sızarak yaşamayı başaran, *"melodram türünün"* bir tarz ve eylemlilik olarak, ne gibi özelliklere sahip olduğu konusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Melodram, Antik Yunan, beyaz sinema, siyasal iktidar, sanatsal duygu aktarımı.

Giriş: Melodramın Temel Özellikleri

Hem sinema hem de tiyatro sanat dallarında kullanılan bir terim olan *"melodram"*, hüzünlü, olağanüstü olaylarla izleyiciyi sarsarak duygulara hitap eden yapıtlar olarak tanımlanabilir. Sinemada, ağlatı ve dramın bozularak izleyicilerin adeta duygu alıcılarıyla oynanan filmler, melodram türüne örnek gösterilirler: "*Ağlatı gibi insanı öteden beri ilgilendiren sorunları, insanlığı altüst eden duyguları ele alır, ancak bunu yaparken son derece yalın, belirgin bir yol izler. Melodram her şeyi kalıplar içinde ele alır. Dünya, iyiler ve kötüler olarak kesinlikle ikiye ayrılmıştır. İyiler çok iyi, kötüler çok kötüdür. Her adımda beklenmedik bir rastlantı, kahramanın işini kolaylaştırır.*" (vikipedi, 2018) Pekçok terim gibi kökleri Antik Yunan'a dek uzanan melodram tekniği, ilkin bu dönemde sahne üzerinde sergilenmiş ve kahramanların birisinin koroyla konuşması düzleminde cereyan ederdi. Söylenceler, şarkı ve acıklı şiirler içinde sunulan melodram ögesi, Antik Yunan sanatında hem duygusal yoğunluğun kolaylıkla izleyiciye taşınmasına, hem de duygu yoğunluğunun arttırılmasıyla oyuncu ile seyirci arasında etki- tepki ilişkisinin yaratımında kullanılırdı.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

18. yüzyıl sonrasında yeniçağ sanatı içerisinde de ağırlığı hissedilmeye başlanılan melodramların yine şarkılar, hüzünlü- abartılı şiirler hatta yinelenen kontrollü duygusallık içeren hareketlerle iletildiği dikkat çekerdi. Modern- yalın bir tür olmayan melodramda, dram-trajedi- pantomim hatta komedinin iç-içe girebileceğine değinen uzmanlar, *"Bu haliyle melodramlar hemen her türlü seyirciye hitap eder. Melodramlarda ilk başta kötüler iyilere baskındır. İyilerin başlarına her türlü bela ve felaket gelir. Kötüler sürekli iyilere kötülük eder. İyiler güç durumlara düşer. Fakat sonuçta adalet sağlanır. Ve iyiler mutlu sona ulaşabilir. Melodramlardaki âşıklar sadık vefalı ve çilekeştir. Aşkına sadıktır. Fakirlik zenginliğe üstün tutulur. Fakirler becerikli ve çalışkandır. İyiler ıstırap çeker, acılara katlanır, sabırla kötülerin saldırılarına katlanır. Melodramlarda, vahşet abartılı dertler, acıklı ıstıraplı kederler vardır. Sıkıntı, korku, huzursuzluk melodramların başlıca özelliğidir"* şeklinde görüşlerini ifade ederler. (edebiyatvesanatakademisi.com, 2013.)

Bu bağlamda sinema bir sanat olarak, bazen *"varolanı"*, bazen *"olması gerekeni"* yansıtır. (Akbulut, 2008:17) Türk sinemasının, temel işlevinin büyüyen alt ve orta sınıfın popüler eğlence alanını oluşturmak olduğunun üzerinde duran Altun- Uzun, yaptıkları çalışmada, 1960-1975 yılları arasında hızla gelişen yerli sinema pazarının, film üretimi bakımından en verimli dönemini yaşadığını vurgularlar. Altın- Uzun yerli sinemanın canlanıp serpilmesinde melodram türünün yadsınamaz önemini şu cümleyle açıklarlar: "…Yeşilçam'a ağırlıkla damgasını vuran tür melodramdır." (Altun- Uzun, 2012) Akbulut, hangi filmlerin melodram olup olmadığı konusunda kesin ölçütler bulunmadığını, dolayısıyla film konu-tekniklerinin ayrıştırmadan filmlerin türlerine göre sınıflandırmanın mümkün olmadığını ileri sürer. Yazar, Gate'den yaptığı alıntıyla, konunun daha kolay algılanmasını sağlar: *"Duygulara şiddetle başvurma, duygusal eylemlere odaklanma, abartılı heyecanlar, yoğunlaştırılmış duygular, heyecan verici tesadüfler ve erdemli olmayan kötüye karşı, erdemli karakterlerin mücadelesi"* (Akbulut: 30)

Tüm bu kısa bilgilerin ardından bu çalışmada, sinemanın var oluşunun ilk yıllarından bugüne kadar hem tek başına hem de diğer türler arasına sızarak yaşamayı başaran, *"melodram türünün"* bir tarz ve eylemlilik olarak, ne gibi özelliklere sahip olduğu konusu tartışılacaktır.

Melodram Nedir, Ne Değildir?

İlgili kaynaklarda *"melodram"* tanımlarına bakıldığında; melodramın, kimi kaynaklarda, *"hayatın merkezi"*nde yer aldığı iddiası üzerinde durulurken, kimi kaynaklarda ise *"gerçek yaşamda olmayacak, yaşanamayacak denli hayal-üstü"* bir şekilde işlenmiş kurgu tekniği olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bile melodramın sinema- tiyatro alanlarındaki vazgeçilmezliğini ortaya koyup, neredeyse tüm yönetmenlerin kendilerini bu türün çekiciliğine, sarsılmaz konumuna neden kapıldıklarını göstermektedir. Sözgelimi Egrik- Agocuk, melodramı gerçek hayatın çok uzağında, hayata ait, ama gerçekçilik sınırlarının tam da dışında konumlandığını imlerler. Egrik, melodramı *"Edebiyat, tiyatro ve sinemada 'gerçek yaşamda*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olmayacak' bir olay örgüsü içinde erdemli kişilerin kötülerin elinden çektiği acıları anlatan ve erdemin zaferiyle sona eren" bir tür olarak tanımlar. (Egrik, 2007: 18) Agocuk da şu kanaattedir: "Melodram *izleyiciyi en kolayından etkilemek amacıyla; en ucuz yollara başvuran, olağanüstü durumlar, olağanüstü rastlantılar, çapraşık olaylar düzenleyen, yalın, kaba çizgilerle özyapı çizmeye kalkışan, kişileri kukla gibi kullanan yapıtların genel niteliği"* olarak adlandırır. (Agocuk, 2012, 7) Öte yandan Akbulut ve Tunalı'nın melodramı açıklama şekillerine bakıldığında daha farklı bir yaklaşıma yer verildiği gözlerden kaçmamaktadır.

Nitekim Elmacı'nın Akbulut'tan aktardığı "*Sevgiye, aşka dayalı bireysel arzu ile toplumsal yasaklar, birey ile toplum arasındaki gerilim melodramın temel çatışmasını oluşturmaktadır."* (Elmacı, 2013: 265) (Akbulut, 2008: 58) şeklindeki açıklama incelendiğinde, melodram türünde gerçeksellikle- gerçekten ıraksallık, sür- reel ile gerçeğin sınırlarında, insan anlığının zorlandığı bir çatışmanın farklı kutuplarından soruna yaklaşıldığı gerçeği, gözler önüne serilir. Bu olgusallığa dayanarak, melodramlarda salt, *"gerçek yaşamda olmayacak"* olaylardan söz edilmediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Öyle ki Akbulut'un, *"Melodram, toplumsal ve siyasal olanın, kişisel olanla anlatıldığı bir türe dönüşür"* dediği kitabında, melodramın toplumsal ve siyasal bir gerçeklik halini aldığı iddiasıyla karşılaşılmaktadır. (Akbulut: 32)

Elmacı'nın melodramın yükselişi ile ilgili olarak sıklıkla atıfta bulunduğu Tunalı, gerçekçilik- melodram ekseninde, *"Korku, endişe, kayıp, aşk ve hüzün farklı kültürlerde bir takım nedensel ayrımlarla ortaya çıksa da insanlığın evrensel/içgüdüsel dolayısıyla zihinsel aktarımları olarak her dönem geçerliliğini korumuştur"* (Tunalı, 2006: 65) açımlaması ilginçtir. Zira böylelikle melodramın *"gerçek yaşamda gerçekleşemeyecek kadar yabanıl (hayat pratiği anlamında, insan yaşanmışlığının dışında, vs.)"* tanımının doğru olmadığı yorumuyla yüzyüze gelinir. Tersine, melodram, birdenbire *"hayatın tam da merkezinde"*, insanın başına gelebilecek tüm abartılı hüzün- sevinçli olayların bir bileşkesi hüviyetini kazanır. Bu değerlendirme, Altun- Uzun'un çalışmalarında aktardıkları bilgilerle yoğurulduğunda, melodram, *"Tüm ekonomik ve sosyal dengeleri değişen bir toplumun yeniden deneyimlenen … gündelik yaşama, otoriteye ve onunla kurulan yeni ilişkilere anlam verme çabası olarak görülebilir"* şeklinde adlandırılabilir. Ekonomi, siyaset, sosyal dengeler hatta sosyal tabakalar arasında çatışkıdan izleyiciye yaklaşan melodram türünün, böylelikle hayal- gerçek uzamında ama gerçekçilik sınırlarını zorlasa bile ondan kopmayarak, hayatının dışından yaşamın merkezine doğru yol aldığı yalan değildir. (Altun – Uzun, 2012)

Türün Kısa Tarihçesi

Melodramın Antik Yunan sonrasında nasıl tekrar dirildiğine bakıldığında, 1200'lü yıllara dek gidilmesi gerekmektedir. Hatırlanacağı gibi söz konusu dönemde bir yandan kilise hedef kitlesini tiyatro ile eğitiyorken, diğer yandan kiliseyle mücadele halinde olan laik soyluların, din dışı konularda oyunların sergilenmesine destek oldukları bilinmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Böylelikle sanatın heyecanının kilisenin elindeki bir silah olmaktan çıkarılmasını sağlamaya çalışan laik soyluların tutumu melodram türünün yükselmesinde kilit rol oynamıştır. (Agocuk, 2012, 12) Melodramın, daha sonraki yıllarda gelişmesi ile ilgili olarak ise Egrik, şu önemli detayları aktarmaktadır: *"Melodramın tiyatro alanında Jean Jacques-Rousseau'nun 1770 yılında sahnelenen, Pygmalion (1762) adlı tiyatro oyunuyla doğduğu varsayılmaktadır. Sonrasında, Bernard Shaw'un komedi alanındaki başyapıtlarından biri olan ve kendisinin 'sesbilgisi üzerine didaktik bir oyun' olarak nitelendirdiği, 1913 yılında tekrar sahnelenen tiyatro oyunu Pygmalion'un uyarlanmış hali, mitolojik anlatı özelliklerini metnin özünde koruyarak; öykü, erkeğin 'istediği kadını' yaratma çabası ve sınıfsal farklılıklar odağına taşınır."* (Egrik: 18) (Ana Britannica- 22, 1990: 261)

Melodram Geleneksel Temalardan Beslenir

Melodramı geleneksel Türk sanatlarından ortaoyunu ile ilişkilendirmek mümkündür. "*Çetin Sarıkartal, melodram ve Hülya Koçyiğit'in oyunculuğunu konu edindiği, 'Kasılan Beden, Kısılan Ses: Melodram, Star Sistemi ve Hülya Koçyiğit'in Ataerkil Düzene 'Haddini Aşan Cevabı' adlı çalışmasında, bir tür olarak melodramın gelişimini geleneksel ortaoyunu ile ilişkilendirmiş ve dolayısıyla ortaoyununun 'göstermeciliğiyle' Türk sinemasında bir gelenek haline gelen melodram türünü karşılaştırmıştır"* (Egrik, 2007, 105) diyen Eğrik, özellikle feminist yazarların ısrarla üzerinde durdukları ama içeriği es geçilmiş tartışmaya parmak basıyordu. Anımsanacağı gibi Toplum ve Bilim'in 2002 yılında yayımlanan 94. sayısında yayımladığı, "*Kasılan Beden, Kısılan Ses: Melodram, Star Sistemi ve Hülya Koçyiğit'in Ataerkil Düzene 'Haddini Aşan Cevabı"* makalesinde Sarıkartal, Yeşilçam melodramlarının kendisinden önce ve kendisiyle eş zamanlı pekçok ülkenin melodram anlatılarının etkisiyle geliştiğine inanıyordu.

Savaş sonrası Amerikan toplumunda oluşan hüzünlü gerçekçilik- panik- olağanüstü sevinç ögelerinin altında bastırılan, toplumun bozuk ruh halinin, Yeşilçam filmlerinde aynen yansımasını bulduğunu savlayan yazar; Mısır filmlerinde dile getirilen eski olayların, teknolojinin yardımıyla yeniden beyaz perdeye taşındığını hatırlatıyordu. Böylelikle Sarıkartal, yapıtlarda kullanılan teknolojiyle Yeşilçam ürünleri arasında paralellik kuruluyordu. Hint filmleriyle Amerikan melodramları arasındaki aykırılığa dikkati çeken Sarıkartal, her melodram türünün hem kullanılan malzeme hem de teknikler icabıyla, kendi geleneklerine yaslanmak zorunda olduğuna değinerek, Türk tiyatrosunun abartılı ve duygusallığıyla ünlü *"ortaoyunu"*nun, Yeşilçam'ı besleyen yerli damar olduğunu vurguluyordu. (Sarıkartal, 2002: 70-76)

Melodram türünün somut toplumsal gerçekler dolayımıyla anlaşılabileceğini savunan isimler Akbulut, Çetin Sarıkartal ve Egrik'ten ibaret değildir kuşkusuz. Nitekim söz konusu türü toplumun yaşanmışlığıyla izah eden sinemacılardan bir diğeri de senaryo yazarı Ayşe Saşa'dır. Toplumsal sorunlar- abartı- gelenekler- halk hikayeleriyle dördüzlü bir ilişki kuran

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şasa, melodramın kaynağının halk hikayeleri olduğunu söylemektedir. Sözen konu ile ilgili olarak, şu satırları kaleme almıştır: *"Senaryo yazarı Ayşe Şasa'ya göre Yeşilçam sineması, kaynağını masaldan, halk hikayesinden alan trajik olmayan yerli hayat görüşü ile Batı sineması ve Batılı yaşam tarzı ile gelen Prometeci trajik eğilimleri, kendi ana eksenini bozmadan eğip bükmüş, trajediye direnen kendine özgü bir dram anlayışı oluşturmuştur."* (Sözen, 2008, 116) Sözen, Oğuz Adanır'ın da, Ayşe Şasa gibi düşündüğünden hareketle, Adanır'ın görüşlerini de derleyip toparlamıştır. Sözen, *"Türk melodram sinemasının öykülerinin natüralist roman içeriklerinin anlatımı ise sinematografik masal kurgusu ya da kolajın geliştirilmiş bir biçimini andırdığını"* belirtmektedir. (Sözen: 116)

Türsel Derinlik: Türk Modernleşmesi Beyaz Perdede

Bu bağlamda Adanır, Türk melodramlarının Batıdaki örneklerinden farklı olarak entrika inşası, çok tutmuş ve seri haline getirilmiş örnekleri dışında, karakterlerinin derinlik taşımadığı yapısıyla masalımsı bir kurguyla masal kurgusu ya da basit natüralist roman anlatısını aşamadıklarına inanır. Türk filmlerinde zaman- mekan algısının gerçekçilik sınırlarını zorladığının altını çizen Adanır'a katılan (Adanır, 1994: 129-146), Akpınar ise *"Bihruz Bey ve Türk romanı"* üzerinden kurduğu analojiyle, Batıyı örnek alıp ulusal alanın sınırlarında kendisini sınırlandırmanın, yerli melodramlar üzerindeki etkisini şöyle sorunsallaştırmaktadır:

"Türk Batılılaşması, modernitenin dinamikleriyle uzlaşırken, Osmanlı olarak kalmayı, Türk olarak kalmayı, Müslüman olarak kalmayı talep etmiştir. Bu nedenle; modernitenin görünümleri ne tam anlamıyla moderniteyi(modernleşmeyi/batılılaşmayı), ne de tam anlamıyla gelenekseli yansıtabilmiştir. Türk edebiyatında Batılılaşmanın işlendiği ilk örneklerden biri olarak gösterilen Araba Sevdası'nın Bihruz Bey'i, Batılılaşmış bir züppedir. Batılılaşmaya yöneltilen eleştirilerin klişe tipini temsil eden Bihruz Bey, batının hep snob yönlerini almış, varolduğu kimlikten Batılılaşma uğruna tamamen kopmuştur. Bu konuya yönelik olumlu bir bakış açısı Şerif Mardin'den gelir. Mardin; 'Bihruz Bey alafrangalığının' Türkiye açısından milli bağımsızlığa giden süreci olumladığını, bu durumda Batılılaşma snobizminin bile sonunda pozitif bir işleve sahip olduğunu savunur Ancak; yine de halk tarafından Batılılaşma, uzun yıllar ahlaki çöküntüyle bir tutulmuştur. Günümüzden bakıldığında bile Batılılaşmanın hala "Bihruz Bey" sendromunu *hatırlatması zaten başka türlü açıklanamaz."* (Akpınar, 2015: 68)

Tartışmayı sonlandırmadan evvel, tuluat tekniğinin Türk melodramlarının içeriğine etkisini irdelen Nezih Erdoğan'ın kültürel yorumuna da değinmek gereklidir. Erdoğan, *"Türk anlatılarında genel olarak, yanılsamacı olmayan (nonilliusionist) bir yapı vardır. Sık sık belirtildiği gibi, Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu gibi temsil sanatları, hiçbir zaman Batılı anlamda bir gerçeklik izlenimi üretmeye yanaşmadılar, tam tersine yalnızca bir temsil olduklarını vurgulamaya özen gösterdiler"* (Erdoğan, 2001: 118) demektedir. Şimdi melodramın temel karakteristik özelliklerine geçip, bunları kısaca özetlemek yerinde olacaktır:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Melodramda Abartı

"*Yeşilçam'da pek çok düşkün, acınası, sevilesi, hayran olunası durum ve hal, melodramatik anlatım biçimi ile kullanılmış, ahlaki mesaj vermek amacıyla abarta abarta seyirciye sunulmuştur"* diyen Özren, melodramların belki de en belirgin özelliklerinden birisi olan abartı (mübağla) özelliği üzerinde durur (Özren, 2014, 87). Akbulut ise melodramdaki abartının, Hollywood filmlerindeki kadar belirgin olduğu üzerinde durarak, aşırılığın hem izleyicinin filmde yaratılmak istenen duygu seline kapılmasını sağladığını, hem de kuramcıların belirttiği gibi, izleyenin perdede izlediğinin bir kurmaca olduğu gerçeğinin ayırdında olmasını sağladığını anlatır.

Akbulut, Gledhill'e dayandırarak yaptığı açıklamada, melodramın, *"Bir dizi Hollywood türünü kucaklayan tarz/kip"* olarak değerlendirildiğinde metinlerarası bir nitelik de kazanmış olduğu vurgusunu yapar. Zira Gledhill'e göre, melodramın romantik şiir, opera librettosu, gazete yazıları, polisiye dergiler ve resim gibi pekçok ögeyle etkileştiği söylenebilir. (Akbulut, 2012: 12) Editörlüğünü üstlendiği, *"Melodrama Unbond"* başlıklı çalışmada, teknik olarak Amerikan- Hint- Mısır türlerinden yola çıkıldığında, melodramın evrenselliğinin yakalanabileceğine değinen Gledhill, her kültürün özünden beslenen melodramın izleyiciye bu denli yakın gelmesini, evrensellikle- yerelliği aynı anda barındırışından kaynaklandığını belirtiyor. (Gledhill- Williams, 2018: Arka Kapak)

İyi ve Kötü Tiplemelerinin Belirleyiciliği

Melodramlarda iyiler ve kötüler kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu yüzden, "*İyiler ile kötüler arasındaki uğraşının sonu daha başlangıcından bellidir"(*edebiyadvesanatakademisi.com). Zira her iki tip de dış görünüşleri ile tanınırlar. (Akbulut: 16) Özellikle Türk filmlerinde namus kavramına odaklanan iyi- kötü karakterleri, filmin iyi karakterini (muhtemelen başrollerden biri) baştan çıkartıp kirleten erkek (çok muhtemeldir ki Eray Özbal) kötü ve ona yardım eden kötü- kötücül karakter algısı ekseninde şekillenir. Kötü erkek karakter ekmek kavgasından sosyal hayatına, alkol- madde bağımlılığından akrabalarıyla etkileşime dek neredeyse türünün en kötüsü olarak tasarımlanır. Özellikle Eray Özbal söz konusu olduğunda diğer kötü karakterlerden yakışıklılığı ve temiz yüzlülüğüyle ayrılır. Kötü her zaman kötüyken iyi karakterin, eğer kadınsa makyajsız, hatırşinas, geleneksel değerlere bağlı; erkekse mutlaka ya geleneksel değerlerine bağlı veya Batılı masum tipin, en rafine- saf türü olması gerektir. Yine de iyi karakterlerin Anadolu'nun bağrından alınması tematik olarak tercih edilir.

Sinemada namus olgusunu modernizmle ilintilendiren Durakbaşa, "*Namus, erkekler için yeni bir duygusal anlam kazandı; babalar için kızlarının modern eğitim almaları kadar, aile namusuna uygun davranmaları ve uygun evlilikler yapmaları da önemliydi. Kadınlar içinse 'namus', bireysel ahlak normları içinde önem kazandı; kadınlar kendilerine toplumsal alan açarken ve erkeklerle ilişkilerini, arkadaşlıklarını geliştirirken bunların toplum nazarında*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

zararsız olarak nitelenmesini de sağlamak zorundaydılar" (Durakbaşa, 1998,46) diyor. Modern erkeğin hayat arkadaşı olarak benimseyeceği kadının, toplumsal geriliğe panzehir oluşturan modern ama *"ölçülü"* kadın olması gerekliliğine parmak basan Kalav ise filmlerde namus ögesinin konu kadar belirleyicilik taşıdığının altını çiziyor. (Kalav, 2019)

Türk melodramlarının kötü erkekleri içinse, bu tiplerin göç hareketlerinin başladığı andan itibaren ete- kemiğe bürünebildiğine değinen Sevindi, köyden kente kaçışın dramatikleştirilmesi için köyden kötü ağanın baskısıyla kaçan zavallı kadın ya da erkeğin önemine değinir. Kurtuluş yolu aradığı kentte de bir dizi kötü karakterin elinden geçtikten sonra, adeta acılarıyla pişerek kendi kişiliklerini oluşturduklarını savlar. İster komedi isterse trajedi- dram ağırlıklı olsun tüm filmlerde, klişe kötü tiplerinin tam zıddının iyi oyuncunun tanımlanması için kullanıldığını anımsatan Sevindi, 1960'lı yıllardan itibaren halkın başlıca toplumsallaşma alanı haline gelen sinemanın, hayata karşı bakış açısı kazandırdığına inananlardan. (Sevindi, 2016: 61-64) Örnek alınan filmlerin çoğunlukla ABD melodramlarından beslendiği iddialarına katılan Sevindi, Amerikan aile yapısının kutsallığına verilen önemin, Türk filmlerine aynen geçirildiğini öne sürüyor. (Sevindi: 63-64)

Bu arada Sevindi'nin de alıntılamadan edemediği, melodramlarının tipolojilerine yakından bakan Türk ise, temel gözlemlerini şu şekilde ortaya koyuyor: "*Mahalle hayatını anlatan filmlerde de pek çok tip yer alır. Esnaf tipi bakkal, manav, terzi ya da kasap olabilir. Genelde iyi olarak resmedilirler ve mahalleyi ilgilendiren bir konu olduğunda birlik olurlar. Yakın arkadaş tipi jön tipinin en yakınındadır. Zor zamanlarında ona destek olur ve onu teselli eder. Çoğunlukla iyi olarak resmedilen bu yakın arkadaşlar sevenleri bir araya getirmek için uğraşır. Jön tipinin ve yakın arkadaş tipinin esnaf tipine çoğu zaman borcu vardır. Dedikodu yapmayı seven ama iyi niyetli olan komşu, kira istemeye gelen kötü ev sahibi, mahalledeki evleri yıkıp fabrika ya da apartman yapmak isteyen kötü müteahhit, mahallenin erkeklerinin toplandığı kahvehanenin iyi niyetli sahibi, mahalleye araba gelince arkasından koşturan çocuklar gibi daha pek çok tip örneği vermek mümkündür. Mahallede yaşayan tipler bir toplum panoraması çizer. Diğer tiplere göre daha 'yaşayan' ve aşina olunan tiplerdir."* (Türk, 2004: 201- 212)

"Kadınsı Bir Film Türü"

Tıpkı Sevindi- Türk gibi melodramlarda işlenen karakterler ve ögelerle ilgili genellemelere giden Akbulut, melodram türünde aileye dair heteroseksüelliğin konu edildiğini, mutlaka bir ya da birkaç kadın tiplemesi ekseninde, zaman- mekan- uzamdan bağlantısız olsa bile, mutlaka kadın konusunun işlendiğini saptıyor. Türün duygusallığının arabeskle süslü melodramlar dışında kadın üzerinden sağlandığına değinen Akbulut, (Akbulut: 108- 116), sözlerini şöyle sürdürüyor: *"Melodram, 'dişil' (feminen) olanla ve 'duygusalcılık'la birleşerek alaysı bir niteliğe bürünür. (...) Kadına, duygulara, eve (domestik olan), 'özel olan'a odaklanması, melodramın çoğu kez aşığı bir tür olarak adlandırılmasına neden olmuştur.*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ataerkil bir ideolojide 'duygular' alemi kadına ayrılmıştı; duygular, abartılı duygusallık ve domestik ayrıntılar değersiz bulunuyordu" (Akbulut, 2008: 33-34). Egrik ise, kadının yerinin evi olduğunun vurgulandığı melodram türü hakkında, *"Deborah Lupton'ın da ifade ettiği gibi kökeni ataerkil toplum düzeni olan, kadını beden, erkeği ise zihinle konumlandıran ikili zıtlıklar, bedenin daima olumsuz değerlendirilmesinden beslenmekte ve dolayısıyla 'ideal kadın' önerisi de bu görüşlerden referansla ortaya konmaktadır"* (Egrik:162) demektedir.

Egrik, melodramda gerçekleşeceği vadedilen bir önermenin olduğuna dikkat çekerek, şöyle bir değerlendirmeye yer verir: *"Pembe Behçetoğulları, 'Melodram: Kadınsı Bir Film Türü' adlı çalışmasında melodramatik anlatının toplumsal yaşamın gerçekleri gibi zıtlıklar üzerine kurulduğunu savunurken, bu bağlamda kadının anlatısal bir öğe olarak değiştiğine dikkat çekmektedir. Kadının filmin açılışındaki durumuna ilişkin özellikleri- cinsel, mesleki, ahlaki- film ilerledikçe değişime uğrar; kadın karakter erkek karakterle karşılaştıktan sonra bütün hayatının değiştiğini fark eder.*" (Egrik: 7) (Behçetoğulları, 1999, 68) Serpil Kırel, Egrik'in de dikkatini çeken aynı konu üzerinde, *"Yeşilçam ve kadın izleyici Pygmalion oyununun konusunu sevmiştir. Zengin, asil ve görgülü bir adamı etkilemek uğruna kibarlığı, dans etmeyi, güzel konuşmayı öğrenen ve sınıf atlayan sıradan kızın öyküsü kadın izleyicinin ilgisini her zaman çekmiştir"* şeklinde görüş bildirmektedir. (Kırel, 2005: 236)

Yeşilçam melodramında, hemen her ailenin karşılaştığı bir durum olması nedeniyle göç olgusunun işlendiği üzerinde duran Değirmen, Kaplan'dan alıntı yaparak göç edenlerin sinemadaki rolünü şöyle açıklar: *"Düşledikleri güçlü hayatı kurma çabaları sırasında, karşılaştıkları sorunlara rağmen ailenin ayakta tutulmasında geleneklerin ve değerlerin önemini belirtmektedir.*" (Kaplan, 2004: 85-86) Hızlı bir kentleşme dönemi yaşayan Türkiye'nin, göç sorununun getirdiği çarpıklıklarda mücadele etmek zorunda kaldığını belirten Değirmen, filmlerde zengin fakir ayrımının nasıl işlendiği üzerinde durarak Kırel'in fikrini aktarır: *"Aslında yaratılan 'filmsel dünya' çoğu zaman herkesin dengi ile mutlu olacağını hatırlatan bir söyleme sahiptir."* (Değirmen, 2013)

Tunalı melodramda toplumsal içerikli konuların işlenmesi ile ilgili olarak bilgilendirmede bulunur*: "1960'lı yılların toplumsal hareketliliği kadın-erkek rollerindeki göreceli değişimle açıklanırken, köy/kent sorunları, içgöç/dışgöç, işçi/işveren çatışması melodramın anlatısal ve görsel kodlarına rahatlıkla uyumlanabilmiştir."* (Tunalı, 2006, 214) Altun ve Uzun da, yaptıkları araştırmada, Türk toplumunda modernliğin yarattığı her türlü kaygı, korku ve arzunun Yeşilçam filmlerine sızdığı bilgisini aktarmalarıyla, melodramlarda işlenen toplumsal gerçeklik tınısına bir başka açıdan vurgu yapmış olurlar. (Altun- Uzun, 2012)

Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Melodram

Egrik'in araştırmasında bahsettiği şu cümleler, melodram türünün toplumdaki hakim iktidar- düzen kültünü desteklediğini açığa çıkarır: *"Bir tür olarak melodram, kapitalizmin,*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

dolayısıyla kitle kültürünün sınıflar düzleminde önerilerine uyum sağlayan/sağlayacak olan bir tür anlatı yapısını içermektedir." (Egrik: 73) Bu meyanda melodramlarda, karakterlerden normal hayatta görülmesi muhtemel başkaldırı- muhalif eylem tarzı içeren davranışları sergilemeleri beklenmez. Konuya benzer bir yaklaşımla eğilen Abisel, *"Bu tür filmlerde çatışma ve muhalefet kurmaca karakterlerin üzerinde birer baskı aracına dönüşmektedir"* (Abisel, 2005: 245) demektedir. Melodramların da diğer tüm dönem filmler gibi çekildikleri evredeki toplumsal yaşamdan kesitler sunduğuna değinen Abisel, her zamansal ayraçta çekilen melodram filmlerinin de, ele aldıkları konulara karşı ortak bir dili seslendirdiğine inanır. (Abisel, 1994: 72) Yükseklisans tezinde melodramlardaki siyasal yoğunluğu araştıran Ekici, Abisel'in tezlerini, *"Abisel yerli filmlerin olay örgüsü, ortamı, dramatik çatışma anlarının duygusal yoğunluğunu sağlayan melodramatik öğeler, ağdalı konuşmalarla ve temelde de karakterleri aracılığı ile siyasal, ideolojik gizil amacın seyirciye ulaştığını söyler"* (Ekici, 2007) şeklinde yorumlar.

Melodramların tümüne annelik olgusunun yüceltildiğine değinen uzmanlar, bu temanın iç ve dış kaynaklarının Amerikan- İtalyan melodramlarıyla, Türk aile yapısının karakteristik özelliğinden kaynaklandığı hususunda hemfikirdirler. Toplumda hakim kapitalist ilişkiler örüntüsünde ne toplumsal pazarın ne de kapitalizmin toplumu sardığı ideolojik sarmalın, ülkedeki, *"özgür kadın kültü"* üzerinden şekillenmediğine dikkati çekerek, anneliğin yüceltilmesinin siyasal boyutlarını ortaya koyan (Abisel, 2000: 176) Abisel, sözlerini şöyle noktalar:

"Abisel, popüler yerli filmlerin aile ve benzeri küçük gruplar etrafında, 'ev içi' atmosferde geçtiğini, ailenin mevcut toplumsal dokunun temel tası olarak kendi küçük evreninde, tüm verili egemen ideolojilerin meşrulaştırılıp yeniden üretilmesine olanak sağlayan, çok elverişli bir ortam olduğunu kaydeder. Yeşilçam melodramlarının en parlak dönemini yaşadığı 1960'lar ve 1970'lerin ilk yarısında çekilen filmlerde, kadınlar ailenin temel yapı tası olarak sunulurlar ve bu nedenle anlatıda ön planda yer alırlar. Kadınlar, evin, ailenin içinde varolur. Bu kadınların bireysel istekleri ailenin çıkarlarının gerisindedir." (Ekici: 52)

Millli Sinema Ekolü'nden Bugüne

Melodramların hakim siyasal kültürün ideolojik aygıtları işlevi gördüğünün en bariz kanıtlarını, Türk sinemasında değişen *"hoca- din adamı"* tasvirlerinde görmek olasıdır. Yeni Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra İslamcı hareketin siyasal merkezden kovulup, eski rejimin günahlarına ortak edilmesinin ardından, 1990'lı yıllara dek, yerli sinemada genelde kötü- entrikacı- işbirlikçi ve karşıcıl fikirleriyle dikkat çeken din adamı tiplemesinin, adı geçen dönemle birlikte doğan muhalif İslamcı sinema sayesinde değiştiği yukarıdaki sava sağlam bir iddia oluştursa gerektir. Özellikle aynı zamanda tipik birer *"İslamcı melodram"* örneği olarak belleklere yerleşen, *"Yalnız Değilsiniz I-II, Minyeli Abdullah I-II-III, Yapayalnız, Kelebekler Sonsuza Uçar"* filmleri, ezilen İslamcı karakterlerin başkaldırısını içermekteydi. *"Beyaz*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sinema" ya da *"milli sinema akımı"* olarak tarif edilen filmlerin beyaz perdede vizyona girdiği yıllarda, özellikle İslamcı yönetmen İsmail Güneş başta olmak üzere bir grubun da tasavvufi çalışmalara yöneldiği bilinmektedir:

"Milli Sinema anlayışını açıkça propaganda olarak yorumlama çabası, ilk defa 1970'li yılların ikinci yarısında kendilerini 'akın grup' olarak isimlendiren dokuz İslamcı gencin sinema bildirisinde görülmektedir. Bildiride sinema anlayışı, 'tebliğ amacına yönelik' bir araç olarak şu şekilde açıklanmaktadır: 'Bugün elimizdeki kameramızı, bazen öfkemizi kurşun gibi namlusuna sürdüğümüz bir mavzer olarak bir iyiliğin, zaman içinde eriyip yok olmasını engellemek için zamanı durdurma veya idealimizdeki dünyayı varsayımlarla yansıtma ve olayları kritik etme çabası ile kullanıyoruz.' Ancak bu idealist genç sinemacı adayları teorilerini sadece 'Gençlik Köprüsü (1977)' filmi ile pratiğe yansıtma imkânı bulmuş ve bu filmden sonra da sadece Mesut Uçakan hayatını sinema uğraşıyla devam ettirmeyi tercih etmiştir. Yani 'kamerayı bir mavzer olarak kullanma çabası' bir tek örnekle sonlanmıştır." (Yenen, 2012: 249-250)

Özellikle AKP hükümetlerinin yürüttüğü medya operasyonları aracılığıyla, hakim medya organlarını birer- ikişer ele geçirip, *"havuz medyası"* adı altında birleştirmesinden sonra hükümet destekli olarak yürütülen yeni sinema anlayışı ve melodramatik dizilerde görülen kadın- erkek imgeleminde yaşanan oynamada; *"örtülü- örtüsüz"*, *"modern- geleneksel"* erkek- kadın tiplerinin İslamcı olarak yorumlanmasından ziyade, *"yarı- ideolojik"* bir yansıtma çabasının izleri görülmektedir. Erkek- kadın tiplemelerinin ciddi kısmı modern ve fakat geleneksel değerlere bağlı olarak resmedildiği söz konusu yeni dönemde, kötü karakterlerin, *"alkol bağımlısı- beynamaz- küfürlü konuşan suça haddinden fazla meyilli- güvenilmez"* kılınması, melodramlardaki düzen yanlısı ironik eğilimi net bir biçimde ortaya koymaktadır. Melodram film- dizilerinde orta sınıf yaşam tarzını imleyen eski aile melodramlar yerlerini hızla, devletin *"ideali yurttaş"* tipi yaratıp dayattığı yapımlara bırakmıştır. Ne yazık ki söz konusu yapımların, farklı içeriğe sahip, hatta rejim açısından açıkça *"hastalıklı"* sayılabilecek tiplemelerin başrolünde oynadığı yapımlar karşısında, hemen her defasında yenilgiye uğraması dikkat çekmektedir. *"Adı Efsane, Aşk-ı Memnu, Bir İstanbul Masalı"* gibi diziler ve *"Takva"* tarzı dinsel- eleştirel eserler karşısında mücadele edememeleri, *"Yeni Türkiye'nin melodramlarının"*, toplumun tasarlanan ideo- didaktik yapımlarla yetinmediğini, tatmin olamadığını açığa çıkarıyor.

Melodramda Mekanın Kullanımı

Vachhe, melodramlarda mekan kullanımı ile ilgili olarak, *"Kızıl Çöl"* filmine atıfta bulunarak: *"Filmde eşyalar, uzam ve renkler, karakterlerin söyleyemediklerini anlatan bir oyuncu işlevinde olmalarıyla melodramatik bir biçimde kullanılmıştır"* demektedir. (Williams, 2008: 55) Melodramlarda mekanın özellikleri üzerinde duran Altan- Uzunsa, bu anlamda belirleyici faktörlerden bahsederler. Kısa sürede çok film üretme kaygısıyla yapımı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yavaşlatacak tüm unsurlardan kaçınılması nedeniyle, öznel ya da açı-ters açı çekimlerinden uzak durulduğuna değinen Altun- Uzun, *"Görüntüler kameranın minimumda hareketine göre tasarlanmış ve perspektiften yoksun çekimler sonucu iki boyutlu niteliği ağır basan Yeşilçam Sineması'nda mekan bir fon niteliği taşımıştır"* şeklinde tespitte bulunmuşlardır. (Altun- Uzun, 2012)

Doğallayın, Yeşilçam melodramlarında mekanlar, duygularla oldukça ilintilidir. Yine Altun- Uzun'dan aktarılacak olunduğunda: *"Jacobs'un da söylediği gibi sinemada mekan, hem kurgudan etkilenir, hem de onu etkiler. İyi karakterler alt-orta sınıftandır ve genelde eski ahşap Türk evlerinin bulunduğu geleneksel mahallelerde, komşuluk, dayanışma, samimiyet ortamı içinde; yozlaşmış ilişkilere ve kötü alışkanlıklara sahip üst gelir grubuna mensup olanlar ise kentin pahalı semtlerinde lüks konaklarda, yalılarda yaşar. (Mahalleye Gelen Gelin, 1961; Asfalt Rıza, 1964; Erkeklik Öldü mü Atıf Bey, 1962)."* (Altun-Uzun: 2012)

Sonuç: Dişi Aklın Yol Göstericiliği Şart

Melodramın çoğunlukla değersiz bir tür olarak görüldüğünü açıklayan Akbulut bunun nedenini, *"Melodrama yönelik ilgisizliği, kültürel bir değer olarak gerçekliğin yükselişi ve melodramın bir kadın biçimi olarak gettolaştırılmasına bağlayarak"* açıklar. (Akbulut, 2008: 32-33) Gledhill'in yorumlarına dayanılarak yapılan bu açıklama haklıdır. Zira her iki cinsi de kapsayan sağlam bir izleyici kitlesine sahip olan melodram tipi, erkek sinema yazarlarının çoğunlukla es geçtiği bir tür olma özelliği gösterirken, kadın yazarların *"kadına yönelik anlatı türü"* olarak mimlenen melodramlara, gerekli desteği sağlayamadıkları açıktır.

Zira sinemada kadın olgusunu tartışırken, kadının izledikleri, kendi türünün ilgi alanını ortaya serip tartışmaktan ziyade, en az eril akıl kadar kadın izleyiciyi baskılayıp, gözden uzak tutmaya çalışan feminist kadın yazınının tutumu ortadadır. Çoğunlukla olanı aktarmak yerine sanatı erkeğe karşı *"mücadele alanı"* şeklinde kurgulayan, melodrama adeta aşağılayarak tepen bakmaları, *"dişi"* sanat eleştirmenlerinin, melodramı ancak muhalif bir öge içerdiği zaman sahiplenmeleri, bu sonucun en önemli nedenleri arasındadır hiç kuşkusuz. Ne var ki, çoğunlukla iktidarın- hakim kültürel kodların savunuculuğunu yapan melodram türünün muhalif yapımların artmasıyla, daha fazla ilgi odağı olacağı da açık görünmektedir. Mevcut kısır döngünün kırılıp melodram türünün, bir *"ağlatı illeti"* olarak değil de sağlam sanat yapımı şeklinde sütunlarda yer bulabilmesi, yine *"dişi"* sinema- tiyatro yazarlarının, *"eril"* meslektaşlarına yol göstermesiyle gerçekleşecekmiş gibi görünüyor.

KAYNAKÇA:

Abisel, N. (2005) Türk Sineması Üzerine Yazılar, İmge: Ankara.

Abisel N. (2000) "Yeşilçam Filmlerinde Kadının Temsilinde Kadına Yönelik Şiddet", Televizyon, Kadın ve Şiddet, Kiv: Ankara.

Adanır, O. (1994) Sinemada Anlam ve Anlatım, Kitle: Ankara.

Agocuk, P. (2012) "Türk Sineması'nda Melodram/ 1960-1975 Dönemi Üzerine Bir İnceleme", Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo TV Sinema Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Akbulut, H. (2012) Yeşilçam'dan Yeni Türk Sinemasında Melodramatik İmgelem, Hayalperest Yayınevi: İstanbul.

Akbulut, H. (2008) "Kadına Melodram Yakışır/ Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri, Bağlam Yayınları: İstanbul.

Akpınar, Ş. (2015) "Melodram ve Modernite İlişkisi Bağlamında, Yeşilçam Sinemasında Avrupalılık Görünümlerinin Kadın Karakterler Üzerinden Temsili: Kezban Filmleri", Turkish Studies, v: 10/10: 61-80.

Altun, D. A. - Uzun, İ. (2012) "Mekan ve Sinema", Mimarlık 336, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=380&RecID=2978. (06.04.2019).

Behçetoğulları, P. (2001) "Melodram: Kadınsı Bir Film Türü", Ankara Üniversitesi İletişim Fak. Yıllık: Ankara.

Değirmen, F.(2013), http://sinemakafasi.com/2013/10/24/turk-sinemasinda-ideoloji-koprudekiler-ve-cogunluk/, (24 Ekim 2013).

Durakbaşa, A. (1998),"Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler", 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, Tarih Vakfı, İstanbul.

EdebiyatveSanatAkademisi, (2013) "Melodram Nedir?", http://www.edebiyadvesanatakademisi.com/edebiyad/1000-melodram_nedir.html, (03.03.2019).

Egrik, E. B. (2007) "Türk Sinemasında Pygmalion Etkisi- 'Yeşilçam'da Pygmalion Uyarlamaları ve Toplumsal Cinsiyet," T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Radyo-TV Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Ekici, A. (2007) "1980- 1990 Arası Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu", TC Ankara Üniversitesi SBE. Radyo- Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı Yükseklisans Tezi.

Elmacı, T. (2013) "Kader ve Masumiyet Filmleri Bağlamında Melodram Türünün Yeniden Üretimi", ZeitschriftfürdieWelt der Türken/ Journal of World of Turks, Vol. 5, No. 2, http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/407. (11.12.2018).

Erdoğan, N. (2001), "Üç Seyirci: Popüler Eğlence Biçimlerinin Alımlanması Üzerine Notlar", Doğu-Batı Düşünce Dergisi,4 (15): 118-126.

Gledhill, C.- Williams, L. (2018) Melodrama Unbound, Colombia University Press: New York.

Kalav, A. (2019), "Yeşilçam Melodramlarının Namuslu Kadınları", https://www.academia.edu/12260717/yeşilçam_melodramlarının_namuslu_kadınları. (04.02.2019).

Özren, M. F. (2014), "Melodramatik Anlatım Biçimi ve Yeşilçam," Hayalperdesi Dergisi

Sarıkartal, Ç. (2002), "Kasılan Beden, Kısılan Ses: Melodram, Star Sistemi ve Hülya Koçyiğit'in Ataerkil Düzene 'Haddini Aşan Cevabı", Toplum ve Bilim: 94: 70-85.
Sevindi, K. (2016), "Sosyo- Kültürel Bağlamıyla Yeşilçam'daki Kötü Adam Temsilleri. Köy Ağaları Örneği", Medeniyet Sanat c: 2 S: 1: 61- 68.
Sözen, M. (2008) "Türk ve İran Kültüründe Bedenin Yeniden Sunumu"
e -dergi.atauni.edu.tr/ataunigsed/article/download/…/1025002253. (09.11.2018).
Tunalı, D. (2006). "Senaryocu: Senarist Bülent Oran Üzerine", Belgesel Çalışması.
Türk, İ. (2004). Senaryo Bülent Oran, Dergah: İstanbul.
Wikipedia (2018) "Melodram", https://tr.wikipedia.org/wiki/Melodram. (04.11.2018).
Williams, J. S. (2008) "The Rhytms of Life: An Appreciation Michelangelo Antonioni: Extreme Aesthete of the Real", Film Quartetly 62: 46-57.
Yenen, İ. (2012), "Türk Sinemasında İslam(cılık) Pratiği: Milli Sinema Örneği", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, c:1 s: 3: 240- 271.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASI TÜRK BANKACILIK ENDÜSTRİSİNİN ETKİNLİK ANALİZİ

Meryem EMRE AYSİN

Gürkan ÇALMAŞUR

ÖZET

2008 küresel finans krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nde mortgage piyasalarında başlamıştır. Zamanla reel sektörü ve finans sektörünü de etkisi altına alarak küresel bir krize dönüşmüştür. Krizin etkileri özellikle reel sektör ve finans sektörü arasında aracılık görevi yapan bankacılık sektörünü derinden etkilemiş, mortgage krizi bankacılık krizi olarak anılmaya başlamıştır. İlk küresek kriz olarak kabul edilen 2008 finans krizi, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de makroeonomik göstergeleri kötüleştirmiştir. 2001 yılında tarihinin en büyük krizini yaşayan Türkiye, çeşitli reformlar ve programlarla bankacılık sektörünü yeniden yapılandırmış, sermaye yapılarını güçlendirerek bankaların küreselleşmeyle birlikte artan rekabet ve krizlerle başa çıkabilmesini kolaylaştırmıştır. 2001 ekonomik krizinin yaralarını sarmaya çalışan Türk bankacılık sektörü, 2008 finans kriziyle zorlu bir sınav vermiş ve finansal sistem içindeki payının büyüklüğü dikkate alındığında bankacılık sektörünün önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada 2008-2012 yıllarında sürekli faaliyet gösteren özel ve kamu sermayeli mevduat bankalarının yıllar içindeki etkinlikleri veri zarflama yöntemi aracılığı ile incelenmiştir. Analizlerde GAMs programı kullanılmıştır. Çalışmada girdi odaklı CCR modeli kullanılmış olup ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında toplam etkinlik değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği resmi web sitesinde yayınlanan bilanço ve mali tablolardan elde edilmiştir. Analizlerde kullanılan girdi değişkenleri personel sayısı, toplam aktif ve toplam özkaynaktır. Çıktı değişkenleri ise toplam mevduat, toplam krediler ve net kârdır. Çalışma sonuçlarına bakıldığında analizlere dâhil edilen üç kamu sermayeli bankanın etkinlik değerlerinin özel sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GİRİŞ

2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle konut piyasalarında ortaya çıkan aksaklıklarla başlayan finansal kriz, öncelikle bu sektörle iç içe olan finans sektörünü ve diğer sektörleri etkilemiştir. Kriz, küreselleşmenin olumsuz etkisiyle önce gelişmiş ülkeleri ve daha sonra tüm dünyayı etkisi altına alarak görmezden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış ve yayılmıştır.

Gelişen ülkelerden biri olan Türkiye, 2001 yılında tarihinin en büyük krizini yaşamıştır. Krizden öncelikle bankacılık sektörü ciddi oranda etkilenmiştir. Krizin etkilerini ortadan kaldırabilmek ve bankaların sermaye yapılarını güçlendirip gelecekte yaşanabilecek finansal sorunları temelden çözmek amacıyla çeşitli reformlar düzenlenmiş ve yeniden yapılanma programları uygulanmıştır. Türk bankacılık sektörü, 2001 krizinin yaralarını henüz sarmışken 2008 yılındaki krizle birlikte ilk zorlu sınavını vermiştir.

İlgili literatür incelendiğinde bankacılık sektörünün etkinliğini inceleyen birçok çalışmanın olduğu görülmektedir:

Bektaş (2013), 2007-2011 dönemi için Türk bankacılık endüstrisinde faaliyet gösteren ticari bankaların etkinliğini analiz etmiştir. Analizlerde parametrik olmayan bir yöntem olan veri zarflama analizini kullanmıştır.

Yayar ve Karaca (2014), Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların etkinliklerini 2009-2011 dönemi için analiz etmişlerdir. Analizlerde veri zarflama analizinin yanı sıra TOBİT regresyon analizi ile etkinlik skorunu etkileyebileceği düşünülen faktörleri belirlemişlerdir.

Özel vd. (2015), Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ticari bankaların "Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi " yardımıyla etkinlik ve verimlilik analizini yapmışlardır. Çalışmada sektörde faaliyet gösteren 16 ticari bankanın verilerini kullanmışlardır. Analizler üç adet girdi ve iki adet çıktı değişkeniyle yapılmıştır. Etkinliğin ölçümünde kullandıkları girdi değişkenleri toplam mevduat/toplam aktifler(%), faiz giderleri/toplam aktifler(%), diğer faaliyet giderleri/toplam aktifler(%) iken, çıktı değişkenleri toplam krediler ve alacaklar/toplam aktifler(%), faiz gelirleri/toplam aktifler(%) olarak seçilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Torun ve Özdemir (2015), 2008 finans krizi ve bankaların etkinliklerini inceledikleri çalışmalarında Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinliklerini analiz etmişlerdir. Analizlerde kullanılan yöntem veri zarflama yöntemidir. Çalışmanın yılları 2008-2013 olarak seçilmiştir. Çalışmada toplam mevduat, faiz giderleri ve faiz dışı giderler girdi, toplam kredi ve alacaklar, faiz gelirleri, faiz dışı gelirler ise çıktı değişkenler olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada, ülke ekonomilerinin gidişatını önemli ölçüde etkileyen ve finans sektöründe çok büyük bir paya sahip olan bankaların etkinlikleri 2008-2012 dönemi için ampirik olarak incelenmektedir. Bu kapsamda, girişi takiben ikinci bölümde analizlerde kullanılacak yöntem olan veri zarflama analizi özetlenmektedir. Üçüncü bölümde uygulama çalışmasına yer verilmiş olup son bölümde konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. VERİ ZARFLAMA ANALİZİ

Veri zarflama analizi ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntem birbirleri ile benzer mal ve hizmet üreten karar verme birimi olarak adlandırılan sistemlerin etkinlik değerlerini ölçmek amacı ile kullanılmaktadır. Analizlerde farklı ölçü birimlerine sahip çok sayıda girdi ve çıktı değişkenler değişken olarak kullanılmaktadır. Kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin ortak bir ölçüt temeline indirgenemediği durumlarda karar verme birimlerinin toplam faktör verimliliğini ölçmeye yarayan doğrusal programlama esaslı bir metottur (Özden, 2008: 169).

VZA metodu, girdi ve çıktı odaklı olmak üzere iki yaklaşımla da kullanılabilmektedir. Girdiye yönelik VZA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini gösterirken, çıktı odaklı VZA modelleri belirli bir girdi bileşimi ile en fazla ne kadar çıktı bileşiminin elde edilebileceğini göstermektedir (Charnes vd., 1981: 669).

Veri zarflama analizi, karar birimlerinin etkinliklerini ölçen bir yöntemdir. Bu yöntem belirli bir etkinlik sınırı belirlemekte ve bu sınır üzerinde olan değişkenlerin etkin olduğunu, sınırın dışında kalan değişkenlerin etkinsiz olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Charnes vd. tarafından 1978 yılında geliştirilen girdi odaklı CCR modeli kullanılarak Türk bankacılık endüstrisinin etkinlik değerleri incelenecektir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. UYGULAMA ÇALIŞMASI

Bu çalışmanın temel amacı, 2008-2012 dönemi için Türkiye bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinlik derecelerini ölçmektir.

Bankacılık düzenleme ve denetleme kurulu web sitesinde 2018 yılı itibariyle 32 adet mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankalardan Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası (Ortakları : %100 Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi), Türkiye Halk Bankası (Ortakları: %51,1 T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, %48,88 Halka Açık) ve Türkiye Vakıflar Bankası (Ortakları: %58,44 T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, %25,2 Halka Açık, %16,1 Vakıfbank Mem. Ve Hizm. Em. Ve Sağ. Yard. San. Vakfı) kamusal sermayeli mevduat bankalarıdır.

Akbank T.A.Ş, Anadolubank A.Ş, Fibabanka A.Ş, Şekerbank T.A.Ş, Turkishbank A.Ş, Türkiye Ekonomi Bankası A.Ş, Türkiye İş Bankası A.Ş ve Yapı ve Kredi Bankası A.Ş özel sermayeli bankalardır.

Türkiye'de kurulmuş yabancı sermayeli bankalar ise Alternatif Bank A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., Bank Mellat, Bank Of Chına Turkey A.Ş., Habib Bank Limited, Intesa Sanpaolo S.P.A., Jp Morgan Chase Bank Natıonal Assocıatıon, Mufg Bank Turkey A.Ş., Socıete Generale S.A., Turkland Bank A.Ş., Burgan Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., HSBC A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., Odeabank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş.,, Rabobank A.Ş., T-Bank A.Ş. ve Türkiye Garanti Bankası A.Ş.'dir. Analize dâhil edilen bankalar tablo 2'de gösterilmiştir.

Veri bütünlüğü açısından sürekli verileri bulunmayan bazı bankalar analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 1: Analize dâhil edilen bankalar

Adabank A.Ş.	Finansbank A.Ş.	Turkland Bank A.Ş.
Akbank T.A.Ş	Habib Bank Limited	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Alternatifbank A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	ING Bank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Bank Mellat	JPMorgan Chase Bank N.A.	Türkiye Halk Bankası A.Ş
Citibank A.Ş.	Société Générale (SA)	Türkiye İş Bankası A.Ş.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Denizbank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
Deutsche Bank A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Veri zarflama yöntemi ile etkinlik ölçülmesinde kullanılacak girdi ve çıktı değişkenleri birbirleri ile mukayese edildiğinden dolayı hangi değişkenlerin seçildiği son derece önem arz etmektedir. Analizlerde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Analizlerde kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri

Girdi Değişkenleri	**Çıktı Değişkenleri**
Personel Sayısı	Toplam Mevduat
Toplam Aktif	Toplam Krediler
Toplam Özkaynak	Net Kâr

2008-2012 yıllarında Türk bankacılık endüstrisinde mevduat kabul etme yetkisi bulunan 24 adet bankanın etkinlik skorları tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Analiz Sonuçları

Bankalar	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Adabank A.Ş.	1	1	0,174	0,147	0,175
Akbank T.A.Ş	0,891	0,894	0,891	0,93	1
Alternatifbank A.Ş.	1	1	1	1	1
Anadolubank A.Ş.	0,931	0,943	0,925	0,975	1
Bank Mellat	1	1	1	1	0,956
Citibank A.Ş.	0,981	0,967	0,844	0,993	0,944
Denizbank A.Ş.	0,987	0,928	0,916	1	0,976
Deutsche Bank A.Ş.	1	1	1	0,803	1
Finansbank A.Ş.	1	0,953	0,931	1	0,963
Habib Bank Limited	1	1	0,499	1	0,757
HSBC Bank A.Ş.	0,998	0,902	0,812	0,851	0,861
ING Bank A.Ş.	1	0,962	0,929	1	1
JPMorgan Chase Bank N.A.	1	0,714	1	1	1
Société Générale (SA)	1	1	0,693	0,667	0,917
Şekerbank T.A.Ş.	1	0,994	0,935	0,917	1

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Turkish Bank A.Ş.	0,673	0,659	0,785	0,759	0,873
Turkland Bank A.Ş.	0,942	1	1	1	1
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	0,942	0,895	0,98	0,975	1
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	1	1	1	0,914	1
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	0,973	0,909	0,928	1	1
Türkiye Halk Bankası A.Ş	1	1	1	1	1
Türkiye İş Bankası A.Ş.	0,884	0,867	0,871	0,894	0,963
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	1	1	1	1	1
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	0,992	0,912	0,977	1	0,998

Tablo 3'teki sonuçlara göre bankaları özel ve kamu sermayeli bankalar olarak sınıflandırdığımızda, bütün yıllarda kamu sermayeli mevduat bankalarının etkinlik skorlarının özel sermayeli bankalara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

2008 küresel finans krizinin yaşanmaya başladığı dönem, etkin banka sayısının 13 olduğu görülmektedir. Bu sayı 2009 yılında 10, 2010 yılında 8 e düşmüş ve kriz nedeniyle bozulan makroekonomik göstergelerle paralellik göstermiştir. Etkin banka sayısı 2011 yılında 12'ye ve 2012 yılında 13'e çıkmıştır. Bu hızlı toparlanma, krizin etkilerinin hızlı bir şekilde bertaraf edildiğinin göstergelerinden biri olarak yorumlanabilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve mevduat kabul etme yetkisi bulunan bankaların etkinlikleri analiz edilmiştir. Analizlerde girdi odaklı CCR modeli kullanılmıştır. Veri zarflama yöntemi ile yapılan analizlerde kullanılan program ise GAMs'tir.

Çalışma sonuçlarına bakıldığında bankaların etkinliklerinin özellikle kriz sonrasında düştüğü gözlemlenmiştir. Krizden sonra toparlanma süreci çok hızlı olmuştur. Etkin banka sayısı 2012 yılında 2008'deki sayısına geri dönmüştür. Özellikle kamu bankalarının etkinlik skorlarının tüm yıllarda diğer bankalardan fazla olduğu görülmüştür.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Bektaş, H. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Analizi. Sosyoekonomi, 19(1).

Torun, N. K., & Özdemir, A. (2015). Türk Bankacılık Sektörünün 2008 Küresel Finansal Krizi Sürecinde Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (33), 129-142.

Özel, N. G., Şahin, I. E., & Göral, R. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Ve Verimlilik Analizinin Veri Zarflama Yöntemi İle İncelenmesi: 2013-2015 Dönemi Uygulaması. Sosyal Ekonomik Arastırmalar Dergisi, 85-100.

Yayar, R., & Karaca, S. S. (2014). Türk Bankacılık Sektöründe Etkinlik Analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), 1-15.

Özden, Ü. (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 37(2), 167-185.

Charnes, A., Cooper, W.W. ve Rhodes, E. (1978). “Measuring the efficiency Of Decision making units", European journal Of Operational research, 2: 429-444.

Charnes, A., Cooper, W.W. ve Rhodes, E., (1981). “Evaluating Program And managerail efficiency: An Application Of Data Envolopment Analysis To Program Follow Through”, Management Science, 27(6): 668- 697.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DE ENGELLİLERİN İSTİHDAMINDA KOTA UYGULAMASI VE BİR MODEL ÖNERİSİ

Mustafa ŞEN

Dr, Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF,

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ÖZET

Geçmişten günümüze toplumda sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan kesim olan engellilerin en önemli sorunlarının başında istihdam sorunu gelmektedir. Toplumsal bütünleşmeyle ilgili ciddi sorunlar yaşayan engelli bireyleri topluma kazandırmanın en rasyonel yolu, onların çalışma hayatı içerisinde yer almalarını sağlamaktır. Engelli bireylerin istihdamında kullanılan yöntemler içerisinde en kolay ve en yaygın yöntem kota uygulamasıdır. Türkiye'de ilk olarak 1967 yılında 854 Sayılı Deniz İş Kanunu ile düzenlenen kota uygulaması çeşitli değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30.maddesinde düzenlenen kota uygulaması; 50 veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerlerinde %3, kamu işyerlerinde ise %4 engelli ve %2 eski hükümlü veya terörle mücadelede yaralananların istihdamının sağlanması zorunluluğu getirmektedir.

Engelli bireylerin çalışma hayatında yer almalarını sağlayan istihdam yöntemlerinin başında gelen kota uygulaması, aynı zamanda önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında ise kota uygulamasının 50 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerlerini kapsaması gelmektedir. Ancak Türkiye'de kayıtlı işyerlerinin %98'i 50 işçinin altında işçi çalıştıran işyerlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'deki kota uygulaması sadece %2 civarında olan 50 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinde kendisine uygulama alanı bulmaktadır. Bu durum engelli bireylerin istihdamının düşük seviyelerde gerçekleşmesine ve dolayısıyla da ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de engellilerin istihdamında önemli rol oynayan kota uygulamasında karşılaşılan sorunları ortaya koymak ve bu sorunların giderilmesi veya en aza indirilmesi kapsamında çözüm önerileri getirmektir. Ayrıca daha fazla engellinin istihdamının sağlanabilmesi kapsamında kota uygulamasına yönelik bir model önerisinin sunulması da çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engelli Bireyler, İstihdam, Kota Uygulaması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

QUOTA IMPLEMENTATION IN EMPLOYMENT OF THE DISABLED PEOPLE IN TURKEY AND A MODEL SUGGESTION

ABSTRACT

Employment problem is one of the most important problems of disabled people, who are the most exposed to social exclusion in the society from past to present. The most rational way of reintegration people with disabilities who have serious problems related to social integration is to take place their participation in working life. Quota implementation is the easiest and most common method used in the employment of disabled people. First in Turkey in 1967 regulated by the Maritime Labor Law No. 854, undergoes a variety of changes in quota implementation until today. Today, the quota implementation regulated in article 30 of the Labor Law No. 4857; 3% for private sector workplaces employing 50 or more workers, 4% disabled people for public workplaces, and 2% for former convicts or those injured in the fight against terrorism.

Quota implementation, which is one of the most important employment methods that enable disabled people to take part in working life, at the same time brings about important problems. The most important of these problems is that the quota implementation covers the workplaces employing 50 or more workers. However, 98% of registered businesses in Turkey consists of establishments employing less than 50 workers. Therefore, quota implementation in Turkey only provide mandatory employment in establishments registered around 2%. This situation leads to low levels of employment of disabled people and therefore this causes serious problems. The aim of this study is to reveal the problems encountered in the quota implementation that plays an important role in the employment of people with disabilities in Turkey and is to solve these problems or to offer solutions within the scope of minimizing. Another objective of the study is to present a model proposal intended for quota implementation in order to employ more disabled people.

Keywords: Disabled People, Employment, Quota Implementation

1. GİRİŞ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Günümüzde bir milyardan fazla insanın ya da dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin bir tür engellilik ile yaşadığı tahmin edilmektedir (WHO-WB, 2011: 261). Türkiye'de ise 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre en az bir engeli (görme, duyma, konuşma, yürüme ve merdiven inme-çıkma, taşıma-tutma, öğrenme-hatırlama) olan nüfusun (3 ve daha yukarı yaş) oranı %6,9 (yaklaşık 4,9 milyon)'dur. Bu oran erkeklerde %5,9 iken (yaklaşık 2,1 milyon), kadınlarda ise %7,9 (yaklaşık 2,8 milyon) olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2013: 90).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) dünya genelinde 386 milyon çalışma çağında olan engellinin bulunduğunu tahmin etmekte ve bazı ülkelerde de engelliler arasındaki işsizlik oranının %80 olduğunu belirtmektedir (Çevrimiçi, https://www.disabled-world.com/disability/statistics/, 25.11.2019). Avrupa Birliği'nde (AB) 2011 yılı verilerine göre engellilerin işsizlik oranı %17,4 ve istihdam oranı ise %38,1 olarak gerçekleşmiştir. Engelli olmayan bireylerde bu oranlar sırasıyla %9,7 ve %68,5'tir (EUROSTAT, Çevrimiçi, http://ec.europa.eu/eurostat/data/database, 25.11.2019). Türkiye'de 2011 yılında yapılan araştırmada ise engelli bireylerde işgücüne katılma oranı %22,1, istihdam oranı %20,1 ve işsizlik oranı da %8,8 şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı yılda engelli olmayan bireylerde bu oranlar sırasıyla %49,9, %45 ve %9,8 olarak istatistiklere yansımıştır (TÜİK, 2013: 99; TÜİK, Çevrimiçi, http://www.tuik.gov.tr, 23.11.2019).

İstatistiklerde de görüldüğü üzere engellilerin istihdamı, engelli olmayan bireylere kıyasla çok düşük seviyelerde yer almaktadır. İşverenlerin yasal bir zorunluluk olmaksızın, kendi istekleriyle engelli bireyleri istihdam etmeleri sık rastlanan bir durum değildir. Dolayısıyla engelli bireylere yönelik koruyucu tedbirlerin alınması ve onların toplumla bütünleşmelerinin sağlanması kapsamında sağlık ve eğitim politikalarının yanı sıra engellilerin istihdamı da sosyal devlet anlayışı içerisinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Dünya genelinde engellilerin çalışma hayatına girmelerinde en kolay ve en yaygın yöntem olarak kullanılan kota uygulaması, işletmelerin belirli oranda ve sayıda engelli çalıştırmalarının devlet tarafından zorunlu tutulduğu bir sistemdir. Bu uygulamada engelli çalıştırma oranı işletmelerde çalışan sayısına göre belirlenmekte ve ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Yasalarla belirlenen oranda veya sayıda engelli işçiyi çalıştırmayan işverenlere ise kota ihlali nedeniyle idari para cezası uygulanmaktadır.

Kota uygulaması, ilk olarak 1919 yılında Almanya'da uygulanmaya başlamış ve bu ülkeyi 1920'de Avusturya, 1921'de İtalya ve 1923'de Fransa takip etmiştir. Kota uygulaması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kapsamında yer alan kota seviyeleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Örneğin, kota seviyesi İspanya ve Güney Kore'de %2, Almanya ve Kırgızistan'da %5, Fransa'da %6 ve İtalya'da %7 olarak belirlenmiştir. Kota seviyesi işletme profili ve çalışan sayısına göre düzenlenir. Örneğin, İspanya ve Güney Kore'de aynı kota oranları uygulanmakla birlikte, ilgili işletmelerin ölçeği önemli ölçüde farklılık gösterir. Dolayısıyla, kotalar Güney Kore'de 300'den fazla çalışanı olan işletmelere uygulanırken, İspanya'da 50'den fazla çalışanı olan işletmelerde uygulamaktadır. Kırgızistan ve Almanya'da en az 20 işçi çalıştıran işyerlerinde %5, Fransa'da en az 20 işçi çalıştıran işyerlerinde %6, İtalya'da 50 üzeri işçi çalıştıran işyerleri ise %7 oranında engelli istihdamı zorunludur. (Kuddo, 2012:72; Çiftçi, 2013: 37-39).

Türkiye'de ise engellilere yönelik kota uygulaması, ilk olarak 1967 yılında yürürlüğe giren 854 Sayılı Deniz İş Kanunu ile düzenlenmiştir. İlerleyen yıllarda yapılan birçok değişiklik sonrasında kota uygulaması, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu'nda yeniden ve son olarak gözden geçirilmiştir. Buna göre Kanunu'nun 30.maddesine göre; 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel işyerlerinde %3, kamuya ait işyerlerinde ise %4 oranında engelli ve %2 oranında eski hükümlü veya terörle mücadelede yaralananların istihdamı zorunludur. Engelli işçi çalıştırma yükümlülüğüne uymayan işverenlere ise her engelli işçi ve çalıştırmadığı her ay için uygulanacak olan para cezası miktarı 2019 yılı itibariyle 3.250 TL'dir (Çevrimiçi, https://www.isvesosyalguvenlik.com/is-kanunu-idari-para-cezalari/, 23.11.2019).

Türkiye'de engelli bireylerin istihdamında önemli bir yöntem olan kota uygulamasının değerlendirildiği bu çalışmada, uygulamada ortaya çıkan sorunlar ele alınmış ve bu sorunların giderilmesi ya da en aza indirgenmesi kapsamında çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca Türkiye'de daha fazla engelli bireyin istihdamının sağlanması kapsamında kota uygulamasına yönelik bir model önerisi de sunulmuştur.

2. ENGELLİ BİREYLERİN KOTA UYGULAMASI KAPSAMINDA İSTİHDAMI

Tablo 1'de İŞKUR tarafından yıllar itibariyle toplam işe yerleştirilen kişiler içerisinde engelli bireylerin payı görülmektedir. Aynı zamanda tabloda yıllar itibariyle İŞKUR tarafından toplam işe yerleştirilen kişi sayısı ile işe yerleştirilen engelli, eski hükümlü ve terörle mücadelede yaralananların sayıları yer almaktadır. 2007 yılında engelli işe yerleştirmelerin toplam işe yerleştirmeler içerisindeki oranı %16 iken bu oran 2010 yılına kadar artış göstermiş ve bu yıldan sonra düşüşe geçerek 2018 yılında %1,2'ye kadar gerilemiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. İŞKUR Tarafından Toplam İşe Yerleştirilenler İçerisinde Engellilerin Payı (2007-2018)

Yıllar		İşe Yerleştirme					
		Toplam Yerleştirme	Normal Yerleştirme	Engelli Yerleştirme		Eski Hükümlü ve TMY[1] Yerleştirme	
2007	Toplam	111.375	88.270	17.864	%16	5.241	%4,7
	Erkek	87.975	67.241	15.592	-	5.142	-
	Kadın	23.400	21.029	2.272	-	99	-
2008	Toplam	109.595	85.117	21.967	%20	2.511	%2,3
	Erkek	84.584	63.262	18.855	-	2.467	-
	Kadın	25.011	21.855	3.112	-	44	-
2009	Toplam	118.278	91.541	26.405	%22,3	332	%0,3
	Erkek	88.825	65.677	22.820	-	328	-
	Kadın	29.453	25.864	3.585	-	4	-
2010	Toplam	205.231	172.751	32.257	%15,7	223	%0,1
	Erkek	155.534	127.483	27.829	-	222	-
	Kadın	49.697	45.268	4.428	-	1	-
2011	Toplam	363.672	325.086	38.349	%10,5	237	%0,07
	Erkek	261.964	229.089	32.642	-	233	-
	Kadın	101.708	95.997	5.707	-	4	-
2012	Toplam	556.587	520.786	35.531	%6,4	270	%0,05
	Erkek	390.979	360.513	30.203	-	263	-
	Kadın	165.608	160.273	5.328	-	7	-
2013	Toplam	671.578	636.855	34.476	%5,1	247	%0,04
	Erkek	466.155	436.883	29.026	-	246	-
	Kadın	205.423	199.972	5.450	-	1	-
2014	Toplam	701.435	674.701	26.350	%3,8	384	%0,05
	Erkek	478.839	456.300	22.156	-	383	-
	Kadın	222.596	218.401	4.194	-	1	-
2015	Toplam	889.640	868.930	20.455	%2,3	255	%0,03
	Erkek	628.792	611.419	17.118	-	255	-
	Kadın	260.848	257.511	3.337	-	-	-
2016	Toplam	789.133	773.860	15.031	%1,9	242	%0,03
	Erkek	542.184	529.397	12.550	-	237	-
	Kadın	246.949	244.463	2.481	-	5	-
2017	Toplam	1.057.249	1.044.912	12.151	%1,1	186	%0,02
	Erkek	700.039	689.727	10.126	-	186	-
	Kadın	357.210	355.185	2.025	-	-	-
2018	Toplam	1.247.188	12.231.871	14.930	%1,2	387	%0,03
	Erkek	811.871	799.302	12.192	-	377	-
	Kadın	435.317	432.569	2.738	-	10	-

Kaynak: İŞKUR, **Aylık İstatistik Bültenleri**, (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler, 25.11.2019; İŞKUR, **2008 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2009 s. 39

[1] Terörle Mücadele Kanunu kapsamında malul sayılmayacak şekilde yaralananlar (Terörle Mücadelede Yaralananlar-TMY)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 2'de yılla itibariyle İŞKUR'a iş başvurusunda bulunan ve işe yerleştirilen engelli sayıları yer almaktadır. Tabloda ayrıca iş başvurusunda bulunan engelli bireylerden kaçının işe yerleştiği oranı da tabloda verilmiştir. 2007 yılında İŞKUR'a iş başvurusunda bulunan engelli bireylerin %49,1'i işe yerleştirilirken bu oran 2012 yılına kadar artmış ve bu yıldan itibaren düşüşe geçmiştir. 2011 yılında iş başvurusunda bulunan engellilerden daha fazla engelli işe yerleştirilmiş ve bu yılda oran %109,1'e kadar çıkmıştır. 2012 yılından itibaren azalmaya başlayan bu oran 2018 yılına gelindiğinde tek haneli rakamlara kadar inerek %8,7'e kadar gerilemiştir.

Tablo-2. İŞKUR'a İş Başvurusunda Bulunan ve İşe Yerleştirilen Engelliler, (2007-2018)

Yıllar		İşe Yerleştirme			
	Başvuru[2]	Kamu	Özel	Toplam	
2007	36.397	573	17.291	17.864	%49,1
2008	48.480	427	21.540	21.967	%45,3
2009	40.519	545	25.860	26.405	%65,2
2010	36.144	295	31.962	32.257	%89,2
2011	35.151	455	37.894	38.349	%109,1
2012	83.955	398	35.133	35.531	%42,3
2013	76.235	287	34.189	34.476	%45,2
2014	77.632	232	26.118	26.350	%33,9
2015	65.255	258	20.197	20.455	%31,3
2016	79.321	236	14.795	15.031	%18,9
2017	100.201	192	11.959	12.151	%12,1
2018	171.499	722	14.208	14.930	%8,7

Kaynak: İŞKUR, **Aylık İstatistik Bültenleri**, (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/trtr/kurumsalbilgi/istatistikler; 25.11.2019; İŞKUR, **2008 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 2009 s. 39

Tablo 3'te 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30.maddesine göre engelli çalıştırmakla yükümlü olan işyerlerinde çalışan engelli sayıları ile bu işyerlerinin çalıştırmakla yükümlü oldukları engelli sayıları verilmiştir. 2018 yılında kamu sektöründe 16.157 engelli çalışma gerekirken 14.453 engellinin çalıştığı, özel sektörde ise 107.373 engelli çalışması gerekirken 97.893 engellinin çalıştığı tabloda görülmektedir. Dolayısıyla 2018 yılında kamu sektöründe 1.704, özel sektörde ise 9.480 olmak üzere toplamda 11.184 engelli kontenjanının boş kaldığı diğer bir ifadeyle kamu ve özel olmak üzere işyerlerinin işçi kadrosunda istihdam etmek zorunda olduğu 11.184 engelliyi istihdam etmediği tablodan açıkça anlaşılmaktadır.

[2] Başvuru; iş arayanların, gereksinimlerinin karşılanması için internet üzerinden ya da Kurum İl Müdürlüklerine doğrudan yaptıkları müracaatları ifade etmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3. İşyerlerinin Çalıştırmakla Yükümlü Olduğu Engelli Sayıları İle İşyerlerinde Çalışan Engelli Sayıları, (2011-2018)

	Çalıştırmakla Yükümlü Olunan Engelli Sayısı			Engelli Çalışan Sayısı		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
2011	10.496	86.607	97.103	12.347	71.088	83.435
2012	10.246	97.322	107.568	12.358	77.547	89.905
2013	9.514	97.689	107.203	11.804	80.434	92.238
2014	8.417	101.823	110.240	10.422	84.706	95.128
2015	8.432	99.262	107.694	10.696	84.370	95.066
2016	8.206	104.966	113.172	10.822	92.413	103.235
2017	7.834	110.672	118.056	10.268	96.720	106.988
2018	16.157*	107.373	123.530	14.453*	97.893	112.346

Kaynak: İŞKUR, (Çevrimiçi) http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler, 25.11.2019 *Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Personel Çalıştırılmasına Dayalı Hizmet Alımı Sözleşmeleri Kapsamında Çalıştırılmakta Olan İşçilerin Sürekli İşçi Kadrolarına veya Mahalli İdare Şirketlerinde İşçi Statüsüne Geçirilmesine İlişkin 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Geçici 23 ve Geçici 24. Maddelerinin Uygulanması ile kamu kurum ve kuruluşlarında sürekli işçi pozisyonunda çalışan kamu işçisi sayısı artması nedeniyle kamu kurumlarının istihdam etmekle yükümlü olduğu engelli işçi sayısında artış olmuştur.

Engelli bireylerin memur kadrosunda istihdam edilmeleri, Devlet Personel Başkanlığı koordinasyonunda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılmaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53. Maddesine göre; kamu kurum ve kuruluşları (yurtdışı teşkilat hariç), toplam dolu kadro sayısının %3'ü oranında engelli memur istihdam etmekle yükümlüdür. Emniyet Genel Müdürlüğü'nde engelli kontenjan oranı, emniyet hizmetleri sınıfındaki kadrolar hariç tutulmak üzere %5 olarak uygulanmaktadır. Türkiye'de ilk kez 2012 yılından itibaren memur statüsünde istihdam edilecek engelli bireylere yönelik Özürlü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS) Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından düzenlenmiştir. 2014 yılında ise sınavın ismi Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPSS) olarak değiştirilmiştir. ÖMSS ile 2012 yılında 5.254 ve 2013 yılında da 5.926 engelli birey istihdam edilmiştir. EKPSS ile 2014 yılında 5.567, 2015 yılında 6.271, 2016 yılında 5.812, 2017 yılında 2.363 ve 2018 yılında da 4.451 engelli istihdamı gerçekleşmiştir (Çevrimiçi, https://ailevecalisma.gov.tr/media/25262/istatistik-bulteni-2019ekim.pdf, 25.11.2019).

Tablo 4'te 2002 ve 2019 yılları arasında cinsiyete göre engelli memur sayıları yer almaktadır. 2002 yılında toplam engelli memur sayısı 5.777 kişi iken bu sayı 2019 yılında yaklaşık 9,5 kat artış göstererek 55.196 kişiye kadar ulaşmıştır. Cinsiyete göre tabloya bakıldığında erkek engelli memur sayısının kadın engelli memur sayısına göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. 2019 yılında kadın engelli memur sayısı 13.805 iken erkek engelli memur sayısı ise yaklaşık 3 kat daha fazla sayıda 41.391 kişi olarak gerçekleşmiştir.

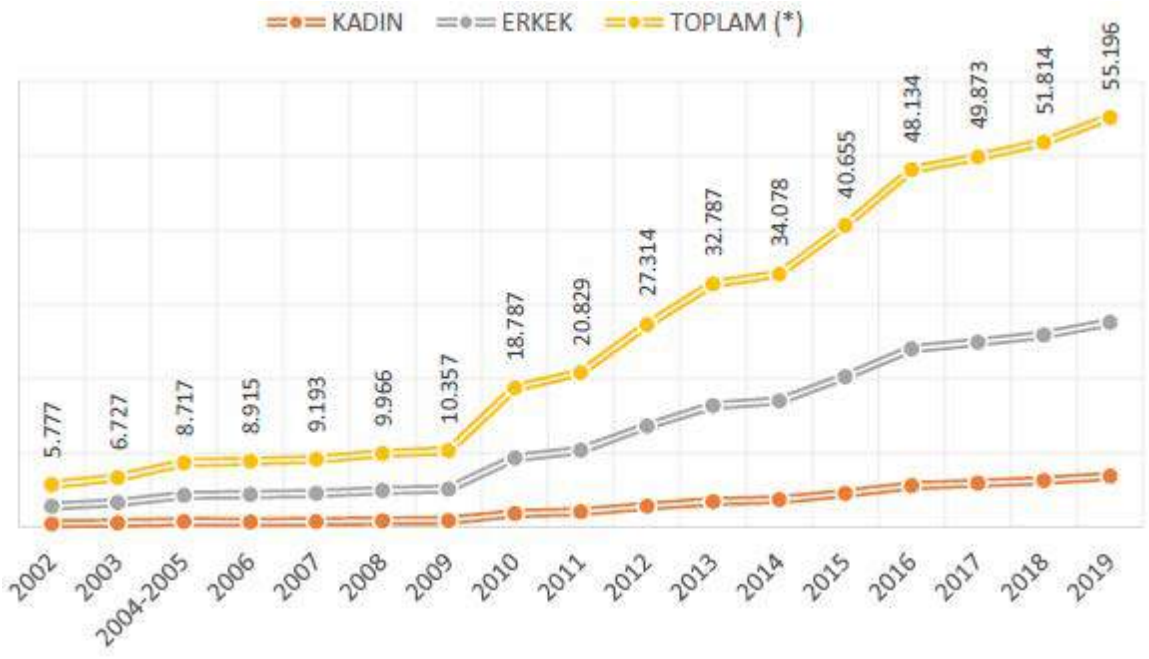
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 4. Engelli Memur Sayıları (2002-2019)

	Engelli Memur Sayısı		
	Kadın	**Erkek**	**Toplam**
2002	1.033	4.744	5.777
2003	1.225	5.502	6.727
2004-2005	1.626	7.091	8.717
2006	1.547	7.368	8.915
2007	1.601	7.592	9.193
2008	1.826	8.140	9.966
2009	1.900	8.457	10.357
2010	3.736	15.051	18.787
2011	4.232	16.597	20.829
2012	5.739	21.575	27.314
2013	7.053	25.734	32.787
2014	7.473	26.605	34.078
2015	9.170	31.485	40.655
2016	11.242	36.892	48.134
2017	11.951	37.922	49.873
2018	12.687	39.127	51.814
2019 (Kasım)	13.805	41.391	55.196

Kaynak: DPB, (Çevrimiçi) http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri, 25.11.2019

Grafik-1. Engelli Memur Sayısında Yıllar İtibariyle Yaşanan Değişim, (2002-2019)

Kaynak: DPB, (Çevrimiçi) http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri, 25.11.2019, *2019 yılı verileri Kasım ayı itibariyle gerçekleşen verilerdir.

Grafik 1'de ise cinsiyete göre engelli memur sayısında yıllar itibariyle yaşanan değişim daha net bir şekilde görülmektedir. Engelli memur sayıları 2002 yılından itibaren

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sürekli artarak 2019 yılında 55.196 kişiye ulaşmıştır. Aynı artış erkek engelli memur sayılarında olmakla birlikte kadın engelli memur sayılarında ise 2006 yılında bir önceki yıla göre çok az bir düşüş yaşanmış ve 2007 yılından itibaren sürekli artışa geçmiştir.

2019 yılı Kasım ayı itibariyle kamuda memur olarak istihdam edilmesi gereken engelli birey sayısı 59.790 iken kontenjan kapsamında istihdam edilen engelli birey sayısı 52.671 ve kontenjan fazlası çalışan engelli birey sayısı ise 2.525'dir. Dolayısıyla memur kadrosunda toplam istihdam edilen engelli sayısı 55.196 olmakla birlikte engelli kontenjan açığı ise 7.119[3] kişidir. Memur kadrosunda kontenjan açığı yıllar itibariyle azalmasına karşın hala daha çok yüksek sayıda açık mevcuttur. Özellikle kamu kurum ve kuruluşları engelli istihdamı konusunda özel sektöre örnek teşkil etmesi gerekirken halen daha istenilen seviyeye çıkılamamıştır. Kontenjan açığı en fazla olan kamu kurumları arasında ilk sırada 5.086 kişi ile Milli Eğitim Bakanlığı, ikinci sırada 1.348 kişi ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve üçüncü sırada ise 119 kişi ile Emniyet Genel Müdürlüğü gelmektedir. (DPB, Çevrimiçi, http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri, 25.11.2019).

3. KOTA UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE ÖNERİLER

Türkiye'de engellilerin istihdamında önemli bir düzenleme olan kota uygulamasında ortaya çıkan ciddi sorunların başında, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin kapsama alınmasıdır. Türkiye'de 2019 yılı Eylül ayı itibariyle toplamda 1.862.812 işyerinden sadece 37.898 işyeri 50 ve daha fazla işçi çalıştırmaktadır (SGK, Çevrimiçi, http:// www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 20.11.2019). Dolayısıyla mevcut kota uygulaması toplam işyerlerinin sadece %2'sini kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye'de kota uygulaması toplam işyerlerinin sadece %2'si için zorunluluk teşkil etmektedir. Engelli bireylerin istihdamının arttırılması kapsamında 50'den az işçi çalıştıran işyerlerine de engelli istihdamının zorunlu tutulması gerekmektedir.

Türkiye'de işçi kadrosunda istihdam edilen engelli birey sayısı, 2018 yılında kamu sektöründe 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde 14.453 kişi iken 1 ile 49 arasında işçi çalıştıran işyerlerinde ise istihdam zorunluluğu olmamasına rağmen 1.033 kişi olmuştur. Aynı şekilde özel sektörde 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde 97.893 kişi iken 1 ile 49 arasında işçi çalıştıran işyerlerinde ise bu sayı 8.916 kişidir. Özellikle bu kapsamda özel sektör işverenlerinin kontenjan dâhilinde veya kontenjan fazlası olarak ya da yükümlü

[3] Engelli memur kontenjan açığının hesaplanmasında kontenjan fazlası çalışan engelli memur sayısı bu sayıya dâhil edilmemiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olmadıkları halde engelli çalıştırmaları durumunda bu şekilde çalıştırdıkları her bir engelli için asgari ücret düzeyindeki sosyal güvenlik primi işveren paylarının tamamı (524,47 TL) devlet tarafından karşılanmaktadır (İŞKUR, Çevrimiçi, https://www.iskur.gov.tr/isveren/tesvikler/engelli-istihdami-tesviki/, 21.11.2019).

Devlet tarafından sunulan teşviklerin çeşitlendirilmesi ve sınıflandırılması engelli istihdamının artmasını sağlayacaktır. Devlet desteğinin sadece sosyal güvenlik işveren payıyla sınırlı kalmaması, engelli ücretlerinin bir kısmının belirli bir süre devlet tarafından karşılanması, işsizlik sigortası işveren payından muafiyet, çevre ve temizlik vergisinden muafiyet, belirli oranlarda gelir vergisi muafiyetinin uygulanması, enerji desteğinin sağlanması gibi teşviklerin çeşitlendirilmesi işverenlerin daha fazla engelli istihdam etmesine imkân verecektir. Ayrıca engelli bir bireyi istihdam etmek işyerleri için belli başlı bir maliyet gerektirmektedir. Özellikle işyerlerinin engelli bireylere göre düzenlenmesi (asansör, rampa, donanım ve teçhizat vb. gibi) engelli işgücü maliyetlerini arttırmaktadır. Bu kapsamda işgücü maliyetlerinin belirli oranlarda devlet tarafından karşılanması engellilerin istihdamına olumlu bir şekilde yansıyacaktır. Devletin sağlayacağı çeşitli teşvikler kapsamında, kontenjan dâhilinde veya kontenjan fazlası olarak ya da yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran şeklinde sınıflandırmaya gidilmesi ve bu kapsamda her sınıfa farklı teşviklerin uygulanması teşvik sisteminin engelli istihdamında daha etkili olacaktır.

Diğer yandan 2018 yılı itibariyle işçi statüsünde kamu sektöründe 1.704, özel sektörde ise 9.480 olmak üzere toplamda 11.184, memur statüsünde ise 2019 yılı Kasım ayı itibariyle 7.119 engelli kontenjanı açığı acil bir şekilde kapatılmalıdır. Özellikle uygulanacak olan çeşitli teşvikler kapsamında bu açıkların daha hızlı bir şekilde kapatılması sağlanmalıdır. Ayrıca engelli çalıştırma yükümlülüğü bulunan ancak çalıştırmayan işverenlere uygulanacak cezalar caydırıcı nitelikte olmalı ve işyerlerine yönelik denetimler etkin bir şekilde yapılmalıdır. Kota kapsamında olmakla birlikte engelli istihdam etmek istemeyen işverenlerin, korumalı işyerlerinin ya da engelli kooperatiflerinin oluşturulmasına finansal destek sağlaması, işverenlere bu işyerlerinden ürün veya hizmet alımı uygulamasının zorunlu hale getirilmesi, engellilere zorunlu staj imkânının sunulması, farklı işyerlerindeki engelli çalışanların ücretlerini, eğitim masraflarını karşılaması gibi farklı yaptırımlar ceza uygulamasının daha caydırıcı ve etkin olmasını sağlayacaktır.

İşverenlerin engellileri istihdam etme konusunda bazı olumsuz önyargıları mevcuttur. Yapılan araştırmalarda işverenlerin, engellilerin işyerlerinde duygusallık yaratacağı, iş akışını

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yavaşlatacağı, verimlilik düşüşüne neden olacağı anlayışı, engellilerin eğitim seviyelerinin düşük olması ve engellilerin çalışması için işyerlerinde özel düzenlemelerin yapılmasını maliyet unsuru olarak görmesi gibi nedeniyle engellileri işe almamaktadır (Çevrimiçi, https://m.bianet.org/bianet/emek/192086-disk-ten-engelliler-gunu-raporu-10-bine-yakin-kota-bos, 23.11.2019). Bu olumsuz önyargıların ve düşüncelerin ortadan kaldırılması için engelli işgücü maliyetlerini azaltacak teşviklerin ve engellilerin eğitim seviyelerinin arttırılması gerekmektedir. Bu kapsamda engellilerin kolayca erişebileceği ve eğitim alabileceği ilkokul, ortaokul ve liseler ile bu konuda uzman öğretmenlerin sayısının arttırılması ve özel eğitim imkânlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda İŞKUR'un, engellilere yönelik mesleki eğitim kurslarının sayısını ve etkinliğini arttırabilmesi noktasında işverenler ve engelli bireylerle işbirliği sağlaması önemlidir.

4. KOTA UYGULAMASINA YÖNELİK BİR MODEL ÖNERİSİ

İşgücü piyasasının özürlüler açısından analiz raporuna göre; engelli çalışanı bulunmayan işyerlerinin engelli çalıştırmama gerekçeleri içerisinde %48'lik oran ile kota altında çalışan sayısına sahip olma en önemli gerekçe olarak belirtilmiştir (Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011: 108). Aynı raporda işyeri büyüklüğüne göre engelli istihdamı verileri; 49 ve altında işçi çalıştıran işyerlerinde %21,3 iken, 50-199 arası işçi çalıştıran işyerlerinde %78,8 ve 200 ve üzeri işçi çalıştıran işyerlerinde ise %93,3 olarak gerçekleşmiştir (Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011: 72). Dolayısıyla 49 çalışana sahip işyeri ile 50 çalışana sahip işyeri arasındaki fark engelli istihdamı açısından çok fazladır. Bu durum 49 ve altında işçi çalıştıran işverenleri kota kapsamına girmekten kaçınmak için bir veya birkaç işçi daha çalıştırmaktan alıkoymakta ya da kaçak işçi çalıştırmaya itmektedir.

Kota uygulaması kapsamında belirlenen 50 ve üzeri işçi sayısı Türkiye'de ki işyerlerinin sadece %2'sini kapsamakta %98'ini ise kapsamamaktadır. Daha fazla engelli istihdamını sağlamanın en önemli yollarından biri kapsama giren %2'lik oranı arttırmaktır. Bu doğrultuda 50 işçiden daha az işçi çalıştıran işyerlerinin de kota uygulaması kapsamına alınması gerekmektedir. Ancak burada önemli olan nokta en az kaç işçi çalıştıran işyerlerinin kapsama alınacağı durumudur. Aynı zamanda kota uygulamasına girecek olan işyerlerine yönelik sağlanacak teşvikler de burada önem arz etmektedir. Kota uygulamasında kapsama girecek işyeri sayısının belirlenmesinde, işçi sayısına göre işyeri büyüklükleri dikkate alınmalıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye'de 2019 yılı Eylül ayı itibariyle toplam 1.862.812 kayıtlı işyeri mevcuttur. Bu işyerlerinin 697.602'si sadece 1 işçi, 518.796'sı 2-3, 292.462'si 4-6, 113.624'ü 7-9, 127.699'u 10-19, 41.770'i 20-29, 32.961'i 30-49, 20.295'i 50-99, 12.253'ü 100-249, 3.557'si 250-499, 946'sı 500-749, 364'ü 750-999 arası işçi çalıştırırken 483'ü ise 1000'den fazla işçi çalıştırmaktadır (SGK, Çevrimiçi, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 20.11.2019). Özellikle engellilerin istihdamının arttırılması için kota uygulaması kapsamına giren toplam işyerleri içerisinde %2'lik bir kısmı teşkil eden 50 ve daha üzerinde işçi çalıştıran işyerlerine, 10-49 arası işçi çalıştıran işyerleri de eklenirse kota kapsamına giren işyeri sayısı yaklaşık 6,5 kat artarak toplam işyerlerinin %12,9'u kota uygulaması kapsamına dâhil edilmiş olur. Ancak kota uygulaması kapsamına 10-49 arası işçi çalıştıran işyerlerinin de dâhil edilmesi, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin kota uygulaması kapsamında yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Tablo 5'te bu sınıflandırmaya ait bir model önerisi mevcuttur.

Engelli istihdamının arttırılması yönelik oluşturulan model önerisi, kota uygulamasının kayıtlı işyerlerinin %12,9'unu oluşturan 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Öneride kademeli bir sistem yer almakta ve her kademede kota oranı, teşvik ve cezalar da değişiklik göstermektedir. Özellikle işyeri büyüklüğü arttıkça teşvikler azalmaktadır. İşgücü piyasasının özürlüler açısından analiz raporunda işyeri büyüklüğünün arttıkça engelli istihdamının da arttığı belirtilmektedir. Dolayısıyla model önerisindeki hedef, daha az sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde engelli istihdamının nasıl sağlanacağı olmuştur. Daha az işçi çalıştıran işyerlerine daha düşük kota oranı ve daha fazla ve çeşitli teşviklerin sunulması bu işyerlerinde istihdamı arttıracağı düşünülmüştür. Kayıtlı işyerlerinin %87,1'ini oluşturan 1 ile 9 arasında işçi çalıştıran işyerleri kota kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak zorunlu olmadıkları halde engelli birey çalıştıran bu işyerlerine teşvik kapsamında çalıştırdıkları engelli bireylerin ücretlerinin %25'lik kısmının (asgari ücret düzeyinde) ve sosyal güvenlik primi işveren paylarının %50'si (asgari ücret düzeyinde) devlet tarafından karşılanması engelli istihdamını arttırması düşünülmektedir.

Tabloda 10 ile 29 arasında işçi çalıştıran işyerlerine en az bir engelli istihdamının zorunlu tutulması gerekmektedir. Bu işyerlerinde istihdam edilen engelli işçinin teşvik kapsamında sosyal güvenlik primi işveren payının %50'si (asgari ücret düzeyinde) devlet tarafından karşılanmalı ve bu işyerlerine çeşitli vergi muafiyetleri ve indirimleri (çevre ve temizlik vergisi, gelir vergisi indirimi, enerji desteği kapsamında KDV indirimi, işyerlerinin engelli bireylere göre düzenlenmesinde sağlanacak KDV-ÖTV indirimleri vs.)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

uygulanmalıdır. Ayrıca bu işyerlerine çalıştıracakları her ilave engelli için teşvik kapsamında ücretlerinin %25'lik kısmı (asgari ücret düzeyinde) devlet tarafından karşılanmalıdır. Diğer yandan bu işyerlerine, zorunlu olduğu halde çalıştırmadığı engelli için her ay olmak koşuluyla brüt asgari ücret tutarında para cezası uygulanmalıdır.

Tablo-5. Türkiye'de Kota Uygulamasına Yönelik Bir Model Önerisi

İşyeri Sayısı	İşyeri Büyüklüğü (Çalışan Toplam İşçi Sayısı)	Kota (İstihdamı Zorunlu Olan Engelli Sayısı ve Oranı)	Engelli İstihdamında Teşvik ve Destekler	Kota Kapsamında Çalıştırılmayan Engelli İçin Ödenecek Cezalar
1.622.484	1-9	Yok	-Ücret %25 -SGK Prim %50	Yok
169.469	10-29	En az 1 Kişi	-Vergi İndirimi -SGK Prim %50 -İlave-Ücret %25	-Brüt Asgari Ücret
32.961	30-49	En az 1 Kişi	-SGK Prim %50 -İşs.Sig.İşv.Payı -İlave-Ücret %25	-Brüt Asgari Ücret
20.295	50-99	%3	-SGK Prim %100 -İşs.Sig.İşv.Payı	-Brüt Asgari Ücretin 1,5 Katı
12.253	100-249	%4	-SGK Prim %100	-Brüt Asgari Ücretin 1,5 Katı -Engelli Stajı
3.557	250-499	%5	-SGK Prim %100	-Brüt Asgari Ücretin 1,5 Katı -Engelli Stajı
1.310	500-999	%6	-SGK Prim %100	-Brüt Asgari Ücretin 1,5 Katı -Engelli Stajı -Korumalı İşyeri Desteği
483	1000 ve üzeri	%7	-SGK Prim %100	-Brüt Asgari Ücretin 2 Katı -Engelli Stajı -Korumalı İşyeri Desteği

30 ile 49 arasında işçi çalıştıran işyerlerine de en az bir engelli istihdamının zorunlu tutulması gerekmektedir. Ancak bu işyerlerine teşvik kapsamında %50 oranında sosyal güvenlik primi işveren payı (asgari ücret düzeyinde) indiriminin yanında vergi indirimi uygulanmamakta sadece işsizlik sigortası işveren payı devlet tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca bu işyerlerine çalıştıracakları her ilave engelli için teşvik kapsamında ücretlerinin %25'lik kısmı (asgari ücret düzeyinde) ile işsizlik sigortası işveren payları devlet tarafından

 ISBN: 978-625-7029-53-7

karşılanmalıdır. Bu işyerlerinin zorunlu olduğu halde çalıştırmadığı engelli için para cezası 10 ile 29 arasında işçi çalıştıran işyerleri için aynıdır. 50 ile 99 arasında işçi çalıştıran işyerlerine %3 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmalıdır. Teşvik kapsamında bu işyerlerine, çalıştırılan engellilerin sosyal güvenlik primi işveren paylarının (asgari ücret düzeyinde) %100'ü ve işsizlik sigortası işveren payları devlet tarafından karşılanmalıdır. Aynı zamanda bu işyerlerine, zorunlu olduğu halde çalıştırmadığı her engelli için her ay olmak koşuluyla brüt asgari ücretin 1,5 katı tutarında para cezası uygulanmalıdır.

100 ile 249 arasında işçi çalıştıran işyerlerine %4 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmalıdır. Teşvik kapsamında bu işyerlerine istihdam edilen engellilerin sadece sosyal güvenlik primi işveren paylarının (asgari ücret düzeyinde) tamamı devlet tarafından karşılanmalıdır. Ceza kapsamında ise bu işyerlerine, zorunlu olduğu halde çalıştırmadığı her engelli için her ay olmak koşuluyla brüt asgari ücretin 1,5 katı tutarında para cezası uygulanmasının yanında özellikle çalıştırmadığı her engelliye karşılık bir engelliye işyerinde belirli bir süre staj sağlamalıdır. Staj uygulamasıyla birlikte engelli bireylerin tecrübe kazanmasına, çalışma yaşamına alışmasına ve çalışma disiplini kazanmasına ve daha kolay iş bulmasına yardımcı olunacaktır. 250 ile 499 arasında işçi çalıştıran işyerlerine %5 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmalıdır. Bu işyerlerinde teşvik ceza kapsamındaki uygulamalar ise 100 ile 249 arasında işçi çalıştıran işyerlerindeki uygulamaların aynısıdır.

500 ile 999 arasında işçi çalıştıran işyerlerine %6 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmalıdır. Teşvik kapsamında bu işyerlerine yönelik uygulama, 100 ile 249 arasında işçi çalıştıran işyerlerindeki uygulamanın aynısı olmakla birlikte ceza kapsamında brüt asgari ücretin 1,5 katı ve staj uygulamasının haricinde korumalı işyerlerine yönelik destek vermeleri de sağlanmalıdır. İşgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engelli bireylere istihdam oluşturmak amacıyla devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyerleri olarak faaliyet gösteren korumalı işyerlerinin maddi yönden desteklenmesi (işyerinin düzenlenmesi, eksik teçhizat ve donanımın sağlanması, üretilen ürünlerin satın alınması vb.) engelli bireyler açısından önemlidir. 1000 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerine %7 oranında engelli istihdamı zorunlu tutulmalıdır. Teşvik kapsamında bu işyerlerine yönelik uygulama, 500 ile 999 arasında işçi çalıştıran işyerlerindeki uygulamanın aynısı olmakla birlikte ceza kapsamında ise çalıştırılmayan her engelli için her ay brüt asgari ücretin 2 katı tutarında para cezası uygulanmalıdır. Ceza kapsamındaki diğer uygulamalar 500 ile 999 arasında işçi çalıştıran işyerlerindeki uygulamaların (staj, korumalı işyeri desteği) aynısıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5. SONUÇ

Engellilerin toplumda bağımsız bir birey olarak var olması, ancak toplumsal yaşama eşit haklarla katılımının sağlanması ile gerçekleşebilir. Bu amaca ulaşmada, çalışma hayatına katılma ise en önemli unsuru oluşturmaktadır. Engellilerin çalışma yaşamına katılımı ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kimliğin kazanılmasında yaşamsal bir öneme sahiptir. Günümüzdeki bakış açısı, istihdam alanında engelliliğin çalışmaya engel olmadığı, uygun iş ve işyeri ortamı ile her engellinin çalışabilen ve bu noktada toplumsal üretime katkıda bulunması gereken bir birey olduğu düşüncesinde olmalıdır.

Engelli bireylerin istihdamının arttırılması kapsamında yapılan düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Özellikle engellilerin istihdamında önemli bir yer tutan kota uygulaması daha fazla işyerlerini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenirse daha fazla engelli istihdamı da sağlanmış olacaktır. Ancak bu kapsamda Türkiye'de ki mevcut kota uygulaması 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri için engelli istihdamını zorunlu tutmaktadır. Bu işyerleri ise toplam işyerlerinin sadece %2'sini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu %2'lik oranın arttırılması yani kota uygulaması kapsamına girecek işyeri sayısının arttırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'deki mevcut kota uygulamasının 50 işçiden daha az işçi çalıştıran işyerlerini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır.

Bu kapsamda çalışmada kota uygulamasına yönelik bir model önerisi sunulmuştur. Model, daha fazla engelli istihdamının sağlanması amacıyla kota kapsamına girecek işyerlerini arttırmaktadır. Mevcut uygulamada kota uygulaması toplam işyerlerinin %2'sini kapsamakta iken model önerisinde %12,9'unu kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle model önerisinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri kota kapsamına alınmıştır. Ayrıca mevcut teşvik uygulaması olan sosyal güvenlik primi işveren payının yanında, ücretin %25'lik kısmının karşılanması, belirli oranlarda vergi indirimleri ve muafiyetleri, işsizlik sigortası işveren payı muafiyeti şeklinde uygulamalara da yer verilmiştir. Özellikle bu teşviklere daha az işçi çalıştıran işyerlerinde daha fazla yer verilirken daha çok işçi çalıştıran işyerlerinde daha az yer verilmiştir. İstihdam zorunluluğu olmasına karşın engelli çalıştırmayan işyerlerine yönelik cezalar da model önerisinde caydırıcılığı arttırmak ve engelli bireylerin daha fazla desteklenmesi açısından çeşitlendirilmiştir. Para cezalarının yanında, engellilere yönelik staj uygulaması ve korumalı işyerlerinin desteklenmesine ceza kapsamında yer verilmiştir.

Bu model önerisi kapsamında kota oranlarının yeniden düzenlenmesi, farklı teşvik ve ceza uygulamalarına yer verilmesi daha fazla engelli istihdamını sağlayacağı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

düşünülmektedir. Bunların yanında özellikle mevcut kota sistemine göre kamu ve özel işyerlerindeki açık kontenjanların ivedilikle doldurulması, engelli bireylerin eğitim seviyelerinin arttırılması, engelli bireylere yönelik istihdam seferberliklerinin düzenlenmesi, kamu spotlarının oluşturulması, işverenlerin ve toplumun bilinçlendirilmesi engellilerin istihdamının arttırılmasında önem arz etmektedir.

6. KAYNAKÇA

Çiftçi, A. (2013), "Engellilere Yönelik İstihdam Uygulamaları", *İstihdamda 3İ Dergisi*, Sayı: 9, s. 36-41

DPB, (Çevrimiçi) http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri, 25.11.2019

EUROSTAT, (Çevrimiçi), http://ec.europa.eu/eurostat/data/database, 25.11.2019

İŞKUR, Aylık İstatistik Bültenleri, (Çevrimiçi), http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler, 25.11.2019

İŞKUR (2009), *2008 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara

İŞKUR, (Çevrimiçi), https://www.iskur.gov.tr/isveren/tesvikler/engelli-istihdami-tesviki/, 21.11.2019

Kuddo, A. (2012), *Public Employment Services and Activation Policies*, The World Bank, Social Protection and Labor, Discussion Paper, No: 1215

Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2011), *İşgücü Piyasasının Engelliler Açısından Analizi*, Ankara, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları

SGK, (Çevrimiçi), http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/aylik_istatistik_bilgileri, 20.11.2019

TÜİK (2013), *2011 Nüfus ve Konut Araştırması*, Ankara, Yayın No: 4030

TÜİK, (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr, 23.11.2019

WHO, WB (2011), *World Report In Dısability*, Geneva, Publications of the World Health Organization

(Çevrimiçi), https://www.disabled-world.com/disability/statistics/, 25.11.2019

(Çevrimiçi), https://www.isvesosyalguvenlik.com/is-kanunu-idari-para-cezalari/, 23.11.2019

(Çevrimiçi), https://ailevecalisma.gov.tr/media/25262/istatistik-bulteni-2019ekim.pdf, 25.11.2019

(Çevrimiçi), https://m.bianet.org/bianet/emek/192086-disk-ten-engelliler-gunu-raporu-10-bine-yakin-kota-bos, 23.11.2019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE RELATIONSHIPS BETWEEN ECONOMIC GROWTH, FOREIGN CAPITAL AND OPENNESS

Associate Prof. Dr. Burçak POLAT

Siirt University, Department of Economics

Abstract

The previous studies dealing with growth theories have determined foreign trade or FDI as the main factors that promote economic growth. Yet, the main effect of these two variables on the growth rate of economy is still ambigous as the many of those studies have neglected to capture the joint effect of foreign trade and FDI on growth. The main objective of this study is therefore to measure the impact of openness on growth by concerning the contributions of foreign investments to the exportations for 23 Asia-Pacific country groups. The study employs dynamic panel data method for the period between 2006 and 2014. Our findings show that foreign trade or FDI has no power to explain economic growth but the interaction term representing the joint effect of foreign trade and FDI has a significant and positive effect on growth. Furthermore, our empirical results support a positive and significant relationship between growth and tax and foreign exchange rates.

Keywords: Equity Capital, Foreign Direct Investment, Growth, Openness, Dynamic Panel Data

JEL Codes: C23, F21, F23, F24, F29

Ekonomik Büyüme, Yabancı Sermaye ve Dışa Açıklık

Öz

Büyüme teorileri üzerine yapılan önceki çalışmaların çoğu dış ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) ekonomik büyümenin temel faktörleri olarak belirlemiştir. Yine de bu çalışmalar dış ticaret ve DYY'ların büyüme üzerindeki ortak etkisini göz ardı ettiğinden, bu iki

değişkenin büyüme üzerindeki temel etkileri halen belirsizdir. Dolayısı ile bu çalışmanın amacı dışa açıklığının büyüme üzerindeki etkisini yabancı yatırımların ihracata olan katkısını da göz önünde bulundurarak 23 Asya-Pasifik ülke gurubu için ölçmektir. Çalışma, 2006 ve 2014 dönemi için dinamik panel veri metodunu kullanmıştır. Bulgularımız, dışa açıklık ya da DYY'ın büyüme üzerinde açıklayıcı bir etkisini bulamamış, fakat dışa açıklık ve DYY'lerin ortak etkisini temsil eden etkileşim teriminin büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ve anlamlı olduğunu göstermiştir. Bundan başka, sonuçlarımız vergi ve yabancı döviz kuru oranları ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkiyi desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz Sermaye, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Büyüme, Dışa Açıklık, Dinamik Panel Veri

JEL Kodları: C23, F21, F23, F24, F2

Introduction

Foreign trade and Foreign Direct Investments (FDI) are well-known factors behind the economic growth. Foreign trade has a crucial role in transferring the technology and innovation through importation. It also puts pressure on multinational firms to be more productive and competitive to win in the international markets through exportation. Thus, multinational firms are forced to adopt more capital-intensive production facilities to survive in international markets. International trade has therefore a potential to cause economic growth sourcing mostly from accumulation of physical capitals.

On the other side, FDI has important role enhancing the economic growth through increasing the export potentials of the host county. Vertically integrated FDI aims to utilize lower factors of production costs to export the products abroad. Since resource costs are generally lower in developing countries compared to developed countries, developing countries mostly receive vertical FDI rather than horizontal FDI. Thus, one may assume that vertical FDI may have a growth-lead effect on the economy. Furthermore, horizontal FDI aims to serve host market and therefore has the potential to increase domestic funds that can be used for future investments. In

 ISBN: 978-625-7029-53-7

other words, while vertical FDI may affect the growth through increasing export potentials, horizontal FDI may affect the economic growth though the increasing the loanable funds in the country. Beside these, FDI may affect the growth though transferring new technology, managerial skills, new production methods or job creation as well.

The majority of previous studies have analyzed the relationships between FDI and growth (Lipsey, 2000) or foreign trade and growth (Pahlavani et al., 2005). Most of these studies have confirmed the positive relationship between growth and FDI or growth and openness but failed to capture the joint effect of both FDI and foreign trade on the economic growth. This paper argues that joint effect of foreign trade and FDI may differ from their separate effects on the economic growth. Since the investing multinational companies abroad are mostly superior in technology and innovation, they are most likely to create growth potentials. In other words, exportation originated from FDI may have more led-growth potentials compared to exportation originated from national investments. Thus, rather than an isolated study investigating the interactions between growth and foreign trade or growth and FDI, one should consider the joint effects of both foreign trade and FDI on growth as well.

As (Belloumi, 2014, p.272) has noted that "The main implication of the endogenous growth theory is that policies which induce international trade, competition, change and innovation will promote growth". Our argument therefore is that foreign capitals that promote international trade, competition or innovation may enhance growth even if openness (foreign trade) does not contribute to the growth by itself. The main objective of this study is therefore to measure the impact of openness on growth by concerning the contributions of foreign capitals to the exportations for 23 Asia-Pacific country groups[1]. By doing so, this study employs unbalanced dynamic panel data from 2006 to 2014 within the system Generalized Method of Moments (GMM) specification. The contributions of the study to the literature can be expressed as follows: First, we are able to find the joint effect of openness and FDI on growth by concerning the endogeneity issue within GMM specification. Second, we are also able to predict the effects of openness or FDI on growth. Third, we are able to provide more realistic and conclusive result regarding the relationship between FDI and growth and/or foreign trade and growth.

[1] The countries in the analysis can be listed as follows: Armenia, Australia, Azerbaijan, Bangladesh, China, Hong Kong, Kazakhstan, Kuwait, Korea, Madagascar, Mongolia, New Zealand, Pakistan, Philippines, Singapore, Sri Lanka, Thailand, Turkey, Vietnam, India, Indonesia, Israel, and Japan.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2. Literature Review

Analysis of literature reveals that there is certain distinction between neoclassical growth and new growth models. While neoclassical growth model assumes the technology as exogenous variable, new growth models assume the growth as endogenous variable. Thus, most of the previous studies consider FDI as a factor for short-run growth but ignore FDI's spillover effects that may cause long-run growth. The study of Solow (1956, 1957) model was main guide formulating the neoclassical growth models and light the way for many previous studies that investigate the determinants of growth. These studies assume that there is a diminishing return so that FDI does not affect the long-run growth rate but raise the output level through a temporary increase in capitals and income per capita. Yet, new growth theories regard technological progress as endogenous. So that, FDI may enhance the technological progress even in the short-run through spillover arising from different sources such as: tangible capitals, human capitals, Research and Development (R&D) expenditures, new production techniques or methods etc. Even though, there is an abundant literature studying the effects of FDI or foreign trade on the growth; the most of these studies have found mixed evidence regarding the effects of these two variables on growth.

Ghirmay et al. (2001) have investigated the relationship between exports and growth. They have concluded that there is positive relationship between exports and growth in twelve developing countries in which exports promote for investments and thus higher GDP. Mamun and Nath (2004) hav found a one-dimensional causality from export to growth for Bangladesh. A recent study by Musila and Yiheyis (2015) has investigated the effects of trade openness on the level of investment and the rate of economic growth in Kenya by using time series analysis. They evaluated both trade openness and policies formulated that induce international trade. They concluded that while trade openness leads growth in Kenya, incentive policies designed to promote foreign trade have a negative and significant effect on investments and rate of growth. Furthermore, the studies of Barro, (1991); Dollar, (1992); Dollar and Kraay, (2001, 2003); Edwards, (1998); Frankel and Romer, (1999); Sachs and Warner (1995) have all found a positive correlation between growth and openness. Yet, some of the previous works have found a negative relationship between growth and foreign trade. The studies of Clemens and Williamson, 2001; Irwin, 2002; O'Rourke, 2000 have claimed a negative relationship between growth and openness.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

The studies investigating the impact of FDI on growth are inconclusive and controversial issue in the literature as well. While some of these studies have found positive a relationship between FDI and growth, others have found a negative relationship and still others have found no relationship at all. The studies of Blomstrom et al. (1994) have argued that FDI may lead growth only if host country Gross Domestic Product (GDP) per capita is high enough. Borensztein et al. (1998) analyzed the effect of FDI on growth with in a cross county regression. They have concluded that FDI may transfer modern technology and enhance growth but this technological transfer depends on the human capital. Furthermore, the study of Öztürk and Kalyoncu (2007) and Ilgun et al. (2010) and Doğan (2013) have all investigated the causality from FDI to growth and growth to FDI. At the end of their study, they have all confirmed that FDI leads growth by increasing the capital investments in the host country. A recent study by Taşpın (2016) has analyzed the relationships of causality between FDI, export and growth for the period of 1974-2011 in Turkey. She found a bidirectional relationship between export and growth, but she could not find such effect from FDI to GDP. She has concluded that FDI may enhance growth only if FDI is vertically integrated or promotes exports in Turkey. Furthermore, handful of the studies such as Boyd and Smith (1992); Sadik and Bolbol (2001) have found a negative significant relationship between FDI and economic growth. On the other side, the studies of Nicet-Chenaf and Rougier, (2009) and Yalta, (2013) and a recent study by Karahan (2016) have investigated the linkage between FDI and growth. They all concluded that FDI does not create growth potential through technological diffusion in the host country.

3. Data and Methodology

3.1. Data

We have determined the GDP growth rate as of our dependent variable. GDP growth rate is a ready data calculated simply by taking the ratio of difference in current and previous GDP to previous GDP. Our main independent variables and control variables can be explained as follows: Equity Capitals, Openness index, Country Risk (CR) index, Tax rates on sales revenue, Official exchange rate and inflation. Statistical data on GDP growth rates, Openness index, Exchange rates and inflation have been taken from World Bank data retrieval tool (www.worldbank.org). Furthermore, while equity capitals have been attained from the

 ISBN: 978-625-7029-53-7

International Monetary Fund, Balance of Payment (BOP) Statistics (www.imf.org) and Country risk index has been reached from the Political Risk Service (PRS) Country Group (www.prsgroup.com). All data points are measured in USA dollars. Expected sign of the coefficients and short definitions of explanatory variables are presented below:

Equity Capitals. FDI is consisting of three financial components. Equity capitals represent the most important portion of total FDI. Mergers and Acquisitions (M&A's), Green-Field Investments are most important entry-mode of equity capital investments in the foreign market. They are initial and irreversible investments in the host country while the other two (reinvested earnings and intra-company loans account for subsequent investments that emerge after equity capital investment. Since, the aim of foreign investors may affect the export potentials and thus foreign trade in host market, this study employs equity capital investments representing first-entry foreign investments into the Asia-Pacific county group. The expected sign of equity capital variable on growth is ambiguous.

Openness Index. Openness index is calculated simply by dividing the summation of exports and imports values by GDP. Most of the previous studies have employed openness index as an indicator of country' involvement in the international trade. We have employed openness index to find out the impact of foreign trade on growth. Based on economic theory, expected sign of openness index on growth is ambiguous as well.

Country Risk (CR) index. Country Risk index is a composite index of political, economic and financial risk indices in the host country. This variable is incorporated into the specification as a control variable to measure the impact of country risk associated with political, economic and financial situations of the country on the growth. Since the data points on risk index range from very high risks (0-49) to very low risks (50-100); as the CR risk index falls, risks associated with economic, political and financial risks reduce as well. Thus, we expect a positive relationship between CR index and growth.

Tax Rates. Taxes imposed by the government to finance public expenditures may have mixed effects on the growth. A decrease in tax rates increase the disposable income and leads an increase in the level of consumption. Thus, one may assume that there might be an inverse relationship between taxes and growth. On the other side, as the government increases the amount of tax revenues, it may able to either reduce the Balance of Payments (BOP) deficit, if

 ISBN: 978-625-7029-53-7

any, or increase the domestic investments by increasing the loanable funds. Furthermore, tax collections may reduce the borrowing needs of government to finance public expenditures. Yet, increase in loanable funds depends on the budget surplus. If government budget gives a surplus, this surplus may be used as loanable funds to be financed domestic investments or reduce budget deficit. Thus, the expected effect of taxes on growth is inconclusive.

Official Exchange Rate. Official exchange rate is simply calculated as the division of domestic price levels to foreign price levels (local currency units relative to the U.S. dollar). While an increase in the exchange rate means appreciation of the local currency, a decrease in the exchange rate refers inverse. Dollars is the common currency to exchange goods and services in international market. An appreciated domestic currency can buy more dollars and makes the imported intermediate goods less expensive and thus reduce total cost of production. Thus, we expect a positive relationship between domestic currency appreciation and growth.

Inflation. Inflation rate is employed as a proxy to evaluate the well-being of the economy. An increase in inflation rates may signal that economy is not doing well and under bad economic circumstances growth is expected to diminish or slow-down. Thus, we expect a negative relationship between inflation rates and growth.

3.2. Methodology

Panel data models combine both cross sectional units and time series data for a pooled data and known as appropriate models to capture individual effects (country sector or firms) effects within the data. Yet, classical panel data techniques such as Fixed Effect and Random Effect do not produce consistent estimators if we include the lagged of dependent variable into the panel data regression. Thus, one may employ Arellano and Bond (1991) (AB) method to deal with endogeneity issue in the dynamic panel data. This model is capable to capture the possible endogeneity problem among some of the explanatory variable and produce consistent and efficient estimators. This model is known as generalized method of moment (GMM) procedure that utilizes the orthogonality conditions that exist between lagged values of y_{it} and the disturbance v_{it}.

Our main regression can be shown as follows:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

$$y_{i,t} = \alpha_{0t} + \alpha\ y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^{7} \delta_k\ X_{kit} + v_i + v_{it} \qquad (1)$$

Where y_{it} represents dependent variable, $y_{i,t-1}$ represents the lagged of dependent variable. Furthermore, X_{kit} indicates the explanatory variables, v_i and $v_{i,t}$ represents the individual country effect which is time invariant and error term respectively.

If we take the first difference of the regression to eliminate the individual effect within the dynamic panel data, our model can be shown as follows:

$$\Delta y_{i,t} = \Delta\alpha_{0t} + \Delta\alpha\ y_{i,t-1} + \Delta\sum_{k=1}^{7} \delta_k\ X_{kit} + u_{it} \qquad (2)$$

Where $\Delta y_{it} = y_{it}-y_{i,t-1}$ and, and $u_{i,t}= v_{i,t}-v_{i,t-1}$. Taking the first difference eliminates fixed effects but this process does not solve the collinearity problem between lagged of dependent variable and error term.

Arellano and Bond (1991) suggested taking the lagged levels of the explanatory variables as instruments to avoid collinearity problem. This approach is known as a difference GMM estimation and feasible technique as soon as explanatory variables are weakly exogenous and error term is serially uncorrelated. The orthogonality of the moment conditions can be specified as follows:

$$E\left[y_{i,t-s} u_{i,t} \right] = 0 \text{ or } E\left[y_{i,t-s} (v_{i,t} - v_{i,t-1}) \right] = 0 \text{ for } s \geq 2;\ t = 3,\ldots,T;\ k = 1,..,3 \qquad (3)$$

Furthermore, Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) suggested that the Arellano and Bond estimator may yield consistent and unbiased estimators unless the explanatory variables are not persistent overtime. Otherwise, as the lagged levels of the variables become weak instruments; one should add additional moment conditions using lagged first differences (LFD),

Additional moment conditions can be specified as follows:

$$E\left[y_{i,t-s} - y_{i,t-s-1})(\eta_i + v_{i,t}) \right] = 0 \quad \text{for } s=1 ;\ k=1,..,3 \qquad (4)$$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

For j^{th} endogenous regressor additional moment conditions can be specified as follows:

$$E\left[(X_{ji,t-s} - X_{ji,t-s-1})(\eta_i + v_{i,t}\right] = 0, \quad s=1;\ k=1,..,3 \qquad (5)$$

As we incorporate additional moment conditions into the model, we have what is called now GMM system estimation (GMM-sys). Even though, GMM system estimation yields superior estimators compared to GMM in difference (GMM-diff) estimators, this technique may lead over identification problems among instruments, thus may weaken the efficiency of the tests. Nevertheless, we adopt the system approach, following Roodman's (2009) instrument reduction technique by way of imposing lag limits and collapsing the instrument matrix.

The robustness of the estimators can be ensured by post estimation tests. One of them is so called as the Hansen (1982) or J test which is a test of over-identifying restrictions. If the instruments are jointly valid under the null hypothesis, failing to reject Hansen test ensures there is no over – identification restriction problem among instruments so that instruments are valid. Arellano-Bond test for AR (2) checks the null hypothesis of no serial correlation of the differenced error term. In this test, a large p value indicates strength of our estimates.

4. Empirical Results

We have specified two one-step system GMM specifications for a dynamic panel data from 2006 till 2014 for the Asia-Pacific country group. We have employed openness index and equity capitals as separate variables within the first specification and prefixed as GMM1. To measure the joint effect of foreign trade and equity capitals on growth, we have specified an interaction term that is included in the latter specification prefixed as GMM2. The estimation results of both GMM1 and GMM2 specifications are presented in Table 1. Furthermore, post estimations to ensure the robustness of our estimators are provided at the bottom of the Table. Hansen and Arellano Bond AR (2) Test statistics show that there is neither over-identification issue regarding the number of instruments nor serial correlations within the error term.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Table 1. Estimation Results

Variables	System-GMM1	System-GMM2
Growth $_{t-1}$	0.3628 (0.003)**	0.0969 (0.766)
Equity Capitals	-0.00001 (0.539)	___
Openness	0.0034 (0.323)	___
Capital*Openness	___	0.00001 (0.037)*
Composite	-0.0054 (0.892)	-0.0410 (0.413)
Tax	0.0524 (0.024)*	0.0448 (0.044)*
Exchange Rate	0.00005 (0.188)	0.00007 (0.021)*
Inflation	0.0274 (0.722)	0.0239 (0.740)
Dummy Variable for 2007	2.6256 (0.002)**	4.4519 (0.000)**
Dummy Variable for 2008	-1.5028 (0.022)*	0.0457 (0.963)
Dummy Variable for 2009	-3.6111 (0.005)**	-3.2203 (0.008)**
Dummy Variable for 2010	2.8378 (0.028)*	2.2135 (0.292)
Dummy Variable for 2011	0.3324 (0.659)	1.0247 (0.263)
Dummy Variable for 2012	0.2339 (0.614)	0.8438 (0.139)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dummy Variable for 2013	0.3863 (0.307)	0.7974 (0.040)*
Wald Test	195.94 (0.000)**	219.42 (0.000)**
Arellano Bond Test AR(2)	0.451	0.412
Hansen Test	0.683	0.663
Num. of Instruments	29	15
Num. of Observations	155	155

Note. ** denotes the 1% significance level, whereas * denotes the 5% significance level. The standard errors of the coefficients are presented in parentheses.

From the Table 1, we can clearly argue that openness representing the foreign trade and equity capital investments (FDI) do not have any power to explain growth in Asia-Pacific country group. Yet, we have proved that interaction term indicating the common effect of foreign capital and openness has a positive and significant effect on growth. One may argue that international trade operations carried on by domestic investors are not able to contribute to the growth. Or, foreign investors are not successful to contribute to the growth unless they don't export the products abroad. In other words, domestic firms don't have economies of scale power, or capital intensive products to compete in the international market. It is well-known fact that the many of the multinational firms are large enough to have economies of scale power and efficient management or production techniques to compete in the international markets. Thus, foreign trade activities can be counted as one of the most important factors that contribute to the growth only if these activities carried on by foreign investors rather than domestic investors. Furthermore, insignificant effect of FDI on growth can be explained as that equity capital inflows don't not contribute to the loanable funds that can be used for additional domestic investments in the host market. Supply of loanable funds can be increased through production chain when foreign investors buy locally made inputs and sell intermediate products to local firms. However, if foreign investors do not make business with local firms through production chain, FDI can boost growth only if it is vertically integrated rather than horizontally integrated.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Additionally, we have empirically confirmed that higher tax rates on sales revues, foreign exchange rate and time effects have power to explain growth in the Asian-Pacific county group. The empirical results regarding the control variables and their interpretations can be expressed as follows: A higher tax rate has a robust significant positive effect on growth in which ensured in both GMM specifications. The effect of higher tax collection on growth may be two-sided. First, as the taxes are major means to finance government expenditures; higher tax collections may help government to increase the amount of public expenditures and therefore enhance the growth. Second, if tax collections are more in value than public expenditures, government budget may give a surplus that can be used to increase the supply of the loanable funds for domestic investments. Thus, one may simply assume that higher tax rates may have a growth potential in this county group through increasing public expenditures and/or supply of loanable funds. Furthermore, we have empirically found out that domestic currency appreciation leads to increase in growth rates of the economy. Foreign exchange rate is the key factor that affects the cost of both exportations and importations in a county. While host currency depreciation reduces the cost of exportations for foreigners, host currency appreciation reduces the cost of importations for domestic and foreign investors in the host market. Keeping this fact in mind, we can argue that host currency appreciation may have a growth potential in developing countries such as Asia-Pacific country group where investors mostly depend on imported intermediate products for their production process. Furthermore, time effects represented by dummies have significant and positive effect on the economic growth expect the year of 2009 where all countries have been severely affected by GFC. We have empirically showed once more that GFC has robust significant deterring effects on growth in this country group.

Conclusions

Even though, there is an abundant literature dealing with the determinants of economic growth, the most of these studies are conflicting in each other and still remain inconclusive. Our belief is that these studies have overwhelmingly considered only FDI or international trade as the main factor behind the growth rather than measuring the joint effect of foreign investments and openness on growth. Thus, the main objective of this study is to find out the effect of foreign trade on growth by taking the foreign investment inflows into the Asia-Pacific country group. By

 ISBN: 978-625-7029-53-7

doing so, we have employed one-step system GMM specifications for dynamic panel data from 2006 till 2014.

At the end of our study, we have empirically proved that foreign trade or FDI has no power to explain economic growth but the interaction term representing the joint effect of openness and FDI has a significant and positive effect on growth. This result is worthy to emphasize: Growth is responsive to neither openness nor FDI if we disregard foreign capitals or openness respectively. The possible explanation for this surprising result is that domestic investors dealing with the foreign trade activities are not enjoying cost efficiency (economies of scale) enough to compete in international market and thus unable to contribute to the growth. Similarly, foreign investors that are more competitive in terms of cost efficiency, production technique, technology or innovation may contribute to the growth only if they are engaged in international trade. That means, horizontally integrated FDI is not a driver of growth unless the foreign investors are not engaged in doing business with domestic investors in the production chain. Yet, vertically integrated FDI is determining factor that promising growth in this country group.

With respect to the effects of control variables on growth, we have confirmed that higher tax rates, foreign exchange rates are positively correlated with growth. An increase in tax rates may motivates government to increase public expenditures or receive a surplus in budget that can be transferred to the banks. Thus, higher tax collections may promote growth through higher public expenditure or increase in the supply of loanable funds. Furthermore, as the host currency appreciates, investors enjoy more valuable funds in their hands that make the importations less expensive. In other words, dollar is a common currency in international market, ability of investors to buy more dollars with domestic currency reduces the cost of imported products that go into the production process and thus reduce the total production cost as well. Thus, host currency appreciation is another variable that promotes economic growth.

Lastly, we have confirmed that GFC has a deterring effect on economic growth in this country group. This result does not come up a surprise as we already know that GFC have reduced the FDI activities all over the world and thus narrowed the international trade in 2009.

Based on our empirical results, we can offer some policy implications as follows: First, vertically integrated FDI is key factor that enhance growth. Thus, FDI policy makers should try to attract vertically integrated FDI rather than horizontal FDI. Thus, new FDI incentive programs should be

 ISBN: 978-625-7029-53-7

formulated that please foreign investors aiming to utilize lower production costs in this country group. Second, trade openness should be supported by the government through eliminating barriers to foreign trade such as reducing high tariff rates or quotes.

REFERENCES

Arellano, M. and S. Bond. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *The Review of Economic Studies* 58 (2) 277-297.

Arellano, M. and O. Bover. (1995) .Another Look at the Instrumental Variable Estimation oError Components Model. *Journal of Econometrics* 68, no. 1 (1995): 29-51.

Athukorala, P.P.A.W., (2003). The impact of foreign direct investment for economic growth: a case study in Sri Lanka. In: 9th International Conference on Sri Lanka Studies, Paper Number 092, 28-30 November, Matara, Sri Lanka, In: http://pdfskynet.yolasite.com/resources/All_PDF_3/Fullp092.pdf

Barro, R. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 407-443.

Belloumi, M. (2014). The relationship between trade, FDI and economic growth in Tunisia: an application of the autoregressive distributed lag model. *Economic Systems*, 38, 269-287.

Blomstrom, M.; Lipsey, R. and Zejan, M. (1994). What explain developing county growth? NBER Working Paper, No. 4132.

Blundell, R. and S. Bond (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics* 87, no.1: 115-143.

Borensztein, E., Gregoria, J.D., and Lee,J.W. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45, 115-135.

Boyd, J.H. and Smith, B.D. (1992). Intermediation and the equilibrium allocation of investment capital: implications for economic development. *Journal of Monetary Economics*, 30, 409-432.

Carkovic, M., and Levine, R. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth? Institute of International Economics Press, Washington DC, pp. 195-221.

Clemens, M. A., and Williamson, J.G. (2001). A tariff-growth paradox? : *Protection's impact the world around*, 1875-1997, NBER Working Paper No. 8459. Cambridge, MA: NBER.

Darrat, A.F., Kherfi, S. and Soliman, M. (2005). FDI and economic growth in CEE and MENA countries: a tale of two regions. In: 12th Economic Research Forum's Annual Conference, Cairo, Egypt.

Doğan, E. (2013).Foreign direct investment and economic growth: a time series analysis of Turkey, 1979-2011. *Çankırı Karatekin University, Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 3(2), 239-252.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dollar, D. (1992). Outward oriented developing economies do grow more rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40, 523-554.

Dollar, D. and Kraay, A. (2001). Trade, growth and poverty. Mimeo, World Bank. Washington D.C.: World Bank.

Dollar, D. and Kraay, A. (2003). Institutions, trade and growth. *Journal of Monetary Economics*, 50, 133-162.

Edwards, S. (1998). Openness, trade liberalization and growth in developing countries. Journal of Economic Literature, 31 (3), 1358-1393.

Frankel, J.A. and Romer, D. (1999). Does trade cause growth? *American Economic Review*, 89, 379-399.

Ghirmay, T., Grabowski, R., and Sharma, S. (2001). Exports, investments, efficiency and economic growth in LDCs: an empirical investigation. *Applied Economics*, 33 (6), 689-700.

Hansen, L.P (1982). Large sample properties of Generalized Method of Moment Estimators.

Econometrica, 50(4), 1029-1054

Mamun, K.A. and Nath, H.K. (2004). Export-led growth in Bangladesh: a time series analysis. *Applied Economics Letters*, 12 (6), 361-364.

Meschi, E. (2006). FDI and growth in MENA countries: an empirical analysis. In Proceedings of the Fifth International Conference of the Middle East Economic Association, 10–12 March, Sousse, Tunisia: MEEA, pp. 100–112.

Nicet-Chenaf, D. and Rougier, E. (2009). FDI and growth: a new look at a still puzzling issue. Working Papers of GREThA, No. 13 (http://ideas.repec.org/p/grt/wpegrt/2009-13.html)

Musila, J.W. and Yiheyis, Z. (2015). The impact of trade openness on growth: the case of Kenya. *Journal of Policy Modeling*, 37, 342-354.

Ilgun, E.; Koch, K.-J. and Orhan, M. (2010). How do foreign direct investment and growth interact in Turkey?, *Eurasian Journal of Business and Economics*, 3 (6), 41-55.

Irwin, D.A. (2002). Did import substitution promote growth in the late nineteenth century, NBER Working Paper No. 8751, Cambridge, MA: NBER

Karahan, Ö. (2016). Technology Spillover from Foreign Direct Investment in Turkey. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 9(3), 7-12. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3002304

O'Rourke, K.H. (2000). Tariffs and growth in the late 19th century. *Economic Journal*, 110, 456-483.

Özturk, I. and Kalyoncu, H. (2007). Foreign Direct Investment and Growth: An Empiricial Investigation Based on Cross-Country Comparison. *Economia Internazionale*, 60, 75-82.

Roodman, D. (2009). How to do xtabond 2: an introduction to difference and system GMM

in stata. *The Stata Journal*, 9 (1): 86-136.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sachs, J., and Warner, A. (1995). Economic reform and process of global integration. *Brookings Paper on Economic Activity*, 1, 1-117.

Sadik, A.T. and Bolbol, A.A. (2001), Capital Flows, FDI, and Technology Spillovers: Evidence from Arab Countries, *World Development*, 29, (12), 2111-2125.

Solow, R. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65-94.

Solow, R. (1957). Technical change and the aggregate production function. *Review of Economics and Statistics*, 39 (3), 312-320.

Taşpın, G. (2016). The relationships between foreign direct investment, export and growth in Turkey. *Journal of Business Management and Economics*, 4, 1-6

 ISBN: 978-625-7029-53-7

OYUN MU? GERÇEK Mİ? : "MAVİ BALİNA MEYDAN OKUMASI"NIN BASINDAKİ YANSIMASI VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ergün HASGÜL

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Teknolojik alandaki ilerlemeler her geçen gün insanların mantıksal sınırlarını zorlar hale gelmiştir. İnsanlar her yeni güne, yeni bir teknolojik gelişmeyle uyanmaktadır. Teknoloji sağlık, eğitim, ulaşım gibi birçok alanda insanların hayatını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlarla insanlar dünyaya açılmış, Dünya'daki gelişmelere ve yeniliklere kısa süre içinde ulaşabilmektedir. Bu yenilikler her zaman insan hayatına olumlu katkı vermemektedir. İnsanları olumsuz etkileyen haber ve gelişmeler bir teknolojik veba gibi hızla yayılmaktadır. İnternet üzerinden bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlar aracılığıyla oynanan oyunlar, insanları özellikle genç ve çocuk grupları kolay bir şekilde etkisi altına almaktadır. Oyun yapımcıları bu grupların yoğun ilgisini görerek, oyunlarını ve uygulamalarını bu grupların beklentilerine göre hazırlamaktadır. Bazı oyunlar, genç ve çocukların beklentilerine ve zayıf yönlerine odaklanarak onları maddi, fiziksel, sosyal zarara uğratmakta ve hatta sağlıklarını tehdit etmektedir. "Mavi Balina" olarak adlandırılan, tüm dünyada etkisini halen sürdüren ve kullanıcılarına psikolojik, sosyal ve fiziksel zarar vermeyi hedefleyen uygulama da bu türden bir oyundur. Bu uygulama doğrudan aplikasyon üzerinden oynanan oyunların aksine, doğrudan oyunun yaratıcısı ile irtibat sağlayan ve insan hayatını tehlikeye sokacak görevlerin verildiği sanal bir oyundur. Bu oyun son 10 yılda birçok habere konu olmuş, internet sitelerinde ve sosyal medyada viral bir şekilde yayılmıştır. Bu olumsuz ifadelerin takipçilerinde artan bir meraka neden olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, "Mavi Balina" oyununun basındaki yansımalarını ve toplum üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğlence, İntihar, Korku, Oyun, Teknoloji.

A Game or Really?: The Reflection of the "Blue Whale Challenge" Game in the Press and Its Impact on Society

Abstract

Technological advances have become more and more challenging to the logical limits of people. People awaken to every new day with a new technological development. Technology has made life easier for people in many fields such as health, education and transportation. In addition, with computers, tablets and smart phones, people have opened up to the world and can reach the developments and innovations in the world in a short time. These innovations do not always contribute positively to human life. News and developments that adversely

 ISBN: 978-625-7029-53-7

affect people are spreading rapidly like a technological plague. Games played via computers, tablets and smartphones over the Internet easily affect people, especially young and children groups. Game producers see the intense interest of these groups and prepare their games and practices according to the expectations of these groups. Some games focus on the expectations and weaknesses of young people and children, causing them financial, physical and social harm and even threatening their health. Application is called as “Blue Whale Challenge”, which continues to be effective all over the world and aims to cause psychological, social and physical harm to its users. Unlike games played directly through the application, this application is a virtual game that provides direct contact with the creator of the game and assigns tasks that endanger human life. This game has been the subject of a lot of news in the last 10 years and has spread virally on websites and social media. These negative statements are thought to cause increased curiosity in the followers. This study aimed to examine the reflections of “Blue Whale” in the press and its impact on society.

Keywords: Entertainment, Fear, Game, Suicide, Technology.

Giriş

Milenyum çağıyla birlikte insanoğlunun hayattan beklentileri her geçen gün artmaktadır. Özellikle teknoloji alanında yapılan çalışmalar bu beklentileri karşılamaya odaklanmaktadır. Bu bakımdan insanoğlunun yaşamdan beklentisindeki artış hızı teknolojinin gelişim hızını arttırmaktadır. Bu gelişimin kaynağı, gerçekleştirilmesi insanoğlu tarafından sağlanmakta, insanoğlu da bu gelişimden etkilenmektedir. Kısacası toplum ile teknoloji arasında iki yönlü etkileşim vardır. Bu etkileşim her zaman insanlık için olumlu yönde olmamaktadır. İnsanlar teknolojiyi başka insanlara zarar vermek ve başka insanların haklarını ve özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla kullanabilmektedir. Son çeyrek asırda insanları olumsuz etkileyen haber ve gelişmeler bir teknolojik veba gibi hızla yayılmaktadır. İnternet üzerinden bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlar aracılığıyla oynanan oyunlar, insanları özellikle genç ve çocuk grupları kolay bir şekilde etkisi altına almaktadır. Oyun yapımcıları bu grupların yoğun ilgisini görerek, oyunlarını ve uygulamalarını bu grupların beklentilerine göre hazırlamaktadır. Bazı oyunlar, genç ve çocukların beklentilerine ve zayıf yönlerine odaklanarak onları maddi, fiziksel, ruhsal ve sosyal zarara uğratmakta ve hatta sağlıklarını tehdit etmektedir. “Mavi Balina” olarak adlandırılan, tüm dünyada etkisini halen sürdüren ve kullanıcılarına psikolojik, sosyal ve fiziksel zarar vermeyi hedefleyen uygulama da bu türden bir uygulamadır. Bir meydan okuma olan bu uygulama çoğunlukla haberlerde, sosyal paylaşım sitelerinde “oyun” gibi gösterilmekte ve gençlerin artan ilgisine neden olmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Mavi Balina oyununun ilk gündeme geldiği 2013 yılı ile Kasım 2019 tarihleri arasında sosyal paylaşım sitelerindeki ve internet gazetelerindeki konuyla ilgili yayımlanan haberler ve yorumlar incelenmiştir. Araştırmada haber ve paylaşımlara ne kadar önem verildiği, haber ve yorumların konuyu nasıl ele aldığı, haberlere okuyucuların verdiği yazılı tepkiler neler gibi sorulara yanıtlar aranmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Mavi Balina Meydan Okuması

Mavi Balina, 2013 yılında Rusya'da piyasaya sürülen bir intihar oyunu olarak lanse edilir ve 50 gün boyunca tamamlanması gereken bir dizi görev içerir ve her geçen gün görevler daha tehlikeli ve yaşamı tehdit edici hale gelir (Mukhra ve ark., 2017). Bu meydan okuma adını, basında genellikle toplu intiharlarıyla haber yapılan mavi balinalardan almaktadır. Mavi balinalar genellikle toplu olarak kendilerini kıyıya sürüklerler, dehidrasyon ve kendi ağırlıkları nedeniyle ölürler. Bazen de insanlar ölümlerini kolaylaştırabilirler ("Balinaların toplu intiharı", 1998).

Bir Rus psikolog Philipp Budeikin, bu zarar verici meydan okumanın arkasındaki "beyin" olduğunu kabul etti, 2015'te tutuklandı, ancak uygulama diğer yöneticiler tarafından hala aktif tutulmaktadır **("**Rus 'intihar oyunu' organizatörü Philipp Budeikin suçunu kabul etti", 2017). Meydan okumanın yaratıcısı, amacını toplum üzerinde yük olarak kabul edilen bireylerden temizlemek amacıyla "toplumdan biyolojik atıkları temizlemek" olarak ifade etmiştir (Thaploo, 2017).

UNESCO, bu uygulamanın, "04:20'de Uyandır Beni", "Sessiz Bir Ev", "Balinalı Deniz" (NH Web Desk 2017) gibi çeşitli isimlerle hala erişilebildiği konusunda uyarıyor. Bu meydan okumalar katılanların uyması gereken belirli kurallar ve düzenlemelere sahiptir. Küratörler savunmasız ve incinebilir bireylerle temasa geçiyor ve onlara tamamlamaları gereken görevler veriyor; son görev intihar etmek.

Kullanıcıların bu meydan okumadan herhangi bir zamanda çıkmalarına izin verilmez ve verilen görevleri yönetici veya grubun küratörü tarafından belirlenmiş zamanlarda tamamlamaları gerekir. Bu görevler; yönetici tarafından sabah saat 4: 20'de gönderilen korku filmlerini izlemek, garip zamanlarda bir mezarlığı ziyaret etmek, rahatsız edici müzik dinlemek, kendi kollarında ve bacaklarında kesikler yapmak, Hindu (2017) tarafından bildirildiği gibi koluna bir balina açmak olabilir.

Meydan okuma bir android / iOS uygulaması olarak sunulmuyor, ancak sosyal medya sitelerinde pop-up olarak yayınlanan ve paylaşılan gizli bağlantılardan erişilebilir. Katılanların karşılaştığı 50 meydan okumadan bazıları aşağıdaki gibidir (Krishnan, 2017; Higgins, 2017):

- Elinize bir usturayla "f57" yazarak oyun yöneticisine ve küratöre bir fotoğraf gönderin.
- Sabah saat 4.20'da uyanıp küratörün size gönderdiği psikedelik ve korkutucu videoları izleyin.
- Damarlarınız boyunca bir jiletle kolunuzu kesin, ancak çok derin değil, sadece 3 kesik, küratöre bir fotoğraf gönderin.
- Bir yaprak kağıda bir balina çizin, küratöre bir fotoğraf gönderin.
- Balina olmaya hazırsanız, bacağınıza "EVET" yazısını oyunuz. Olmazsa, kendini defalarca kes (kendini cezalandır).
- Şifreli bir görev
- Elinize "f40" yazısını kazıyın, küratöre bir fotoğraf gönderin.
- VKontakte (sosyal medya) durumunuza "Ben bir balinayım" yazın.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Korkunun üstesinden gelmelisin.
- Sabah 4: 20'de uyanıp bir çatıya çıkın (ne kadar yüksek o kadar iyi).
- Elinize bir usturayla bir balina kazıyın, küratöre bir fotoğraf gönderin.
- Tüm gün psikedelik ve korkutucu videolar izleyin.
- "Onlar" ın (küratörlerin) size gönderdiği müziği dinleyin.
- Dudağını kes
- Elinizi bir iğne ile birçok kez dürtün.
- Kendine acı veren bir şey yap, kendini hasta et.
- Bulabildiğin en yüksek çatıya git, bir süre kenarda dur.
- Bir köprüye gidin, kenarda durun.
- Bir vince tırmanın ya da en azından yapmaya çalışın.
- Küratör dürüst olup olmadığını kontrol edecek.
- Skype'ta "balina ile" (sizin gibi bir oyuncu veya küratör ile) konuşun.
- Bir çatıya git ve kenarına otur ve bacakların sarkıt.
- Şifreli başka bir görev.
- Gizli görev
- Bir balina ile buluş
- Küratör size ölümünüzün tarihini söyler ve kabul etmeniz gerekir
- Sabah 4: 20'de uyanın ve raylara gidin (bulabileceğiniz herhangi bir demiryolunu ziyaret edin)
- Tüm gün kimseyle konuşma
- Bir balina olduğuna yemin et
- Yüksek bir binadan atla. Hayatını al.
- Ailene değer veriyorsan anneni bıçakla
- Aileni korumak istiyorsan anneni babanı bıçakla

"Mavi Balina Meydan Okuması"nın Türkiye'deki Basın Yansımaları ve Toplum Üzerindeki Etkileri

Mavi Balina Meydan Okuması ile ilgili haberlerin başlıkları ağırlıkla etkilenenlerin sayısına ve yaşlarına, görevlere, ölüme, oyun olmasına odaklanmaktadır. Mavi balina bir oyun değil, bir meydan okumadır. Haberlerin çoğu bu uygulamalara karşı merak uyandırmakta, bilmeyen bireylere de bu tür uygulamaları öğretmektedir.

İnternet ortamında ulusal ve yerel 86 haber sitesinin 78'inde bu meydan okuma bir oyun olarak haber yapılmıştır. Haberlerde verilen vakaların 67'si 10-18 yaş grubundadır. Haberlerin sadece 3'ünde çözüm için öneriler sunulmaktadır. 18'inde mavi balinayı kullanan ve bıraktığını söyleyen kişilerin görüşlerine yer vermektedir. 10'u mavi balina meydan okumasının sırrını açıklamaya çalışmaktadır. 78'inde meydan okumaya ilişkin görevlerin bazılarını açıklamaktadır.

Görüldüğü üzere haberlerin neredeye tamamına yakını meydan okumayı anlatmaya, görevleri aktarmaya çalışmaktadır. Bir diğer çarpıcı sonuç ise etkilediği grubun çoğu ergenlik döneminde olduğu görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu haberlere sosyal paylaşım sitelerinde gençler yoğun bir ilgi göstermektedir. Çok sayıda Mavi Balina hashtagi, onlarca Mavi Balina sayfası ve grubu, yüzlerce meydan okumaya katılmak istediğini ifade eden kullanıcı görülmektedir. Haberlerin olumsuz etkileri sosyal paylaşım sitelerinde açıkça görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Meydan okuma uygulamaları, videoları ve oyunları son zamanların en popüler paylaşımlar arasındadır. Her gün sosyal medyada yeni bir meydan okuma karşımıza çıkmakta ve bu meydan okumaya cevap verme hızla yayılmaktadır. Haberlerde ve sosyal paylaşımlarda basit, kendini kanıtlamaya yönelik, oyun olarak lanse edilen bu meydan okumalar göründüğü ve gösterildiği kadar şirin değildir. Özellikle ergenlik dönemindeki ve gençlikteki bireylerin yoğun ilgisini çeken bu meydan okuma etkinlikleri, bireyin zayıf yönlerine odaklanan, bireyi güçsüzleştiren, çözüm olarak kendine ve etrafına zarar verici davranışlarıda içeren etkinlikler içermektedir. Mavi Balina Meydan Okuması en çok duyulan ve tüm dünyayı etkileyen son örneklerindendir. TBMM Bilişim Teknolojik ileri Bağımlılığı Araştırma Komisyonu'na göre Türkiye'de Mavi Balina'nın 150 gencin intiharıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Meclis Haber, 2019). Bu istatistik durumun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu meydan okumaların çoğu yasal birer uygulama olmadığı için denetlenmesi ve engellenmesi de zor görünmektedir. Bu nedenlerle bireye, aileye ve topluma zarar veren bu uygulamaların önlenmesinde tek sorumluluk devlete düşmemektedir. Anneler, babalar, kardeşler, öğretmenler, komşular, arkadaşlar, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, doktorlar ve bu oyuna erişimi kolay bütün bireylerin içinde bulundukları sistemlere çeşitli görevler düşmektedir. Bu gruplara bu tür etkinlikleri anlatmak ve duyurmak da önlem için son derece önemlidir. Yapılan haberler ve verilen bilgilendirme eğitimleri bu tür meydan okumaları cezp etmeyecek şekilde olmalı, bilmeyen kişilere de öğretmemek ana hedef olmalıdır.

UNICEF (2017) ebeveynlere Mavi Balina ile ilgili birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır:

1. Bir konu hakkında doğru bilgi sahibi olmak çok önemli. Basında çıkan haberlerde bu oyunun/meydan okumanın son zamanlardaki intihar vakalarıyla ilişkili olup olmadığı kanıtlarıyla açıkça belirtilmiyor. Çocuğunuz muhtemelen Mavi Balina oyununu/meydan okumasını basının bu konuyu yoğun bir şekilde işlemesi nedeniyle biliyordur. Yine de, bu konu hakkındaki belirsizlik nedeniyle, çocukları bilgilendirmek ve herhangi bir talihsiz olaydan kaçınmak için onlarla etkileşimde kalmak gerek.

2. Çocuğunuzun internet yaşına uygun sitelere girdiğinden ve etik olmayan davranışları ya da şiddeti özendiren sitelere erişmediğinden emin olun.

3. Çocuğunuzun internete erişiminin aileyle paylaşılan ortak alandaki bir bilgisayar üzerinden olmasını sağlayın.

4. Çocuğuınuzla daha sık konuşun. İnternet dünyasını birlikte keşfedin ve internet üzerinden uygun davranışların sergilendiği aktivitelerde birlikte yer alın.

5. Çocuğunuzun kullandığı bütün elektronik aletlerde ebeveyn koruma sisteminin açık olduğundan emin olun. Ekrana bakarak geçirdiği zamanı ve faaliyetlerini gözlemleyin.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

6. Çocuğunuza rol modeli olun. Kendiniz de internet aracılığıyla yaptığınız aktivitelerin farkında olun.
7. Diğer ebeveynlerle konuşun, endişeleriniz varsa paylaşın ve çocuklarınıza yardımcı olabilmek için en iyi yöntemi birlikte bulmaya çalışın.
8. İnternette yayılan yeni akımlar hakkında bilgi sahibi olun.
9. Çocuğunuz davranışlarını yakından gözlemleyin. Ruh halinde değişiklik, iletişimde azalma, çalışma isteksizliği ve notlarda düşüş gibi beklenmedik değişimler konusunda tetikte olun. Eğer bu tür değişimler fark ederseniz, internet üzerindeki faaliyetlerini yakından izleyin, okul yetkilileriyle konuşun ya da bir psikologa danışın.
10. Eğer çocuğunuzun Mavi Balina oyununu/meydan okumasını oynadığını fark ederseniz, hemen bütün elektronik aletlerden internete erişimini kesin.
11. Yaşadığınız yerdeki polis yetkililerine haber verin ve bir sonraki önlemleri almak için onların tavsiyelerine başvurun.

Kaynaklar

"Balinaların toplu intiharı". (1998, 30 Ekim). Erişim adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/balinalarin-toplu-intihari-39045303

Higgins, S. (2017, 10 Eylül). EXPOSED: The Blue Whale challenge. Higgypop. Erişim adresi: https://www.higgypop.com/news/blue-whale-challenge/

Hindu (2017, 23 Eylül). Dragged into the deep by the blue whale. The Hindu: A national news paper. Erişim adresi: http://www.thehindu.com/news/national/dragged-into-the-deep-by-the-blue-whale/article19651720.ece

Krishnan, A. (2017, 10 Eylül). How to identify Blue Whale game, The 50-day challenge that pushes kids to commit suicide. Erişim adresi: http://www.india.com/buzz/blue-whale-game-rules-facts-how-to-identify-the-50-day-challenge-that-pushes-kids-to-commit-suicide-2442613/

Meclis Haber, (2019). TBMM Bilişim Teknolojileri Bağımlılığı Araştırma Komisyonu. Erişim adresi: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.liste?kat=3

Mukhra, R., Baryah, N., Krishan, K., Kanchan, T. (2017). 'Blue Whale Challenge': A Game or Crime? *Science and Engineering Ethics, 25*(4), DOI: 10.1007/s11948-017-0004-2

NH Web Desk. (2017, 29 Ağustos). Blue Whale suicide game now available under different names: UNESCO advisory. Erişim Adresi: https://www.nationalheraldindia.com/national/blue-whale-suicide-game-now-available-under-different-names-unesco-advisory

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"Rus 'intihar oyunu' organizatörü Philipp Budeikin suçunu kabul etti", (2017, 12 Mayıs). Erişim adresi: https://www.bbc.com/turkce/39892509

Thaploo, M. (2017, 4 Eylül). Blue Whale: Jammu techie has decoded the mystery: 5 Important Points. Erişim adresi: https://u4uvoice.com/blue-whale-jammu-techie-has-decoded-the-mystery-5-important-points/

UNICEF, (2017). FAQs Blue Whale Challenge: What Parents Need to Know. Erişim adresi: http://unicef.in/Uploads/Publications/Resources/pub_doc148.pdf Erişim tarihi: 15.12.19.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ENERJİ POLİTİKALARI VE ÇEVRE DİPLOMASİSİ BAĞLAMINDA SIFIR ATIK PROJESİ

Ömer Fuad KAHRAMAN

Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri ABD

Murad DUZCU

Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZET

Sıfır Atık Projesi, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir proje olarak 2017 yılında, 2018 yılından itibaren uygulanmak üzere ortaya atılmış bir projedir. Bu proje öncelikle devlet kurumlarından başlanarak daha sonra tüm ülke çapında atıkların en aza indirilmesini, sadece gerekli olan yerlerde gerekli miktarlarda tüketim yaparak atıkların olabildiğince azaltılmasını, atıkları çevreye zarar vermeyecek şekilde ve geri dönüştürülebilir şekilde değerlendirilmesi gibi amaçlarla ortaya çıkmıştır. Projenin Cumhurbaşkanı eşi Emine Erdoğan'ın sahiplenmesi, bu projenin çıktılarını ve elde edilen bulgu ve tecrübelerini uluslararası arenada paylaşılıyor ve aktarılıyor olması ülke içi olduğu kadar uluslararası arenada da oldukça önem verilen bir proje olduğunu göstermektedir. Sıfır Atık Projesi ile insan yaşamının, artan nüfusu, tüketim alışkanlıkları, yaşam biçimi ile bir parçası olduğu doğayı kirletmesi bir noktada en aza indirilmek, hatta engellenmek çabasındadır. Bu projenin ana hedeflerinden bir tanesi bireylerin bilinçlendirilerek var olan ve çevreye zarar verdiği öngörülen tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimlerini bir kenara bırakmaları, çevreye daha az zarar verecek bir yaşam biçimine doğru bilinçlenerek evirildikleri bir hayata ulaşmalarının sağlanmasıdır.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, Sıfır Atık Projesi ile tüketim miktarlarının asgari düzeye indirilmesi, neredeyse çevreye en çok zarar veren tüketim kalemlerinden birisi olarak değerlendirilebilecek enerji ihtiyaçlarının da sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin enerji yönetimi ve politikaları kapsamında öncelediği enerjide tasarruf edilmesi ve verimliliğin maksimize edilmesi konuları bu noktada Sıfır Atık Projesi ile uyum göstermektedir. Bir anlamda Sıfır Atık Projesi ile insanların çevresi ve doğası ile uyumlu bir hayat sürdürmeleri ve tüketim alışkanlıklarını buna uygun şekillerde biçimlendirmeleri, bir enerji politikası amacına hizmet etmesi bakımından farklı bir perspektiften değerlendirilebilmektedir. Bu çalışma, Sıfır Atık Projesi ve Enerji Politikaları bağlamında birbirinden bir anlamda ilk bakışta bağımsız görülebilecek iki konunun birbiri ile olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışmakta, bu projeyi çevre diplomasisi bağlamında değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sıfır Atık Projesi, Enerji Politikaları, Enerji Verimliliği, Enerji Yönetimi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Giriş

Türkiye'nin enerji tüketimi hızla gelişen sanayisi ve nüfusu ile birlikte giderek artmaktadır. Buna karşın enerji ihtiyaçlarının sağlıklı şekilde karşılanabilmesi için yeterli altyapı ve rezervlere sahip olma noktalarında sorunlar yaşamaktadır. Türkiye, ülke sınırları içerisinden enerji ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda yakıt kaynağına sahip olmamakla birlikte enerji üretimi konusunda hidroelektrik, rüzgar, güneş, termal ve ısı enerjisi gibi farklı kaynaklardan yararlanmak mecburiyetindedir. Bu sebeple Türkiye, temel anlamda enerji konusunda ithalata dayalı bir politika izlemek zorundadır. İthalatın ise bu enerji tüketimi mekanizması içerisinde kritik bir pozisyonu vardır. İthalata dayalı bir enerji politikası, ülke bağımsızlığı, bağımsız dış ilişkiler geliştirilmesi, ülke güvenliğinin temin edilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi, gelişim ve ilerlemenin desteklenmesi, iktisadi yatırımların tamamlanması, üretimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi gibi farklı konularda kendisini hissettirmektedir. 1973 Petrol Krizi, enerjinin ithalata dayalı olduğu durumlara bir örnek olarak, ithal kaynaklara dayanan enerji politikalarının ne denli kritik ve sorunlu bir yanının olduğunun en büyük ispatlarından birisidir.

Enerji ithalatına dayalı kalkınmanın bu yönden pek çok sorunu ve riski beraberinde getireceği açıktır. Fakat bu çalışma, ithalata dayalı olmak zorunda kalan bir enerji politikasında bir alternatif olarak enerji verimliliği ve tasarruf politikalarının geliştirilmesine odaklanmakta; bu politikaların uluslararası arenadaki yansımalarına değinmektedir. Zira ithalata dayalı bir enerji politikasında ihtiyaç duyulan enerji miktarlarının en aza indirilmesinin anlamı, daha az ithalat ve daha az maliyetli ürün ve daha istikrarlı bir kalkınma ise, az miktarlarda bulunan enerji kaynaklarının verimli şekilde değerlendirilmesi ve tasarrufu oldukça önem arz eder hale gelecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde enerji tüketiminin asgariye indirilmesi bir anlamda ülke güvenliği, bağımsızlığı, iktisadi kalkınması gibi farklı noktalara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi etkilemektedir.

Bu amaçlarla birlikte enerji kullanımı konusunda tasarruf edilmesinin tek amacı iktisadi veya siyasal karşılıklar için değildir. Aynı zamanda enerji verimliliği yönetimi, çevreci politikaların da faydasınadır. Zira halen kullanılan enerji kaynakları yüksek miktarlarda karbon içermekte ve çıkarılması ve kullanılması noktalarında çevreye ciddi zararlar vermektedir. Öyleyse enerji ihtiyacının karşılanırken asgari seviyede temin edilmesi, bunun aynı zamanda çevreye daha az zarar vereceği ve bunun olumsuz dışsallıklarıyla daha az karşılaşılacağı anlamlarına da gelecektir.

Sıfır atık projesi ile bu kritik enerji dengesinde amaçlanan, enerji ihtiyaçlarının hızla arttığı Türkiye'de enerji verimliliği ve tasarrufunun sağlanarak ülke kaynaklarının daha rasyonel tüketilmesidir sıfır atık projesi ile tüketilen enerji miktarının azaltılması ve böylelikle ithalata dayanan enerji rezervlerinin en uygun kullanımının sağlaması istenmektedir. Bunun yanı sıra sıfır atık projesinin çevresel hassasiyetler içeren amaçları da doğruladığı bilinmekte-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

dir. Daha az enerji tüketen bir toplumun idealini kurgulayan sıfır atık projesi ile insan yaşam biçiminin çevreye bıraktığı olumsuz yükün de asgariye çekilmesi istenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de yürütülen enerji verimliliği yönetimi ve çevre politikaları bağlamında Sıfır Atık Projesinin dayanaklarını analiz ederek bu uygulamalardan edinilen birikimlerin ve çıktıların diğer toplumlara iletilmesi adına çevre diplomasisi hususuna eğilmektedir. Çalışmada öncelikle Türkiye'nin enerji politikaları özetlenecek, ardından enerji verimliliği ve tasarrufunun ne olduğu; Türkiye'nin enerji politikaları bağlamında değerlendirildiğinde ne anlama geleceği tartışılacaktır. Sıfır atık projesinin bu minvalde hangi noktada durduğuna dair analizlerin ardından ise son olarak bu konuda çevre diplomasisine uzanan faaliyetler değerlendirmeye alınacaktır. Çalışma konuya dair çıkarımlardan bahsedilerek bitirilecektir.

Türkiye'nin Enerji Politikası

Enerji politikaları, piyasaya ve vatandaşların tüketimine uygun fiyatlarda, güvenli, sabit ve sürdürebilir enerji temini sağlamak için devletlerin ve hükümetlerin ortaya koyduğu enstrümanlardan oluşur (Demirbaş, 2001). Bu politikaların ülkelerin jeopolitik ve coğrafi pozisyonları, tarihi geçmişleri, lojistik uygunlukları, iktisadi gelişmişlikleri, halklarının tüketim alışkanlıkları gibi pek çok farklı etki altında şekillendiğini belirtmek gerekir. Bir ülkenin kendisine has belirlediği enerji yönetim ve politika üretim biçimleri, diğer ülkeler için farklılıklar göstermekteyken buna karşın genel olarak enerji politikalarını ve yönetimini tanımlamak mümkündür. Yani özelde Hindistan veya Kanada gibi ülkelerin enerji politikaları, Irak veya Venezüella gibi diğer ülkelerle ciddi farklılıklar göstermekteyken aslında enerji teminini sürdürülebilir, sabit, verimli, güvenli, halka yaygın şekilde ucuz ve fiyatlanabilir şekilde sunmak konusunda benzerlik göstermektedir.

Türkiye'nin enerji politikalarının temel etkenleri Türkiye'nin giderek artan nüfusu ve gelişen iktisadi refahı karşısında buna oranla artan enerji tüketim taleplerini karşılamak ve bu taleplerin karşılanmasında dışa bağımlılığın ortaya çıkardığı mecburiyet olarak sayılabilir (GİF Rapor, 2013: 5, 23). Türkiye, iktisadi atılımları karşısında enerjiye olan ihtiyacının yerli ve milli kaynaklardan giderilmesi hususunda ortaya koyduğu çabaların bu minvalde değerlendirilmesi önemlidir. Türkiye için enerjiye yönelik giderek artan taleplerin karşılanması, iktisadi sebeplerle bile hayatidir ve enerji politikalarının bu bağlamda geliştirilmesi gerekmektedir (Durmuşoğlu, 2015: 77). Temel olarak bakıldığında, Türkiye'nin enerji yönetiminde giderek artan talepleri bir taraftan verimlilik ve etkililik bağlamında azaltması ve dengelemesi gerekirken, diğer taraftan da piyasanın ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını temin etmesi gerekmektedir. Bu çıkmaz, Türkiye'nin enerji yönetiminin temel özelliğini oluşturmaktadır. Türkiye'nin enerji politikalarını şu şekilde özetlemek mümkündür (MFA, 2019):

1. Artan talep ve ithalat bağımlılığını dikkate alarak, enerji güvenliği bağlantılı faaliyetlerin önceliklendirilmesi,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevre kaygılarının enerji zincirinin her aşamasında dikkate alınması,
3. Gerekli reform ve liberalleşmenin sağlanarak şeffaf ve rekabetçi bir piyasanın oluşturulması, üretkenliğin ve verimliliğin arttırılması,
4. Enerji teknolojileri bağlantılı ARGE çalışmalarının arttırılmasıdır.

Bu çerçevede,

a) İthal edilen hidrokarbon enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazın tedariğinde kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi,
b) Yerli ve yenilenebilir enerjinin payının arttırılması,
c) Enerji verimliliğinin arttırılması,
d) Nükleerin enerji sepetimize dâhil edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda, Türkiye'nin enerji politikalarının en önceliklilerini (madde 1 ve 2) ithalata ve çevreye dayalı bir enerji tedarik zincirinin hassasiyetinde kurulduğu görülecektir (Apak, Atay ve Tuncer, 2019: 6, Çepik, 2015). Buradan hareketle gerçekleştirilmesi planlanan amaçlar arasında enerji güvenliğinin ve arzının teminat altına alınması (Erşen ve Çelikpala 2019: 585-586) kadar enerji verimliliğinin (madde c) artırılmasına (Kaygusuz, 2003: 1673) da pay verilmiştir (Adaçay, 2014: 93-94).

Enerji Verimliliği ve Tasarrufu

Enerji verimliliği basit manada bir işi gerçekleştirirken veya bir işin gerçekleştirilmesi sağlanırken aynı görevi yerine getirmek için daha az enerji kullanmak anlamına gelir. Diğer yönüyle aslında yani enerji israfını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Shove, 2017). Enerji verimliliği çeşitli faydalar sağlar: sera gazı emisyonlarını azaltmak, enerji ithalatına olan talebi azaltmak ve maliyetlerimizi ev ve ekonomi genelinde azaltmak. Yenilenebilir enerji teknolojileri de bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olurken, enerji verimliliğini artırmak, fosil yakıtların kullanımını azaltmanın en ucuz ve en sık kullanılan yoludur.

Türkiye'nin enerji politikaları içerisinde enerji evrimliliği kendisine oldukça özel bir alan bulmuştur. Enerji temininin, kullanılmasının ve tedarikinin ekonomiye olan yükünün azaltılması, enerjiye ulaşımın ve arz güvenliğinin sağlanması, enerjide dışa bağımlı olmanın yaratacağı risklerden kaçınmanın sağlanması, çevreci endişeler kapsamında karbon emisyonun düşürülmesi adına düşük karbonlu ekonomiye geçişin sağlanması gibi amaçları içermektedir (UEV Eylem Planı, 2018: 11). Bu kapsamda enerji verimliliğinin yeri, temel sacayakları arz güvenliği, yerlileştirme ve öngörülebilir piyasa oluşturma olan enerji politikalarının dışa bağımlılığı azaltması öngörülmektedir (UEV Eylem Planı, 2018: V). Bu alanların tamamı 2007 yılında çıkarılan Enerji Verimliliği Kanunu (no 5627) ile yasal ve idari boyutlarıyla hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Sıfır Atık Projesi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sıfır Atık kelime kökeni, kavram olarak ilk kez 1973'te Paul Palmer tarafından Kaliforniya'da ortaya atılmıştır. "Sıfır Atık Sisteminin" ilk kez kurulduğu zamandan bu yana sıfır atık için farklı tanımlar ve tabirler geilşitirilmiş olmasına rağmen genelde ifade ettiği anlam enerji ihtiyaçlarının sınırlandırılması adına en az kaynak harcayarak ve harcanan kaynakların geri dönüşümü sağlayarak enerji verimliliğini maksimum seviyeye çıkarmaktır (OECD, 2015).

Sıfır Atık Projesi, sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir proje olarak 2017 yılında, 2018 yılından itibaren uygulanmak üzere ortaya atılmış bir projedir. Bu proje öncelikle devlet kurumlarından başlanarak daha sonra tüm ülke çapında atıkların en aza indirilmesini, sadece gerekli olan yerlerde gerekli miktarlarda tüketim yaparak atıkların olabildiğince azaltılmasını, atıkları çevreye zarar vermeyecek şekilde ve geri dönüştürülebilir şekilde değerlendirilmesi gibi amaçlarla ortaya çıkmıştır. Sıfır Atık Projesi "israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını, atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek atık oluşumunun engellenmesi veya minimize edilmesi, atığın oluşması durumunda ise kaynağında ayrı toplanması ve geri kazanımının sağlanmasını kapsayan atık yönetim" (Sıfır Atık Projesi, 2019) sisteminin adıdır.

Sıfır Atık Projesi, artan nüfus ve tüketim ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskıyı en aza indirmek niyetiyle ortaya atılmıştır. Proje, sınırlı kaynakların artan ihtyaçlara yetişemediği ve giderek artan enerji ve kaynak tüketimi doğrultusunda dünya ekosisteminin ve dengesinin bozulduğu günümüz dünyasında tüketime dayalı insan yaşam felsefesini etkilemek ve değiştirmek amacındadır. Bu minvalde doğal kaynakların ve bu kaynaklardan elde edilen enerjinin verimli, etkin, etkili ve tasarruflu kullanılmasının önemi daha da artmaktadır. Sıfır Atık Projesi, enerji tüketiminden geri dönüşümüne kadar olan süreci enerji ve kaynak kayıplarının azaltılmasını amaçlayan bir yönetim süreci olarak tanımlanırken bireysel, kurumsal veya kamusal bölge ve sınırlar içerisinde uygulanması beklenmektedir. Böylelikle belli avantajların sağlanması öngörülmektedir (Sıfır Atık Projesi, 2019):

a) Verimliliğin artması,
b) Temiz ortam kaynaklı olarak performansın artması,
c) İsrafın önüne geçildiğinden maliyetlerin azaltılması,
d) Çevresel risklerin azalmasının sağlanması,
e) Çevre koruma bilincinin kurum bünyesinde gelişmesine katkı sağlandığından çalışanların "duyarlı tüketici" duygusuna sahip olmasının sağlanması,
f) Ulusal ve uluslararası pazarlarda kurumun "Çevreci" sıfatına sahip olmasının sağlanması, bu sayede saygınlığının arttırılmasıdır.

Bu kapsamda Sıfır Atık Yönetim Sistemlerinin kurulması çevre hassasiyetine değinen, sürdürülebilir iktisadi bir temelin tesisi edilmesi, enerji güvenliğinin ve jeostratejik bağımsızlığın koruma altına alınması ve enerji arz-talep dengesinin kalkınma yolunda kurulmasının mümkün hale gelebilmesi gibi farklı hedefleri de içeren bir şemaya sahiptir. Buna dair yasal

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yükümlülükler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Sıfır Atık Yönetmeliği ile kendisine vücut bulmuş ve bürokratik ve yasal karşılıkları da kurulmuştur.

Çevre Diplomasisi

Diplomasi, oldukça basit manasıyla ülkeler arasında yaşanan sorunların çözümlenmesinde kullanılan politika yoludur. Fakat modern dünya klasik diplomasi argümanlarının yanına yenilerini eklemekte oldukça hevesli gözükmektedir. Çevre diplomasisi de bunlardan birisi sayılabilecektir.

Çevre kirliliği gibi bir sorunu ele alalım. Çevre kirliliği, hangi ülkenin onu ortaya çıkardığına bağlı kalmaksızın tamamıyla doğal şartlar altında onu ortaya çıkaran ülkenin sınırlarını aşacak şekilde gelişme gösterebilir. Bir kez sınırları aşan bu tarzda bir problem başka ülkeleri de etkilemeye başladığında ortaya ikinci bir sorun daha çıkacaktır. Çevre sorununu ortaya çıkaran ülke, çevre sorununu ortaya çıkarırken aynı zamanda bundan belli miktarda kendisine fayda temin edecektir. İkinci sorun, çevre sorununu ortaya çıkaran ülkenin soruna rağmen faydayı tek başına temin etmesinde yatacaktır. İşte çevre diplomasisi, faydalar ve zararlar denkleminde ortaya çıkan uluslararası sorunlara ülkeler arasında bir çözüm bulmak ve denge kurmak amacıyla ilk kez 1970'lerde İsveç ve Kanada gibi asit yağmurlarından etkilendiklerini iddia eden ülkelerin savunuculuğunda ortaya çıkmıştır (Caroll, 1988: 2).

Fakat burada değinilmesi gereken bir husus daha vardır ki, ülke sınırlarını geçerek artık ülkeler arası olmuş bir sorunun uluslararası arenada kendisine ifade bulabilmesi için bu sorundan etkilenen ülkelerin bu sorundan haberdar ve şikâyetçi olmaları gerekmektedir. Ortaya çıkan zararlardan şikâyetçi olmayan ülkelerin çevre diplomasisine dâhil olduklarına rastlanmamaktadır (Caroll, 1988: 5). Çevre diplomasisi, ülkelerin bir araya getirilerek karşılıklı sorunlarını çözüme kavuşturacaklarını düşünme bağlamında ortaya çıkmış ve BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde gerçekleştirilen etkinlikler ve toplantılarla (1992 Rio Konferansı, 1992 Kyoto Zirvesi gibi) kendisine somut ifade alanları bulmuştur (Gülmez ve Top, 2018: 75).

Çevre diplomasisinin temel uluslararası alanlarından en önemlisi, farklı konular etrafında ülkeleri bir araya getirse dahi sürdürülebilir kalkınma olarak göze çarpmaktadır (Çatal ve Doğan, 2018: 23). Sürdürülebilirlik kelimesinin anlamı, daha derin incelenmeye ihtiyaç duysa dahi kısaca sadece ekonomik bağlamında ele almamak gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomide ve diğer sektörlerde temel gereksinimlerin karşılanmasını sağlayacak sektörlerde üretimin ve bunun devamlılığının sağlanmasını önceler. Bunun yanında çevresel faktörlerin ve kaynak temininin sağlama alındığı, yani bir anlamda yenilenemeyen enerji kaynaklarından faydalanmak yerine yenilenebilir olanlarını tercih edildiği; yenilenemeyen kaynaklarda ise tasarrufun ve verimliliğin ön plana çıkarıldığı bir sistemin inşa edilmesinden bahsetmektedir. Nihayet kalkınma, eğitim, adalet, güvenlik, gibi konularda fırsat eşitliği, hesap

 ISBN: 978-625-7029-53-7

verebilirlik, şeffaflık, demokratik gelişmişlik gibi konularda istikrarın ve düzenin sağlanması konularında da etkili olmayı öngörmektedir (Harris, 2000).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Sıfır Atık Yönetiminde uluslararası arenada gerçekleştirilen topaltılar ve Sıfır Atık Yönetim sisteminin sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirilebilen yönleri anlam kazanmaktadır. Bu minvalde Emine Erdoğan'ın himayelerinde gerçekleştirilen Sıfır Atık Projesi, Türkiye'de "en büyük çevreci hareket" olarak tanımlanmaktadır ve Türkiye'nin tecrübeleri uluslararası seviyede çevre diplomasisinin bir aracı olarak anlatılmaktadır (hürriyet.com, 2019; Baykan, 2019). Bu proje altında 25 bin kuruma sıfır atık yönetim sistemi kurulmuş ve 4 milyon ton atığın geri dönüşümü sağlanmıştır. 2023 yılında 81 ilin tamamında Sıfır Atık Projesine geçilmesi hedeflenmektedir. Böylece 20 milyar TL tasarruf sağlanırken 100 bin kişiye istihdam alanı oluşturulması ve 42 milyon ağaç kurtarılacağı öngörülmektedir (csb.gov.tr, 2019).

Sonuç

Sıfır Atık Yönetimi, Türkiye'nin son döneminde öne çıkan politikalarından birisi olarak enerji verimliliği, enerji verimliliği, enerjide arz- talep dengesinin kurulması, enerji tasarrufunun sağlanması, sürdürülebilir kalkınma, enerji bağımlılığının yaratacağı olumsuz etkilerin en aza indirilmesi, çevre kirliğinin minimize edilmesi gibi amaç ve niyetler taşımaktadır. Bu şekilde değerlendirildiğinde Sıfır Atık Projesi ve Yönetimi, bireysel ve kurumsal bilinçlenmenin gerekli şekilde sağlanmasının ardından Türkiye'nin enerji strateji ve politikalarında önemli değişiklere yol açacak gözükmektedir. Uluslararası bağlamında Türkiye, atık yönetimi ve geri dönüşümden elde edeceği enerji tasarrufunda kendisine ciddi bir potansiyel elde etmiş gözükmektedir. Bunun yanında gelişmekte olan ekonomisi ve iktisadi yaşamı ile çevreci bir şekilde kalkınmayı, olabilecek olumsuz dışsallıkları en aza indirgemeyi amaçlayan politika hedefleri ile motive gözükmektedir.

Türkiye'nin izlediği hassas dengeli enerji politikası ve yönetimi ile Sıfır Atık Projesi ve yönetimi ile iddia edilen ve amaçlanan hedefler arasında açık bir uygunluk gözükmektedir. Bu minvalde Türkiye'nin enerji ve çevre diplomasisini birbirleri ile bağlantılı değerlendirmek gayet mümkündür.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynakça

2. Sıfır Atık Zirvesi'nde dünyada sıfır atık yönetimi konuşuldu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/2-sifir-atik-zirvesinde-dunyada-sifir-atik-yonetimi-konusuldu-41369855 Erişim: 09.12.2019

Adaçay, F. R. (2014) Türkiye İçin Enerji ve Kalkınmada Perspektifler, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 6, no 2, s. 87-103

Apak, S., Atay, E., & Tuncer, G. (2017). Renewable hydrogen energy and energy efficiency in Turkey in the 21st century. International Journal of Hydrogen Energy, 42(4), 2446–2452.

Baykan (2019) Emine Erdoğan BM'de Türkiye'nin 'Sıfır Atık' tecrübesini anlattı, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/emine-erdogan-bmde-turkiyenin-sifir-atik-tecrubesini-anlatti/1594346

Çepik, B. (2015). Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde Türkiye'de yenilenebilir enerji politikaları / Renewable energy policies in the framework of sustainable development (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirbaş, A. (2001). Energy balance, energy sources, energy policy, future developments and energy investments in Turkey. Energy Conversion and Management, 42(10), 1239–1258. doi:10.1016/s0196-8904(00)00109-6

Doğan ve Çatal (2018) Yeni Diplomatik Yöntemler: Çevre Diplomasisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, N. 40, s. 16-31

Durmuşoğlu, Sercan (2015) Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Komşu Ülkeler ile Uluslar arası İlişkilerine Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler YL Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Aralık.

Enerji Verimliliği Kanunu, Kanun no 5627, Resmi Gazete, Sayı 26510.

Erşen, E., & Çelikpala, M. (2019). Turkey and the changing energy geopolitics of Eurasia. Energy Policy, 128, 584–592. doi:10.1016/j.enpol.2019.01.036

GİF Global İlişkiler Forumu Çalışma Grubu Raporu (2013) 21. Yy'da Türkiye'nin Enerji Stratejisi: Belirsizlikler, Yapısal Kırılmalar ve Bazı Öneriler, Mega Basım Yayın, İstanbul.

Gülmez S. ve Top B. (2018) Realist Dış Politikanın Liberalizm ile İmtihanı: Çin'in Çevre Diplomasisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), s. 72-85

Harris, Jonathan M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development, Tufts University Global Development and Environment Instıtute, Working Paper 00-04.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaygusuz, K. (2003). Energy policy and climate change in Turkey. Energy Conversion and Management, 44(10), 1671–1688. doi:10.1016/s0196-8904(02)00170-x

OECD (2015) Environment at a Glance 2015 OECD Indicators, OECD Publishing, https://dx.doi.org/10.1787/9789264235199-en

Shove, E. (2017). What is wrong with energy efficiency? Building Research & Information, 46(7), 779–789.

Sıfır Atık Projesi, https://sifiratik.gov.tr/sifir-atik/sifir-atik-nedir, Erişim: 08.12.2019

Sıfır Atık Yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı 30829.

Sıfır Atık Zirvesi İkinci Kez Çevreye Duyarlı Kesimleri Buluşturdu, https://csb.gov.tr/sifir-atik-zirvesi-ikinci-kez-cevreye-duyarli-tum-kesimleri-bulusturdu-bakanlik-faaliyetleri-29635, Erişim: 08.12.2019

UEV, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2018) TC Enerji ve tabii Kaynaklar Bakanlığı, https://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fUlusal+Enerji+Verimliliği+Eylem+Planı.pdf

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÖZEL SEKTÖRDE ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA DAİR SORUNLARI-DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN
Dicle Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Diyarbakır / TÜRKİYE

Dr. Gaye MAT ÇELİK
Türkiye İstatistik Kurumu
Zonguldak/ TÜRKİYE

Evin ANĞAY YILDIRIM[1]
Dicle Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Diyarbakır / TÜRKİYE

ÖZET

Uzun çalışma saatleri, asgari ücretlendirmeleri ve düşük prim ödemeleri ile bilinen özel sektördeki kadınlar iş hayatında toplumsal konularla ilgili sorunlar yaşamaktadır. Bu çalışma, Diyarbakır'da özel sektörde çalışan kadınların toplumsal hayata dair sorunlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaca ulaşmak için Diyarbakır ilinde ikamet eden, özel sektörde çalışan 190 kadına tesadüfi olmayan kolayda örneklem yöntemi (elverişlilik örneklemesi) ile ulaşılarak anket yapılmıştır. Çalışmamızda, kadın girişimcilerin deneyimlerine odaklanılarak toplumsal alandaki sorunlarına toplumsal cinsiyet ve toplumsal ayrımcılık bağlamında yer verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Kadınların İşgücüne Katılımı, Kadınların Karşılaştığı Sorunlar.

THE PROBLEMS OF SOCIAL LIFE OF WOMEN WORKING IN PRIVATE SECTOR-SAMPLE OF DIYARBAKIR PROVINCE

ABSTRACT

Women in the private sector, known for their long working hours, minimum wages and low premium payments have problems with social issues in business. This study was carried out to determine the problems of women working in the private sector in Diyarbakır related to social life. In order to achieve this aim, 190 women residing in the private sector working in the province of Diyarbakir were interviewed using a non-random sampling method (convenience sampling). In this study, we focused on the experiences of women entrepreneurs and try to include their problems in the social field in the context of gender and social discrimination.

Key Words: Women, Gender, Female Labor Force Participation, Women 's Problems.

[1] **Evin ANĞAY YILDIRIM (2019)** Dicle Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü yükseklisans tezinden yararlanılmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Ülkemizde nüfusun yarısına yakınını meydana getiren kadınlar, gerek işgücü yönünden gerekse toplumsal hayat açısından erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Kadınların toplum hayatının ve çalışma hayatının getirilerinden ne kadar yararlandığı ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeyi ile orantılıdır. Kadınlar toplumların pek çoğunda erkek bireylerin gerisinde kalmaktadır (Kakıcı, Emeç ve Üçdoğruk, 2007:21).

Çalışma hayatı, toplum hayatının başka alanlarında varlık göstermenin ön koşulu olarak görülmektedir. Nitekim çalışma hayatının bireye kazandırdığı "statü, gelir, sosyal ilişkiler, sosyal güvence, sendikal örgütlenme, yönetime katılma" gibi imkanlar aracılığıyla bireylerin toplum içerisinde yer edinmeleri için gerekli olan süreçler hakkında bilgi vermektedir (Çakır, 2008:26).

Gelenekçi anlayış, kadınların esas ve birincil görevi olarak anneliği ve çocuk bakımını öne sürmektedir. Kadınların görevleri sadece çocuk yetiştirmekle bitmemekte kadın aynı zamanda aile ilişkilerinin, toplum ilişkilerinin de iyi bir şekilde sürdürülmesinden sorumlu tutulmaktadır. Fakat burada fark edilemeyen konu; çalışma hayatı içerisinde olmayan kadının toplumun diğer alanlarından da kopuk bir şekilde yaşadığı gerçeğidir. Bu nedenle, kadınlar bir konuda karar verilirken fikirlerini limitli bir şekilde dile getirmekte bu da onların toplumsal hayatlarında silik ve güçsüz olmalarına neden olmaktadır. Böylece zamanla kendi ile ilgili kararları bile alamayacak düzeyde etkisiz kadınlar ortaya çıkacaktır (Adaman ve Keyder, 2006:6).

Cinsiyet işin yapılmasını etkileyen bir etken olmamakla birlikte geleneksel cinsiyet rolleriyle birlikte çalışma hayatına etki eden karmaşık kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma hayatında cinsiyet ve cinsiyet rollerinin bütün taraflarıyla ortaya konulabilmesi için 1960'lı yıllardan günümüze sıkça tartışılan toplumsal cinsiyet ve toplumsal ayrımcılık kavramlarının irdelenmesi gerekmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardır; toplumsal cinsiyet ise, toplumun bu farklılıkları bir toplumsal sisteme dayandırmasıdır (Hill, 2003:12).

Her toplum bireylerden meydana gelir ve toplum varlığını devam ettirebilmek için bir takım kültürel değerler meydana getirir. Bu oluşum içerisinde kadın ve erkeğe ait roller ise önemli bir yer almaktadır (Yılmaz, 2007:143). Bir başka ifadeyle, insanlar dişi veya erkek cinsiyeti ile doğarlar fakat yetiştirilirken toplumun cinsiyetlerine ait beklediği roller hususunda kız veya erkek çocuk olmayı öğrenerek büyürler (Terzioğlu ve Taşkın, 2008:125).

Toplumsal cinsiyet toplumun bireyi nasıl tanımladığı; yaşanılan zaman, coğrafya ve kültüre göre değişkenlik gösteren farklı cinsiyetlere sahip insanlardan beklenen sosyal roller, davranışlar ve fiziksel görünümün tümünü ifade eder. Bu tarafıyla toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik olarak kadın ve erkek olma ile kadın ve erkek olmanın psikolojik ve sosyo-kültürel uzantıları arasındaki farkı ifade etmektedir (Harlak, 2000: 109).

Doğuştan gelen kadın ve erkek cinsiyeti ile alakalı özellikler, içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından zaman içerisinde yeniden yorumlanarak yapılandırılmaktadır ve toplumun kadın ve erkekten beklentileri de buna göre şekil almaktadır. Ancak toplumun kadın ve erkek cinsiyetinden bu beklentisi her toplumda değişkenlik göstermektedir. Biyolojik cinsiyetin aksine, birbirinden farklı kültürler temelinde meydana gelen toplumsal cinsiyet anlayışları ve uygulamaları değişkenlik gösterebilmekte ve değişebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti her zaman içinde üretip süregeldiği siyasi ve kültürel kesişme noktalarından ayrı tutarak değerlendirmek imkansızlaşır (Butler, 2008:46) .

Toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıklar değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü ile ilgili değerler, beklentiler, yargılar ve roller yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet, yaşanılan zamana, yere ve kültüre göre farklılıklar gösteren, farklı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

cinsiyetlerdeki insanlardan beklenmekte olan norm ve değer yargılarıyla ilintili olarak sosyal rol ve davranışların yanında fiziksel görünüm ile bütünleşen bir terimdir. Bunlara, içinde bulunduğumuz kültürde aileyle beraber başlayan uzun bir dönemin sonunda modeller gözleyerek ve öğrenerek sahip oluruz. Yani kadın ya da erkek olmamız doğuştan ve doğaldır. Kadınlığı ve erkekliği nasıl yaşayacağımız ise "kültür tarafından belirlenir" anlayışı hakimiyet kazanmıştır (Tunç, 2014:612).

Toplumsal cinsiyet kavramı toplum tarafından dayatılan ve beklenilen, erkeklik ve kadınlıkla ilişkilendirilmiş sosyal ve kültürel normları içermektedir. Sosyalleşmeden ve sosyal bağlamdan çıkarılan kavramın toplumdaki yansıması kadına ve erkeğe atfedilen rollerden meydana gelir. Bu roller bütün toplumlarda kodlanmış olan davranışları işaret etmektedir. Her kültürün kabul ettiği cinsiyet kimlikleri vardır. Kültürlerin sosyal normları bir erkeğe ve kadına nasıl görünmeleri, davranmaları ve birbirleri ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini gösterir (Cheng 1997: 296).

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet kavramı ile bağdaştırılan soruların içeriğinde şiddet, taciz/tecavüz vakaları ile çalışma hayatında karşılaşma durumları da değerlendirilmiştir. Açıkça dile getirilememekle birlikte kadın çalışanların çalıştıkları işyerinde tacize maruz kalmaları da çalışma hayatlarının önündeki engellerden ve sorunlardan biridir. Yapılan bazı araştırmalar, erkek çalışanların da cinsel tacize maruz kaldığını tespit etmiş olsa da kadın çalışanların bu konudan daha çok muzdarip olduğu bir gerçektir (Smolensky, 2003:12). Kadın çalışanlar terfi almaları gerektiği zamanlarda erkek çalışanlar tarafından cinsel tacize maruz kalmaktadır. Böyle bir duruma maruz kalan kadın çalışanlar çözümü işe gelmemekte veya istifa etmeyi tercih etmektedir (Mardin ve Torun, 2000:49). Çalışma yaşamında cinsel tacize maruz kalan çalışan bireyler işinden olmak, alacağını tahsil edememek, toplumun kendilerinin yanlış anlaması endişesi ve çekincesiyle kendilerini taciz eden kişi veya kişileri şikâyet etmemektedirler (Özbey, 2000:56).

Toplumsal Ayrımcılık

Ayrımcılık, toplumsal yaşamın tüm alanlarında rastlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde çok farklı nedenlerden dolayı ve farklı görünümler içerisinde yaşanan ayrımcılığın temelinde "ben" ve "öteki" ayrımı yatmaktadır (Karataş, 2002).

Ayrımcılık, bireylerin yalnızca belli bir grubun üyesi olması nedeniyle olumsuz muameleyle ve davranışlarla karşılaşmaları, ait oldukları gruptan dolayı toplumsal kaynaklara eşit bir şekilde ulaşmalarının önüne geçilmesi gibi durumların meydana gelmesidir (Jones, 2002:8).

Ayrımcılık, en basit ifadesiyle; herhangi bir kamu yararı ya da mantıklı bir neden söz konusu olmaksızın, bir bireye, benzer durum ve şartlardaki diğer bireylerden farklı ve eşit olmayan bir muamele yapılması demektir (Çelenk, 2010:211).

Ayrımcılık kavramı, esas ve yaygın olarak, insanlar arasındaki eşitlik fikri ve ilkesinden doğmaktadır. Gerek hukuksal gerek insani olarak üzerinde bir söz birliği bulunduğu varsayılan bu ilke, her insanın doğuştan eşit olduğudur. İnsanlar, dünyanın neresinde, hangi ten rengiyle, hangi cinsiyet ya da cinsel yönelimle, hangi etnik kökene, dine, mezhebe ait olarak doğarlarsa doğsunlar, insan olmak bakımından eşittirler (Göregenli, 2012:18).

Kadınlar dünyada büyük bir nüfusu oluşturduğu halde hayatın çeşitli alanlarında hak ettikleri yerde olamamaktadırlar. Kadınları koruyacağı düşünülen pek çok yasal düzenleme yapıldığı halde hala kadın evinde oturmalı görüşüne hakim olan ve kadınların geri planda kalmasını isteyen görüş devam etmektedir. Kadınlara karşı yapılan cinsiyet ayrımcılığının; kadınların sahip olduğu biyolojik farklılıklardan ve toplumsal rollerden kaynaklandığı savunulmaktadır. Evdeki sorumlulukların tamamen kadınlara yüklenmesi kadınların çalışma hayatında geride kalmalarına ve etkisiz olmalarına neden olmaktadır (Acar, 2017:9).

Toplumsal yaşam göz önünde bulundurulduğunda cinsiyete dayalı ayrımcılığın ilk olarak kadınların hane içerisindeki çalışmalarının değerlendirilmediği veya eksik değerlendirildiği; ikincisi, kadının ev dışında ücretli çalışsa da ev işleri ile ilgili yükümlülüklerinin devam ettiği;

 ISBN: 978-625-7029-53-7

üçüncüsü, çalışma hayatına daha sonradan katılan kadınların, kendileri için tanımlanmış görevleri yapmak durumunda bırakıldığı olgusu ile karşılaşılmaktadır. Bu durum ‘‘kadınlara göre iş’’ ve ‘‘erkeklere göre iş’’ ayrımını ortaya çıkarmıştır (KSSGM, 2009a).

İş yaşamının her alanında ortaya çıkan cinsiyete dayalı ayrımcılık ilk olarak ‘‘işe alım’’ aşamasında gerçekleşmektedir. Günümüzde bazı pozisyonlara kadın çalışan alımında kota uygulanması ya da kadınların başvurularına kapalı olması yasal hakların genişletilmesiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat işe alım sürecinde kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını engelleyememiştir. İş yaşamında kadınlara sağlanan ‘‘ücretli doğum izni, süt izni, kreş bulundurma zorunluluğu vb.’’ haklar, işverenlerin kadın çalışan tercih etmemelerine neden olmaktadır (Bilgin, 2012:45).

Avrupa Birliği ülkelerinde de cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapıldığına dair izler görülmektedir. Bunun en çok görüldüğü ülke Estonya iken neredeyse hiç görülmediği ülke ise Slovenya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği ülkelerinin çoğu cinsiyet ayrımcılığına dayanan uygulamalarla mücadele edebilmek adına stratejik planlar hazırlamıştır. Bu ülkeler eylem planlarıyla; kadınlara eğitim hayatında eşitlik sağlanması, çalışma hayatında ve aile hayatında çeşitli olumlu düzenlemeler yapılmasını hedeflemişlerdir. Yine bir başka AB ülkesi olan Finlandiya 2006-2015 yıllarını kapsayan ücret eşitliğini amaçlayan bir program hazırlamış ve kadın çalışanlar ile erkek çalışanlar arasında bulunan ücret farkının %15-%20 oranında düşürülmesi amaçlanmıştır (Güner vd., 2014: 62).

3. Araştırmanın Bulguları

3.1. Araştırmanın Örneklemi: Diyarbakır ilinde ikamet eden, Diyarbakır Merkez'de yer alan ve özel sektörde çalışan kadınların karşılaştıkları sorunların belirlenebilmesi amacıyla yapılan araştırmada evrenin sayısının tam olarak kestirilebilmesinin mümkün olmaması nedeniyle bu çalışma için saptanan örneklem büyüklüğüne göre çalışma gerçekleştirilmiş olup tesadüfi olmayan kolayda örneklem yöntemi (elverişlilik örneklemesi) ile Diyarbakır ilinde yaşayan, Diyarbakır Merkez'de özel sektörde istihdam eden 190 kadın üzerinden çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, kadınlara demografik değişkenler dahil toplam 20 soru yöneltilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi : Araştırmada öncelikle herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmaksızın literatürden yararlanılarak araştırmacı tarafından belirlenen değişken grubunun sınıflandırılması amacıyla faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi;

- Birbirleri ile ilişkili veri yapılarının birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürülmesi,

- Bir olguyu etkileyen değişkenlerin gruplanması,

- Bir olguyu ya da olayı açıkladıkları varsayılan değişkenlerin gruplanması yoluyla ortak faktörlerin ortaya koyulması

amaçlanmakta olup bu konuda başvurulan bir yöntemdir.

Faktör analizinin uygulanabilmesi için öncelikli olarak bazı ön koşulların sağlanması gerekmektedir.

1. adımda; faktör analizine tabi tutulacak soru kağıdı sayısının, soru sayısından fazla olması gerekir. Çalışmamızda 190 örneklem ve 20 soru yer almakta olup bu kısıt sağlanmıştır.

2. adımda; KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Kadın Çalışanların Toplumsal Sorunları Adequacy) örneklem yeterlilik ölçütünün ve küresellik derecesinin (Barlett’s Test of Sphericity) yeterli düzeyde olması gerekir. Çalışmamızdaki ölçekler için KMO’nun 0,60’dan yüksek olması ve küresellik testinin derecesinin de anlamlılığının 0,001 olması, örneklemin yeterli olduğunu ve araştırma verilerinden anlamlı faktörlerin elde edilebileceğini bize göstermektedir (Lamm ve Lewis, 1999: 13).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İlgili adımlara ilişkin koşullar sağlandıktan sonra, değişkenler arasında faktörlere ait yüklerin varyansları maksimize edilerek faktör sayısının azaltmasının amaçlandığı varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi uygulanmaktadır. Faktör analizinin değerlendirilmesinde ilk aşama olan "KMO-Örneklem Uygunluğu" değerleri ile verilerin homojen bir dağılım gösterip göstermediği; Barletts Testi ile de faktör analizinin dayandığı korelasyonların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı değerlendirilmiştir. Verilerin homojen bir dağılım sergilediğinin söylenebilmesi için yapılan KMO örneklem uygunluğu değerleri,

- $0{,}00 \leq \alpha < 0{,}40$ ise ölçek güvenilir değildir;
- $0{,}40 \leq \alpha < 0{,}60$ ise düşük güvenirliktedir;
- $0{,}60 \leq \alpha < 0{,}80$ ise ölçek oldukça güvenlidir;
- $0{,}80 \leq \alpha < 1{,}00$ ise ölçek yüksek derecede güvenlidir

diyebiliriz (Akgül ve Çevik, 2005, s.435).

Her bir değişkenin toplam çözüme katkı sağlayıp sağlamadığı veya önerilen çözüm üzerinde olumsuz etkiye sahip olup olmadığını belirlemek için Anti-Image korelasyon matrisine bakılarak sonuç test edilmiştir. Matrisin sonucuna göre 0,50'nin üzerindeki değişkenlerin toplam çözüme katkı sağladıkları görülmüştür. 0,50 kritik değerinin altında kalan değişkenler ise analizden çıkarılmıştır. Korelasyonların anlamlı olduğunun iddia edilebilmesi için Barlett's Test değerlerinin anlamlılık seviyesinin 0.05'den küçük olması gerekmektedir.

Yapılan bu çalışmada, faktör analizi sonucunda kadınların toplumsal hayatta karşılaştığı sorunlar ölçeğinde iki alt faktör olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Her bir faktör için en yüksek faktör yükü alan maddeler tespit edilmiş ve bu maddelerin ortak özelliklerinden hareketle faktörlere isimler verilmiştir. Bu faktörlerden ilki toplumsal cinsiyete dayalı sorunlar, ikincisi ise toplumsal ayrımcılığa dayalı sorunlar olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 1. Kadınların Toplumsal Hayatta En Çok Karşılaştığı Sorunlar

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Sorunlar	Şiddet (İş hayatında duygusal, sözel, fiziksel, digital şiddete maruz kalma)
	Taciz ve tecavüz
Toplumsal Ayrımcılığa (Cinsiyet Temelli) Dayalı Sorunlar	Cinsiyet ayrımcılığı (İş hayatında erkeklere öncelik verilmesi,...)
	Özgür olmama (İş hayatında kadının özgürlüğünün erkeğin denetiminde olması.)
	Küçümsenme (Küçümseyici söylemler.)
	İkinci sınıf insan muamelesi görme (Erkeklere öncelik verilmesi)
	Eşitsizlik (İşe almada, terfi ve atamalarda, hizmet içi eğitimlerde, ücret ve çeşitli ödemelerde eşitsizlik)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kadınların toplumsal hayata ilişkin sorunlarına yönelik olarak temel boyutları belirlemek amacı ile toplam 7 adet değişkenden oluşan bölüme temel bileşenler yöntemi ile varimax rotasyonlu faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda toplam varyansın %44,028'ini açıklayan 7 faktör elde edilmiştir. Faktör sayısı belirlenirken yaygın olarak kullanılan yöntem özdeğeri 1'den yüksek olan faktörlerin dikkate alınmasıdır. Araştırma verilerine betimleyici faktör analizi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

uygulayabilme koşulunu gösteren KMO (örneklem yeterlik ölçütü (0,771 yani "oldukça güvenli") ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi (Barlet's Testi; p<,000) yeterli düzeydedir. Faktörlerin güvenilirliğini gösteren Cronbach Alpha değeri 075 ve 0,78 olup, literatürde önerilen kabul edilebilir güvenilirlik düzeyindedir. Bunun yanı sıra faktörleri oluşturan değişkenler, ait oldukları faktöre yüksek değerlilikte yüklendiği ve tüm maddelerin ait oldukları faktörlerdeki maddelerle diğer faktörlerdeki maddelere oranla daha yüksek korelasyon katsayısına sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, her bir faktörün temsil ettiği boyutun diğer faktörlerden bağımsız şekilde ölçebileceğini göstermektedir.

Faktör analizinde, regresyon analizinin tersine, değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi aranır. Değişkenler arasında korelasyon azaldıkça, faktör analizinin sonuçlarına olan güven o denli azalır. Aralarında korelasyon ilişkisinin çok güçlü olduğu değişkenler genellikle aynı faktör içinde olacaktır. Bunun bir sonucu olarak da, bu değişkenlerin, içinde bulundukları faktörle de ilişkileri güçlü olacaktır (Nakip, 2003:407). Yapılan faktör analizi sonucunda iki faktör belirlenmiştir. Tablo 1'deki toplam varyans sonuçlarına göre; açıklanan toplam varyans, dönüşümünden önceki ve sonraki özdeğerleri göstermekte ve iki faktörün çıktığı görülmektedir. İlk faktör toplam varyansın %22,905'ini, ikinci faktör toplam varyansın %21,123'ünü açıklarken, iki faktörün açıkladığı toplam varyans %44,028 olmaktadır. Bu, faktör analizi sonucu yapılan iki faktörlü sınıflandırmanın yani değişkenlerin iki kümede birikmesinin başarısının % 44 olduğu anlamına gelmektedir. Bu rakam faktör analizi için normal bir değerdir. Dönüşümlü faktör yükleri hesaplanan maddelerin yapılan analiz sonucunda kadınların toplumsal sorunlarına yönelik ölçeğin 7 madde ve 2 boyuttan oluştuğu görülmektedir ve Tablo 2'de özetlenmektedir.

Tablo 2. Toplumsal Sorun Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yükleri				**Açıklanan Varyans**	**Cronbach's**
Madde No	**Faktör 1**	**Faktör 2**	**Faktör 3**	**Faktör 4**		**Alpha**
TS2	0,802					
TS3	0,71				22,905	0,75
TS1		0,861				
TS4		0,832				
TS5		0,75			21,123	0,78
TS6		0,744				
TS7		0,722				

3. Sonuç

Bu çalışmada özel sektörde çalışan kadınların toplumsal hayatta yaşadıkları sorunların tespit edilmesinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi yoluyla bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Ölçeğin güvenirliliğini ve geçerliliğini test etmeye yönelik hazırlanan ölçme aracının kadın çalışanların toplumsal sorunlarının belirlenmesinde etkili olan faktörleri ölçmeye uygun olduğu gösterilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde; kadın çalışanların toplumsal sorunlarının ortaya koyulmasında şiddet, cinsiyet ayrımcılığı, eşitsizlik kriterlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra şiddet, özgür olamama, küçümsenme, ikinci sınıf muamele görme etkenlerinin de etkili olduğu görülmektedir. Kadın çalışanların iş hayatında toplumsal alandaki sorunları toplumsal ayrımcılığa ve cinsiyete dayalı ayrımcılık konularında ve sorunlarında toplanmakta olup bu iki

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sorun birbirini besler niteliktedir. Şöyle ki; toplumsal ayrımcılığa maruz kalan kadın çalışan toplumsal cinsiyete dayalı sorunlar yaşamaktadır ve bu sorunlar olduğu sürece özel sektörde çalışan kadınlar ancak işgücü piyasasındaki boşlukları doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

ACAR, E., **Kadın İş Gücüne Yönelik Ayrımcılık Sorunu: Bursa Serbest Bölgesi Örneğinde Kadın Yöneticilerin Karşılaştıkları Ayrımcılık Uygulamaları** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2017.

ADAMAN, F., KEYDER, Ç., **Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006 Raporu**, http://ec.europa.eu/ employment_social/ social_inclusion/docs/2006 /study_turkey_tr.pdf (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

AKGÜL, A., ÇEVİK, O. (2005); İstatistiksel Analiz Teknikleri, Emek Ofset, Ankara.

BİLGİN, M. H., **Türkiye'de İşsizliğin Yapısal Analizi**, Öneri Dergisi, Cilt: 5, Yıl: 9, Sayı: 19, Ocak, İstanbul, 2003.

BUTLER, J., **Cinsiyet Belası Feminist Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev: Başak Ertür, Metis Yayınları, 2008.

CHENG, H., **Holding up Half of the Sky: A Sociocultural Comparison of Gender-Role Portrayals in Chinese and US Advertising, International Journal of Advertising**, 16 (4), 1997.

ÇAKIR, Ö., **Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması**, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.25-47.

ÇELENK, S., **Ayrımcılık ve Medya**, (Ed. B. Çaplı ve H. Tuncel) Televizyon Haberciliğinde Etik, Ankara: Fersa Matbaacılık, 2010.

GÖREGENLİ, M., **Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar** (Ed.KenanÇayır, MügeAyhan Ceyhan), Bilgi Üniversitesi Yayınları , 17-27, İstanbul , 2012.

GÜNER, T., USLAN, U. ve ÇİÇEK, Ö., **Türkiye ve Avrupa Biriliği'nde Kadın İstihdamının Karşılaştırmalı İncelenmesi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 5(10): 55-75, 2014.

HARLAK, H., **Önyargılar, Psikososyal Bir İnceleme**, İstanbul: Sistem, 2000.

HILL, B., **Bizans İmparatorluk Kadınları (1025-1204) İktidar, Himaye ve İdeoloji**, Çev. Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, s.12, 2003.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

JONES, M., **Social Psychology of Prejudice, Pearson Education**, New Jersey, s.8, 2002.

KAKICI, H., EMEÇ, H., ÜÇDOĞRUK, Ş., **Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 5, ss: 20-40, 2007.

KARATAŞ, K., **Özürlülere Yönelik Ayrımcılık ve Ayrımcılıkla Savaşım**, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, Cilt.2 Sayı.1, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet .Y.O., Ankara, 2002.

KSSGM (Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü), **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık,** T.C. Başbakanlık KSS Gen. Müd. Yayını Ankara, 2009a.
LAMM, R., LEWIS, R. (1999), The Interpersonal Relationship in Doctoral Supervision Paper Presented at Aare-Nzare Conference, 29 November-2 December, Melbourne.

MARDİN, N. Bekata, A. ve Torun, M. **Sağlık Sektöründe Kadın**, T. C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Miüdürlüğü. Ankara, 2000.

NAKİP, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZBEY, E., **Cinsel Tacize Karşı Yargıtay Desteği,** Kadınlar Dünyası, 2000.

SMOLENSKY, E. ve KLEİNER, B. H., **How Top Revent Sexual Harassment in the Work Place,** Equal Opportunities International, 22 (2): 59-67, 2003.

TERZİOĞLU, F. ve TAŞKIN, L., **Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları**,**C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**. 12, 2, 62-67, 2008.

TUNÇ, H., **Toplumsal Cinsiyet FarklılaşmasıÜzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Erkeklerin Küpe Takması Örneği**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c: 7. s: 33, ss: 608-624, 2014.

YILMAZ, R. A., **Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı: 1960-1990 Yılları Arası Milliyet Gazetesi Reklamlarına Yönelik Bir İçerik Analizi,** Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 4, s.143-155, 2007.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

POST KEYNESYEN İKTİSADIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Hüsnü BİLİR

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü

Post Keynesyen iktisat son derece heterojen bir yapıya sahip olsa da, post Keynesyen iktisatçıları bir araya getiren temel özelliğin neoklasik iktisadın reddedilmesi olduğu söylenebilir. Post Keynesyen iktisatçılar geleceğin belirsiz olduğu kabul etmekte ve rasyonel beklentiler varsayımını gerçeklere aykırı olarak telakki etmektedirler. Bu nedenle, post Keynesyen iktisatçılara göre, yapılan analizlerde tarihsel ve kurumsal süreci göz ardı etmek gerçek dünyayı dışlamaktır. İktisadi eyleyenlerin kararları, çevresindeki bireyler ile olan etkileşim, içerisinde yaşadığı toplum ve eksik bilgiden kaynaklanan hatalar vasıtasıyla şekillenmektedir. Toplum, iktisadi eyleyenin öngörüleri ve çıkarımları ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan ekonomik sistem, her birinin kendine özgü dinamikleri olan toplumsal sistemlerin bir parçasıdır. Bu çalışmanın amacı da post Keynesyen iktisadın bilhassa dengesizlik ve belirsizlik üzerine kurulu olan ve tarihsel ve kurumsal faktörler ile iktisadi alan arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulayan analizini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Post Keynesyen iktisat, Dengesizlik, Belirsizlik, Tarihsel ve organik iktisadi sistem.

1. GİRİŞ

Post Keynesyen iktisadın temelleri yirminci yüzyılın ilk yarısında atılsa da, bilhassa 1970'li yıllardan sonra ön plana çıkmaya başladığı söylenebilir. Post Keynesyen iktisadın, çok heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Hamouda ve Harcourt (1988: 2) bu heterojen yapıyı üç gruba ayırmaktadır. İlk akım Marshall'dan direkt olarak etkilenen ve Keynes'in *A Treatise on Money (Para Üzerine Bir Deneme) (1930)* ve *The General Theory of Employment, Interest and Money (İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi) (1936)* eserlerini başlangıç noktası olarak alan Sidney Weintraub, Paul Davidson, Victoria Chick, Jan Kregel ve Hyman Minsky gibi Post Keynesyenlerden oluşmaktadır (bu grup fundamentalist Keynesyenler olarak da adlandırılmaktadır). Bu grup temel olarak belirsizliğin rolü ve paranın temel özellikleri üzerinde durmuştur. İkinci akım, Karl Marx'a kadar gitmekte ve özellikle Piero Sraffa'nın etkisinde olan efektif talep ilkesini uzun dönem analizi ile uyumlaştırmaya çalışan Pierangelo Garegani, Krishna Bharadwaj, John Eatwell ve Luigi Pasinetti gibi iktisatçıları içermektedir. Üçüncü akım ise, Marx vasıtasıyla Kalecki'ye dayanmaktadır. Bu akım, Kalecki'nin Marx'ın yeniden üretim şemalarını gerçekleşen sorunların üstesinden gelmek için uyarlaması yoluyla Joan Robinson ve onun takipçilerine kadar uzanmaktadır[1].

[1] Diğer yandan, literatürde genellikle Cambridge'deki post-Keynesyenler birinci kuşak post-Keynesyen olarak, Amerikan post-Keynesyenleri ise ikinci kuşak post-Keynesyenler olarak ele alınmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bununla birlikte, post Keynesyen iktisatçıların Keynes'in, karar verme sürecinde belirsizliğin rolünü vurgulamak, makroekonomik olay ve kavramlara mikro temeller sağlanabileceği fikrini reddetmek, zamanın, kurumların ve tarihin önemini vurgulamak, Kalecki'nin ve diğer Keynesyenlerin görüşlerini geliştirmek, bu görüşleri Keynes'in *Genel Teori*'si etrafında genişletmek ve Keynesyen devrimi tamamlamak gibi üzerinde anlaştıkları belli müşterek noktalar bulunmaktadır (Davidson, 1980; Sawyer, 1988; Arestis, 1990; Dow, 1992).

Post Keynesyen iktisadın en ayırt edici özelliği ise, neoklasik iktisada karşı çıkmasıdır. Örneğin Eichner'e (1985: 51) göre, "post Keynesyen teorinin ne olmadığını söylemek, ne olduğunu söylemekten daha az tartışmalıdır. Post Keynesyen teori neoklasik teori değildir." Benzer şekilde Hodgson'a (1989: 96) göre de post Keynesyen iktisat, "belli temel noktalar üzerindeki bir mutabakat ya da anlaşmadan ziyade, neoklasik teoriden hoşlanılmaması"yla tanımlanmaktadır. Bu bakımdan post Keynesyen iktisadın birleştirici özelliği neoklasik iktisadın reddedilmesidir ve post Keynesyen iktisatçılar kendilerini neoklasik iktisada bir tepki şeklinde negatif anlamda tanımlamaktadırlar (Sawyer, 1988: 1; Arestis, 1990: 222; Dow, 1992: 176).

Post Keynesyenler, neoklasik iktisada karşı çıkarken, alternatif üretmek için Keynes'in yazılarına dönmekte ve daha gerçekçi firma ve birey davranışları üzerinde durmaktadırlar. Bu çerçevede tam bilgi, marjinal maliyetlere dayalı fiyatlandırma, rasyonel iktisadi birey ve rasyonel beklentiler gibi varsayımları reddetmektedirler (Fontana ve Gerrard, 2004: 620). Bu bağlamda, Post Keynesyen çalışmaların amaçları şu şekilde sıralanabilir (Chick, 1995: 20):

- Keynes'in, Kalecki'nin ve diğer Keynesyenlerin görüşlerini geliştirmek,
- Bu görüşleri Keynes'in *Genel Teori*'si etrafında genişletmek,
- Keynesyen devrimi tamamlamak.

2. POST KEYNEYSEN İKTİSADIN TEMEL ÖNERMELERİ

Post Keynesyen iktisat okulunun ana önermeleri ise, dengesizlik, ergodik olmayan sistem, organiklik, tarihsel süreç, kurumların önemi, belirsizlik ve para arzı yaklaşımı olarak özetlenebilir.

2.1. Dengesizlik

Post Keynesyenlere göre gerçek ekonomilerde uzun dönemde dahi gözlenen durum dengesizliktir. Kısa dönemde dengesizliklerin asıl nedeni, beklentilerin belirsizlik ortamında oluşmasından dolayı tutarlı ve istikrarlı bir yatırım fonksiyonunun olmamasıdır (Gram ve Walsh, 1983: 537-550). Uzun dönemde denge, beklentiler gerçekleşmediği takdirde ulaşılması güç olan bir takım kurumsal faktörler (gelir dağılımı, yatırım politikaları, ücret politikaları, mali koşullar gibi) tarafından belirlenmektedir. Uzun dönemde bu faktörlerin bir arada denge için gerekli koşulları gerçekleştirmesi güçtür ve bu koşullar gerçekleşse bile ulaşılan dengenin tam istihdam dengesi olması tamamen tesadüfidir.

2. 2. Belirsizlik Ortamı ve Karar alma Süreci

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Belirsizlik konusu post Keynesyen iktisat içerisinde önemli bir yer tutmakta ve temel belirsizlik koşullarının bütün ekonomiyi kuşattığı ileri sürülmektedir (Williams ve Findlay, 1986: 33). Post Keynesyenlere göre, gerçek dünyada bireyler geçmiş bilgilerden hareketle geleceğe yönelik tahminler yaparken mevcut tüm bilgileri elde edememe güçlüğüyle karşı karşıyadırlar. Yaşanmış tarihsel örneklerden hareketle geleceğin görülebileceğini, ekonomik sürecin tutarlılık ve düzenlilik içinde devam edeceğini varsaymak gerçekçi değildir. Bireylerin herhangi bir seçiminin bütün olası sonuçlarını açıkça belirleyebilmeleri ve bütün olası beklentilere ilişkin tercihlerini sıralayabilmeleri oldukça zordur.

Bu nedenle, post Keynesyen iktisatçılar bireylerin mekanik bir şekilde ele alındığı neoklasik iktisadı şiddetli bir şekilde eleştirmektedir (rasyonel birey, gelecekteki bütün olayları tahmin edebilir veya bir olasılık dağılımı kullanarak mevcut bütün alternatiflerin gösterimini yapabilir veya bütün mevcut bilgileri birleştirerek beklentiler oluşturabilir). Onlara göre, dünyanın belirsizliği içinde ekonomik birimlerin hareketlerinin altında yatan rasyonalite anlayışı önemli ve gereklidir. Ancak neoklasik modellerde varsayılan aşırı rasyonalite anlamsızdır. Post Keynesyenlere göre, bireyler geleneklere ve mantıklı bir rasyonellik kavramına başvurabilirler. Burada da Herbert Simon'un "sınırlı rasyonalite (bounded rationality)" olarak bilinen "prosedürel rasyonalite (procedural rationality)" kavramı ön plana çıkmaktadır. Rasyonalite, aslında bilinemez gelecek tarafından sınırlandırılmıştır. Sınırlı bilgi, azaltılamaz belirsizlik ve sınırlı yetenekler de optimizasyon davranışını zorlaştırmaktadır. Post Keynesyenler ayrıca bireylerin karmaşık hesaplamalardan ve düşüncelerden kaçındıklarını ve bu nedenle de, birçok kararlarını o dönemdeki kurallara, geleneklere ve alışkanlıklara dayanarak aldıklarını ileri sürmektedirler.

Post Keynesyen iktisatta belirliliğin reddedilmesinin altında yatan nedenlerden birisi neoklasik iktisadın kabullendiği doğa kanunlarının kabul edilmemesidir. Neoklasik iktisatta ekonominin de aynen doğa olaylarında olduğu gibi belirli kanunlar altında işlediği ve bundan dolayı iktisadi ortamda hem olayların tekrar ettiği hem de belirli nedenlerin hep belirli sonuçlara yol açtığı kabul edilmektedir. Ancak post Keynesyenler, iktisadın sosyal bir bilim olduğunu ve sosyal bilimlerde de fen bilimlerindeki gibi kanunların işlemediğini belirtirler. Eğer iktisat bir sosyal bilim ise ve doğa kanunları gibi kanunları yok ise iktisadi sistem bir bütün olarak ontolojik belirsizliğin egemenliği altında olacaktır. Dolayısıyla tam istihdam, piyasa güçlerinin kaçınılmaz bir sonucu değildir. Efektif talep, sistemin tam istihdama doğru yönlendirilmesi için yeterli olmayabilir. Belirli etkiler veya güçler her zaman aynı sonuçları vermez. Ancak sistemdeki belirli içsel etkilerin her zaman belirli sonuçları vereceği kabul ediliyorsa, o zaman ontolojik değil epistemolojik belirsizlik söz konusudur. Epistemolojik belirsizlik neoklasik iktisadın benimsediği belirsizliktir. Yani olasılık hesapları ile geleceğe dair bazı değerler tahmin edilebilir.

2.3. Ergodik Olmayan Süreç (Sistem)

Ontolojik ve epistemolojik belirsizlik kavramları Davidson tarafından geliştirilen ergodik ve ergodik olmayan süreç kavramlarıyla da ilişkilendirilebilir. Ergodik süreçler, zaman ve alan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ortalamalarının birbirine eşit olduğu stokastik süreçlerdir ve durağanlık bu süreçlerin temel özelliğidir. Durağan süreçler içerisinde iktisadi olaylar sanki zaman içinde ortalamaları takip ediyormuş gibi algılanmaktadır ki, bu durumda iktisadi ajanların ortalamaları takip etmeleri kolaydır. Bundan dolayı, ergodik süreçlerde rasyonel beklentiler mümkündür. Ayrıca, ergodik bir sistemde, karar vericilerin yönettiği ve birimlerin bu gerçeği anlayabildiği dışsal bir ekonomik gerçeğin var olduğu varsayılmaktadır. Bu dışsal ekonomik gerçek, değiştirilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Bu nedenle, bütün gelecek hareketleri ve değişiklikleri, sistemin temel parametreleri tarafından önceden belirlenmiştir ve bireyler tarafından değiştirilemez. Ergodik sistemde, geçmiş, şimdi ve geleceğin gerçekleri stokastik ve stokastik olmayan sistemlerde önceden bellidir (Arestis, 1997: 36).

Ergodik olmayan süreçlerde ise, zaman serilerinden elde edilen ortalamaların birbirine eşit olması söz konusu değildir; mutlak belirsizlik vardır. Bu durumda da rasyonel beklentiler geçerliliğini yitirmektedir. Gerçek hayattaki iktisadi ortam da ergodik olmayan süreçlerin hâkimiyeti altındadır (Yavuz ve Tokucu, 2006: 152).

Post Keynesyen iktisattaki belirsizlik kavramı da ergodik olmayan bir süreçtir. Gelecekte ne olacağı, ekonomideki bireylerin davranışlarının etkileşimi sonucunda ortaya çıkacaktır. Zamanın sadece tek yönlü olduğunu ifade eden bu yaklaşıma göre, şimdiki zaman içerisinde meydana gelen bir olay, geçmiş dönemdeki bir dizi mevcut ve değiştirilemez olaylar serisinde başlamış olabilir. Bu olaylar dizisi şimdi ile gelecekteki sonuçları etkileyebilir. Bu açıdan, tarihsel zaman bağlamında gelecek belirsizdir. Dolayısıyla, ekonomik sistemin, zaman boyunca değiştirilemez bir geçmişten, belirsiz ve istatistiksel olarak tahmin edilemez bir geleceğe doğru hareket etmesi; geçmiş ve şimdiki piyasa verilerinin geleceğin sonuçlarıyla ilgili yeteri kadar doğru sinyaller veremeyeceğini ifade etmektedir (Davidson, 1994: 17).

Dolayısıyla dünya belirsizlikler üzerine kuruludur. Belirsizliğin olduğu bir dünyada ise, beklentilerin ekonomik sonuçlar üzerinde çok önemli bir rolü bulunmaktadır. İktisadi kararlar sürekli olarak karar vericilerin beklentilerinden etkilenir ve bu beklentiler, iktisadi aktörlerin sahip olduğu geçmişe ait deneyimler veya bilgi birikimi tarafından biçimlendirilir. Bunun yanı sıra, farklı bireyler ve gruplar aynı ekonomik durumlara farklı açılardan yaklaştıkları için, beklentileri ve kararları da farklılık gösterebilir. Bu nedenle, post Keynesyenler, beklentilerin bu heterojen yapısının ekonomik süreçte önemli bir rol oynadığını vurgulayarak, ileride olacak olayların tam olarak tahmin edilemeyeceğini belirtirler. Ayrıca ergodik olmayan bir sistemde, dışsal ekonomik gerçek belirsizdir ve bu nedenle gelecek, gruplar ve hükümet faaliyetleri tarafından değiştirilebilir ve yaratılabilir (Arestis, 1992: 91; Arestis, 1997: 36).

Kısacası, ergodik süreçler epistemolojik belirsizliğin olduğu süreçlerdir ve sistem ergodik ilişkilerce yönetilir. Dolayısıyla gelecek, olasılık hesaplamaları ile öngörülebilir. Ancak ergodik olmayan süreçlerde ontolojik belirsizlik vardır ve ne objektif ne de sübjektif olasılık hesaplamaları ile geleceğin öngörülmesi mümkündür (Yavuz ve Tokucu, 2006: 152-153).

2. 4. Organik İktisadi Sistem

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Post Keynesyen iktisat ekonomik süreçlere neoklasiklerin atomistik yapısının aksine organik açıdan bakmaktadır. Atomizm, ekonomik yapının tüm unsurlarını ayrılabilir ve değişmez olarak ele alır. Bu doğrultuda, serbest piyasa sisteminde bireylerin karını maksimize, riskini minimize eden etmeye çalışan bireylerin kendi çıkarları peşinde koşmaları toplumun refahını da *pareto optimum*a getirmekte ve piyasanın yararına olmaktadır. Bu çerçevede, *homo economicus* da, rasyonel beklentiler felsefesi temelinde şekillendirilmiş bir ajandır ve görünmez el metaforunun gerekliliklerinden birisidir.

Bunun tersine, organik bakış açısından insan doğası gereği daha karmaşıktır ve bireyler atomistik varlıklardan ziyade sosyal varlıklardır. Özellikle bireysel davranışlar, toplumsal veya grup düzeyinde belirlenen alışkanlıklara ve adetlere uymaktadır (Dow, 1991: 184-185). Neoklasik yaklaşımın önemli varsayımlarından birisi olan rasyonel birey, belirsizliğin hâkim olduğu ve sosyal olguların hesaba katıldığı bir ekonomi için geçersiz ve idealistik bir önerme haline gelmektedir. Post Keynesyen iktisatta, iktisadi eyleyenin kararları, çevresindeki bireyler ile olan etkileşim, içerisinde yaşadığı toplum ve eksik bilgiden kaynaklanan hatalar vasıtasıyla şekillenmekte olduğunu varsaymaktadır. Toplum, iktisadi eyleyenin öngörüleri ve çıkarımları ile yakından ilişkilidir. Keynesyen hayvansal güdüler de bu karar verme aşamasına dâhil edilmektedir ve birey, yatırım kararlarını toplum ile etkileşimi çerçevesinde vermektedir. Post Keynesyen iktisadi ajan yaklaşımı birey-toplum eksenlidir ve organiklik yaklaşımı da bu eksene dayanmaktadır.

Post Keynesyenler ekonomiyi dinamik alt sistemlerin modelleştirilmiş bir grubu olarak görmektedir. Her bir alt sistem diğer bütün alt sistemlerle ilişki halindedir; onları etkilemekte veya onlardan etkilenmektedir. Bu açıdan ekonomik sistem, her birinin kendine özgü dinamikleri olan toplumsal sistemlerin bir parçasıdır (Arestis, 1992: 90).

2. 5. Tarihsel Bir süreç Olarak İktisadi Sistem

İktisadı sosyal bilimlerin bir parçası olarak ele alan Post Keynesyenler bütün olarak açık bir teorik sistem öngörmektedir. Süreci önemsemeyen kesin tahminler yapmak yerine süreçlerle eğilimleri ve olası olaylar zincirini tahmin etmekle ilgilenen Post Keynesyen sistemde birey, konuyla ilgili bütün değişkenleri bilemez. Kurumları ve gelenekleri ile toplumsal sistem gelişir ve sistem bireyler tarafından değiştirilmektedir (Dow, 1991: 185).

Analizin odaklandığı nokta ise, bu grupların tarihsel zaman içerisindeki davranışlarıdır. Geçmiş değiştirilemediğinden ve gelecek de bilinemediğinden dolayı, hem geçmiş hem de gelecek şimdiki zamanı önemli ölçüde etkilemektedir (Arestis, 1992: 89). Bu nedenle, Post Keynesyenlere göre, yapılan analizlerde tarihsel süreci göz ardı etmek gerçek dünyayı dışlamaktır.

2. 6. Kurumların Önemi

Post Keynesyenlere göre, neoklasik iktisatta göz ardı edilen ekonomik ve politik kurumlar gerçek dünyanın ekonomik sonuçları üzerinde çok önemli roller oynamaktadır. Neoklasik teoride mal ve finans piyasaları üzerinde etkileri olmayan kurumların teorik olarak neredeyse

 ISBN: 978-625-7029-53-7

hiçbir önemi bulunmamaktadır. Ancak geleceğin belirsiz olduğu ve olayların zaman içinde yer aldığı gerçek dünyada, ekonomik ve politik kurumlar hem etkilidirler hem de ekonomik sonuçların belirlenmesinde rol oynarlar. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik grupların yönettiği kurumsal çerçevenin önemi ortaya çıkmaktadır (Arestis, 1992: 89).

2. 7. Paranın Rolü

Post Keynesyen iktisatçılara göre para, ekonomi içerisinde nötr değildir ve reel etkileri vardır. Örneğin, geleceğin belirsizliğinden dolayı, insanlara güven sunduğu için daha çok para ve likit varlıklar talep edilmekte ve artan likidite talebi reel sermaye varlıklarının da dahil olduğu daha az likit varlıkların fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır.

Para arzının içselliği yaklaşımı, post Keynesyen analizde baskın bir konumda yer almaktadır. Para arzının piyasada yer alan birimlerce (bankacılık sistemi) belirlenmesi, yani talep yanlı olması, Post Keynesyen iktisatta para arzının içsel olarak algılanmasına neden olmaktadır. Ayrıca Post Keynesyenlere göre, piyasadaki belirsizlik çerçevesinde parasal üretim ekonomisi tanımı belirginleşmiş ve para zamanlar arası bir araç haline gelmiştir. Para, tarihsel süreç içerisinde bir mübadele aracı ve belirsizliğe bağlı olarak şekillenen beklentilerin oluşmasına yardımcı olmaktadır.

3. SONUÇ

Post Keynesyen iktisadın, çok heterojen bir yapıya sahip olsa da, post Keynesyen iktisatçıların Keynes'in, Kalecki'nin ve diğer Keynesyenlerin görüşlerini geliştirmek, bu görüşleri Keynes'in *Genel Teori*'si etrafında genişletmek ve Keynesyen devrimi tamamlamak gibi üzerinde anlaştıkları belli müşterek noktalar bulunmaktadır.

Ancak post Keynesyen iktistçıların en belirgin özelliği neoklasik iktisada karşı çıkmalarıdır. Neoklasik iktisadın tanımladığı ekonomi soyutlamaya, mübadele ekonomisi kavramına ve nokta zaman anlayışına dayanmaktadır ve para bu ekonomi içerisinde önemsizdir. Post Keynesyenlerin önerdikleri ekonomi anlayışı ise somut gerçeklerle ilgilidir. Parasal üretim ekonomisi kavramına ve tarihsel zaman anlayışına dayanmaktadır. Para burada bir tül değildir ve üretimin başından sonuna kadar her aşamada vardır. Neoklasik iktisat içerisinde her şey bilinebilir ve belirsizlik yoktur, olsa bile sorun değildir; Post Keynesyen iktisatta ise her şeyin bilinmesi imkânsızdır ve belirsizlik hâkimdir.

Post Keynesyen iktisat okulunun ana önermeleri ise, dengesizlik, ergodik olmayan sistem, organiklik, tarihsel süreç, kurumların önemi, belirsizlik ve para arzı yaklaşımı olarak sıralanabilir. Post Keynesyenlere göre, gerçek ekonomilerde uzun dönemde dahi gözlenen durum dengesizliktir. Bu noktadan hareketle, geleceğin belirsiz olduğu kabul edilmekte ve rasyonel beklentiler varsayımını gerçeklere aykırı olarak telakki edilmektedir. Post Keynesyenlere göre, gerçek dünyada bireyler geçmiş bilgilerden hareketle geleceğe yönelik tahminler yaparken mevcut tüm bilgileri elde edememe güçlüğüyle karşı karşıyadırlar. Yaşanmış tarihsel örneklerden hareketle geleceğin görülebileceğini, ekonomik sürecin tutarlılık ve düzenlilik içinde devam edeceğini varsaymak gerçekçi değildir. Bireylerin herhangi bir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

seçiminin bütün olası sonuçlarını açıkça belirleyebilmeleri ve bütün olası beklentilere ilişkin tercihlerini sıralayabilmeleri oldukça zordur. Geçmiş değiştirilemediğinden ve gelecek de bilinemediğinden dolayı, hem geçmiş hem de gelecek şimdiki zamanı önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu nedenle, post Keynesyenlere göre, yapılan analizlerde tarihsel ve kurumsal süreci göz ardı etmek gerçek dünyayı dışlamaktır. İktisadi eyleyenlerin kararları, çevresindeki bireyler ile olan etkileşim, içerisinde yaşadığı toplum ve eksik bilgiden kaynaklanan hatalar vasıtasıyla şekillenmektedir. Toplum, iktisadi eyleyenin öngörüleri ve çıkarımları ile yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, post Keynesyen iktisatçıların iktisadi eyleyen analizi birey-toplum eksenlidir ve organiklik yaklaşımı da bu eksene dayanmaktadır. Bu açıdan ekonomik sistem, her birinin kendine özgü dinamikleri olan toplumsal sistemlerin bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

Arestis, P. (1990). Post Keynesianism: A New Approach to Economics, *Review of Social Economy*, 48(3): 222-246.

Arestis, P. (1992). *The Post Keynesian Approach to Economics*. Aldershot: Edward Elgar.

Arestis, P. (1997). *Money, Pricing, Distribution and Economic Integration*. London: Macmillan.

Chick, V. (1995). Is There a Case for Post Keynesian Economics?, *Scottish Journal of Political Economy*, 42(1): 20-36.

Davidson, P. (1980). Post Keynesian Economics: Solving the Crisis in Economic Theory, *The Public Interest, Special Edition*, 151-173.

Davidson, P. (1994). *Post Keynesian Macro Economic Theory (A Foundation for Succesful Economic Policies for Twenty-First Century)*. Aldershot: Edward Elgar.

Dow, S. C. (1991). Keynes's Epistemology and Economic Methodology, *Working Papers Series*, 90(1), University of Stirling, Division of Economics.

Dow, S. C. (1992). Post Keynesian School, in Mair, D. and Miller, A. (eds), *Comparative Schools of Economic Thought*, Aldershot, Edward Elgar.

Eichner, A. S. (1985). *Towards a New Economics: Essays in Post Keynesian and Institutionalist Theory*. London: Macmillan.

Fontana, G. and Gerrard, B. (2004). A Post Keynesian Theory of Decision Making Under Uncertainty, *Journal of Economic Psychology*, 25(5): 619-637.

Gram, H. and Walsh, V. (1983). Joan Robinson's Economics in Retrospect, *Journal of Economic Literature*, 21(2): 518-550.

Hamouda, O. and Harcourt, G. (1988). Post Keynesianism: From Criticism to Coherence?, *Bulletin of Economic Research*, 40(1): 1-33.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hodgson, G. M. (1989). Post Keynesian and Institutionalism: The Missing Link, in Pheby, J. (Ed.), *New Directions in Post Keynesian Economics* (pp. 94-123). Aldershot: Edward Elgar.

Sawyer, M. (1988). *Post Keynesian Economics*. Aldershot: Edward Elgar

Williams, E. and Findlay, M. (1986). Risk and the Role of Failed Expectations in an Uncertain World, *Journal of Post Keynesian Economics,* 9(1): 32-46.

Yavuz, S. ve Tokucu, E. (2006). Post Keynesyen İktisat ve Belirsizlik, *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 21(1): 147-161.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ემოციის გამომხატველი ენობრივი საშუალებები შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“

რუსუდან საღინაძე,
ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი,
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)
r_saginadze@yahoo.com

(Prof. Dr. Rusudan Sağinadze
Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet üniversitesi,
Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü
r_saginadze@yahoo.com)

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ კაცობრიობის მაღალ ზნეობრივ იდეალებს ეძღვნება. სიკეთე, სიყვარული, მეგობრობა, ერთგულება, თავდადება სამშობლოსათვის, ბედნიერება... – აი, ის, რისკენაც ისწრაფვიან პოემის გმირები. იდეალებისაკენ მიმავალ გზაზე ყველა თანასწორია, განურჩევლად წარმომავლობისა, წოდებისა, იერარქიისა. პოემის პერსონაჟები სხვადასხვა ქვეყნის შვილები არიან. ისინი ერთად იბრძვიან სიკეთის, მშვიდობისა და ბედნიერების მოსაპოვებლად. არაბი რაინდი ავთანდილი თავს არ ზოგავს, ტოვებს სამშობლოს, საყვარელ არსებას – თინათინს და მიდის განსაცდელში მყოფი უცხო მოყმის, ინდოელი ვეფხისტყაოსანი ჭაბუკის – ტარიელის დასახმარებლად. ორივე რაინდის გამარჯვებისთვის ზრუნავს მულღაზანზარელი მეფე ფრიდონი. როგორც ავტორი გვამცნობს, „მათ, სამთა გმირთა მნათობთა, სჭირს ერთმანერთის მონება“.

პოემისათვის დამახასიათებელია განწყობილებათა მონაცვლეობა: ერთმანეთს ენაცვლება მხიარულება და სევდა. „რა მოაქვს ასეთ მონაცვლეობას? ეს ქმნის ფსიქოლოგიურ რიტმს და სიახლის მუდმივ განცდას. ამას მოაქვს ერთფეროვნების დაძლევა. ერთფეროვნების დაძლევის კანონზომიერება კი ესთეტიკური კანონზომიერებაა... რუსთაველი ამ მხრივ ადამიანის შინაგანი ბუნების დიდ ცოდნას ემყარება. ის ხედავს, რომ დიდ სიხარულს ბუნებრივად მოსდევს დიდი სევდა. დიდი

 ISBN: 978-625-7029-53-7

მწუხარების დროსაც ადამიანი ცდილობს, როგორმე თავი დააღწიოს მას“ (სირაძე რ., 1982: 199-200).

„ვეფხისტყაოსანი“ ადამიანის შინაგანი სამყაროს, გრძნობათა და ემოციათა ასახვის საუკეთესო ნიმუშია. ხშირად ეს მიიღწევა ისეთი სიმბოლოების მოხმობით, როგორიცაა, მაგალითად, მზე და მთვარე. მიუთითებენ, რომ: „მზისა და მთვარის სიმბოლო პერსონაჟთა არა მარტო ფიზიკურ სილამაზეს, ბრწყინვალებასა და აღმატებულებას გამოხატავს, არამედ მათი შინაგანი სამყაროს, ემოციური ბუნების ჩვენებას ემსახურება. ქაჯეთიდან დახსნილი ნესტანი **მზეებრ** ბრწყინდება და მწუხარების, განსაცდელის, შეჭირვების სიმბოლო – მთვარე უკან იხევს და ბოროტების დამარცხებისა და სიკეთის გამომზევებისას მას მზის სახეხატი ენაცვლება. ქაჯეთის ციხის აღების შემდეგ ფრიდონმა და ავთანდილმა „მას **მზესა** მისცეს სალამი...“; მათ ნესტანი – „**მზე** მოეგება პირითა ტურფითა, მოცინარითა“ (გონჯილაშვილი ნ., „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): (http://www.nplg.gov.ge/gsdl/cgi-bin/library.exe?).

როცა განწყობილება იცვლება, სამყაროს სინათლე აკლდება. ნესტან-დარეჯანის გათხოვების შესახებ თათბირის შემდგომ „ტარიელისაგან ნესტანის სახების აღქმა სრულიად განსხვავებულია მანამდე არსებული მისი ხედვისაგან: „არცა მზე ჰგვანდა, არც მთვარე, ხე ალვა, ედემს ხებული“, – ამბობს გმირი. ამ ხილვაში ტარიელმა ნესტანის მანამდე უცნობი გრძნობადემოციური სამყარო შეიცნო“ (იქვე).

ადამიანთა ცხოვრება ყოველთვის როდია ია-ვარდით მოფენილი. ზოგჯერ ნარ-ეკალიც იჩენს თავს, მაგრამ ამქვეყნად უცვლელი არაფერია: მწუხარებას მაინც სიხარული სძლევს, ბოროტებას – სიკეთე, სიმწარეს – სიტკბო, უბედურებას – ბედნიერება... თითოეულ მათგანს შესაბამისი განცდა და ემოცია ახლავს. „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ცხოვრებაც ამგვარ მონაცვლეობასა და განცდებზეა აგებული, რაც გენიალურად გადმოსცა პოემაში შ. რუსთველმა უმშვენიერესი ქართული ენის გამომსახველობითი საშუალებების მოშველიებით. პოემის პერსონაჟთა განწყობილება იცვლება სიტუაციურად, რაც ყველა შემთხვევაში გამოხატულია ემოციურად და შესაბამისი ენობრივი საშუალებებით. მაგალითად, არაბეთის მეფის – როსტევანის მიერ უცხო მოყმის სანახავად მისულ მსახურებს ტარიელმა არც მოუსმინა, ხმაც არ გასცა: „არცა დააგდო ტირილი, არცა რა გაიგონა მან,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

არცა გახლიჩა ბაგეთათ თავი **ვარდისა კონამან“.** ტარიელი მწუხარეა. იმდენად დიდია სატრფოს – ნესტან-დარეჯანის – გადაკარგვით გამოწვეული განცდა, რომ მას არაფრის გაგონება არ სურს. ამ განწყობილებას მეტაფორულად ასახავს სახელური შესიტყვება **„ვარდის კონა“** (= ბაგეები, ტუჩები). სხვა შემთხვევაში იგივე სახელი „ვარდი“ ზმნურ შესიტყვებაში „ვარდი გააპის“ დადებითი ემოციის, სიხარულის, გამომხატველია: „ვარდი გააპის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომჭვირვალი“, – ასე გადმოსცემს პოემის ავტორი ქაჯეთის ციხეში ტყვედ მყოფი ნესტან-დარეჯანის ემოციას. ინდოელი მეფე-ქალი ტარიელთან დაშორების გამო მწუხარეა, ცრემლსა ღვრის, მაგრამ შეიტყობს თუ არა, რომ ტარიელი ცოცხალია და მასთან გასაგზავნი წერილის წერას იწყებს, ხასიათიც ეცვლება, დადებითი ემოცია ღიმილს ჰგვრის; ზოგადად, ბედნიერების, სიხარულის გამოხატულებაა „ია-ვარდი“: „გულსა გარე საიმედო ია მორგე, ვარდი ყარე“, – მიმართავს არაბეთის მეფე თინათინი სპასპეტს, ავთანდილს. ზმნური შესიტყვებები: „ია მორგე“ და „ვარდი ყარე“ იმედის გამომხატველი მეტაფორებია.

მხატვრულ თხზულებებში განწყობილებათა გარკვეულ ცვლილებასა და დაპირისპირება-განსხვავების გამოხატულებაზე მსჯელობს გრ. კიკნაძე. იგი ეხება „ვეფხისტყაოსნის“ ვითარებასაც: „უბრალო დაკვირვებაც ცხადყოფს, რომ „შესავლის“ შემდეგ რუსთველი პირველად ჩერდება სევდიან განწყობილებაზე, რომელიც თან ახლავს როსტევან მეფის მოხუცებულობას“ (კიკნაძე გრ., 1957: 374); ამას მოჰყვება ის მხიარულება, რასაც შეიცავს თინათინის გამეფებისათვის სამზადისი; შემდეგ: თინათინის ტირილი – სახალხო ზეიმი და მხიარულება და ა.შ.

ასეთია „...დამახასიათებელი“ მიმდინარეობა მთელი „ვეფხისტყაოსნისა“. ეს მიმდინარეობა სწორხაზობრივი არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არამედ ზიგზაგებრივია, ტეხილებს შეიცავს. ერთ განწყობილებას მეორე – მისი საპირისპირო განწყობილება ცვლის. ამ მომენტითაც არის განსაზღვრული ამ პოემის დინამიკური ხასიათი“ (იქვე: 109-110).

ენის, სიტყვის ექსპრესიული ფუნქცია მთელი სისრულით არის გამჟღავნებული შ. რუსთველის პოემაში. შესაბამისად, უხვად არის მოცემული ემოციის გამომხატველი ექსპრესივებიც, რომლებსაც ქმნის როგორც ტექსტობრივი (კონტექსტის მიხედვით), ისე ენობრივი (ენობრივი ფორმულები, შორისდებულები...) საშუალებები. მათგან შორისდებულები ემოციის გამოხატვის ყველაზე

 ISBN: 978-625-7029-53-7

პროდუქტიული საშუალებაა „ვეფხისტყაოსანში“. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრების მიხედვით: „ენებში შორისდებულის სემანტიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ლინგვოფსიქოლოგიურ ფაქტორებთან. ლინგვოფსიქოლოგიური ფორმატი კი ზოგადად უნივერსალური არ არის. სხვადასხვა კულტურულ რეალობაში განსხვავებული მიდგომები გვხვდება... ფსიქოლინგვისტურ სხვაობას მორფოლოგიურ დონეზე ყველაზე უკეთ შორისდებული გადმოსცემს“ (მახარობლიძე თ., 2004:114).

სიხარულის, მხიარულების გამომხატველი შორისდებული „ვეფხისტყაოსანში“ არც ისე ბევრია. დადებით ემოციას გამოხატავს შორისდებულები:

იპი: „მათ გაეხარნეს, ხმამაღლად იყივლეს: „**იპი-იპია**“ (ზანგი მონები).

იშ: „ერთგულთა შექმენს ვაება, მტერთა ხსენება **იშისა“** (ტარიელი)...

სამაგიეროდ, პოემაში უხვად გვხვდება უარყოფითი ემოციის, სევდა-მწუხარების გამომხატველი შორისდებულები:

ვა: თინათინი ავთანდილთან განშორების შემდეგ „სისხლისა ცრემლით“ ტირის: იტყვის: „ვერ გაძღა სოფელი, **ვა,** ჩემთა სისხლთა ხვრეტითა!“

ანალოგიური განცდით არის შეპყრობილი ავთანდილიც თინათინთან განშორების შემდეგ: „საყვარლისა სიახლესა მოშორვება გაამწარებს, **ვა,** საწუთრო ბოლოდ თავსა ასუდარებს, აზეწარებს!“ **„ვა,** სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა“...

ვა წყევლის ფორმულის შემადგენელი ნაწილიც არის: **„ვა, კრულია დღემცა იგი,** მე მივეცი ამირბარსა!“ (ტარიელი).

ემოციურია ავთანდილთან განშორების შემდეგ დამწუხრებული თინათინისადმი პოემის ავტორის დამოკიდებულებაც: „**ვაი,** მოყვრისა გაყრილსა **ახი** ოს ეყოს, **ახი** ოს!“

აქ გამოჩნდა კიდევ ერთი შორისდებული **ახ: „**ვეჭვ, რა სცნა, შენცა მამართლო, ჩემი **სულთქმა** და **ახია**“ (როსტევანი); „კაცსა მოყვრისა გაწირვა, **ახ,** მოუხდების, **ახ,** ავად!“ (ტარიელი ავთანდილს).

ვამე: „ვამე, მას აქათ სახმილსა დავუწვავ ნიადაგულსა“ (ტარიელი); „თქვა: ჩემგან მისი ხსენება, **ვამე,** რა დიდი ზარია!“ (ავთანდილი ტარიელის შესახებ);

ჰა: „ტარიელ მოთქვამს: „გამზრდელო, **ჰა, ჰა,** რა საქმე მსმენია!“

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ჰაი: „მზენო, თქვენ შუქნი მიჰფინეთ, **ჰაი,** რა ავი დარია!“ (ამბის მომტანი/ამბავი მოაქვთ ტარიელთან); „ქალმან დედასა შესტირნა: **ჰაი** მე, რა ვქნა, დედაო!“ (ნესტან-დარეჯანი).

უარყოფითი ემოციის სემანტიკის მქონეა **ვაგლახ,** რომელიც ძირითადად შორისდებულია, თუმცა შეიძლება შევგვხვდეს როგორც სახელურ, ისე ზმნურ ძირში:

სახელი: „თუ მკვდარი მნახოს, დამმარხოს, თქვას **ვაგლახი** და **უები“** (ავთანდილი); „ვითა სიცილი ტირილსა, **ვაგლახი** მიჯობს მღერასა“ (ასმათი ავთანდილს); „უბრძანა: „შვილო, რაზომცა მჭირს საქმე **სავაგლახია**“ (როსტევანი); „მიხვალ, დაგვხვდების თინათინ, – ანათებს დღესა მზიანსა, – გკითხოს მის ყმისა ამბავი, რა გმართებს **ვაგლახიანსა?“** (ავთანდილი)...

ზმნა: „მობრუნება დააპირა, სულთქნა, მერმე **ივაგლახა“** (ავთანდილი); „კაცი კაცსა შემოსტყორცა, როსტან ამად **ივაგლახნა“** (როსტევანი ავთანდილს); „არ მოვბრუნდე, მომიგლოვე, მიტირე და **მივაგლახე**“ (ავთანდილი შერმადინს)...

შორისდებული: „ყოვლმან პირმან **ვაგლახ** მიყოს, ვეღარავინ მინეტარნეს!“ (როსტევანი ავთანდილს); „უბრძანა ჩემო, **ვაგლახ**, მე, შენცა აგავსე ჭირითა“ (ნესტან-დარეჯანი ასმათს); **„ახ,** ნეტარძი მოახლეთა! **ვაგლახ** თქვენსა ვერა-მჭვრეტსა!“ (ფატმანი).

მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ უარყოფითი ემოციის გადმოსაცემად უფრო მეტად გამოყენებულია შორისდებულები, დადებითი ემოცია კი მაღალმხატვრული საშუალებების რეალიზების საფუძველია. მეტწილად სიხარული, აღტაცება, მოწონება... გამოხატულია სემანტიკური საშუალებებით, უფრო მეტად კი ამისთვის ავტორი მიმართავს მეტაფორულ მეტყველებას.

ლიტერატურა

კიკნაძე გრ., „მეტყველების სტილის საკითხები“, უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1957.

მახარობლიძე თ., შორისდებულის შესახებ (თავისუფლება შორისდებულს!), ქსკს, ტ. XII, თსუ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბ., 2004.

სირაძე რ., სახისმეტყველება, გამომცემლობა, „ნაკადული“, თბ., 1982.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

გონჯილაშვილი ნანა, „ვეფხისტყაოსნის“ ასტრალური სიმბოლიკის ერთი ასპექტი (ნესტანისა და თინათინის სახეთა მიმართებით): რუსთველოლოგია, №5, თბ., 2008-2009) (http://www.nplg.gov.ge/gsdl/cgi-bin/library.exe?).

რუსთაველი შ., „ვეფხისტყაოსანი“: http://library.accept.ge/?id=5

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK SOKAK SANATI VE BANKSY ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Rasim SOYLU

Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Özet

Batı dünyasında başlayıp bütün dünyaya yayılan "Grafiti" ve "Stencil" gibi kamusal alanların duvarlarına yapılan resim ve yazılara "Sokak Sanatı" adı verilmektedir. Önceleri illegal kabul edilen ve "Gerilla Sanatı" olarak ta adlandırılan bu çalışmalar belediyeler tarafından temizlenmekte ve uygulama sırasında yakalanan cezalandırılmaktadır.

2000'li yıllardan sonra sanat olarak kabul etmiş ve kamusal düzeni bozmamak ve kent estetiğine zarar vermedikçe yerel yönetimlerce dokunulmamış hatta bazen teşvik edildiği de olmuştur. Grafiti ve diğer sokak sanatları, izinsiz ve illegal olarak duvarlara kaçak olarak çalışıldığından, gençler için adrenalin içeren heyecan verici bir eylem olmaktadır. Ayrıca gerilla sanatı deyimi ile mevcut düzene başkaldıran bir imajı da beraberinde taşır. Ancak bilhassa yerel yönetimler açısından, bir çeşit kent estetiğini bozan "Vandalizm" olarak algılanmıştır. Caddelerde ve duvarlarda uygulanan çalışmalar, her ne kadar belediyeler tarafından boyanıp temizlense de şehir kültürünün bir parçası olmuştur.

Grafiti gibi sokak sanatları, aslında Pop-art sanat akımı içerisinde öncü bir sanat biçimi olarak kabul edilmektedir. Dünyanın en meşhur bir sokak sanatçısı olan Bansy, çalışmalarına genç yaşlarında İngiltere'de başlar. Dünyanın pek çok yerinde yaptığı işlerle adından bahsettiren Banksy, Grafitiden çok stencil yani şablon baskı tekniği ile çalışır. Kimliğini gizleyen Banksy bilhassa Filistin'de "Utanç Duvarı"'na yaptığı duvar resimleriyle dünya gündeminde ses getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı sosyolojik bir olgu olarak sokak sanatının, kent estetiği açısından ve toplum üzerindeki yapıcı ve yıkıcı etkisi incelemek ve bu alanda en önemli sanatçı olan Banksy'nin çalışmalarına dikkat çekmektir. Bu çalışmada yöntem olarak, Banksy'nin, yaptığı duvar resimlerinden birkaç örnek göstergebilim eser çözümleme şemaları ile incelenecektir. Sonuç olarak ta sokak sanatının kent estetiği içerisindeki yeri ve sosyolojik etkileri özetlenecek ve Banksy'nin dünya kamuoyu üzerindeki başarısı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sokak Sanatı, Grafiti, Stencil, Banksy.

STREET ART AS A SOCIOLOGICAL CASE AND BANKSY EXAMPLE

The paintings and writings made on the walls of public spaces such as iti Graffiti "and" Stencil baş, which started in the Western world and spread all over the world, are called "Street Art". These works, which were previously considered illegal and also called "Guerrilla Art mekte, are cleaned up by municipalities and punished during the implementation.

After the 2000s, it was accepted as an art, and it was untouched and sometimes encouraged by the local administrations unless it did not disturb the public order and harm the urban aesthetics. Graffiti and other street arts are an exciting action involving adrenaline for young people because they are illegally and illegally working on the walls. It also carries an image that rebels against the current order with the term guerrilla art. However, especially in terms of local administrations, it was perceived as izm Vandalism an which disrupted some kind of urban aesthetics. Works on streets and walls, although painted and cleaned by the municipalities, have been a part of the city culture.

Street arts, such as graffiti, are actually regarded as a pioneering form of art within the Pop-art movement. Bansy, one of the most famous street performers in the world, started his studies in England at a young age. Banksy, who makes a name for himself with his works in many parts of the world, works with stencil rather than

 ISBN: 978-625-7029-53-7

stencil printing technique. Banksy, who hides his identity, has made a name for himself in the world agenda especially with the murals he painted on the “Wall of Shame’ in Palestine.

The aim of this study is to examine the constructive and destructive effects of street art as a sociological phenomenon in terms of urban aesthetics and society and to draw attention to the works of Banksy, the most important artist in this field. In this study, as a method, a few examples of Banksy's wall paintings will be examined with semiotics work analysis schemes. As a result, the place and sociological effects of street art in urban aesthetics will be summarized and Banksy's success on world public opinion will be evaluated.

Keywords: Street Art, Graffiti, Stencil, Banksy.

Giriş

Kent; sosyolojiden ekonomiye, mimariden arkeolojiye, antropolojiden etnografyaya, coğrafyadan tarihe birçok disiplinin açısından ele alınabilen bir kavramdır. Modernizm ile ortaya çıkan sosyolojik problemler sanayi devriminin yoğun olarak yaşandığı kentlerde daha yoğun bir şekilde ortaya çıkar (Koyuncu,2011,35).

Kent estetiği; sosyolojik olarak modern kentlerin vazgeçilmez problemlerinden birisini teşkil eder. Pek çok kadim medeniyetin şehirleşme ilkeleri vardır. Avrupa kültüründe planlı ve imarlı bir yerleşim planı gelişmişken ülkemizde ne yazık ki yeterince düzenli ve planlı bir kent yapılaşması gelişmemiştir. Kenti oluşturan sokakların, duvarların ve yapıların bir ölçü ve düzene sahip olması kent görünümü açısından çok önem arz eder. İmarsız ve plansız yapılaşma beraberinde çarpık kentleşme problemlerine yol açar.

20. yüzyıldan itibaren kentlerde oluşan tüketim toplumu modernizmin beraberinde getirdiği maddi ve manevi sorunlarla bunalımlı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan tüketim kültürü kentleri, insani değerlerin eridiği, yozlaşma olarak tanımlanan değişimlerin yaşandığı mekânlara dönüştürür.

Kent estetiğinde duvar, mimarideki bölümleme, koruma ve taşıyıcılık özelliği yanı sıra iletişim ve duyuru kavramıdır. Bu özelikleri ile iç mekânda mahrem alan oluşturması yanı sıra dış mekânlarda buna zıt olarak kamusal bir teşhir ve ilan işlevi üstlenir (Özden,2009,77).

Her ne kadar kent duvarlarında uygulanan yazı ve resim çalışmaları belediyeler tarafından boyanıp temizlense de kent kültürünün bir parçası olarak görülebilir. Grafiti ve sokak sanatları aslında Pop-art sanat akımı içerisinde yer alan avangard bir tarz olarak kabul edilmektedir. Sokak sanatları, izinsiz ve illegal olarak yapıldıkları için gençler için adrenalin içeren heyecan verici bir eylemdir. Ayrıca gerilla sanatı deyimi ile mevcut düzene başkaldıran bir imajı da beraberinde getirir. Ancak çoğu belediye görevlisi sokak sanatlarını şehri kirleten Vandalizm eylemi olarak kabul eder.

1950 yılından sonra gelişen avangard sanat akımları içerisinde adı geçen Grafiti ve sokak sanatı, kentin duvarlarında ortaya çıkan yaratıcı protest duvar resimleri ve yazılarıdır. Belediye billboardlarının legal iletişim ve tanıtım işlevi yanında grafiti ve sokak sanatları; illegal, anarşist hatta gerilla sanatı olarak görülür.

Uzun zamanlar duvarlara uygulanan yazı ve resimler bir çeşit kamusal alana saldırı ve gasp olarak görülür. Kimse duvarlarının üzerine yazı yazılmasını ve protest resimler yapılmasını

 ISBN: 978-625-7029-53-7

istemez. Grafiti ve sokak sanatları kışkırtıcı ve baştan çıkarıcıdır. Sanatsal tasarım biçimiyle kurumsal anlayışa aykırı ve yerleşik olana muhalif vardır. Sokak sanatı ve grafiti alt kültürün kendini estetik olarak ifade etme aracı olarak tanımlanabilir (Meriç,2017,145).

Sokak Sanatı ve Grafiti

Plastik sanatların bir türü olarak ortaya çıkan sokak sanatı, kamusal alanlarda yapilan ancak bazı otoriteleri tarafından sanat olarak görülmeyen çalışmaların tümüne verilen bir addır (Tatar,2016,4).

Sokak sanatı ve grafiti genellikle büyük boyutlarda duvar resimlerinden oluşur. Şablonlarla uygulanan hızlı ve pratik yöntemler boya ve kaç mantığına dayanır. Politik bir söyleme sahip olup eyleme dönüşen çalışmalar yanı sıra estetik bir görsel şölene dönüşen örnekleri olan, daha çok slogan ve sembol imgeler içeren duvar boyamalarıdır (Balkır, Kuru,2016,1645).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika ve Avrupa'nın bazı büyük şehirlerinde başlayan protest bir sanat türüdür. Cy Twombly, Jackson Pollock), Jean Dubuffet, Keith Haring gibi sanat tarihinde adları geçen Pop-art sanatçıları da Grafitiyle ilgilenirler. 1970'li yılların başlarında New York Metro'sunun vagonları rengârenk grafitilerle süslenir. Bir süre sonra büyük kentlerin çoğunda stilize edilmiş ad ve soyadı baş harfleri görülmeye başlar. Bazıları da kesilmiş hazır şablonlarla (Stencil) kendi imgelerini duvarlara boyarlar. Grafiti ve Stencil kısa sürede Paris ve öteki Avrupa kentlerine yayılır (Sanat Dünyamız, 1995,118).

Görsel:1. Haziran 1980 Times Meydanı Gösterisi, Fred Brathwaite and Lee Quinones (http://gallery.98bowery.com /news/times-square-show-featured-in-basquiat-exhibition/ 11.12.2019)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1980 yıllarında tüketim toplumu eleştirisi olarak bir grup sokak sanatçısı New York Times Meydanı'nda politik bir karşı kültür etkinliği düzenler. Grafiti, Poster, Enstalasyon, Video-art ve TV şovları içeren bu etkinlikler daha önce yapılan çalışmalara göre daha saldırgan olarak tanımlanır. Bu sanatçılar sanatı sosyal değişimin doğrudan aracı olarak görmektedirler. Ancak bu radikal sanat metodolojisi derhâl yetkililer tarafından müdahale edilerek yasa dışı ilan edilir (Fineberg, 2013, 460).

Grafiti zaman içerisinde sokaklardan galerilere transfer olur. Birçok eleştirmen bu alanı toplumsal yan anlamları olan gerçek bir anlatım alanı olarak görür. Sokak sanatı sergileri düzenlenir, kenar semtlerdeki kolektif etkinlikler desteklenir. Kent gençliğinin bir kısmının spontane bir ifade biçimi olan Grafiti yavaş yavaş saygın bir sanat olur (Sanat Dünyamız,1995,118)

Banksy

Avrupa grafiti ve stencil (şablon baskı) duvar resimlerinin en önemli ismi Banksy'dir. Sanat dünyasına İngiltere'de başlayan Banksy, kimliği de gizlenerek dünyanın pek çok ülkesinde boy gösterir. Pop-art akımı içerisinde de değerlendirilebilen Banksy, kimliği gizli bir karakter olma kavramı üzerinden de prim yapan bir karaktere dönüşmüştür.

Daha çok çevreci, hayvan hakları savunucusu, savaş ve şiddet karşıtı, kapitalist tüketim kültürüne karşı olma söylemleri ile tanınmakla birlikte, "Pest Kontrol" adı verilen ekibiyle birlikte kendisi de sonunda bu kültürün bir parçası olmuştur.

Banksy'nin yakın zamanda bir müzayedede satılan son çalışması, satıldıktan kısa bir süre sonra kendi kendini imha etmiştir. Bir süre önce müzayedede satılan "Kırmızı Balonlu Kız" tablosu satış sona erer ermez öğütücüsünde yok kendi kendini imha etmiştir. Londra'daki Sotheby's müzayede evinde 1 milyon 250 bin dolara satılan eserin kendi kendini imha etmesi "tam da Banksy'e yakışır bir hareket" diye nitelendirilmiştir (https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/banksy-muzayede-sonunda-eserini-boyle-imha-etmis 18.10.2018).

Ayrıca dünyanın bazı müzelerine gizlice yerleştirdiği bazı işleriyle kamuoyunu şaşırtarak ses getirmiştir. Gizli kamera ile kendisini takip eden bir ekip ile müzeye bir ziyaretçi gibi giren Banksy, önceden hazırladığı bir tabloyu saniyeler içerisinde müzenin galerilerinden birinin duvarına, güvenlik görevlilerine fark ettirmeden yapıştırır ve hemen oradan uzaklaşır. Daha sonra sosyal medya üzerinde o müzede yer alan Banksy eserini bulana ödül vereceği duyurusu yapar. Bunun üzerine müze, ziyaretçi akınına uğrar. Durumu fark eden müze yetkilileri de harekete geçerek Banksy'nin oyununu sonlandırmaya çalışırlar. Hala bazı müzeler Banksy'nin müzede ele geçirdikleri bu çalışmalarının bir sanat değeri taşıyıp taşımadığı konusunda kesin bir karara varmış değillerdir (Baranseli,20147,275).

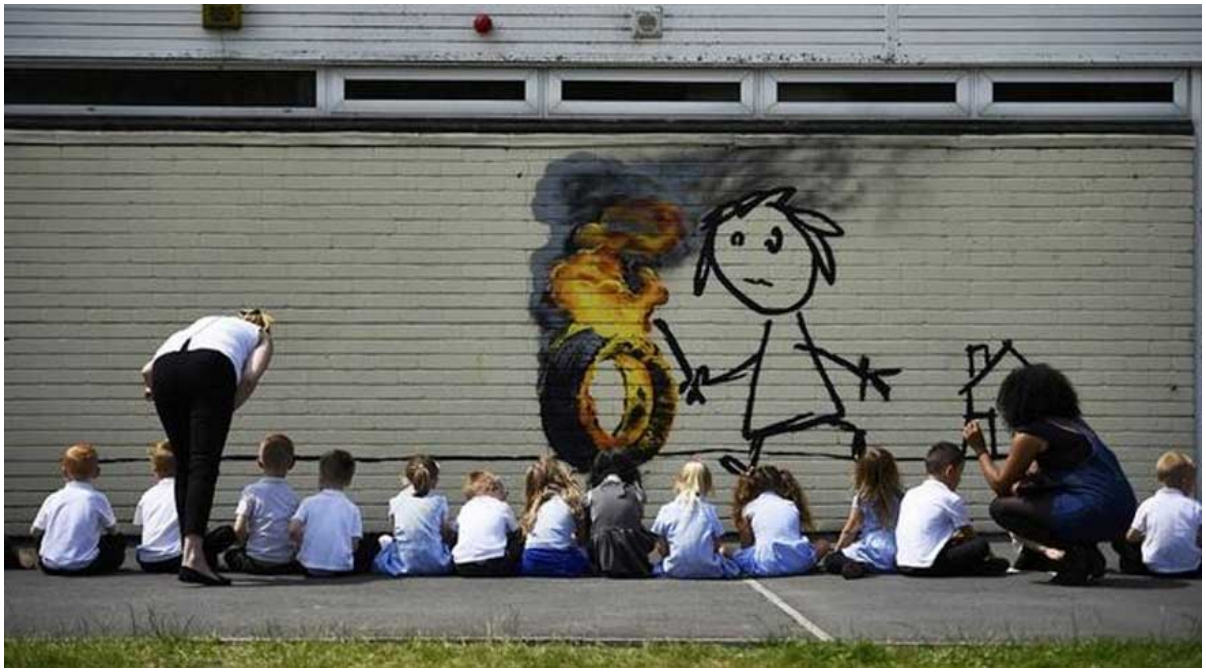
Banksy'nin, İngiltere gibi zengin ve gelişmiş olduğu iddia edilen ülkelerdeki çocuk işçi ve göçmen çocukların dramına dikkat çeken "İngiliz bayrağı diken çocuk" resmi ciddi bir sosyolojik eleştiri olarak algılanmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sanat camiasında ve piyasasında yer edinmek, hatta katma değer kazanmak gibi başarıları yanında, Banksy'nin en büyük başarılarından birisi, şüphesiz Filistin sorununa parmak basmak için Batı Şeria ve Beytüllahim'de yaptığı duvar resimleri olmuştur. Resimlerde devasa duvarlar üzerine, cennet gibi bir dünyaya açılan pencereler yaparak özgürlüğe gönderme yapmıştır. Bu resimleri yaparken hayati tehlike atlattığını da iddia eden Banksy'nin, bilhassa askerlerin üzerini arayan kız çocuğu resmi çok ses getirmiştir. Dünyanın en büyük haçık hava hapishanesi olarak tanımladığı Filistinde duvarlara güzel resimler yaptıktan sonra yaşlı bir adam yaklaşır ve "duvarları boyayıp güzelleştiriyorsun" der. Banksy: Teşekkür ederim diye cevap verir. Ancak yaşlı adamın cevabı acı vericidir. "Biz bu duvarın güzel olmasını istemiyoruz, biz bu duvardan nefret ediyoruz ve yıkılmasını istiyoruz, evine dön" olur (Selvi,Koca,2016,287).

Banksy'nin yaptığı en ilginç işlerden birisi de İngiltere'de öğrenci evlerinden birine kendi ismini veren Bristol'daki bir ilkokula, bir duvar resmini hediye ederek teşekkür etti. Bir sabah okula gelen öğrenciler duvarda yanan araba lastiğini çember gibi çeviren bir Cin Ali resmi görürler. Yanına da şöyle bir not bırakmıştır.

"Eğer beğenmezseniz üzerini boyayabilirsiniz. Af dilemek izin istemekten her zaman daha kolaydır" (https://tr.sputniknews.com/kultur/201606061023191121-banksy-bristol-ilkokul-hediye/ 06.06.2016).

Görsel:2. Banksy'nin Okuduğu İlkokul Duvarına Yaptığı Resim. (https://tr.sputniknews.com/kultur/201606061023191121-banksy-bristol-ilkokul-hediye/ 11.12.2019.

Göstergebilim Sanat Eseri Çözümleme Şemaları

Sanat eseri eleştirisi için belli başlı bazı kuramlar vardır. Akademik veya Pedagojik eleştiri kuramı en çok kullanılan eser inceleme biçimidir. Sanat eserini tanımlama, çözümleme, yorumlama ve yargı basamakları bu kuramların en önemli aşamalarıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Göstergebilim göstergeleri inceleyen ve çözümlemeye çalışan bir bilim dalı olarak 20. Yüzyılda gelişmiştir. Fransız bilim adamı Saussure'e göre gösterge; gösteren ve gösterilenden oluşur. Amerikalı bilim adamı Peirce ise buna yorumlayan faktörünü ekleyerek üçlü bir şema geliştirir (Rifat,2009, 27-28).

Herhangi bir göstergeyi yani sembol veya işareti okumak ve anlamlandırabilmek için toplum tarafından zaman içinde kabul edilmiş kodları tanımak ve bilmek gerekir. Roland Barthes sanat eseri ile verilmek istenen mesajı değil, anlamın ifade ediliş biçimini ve göstergelerin sistemini çözümlemeye çalışan bir eleştiri metodu geliştirir. Yüzeysel anlamla derin anlamı, bilinçli ifade ile bilinçdışı ifadeyi ve karşıt anlamları ele alır (Soylu,2018,41).

Göstergebilim analizi, hem şekil açısından hem de içerik açısından inceleme gerektirir. Göstergebilim sanat eseri inceleme yönteminde de öncelikle sanat eseri tanımlanır. Ancak en önemli basamağı sanat eserinde yer alan göstergelerin belirlenmesi ve incelenmesidir.

Sanat eserinde tespit edilen göstergeler yerel veya evrensel kodlar eşliğinde yorumlanır. Göstergelerin düz anlamı, yan anlamı ve derin anlamları bir Anlam Çözümleme Şemasında gösterilir. Yine her gösterge karşıt anlamları da çağrıştırır. Hazırlanan Karşıt Anlamlar Şemasında göstergelerin çağrıştırdığı anlamlara ve karşıt anlamlara yer verilir.

Daha çok masal çözümlemelerinde kullanılan Eyleyenler Şeması; eserdeki kahramanı, nesneyi, göndereni, yardım edeni, kaşı çıkanı ve alıcıyı içerir. Gremias tarafından geliştirilen Göstergebilimsel Dörtgen Şeması üzerinde bir kavramın karşıtı, içereni ve çelişenleri gösterilir.

Banksy'nin Çalışmalarından Örnek Çözümlemeler

Banksy 2007 yılında Filistin'in Baytüllahim bölgesindeki utanç duvarına yaptığı İsrail askerinin üzerini arayan masumiyet sembolü küçük kız çocuğu çalışması çok önemli göstergeler içerir.

Resimde görülen asker ve silah genel olarak savaş veya şiddet göstergesidir. Bu resimde ayrıca zulüm ve devlet terörüne de gönderme yaparç. Pembe elbiseli kız çocuğu ise masumiyet ve mazlumiyet göstergesidir. Kız çocuğunun askerin üzerini araması bir karşıt anlam ifadesidir.

Bu tasvirde Masum ve mazlum, zalim ve şiddetli olanı etkisiz kılmaktadır. Burada asıl terörü yapan güvenlik gücü imajı taşıyan askerlerdir. Duvarda yer alan Arapça karalamalar buranın Filistinlilerin vatanı olduğuna bir göndermedir. Kız çocuğunun dinsel veya ulusal bir kimliği yoktur. Batılı bir imge gibi görünümüyle masumiyetin evrenselliğine gönderme yapmaktadır.

Kız çocuğu milliyet ve dini bir gösterge içermeyen ancak Batılı bir görünüşe sahiptir. Pembe renkli elbise masumiyete, saçlarının örgülü olması onun iyi eğitim gören ve düzenli aile terbiyesi aldığına ve insanlığın geleceğinin onlar olduğuna gönderme yaparlar. İki figürün de yüzü görünmemesi evrensel imgelere gönderme yapar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Görsel: 3. Banksy'nin 2007'de Baytüllahim Bölgesindeki Duvara Yaptığı İsrail Askerinin Üzerini Arayan Masumiyet Sembolü Kız Çocuğu Çalışması. (https://urbangateways.org/the-power-of-banksy-street-art/16-girl-searching-soldier/ 10.12.2019).

Duvar Resminin Anlam Çözümleme Şeması

Göstergeler	**Düz anlam**	**Yan anlam**	**Derin anlam**
Çocuk	Canlı, İnsan, Yetişkin Olmayan	Yetişkin Olmayan Bireyler Korunmalı, İnsan Hakları, Çocuk Hakları, Masumiyet.	İdeoloji, Ekspresyonizm, Sosyoloji.
Pembe elbise	Giysi	Masumiyet, mazlumiyet, ümit.	İdeoloji, Ekspresyonizm
Örgülü Saçlar	Süslenme, temizlik, düzen	Eğitimli ve bilinçli bir nesil geldiğine gönderme.	İdeoloji, Ekspresyonizm
Asker	Güvenlik Gücü	Filistin'de şiddetin ve terörün asıl kaynağının askerler olduğuna gönderme.	İdeoloji, İşgal, ironi
Silah	Tekstil Üretim Aracı	Çocukların Tehlikeli Alet Ve Ortamlarda Çalışmaya Zorlanması.	İdeoloji, Sömürgecilik, Ekspresyonizm
Duvardaki Yazılar	Yazı, Arap yazısı	Filistin topraklarının bölgenin yerlisi olanlara ait olduğuna gönderme.	İdeoloji, İroni

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Üst Arama	Güvenlik	Kız çocuğunun askerin üstünü araması hakkın ve sessiz masumiyetin haksızlığı ve şiddete galip geleceğine gönderme.	İdeoloji, Ekspresyonizm, İroni
Duvardaki Çatlaklar	Doğal tahribat, eskime	Zulmün ömrünün baki olmayacağına ve mazlumun hakkının bir gün onu yıkacağına gönderme.	İdeoloji, Ekspresyonizm,
Askerin Elleri Küçük Olması	Organ. Perspektif.	Haksızların güçlerinin hak karşısında mağlup olacağına gönderme.	İdeoloji, Ekspresyonizm.

Tablo: 1. Göstergebilim Anlam Çözümleme Şeması

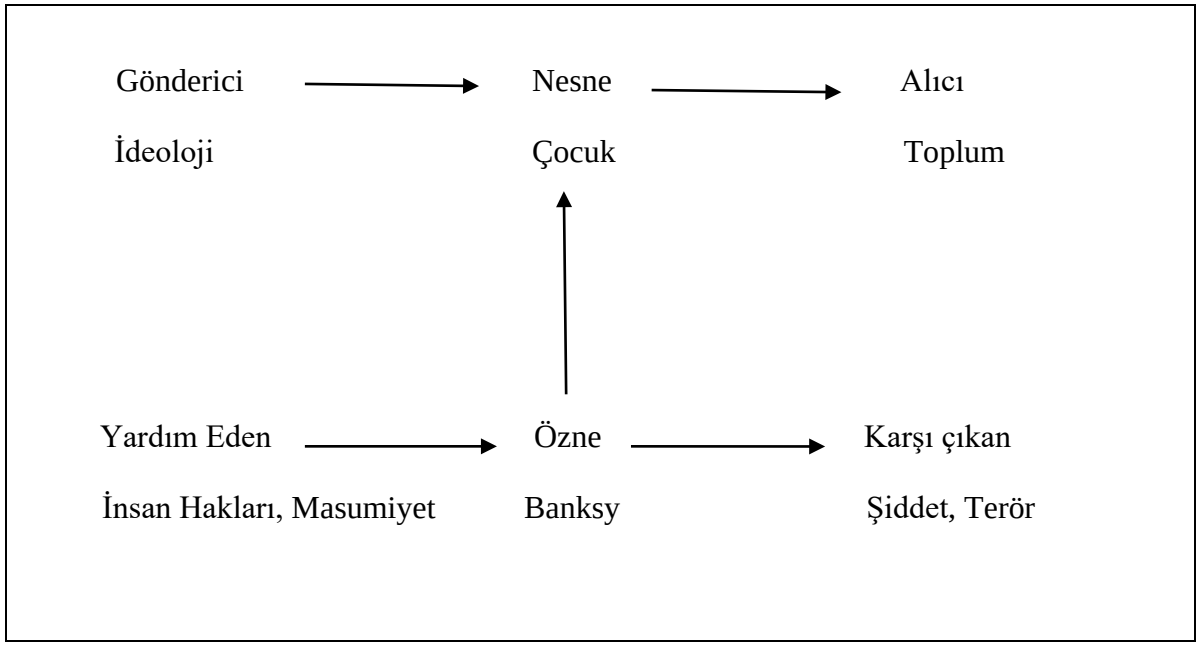
Karşıt Anlamlar Şeması

Zulüm	Mazlum
Şiddet	Şefkat
Yaşam	Ölüm
Karanlık	Aydınlık
Güzellik	Çirkinlik
Hak	Haksızlık
Cehalet	Bilgi
Yetişkin	Çocuk
Umut	Umutsuzluk
İsyan	İtaat
Eğitim	Eğitimsizlik
Adalet	Adaletsizlik
Tepki	Tepkisizlik

Tablo:2. Temel Karşıtlıklar Şeması

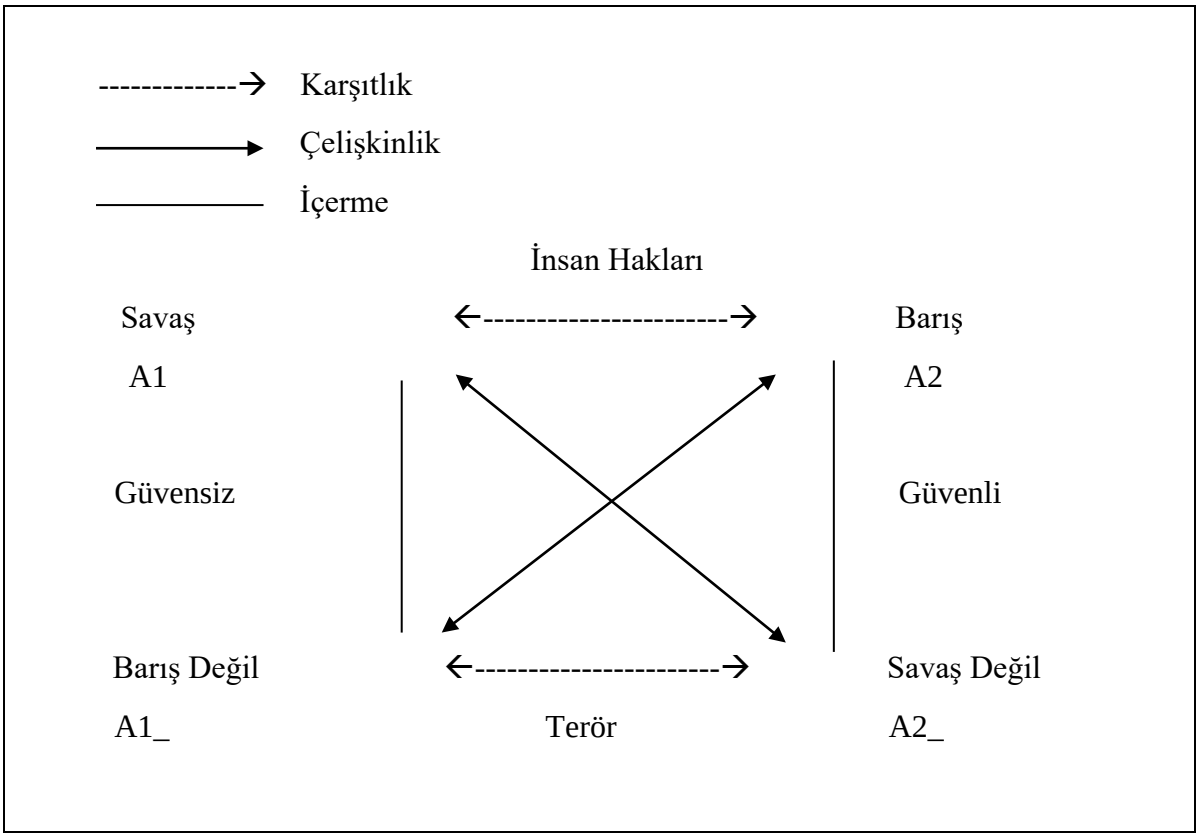
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Eyleyenler Şeması

Tablo:3. Greimas'ın Eyleyenler Şeması Uygulaması

Göstergebilimsel Dörtgen Şeması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo:4. Göstergebilimsel Dörtgen Şema Uygulaması

Bu şema şöyle somutlaştırılabilir.

A1 ←----------→ A2

Greimas bunu iki karşı göstergebirimcik olarak tanımlar. Bu ikisi hem karşıttır, hem de birbirini tamamlar. Savaş ve Barış beraberinde insan haklarını yani, insanların yaşama ve özgürlük haklarının önemini gerektirir.

A1_ ←----------→ A2_

İkinci önermede savaş olmamakla birlikte barışta yoktur ancak gergin ve güvensiz bir ortam verdır. Bu durumda ortada bir terör söz konusudur.

A1_ _____ A1

Üçüncü önermede savaş vardır ve barış yoktur. Bu güvenli yaşam ortamının olmadığı bir durumdur.

A2_ _____ A2

Son önermede savaş yoktur ve barış ortamı vardır. Bu durum güvenli bir yaşam olan dünyadır.

Görsel:4. Banksy'nin Filistin Beytüllahim'de Yaptığı Bir Duvar Resmi. (http://www.hurriyet.com.tr/haberleri/beytullahim 10.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sonuç

20. yüzyılda protest ve eylem sanatı olarak bütün dünyada hızla yayılan sokak sanatı ve grafiti heyecan ve adrenalin içeren ortamıyla gençliğin sanata yeni bir yaklaşımı olarak görülebilir. Gerilla sanatı olarak ta tanımlanan bu akım sosyal olaylar dikkat çeken yeni bir tür medya aracı olmuştur. Kapitalist siteme ve legal yönetimlere karşı tepkisel ve protest yaklaşımıyla 68 kuşağı eylemcileri sanat dünyasını da alt üst etmişlerdir.

Amerika ve Avrupa'da yükselen Pop-art akımının da kapsamına giren Grafiti ve Stencil Sokak sanatlarının bütün dünyada tanınan en önemli ismi Banksy olmuştur. Kimliği belirsiz bir imajla hareket ederek sokak sanatının anonim yönüne de dikkat çeker. İnsan hakları, çevre sorunları, iletişim sorunları gibi sosyolojik problemlerine dikkat çeken Banksy, yaptığı medyatik çalışmalarla sanat dünyasına avangard örnekler kazandırmıştır.

Banksy'nin kendi kendini imha eden çalışması ve ünlü müzelere yerleştirdiği sahte eserler sanat dünyasının değer ve pazar sorunlarını irdeler. ABD, İngiltere, İsrail gibi emperyalist devletlerin yol açtığı savaş, kölelik, mültecilik, sömürge ve çevre problemlerini protesto eden çalışmalarıyla dünya gündemini etkiler. Sonuç olarak Banksy'nin düşündürücü sokak çalışmaları grafiti ve stencilleri mizah içermekten ziyade protesto ve hiciv içerir.

Banks'nin Filistin Beytüllahim'de Utanç Duvarı olarak adlandırılan duvar üzerine İsrail askerlerinin Filistin halkına karşı yaptıkları zulümleri protesto etmek amacıyla bir seri Stencil çalışması yapar. Hatta bu resimleri yaparken İsrail askerleri tarafından vurulma tehlikesi bile atlatır.

Bu duvar resimleri Filistin halkına özgürlük ve barış söylemleri içerir. Bu resimler göstergebilim çözümleme yöntemiyle incelendiğinde resimlerde yer alan figür ve renk gibi göstergelerin düz anlamları yanı sıra zengin yan anlamlar ve derin anlamlar içerdikleri görülür. Ayrıca her anlam beraberinde karşıt anlamlarını da çağrıştırır.

Sonuç olarak Banksy dünya çapında yaptığı bütün çalışmalarında olduğu gibi yine dünya gündemini etkilemiş ve önemli bir insan hakları sorununa parmak basmıştır.

Kaynaklar

Balkır, N. Kuru, A.Ş. (2016). Sokak Sanati Ve Grafitinin Pedagojik Bir Yöntem

Olarak İşlerliği. İdil, 5 (26), s.1645-1658.

Baranseli, E. S. (2017). Bir Protesto Aracı Olarak Sanat, Yeni Medya Etkisi ve Banksy Örneği. Inonu University Journal of Arts and Design, 7(16). 264-280.

Fineberg, J. (2013). 1940'tan Günümüze Sanat, İzmir: Karakalem yayınları.

https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/banksy-muzayede-sonunda-eserini-boyle-imha-etmis (18.10.2018).

Koyuncu, A. (2011). *Sosyoloji Kuramlarında Kent,* Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi/, Sayı: 25, Sayfa: 31-56.

Meriç, Ö. (20017). *Duvardaki Şen Direniş: Graffiti Başka Bir Dünya Tahayyülü Sunabilir Mi?,* Intermedia International e-Journal, Spring -June - 4(6).

Özden, L. (2009). *Gizli Dehlizlerden Kent Alanlarına Dışavurum Yüzeyi Olarak Duvar*. Sanat ve Tasarım Dergisi, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Haziran, 3, s. 71-85.

Rifat, M. (2009). Göstergebilimin Abc'si, 3.Bs. İstanbul: Say Yayınları.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sanat Dünyamız Dergisi, (1995). "*Avant-Garde 1945-1995 Son Yarım Yüzyılın Sanat Akımları, Kavramları".* Sayı: 59. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Soylu, R. (2018), "*Göstergebilim Sanat Eseri Çözümleme Şemaları*" Güzel Sanatlarda Örnek Araştırmalar El Kitabı, Editör: Pelin Avşar Karabaş, İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Tatar, O. (2016). Sokaklarda Reklam Avı: Kültür Karıştırması. https://www.academia.edu/23094446/Sokaklarda_Reklam_Av%C4%B1_K%C3%BClt%C3%BCr_Kar%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1 (10.12.2019)

http://gallery.98bowery.com /news/times-square-show-featured-in-basquiat-exhibition/ (11.12.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/haberleri/beytullahim (10.12.2019).

https://tr.sputniknews.com/kultur/201606061023191121-banksy-bristol-ilkokul-hediye/ (11.12.2019.

https://urbangateways.org/the-power-of-banksy-street-art/16-girl-searching-soldier/ (10.12.2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SAĞLIK İLETİŞİMİNDE DİJİTAL DİL: EMOJİLER

Enes BALOĞLU

Yozgat Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Görevlisi

ÖZET

Sağlık ve iletişim kavramları insan hayatının her döneminde en önemli unsurlar arasında bulunmaktadır. Gündelik hayatı doğrudan etkileyen bu kavramların bir araya gelerek sağlık iletişimini oluşturması da daha özel anlamda bir öneme sahiptir. Sağlık personeli ve birey arasındaki iletişim ne kadar sağlıklı gerçekleştirilirse aynı doğrultuda pozitif bir durumla karşılaşılmaktadır. Sağlık iletişimini daha başarılı kılabilmek adına ise yetkililer gelişmeleri takip ederek yeniliklere açık olduğunu göstermektedir. Bu anlamda günümüzün dijital iletişim ortamlarında sağlık iletişimi noktasında emojilerin kullanımı dikkat çekmektedir. Çalışmada sağlık iletişiminde emoji kullanımı ele alınmakta ve alanda gerçekleştirilen ilgili çalışmalara odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emoji, Sağlık, Sağlık İletişimi.

GİRİŞ

Duyguların, olguların ve nesnelerin kolayca ifade olanağı olan emojiler akıllı telefon kullanımının yaygınlaşmasıyla paralel olarak kullanımı artmaktadır. Emojiler dünya genelinde ortak bir dil halini almaktadır. Küçük farklılıklar olası olsa da emojiler farklı kültürlerde benzer anlamı taşımaktadır. Emojiler günümüzde dijital mesajlaşmada kullanılan küçük komik karakterlerin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Şöyle ki pazarlamadan sağlığa kadar birçok alanda kendine yer bulmaktadır. Emojilerin kullanımının yaygınlaşması farklı disiplin alanlarında da çalışmalara konu edilmektedir. Bilhassa iletişim bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Global bir dil haline gelen emojilerin sağlık iletişiminde de oluşturulabileceği ve sağlık okuryazarlığını arttıracağı öngörülmektedir. Literatürdeki var olan çalışmalar sağlık iletişiminde ortak bir dilin oluşturulmasının önemi ve gerekliliği üzerinde durmaktadır. Özellikle Hindistan ve Çin gibi ülkelerde aynı dilin çok sayıda farklı lehçelerinin bulunması emojiler ile oluşturulacak ortak bir dili gerekli kılmaktadır.

Dilin dinamik olması gibi emojiler de dinamik bir yapıya sahiptir. Emoji kullanımının yaygınlaşması, gelişmesini ve dönüşmesini de beraberinde getirmektedir. Binlerce emoji olsa

 ISBN: 978-625-7029-53-7

dahi her zaman yenilerine yer vardır. Emojilerin farklı kültürel değerlere karşı ilgisiz kalmayarak geliştiği görülmektedir.

Bu çalışmada da sağlık bilimlerini ve iletişim bilimlerini ortak paydada birleştiren sağlık iletişiminde emojilerin kullanımı ele alınmaktadır. 1970'lerde gelişim göstermeye başlayan sağlık iletişimi, sağlık hizmeti sunumu ve sağlığın teşviki ve geliştirilmesinde kişiler ve medya aracılı iletişim tarafından gerçekleştirilen bir çalışma alanıdır. Sağlık iletişimi uygulamalı bir çalışma alanıdır çünkü hem sağlık hizmetinin sağlanması hem de halk sağlığının teşviki konusundaki insan iletişiminin pragmatik etkilerini inceler. Ayrıca ilgili alandaki gerçekleştirilen çalışmalar genel olarak sağlık hizmetlerinin sunum kalitesinin arttırılması amacıyla kullanılır. Bu nedenle sağlık iletişimi genel olarak sağlığın teşviki ve geliştirilmesi sorunlarının tespit edilmesi, analizi ve sorunların çözümüne odaklanır (akt. Bozkanat, 2018: 8). Bu çalışmada sağlık iletişiminde yeni bir gelişme olan emojilerin kullanımına odaklanılmaktadır. Çalışmada elde edilen veriler literatür taramasına dayanmaktadır.

SAĞLIK İLETİŞİMİNDE EMOJİ KULLANIMI

Emojiler, noktalama işaretlerinden oluşturulan yüz ifadelerinin daha da geliştirilmesi sonucu ortaya çıkan resimli sunumlar olan 'ifadeler' olarak kabul edilmektedir (Ljubešić ve Fišer, 2016: 82). Emoji (Japonca e [resim] + moji [karakter]) sadece yüz ifadelerinin, soyut kavramların gösterimlerini içermeyen, önceden tanımlanmış isimler/ID ve kod (Unicode) içeren grafik sembollerdir (Rodrigues vd., 2017: 393). Shigetaka Kurita tarafından emoji ilk olarak 1998 yılında dijital yazılı mesajlarda duyguları ifade etmek amacıyla 176 adet olarak ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır (Blagdon, 2013: 3; Negishi, 2014). Günümüzde emojiler, duygusal ifadeyi basitleştirmek ve kullanıcı deneyimini zenginleştirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır (Lu vd., 2016).

Sağlık alanında sağlık personeli ve hastalar arasındaki iletişimi daha etkili kılabilmek adına grafik ve sembollerden faydalanma geçmiş tarihlere dayanmaktadır. Moriyama ve arkadaşları 1994 yılında sağlık personeli ve hastalar arasındaki iletişimi kolaylaştırması için resimsel sunumlardan faydalanmışlardır. Çalışmada işitme engelli iki gruptaki deneklerin grafik sembollere verdikleri yanıtlar sonucunda iletişimin daha etkili olduğu ve her iki tarafın da sağlık durumunu daha iyi anladığı sonucuna ulaşmışlardır (Moriyama vd., 1994: 396). Grafik ve sembollerin gelişerek dijital resimler şeklinde emojilerin ortaya çıkması sonucu sağlık iletişiminde de kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

21. yüzyılda, akıllı telefon teknolojisi, günlük yaşamın birçok sorunu için tek adımlı bir çözüm olarak giderek daha fazla kullanılıyor. Birinci basamak sağlık hizmetinde emojiye dayalı/sembolik sağlık mesajları kullanılmalıdır. Dünya Sağlık Örgütü yakın zamanda Tüberküloz hastaları için emojiye dayalı sağlık mesajları kullanmaya başlamıştır. En önemlisi, dil engelleri ne olursa olsun, herkese hitap edebilecek kültüre özgü simgeler/ sembollerin tasarlanması gerekir (Bhattacharya vd., 2019: 245).

Fadhil ve arkadaşları (2018), ise yaşları 18 ile 60 arasında değişen 28 erkek 30 kadın katılımcının katılımıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında kullanıcıların sağlık verilerini takip ederken farklı diyalog stilleri kullanan bir chatbot (sohbet robotu) uygulamasının etkisini araştırdı. Çalışmanın sonuçları, soru/cevap içeren basit bir görevin, kullanıcıların ilgisini çekmek için emojilerin kullanılmasını gerektirebileceğini göstermektedir.

ABD'de diyabetin etkilerini görsel olarak ifade etmek için özel olarak tasarlanan, renkli küçük simgeler olan emojileri kullanmak için ücretsiz bir uygulama geliştirildiği bilinmektedir. Bu uygulamanın iTunes ve Google Play üzerinden ücretsiz olarak indirilebileceği belirtilmektedir (www.diabetesqld.org.au).

Bir diğer araştırma ise Mayo Klinik araştırmacıları tarafından Apple saatlerini ve cep telefonu uygulamalarını 300 kanser hastasına verdikleri çalışmalarında katılımcılardan 10'a kadar bir puan vermeleri ve emoji ölçeğinde nasıl hissettiklerini bildirmeleri istendi. İlk 115 katılımcı için erken sonuçlar emojilerin doktorlara anlamlı sağlık bilgileri sağlamada olduğu kadar güvenilir olduğunu göstermektedir. Çalışmaya liderlik eden Dr. Carrie Thompson, “Bu teknolojinin hastalar için bakım biçimimizi geliştirme potansiyeline sahip olduğuna inanıyoruz” dedi. Araştırmanın temel amacı mobil cihazların ve emojilerin kullanılarak hastaların fiziksel ve duygusal durumlarını bildirmelerini kolaylaştırmaya yönelik olmasıdır (Olson, 2016).

Pourmand ve arkadaşları (2019), da acil servisteki hastaların ruh hallerini ve duygularını ziyaretleri süresince değerlendirmeye almışlardır. Çalışmada 18 yaşın üzerinde 348 acil servis hastasının varışlarından sonra her 30 dakikada bir ruh halini belirleyen bir emoji seçerek ruh hallerini tanımlamaları istendi. Çalışmanın bulgularında 348 hastanın 112'sinde (%32,2) duygudurum seviyesi aynı kalırken 104'ünde (%29,9) ruh hali düzeldi ve 88'inde (%25,3) ruh halinin kötüleştiği görülmektedir. Bir diğer bulguda ise erkeklerin başvuru sırasındaki ortalama emojileri kadınlardan anlamlı düzeyde düşük çıkmış ve biraz daha yüksek ruh hali değişikliği olduğu dikkat çekmektedir. Çalışma emojilerin, acil servis

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ziyareti sırasında hastanın ruh halini takip etmede yararlı bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Sağlık iletişimi, bireylerin ve toplumların sağlığının iyileştirilmesine odaklanan kişiler arası veya kitle iletişim faaliyetlerinden oluşmaktadır (Ishikawa ve Kiuchi, 2010:1). Sağlık hizmeti sağlayıcıları, sağlık iletişiminin önemini kabul ettiği için, geleneksel ve dijital medya aracılığıyla sağlık okuryazarlığı düşük olan kitlelere ulaşmak için en iyi uygulamaları geliştirmektedir. Bu da işitme veya görme bozukluğu olan hastalar için erişimi artırabilir (Mackert vd., 2017). Bu doğrultuda sağlık iletişiminin geliştirilmesi adına çalışmaların devam ettiği dikkat çekmektedir. Dijital mesajlaşmanın ayrılmaz bir parçasına dönüşen emojiler birçok alanda kullanılmaktadır. Bu alanlardan bir tanesi olan sağlık iletişiminde de emojilerin kullanılıyor olması popülerliğinden ziyade birey ve sağlık personeli arasındaki iletişimi güçlendirmek adına olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir.

Sağlık iletişiminde emoji kullanımının avantajları arasında örneğin Türkiye'de Suriyeli bireylerin sayısının her geçen gün artıyor oluşu anadildeki eksikliğin giderilmesi açısından emoji kullanımı iyi bir alternatif oluşturabilir. Yine çocuklarla kurulacak olan iletişimde daha eğlenceli bir yaklaşımla emoji kullanımının pozitif sonuçlar doğurması muhtemeldir. Emojiler sayesinde işitme engelli hastalarla da iletişim kurulması daha kolay gerçekleşir. Bu anlamda sağlık iletişiminde emojilerin kullanımı sağlık personeli ve hastalar arasındaki iletişimi geliştireceği gibi beraberinde hastaların sağlıklarını kontrol etme ve tedavi yöntemlerini daha iyi anlamasını da sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Bhattacharya, S., Singh, A. ve Marzo, R. R. (2019). "Delivering Emoji/İcon-Based Universal Health Education Messages Through Smartphones." Public Health, 6(3): 242–247.

Blagdon, J. (2013). ''How Emoji Conquered The Word'' The Verge, Vox Media htpp://www.theverge.com/2013. Erişim Tarihi: 14.12.2019.

Bozkanat, E. (2018). Sağlık İletişiminde Kamu Segmentasyonu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fadhil, A., Schiavo, G., Wang, Y. ve Yilma, A. B. (2018). "The Effect of Emojis when Interacting with Conversational Interface Assisted Health Coaching System." Erschienen in: Proceedings of the 12th EAI International Conference on Pervasive Computing Technologies for Healthcare. - New York, NY: ACM, 2018. 378-383.

https://www.diabetesqld.org.au/media-centre/2016/january/emojis-to-show-diabetes%E2%80%99-ups-and-downs.aspx. Erişim Tarihi: 11.12.2019.

Ishikawa, H. ve Kiuchi, T. (2010). "Health Literacy and Health Communication." Biopsychosocial Medicine, 4 (18): 1-5.

Ljubešić, N. ve Fišer, D. (2016), "A Global Analysis of Emoji Usage", The 54th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, Proceedings of the 10thWeb as Corpus Workshop (WAC-X) and the EmpiriST Shared Task, Berlin Germany, 82-89.

Lu, X., Ai, W., Liu, X., Li, Q., Wang, N., Huang, G. ve Mei, Q. (2016). Learning from the ubiquitous language: an empirical analysis of emoji usage of smartphone users. In Proceedings of the 2016 ACM International Joint Conference on Pervasive and Ubiquitous Computing. ACM, 770–780.

Mackert, M., Champlin, S. ve Ahn, J. (2017). "Health Literacy and Health/Risk Communication." Oxford Research Encyclopedia of Communication, https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-39.

Mayumi, N. (2014). Meet Shigetaka Kurita, the father of emoji. Wall Street Journal. Retrieved from http://blogs.wsj.com/japanrealtime/2014/03/26/meet-shigetaka-kurita-the-father-of-emoji/ Erişim tarihi: 14.12.2019.

Moriyama, M., Harnisch, D.L. ve Matsubara, S. (1994). "The development of graphic symbols for medical symptoms to facilitate communication between health care providers and receivers." Tohoku J Exp Med, 174: 387–398.

Olson, J. (2016). Why use words? Emojis convey health just fine, Mayo finds. http://www.startribune.com/why-use-words-emojis-convey-health-just-fine-mayo finds/464063023/ Erişim Tarihi: 14.12.2019.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Pourmand, A., Amini, S.B., Quan, T., Duncan, J. ve Sikka, N. (2019). “Can Emojis Assess Patients’ Mood and Emotion in the Emergency Department? An Emoji-Based Study.” Annals of Emergency Medicine, 74(4): 37-38.

Rodrigues, D., Prada, M., Gaspar, R., Garrido, M. V.ve Lopes, D. (2017). Lisbon Emoji and Emoticon Database (LEED): Norms for Emoji and Emoticons in Seven Evaluative Dimensions. Behavior Research Methods- Springer.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

RISK CONCEPT AND RISK SOCIETY DEBATES IN THE LIGHT OF SOCIOLOGICAL THEORIES: RISK IN HEALTH

Doç.Dr. Özgür SARI

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

The concept of the Risk Society has become a subject that Ulrich Beck has introduced into the literature, and has become a frequently discussed topic in the social sciences. In terms of humanity living a different phase of Modernity, it is called with different concepts such as advanced modernity, late modernity or postmodernity. The most important feature of this period is the disappearance of certainty and the fact that everything becomes relative or flexible. This situation exposes risks at every stage of life, from technology to economy, from political structures to social order. It has become imperative to examine and analyze the risks to humanity that are moving away from the stable. In this study, the concept of risk will be discussed. The concept of risk, which is considered from a psychological, economic and sociological point of view, will be examined from a more sociological perspective. In addition, different sociological theories that analyze the concept of risk will be discussed in this study, where risk types will be discussed. Analyze the concept of risk in the context of System Theory, Rational Selection Theory, Critical Theory, Culture Theory and Postmodern Theory. In the light of these analyzes, the concept of risk society will be discussed from the perspective of Ulrich Beck and Anthony Giddens. At the end of the discussion, the possible risks of our society will be discussed. In terms of possible risks, the risks of disease that compel health policies will be examined from a sociological perspective. Health plans and the effects of the global risk of potential meaning waiting to Turkey and diseases in society today will be discussed around the outstanding principal risks. As a result of these discussions, which risks should be taken into consideration in health policies will emerge.

Keywords: Risk, Types of Risk, Risk Society, Risk in Health

Sosyolojik Teoriler Işığında Risk Kavramı ve Risk Toplumu Tartışmaları: Sağlıkta Risk

Risk Toplumu kavramı Ulrich Beck'in literature kazandırdığı bir kavram haline geldikten sonar, sosyal bilimler alanında sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Moıdernitenin farklı bir evresini yaşayan insanlık açısından, ileri modernite, geç modernite ya da post modernite gibi farklı kavramlarla adlandırılmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği ise kesinliğin ortyadan kalkması ve herşeyin göreceli ya da esnek haline gelmesidir. Bu durum teknolojiden, ekonomiye, siyasi yapılardan toplumsal düzene kadar hayatın her aşamasında riskleri ortraya çıkarmaktadır. Stabil olandan uzaklaşan insanlık açısından riskleri incelemek ve analiz etmek zorunlu hale gelmiştir. Bu çalışmada risk kavramı ele alınacaktır. Psikolojik, ekonomik ve sosyolojik açıdan ele alınan risk kavramına daha sosyolojik perspektiften bakılacaktır. Ayrıca, risk türlerinin de ele3 alınacağı bu çalışmada risk kavramını analzi eden farklı sosyolojik teoriler tartışılacaktır. Sistem Teorisi, Rasyonel Seçim Teorisi, Eleştirel Teori, Kültür Teorisi ve Post modern Teori bağlamında risk kavramı analiz edilecetir. Bu analizlerin ışında ise risk toplumu kavramı Ulrich Beck ve Anthony Giddens'ın bakış açıları ile ele alınacaktır. Tartışmaıon sonunda ise içinde bulunduğumuz toplumun olası riskleri tartışmaya açılacaktır. Olası risklerde ise en çok sağlık poltiikalarını zorlayan hastalık riskleri sosyolojik açıdan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

incelenecektir. Türkiye'yi bekleyen olası küresel risklerin sağlık politkalarına ve planlarına etkileri ve günümüzde hastalıklar anlamında toplumu bekleyen başlıca riskler tartışalacaktır. Bu tarışmalar neticesinde sağlık politikalarında hangi risklerin göz önüne alınması gerektiği ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Risk, Risk Türleri, Risk Toplumu, Sağlıkta Risk

INTRODUCTION: THE CONCEPTUALIZATION OF RISK

The term risk is used today in many disciplines with different meanings. In this context, a generally accepted risk definition cannot be made fully. When evaluated in terms of not being a generally accepted definition, each discipline has a different meaning, but a common definition cannot be made in the social sense (Renn, 1992: 50). In general, in social sciences and on a societal basis, risk is accepted and used as the threat posed by the dangers that may arise in the event of any event or situation and the possibility of such threats. Although the threat is used in the definition of danger in general terms such as risk, it does not describe a danger. Conceptually, there are differences in the parameters they use to define the danger. Risk is used as a hazard definition, while abstract or non-abstract is used to describe situations, and threat is used to describe the hazard in more concrete situations. In risk definition, probabilities, uncertainties and scenarios developed over these uncertainties are tried to be created by means of attempting to make inferences in terms of hazard identification and possible consequences. At the same time, it has been defined that risks arise in situations brought about by modern social structure and dominate the results of political decisions. As risks are evaluated based on probabilities, the results of these risks cannot be predicted or difficult to predict. Risks As sociologists like Giddens and Furedi (2017:30) point out, they can grow or be ignored by perceiving them from a social perspective.

Social structure plays an important role in the development of the use of the concept of risk. The use of the concept of risk has greatly increased in the transition from the traditional social structure to the modern social structure. While the situations which are defined as dangerous in the traditional social structure are attributed to fate and beliefs, in the modern social structure individualism, research, cause-effect relation, scientific basis and the dangers used in explaining the fact that each event is based on a cause-effect relation are explained. risk is used as a concept. At the time when fatalism was at the forefront of traditional society, risk factors such as magicians, magic, witches and monsters were no longer risks. In the present day, technological advances continue at full speed and these adversities have some negative effects as well as the benefits; global warming, climate change, over armament, terrorism, nuclear power plants, the destruction of ecosystems, the destruction of the seas, forests, deficiencies such as genetic technology defining some of the elements (Çuhacı, 2004: 44). In its simplest form, risk is associated with danger, but risk and danger do not mean the same. Risk predicts danger, and danger is understood as threatening what is intended to occur or be (Giddens, 1994: 38). The concept of risk, developing technology, manufactured products, developing industries, everything produced and consumed, is the only concept that explains the existence of danger and its popularity is increasing.

TYPES OF RISK

 ISBN: 978-625-7029-53-7

According to **technical risk** approach, risk is considered as an actuarially measurable hazard. Risk is a risk analysis for mathematical calculations without any effect on the social dimension and for determining the damage by making calculations based on probability. Risk can be seen as a hazard and summarized as the probability of occurrence of this hazard and its consequences. In the ecological system, storm types, floods, etc. The frequency of events such as occurrence parameters brings a comment on the probability of statistical interpretation of data. Engineering, economics, toxicology and natural disaster is used in the interpretation of species (Renn, 1992: 58-61).

Technical risk analyzes are based on mathematical calculations, while examining the damages that people will face as a result of the occurrence of hazards and risks that they will see physically. The subject of the **economic risk** approach is the economic harm or benefits that people will suffer as a result of the physical harm they will suffer. In this approach, the mathematical dimension of the calculations and taking into account the likelihood of hazards, the profits or gains that can be obtained against the risk constitutes the agenda of the approach (Renn, 1992: 62). In this context, this approach is used frequently in the capitalist economic order. Risks are considered as a means of earning and have been transformed into a concept that is used to reveal the contingency of taking risks for people's benefits and profits. In banking, financial sectors, investment markets, risk; Earnings income, profit and loss, finds itself involved in themes.

Psychological risk is an approach that focuses on the perception of risks accompanied by issues such as perception and sensation. They work on the perception of existing dangers as threats through selectivity in perception, understanding or understanding of risk. The studies focus on the actual risk level and the measurement of the interactions between individuals in perceived forms and the reasons for the differences between real risks and perceived risks. The effects that may be caused by the risk, the factors that cause the formation of risk, whether the risk constitutes a risk before, whether the risk can be controlled and beliefs and fear in these issues include parameters such as fear (Renn, 1992: 64-67).

Sociological risk approach examines the social structure of risks. It is an approach that makes inferences over the risks of social structure. Renn (1992) defined sociological risk approaches as theories that deal with four different aspects in two dimensions. These; critical theory, rational choice theory, system theory, postmodern theory, and finally risk society theory. While Renn (1992) examines cultural theory as a separate perspective, it is generally accepted that cultural theory is included in sociological approaches.

THEORETICAL APPROACHES TO RISK

Rational Selection Theory centers on the individual, people assume that they use the most appropriate means to achieve their ideals and goals and that they do their actions accordingly. An individual's desire to achieve the ideals and goals, the choices to be made and to have information about the potential consequences of all these actions suggest that the individual is effective in terms of risk taking (Renn, 2008: 25). Economy is in the forefront among the application areas of the theory. The efforts of people to maximize their own benefits are found in social sciences with the view that socially creates a behavior that maximizes benefit. In this context, the concept is widely used in economic analysis of various social behaviors and various social science applications (cited in Renn, 1992: 69).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

In the **risk framework approach of social structures** led by Renn, Kasperson and Slovic; perception, risk institutions, society and cultural identity. The approach which aims to integrate the technical risk assessment and the social risk experience tries to define the social risk framework. This perspective suggests that incidents related to hazards can interact with psychological, social, institutional and cultural processes, increasing or decreasing individual and social risk perceptions and shaping risk behavior (Renn, Burns, Kasperson E, Kapserson X, Slovic, 1992: 137). . One of the reasons why the study is important is that the study has become of great and critical importance in the field by acting as a roof, since the risk is constantly addressed in different disciplines in different disciplines and the integrity of the risk is not ensured with the difficulties of identification and classification. Renn et al. (1992) mentioned in the framework approach and investigated the factors affecting the risk situations, and in this context, they predicted whether the magnitude of the technical dimension is important in the perception of risk or how the hazards can be ignored according to these parameters; Physical consequences of risk, Media and media interest, Individual perceptions, Social reactions, Socio-economic and political effects. It has been argued that the formation of the social impact according to the technical size of the risk has the effect of these parameters (Renn 1992: 137).

In **Critical Theory**, Jürgen Habermas, who is regarded as the greatest living thinker of the Frankfurt school, is the theory referred to in cooperation with the Frankfurt Institute for Social Research. While the mainstay of the theory can be extended to Hegelianism, its general framework represents the branch of Marxism, psychoanalysis and the theory of systems, although it comes from the word criticism used in Marx's book “Das Kapital for his political criticism (Marshall, 2005: 190). Habermas argues that since people use the same language, the reality that society consists of different class structures and that problems can be solved by decisions that can be made through a common dialectical operation between different social classes. Therefore, it is stated that it is appropriate for each group to adopt their own acceptable risk assessment rather than to accept what they perceive as risk for themselves in the light of their predictions and assessments, which are decisive in risk policies (Renn, 1992: 70). In this context, it is critical for the groups in the society to avoid conflict in the same public sphere as generating risks and enduring risks and to follow a communicative dialectical path in order to prevent uneven distribution of risk (Renn, 2008: 34).

In **post-modern theory**, objective reality is not accepted in this theory which is defined as “risk“ as a means of control and control used by managers for the purposes of achieving control in society. They argue that behind every seemingly real event and phenomenon that is happening today, there are actually hidden power relations established by the administration or managers (Renn, 2008: 35). Power, which Foucault considers as a disciplinary force, is considered as a tool to use the concept of risk to make acquisitions such as directing the society, channeling it, directing it to a specific purpose and directing its focus to the desired direction. By using rational individuality, it is possible to guide individuals in the society what is risky and what is safe and dangerous through communication tools (Renn, 2008: 35). Post-modern theory states that it is impossible to calculate and evaluate the actual risk, and that the risks calculated with this bet cannot match the reality. With scientific information, individuals can be controlled by defining risky and safe things in line with the framework drawn by management (Lupton, 1999: 5). As a matter of fact, examples of this were recently experienced between Soviet Russia and the United States during the Cold War. The two countries have manipulated and channeled communities for their own purposes by manipulating everything that is

 ISBN: 978-625-7029-53-7

intellectual, cultural, abstract or concrete against and against everything they consider an enemy for security and risk.

The **theory of cultural risk** is the one pioneered by Mary Douglas and Aaron Wildavsky. It is a theory based on a kind of risk perception that assumes that there is a continuing perception of contention between individuals and the alternative social structures of these forms of organization. Based on studies on early organizing principles in tribal communities, an anthropologist school has identified many value clustering models that differentiate different cultural groups. From different positions on risk issues, these different groups developed corresponding attitudes and strategies. According to this theory, it is seen that individuals perceive social dangers as a result of non-compliance with social rules or acting contrary (Renn, 1992: 73). As a natural consequence of this, they exclude those who do not obey social rules because they disturb the peace and tranquility. Thus, it strengthens and maintains its place in the structures of sociality. In the formation of the theory, Douglas explains the social structure with a concept based on two variables “group“ and “network” in almost all cultural structures. He mentions that societies' risk perceptions are inherited from their ancestors and that each community has a different risk definition and perception for itself.

In terms of **social system theory**, individuals form the family, the communities formed by families form societies, and a system is formed from a minimal to maximal level. In this context, according to Luhmann, what we call society constitutes the largest system. Each part of the system naturally interacts with each other. According to Luhmann, this interaction is an indication that the social system plays a role in the construction of an individual's identity (Renn, 2008c: 59). Luhmann drew attention to the concepts of risk and danger when constructing system theory. He shaped his theory based on the semantic differences between the concept of risk and the concept of danger. As a result of the decisions taken by the society itself, a risk arises as a result of a negative situation. However, if the danger; it is not the result of a final decision of society. In this respect, Luhmann mentions that the risks that are outside the system are internalized by technology in an effort to dominate nature with the technology that is constantly progressing by modern social structure like Beck and Giddens. Natural phenomena, which Giddens describes as the external risk, which is regarded as a belief in fate or an event from God in the old traditional social structure, are now affected by technological advances in the modern social structure and become system risks “. A sample that can be shown as the return of modern social structure is the flood disasters caused by global warming (Renn, 2008c: 60).

The **risk society theory**, which is considered sociologically as a dilemma of modern society in the transition from traditional to modern society, is a theory developed by Ulrich Beck and developed by Anthony Giddens. According to the risk society thesis, according to Beck's definition, risk society develops as the process of two intertwined societies. Accordingly, hazards emerged in the first stage, but they are not the subject of political conflicts. In the second, these hazards are produced by institutions but cannot be controlled. In the advanced stage of the risk society thesis developed by Beck, the Invention of Politics “(2013) is not the subject of political conflicts, he took his thesis forward in his e Risk Society Towards Another Modernity“ (2014) and explained his thesis sociologically. In the risk society theory, the risks brought about by modernity cannot be predicted in time and the uncertainties cannot be predicted due to the nature of uncertainties, inequalities between the risk producing societies and the societies exposed to risks, the coverage of the impact area outside the risk producing societies and the increasing interest in the expertise against risks, It is

 ISBN: 978-625-7029-53-7

a theory formed by Beck's definition that shadow kingdom consists of the side effects and risks that occur after the destruction of toxic residues and ecological environment rather than present-day hazards (Beck, 2014).

CONCLUSION: RISK SOCIETY IN TERMS OF HEALTH RISKS

Being healthy is not only physiological, but also spiritual and social well being. There is a new perspective on the definition of expanding health. This new definition is called a biopsychosocial definition. The definition of health has now become compatible with chronic diseases. Health has become an unattainable target that is constantly being tried to be achieved (Sarı&Atılgan, 2012: 11-19).

Nowadays, diseases are now defined by risk. Therefore, the importance given to preventive health services has increased. Because of the rapidly increasing costs in health, it has become a necessity to intervene before diseases occur (Sarı & Atılgan, 2012: 33-36).

The increase in human traffic with the globalization has caused diseases to spread easily. an influenza outbreak occurred in China may leap too soon to Turkey. Epidemic diseases such as influenza H1N1, HIV + and AIDS, Ebola, SARS and the like are now a risk to global health. The World Health Organization develops policies by analyzing existing risks. In addition, the Ministry of Health in our country is making plans based on the existing risks.

Risks in health covers the all risk types. For instance, the tourism industry spread the flow of East European tourists in Turkey and especially after the collapse of the USSR created huge risks in Turkish society in terms of HIV+ and AIDS. This process can be explained by the cultural risk. Sexual behaviors of Turkish men changed dramatically and the risk for AIDS became the hot issue in our health system.

The political risks in Syrian and some other Middle Eastern societies created a huge flow of refuges in Turkey and this situation created risks for many illnesses to be spread in our society. In this framework, the social structures of the Syrian and Iraqi societies collapsed and created risks in Turkish society by refugee flows.

Even today, the Ministry of Health should analyze the risks to prepare an effective health policies and programs, including calculating the global risk factors that will effect Turkey.

References:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Beck, U. (2013). **The Reinvention of Politics: Rethinking Modernity in the Global Social Order**, the USA: Polity Press.

Beck, U. (2014). **Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru**, çev. Bülent Doğan, İstanbul: İthaki Yayınları.

Çuhacı, A. 2004. **Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Furedi, F. (2017). **Korku Kültürü**, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (1994). **Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım**, İstanbul: Birey Yayınları.

Lupton, D. (1999). **Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives**, the UK: Tne University of Cambridge Press.

Renn, O. (1992). "Concepts of Risk: A Classification" in Social Theories of Risk (ed. Sheldon Krimsky), the USA: Praeger.

Renn, O., et al (1992). "The Social Amplification of Risk: Theoretical Foundations and Empirical Applications", Journal of Social Issues, Winter 1992, 137-160.

Renn, O. (2008). **Risk Governance: Coping with Uncertainty in a Complex World**, The USA: Earthscan Press.

Sarı, Ö. Atılgan, G.K. (2012). **Sağlık Sosyolojisi,** Konya: Karatay Akademi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE TÜRKİYE TARIM SEKTÖRÜNÜN ANALİZİ

Öğr. Gör. Erdem HİLAL
Öğr.Gör., Adıyaman Üniversitesi Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Yönetim Organizasyon Bölümü

Öğr. Gör. Burcu DOĞAN
Öğr.Gör., Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi

ÖZET

Türkiye ekonomik gelişim sürecine katkı sağlayan sektörlerden biriside tarım sektörüdür. Coğrafi olarak doğuda Fırat-Dicle Havzası, Güneyde Çukurova, Antalya Kuzey batıda Trakya gibi verimli topraklar üzerinde bulunan Türkiye'nin, Jeopolitik olarak kadim ticaret yol kavşağında bulunması ile Tarım sektörünü Türkiye için önemini bir kat daha arttırmaktadır. Tarım sektörü ülke nüfusunun büyük bir kısmının istihdamına katı sağlamakta, ülke nüfusunun gıda ihtiyaçlarını karşılamakta, sanayi sektörüne girdi sağlamakta, gerek doğrudan gerek ise dolaylı biçimde ihracata katı sağlamakta ve milli gelirin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri; GSYH içerisinde tarım sektörünün payı, ekonominin önde gelen sektörlerinin büyüme hızları, tarım işçilerinin yıllara göre ortalama ücretleri, tarım alalarının yıllara göre dağılımı, yıllara göre bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretim değerleri, ihracatın sektörlere göre dağılımı incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

The agricultural sector in Turkey is one of the sectors that contribute to economic development. Geographically, the East Euphrates-Tigris Basin, South Çukurova, located on fertile soils, such as Antalya North West Thrace Turkey's agricultural sector, the importance for Turkey by the presence in the commercial crossroads of ancient as geopolitics is increasing even more. The agricultural sector provides solid employment to a large part of the country's population, meets the food needs of the country's population, provides input to the industrial sector, provides solids to exports both directly and indirectly and constitutes a significant portion of the national income.

In this study, the role of Turkey in the agricultural sector of the economy; The share of the agricultural sector in GDP, the growth rates of the leading sectors of the economy, the average wages of agricultural workers by years, the distribution of agricultural areas by years,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

the production values of crops and animal products by years, the distribution of exports by sectors were examined.

1. GİRİŞ

Ekonomik sistemin ayrılmaz parçalarından birisi de tarım sektörüdür. Tarım sektörünün yarattığım katma değer, ekonomi içerisindeki yeri ile ölçülmektedir. Tarımsal faaliyetler ile ortaya çıkan üretim, çıktı, dış ticaret, istihdam ve diğer sektörlere girdi temini ile sonuçlarını sunmaktadır.

Tarım, topluma besin maddeleri ile hammadde sağlamak amacıyla, bitkisel ve hayvansal varlıkların, biyolojik olarak üretim yeteneklerini planlı ve yönlendirilmiş bir şekilde kullanmaktır (Gürler, 2008: 1).

Tarım sektörü, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişiminde çok önemli görevler üstlenmiş ve üstlenmeye de devam etmektedir. Tarım; ülke nüfusunun beslenmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sanayiye sermaye aktarması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak katkısı, biyolojik çeşitlilik ile ekolojik dengeye olan katkıları nedeniyle tüm dünyada vazgeçilmez ve gıda üretiminin güvenliği nedeniyle de stratejik bir sektör niteliğindedir (Doğan vd; 2015: 30).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun tarım sektörü, ekonomik hayat içerisinde önemli bir yere sahiptir. İnsanların beslenebilmesi için gerekli hammaddelerin ve gıda maddelerinin temini için ikamesi olmayan bir sektördür.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de ekonomik büyüme açısından önem arz eden tarım sektörünün genel durumunu seçilmiş göstergelerle ortaya koymaktır.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini konu ile ilgili istatistiklerden elde edilen veri ve daha önce yayınlanan çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Çalışmanın zaman dilimi konuyla ilgili verilerin temin edilebildiği son yıldan geriye doğru 2011 ve 2010 yılına kadarki verileri kapsamaktadır.

2.1. Türk Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden biri tarım sektörüdür. Bir ülkenin GSYH'sı içinde Tarım sektörünün payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür (Yalçınkaya vd., 2006: 98).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (Cari Temel Fiyatlarla, Bin TL)

Sektörler	2011 Toplam	2012 Toplam	2013 Toplam	2014 Toplam	2015 Toplam	2016 Toplam	2017 Toplam	2018 Toplam	2019 1. Çeyrek
1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık	**114.838.169**	**121.692.893**	**121.709.079**	**134.724.745**	**161.447.917**	**161.304.618**	**189.000.175**	**213.350.153**	**26.073.567**
2. Sanayi	**275.597.333**	**302.833.022**	**355.312.194**	**410.786.015**	**461.963.749**	**511.805.709**	**639.841.826**	**823.310.347**	**216.461.322**
İmalat Sanayi	229.817.774	249.250.916	293.884.254	343.304.828	390.796.400	432.979.604	545.380.495	705.318.021	185.008.046
İmalat Hariç Sanayi	45.779.559	53.582.106	61.427.940	67.481.187	71.167.349	78.826.105	94.461.331	117.992.326	31.453.276
3. Hizmetler	**836.260.363**	**960.886.854**	**1.108.303.808**	**1.262.679.196**	**1.437.315.123**	**1.625.786.137**	**1.923.799.845**	**2.276.279.266**	**585.046.167**
İnşaat	100.016.363	117.433.142	145.908.413	165.654.620	190.619.215	223.362.831	265.977.449	266.163.291	54.494.117
Ticaret, Ulaştırma ve Konaklama	300.454.922	345.988.474	395.049.627	455.449.089	518.556.551	560.899.479	690.397.791	870.899.157	211.374.075
Bilgi ve iletişim	32.322.635	37.763.232	43.157.661	49.404.144	56.071.625	63.445.420	78.228.377	91.335.135	22.532.910
Finans ve sigorta faaliyetleri	37.763.490	46.114.288	55.726.435	58.816.832	70.002.619	87.062.982	100.677.894	114.180.596	32.887.802
Gayrimenkul faaliyetleri	125.018.462	135.459.330	148.972.224	163.852.019	180.721.035	201.561.274	222.753.822	252.121.559	69.020.624
Mesleki, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	59.850.654	70.372.064	84.057.663	99.048.425	121.487.922	137.294.413	168.888.062	194.016.934	45.848.698
Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	153.775.887	177.359.117	199.285.864	228.976.279	254.787.499	301.625.124	338.350.810	419.403.649	129.480.787
Diğer hizmet faaliyetleri	27.057.950	30.397.207	36.145.923	41.477.787	45.068.657	50.534.616	58.525.639	68.158.946	19.407.152
4. Sektörler Toplamı (1+2+3)	**1.226.695.865**	**1.385.412.768**	**1.585.325.082**	**1.808.189.955**	**2.060.726.790**	**2.298.896.464**	**2.752.641.846**	**3.312.939.766**	**827.581.055**
5. Vergi-Sübvansiyonlar	167.781.301	184.259.347	224.388.005	236.275.921	277.920.704	309.629.285	353.894.906	388.049.723	87.117.995
6. Alıcı Fiyatlarıyla GSYH (4+5)	**1.394.477.166**	**1.569.672.115**	**1.809.713.087**	**2.044.465.876**	**2.338.647.494**	**2.608.525.749**	**3.106.536.751**	**3.700.989.489**	**914.699.050**

Kaynak: TÜİK

2011'den günümüze, Türkiye'de GSYH'nin sektörel dağılımına bakıldığında, GSYH içerisinde tarım sektörünün payının düşük olduğu göze çarpmaktadır. İnşaat, Ticaret, Ulaştırma ve Konaklama, Bilgi ve iletişim, Finans ve sigorta faaliyetleri, Gayrimenkul faaliyetleri, Mesleki, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri, Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri, Diğer hizmet faaliyetlerini kapsayan hizmetler sektörü en yüksek paya sahiptir. Sanayi ve hizmetler sektörünün tarım sektörünü açık ara ile geçtiği gözlenmektedir. Çalışma alanı olarak seçtiğimiz tarım sektörünü incelediğimizde 2012-2013 yıllarında (121.692.893 - 121.709.079) birbirine yakın olduğu ve 2015-2016 yıllarında da (161.447.917 - 161.304.618) birbirine yakın paylara sahip olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra 2011-2018 yılları arasında tarım sektöründeki cari temel fiyatlar düzeyinin bir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

önceki yıla göre değişimi hesaplandığında, 2012 yılında 2011 yılana göre %6 artış olduğu, 2014 yılında 2013 yılına göre %10 artış gösterdiği, 2015 yılında 2014 yılana göre %20 genişlediği, 2017 yılında 2016 yılına göre %17 büyüdüğü ve 2018 yılında 2017 yılına göre % 13 arttığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde temel sektörler olan; Tarım, Sanayi ve Hizmet sektörü ile Vergiler + Sübvansiyonların GSYH miktarına oranları hesaplandığında; 2011 yılında Tarım sektörünün GSYH içindeki payı %8,24 iken 2015 yılı hariç her yıl giderek azalmış ve 2018 yılında GSYH içindeki payı % 5,76 oranına kadar düştüğü anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Sanayi sektörünün 2011-2018 yılları arasında GSYH içindeki payı hesaplandığında %19,29-%20,60 aralığında, genelde yatay bir trend izlediği sadece 2018 yılında %22,25 oranı paya sahip olduğu tespit edilmiştir. GSYH içinde en büyük paya sahip olan Hizmet sektörü ise; 2011-2018 yılları arasındaki payı %59,97 oranı ile % 62,33 oranı arasında yatay bir seyir içerisinde olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Sektörlerin Büyüme Hızları

Sektörler	2011 Toplam	2012 Toplam	2013 Toplam	2014 Toplam	2015 Toplam	2016 Toplam	2017 Toplam	2018 Toplam	2019 toplam
1. Tarım, ormancılık ve balıkçılık	**3,4**	**2,2**	**2,3**	**0,6**	**9,4**	**-2,6**	**4,9**	**1,3**	**2,5**
2. Sanayi	**17,3**	**3,6**	**9,0**	**5,6**	**5,1**	**4,2**	**9,1**	**1,1**	**-4,3**
İmalat Sanayi	20,0	2,3	9,3	6,1	5,9	3,8	9,1	1,1	-4,7
İmalat Hariç Sanayi	5,2	10,2	7,5	3,3	0,9	6,4	9,0	1,0	-2,7
3. Hizmetler	**10,4**	**6,1**	**8,3**	**6,1**	**5,4**	**3,4**	**7,8**	**3,7**	**-1,5**
İnşaat	24,7	8,3	14,0	5,0	4,9	5,4	9,0	-1,9	-10,9
Ticaret, Ulaştırma ve Konaklama	12,5	7,7	6,5	6,8	6,6	0,2	10,9	5,6	-4,0
Bilgi ve iletişim	8,6	8,7	8,9	7,2	3,8	5,9	13,1	4,6	2,3
Finans ve sigorta faaliyetleri	5,7	0,1	25,8	10,2	8,4	8,8	3,9	1,7	1,5
Gayrimenkul faaliyetleri	5,0	4,3	2,9	2,5	2,4	3,6	2,5	2,7	2,0
Mesleki, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	12,5	8,4	12,5	10,7	15,4	5,2	10,4	-2,6	-13,0
Kamu Yönetimi, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	4,6	4,0	6,3	4,9	2,0	5,4	3,5	8,5	8,8
Diğer hizmet faaliyetleri	12,8	4,7	8,2	6,8	-0,3	2,8	7,4	2,6	-2,0
4. Sektörler Toplamı (1+2+3)	11,2	5,2	8,0	5,6	5,6	3,1	7,9	2,9	-2,1

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5. Vergi-Sübvansiyonlar	10,1	1,6	12,5	2,1	9,6	3,8	4,2	0,0	-6,9
6. Alıcı Fiyatlarıyla GSYH (4+5)	**11,1**	**4,8**	**8,5**	**5,2**	**6,1**	**3,2**	**7,4**	**2,6**	**-2,6**

Kaynak : TÜİK

Tablo 2'de sektörlerin büyüme hızına baktığımızda tarım sektörünün diğer sektörler kadar büyüme hızına sahip olmadığı görülmektedir. Tarım sektöründe 2014 yılında 0,6 büyüme hızı ile 2011-2019 yılları (2019 yılı ilk çeyrek) arasında en düşük orana sahip olmuştur. 2015 yılı ise 9,4 büyüme hızı en yüksek oran olduğu görülmektedir. 2016 yılı ise -2,6 ile eksi de kapattığı yıl olmuştur. 2017 yılı ve akabinde baktığımız yıllarda tekrardan büyüme hızında yükselişe geçtiği görülmektedir. 2019 yılının ilk çeyreğinde sanayi sektörü -4,3, hizmetler sektörü – 1,5 büyüme hızları olmasına rağmen bu sektörlerin her yıl gerisinde kalan tarım sektörü 2,5 büyüme hızına ulaştığı görülmektedir.

Tablo 3. İhracatın Sektörel Dağılımı (Milyon TL)

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Tarım ve ormancılık	4.347,5	5.166,6	5.188,9	5.653,3	6.029,7	5.756,6	5.397,2	5.287,3	5.556,5
Balıkçılık	156	1586	190.3	258.2	346.5	368.2	413.9	450.7	485.6
Madencilik ve Taşocakçılığı	2.687,1	2.805,4	3.160,8	3.879,4	3.406,1	2.798,9	2.676,8	3.509,3	3.399,7
İmalat	105.466,7	125.962,5	143.193,9	141.358,2	147.059,4	134.389,9	133.595,8	147.139,4	157.708,1
Elektrik, gaz ve su	181.4	148.8	190.2	29.0	88.9	73.9	13.6	81.9	99.7
Toptan ve perakende ticaret	451.7	631.9	534.8	606.0	672.9	445.3	423.7	510.0	648.2
İş Faaliyetleri	2.0	0.6	0.5	3.4	2.6	2.0	0.8	0.8	0.6
Diğer sosyal toplumsal ve kişisel hizmet	3.6	5.0	2.3	15.1	4.0	4.1	7.7	14.9	25.6
Toplam	**113.883,2**	**134.906,9**	**152.461,7**	**151.802,6**	**157.610,2**	**143.838,9**	**142.529,6**	**156.992,9**	**167.923,9**

Tablo 3'ü incelediğimizde tarım sektörü 2010 yılında (4.347,5), 2011 yılında (5.166,6), 2012 yılında (5.188,9), 2013 yılında (5.653,3) istikrarlı bir artış sergilemiştir. 2014 yılında (6.029,7) ise diğer yıllara göre daha yüksek bir performans sergilemiştir. 2015 yılında ise (5.756,6) tekrardan bir düşüş yaşamıştır. 2016 yılında (5.397,2) ve 2017 yılında (5.287,3) ise bu düşüş devam etmiştir. 2018 yılı ile birlikte 5.556,5 tekrardan ihracat oranı yükselmiştir.

İhracatın sektörel dağılımını incelediğimizde İmalat sektörünün birinci sırada yer almaktadır. İkinci sırayı Madencilik ve Taşocakçılığı, üçüncü sırada da Tarım ve Ormancılık

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sektörü yer almaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisine katkısının gözle görülür bir şekilde çok olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Tarım İşçilerinin Ortalama Ücretleri

Yıllar	Mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücretleri (TL)			Sürekli tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri (TL)		
	Kadın	Erkek	Ortalama	Kadın	Erkek	Ortalama
2011	29	38	33	748	1 022	979
2012	33	43	38	858	1 128	1 090
2013	36	48	42	1 032	1 262	1 232
2014	41	54	48	1 118	1 304	1 284
2015	46	59	52	1 332	1 563	1 532
2016	53	66	59	1 456	1 714	1 677
2017	60	73	66	1 576	1 921	1 857
2018	67	82	74	1 638	2 187	2 113

Kaynak: Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde mevsimlik tarım işçisi ya da sürekli tarım işçisi olma ayrımına bakılmaksızın kadın tarım işçi ücretlerinin erkek tarım işçi ücretlerinden ve ortalama ücretlerden düşük olduğu görülmektedir. Tablodaki veriler incelendiğinde 2011 yılı kadın ve erkek mevsimlik tarım işçilerinin günlük ortalama ücretleri arasındaki farkın en az olduğu yıl olmuştur. 2016 yılı ise kadın ve erkek mevsimlik tarım işçilerinin günlük ortalama ücretleri arasındaki farkın en fazla olduğu yıl olmuştur.

Tablo 5. Tarım Alanlarının Yıllara Göre Dağılımı

(Bin Hektar)

Yıllar	Toplam tarım alanı	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı		Sebze bahçeleri alanı	Süs bitkileri alanı	Meyveler, içecek ve baharat bitkileri alanı	Çayır ve mera arazisi
		Ekilen alan	Nadas				
2011	38 231	15 692	4 017	810	4	3 091	14 617
2012	38 399	15 463	4 286	827	5	3 201	14 617
2013	38 423	15 613	4 148	808	5	3 232	14 617
2014	38 558	15 782	4 108	804	5	3 243	14 617
2015	38 551	15 723	4 114	808	5	3 284	14 617
2016	38 328	15 575	3 998	804	5	3 329	14 617
2017	37 964	15 498	3 697	798	5	3 348	14 617

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2018	37 802	15 421	3 513	784	5	3 462	14 617

Kaynak: Çayır ve mera arazisi için 2001 Genel Tarım Sayımı, diğerleri için Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablo 5'deki veriler incelendiğinde, toplam tarım alanlarının 2011-2014 yılları arasında 38231 bin hektardan, 38558 bin hektara kadar düzenli bir şekilde artış sağlanırken, 2015-2018 yılları arasında 38551 bin hektardan 37802 bin hektara kadar azaldığı görülmektedir. Bu azalma miktarı 756 bin hektara araziye kadar yükseldiği gözükmektedir. Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin ekili olduğu alanlar incelendiğinde ise; 2012 yılındaki daralma dışında 2011-2014 yılları arasında düzenli bir artış ile 15692 bin hektar ekili alandan 15782 bin hektara kadar yükseldiği ancak 2014 yılından sonra bunun 2018 yılına kadar her yıl bir önceki yıla göre azaldığı ve 15421 bin hektara kadar düştüğü anlaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra; Tablo 5'deki verilere göre nadasa bırakılan arazilerin alanlarına bakıldığında; 2011-2018 yılları arasında nadas arazilerinin miktarının 2012 ve 2014 yılları artığı diğer yıllarda ise düzenli bir şekilde azaldığı anlaşılmaktadır. 2011 yılında nadasa bırakılan arazi büyüklüğü 4017 bin hektardan 3513 bin hektara kadar azalmıştır. Sebze bahçelerinin alanı ise 2011-2015 yılları arasında bir yıl azalma bir yıl artma şeklinde gerçekleşirken, 2015-2018 yılları arasında sebze bahçelerinin alanı düzenli bir şekilde azaldığı görülmektedir. Bu azalmanın 22bin hektara kadar ulaştığı tespit edilmiştir.

Meyve bahçeleri ve baharat bitkilerinin ekili alanları incelendiğinde; Tablo 5'deki bilgilere göre 2011-2018 yılları arasında düzenli bir artış gösterdiği ve bu artışın toplamda 371 bin hektar alana ulaştığı görülmektedir.

Tablo:6 Bitkisel Üretim Değerleri Toplamı

Yıllar	Üretim Değeri		Pazarlanan Değer	
	TL Milyar	$ Milyar	TL Milyar	$ Milyar
2010	80.04	53.31	67.39	44.90
2011	88.98	53.25	74.17	44.40
2012	87.94	49.07	73.40	40.95
2013	92.45	48.60	76.62	40.28
2014	98.12	44.84	81.74	37.35
2015	120.15	44.15	100.36	36.88
2016	119.24	39.45	99.76	33.00
2017	135.89	37.24	113.81	31.18
2018	159.14	33.03	134.40	27.91

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde; Bitkisel üretim değerlerin 2010-2018 yılları arasındaki göstergelerinin 2012 yılı ve 2016 yılları dışında düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu artışım Türk Lirası karşılığının yaklaşık %100 arttığı söylenebilir. Ancak Bitkisel üretim değerlerinin o yılki Amerikan Dolar kuruna göre değerleri esas alınması ile bakıldığında 2011-2018 yılları arasında 53.3 milyar dolardan 33 milyar dolara kadar düştüğü anlaşılmaktadır. Bitkisel ürünlerin pazarlanan değerlerinin 2011-2018 yılları arasında 2016 yılı hariç Türk Lirası cinsinden değerinin düzenli bir şekilde arttığı ancak bu artışın Amerikan Doları cinsinden değerinde ise, 44,9 milyar dolardan 27,9 milyar dolara kadar gerilediği söylenebilir.

Tablo 7. Tahıllar Ve Diğer Bitkisel Ürünler

Yıllar	Üretim Değeri		Pazarlanan Değer	
	TL Milyar	$ Milyar	TL Milyar	$ Milyar
2010	28.5	18.9	22.1	14.7
2011	35.7	21.4	27.9	16.7
2012	33.1	18.5	25.5	14.2
2013	39.1	20.5	30.1	15.8
2014	42.2	19.2	32.9	15.0
2015	49.5	18.2	38.2	14.0
2016	48.0	15.8	37.6	12.4
2017	56.1	15.4	44.1	12.0
2018	62.2	12.9	49.1	10.2

Tablo 7'de; Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin 2010-2018 yılları arasında üretim değeri ile pazarlanan değeri verilmiştir. Türk Lirası cinsinden, tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerlerinin 2010-2018 yılları arasında 2012 yılı ve 2016 yılları hariç her geçen yıl arttığı görülmektedir. Bu artışın 2018 yılındaki tahıl üretim değerinin 2010 yılı tahıl üretim değerine göre yaklaşık olarak 34 milyar TL arttığı söylenebilir. Ancak tahılların ve diğer bitkisel ürünlerin üretim değerlerinin Amerikan Dolar kuru cinsinden karşılığına bakıldığında, 2010 yılında yaklaşık 19 milyar dolar iken, 2011 yılında 21,3 milyar dolar, 2012 yılında 18.5 milyar dolar, 2013 yılında ise 20.5 milyar dolar değerinde gerçekleşmiştir. 2013 yılından sonra 2018 yılına kadar her geçen yıl giderek düşüş trendine girerek, 20.5 milyar dolardan 12.9 milyar dolara kadar düşüş göstermiştir.

Bunun yanı sıra; tahıl ve diğer ürünlerin pazarlanan değeri 2010-2018 yılları arasında 2012 ve 2016 yılları hariç Türk Lirası cinsinden değeri her geçen yıl artış göstermiştir. Bu artış yaklaşık olarak 22.1 milyar TL'den, 49.1 milyar TL'ye kadar yükselmiştir. Fakat Amerikan Dolar cinsinden tutarına bakıldığında, 2010-2013 yılları arasında bir yıl artış gösterirken diğer yıl azalmıştır. 2010 yılında 14.7 milyar dolar pazarlanan değerde iken, 2011

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yılında 16.7 milyar dolar, 2012 yılında14.2 milyar dolar, 2013 yılında 15.8 milyar dolar pazarlanan değere ulaşmıştır. 2013 yılından sonra ise düzenli bir şekilde tahıl ürünlerinin pazarlanan değerinin Amerika Doları cinsinden azaldığı ve bu azalmanın 10.2 milyar dolara kadar düştüğü söylenebilir.

Tablo 8. Sebzeler

Yıllar	Üretim Değeri		Pazarlanan Değer	
	TL Milyar	$ Milyar	TL Milyar	$ Milyar
2010	26.58	17.71	23.56	15.70
2011	25.53	15.28	22.30	13.51
2012	25.52	14.24	22.51	12.56
2013	25.60	13.46	22.61	11.89
2014	26.09	11.92	23.05	10.54
2015	29.32	10.77	25.90	9.52
2016	31.71	10.49	28.02	9.27
2017	33.84	9.27	29.88	8.19
2018	41.40	8.60	36.65	7.61

Tablo 8' Türkiye'de üretilen Sebzelerin Üretim Değeri ve Pazarlanan Değer bilgileri verilmiştir. 2010-2018 yılları arasında Türkiye'de üretilen Sebzelerin Türk Lirası cinsinden üretim değerinin 2010-2014 yılları arasında yatay bir seyirde olmasına karşın 2015 yılından sonra düzenli bir şekilde arttığı görülmektedir. Ancak, 2010-2018 yılları arasında Türkiye'de üretilen Sebzelerin Amerikan Doları cinsinden üretim değerinin 17.71 milyar dolardan her yıl düzenli bir şekilde değer kaybederek 8.60 milyar dolar seviyesine kadar azaldığı görülmektedir.

Tablo 8'deki verilere göre, Türkiye'deki üretilen sebzelerin Türk Lirası cinsinden pazarlanan değeri 2010-2014 yılları arasında 23.56 milyar TL-22.51 milyar TL arasında fazla bir değişikliğe maruz kalmadığı buna karşı 2014 yılından sonra düzenli bir artış trendi ile 2018 yılında 36.65 milyar TL'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Fakat Türkiye'deki üretilen sebzelerin Amerikan Doları cinsinden pazarlanan değerinin 2010 yılında 15.70 milyar dolardan her yıl azalarak 2018 yılında 7.61 milyar dolara kadar düştüğü tespit edilmiştir.

Tablo 9. Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri

Yıllar	Üretim Değeri		Pazarlanan Değer	
	TL Milyar	$ Milyar	TL Milyar	$ Milyar
2010	24.98	16.64	21.72	14.47
2011	27.73	16.59	23.98	14.35
2012	29.26	16.33	25.37	14.15
2013	27.72	14.57	23.91	12.57
2014	29.85	13.64	25.75	11.76

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2015	41.31	15.18	36.24	13.32
2016	39.54	13.08	34.15	11.30
2017	45.91	12.58	39.86	10.92
2018	55.53	11.53	48.64	10.10

Tablo 9'da 2010-2018 yılları arasında üretilen Meyve, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Üretim ve Pazarlanan Değer verileri bulunmaktadır. Tablo 9'daki verilere göre; Türkiye'de 2010-2018 yılları arasından üretilen Meyve, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Türk Lirası cinsinden üretim değerine bakıldığında, 2010 yılında 24.98 Milyar TL olan üretim değeri 2013 yılı ve 2016 yıllarında düşüş göstermesine rağmen diğer yıllarda artarak 2018 yılında 55.53 Milyar TL değerine ulaşmıştır. Aynı döneme Amerikan Doları cinsinden bakıldığında ise 2010 yılında 16.64 Milyar Dolar olan Meyve, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Üretim değeri sadece 2015 yılında bir önceki yıla göre artış göstermiş ancak 2018 yılına kadar her yıl üretim değeri düşmüştür. Bu düşüş miktarı 2018 yılında 11.53 Milyar Dolara kadar gerileyerek incelenen 2010-2018 yılları arasında toplamda 5.11 Milyar Dolar değer kaybı yaşanmıştır.

Tablo 9'daki verilere göre, Türkiye'de üretilen Meyve, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Pazarlanan Değeri 2010-2018 yılları arasında, 2013 ve 2016 yılları hariç Türk Lirası cinsinden bir önceki yıla göre değeri 21.72 Milyar TL'den, 48.64 Milyar TL'ye yükselmiştir. Ancak aynı dönemin Pazarlanan Değerini Amerika Doları cinsinden incelendiğinde, 2015 yılı haricinde her yıl bir önceki yıla göre düşüş olduğu tespit edilmiştir. 2010 yılında Türkiye'de üretilen Meyve, İçecek ve Baharat Bitkilerinin Pazarlanan Değeri 14.47 Milyar Dolar iken bu 2018 yılında 10.10 Milyar Dolara kadar gerilediği anlaşılmaktadır.

Tablo 10. Hayvansal Üretim Değerleri

	Toplam			Canlı Hayvanlar	
Yıllar	**Üretim Değeri**	**Pazarlanan Değer**		**Üretim Değeri**	**Pazarlanan Değer**
2010	85 001 165 555	49 317 003 345		46 873 045 222	18 727 349 674
2011	102 648 699 454	58 246 222 391		60 076 917 025	24 130 174 721
2012	112 868 484 420	64 678 317 577		63 546 623 452	25 455 092 825
2013	98 115 412 900	53 821 324 247		57 656 092 013	22 975 533 061
2014	106 844 652 331	58 335 500 096		62 512 146 789	24 594 271 495
2015	128 773 024 079	71 942 141 916		73 102 252 959	28 842 688 272
2016	152 032 284 091	84 386 195 587		89 865 605 677	35 500 626 524
2017	187 723 216 415	101 030 624 274		117 796 766 731	46 747 313 983
2018	225 334 263 602	119 148 398 092		146 184 051 184	58 448 625 993

Tablo 10'da hayvansal üretim değerleri ve pazarlanan değerler toplamı ile canlı hayvan üretim değerleri ve pazarlanan değerleri görülmektedir. 2010 yılından 2018 yılına

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kadar hayvansal üretim değerleri toplamı 2014 yılından sonra artış yönünde bir ivme kazanmıştır. 2010 yılından 2011 ve 2012 yıllarında da artmasına rağmen 2013 yılında bir düşüş yaşayıp akabinde tekrar artış göstermiştir.

Tablo. 11. Hayvansal Ürünler

Yıllar	Üretim Değeri		Pazarlanan Değer	
	TL Milyar	$ Milyar	TL Milyar	$ Milyar
2010	38.12	25.40	30.59	20.37
2011	42.57	25.48	34.11	20.41
2012	49.32	27.52	39.22	21.88
2013	40.45	21.27	30.84	16.27
2014	44.33	20.26	33.74	15.42
2015	55.67	20.46	43.10	15.84
2016	62.16	20.56	48.88	16.17
2017	69.92	19.16	54.28	14.87
2018	79.15	16.43	60.70	12.60

Tablo 11'de, 2010-2018 yılları arasında Türkiye'de üretilen hayvansal ürünlerin üretim değeri ve pazarlanan değeri bilgileri bulunmaktadır. Türkiye'de 2010-2018 yılları arasında üretilen Hayvansal Ürünlerin Türk Lirası cinsinden üretim değerleri incelendiğinde; 2010 yılında 38.12 Milyar TL iken, 2013 yılı haricinde, bir önceki yıla göre düzenli bir şekilde artış göstererek 2018 yılında 79.15 Milyar TL'ye ulaştığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, 2010-2018 yılları arasında Türkiye'de üretilen Hayvansal Ürünlerin Amerika Doları cinsinden Üretim değeri 2010-2012 yılları arasında sırasıyla 25.40 Milyar Dolar, 25.48 Milyar Dolar ve 27.52 Milyar Dolara kadar yükseldiği görülmüştür. Bu yükseliş 2013 yılında sert bir düşüş ile 21.27 Milyar dolara gerilemiş ve bu gerileme 2018 yılına kadar devam ederek Türkiye'de üretilen Hayvansal Ürünlerin Üretim Değeri 16.43 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 11'deki verilere göre; Türkiye'de üretilen Hayvansal Ürünlerin Pazarlanan Değerinin 2010-2018 yılları arasında Türk Lirası cinsinden karşılığı, 2013 yılı haricinde her geçen yıl artarak devam ettiği tespit edilmiştir. 2010 yılında, 30.59 Milyar TL karşılığı olan Hayvansal Ürünlerin pazarlanan değeri 2018 yılında 60.70 Milyar TL'ye kadar yükselmiştir. Fakat Türkiye'de üretilen Hayvansal ürünlerin pazarlanan değerlerinin Amerika Doları cinsinden karşılığı 2010-2018 yılları arasında istikrarlı bir yol çizmemiştir. 2011, 2012 ve 2016 yıllarında bir önceki yıla göre artış gösterirken, diğer yıllarda ise bir önceki yıla göre

 ISBN: 978-625-7029-53-7

azalmıştır. 2010 yılında 20.37 Milyar Dolar olan Hayvansal Ürünlerin pazarlanan değeri, 2018 yılında12.60 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında Türkiye'de üretilen Hayvansal Ürünlerin Pazarlanan Değerinin 2010-2018 yılları arasında toplamda 7.77 Milyar Dolar değer kaybettiği söylenebilir.

3. SONUÇ

Ülkelerin gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke olmalarına bakmaksızın, tarım sektörü tüm ülkeler için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için tarımsal ürünlere ihtiyaçları vardır. Tarım sektörü ikamesi olmayan bir sektördür. Dolayısıyla da Türkiye'de tarım sektörü ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak katkılarda bulunmaktadır.

Tarım sektörünü incelediğimizde, ülkemizde 2011'den günümüze, Türkiye'de GSYH'nin sektörel dağılımına bakıldığında, GSYH içerisinde tarım sektörünün payının düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Sektörlerin büyüme hızına baktığımızda tarım sektörünün diğer sektörler kadar büyüme hızına sahip olmadığı görülmektedir.

Tarım işçilerinin ücretleri incelendiğinde, mevsimlik tarım işçisi ya da sürekli tarım işçisi olma ayrımına bakılmaksızın kadın tarım işçi ücretlerinin erkek tarım işçi ücretlerinden ve ortalama ücretlerden düşük olduğu göze çarpmaktadır.

Tarım alanlarının yıllara göre dağılımına baktığımızda 2011 yılından 2018 yılına gelene kadar her yıl azaldığı görülmektedir. Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı ile sebze bahçeleri alanı azalmıştır. Süs bitkileri alanı ise 2011 de 4 bin hektar iken 2012 ve sonrasında (5 bin hektar) 2018'e kadar aynı seviyede kaldığı görülmektedir. Meyveler, içecek baharat bitkileri ise 2011'den 2018'e kadar alanlarını kademeli olarak artırdıkları görülmektedir. 2011-2018 yılları arasında çayır ve mera arazisi 14617 bin hektar olarak aynı oranda kaldığı görülmektedir.

Bitkisel üretim değerleri ve pazarlanabilir değerleri toplamı 2011-2018 yılları arasında sürekli artış seyri içerisinde olduğu görülmektedir. Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin, sebzelerin, meyveler, içecek baharat bitkilerinin de üretim değerleri ve pazarlanabilir değerleri de incelenen yıllar itibariyle artış sergilemiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hayvansal üretim değerleri 2013 yılı dışında artış sergilediği görülmektedir. Hayvansal ürünler üretim değeri ve pazarlanan değer bakımından baktığımızda genel olarak artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

İhracatın sektörel olarak dağılımını incelediğimizde tarım ve ormancılık sektörünün gelişme gösterdiği görülmektedir.

Sonuç olarak tarım sektörü yıllar itibariyle kendisini geliştirmeye çalışan bir sektör olduğu görülmektedir. Tarım sektörü ikamesi olmayan bir sektör olduğu için, tarımsal desteklerin artması, üreticilerin üretim yapmaya olan teşvikleri arttırılarak yeni teknolojilerin kullanılması ile birlikte artan nüfus ile orantılı olarak tarım sektörünün de daha fazla gelişme gösterebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Doğan, Z., Arslan. S. ve Berkman, A.N. (2015). Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt-Sayı: 8 (1) ss: 29-41. ISSN: 2148-5801 e-ISSN 1308-4216

Gürler, A. Z. (2008), *Tarım Ekonomisi*, Ankara, Nobel Yayın ve Dağıtım.

Yalçınkaya. N, Yalçınkaya. M.H. ve Çılbant. C. (2006). Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi. *YÖNETiM VE EKONOMi Yıl:2006 Cilt:13 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi* İ.İ*B.F.*

TÜİK, Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) Yayını

Çayır ve mera arazisi için 2001 Genel Tarım Sayımı, Diğerleri İçin Tarım ve Orman Bakanlığı

Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÇOCUK KATILIMLI OKUL FORMASI TASARIMI SÜRECİ, OKUL FORMANI ÖZGÜRCE KENDİN TASARLA PROJESİ ÖRNEĞİ

[1] Öğr. Gör. Serap MUTLU

[2] Öğr. Gör. Zeliha SARIKAYA HÜNEREL

[3] Öğr. Gör. Nuray DEMİREL AKGÜL

[1, 2, 3,] Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil Giyim Ayakkabı ve Deri Bölümü

ÖZET

Bu çalışma, okul hayatı boyunca her gün aynı okul formasını giyen ve forma seçiminde söz hakkı bulunmayan öğrencilere okul giysilerini hayal ettikleri şekliyle tasarlayıp seçme hakkı sunmak için planlanmış ve yürütülmüştür. Çalışmanın materyali, Ankara ilinin Polatlı ilçesinde ikamet eden Ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinden gönüllü, kız ve erkek toplam 30 öğrenciyi kapsamaktadır. Ergenlik çağına giren bu çocukların kendilerini nasıl bir formayla görmek istediklerini, nasıl rahat hissedeceklerini, giysilerinde ne tür özellikler ve renkleri istedikleri anket ve karşılıklı görüşme ile belirlenmiştir. Çalışma kapsamındaki çocuklara, araştırmacılar tarafından verilen tasarım, renk, kumaş ve malzeme bilgisi eğitimleri sonrasında hayallerindeki formaları çizmeleri sağlanmıştır. Çocuklar tarafından tasarlanan 78 forma tasarımı arasından eleme yoluyla seçilen 6 adet kız öğrenci forması ve 6 adet erkek öğrenci forması araştırmacılar tarafından geliştirilerek öğrencilerin seçimine sunulmuştur. Seçim sonucunda en çok oy alan 1 adet kız öğrenci ve 1 adet erkek öğrenci okul forma takımı tasarımları üç boyutlu ürüne dönüştürülmüştür.

Ülkemizde böyle bir çalışma daha önce yapılmamış olup okul forması seçimi ailelere ve çoğu zaman okul idaresinin seçimine bırakılmıştır. Çocuğun kendi giydiği formasının seçiminde şimdiye kadar bir söz hakkı olmamış, ne istediği sorulmamış fikri alınmamıştır. Bu bakımdan çalışma kapsamında bir ilk yapılmış ve öğrenciler formalarını tasarlarken çalışmanın tüm aşamalarında etkin rol almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Okul Forması, Tasarım, Kumaş Bilgisi, Renk Bilgisi, Malzeme Bilgisi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ABSTRAKT

This study was planned and conducted in order to give students the right to design and choose their school clothes as they dreamed of. The material of the study consisted of 30 volunteer, male and female students from 5th grade students in Polatlı district of Ankara. It was determined by questionnaire and interview that these adolescents wanted to see themselves with a uniform, how they would feel comfortable, what kind of features and colors they wanted in their clothes. The children within the scope of the study were allowed to draw their dream uniforms after the design, color, fabric and material knowledge trainings given by the researchers. 6 girls 'jerseys and 6 boys' jerseys which were selected by elimination among 78 jersey designs designed by children were developed by the researchers and presented to the selection of students. As a result of the election, the most popular design of the school uniform team was transformed into a three-dimensional product.

In our country, such a study has not been done before and the choice of school uniform is left to the families and to the school administration. So far, the child has not had any say in the choice of his own jersey, and he has not been asked what he wants. In this respect, a first was made within the scope of the study and students played an active role in all stages of the design while designing their uniforms.

Keywords: School Uniform, Design, Fabric Knowledge, Color Knowledge, Material Knowledge.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GİRİŞ

Okul çağı, çocukların sürekli vakit geçirdiği yuvalarından çıkarak, dış dünyaya ayak bastığı, toplumsal çevre ile karşı karşıya kaldığı dönemdir. İlköğretimin ilk yıllarını içine alan bu dönem, son çocukluk dönemi olan ve ergenliğin belirtilerinin yaşanmaya başladığı 11-12 yaşlarda son bulur.

Bu yaşlarda erken gelişen kız ve erkek çocuklar, ergenlik çağı gelişim özelliklerini göstermeye başlar. Son çocukluk döneminde yaşanan fiziksel ve hormonal değişiklikler ile çocuklarda ayna karşısında geçirilen zaman, kişisel temizlik ve giysilere verilen önem artar. Kemiklerin hızlı büyümesiyle, boy ve kilo gibi fiziksel unsurlar önem kazanır. ‘’Çocuk yetenek ve becerilerinin gelişiminde belli bir düzen vardır. Gelişme belli yönler izler’’(Geertz,1975).

Küçük kasları iyi gelişen bu dönem çocuklarının, müzik, resim, el işleri vb. çeşitli etkinliklerde daha başarılı olduğu görülür. 11-12 yaşlarda çocuklar ilköğretim beşinci ve altıncı sınıflarda bulunmaktadırlar.

‘’Bu yaşlara aynı zamanda çocukluğun son yıllarıda denir. Bu dönemdeki çocuklar bir önceki ve bir sonraki dönemlere göre daha istikrarlı ve dengeli bir durumdadırlar ve genel olarak önemli bir eğitim ve yönetim güçlüğü ortaya çıkartmaktadırlar’’ (Kocaoluk ve Kocaoluk, 1998, s. 26-47).

Başkalarının fikirlerini anlamaya çalışan çocuklar bu aşamada olayları ve objeleri anlamak için mantıklarını kullanır, olay ve olgulara farklı açıdan bakmaya başlar. Bir yandan büyümek ve bir yandanda çocuk kalmak isteyen beşinci sunıf öğrencisi, bireysel hareket etmektense grup çalışması yapmayı tercih eder.

Beşinci sınıf öğrencilerinin esnek bir şekilde gruplandırılarak çalışma ve paylaşmaları sağlandığında fikirlerini ifade ederek gösterimlerde aktif hale gelebileceklerini belirten Barth ve Demirtaş, grup çalışmalarının, çocuklarda konuşma ve tecrübe kazanma konusunda faydalı olacağını belirtmektedir.

Ergenlik dönemi pek çok uzman tarafından yetişkinliğe geçişi sağlayıcı bir seri önemli gelişim görevlerini başarma çağı olan doğuş çağı olarak tanımlanmıştır. Bu çağ çocuğun bağımsızlık savaşı verdiği önemli bir devredir. Kendi kararlarını alma ve sorumluluğunu üstlenme bilinci gelişen beşinci sınıf öğrencileri bu yaşlarda kişisel bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır.

Bu çalışma ile; olabildiğince kendisiyle ilgili kararlarda sorumluluk alması ve sorumluluğu üstlenmesinin desteklenmesi gereken ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinin, okul hayatı boyunca her gün aynı okul formasını giyen ve forma seçiminde söz hakkı bulunmayan öğrencilere okul giysilerini hayal ettikleri şekli ile tasarlayıp seçme hakkı sunulmuştur.

Çalışma, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen, “ Küçük Hibe Desteği ile Çocukların Sivil Topluma Katılımı”, “Çocuklar için Mikro-Fon Programı” kapsamında ‘’ Okul Formanı Özgürce Kendin Tasarla’’ Projesi ile hayata geçirilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. 1. Çocuk Katılımı

Uluslararası Çocuk Merkezi (ISS/UÇM), çocuk katılımını, çocukların kendilerini etkileyen karar alma süreçlerine, katılımın değişik düzeylerinde, düzenli ve sürekli bir şekilde görüş bildirmesi ve katılması olarak tanımlamaktadır. Bu süreç; çocuk ve yetişkinler arasında karşılıklı saygı ve güç paylaşımı esasına dayalı diyalog ve bilgi paylaşımını gerçekleştirmek, çocuklara hem süreci hem de sonuçları etkileyebileceği gücü ve yetkiyi vermek, çocukların gelişen kapasitelerine, tecrübelerine, ilgilerine saygılı olmak koşullarının yerine getirilmesini gerektirmektedir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde (ÇHS), çocukları, yetişkin korumasına muhtaç pasif hizmet alan bireyler olarak değil, kendilerini etkileyen kararlara katılım hakkı olan ve kendileriyle ilgili karar alma yönünden giderek artan bir sorumluluğu deneyimleyen bireyler olarak tanımlamaktadır. Sözleşmenin 12. Maddesi, çocukların kendi hayatlarına ilişkin konulara etkin olarak katılma hakkının korunması ve uygulanması ile bu hakka saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Erdemli, 2017, s.7).

Ülkemizde ise çocukları doğrudan ilgilendiren ve Bakanlar Kurulu Kararı ile 26.11.2012 tarihinde yayımlanan Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik, Temel İlkeler *Madde 3- (2) (Değişik: 8/7/2013-2013/5125 K.)* Öğrenciler, okul, sınıf ve şubelerde tek tip kıyafet giymeye zorlanamaz. Ancak, okul yönetimi ve okul-aile birliğinin koordinatörlüğünde, 4. Maddede yer alan sınırlamalara aykırı olamamak kaydıyla, velilerin yüzde ellisinden fazlasının muvafakati alınarak ilgili eğitim-öğretim yılı için okul kıyafeti veya kıyafetleri belirlenebilir. Bu fıkranın uygulanmasına dair usul ve esaslar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan yönerge ile belirlenir (MEB, Mevzuat, erişim: 2018). Maddesi yer almaktadır.

Çalışmada, çocuk haklarına dair sözleşmenin 12. maddesi ve Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik kapsamında yola çıkarak daha önce okul idaresi ve okul aile birliği tarafından belirlenen ve çocukların okul yaşamları boyunca giymesi beklenen okul formalarının belirlenmesinde çocukların fikirlerine başvurularak istedikleri renk ve biçimde giyebilecekleri okul formasını tasarlayıp üç boyutlu giysiye dönüştürmeleri ve sürecin her aşamasında aktif görev almaları sağlanmıştır.

1. 2. Çocuklarda Tasarım Eğitimi

Tasarım, bir problemin çözümü için geliştirilmiş plan ya da düşüncedir. Tasarım, öncelikle zihinde belirlenen bir fikirdir. Bu fikir tasarıya biçim verme dinamiğini içerir ve oluşum süreci içinde biçim kazandırılarak somutlaştırılır. Tasarım bir nesnenin ve düşüncenin insan tarafından oluşturulması anlamında da kullanılmaktadır. Tasarım bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylemdir. Tasarımı yapan kişi, duygu ve düşüncelerini hayal gücünü kullanarak çizgi, nokta, renk, biçim gibi fiziki olgularla ortaya koyar. Tasarım uygulamalarının

 ISBN: 978-625-7029-53-7

her aşaması öğrenme bilgi edinme temeline dayanır. Çocuğun tasarım alanında aldığı eğitim bilgi ve beceri kazanma özgün tasarımlar ortaya koymasını sağlar.

1. 3. Çalışmanın Önemi

Okul hayatı boyunca her gün aynı okul formasını giyen ve forma seçiminde söz hakkı bulunmayan öğrencilerimize okul giysilerini hayal ettikleri şekliyle tasarlayıp seçme hakkı sunan bu çalışma ile ortaokul 5. Sınıf öğrencilerinin okul formalarını kendi istekleri doğrultusunda tasarlamaları sağlanmıştır. Tamda ergenlik çağına giren bu çocukların kendilerini nasıl bir formayla görmek istediklerini, nasıl rahat hissedeceklerini, giysilerinde ne tür özellikler ve renkleri istedikleri belirlenmiştir. Projeye katılan çocukların kendi hayatları konusunda yapılan etkinlikte karar alma gücünün tamamında görüşlerinin alınarak uygulama süreçlerine doğrudan katılımının sağlanması, çocuğun sözlü ifadesinin yanı sıra sanat, resim ve oyun gibi yöntemlerle kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Çalışmanın materyali, Ankara ilinin Polatlı ilçesinde Milli Eğitim Müdürlüğünün belirlemiş olduğu, Zafer Ortaokulu 5. Sınıf öğrencilerinden gönüllü kız ve erkek toplam 30 öğrenciden oluşmaktadır. Bu çalışmadan proje kapsamında yer alan çocuklar ve aynı okulda öğrenim gören öğrencilerin bütünü fayda sağlayacaktır. Projede yer alamayan 5. sınıfta öğrenim gören 135 öğrenciye anket ile ulaşılarak görüşleri alınmıştır.

Avrupa Birliği tarafından finanse edilen bu çalışma, “ Küçük Hibe Desteği ile Çocukların Sivil Topluma Katılımı”, “Çocuklar için Mikro-Fon Programı” kapsamında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İnsan Hakları Ve Uygulama ve Araştırma Merkezi adına Polatlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Tekstil, Giyim, Ayakkabı Ve Deri Bölümü Öğr. Gör. Zeliha Sarıkaya Hünerel, Öğr.Gör.Serap Mutlu ve Öğr. Gör. Nuray Demirel Akgül tarafından yürütülmüştür.

2.2. Yöntem

Proje kapsamındaki çocuklara, üniversitede pedogoji ve sanat eğitimi almış eğitimcilerin verdiği okul forması giysi parçalarının özellikleri ve çeşitleri, tasarım, renk, kumaş ve malzeme bilgisi eğitimleri sonrasında hayallerindeki formaları çizmeleri sağlanmıştır. Çocukların yaptıkları 78 adet okul forma tasarımı arasından eleme yolu ile 6 adet forma takımı, proje yürütücüleri tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen 6 takım okul forması tasarımı öğrencilerin seçimlerine sunulmuştur. Seçim sonrası en çok oy alan okul forma

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tasarımı 1 adet kız öğrenci, 1 adet erkek öğrenci forması olarak üç boyutlu ürüne dönüştürülmüştür.

3. BULGULAR

‘’Okul Formanı Özgürce Kendin Tasarla’’ projesi katılımcıları için, gerçekleştirilecek projenin tanımı, amacı ve sonuçları hakkında detaylı bilgiler içeren tanıtım toplantısı yapılmıştır. Proje içeriği ile ilgili olarak çocukların danışmanlıklarına başvurulmuştur. Öncelikli olarak öğrencilere konu ile ilgili anket çalışması yapılarak okul formaları hakkındaki düşünceleri ölçülmüştür. Dört eğitim ve uygulama faaliyetinden oluşan çalışma süreci içeriği, aşağıdaki şekli ile gerçekleştirilmiştir.

- Projenin birinci çalışma gününde; ana ve ara renkler, sıcak ve soğuk renkler, zıt ve nötr renkler konusunda renk bilgisi eğitimi verilerek, öğrenciler renk, doku ve ışık-gölge tasarımı konusunda bilgilendirilmişlerdir.
- Projenin ikinci çalışma gününde; lif bilgisi, doğal ve yapay lifler, kumaş ve kumaş çeşitleri hakkında eğitim verilmiştir. Öğrencilerin tasarlayacağı ürünün ana ve yardımcı malzemeleri konusunda bilgi sahibi olmaları için kumaş hammaddesi olan pamuk, yün ve sentetik malzeme örnekleri gösterilmiş, kumaş kartelasından dokunarak bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır.
- Projenin üçüncü çalışma gününde; okul forması giysi parçaları tanıtılmış, giysilerin teknik özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Öğrencilerin daha önce almış oldukları faaliyet 1 ve 2’deki bilgileri kullanarak hayallerinde yer alan forma tasarımı çalışmalarına başlanmıştır. İnsan silüeti üzerine renk, biçim ve doku çalışmaları yaparak ortaya çıkarılan forma tasarımları öğrencileri mutlu ederek çalışmalarını hızlandırmıştır.
- Öğrenciler çizimlerini yaparken kol, yaka, etek ve pantolon modellerinde aldıkları eğitime uygun tasarımlar yapmışlardır. Renk seçimlerinde ise daha uyumlu renkleri tercih ettikleri gözlemlenmiştir.
- Projenin dördüncü çalışma gününde; çocuklar tarafından gerçekleştirilen ve yine çocuklar tarafından eleme yolu ile belirnen 6 adet forma tasarımı proje yürütücüleri tarfından geliştirilmiştir. Geliştirilen 6 adet forma takımı proje kapsamındaki 5. Sınıf öğrencilerinin oylama ile seçimlerine sunulmuştur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. 1. Proje Tanıtım ve Eğitim Görselleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

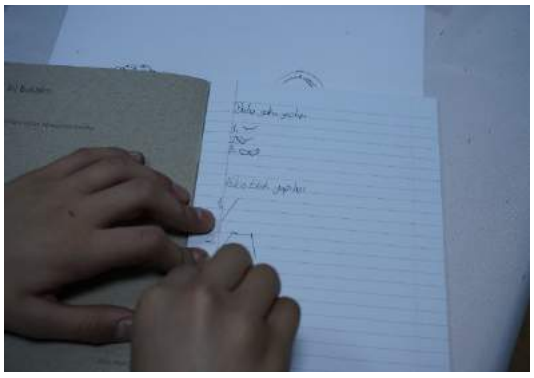
 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. 2. Eğitimler Sonucunda Öğrenciler Tarafından Tasarlanan Okul Forması Eskiz Çalışmaları

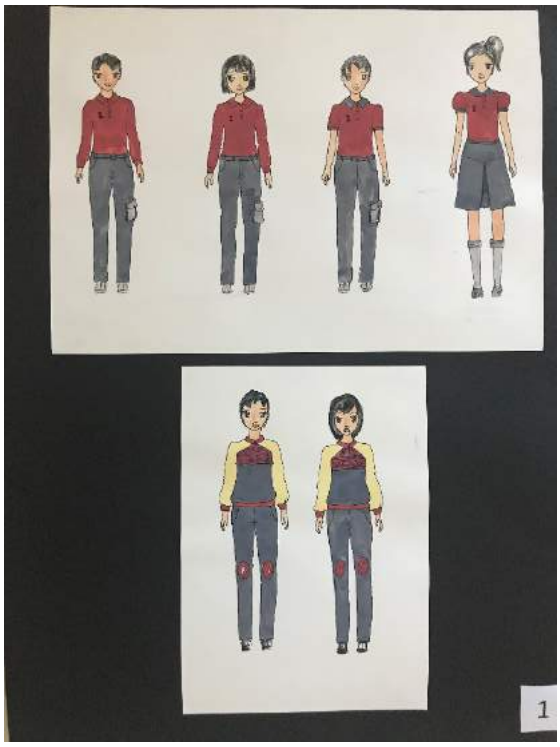
 ISBN: 978-625-7029-53-7

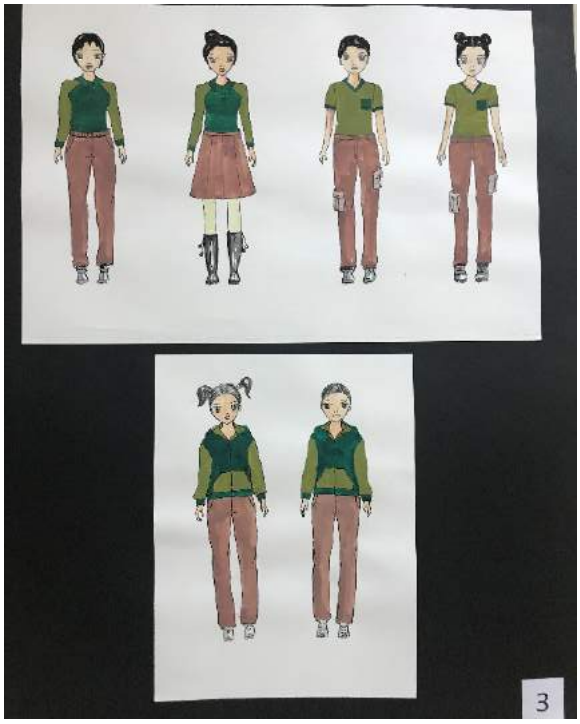

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. 3. Proje Yürütücüleri Tarafından Geliştirilen Tasarımlar

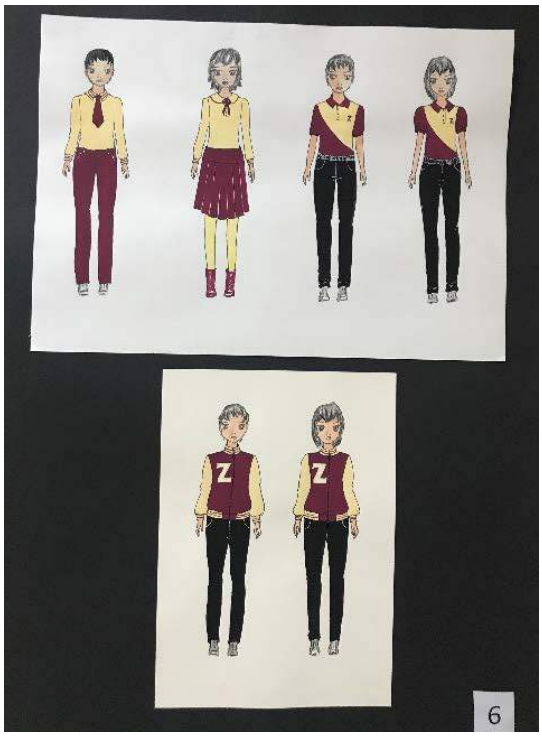

 ISBN: 978-625-7029-53-7

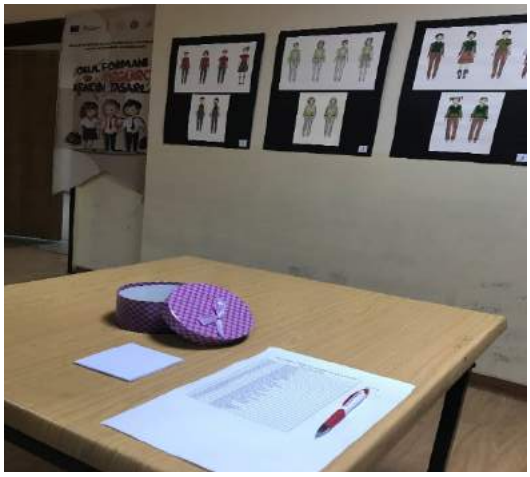

3. 4. Üretimi Gerçekleştirilecek Formanın Seçim Süreci

 ISBN: 978-625-7029-53-7

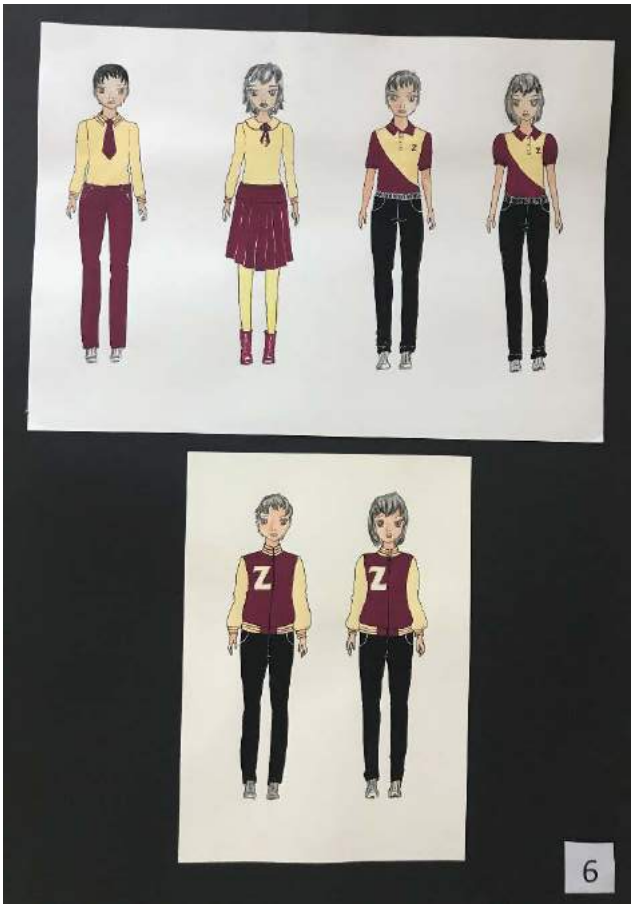

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. 5. Seçim Sonucunda Belirlenen Okul Forması

3. 5. Proje Sergisi ve Üretimi Gerçekleştirilen Okul Forması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

 ISBN: 978-625-7029-53-7

4. SONUÇ

Bu proje ile yapılan çalışmaların gerek hazırlık, gerek uygulama ve gerekse değerlendirme aşamalarında çocuklarla birlikte çalışmak, alınan kararlarda çocukların bakış açılarına yer vermek biz proje yürütücülerini çok mutlu etmiştir.

Ülkemizde daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olup okul forması seçimi ailelere ve çoğu zaman okul idaresinin seçimine bırakılmıştır. Çocuğun kendi giydiği formasının seçiminde şimdiye kadar bir söz hakkı olmamış, ne istediği sorulmamış fikri alınmamıştır. Bu bakımdan proje kapsamında bir ilk yapılmış ve öğrenciler formalarını tasarlarken çalışmanın tüm aşamalarında etkin rol almışlardır.

Çocukların kendilerini ilgilendiren böyle bir çalışmada yer almaları doğrudan katılımı gerçekleştirmiştir. Proje uygulama süreci içerisinde teoride ve uygulamada verilen eğitimlerin nihai ürüne dönüşmesi çocukların hedefledikleri sonuca ulaşmalarını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Barth, J.L. ve Demirtaş, A. (1997), İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi, ankara, YÖK Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi Hizmet Öcesi Öğretmen Eğitimi Yayınları.

Erdemli, I., (2017), Çocuklar İçin Çocuklarala Birlikte Yapılan Çalışmalarda Etik İlkeler, Ankara.

Greetz, C. (1975), From The Natives Point Of View: On The Nature Of Anthropological Understanding. American Scientist, s. 63-47-53.

Kocaoluk, M., Ş., ve Kocaoluk F. (1998), İlköğretim Okulu Programı 1-8 Sınıfların Yıllık Planı, İstanbul, Kocaoluk Yayınevi, Cilt 3.

http://www.meb.gov.tr/mevzuat

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İBN-İ HALDUN'A GÖRE YERLEŞİK VE GÖÇEBE TOPLUMLARDA KÜLTÜRÜN AKTARIMI

Enver Sinan MALKOÇ

Dr. Öğretim Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,

Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZ

İbn-i Haldun, toplumsal konuların bilimsel bir disiplin ve sistematik içinde ele alınma anlayışına katkısı bakımından dünya bilim tarihinde bir köşe taşı durumundadır. İbn-i Haldun; toplumları yerleşikler ve göçebeler olmak üzere iki ana kategoriye ayırarak inceler. Bu toplumsal ayrımı yaparken, insan topluluklarının coğrafi konumlanışlarını ayırt edici nitelik olarak öne çıkartması dikkat çekicidir.

Bugün sosyoloji biliminde; din, aile, siyaset, ekonomi, eğitim ve serbest zamanlar şeklinde altı temel toplumsal kurumun varlığı kabul edilmektedir. İbn-i Haldun ise toplulukların yerleşik ya da göçebe olmalarının, toplumsal yapı ve ilişkilerin her yönü üzerinde köklü ve belirleyici bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir topluma ait kültürün gelecek nesillere aktarımı işlevini üstlenen eğitim kurumu da toplumların yerleşik ya da göçebe olmalarına göre şekillenecektir. Bu noktada; yerleşik toplumlarda eğitimin sistematize edilmiş ve örgütlenmiş olması bakımından göçebe toplumlara kıyasla farklılık arz ettiği görülmektedir.

Kırdan kente hızlı ve düzensiz göç, çarpık kentleşme, nicelik bakımından gelişirken nitelik bakımından zayıflayan eğitim, kültürel yozlaşma gibi problemler günümüz toplumlarının yüzleştiği en ciddi problemler arasında yer almaktadır. Her ne kadar İbn-i Haldun'un yaşadığı dönemdeki ve günümüzdeki toplum yapıları ciddi anlamda farklılaşmış olsa da İbn-i Haldun'un insan doğasını çözümleyerek ulaştığı genel saptamaların mevcut problemlerin çözümünde günümüz sosyal bilimcilerine de ışık tutabileceği kanaatindeyiz.

Dolayısıyla çalışmamız İbn-i Haldun'un derin toplumsal analizlerini özümseyerek bunlardan günümüz toplum yapısı için dersler çıkarmayı amaçlamaktadır. İbn-i Haldun'un Mukaddime isimli eserinde ileri sürdüğü görüşlerin incelenip yorumlanması çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır. Sonuç olarak; İbn-i Haldun'un tespitleri doğrultusunda şehir ve kır yaşamının farklı artılarını birleştirebilen yeni yaşam çevreleri oluşturulmasının gerekliliğine ulaşılmıştır. Bu yaşam çevreleri, çeşitli insani problemlerin çözümünde olduğu gibi kültürün korunması, zenginleştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda da günümüz toplumları için uygun bir zemin oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Göçebe, Yerleşik, Eğitim, Kültür Aktarımı.

THE DEVOLOPMENT AND TRANMISSION OF CULTURE IN SEDENTARY AND NOMADIC SOCITIES FROM THE POINT VIEW OF IBN KHALDUN

ABSTRACT

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ibn Khaldun is a cornerstone in the history of world science with his contribution to systematic and scientific analysis of social issues. Ibn Khaldun examines the societies into two main categories as nomadic and sedentary. While he makes this distinction, it is noteworthy that people's geographical positionings are regarded as their distinguishing quality.

Today religion, family, politics, economics, education and leisure time are accepted as six basic social institutions in sociology..Ibn Khaldun emphasizes that being a sedentary or nomadic community has a deep-rooted and determining impact on all dimensions of social relations and of social structures. Therefore, the institution of education which is functional in transferring of the culture of a society will be shaped by the nomadic or sedentary character of the society. In this context, it is found that sedentary societies are different from nomadic societies in their systematic and organized education.

While rapid and irregular migration from rural to urban areas, and unplanned urbanization are increasing in quantity, poorly qualified education and cultural degeneration are among the most serious problems faced by today's socities. Even though the social structures in the period of Ibn Khaldun, and of today are seriously differentiated, we believe that his general determinations by analysing human nature can bring to light to today's social scientists for solving existing problems.

Therefore, this study aims to absorb Ibn Khaldun's profound societal analysis, and to take lessons from them for the contemporary social structure. The analyse and interpretation of the views in Ibn Khaldun's book Muqaddimah is the main scope of this study. As a result, in line with Ibn Khaldun's analyse, it has been reached the necessity to create new life environments that can combine different positives of rural and urban life. These life environments will provide a suitable basis for the solutions of various humanitarian problems, as well as the preservations, enrichment and transfer of culture to the future generations.

Keywords: Ibn Khaldun, Nomadic, Sedentary, Education, Transfer of Culture.

Giriş

Sosyoloji ve Coğrafya, birbiriyle yakın ilişki içinde olan iki ayrı bilim dalıdır. Zaten sosyal bilimleri doğa bilimlerinden ayıran en önemli vasıflardan birisi de ilmi disiplinler arasındaki bu iç içe geçmişliktir diyebiliriz. Sosyal bilimlerden her birisinin elbette ki kendisine mahsus bir alanı vardır. Bununla birlikte söz konusu alanlar aynı bütünü, yani toplumsal bünyeyi farklı yönleriyle ele almaktadırlar. Dolayısıyla bir bütünü herhangi bir yönüyle ele alırken, o bütünün diğer yönlerini göz ardı etmek gibi bir lüksümüz olamaz. İşte bu bakımdan Sosyoloji; toplumsal yapıyı, değişmeyi ve olguları sebep-sonuç ilişkisi içinde analiz etme çabası gösterirken; psikoloji, sosyal psikoloji, sosyal antropoloji, tarih ve coğrafya gibi kardeş bilimsel disiplinlerle yakın bir ilişki kurmaktadır.

Bu ilişkiyi en bütüncül şekilde kurup analizlerini bu bütüncüllük içinde gerçekleştirebilme kabiliyeti bakımından İbn-i Haldun ve meşhur eseri Mukaddime, dünya bilim mirası içinde çok nadide bir yere sahiptir. Bilindiği gibi İbn-i Haldun; miladi 1332-1406 yılları arasında yani 14. yüzyılda büyük ölçüde Kuzey Afrika ve kısmen Endülüs'te yaşamıştır. (Uludağ, 2013: 7-23) Yaşadığı dönemde Avrupa karanlık Orta Çağ'ını henüz tam olarak atlatamamışken, İslam dünyası bilim, teknik, siyaset, ekonomi vb. her alanda altın çağını yaşıyordu. Orta Çağ'da El Biruni, Cabir bin Hayyan, Battani, İbn-i Sina, Harezmi, İbn-i Heysem, Gıyaseddin Cemşid gibi sayısız bilim adamı matematik, fizik, kimya, astronomi gibi doğa bilimlerinde büyük atılımlar gerçekleştirmişlerdi. İbn-i Haldun ise aynı atılımı insan ve toplum bilimlerinde gerçekleştirmiş olan

 ISBN: 978-625-7029-53-7

büyük bir dehaydı. İbn-i Haldun'un sosyoloji, tarih, tarih felsefesi, iktisat, siyaset bilimi gibi disiplinlerin kurucusu ya da öncüsü olduğu söylenebilir.

"Yaşadığı dönemde yeterince anlaşılamayan ve ölümünden sonra da bir süre unutulan İbn Haldûn'u XVI. yüzyılda ilk olarak keşfedip ardından eserlerini Türkçe'ye çevirenler, İbn Haldûn'dan etkilenen Osmanlı tarihçileri ve devlet adamları olmuştur". (Tomar, 1999: 8) "Mukaddime'nin tamamına yakın kısmının ilk tercümesi, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi tarafından 1143 (1730-31) yılında gerçekleştirilerek I. Mahmud'a takdim edilmiştir". (Görgün, 2006: 120)

İbn-i Haldun'un eserleri daha sonra, ancak 19. yüzyıl başında Batı dillerine çevrilmiştir. (Bayrakdar, 2012: 103) Sosyal bilimlerin Batıda bunu müteakiben yine 19. yüzyıl içinde inkişaf etmesi tesadüf olmasa gerektir. Batılı sosyal bilimcilerin İbn-i Haldun'dan önemli ölçüde etkilendikleri anlaşılmaktadır. Nitekim "İbn Haldûn pek çok kişi tarafından sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu olarak görülmüştür. Bazı araştırmacılar da İbn Haldûn'da, bütün bilim dallarının temel problemlerinin işlendiği görüşüyle yetinmişlerdir". (Sezgin, 2008: 63) Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee, İbn-i Haldun hakkında "herhangi bir zamanda, herhangi bir ülkede, herhangi bir zihin tarafından yaratılmış en büyük tarih felsefesinin sahibi" olarak bahsetmektedir. (Arslan, 1997: 16) "Muhtelif araştırmacılar tarafından benzer düşünceleri olduğuna dikkat çekilen Batılı düşünür sayısını Ümit Hassan altmış olarak vermektedir. (...) Ancak bu sayının daha da artması mümkündür". (Görgün, 1999: 555)

Sosyal yaşamı bütüncül bir yaklaşımla ele alan İbn-i Haldun, böylece modern anlamda hemen her sosyal bilime öncülük ederken günümüzde bu bilim dalları ihtisaslaşmayla birbirlerinden uzaklaşmış durumdadır. Günümüz toplumsal şartları her ne kadar 14. Yüzyıla göre önemli ölçüde farklılaşmış olsa da insan doğasının evrensel özelliklerini dikkate alarak İbn-i Haldun'un hassas tespitlerine zaman zaman müracaat etmemizin günümüz meselelerine de katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda İbn-i Haldun'un bakış açısı ve yaklaşım tarzının her çağda olduğu gibi günümüzde de önemli bir problem teşkil eden eğitim olgusuna belli ölçüde ışık tutabileceği kanaatindeyiz.

1. İbn-i Haldun'da Göçebe Toplum ve Yerleşik Toplum Ayrımı

İbn-i Haldun coğrafyanın insan toplumları üzerindeki etkisi ile yakından ilgilenmiş; yer şekilleri, soğuk-sıcak, su kaynakları gibi etkenlerin yerleşim, nüfus ve medeniyetle ilişkisi üzerinde durmuştur. Toplum konusuna bu bakış açısıyla yaklaşan İbn-i Haldun, insan toplumlarını temelde göçebe ve yerleşik/ şehirli şeklinde iki kısma ayırmaktadır. Göçebelik için Bedâvet, göçebe insanlar için Bedevî, yerleşiklik/ şehirlilik için Hadâret, yerleşik/ şehirli insanlar için ise Hadarî terimlerini kullanmıştır. "Toplum hayatını, biri bedevilik diğeri hadarilik olmak üzere iki büyük kategoriye ayırıp inceleyen ilk düşünür İbn Haldun olduğundan bu konu Halduncu sosyolojinin ve toplum anlayışının temel özelliğini oluşturur." (Uludağ, 2013: 67)

Bununla birlikte şehirlerde yerleşik olarak yaşamayan yani Hadarî olmayan toplumların hepsi de konargöçer olma anlamında bedevi değildir. Bunlardan bir kısmı köylerde, mezralarda, köyden daha küçük obalarda ve dağlarda sabit olarak da yaşayabilmektedirler. (İbn Haldun, 2016: 325) Afrika'nın güneyine doğru inildiğinde ise, hadarîliğin de bedevîliğin de ötesinde insandan çok yabâni hayvana benzer bir yaşam içerisinde olan insan topluluklarına rastlanabilmektedir. Bu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

topluluklar çöllerde ve mağaralarda yaşayıp ot, işlenmemiş hububat ve birbirlerinin etini yerler. (İbn Haldun, 2016: 231)

İbn-i Haldun'un insan toplumlarını kendi sistematize ettiği diyalektikle sınıflandırırken, temel kriter olarak onların yaşamsal mekanlarını ve yerleşim biçimlerini esas alması dikkat çekicidir. İbn-i Haldun'a göre göçebelik tarihsel olarak yerleşiklikten önce gelir. Zira insan toplumları eski çağlarda bütünüyle göçebe olarak yaşıyorlardı. Bu insanlar geçimlerini çiftçilikle temin ediyorlardı. Bu bakımdan çiftçilik, sanatların en eskisidir. (İbn Haldun, 2016: 729) (Bunu söyleyen İbn-i Haldun, sanat- zanaat ayrımı yapmamaktadır). Çiftçilik, ilerleyen çağlarda da yine bedevîlerin geçim sağlama biçimi olarak kalmış, hadarîler bu meslekten uzak durmuşlardır. (İbn Haldun, 2016: 714)

İnsanlar, soğuk ve sıcaktan korunup güvenliklerini sağlayabilmek için etrafı duvarlarla çevrili ve üzeri tavanla örtülü meskenlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu şekilde kabileler halinde belli bir sahada toplanan insan toplulukları, dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı zamanla yerleşimlerinin etrafını duvarlarla, surlarla çevirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Böylece şehirler vücuda gelmiş ve bina inşaatı, hadarî toplumların en eski sanatı olarak ortaya çıkmıştır. (İbn Haldun, 2016: 730)

Kendi içinde bir bütünlüğe ve düzene, resmiyet kazanmış ilişkilere ve hukuka sahip olan şehir halkları tâbi oldukları siyasal organizasyonun kuvvet zoruyla, diğer insanların hak ve hukuklarına tecavüzden geri dururlar. Bâdiyedeki aşiretler ise ileri gelenlerin vakar ve heybetleriyle dizginlenirler. (İbn Haldun, 2016: 333-334)

Mimari gibi terzilik, marangozluk, dokumacılık, ebelik, tıp, yazarlık, hat, sahhaflık, mûsikî gibi sanatlar da hadarî toplumlar içinde gelişmiştir. (İbn Haldun, 2016: 729-761) Sanat hadarîliğin mesleğidir ve ilim de hadarîlikle alakalıdır. (İbn Haldun, 2016: 995) Bedeviler ise çiftçilik ve hayvancılık yapar; gıda, giyecek, mesken gibi ihtiyaç konularında zaruri geçim maddeleriyle yetinirler. (İbn Haldun, 2016: 324) Bu bakımdan dokumacılık, zaruri ihtiyaçların karşılanmasıyla yetinen bedevî toplumların da uğraş alanlarındandır. Ancak bedevîler içinde, kumaşları kesip dikerek elbise imal etme yani terzilik sanatı gelişmemiştir. Bedevîler kumaşları (ihram veya peştemal gibi) tek parça olarak kullanırlar. Bu bakımdan terzilik de hadarîlere mahsus sanatlardandır. (İbn Haldun, 2016: 735)

Sanat ve ilmin hadarîlere mahsus olduğu hususu üzerinde ısrarla duran İbn-i Haldun, bu açıdan bedevîleri aşağılayan bir yaklaşım içinde değildir. Aksine bedevi toplumları birçok yönden hadarîlere kıyasla daha üstte tuttuğu görülmektedir. Nasıl ki vahşi hayvanlar aslında kendileriyle akraba olan evcil hayvanlara kıyasla daha sağlıklı ve çevik iseler, bol gıdayla beslenmedikleri için bedenlerinde fazlalıklar oluşmamışsa, aynı durum insanlar için de geçerlidir. Şehir yaşamının rahatlığı ve bol gıda, insanlarda bedensel fazlalıklara ve zihinsel zâfiyete sebep olur. (İbn Haldun, 2016: 271-272) Fazla gıdayla beslenmeyen topluluklarda "zihin açıklığı, zekâ parlaklığı, beden hafifliği, vücut çevikliği, talimi ve öğretimi öğrenme özelliği görülmektedir". (İbn Haldun, 2016: 271) Bedeviler genelde dini yaşama daha yakın, ibadete daha düşkün, kıtlığa karşı daha dayanıklıdırlar. İnsanları perişan eden asıl etken kıtlık değil, kıtlıktan önce bolluğa alışmanın getirdiği dayanıksızlık ve hazırlıksızlıktır. (İbn Haldun, 2016: 272)

(İbn-i Haldun'un fazla beslenmenin insan sağlığına zararları ile ilgili söyledikleri; 1990'ların başında Küba'da yaşanan ekonomik krizin getirdiği sonuçları hatırlatmaktadır. İstatistiklere göre

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kriz, vatandaşların 1990-1995 arasında ülke genelinde ortalama 5 kg. kaybetmesine sebep olmuş, bunu müteakiben ülkedeki kalp ve şeker rahatsızlıklarında da 1996'dan itibaren ciddi oranda düşüş gözlenmiştir. Aslında zorunlu olarak yaşanan bu durum, Küba diyeti olarak adlandırılmıştır). (Laurance, 2013)

Bütün bunların yanında bedevîler hadarîlere kıyasla hayra daha yakın, daha cesur, daha fazla metanet ve mukavemet sahibidirler. Kanuni hükümlerin baskısı, hadarîlerin metanet ve mukavemetlerini zayıflatmaktadır. (İbn Haldun, 2016: 326-333)

"Mukaddime'de kentsel yaşam biçiminin insan ahlakı üzerindeki olumsuz etkisi ayrıntılı olarak anlatılır. Mukaddime'nin bu bölümü 350 yıl sonra, ilkel toplumla uygar toplumu karşılaştıran ve ilkel yaşamı daha erdemli bulan J.J. Rousseau'nun görüşlerini hatırlatır". (Uygun, 2008: 27-28)

Ancak bedâvetin getirdiği tüm bu üstün niteliklere karşın şehir yaşamının insana sağladığı rahatlık, bedevilerin böyle bir yaşama karşı özenti duymalarına sebep olmaktadır. (İbn Haldun, 2016: 326) Böylece "hadari sosyal hayatın sağladığı zenginlik ve konfor 'nesep asabiyesi'nin yerini 'sebep asabiyesi'ne bırakmasına neden olmakta; bu safhada insanların şahsi çıkarlarına öncelik vermeleri sosyal bozulma ve çöküş sürecinin başlamasına yol açmaktadır". (Arslantürk ve Amman, 2016: 399-400) Böylece insanların bedavetten hadarete geçiş ve ardından bozulma süreçleri insanlık tarihi boyunca devam edip gitmektedir. İbn-i Haldun'un ortaya koyduğu bilgi sistemi içinde çok önemli bir yere sahip olan ve bedevi, hadari toplumlar ayrımında da üzerine basarak vurguladığı "asabiye" terimine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. İbn-i Haldun'a göre "asabiyet, belli bir toplumdaki fertlerin birbirine arka çıkmalarını ve tutkun olmalarını sağlayan histir." (Uludağ, 2013: 76) Bir başka deyişle İbn-i Haldun asabiyet terimini toplum içinde birliği ve dayanışmayı sağlayan kuvvet, motivasyon anlamında kullanmaktadır.

İbn-i Haldun, insan topluluklarının bedavet ve hadaret arasındaki gidiş gelişini betimlerken çevrimsel bir teori geliştirmiş olmaktadır. Bilindiği gibi; "toplumların doğma, büyüme ve çökme safhalarını zorunlu olarak yaşayacakları iddiasına dayanan" çevrimsel teoriler, "sürekli ve zorunlu ilerleme -sosyal evrim- fikrini benimseyen" doğrusal teorilerden ayrılmaktadır. (Arslantürk ve Amman, 2016: 400)

2. Bedevi ve Hadari Toplumlarda Kültürün Aktarımı

Temel toplumsal kurumlardan birisi olan eğitim, bir toplumda mevcut bulunan maddi ve manevi kültür öğelerinin gelecek nesillere aktarılması işlevini üstlenir. Sosyolojide "toplumsal yapı" dendiğinde; bir toplum içerisindeki kalıplaşmış ilişkiler ağı anlaşılmaktadır. Toplumsal yapıyı oluşturan ilişkilerin kalıplaşmış olması bu noktada bir sürekliliğe işaret eder. İşte toplumsal yapının da dâhil olduğu bu kültürel süreklilik, eğitim yoluyla sağlanmış olmaktadır.

Buna karşın toplumsal yapının bir de zaman içinde başkalaşan yönü vardır ki buna da sosyolojide "toplumsal değişme" denilmektedir. Bu noktada eğitim, mevcut kültürün yeni nesillere aktarımı yoluyla toplumsal yapının kalıcılığı ve devamına hizmet ederken; ihtiyaçlar doğrultusundaki yeni arayışlar ve diğer toplumlarla etkileşim gibi etkenler ise toplumsal değişmeye yol açmaktadır.

19. yüzyıl sosyologları, toplumsal yapı ve toplumsal değişme kavramlarını ortaya atıp açıklamadan ve sosyolojinin isim babası Auguste Comte sosyal statik ve sosyal dinamik kavramları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

üzerinde durmadan 450 yıl kadar önce İbn-i Haldun'un bu konulara kendi çerçevesinden açıklık getirdiği görülmektedir.

İbn-i Haldun'a göre toplumsal değişim sünnetullahtır (yani Allah'ın kâinatın işleyişi için koyduğu tabiat kanunları kabilindendir). (İbn Haldun, 2016: 190) Siyasal iktidarlar ise hem toplumsal yapının korunması hem de toplumsal değişimin lokomotifliği görevini üstlenmektedir. İbn-i Haldun; "devletin ve hükümdarın adamları devlete ve devlet işlerine hâkim oldukları zaman, mutlaka kendilerinden evvelkilerin adetlerine sığınırlar, bunların çoğunu da alırlar. Bununla beraber kendi nesillerinin âdet ve ananelerini de ihmal etmezler. Böylece ilk ve eski neslin töre ve âdetlerinde kısmen bir değişiklik vaki olur" demektedir. Buna göre durağan toplumsal yapı yeniliklerle sentezlenerek değişime uğramaktadır. Bu süreç devam ettikçe her yeni sentezlenme toplumsal yapıyı eski biçiminden daha uzaklara doğru götürmektedir. (İbn Haldun, 2016: 191)

Dikkat edilirse İbn-i Haldun'un buradaki saptaması, siyasal bir sisteme sahip hadarî toplumların toplumsal değişim sürecine dair yapılmış bir saptamadır. Hâlbuki söz konusu olgu ve süreçlerin bütün toplum biçimlerinde aynı şekilde hayat buldukları söylenemez. Nitekim İbn-i Haldun'un Bedevî ve Hadarî toplum ayrımı; her alanda olduğu gibi toplumsal yapı, toplumsal değişme, kültürün gelecek nesillere aktarılması, yani eğitim alanlarında da kendisini göstermektedir.

Yukarıda da gördüğümüz gibi İbn-i Haldun, bedevi toplumların zaruri ihtiyaçların teminiyle yetinen sade bir yaşam sürdüklerini vurgulamaktaydı. Bu sadelik iktisadi hayatta, yani üretim-tüketim ilişkilerinde olduğu gibi aile, din, eğitim, siyaset (kamu düzeni) ve serbest zamanları değerlendirme gibi diğer temel toplumsal kurumlar için de geçerlidir. Bu durumda bedevi topluluklar, sahip oldukları yaşam biçimini gelecek nesillere aktarırken de sade, gösterişsiz ve şatafatsız bir görüntü arz etmektedirler. Dolayısıyla bedevilerde eğitim faaliyetini sistematik ve düzenli biçimde yürüten okul gibi örgütlenme ve kuruluşların olmadığı görülmektedir.

Bedevi toplumlardaki genç nesillerin kendilerine ulaşan kültürü öğrenme biçimlerini günümüz eğitim bilimleri terminolojisiyle tanımlayacak olursak bunun "sosyal öğrenme" ye tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi sosyal öğrenme, başkalarının deneyimlerini takip ederek, onlardan gözlemleyerek öğrenme anlamına gelmektedir.

Bedevi toplumların zaruri ihtiyaçların teminiyle yetinme tavırları, bu toplumların sade yaşantısı içinde zaten öğrenilecek karmaşık ve detaylı bilgi birikimlerine meydan vermemekte, sistematik bir eğitime ihtiyaç doğurmamaktadır. Ancak bu durum hadâret için geçerli değildir. Hadarîler, zaruri ihtiyaçlarla yetinmenin ötesinde rahat ve konforlu bir yaşamı amaçladıkları için sürekli daha iyiye ulaşma çabası gösterirler. Daha önce de vurguladığımız gibi hadâret içinde kök salıp gelişen ilim ve sanatlar işte bu arayışın bir sonucudur.

Eşyanın kullanımı bakımından estetik ya da işlevsel düzeyin geliştirilmesi, ancak belli bir teknik birikimle gerçekleştirilebilir. Teknik birikimin zemininde zorunlu olarak bilgi birikimine ihtiyaç duyulacaktır. Zengin ve ayrıntılı bir bilgi birikimi ancak sistematik bir eğitim faaliyetiyle mümkün olabilmektedir. Böyle sistematik bir eğitim faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için ise örgütsel yapılara, kuruluşlara, yani okullara ihtiyaç vardır. İşte bu noktada İbn-i Haldun'un, hadarî toplumlarda gelişip sistemleşen eğitim kurumuyla ilgili bir takım temel tespitleri söz konusu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olmaktadır. Eğitim olgusunun birbirinden farklı boyutlarına yönelik bu tespitleri şöyle sıralayabiliriz:

İbn-i Haldun'a göre insan bilgiye iki yolla ulaşır. Bunlardan birincisi tahsil, talim ve takrir; ikincisi ise bizzat muallimle temas kurarak taklit ve telkin yoludur. İkinci yol daha etkilidir. Eğitim sırasında ne kadar çok eğitmenle temas kurulursa o kadar iyi olur. Normal şartlar altında bir öğrenci, ilim tahsilinde kullanılan terminolojiyi ilmin bir parçası zannetme yanılgısına düşebilir. Hâlbuki terminolojinin kullanımı eğitmenden eğitmene değişiklik gösterebilmektedir. Çok sayıda eğitmenle temas kuran öğrenci bu konuda bilinçlenir, metotları birbirinden ayırt edebilme yetisi kazanır. (İbn Haldun, 2016: 991)

İlimde icazet (yani bir bakıma diploma) önemli bir liyakat göstergesidir. İlimde ihtisas, anlama ve ezberleme işinin ötesinde, o ilmin metodolojisine hâkim olmaktır. İlim kişiden kişiye değişmez ama metodoloji değişir. (İbn Haldun, 2016: 776)

İlim tahsilinde tedricilik, yani kademeli ilerleyiş önemlidir. Bunun üç safhası vardır. Birinci safhada; tahsil edilecek ilim dalının esasları verilir. Bu hazırlık safhasıdır. Sonra; o ilimdeki ihtilaflı konulara ve sebeplerine girilir. Üçüncü safhada ise konuyla ilgili muğlak, belirsiz olan her şey izah edilir. Anlaşılmayan hiçbir şey bırakılmaz. (İbn Haldun, 2016: 979)

Bir alandaki eserlerin çokluğu, teknik terimlerin kalabalığı ve kullanılan yolların/yöntemlerin çeşitliliği gibi etkenler ilim tahsili için zararlı ve ilmin gayesine aykırıdır. (İbn Haldun, 2016: 975) Zira bilgi, fazlalıklardan ayıklanarak, sadeleştirilerek, netleştirilerek alınmalıdır. Toplumsal olaylar, öznel niteliklerinden sıyrılarak nesnel yasalarla anlaşılmalıdır. (İbn Haldun, 2016: 161)

Devlet adamları tarih ilmini, devlet işleri konusunda atalarının tecrübelerinden yararlanmak ve bu tecrübeleri çocuklarına aktarmak için kullanıyordular. (İbn Haldun, 2016: 194) Bu da devlet yöneticilerinin tarih ilminin şahsında ilim konularına pragmatist/ faydacı bir açıdan yaklaştıklarını anlamına gelmektedir.

İlmi konular derinleşip ihtisas gerektiren başlı başına bir uğraş haline gelince devlet yöneticileri eğitim işleriyle bizzat ilgilenmemeye ve hatta bu işi alt tabakaya ait sayıp hakir görmeye başlamışlardır. (İbn Haldun, 2016: 192-193) İbn-i Haldun'un bu tespiti, belli bir dönemin şartlarına dair yapılmış bir tespit olarak değerlendirilebilir.

3. İbn-i Haldun'un Görüşlerini Günümüz Şartları Açısından Değerlendirme

İbn-i Haldun'un görüşleri yüzyıllar boyunca gerek Doğulu gerekse Batılı bilim adamları tarafından inceden inceye analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Her şeye rağmen İbn-i Haldun ve Mukaddime'si hakkında söylenebilecek her şeyin söylenip bitirildiği iddia edilemez. Bilakis Mukaddime'nin her çağın kendi özel şartları, ihtiyaçları ve problemleri doğrultusunda tekrar tekrar yorumlanıp çıkarsamalar yapılabilecek, yararlanılabilecek kadar derin ve zengin bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Buna ilaveten; İbn-i Haldun'un özellikle toplum, devlet, iklimin topluma etkisi, asabiyyet (toplum içinde birliği ve dayanışmayı sağlayan kuvvet, motivasyon) gibi konulara dair görüşleri üzerinde daha fazla durulmuş; kültürün gelişimi ve eğitimin çeşitli varyantları yoluyla kuşaktan kuşağa aktarımı gibi konulara dair görüşleri aynı ölçüde irdelenmemiştir. Dolayısıyla, özellikle günümüz koşullarında daha fazla eksiklik ve zafiyet hissettiğimiz bu alanlar için bir ışık bulabilme

 ISBN: 978-625-7029-53-7

umuduyla İbn-i Haldun'un bu konulardaki görüşlerinin derinlemesine irdelenerek üzerine çalışılması faydalı olabilecektir.

Modern sosyal bilimciler, insan toplumlarının gelişimini üretim tüketim ilişkileri bakımından tarihsel olarak dönemlere ayırmışlardır. Bu bakımdan ana hatları itibarıyla şöyle bir dönemlendirmenin kabul gördüğünü söyleyebiliriz.

1. Avcı ve Toplayıcı Toplumlar

2. Göçebe ve Bahçıvan Toplumlar

3. Tarım Toplumları (Ziraatçi)

4. Sanayi (Endüstri) Toplumları

5. Sanayi sonrası (Enformasyon) Toplumları (Bahar, 2012: 90)

İbn-i Haldun'un yaşadığı dönem, bu aşamalardan "tarım toplumları" dönemine tekabül etmektedir. Doğal olarak kendisi de içinde bulunduğu çağda içinde yaşadığı tarım toplumlarını gözlemleyerek ve eski çağlara dair bilgi edinip akıl yürüterek çıkarsamalar yapmıştır.

Bilindiği gibi Avrupa ve Amerika'da 18. yüzyılda başlayarak bilahare bütün dünyaya yayılan Sanayi Devrimi, kır ve kent nüfusları arasındaki ilişkileri ve nüfus dengelerini, daha önce benzerine hiç rastlanmayan ölçülerde değiştirmiştir. Önceki çağlarda bir coğrafi bölgeden başka bir coğrafi bölgeye geçiş şeklinde vücuda gelen göç olgusu, sanayi devrimiyle birlikte köylerden aynı coğrafi bölge içinde en yakındaki sanayi kentlerine geçiş şeklinde yeni bir boyut kazanmıştır. Bunu sağlayan etken, yeni bir istihdam biçimi olan şehir merkezli sanayi tipi üretimin, şehirlerin barındırabileceği insan potansiyelini artırmasıydı. Söz konusu potansiyelin artışı ise, şehirlerin tarımsal artı üretimin bir sonucu, yönetim ve ticaret merkezi olma vasıflarının ötesine geçerek bizzat yeni üretim biçiminin zemini haline gelmesiyle gerçekleşmişti.

İki asrı geçen süreç içinde teknolojinin hızlı ilerleyişini artırarak devam ettirmesinin bir sonucu olarak gerek tarım gerekse sanayi tipi üretimde makineler karşısında insan emeğinin payı giderek düşmüş, böylece insan emeği mal üretiminden hizmet üretimine kaymış (Marshall, 1999: 638) ve artık günümüz toplumları sanayi sonrası toplum olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Sanayi toplumunda olduğu gibi, hatta onu da aşkın bir şekilde sanayi sonrası toplumun vitrini de -eski çağlarda benzeri görülmeyen- büyük şehirler, metropoller, megapoller olmuştur.

İşte İbn-i Haldun; bütün bu gelişmelerin henüz müşahede edilmediği bir çağda yaşamıştı. Ancak onun bedâvet ve hadâret şeklinde yaptığı ayrımın evrensel niteliğiyle yaşadığımız çağdaki tabloyu dahî kapsamı içine alabileceği söylenebilir. Sadece hadarîler; günümüzde yaratılışlarından, fıtratlarından kopuşlarını -miladi 14. asra kıyasla- neredeyse çılgınlık denilebilecek boyutlara taşımışlardır. Bu çılgınlığı sağlayan dejenerasyonun kolları, hala bedevi kalabilme erdemini sürdürebilen topluluklara kadar uzanmış ve bu erdemi insanlar nezdinde utanç ve aşağılanma sebebi haline getirmiştir.

İbn-i Haldun, söz konusu dejenerasyonun belki de çok basit bir formuyla, filizleriyle karşı karşıyaydı ama onun insanın fıtratından kopuşuna yönelik tespit ve eleştirileri, günümüzde gelinen endişe verici noktaya da ışık tutar nitelikteydi. İnsanı tabiatından uzaklaştıran hadârete eleştirel yaklaşan ve her zaman daha tabii bulduğu bedâvetten yana tavır koyan İbn-i Haldun'un; eğer bu çağı görmüş olsaydı, insanı altındaki topraktan ve üstündeki gökyüzünden neredeyse tamamen izole

 ISBN: 978-625-7029-53-7

eden metropolleri nasıl yorumlayacağı gerçekten merak edilmeye değerdir? Aynı şekilde köylerdeki insanların bile artık hormonsuz, genetiğiyle oynanmamış domates yiyebilme bahtiyarlığından mahrum kalmaları İbn-i Haldun açısından muhtemelen dehşet verici bulunacaktı.

İbn-i Haldun'un yaptığı bedevî- hadarî toplum ayrımı, etkilerini günümüzde her alanda olduğu gibi kültürün aktarımı konusunda da göstermektedir. "Eğitimin en önemli işlevlerinden birisi kültür naklidir, bu ise sırf bilgi aktarımından farklı bir şeydir. Çünkü kültür, bilgisel yönünün yanında bir şeyin nerede ve nasıl kullanılacağını da gösterir". (Aydın, 2014: 241) Temel toplumsal kurumlardan birisi olan eğitimin, zaten bu bakımdan bir topluma ait kültürün yeni nesillere aktarılması olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda da vurgulandığı gibi İbn-i Haldun, bilgiye iki yolla ulaşıldığını belirtmekteydi. Buna göre muallimle bizzat temas kurularak, ondan taklit ve telkin yoluyla alınan bilginin, talim ve takrir yoluyla alınan bilgiye göre daha etkili olduğuna dikkat çekiyordu. Bir başka deyişle öğrenci öğretmenle bizzat ilişki ve iletişim kurduğunda ondan daha fazla verim alabilme imkânı bulabiliyordu. Dolayısıyla bu saptaması, İbn-i Haldun'un da eğitimi salt bilgi aktarımından öte bir kültür aktarımı olarak düşündüğünü göstermektedir.

İletişim çağı olarak da adlandırılan sanayi sonrası toplum dönemi, insanların bilgiye ulaşma kaynakları açısından da sorunlu bir manzara arz etmektedir. Yüz yüze, doğal ve gerçek iletişimin yerini "iletişim çağı"nda büyük ölçüde, teknolojik araç ve gereçler yoluyla sağlanan sanal iletişim almıştır. İnsanların bilgiye ulaşmalarında birbirleriyle ve tabii ki öğretmenleriyle kurdukları birebir temasın rolü azalırken, bu konuda kitaplar dahi yerini hızla sanal âlemdeki kaynağı şaibeli bilgilere bırakmaktadır. Bu da günümüzde gittikçe daha önemli bir sorun haline gelen bilgi kirliliğine yol açmaktadır. Öğretmenler bir yana kitapların dahi etkisinin azaldığı bu bilgi ve kültür aktarımı sürecinde, İbn-i Haldun'un dikkat çektiği muallimle talebe arasındaki yakın temasın gerekliliği daha fazla açığa çıkmaktadır.

Aynı şekilde; bireyin sosyalleşme sürecinde ilk basamak ve bu minvalde ilk eğitimin alındığı bir ocak konumuna sahip olan aile kurumu da günümüz şartlarında bu işlevlerini yerine getiremez hale gelmektedir. Sanal iletişim araçları, ebeveynler ve çocukları arasına dahi duvar örmektedir. Bu durumda sadece öğretmenler ve öğrenciler arasında değil, aynı zamanda ebeveynler ve çocuklar arasında da gerçekçi bir iletişim, etkileşim ve kültürün bu temasla doğal yoldan aktarımını sağlayacak sosyal etkinlik projeleri geliştirilmelidir.

Yine içinde bulunduğumuz çağın bir diğer özelliği de postmodern durumdur. Yüksek teknoloji ürünü iletişim araçları sayesinde dünya, herkesin birbirinden -doğru ya da yanlış- bir şekilde haberdar olduğu global bir köy haline gelirken, toplumlar arası kültürel alışveriş de hız kazanmıştır. Böylece yerel kültürlerin özgünlüğünü sağlayan duvarlar yıkılmış, kalıplar parçalanmış ve kültürlerin hızla iç içe geçip sentezlendiği bir yozlaşma durumuna geçilmiştir.

İşte bu durumda da toplumların kendi özgün kültürlerini yeni nesillere sağlıklı bir şekilde aktarabilme imkânları daralmaktadır. Dolayısıyla İbn-i Haldun'un dikkat çektiği eğitimde, kültürün aktarımında bizzat insanın insana temasını öne çıkaran yaklaşıma olan ihtiyaç daha da belirginleşmektedir.

Sonuç

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İbn-i Haldun'un bedevî ve hadarî toplum ayrımının, değişen formlarına rağmen günümüz dünyası için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yüzyıllar içinde değişen bu formları itibarıyla hadarî toplumlar doğal yaşamdan eskiye kıyasla daha da fazla koparlarken bedevi toplumların dahî eskiden sahip oldukları doğallığı aynı ölçüde koruyamamaları söz konusudur.

Günümüzün sanayi sonrası toplum yapısı içinde iletişim teknolojisinin de gelişmesiyle doğru ya da yanlış her türlü bilgi -üstelik de kıtalararası boyutta- sanal ortam yoluyla yayılıp paylaşılır, aktarılıp öğrenilir hale gelmiştir. Bu durumda yeni nesillere daha sağlıklı bir kültürel aktarımın yapılabilmesi açısından İbn-i Haldun'un görüşlerine bir kez daha kulak vermemiz gerekmektedir.

Elbette ki günümüz şartları açısından bakıldığında şehirleşmeyi, teknolojiyi, özelde iletişim teknolojisini, interneti, sosyal medyayı vb. gerçeklikleri inkâr edebilmemiz, yok sayabilmemiz ve bunları hayatımızdan bütünüyle çıkarmaya çalışmamız akılcı ve uygulanabilir bir yaklaşım olmayacaktır. Bununla birlikte söz konusu olguların zararlı yanlarını törpülemek üzere bir siyasal irade ve toplumsal bilinç geliştirilmesine de ihtiyaç vardır. Örneğin yanlış ve yalan bilginin, iftiranın, hakaretin, gençlerin ruhsal gelişimini olumsuz yönde etkileyecek yayınların kitle iletişim araçları yoluyla yayılmasını engelleyecek tedbirler alınabilir. Buna ilaveten toplum, bu tedbirlerin insan haklarına aykırı sansür uygulamaları değil, aksine evrensel hukuk normlarına tamamen uygun insanî tedbirler olduğu konusunda bilinçlendirilmelidir.

Bunun yanı sıra iletişimin mecrasını sanal ortamdan reel ortama kaydıracak, bunu özendirecek ortamlar tesis edilmelidir. Bu bakımdan eğitim kurumlarında öğretmenle öğrencinin, hatta ailede ebeveynlerle çocukların sosyal faaliyetler yoluyla iletişimini yoğunlaştıracak ortamlar oluşturulmalı, eğitim ve öğretim faaliyeti içinde "terbiye" mefhumu daha ağırlıklı bir yer kazanmalıdır.

İnsanın insanla temasını artırmanın belki de en önemli yollarından birisi, onların nüfus yoğunluğu daha az olan yerleşimlerde yaşamalarını sağlamaktır. Çünkü nüfus yoğunluğu ile bireylerin birbirleriyle samimi ve doğal iletişim kurabilme yoğunluğu ters orantılıdır. Bireylerin birbirlerine samimi ve sosyal bağlarla bağlanarak mekanik dayanışma sergiledikleri birincil tip gruplar, sanayi toplumları ve sanayi sonrası toplumların 10, 15 milyonluk yerleşimlerinde değil, daha küçük yerleşimlerde vücut bulabilecektir. Nitekim birincil gruplar; insanların çıkara bağlı olmadan bir araya geldikleri, ilişkilerin ağırlıkla duygusal olduğu ve yüz yüze geliştiği, az sayıda kişiden oluşan gruplardır. (Zencirkıran, 2015: 110) Dolayıyla bu da insani ilişkilerin sanal değil, gerçek bir zemine oturtulması ve toplumsal kültürün daha sağlıklı koşullar altında aktarımının sağlanması için, yaşam alanlarının tersine bir göçle şehirlerden kırlara, yaylalara, dağlara doğru kaydırılmasının elzem olduğu anlamına gelmektedir.

İbn-i Haldun, göçebe/ kırsal yaşamının insan tabiatına daha uygun ve daha erdemli olduğunu ısrarla vurgulamakla birlikte yerleşik/ şehir yaşamının sağladığı rahatlık sebebiyle insanlar tarafından daha cazibeli bulunduğunu da not düşmekteydi. Günümüz şartlarında teknik imkânların en ücra köşelere kadar ulaştırılabiliyor olması, kırsal alanlardaki yaşamın dezavantajlarını giderecektir. Örneğin geçmişte şehir yaşamını kır yaşamına kıyasla cazibeli hale getiren eğitim, sağlık vb. alanlardaki olanaklara günümüzde kırsal alandan da ulaşılabilmektedir. Böylece nüfus yoğunluğunun düşük olduğu ve insani ilişkilerin yoğun yaşandığı kırsal alanlar, bu avantajlarına malum dezavantajlarının giderilmesi de eklendiğinde insan yaşamı için daha cazibeli hale gelmektedir. Siyasal iradenin kırsal kesimdeki istihdam, üretim ve gelir olanaklarını artırıcı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tedbirler alması ile bu bölgelerde neredeyse ideal bir yaşam formuna ulaşılacaktır. Bu noktada belki de en başta atılması gereken adım, insanların söz konusu cazibeye dair farkındalığını artırmak olacaktır.

İnsan ve toplumun doğasına ve ihtiyaçlarına dair yapacağımız İbn-i Haldun okumalarından, günümüz adına bu ve benzeri birçok ders ve öneriler çıkartabilmemiz mümkündür. Bu sebeple İbn-i Haldun'un tekrar tekrar okunarak fikirleri üzerine yeniden ve derinlemesine analizler yapılmasının günümüz sorunları için çözüm arayışlarına katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Kaynaklar

ARSLAN, Ahmet (1997), İbn-i Haldun, İstanbul, Vadi Yayınları.

ARSLANTÜRK, Zeki ve Mehmet Tayfun Amman. (2009), Sosyoloji, 6. Baskı, İstanbul, Çamlıca Yayınları.

AYDIN, Mustafa (2014), Kurumlar Sosyolojisi, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

BAHAR, Halil İbrahim (2012), Sosyoloji, 2. Baskı, Ankara, Polis Akademisi Yayınları.

BAYRAKDAR, Mehmet (2012), İslam Bilim Adamları, İstanbul, İnkılab Yayınları.

GÖRGÜN, Tahsin (1999), İbn Haldûn/Görüşleri, İslam Ansiklopedisi, (ss. 543-555). Cilt 19, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. İşletmesi.

_____ (2006), Mukaddime, İslam Ansiklopedisi, (ss. 118-120). Cilt 31, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. İşletmesi.

İBN HALDUN (2016), Mukaddime, Çev. Süleyman Uludağ, 12. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.

LAURANCE, Jeremy. "The Cuban diet: eat less, exercise more - and preventable deaths are halved" (10 Nisan 2013) 25 Haziran 2016 http://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/the-cuban-diet-eat-less-exercise-more-and-preventable-deaths-are-halved-8566603.html

MARSHALL, Gordon (1999), "Sanayi Sonrası Toplum", Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

SEZGİN, Fuat (2008), İslam'da Bilim ve Teknik, C: 1, İstanbul, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları.

TOMAR, Cengiz (1999), İbn Haldûn/Literatür, İslam Ansiklopedisi, (ss. 8-12). Cilt 20, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.

ULUDAĞ, Süleyman (2013), İbn Haldun, Ankara, Harf Eğitim Yayıncılığı.

UYGUN, Oktay (2008), İbni Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık.

ZENCİRKIRAN, Mehmet (2015), Sosyoloji, İstanbul, Dora Basın Yayın Dağıtım.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BITCOIN VE SEÇİLMİŞ KRİPTO PARA BİRİMLERİNİN FİYATLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BITCOIN AND SELECTED CRYPTOCURRENCIES PRICES

Esengül SALİHOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Meslek Yüksek Okulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Orcid: https://orcid.org/0000-0002-2005-1986.

Ayşegül HAN

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü

ÖZET

Kripto para birimlerinin ilk temsilcisi olan Bitcoin, ortaya çıktığı 2008 yılından bu yana sayısız rakip altcoin piyasaya katılmış olsa da, kripto para piyasasındaki liderliğini sürdürmektedir. Bu çalışmada Bitcoin ile Ethereum, Litecoin, Ripple fiyatları arasındaki ilişki simetrik ve asimetrik nedensellik analizleriyle incelenmektedir. 2015:08 ile 2019:07 aralığında günlük veri setiyle öncelikle birim kök testleri yapılmış, Christopoulos ve Leon-Ledesma(2010) Fourier ADF Birim Kök Testi yapılan analiz sonuçlarına göre serilerin düzeyde durağan olduğu saptanmıştır. Hacker Hatemi simetrik nedensellik testi sonuçlarına göre Ethereum'dan Bitcoin'e doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Hatemi J Asimetrik Nedensellik Testi sonuçlarına göre ise Bitcoin ve seçili altcoinler birbirlerinin şoklarından genel olarak etkilenmektedir. Ancak sonuçlar Ethereum ve Bitcoin arasındaki nedensellik ilişkisinin diğer altcoinlere göre daha yoğun olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen bulgular, kripto para alım-satımı yapan yatırımcıların, Bitcoin ve rakip altcoinlerin birbirlerinin fiyatlarındaki değişimlere verdikleri tepkileri de dikkate almaları gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kripto Para, Bitcoin, Ethereum, Ripple, Litecoin, Asimetrik Nedensellik Testi.

Abstract

Bitcoin is the first representative of cryptocurrencies, and since its inception in 2008, numerous competitors have joined the altcoin market, but Bitcoin remains the leader in the cryptocurrency market. In this study, the relationship between Bitcoin and Ethereum, Litecoin, Ripple prices are examined with symmetric and asymmetric causality analyzes. For the interval of 2015:08 - 2019:07, unit root tests were performed with daily data set. According to the results of the Fourier ADF Unit Root Test, Christopoulos and Leon-Ledesma (2010), the series was found as stationary. According to the Hacker Khatami symmetric causality test results, we found that the uni-directional causality relationship from Ethereum to Bitcoin. According to Khatami J Asymmetric Causality Test results, Bitcoin and selected altcoins are generally affected by each other's shocks. However, the results indicate that the causality relationship between Ethereum and Bitcoin is more intense than the others. The findings show that investors who trade cryptocurrencies should also take into account the reactions of Bitcoin and alternative altcoins to changes in each other's prices.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Key Words : Cryptocurrencies, Bitcoin, Ethereum, Ripple, Litecoin, Asymmetric Causality Tests.

Giriş

Kripto para birimlerinin ilk temsilcisi olan Bitcoin'in fiyatı ortaya çıktığı 2008 yılında 1 USD'nin altında iken, Aralık 2017'de fiyatı 20.000 USD seviyesine yükselerek bugüne kadarki en yüksek değerine ulaşmış ancak daha sonra fiyatı gerilemiştir. Oldukça dalgalı seyreden Bitcoin fiyatı Kasım 2019 sonu itibariyle 7.765 USD düzeyindedir. Fiyatında büyük dalgalanmalar yaşamış olsa da Bitcoin geçen yirmi yılda varlığını korumayı ve işlem hacmini 130 milyar USD seviyesine kadar büyütmeyi başarmıştır. Kasım 2019 sonu itibariyle Bitcoin'in kripto piyasasındaki sektör payı % 66 seviyesindedir. Bitcoin ortaya çıktığında toplam arzı 21 milyon adetle sınırlandırılmıştır ve toplam arzın 18 milyon adedi dolaşımdadır (www.coinmarketcap .com).

Kripto para piyasasına Bitcoin'in ardından katılan kripto para birimleri "altcoin" olarak nitelendirilmektedir. Kripto para piyasasına sayısız rakip altcoin katılmış olsa da Bitcoin bugüne kadar sektördeki liderliğini korumuştur. Bu çalışmada Bitcoin fiyatları ile piyasada en çok işlem gören altcoin grubundan Ethereum, Ripple ve Litecoin fiyatları arasındaki ilişki incelenmektedir. Seçilen altcoinlerin piyasa büyüklükleri sırasıyla Ethereum 15,5 milyon USD, Ripple(XRP) 9,5 milyon USD ve Litecoin 2,8 milyon USD düzeyindedir (coinmarketcap.com). Çalışmanın birinci bölümünde literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde veri seti tanıtıldıktan sonra ampirik analiz yöntem ve bulgularına yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde analiz bulguları yorumlanarak genel değerlendirme yapılmıştır.

1. Literatür Taraması

Bitcoin, en eski ve en çok bilinen kripto para birimidir ve kripto para sektöründeki en büyük pay büyüklüğünü koruduğu için çalışmalarda çoğunlukla kripto para birimlerini temsilen Bitcoin'in incelendiği görülmektedir. Literatürdeki çalışmalarda Bitcoin fiyatlarının makroekonomik değişkenler, parasal göstergeler, emtia fiyatları, borsa endeksleri, itibari para birimleri ve diğer altcoin fiyatları ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmalara rastlanmaktadır. Kripto para birimlerine ilişkin özellikle ilk çalışmalarda fiyat balonunun varlığı ile fiyat dalgalanma boyutunun ölçülmesine odaklanılmış ancak bu yaklaşım geniş finansal sonuçlar oluşturmamıştır (Phillips vd., 2019:96.).

Bitcoin fiyatlarıyla diğer varlık fiyatları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar literatürde geniş yer kaplamaktadır. Örneğin **Jang vd (2019)** Bitcoin fiyatlarıyla altın, borsa endeksi ve USD arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular Bitcoin'in diğer varlık piyasalarıyla etkileşim içinde olduğunu uzun vadede diğer varlık fiyatlarıyla senkronize hareket ettiğine işaret etmektedir. **Giudici vd. (2019),** Bitcoin'in farklı kripto para borsalarındaki fiyatları ile altın, petrol, SP500, USD/Yuan ve USD/Eur çarpraz kurları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bitcoin'in farklı kripto para borsalarındaki fiyatlarının birbirleriyle bütünleşik olduğu tespit edilmiştir. Bitcoin fiyatlarının klasik piyasalardaki fiyatlarla ilişkili bulunmamıştır. Bu yüzden değişkenler alternatif yatırım araçları olarak, yatırımlarda çeşitlendirme özelliğine destek sunmaktadır. Yine de incelenen dönemin kısalığı genel bir yargıya varılmasına engel olmaktadır.

Bitcoin fiyatlarıyla döviz kurları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar mevcuttur. Örneğin **Özyeşil M. (2019),** Bitcoin ve EURO'nun USD'den önemli düzeyde etkilenmediği, USD'nin EURO karşısında hassas olduğu tespit edilmiştir. Bulgular Bitcoin'in henüz EURO ve USD 'ye henüz alternatif bir finansal araç haline gelmediği şeklinde yorumlanmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Altcoin fiyatlarına ilişkin zaman serilerinin uzunluğu arttıkça Bitcoin ile altcoinler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışma sayısı artmaktadır. Örneğin **Ciaian vd. (2019),** Bitcoin ve 16 alternatif altcoinin fiyatları ile JPY, EUR, USD, Çin Yuanı ile diğer standart para birimleri ile altın, NASDAQ endeksi, 10 yıllık hazine tahvili faiz oranı, petrol fiyatları arasındaki kısa ve uzun dönemdeki ilişkiyi araştırmıştır. Elde edilen ampirik bulgular Bitcoin ve seçili altcoin piyasalarının birbirine bağlı olduğunu ve aralarında kısa dönemde uzun döneme göre daha güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte uzun dönemde makro-finansal göstergeler altcoin fiyat oluşumunu Bitcoin'den biraz daha yüksek seviyede etkilemektedir. **Phillip vd. (2019),** Bitcoin ile altcoin grubundan Ethereum, Ripple, Litecoin, Dash ve Monero arasındaki günlük fiyat değişimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Daha kısa işlem süreleriyle ilişkili uzun süreli dalgalanma otokorelasyonlarının daha güçlü salınımlı bir trend gösterdiğini bulgulamışlardır. Bitcoin ve seçili altcoin grubunun fiyatlarına bakıldığında, işlem süreci daha uzun olan Bitcoin gibi kripto para birimlerinin salınımları daha azken, Ripple gibi hızlı işlem sürecine sahip olanların daha salınımlı olduğu bulgulanmıştır. Daha hızlı el değiştirebilen kripto para birimleri işlemlerinde likidite riskinin düşük olduğu ve bu durumun değişim aracı olarak daha çok tercih edilmelerine neden olduğu raporlanmıştır. Salınım trendi uzun vadeli otokorelasyonlar ve işlem süresi için önemlidir ve yatırımcılarla politika düzenleyicilere daha geniş pratik bulgular sağlar. Çünkü kripto para birimlerinin oynaklık ölçüsüne dayalı spekülatif yapısını açıklayacak alternatif bir araç vermiş olur. Çalışmada kripto para birimleri arasında uzun dönemde otokorelasyonun varlığı bulgulanmıştır. Araştırmacılara kripto para fiyatlarında geri dönüşler yerine oynaklık ölçümlerini kullanarak inceleme yapmaları önerilmektedir. **Kahraman vd. (2019),** Bitcoin, Ethereum ve Ripple arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, Bitcoin ve Ethereum için şokların volatilite etkisi kalıcıdır ve pozitif şoklar negatif şoklara göre daha etkindir. Ripple için şokların dalgalanmaya etkisi geçicidir ve oynaklığın geçişkenliği kısa dönemlidir.

2. Ekonometrik Uygulama ve Bulgular

Çalışmada kullanılan değişkenler 2015:08 ile 2019:M7 dönemine ait günlük zaman serileri CoinMarketCap'dan derlenmiştir.

Tablo 1: Analizde Kullanılan Değişkenler

Sembol	**Açıklama**	**Veri Aralığı**	**Kaynak**
BTC	Bitcoin USD fiyatı	2015:08 - 2019:07 (günlük)	CoinMarketCap, https://coinmarketcap.com/currencies
ETH	Ethereum USD fiyatı		
XRP	Ripple USD fiyatı		

 ISBN: 978-625-7029-53-7

LTC	Litecoin USD fiyatı		

Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier fonksiyonlar periyodik Y_t serisinin trigonometrik değerlerinin toplamı şeklinde ifade edilmektedir. Fourier KSS testi, deterministik terimlerdeki ortalamalardan sapmaları yakalamak amacıyla trigonometrik terimleri kullanmaktadır (Yılancı ve Eriş, 2012: 210). Fourier Birim Kök Testinin temel hipotezi serinin birim kök içerdiğini alternatif hipotezi ise serinin durağan olduğunu göstermektedir. FKSS test sonuçları Tablo 2'de gösterildiği gibidir;

Tablo 2. Fourier KSS Birim Kök Testi Sonuçları

			Kritik Değerler		
Değişkenler	**Test İstatistiği**		**1%**	**5%**	**10%**
Lnbtc	2.8059*	19	-4.4	-3.78	-3.46
Lneth	3.1702*	19	-4.4	-3.78	-3.46
Lnltc	2.5395*	17	-4.4	-3.78	-3.46
Lnxrp	-3.197*	18	-4.4	-3.78	-3.46

Not: 1. Tablo kritik değerleri Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) makalesinden elde edilmiştir.
2. * %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde FKSS birim kök testi sonucunda elde edilen test istatistiği değerlerinin tablo kritik değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda serilerin birim köklü olduğunu belirten temel hipotez reddedilmektedir. Dolayısıyla ele alınan Bitcoin (*btc*) bağımlı değişkeni ile Ethereum (*eth*), Litecoin (*ltc*) ve Ripple (*xrp*) bağımsız değişkenlerinin durağan yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Testi'nde değişkenler arasındaki nedenselliği belirlemek için Toda-Yamamoto Nedensellik Testi (1995) kulanılmaktadır. Fakat hataların normal dağılmama ihtimaline karşı kritik değerler bootstrap Monte Carlo Simülasyonu ile belirlenmektedir. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi sonuçları Tablo 3' de gösterilmektedir;

Tablo 3. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

		Kritik Değerler		
Nedensellik Yönü	**Test İst.**	**1%**	**5%**	**10%**
lnbtc→lneth	2.01	9.654	4.007	2.579
lneth→lnbtc	4.174***	11.71	5.954	4.021
lnbtc→lnxrp	0.148	10.506	4.773	3.202
lnxrp→lnbtc	1.908	13.182	8.063	6.023
lnbtc→lnltc	0.235	10.018	4.553	3.018
lnltc-→lnbtc	1.749	13.945	9.621	7.669

Not: *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde, Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) sonuçlarına göre Ethereum bağımsız değişkeninden Bitcoin bağımlı değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik analizi olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirleyebilmek için daha gelişmiş bir test kullanılmalıdır. Bu doğrultuda nedensellik ilişkisini belirleyebilmek adına Hatemi-J Asimetrik nedensellik Testi kullanılacaktır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için kullanılan Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarını ayırt ederek buna göre nedensellik ilişkisini belirlemektedir. Bitcoin bağımsız değişkeninden bağımsız değişkenlere doğru nedensellik ilişkisinin incelendiği tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 4. Bağımlı Değişkenden Bağımsız Değişkene Doğru Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

		Kritik Değerler		
Nedensellik Yönü	**Test İst.**	**1%**	**5%**	**10%**
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lneth^{(+)}$	10.47*	13.517	8.466	6.646
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lnxrp^{(+)}$	90.973	21.014	12.172	9.392
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lnltc^{(+)}$	1.675	10.851	7.691	6.04
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lneth^{(-)}$	5.287***	9.696	5.596	3.934
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lnxrp^{(-)}$	0.968	9.175	5.175	3.671
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lnltc^{(-)}$	1.305	8.811	5.548	4.12
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lneth^{(-)}$	1.134	6.914	4.553	3.5
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lnxrp^{(-)}$	17.985**	18.632	11.932	9.436
$^{(+)}lnbtc \rightarrow lnltc^{(-)}$	5.416***	9.9	5.859	4.123
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lneth^{(+)}$	10.15*	7.518	4.497	3.133
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lnxrp^{(+)}$	0.551	21.083	11.322	8.746
$^{(-)}lnbtc \rightarrow lnltc^{(+)}$	1.505	8.76	5.458	4.124

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde Bitcoin bağımlı değişkeninin pozitif şokundan Ethereum bağımsız değişkeninin pozitif şokuna, Ripple ve Litecoin bağımsız değişkenlerinin ise negatif şokuna doğru bir nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Bitcoin bağımlı değişkeninin negatif şokundan ise, Ethereum bağımsız değişkeninin negatif ve pozitif şoklarına doğru bir nedensellik bulgusu elde edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerden Bitcoin bağımlı değişkenine doğru elde edilen nedensellik sonuçları aşağıdaki gibidir;

Tablo 5. Bağımsız Değişkenden Bağımlı Değişkene Doğru Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

		Kritik Değerler		
Nedensellik Yönü	**Test İst.**	**1%**	**5%**	**10%**
$^{(+)}lneth \rightarrow lnbtc^{(+)}$	0.378	6.808	4.303	3.135
$^{(+)}lnxrp \rightarrow lnbtc^{(+)}$	5.577	14.546	9.495	7.218
$^{(+)}lnltc \rightarrow lnbtc^{(+)}$	3.009	10.465	6.643	4.943
$^{(-)}lneth \rightarrow lnbtc^{(-)}$	0.756	9.677	6.41	4.813
$^{(-)}lnxrp \rightarrow lnbtc^{(-)}$	5.933	13.132	8.7	6.723
$^{(-)}lnltc \rightarrow lnbtc^{(-)}$	5.527**	8.687	4.731	3.127
$^{(+)}lneth \rightarrow lnbtc^{(-)}$	4.558	11.703	7.33	5.576
$^{(+)}lnxrp \rightarrow lnbtc^{(-)}$	2.448	10.71	6.698	5.075
$^{(+)}lnltc \rightarrow lnbtc^{(-)}$	9.948***	14.969	10.241	8.212
$^{(-)}lneth \rightarrow lnbtc^{(+)}$	14.984*	11.012	6.822	5.213
$^{(-)}lnxrp \rightarrow lnbtc^{(+)}$	6.131**	9.978	6.046	4.432
$^{(-)}lnltc \rightarrow lnbtc^{(+)}$	12.4*	11.154	6.789	5.193

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 5 incelendiğinde, Litecoin bağımsız değişkeninin hem pozitif hem de negatif şokundan Bitcoin bağımsız değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ayrıca Ethereum, Ripple ve Litecoin bağımsız değişkenlerinin negatif şokundan Bitcoin bağımlı değişkeninin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu da görülmektedir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada 2015:08 ile 2019:07 aralığında günlük veri setiyle Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin arasındaki ilişki araştırılmıştır. Birim kök testleri sonucu seviyede durağan olduğu tespit edilen değişkenlere Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi (2006) uygulanmış, test sonuçlarına göre Ethereum bağımsız değişkeninden Bitcoin bağımlı değişkenine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ardında daha gelişmiş bir test olan Hatemi-J Asimetrik nedensellik Testi de uygulanmıştır. Bitcoin bağımlı değişkeninin pozitif şokundan Ethereum bağımsız değişkeninin pozitif şokuna, Ripple ve Litecoin bağımsız değişkenlerinin ise negatif şokuna doğru bir nedensellik bulgusu elde edilmiştir. Bitcoin bağımlı değişkeninin negatif şokundan, Ethereum bağımsız değişkeninin negatif ve pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Litecoin bağımsız değişkeninin hem pozitif hem de negatif şokundan Bitcoin bağımsız değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Ethereum, Ripple ve Litecoin bağımsız değişkenlerinin negatif şokundan Bitcoin bağımlı değişkeninin pozitif şokuna doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu da görülmektedir.

Test sonuçları, Bitcoin ve altcoinlerin birbirlerinin şoklarından genel olarak etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca sonuçlar Ethereum ve Bitcoin arasındaki nedensellik ilişkisinin Bitcoin ve diğer altcoinlerin fiyatları arasındaki ilişkiye göre daha yoğun olduğuna işaret etmektedir. Elde edilen bulgulara göre, kripto para alım-satımı yapan yatırımcıların, Bitcoin ve rakip kripto para birimlerinin birbirlerinin fiyatlarındaki değişimlere verdikleri tepkileri de dikkate alarak yatırım yapmaları önerilmektedir. Zamanla kripto para piyasalarından elde edilecek fiyat verilerinin gözlem uzunluğu artacağı için Bitcoin ve rakip kripto para birimlerinin birbirlerini etkileme yönü ve seviyesi hakkında daha kapsamlı bulgular elde edilebilir.

Kaynakça

Christopoulos, D. K. and Miguel A. Leon-Ledesma (2010). "Smooth breaks and non-linear mean reversion: post-bretton woods real exchange rates. *Journal of International Money and Finance,* 29, 1076- 1093.

Ciaian P. vd. (2018), "Virtual relationships: Short- and long-run evidence from BitCoin and altcoin markets", Elsevier, J. Int. Financ. Markets Inst. Money 52 (2018) 173–195.

CoinMarketCap İnternet Sayfası, <https://coinmarketcap.com/currencies/bitcoin /historical-data/?start=20130429&end=20191212>, erişim tarihi:12.12.2019.

Jang, S.M. vd. (2019), "Information Flow between Bitcoin and Other Investment Assets", *Entropy, MDPI,* 21, 1116, ss.1-8.

Giudici P. ; Abu-Hashish I. (2019), "What determines bitcoin exchange prices? A network VAR approach", *Elsevier, Finance Research Letters 28* (2019) ss.309–318.

Kahraman İ.K. vd. (2019), "Kripto Para birimlerinin Volitilite Yapısı: GARCH Modelleri Karşılaştırması", *Fiscaoeconomia 2019,* Vol.3(2), ss.21-45.

Özyeşil M. (2019), "A Research on Interaction Between Bitcoin and Foregn Exchange Rates", *Journal of Economics, Finance and Accounting,* 2019, Volume:6, Issue:1, ss.55-62.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Phillip A. vd. (2019), "On long memory effects in the volatility measure of Cryptocurrencies", *Elsevier, Finance Research Letters 28* (2019), ss.95–100.

Yılancı, V. and Eriş, Z. A. (2012). "Are tourism markets of turkey converging or not? a fourier stationary analysis", *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research,* 23, 207–216.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÇOK KATMANLI BİR KENT OLAN ÇAVDARHİSAR'IN KORUMA SORUNLARI

Öğr. Gör. İpek DEMİR
Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon Bölümü. Giresun/Türkiye

Doç. Dr. Hicran Hanım HALAÇ
Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü. Eskişehir/Türkiye

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemiz, yer üstünde ve yer altında çok fazla sayıda kültürel miras ögesini bünyesinde barındırmaktadır. Süreç içerisinde katmanlaşarak artan kültürel miraslarımızın bir kısmı açığa çıkarken bir kısmı da yer altında keşfedilecekleri zamanı beklemektedirler. Çok katmanlı bu kentlere tarih boyunca birçok medeniyet ve kültür yerleşmiştir. Bu nedenle çok fazla çeşitliliği olan ve özgün alanlardır. Bu tarz çok katmanlı yerleşim yerlerinde ise koruma sorunları daha karmaşık olduğu için koruma çalışmaları da öncelikle detaylı çalışmaların yapılarak doğru tespitlerin yapılmasıyla mümkündür.

Arkeolojik sit alanı ve kentsel sit alanı üzerinde yer alan kırsal mimarisiyle çok katmanlı bir yerleşim yeri olma özelliği taşıyan Çavdarhisar ilçesi, Kütahya iline 58 km uzakta konumlanan, Aizanoi Antik Kentini de içinde barındıran kırsal bir yerleşim yeridir. Çalışmada alanın kırsal mimari dokusunun değerlendirilebilmesi için Çavdarhisar kırsal mimarisi ve Aizanoi antik kenti ana başlıkları altında literatür taraması, arazi çalışması (fotoğraflama, görüşme, gözlem) ve ofis çalışması (analiz, değerlendirme, tespitler) yapılmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak yapılan çalışmalar sonucunda Unesco geçici listesinde yer almasına rağmen yeterli ilgiyi göremeyen çok katmanlı bir kent olan Çavdarhisar ilçesinden ve bünyesinde barındırdığı Aizanoi Antik Kentinden bahsedilmiştir. Daha sonra değerlendirmeler ve analizler sonucunda alanın koruma sorunları tespit edilmiştir. Alanda yer alan yapıların koruma sorunları; doğal etkenler, kullanıcı kaynaklı etkenler ve yasal etkenler olarak üç başlık altında tespit edilip değerlendirilmiştir. Doğal etkenler; zemin hareketleri ve hava şartları, kullanıcı kaynaklı etkenler; göç ve terk, ekonomi, konfor eksikliği, eğitim yetersizliği, hatalı onarım ve müdahaleler, yasal etkenler ise sit kararı, koruma amaçlı imar planı hataları, tesciller ve varis fazlalığı olarak ele alınmıştır. Daha sonra alanın çok katmanlılığı göz önünde tutularak çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Son kısımda ise elde edilen tüm verilerden çıkarılan sonuçlar toparlanarak tartışma ve sonuçlarla sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Koruma Sorunları, Çok Katmanlı Kent, Kırsal Mimari, Çavdarhisar, Aizanoi Antik Kenti.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ülkemiz yerüstünde ve yeraltında birçok kültürel mirası bünyesinde barındırmaktadır. Bu mirasların bir kısmı tekil haldeyken bir kısmı ise bir arada bulunmaktadır. Katmanlaşarak artan bu kültürel miraslarımızın bir kısmı açığa çıkabilmişken bir kısmı ise yeraltında gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Çok katmanlı bu bölgelerde detaylı koruma ve belgelendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Kütahya ili Çavdarhisar ilçesini incelediğimiz zaman arkeolojik ve kırsal mimarinin bir arada bulunduğu çok katmanlı bir kent karşımıza çıkmaktadır. Kentte bulunan arkeolojik eserlere rağmen yurtiçinde ve yurtdışında yeterli değeri görememiş olan bu kent, kırsal mimarisi de büyük oranda terk edilmiş ve yer yer yok olmaya başlamış bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında temel kavramlar, Çavdarhisar kırsal mimarisi ve Aizanoi antik kenti ana başlıkları altında literatür taraması, arazi çalışması (fotoğraflama, görüşme, gözlem), ofis çalışması (analiz, değerlendirme, tespitler) şeklinde bir yol izlenmiştir. Literatür taramasında alan ve başlıklarla ilgili tezler, kazı raporları, basılı yayınlar ve görsel yayınlar incelenmiştir. Arazi çalışmasında Çavdarhisar valiliği bünyesinde görevli rehber ile arkeolojik alanlar gezilmiştir. Daha sonra kırsal mimarinin olduğu alanlar ve girilebilen geleneksel yapı örneklerinin içleri incelenmiştir. Alanda yaşayan kişiler ile görüşmeler yapılarak yapılar ve bölgeyle ilgili bilgiler alınmıştır. Ofis çalışması ile de arazi çalışması ve literatür çalışmasında elde edilen veriler değerlendirilerek koruma sorunları tespit edilmiştir.

2. Çok Katmanlı Bir Kent Olan Çavdarhisar

Ege bölgesinde yer alan Kütahya ilinin on üç ilçesinden biri olan Çavdarhisar, I. Derece deprem bölgesinde yer almaktadır. 1970 Gediz depreminde kentte büyük hasarlar meydana gelmiştir (http-1). Depremde kırsal mimari büyük oranda zarar görürken antik döneme ait bazı yapılarda gün yüzüne çıkmıştır.

Antik dönemlerde varlığı bilinen kent çeşitli kaynaklarda Aesani[1], Aizani[2] adıyla da anılsa da günümüzde ve çoğu literatürde Aizanoi Antik Kenti olarak adlandırılmaktadır. Pausanias m.s. 2. yüzyılda yazdığı eserinde, kurucu Azandan bahsetmektedir. Su perisi Erato ve kral Arkas'ın birleşiminden ortaya çıkan kurucu Azan'dan kentin adını almış olabileceği düşünülmektedir (Türktüzün, 2017, s. 3; http-2; Özer, Aizanoi, 2015, s. 55).

M.Ö. 3000 yılına kadar bir geçmişi olan kent yüzyıllar boyunca farklı olaylar yaşamıştır (Şekil 1). M.Ö. 3000 – 133 yılları arasında Bithinya ile Bergama krallıkları arasında el değiştirmiştir. M.Ö. 133 yılında Roma egemenliğine giren kent ilk sikkelerini bastırarak polis

[1] İl-İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, Cilt-3, Milliyet Gazetesi Yayınları: İstanbul
[2] C, Kağnıcıoğlu (1964), Tarihi ve Turistik Yönü ile Kütahya, İstanbul: Halk Basımevi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

konumuna geçmiştir. Günümüze ulaşan çoğu anıtsal yapının inşasınında gerçekleştiği M.S. 2. yüzyıl kentin en parlak dönemi olmuştur. M.S. 301 yılında imporator Diocletianus tarafından yayımlanıp 43 yerleşime dağıtılan Tavan Fiyatlar Kararnamesi, Aizanoi kentine de gönderilmiştir. Erken bizans döneminde piskoposluk merkezi haline gelen kentin M.S. 7. yüzyılda önemi azalmaya başlamıştır. 13. yüzyılda Çavdarhisar adını almasına neden olan Çavdar tatarları bölgeye yerleşmiştir (Özer, Aizanoi, 2015, s. 55-65).

Ana yolların kavşak noktasında yer alan kent, 18. Yüzyıl başlarında seyyahların uğrak noktası olmaya başlamıştır (Yaraş, 1996, s. 40). Keşfedilen kentte 1926 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından başlanan kazı çalışalarına 2010 yılından itibaren Pamukkale Üniversitesi tarafından devam edilmektedir (Anonim, Aizanoi Rehber, 2017, s. 1). Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 22.04.1989 tarih ve 488 sayılı kararı ile antik kentin I. ve III. derece sit sınırlarının belirlenmesine karar verilmiştir. 2011 yılında ise Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 27.06.2011 tarih ve 1077 sayılı kararı ile I. derece arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan köy dokusunun Kentsel Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmiştir. Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 18.07.2017 tarih ve 4148 sayılı karar ile Kentsel Arkeolojik Sit Alanı sınırları içerisinde yer alan 31 yapı tescillenmiştir. Planlama çalışmalarıyla birlikte tekrar eski önemine ulaşıp, görkemini tüm dünyaya duyurmak isteyen kent, 2012 yılında Unesco Dünya Mirası Geçici Listesine alınmıştır. Bu sayede kentin önemini dünyaya aktarmak adına önemli bir adım atılmıştır.

Şekil 1. Kentin tarih içerinde yaşadığı olaylar akışı

Yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren kentte; Zeus Tapınağı, Mozaikli Hamam, Borsa Yapısı (Macellum), Stadyum ve Tiyatro Kompleksi, Hamam, Sütunlu Cadde, iki adet Roma Köprüsü, Odeon yapısı, antik ticari yapılar, Meter Steune kutsal alanı ve antik baraj izleri antik dönemden günümüze ulaşıp gün yüzüne çıkarılabilmiş yapılardır (bkz. Tablo 1).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. Günümüz ulaşıp gün yüzüne çıkmış antik anıtsal yapılar

İsim	Görsel	Bilinen Diğer İsimleri	Yapım Yılı	Notlar
Zeus Tapınağı		Jupiter Mabedi (Kağnıcıoğlu 1964, s. 13)	İmparator Domitian Dönemi (M.S. 2. Yüzyılın 2. Çeyreği) (Anonim, 1998, s. 6; Türktüzün, 2017, s. 11)	3 katlı yapının günümüze ahşap üst katı ulaşamamıştır. Yapının birebir benzeri henüz bulunamamıştır. (Naumann, 1979, s. 12-14; Kağnıcıoğlu, 1964, s. 13)
Mozaikli Hamam		-	M.S. 3. Yüzyılın 2. Yarısı (Naumann, 1983, s. 184)	1981 yılında zemininde yer alan Styr ve Menad betimlemesi ortaya çıkarılmıştır (Naumann, 1983, s. 184).
Borsa Yapısı		Macellum - Yuvarlak Yapı	M.S. 2. Yüzyıl (Naumann & Naumann, 1973, s. 75-80).	1970 Gediz depremi sonrası ortaya çıkmıştır (Atik, 1996). Tavan Fiyatlar Karanamesi üzerinde yazılıdır (Naumann & Naumann, 1973, s. 75-80).
Stadyum ve Tiyatro Kompleksi		-	M.S. 2. Yüzyılın 3. Çeyreği (Rohn, 2008, s. 14-15).	Stadyum ve tiyatronun bir arada olduğu tek örnektir (Ateş & Rheidt, 2008, s. 230). 13.500 kişiliktir (Türktüzün, 2017).
Hamam		-	M.S. 2. Yüzyılın 2. Yarısı (Naumann, 1987, s. 135-138)	1979 yılında yapılan kazı çalışmalarında Sağlık Tanrıçası Hygieia'nın heykeli çıkarılmıştır (Naumann, 1983, s. 183-188).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

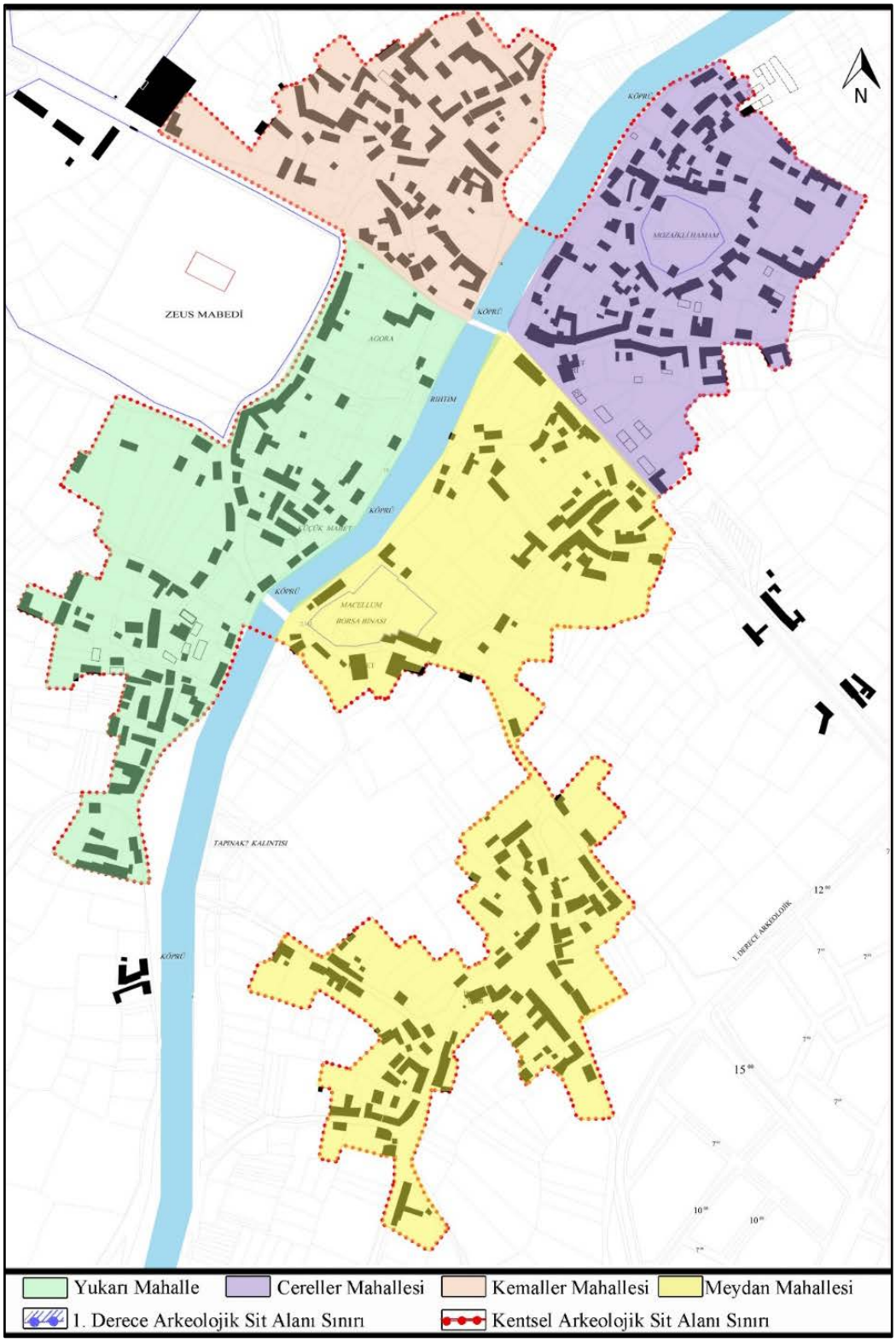
Sütunlu Cadde		-	M.S. 2. Yüzyıl (Rheidt, 1995, s. 58).	Meter Steune kutsal alanına uzanmaktadır (Ateş & Rheidt, 2008, s. 230). Artemis Tapınağının malzemeleriyle yapılmıştır (Rheidt, 1995, s. 58).
Roma Köprüleri		-	M.S. 2. Yüzyıl (Anonim, Aizanoi Rehber, 2017)	Nehrin böldüğü kenti 4 adet Roma köprüsü bağlamaktadır. Bunlardan 2si günümüze ulaşmıştır (Anonim, Aizanoi Rehber, 2017)
Odeon yapısı		Oturma Basamaklı Yapı Bouleuterion	M.S. 2. Yüzyıl Tadilat: M.S. 4. Yüzyıl (Rheidt, 2003, s. 319)	Önce tek işlevi olduğu düşünülen yapının kazılar neticesinde hem odeion hem de Bouleuterion olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. (Rheidt, 2003, s. 319)
Antik Ticari Yapılar		Antik Ticari Dükkanlar	?	Günümüze 6 dükkan yapısı ulaşmıştır. (Türktüzün, 2017)
Meter Steune kutsal alanı		-	M.Ö. 1. Yüzyıldan önce (Türktüzün, 2017, s. 59)	Antik kentin 2 km uzağındadır. Kyble'ye ait kült yeridir. Bölgede kurban çukurları (bothroi) bulunmaktadır. (Türktüzün, 2017, s. 59; Anonim, 2017, s. 25)
Antik Baraj		-	?	Sel baskınlarında korunmak için yapılmıştır. Günümüze bu sendi ulaşmıştır. (Türktüzün, 2017, s. 59)

Çavdarhisar Kentsel Arkeolojik Sit sınırlarına baktığımız zaman kent Cereller, Kemaller, Yukarı ve Meydan mahallesi olmak üzere dört mahalleden oluşmaktadır (bkz. *Şekil*

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2). Yukarı mahalle; Zeus tapınağı, Kocaçay ve Çavdarhisar-Emet yolu ile, Meydan mahallesi; Çavdarhisar-Emet yolu, Kocaçay ile çevrilidir. İki mahalle birbirine günümüze ulaşan Roma köprülerinden biriyle bağlanmaktadır. Meydan mahallesinde Borsa yapısı yer almaktadır. Kemaller mahallesi; Çavdarhisar-Emet yolu ve Kocaçay ile, Cereller mahallesi; Kocaçay ve Çavdarhisar-Emet yolu ile çevrilidir. İki mahalle birbirine günümüze ulaşan diğer Roma köprüsü ile bağlanmaktadır. Cereller mahallesinin orta noktasında Mozaikli Hamam yer almaktadır

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 2. Çavdarhisar Kentsel Arkeolojik Sit alanı mahalle sınırları

Arkeolojik anıtsal yapılar sonrasında Çavdarhisar Kentsel Arkeolojik Sit Alanı sınırları içerisinde yapılan alan çalışmaları sonucunda kendine özgü mimari özellikleri olan çeşitli sivil mimari örneği yapılar tespit edilmiştir. Yöresel malzemelerle inşa edilen yapıların bazılarında devşirme malzemeler göze çarpmaktadır. Bölgedeki sosyo-kültürel yaşantının yansıması olarak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yapılar dışa kapalı içe dönük şekilde inşa edilmiştir. Yapıların inşa tarihleri tam bilinmemekle birlikte alanda yapılan görüşmeler ve Egeplan Planlama Ltd. Şti. tarafında 2007 yılında hazırlanan Analitik Etüt Raporunda yer alan verilere göre 1920'li yıllara tarihlenmektedir.

Aizanoi Antik Kenti üzerine kurulan kent, tek katlı ve iki katlı yapılardan oluşmaktadır. İki katlı yapılar, alt katlarda taşlık, ağır ve depo gibi mekanlar yer alırken üst katlarda sofa ve odalar yer almaktadır. Alanda yer alan yapıların cephe özellikleri incelendiği zaman son derece sade cephe kurgularına rastlanılmaktadır. Alanda orta çıkmalı, yan çıkmalı, tüm kat çıkmalı ve cumbalı yapılara rastlanılmaktadır. Cumbalı sayılı yapı varken tüm kat çıkmalı yapı sayısı oldukça fazladır. Çıkmalar ortalama 50-60 cm civarındadır. Çıkma altında yer alan ahşap kütükler çoğunlukla açıkta görülebilmektedir. Yapılar büyük oranda dikdörtgen plan şemasına sahiptir. Yapıların giriş kapıları çoğunlukla taşlık mekanına açılmaktadır ve iki kanatlı ahşap kapılardır. Taşlıkta veya arka bahçede yer alan ahşap merdiven sayesinde üst kat sofasına ulaşılmaktadır. Sofadan da odalara geçilmektedir. Kimi yapılarda ender olarak bölgede "gelin odası" olarak adlandırılan ahşap işlemesi bulunan odalar yer almaktadır. Diğer odalardan farklı olarak bu odalarda işlemeli ahşap tavanlar ve ahşap dolaplar yer almaktadır (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Ahşap tavan ve dolap örneği

Cepheleri gibi iç mekanları da sade olan yapıların iç mekanlarına zenginlik veren unsurlar ise ahşap işlemeli tavanlar, ocaklar, dolaplar, kapılar ve raflardır. Kimi yapılarda özgün işlemeleri bulunan iç mekan unsurları yapılara değer katmaktadır. Bölgenin zenginliğini oluşturan ahşap işçilikleri yapılan sözlü görüşmeler neticesinde uzun süren ve maliyetleri işler olduğu öğrenilmiştir. Bu nedenle alanda yaşayan zengin kesimin evlerinde bu tarz işlemeli iç mekan unsurlarına rastlanılmaktadır.

18.07.2017 tarih ve 4148 sayılı karar ile alanda 31 adet sivil mimarlık örneği tescillenmiştir. Yapıların kullanım amaçları ve nitelikleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Alanda yer alan tescilli yapıların durumu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

No	Mahalle	Ticaret	Konut	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Harabe	No	Mahalle	Ticaret	Konut	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Harabe
T1	Yukarı Mahalle		✔				✔		T16	Yukarı Mahalle		✔		✔			
T2	Yukarı Mahalle		✔		✔				T17	Yukarı Mahalle		✔		✔			
T3	Yukarı Mahalle		✔				✔		T18	Yukarı Mahalle		✔			✔		
T4	Yukarı Mahalle		✔					✔	T19	Yukarı Mahalle		✔					✔
T5	Yukarı Mahalle		✔			✔			T20	Yukarı Mahalle		✔				✔	
T6	Yukarı Mahalle		✔			✔			T21	Yukarı Mahalle		✔			✔		
T7	Yukarı Mahalle		✔		✔				T22	Yukarı Mahalle		✔		✔			
T8	Yukarı Mahalle		✔		✔				T23	Yukarı Mahalle		✔		✔			
T9	Yukarı Mahalle		✔		✔				T24	Meydan Mahallesi	✔						✔
T10	Yukarı Mahalle		✔			✔			T25	Meydan Mahallesi	✔						✔
T11	Yukarı Mahalle		✔					✔	T26	Meydan Mahallesi	✔						✔
T12	Yukarı Mahalle		✔		✔				T27	Meydan Mahallesi	✔						✔
T13	Yukarı Mahalle		✔					✔	T28	Meydan Mahallesi	✔						✔
T14	Yukarı Mahalle		✔			✔			T29	Meydan Mahallesi	✔						✔
T15	Yukarı Mahalle		✔			✔			T30	Meydan Mahallesi	✔						✔
									T31	Cereller Mahallesi		✔	✔				

31 tescilli yapıdan 7 tanesi ticaret yapısı, 24 tanesi ise konut yapısıdır. Ticari yapılar günümüzde tamamen harap durumdadır (bkz. *Şekil 4*). Konut yapılarına baktığımızda ise 1 tanesi çok iyi durumdayken, 9 tanesi iyi durumda, 7 tanesi orta durumda, 3 tanesi kötü durumda, 4 tanesi ise harap durumdadır. Tescilli yapıların iç mekan unsurlarına bakmak için yapılan alan çalışmasında 24 tescilli konut yapısından 11'inin iç mekanına girilebilmiştir. Girilebilen yapılardan sadece 1 tanesinde nitelikli iç mekan elemanlarına ulaşılırken 10 tanesinde nitelikli iç mekan elemanı tespit edilememiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 4. Ticari yapıların günümüzdeki halleri

3. Koruma Sorunları ve Çözüm Önerileri

Aizanoi Antik Kentinden Çavdarhisar'a geçen sürede dünya çapında değerlere sahip bir kent olma özelliği göstermiştir. 2012 yılında Unesco Dünya Mirası Geçici Listesine adını yazdıran bu kent arkeolojik eserleriyle olduğu kadar kırsal mimarisi ile de önemli değerlere sahiptir. Bu noktada kent için en önemli sorun ne yazık ki kırsal mimarisinin arkeolojik anıtsal eserlerin gölgesinde kalmış olmasıdır. Konum itibariyle Anadolu'nun kavşak noktalarından biri olmasına rağmen istenilen tanınırlığa ulaşamamıştır.

Tek yapı ölçeğinde baktığımızda ise Gediz depremi sonrası hızla artan yapıların terk edilmesi problemi göze çarpmaktadır. Kentlinin deprem, konfor eksikliği ve miras problemleri gibi çeşitli nedenlerle kurulan yeni kente ve şehir dışına göç etmesiyle alan boşalmaya başlamıştır.

Ana etkenler dışında yan etkenlerinde olduğu koruma sorunları doğal etkenler, kullanıcı kaynaklı etkenler ve yasal etkenler olarak üç ana başlık altında değerlendirilmiştir (bkz. Şekil 5).

Şekil 5. Bölgede Karşılaşılan Koruma Sorunları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.1. Doğal Etkenler

1. Derece deprem bölgesi olan Çavdarhisar, geçmişten günümüze devam eden zemin hareketlerine maruz kalmaktadır. Bu hareketlerden alana en büyük zararı veren 1970 Gediz depremi olmuştur. Yaşanan depremler neticesinde kırsal mimaride küçük ve büyük çaplı hasarlar meydana gelmiştir. Depremler sonrası terk edilen bu yapılar uzun süreli doğal etkenlere maruz kalmaya başlamıştır. Kış aylarında yaşanan yağışlar sonrasında terk edilen yapılarda etkisini fazlasıyla göstermektedir. Kar yüküne dayanamayan kimi yapıların çatıları çökmeye başlamıştır. Zemin ve yağış sularından kaynaklı olarak kimi yapılarda da bitkilenmeler başlamıştır.

3.2. Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalar

Kültürel miras koruma bilincinin yeteri kadar oluşmadığı toplumlarda kültürel miraslara karşı duyarlı bir yaklaşım görülememektedir. Yine bu bilinç eksikliğinden kaynaklı olarak hatalı onarım ve müdahaleler gündeme gelmektedir. Günümüz konfor şartlarını sağlama gayesi ile yapılan bilinçsiz müdahaleler neticesinde özgün işçilikler yok olmaktadır.

Alanda yaşanan en büyük problemlerin başında terk gelmektedir. Terk; depremler, konfor şartlarının yetersizliği, dar sokakların araç trafiğine olanak vermemesi, iş olanaklarının kısıtlılığı, göç gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Terk neticesinde yalnız kalan yapılar basit onarımlarının yapılamaması nedeniyle doğal etkenlerinde etkisiyle hızlı bir yıpranma sürecine girmektedir. Ekonomik yetersizlikleri nedeniyle yapılamayan onarımlar veya yapılan hatalı onarımlar bulunmaktadır.

3.3. Yasal Sorunlar

20.12.1975 tarih ve 8854 sayılı karar ile Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen bölgede 16.12.2011 tarih ve 194 sayılı karar ile I. Derece Arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan yerleşim dokusunun Kentsel Arkeolojik Sit olarak tescillenmesine kadar geçen süreçte detaylı onarımlar yapılamamıştır.

Koruma Amaçlı İmar Planı alan için yetersiz kalmaktadır. Yapılan tesciller iç-dış detaylı değerlendirmeler yapılmadan yapıldığı için bölge için karakteristik, nitelikli yapılar gözden kaçırılmıştır.

Miras yoluyla birden fazla varise geçen yapılar yasal sürecin uzaması neticesinde atıl durumda beklemektedir.

3.4. Koruma Sorunlarına Çözüm Önerileri

Alana ilişkin sorunlar sınıflandırılarak çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur (bkz. Tablo 3).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3. Tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri

SORUN	ÇÖZÜM ÖNERİSİ
Kültürel mirasa karşı bilinç eksikliği ve bilinçsizlik	Halka, bölge değerinin anlatılması
	Kültürel miras bilincinin oluşabilmesi için eğitimlerin verilmesi
Sivil mimarlık yapıların terk edilmesi ve terkten kaynaklı bakımsızlık	Yapıların belgelenmesi ve envanter çalışmasının yapılması
	Basit veya esaslı onarım kararlarının alınması
	Yapıların tekrar mevcut kullanımıyla veya yeniden işlevlendirilerek hayata kazandırılması
Deprem	Mevcut yapıların depreme karşı dayanıklılığının tespit edilmesi
	Gerekli güçlendirme önlemlerinin yapılması
Kentin ortasından geçen Kocaçay/Penkalas Nehri'nin bakımsızlığı	Nehrin ıslahlaştırılarak kente kazandırılması
Kent içi ulaşım	Kentin araç trafiğine kapatılması ve dolaşım güzergahının yeniden kurgulanması

Çavdarhisar 1970 Gediz depremine kadar aktif yaşamın olduğu bir yer iken günümüzde çok sınırlı bir yaşamın devem ettiği gözlenmektedir. Alanda yapılan incelemeler sonucunda çeşitli nedenlerle halkın alanı terk ettiği tespit edilmiştir. Kimi periyodik olarak alana gelsebile çoğunluğu artık hiç uğramamaktadır. Terk edilen yapılarda periyodik bakımların yapılmaması ve doğanın farklı etkilerine maruz kalmalarından dolayı yapılarda yıpranmalar meydana gelmektedir. Alanda bulunan yapıların hemen hepsi az ya da çok onarım gerektirmektedir. İyi durumda görülen yapılarda bile ya doğrama problemleri ya da sıva problemleri görülmektedir.

Bu nedenlerle alanda yer alan yapıların hızlıca belgeleme sürecine girilmesi gerekmektedir. Yapıların durumlarına uygun olarak basit onarım veya esaslı onarım kararları alınarak müdahale işlemlerine hızlıca başlanılmalıdır. Bu kararlar alınırken ve uygulama sürecinde yanlış müdahalenin daha büyük sorunlara neden olacağı unutulmadan uzman ekipler tarafından gerçekleştirilmelidir.

Hızlı kayıplar veren alanda öncelikle sivil mimarlık yapılarına yönelik detaylı envanter çalışması yapılmalıdır. İç-dış değerlendirmelerin son derece önemli olduğu alanda hem yapılar daha fazla kayıp vermeden belgelenebilecek hem de yetersiz kalan tesciller detaylandırılabilecektir. Bu şekilde korunması öncelikli olan yapılar hızlıca belgelenmiş ve tespit edilmiş olacaktır. Kimi yapılara alan içerisinde yeni işlevler verilerek kullanıma kazandırılması sağlanabileceği öngörülmektedir.

Kent için yüzyıllardır önemli bir unsur olan Kocaçay kaybettiği önemi tekrar kazana bilmesi için ıslahlaştırılarak kente yeniden dahil edilmelidir.

Koruma sorunlarına baktığımız zaman tüm başlıkların ana temelinde kültürel mirasa karşı bilinç eksikliği tespit edilmektedir. Uzun bir süreci kapsayan koruma faaliyetlerinde sabır,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

anlayış ve bilinç son derece önemlidir. Bu nedenle koruma çalışmalarından beklenilen sonucun alınması ve sürekliliğin sağlanabilmesi adına koruma bilincinin oluşturulması ilk adım olmalıdır. Ne yazık ki gerekli değeri henüz kazanamamış olan kültürel miraslarımıza karşı duyarlılık hiçbir ideoloji gözetmeksizin geçmişten günümüze tüm uygarlıklara karşı aynı hassasiyetle yaklaşmayı hedefleyen bir bilinç oluşması gerekmektedir. Bu ise erken yaşlardan başlayan uzun süreli bir eğitim ve öğretimi ile mümkündür.

Tarihi bölgede yaşayan bireylere baktığımızda ise ancak çevresinde bulunan değerlerin farkına varıp tanımalarını sağladıktan sonra koruma duygusu oluşabilecektir. Bu nedenle alanda okul çağından başlayarak tüm bireylere bölge hakkında bilgiler verilip, yaşadıkları alanın değeri anlatılmalıdır. Koruma çalışmalarının başlayabilmesi ve sürekliliğinin sağlanabilmesi adına halkın katılımı son derece önemlidir. Bu ise ancak bilinçlendirmelerle mümkündür. Koruma bilincinin oluşturulması sürecinde yerel yönetimler, Kütahya başta olmak üzere çevre illerdeki üniversitelerin akademik çalışmalarıyla destekli olarak halka yönelik eğitimler yapılmalıdır.

4. Sonuç

Ülkemiz kültürel miras bağlamında oldukça zengin bir yerdir. Yer üstünde ve yer altında yer alan kültürel mirası birlikte barındırdığı çok katmanlı alanlar bulunmaktadır. Bu çok katmanlı kentler tarih boyunca farklı kültürden medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle çeşitliliği yüksek, özgün alanlardır. Bu tarz alanların korunması da aynı katmanlılıkla düşünülmesi ve yapılması gerekmektedir. Bu nedenle bütüncül koruma gündeme gelmektedir.

Korumanın doğru yapılabilmesi için de öncelikle detaylı çalışmalarla sorunların tespit edilmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın korunması geleceğe bilgi-belge olarak aktarılması bireysel değil toplumsal bir sorumluluk olması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve belediyenin ortak çalışmalarıyla halkın bilinçlendirilmesi sağlanması gerekmektedir. Koruma alanında yaşayan her bireyin sorumluluk bilincine erişmesiyle koruma sürekli hale getirilebilecektir.

Sonuç olarak önemli arkeolojik eserlerin yanında sivil mimarlık örneklerini de barındıran Çavdarhisar, önemli bir yerleşim yeridir. Geçmişin metropolü olan kent günümüzde de turizm açısından önemli bir konuma gelebilecek bir yer olma özelliğine sahiptir. Kentin sahip olduğu potansiyellerin farkına varıp doğru çözüm önerileri ile tekrar yaşayan bir yer haline getirilmesi son derece önemlidir. Yapılan çalışma ile kentin sorunlarının gün ışığına çıkarılması ve korunması için çözüm önerileri sunulması bunun için atılmış bir adım niteliğindedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Anonim, İl-İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, Cilt-3, Milliyet Gazetesi Yayınları: İstanbul

Anonim. (1998). *Aizanoi Çavdarhisar Rehber.* Ankara: Dönmez Offset Müze Eserleri Turistik Yayınları

Anonim. (2017). Aizanoi Rehber. Kütahya: T.C. Çavdarhisar Kaymakamlığı

Ateş, G., & Rheidt, K. (2008). Aizanoi 2005 ve 2006 Yılı Çalışmaları. *29. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt* (s. 227-242). içinde Ankara: Dösimm Basımevi

Atik, N. (1996). Aizanoi-Orta Anadolu'da Bir Çanak Çömlek Merkezi. *Arkeoloji ve Sanat*, 4-13

Http-1. (2018, 06 10). Afad: https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=20 adresinden alındı

http-2. (2018, 06 05). kutahyakultur.gov.tr: http://kutahyakultur.gov.tr/yazdir?70B8B8F2352EC68C901F776C0A69C03B adresinden alındı

Kağnıcıoğlu, C. (1964). Tarihi ve Turistik Yönüyle Kütahya. İstanbul: Halk Basımevi.

Naumann, R. (1979). *Der Zeustempel Zu Aizanoi.* Berlin: Walter de Gruyter & CO.

Naumann, R. (1983). Die Ausgrabungen in Aizanoi 1981. *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı* (s. 183-192). içinde Hacettepe Sosyal ve İdari Bilimler Döner Sermaye İşletmesi Tesisleri.

Naumann, R. (1987). Bericht Über Die Ausgrabungen in Aizanoi 1979. *II. Kazı Sonuçları Toplantısı* (s. 135-138). Ankara.

Naumann, R., & Naumann, F. (1973). *Der Rundbau in Aezani.* Almanya: Ernst Wasmuth

Özer, E. (2015, Kasım-Aralık). Aizanoi. Aktüel Arkeoloji, s. 54-65.

Rheidt, K. (1995). Die Ausgrabungen in Aizanoi 1993. *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı II* (s. 57-94). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Rheidt, K. (2003). Die Ausgrabungen in Aizanoi 2001. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt* (s. 315-326). Ankara: Dösimm Basımevi

Rohn, C. (2008). *Der Theater - Stadion - Komplex von Aizanoi.* zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs genehmigte Dissertation. Berlin: BrandenburgischenTechnischen Universität Cottbus

Türktüzün, M. (2017). Aizanoi Antik Kenti. Ankara: Dönmez Offset.

Yaraş, A. (1996). Anadolu'nun En İyi Korunmuş Kenti: Aizanoi. Yapı, 40-42.

KÜLTÜREL PLANLAMA VE YAVAŞ ŞEHİR ETKİLEŞİMİ

Doç. Dr. H.Burçin HENDEN ŞOLT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Alaplı MYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü

ÖZET

Kentler daimi devingen yapıları ile canlı bir organizmaya benzetilebilirler. Bu yapının içinde fiziksel, toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve psikolojik etkiler vardır. Kentlerin kültürel yapılarının doğru analizi kent planlama için oldukça önemlidir. Bir kenti diğerlerinden ayıran unsur olarak kentsel kültür, maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin birleşiminden oluşan bir bütündür. Kent planlama sadece kentin ileride alacağı fiziki makroformun oluşması değildir. Toplumsal ilişkilerin mekana yansıması önemlidir. Varolan ve oluşabilecek kentsel sorunlara çözüm ararken kültürel yapı dikkate alınmalıdır.

Son dönemlerdeki çağdaş planlama yaklaşımlarından biri "yavaş şehir"dir. 50.000 nüfusun altındaki kentler üye olabilmektedir.Kentlerin kendi gelenek, göreneklerini, yemeklerini, tarihsel kimliklerini korumalarına önem veren şehirler ağıdır. Yavaş şehir, kentin varolan ruhunun korunarak kalkınma yaratılabilmesini hedeflemektedir. Kentsel kültürel yapıyı anlayarak ortak yaşamı iyileştirmeyi, yaşam kalitesini yükseltmeyi, çevreyi korumayı, yerel değerlerin sürdürülebilirliğini önemsemektedir. Kültürel öğeler kentlerin mirasıdır. Bunların geleceğe doğru iletilmesinde planlama anlayışı etken rol oynar. Kültürel planlama, kentsel değerlerin katılımcı ortamlarda yeniden değerlendirilebilmesine fırsat tanır.

Bu çalışma kentlerdeki kültürel planlama anlayışını "yavaş şehir" açısından irdelemektedir. Bir kentin yavaş şehir olarak tanımlanabilmesi için gerekli kriterler vardır. Bu kriterlerin kültürel planlama açısından irdelenmesi kentsel kültürel sürdürülebilirliğin organizasyonuna katkı sağlar. Dünyada yerele verilen önemin artışında bu düşünce etkili olmaktadır. Ülkemizde de yerel yönetimlerin çağdaş planlama uygulamalarında kültürel sürdürülebilirliğe dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Planlama, Yerel Yönetim, Yavaş Şehir, Kültürel Planlama

INTERACTION OF CULTURAL PLANNING AND SLOW CITY

Abstract

Cities are constantly dynamic. They can therefore be likened to a living organism. There are physical, social, economic, cultural, political and psychological influences within this structure. Accurate analysis of the cultural structures of cities is very important for urban planning. One of the elements that distinguishes a city from others is urban culture. Urban culture is a combination of material, spiritual, mental and emotional characteristics. Urban planning is not

just the formation of the physical macroform that the city will take in the future. It is important that social relations are reflected in space. When looking for solutions to existing and potential urban problems, cultural structure should be taken into consideration.

One of the contemporary planning approaches in recent times is the “slow city”. Cities under 50,000 population can be members.It is a network of cities that attaches importance to the preservation of their traditions, customs, food and historical identity. The slow city aims to create development by preserving the existing spirit of the city. Understanding the urban cultural structure, improving the common life, improving the quality of life, protecting the environment, and caring about the sustainability of local values. Cultural elements are the heritage of the cities. Planning concept plays an active role in the transmission of these towards the future. Cultural planning provides an opportunity to re-evaluate urban values in participatory environments.

This study examines cultural planning in cities in terms of “slow city”. There are criteria necessary for a city to be defined as a slow city. Examining these criteria in terms of cultural planning contributes to the organization of urban cultural sustainability. This idea is effective in increasing the importance given to the local population in the world. In our country, cultural sustainability should be considered in the contemporary planning practices of local governments.

Keywords: Urban, Urban Planning, Local Government, Slow City, Cultural Planning

1. Giriş

21. yüzyıl toplumlarının en önemli özelliklerinden biri yöneten/yönetilen ilişkisinin hizmet sunan/katılımcı etkileşimine dönme çabasıdır. Bu mantıktan hareketle kentlilerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen çok sayıda çağdaş planlama anlayışı bulunmaktadır. Yavaş Şehir uygulaması bunlardan biridir. Nüfus kıstası olarak 50.000 sınırı bulunmaktadır. Geçmişten gelen değerlerin gelecek kuşaklara iletilmesi açısından kentsel kültüre önem veren bir yaklaşımdır. Geçmişten geleceğe aktarılacak gelenek görenek gibi yerel değerler; tarihi miras niteliğindeki yapılar, doğal ekolojik kimlik unsurları bu yaklaşım için oldukça değerlidir. Literatürde yavaş şehir kavramını pek çok bilim insanı araştırmaktadır. Yavaş Şehir Türkiye internet sayfasında; insanların iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendi kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğaya, gelenek ve göreneklere sahip çıkan; bunun yanında sorunsuz alt yapıya sahip, enerjide yenilenebilir kaynakları kullanan, teknolojinin nimetlerinden yararlanma amacına yönelik ortaya çıkmış bir hareket olarak tanımlanmaktadır (Cittaslow Türkiye, 2019). Mayer ve Knox’a göre (2006) yavaş şehir kavramı, daha çok o şehirde yaşam süren yerel halkın, doğası ve kültürü bozulmamış bir ortamda, çevre kirliliğinden uzak bir şekilde günlük yaşamını belirli bir konfor içerisinde devam ettirmesini mümkün kılmak için günümüz modern şehir kavramına alternatif olarak ortaya atılmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yavaş şehir olmanın kuralları vardır. Bu kurallar kentsel yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik; altyapı ve tarımsal olanakları irdeleyen; toplumsal uzlaşmaya dikkat çeken niteliktedir. Sözkonusu ortamın yaratıldığı kentlerde yerel ölçekteki kültürel değerlerin farkındalığı da önem kazanmaktadır. Bu çalışma kentlerdeki kültürel planlama anlayışını "yavaş şehir" açısından irdelemektedir. Kültürel politikaların yerel yönetim politikalarının odağında olması, yerel kültürel sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir. Dünyadaki kentbilim çalışmalarında yerele verilen değerin artmaktadır. Kentlerdeki temel unsurun "insan" olduğu düşünüldüğünde kültürel planlamanın önemi dahada ortaya çıkmaktadır. Yavaş şehir hareketi kentsel kültürel değerlerin farkındalığı ve buna uygun planlama yapılabilmesi açısından olumlu bir yaklaşımdır.

1. Kültürel Planlama Olgusu

Türk Dil Kurumu sözlüğünde "kültür" kelimesi; "*tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerlerle bunları kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü*" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Kentsel mekanlar fiziki, toplumsal, ekonomik ve psikolojik faktörlerin birarada varolduğu ve kendine has niteliklere sahip yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla bireylerin parmak izleri gibi kentleride diğerlerinden ayırabilen nitelikleri var olabilmektedir. Bu durum kentlilerin beraber yaşama dinamiklerinden ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kültür ve kent olguları biribirinden ayrı tutulamayacak kavramlardır. Kent planlama sürecinde kültürel planlamanın yeride büyük ve önemlidir.

Fiziki olarak kentler, mekan tasarımları ile görsel hafızaya kaydedilmektedir. Ancak kentleri diğer kentlerden ayıran özellikler; kentlilerin yaşam biçimleri, ilişkilerini ifade etme tarzları, toplumsal örgütlenme şekilleri ve bunların mekana yansıyan formlarıdır. Bu durum kentsel karar alma süreçlerindeki katılım potansiyeline, duyarlılığa, aidiyet oranına da etki etmektedir. Kentsel çevresel tutum ve davranışlar, ekonomik ve sosyal kalkınma hareketlerine yatkınlık gibi toplumsal örgütlenme hareketlerinin kentten kente değişmesinde yerel yöneticilerin tavrı kadar kentlilerin hareket tarzıda etkilidir. O nedenle kentsel kültürel planlama pek çok farklı boyuta etki edebilecek niteliktedir.

Yerel yönetimler merkezi yönetimle halk arasındaki diyaloğun önemli bir parçasıdır. Yerel halkın talep ve isteklerini karşılamakla yükümlü kamu tüzel kişilikleridir. Bu yükümlülüğü yerine getirmenin çıkış noktası kentte yaşayan insanların niteliklerini doğru analiz edebilmekten geçmektedir. Kenti anlamak, kentliyi anlamaktır. Kentsel toplumsal yapı; geçmişten gelen kültürel mirasının etkisi altında olabilmektedir.

Kültürel planlama, kent yönetimi sürecinin her aşamasında; bütünsel bir bakış açısı ile kültürel niteliklere yer verilebilmesidir. Başka bir deyişle kentsel değerlerin hiçe sayıldığı birkent planlama sürecinin başarı oranının yüksek olmayacağı inancını taşıyan bir yaklaşım olarak anılabilir. Planlama hedef ve stratejilerin oluşturulmasında; tıpkı bir insana özel ölçü ceket diker gibi doğru ölçü ve ölçütlerin belirlenmesi gereklidir. Aksi halde üzerine oturmayan bir ceketi taşımak zorunda kalan biri gibi; kendine has toplumsal yaşam biçimlerini sürdüremeyecekleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bir kentle karşı karşıya kalınabilecektir. İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın kültür politikaları çalışmaları kapsamında hazırlanan yerel yönetimler için kültürel planlama kitabına göre (2016); planlamada kültür stratejik ve bütünsel bir şekilde kamu planlaması süreçlerine dahil edilmelidir. İşbirliklerinden faydalanarak, katılımcı yöntemlerle yürütülen bu süreç, kültürel çerçevenin tanımlanması ve eylem planı için stratejinin geliştirilmesiyle devam etmekte ve sonunda kültürel plan oluşturulmaktadır. Toplumun kültürel kaynaklarını gösteren nicel ve nitel veriler sürecin ayrılmaz parçasıdır. Kültürel planlama hedef ve stratejilerinin belirlenmesinde paydaşlar önemli rol oynar.

Bianchini'e göre (1999) kültür, kent siyasasına entegre edilmesi gereken temel bir unsurdur. Burada özellikle "kültürü planlamak değil kenti kültürle planlamak" vurgusu yapmaktadır. Sürdürülebilir planlama açısından kültür, her türlü mevcut faaliyet ve alışkanlığı içerdiği gibi, aynı zamanda mekânsal ve nesnel öğelerle, önerilebilecek sosyal ve sanatsal etkinlikler ve etkileşimleri de bünyesinde barındırmaktadır (Altay, 2007). Kovacs (2011) kültürel planlamanın yerel kimlikleri ve toplumsal değerleri anlama yoluyla kentsel yaratıcılık potansiyelini geliştirebileceğine dikkat çekmektedir. Karaca ve Kiper'e göre (2011); 21. yüzyılda kültür, kentsel siyasanın şekillenmesinde ön plana çıkan bir unsur olmuş ve kentlerin ihtiyaç duydukları ekonomik, sosyal ve fiziki dönüşüm için gerekli olan kentsel yenileme mekanizmasının hareket noktası haline gelmiştir. Kültürel planlama, toplumsal kültürün gelişmesi ve entegrasyonu, yaşam kalitesini artırma ve ekonomik gelişme ekseninde faydalar sağlayabilmektedir. Günümüz kentsel yönetimlerinde ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sık konuşulduğu bilinen bir gerçektir. Kentsel kalkınmada ekonomik ve sosyal ayağın dengeli olması bütünsel bir başarıya etki edebilmektedir. Ekolojik kaygılarında yer aldığı günümüz kentlerinde sürdürülebilir kalkınmanın önemli basamaklarından biri de kültürel planlamadır.

2. Yavaş Şehir Yaklaşımı

Dünya nüfusunun ortalama 7 milyar olduğu bilinmektedir (Worldometers, 2019). Bu nüfusu oluşturan insanları birbirinden ayıran özellikler vardır. Her ne kadar kesin bilgi verilemese de, dünya ölçeğindeki kent sayısının yaklaşık olarak 2.469.501 olduğu söylenmektedir (Eğitimsistem, 2019). Tıpkı insanlar gibi bu kentleri de diğerlerinden farklı kılan nitelikleri mevcuttur. Ancak yinede sanayileşme, istihdam problemleri, göç, iklim değişiklikleri ve daha pek çok sorunlar nedeniyle kentlerin kendilerine has özellikleri zarar görmekte; birbirine benzer kentler meydana gelmektedir. Tüketim toplumunun baskınlığı bireylerde, içinde yaşamaktan zevk alınabilecek mekanların arayışını doğurmuştur. Bu fikirle çıkış noktası bulan yaklaşımlardan biri "*yavaş şehir(cittaslow)*"dir.

Cittaslow; Slow Food Hareketini 1999'da oluşturan Carlo Petrini ve dört belediye başkanının Cittaslow Kent Sözleşmesi'ni imzalamasıyla meydana gelmiştir (ESLC, 2016). Slow Food kültürel kimlik ile beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkiye vurgu yapan bir tavırdır. Kinley'e göre slowfood (2012); kültürel kimliğin korunması için endüstriyel üretime dayalı küresel kapitalizme karşı bir başkaldırıdır. Cittaslow hareketinin amacı Slow Food felsefesini kentsel boyuta taşımaktır. Türkiye'de yavaş şehir yaklaşımına üye sayısı 17'dir. Cittaslow Birliğinin 3

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ana organı vardır. Ulusal ağ temsilcilerinden meydana gelen ve karar verici konumunda olan Koordinasyon Komitesi, bilimsel çerçeveyi oluşturan Bilim Komitesi ve birliğin faaliyetlerinden sorumlu Genel Merkez vardır (Cittaslow General Assembly, 2019). Citta Slow, nüfusu 50.000′nin altındaki kentlerin üye olabildiği, kentlerin kendi gelenek, göreneklerini, yemeklerini, tarihsel kimliklerini korumalarını öngören bir birliktir. Citta Slow felsefesi kentlerin hangi alanlarda güçlü ve zayıf olduklarını analiz etmelerini ve sahip oldukları şartlar çerçevesinde bir strateji geliştirmelerini teşvik etmektedir. Cittaslow(yavaş şehir) ağı; küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için Slow Food hareketinden ortaya çıkmış bir kentler birliğidir. Küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin katıldığı bir birliktir (GEKA, 2019). Birliğin salyangoz şeklindeki logosunun kabuğunda tarihi ve modern binaların olduğu bir şehir vardır. Bunun ilk nedeni salyangozun yavaş hareket eden bir canlı olmasıdır. Böylece hızlı hareket edilerek yapılacak hata ve yanlışların önüne geçilmesi hedeflenmektedir. İkinci neden ise Cittaslow felsefesindeki geçmiş ve gelecek arasında bir köprü kurulmasını ifade etmektedir. Cittaslow felsefesi, yavaşlama, geri kalma, teknolojiyi kullanmama olarak değil; teknolojiyi mevcut imkanlar doğrultusunda en etkin ve verimli şekilde kullanmak, kentlerin sürdürülebilirliğini koruma ve yaşatma ilkeleri çerçevesinde sağlamak yaklaşımlarını benimsemiştir (Şahin ve Kutlu, 2014).

Yavaş şehir(cittaslow) ana teması; kente has kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak,tüm paydaşlarla birlikte yerel potansiyeli harekete geçirmek ve kent halkının yaşam kalitesini yükseltmektir. Dünyadaki tüketim hızına, kentsel değerler açısından “dur” demeyi ifade etmek istemektedir. Yavaş şehir olarak adlandırılmasının felsefesinde; sakinlik, kendine has tavır, öz benlik, değerler, yerele verilen kıymet vardır. Kimliğinden kopmadan, sürdürülebilir gelişme potansiyelini harekete geçirebilir kentler olabileceğinin göstergesidir. Yaşam kalitesini artırmanın yolunun sadece küreselleşme çemberinden geçmediğini ifade etmeyi amaçlamaktadır. Kentsel kimliklerin yok oluşuna direnç niteliği taşımaktadır.

Cittaslow üyelik kriterleri yedi ana başlık altında toplanmaktadır. Her ülke kendi şartları doğrultusunda kriter başlıklarına o başlığın puan değerinin yüzde 20’sini geçmeyecek oranda ulusal kriter ekleyebilecektir (Cittaslow Türkiye, 2019). Sadece bu tavır bile yavaş şehir yaklaşımının yerel kültürel değerlere verdiği önemin göstergesi olarak sayılabilir. Yavaş şehir unvanı almak isteyen belediyelerin ilgili ölçütleri yerine getirip getirmediğine bakılmakta; kentsel örgütlenme biçimleri ve faaliyetleri gözden geçirilmektedir. Yavaş şehir moderniteyi reddeden bir anlayışta değildir. Tam aksine yaşam kalitesini olumluya çevirebilecek her türlü teknolojik yaklaşımın şehir hayatına entegrasyonunu desteklemektedir. Özellikle katılımcı ruhu vanlandıracak; kentlilerin toplumsal uzlaşmasını ve kültürel dayanışmayı ön plana çıkaran faaliyetlere değer verilmektedir. Tablo 1’de üyelik kriterleri görülmektedir.

Tablo 1: Cittaslow Üyelik Kriterleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

		Cittaslow Üyelik Kriterleri
1	Çevre Politikaları	1.1. Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi 1.2. Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi 1.3. Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması 1.4. Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması 1.5. Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi 1.6. Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması 1.7. Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu 1.8. Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi 1.9. Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması 1.10. Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması 1.11. Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi 1.12. Biyoçeşitliliğin korunması
2	Altyapı Politikaları	2.1. Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları 2.2. Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması 2.3. Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri 2.4. Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması 2.5. Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması 2.6. Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler 2.7. Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik 2.8. Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı 2.9. Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı
3	Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	3.1. Kentin direnci için planlama 3.2. Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin arttırılması için programlar 3.3. Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması 3.4. Kentsel yaşanabilirliğin arttırılması 3.5. Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması 3.6.Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması 3.7. Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması 3.8. Kentin internet ağına sahip olması 3.9. Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması 3.10. Tele çalışmanın geliştirilmesi 3.11. Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki 3.12. Sosyal altyapıyı desteklemek 3.13. Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki 3.14. Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi 3.15. Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması 3.16. Atölyelerin korunması ve değerlerinin arttırılması – doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması 3.17. Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı
4	Tarımsal, turistik, esnaf ve Sanatkarlara	4.1. Agroekolojinin geliştirilmesi 4.2. El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması 4.3. Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin arttırılması 4.4. Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	dair politikalar	4.5. Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması 4.6. Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi 4.7. Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin arttırılması 4.8. Otel kapasitelerin arttırılması 4.9. Tarımda GDO kullanımının yasaklanması 4.10. Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı
5	Misafirlik, farkındalık ve eğitim için planlar	5.1. İyi karşılama 5.2. Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak 5.3. Yavaş güzergahların mevcut olması 5.4. Önemli yönetimsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi 5.5. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi 5.6. Sağlık eğitimleri 5.7. Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek 5.8. Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı 5.9. Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi 5.10. Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı
6	Sosyal Uyum	6.1. Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar 6.2. Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması 6.3. Engelli kişilerin entegrasyonu 6.4. Çocuk bakımının desteklenmesi 6.5. Genç neslin istihdam durumu 6.6. Yoksulluk 6.7. Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşların mevcudiyeti 6.8. Farklı kültürlerin entegrasyonu 6.9. Politikaya katılım 6.10. Belediyenin kamu konut yatırımı 6.11. Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alanların ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti
7	Ortaklıklar	7.1. Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek 7.2. Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek 7.3. Eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak

Yavaş şehir yaklaşımı dünyada 30 ülkede 252 üyeye yayılmış durumdadır. Ülkemizde yavaş şehir hareketine katılan ilk kent Seferihisar olmuştur. Seferihisar 2009 yılında Türkiye'nin ilk, dünyanın 129. yavaş şehri olmuştur. 2019 Aralık ayı itibariyle Türkiye'deki yavaş şehir unvanı almış olan kentlerin sayısı 17dir. Bunlar; Akyaka, Göynük, Perşembe, Uzundere, Eğirdir, Halfeti, Şavşat, Vize, Gerze, Köyceğiz, Seferihisar, Yalvaç, Gökçeada, Mudurnu, Tarakli, Yenipazar ve Ahlat'tır (Cittaslow List, 2019).

3. Yavaş Şehir Hareketlerinde Kültürel Planlamaya Katkı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kültürel planlamanın çıkış noktası kentlerin mekansal organizasyonuna ruh katacak yerel değerlerin önemini vurgulamaktır. Böylece kente dair getirdiğiniz karar ve uygulamaların kabul görmesi ve işlerliği hız kazanmaktadır. Katılımcılık faaliyetleri ve kentlilik bilinci açısından da etkin ve verimlidir. Yavaş şehir hareketinin başlangıcı da kentlerin değerlerini unutmadan; çağın gereklerine uygun teknolojik yatırımlarla geleceğe yönelik planlamalar yapmaktır. Bunları yaparken küreselleşmenin getirdiği hıza kapılıp yok olmamak esas alınmıştır.

Yavaş şehir uygulamalarındaki yavaş sözcüğü faaliyetlerin akış yavaşlığından değil; kentsel yaşamın tadına varabilmekten geçmektedir. Her iki kavramda kentte "insan" olgusunun değerini ön planda tutmaktadır. Yavaş şehir olmanın çok sayıda kriteri mevcuttur. Kriterler zorunlu ve perspektif ölçütler olarak sıralanmaktadır. Zorunlu kriterler kentsel yaşam kalitesinin temel taşları niteliğindedir. Yavaş şehir olabilmenin anahtarı, ilgili ölçütlere uyan faaliyetleri kentinizde hayata geçirebilmektir. Ancak hiçbir uygulama halkın katılımı olmadan tam manasıyla gerçekleşemez. Bu noktada kentin kültürel kimliği devreye girmektedir. Kentsel toplumsal yapının doğru analizi ve kültürel planlama politikalarının yavaş şehir faaliyetlerinin hayata geçirilebilmesinde rolü büyüktür. Bu nedenle katılımcı ruhu tetikleyen faaliyetleri işletebilmek için; kentin sosyal dokusuna ve örgütlenme biçimlerine dikkat etmek gereklidir. Yavaş şehir olabilme faaliyetlerinde ulusal kriter koyabilme insiyatifinin olması, bu yaklaşımın kültürel planlamaya olan güçlü bağının göstergesidir.

Yavaş şehir kriterlerine bakıldığında; bunların hayata geçirildiği kentlerde yerel kalkınma ortamının doğabileceği görülmektedir. Yerel kalkınmanın başarı anahtarlarından biri de kültürel planlamanın düzgün işletilebilmesidir. Geçmişten gelen yerel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına dair fikirler üretilmesi, dezavantajlı kesim için kentsel yaşam kalitesini artırıcı çözümler bulunması, yönetişim ortamının devamlılığı için oluşturulacak ortaklıklar, meslek ve beceri temelli istihdam hareketleri, toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı hizmet dağılımı gibi yaklaşımlar kültürel planlaması doğru işleyen yavaş şehirlerin ortak özellikleridir. Başka bir deyişle; yavaş şehir(cittaslow) yaklaşımı, mekansal planlamanın ötesinde, kültürel anlamda politikaların üretilip uygulandığı ortamları hayata geçirmektedir. Temel unsur yaşam kalitesinin artışı olduğunda; bunun fiziksel, sosyal, finansal ve psikolojik yansımalarıda olumlu olacaktır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kentlerin planlamasında fiziki tasarımların yanısıra ekonomik, toplumsal ve siyasal etkilerin varlığı bilinmektedir. Kültürel planlama anlayışı planlamanın her ayağında kültürel öğelerin varlığının faydasına dikkat çekmektedir. Bu yolla kentsel kültürel değerlerin tespiti ve doğru anlaşılabilmesi kolaylaşabilmektedir. Kültürel öğelerin varolma değerlerinden öte güncel kullanım değerlerinin tasarlanabilmesi kentlerin geleceğe yönelik hedef ve stratejilerini güçlendirebilmektedir.

Kentsel mekansal planlama, bireylerin kullanım etkileriyle anlam kazanmaktadır. Öyleyse kent kültürünün doğru analizi, kentsel yaşam ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin farkındalığı planlamanın uygulanmasında da etkilidir. Katılımcı süreçlerin oluşturulabilmesinde toplumsal

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yapıların, önemli aktörlerin tespiti gözardı edilmemelidir. Kültürel planlama, kentsel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde etkendir. Kentlerin kendi kültürel kalıplarının mekana yansıması, kentlilik bilincini de olumlu etkileyebilmektedir. Günümüzde kent planlaması arazi kullanım formlarının ötesinde, ekonomik ve sosyal kalkınmanında önemine dikkat çekmektedir. Bunu destekleyecek çok sayıda çağdaş planlama yaklaşımı mevcuttur. Yavaş şehir hareketi de yerel yaşam kalitesini yükseltmeye dayalı kriterleri içermektedir. Bu çalışma; kültürel planlama ile yavaş şehir yaklaşımının etkileşimini irdelemektedir.

Günümüzde hemen her alanda olduğu gibi kentlerinde değişim dönüşüm sürecini yaşadığı bilinmektedir. Bu dönemde kültürel politikaların katılımcı demokrasi bakış açısıyla daha kapsamlı, katılımcı, hesap verebilir ve şeffaf odaklı tasarlanması kentsel değerlere verilen öneme de destek olabilecektir. Bu yolla toplumsal uzlaşma ortamları artırılabilecektir. Yavaş şehir gibi hem ekolojik, hemde tarımsal, turistik, sanatsal yaklaşımları olan hareketlerin desteklenmesi kültürel planlama sayesinde keyifle yaşanabilecek kent sayısının artmasına olanak sağlayacaktır.

5. **Kaynaklar**

Altay, C. (2007) Kentsel Sürdürülebilirlik Açısından Kültürel Planlama ve Mekânsal İcraatlar, Mimarlık Dergisi, Sayı:5 (Haziran), s. 26.

Bianchini, F.(1999) Cultural Planning for Urban Sustainability, City and Culture. Cultural Processes and Urban Sustainability içinde (der. Louise Nyström), Swedish Urban Environment Council, Karlskrona, 34-51.

Cittaslow General Assembly (2019) Cittaslow General Assembly, International Network of Cities Where Living is Good, http://www.cittaslow.org/, Erişim Tarihi: 02.12.2019

Cittaslow List (2019) Cittaslow International Network, Cittaslow List November 2019, http://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_november_2019.pdf, Erişim Tarihi: 08.12.2019

Cittaslow Türkiye (2019) Yavaş Şehir Türkiye İnternet Sayfası, https://cittaslowturkiye.org/#cittaslow, Erişim Tarihi: 05.12.2019

Eğitim Sistem (2019) Eğitim Sistem Bilgi Portalı, Dünyada kaç ülke, kaç deniz ve kaç şehir vardır?, https://www.egitimsistem.com/dunyada-kac-ulke-kac-deniz-ve-kac-sehir-vardir-44827h.htm, Erişim Tarihi: 02.12.2019

ESLC (2019) Eastern Shore Land Conservancy, https://www.eslc.org/, Erişim Tarihi: 02.12.2019

GEKA (2019) Güney Ege Kalkınma Ajansı, http://geka.gov.tr/1505/, Erişim Tarihi: 02.12.2019

İKSV (2016) Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama, İstanbul Kültür Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul: Şubat 2016

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Karaca, S.; Kiper, N. (2011) Kentsel Mekânda Kamu Yararı Arayışı ve Kültürel Planlama, Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt:5, Sayı:11, s:75-96.

Kinley, A. (2012) Local Food On A Global Scale: An Exploration of The International Slowness Food Movement, Journal of Integrated Studies, 1(3), s:1-14

Kovacs, J.F. (2011) Cultural Planning In Ontario, Canada: Arts Policy Or More?, International Journal of Cultural Polic 17(3), s:321-340.

Mayer, H.; Knox, P.L. (2006). Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World, Journal of Urban Affairs, 28 (4): 321-334

Şahin, İ.; Kutlu, S. (2014) Cittaslow: Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Bir Değerlendirme, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2(1), s: 55-63

TDK (2019) Türk Dil Kurumu Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi: 05.12.2019

Worldometers (2019) Gerçek Zamanlı Dünya İstatististikleri, https://www.worldometers.info/tr/, Erişim Tarihi: 02.12.2019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SİYASİ LİDER ODAKLI SEÇMEN DAVRANIŞININ "ADAY" BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: 2019 YEREL SEÇİMLERİ KARAMAN İLİNE YÖNELİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

POLITICAL LEADERSHIP AS A DETERMINATIVE FACTOR AND VOTER BEHAVIOR: AN AREA RESEARCH ON THE PROVINCE OF KARAMAN (IN TURKEY) LOCAL ELECTION RESULTS

Dr. Öğr. Üyesi Fatma OKUR ÇAKICI

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yunus Emre Yerleşkesi/KARAMAN

Arş. Gör. Taylan Can DOĞANAY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yunus Emre Yerleşkesi/KARAMAN

ÖZET

Lider kelimesi, Anglo-Sakson kökenli bir kelimedir. Orijini itibariyle 900'lü yıllarda *leden, laudan* kelimelerinden türeyen *leader*"seyahate gitmek, seyahat etmeye neden olmak" anlamlarını ifade etmektedir. 14. Yüzyıl'da ise "öncülük" anlamını ifade etmeye başlamıştır. Kelimenin köken bağlamı özellikle keşifler, uzun gemi seyahatleri ve bunlara neden olan sosyo-ekonomik nedenleri kapsamıştır. 15. ve 16. Yüzyıllarda alt sınıfların nobran ve normları dışlayan aykırı/farklı davranışlarıyla pejoratif bir kullanıma dönüşen lider kelimesi, kavramsal niteliğine 20. Yüzyıl'da siyasal ve toplumsal kriz dönemlerinde ulaşmıştır. Özellikle Avrupa'da yükselen sağ ideolojilerin örgütlü kitleleri ve karizmatik siyasi lideri tipi, liderliğin inançsal ve siyasal bağlamlara oturtulmasını sağlamıştır. Liderlik bir olgu olarak incelenmeye de 20. Yüzyıl itibariyle bu olaylar silsilesiyle birlikte değer görülmüştür.

Liderliğin bir olgu olarak yeri ise toplumsal yaşamın varlığından itibaren söz konusudur. Bu bağlamda hiyerarşinin mevcut olduğu her durum liderliği meydana getirmektedir.

Siyasal liderlik ise durum ve koşullar bağlamında, gerçek dünyada önemli siyasal sonuçları etkileyen, beklenmedik şekilde önemli toplumsal, siyasi sorumlulukları üstlenen, kişisel stilleri/özellikleri ve eğilimleri olan bireylerin sergiledikleri roldür.

Bu çalışmada, siyasi liderliğin belirleyici faktör olarak seçmen davranışını etkilediği yönündeki kuramsal yaklaşım üzerinden üç farklı boyut içeren bir model ile araştırma konusu değerlendirilmektedir. a) Başarılı liderin enerji, kararlılık ve karizma gibi belirli kişisel özelliklerini paylaşma eğiliminde olduğunu varsayan "lider özelliği", b) başarılı liderin siyasi bağlam için en uygun kişisel özelliklere sahip olduğunu varsayan "lider-durum eşleşmesi" c) başarılı liderin uyarıcı özellikleriyle seçmenlerin algılarıyla tutarlı olduğunu varsayan "lider-seçmen eşleşmesi" bu modelin üç ana boyutudur.

Araştırma sürecinde 2019 Türkiye Yerel Seçimleri sonucunda Karaman ili özeline odaklanılmıştır. Karaman il merkezinde bulunan tüm mahalleler (63 mahalle) araştırmanın sahası olarak tanımlanmıştır. Örneklem olabildiğince geniş tutulmuş ancak 400 kişilik hedef kitlenin %33'ünden sağlıklı ham veriye ulaşılabilmiştir. Hedef kitleye yönelik veri edinme tekniği olarak anket uygulanmıştır. Demografik verilere ulaşılabilir soruların yanı sıra net cevaplar edinilecek

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yapılandırılmış ve açık uçlu sorular sorulmuştur. Elde edinilen verilerin analizinde ise SPSS programından yararlanılarak betimsel istatistik kullanılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Liderlik, Siyasi Liderlik, Yerel Seçimler, Seçmen Davranışı

ABSTRACT

The leader as a word is Anglo Saxon origin. İn the 10th century, it had been derived from the *laudan* word. At that time the leader had beed used to meaning of travelling and causing travel. Esspecially the word causing draws attention. Afterward, the leader expressed the meaning of the Pioneer in the 14th century. As seen the context of the word's origin includes social and economi causes which eafected the long voyages and discoveries. But, the leader word which turned into using pejorative about that different behaviors of the subclasses which exclude norms in the 15th and 16th centuries, reached its conceptual quality during the perionds of political and social crisis in the 20th century. Especially, the organized masses and charismatic political leader of the right-wing ideologies which been powerful in Europe, has established the leadership in the religious and political context. Thence, leadership as a phenomenon has been considered worthy investigated since 20th century.

On the other hand political leadership is the role which has by the individuals who are affect important political consequences in the political world, undertake unexpectedly important social and political responsibilities and have personal styles/characteristcs and trends. In this aspect that political leadership is always created by every situation in which exist hierarchy.

In this study, political leadership is seen as a determining factor which effect on the voter behavior. And through the theoretical approach that political leadership effect on the voter behavior, Winter's triple model depicts three dimensions these are *leader appeal, leader and situation matching, leader and voter/follwer matching*. a) According to leader appeal, the successful leader has certain personal characteristics such as energy, determination, charisma and shares this features with the social environment. b) Leader and situation matching assume that successful leader's characteristics is the optimal for the political context. c) Leader and voter matching assume that the successful leader's characteristics as a stimulant effect are consistent with voters' perception.

This study, research has focused on Turkey's Local Election 2019 Results in Karaman city during research. All neighborhoods in the city center of Karaman (63 neighborhoods) were defined as the site of study. The sample was considered as wide as possible. However, 33% of the target population of 400 people had could be able accepted the source of healthy raw data. The survey as a data acquisition technique was used for the target population and structured questions and open-ended questions were asked questions to get data. Finally, the descriptive statistic were apply by using SPSS program in the analysis of the obtained data.

Key Words: Leadership, Political Leadership, Local Elections, Voter Behavior

1. GİRİŞ

"Lider" veya "liderlik" kavramlarının günümüzde çok farklı alanlarda kullanıldığı görülmektedir. Yakın zaman içerisinde özellikle sosyal medya uygulamalarının çeşitlenmesi sayesinde kişilerin bu mecralarda cazibe odağı haline gelmesiyle bir çevre ağı oluşturması dâhil liderlik kavramına referansla açıklanmaktadır. Bağlamsal kullanım ihtiyacının da aynı oranda arttığı kavramın nasıl algılandığı ise etimolojisi itibariyle esas teşkil etmektedir.

Lider kelimesi, Anglo-Sakson kökenli bir kelimedir. Orijini itibariyle 900'lü yıllarda *leden, laudan* kelimelerinden türeyen *leader*"seyahate gitmek, seyahat etmeye neden olmak" anlamlarını ifade etmektedir. 14. Yüzyıl'da ise "öncülük" anlamını ifade etmeye başlamıştır. Kelimenin köken bağlamı özellikle keşifler, uzun gemi seyahatleri ve bunlara neden olan sosyo-ekonomik nedenleri kapsamıştır. 15. ve 16. Yüzyıllarda alt sınıfların nobran ve normları dışlayan aykırı/farklı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

davranışlarıyla pejoratif bir kullanıma dönüşen lider kelimesi, kavramsal niteliğine 20. Yüzyıl'da siyasal ve toplumsal kriz dönemlerinde ulaşmıştır. Özellikle Avrupa'da yükselen sağ ideolojilerin örgütlü kitleleri ve karizmatik siyasi lideri tipi, liderliğin inançsal ve siyasal bağlamlara oturtulmasını sağlamıştır. Liderlik bir olgu olarak incelenmeye de 20. Yüzyıl itibariyle bu olaylar silsilesiyle birlikte değer görülmüştür. Ancak bu liderlik mefhumunun uzun geçmişiyle ayrı bir durum özelliği göstermektedir (Leadership-central; Dictionary.com, "Etymology of Lead(er)").

Etimolojisi dikkate alındığında lider kavramı, etkileme ve yön verme gücü olan, belirli durum ve koşullarda amaca yönelik hedefler koyan ve uygulayan kişi olarak tanımlanabilmektedir.

Liderliğin bir olgu olarak yeri ise toplumsal yaşamın varlığından itibaren söz konusudur. Avcı toplumlarda tüm yetişkin erkeklerin eşit fiziksel güçleri olsa dahi rastlantısal durumlardan ve avlanma kabiliyetlerinden de ortaya çıkan liderlik söz konusu edilmektedir. Avcı-toplayıcı toplumlarda ikna ve istişareye dayanan yaşam koşullarına yönelik hedeflerin belirlenme süreçlerinde de liderliği yaratan olumsallıklar ise ayrıca önemli görülmektedir. Nihayetinde toplumsal ve siyasal hiyerarşinin mevcut olduğu her durum liderliği meydana getirmektedir.

2. SİYASİ LİDER VE SİYASAL DAVRANIŞ

Sidanus (2005: 423) insan gruplarına dayalı sosyal hiyerarşilerin tespitine yönelik çalışmalar ortaya koyan ve tabakalaşma sistemlerini inceleyen Pierre van den Berghe'e referansla ortaya koyduğu belirgin farklılıkları üçe ayırarak "trimorfik hiyerarşi" olarak üç kategorinden bahsetmektedir. İlki yetişkinler ve orta yaş gruplarının genç yetişkinler ve çocuklar üzerindeki liderliğine dayalı yaş kategorisidir. İkincisi erkeklerin kadınlara yönelik gücünün orantısızlığına dayalı cinsiyet kategorisidir. Üçüncüsü ise keyfi bir sistem olarak tanımlanan dinsel, sınıfsal, bölgesel yani hayal gücünün inşa ettiği ve betimlediği sosyo-politik kategoridir.

Günümüzde liderliğin tanımlanmasında da ihtiyaç duyulan olgular Sidanus'un trimorfik hiyerarşisindeki üçüncü kategoridir. Düşünsel, dinsel, mezhepsel ve daha birçok kişisel ayrımlardan hareketle liderlik faktörleri bu sosyo-politik kategorinin parçasıdır.

Bu bağlamda günümüzde liderliği tanımlayan, siyasi liderlik ise Greenstein'e (2005: 143) göre durum ve koşullar bağlamında, gerçek dünyada önemli sonuçları ve ya önemli siyasal sonuçları etkileyen, beklenmedik şekilde önemli toplumsal, siyasi sorumlulukları üstlenen, kişisel stilleri/özellikleri ve eğilimleri olan bireylerin sergiledikleri roldür.

Murray (1968) tarafından ileri sürülen gelişen kişilik sisteminin bileşenleri olarak tanımlanan içsel ve dışsal faktörlerin kişilik gelişimindeki yeri ve kişilerin çevre içerisinde üstlendiği rolleri bağlamında Greenstein (2005: 144) çevreninçoğu zaman içerisinde bulunan bireyler tarafından yönlendirilir olduğuna işaret etmektedir. O'na göre durumlar ve koşullar her zaman siyasal davranışı şekillendirmez ve siyasal olarak uyaranlara karşı reaktif olmayabilir. Durum ve koşullar içerisinde bulunan kişilerin genelalgılarının ve etkili siyasi liderliğin belirleyici olma olasılığı her zaman vardır. Buradaki tespit liderin, insanların düşünceleri ve davranışları üzerindeki doğrudan veya dolaylı etki potansiyelidir. Dolayısıyla siyasi lider, sosyo-politik kategoriye referansla liderlik özelliklerini kullanarak siyasal davranış üzerinde belirleyici bir faktördür.

Greenstein'in işaret ettiği siyasi liderin belirleyici bir faktör olduğu yönündeki yaklaşımını, Winter (2005), üç farklı boyut içeren bir model üzerinden değerlendirmektedir. a) Başarılı liderin enerji, kararlılık ve karizma gibi belirli kişisel özelliklerini paylaşma eğiliminde olduğunu varsayan "lider özelliği", b) başarılı liderin siyasi bağlam için en uygun kişisel özelliklere sahip olduğunu varsayan "lider-durum eşleşmesi" c) başarılı liderin uyarıcı özellikleriyle seçmenlerin algılarıyla tutarlı olduğunu varsayan "lider-seçmen eşleşmesi" bu modelin üç ana boyutudur. Winter'ın odağında bir siyasal davranış olan seçim tercihi bulunmaktadır. Seçmenler, seçimlerde tercihlerini lider faktörü olmaksızın gerçekleştirmemektedirler. Bu bağlamda seçmenlerin tercihlerinin siyasi lider tarafından ne derece etkilendiği liderin özelliklerine, konjonktürel duruma ve seçmenlerin kişisel durumlarına bağlıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. SİYASİ LİDER ÖZELLİĞİ

Lider özelliği literatürel olarak karizma kavramıyla açıklanmaktadır. Yapısal ve geleneksel faktörler sabit tutulduğunda karizmanın, liderin kişisel özellikleriyle ilgili olduğu gayet nettir. Karizmatik liderler, konuşma, hareket etme, takip edenleri harekete geçirme ve lider vizyonunu paylaşma konusunda ilham verecek şekilde hareket etme kabiliyetine sahiptir (Sparks, 2014: 2). Karizma, daha genel bir ifadeyle siyasi liderin kitleleri bir araya getirebilmesi, kitleleri koordine edebilmesi ve istenilen siyasi yönelime sevk edebilmesi bağlamında siyasi lidere imkân sağlamaktadır.

Bu bağlamda kitleleri düşünceden eyleme yönlendirmede siyasal liderlik önemlidir. İlaveten düşünce ve eylem, seçmenler ve siyasal liderin duygusal süreçleri arasındaki etkileşimle ilişkilidir. Bu etkileşim psikolojik bir süreci ifade eder ve bu da duygusal zekâ kavramı ile özdeşleşmektedir. Duygusal zekâ aynı zamanda iletişimsel zekâdır. Duygusal zekâ duyguların bilincine vararak düşünce ve davranışları yönlendirebilmek olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda kitleleri etkileme ve yönlendirme sanatı olarak ele alınması liderlik alan ve uygulamalarına yönelik vurguyu da içinde barındırmaktadır (Eroğlu Yalın, 2012: 85).

Liderler, neredeyse partilerden daha fazla tanınmakta ve belirli bir grubu yönlendirirken, bu grubun gücünden de yararlanmaktadırlar. Sosyal uyum gücüne sahip, iletişim becerileri gelişmiş olan liderler, genellikle özgüvenleri yüksek, vizyon sahibi, yaratıcı daha az kişisel davranabilen, çabuk fikir ve eylem gösteren, cesaretli, değişime açık, istikrarlı, çevresindekilerin davranışlarına karşı duyarlı kişilerdir (Özel, tasam.org: 172). Liderin seçmen üzerindeki etkisi itibariyle siyasi partilere kıyasla daha çok öne çıkması diğer yandan siyasi parti ve lider arasında bir eşleşme potansiyelini de oluşturmaktadır.

4. SİYASİ LİDER DURUM EŞLEŞMESİ

Lider durum eşleşmesi, çalışmalardan hareketle genelde liderin kişisel özelliklerinin siyasi bağlam veya durum için cazip olmasını ifade etmektedir.

Winter'a (2005: 163-164) göre liderin kişisel özelliklerinin ve doğasının döngüsel olan kendine ait bir gücü vardır. Ancak soyut bir güç olarak tanımlanan lider özelliğinin, durum içerisinde somutlaşması gerekmektedir.

İlaveten Horowitz, McDermott ve Stam (2005) siyasi liderlikte yaş, rejim tipi ve özellikle ülke nüfusunun temsilinden kaynaklı dış politika bağlamında fiziksel görünümün oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Siyasi kriz dönemlerinde siyasi liderlerin erkek olması yönünde seçmenlerde bir olumlu beklenti oluşurken; istikrarın sürdürülmesi yönünde bir beklenti ise siyasi liderin kadın olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Hatta siyasal rejimin demokratik skalada yüksek bir dereceye yakınlaşmasıyla özellikle kişiselleştirme bağlamında siyasi liderin yaşı arasındaki ilişkinin paradoksal olması oldukça önemli görülmektedir.

Günümüzde de birçok çalışma liderin temyizinin ve başarısının duruma bağlı olduğunu göstermektedir. Başarılı siyasi liderlik için gerekli kişilik özelliklerinin duruma göre ilgi görebileceği ihtimali ileri sürülmektedir. İlk olan çalışmalardan Bem ve Funder (1978) duruma bağlı olarak siyasi liderin kişisel özelliklerinin çeşitli sıfatlarla tanımlanabilirliliğine dikkat çekmektedir. Çünkü durumlar içerisinde çevre, siyasi liderin kişiliğini durumu aşan bir çekicilikte görmek istemektedir.

5. SİYASİ LİDER SEÇMEN EŞLEŞMESİ

Liderlik bir grup işlevidir ve çok sayıda birey arasındaki etkileşimler, yapılandırılmış bir otorite ve alt yönetim şeklinde gerçekleşir. Ayrıca liderlik, bir grup içinden ortaya çıkmaktadır. Liderliği bir kalıp olarak görmek önemlidir. Böylece, üç temel bileşen ortaya çıkarılmıştır: lider veya lider ekibi; takipçiler (seçmenler) ve son olarak, aralarında var olan fonksiyonel ilişki. Bu üç unsurdan, fonksiyonel ilişki analitik amaçlar için merkezi bir ilişkidir (Dion, 1968: 4).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Siyasi liderlerin "Çoban Sülo", "Karaoğlan", "Tonton" veya "Takunyalı", gibi lakapları da bu lider-seçmen eşleşmesinin fenomonolojik tanımlamalarına örnektir. Seçmen liderlerin kendileriyle özdeşleştiğini görmek istemektedir. Lider durum eşleşmesinde olduğu gibi liderlerin çeşitli sıfatlarla tanımlanması aslında liderin durumu aşan çekiciliğinin seçmen nezdinde takdir edilmesidir.

Siyasi liderler ve seçmenler arasındaki ilişki ilham verici ve etkili olan uyarıcı özelliklere bağlıdır. Seçmen tarafından ideolojik veya gündelik olana dair bir çatışma sinyali alındığında liderin başarı potansiyeli seçmenin ilgisizliğiyle bağlantılı olmaktadır. İlaveten şartlandırılmış özelliklerin yani toplumun normları ve moral değerleri anlamında liderin kişisel özelliği başarısını olumlu etkilemektedir (Winter, 2005: 164).

6. YÖNTEM

Bu çalışmada, 2019 yılı yerel seçimlerinde Karaman ili belediye başkan adayları, siyasi lider olarak kabul edilmekte ve siyasi liderliğin belirleyici faktör olarak seçmen davranışını etkilediği yönündeki kuramsal yaklaşım üzerinden üç farklı boyut içeren bir model ile araştırma konusu değerlendirilmektedir.

a) Başarılı liderin enerji, kararlılık ve karizma gibi belirli kişisel özelliklerini paylaşma eğiliminde olduğunu varsayan "lider özelliği", b) başarılı liderin siyasi bağlam için en uygun kişisel özelliklere sahip olduğunu varsayan "lider-durum eşleşmesi" c) başarılı liderin uyarıcı özellikleriyle seçmenlerin algılarıyla tutarlı olduğunu varsayan "lider-seçmen eşleşmesi" bu modelin üç ana boyutudur.

Araştırmada elde edilen verilere belirtilen kategoriler içerisine yerleştirilmektedir. Kategorik bağıntılarla veriler arasındaki analitik ilişki kurulmaktadır. Bu sayede Karaman özelinde seçmen tercihinin aday odağında belirli sınırlılıklar ölçeğinde öngörülebilir olması amaçlanmaktadır.

6.1. Elde Edilen Verilerin Betimsel Analizi

Araştırma sürecinde 2019 Türkiye Yerel Seçimleri sonucunda Karaman ili özeline odaklanılmıştır. Karaman il merkezinde bulunan tüm mahalleler (63 mahalle) araştırmanın sahası olarak tanımlanmıştır. Örneklem olabildiğince geniş tutulmuş ancak 400 kişilik hedef kitlenin %33'ünden sağlıklı ham veriye ulaşılabilmiştir. Hedef kitleye yönelik veri edinme tekniği olarak anket uygulanmıştır. Demografik verilere ulaşılabilir soruların yanı sıra net cevaplar edinilecek yapılandırılmış ve açık uçlu sorular sorulmuştur. Elde edinilen verilerin analizinde ise SPSS Statistic Base 22.0 programından yararlanılarak betimsel istatistik kullanılmıştır.

6.1.1.Demografik Veriler

Karaman ili Merkez yerleşiminde 63 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin her birinde ikamet eden kişiler araştırmaya katılanlar içerisinde yer almışlardır.

Araştırmada yer alan katılımcıların cinsiyet dağılımındaki denge tutarlı görülmektedir. Kadın katılımcı sayısı ve erkek katılımcı sayısı oranları %50,5 ve %49,5 oranlarındadır.

Tablo 1. Cinsiyet

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Kadın	51	50,5	50,5	50,5
	Erkek	50	49,5	49,5	100,0
	Toplam	101	100,0	100,0	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Demografik verilere göre eğitim durumları ve yaş arasındaki ilişkide 18'den 82 yaşına kadar çeşitlenen katılımcıların % 88,1'i 25 ve 65 yaş arasındadır. Lise ve lisans eğitim düzeyinde 25-65 yaş aralığı baz alındığında araştırmaya katılanlar %50,5'ini oluştururken; ilkokul-ortaokul eğitim düzeyinde olup araştırmaya katılanlar dağılımın %20'sini oluşturmaktadır.

Tablo 2. Eğitim

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	İlkokul-Ortaokul	21	20,8	20,8	20,8
	Lise	26	25,7	25,7	46,5
	Lisans	34	33,7	33,7	80,2
	Yüksek Lisans	17	16,8	16,8	97,0
	Doktora	3	3,0	3,0	100,0
	Toplam	101	100,0	100,0	

6.1.2. Siyasi Yönelime ve Yerel Seçim Sürecinde Seçmenlere Dair Başlıca Veriler

Bir siyasi partiye üyeliği bulunanların oranı araştırmaya katılanların %16,8'idir.

Tablo 3. Siyasi Parti Üyeliği

		Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Evet	16,8	16,8
	Hayır	83,2	100,0
	Toplam	100,0	

2019 tarihinde yapılan yerel seçimlerde seçimi kazanan Belediye Başkan Adayı, Milliyetçi Hareket Partisi'nden aday gösterilmiştir. Türkiye'de yerel seçim ittifakları kurulurken Ak Parti ve MHP tarafından temsil edilen Cumhur İttifakı Karaman ilinde kurulmamıştır.

Araştırmada yer alan katılımcıların yerel seçimde oy verme dağılımı, resmi dağılımla yakınlık göstermiştir. Bu durum örneklem alanının derinliğini sağlamıştır. Belediye Başkanlığı'na dair oy dağılımı partiler arası geçişler gösterdiğinden Ak Parti ve MHP'nin toplam oy yüzdesi dikkate alındığında resmi sonuçlara göre %78 olan oy oranı, çalışmada katılımcıların yerel seçimlerdeki oy tercihlerine göre tespit edilen %73 oy oranına oldukça yakındır.

Tablo 4. Yerel Seçim 2019

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Ak Parti	23	22,8	22,8	22,8
	CHP	14	13,9	13,9	36,6

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	MHP	50	49,5	49,5	86,1
	İyi Parti	4	4,0	4,0	90,1
	Diğer	10	9,9	9,9	100,0
	Toplam	101	100,0	100,0	

Araştırmada yer alan katılımcıların 2018 Türkiye genel seçimleri sonuçlarına göre oy dağılımları ile 2019 yerel seçimleri sonuçlarına göre oy dağılımları karşılaştırılmıştır. Buna göre araştırma konumuz olan MHP adayının merkezinde, genel seçimlerde Ak Parti'ye oy veren seçmenlerden %35'i MHP adayına oy vermiştir. Genel seçimlerde MHP'ye oy verenlerin %96,8'i yine parti adayına oy vermiştir.

Tablo 5. 2018 Türkiye Genel Seçim Sonuçlarına Göre Oy Dağılımının 2019 Türkiye Yerel Seçim Sonuçlarına Göre Oy Dağılımıyla Karşılaştırılması

		YerelSeçim2019					Toplam
		Ak Parti	CHP	MHP	İYİ Parti	Diğer	
GenelSeçim2018	Ak Parti	59,5%	2,7%	35,1%	2,7%	0,0%	100,0%
	CHP	0,0%	85,7%	14,3%	0,0%	0,0%	100,0%
	MHP	3,2%	0,0%	96,8%	0,0%	0,0%	100,0%
	İyi Parti	0,0%	0,0%	40,0%	60,0%	0,0%	100,0%
	Diğer	0,0%	7,1%	21,4%	0,0%	71,4%	100,0%
Toplam		22,8%	13,9%	49,5%	4,0%	9,9%	100,0%

6.1.3. Siyasi Liderin Seçmen Tercihine Yönelik Belirleyici Bir Faktör Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Veriler

Araştırmada yer alan katılımcılara "Belediye Başkanlığı'nı kazanan aday dışında 2019 Yerel Seçimleri'nde Karaman Belediye Başkanlığı'na aday olan veya aday gösterilen kişilerin kimler olduğu ve kaç kişiyi hatırladıklarına" ilişkin açık uçlu soru sorulmuştur. Elde edilen verilere göre seçmenlerin %53,5'i adayların hiçbirini ve yalnızca birini hatırlamaktadırlar.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 6. Seçmenin, Belediye Başkanlığını Kazanan Aday Dışında Hatırladığı Aday Sayısı

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Hiç	29	28,7	28,7	28,7
	Tek Aday	25	24,8	24,8	53,5
	İki Aday	29	28,7	28,7	82,2
	Üç Aday	11	10,9	10,9	93,1
	Dört Aday	7	6,9	6,9	100,0
	Toplam	101	100,0	100,0	

Seçmenin yerel seçimdeki adayları hatırlamaktaki yüzdesi, "seçmenin tercihinde belirleyici olan kriter" ile de yakınlık göstermektedir. Buna göre seçmenler tercihlerinde %45,5 oranla "partiye ve/veya genel başkan olarak parti liderine" göre oy vermektedirler. %55,5'i ise parti tarafından aday gösterilen belediye başkan adayına göre tercihte bulunmaktadırlar. Dolayısıyla birden fazla adayı hatırlayan seçmen oranı %46,5 ile %55,5 oranı arasında yakın ilişki tutarlılığı desteklemektedir.

Tablo 7. Seçmenin Yerel Seçim Tercih Belirleyici Kriteri

		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	Partiye Göre Oy Veririm	28	27,7	27,7	27,7
	Parti Liderine Göre Oy Veririm	18	17,8	17,8	45,5
	Partinin Belediye Başkan Adayına Göre Oy Veririm	55	54,5	54,5	100,0
	Toplam	101	100,0	100,0	

Genel eğilim tespitinden hareketle parti odağında seçmen tercihlerindeki yönelimi tespit etmek mümkündür. Bu tespite göre seçmenlerin %73,3'ü tercihini yönelttikleri adayın, genel seçimde oy verdikleri partiden olmasa da seçmen oyunu alabileceği görülmektedir. Bu durum yerel seçimlerde siyasi liderin, çalışma özelinde ifade edildiği üzere adayın seçmen davranışında belirleyici olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Seçmenin Aday Özelinde Oy Verme Tercihi

	Düşünce		
	Başka Partinin Adayını Beğensem de Her Halükarda Aynı Partiye Oy Veririm	Oy Verdiğim Partiden Olmasa da Adayı Beğendiysem O Adaya Oy Veririm	Toplam
GenelSeçim2018 Ak			

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Parti	8,9%	27,7%	36,6%
	CHP	3,0%	10,9%	13,9%
	MHP	10,9%	19,8%	30,7%
	İYİ Parti	0,0%	5,0%	5,0%
	Diğer	4,0%	9,9%	13,9%
Toplam		26,7%	73,3%	100,0%

Ancak verilere göre dikkat çeken seçmenin adaya yönelmesinde koşullu bir motivasyon bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm seçmenlerin belirli ideolojik koşullarda, adayı dikkate aldıkları varsayımını ileri sürmek mümkündür. Bu durumun tespit edilmesinde ise sorulan soru "Adayın belediye başkanlığını başarılı bulmanız durumunda, aday gösterildiği siyasi partiye genel seçimlerde oy verir misiniz?" sorusudur.

Tablo 9. Seçmenin Aday Odağında Genel Seçimlerde Parti Bağlamında Oy Verme Tercihindeki İdeolojik Koşullar ve Pragmatik Tercih Yüzdeleri

	Davranış				
	Eğer Siyasal Görüş Olarak Yakınsa, Verebilirim	Siyasal Görüş Olarak Yakın Olmasa da Belediye Başkanlığı Başarılı ise Verebilirim	Eğer Siyasal Görüş Olarak Yakın Değilse, Vermem	Siyasal Görüş Olarak Yakın Olsa da ve Belediye Başkanlığı Başarılı Olsa da Vermem	Toplam
Toplam	35,6%	38,6%	16,8%	8,9%	100,0%

Verilere göre seçmenin genel seçimlerde bir başka siyasi partiye yönelim göstermesinde, adayın belirleyici bir faktör olarak etkisi bulunmaktadır. Seçmenin tercihi dikkate alındığında bu oran %74,2'dir. Ancak bir başka siyasi partiye yönelimde salt adayın bir faktör olarak dikkate alınabileceğini gösteren oran ise %38,6'dır. Fakat bu oran dağılımda içerisinde oldukça önemli bir ağırlığı temsil etmektedir. Çünkü siyasi görüş olarak seçmene yakın olmasa da bir yerel siyasi liderin, başka siyasi partiye oy kazandırıcı etkisi oldukça önemli görülmektedir.

Bu bağlamda yerel seçimlerde aday olan siyasi liderin başarısını belirleyen başlıca faktörlerin neler olduğunun tespiti ayrı önem arz etmektedir.

6.1.4. Yerel Siyasi Liderin, Lider Odaklı Seçmen Davranışında Başlıca Etki Unsurları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Araştırmada yer alan katılımcılara göre adayın fiziksel özelliği seçmenin davranışına etki eden bir faktördür. Seçmenlerin % 56,4'ü fiziksel özellikleri olumlu-olumsuz bir etki faktörü olarak görmektedir.

Tablo 10. Siyasi Lider Özelliği 1- Fiziksel Özellikleri

	Siyasi Lider Özelliği 1-Fiziksel Özellikleri					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Toplam
Toplam	1,0%	8,9%	43,6%	32,7%	13,9%	100,0%

Adayın eğitim durumu seçmenin ilgisi beklenilen ölçüde çekmemektedir. Seçmenlerin %45,5'i eğitim durumuna dair belirsiz yaklaşmaktadır. Eğitim düzeyi, en fazla lise düzeyi ile sınırlandırılmasına karşın, üstelik yerel seçimi kazanan adayın lisansüstü eğitim düzeyine sahip olmasına rağmen, seçmen eğitim düzeyi faktörüne ilgisiz yaklaşmaktadır.

Tablo 11. Siyasi Lider Özelliği 2-Eğitim Durumu

	Siyasi Lider Özelliği 2- Eğitim Durumu "En Fazla Lise Eğitimi Durumu"					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Total
Toplam	5,9%	16,8%	45,5%	22,8%	8,9%	100,0%

Kıyafet ve kişisel görünümün, tek tip olması adaya yönelik seçmenin tercihini %69 oranında olumlu etkilemektedir. %25,7'sinin herhangi bir düşüncede olmaması, olumlu tercihte bulunan seçmen oranını dikkate değer göstermektedir.

Tablo 12. Siyasi Lider Özelliği 3-Kıyafet Tercihi

	Siyasi Lider Özelliği 3- Tek Tip Kıyafet Tercihi					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Total
Toplam	1,0%	4,0%	25,7%	48,5%	20,8%	100,0%

Seçim sürecinde siyasi liderlerin mutlaka reklam yüzleri olduğu görülmektedir. Özellikle adaylık sürecinde seçmene gönderilen iletiler bu vasıtayla gönderilmektedir. Adayın seçimi kazanacağı yönünde kendinden emin bir imaj sergilemesine karşı seçmenin tercihi %38 seçmen oranıyla olumsuzken; %36 oranıyla olumlu yönelmektedir.

Tablo 13. Siyasi Lider 4-Özelliği İmaj Algısı

	Siyasi Lider Özelliği 4- İmaja Dair Reklam Panolarında vs. Seçimi Kazanacağı Yönünde Algısı Uyandırması	Total

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	
Toplam	15,8%	23,8%	23,8%	22,8%	13,9%	100,0%

Yerel seçimlerde adaylık sürecinin genel olarak başlangıcı siyasi partiler tarafından aday gösterilmesiyle olmaktadır. Bu durum seçim sürecinde adayların yerel olmayan söylemlere başvurmasına da neden olarak görülmektedir. Ülke genelinde ideolojik, toplumsal söylemlere eklemlenen adaylar kendilerini bir siyasi geleneğin içerisinde konumlandırmaktadırlar. Ancak homojen eğilim göstermeyen bir seçmen kitlesi veya yerel seçimlerde pragmatist bir tercih yöneliminde bulunacak seçmen profilinin varlığı söz konusudur. Elde edilen veriye göre adayın bir siyasi geleneğin içerisinden geliyor olması durumuna karşı seçmenlerin %49,5'i tercihlerinin olumlu yönde etkileneceğini belirtmektedir.

Tablo 14. Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 1-Siyasi Gelenek

	Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 1-Siyasi Gelenek İçerisinden Geliyor Olması					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Total
Toplam	3,0%	20,8%	26,7%	38,6%	10,9%	100,0%

Yerel seçimlerde seçmen her ne kadar farklı ideolojiye ve toplumsal durum algısına sahip olsa da ülke geneli durumdan, yerel ölçekte kendilerini farklı tutmaktadır. Benzer şekilde adayın siyasi geleneğini görmek ve adayın olası başkanlık sürecini ön görmek isteyen seçmen, hemşerilik hukukuyla da kendisinin değerli olmasını istemektedir. Siyasi görüş farklılıklarının yerel seçimde geride kalması ve pragmatist karar motivasyonunun öne çıkması, hemşerilik hukukunun varlığıyla yakın ilişkide görülmektedir. Elde edilen veriye göre seçmenlerin %79,3'ü adayın il sınırları içerisinde olmasının da ötesinde bir durum bilgisini ifade eden hemşerilik hukukunun bir parçası olmasını olumlu bir etmen olarak kabul etmektedir.

Tablo 15. Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 2-Hemşerilik Hukuku

	Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 2-Hemşerilik Hukukuna Sahip Olması					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Total
Toplam	2,0%	4,0%	24,8%	33,7%	35,6%	100,0%

Adayın seçim sürecinde beyan ettiği proje ve vaatler; seçmenlerin yaşam koşullarına ve sorunlarına vakıf olduğunun, durumu içselleştirdiğinin bir göstergesidir. Seçmenlerin %84,2'si, beyan edilen proje ve vaatlerin seçmen tarafından kabul edilebilir olması durumunda, tercihlerinin olumlu yönelim göstereceğini belirtmektedir.

Tablo 16. Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 3-Proje ve Vaatlerin Kabulü

	Siyasi Lider Durum Eşleşmesi 3-Proje ve Vaatlerin Seçmen Tarafından Kabul Edilebilir Olması	Total

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	
Toplam	5,0%	10,9%	41,6%	42,6%	100,0%

Yüz yüze oy istemek, aday ve seçmen arasındaki birincil bağın kurulmasını sağlamaktadır. Seçmen nezdinde adayın kişisel özellikleri ve durum bilgisini tasdik eden esas unsurlardan biri yüz yüze oy isteme tekniğidir. Seçmen kendisi ve aday arasında bu sayede kişisel bir ilişki kurmaktadır. Elde edilen verilere göre seçmenlerin %68'i adayın yüz yüze oy istemesini, tercihlerini olumlu etkileyen bir faktör olarak görmektedirler.

Tablo 17. Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 1-Yüz Yüze Oy İstemesi

	Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 1-Yüz Yüze Oy İsteme					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Toplam
Toplam	1,0%	6,0%	25,0%	38,0%	30,0%	100,0%

Aday ve seçmenler arasında kurulacak ilişkinin türü ve oluşacak olan duygu ve düşünce potansiyelinin, pozitif bir değer taşıması %79,2 oranıyla seçmenlerce olumlu görülmektedir.

Tablo 18. Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 2-Pozitif Duygu ve Samimiyet

	Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 2-Pozitif Duygu Paylaşımı ve Samimiyet					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Toplam
Toplam	3,0%	2,0%	15,8%	43,6%	35,6%	100,0%

Pozitif bir duygu aktarımının aksine, negatif unsurlar barındıran duygu ve düşünce neticesinde seçmenlerin %80'i tercihlerinin olumsuz yöneleceğini belirtmektedirler. Araştırma sürecinde öne çıkan negatif unsurlar barındıracak olan yaklaşımlar içerisinde ise başlıca adayların sosyal statü gösteren yaklaşım ve tutumları bulunmaktadır. Seçmen ve aday arasında duygusal ve düşünsel mesafe arttıran kişisel özellikler de dâhil edilebilmektedir.

Tablo 19. Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 3-Negatif Duygu Paylaşımı ve Statü Farklılığı

	Siyasi Lider Seçmen Eşleşmesi 3-Negatif Duygu Paylaşımı ve Sosyal Statü					
	Kesinlikle Olumsuz Yönde Etkiler	Olumsuz Etkileyebilir	Nötr (Bir Düşüncem Yok)	Olumlu Etkileyebilir	Kesinlikle Olumlu Yönde Etkiler	Total
Toplam	51,0%	29,0%	9,0%	6,0%	5,0%	100,0%

7. Sonuç

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Seçmen davranışı üzerinde pek çok etken söz konusudur. Ancak bir ağırlık merkezi olarak düşünüldüğünde siyasi liderlik kapsayıcılığıyla öne çıkmaktadır.

Siyasi liderlerin, ulusal ve yerel ölçekte siyasi platforma çıkmasını ifade eden adaylık tanımı da bu önemin bir parçasıdır.

Siyasi liderliğin erken süreci olan adaylık evresindeki başarı potansiyeli, seçmen tercihinde katlanarak değer arttıran bir etkendir. Çünkü siyasi liderler, kitleleri yönlendirebilme, koordine edebilme, harekete geçirebilme konusunda etkilidirler. Ve bu etkinliklerinin seçmenlerde olumlu etki bırakabilmesi ve bağlılık duygusu uyandırabilmesi, tercihlerine karşılık gelen kişisel özellikleri gösterebiliyor olmalarıyla doğru orantılıdır.

Belirtilen bağlamda, çalışmada siyasi liderin bir etki unsuru olarak seçmen davranışını etkilediğinden hareket edilmiştir. Siyasi liderliğin erken evresi olarak aday bir faktör olarak inceleme nesnesi olarak düşünülmüştür.

Araştırmada Karaman il merkezinde bulunan 63 mahalleden katılımcı yer almıştır. Demografik verilerdeki dağılımın ve niteliğin azami hassasiyeti sağlıklı veri elde edilebilmesinde bağlayıcı olmuştur.

Çalışmadaki ilk bulgu katılımcıların bir siyasi partiye üyeliğinin olup olmamasıdır. Siyasi demografik veri olarak kabul edilen bu bilgi sayesinde seçmenin %83,2 oranıyla tercihlerinde etkiye açık bir seçmen profili olarak kabul edilmesi mümkün görülmüştür. Bu bilginin teyidi ise açıklanan resmi rakamlarla uyumlu olan katılımcıların yerel seçimdeki oy yönelimleriyle yapılmıştır.

Katılımcıların oy tercihlerindeki dağılım ise ayrıca analiz edilmiştir. Seçimi kazanan MHP adayına yönelen oy kaymalarının özellikle ideolojik ve toplumsal ortak bir zeminde gerçekleştiği görülmüştür. Fakat genel eğilim içerisinde özel dağılımların varlığı bulunmuştur. Buna göre seçmenler yerel seçimlerde oy tercihlerinde adayı ve adayın kişisel özelliklerini, kendileriyle olan yakınlıklarını, yaşanılan koşullar hakkında adayın durum bilgisini dikkate almaktadırlar. Seçimi kazanan aday dışında iki ve daha fazla adayın seçmenlerce hatırlanıyor olması ilaveten yerel seçimlerde seçmenin oy tercihinde adayı dikkate alması ve adayın genel seçimde oy verdikleri partiden aday olmamasına rağmen oy alabilme imkânına açık görülmesi bu görüşü desteklemektedir.

Üstelik adayların genel seçimlere yönelik bir faktör olarak okunabilmesi de dikkat çekmektedir. Araştırmada seçmenlerin önemli bir yüzdesi adayın başarısına bağlı olarak, daha önce oy verdiği siyasi parti dışında bir partiye yönelebileceğini belirtmiştir.

Adayın bu denli önemli olduğu bir süreçte mikro faktörlerin neler olduğu da tespit edilmiştir. Buna göre a) siyasi liderin özelliği bağlamında fiziksel özelliği, reklam, tanıtım imajı ve topluma hitap eden türden giyim tercihi seçmenin oy verme davranışında etkilidir. Ancak eğitim durumu konusunda her hangi bir etkinin tespitinde bulunulamamıştır. b) Siyasi lider ve durum bağlamında adayın bir siyasi gelenekten gelmesi seçmenin aday hakkında ön görüde bulunabilmesine olanak sağladığından bir etken olarak tespit edilmiştir. Proje ve vaatlerin yaşam koşullarını dikkate alacak şekilde planlanması ve sunulması da önemli görülmüştür. Ancak belirleyici olarak öne çıkan etken ise adayın seçmenlerce kabul gördüğü haliyle hemşerilik hukuku taşımasıdır. c) Siyasi lider ve seçmen bağlamında ise adayın seçmende uyandırdığı pozitif duygu, başarı beklentisini arttıran bir faktör olarak düşünülmüştür. Öne çıkan asıl etken ise adayın seçim sürecinde yüz yüze oy istemesidir. Bu sayede seçmenin tercihinde doğrudan bir kanal açılarak belirleyiciliği yüksek faktörlerin etkili olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Bem, D. ve Funder, D. (1978). PredictingMore Of The People More Of The Time: AssessingThePersonality Of Situations. *PsyschologicalReview*. Sayı 85, ss. 485-501.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dion, L. (1968). TheConcept of PoliticalLeadership: An Analysis, *CanadianJournal of PoliticalScience / Revuecanadienne de sciencepolitique, Vol. 1, No. 1 (Mar., 1968), ss: 2-17.*

Eroğlu Yalın, B. (2012). Siyasal Liderliği "Duygusal" Düşünmek: Siyasal Parti Liderlerinin Üniversite Gençliği Üzerindeki Duygusal Zekâ Algısı, Karadeniz Araştırmaları, Güz 2012, S: 35, ss: 81-99.http://www.karam.org.tr/Makaleler/1807907793_006%20yalin.pdf, E.T. 28.11.2019

Etymology of Leader (t.y.). *Leadership-central's Online Article*. https://www.leadership-central.com/, E.T. 21.11.2019.

Etymology of Lead (t.y.). *Dictionary*. https://www.dictionary.com/browse/lead, E.T: 21.11.2019.

Greenstein, F. I. (2005). Can PersonalityandPolitics Be StudiedSystematically? John T. Jost ve JimSidanus (Ed.),*PoliticalPsychologyKeyReadings* içinde (141-161). New York: PoliticalPsychologyPress.

Horowitz, M.,McDermott, R. Ve Stam, A. C. (2005). Leader Age, RegimeTypeandViolent International Reletions. *Journal Of ConfilctResolution*. Cilt 49, Sayı 5, ss. 661-685.

Murray, H.A. (1968). Personality: contemporaryviewpoints: Components of an evolvingpersonologicalsystem. International encyclopedia of thesocialsciencesVol. 12. New York: Macmillan.

Özel, Z. (2019). Siyasi Lider İmajları: Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi, https://tasam.org/Files/Icerik/File/siyasi_lider_imajlari_gercekligin_yeniden_uretilmesi_3ea3a7a9-839a-4c8c-a5f1-8db99a18d9bc.pdf, E.T. 29.11.2019.

Sidanus, J. (2005). SocialDominanceTheory: A New Synthesis. John T. Jost ve JimSidanus (Ed.),*PoliticalPsychologyKeyReadings* içinde (420-442). New York: PoliticalPsychologyPress.

Sparks, G.A. (2014). Charismaticleadership: Findings of an ExploratoryInvestigation of theTechniques of Influence, *Journal of BehavioralStudies in Business Volume 7 – September,* https://www.aabri.com/manuscripts/141964.pdf, E.T: 28.11.2019

Winter, D. G. (2005). LeaderAppeal, LeaderPeformanceandthe Motive Profiles of LeadersandFollowers: A Stduy of AmericanPresidentsandElections. John T. Jost ve JimSidanus (Ed.),*PoliticalPsychologyKeyReadings* içinde (162-176). New York: PoliticalPsychologyPress.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNE KATILIM İLE UZUN DÖNEM İŞSİZLİK ORANI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sinem DOĞAN

Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı

Nebiye YAMAK

Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı

Rahmi YAMAK

Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı

Özet

Çalışma ekonomisi literatüründe işsizlik oranı (İO) ile işgücüne katılım oranı (İKO) arasındaki ilişki genellikle iki hipotez kapsamında açıklanmaktadır. Bunlardan biri "İlave-İşçi Hipotezi" bir diğeri ise "Cesareti Kırılmış-İşçi Hipotezi" dir. Bu iki hipotez ampirik çalışmalarda sayıca az da olsa yer almış bulunmaktadır. Mevcut ampirik çalışmalarda işsizlik oranları ham veri olarak kullanılmış yani kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırmasına tabii tutulmamıştır. Çalışmada, kadın ve erkek işsizlik oranlarında kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılarak ve ham veriler (dönem bileşen ayrıştırması yapmaksızın) kullanılarak 2005:Q1-2019:Q1 dönemi üçer aylık verileri ile Türkiye'de bu iki hipotezden hangisinin geçerli olduğu Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi ile araştırılmıştır. Çalışmada cinsiyete dayalı işsizlik oranları frekans filtreleme yöntemi ile kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırmasına tabii tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılmadığında (ham veriler kullanıldığında) ne kadın ne erkek için işsizlik oranı ile işgücüne katılım oranı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Oysa kadın ve erkek işsizlik oranlarının kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapıldığında ise, uzun dönem kadın işsizlik oranından kadın işgücüne katılım oranına doğru pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin pozitif yönlü olması "İlave-İşçi Hipotezi" ni destekler yöndedir.

Anahtar Kelimeler: İlave İşçi Hipotezi, Cesareti Kırılmış-İşçi Hipotezi, Kısa-Uzun Dönem İşsizlik Oranı, Toda Yamamoto Nedensellik Testi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Ekonomilerde uygulanacak istikrar politikalarının etkinliği kuşkusuz ekonomilerin yaratacağı istihdam durumuna bağlıdır. İstihdam edilmeyenlerin iş aramaktan vazgeçmeleri veya işgücü piyasasında olmayanların aktif olarak iş aramaya başlamaları hem işgücüne katılım oranı hem de işsizlik oranını etkiler. Emek piyasasının önemli iki değişkeni olan işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönü, bu sebeple iktisat politikası için önemli bir yer tutmaktadır.. Ekonominin durgunluk dönemlerinde işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranının ters yönlü, azaltıcı etkisini açıklayan durum cesareti kırılmış işçi hipotezi olarak açıklanır. Cesareti kırılmış-işçi hipotezi, ekonominin durgunluk dönemlerinde işsizlik oranının artmasıyla birlikte iş arayan bireylerin düşük ücretle çalışmak istememelerini veya piyasada iş bulamayacaklarını düşünmeleri sonucu iş aramaktan vazgeçip işgücüne katılım oranını düşürmelerini öngörmektedir. Tersi olarak ilave-işçi hipotezi, ekonominin durgunluk dönemlerinde ailede çalışan tek kişinin işsiz kalması durumunda o ailedeki diğer kişilerin işgücüne katılmalarını ve işgücüne katılım oranını yükseltmelerini öngörmektedir. İşsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı arasındaki nedensellik ilişkisini konu eden sayıca az da olsa ampirik çalışmalar mevcuttur.

Yenilmez ve Kılıç (2018), cinsiyete ve eğitim düzeyine dayalı Ocak 2014-Temmuz 2017 verileri ile yaptıkları çalışmalarında ARDL Sınır Testinden yararlanmışlardır, yüksek ve mesleki eğitimli kadınlar için ilave işçi hipotezinin baskın olduğu sonucunu bulurken kalifiyeli erkeklerin işsizlik oranı ile işgücüne katılım oranı arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki bulamamışlardır. Ağazade (2014), Ocak 2005-Eylül 2013 arası verilerini kullanrak işgücüne katılım oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto testi ve doğrusal olmayan üstel yumuşak koentegrasyon testi ile analiz etmiştir. İşgücüne katılım oranı ile işsizlik oranı arasında herhangi bir uzun dönem ilişkiye rastlamamış, Türkiye için işsizlik değişmezliği hipotezinin desteklendiğini bulmuştur. Küçükkaya vd. (2018), 1990-2017 verileri ile geçiş ekonomilerinde işgücüne katılım oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi dinamik panel yöntemleri ile incelemiş ve geçiş ekonomilerinde Cesareti Kırılmış-İşçi Hipotezi'nin desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır. Yamak ve Yamak (1999), çalışmalarında 1960-1996 yıllık verileri ve 1988-1996 altışar aylık verileri ile yaş ayrımı yaparak işsizlik oranı ile işgücüne katılım oranı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yerleşim yeri, cinsiyet ve yaş ayrımının yapılmadığı yıllık verilerde cesareti kırılmış işçi hipotezinin baskın olduğu, ayrım yapılan altışar aylık verilerde ise cesareti kırılmış işçi hipotezinin sadece kentlerde geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Konu ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde cinsiyete dayalı işsizlik oranı verilerinin kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılmaksızın analizlerde kullanıldığı görülmüştür. Oysa daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için işgücüne katılım oranı ile "uzun dönem işsizlik oranı" ilişkisi aranmalıdır. Bu çalışmanın literatüre katkısı, cinsiyete dayalı işsizlik oranlarının kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılarak analize dâhil edilmesidir.

2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada yer alan işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı hem erkek hem de kadınlar için TÜİK'ten temin edilmiştir. Veri seti, 2005:Q1-2019:Q1 dönemi üçer aylık verilerden oluşmaktadır. Tüm seriler öncelikle mevsimsellikten arındırılmış, kadın ve erkek işsizlik oranları frekans filtreleme yöntemi ile kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırmasına tabii tutulmuş ve analize dahil edilmişlerdir. Türkiye'de işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı arasındaki ilişkiyi açıklayan ilave-işçi ve cesareti kırılmış-işçi hipotezlerinden hangisinin geçerli olduğunu Toda-Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımında, değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarına bakılmaksızın öncelikle değişkenlerin seviye değerleri Vektör Otoregresif Model (VAR) ile tahmin edilmektedir. Toda Yamamoto nedensellik yaklaşımında tahmin edilen bu VAR modeli genişletilmiş bir VAR modeli tahmini ($k+d_{max}$) temel almaktadır. İki çeşit gecikme uzunluğunu içeren genişletilmiş VAR modelinde k, standart VAR sisteminin optimal gecikme uzunluğunu, d_{max} ise standart VAR sistemindeki değişkenlerin sahip olduğu en yüksek entegrasyon derecesini göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu ve serilerin en büyük bütünleşme derecesini içeren VAR modeli aşağıdaki şekilde kurulmaktadır.

$$Yt = \varpi + \sum_{i=1}^{k} \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k} \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{dmax} \delta_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{dmax} \theta_{1i} Y_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$Xt = \partial + \sum_{i=1}^{k} \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^{k} \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{dmax} \delta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{dmax} \theta_{2i} Y_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

VAR modelinde k uygun gecikme uzunluğunu, dmax bütünleşme derecelerinin en büyüğünü göstermektedir. Denklemdeki hata terimlerinin " ε_{1t}" ve " ε_{2t}" sıfır ortalama ve sabit kovaryans matrisine sahip olduğu varsayılır. Değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı H_0: $\alpha_{1i} = 0$ ve H_0: "α_{2i}" =0 hipotezleriyle düzeltilmiş WALD test istatistiği ile kıyaslanır, hesaplanan test istatistiği tablo değerinden büyük olması durumunda hipotezler reddedilir.

3. Bulgular

Çalışmada hem cinsiyete dayalı işsizlik oranlarının dönem bileşen ayrıştırması yapılarak hem de dönem bileşen ayrıştırması yapılmaksızın nedensellik testi bulgularına yer verilmiştir. Nedensellik analizine geçilmeden önce serilerin durağanlık seviyeleri ADF birim kök testi ile

 ISBN: 978-625-7029-53-7

incelenip sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Söz konusu tabloda kadın ve erkek işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranının, hem sabitli hem de sabit ve trendli modelde birinci devresel farkında durağan olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan erkek işgücüne katılım oranının sabitli ve trendli modelde seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. Fakat ilgili değişkenin sabitli modelde birinci devresel farkında durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF Birim Kök Testi	
Değişken	**Sabitli**	**Sabit ve Trend**
EİKO	-1.264	-3.919***
EİO	-2.436	-2.186
KİKO	-0.074	-2.537
KİO	-1.129	-1.951
ΔEİKO	-6.200***	-6.164***
ΔEİO	-3.744***	-3.818**
ΔKİKO	-6.540***	-6.491***
ΔKİO	-7.396***	-7.422***

Not: *,, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde ilgili istatistiğin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Δ sembolü değişkenin birinci dereceden farkının alındığını göstermektedir. EİKO; erkek işgücüne katılım oranını, EİO; erkek işsizlik oranını, KİKO; kadın işgücüne katılım oranını, KİO; kadın işsizlik oranını temsil etmektedir.

Toda Yamamoto testinin ilk aşaması uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Tablo 2'de analiz için uygun olan gecikme uzunlukları verilmiştir. Tablodan görüleceği üzere işsizlik oranları filtreleme sonucu kısa ve uzun dönem olarak alınmış ve kullanılmıştır.

Tablo 2: Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Nedensellik Yönü	Optimal Gecikme Uzunlukları
$KİO^{KISA} \Leftrightarrow$ EİKO	4
$KİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ EİKO	3
$EİO^{KISA} \Leftrightarrow$ KİKO	4
$EİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ KİKO	1
$KİO^{KISA} \Leftrightarrow$ KİKO	4
$KİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ KİKO	3
$EİO^{KISA} \Leftrightarrow$ EİKO	4
$EİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ EİKO	1

Not: Maksimum gecikme uzunluğu "4" olarak alınmıştır.

VAR sistemi tahmin edildikten sonra ki-kare test istatistiği kullanılarak Wald testi gerçekleştirilmiştir. Tablo 3'te Wald testine ilişkin ki-kare (χ^2) test istatistikleri ve olasılık değerleri verilmiş, nedenselliklerin yönü belirlenmiştir. Wald testi sonuçlarına bakıldığında kadın işgücüne katılım oranından kısa dönem erkek işsizlik oranına, kısa dönem kadın işsizlik oranından kadın işgücüne katılım oranına ve kadın işgücüne katılım oranından kısa dönem kadın işsizlik oranına doğru nedensellik ilişkilerinin var olduğu tespit edilmiştir..

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 3: Wald Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	χ^2 Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
$KİO^{KISA}$ ⇨ EİKO	5.236	0.263	$KİO^{KISA}$'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ $KİO^{KISA}$	3.571	0.467	EİKO'dan $KİO^{KISA}$'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
$KİO^{UZUN}$ ⇨ EİKO	3.203	0.361	$KİO^{UZUN}$'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ $KİO^{UZUN}$	2.192	0.533	EİKO'dan $KİO^{UZUN}$'a doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
$EİO^{KISA}$ ⇨ KİKO	7.505	0.111	$EİO^{KISA}$'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
KİKO ⇨ $EİO^{KISA}$	11.964	0.017	**KİKO'dan $EİO^{KISA}$'ya doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.**
$EİO^{UZUN}$ ⇨ KİKO	1.037	0.308	$EİO^{UZUN}$'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
KİKO ⇨ $EİO^{UZUN}$	2.009	0.156	KİKO'dan $EİO^{UZUN}$'a doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
$KİO^{KISA}$ ⇨ KİKO	11.193	0.024	**$KİO^{KISA}$'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.**
KİKO ⇨ $KİO^{KISA}$	17.064	0.001	**KİKO'dan $KİO^{KISA}$'ya doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.**
$KİO^{UZUN}$ ⇨ KİKO	6.798	0.078	$KİO^{UZUN}$'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
KİKO ⇨ $KİO^{UZUN}$	4.310	0.229	KİKO'dan $KİO^{UZUN}$'a doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
$EİO^{KISA}$ ⇨ EİKO	3.897	0.420	$EİO^{KISA}$'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ $EİO^{KISA}$	2.131	0.711	EİKO'dan $EİO^{KISA}$'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
$EİO^{UZUN}$ ⇨ EİKO	2.200	0.138	$EİO^{UZUN}$'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ $EİO^{UZUN}$	2.032	0.154	EİKO'dan $EİO^{UZUN}$'a doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Wald testi sadece seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü hakkında bilgi vermekte, nedensellik ilişkisinin işareti ile ilgili bilgi sağlamamaktadır. Seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin pozitif mi negatif mi olduğunu anlamak için serilere ait korelasyon katsayılarının işaretine bakılmıştır. Tablo 4'te, cinsiyete dayalı işgücüne katılım oranları ile hem cinsiyete

 ISBN: 978-625-7029-53-7

dayalı hem de dönem bileşen ayrıştırması yapılan işsizlik oranları arasındaki korelasyon katsayıları yer almaktadır.

Tablo 4'teki korelasyon katsayılarına göre, uzun dönem kadın işsizlik oranı ile erkek işgücüne katılım oranı arasında ve uzun dönem kadın işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişki, diğer seriler arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 4: Kısa ve Uzun Dönem İşsizlik Oranı ve İşgücüne Katılım Oranı Korelasyon Katsayıları

Nedensellik Yönü	Korelasyon Katsayısı
$KİO^{KISA} \Leftrightarrow$ EİKO	-0.00019
$KİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ EİKO	0.65383
$EİO^{KISA} \Leftrightarrow$ KİKO	-0.36419
$EİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ KİKO	-0.43740
$KİO^{KISA} \Leftrightarrow$ KİKO	-0.02696
$KİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ KİKO	0.67709
$EİO^{KISA} \Leftrightarrow$ EİKO	-0.02999
$EİO^{UZUN} \Leftrightarrow$ EİKO	-0.38282

Tablo 3'teki Wald testinde işsizlik oranından işgücüne katılım oranına doğru olan tek bir nedensellik ilişkisi ($KİO^{KISA} \Rightarrow$ KİKO) görüldüğünden sadece bu nedensellik ilişkisi için Türkiye'de hangi hipotezin geçerli olduğu Tablo 5'te toplam gecikme ile gösterilmiştir.

Tablo 5'te kısa dönem kadın işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında birinci ve üçüncü gecikmelerde pozitif, geri kalan ikinci ve dördüncü gecikmede negatif, toplamda ise negatif bir ilişki görülmüştür. Ancak Tablo 4'teki korelasyon katsayılarının anlamlılığı ve işareti dikkate alındığında uzun dönem bulgular için uzun dönem kadın işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu da ilave işçi hipotezinin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Kuşkusuz bu iki değişken arasındaki ilişki cari dönem için geçerli olduğundan neden-sonuç anlamında herhangi bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Bu nedenle cari dönem korelasyon katsayısına ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Tablo 5: Nedensellik İlişkisi Hipotez Sonucu

	t-1	t-2	t-3	t-4	toplam
$KİO^{KISA} \Leftrightarrow$ KİKO	3.389	-10.540	14.848	-10.642	-2.945

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çalışmada ayrıca işsizlik oranları, kısa ve uzun dönem ayrıştırmasına tabii tutulmaksızın işgücüne katılım oranı ile arasındaki nedensellik ilişkisi her iki cinsiyet için incelenmiştir. Tablo 6'da analiz için uygun olan gecikme uzunlukları verilmiştir.

Tablo 6: Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Nedensellik Yönü	Optimal Gecikme Uzunlukları
KİO ⇔ EİKO	1
EİO ⇔ KİKO	2
KİO ⇔ KİKO	1
EİO ⇔ EİKO	2

VAR sistemi tahmin edildikten sonra ki-kare test istatistiği kullanılarak Wald testi uygulanmaktadır. Tablo 7'de Wald testine ait ki-kare test istatistikleri ve olasılık değerleri verilmiş, nedenselliklerin yönü belirlenmiştir. Wald testi sonuçlarına bakıldığında kadın işgücüne katılım oranından erkek işsizlik oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi görülmektedir.

Tablo 7: Wald Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Ki-Kare Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
KİO ⇨ EİKO	0.702	0.402	KİO'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ KİO	0.271	0.602	EİKO'dan KİO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİO ⇨ KİKO	3.534	0.170	EİO'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
KİKO ⇨ EİO	6.066	0.048	**KİKO'dan EİO'a doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.**
KİO ⇨ KİKO	1.209	0.271	KİO'dan KİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
KİKO ⇨ KİO	0.316	0.573	KİKO'dan KİO'ya doğru bir nedensellik yoktur.
EİO ⇨ EİKO	0.057	0.971	EİO'dan EİKO'ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
EİKO ⇨ EİO	3.601	0.165	EİKO'dan EİO'a doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 8'de, işgücüne katılım oranları ile işsizlik oranları arasındaki korelasyon katsayıları gösterilmektedir. Korelasyon katsayılarına göre, kadın işsizlik oranı ile erkek işgücüne katılım

 ISBN: 978-625-7029-53-7

oranı ve kadın işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişki, erkek işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı ve erkek işsizlik oranı ile erkek işgücüne katılım oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 8: İşsizlik Oranı ve İşgücüne Katılım Oranı Korelasyon Katsayıları

Nedensellik Yönü	Korelasyon Katsayısı
KİO ⇔ EİKO	0.55212
EİO ⇔ KİKO	-0.33051
KİO ⇔ KİKO	0.55538
EİO ⇔ EİKO	-0.28744

4. Sonuç

Ekonomide uygulanacak istikrar politikalarının etkinliği, ekonominin yarattığı istihdam durumuna bağlıdır. Emek piyasasının önemli iki değişkeni olan işsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönü, bu sebeple iktisat politikası için önemli bir yer tutmaktadır. İşsizlik oranı ve işgücüne katılım oranı arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde cinsiyete dayalı işsizlik oranlarının dönem bileşen ayrıştırması yapılmadan analizlere dahil edildiği görülmüştür. Daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara ulaşmak amacıyla bu çalışmada cinsiyete dayalı işsizlik oranlarında kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılmıştır.

Türkiye için 2005:Q1-2019:Q1 dönem aralığının kullanıldığı bu çalışmada veriler TÜİK'ten temin edilmiştir. Çalışmadaki bulgularda işsizlik oranlarının hem kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılarak hem de dönem bileşen ayrıştırması yapılmaksızın sonuçlarına iki şekilde yer verilmiştir. Kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırılmasının frekans filtreleme yöntemi ile yapıldığı bu çalışmada nedensellik analizi için Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapılmadığında ne kadın ne erkek için işsizlik oranı ile işgücüne katılım oranı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyete dayalı işsizlik oranlarının kısa ve uzun dönem bileşen ayrıştırması yapıldığında ise, uzun dönem için, uzun dönem kadın işsizlik oranı ile kadın işgücüne katılım oranı arasında pozitif bir ilişkinin varlığı korelasyon katsayısı ile görülmüştür. Fakat bu iki değişken arasındaki ilişki cari dönem için geçerli olduğundan neden-sonuç anlamında herhangi bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.

Kaynakça

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ağazade, S. (2014). Türkiye'de İşsizlik ve İşgücüne Katılım İlişkisinin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Koentegrasyon Yöntemleri ile Analizi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, *9*(3), 45-162.

Küçükkaya, H., Özçağ, M., & Bozdağlıoğlu, Y. Geçiş Ekonomilerinde İşgücüne Katılım Oranı ile İşsizlik Oranı İlişkisinin Dinamik Panel Veri Analizi. Journal of Yaşar University, *14*, 62-68.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist, (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. Journal of econometrics, *66*(1-2), 225-250.

Yamak, R., & Yamak, N. (1999). Türkiye'de İşsizlik Oranı İle İşgücüne Katılma Oranı Arasındaki İlişki. Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, *5*(1), 17-27.

Yamak R. ve Erdem F.H. (2017), ''Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri Eviews Uygulamalı'', Trabzon: Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım.

Yenilmez, F. & Kılıç, E. (2018). Türkiye'de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13(2), 55-76.

Yenilmez, F., & Erdem, M. S. (2018). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Ekonomik Büyüme ile Enerji Tüketimi Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, *19*(1), 71-95.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DEKİ ALTIN TALEBİNDE MEVSİMSELLİK ANALİZİ

Sinem DOĞAN

Arş. Gör. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı

Nebiye YAMAK

Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı

Rahmi YAMAK

Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekonometri Anabilim Dalı

ÖZET

Altın, üretimi sınırlı olmasına rağmen tasarruf, yatırım ve ziynet amacıyla en çok talep edilen madendir. Bilindiği üzere, yaşanan ekonomik ve siyasi karmaşıklıklar ve belirsizlikler ortamında en güvenilir yatırım araçlarının ise başında gelir. Türkiye, kişi başına altın talebi Dünya sıralamasında ilk sıradadır. Bunun sebebi, Türk halkının altını güvenilir bir yatırım aracı olarak görmesi ve Türk örf ve âdetlerinde (düğün, nişan vb. törenler) önemli bir yere sahip olmasıdır. Literatür taraması yapıldığında altın talebiyle ilgili birçok çalışma bulunmasına rağmen mevsimsellik incelemesi yönünden yok denecek kadar az çalışma vardır. Özellikle Türk örf ve âdetlerinde yer bulan özel günlerde ve genellikle yılın belli dönemlerinde oluşan yüksek altın talebi ve bu doğrultuda oluşan yüksek altın üretiminin mevsimsellik yönünden büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda yaz dönemlerinde Türkiye'ye gelen gurbetçilerin de altına yönelmelerinin, ziynet amaçlı altın talebinde mevsimselliğe sebep olup olmadığı merak edilen bir konudur.

Çalışmada, TCMB "Cumhuriyet Altın Talebi-Üretim Miktarı" 2010:01-2019:09 aylık verileri kullanılarak altın talebinde mevsimsellik olup olmadığı ileri zaman teknikleriyle araştırılmaktadır. Çalışmada sikke ve ziynet olmak üzere iki altın çeşidi kullanılmış ve bu altın çeşitleri altında ise çeyrek, yarım ve beşlik altın talepleri analize dâhil edilmiştir. Çalışmada deterministik ve stokastik mevsimsellik incelemesi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de altın talebinde deterministik bir mevsimselliğe rastlanılmıştır. Bu mevsimsellik her iki altın türünde farklılık göstermektedir. Sikke altın türünde sadece yarım altın türü için mevsimsellik olduğu görülmektedir. Sikke altın türünde, ziynet altına göre yaz aylarında (düğün, nişan vb. tören zamanları) artan bir talep görülmemiştir. Aksine, ziynet altın türüne özellikle yaz aylarında ciddi bir talep artışı olmakta ve bu da ziynet altın talebindeki mevsimselliğin açık bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Deterministik ve Stokastik Mevsimsellik, Ziynet Altın, Sikke Altın

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Giriş

Değerli bir maden olan altın, yaşanan ekonomik ve siyasi belirsizlik ortamlarında güvenilir bir yatırım aracı olmakla birlikte Türkiye gibi ülkelerde önemli bir ziynet eşyası veya takı olarak talep edilmektedir. Genellikle ziynet altın gelişmiş ülkelerde takı amacıyla talep edilirken; gelişmekte olan ülkelerde ise yatırım amaçlı talep edilmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde dönemsel altın mücevher talebinde gözlemlenen büyük değişimler, yatırım amaçlı çok sık ziynet altın alımı ve satımı olduğunun en belirgin işaretidir (Atay, 2013). Türkiye gibi geleneksel toplumlarda ziynet altın örf ve adetlerden kaynaklı önemli bir yere sahiptir. Düğün, nişan, nikah ve doğum gibi törenlerde takı olarak altın takma vazgeçilmez bir gelenektir. Düğün gibi özel günler genellikle yaz aylarına tekabül ettiği için takı olarak altın talebinin yaz aylarında artması, kış aylarında azalması beklenir. Böyle bir mevsimselliğin en önemli nedenlerinden birisi Avrupa'da yaşayan gurbetçilerin genellikle yaz aylarında Türkiye'ye gelmeleri ve dolayısıyla özel günlerin de bu aylara tekabül ettirilmesidir.

Türkiye'de her ne kadar ziynet eşyası olarak talep edilen altında mevsimsel bileşen bekleniyor olsa da bu bileşenin istatistiksel olarak belirlenmesi özellikle altın talebinin etkili bir biçimde karşılanması açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan mevcut çalışmanın Türkiye özelinde olması ve kullanılan yöntem açısından ampirik literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, 2010-2019 dönemi aylık veriler kullanarak Türkiye'deki sikke ve ziynet altın talebinin mevsimsel bir bileşen içerip içermediğini, içeriyor ise mevsimsel etkinin boyutunun ve yapısının ne olduğunu ileri zaman serisi teknikleri yardımıyla araştırmaktır.

2. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada kullanılan veri seti 2010:01-2019:09 dönemini kapsamaktadır. Cumhuriyet altın talebi-üretim (darphane) miktarında altın çeşit farklılıklarını belirleyebilmek amacıyla veri seti, önce sikke ve ziynet altın olarak iki farklı şekilde analiz edilmiştir. Ardından sikke altın grubu kendi içinde üç altın çeşidine ayrılmıştır. Bunlar, sikke beşlik, sikke çeyrek ve sikke yarım altındır. Ziynet amaçlı altın grubu da kendi içinde üç altın çeşidine göre sınıflandırılmıştır. Bunlar ise ziynet beşlik, ziynet çeyrek ve ziynet yarım altın grubudur. Veriler TCMB EVDS'den derlenmiştir.

Aylık ve üçer aylık makroekonomik zaman serilerindeki en önemli bileşenlerden birisinin ''mevsimsel değişmeler'' olduğu hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ampirik çalışmalarda 1980'li yıllara kadar mevsimsel bileşenin deterministik olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenden dolayı ekonometrik analizlerde mevsimsellik kukla değişken yöntemiyle dikkate alınmıştır. 1980'li yıllardan sonra ise birçok makroekonomik seride mevsimsel bileşenin; iklim değişmesi gibi hava şartlarında, okul tatillerinde, ücret ve vergi ödeme tarihlerindeki değişimler gibi kurumsal yapıda zevk ve tercihlerde ortaya çıkabilecek değişimlerden dolayı stokastik bir süreç izleyebileceği savunulmuştur. Ayrıca ülkemizde dini bayram günleri ve Ramazan ayının yıldan yıla değişmesi mevsimselliğin stokastik bir süreç izlemesine neden olmaktadır (Yamak ve Yamak, 1999:609). Makroekonomik serilerde görülen deterministik ve stokastik mevsimsel süreçler bazı demografik serilerde de karşımıza çıkabilmektedir.

Analizde izlenen ekonometrik süreç şu şekildedir; ilk olarak altın talep verilerinin tanıtıcı istatistikleri, mevsimsel grafikleri ve korelogramları incelenmiştir. Ardından deterministik mevsimselliği belirlemek amacıyla kukla değişkenli modellerden yararlanılmış, ANOVA-F-testi uygulanmıştır. Census X-12 yöntemine geçmeden önce serinin toplamsal mı çarpımsal mı oluştuğuna karar verilmiştir. Bir zaman serisi ile çalışılmak isteniyorsa, öncelikle serinin sahip olduğu bileşenlerin tespit edilip, sonrasında çalışmanın amacına uygun olarak bileşenlerine ayrıştırma işleminin yapılması gerekmektedir. Seri bileşenlerine ayrıştırmak için öncelikle serinin toplamsal olarak mı yoksa çarpımsal olarak mı oluştuğu belirlenmelidir. Toplamsal bileşende mevsimsel etki sabittir ve trendin pozitif ya da negatif eğimli olmasına bağlı değildir. Mevsimsel dalgalanmaların büyüklüğü serinin seviye değerlerine göre değişmiyordur. Toplamsal olarak oluşan zaman serisinin 1 numaralı denklemde verilmiştir. Çarpımsal olarak oluşan zaman serisi ise 2 numaralı denklemde sunulmuştur. Y serisinin frekanslı bir seri olduğu yani yıllık bir seri olmadığı varsayılmaktadır. Burada St; mevsimselliği Tt; trendi Ct; konjonktürel dalgalanmaları ve It; düzensiz bileşeni ifade etmektedir (Yamak ve Erdem, 2017:14).

$$Yt = St + Tt + Ct + It \quad (1)$$

$$Yt = St\ Tt\ Ct\ It \quad (2)$$

Son olarak ise ileri zaman serisi tekniklerinden biri olan Census X-12 yöntemi altında mevsimsellik sınaması yapılmıştır. Census X-11 yöntemi, ARIMA yönteminin genişletilmiş halidir. Census X-12 ise, X-11 yönteminin yeniden düzenlenmiş halidir. X-12 ABD'de Bureu of Census birimi tarafından geliştirilmiştir. Yöntemde öncelikle serideki uç değerleri tespit etmek ve gidermek için ARIMA modeli uygulanır. Daha sonra MA serisi (hareketli ortalama süreci) kullanılır. Seri 3 numaralı denklemde olduğu gibi üç kısma ayrılır.

$$Log(Yt) = \beta' Xt + Zt \quad (3)$$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Burada Y_t orijinal Y serisinin dönüştürülmüşüdür. Z_t; ARIMA sürecidir. X_t; deterministiktir ve
takvim etkileridir. Eşitlikteki seriler seviye değerlerindedir (Yamak ve Erdem, 2017:18). Çalışmada Census X-12 yöntemi mevsimselliği gidermek amacıyla değil mevsimselliğin türünü ve boyutunu saptamak amacıyla kullanılmıştır.

3. Ekonometrik Bulgular

Tablo 1'de Türkiye örneğinde 2010-2019 yılları arasında altın talep verilerine ilişkin tanıtıcı istatistikler sunulmuştur. Tablo 1 incelendiğinde ülkemizde ziynet çeyrek altının gerek sikke gerekse diğer ziynet altın çeşidine nazaran daha fazla talep edildiği görülmektedir. Altın talebi ziynet çeyrekte ayda ortalama 673 bin adet olurken aynı talep ziynet beşlikte 178 adet olarak gerçekleşmiştir. Sikke altın grubunda ise aylık ortalama sikke beşlik için 1661, sikke çeyrekte 21228 adettir.

Tablo 1: Serilere İlişkin Tanıtıcı İstatistikler

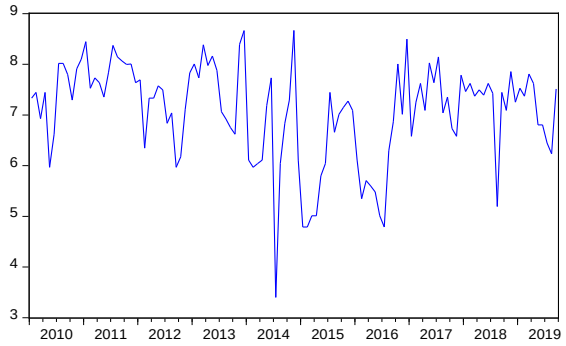
Tanıtıcı İstatistikler	Sikke Beşlik Altın Talebi (adet)	Sikke Çeyrek Altın Talebi (adet)	Sikke Yarım Altın Talebi (adet)	Ziynet Beşlik Altın Talebi (adet)	Ziynet Çeyrek Altın Talebi (adet)	Ziynet Yarım Altın Talebi (adet)
Ortalama	1661.4	21228.0	3539.0	178.3	673639.9	93240.0
Medyan	1530.0	16065.0	2682.0	155.0	522160.0	79300.0
Maksimum Değer	5820.0	126735.0	16390.0	527.0	3816770.0	494100.0
MinİmumDeğer	30.0	595.0	298.0	31.0	2440.0	305.0
Standart Sapma	1231.10	21815.08	3275.42	109.89	622309.2	7261232.0
Çarpıklık-Eğiklik	1.09	2.82	1.91	0.91	2.11	2.04
Basıklık	4.23	12.39	6.96	3.72	8.81	10.26
Jarque-Bera İstatistiği	30.92	586.05	148.21	18.79	251.85	339.06

Çalışmanın ampirik kısmında ilk olarak altın talebinin mevsimsel bileşen içerip içermediği grafiksel yöntem kullanılarak sınanmıştır. Toplamda altı serinin her birinin 2000:01-2016:12 dönemi seyri Grafik 1 -6'da gösterilmiştir. Grafiklerden görüldüğü üzere gerek sikke gerekse ziynet çeyrek ve yarım altın talebinde belirli dönemlerde artışlar ve belirli dönemlerde azalışlar gerçekleşmektedir. Bu durum bize altın talebinin özellikle ziynet amaçlı altın talebinin çok açık bir şekilde mevsimsel etki içerdiğini göstermektedir. Ayrıca ziynet yarım altın talebi dışındakilerinde bir trend mevcuttur. Ziynet beşlik altın talebinde trend artan geri kalanda azalan seyir izlemektedir. Teorik olarak artan nüfusla birlikte altın talebinin adet olarak arttığı düşünüldüğünde burada dalga boylarının artan bir şekilde gitmesi beklenmektedir. Fakat dalga boyları incelendiğinde birbirlerine oldukça yakın yani sabit

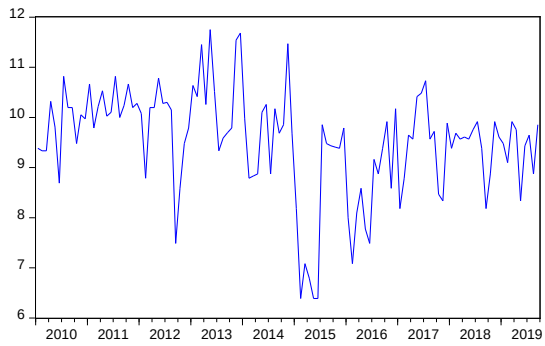
 ISBN: 978-625-7029-53-7

olduğu görülmektedir. Bu da serilerin beklenenin aksine toplamsal olarak oluştuğunun bir delili olarak karşımıza çıkmaktadır.

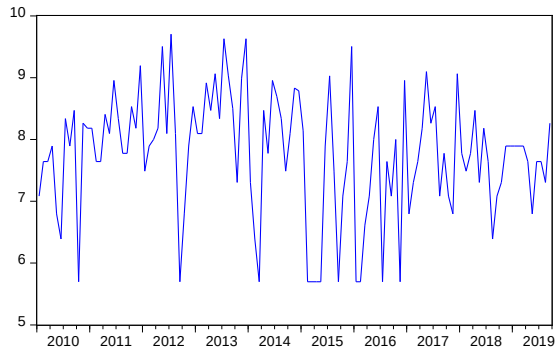
Grafik 1: Sikke Beşlik Altın Talebi

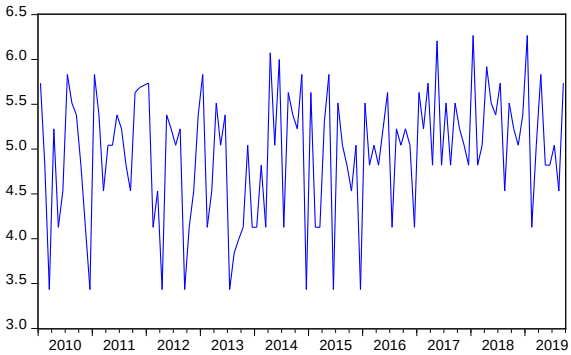
Grafik 2: Sikke Çeyrek Altın Talebi

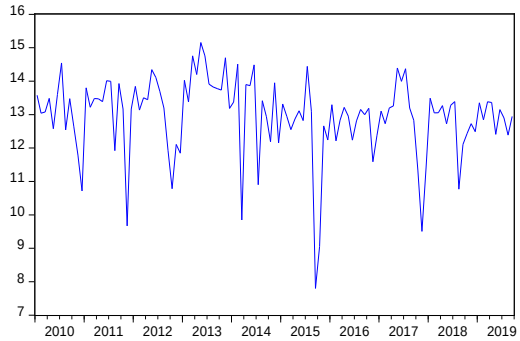
Grafik 3: Sikke Yarım Altın Talebi

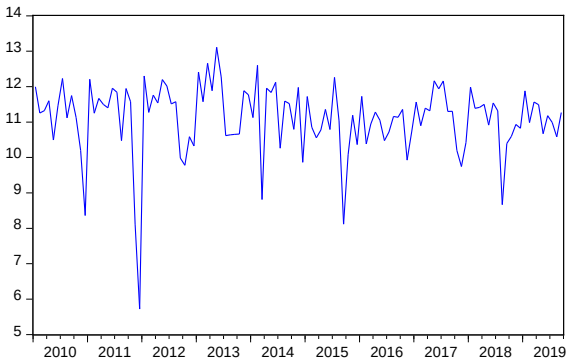
Grafik 4: Ziynet Beşlik Altın Talebi

Grafik 5: Ziynet Çeyrek Altın Talebi

Grafik 6: Ziynet Yarım Altın Talebi

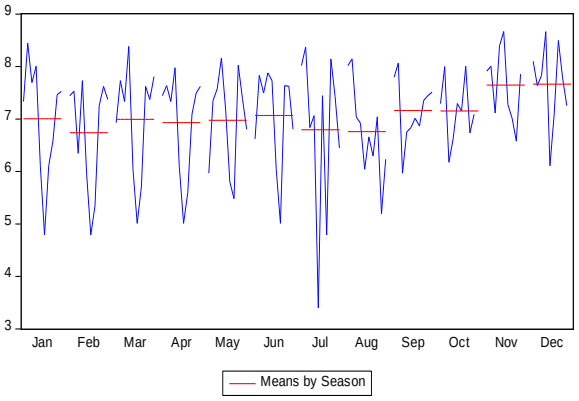

Grafik 7- 12'de sikke ve ziynet altın talep serilerinin mevsimsel ortalamaları sunulmuştur. Grafiklerde yer alan kırmızı çizgiler aylara ilişkin mevsimsel ortalamaları göstermektedir. Mavi çizgiler ise altın talep adetlerinin farklı yıllarda söz konusu ayda aldığı değerleri ifade etmektedir. Grafikler incelendiğinde mevsimsel ortalamaların birbirlerine çok yakın olmadığı görülmektedir. Grafik 11'e göre ziynet çeyrek altında en düşük ortalamaya ekim ve kasım

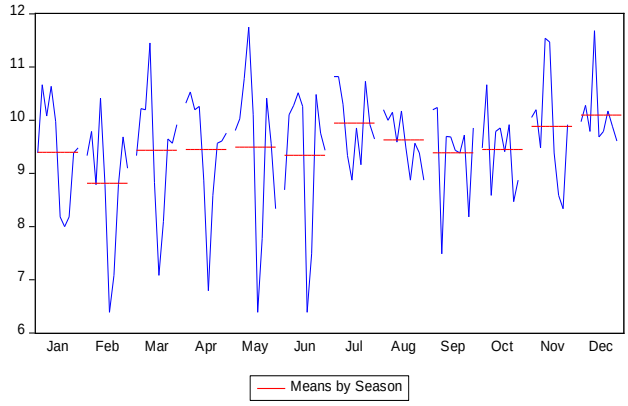
 ISBN: 978-625-7029-53-7

ayları sahiptir. Mevsimsel ortalamanın en yüksek olduğu aylar ise yaz aylarına tekabül etmektedir. Ziynet altın talebinin tamamında en yüksek ortalama yaz aylarına en düşük ortalama ise kış aylarına karşılık gelmektedir. Sikke altın talebi ise en düşük ortalamaya ilkbahar ve yaz aylarında, en yüksek ortalamaya ise sonbahar ve kış aylarında sahip olmaktadır.

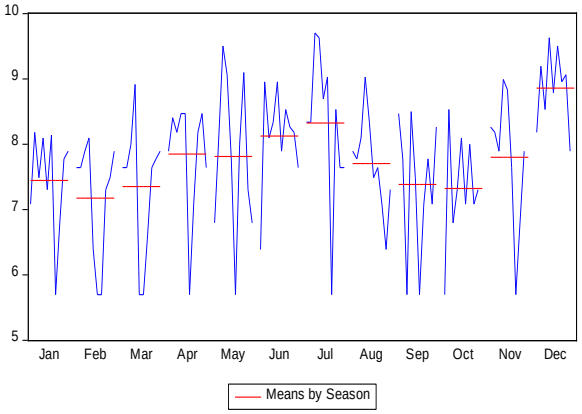
Grafik 7: Sikke Beşlik Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

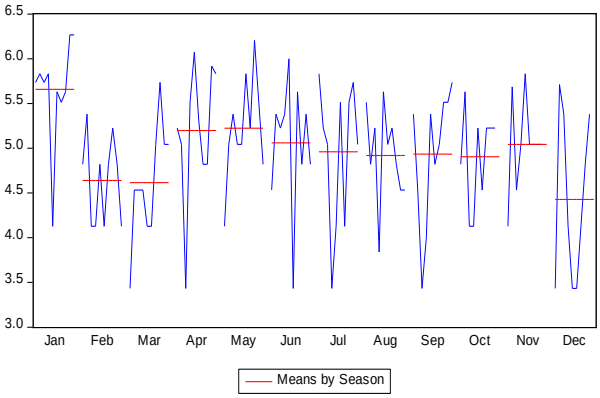
Grafik 8: Sikke Çeyrek Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

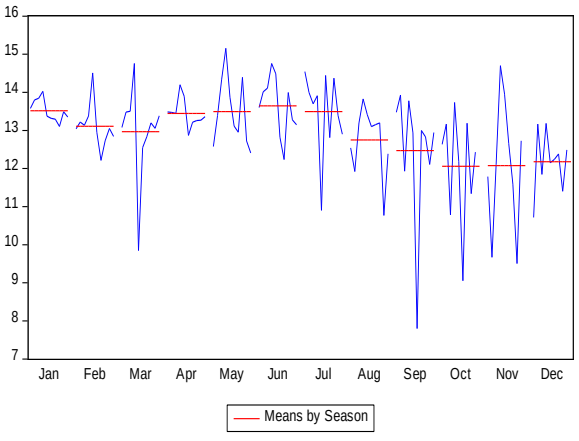
Grafik 9: Sikke Yarım Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

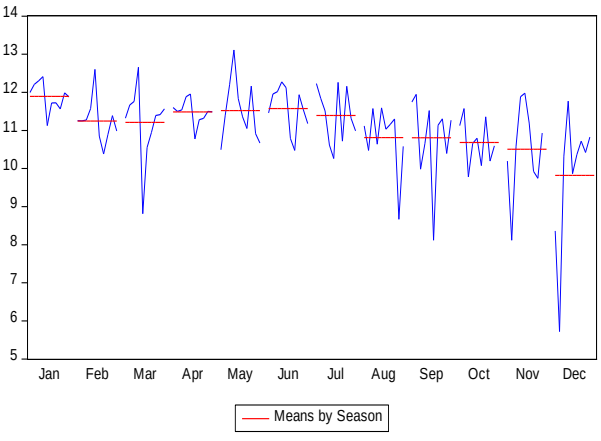
Grafik 10: Ziynet Beşlik Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

Grafik 11: Ziynet Çeyrek Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

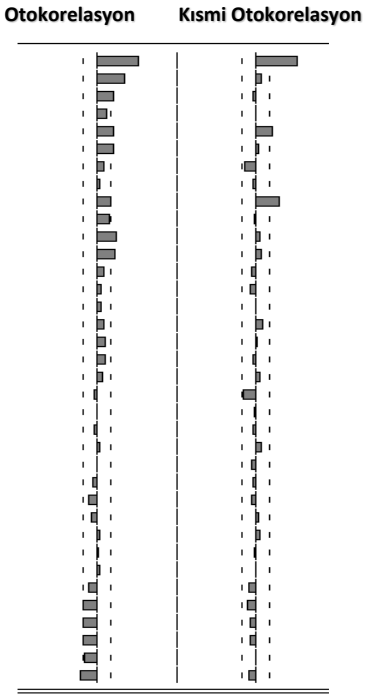
Grafik 12: Ziynet Yarım Altın Talebi Mevsimsel Grafiği

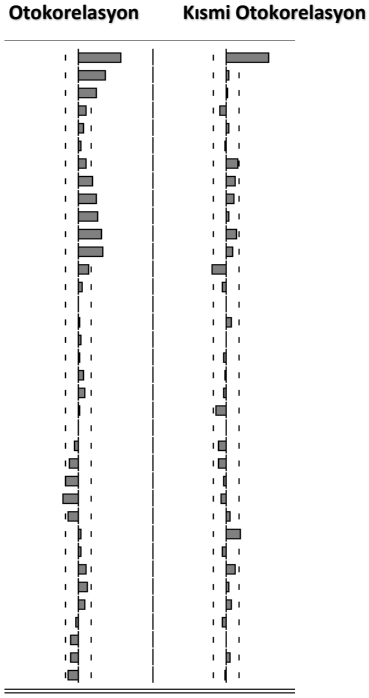
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Mevcut çalışmada, mevsimsel etki ayrıca korelogramlara bakılarak da araştırılmıştır. Şekil 1-6'da altın talep miktarınınn korelogramları verilmiştir. Ayrıca altın talep serilerinin sabit terim, mevsimsel kukla ve trend üzerine koşularak deterministik bir mevsimsel bileşenin mevcut olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2'de verilmiştir. Ayrıca sadece tüm aylara ilişkin mevsimsel kukla değişkenlerinin bir grup olarak anlamlılığı ANOVA F-testi yardımıyla sınanmış sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Şekil 1: Sikke Beşlik Altın Talebi

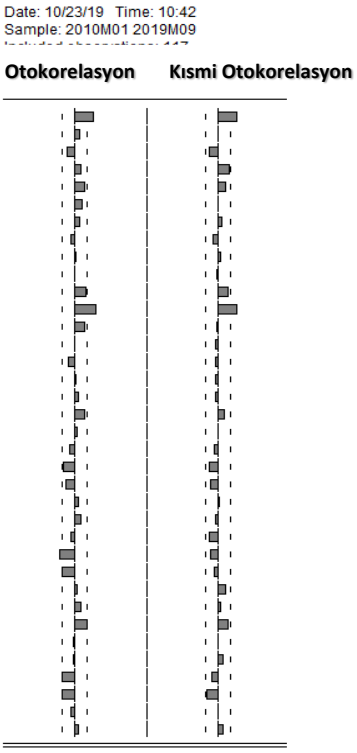
Şekil 2: Sikke Çeyrek Altın Talebi

Şekil 3: Sikke Yarım Altın Talebi

Şekil 4: Ziynet Beşlik Altın Talebi

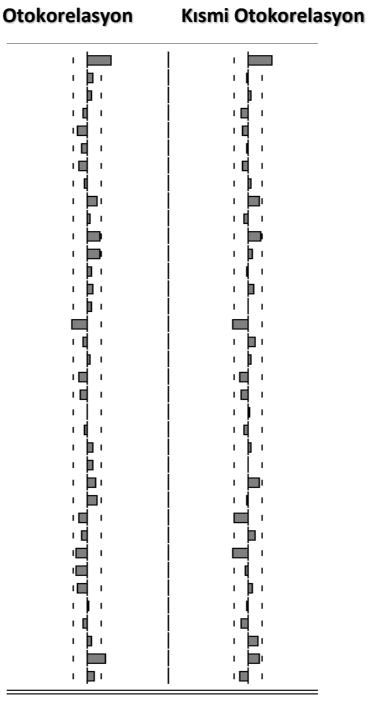
 ISBN: 978-625-7029-53-7

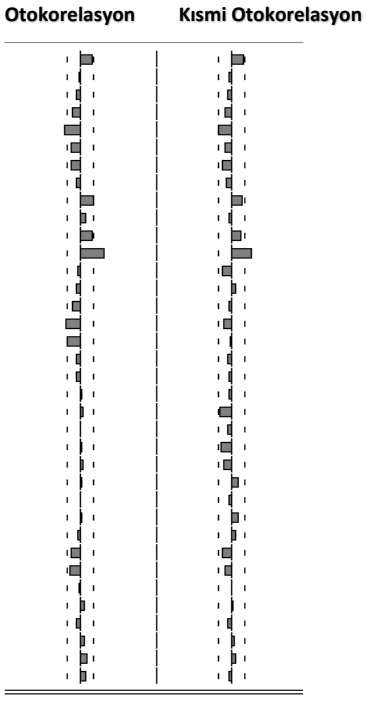

Şekil 5: Ziynet Çeyrek Altın Talebi

Şekil 6: Ziynet Yarım Altın Talebi

Mevsimsel kukla değişkenli regresyon modeli sonuçları değerlendirildiğinde hem trendin hem de mevsimsel kuklaların sikke yarım ile ziynet amaçlı altınların tamamında anlamlı olduğu görülmüştür. Regresyon analizi sonuçları da özellikle ziynet amaçlı altın talep serilerinde deterministik mevsimsellik olduğunu desteklemektedir. Sikke ve ziynet yarım ve çeyrek

 ISBN: 978-625-7029-53-7

altınların tamamı için ANOVA-F istatistikleri %1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yani seri mevsimsel bileşen içermektedir.

Tablo 2: Mevsimsel Kukla Değişkenli Regresyon Model Sonuçları

Değişken	Katsayı					
	Sikke Beşlik Altın Talebi	Sikke Çeyrek Altın Talebi	Sikke Yarım Altın Talebi	Ziynet Beşlik Altın Talebi	Ziynet Çeyrek Altın Talebi	Ziynet Yarım Altın Talebi
Sabit Terim	7.284[a]	9.895[a]	7.708[a]	5.435[a]	13.812[a]	11.975[a]
Trend	-0.005[b]	-0.009[a]	-0.004[b]	0.004[b]	-0.005[c]	-0.001
Mev. Kukla 2	-0.260	-0.571	-0.266	-1.022[a]	-0.405	-0.645
Mev. Kukla 3	-0.001	0.055	-0.083	-1.050[a]	-0.538	-0.679[c]
Mev. Kukla 4	-0.058	0.080	0.418	-0.471	-0.054	-0.403
Mev. Kukla 5	-0.010	0.135	0.386	-0.450	-0.004	-0.366
Mev. Kukla 6	0.087	-0.009	0.702[c]	-0.617[b]	0.152	-0.309
Mev. Kukla 7	-0.180	0.605	0.907[b]	-0.722[a]	0.010	-0.491
Mev. Kukla 8	-0.210	0.297	0.292	-0.767[a]	-0.729	-1.067[a]
Mev. Kukla 9	0.196	0.065	-0.023	-0.755[a]	-1.002[b]	-1.072[a]
Mev. Kukla 10	0.161	0.080	-0.109	-0.765[a]	-1.445[a]	-1.202[a]
Mev. Kukla 11	0.661	0.525	0.372	-0.630[b]	-1.418[a]	-1.379[a]
Mev. Kukla 12	0.683	0.746	1.438[a]	-1.250[a]	-1.315[a]	-2.065[a]
R^2 Değeri	0.118	0.179	0.243	0.232	0.263	0.286
F-İstatistik Değeri	1.167	1.893	2.784[a]	2.630[a]	3.095[a]	3.483[a]
Not: *[a],[b] ve [c] sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.*						

Tablo 3: ANOVA F-Test Sonuçları

	Sikke Beşlik Altın Talebi	Sikke Çeyrek Altın Talebi	Sikke Yarım Altın Talebi	Ziynet Beşlik Altın Talebi	Ziynet Çeyrek Altın Talebi	Ziynet Yarım Altın Talebi
Anova F-Test	1.243	1.554[a]	1.631[a]	1.396	1.490[b]	1.723[a]
Serbestlik Derecesi	(35,81)	(35,81)	(35,81)	(35,81)	(35,81)	(11,105)
Not: *[a], %5 ve [b], %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.*						

Son olarak Census X-12 yöntemi altında serilerin mevsimselliği araştırılmıştır. Elde edilen istatistik değerleri Tablo 4-9'da verilmiştir. Tablolarda, birinci kısım mevsimsellik sınamasını, ikinci kısım mevsimsel hareketliliği ve son olarak üçüncü kısım ise parametrik olmayan mevsimsellik sınaması sonuçlarını göstermektedir. Sikke yarım altın, ziynet beşlik altın, ziynet çeyreklik altın ve ziynet yarım altın için yapılan mevsimsel F testinin istatistik değerleri anlamlı bulunmuştur. Bu değerlere göre en az %5 anlamlılık düzeyinde sıralanan altın talep miktarlarında mevsimsellik mevcuttur. Söz konusu serilerdeki mevsimsellik aynı zamanda Kruskal-Wallis istatistik değerleri ile de teyit edilmiştir.

Tablo 4: Sikke Beşlik Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	Serbestlik	Ortalama Kare	F Değeri
Aylar arası	2156.5	11	196.04	2.037
Kalıntı	10105.8	105	96.24	

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Toplam	12262.3	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	1435.8	8	179.47	3.308[a]
Hata	4773.9	88	54.24	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	19.71	**Serbestlik**	11	
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

Tablo 5: Sikke Çeyrek Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Aylar arası	1448.3	11	131.67	2.303
Kalıntı	6002.3	105	57.16	
Toplam	7450.6	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	654.8	8	81.86	3.346[a]
Hata	2153.2	88	24.46	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	22.86	**Serbestlik**	11	
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

Tablo 6: Sikke Yarım Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Aylar arası	4143.0	11	376.64	3.384[a]
Kalıntı	11687.5	105	111.31	
Toplam	15830.6	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	1449.5	8	181.19	3.653[a]
Hata	4365.2	88	49.60	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	26.87[a]	**Serbestlik**	11	
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

Tablo 7: Ziynet Beşlik Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Aylar arası	4590.2	11	417.29	2.817[a]
Kalıntı	15552.2	105	148.11	
Toplam	20142.4	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	1126.4	8	140.80	2.887[a]
Hata	4292.2	88	48.77	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	32.70[a]	**Serbestlik**	11	
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

Tablo 8: Ziynet Çeyrek Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Aylar arası	2604.7	11	236.79	4.581[a]
Kalıntı	5427.3	105	51.86	
Toplam	8032.0	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	308.8	8	38.60	1.002[b]
Hata	3390.2	88	38.52	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	55.87[a]		**Serbestlik**	11
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

Tablo 9: Ziynet Yarım Altın Talebi için Census X-12 Mevsimsellik Test Sonuçları

Mevsimsel F				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Aylar arası	2944.7	11	267.70	4.349[a]
Kalıntı	6463.2	105	61.55	
Toplam	9408.0	116		
Mevsimsel Hareketlilik				
	Kareler Toplamı	**Serbestlik**	**Ortalama Kare**	**F Değeri**
Yıllar arası	403.4	8	50.42	1.226[b]
Hata	3619.7	88	41.13	
Parametrik Olmayan				
Kruskal-Wallis İstatistik Değeri	40.73[a]		**Serbestlik**	11
Not: [a] , *%1 seviyesinde mevsimsellik olduğunu ifade etmektedir.*				

4. Sonuç

Bu çalışmada ileri zaman serisi teknikleri kullanılarak Türkiye'deki 2010:01-2019:09 dönemine ilişkin ziynet ve sikke altın taleplerinde mevsimsel eğilimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca her iki altın grubunda beşlik, çeyrek ve yarım altın türleri dikkate alınarak altın talep verileri mevsimsellik açısından ayrı ayrı incelenmiştir. Deterministik mevsimsellik araştırmasında hem sikke hem de ziynet altın talebinde çeyrek ve yarım altın türlerinde mevsimselliğe rastlanılmıştır. Her iki altın talebinin beşlik türünde herhangi bir mevsimselliğe rastlanılmamıştır. Ziynet çeyrek ve yarım altın talebinde mevsimsellik çok belirgin görülmüştür. Özellikle yaz aylarında her iki altın türüne talep artarken sonbahar ve kış aylarında azalmaktadır. Benzer sonuçlar X-12 yöntemiyle de elde edilmiştir. Ayrıca her iki altın talebinde anlamlı mevsimsel hareketlilik görülmüştür.

Kaynakça

Atay, Gürol, "Dünyada Ve Türkiye'de Altın Piyasaları Ve Türkiye'de Altın Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi", Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket, (Erişim Tarihi: 08.10.2019)

Yamak R. ve Yamak N. (1999), ''Türkiye Ekonomisinde Mevsimselliğin Türü ve Boyutu'', IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 14-16 Mayıs 1999, 609-618.

Yamak R. ve Erdem F.H. (2017), ''Uygulamalı Zaman Serisi Analizleri Eviews Uygulamalı'', Trabzon: Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ENDÜSTRİ 4.0 PERSPEKTİFİNDEN FİRMALARIN ORGANİZASYON YAPISI VE İNSAN KAYNAKLARI ROLLERİNE ETKİSİ

Makine Müh. Osman İRİ
GTU-İşletme Fakültesi

Doç. Dr. Ercan ERGÜN
GTU-İşletme Fakültesi

ÖZET

Almanya'nın 2011 yılında bir proje olarak dile getirdiği Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi) günümüz ürün ve hizmet üretim yöntemlerinin baştan aşağı değişmesine olanak sağlayan dijital teknolojilerin bütününü ifade etmektedir. Endüstri 4.0 ortaya çıkışı ve uygulamalarıyla birlikte Almanya tarafından öncelikle kullanılmış olsa da sağladığı avantajlar ve teknolojik gereklilikler açısından global bir gelişmedir.

Dünya düzeninde her ülke Endüstri 4.0'a geçiş için çalışmalar başlatmış olsa da henüz tam bir geçiş mümkün değildir. Çünkü Endüstri 4.0 fiziki birçok teknolojik çözüm sunsa da kültürel değişimi de beraberinde getirmektedir.

Bu araştırmanın amacı firma organizasyon yapısı ve insan kaynakları rollerini Endüstri 4.0 kapsamında değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda literatür taraması yapılmış Endüstri 4.0, organizasyon yapısı ve insan kaynakları rolleri ile ilgili kuramsal bilgiler açıklanmış ardından firmalar üzerinden uygulama gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, insan kaynakları, organizasyon yapısı, organik, mekanik

1.GİRİŞ

Endüstri 4.0 kavramı ilk olarak 2011 senesinde Hannover'da düzenlenen fuarda dile getirilmeye başlanmıştır. 2011 ile 2013 yılları arasında Endüstri 4.0 fikrinin kuluçka dönemidir. Almanya'nın mevcut üretiminin (fabrikalar ve hizmet sektörlerinde) daha verimli, üretim adımlarının daha entegre ve yeni teknolojiler ile desteklenerek geliştirilmek istenen hedef bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Endüstri 4.0'ın temelde ortaya çıkmasının sebebi değişken müşteri taleplerine hızlı ve doğru şekilde karşılayacak üretimin yapılabilmesini sağlamaktı. Daha önceden üreticiler piyasanın taleplerini göz ardı ederek üretim gerçekleştiriyorlardı. Tüketicilerin gelirleri arttıkça, eğitim seviyesi yükseldikçe talepleri de değişkenlik göstermeye başladı. Bu da üreticilerin para

 ISBN: 978-625-7029-53-7

kazanabilmesi için tüketicinin isteklerini karşılamak zorunda kalmasına neden oldu. Yani piyasaya yön veren üreticilerin ürettikleri değil, tüketicilerin istekleri oldu. Bu sebeple üreticiler de talebi karşılamak adına üretim sistemleri de dâhil olmak üzere değişiklikler gerçekleştirmeye başladılar. Bu denli köklü değişiklik Dünya tarihinde 4.kez gerçekleşiyor ve adeta devrim etkisi yaratıyor. Bundan dolayı bu değişim sürecine 4. Endüstriyel Devrim denmektedir. Bu değişim sürecinde odak nokta sadece üretim ile sınırlı kalmıyor. Yüksek servis ile bütünleşik hibrit ürünler ortaya çıkıyor. Üretimin daha uygun koşullarda yapılabilmesi ve siber-fiziksel fabrikaların ortaya çıkması akıllı fabrikaları mümkün kılarak dördüncü sanayi devrimini sanal ve fiziksel imalat sistemlerinin birbirleriyle esnek şekilde işbirliği yapması sağlanıyor. Böylece ürünlerin tamamen müşteriye özel hale getirilmesi, özerk isteklerin karşılanması ve yeni iş modellerinin yaratılmasına olanak verilmektedir.

Endüstri 4.0'ın temelde ortaya çıkmasının bir diğer sebebi ise Doğu'nun gelişen teknolojisi altında kalabileceğini düşünen Batılı ülkelerinin gelişimlerini ve Doğu ülkelerinin tekrar önüne geçirebilecekleri bir fırsat olarak düşünmelerinden ortaya çıkmıştır.

Endüstri 4.0'ı sadece üreticiler açısından düşünmek doğru olmayacaktır. Aynı zamanda tedarikçiler, hizmet sağlayıcılar için de ne gibi faydaları olduğunu tespit ederek üreticiler içinde kanalları belirtmek, amaçları belirtmek uygun olacaktır. Üreticiler, tedarikçiler, satıcılar Endüstri 4.0 kapsamında analitik verileri kullanarak müşteri bilgisini ve müşteri kullanım verilerine dayalı akıllı fiyatlandırma stratejilerini geliştirdiklerinde ürünlerini ve hizmetlerini daha akıllıca pazarlayabilecek ve satabileceklerdir. Ürünlerin bakımını optimize etmek için varlık koşullarını takip ettiklerinde, müşteri ihtiyaçlarını tahmin etme ve bu ihtiyaçlar için çalışma süresini en üst düzeye çıkardıklarında ve sensör özellikli uygulamalar aracılığıyla kullanıcı deneyimini geliştirdiklerinde müşterinin pazar sonrası deneyimi iyileşir, envanter kullanımını daha verimli bir şekilde yönetmek için doğru zamanda doğru ürünleri sunmak için kanal ortaklarıyla çalıştıklarında performansı ve dağıtımı optimize edebilirler, çözümleri yenileyebilmek ve müşteri istek ve ihtiyaçları için müşterilerle birlikte çalışarak kimi zaman yaptıkları işlere müşterileri dahil etmek ve bu değeri ölçmek için müşteri ile düzenli bir şekilde planlamak müşteriyle olan ilişkileri daha iyi hale getirmeye neden olabilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Endüstri 4.0 Kavramı

2011 yılında Almanya'da Hannover Fuarı'nda adını ilk kez duyuran Endüstri 4.0, dünyadaki akademisyenler, uygulayıcılar, politikacılar ve hükümet yetkilileri tarafından sürekli olarak dikkate alınan bir konu olmuştur. Kagermann (2013: 26), Endüstri 4.0 kavramını üretim teknolojilerinde otomasyon ve veri aktarımında yeni bir trend olarak tanımlamaktadır. Siber fiziksel sistemler (Cyber Physical Systems - CPS), nesnelerin interneti (The Internet of Things – IOT), bulut (cloud)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sistemleri ve akıllı fabrika (Smart Factory) kavramları Endüstri 4.0 kavramının bileşenleri olarak belirtilmiştir. Sistemi kısaca özetlemek gerekirse; kurulan akıllı fabrikalarda oluşturulan siber fiziksel sistemlerin yardımıyla, sanal dünyada gerçek nesnelerin dijital kopyaları yaratılır. Nesnelerin interneti ile ürünler birbirleriyle ve insanlarla iletişim içerisinde ve koordine edilmektedir. Böylece oluşturulan siber fiziksel sistemde üretim ve süreç takibi internet üzerinden yapılabilir hale gelecektir (Sung, 2017: 42).

Dördüncü sanayi devrimi veya yaygın olarak kullanılan isim ile Endüstri 4.0; dijital üretim, internet iletişimi, bilgisayar ve otomasyon teknolojileri gibi konuları kucaklayan karmaşık bir sistemdir. Endüstri 4.0; akademisyenler ve işletmeler tarafından sıkça tartışılan yeni bir üretim sistemi olarak, akıllı fabrikaları, makineleri, sistemleri, ürünleri ve süreçleri internet üzerinden bütünleştiren ve siber fiziksel sistemler yardımıyla fiziksel ve sanal dünyaya eş zamanlı veri sağlayan bir sistemlerdir (Nunes vd., 2017: 1217). Endüstri 4.0, klasik üretim süreçlerinde işletmelerde üretimin tüm aşamalarının internet ve bilgi iletişim teknolojisi ile kapsamlı entegrasyonu olarak tanımlanabilmektedir (Bortoloni vd., 2017: 28).

Başta internet kullanımı olmak üzere makinelerin birbiriyle iletişime geçtiği, akıllı makineleri kendini ve diğer makine ya da makine sistemlerini kontrol etmesi şeklinde tanımlanan dördüncü endüstri devrimi akıllı üretim kavramından yola çıkmaktadır (Yazıcı ve Düzkaya, 2016: 50). Endüstri 4.0 kavramı, üretimle ilgili her birimin birbiriyle iletişim kurmasına, bu iletişimin gerçek zamanlı olmasına, kurulan bağlantıyla oluşturulan veriler ve bilgilerin optimum karar vermeyi sağlamasına dayanmaktadır (Sayılgan ve İşler, 2017: 2). Bir başka tanımlamayla Endüstri 4.0, insanların ve nesnelerin herhangi bir iletişim teknolojisi ya da hizmetiyle her an her platformda birbiriyle bağlantı içinde olmasıdır (Wagner vd. 2017: 126).

İnsan kaynakları politikalarının Endüstri 4.0'ın işletmede uygulanmasıyla kökten değişeceği düşünülmektedir. Üretimde vasıfsız işgörenler yerini yüksek teknolojiyi kullanabilen, sistemsel çalışabilen yüksek vasıflı işgörenler alacaktır. Dördüncü endüstri devriminin getirdiği yeni bilgi ve üretim teknolojileri daha vasıflı işgücüne ihtiyacı arttıracaktır. Vasıflı işgücünü oluşturmak için; üniversiteler eğitim programlarını yeni teknolojik altyapılara uygun yenilemeli, bilişim teknolojileri, inovasyon, girişimcilik programlarını arttırmalıdır. Ayrıca Ar-Ge konusunda da üniversiteler uzmanlaşmalı, özel sektörle işbirliğinde yeni teknoloji stratejileri oluşturması gerekmektedir (Yazıcı ve Düzkaya, 2016: 69).

İşçilerin mevcut pozisyonlarını korumak için Endüstri 4.0 sistemine adaptasyonu önemlidir. Sisteme dahil olan işçiler sistem için gerekli yeni süreç bilgilerini öğrenmeleri gerekmektedir. Diğerlerine göre rutin veya basit olan bazı iş gruplarında da işçi ihtiyacı yeni sistemle azalacağından ilerleyen süreçte işsizliğin artacağı düşünülmektedir. Fakat, yeni sistemin oluşturacağı yeni iş grupları da olacağından işsizliğin artacağı ya da azalacağı hakkında yorum

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yapmak için daha erkendir (Sung, 2017: 42). İstihdam politikaları açısından düşünülürse Endüstri 4.0 uygulamalarının yaygınlaşmasıyla, vasıflı işgörene olan ihtiyaç artacağı, vasıfsız işgörene olan ihtiyaç gittikçe azalacağı rahatlıkla söylenebilmektedir.

2.2. Organizasyon Yapısı Kavramı

Organizasyon yapıları zaman içerisinde sanayi devrimleri ile bağlamsal değişimlere uğramıştır. İlk örneklere 18. yüzyılın sonlarına doğru birinci sanayi devriminin başladığı dönemlerde rastlamak mümkündür. Birinci sanayi devrimi ile fabrikaların ortaya çıkışı organizasyon yapısında büyük değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Artık iş süreçleri ve iş ilişkileri önemli ölçüde etkilenmiş "*Uçan Mekik*" ve "*Su Tezgâhı*" makineleri üretimde artışı sağlayan önemli organizasyon yapısı unsurları haline gelmiştir. Bu dönemde başarılı organizasyon yapısı faaliyetlerini değişik işletme tiplerinde görebilmek mümkündür. Örneğin Richard Arkwright adlı İngiliz girişimci, fabrikasında Henry Ford'dan tam 100 yıl önce devrim niteliğinde dokuma tezgâhı ile dokumanın atölyelerden fabrikalara taşınmasında önemli rol oynayarak kitle üretimini başarıyla gerçekleştirmiştir. Daha sonra gıda, giyim, demir-çelik, kimya sektörlerinde de benzer gelişimler yaşanarak, yönetimsel anlamda karmaşık iş ve süreçlerin ortaya çıkması hızlanmıştır (Mirze, 2016: 4041).

Burns ve Stalker (1961), örgütleri sahip oldukları özellikler doğrultusunda "mekanik" ve "organik" sistemler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yazarlara göre mekanik sistemler, hiyerarşik yapının ve otoritenin, bireyler arası dikey iletişimin var olduğu, kararları üst düzey yönetimin verdiği, fonksiyonel görevlerin ve her fonksiyonel görevlerin içine teknik yöntemlerin eklendiği sistemlerdir. Organik sistemler ise mekanik sistemlerden farklı olarak bir ağ düzeneği yapısına sahip olan, teknik ya da pazar değişim hızı yüksek olduğunda en uygun yapıyı bulabilen, örgütsel problemler için katılımcıların çözüm önerilerine başvurulan ve hiyerarşik düzen yerine karşılıklı danışmaya dayalı bir mekanizmanın olduğu sistemlerdir. Burns ve Stalker'in örgütleri kısıtlı şekilde sınıflandırmaları yeterli görülmediğinde farklı örgüt sınıflandırmalarına bakılmalıdır. Bu soruna bir çözüm önerisi olarak Miles ve Snow'un tipolojilerini irdelemekte fayda vardır. Miles ve Snow'a göre 4 farklı stratejiyi benimseyen örgüt tipi bulunmaktadır. Arayıcılar (prospectors), hızlı ve tahmin edilemeyen değişimlerin olduğu çevrede bulunurlar. Çevreye tarama sayesinde adapte olurlar. Bundan dolayı kendilerine has olan esnek ve rutin olmayan teknikleri vardır. Düşük seviyede uzmanlaşma, yüksek seviyede adem-i merkeziyetçilik, çoklu teknolojiler bu türden yapılara özgündür. Savunmacılar (defenders) daha çok kararlı çevrelerde bulunurlar. Daha az tarama ve daha uzun vadede tahminleme yaparlar. Arayıcılardan (prospectors) daha mekanik, merkeziyetçi, koordinasyon ve basit teknolojili yapılara sahiptirler. Etkinlik bu türden yapılar için anahtar kavramdır. Analizciler (analyzers) hem arayıcıların hem de savunmacıların sahip oldukları özellikleri alabilmektedirler. Etkinlik bu tür yapılarda önceliğe sahiptir, ancak yeni ürün ve pazarların genişliği ile ilgilenirler ve bunları sürekli arama ihtiyacı hissederler. Tepki vericiler (reactors) ise bu üç tipte sahip olduğu özellikleri taşımayan örgüt tipleridir. Çok fazla arzulanan bir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

örgüt tipi olmasa da çevre belirsizliği yüzünden farklı stratejiler izlenmek istendiğinde bu türden örgüt tipleri tercih edilebilir.

Örgüt yapılarının belirlenmesinde Mintzberg'in öne sürdüğü örgütsel yapılar da önemlidir. Mintzberg örgüt yapılarını beş farklı grupta incelemiş fakat daha sonra bu yapıların zaman içerisinde geliştiğini gözlemlediği için farklı örgütsel yapıları da öne sürmüştür. Mintzberg'e göre "basit yapılar" (simple structure) tekno yapının çok küçük ve az sayıda çalışanın olduğu, iş bölümlemesinin düşük, birimler arası farklılaşmanın olmadığı ve hiyerarşi seviyesinin az olduğu yapılardır. Bu tür yapılarda koordinasyon üst yönetim tarafından sağlanmaktadır. "Makine Bürokrasi" (Machine Bureaucracy) türden yapılarda uzmanlaşma üst seviyelerde, görevler rutin ve biçimsel bir şekilde bulunmaktadır. İşletici ve yönetici seviyeler çok fazla büyük ölçekli alt birimler bulunmaktadır. Bu örgütlerin bulunduğu çevre basit ve kararlı bir yapıya sahiptir. Bu yüzden standartlaşma seviyeleri yüksektir. Profesyonel Bürokrasi (Professional Bureaucracy) daha çok, becerilerin standartlaştırılmasındaki koordinasyona bağlı kalmaktadır. Bu türden örgütlerde çalışan insanların eğitim seviyesi yüksektir. Birimler birbirinden bağımsız çalışabileceği gibi bir arada da bulunabilirler. Bireyler bu tip örgütler için oldukça önemlidir. Çok fazla esnek yapıya sahip olmamakla birlikte yönetimsel yeniliklere adaptasyon sürecinde zorlanabilmektedirler. Bölümlendirilmiş yapıda (divisionalized form) örgütteki birimler teknik ve yönetsel özellikleri bakımından birbirlerinden ayrılmışlardır. Her ayrılan birimin kendine özgü yapısı mevcuttur. Bu yüzden merkeziyetçilik seviyesi düşüktür. Diğer yönden uzmanlaşma seviyeleri birimden birime farklılık göstermektedir. Son olarak sınıflandırılan Adhokratik (Adhocracy) yapılara değinmek istendiğinde organikleşmenin yüksek olduğu göze ilk çarpan özelliktir. Merkeziyetçilik ve standardizasyon seviyesi oldukça düşüktür. Bu türden örgüt yapıları yenilikçilik üzerine yoğunlaşırlar. Örgüt içi bulunan uzmanlık seviyesine oldukça önem verilir ve örgüt içi çalışanlar sürekli eğitimden geçirilirler. Bu türden örgütler dinamik ve karmaşık çevrelerde bulunurlar. Mintzberg'in öne sürdüğü bu beş yapının dışında örgütün kendine özgü özelliklerinden dolayı da farklı yapılarda bulunabilirler. Örneğin örgütler kendi ideolojik özelliklerinin baskın olduğu durumlarda "göreve yönelik" ya da "görevsel" (missionary) bir yapıda olabilir. Bu tür yapıda koordinasyon ve merkeziyetçilik üst seviyededir çünkü bu türden örgütler çok özel bir amaca hizmet ederler. Örgüt içinde bulunanların teknik becerileri olduğu kadar kişisel deneyimleri de ön plana çıkmaktadır. Son olarak, "politik örgütler" de (political organization) baskın bir bölümün, koordinasyon mekanizmasının, merkeziyetçiliğin olmadığı Mintzberg tarafından öne sürülmüştür (Doty, Glick, Huber, 1993; Miller, 1983).

2.3. İnsan Kaynakları Yönetimi Ve İnsan Kaynakları Rolleri

İnsan Kaynakları Yönetimi özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren hızla tüm dünyada etkisini göstermiş ve birçok araştırmaya konu olmuş bir kavramdır. Özellikle teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeye bağlı olarak artan rekabet nedeniyle işletme yönetiminde ortaya çıkan verimlilik

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ihtiyacı ve maliyet sorunu ile yönetimde yaşanan postmodern yaklaşımlar, insan faktörünün farklı şekilde ele alınması ihtiyacını doğurmuştur. Çünkü klasik personel uygulamaları, çalışanların ve günümüz beklentilerini karşılayamamıştır. Önceleri sadece bordrolama ve sendikal ilişkiler ile ilgilenen personel yönetimi değişmek zorunda kalmış, yukarıda belirtilen ihtiyaçları karşılayabilecek kavram olarak yeniden dizayn edilmiş ve insan kaynakları yönetimi halini almıştır. İnsan kaynakları yönetimi halini alan bu yeni kavram genel olarak çalışan ihtiyaçlarının belirlenmesi, tedarik için gerekli hazırlıkların yapılması, uygun adayların seçilmesi, motivasyon, performans değerlemesi, eğitim ve gelişimin sağlanması, bireyler ve gruplar arasındaki ilişkilerin ve iletişimin sağlanması, "biz" duygusunun gelişmesi gibi birçok uygulamayı kapsamaktadır (Fındıkçı, 2009: 12).

İK rolleri ile ilgili dünya literatürü incelendiğinde, İK rollerinin en fazla kabul gören çerçevesinin ve belki de en iyi bilinenlerinin Ulrich tarafından önerildiği fark edilecektir. İK rolleri ile ilgili en iyi sistematik çerçeve olması nedeniyle dünya literatüründe kapsamlı olarak ele alınmış olan Ulrich'in İK rollerinin, bu çalışmanın da araştırma bölümünde kullanılması tercih edilmiştir. Ulrich, İnsan Kaynakları Şampiyonları isimli eserinde, İK'nın örgüt stratejileri ile İK stratejilerini uyumlaştırarak İK stratejilerinin uygulanması, örgütlerde idari etkililiğin sağlanması, çalışan katkısı ve değişim kapasitesinin arttırılması olmak üzere dört temel rolüne odaklanmıştır. Ulrich'e göre İK profesyonellerinin insan kaynakları uygulamalarının tasarımını yaparken, bu tasarımların örgüte değer katacak ve sonuç odaklı olacak bir biçimde olmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Ulrich'e göre, İK uygulamalarının iç ve dış müşteri ihtiyaçlarına uyumlu bir biçimde olması halinde ise işletmeler daha başarılı olacaktır. Ayrıca Ulrich, insan kaynakları departmanının İK uygulamalarının örgütte istenen ölçüde uygulanıp uygulanmadığının sıkı bir biçimde takip edilmesi anlamına gelen "politika polisliğini" veya "uygulama bekçiliğini" bırakıp, bu uygulamaların örgüte değer katıp katmadığını belirleyen bir iş ortağı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ulrich İK'nın iş ortaklığının gerçeğe dönüştürülmesi için önerdiği kavramsal modelde, İK'nın idari görevlerinden stratejik görevlerine uzanan dört rol belirlemiştir. İki eksenli olarak oluşturulan bu modelin bir ekseninde stratejik ve geleceğe dönük odak noktasından, operasyonel ve günlük odak noktasına kadar olan işlemler, diğer ekseninde ise İK süreçlerinden insan yönetimi odak noktasına kadar olan işlemler bulunmaktadır. İki eksende özetlendiği gibi temel olarak dört insan kaynakları rolünü ortaya çıkarmaktadır:

1. Stratejik insan kaynaklarının yönetimi
2. İşletmenin yapılanmasının yönetimi
3. Çalışan katkısının yönetimi
4. Dönüşüm ve değişimin yönetimi

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULARI

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu çalışmanın amacı farklı örgüt yapılarının insan kaynakları rolleri üzerindeki etkilerini incelemektir. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Çalışma 1'den 5'e likert tipi psikometrik tutum ölçeği ile Endüstri 4.0 teknolojileri kullanan ve Endüstri 4.0'a geçiş adımlarını gerçekleştirmeye başlamış 2 üretim firmasında 70 çalışan üzerinde uygulandı.

Araştırmanın amacına ve kapsamına yönelik olarak; firma çalışanlarının, örgüt yapısı ve insan kaynakları rollerine ilişkin düşünceleri, anket sorularına verdikleri cevaplar üzerinden toplanması ve istatistiki olarak genel ortalama sonuçlarının hesaplanması planlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Endüstri 4.0 üzerinden insan kaynaklarının; stratejik ortak, idari uzman, değişim ajanı ve çalışan şampiyonu rollerine ve örgüt yapılarını belirleyen mekanik ve organik yapılara etkileri incelenmektedir. Değişkenlerin içsel tutarlılıklarını ölçmek için faktör analizine tabii tutulmuş. Tablo 1'de tüm değişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma, Cronbach alfa (α) ve korelasyon analizine yer verilmiştir.

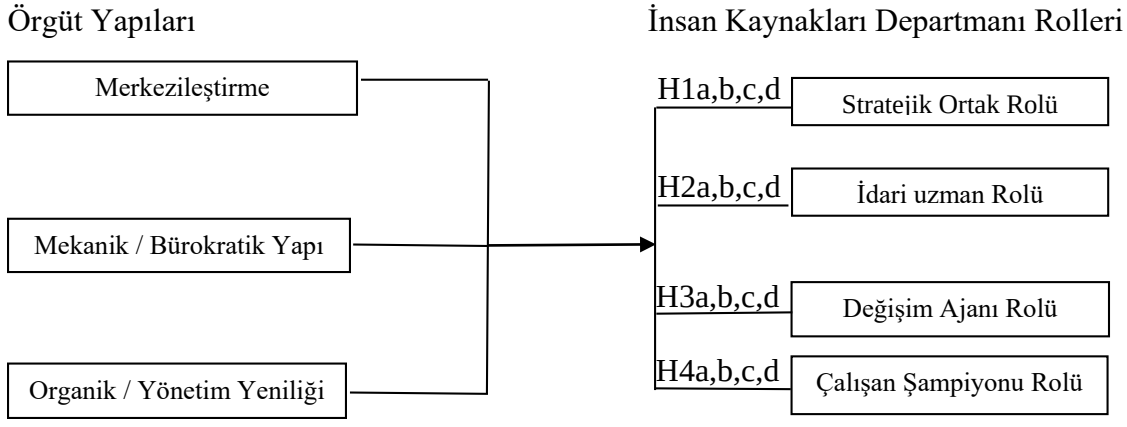
Değişkenler arasındaki korelasyon sonuçlarına bakıldığında; örgüt yapı tarzlarından; organik / yönetim yeniliği yapısının, insan kaynakları rollerinden; stratejik ortaklık rolü ile ($p<0.01$) seviyesinde pozitif ilişki vardır.

Örgüt yapı tarzlarından; mekanik / bürokratik yapıları ile insan kaynakları rolleri arasında bir ilişki saptanmamıştır.

Örgüt yapı tarzlarından; merkezi yapılar ile insan kaynakları rollerinden; çalışan şampiyonu rolü ve değişim ajanı rolü arasında ($p<0.05$) seviyesinde negatif ilişki vardır.

Bunların yanı sıra Tablo 1'de görüleceği üzere değişkenlerin güvenilirlik ve iç tutarlılığını test eden Cronbach α değerleri literatürde kabul edilen .70'in üzerinde olduğu görülmektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Şekil 1 : Araştırma Modeli

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.2. Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyonlar

		0rt.	S.S.	α	1	2	3	4	5	6	7
1	Merkezileştirme	2,32	,89	0.79	1						
2	Mekanik / Bürokratik Yapı	3,20	,79	0.76	,190	1					
3	Organik / Yönetim Yeniliği	3,41	,81	0.81	-,209	-,364	1				
4	Stratejik Ortak Rolü	3,22	,82	0.88	-,006	-,161	,721**	1			
5	İdari uzman Rolü	3,59	,71	0.84	-,156	-,079	,616**	,665**	1		
6	Değişim Ajanı Rolü	3,67	,69	0.85	-,284*	-,215	,552**	,490**	,677**	1	
7	Çalışan Şampiyonu Rolü	3,58	,93	0.91	-,280*	-,242	,594**	,612**	,702**	,736**	1

*Korelasyon, 0.05 düzeyinde anlamlıdır. **Korelasyon, 0.01 düzeyinde anlamlıdır.
Ort.= Ortalama **S.S.=** Standart Sapma **α=** Alfa

Tablo 2. Regresyon Analizi Sonuçları

	Model 1 Stratejik Ortak Rolü		**Model 2** İdari uzman Rolü		**Model 3** Değişim Ajanı Rolü		**Model 4** Çalışan Şampiyonu Rolü	
Bağımsız Değişkenler	β	t	β	t	β	t	β	t
Merkezileştirme	,140	1,592	-,049	-,486	-,177	-1,658	-,162	-1,567
Mekanik / Bürokratik Yapı	,099	1,068	,174	1,640	,008	,068	-,008	-,077
Organik / Yönetim Yeniliği	,786	8,492**	,669	6,286**	,518	4,601**	,557	5,122**
F	25.258**		14.104**		10.388**		12.579**	
R^2	0.550		0.406		0.332		0.378	
Düzeltilmiş R^2	0.528		0.377		0.302		0.348	

**Katsayı 0.01 düzeyinde anlamlı * Katsayı 0.05 düzeyinde anlamlı

Örgütsel yapı tarzlarından; organik / yönetim yeniliğinin, insan kaynakları rollerinden; stratejik ortak rolü olan model1 istatistik olarak anlamlı bulunmuştur. (F=25.258 ; p<0.01). Regresyon analizi sonucunda yönetim yeniliği yapısı stratejik ortaklık rolünü pozitif etkilemiştir (β=.786; p<0.01).

Örgütsel yapı tarzlarından; organik / yönetim yeniliğinin, insan kaynakları rollerinden; idari uzman rolü olan model2 istatistik olarak anlamlı bulunmuştur. (F=14.104 ; p<0.01). Regresyon analizi sonucunda yönetim yeniliği yapısı idari uzman rolünü pozitif etkilemiştir (β=.669; p<0.01).

Örgütsel yapı tarzlarından; organik / yönetim yeniliğinin, insan kaynakları rollerinden; değişim ajanı rolü olan model3 istatistik olarak anlamlı bulunmuştur. (F=10.388 ; p<0.01). Regresyon analizi sonucunda yönetim yeniliği yapısı yönetim yeniliği rolünü pozitif etkilemiştir (β=.518; p<0.01).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Örgütsel yapı tarzlarından; organik / yönetim yeniliğinin, insan kaynakları rollerinden; çalışan şampiyonu rolü olan model4 istatistik olarak anlamlı bulunmuştur. ($F=14.104$; $p<0.01$). Regresyon analizi sonucunda yönetim yeniliği yapısı çalışan şampiyonu rolünü pozitif etkilemiştir ($\beta=.669$; $p<0.01$).

Örgütsel yapı tarzlarından, merkezileştirme ve mekanik örgüt yapılarının insan kaynakları ile ilişkisi tespit edilmemiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişten bu yana devam eden ve günümüzde etkilerini çok yakından hissettiğimiz Endüstriyel Devrimler, git gide değişen koşulların etkisiyle her alanda etkili olmaya devam etmektedirler. Özellikle günümüz koşullarında Endüstri 4.0 olarak hayatımızda yer alan kavram, mevcut koşullarda değişime ve yeniliklere yol açmıştır. Günümüzde bu kadar fark yaratmış bir kavram olması nedeniyle Endüstri 4.0'ın bu çalışmada yer alması fikri oluşmuştur. Endüstri 4.0 çok geniş bir kavram olduğundan İnsan Kaynakları ve Organizasyon Yapısı alanındaki etkileri bu çalışmada ele alınmıştır.

Bu anket çalışması sonucunda, örgüt yapı tarzlarının merkezi, mekanik veya organik olması insan kaynaklarını etkilemektedir. Organik örgüt yapısının insan kaynakları rolleri üzerinde pozitif yönde, merkezi ve mekanik örgüt yapılarının ise negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Yönetsel açıdan, insan kaynakları rollerinin ağırlık kazanacağı göz önüne alındığında Endüstri 4.0 yaklaşımını dikkate alan firmalar için organik / yönetim yeniliği yapılarına geçişin kaçınılmaz olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKLAR

Kagermann, H., Helbig, J., Hellinger, A., & Wahlster, W. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: Securing the future of German manufacturing industry; final report of the Industrie 4.0 Working Group. Forschungsunion.

Sung, T.K. (2017). Technological Forecasting & Social Change.

Nunes, M. L., Pereira, A.C. and Alves, A.C. (2017). Smart products development approaches for Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 13, pp. 1215–1222.

Bortoloni, M., Bottarelli, M., & Su, Y. (2017). A study on the effect of ground surface boundary conditions in modelling shallow ground heat exchangers. *Applied Thermal Engineering*, *111*, 1371-1377.

Yazıcı, E. ve Düzkaya, H. (2016). Endüstri devriminde dördüncü dalga ve eğitim: Türkiye dördüncü dalga endüstri devrimine hazır mı? *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama [Journal of Education and Humanities: Theory and Practice]*, 7 (13), ss. 49-88.

Wagner, T., Herrmann, C. and Thiede S. (2017). Industry 4.0 impacts on lean production systems. *Procedia CIRP*, 63, pp. 125 – 131.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sayılgan, E. ve İşler, Y. (2017). Medikal Endüstri 4.0 ile Tıbbi Cihaz Sektörü. Medical Technologies National Congress (TIPTEKNO).

Mirze, S. K. (2016). İşletmelerde Organizasyon tasarımı ve Yapılandırma. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Burns, T. & Stalker, G. M. (1961), The Management of Innovation, Tavistock, London.

Doty, D. H., Glick, W. H., & Huber, G. P. (1993). Fit, equifinality, and organizational effectiveness: A test of two configurational theories. *Academy of Management journal*, *36*(6), 1196-1250.

Miller, Dany (1983), " The correlates of entrepreneurship in three types of firms", Management Science, 29/7, 770-791

Fındıkçı, İ. (2009). İnsan Kaynakları Yönetimi, 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul.

Özaktürk, B. (2019). Örgüt Kültürü ve Örgüt Yapısı İlişkisi: Türkiye'deki Uluslararası İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Kalay, F., & Lynn, G. S. (2016). The impact of organizational structure on management innovation: an empirical research in Turkey. Journal of Business Economics and Finance, 5(1), 125-37.

Tuysuz, M. (2019). İnsan Kaynakları Departmanı Rollerinin Yöneticilerin İnsan Kaynakları Yönetimine İlişkin Algısına Etkisi ve Bu Süreçte Örgüt Yapısının Düzenleyici Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Şenses, T. (2019) Bilişim Teknolojilerinin Demir Çelik Üretimi Yapan İşletmeler Üzerindeki Yansımaları: İnsan Kaynakları Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Stentoft, J., Jensen, K. W., Philipsen, K., & Haug, A. (2019, January). Drivers and Barriers for Industry 4.0 Readiness and Practice: A SME Perspective with Empirical Evidence. In Proceedings of the 52nd Hawaii International Conference on System Sciences

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TARİHSEL MİRASTAN KÜLTÜREL METAYA: MUDURNU HALK KÜLTÜRÜNÜN VE AHİLİĞİN TURİZME KAZANDIRILMASINDAKİ RİSKLER

FROM HISTORICAL HERITAGE TO CULTURAL METHOD: THE RISKS IN GETTING MUDURNU FOLK CULTURE AND HANDMADE TO TOURISM

Doç. Dr. Özgür SARI

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

ÖZET

Turizm, Türkiye ekonomisi için büyük öneme sahip sektörlerden biridir. Bu sebeple ülke coğrafyasının hemen hemen her tarafı en az bir turizm çeşidine ev sahipliği yapmaktadır. Turizm alanında yaşanan küresel gelişmeler, turist profilinde ve turizme yönelik taleplerdeki değişimler, yeni yeni turizm dallarının yükselmesine yol açmıştır. Kum-deniz-güneş üçgenine ve yaz aylarına dayanan turizm sektörü artık, kültür, dağ, köy, gastronomi, alternatif, yayla, ekstrem sporlar, sağlık, kongre gibi farklı turizm kollarına ve yılın tüm aylarına yayılmıştır. Tam da bu nokta da Mudurnu'nun cittaslow-yavaş şehir ilan edilmesi ve UNESCO miras listesine alınması süreçleri ilçenin turizme kazandırılmasına yol açmış ve isminin duyulmasını sağlamıştır. Turizmin gelişmeye başlaması ve turizmin Mudurnu'da halk kültürüne ve Ahiliğe dayanması, ister istemez kültürel öğelerin metalaşmasına ve turistlere bir ürün olarak sunulmasına yol açmaktadır. Bu çalışma metalaşma sürecindeki olası riskleri ve önlemleri ele almaktadır. Olası risklere karşın turizm sektörüne sunulan değerin özüne sadık kalınması önemlidir. Bu bağlamda da sürdürülebilirlik ilkeleri kritik bir rol oynamaktadır. Yalnızca çevresel değil aynı zamanda sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik yörenin turizm sektörüne kazandırılmasında temel rol oynamalıdır. Ayrıca elde edilen gelirin yöreye katkı sağlaması açısından da yerel halkın katılımı zorunludur. Bu bağlamda da karar alma mekanizmalarından politika belirlenmesine kadar, katılımcılığın sağlanması gerekmektedir. Bilhassa başta köylüler ve kadınlar olmak üzere dezavantajlı görülen grupların desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle turizmin artıları tüm paydaşlara, halk tabanına ve yöreye yayılacaktır. Kültürel değerlerin ise sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde içeriğinin ve özgünlüğünün korunması sağlanmış olacaktır. Soyut ve somut, kültürel ve doğal tüm mirasın turizm endüstrisine kazandırılması aşamasında, aynı zamanda korunarak gelecek kuşaklara aktarılması, sadece turizm sektörünün aktörleri açısından değil, aynı zamanda toplumun tüm paydaşları açısından en önemli sorumluluktur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Anahtar Kelimeler: Turizmde Metalaşma, Turizmde Yan Etkiler, Sürdürülebilirlik.

Abstract: Tourism is one of the sectors that have great importance for Turkey's economy. For this reason, almost every side of the country's geography hosts at least one type of tourism. Global developments in tourism, changes in tourist profile and tourism demand have led to new branches of tourism. The tourism sector, which dates back to the sand-sea-sun triangle and the summer months, has now spread to different branches of tourism such as culture, mountain, village, gastronomy, alternative, plateau, extreme sports, health, congress and all the months of the year. Precisely at this point, Mudurnu's being declared a cittaslow-slow city and being included on the UNESCO heritage list led to the recognition of the name of the district. The development of tourism and the relevance of tourism to the folk culture and the Ahilik in Mudurnu, inevitably lead to the commodification of cultural elements and to be presented to tourists as a product. This study discusses the possible risks and measures in the commodification process. This study addresses possible risks and measures in the commodification process. It is important to remain true to the essence of the value offered to the tourism sector despite possible risks. In this context, sustainability principles play a critical role. Not only environmental, but also social and cultural sustainability should play a key role in bringing the region into the tourism sector. In addition, the participation of local people is mandatory in terms of contributing income to the region. In this context, participation should be ensured from decision-making mechanisms to policy determination. Disadvantaged groups, especially villagers and women, need to be supported.

Keywords: Commodity in Tourism, TBD, Side Effects of Tourism, Sustainability.

GİRİŞ

Mudurnu, coğrafyası ve tarihi zenginliği nedeniyle, tarihi İpek Yolu'nun geçiş güzergahında yer alan ve pek çok medeniyete ev sahipliği yapan bir yerleşim yeridir. Bu konumu ve tarihi zenginliği sebebiyle kültürel mirası oldukça önemli bir ilçedir. Yavaş şehir ilan edilmesi ile Mudurnu, Ankara ve İstanbul gibi metropol şehirlerin modern ve hızlı yaşamından bunalan insanların uğrak yeri haline gelmiş ve nostaljik konakları, temiz doğası ile kaçış noktası olmuştur. Fakat ilçenin kimliğini kazanmasındaki en önemli etmen ise halk kültürünün ve bilhassa da Ahiliğin yeniden canlandırılması olmuştur. Bu vesile ile canlanan kültürel turizm Mudurnu için önemli fırsatlar sunmaktadır.

ARTISI VE EKSİSİ İLE TURİZM

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Turizmin ekonomik boyutları olması bir gerçekliktir. Turizmin bu boyutuna göre, turist açısından seyahat alanında herhangi bir gelir aktivitesi olmaması anlamına gelmektedir (Eralp, 1983: 35-36). Ancak tedarikçi tarafında ise, bu bir sektör ve ekonomik aktivite olup ziyaretçilerin tüketim ve seyahat faaliyetlerinden tek bir yerde gerçekleşmektedir (Can ve Güner, 2000: 21). Turizm faaliyetinin ekonomik boyutu ve turizmin ekonomik etkileri çoğunlukla çalışılmıştır. Turizm kabaca ziyaretçilerin parasını yerel yerlere aktaran finansal bir faaliyettir. Ziyaretçiler ayrıca tatil yerlerinde para alışverişi yaparlar ve bu nedenle turizm, parasal ve finansal bir faaliyettir (Erdoğan, 1995: 12-13). Turizmin maddi para aktarma yanına ek olarak, gelir, istihdam, fiyatlar, fayda dağıtımları, mülkiyet ve kontrol, kalkınma ve devlet gelirleri gibi tatil yerindeki sosyo-ekonomik alanda bir bütün olarak bazı etkileri de vardır. (Apostolopoulos, 1996: 2). Özellikle ekonomistler tarafından turizm arz, talep, ödemeler dengesi, döviz, istihdam, harcamalar, gelişme, fiyatlar ve enflasyon, çarpanlar ve diğer bazı ekonomik faktörler açısından incelenmektedir. Bugün turizm, ulusal ve dünya ekonomilerinde önemli bir ekonomik sektörü temsil etmektedir.

Turizmin ekonomik boyutundaki en önemli nokta ise turizm ve ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıdır. Turizm, 1960'lardan beri gelişmekte olan ülkeler tarafından ekonomik büyümeye yardımcı olacak alternatif bir politika olarak gerçekleştirilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, gelişmiş ülkelerin gelirlerindeki artışa bağlı olarak uluslararası seyahat talebinde bir artış olmuştur. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ekonomik kalkınmalarına yardım etmek için döviz kazançlarına ihtiyaçları vardır. Gelişmekte olan ülke ekonomisinin gelişmesi için bir araç olarak turizm sektörüne yaklaşmak en önemli yoldur. Gelişmiş ülkelerdeki artan refahtan dolayı para akışı turizm sayesinde gelişmekte olan ülkelere aktarılmaktadır. Turizm gelişmekte olan ülkelerde ulaşım, eğlence, alış veriş yeme-içme, inşaat gibi pek çok alt sektörü de içermektedir. Diğer sektörleri de etkileyen ve çarpan etkisi fazla olan bir sektördür (Mill ve Morrison, 1985: 222-23). Kısacası, turizmin gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde olumlu ekonomik etkileri vardır. Bu nedenle turizm gelişmekte olan ülkeler için bir gelişim aracı olarak görülmüştür. Turizm iş yaratmakta, döviz temin etmekte, gelişmekte olan ekonomilere yatırım getirisi getirmekte, teknolojiyi getirmekte ve yaşam standartlarını iyileştirmektedir (Kim, 2002: 28). Ayrıca Inskeep (1991: 368) turizmin ülke ekonomisi için doğrudan faydalarını şu şekilde sıralamaktadır: Ulusal ve bölgesel ekonomik kalkınmaya, döviz girdisi ve gelir artışı sağlamak, yerel halkın refahının artmasını sağlamak, genç nüfusa istihdam sağlamak, turizm bölgesindeki altyapı hizmetlerinin ve tesis yapılarının iyileşmesini sağlamak, doğrudan yatırım çekmek ve vergilendirme yolu ile devlet gelirlerindeki artış yaratmak bunlardan bir kaçıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ayrıca turizmin dolaylı olumlu etkileri de bulunmaktadır: Turizm, turizmde kullanılan mal ve hizmetlerin tedariki aracılığıyla tarım, balıkçılık, inşaat, belirli üretim türleri ve el sanatları gibi diğer ekonomik sektörlerin gelişmesine ve genişletilmesine yardımcı olabilir. Ulaştırma ve diğer altyapı tesislerindeki iyileştirmeler, aynı zamanda ulusal, bölgesel ve yerel toplum ihtiyaçlarına da hizmet etmektedir. Turizm, yeni teknolojilerin ve yönetsel becerilerin diğer sektörlere aktarılmasında avantajlı olabilir. Turizm, geleneksel toplumlarda kadınların ekonomik özgürleşmesine yardımcı olabilecek kadınların büyük bir kısmını istihdam edebilir (Inskeep, 1991:370).

Turizm bazı olumsuz ekonomik etkilere sahip olabilir. Birincisi, turizm yatırımlarının, yatırım karşılığında uzun vadeli ekonomik kar sağlayan gerçek yatırımlar olmadığıdır. İkinci olarak, bazı alanlarda, yabancılar veya birkaç yerel elit tarafından yönetilen ve sahip olunan tesislerin fazla olmasıdır. Bu da yerel halk için daha az yarar sağlar (Inskeep, 1991: 374). Üçüncü olarak, turizm işletmeleri genellikle düşük ücretli ve mevsimlik işler içermektedir. Bu durumda, sezonluk dönemlerde işsizlik oranı keskin bir şekilde artmaktadır. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu vasıflı iş gücü açısından, turizm işletmeleri, yerel olanı kullanmak yerine emeği ithal edebilir. Son olarak, mal ve hizmetler için artan turizm talebi yerel fiyatları artırabilir ve yüksek enflasyon yaratabilir (Kreag, 2001: 7).

Turizm, biri yerel, diğeri ziyaretçi ve yabancı grup olarak iki farklı insan grubu arasında gerçekleştiği için, turizm birçok insan tarafından sosyal bir etkinlik olarak kabul edilmektedir. Sosyal bir etkinlik olarak turizm, farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplumlar arasındaki ilişkileri kurar. Farklı kültürler, gelenekler ve görgü kuralları arasında etkileşim kurar. Sonuç olarak, turizm sosyal yapıdaki, davranış kalıplarındaki ve yaşam biçimlerindeki bazı değişikliklere yol açabilir (Gürkan, 1996: 22).

Turizm sosyolojisinin önemli ismi Eric Cohen, bazı sosyolojik perspektiflerden turizm tanımı yapar: Birincisi, turizm ticarileştirmek boyutunu içerir ve sonunda geleneksel konuk-ev sahibi ilişkilerini kurumsallaştırır ve ticarileştirir. İkincisi, modern kitle turizmi, daha önceki bir çağın aristokratik yolculuğunun demokratikleşmesidir. Diğer bir deyişle, erken dönemin aristokratik tipte bir yolculuk, günümüzde tarihsel olarak modern ve kitle türüne dönüşmüştür. Üçüncü olarak, turizm, yükümlülüklerden muaf bir tür modern boş zaman aktivitesidir. Dördüncüsü, turizm geleneksel toplumlarda hac yolculukları modern çeşididir. Beşincisi, turizm temel kültürel temaların bir ifadesidir. Ayrıca turizm, turist ve ev sahibi arasındaki kültürel bir süreçtir. Ayrıca turizm, turizm sektörü için etnik sanatlar üretimi ve turistler için etnik kimliklerin ticarileştirilmesi açısından turist ve ev sahibi arasında etnik bir ilişkidir. Son olarak, turizm bir neokolonyalizm biçimidir; şu anlama gelmektedir: Turizm turist gönderen metropol,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gelişmiş, çekirdek ülkeler ile turist çeken çevre ülkeler arasında yeni tip bağımlılık yaratmaktadır (1996: 52-53).

Turizmin toplumsal boyutlar aracılığıyla ele alınması ve kavramsal olarak tanımlanması dışında, turizmin bazı sosyolojik etkileri de vardır. Sosyolojik etkilerin önemli bir kaynağı turist ve ev sahibi arasındaki ilişki ve etkileşimdir. Turistler, varışta kaldıkları süre boyunca yerel sakinlerle etkileşime girer. Bu etkileşim turistin hizmeti satın almasıyla ortaya çıkar, tanışabilirler, birbirlerini görebilirler, aynı yerde ve aynı zamanda etkileşime girebilirler, bazı fikirleri, bilgileri paylaşabilirler. Her halükarda turistin ve ev sahibinin yüz yüze gelmesi durumunda, geleneksel misafirperverlik ticarileşmiş gelir ve mekansal ve zamansal kısıtlamalarla da sınırlı geçici, eşitsiz ve dengesiz bir ilişki yaşarlar.

Turizmin sosyal etkileri de olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılabilir. Turizmin, toplum yapısını değiştirmek gibi yerleşimlerin demografik özelliklerini değiştirmeye etkileri olabilir. Örneğin, turizm sektörde istihdam edilen kadın ve genç yetişkinlerin artan hareketliliğine yol açabilir. Ayrıca turizm, ev sahibi mekanın altyapısal gelişimi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Örneğin, turizmin gelişmesi nedeniyle hizmetlerin tedariği artabilir ve yerel halkın yaşam kalitesi artabilir (Cohen, 1996: 53). Bununla birlikte, olumlu olanların yanı sıra olumsuz sosyal etkiler de vardır. Birincisi, turizm sektöründeki istihdamın çoğu mevsimlik, vasıfsız ve düşük ücretlidir. Turizm sektöründe yaratılan işler yüksek kalite standartlar içermeyebilir. Dahası, turizm sektörü geleneksel iş modellerini değiştirebilir ve yerel halk için yeni iş modellerini benimsemek zor olabilir. Ayrıca, sektördeki kadın ve genç yetişkinlerin değişmesi onları ekonomik olarak bağımsız hale getirebilir; Bu nedenle, ekonomik kaynaklardaki aile içi yapıdaki bu değişim nedeniyle büyük bir gerginlik ortaya çıkabilir (Mill ve Morrison, 1985: 231-232). Sosyal hayatta hedefte değişiklik suç oranını artırabilir. Yasadışı faaliyetler, yaşam tarzında meydana gelen değişikliklerin bir sonucu olarak artma eğilimindedir. Turizm yatırımlarının eşitsiz dağılımı ve sektörün ekonomik faaliyetlerinin eşitsiz dağılımı, yoksulluğu ve daha zengin ve fakir arasındaki farkı artırabilir ve bu da suç oranını artırabilir (Inskeep, 1991: 372).

Turizmin kendisi kültürel bir olaydır. Diğer kültürler üzerindeki insanların ilgi alanları, bazı turizm faaliyetlerinin insani amaçlarıdır ve herhangi bir turizm etkinliğinde, turist ile yerel halk arasında kültürel bir etkileşim vardır. İş hayatının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve emeği yeniden üretebilmek için insanın boş zamana ihtiyacı vardır. Serbest zaman geçirmek bir çeşit turizm aktivitesidir; bu nedenle turizm bir boş zaman aktivitesi kültürü olarak tanımlanabilir (Güler, 1978: 19-20). Turizm faaliyetinin kültürel etkisi, sakinler ve turistler arasındaki değer ve mantık sistemleri, dini inançlar, gelenekler, yaşam biçimleri, gelenekler, davranış kalıpları, giyinme kodları, duyular,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tutumlar vb. ile ilgili önemli kültürel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu kültürel farklılıklar, sakinler ve turistler arasındaki iletişimde gerilimler ve yanlış anlaşılmalar yaratabilir. Dahası, turistlerin ev sahibi kültürde azalan ilgileri, turizm sektöründe bir meta olarak satmak için kültürel mirasın yeniden canlanmasını ve yenilenmesini gerektirebilir. Kültürel mirasın meta süreci olmak, tarihi mimarlık ve eserler gibi mirasın korunmasına yardımcı olabilir. Bazen geleneklerde ve inançlarda, yozlaşma ve erozyon yaratabilir. Turistin ilgisini çekmek için metalaştırılan kültürel değerin içeriğinin bozulması ve zamanla yok olması her zaman bir tehdittir.

Kısaca, turizm sektörü arkeolojik tarihi alanların korunması ve ilginç mimari tarzlar açısından olumlu bir etkiye sahiptir. Geleneksel sanatlar el sanatları, dans, müzik, tiyatro, törenler, törenler, elbise ve geleneksel yaşam tarzlarının bazı yönlerini koruma ve canlandırma turizm sayesinde gerçekleşmektedir. Müzeler, tiyatrolar ve diğer kültürel tesislerin inşası ve etkinliklerin sürdürülmesi ve özel kültür festivallerinin ve etkinliklerinin düzenlenmesi için maddi yardım sağlanması da turizm sayesinde gerçekleşebilmektedir (Inskeep, 1991: 367).

Turizm sektörünün olumsuz etkileri, turistler ve sakinler arasındaki anlaşmazlıklar ve anlaşmazlıklar nedeniyle kültürel farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir. Diğer olumsuz etkiler, bazı geleneklerin, inançların ve kültürel öğelerin ticarileşmesidir. Kültürel öğelerin aşırı ticarileştirilmesi, turist taleplerine göre bu kültürel değerlerin tabiatını ve özgünlüğünü yitirmesine yol açabilir (Inskeep, 1991: 368). Bazen kültürel anıtların bozulması ve kültürel eserlerin kaybolması, kontrolsüz kullanım veya turistlerin yanlış kullanımından kaynaklanabilir (Kreag, 2001: 10).

YAN ETKİLERDEN KAÇIŞIN ANAHTARI: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından ilk olarak 1987 yılında kullanılan sürdürülebilirlik kavramı, günümüzde çevresel boyuttan daha geniş anlamda kullanılır hale gelmiştir. Yalnızca doğal kaynakların gelecek kuşakların ihtiyaçlarını ve ekolojik dengeyi gözetecek şekilde kullanılması olarak kullanmak kısıtlayıcı olacaktır. Ayrıca sosyal ve kültürel yönden de sürdürülebilirlik, tarihi ve kültürel değerlerin içini boşaltmadan, orijinalliğini ve tabiatını bozmadan kullanarak gelecek kuşaklara aktarmaktır.

Mudurnu özelinde ise gerek mimari dokunun ve konakların, gerekse konakların içindeki her türlü eşyanın aslına uygun bir şekilde aktarılması önem taşımaktadır. Yöreye özgü yemeklerin tariflerinin modern hayatın malzemelerini katarak bozmadan sunulması da önem taşımaktadır. Bunun dışında Ahiliğin, esnaf dayanışmasının ve ritüellerinin de aslına uygun olarak sunulması gerekmektedir. Turistin beğenisi ve ticari kaygılar ön

 ISBN: 978-625-7029-53-7

planda tutularak yapılacak değişmelerin zamanla aslını yitirmesine yol açacağı unutulmamalıdır.

Turizmden elde edilen gelirin tüm halka yayılabilmesi açısından, gelirin tek elde toplanmasının önüne geçilmesi ve sektörün ilçe ile uyumlu bir şekilde bütünleşmesi için halkın katılımı önemlidir. Bu noktada tespit edilecek olan dezavantajlı grupları (kadınlar gibi) sektörde gerek işgücü gerekse müteşebbis olarak yer almaları sağlanmalıdır.

Turist ile yerel halkın etkileşimin daha sağlıklı olması ve yerel dokunun bozulmasının önüne geçilmesi açısından da belli aralıklarla sosyal etki analizlerinin ve saha çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Düzenli raporlar halinde mevcut durumun raporlanıp ilgili birimlere sunulması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

APOSTOLOPOULOS, Yiannakis, (1996), "Reinventing the Sociology of Tourism", **The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations**, ed. Apostolopoulos, Y., Leivadi, S. and Yiannakis, A. London: Routledge.

CAN, Halil ve GÜNER, Semih, (2000), **Turizm Hukuku**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

COHEN, Eric, (1996), "The Sociology of Tourism: Approaches, Issues and Findings", **The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations**. Ed. Apostolopoulos, Y., Leivadi, S., and Yiannakis, A. Londra: Routledge.

ERALP, Ziya, (1983), **Genel Turizm**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.

ERDOĞAN, Harun, (1995), **Ekonomik, Sosyal, Kültürel, Çevresel Yönleri İle Uluslararası Turizm**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

GÜLER, Şevki, (1978), **Turizm Sosyolojisi**, Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı TEGM Yayınları.

INSKEEP, Edward, (1991), **Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach**, New York: Van Nostrand Reinhold.

GÜRKAN, M.İlhan, (1996), **Turizm Hareketlerinin Bir Yerleşim Biriminde (Belek/Antalya) Sosyal Yapıdaki Değişimlere Etkileri**, Ankara: Turizm Bakanlığı.

KIM, Kyungmi, (2002), **The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Life of Residents in the Community**, Doktora tezi. Blacksburg, Virginia: The University of Virginia.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KREAG, Glenn, (2001), **The Impacts of Tourism**, ABD: Minnesota Sea Grant.

MILL, Robert Christie ve Morrison, Alistair, (1985), **The Tourism System: An Introductory Text**, New Jersey: Prentice-Hall.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TARIMSAL BİR ÜRÜN OLAN FINDIĞIN EKONOMİK ROLÜ VE TÜRKİYE'NİN FINDIK DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Mustafa Malkoç YAŞAR

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Kayıngil ailesine ait bir ağaç türünün sert bir dış kabuk içindeki meyvesi olarak tanımlanabilecek fındık ekonomik açıdan oldukça önemli bir değere sahiptir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde fındık üretilmekte ancak ekonomik açıdan önem arz eden cinsler Türkiye sınırları içinde resmi olarak 16 il ve 123 ilçede üretilmektedir. Fındık üretiminde Türkiye dünyada çok önemli bir yere sahiptir. Hatta dünya üzerinde fındık üreten ülkeler arasında miktar bakımından Türkiye 1970'li yıllardan itibaren birinci sırada bulunmakta ve bu alandaki liderliği halen sürmektedir. Türkiye'de üretilen fındık hem diğer ülkelere ihraç edilmekte, hem de iç piyasada tüketilmektedir. Ancak fındığın ihracat miktarı, iç piyasada tüketilen miktarın yaklaşık olarak dört katına tekabül etmektedir. Fındık çiğ ya da kurutulmuş olarak kendi başına tüketilebileceği gibi özellikle çikolata ve şekerleme gibi gıda sanayi ürünlerinde hammadde ve ara mamul olarak da kullanılabilmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda yapılan araştırmalar fındığın kimya sektöründe çeşitli alanlarda kullanım imkanı olduğunu göstermektedir. Bu açıdan ele alındığında fındık, katma değer üretme potansiyeline açık bir tarımsal ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye'nin fındık dış ticareti incelenmiş ve dış ticaretin kapsamı araştırılmıştır. Bulgulara göre Türkiye'nin gerçekleştirdiği fındık ihracatının önemli bir bölümünün düşük katma değerlerli ürünlerden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun işlenmiş ve mamul haline getirilmiş dolayısıyla piyasa değeri ve katma değeri yüksek ürün yerine hammadde olarak kullanılacak ürün ihracatını ön plana çıkardığı gözlemlenmiş ve dolayısıyla fındık ihracatından elde edilen gelirin Türkiye açısından potansiyelin altında kaldığı saptanmıştır. Türkiye'nin fındık dış ticaretinde sahip olduğu potansiyeli değerlendirebilmesi için mevcut katma değer sorununa yönelik çözüm önerileri tartışılarak, katma değer sorununun çözümlendiği takdirde oluşacak yeni ekonomik iklimin farklı sektörler üzerinde etkileri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Fındık, İhracat

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GİRİŞ

Kayıngil ailesine ait bir ağaç türünün sert bir dış kabuk içindeki meyvesi olarak tanımlanabilecek fındık ekonomik açıdan oldukça önemli bir değere sahiptir. Genellikle Karadeniz'e kıyısı olan illerde kültür fındığı yetiştiriciliği yapılmakta ve hem iç talebi karşılamak hem de ihracat amacıyla yetiştirilmektedir(Göreci, 2004:7). Tarımsal bir ürün olan fındığın dünya üretimin çok önemli bir bölümü Türkiye'de yapılmaktadır.

Üretimde Türkiye'nin sahip olduğu yüksek pay bir ihracat avantajı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı fındığın ekonomik rolü ve fındık dış ticaretine yönelik değerlendirme yapmaktır.

2. TÜRKİYE VE DÜNYADA FINDIK ÜRETİMİ

Fındık üretiminde Türkiye dünyada çok önemli bir konuma sahiptir. Dünya üzerinde fındık üreten ülkeler arasında miktar bakımından Türkiye birinci sıradadır. Türkiye ve Dünyada fındık üretiminin yıllara göre değişimi ve Türkiye'nin dünya fındık üretiminden aldığı paylar, Tablo – 1'de gösterilmiştir.

Tablo – 1: Türkiye ve Dünyada Yıllara Göre Fındık Üretimi

Yıllar	Dünya Fındık Üretimi (ton)	Türkiye Fındık Üretimi (ton)	Dünya Fındık Üretiminde Türkiye'nin Payı (%)
1970	384.251	255.000	66
1980	421.136	250.000	59
1990	560.761	375.000	67
2000	675.814	470.000	70
2005	759.018	530.000	70
2010	854.592	600.000	70
2015	932.717	646.000	69
2016	743.455	420.000	56
2017	1.006.178	675.000	67

Kaynak: FAO

Tablo – 1 Türkiye ve dünyada yıllara göre fındık üretim miktarlarını göstermektedir. Yıllara göre değişim göstermekle birlikte dünya fındık üretiminin çok önemli bir bölümü Türkiye'de gerçekleştirilmektedir. Ortalama olarak dünyada üretilen fındığın %65'i Türkiye'de üretilmekte olup çeşitli koşullara göre bu oran değişmektedir.

Türkiye dışında diğer ülkelerde de fındık üretimi gerçekleştirilmektedir. Dünyada fındık üretimi yapan diğer ülkelerin üretim hacimleri ve üretim payları Tablo – 2'de gösterilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo – 2: Ülkelere Göre Fındık Üretimi

Ülkeler/Yıllar	2000 (ton)	2010 (ton)	2015 (ton)	2016 (ton)	2016 Dünya Fındık Üretiminde Payı (%)
Türkiye	470.000	600.000	646.000	420.000	56
İtalya	98.540	90.270	101.643	120.572	16
ABD	20.410	25.401	28.123	34.473	5
Azerbaycan	13.334	29.454	32.260	33.941	5
Gürcistan	14.220	28.800	35.300	29.500	4
Çin	9.000	19.500	24.872	26.071	3,5
İran	10.290	18.483	12.723	16.327	2
İspanya	25.188	15.086	11.423	15.306	2
Diğer Ülkeler	14.832	27.638	40.373	47.265	6,5

Kaynak: FAO

Tablo – 2 çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen fındık üretimini göstermektedir. Türkiye ve dünyada fındık veriminde yıllara göre çeşitli dalgalanmalar meydana gelmekte olup bu dalgalanmaların farklı sebepleri mevcuttur. Gerek Dünya gerekse Türkiye de üretim miktarında meydana gelen dalgalanmalarda gerekli kültürel bitki işlemlerin yeterince yapılmaması, don, kuraklık ve yıllık yağış rejimi gibi iklimsel olayların etkisi büyüktür (Yaşar & Orman, 2019:16).

3. TÜRKİYE'NİN FINDIK DIŞ TİCARETİ

Türkiye'de üretilen fındık yaklaşık olarak %80-85 oranında ihraç edilmekte olup, %15-20'si ise iç piyasada tüketilmektedir. TMO verilerine göre 2017 yılında Türkiye fındık ihracatının %59'u natürel iç fındık, %17'si işlenmiş fındık, %24'ü ise ileri işlenmiş fındıktır (ZMO, 2019). Bununla birlikte düşük miktarlarda da olsa fındık ithalatı da yapılmaktadır. Ancak ithalat miktarlarının gerek miktar gerekse işlem hacmi olarak oldukça düşük olmasından dolayı çalışmanın ilerleyen kısımlarında yalnızca fındık ihracatı analiz edilecektir.

Fındığın bir ihracat ürünü olarak kullanılması şüphesiz ki pozitif bir olgudur. Ancak ihraç edilen fındıkta ne gibi katma değer üretildiği ihracat gelirinin belirleyicisi olarak oldukça büyük bir önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin yıllara göre fındık ve fındık mamulleri ihracatı Tablo – 3'te verilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo – 3: Türkiye'nin Fındık ve Fındık Mamulleri İhracatı

Yıllar	Fındık İhracatı (1000 USD)*	Fındık ve Fındık Mamulleri İhracatı (1000 USD)**
2005	1.928.378	1.928.987
2006	1.467.017	1.470.398
2007	1.519.478	1.520.293
2008	1.407.871	1.416.010
2009	1.172.597	1.183.971
2010	1.544.484	1.547.318
2011	1.759.162	1.762.755
2012	1.802.462	1.805.461
2013	1.767.276	1.773.285
2014	2.314.253	2.320.965
2015	2.827.316	2.833.701
2016	1.981.334	1.983.789
2017	1.866.877	1.868.309
2018	1.635.235	1.636.941

Kaynak: *TİM, 2019 ve **KİB, 2019

Tablo – 3'te yer alan ihracat değerlerine bakıldığında fındığın hammadde olarak ihraç miktarı ve mamul olarak ihraç miktarı hesaplanabilmektedir. Bu hesaplama yapıldığında fındık mamulleri ihracatının oldukça düşük bir boyutta olduğu gözlemlenmektedir. Farklı bir ifadeyle dünya fındık üretiminin yaklaşık çok önemli bir bölümü gerçekleştiren Türkiye, fındık ihracatında dünyada önemli bir paya sahip olsa da fındık mamulleri ihracatı kapsamında başarılı bir konumda değildir.

Bitkisel ürünler ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık olarak % 12'sini oluşturmaktadır. Bu bitkisel ürünlerin içinde fındığın önemli bir payı bulunmaktadır. Fındık ve mamulleri ihracatı Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık olarak %1,5'ini oluşturmaktadır (TİM, 2019).Bu veriler ışığında fındık ihracatının Türkiye'nin bitkisel ürünler ihracatının %10'undan fazlasını oluşturduğu söylenebilir.

Önemli potansiyele sahip tarımsal bir ürün olan fındığın ihracatından elde edilen gelirlerin düşük miktarlarda kalmasının temel sebebi fındığın bir hammadde düzeyinde ihraç edilmesidir. Aslında işlendiği takdirde çok daha fazla katma değer barındırabilecek bir ürün olan fındığın 2019 yılı ocak ayı değerlerine göre hangi formlarda ve ne şekilde ihraç edildiği Tablo – 4'te gösterilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo – 4: 2019 Yılı Mal Grupları Bazında Fındık İhracatı (1000 USD)

ANA SINIF	ALT SINIF	2019 Ocak İhracat Değeri	Pay (%)
Fındık ve Fındık Mamulleri	İç Fındık	99.067	64,79%
	İşlenmiş Fındık	53.565	35,03%
	Kabuklu Fındık	265	0,17%
	Bitkisel Yağlar	1	0,00%
Genel Toplam		152.899	% 100

Kaynak: İİB, 2019

Tablo – 4'ten izlenebileceği gibi Türkiye'nin fındık ihracatının önemli bir bölümünü iç fındık oluşturmaktadır. Bu durum fındık ihracatında ihraç edilen mal grubunda katma değerin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Türkiye'den fındık ithal eden ülkeler ithal edilen fındığa bir katma değer ekledikten sonra yeniden ihraç etmekte veya iç piyasada tüketmektedir. Büyük çoğunluğu Türkiye'de üretilen fındığa üretildiği ülkede yeterli düzeyde katma değer eklenememesi negatif bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye fındık üretiminde dünyada birinci sıradadır. Üretilen fındığın önemli bölümü (%80-85) ihracatta değerlendirilmektedir. Ancak ihracat gelirleri kapsamında daha yüksek bir ihracat geliri mümkün gözükmekte olup bu durum çeşitli koşullara bağlıdır.

Fındık üretim hacmi dolayısıyla üzerinde uzmanlaşmaya gidilmeye yatkın bir tarımsal ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılacak yatırım fındıktan daha yüksek katma değere sahip ürünlerin oluşturulmasına olanak sağlayacak ve bu durum dolayısıyla daha yüksek bir ihracat gelirine sebep olacaktır.

Katma değer oluşturmak açısından fındık mamulleri ve yan ürünlerinin farklı sektörlerde değerlendirilme imkanları araştırılmaktadır. Son yıllarda öne çıkan biodizel yakıt türü kapsamında fındık yağının kullanılma imkanlarına ait literatürde bir çalışmaya rastlanmıştır.

Elçin ve Akdoğan (2007)'e göre fındık yağının esterleri dizel yakıtına benzer değerlere sahi Dizel yakıt ile karıştırılmış fındık yağı dizel motorlarında ancak kısa süreli kullanılabilmektedir. Zira bu yakıt türü ile çalışan motorda çeşitli güç kayıplarının

 ISBN: 978-625-7029-53-7

meydana geldiği gözlemlenmiştir(Elçin ve Akdoğan, 2007). Her ne kadar bu teknoloji halen geliştirilme aşamasında olsa da yakın gelecekte katma değer yaratacak önemli bir potansiyele sahiptir.

Yine katma değer potansiyeline sahip olan farklı sektörlerde fındık ve yan ürünleri kullanımına ilişkin yapılan araştırmalarda, çoğunlukla atık durumunda olan ve oldukça düşük bir ekonomik değeri olan fındık kabuğunun ekonomiye daha verimli bir şekilde kazandırılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Akbaş vd. (2013)'e göre fındık kabuklarında bulunan liflerden polimer kompozit malzeme üretmek mümkündür. Yine geliştirme aşamasında bulunan bu teknoloji yüksek katma değer açısından bir alternatif oluşturmaktadır. Bu sayede fındık kabuğunun farklı alanlarda kullanılarak üreticilere yeni bir gelir kaynağı oluşturulması hedeflenebilir.

Fındık çiğ olarak tüketilebileceği gibi genellikle çikolata ve şekerleme sanayisinde hammadde olarak kullanılan bir üründür. Bununla beraber son yıllardaki çalışmalar fındığın farklı sanayilerde de kullanım olanaklarının olduğunu doğrulamaktadır. Bu kapsamda yapılan araştırmalar devlet tarafından desteklenmeli ve çalışmalardan elde edilecek sonuçlara göre hammadde olarak fındığın kullanılabileceği alanlarda uzmanlaşma için faaliyetler yürütülmelidir. Bu şekilde fındıktan daha yüksek bir katma değer ve dolayısıyla daha yüksek gelir elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Akbaş, S., Tufan, M., Güleç, T., Taşçıoğlu, C., & Peker, H. (2013). Fındık kabuklarının polipropilen esaslı polimer kompozit üretiminde değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 14*(1), 50-56.

Eliçin, A. K., & Erdoğan, D. (2007). Fındık Yağı Metil ve Etil Esteri ile Diesel Yakıtı Karışımlarının Küçük Güçlü Bir Diesel Motorda Yakıt Olarak Kullanım Olanaklarının Belirlenmesi. *Tarım Bilimleri Dergisi, 13*(2), 137-146.

FAO (2019) Food and Agriculture Organization of the United Nations www.fao.org Erişim Tarihi: 01.12.2019

Göreci, Ali (2004), Fındık Kültürü, Giresun Valiliği Giresun İl Özel İdare Müdürlüğü, Ankara

İİB (2019) İstanbul Fındık ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, Fındık Ve Mamulleri İhracat Değerlendirmesi,http://www.iib.org.tr/files/downloads/raporlar/2018/ocak/findik_ocak2018.pdf Erişim Tarihi: 09.07.2019

KİB (2019) Karadeniz İhracatçılar Birliği, Fındık İstatistikleri http://www.kib.org.tr/tr/ihracat-istatistikler-findik-istatistikleri.html Erişim Tarihi: 12.05.2019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TİM (2019) Türkiye İhracatçılar Birliği İhracat Rakamlarıhttps://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html Erişim Tarihi: 14.07.2019

Yaşar, M.M. ve Orman, H.L. (2019). Fındık ve Fındık İşletmelerinin Ekonomik Rolü. Özkan M. (Ed.) Fındık İşletmeciliği, Ekin Yayınevi, Bursa

ZMO (2019) Ziraat Mühendisleri Odası, Fındık Raporu 2018,http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30070&tipi=17&sube=0 Erişim Tarihi: 08.11.2019

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE NEW IMMIGRANTS OF ANATOLIAN CITIES: INTERNATIONAL STUDENTS*

Devrim VURAL YILMAZ

Assoc.Prof. Dr., Suleyman Demirel University, Faculty of Economics&Administrative Sciences, Isparta, Turkey

In the 21st century massification and internationalization have emerged as the major trends in higher education with significant demographic implications, particularly for small cities. With the establishment of new universities and their international activities these cities have begun to host an increasing number of international students. Turkey is one of the countries where this trend also intensely felt. In recent years, massification and internationalization have been the two sides of the coin that constitute the main policy agenda for Turkish higher education. Turkish higher education system has witnessed a significant massification trend during the last thirty years and now there is at least one university in every city in Turkey. Parallel to this trend, Turkey has taken important steps in terms of internationalization and Turkish universities have hosted a large number of international students. Consequently, all Anatolian cities have met more international students as their new immigrants. This trend has created a different and sometimes stressed relationship for Anatolian cities and international students. This situation, which is expected to continue in the coming years, is likely to be transformed into an opportunity if managed well. In this respect, research on international students should be increased and policies should be adjusted accordingly. Existing research provide important findings and recommendations regarding international student recruitment in Turkey. The aim of this paper is to contribute to this literature by presenting findings of a survey on the study abroad experiences of international students in an Anatolian city, Isparta. Through this example, the international student phenomenon in Anatolian cities will be discussed regarding the current conditions, threats, opportunities and to present policy recommendations.

Keywords: Anatolian cities, internationalization in higher education, international students, Turkish universities.

Anadolu Kentlerinin Yeni Göçmenleri: Uluslararası Öğrenciler

21. yüzyılda yükseköğretimde kitleselleşme ve uluslararasılaşma, özellikle küçük şehirler için önemli demografik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu şehirler yeni üniversitelerin kurulmasıyla ve bu üniversitelerin uluslararası boyutunun güçlenmesiyle birlikte artan sayıda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaya başlamaktadır. Türkiye de bu eğilimin yoğun

* This study was compiled from the following article: Vural Yılmaz D., "Studying Abroad: Experiences of International Students in a Turkish University", Yükseköğretim Dergisi, vol.8, pp.23-32, 2018

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olarak hissedildiği ülkelerden biridir. Son yıllarda kitleselleşme Türkiye'de yükseköğretim politikalarının ana ekseni haline gelmiş ve 2019 yılı itibarıyle her şehirde en az bir üniversitenin kurulması sağlanmıştır. Yine Türk üniversiteleri uluslararsılaşma alanında önemli ilerlemeler kaydetmekte ve çok sayıda uluslararsı öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte Anadolu kentleri de yeni göçmenleri olan uluslararası öğrencilerle tanışmaktadır. Bu tanışma gerek kent sakinleri gerekse uluslararası öğrenciler açısından farklı ve kimi zaman gerilimli bir deneyim haline gelmektedir. Önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenen bu eğilimin iyi yönetildiği takdirde her iki taraf açısından önemli bir fırsata dönüşmesi muhtemeldir. Bu bağlamda uluslararası öğrencilerin kentlerdeki yaşamlarına yönelik araştırmaların artması ve söz konusu analizlerin politika alanına yansıması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da bir Anadolu kenti olan Isparta'daki uluslararası öğrencilerin yurtdışı deneyimlerini inceleyen bir araştırmanın bulgularını sunarak literatüre katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda Anadolu kentlerinde uluslararası öğrenci olgusu mevcut koşullar, tehditler, fırsatlar ve politika önerileri ekseninde tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Anadolu kentleri, yükseköğretimde uluslararasılaşma, uluslararası öğrenciler, Türk üniversiteleri.

1. Introduction

Internationalization has become a major theme in higher education and international education sector has remarkably widened in recent years. Beside traditional receiving countries, universities in other countries have made various efforts to recruit more international students both as a means of generating income and as a means of adding diversity to the student body (Altbach and Knight, 2007). As the result, there has been a significant increase in the world total number of foreign students since the early stages of international mobility. In the year 2012, the number of students enrolled outside their country of citizenship rose to 4.5 million, which was 2.1 million in 2000 and 0.8 million in 1975 (OECD, 2014, p. 344). Additionally, it was predicted that by the end of 2020, the total foreign student population would raise to 7 million (Altbach et al., 2009).

Along with the increasing enrollment of traditional college students, there will be robust migration of students worldwide and thus campuses will host a more diverse, nontraditional student body. Involvement of international students in campus life is perceived as a precondition for campus internationalization. The presence of international students enriches the environment in the classroom with various experiences and stories from different cultures (Pandit, 2007). Students from different national and cultural backgrounds are often challenged to "voluntarily" socialize. Yet, issues such as social acceptability, academic success, language, and communication skills are, however, persistent influences on the extent to which students can be successful in establishing social and academic relationships across national and cultural borders (De Vita, 2007; Harrison and Peacock, 2010; Sovic, 2009).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Factors such as language barriers, lack of familiarity with daily practices, fear of being misunderstood and ignored push international students to form smaller groups based on language and cultural background (Ippolito, 2007). In general, international and domestic students have little contact, which constitutes a significant barrier to internationalization. Whilst coming to a new and foreign country is often times an exciting and rich event, the experience can be constrained by uncertainty and disorientation of finding your way around new cultures and social expectations. While many students find methods to tackle with these challenges, some of them fail miserably both in the academics and in their social life; beset by financial burdens, depression and a sense of failure (Ramachandran 2011, p. 202). Thus, there is a growing need for the development of innovative and well-conceptualized policies for promotion, management, and guidance of international students both at campus and in the town (Chapman, 1999).

Turkey is one of these countries attempting to increase international recruitment and to become a regional centre for higher education. In recent years, massification and internationalization have been the two sides of the coin that constitute the main policy agenda for Turkish higher education. Turkish higher education system has witnessed a significant massification trend during the last thirty years and now there is at least one university in every city in Turkey. Parallel to this trend, Turkey has taken important steps in terms of internationalization and Turkish universities have hosted a large number of international students. These two developments together have resulted in a remarkable rise in the international students living in different cities of Anatolia. On the other hand, due to the political instabilities and conflicts in Syria and Iraq, increasing number of students seek for education opportunities in Turkish universities. Consequently, all Anatolian cities have met more international students as their new immigrants. This situation, which is expected to continue in the coming years, is likely to be transformed into an opportunity if managed well.

As for the academic year 2016-2017 the number of international students studying at Turkish universities is 108.076, an increased but insufficient number when potential of the country is taken into account (YBYS, 2017).

Table 1. Number of International Students in Turkey by Nationality

Country of Origin	Number of Students
Syria	15.042
Azerbaijan	14.878
Turkmenistan	10.418
Iran	6.099
Afghanistan	5.251
Iraq	5.012
Germany	3.755
Greece	2.285
Bulgaria	2.030
Libya	1.943
Total	**66.713**

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Source: Council of Higher Education 2016-2017 Statistics (YBYS, 2017).

Syria has the largest number of students in Turkey, followed by Azerbaijan, Turkmenistan, Iran, Afghanistan and Iraq. They are followed by Germany, Greece, Bulgaria and Libya. The number of international students coming from these ten countries constitutes approximately 61% of the total international students in Turkey. Thus, it could be inferred from the data that Turkey receives students mainly from the neighbouring countries and the countries in Central Asia which underlies the rising role of Turkey as a regional centre for higher education.

Yet, despite the expansion of Turkish higher education and the country's recent policies for providing international students with better opportunities and conditions, there are some challenges that need to be addressed. Both government and universities work for improving conditions of international students and for supporting them in their academic and social life in Turkey. Yet, there are difficulties that international students face in the process from application to graduation. Existing research provide important findings and recommendations regarding international student recruitment in Turkey[†]. The objective of this study is to contribute to this literature through a research into the study abroad experiences of international students regarding their everyday life at the campus and in the town. The research was carried out in a Turkish state university, namely Suleyman Demirel University**.**

2. Methodology

Data for this study were collected between October and December 2016, from a sample of international students studying at Suleyman Demirel University, Isparta, Turkey. As for the year 2016, Suleyman Demirel University had 86.000 students and approximately 76.000 were at undergraduate level. There were 1.580 international students at undergraduate level and 500 students at graduate level in the University as of 2016. As for the year 2016, SDU was at the rank of 15 (out of 190 universities) with regard to the number of international students among the universities in Turkey (Higher Education Council, 2017). The top 10 sending countries are the same for Turkey and SDU which approximately compose 60% of the international student profile. the questionnaire was administered through a website and an e-mail asking the contribution of international students was sent to e-mail list of all international students through the online student information system of SDU. E-mail was sent in Turkish and English and contained information about researcher, the goal and content of the survey. The students were informed on that the name of the participant was not asked and other personal information (age, country of origin, department, and level of study) would only be used to depict the composition of the sample. Questionnaires were administered using the Survey Monkey web-based software package where students could complete the survey

[†] see e.g. DEİK, 2012; Özer, 2012; Özoğlu vd., 2012; Snoubar and Çelik 2013; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2015; ÜAK, 2016; YÖK, 2014.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

online. After a two-month period, 186 returns were gathered which constituted approximately 9% of the international students in SDU.

3. Findings

The survey examined the demographic characteristics of international students, the factors influencing choice of Turkey as a study destination, living arrangements, educational experiences, the availability of and satisfaction with institutional services and facilities, social relationships in the campus/town and their future plans. In this paper, findings regarding the social life and integration of the students are presented.

3.1.Demographic Characteristics of Respondents

The survey was carried out with the participation of 186 students. Main countries of origin are Turkmenistan, Syria, Azerbaijan, Afghanistan, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Iran, Somalia, and Uzbekistan, which represented the distribution of students in the University (Table 3).

Table 3. Distribution of the Respondents by Nationality

Country of Origin	Students in SDU	Survey Respondents	Respondents/Students in SDU
Syria	208	42	20%
Azerbaijan	261	39	15%
Turkmenistan	393	51	13%
Iran	20	3	15%
Afghanistan	127	19	15%
Iraq	203	14	7%
Germany	41	2	5%
Greece	3	0	0%
Bulgaria	13	1	8%
Libya	25	3	12%
Total	1294	174	13%

The participants had spent on average 2.44 years in Turkey at the time the data were collected. Students had information on Turkish universities from mainly four sources respectively: Türkiye Scholarships web page, Study in Turkey web page, universities' web pages and friends.

3.2 Living Arrangements

In this section two questions were asked to students to find out where they stay and how they meet their living costs.

Table 4. Accomodation and Residence of International Students

Answer Choices	Responses
State dormitory	29.51% (54)
Private student hostel	32.79% (60)
Private rented house/flat	37.70% (72)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Answer Choices	Responses
Staying with relatives	0.00% (0)
Staying with host family	0.00% (0)

Note: The numbers of the respondents are given in parentheses. The total number of respondents is 186.

International students most frequently resided in rental accommodation (38%) and private student hostel (33%). Students with smaller numbers (29%) stayed in the state dormitories. There was no student residing with host family in Isparta since there are no mechanisms developed for host family system in Turkey.

Table 5. Financial Resources to Meet Living Costs

Answer Choices	Responses
Türkiye Scholarships	12.90% 3(24)
Scholarship from my government	9.68% (18)
Scholarship from a private association in my country	0.00% (0)
Scholarship from a private association in Turkey	0.00% (0)
Support from my family	67.74% (126)
Full-time employement	1.61% (3)
Part time employement	12.90% (24)

Note: The numbers of the respondents are given in parentheses. The total number of respondents is 186.

Most of international students (68%) reported that they depend on financial support from their families to meet education and living expenses. The ratio of students receiving scholarships was approximately 23%. While 13% of students received Türkiye scholarships, 10% of students had scholarships from their governments. An important finding is that there was no international student receiving financial support from private associations and NGOs in their home country or in Turkey. Full-time employment rate was very low for international students with 3 postgraduate students. 13% of students reported that they work in part-time jobs.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.3. Rationales for Choosing Turkey

This question was designed to find out main rationales behind the selection of Turkey as destination country for study abroad. There are some push and pull factors that affect destination country choices of international students. Mazzarol and Soutar (2002), defined 'push' factors as the factors within the home country which initiate students' decision to study abroad. Pull factors are the ones that make a country attractive for international study. While push factors generally derive from the socio-economic conditions of the sending country, there are various pull factors within a study destination that make it attractive to international students. Main pull factors that influence student selection of a host country include: knowledge and awareness of the host country; the destination's reputation for quality education; personal recommendations from parents, relatives, friends; cost issues; geographic proximity; study climate and lifestyle of the country; social links with the relatives/friends living in that country. Basing on this study, respondents were asked to present their reasons for choosing Turkey as the destination country.

Table 6. The most important reasons for choosing Turkey

Answer Choices	**Responses**
Education in Turkish language	27.87% (51)
Cultural affinity	42.62% (78)
Religious affinity	42.62% (78)
Quality of Turkish Universities	31.15% (57)
Relatively low living expenses	45.90% (84)
Scholarship opportunities	9.84% (18)
Geographical proximity	21.31% (39)
Relatives/friends staying in Turkey	34.43% (63)

Note: The numbers of the respondents were given in parentheses. The total number of respondents is 186.

Findings reveal that the most significant pull factor for international students is relatively low living expenditure in Turkey. This implies the importance of financial issues on preferences of international students. Although scholarship opportunities were found limited in Turkey (9.84 %), for nearly half of the students lower expenditure level is the most important factor. In literature, establishment of a scholarship system is regarded as an important factor for international student recruitment. Countries establish scholarships to attract successful students and to have skilled migration. In this research, students did not report scholarship as a strong rationale for choosing Turkey. Second set of rationales is religious and cultural affinity. It is interesting that students give this factor a priority over quality of education. Moreover, existence of friends in Turkey is also more important for international students. Thus, it could be inferred that international students first think about their economic and social conditions rather than educational matters when choosing Turkey as a destination

 ISBN: 978-625-7029-53-7

country. This finding has been supported by the statistics of international students in Turkey which reveals that the majority of international students come from neighboring countries and from Turkic Countries.

3.4. Difficulties during Study Period in Turkey

International students were asked to assess the level of problems they face during various stages of their study abroad period. [‡] The average scale values reveal the following results in terms of the most significant problems of international students: The most challenging matter for international students is financial problems which 3.29 avarage. Survey findings revealed that most of respondents come from low income countries and most of them (68%) depend on financial support from their families. On the other hand, 13% of students receive Türkiye scholarships. Accommodation (2.96) was rated nearly as important as the financial problems, participation in the lectures and language barrier. International students have opportunity to stay in state dormitories, yet problems related to the capacity and conditions of these dormitories have been a concern for local students as well. On the other hand, just as the case in many Anatolian cities apartment rents are very high in Isparta. This problem was stated as the most important one by several participants in the open ended questions and comments section of the survey.

Next set of questions were designed to find out opinions of students on some matters that shape their study abroad experience. Students were given some statements and asked at which level they agree with those statements.[§]

As for the scholarships, almost half of the students did not find procedures easier compared to other countries. Yet, an important part of participants (41%) did not express any opinion regarding the amount of scholarships. 80% of students stated that they are pleased with the quality of education in general and their expectations were met.

Yet, although international students are pleased with the quality of education, they have difficulties in participating in the campus life. 53% of international students participate in the social activities in campus and 27% do not. 80% of respondents stated that they have relations with other international students. Thus, findings reveal that international students have not been integrated into campus life, enough. 84% of students agreed on the necessity of special activities for integrating Turkish and international students. Respondents gave negative answers regarding participation in city life, again. Although 89% of students feel secure in the

[‡] The students were given 16 statements on the difficulties they face in both their academic and social life and asked to rate them as very high, high, moderate and low. In this paper, findings regarding their social life are presented.

[§] The students were given 20 statements on their experience regarding academic and social situation in the campus and their integration with the city life. In this paper, findings regarding their social integration are presented.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

city, 71% of them feel excluded in the city. Yet, in spite of such negative factors most of the international students find their experience as satisfactory and 79% of students suggest their friends to study in Turkey. Thus, it seems that besides some problems, international students have been satisfied with their overall experience.

The last question focused on the future plans of the international students, since it's also a significant indicator of their satisfaction with the study abroad experience and intention for staying in Turkey further. When asked about future plans, the majority of students (47%) planned to return their home country. 38% of students stated that they planned to search for employment opportunities, further academic study and academic career in Turkey.

4. Discussion

International students consider various factors while selecting country to continue their education such as cultural affinity, religious affinity, quality of education, scholarship opportunities. Findings of the survey reveal that the most important factor for students in Turkey is low level of living costs. Yet, at the same time students reported that the most challenging issue for them is financial difficulties. It could be inferred from this result that students who come from relatively low income countries perceive Turkey as an affordable alternative for studying abroad compared to traditional receiving countries, but they still suffer from lack of financial resources. Financial problems mainly stem from insufficient financial resources, limited opportunities for scholarships and lack of part-time jobs. An important finding of the survey is that there was no international student receiving financial support from private associations and NGOs in their home country or in Turkey. Indeed financial matters are usually out of the reach of universities and necessitate more complex policies at governmental level.

Accommodation is also another important problem, as rents are very high and dormitories are insufficient. In this regard, scholarships from both state and private institutions should be increased for local and international students. Anatolian cities should become more attractive for international students due to the low living costs. Yet, opportunities for particularly part-time jobs should be enhanced in such cities and campuses. There should be cooperation mechanisms and planning among universities, local governments and NGO’s to improve these cities as attraction centers for international students with their living standards and opportunities.

Second important rationale behind choices of international students is cultural and religious affinity with Turkey. Yet, although international students feel closer to Turkish culture, they also report that their involvement in daily life of the city is limited. This might be resulted from language barrier that students perceive as one of the most important problems. Again, local people might have negative attitude towards foreigners due to lack of information and closed social structure. Universities could play an active role and lead the society for creating a multicultural environment in those small towns, which will benefit both residents and international students. Existence of more international students could pave the way for mutual

 ISBN: 978-625-7029-53-7

recognition and understanding among different cultures which will be an important gain for these cities in the long run. Just as Turkish students transform relations in these cities, international students could further create a richer cultural environment. Another factor that international students regarded is their friends and relatives staying in Turkey. This factor is valid for particularly coming from Turkic Republics. They perceive their friends both as a reference for getting reliable information and as a support mechanism while living in a foreign country. Yet, these ties could also create inward looking communities that live within their borders and limited interaction with wider society.

References

Altbach PG, Reisberg L and Rumbley L (2009). Trends in global higher education: tracking an academic revolution. Retrived March 14, 2017 from http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf

Altbach P.G. and Knight J. (2007). The internationalization of higher education: motivations and realities. *Journal of Studies in International Education, 11*(3/4), 290–305.

DEİK (2016). *Uluslararası yükseköğretim ve Türkiye'nin konumu egitim ekonomisi iş konseyi raporu*. Retrieved May 10, 2017 from https://www.deik.org.tr/uluslararasi-yuksekogretim-hareketliligi-ve-turkiye-nin-konumu-raporu

De Vita, G. (2007). Taking stock: an appraisal of the literature on internationalising he learning. In E. Jones and S. Brown (Eds.) *Internationalising higher education (*pp.154-168). Abingdon, Oxon: Routledge.

De Wit, H. (2011). Internationalization of higher education in Europe and its assessment. In H.de Wit (Eds.) *Trends, issues, and challenges in internationalization of higher education* (pp.39-43). Amsterdam, The Netherlands: Centre for Applied Research on Economics and Management, School of Economics and Management of the Hogeschool van Amsterdam.

Harrison, N. and Peacock, N. (2010). Cultural distance, mindfulness and passive xenophobia: using integrated threat theory to explore home higher education students' perspectives on internationalisation at home. *British Education Research Journal 36* (6), 877-902.

Ippolito, K. (2007). Promoting intercultural learning in a multicultural university: ideals and realities. *Teaching in Higher Education, 12* (5-6), 749-763.

OECD (2014). *Education at a glance, 2014: OECD indicators*. Paris: OECD.

Özer, M. (2012). International students in Turkey". *Journal of Higher Education and Science,* 2 (1), 10-13.

Özoğlu, M., Gür, B. S. ve Coşkun, İ. (2012). *Küresel eğilimler ışığında Türkiye'de uluslararası öğrenciler.* Ankara: SETA.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Pandit, K. (2007). The importance of international students on our campuses. *Association of Pacific Coast Geographers Yearbook,* 2007/69,156–159.

Ramachandran, N.T. (2011). Enhancing international students' experiences: an imperative agenda for universities in the UK". *Journal of Research in International Education, 10*(2), 201–220.

Sovic, S. (2009). Hi-bye friends and the herd instinct: international and home students in the creative arts. *Higher Education, 58* (6), 747-761.

Snoubar, Y. and Celik G. (2013). Cultural differences of international students in turkey and problems they experience. *Procedia-Social and Behavioral Sciences 106,* 759-766.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2015). *Yükseköğretimin uluslararasılaşmasi çerçevesinde Türk üniversitelerinin uluslararası öğrenciler için çekim merkezi haline getirilmesi araştırma projesi raporu*. Ankara: T.C Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Araştırmaları Merkezi.

Thom, V. (2010). Mutual cultures: engaging with interculturalism in higher education. In Jones E (Eds.) *Internationalization and the Student Voice: Higher Education Perspectives* (pp.155-165). New York: Routledge.

Türkiye Scholarships (2017). *International students*. Retrieved August 10, 2017 from https://www.turkiyeburslari.gov.tr/en/english-home/

ÜAK (2016). Türkiye'de yükseköğretim ve uluslararasılaşma. Retrieved August 12, 2017 from http://cdn.hitit.edu.tr/hitit/files/23530_1610041532492.pdf

Vural Yılmaz, D. (2014). *Yükseköğretimde uluslararasılaşma: Türkiye'de ulusal siyasalar, kurumsal stratejiler ve uygulamalar*, Yayımlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

YBYS (2017). Yükseköğretim bilgi yönetim sistemi. Retrieved September 10, 2017 from https://istatistik.yok.gov.tr/

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: AN EVIDENCE FROM ARDL BOUND TEST

Ece GÖL

Arş. Gör. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

Abstract

The study examines that the effect of financial development on economic growth in Turkey for the period of 1982-2018 by using ARDL bound test. To do this, some other variables that impact economic growth are included beside financial development indicator. First of all, stationary of the series is checked by ADF and PP unit root tests. After that, ARDL bound test and error correction model are applied to find the cointegration, long run and short run relationships. Finally, Granger causality test is used to detect causality. The results proved that there is cointegration, long run and short run relationship between economic growth, financial development, foreign direct investment, trade volume and gross fixed capital formation according the results of ARDL bound test and error correction model. Granger causality test proves that financial development is cause of economic growth. This study produces that well developed financial system was important factor for economic growth in Turkey for the period of 1982-2018. It is important to consider that the development of financial system is significance to support economic growth when an economic policy is improved.

Keywords: Financial Development, Economic Growth, ARDL bound test.

Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin ARDL Sınır Testi ile İncelenmesi

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'de finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, 1982-2018 dönemine ait veriler kullanılarak, belirlemek amaçlanmıştır. Öncelikle, ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlığı ölçülmüş, sonrasında eşbütünleşme, uzun ve kısa dönem ilişkileri saptamak adına ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Son olarak değişkenler arası nedenselliği belirlemek adına Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Ekonometrik sonuçlar ekonomik büyüme, finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımlar, ticaret hacmi ve toplam sabit sermaye yatırımları arasında uzun ve kısa dönemde bir ilişki olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dahası, Granger Nedensellik testi finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Çalışmanın sonuçları, 1982- 2018 periyodunda gelişmiş bir finansal sistemin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyen önemli bir parametre olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, ekonomik büyümeyi hızlandıracak ekonomi politikaları üretilirken finansal sistemin gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. Introduction

Economic growth has taken attention in economics literature for a long time. Increasing economic growth is the main aim of the governments but each country have different growth trend. Researchers have focused on answering to the question of why some economies have increasing growth rate while others haven't. At this point, the relationship between well developed financial systems and economic growth rate has gained significance. After 1973, collapse of Bretton Woods, many developed countries liberalized and developed their financial system. Financial liberalization issue was very popular in developing countries after the 1980s. Most of countries in the world started to deregulate their financial system at the middle of the 1980s. Turkey was affected from this situation as a developing country. Main aim of the policies is to increase capital accumulation and so to support economic growth.

In Turkey, financial liberalization process began in 1980s.Turkish economy was exposed to social, economic and politic crisis in the 1970s. Financial adaptation and stability programs were implemented to cope with these crises. Some specific decisions are taken after 1980. Turkish economy entered innovation process with January 24 Decisions and accepted outward oriented growth policy in 1980. After the decisions, free interest rate policy was implemented to reduce pressure on the financial system. Then, capital movements were liberalized totally under favor of Decisions No. 32 in 1989 (Ak, Altıntaş and Şimşek, 2016: 151). The improvements have some effects on Turkish economy. Although an increasing growth rate was caught for a while, some financial crisis occurred.

In the study, the relationship between financial development and economic growth is examined for the period of 1982-2018 by using annual data and considering some econometric methods. First of all, theoretical framework is placed. After that, literature review is discussed in the third part whereas data and methodology defined in the fourth part. Results are interpreted at the fifth part and conclusion is presented finally.

2. Theoretical Framework

It is tried to evaluate the relationship by some thought of school which are structuralists, repressionists and supporters of endogenous growth theory. According to structrialists, financial development causes economic growth by increasing the saving rate of financial assets and supporting capital creation (Vazakidis and Adamopoulus, 2009: 1411). On the other hand, McKinnon Shaw hypothesis asserts that lower or negative interest rate reduces investment funds by discouraging savings for this reason economic growth will be low. This model implies that more liberalized financial system causes an increase in investment and saving so that economic growth goes up. Also, government restrictions, such as interest rate ceiling or applying directed credit, on financial system could damage financial development and reduces economic growth (Vazakidis and Adamaopoulos, 2009: 1411). According to Mckinnon-Shaw hypothesis, to put ceiling to the interest rate encourages consumption not investment. Also, it causes that amount of investment remains below the optimal level.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Furthermore, it leads that banking system finances low quality projects. For this model, savings designates investments and it is assumed that if interest on deposit increases, investments increases automatically (Danışoğlu, 2004: 21).

The recent advance of endogenous growth models is to detect the role of financial intermediaries. It shows that financial intermediaries could support economic growth via different aspects of productive activity (Hondroyiannis et al., 2005: 174). If current amount of saving transform to investment, endogenous growth model is expressed by this equation:

$g=A \varphi s- \delta$

g: steady state growth rate

A: productivity of capital

s: saving rate

δ: depreciation rate

There could be impact of financial development on economic growth via changing by productivity of capital (A) or changing in financial system efficiency (φ) or saving rate(s) (Tsuru, 2000: 7). According to endogenous growth model, marginal productivity of capital does not approach to zero when capital grows, but traditional growth theory suggests reverse of this approach. Neo classic growth theory says that economic growth will go to zero unless there is absence of external shocks or technological change (Kenourgios and Samitas, 2007: 40). For neo classical growth model, only the exogenous technological factors could affect steady state per capita (Tsuru, 2000: 6).

In earlier times, Schumpeter attracted attention the role of financial intermediaries in his studies in 1911. Main roles of these intermediaries are to mobilize savings, to assess projects, to handle risks, to check managers, and to make easier the transactions. These functions are very important for technological innovations. After that, Goldsmith (1969) and McKinnon (1973) proved interaction between financial development and economic growth for some countries in their studies. However, some economists don't believe that the strong relationship between financial development and economic growth. For example, Robinson (1952) put forward that there is a weak relationship between financial development and economic growth. On the other hand, Lucas labeled the relationship between financial development and economic growth as ''overstressed'' (King and Levine, 1997: 717).

Differently, Patrick (1966) suggested demand following and supply leading phenomena to explain causality relationship between financial development and economic growth. According to demand following phenomenon, financial development is passive and impacted by economic growth. Demand of savers and investors for financial services and financial institutions rises as a consequence of economic growth. Financial development supports economic growth by this way. Supply leading finance could be source of economic growth. Financial development has positive effect on entrepreneurs positively. It encourages them by

 ISBN: 978-625-7029-53-7

positive expectations. It is very important to affect entrepreneur for some countries which economic growth depends on entrepreneurship (Patrick, 1966: 174-175).

In financial system, financial intermediates decrease costs of transaction and information. In an economy, some people or institutions might have excess fund and some entrepreneurs can need these funds to make investment. The economic agents that have extra fund know little information about the investment of the entrepreneur so the entrepreneurs must find these lenders and learn how much want to lend. It is very costly and time consuming process. Financial system meets these lenders and borrowers in a market by minimizing information and transaction costs (Ang, 2008: 537). In this process, information is essential word for the market. There are two kinds of friction which dominates capital market.

i) Information costs: Adverse selection and moral hazard problems occur when transferring funds because lenders and savers have different information about applicability and quality of financed investment project. This situation is called asymmetric information problem.

ii) Transaction friction: there is cost of pooling and screening mechanism. Banks reduce these kinds of costs by driving these functions and taking advantage from economies of scale and they grow to drop these kinds of costs (Kenourgios and Samitas, 2007: 36).

Financial system must perform some functions when it realizes these costs. Levine (1997) indicates that financial system has five basic functions. These are to facilitate the trading, hedging, diversifying, and pooling of risk; to allocate resources; to monitor managers and exert corporate control; to mobilize savings, and to facilitate the exchange of goods and services. Financial system supports economic growth and development with these functions (Levine, 1997: 691).

Last, banking system and stock market are important parts of financial system. If countries have effective banking system or more active stock market, economic growth will be accelerated. The companies and firms that financed externally can grow faster than the companies of other countries that have undeveloped financial system. Also, the variation of financial system is also significant for growth so that financial development is not exogenous factor for growth all the time. Some external factor can impact this relationship such as technology, legacy system or quality of institutions (Levine, 2001: 690). On the other hand, banking sectors constructs financial system of an economy while stock market is dominant in financial sector in another economy. It is not appropriate to discuss which one is good for financial development or economic growth. The main question is what the optimal production level is. Direct or indirect financing system that is shaped by advanced legacy system is the optimal solution. These kinds of financial systems will increase efficiency in an economy (Erim and Türk, 2005: 22).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3. Literature Review

Economists propounded different ideas about the relationship between financial development and economic growth. For example, Walter Bagehot and John Hicks said that financial development is significant for economic growth because it supports industrialization in England by facilitating the capital mobilization and Schumpeter argued that well functioning banking system supports technological innovation by funding the entrepreneurs to support them to performed innovative product and production process. Johan Robinson implied that if economy grows, demand of financial instrument increases and financial market reflects this demand automatically. Accordingly, financial development follows economic growth. Finally, Robert Lucas didn't believe that the relationship between financial development and economic growth (Levine, 1997: 688). As it is seen, economists haven't agreed about the relationship. Results of econometric studies about Turkey and such countries have proved this condition.

- Studies covering other countries

King and Levine (1993) examined thoroughly Schumpeterian aspect about causality between financial development and economic growth. According to their study, financial development has strong relationship with economic growth, physical capital accumulation and economic efficiency instruments. They reached similar result with Schumpeter. Furthermore, they also found that financial development is useful predictor for long run growth rate. Also, Levine (1997) reached same conclusion. He indicated this issue by using cross country analyses in between 1890-1963 for 35 countries.

Ang and McKibbing (2007) studied the causality between financial development and economic growth in Malaysia for the period of 1960-2001 including real interest rates and financial repression case. According to the results, liberalization policies supported financial development while financial development didn't advocate economic growth. There was one-way causality from economic growth to financial development so demand following hypothesis was valid for Malaysia on such period.

Vazakidis and Adamopoulos (2009) tried to find the relationship between financial development and economic growth for the period of 1978-2007 in Greece by using Granger causality test in the frame work with VEC model. The study included industrial production index differently. The results showed that financial development followed economic growth because of positive effect of industrial production index on economic growth.

Shahbaz et al. (2013) searched the relationship between energy use and economic growth by including financial development by using ARDL bound test and Granger causality test for China over the period of 1971-2011. The authors concluded that there was long-run relationship between the variables but there wasn't Granger causality from financial development to economic growth.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Zhu et al. (2013) studied the relationship between financial development and economic growth by separating financial system into two parts: banking institutions and nonbank institutions. Study covered 27 provinces of China in between 1995-2010. It was found that there was significant relationship between economic growth and banking institutions. Also, some commercial reforms should be made for public banks because they have very important role to finance investment projects in China. Then, number of small and medium sized banking institutions should be increased because they are in the centre of modern financial system.

Menyah et al. (2014) couldn't find the causal relationship between the financial development index that was created by authors and economic growth for 21 African countries for the period of 1965-2008 by using panel Granger causality test. However, they found one demand following hypothesis in only one country while they found supply leading hypothesis in three countries.

Hasnat et al. (2016) proved economic growth was promoted by well developed financial system via savings and investments in India according to results of Johansen cointegration and Granger causality tests for the period of 1992-1993/2014-2015. This development helped households and firms to grow and to increase their investment by activating their saving, reducing risk, securing funds and increasing liquidity. Thus, firms were managed efficiently. Accordingly, financial deregulation and liberalization was important step for economic growth through financial development.

- Studies covering Turkey

Danışoğlu (2004) indicated the causality between financial development and economic growth in Turkey covering for the period of 1987-2003 and using Granger causality test. There was causality from financial development to economic growth. The result supported financial liberalization theory. After 1980, economic policies and industrialization strategies changed in Turkey and liberalization programs were introduced. In this period, protectionist strategies were abandoned and competitive policies implemented. Interest rates were liberalized and financial system was under restructuring process. Also, there were some regulations about foreign capital. The author concluded that financial development was Granger cause of economic growth because of these reasons.

Kandır et al. (2007) found one-way causality from economic growth to financial development by using Johansen cointegration test for 1989 and 2004 period in Turkey. Demand following phenomena was supported. It was highlighted that financial markets didn't support growth significantly.

Afşar (2008) applied Granger Causality Test over the period of 1990-2006 to detect the relationship between financial development and economic growth in Turkey. The result of the causality analyzes was conflicting but the author approved that financial development followed economic growth in Turkey in that period.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ak et al. (2016) examined the relationship between financial development and economic growth in Turkey in between 1989-2011 with annual data. The authors created an index by using principle component method as proxy of financial development. Toda Yamamato Causality Test showed that there was causality from economic growth to financial development.

Çeştepe and Yıldırım (2016) studied the effect of financial development and economic growth by using VEC model, Granger Causality and Toda Yamamato Causality Tests for Turkey for the period of 1986:1- 2015:3. They concluded that there was two-way relationship between financial development and economic growth.

4. Data and methods

The main aim of the study is to detect the relationship between financial development and economic growth in Turkey in between 1982-2018. In the literature, different indicators are used to represent financial development. In the study, the percentage of credit to private sector to GDP (*PCREDIT*) is chosen to represent financial development (King and Levine, 1993; Levine, 2001). Moreover, percentage of FDI (*FDI*), trade volume (*TRADE*) and gross fixed capital formation (*GFCF*) to GDP are included as other determinants of economic growth. Annual growth rate of GDP (GROWTH) is used to represent economic growth. The variables are taken from the World Bank- World Development Indicators. To detect the relationship between the variables, ARDL bound test and error correction model are used firstly. After, Granger causality test is applied to find any causal relationship.

5. Econometric Results

5.1. Unit root tests

The degree of the stationary of the series is checked by Augmented Dickey Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) unit root tests.

- Results of ADF unit root test;

Because DF test assumes error term is uncorrelated, Augmented Dickey Fuller test is found by Dickey and Fuller. ADF test includes the lagged values of dependent variable (ΔY_{t-i}). In ADF test, δ=0 is null hypothesis which refers the series has unit root (Gujarati, 2003: 817). If calculated ADF statistics is less than McKinnon critical values, null hypothesis is accepted. Also, Akaike and Schwarz Criteria employ to determine optimal lag length in this test. Regression equation of ADF is presented in Equation (1).

ADF: $\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{t=1}^{m} \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$ (1)

In this study, results of ADF unit root tests prove that the variables which are GROWTH and TRADE are stationary at level so null hypothesis is rejected. However, other variables aren't stationary at level so null hypothesis is accepted. They get stationary by taking their first difference. In short, series of GROWTH and TRADE are I(0) while other three variables

 ISBN: 978-625-7029-53-7

are I(1). According o results of the ADF test, the variables are appropriate to apply ARDL bound test because the all series are stationary at same level.

Table 1: Results of ADF unit root test

	ADF (level)			ADF(first difference)		
	Intercept	Trend and intercept	None	Intercept	Trend and intercept	None
GROWTH	-6.391076 (0.00000)	-6.304304 (0.00000)	-1.918455 (-0.0536)			
PCREDIT	1.437773 (0.9988)	-0.809333 (0.9553)	2.956168 (0.9998)	-3.815171 (0.0063)	-4.406255 (0.0067)	-3.528321 (0.0009)
FDI	-2.046165 (0.2668)	-2.859462 (0.1869)	-0.995560 (0.2805)	-5.490143 (0.0001)	-5.407988 (0.0005)	-5.539657 (0.0000)
TRADE	-1.531889 (0.5063)	-4.240537 (0.0101)	0.907835 (0.8992)			
GFCF	-2.001453 (0.2849)	-2.614496 (0.2765)	0.641034 (0.8502)	-5.537404 (0.0001)	-5.486539 (0.0004)	-5.454723 (0.0000)

- Results of PP test;

Another test that is used to detect the causality is PP unit root test. This test is accepted as complementary of DF test rather than an alternative unit root test. DF unit root test assumes that error terms in the equations are statistically independent and they have constant variance. Also, according to DF test, there is no autocorrelation between error terms. PP test have more flexible assumptions about error term. PP test accepted that error terms aren't strongly dependent and are heterogeneously distributed (Enders, 1995: 237). Newey-West lag selection is used to determine lag length. The null hypothesis is β_1=1 means that Y_t has unit root. If calculated PP statistics is less than McKinnon critical value, the null hypothesis is accepted. Regression equation is presented below;

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 \left(t - \left(\frac{T}{2}\right)\right) + \varepsilon_t \quad (3)$$

Unlike results of the ADF test, results of PP test supports that TRADE is stationary at first difference. ARDL is still appropriate because GROWTH is still stationary at level. Series of PCREDIT, FDI and GFCF have unit root at level. They get stationary when their first differences are taken.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Table 2: Results of PP unit root test

	PP (level)			PP (first difference)		
	Intercept	Trend and intercept	None	Intercept	Trend and intercept	None
GROWTH	-6.419445 (0.0000)	-6.439886 (0.0000)	-3.400329 (0.0012)			
PCREDIT	0.924224 (0.9947)	-0.938058 (0.9402)	2.269419 (0.9933)	-3.844403 (0.0058)	-4.443757 (0.0061)	-3.535891 (0.008)
FDI	-1.885464 (0.3351)	-2.575097 (0.2931)	-0.838397 (0.3458)	-10.11112 (0.0000)	-9.987334 (0.0000)	-6.804947 (0.0000)
TRADE	-1.145518 (0.6868)	-3.038648 (0.1363)	3.291179 (0.9995)	-8.908369 (0.0000)	-7.871522 (0.0000)	-5.483953 (0.0000)
GFCF	-1.860835 (0.3463)	-2.661823 (0.2574)	0.921844 (0.9014)	-5.713056 (0.0000)	-5.746972 (0.0002)	-5.437114 (0.0000)

5.2. Long-run Relationship

ARDL test was offered by Pesaran and Shin (1999). After that, it was developed in the study of Peseran et.al (2001). This test has several advantages. First, the variables don't have to be integrated at same order. In other words, ARDL can be applied whether variables are integrated of order 1 [*I(1)*] or zero [*I(0)*]. Second, ARDL test is appropriate for small sample size. Lastly, ARDL provides unbiased results and t statistics in the long run even if some regressors are endogenous (Odhiambo, 2009: 620). In the study, the developed ARDL model to detect long run relationship is;

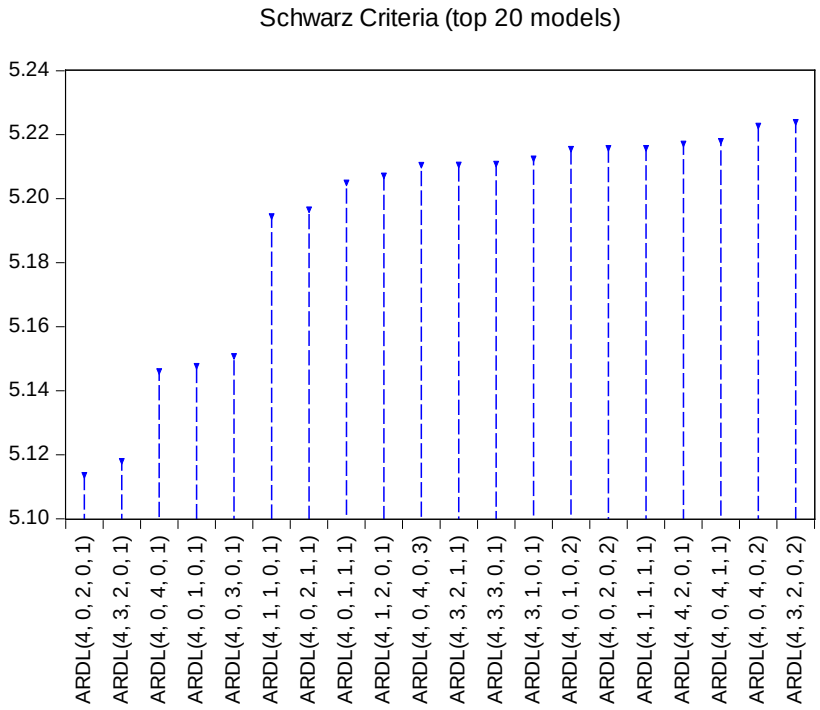
$$\Delta GROWTH_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \, \Delta \mathrm{GROWTH}_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta \mathrm{PCREDIT}_{t-i} + \sum_{i=0}^{r} \delta_i \mathrm{FDI}_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \partial_i \mathrm{TRADE}_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \sigma_i \mathrm{GFCF}_{t-i} + \theta_0 \, \mathrm{GROWTH}_{t-1} + \theta_1 \mathrm{PCREDIT}_{t-1} + \theta_2 \mathrm{FDI}_{t-i} + \theta_3 \mathrm{TRADE}_{t-i} + \theta_4 \mathrm{GFCF}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

In the Equation (4), θ_1, θ_2, θ_3 and θ_4 represent long rung coefficient while α_i, δ_i, ∂_i and σ_i represent short run relationships between the series. The null hypothesis which means there is no cointegration in Equation (4) is $\theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = 0$. The null hypothesis is tested by comparing F statistics with critical values of Peseran and Peseran (1997) and Peseran et al. (2001).

First of all, The most suitable ARDL model which is ARDL(4,0,2,0,1) is selected among 2500 models by giving maximum 4 lags to each series and using Schwarz criteria. First 20 models which have lowest Schwarz criteria are presented in de Figure 1.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Figure 1: Schwarz Criteria (top 20 models)

The results of the ARDL cointegration test to indicate the relationship between GROWTH, PCREDIT, TRADE, FDI and GFCF is presented in Table 3. The calculated Fstatistics=11.84261 exceeds upper critical bound value at each significance level so the null hypothesis is rejected. It is clear that there is cointegration between the variables.

Table 3: Results of ARDL(4,0,2,0,1) bound test

F statistics 11.84261	Critical values	
Significance level	I(0) Bound	I(1) Bound
10%	3.03	4.06
5%	3.47	4.57
2.5%	3.89	5.07
1%	4.4	5.72

Statistically significant long run coefficients support the results of the ARDL bound test. PCREDIT and TRADE have positive and statistically significant effect on GROWTH at 5% significance level while FDI and GFCF have positive and statistically significant effect on GROWTH at 1% significance level. 1% increase in the credit to private sector, trade volume, foreign direct investment and gross fixed capital formation will increase economic growth in the long term by 0.04%, 0.14%, 0.84% and 0.26% ordinarily. It can be said that foreign direct investment inflow impact economic growth more than other indicators.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Table 4: Long run coefficients of variables

Independent variable: GDP			
Variables	Coefficient	t-statistics	probability
PCREDIT	0.048664	2.601065	0.0171
TRADE	0.140134	2.641748	0.0456
FDI	0.842127	3.205158	0.0044
GFCF	0.261831	3.205158	0.0057

5.3. Short-run Relationship

To detect short run relationship, error correction model based on ARDL approach is established as follows;

$$GROWTH_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p} \beta_i \Delta \mathrm{GROWTH}_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_i \Delta \mathrm{PCREDIT}_{t-i} + \sum_{i=0}^{r} \delta_i \mathrm{FDI}_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \partial_i \mathrm{TRADE}_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \sigma_i \mathrm{GFCF}_{t-i} + \mu \mathrm{ecm}_{t-1} \varepsilon_t \quad (5)$$

Different from the Equation (4), error correction term ($\mu \mathrm{ecm}_{t-1}$) is addicted in Equation (5). The coefficient of error correction term (μ) shows the speed of rotation and adjustment of the model back to the long run balance after a shock in short run. This term should be negative and statistically significant.

In the model, short run relationship based on error correction model is estimated with ARDL (4,0,2,0,1) and the results are presented in Table 5. The error correction term is -2.452895. It is negative and statistically significant at 1%. It means that the effects of any shocks will disappear in the long term.

Table 5: ARDL(4,0,2,0,1) error correction regression

ECM Regression			
Variable	Coefficient	t-statistics	Probability
c	-13.92185	-8.656965	0.0000
@trend	-0.587599	-7.068507	0.0000
D(GROWTH (-1))	0.912152	4.046441	0.0006
D(GROWTH (-2))	0.624543	3.784312	0.0012
D(GROWTH (-3))	0.391309	3.845071	0.0010
D(TRADE)	-0.038664	-0.409111	0.6868
D(TRADE(-1))	-0.228294	-2.183364	0.0411
D(GFCF)	1.724402	11.76019	0.0000
ecm_{t-1}	-2.452895	-8.429450	0.0000

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Cusum and Cusum of Squares tests show that the model is stable in the period of 1982-2018 because Cusum and Cusum of squares statistics are between critical limits drawn at 5% significance limit. Thus, the null hypothesis that refers the model is stable isn't rejected. It is clear that there is no structural break in the model. Also, results of Heteroscedasticity, Normality, Jarque Bera and LM test shows that the model hasn't any problem at 1% significance level.

Figure 2: Results of Cusum and Cusum of Squares tests

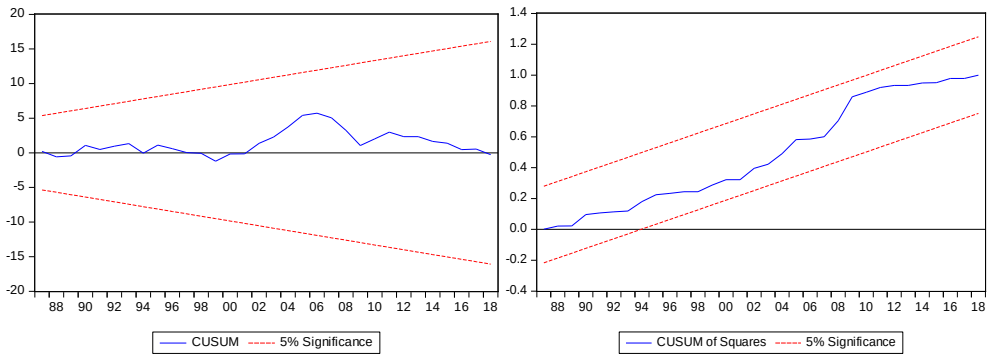

Table 6: Results of the Diagnostic tests

	Test statistics (Probability)
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test	1.966684 (0.1689)
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	1.011659 (0.4739)
Ramsey Reset Testi	0.714387 (0.4045)
Jarque Bera Test	0.371692 (0.8304)

5.3. Results of Granger Causality Test

Finally, to detect the direct causality, Granger causality test is used. It is very famous causality test in the literature to find the way of causality between time series and it is developed by several authors over time.

In the model, the maximum integration level (*dmax*) is 1 of time series. The Schwarz criterion is 23.44054 for the predicted unrestricted VAR model with level of series when lag is 1. When lag is 2, Schwarz criterion gets 24.99770 whereas Schwarz increased 26.09807 when lag is 3. It is decided that the appropriate lag is 1 for the model. After that, VAR (*p=1, dmax=1*) is estimated and VAR Granger Causality/Block Exogeneity test is obtained. The findings imply that there is one-way causality from PCREDIT to GROWTH at 5% significance level. Null hypothesis that refers PCREDİT isn't Granger cause of GROWTH is rejected. No other causality was found between variables at any significance level.

Table 6: Results of VAR Granger Causality/Block Exogeneity test

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dependent variable: GROWTH			
Excluded	Chi Square	Degree of freedom	Probability
PCREDIT	9.070219	2	**0.0107**
TRADE	1.566650	2	0.4569
FDI	3.496536	2	0.1741
GFCF	2.635985	2	0.2577
All	12.50457	8	0.1301

6. Conclusion

In this study, the relationship between financial development and economic growth by using ARDL bound test, error correction model and Granger Causality Test for Turkey and covering the period of 1982-2018. The econometric results proved that there is long run relationship between financial development and economic growth and one-way causality from financial development to economic growth. It can be said that well developed financial system was important factor to enhance economic growth in Turkey in between 1982-2018. The improvements that were made after 1980 could affect the economic growth positively at this term. In addition, although there is no causality from foreign direct investment, trade volume and gross fixed capital formation to economic growth, they impact economic growth in short run and long run.

The conclusion supports neoclassical growth theory and supply leading phenomena. If financial factors are isolated, financial system works very well. It is a big mistake that prepare economic policies ignoring development of financial system because well functioning financial sector is supplemental component of an economy. Insufficient financial sector could cause some crises and destroy economy. Because of these significant roles of financial system, policy makers and researchers should pay more attention to it. Moreover, well functioning financial markets are necessary to spread opportunity and to fight poverty. Financial markets are exposed to creative destruction because of generated original ideas. Original and better opinions and organizations replace old ones. Without reformist and energetic financial market, economies couldn't be improved. Developed infrastructure is necessary for financial market to gain market support(Samadi et al., 2011: 445).

REFERENCES

Afşar, A. (2007). ''Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki'', *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Vol. 36: 188-198.

Ak, M. Z., Altıntaş, N. and Şimşek, A. S. (2016). ''Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizi'', *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Vol. 17, No. 2: 151-160.

Ang, J. B. (2008). ''What are the mechanisms linking financial development and economic growth in Malaysia?'', *Economic Modelling*, Vol. 25, No. 1: 38-53.

Ang, J.B. and Mckibbin, W.J. (2007). ‘’Financial liberalization, financial sector development and growth: Evidence from Malaysia, *Journal of Development Economics’’*, Vol. 84: 215-233.

Çeştepe, H. and Yıldırım, E. (2016). ‘’Türkiye’de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi’’, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Vol. 30: 12-26.

Danışoğlu, A.Ç. (2004). ‘’Finansal gelişme ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği’’,*Yönetim*, Vol. 15, 19-29.

Enders, W. (1995). Applied econometric time series. New York: John Wiley&Sons. *Inc.,*

Erim, N. and Türk, A. (2005). ‘’Finansal gelişme ve iktisadi büyüme’’, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 10, No. 2: 21-45.

Gujarati D.N. (2003). Basic Econometrics (4th Edition). New York: McGraw-Hill.

Hasnat, T., Ashraf, S., and Banday U.J. (2016). ‘’Growth-finance nexus: empirical evidence from India’’, *Theoretical and Applied Economics*, Vol. 23, No. 3: 319-330.

Hondroyiannis, G., Lolos, S., and Papapetrou, E. (2005). ‘’Financial markets and economic growth in Greece, 1986–1999’’, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, Vol. 15, No. 2: 173-188.

Kandır, S. Y., and İskenderoğlu, A. G. Ö. (2007). ‘’Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması’’, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’’*, Vol. 16, No. 2: 311-326.

Kenourgios, D., and Samitas, A. (2007). ‘’Financial development and economic growth in a transition economy: evidence for Poland’’, *Journal of Financial Decision Making*, Vol. 3, No. 1: 35-48.

King, R. G., and Levine, R. (1993). ‘’Finance and growth: Schumpeter might be right’’, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3: 717-737.

Levine, R. (1997). ‘’Financial development and economic growth: views and agenda’’, *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 2: 688-726.

Levine, R. (2001). ‘’International financial liberalization and economic growth’’, *Review of International Economics*, Vol. 9, No. 4 : 688-702.

Menyah, K., Nazlioğlu, S. and Wolde Rufael, Y. (2014). ‘’Financial development, trade openness and economic growth in African countries: new insights from a panel causality approach’’, *Economic Modeling*, Vol. 37: 386-394.

Odhiambo, N.M. (2009). ‘’Energy consumption and economic growth nexus in Tanzania: An ARDL bound test approach’’. *Energy Policy*, Vol. 37: 617-622.

Patrick, H. T. (1966). ‘’Financial development and economic growth in underdeveloped countries. *Economic Development and Cultural Change*’’, Vol. 14, No. 2: 174-189.

Samadi, S., Fathi, S.A. and Tasmasebi, S.(2011). ‘’Impact of foreign direct investment on financial development present to political corruption in the countries of D-8’’, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, Vol. 3. No. 5: 445-450.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Shahbaz, M., Khan, S. and Tahir, M.I. (2013). ‘’The dynamics link between energy consumption, economic growth, financial development and trade in China: Fresh evidence from multivariate framework analysis’’, *Energy Economics*, Vol. 40: 8-21.

Tsuru, K. (2000), "Finance and growth: some theoretical considerations and a review of the empirical literature", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 228, OECD Publishing, Paris.

Vazakidis, A. and Adamopoulos, A. (2009). ‘’Financial development and economic growth an empiricial analysis for Greece’’, *American Journal of Applied Sciences*, Vol. 6, No. 7: 1408-1415.

Zhu, X., Zhu, W., Ding, S. and Shu, W. (2013). ‘’The impact of financial development on China’s economic growth- an empirical study’’, *Pakistan Journal of Statistics*, Vol. 26, No. 9, 1141-1152.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

THE ROLE OF SOCIAL RELATIONS AS A DETERMINANT OF HAPPINESS

Yasin ACAR

Assist. Professor, Department of Public Finance, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey

ABSTRACT

In this study, we examine how effective is social relations in determining the happiness of the individual by benefitting from the Turkey Statistical Institute life satisfaction survey micro data set in 2017. According to the results of econometric estimation using ordered logistic regression method, it is found that women are happier than men, and married people are happier than unmarried. Employees in the public sector have appeared less happy than those in the private sector. Also, health seems to have a positive effect on individual happiness. We find that people who are satisfied with their job and those who are satisfied with their earnings are also happier. Satisfaction with social life (such as entertainment, cultural, and sporting activities) increases the happiness of individuals. Having more free time makes people happier. Satisfaction with relatives and satisfaction with relationships with people related to work-life were also included in the analysis as factors affecting the happiness of the individual positively. The questionnaire was also asked about the degree of satisfaction with relationships with neighbors and friends, but these variables did not affect the individual's happiness.

Keywords: Happiness, Social Relations, Turkey

INTRODUCTION

The issue of happiness emerged in the economic discipline in the 1970s. The American economist Richard Easterlin opened up the debate around the “happiness paradox”, which has been called the ‘Easterlin paradox’ since then. Individual or public happiness has been a fascinating topic at the very beginning of the modern political economy. The economics traditions examined the Wealth-happiness nexus. However, what is new in contemporary research on happiness with respect to classical economists like Smith, Malthus, is that happiness can be measured empirically as a subjective and self-reported variable today. In surveys conducted all over the world, a direct question is asked to measure the happiness of individuals: 'In general, how happy would you say that you are – very happy, fairly happy or not very happy?'(Easterlin, 1974). In these surveys, individuals generally were asked to classify their self-satisfaction on a scale from 0 to 10. For instance, World Values Survey questionnaires, happiness is ranked in qualitative terms (from 'not very happy' to 'very happy'). A bunch of analysis within a single country showed that the correlation between

 ISBN: 978-625-7029-53-7

income and happiness exists and it is robust. People in the higher status group were happier on average than those in the lower status group.

The answer to the question of what makes people happy has been sought by economists, psychologists, and sociologists in recent years. Therefore, studies in the field of happiness economy have gained importance in the past years. According to recent studies in labor economics, happy individuals are more successful in their working lives. Economics of happiness literature consists of two types of studies as financial and non-financial reasons for happiness. When the reviews are examined, four main factors come to the forefront as determinants of satisfaction in the economy. These are income, employment, social capital, and health.

LITERATURE REVIEW

There exists significant literature on the determinants of happiness. For instance, it is found that being unemployed or living in a country with high unemployment rates decrease happiness (Clark and Oswald, 1994; Oswald, 1997; Di Tella and MacCulloch, 2006). Another important determinant is being married (or having a partner)-which affects happiness positively (Clark and Oswald, 1994; Oswald, 1997; Requena, 1995). In addition to this, despite contradicting results, many studies have concluded that, on average, women are happier than men; age has a U-shaped relation with happiness while minimum happiness is located around at middle ages; and education bears no significant relationship with happiness (Clark and Oswald, 1994; Cuñado and de Gracia, 2012; Oswald, 1997; Peiró, 2007)

Besides socio-demographic variables presented above, other domains of life such as health, housing conditions, friendship, personal safety, freedoms, being religious or belonging to different cultures were also investigated to be possible determinants of happiness. (Peiró, 2007) demonstrates the significant positive relationship between a healthy life and a happy life. Another study displays that, in the United States of America and Spain, friendship and happiness have a strong and positive relationship (Requena, 1995).

Altunel and Akova (2017) test a comprehensive model to examine the relationship between life satisfaction and six other variables. Derived from a sample of 258 private sector white collars, they found out that travel satisfaction and job satisfaction are two crucial antecedents of life satisfaction. Experience quality and recovery experience are negatively affected by work-travel interference and positively affect travel satisfaction. Fisher (2010) argues that happiness at work includes, but is far more than, job satisfaction. A comprehensive measure of individual-level happiness might include work engagement, job satisfaction, and affective organizational commitment.

Powdthavee (2008) explores the use of shadow pricing method to estimate the monetary values of the satisfaction with life gained by an increase in the frequency of interaction with

 ISBN: 978-625-7029-53-7

friends, relatives, and neighbors. Using the British Household Panel Survey, it is found that an increase in the level of social involvement is worth up to an extra £85,000 a year in terms of life satisfaction. Actual changes in income, on the other hand, buy very little happiness. Taylor et al. (2001) analyze the cross-sectional relationship between social network and happiness. Using the national survey of Black Americans, the authors find that – in addition to demographic and economic factors – social relations and network factors (i.e., subjective family closeness, support from family, number of friends, the presence of fictive kin, church attendance, and frequency of contact with neighbors) are significantly associated with self-rated happiness and life satisfaction scores.

Pinquart and Sörensen (2000) explore the links between socioeconomic status, social network, and competence with subjective well-being in the elderly. They show frequency of contact with friends to be positively correlated with self-reported life satisfaction than having contact with adult children, ceteris paribus.

DATA AND METHODOLOGY

This study investigates whether social relationships have an impact on the happiness of individuals using life satisfaction 2017 survey data conducted by the Turkey Statistical Institute (TURKSTAT). The 2017 Life Satisfaction Survey was conducted with 9876 people. In the survey, household members over 18 years old and living within the borders of the Republic of Turkey were covered.

In the survey conducted by TURKSTAT, a 5-point Likert scale was used to measure life satisfaction and other social relations; one shows the highest level of satisfaction, while five shows the lowest level of satisfaction. By benefiting from these satisfaction levels, ordered dependent variable was obtained. The dependent variable is the 5-point Likert scaled answers to the question of "How happy are you when you think of your life as a whole?

Happiness data is derived from survey questions conducted by TURKSTAT, which are not continuous unlike many economic indicators. Thus, it is widespread to use ordered logit analysis -or ordered probit analysis- within happiness economics literature due to the employment of discrete data (Graham, 2005; Peiró, 2007; van Praag et al., 2006). Following the previous studies in the literature, we employ an ordered logistic regression methodology to analyses the determinants of happiness in Turkey, focusing on the impact of social relations.

For this study, a regression model is constructed, whose dependent variable is happiness. Independent variables in the analysis are Age, Sex, marital status, satisfaction with health, job, income, social life, free time, relatives, friends, neighbors and, office mates. Z-tests test the significance of all variables.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ECONOMETRIC RESULTS

Table 1 presents the empirical results obtained from ordered logistic regression. We found that female individuals are happier than their male counterparts. The relationship between happiness and age depicts a U-shaped relationship in Turkey. Individuals whose ages are between 45 and 55 represent the unhappiest among Turkish citizens. We also find that there is a positive and significant relationship between being married and happiness. Public sector employees are less happy than private-sector ones even though its significant level is at ten percent.

Moreover, this study focuses on the impact of satisfaction from social relations on happiness. We confirm the positive relationship between satisfaction from health and happiness. People who are satisfied with their jobs are happier. Similarly, satisfaction with income is associated with happiness. Satisfaction from social life and relations with relatives increases the happiness level of individuals. Having free time would add to the happiness of the Turkish people. Lastly, the relationship between satisfaction from office mates and happiness is examined. Satisfaction from office mates also makes people happier in Turkey. We find no relation between satisfaction from friends and neighbors and happiness.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Table 1: Determinants of Happiness

VARIABLES	Happiness
Age	-0.0581***
	(0.0164)
Age_squared	0.000537***
	(0.000186)
Female	0.440***
	(0.0669)
Married	0.782***
	(0.0840)
Public Sector employee	-0.139*
	(0.0807)
Are you satisfied with your health?	0.463***
	(0.0467)
Are you satisfied with your job?	0.301***
	(0.0479)
Are you satisfied with your income?	0.278***
	(0.0321)
Are you satisfied with your social life?	0.283***
	(0.0431)
Are you satisfied with your free time for yourself?	0.291***
	(0.0420)
Are you satisfied with your relatives?	0.274***
	(0.0533)
Are you satisfied with your friends?	0.0608
	(0.0767)
Are you satisfied with your neighbours?	0.0709
	(0.0522)
Are you satisfied with your office mates?	0.126*
	(0.0671)
Constant cut1	10.67***
	(0.398)
Constant cut2	8.594***
	(0.376)
Constant cut3	6.272***
	(0.363)
Constant cut4	3.091***
	(0.356)
Observations	4,303
LR chi2(14)	1125.70
Prob > chi2	0.0000
Pseudo R-squared	0.1099

Note: Standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

 ISBN: 978-625-7029-53-7

CONCLUSION

Some policy recommendations have been drawn from these results. The social environment is crucial for individuals to be happy. Improvements should be made to keep employees satisfied in business life. Spending time on intangible consumption, such as entertainment, cultural, and sporting activities, will positively affect the well-being of people by reducing the inevitable stress of modern business life.

We show that income plays a vital role in the happiness of individuals in Turkey. Therefore, we concluded that, with policies designed to increase the income of individuals, higher levels of happiness may be reached.

REFERENCES

Altunel, M.C. and Akova, O. (2017), "Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler Üzerine Kapsamlı Bir Model Önerisi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 27, pp. 217–235.

Clark, A.E. and Oswald, A.J. (1994), "Unhappiness and Unemployment", *The Economic Journal*, available at:https://doi.org/10.2307/2234639.

Cuñado, J. and de Gracia, F.P. (2012), "Does Education Affect Happiness? Evidence for Spain", *Social Indicators Research*, available at:https://doi.org/10.1007/s11205-011-9874-x.

Easterlin, R.A. (1974), "Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence", *Nations and Households in Economic Growth*, Elsevier, pp. 89–125.

Fisher, C.D. (2010), "Happiness at work", *International Journal of Management Reviews*, Wiley Online Library, Vol. 12 No. 4, pp. 384–412.

Graham, C. (2005), "The Economics of happiness: Insights on globalization from a novel approach", *World Economics*, available at:https://doi.org/10.1093/wbro/lki010.

Oswald, A.J. (1997), "Happiness and Economic Performance", *The Economic Journal*, available at:https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.1997.tb00085.x.

Peiró, A. (2007), "Happiness, satisfaction and socioeconomic conditions: Some international evidence", *Handbook on the Economics of Happiness*, available at:https://doi.org/10.4337/9781847204158.00029.

Pinquart, M. and Sörensen, S. (2000), "Influences of socioeconomic status, social network, and competence on subjective well-being in later life: A meta-analysis", *Psychology and Aging*, available at:https://doi.org/10.1037/0882-7974.15.2.187.

Powdthavee, N. (2008), "Putting a price tag on friends, relatives, and neighbours: Using surveys of life satisfaction to value social relationships", *The Journal of Socio-Economics*, Elsevier, Vol. 37 No. 4, pp. 1459–1480.

van Praag, B.M.S., Frijters, P. and Ferrer-i-Carbonell, A. (2006), "The Anatomy of Subjective Well-Being', Journal of Economic Behavior and Organization, 51, 29-49", *INTERNATIONAL LIBRARY OF CRITICAL WRITINGS IN ECONOMICS*, EDWARD ELGAR PUBLISHING LTD, Vol. 200 No. 1, p. 458.

Requena, F. (1995), "Friendship and subjective well-being in Spain: A cross-national comparison with the United States", *Social Indicators Research*, available at:https://doi.org/10.1007/BF01079161.

Taylor, R.J., Chatters, L.M., Hardison, C.B. and Riley, A. (2001), "Informal social support networks and subjective well-being among African Americans", *Journal of Black Psychology*, available at:https://doi.org/10.1177/0095798401027004004.

Di Tella, R. and MacCulloch, R. (2006), "Some uses of happiness data in economics", *Journal of Economic Perspectives*, available at:https://doi.org/10.1257/089533006776526111.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TİCARİ REKLAM VE HAKSIZ TİCARİ UYGULAMALAR YÖNETMELİĞİ UYARINCA KARŞILAŞTIRMALI REKLAM

Arş. Gör. İsmail SARITEKE

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Ticaret Hukuku ABD

Doç. Dr. Aziz BELLİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

Reklam terimi Latince çağırmak anlamına gelen "clamere" fiilinden türemiştir. Reklam, hukuki niteliği itibari ile bir öneri ya da öneriye davettir.

6112 Sayılı Kanun'un 3. Maddesi uyarınca radyo ve televizyon reklamı; "Taşınmazlar, hak ve yükümlülükler dahil olmak üzere mal veya hizmetlerin teminini teşvik etmek, bir amaç veya düşünceyi yaymak veya başka etkileri oluşturmak amacıyla ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı gerçek ve tüzel kişi tarafından, bir ücret veya benzeri bir karşılıkla yapılan her türlü duyuru veya öz tanıtım yayını" olarak tanımlanmıştır.

Reklam Yönetmeliği m. 4/ğ'ye göre, karşılaştırmalı reklam; "bir mal veya hizmetin tanıtımı esnasında rakip mal ve hizmetlere ilişkin unsurların doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı reklamlardır". Ardından Reklam Yönetmeliği'nde 28.12.2018 tarihinde yapılan değişiklik ile tanım; "Karşılaştırmalı reklam: Tanıtımı yapılan mal veya hizmete ilişkin hususlarla aynı amaca ya da aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik rakip mal veya hizmetlere ilişkin hususların karşılaştırıldığı reklamlar" şeklinde değiştirilmiştir.

Türk hukukunda karşılaştırmalı reklamlar, esas itibari ile TTK m. 55'te düzenlenmiştir. Ayrıca 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 61/5'te ve Reklam Yönetmeliği'nin 8. maddesinde de karşılaştırmalı reklama ilişkin düzenlemeler mevcuttur. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda karşılaştırmalı reklamlara ilişkin doğrudan düzenlemeler yer almasa da ilgili kanunun 57. Maddesinde haksız rekabete ilişkin hükümler yer almaktadır. Bu hükümler karşılaştırmalı reklam sonucu oluşabilecek haksız rekabet durumlarına uygulanması açısından önem arz etmektedir.

Hukukumuzda karşılaştırmalı reklamlar hiçbir zaman açıkça yasaklanmamıştır. Ancak TRT Reklam Esasları'nın uzunca bir süre reklamların cevaplamaya ve iddialara yol açamayacağı yönündeki düzenlemesi karşılaştırmalı reklamların önünü kapatmıştır.

Bu çalışmada karşılaştırmalı reklam 29232 Sayılı Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği kapsamında değerlendirecektir. Çalışmamızda karşılaştırmalı reklamın unsurları, mümkün olabildiği durumlar ve yasak olduğu halleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Karşılaştırmalı Reklam, Rekabet Hukuku, Tüketici, Haksız Rekabet

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Reklam Yönetmeliği'nin 8. maddesi, 4 Ocak 2017 değişikliğinden önce şu şekildeydi:

"Karşılaştırmalı reklamlar, ancak;

a) Aldatıcı ve yanıltıcı olmaması,

b) Haksız rekabete yol açmaması,

c) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin aynı nitelikte olması ve aynı istek ya da ihtiyaca cevap vermesi,

ç) Tüketiciye fayda sağlayacak bir hususun karşılaştırılması,

d) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin, fiyatı da dahil, bir ya da daha fazla maddi, esaslı, doğrulanabilir ve tipik özelliğinin objektif olarak karşılaştırılması,

e) Nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanan iddiaların; bilimsel test, rapor veya belgelerle ispatlanması,

f) Rakiplerin fikri ve sınai mülkiyet haklarını, ticaret unvanını, işletme adını, diğer ayırt edici işaretlerini, mallarını, hizmetlerini, faaliyetlerini veya diğer özelliklerini kötülememesi veya itibarsızlaştırmaması,

g) Menşei belirtilmiş mal veya hizmete ilişkin karşılaştırmada, mal veya hizmetlerin aynı coğrafi yerden olması,

ğ) Reklam veren ile rakibinin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri ile ilgili karışıklığa yol açmaması, koşullarıyla yapılabilir.

(2) Karşılaştırmalı reklamlarda, rakiplere ait isim, marka, logo veya diğer ayırt edici şekil veya ifadeler ile ticaret unvanı veya işletme adlarına, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen hükümlere uygun olması koşuluyla yer verilebilir."

Mülga Reklam Yönetmeliği döneminde Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 16/3 ile yönetmelik hükümleri arasında bir çelişki mevcuttu. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 16/3'te karşılaştırmalı reklamlarda açık veya örtülü yapılması hususunda bir kısıtlama yokken, 14.06.2003 Tarihli Ticari Reklam ve İlanlara İlişkin İlkeler ve Uygulama Esaslarına Dair Yönetmelik'in 11. maddesinde açık karşılaştırma yasaklanmaktaydı. Bu durum ise normlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

hiyerarşisine aykırılık oluşturmaktaydı. Söz konusu dönemde gerek AB düzenlemesi, gerekse Yargıtay uygulaması açık karşılaştırmaya cevaz vermekteydi.[1] Ancak Rekabet Kurulu'nun kararları, ağırlıklı olarak açık karşılaştırmalı reklamların hukuka aykırı olduğu yönündeydi.[2]

Reklam Yönetmeliği'nde ise kabul edilen hali ile Mülga Reklam Yönetmeliği'nden farklı olarak, karşılaştırmalı reklamlar, rakip şirketin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri kullanılmak suretiyle de yapılabilecek şekilde düzenlenmişti. Ancak Reklam Yönetmeliği'nin karşılaştırmalı reklamlara ilişkin m. 8(2)'de yer alan hükmün yürürlüğe giriş tarihi, önce 10 Ocak 2016 tarihi olarak belirlenmiş, bu da daha sonra 31 Aralık 2016 tarihine, ardından 1 Ocak 2018 tarihine ertelenmiştir. 31 Aralık 2017 tarihinde tekrar yönetmelik değişikliği 655 ile Reklam Yönetmeliği m. 8/2'Nin yürürlük tarihi, 01.01.2019 tarihine ertelenmiştir. Ancak 28 Aralık 2018 tarihinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 30639 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile bu kez açık karşılaştırma yapmaya cevaz sağlayan hüküm yürürlükten kaldırılmıştır.[3]

10 Ocak 2015 tarihinde Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği (m. 8/2 hariç) yürürlüğe girmiştir . Bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile 14 Haziran 2003 Tarihli ve 25138 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Ticari Reklam ve İlanlara İlişkin İlkeler ve Uygulama Esaslarına Dair Yönetmelik" yürürlükten kaldırılmıştır . Mülga Ticari Reklam ve İlanlara İlişkin İlkeler ve Uygulamalara Dair Yönetmelik uyarınca açık karşılaştırma yasaktı. Reklam Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesi ile ilk olarak yönetmeliğin 8. maddesinde açık karşılaştırma serbest hale getirilmişse de maddenin yürürlük tarihi sürekli olarak ertelenmişti. Son olarak 28.12.2018 tarihinde köklü bir değişiklik ile bu kez yürürlük tarihi ertelenmemiş, açık karşılaştırma yasağı getirilmiştir .

Reklam Yönetmeliği'nin 5. maddesinde, ticari reklamlar için ön görülen temel ilkeler sayılmıştır. Madde hükmünde yer alan ilkeler karşılaştırmalı reklamlar için de geçerlidir. Reklam Yönetmeliği'nde yer alan temel ilkeler m.5'te şu şekildedir; Reklamlar;

1-Genel ahlak kurallarına aykırı ifade ya da görüntüler içeremez.

2-Kamu sağlığını bozucu nitelikte olamaz.

3-Kamu düzenini bozan, şiddet hareketleri ile yasadışı veya kınanacak davranışlara yol açan, göz yuman, bu davranışları özendiren veya destekleyen unsurlar içeremez.

4-Hasta, çocuk, yaşlı ve engellileri istismar edici ifade ya da görüntüler içeremez.

5-Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri özelliklere yönelik kötüleme, istismar, önyargı veya ayrımcılık içeremez.

[1] YUSUFOĞLU, Fülürya, Türk ve İsviçre Hukukunda Karşılaştırmalı Reklamlar, İsviçre Borçlar Kanunu'nun İktibasının 80. Yılında İsviçre Borçlar Hukuku'nun Türk Ticaret Hukukuna Etkileri, İstanbul, 2009.s.130

[2] Reklam Kurulu'nun 13.01.2009 tarih ve 160 sayılı toplantısında vermiş olduğu 2008/668 sayılı "Pril Perfect" kararı.

[3] BOZER, Ali, GÖLE Celal, Ticari İşletme Hukuku, Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2015,Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası.s.159

 ISBN: 978-625-7029-53-7

6-İnsan onurunu ve kişilik haklarını zedeleyici biçimde yapılamaz.

7-Önceden izin alınmadan, hiç kimsenin özel ya da sosyal yaşamına dair ifade veya görüntüler içeremez; reklamlarda o kişiye atıfta bulunulamaz

8-Kişinin özel mülkü, ilgili ürüne ya da organizasyona verilmiş kişisel onay etkisi oluşturacak şekilde görüntülenemez veya belirtilemez.

9-Tüketicilerin korkularını ve batıl inançlarını istismar edemez.

10-Hastaların tedavi öncesi ve sonrasına ait ifade ya da görüntüler içeremez.

11-Toplumu endişeye sevk edici veya yanıltıcı biçimde; hastalık, yaralanma ve benzeri bir durumla ilgili ifade ya da görüntüler içeremez.

12- Güvenlik kurallarının gözetilmediği ve güvenlik açısından tehlike oluşturabilecek uygulama ve durumlarla ilgili hiçbir sunum ya da tanımlama içeremez."

Reklam Yönetmeliği m. 8'den anlaşıldığı üzere bir karşılaştırmalı reklamın söz konusu olabilmesi için rakip mal veya hizmetlerle bir karşılaştırmanın olması gerekmektedir.[4] Tüketicin Korunması Hakkında Kanun m. 61/5'e göre karşılaştırmalı reklamların, benzer ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetler arasında yapılabilir. Bu durum Reklam Yönetmeliği'nin 8. maddesi ve devamında da izah edilmiştir. Yapılacak karşılaştırma, fiyatı da dahil olmak üzere maddi, esaslı, doğrulanabilir olmalı ve tipik özellikleri objektif olarak karşılaştırılmasıdır. Bu ölçütlerin de bilimsel deney, test ve raporlarla ispatlanabilir olması zorunludur. Reklam Yönetmeliği m.8/1(g)'ye göre rakipler arası karşılaştırma yapılacaksa, yapılan karşılaştırma rakibin mallarını ve hizmetlerini veya diğer özelliklerini itibarsızlaştırmamalıdır.

TICARI REKLAMLAR VE HAKSIZ TICARI UYGULAMALAR YÖNETMELIĞI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI REKLAMLARDA HUKUKA UYGUNLUK ŞARTLARI

Yürülükteki Reklam Yönetmeliği kapsamında karşılaştırmalı reklamlara belirli koşullarla izin verilmiştir. Bunlar;

1-Aldatıcı ve yanıltıcı olmaması

2-Haksız rekabete yol açmaması

3-Karşılaştırılan mal ve hizmetlerin aynı ihtiyacı karşılaması ya da aynı amaca yönelik olması

4-Tüketiciye fayda sağlayacak bir hususun karşılaştırılması

[4] DURAN, Mürvet Ulya, Karşılaştırmalı Reklamlara Yönelik Yeni Düzenlemenin Avrupa Birliği Reklam Yönergesi ile Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017. (http://openaccess.bilgi.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11411/1168/Karşılaştırmalı%20reklamlara%20yönelik%20eni%20düzenlemenin%20Avrupa%20Birliği%20reklam%20yönergesi%20ile%20karşılaştırılması%20üzerine%20bir%20inceleme.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Son Erişim Tarihi: 12.11.2019.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5-Karşılaştırılan mal ve hizmetlerin fiyatı da dahil, bir ya da daha fazla maddi, esaslı, doğrulanabilir ve tipik özelliğinin objektif olarak karşılaştırılması

6-Nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanan iddiaların bilimsel test, rapor veya belgelerle ispatlanması

7-Rakiplerin mallarını, hizmetlerini, faaliyetlerini veya diğer özelliklerini kötülememesi veya

itibarsızlaştırmaması

8-Menşei belirtilmiş mal veya hizmete ilişkin karşılaştırmada ,mal veya hizmetlerin aynı coğrafi yerden olması

9-Reklam veren ile rakibinin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri ile ilgili karışıklığa yol açmaması

10-Reklam Kurulu ilkelerine aykırı olmaması

11-Tanıklı reklamlarda doğrudan karşılaştırma yasağı ve açık karşılaştırmayla ilgili koşullar

olmak üzere 11 ana başlık altında sayılabilir. Aşağıda bu başlıklar değerlendirelcektir.

ALDATICI OLMAMASI

Aldatıcı ifadeler, Türk Ticaret Kanunu'nun 55. maddesinde yer alan genel düzenlemede ve aynı kanunun 56. maddesinde yer alan özel düzenlemelerde haksız rekabet teşkil etmektedir. Bu kapsamda aldatıcı reklamlar ile haksız rekabet arasında bir paralellik mevcuttur. Bir başka deyişle karşılaştırmalı reklam tüketiciyi yanılttığı durumda haksız rekabet hükümleri uygulama alanı bulacaktır. [5] Diğer yandan 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunu'nun 61. maddesinde aldatıcı reklamlar, 62. maddesinde ise aldatıcı uygulamalar yasaklanmıştır.

Bir reklamın doğru olmaması da aldatıcı olması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde reklamın yanıltıcılı olması da aldatıcılık oluşturmaktadır. Bir reklamın aldatıcı olup olmadığını her somut olay açısından ayrı ayrı değerlendirmek gerekecektir. Bu tespit yapılırken reklamın bütünü esas alınmalıdır. Ayrıca aldatma tehlikesi bakımından, hedef kitle oldukça önemlidir. Reklamın hedef kitleyi aldatabilecek nitelikte olup olmadığı objektif bir şekilde irdelenmelidir.

HAKSIZ REKABETE YOL AÇMAMASI

Rekabetin dürüst ve tüm ilgililerin menfaatine uygun yapılması asıl olup haksız rekabet unsuru barındıran bir reklam hukuka aykırı olarak nitelendirilecektir.

Türk Ticaret Kanunu'nda haksız rekabete ilişkin hükümler 54 ila 63. maddeler arasında düzenlenmiştir. Haksız rekabete ilişkin temel hükümler ise 54. ve 55. Maddelerde yer almaktadır. Kanun'un 54. Madde hükmü şöyledir:

[5] TEKELİOĞLU, Numan, Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Reklamlar, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.s.94

 ISBN: 978-625-7029-53-7

"(1) Haksız rekabete ilişkin aşağıdaki hükümlerin amacı, bütün katılanların menfaatine, dürüst ve bozulmamış rekabetin sağlanmasıdır.

(2) Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya diğer şekillerdeki dürüstlük kurallarına aykırı davranışlar veya ticari uygulamalar haksız ve hukuka aykırıdır."

TTK'nın 55/1(a)-5. Maddesinde karşılaştırmalı reklamlar düzenlenmektedir. Söz konusu madde hükmü;

"Kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde, başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek" şeklindedir. İlgili madde ile karşılaştırmalı reklamlara yönelik bir düzenleme getirilmiştir.

KARŞILAŞTIRILAN MAL VEYA HIZMETLERIN AYNI İHTIYACI

KARŞILAMASI YA DA AYNI AMACA YÖNELIK OLMASI

4 Ocak 2017 tarihli, 29938 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 1. maddesi ile 8. madde de birtakım değişiklikler yapılmıştır. İki düzenleme arasındaki farklara bakıldığında ilk olarak m. 8/1 (c)'de "ve" bağlacı yerine "ya da" bağlacının kullanılmıştır. Bu kapsamda her iki halin birden meydana gelmesi gerekmemektedir.

TÜKETICIYE FAYDA SAĞLAYACAK BIR HUSUSUN KARŞILAŞTIRILMASI

Karşılaştırmalı reklamın hukuka aykırılık oluşturup oluşturmaması açısından tüketiciye fayda sağlaması yeni düzenleme ile getirilmiştir. Ancak gerek madde metninde gerek diğer kanunlarda bu şarta ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Bu sebeple, hangi hususların bilinmesinde tüketicinin fayda sağlayacağı belirsiz ve yoruma açık bir haldedir.

RAKIPLERIN MALLARINI, HIZMETLERINI, FAALIYETLERINI VEYA DIĞER ÖZELLIKLERINI KÖTÜLEMEMESI VEYA İTIBARSIZLAŞTIRMAMASI

Reklam Yönetmeliği'nin ticari reklamlarla ilgili 5. maddesinde gereksiz kötüleme yasaklanmıştır. Madde metni uyarınca; "Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri özelliklere yönelik kötüleme, istismar, önyargı veya ayrımcılık içeremez". Bahsi geçen ifade daha çok kişisel özellikler açısından yapılacak kötülemeleri kapsayacak şekilde ticari reklamların bütünü için geçerli olacaktır.

Reklam Yönetmeliği'nin 10. maddesinde kötülemeye ilişkin özel bir hüküm getirilmiştir. Bu hüküm uyarınca; "Reklamlar; hiçbir kişi, kurum veya kuruluşu, ticari ya da mesleki faaliyeti, malı ya da hizmeti, reklamı veya markayı aşağılayamaz, açıkça alay konusu edemez ve benzeri bir biçimde kötüleyemez". Görüldüğü üzere bahsi geçen husus sadece karşılaştırmalı reklam açısında değil diğer reklamlar açısından da yönetmelik kapsamında yasaklanmıştır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

MENŞEI BELIRTILMIŞ MAL VEYA HIZMETLERIN AYNI COĞRAFI YERDEN OLMASI

Reklam Yönetmeliği'nin karşılaştırmalı reklamlara ilişkin m. 8/1(g)'de; "menşei belirtilmiş mal veya hizmete ilişkin karşılaştırmada, mal veya hizmetlerin aynı coğrafi yerden olması" gerektiğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. 2006/114/EC Sayılı AB Yönergesi bu düzenlemeye mehaz teşkil etmektedir. Bu hüküm uyarınca coğrafi kökene sahip olan ve bunu bildiren ürünler ancak kendi aralarında karşılaştırma konusu yapılabilecektir.

REKLAM KURULU İLKELERINE AYKIRI OLMAMASI

Ticari reklamlar, Reklam Kurulu'nca belirlenen ilkelere, genel ahlaka, kamu düzenine uygun olmalı, kişilik haklarını ihlal etmemeli, haksız rekabete yol açmamalıdır. Bu ilkeler uyarınca, tüketiciyi doğrudan ya da dolaylı olarak yanıltabilecek ifade ve görüntülere yer verilmemeli, bilimsel araştırma sonuçları gerçekte olduğundan farklı biçimde (yanıltıcı veya aldatıcı olarak) kullanılmamalıdır. Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m. 61/2'de "Ticari reklamların Reklam Kurulunca belirlenen ilkelere, genel ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına uygun, doğru ve dürüst olmaları esastır" hükmü bulunmaktadır.

TAKVIYE EDICI GIDA KATEGORISINE YÖNELIK KARŞILAŞTIRMA YASAĞI

4 Ocak 2017 tarihinde Reklam Yönetmeliği m. 8/3'te yapılan değişiklik ile; "Gıda reklamlarında, ilgili mevzuata göre sağlık beyanı kapsamına giren hususlar karşılaştırmaya konu edilemez. Beslenme beyanı kapsamındaki hususların reklamlarda karşılaştırma unsuru olarak kullanılması ilgili mevzuat hükümlerine göre yapılır. Takviye edici gıdaların karşılaştırmalı reklamı yapılamaz" " hükmü getirilmiştir .Bu tarz bir düzenleme AB yönergelerinde bulunmamaktadır.Bu hüküm uyarınca gıda sektöründe sağlık beyanı kapsamında olan hususlar karşılaştırmalı reklam serbestiyeti kapsamında olmayacaktır. Söz konusu gıdaların tespitinde Türk Gıda Kodeksi Beslenme ve Sağlık Beyanları Yönetmeliği esas alınacaktır.

FIYAT KARŞILAŞTIRMALARINA GETIRILEN KISITLAMA

Fiyat karşılaştırmaları, tüketicinin tercihleri etkilemek ve tüketiciyi reklamı yapılan mal ve hizmete yönelmesini sağlamak amacıyla yapılır. Bu bağlamda fiyat karşılaştırmalı reklam, reklamcılık sektöründe yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. TTK m. 55/1- a (5)'te belirtilen aldatıcılık ile ilgili hükümler, ürünlerin fiyatları için de geçerlidir. Bu hükme ek olarak fiyat bilgisi içeren reklamlara ilişkin şartlar, Reklam Yönetmeliği'nin 13. maddesinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu hükme göre, fiyat karşılaştırmasına tabi tutulan mal veya hizmetlerin de aynı ihtiyacı karşılaması veya aynı amaca yönelik olması gerekir. Fiyat bilgisi içeren karşılaştırmalı reklamlar ile ilgili olarak 04.01.2017 tarihinde gelen düzenleme ile Reklam Yönetmeliği'nin 8. maddesine; "Fiyat düzenlemeleri ile etkin piyasa gücü yükümlülükleri ilgili idari otoriteler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tarafından belirlenen sektörlere ilişkin reklamlarda fiyat karşılaştırması yapılamaz" hükmü getirilmiştir.

SONUÇ

Karşılaştırmalı reklamdan söz edebilmek için reklamda, rakip mal veya hizmetle yapılan bir karşılaştırmanın veya bir ilişkilendirmenin var olması gerekmektedir. Karşılaştımalı reklama ilişkin mevzuatımızda farklı kanun ve yönetmeliklerde farklı hukuka uygunluk şartları bulunmaktadır. Konuya ilişkin en kapsamlı düzenleme ise Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik genel anlamda AB müktesebatı ile de uyum içerisindedir. Ancak Ticari Reklamlar ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nde 28.12.2018 tarihinde yapılan son değişiklik AB yönergeleri ile genel anlamda yakalanan uyumdan mevzuatımızı uzaklaştırmış ve kanun ile çelişen metinler sebebiyle doktrin tarafından eleştirilmiştir. Diğer yandan ikincil mevzuatta sürekli yapılan değişiklik, toplumda kavramsal karmaşaya sebep olmuştur. Açık karşılaştırma gibi bir düzenlemeden sonra AB müktesebatına aykırı olacak şekilde açık karşılaştırmayı kısıtlamak, reklam sektörü için kısır bir döngü yaratmış ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Açık karşılaştırmalı reklam yasağının mevzuatımızda yeniden düzenlenmesi ile tüketicilerin daha fazla ve açık bilgi sahibi olacağı kuşkusuzdur. Ancak mevcut durumun mülga yönetmelik dönemine nazaran tüketiciyi aydınlatma noktasında karşılaştırmalı reklamı düzenlemiş ve açıkça cevaz vermiş olması önemli bir ilerlemedir.

KAYNAKÇA

BOZER, Ali, GÖLE Celal, Ticari İşletme Hukuku, Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2015,Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası.s.159

DURAN, Mürvet Ulya, Karşılaştırmalı Reklamlara Yönelik Yeni Düzenlemenin Avrupa Birliği Reklam Yönergesi ile Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017. (http://openaccess.bilgi.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11411/1168/Karşılaştırmalı%20reklamlara%20yönelik%20eni%20düzenlemenin%20Avrupa%20Birliği%20reklam%20yönergesi%20ile%20karşılaştırılması%20üzerine%20bir%20inceleme.pdf?sequence=1&isAllowed=y) Son Erişim Tarihi: 12.11.2019.

TEKELİOĞLU, Numan, Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Reklamlar, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.s.94

YUSUFOĞLU, Fülürya, Türk ve İsviçre Hukukunda Karşılaştırmalı Reklamlar, İsviçre Borçlar Kanunu'nun İktibasının 80. Yılında İsviçre Borçlar Hukuku'nun Türk Ticaret Hukukuna Etkileri, İstanbul, 2009.s.130

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TOPLUMUN TEMELİ OLAN AİLE YAPISINI ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ: HZ. LÛT'UN EŞİ VE KAVMİ ÖRNEĞİ

Abdurrahim KAPLAN
Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı
Osmaniye, Türkiye

Özet

İnsanı yoktan var eden Allah, onu yalnız bırakmamış, ona bir eş de yaratmıştır. İnsanı tek bir candan yaratıp ondan da eşini var eden ve ikisinden de birçok erkekler ve kadınlar üreten Allah, bunlar arasından da içlerinden kendileriyle huzura kavuşacakları eşler yaratıp aralarında sevgi ve rahmet var etmesini onun varlığının delillerinden biri olarak tarif eder. İnsanın dünya ve ahiret saadetinin gerçekleşmesi için nazil olan Kur'ân-ı Kerim, insana birçok konuda yol göstermiş, hataya düşmemesi için ikazda bulunmuştur. Bunu kimi zaman misaller getirerek, kimi zaman da geçmiş ümmetlerin kıssalarından kesitler sunarak insanların doğru ve ahlaklı birer fert olmalarının yolunu açmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in üçte birinin geçmiş peygamber ve ümmetlerin hayatlarını ihtiva etmesi, genelde insanlığın, özelde müminlerin geçmişte yapılan hataların tekrarını önlemeye yönelik bir eylemdir.

Allah, Kur'ân-ı Kerim'de birçok peygamber ve kavimden söz ederken az da olsa onların eşlerinden, çocuklarından, kardeşlerinden de söz etmiştir. Kendilerinden söz ettiği birçok peygamberin eşi ve çocuğu örnek alınabilecek karakter ve huya sahipken, bazı peygamberlerin eşleri ve çocukları kendilerine eziyet ve sıkıntıdan başka bir davranışta bulunmamıştır. Onlar, peygamber olan eşlerine veya babalarına inanmak, destek olmak bir yana kendilerini yalanlayan, hor gören, küçümseyen inançsızların tarafında yer almakta beis görmemiştir. Hal böyle olunca Kur'ân kıssalarında olumlu aile modellerinden bahsedildiği gibi olumsuz aile modellerinden de bahsedilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle Lût'un (a.s) kavmi ise "*onlardan önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı-çirkinliği*" yapmış ve bu çirkin davranışta Lût'un (a.s) eşi, sapkın olan bu kavme destek olup onlardan yana taraf olmuştur. Onun bu tarz bir tercihte bulunması Lût'un (a.s) kavmine karşı mücadelesini zayıflatmış, aile temellerini kökten yok etmeye çalışan bu sapkın zihniyete sahip yapının günümüze kadar güçlenerek devam etmesine olanak tanımıştır. İlk defa Kur'ân'ın kendilerinden bahsederek haberdar olduğumuz bu sapkın kesim, maalesef günümüzde de aile yapısını ortadan kaldırmak için yoğun çaba göstermektedir. Bu çalışmamızda bir peygamberin veya şahsın eşi tarafından desteklenmediği vakit ailenin temel yapısının sarsılacağına, aile ve toplumun ifsadının kolaylaşabileceğine hem de tarihte sapkın düşüncelerinden ötürü bu tarz tercihe yönelenlerin lanetlenip helak olduklarına dikkat çekmek temel hedefimizdir. Aile kurumunun sağlam sütunlar üzerinde helal çerçevede inşa edilmesi toplumda zuhur eden sapkın düşünce ve zihniyeti bertaraf edecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ahlak, Peygamberler, Hz. Lût, Kavimler, Helak

GİRİŞ

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Toplumun en küçük yapısını oluşturan aile, insanlık kadar eski bir geçmişe sahiptir. Aile, anne baba çocuklar ve kan bağı bulunan akrabalardan meydana gelen biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve hukuksal yönleri bulunan bir kurumdur.[1] Bir aile reisi başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşan aile tipi geniş aile olarak tanımlanırken karı koca ile çocuklardan meydana gelen aile tipi ise çekirdek aile olarak tarif edilmektedir.[2] Başka bir ifade ile aile, iki farklı cinsten iki farklı insanın duygusal ve fizyolojik birliktelik dengesinin bir sonucu ve gereği, aynı zamanda çoğalmayı da içine alan birlikteliğin geçerli hukukî normlar ile tanımlanmış şeklidir.[3] Aile yapısının temeli evlilik ile oluşturulur. Evlilik bütün ilahi dinlerde kadın ve erkeğin kendilerine ait bir mahremiyet ve yaşam alanı açtığı ve insan neslinin devamını sağlamak için meşru ilişki çerçevesinde oluşturdukları çatıdır.[4] Kur'ân, birçok ayette aile yapısı üzerinde durarak ailenin meşru bir zemine oturtulması uyarısını yapar. Aile kavramının oluşması için kadın ve erkeğin nikâh akdi ile birbirlerini eşler olarak kabul etmesini zorunlu kılar. Neslin ve toplumsal ahlakın inşası aile yapısının sağlam tutulmasıyla mümkündür. Konu ile ilgili olarak Kur'ân, "*Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*"[5] ayeti ile aynı cinsten olmaları onların birbirlerinde sükûn bulmalarına sebebiyettir. Sükûn diğerine ulaşmayı sağlar. Bu sebeple eşler arasında meydana gelen ilk şey sevgidir. Bu sevgi eşler arasında rahmet duygularını beraberinde getirir.[6] Başka bir ayette "*Nefsani arzulara… özellikle kadınlara düşkünlük insanlara çekici kılındı*."[7] denilerek kadın ve erkeğin birbirine karşı duyduğu arzu ve hissin sünnetullah'ın gereği olduğu vurgulanmıştır. Kur'ân, aile yapısının İslam'a uygun olması için belli birtakım şartlar ortaya koymuş evlenilmesi helal ve haram olan kadınları sayarak konunun muğlak kalmasını engellemiştir. Evlilik kurumunun oluşması için evlenecek olanların bir erkek ile bir kadından olması ve bunların birbirleriyle sıhriyetin Kurân'da yasaklananlardan olmaması şartına bağlamıştır. "*Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbunüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*"[8] Allah bu ayetle yedi tane nesep yoluyla yedi tane süt sıhriyet (kayın- pederlik) yoluyla evlenmeyi yasak kılmıştır. Ayrıca mütevatir sünnetle kadınla halasını ve teyzesini birlikte bir adamın nikâhı altında bulundurmasını haram kılmıştır.[9] Başta Kur'ân olmak üzere Semavî kitapların aile kurumunun kurulması için gerekli şartları ifade etmelerine rağmen tarihin birçok döneminde aile yapısını sarsacak sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar bazen karı koca arasında teşekkül ettiği gibi bazen de anne- baba evlat gibi şahıslar arasında da ortaya çıkmıştır.

Aile kavramı ilk insan Hz. Âdem ve eşi ile başlamış olup ilk ailevi problemler de evlatları olan Habil ve Kabil arasında zuhur etmiştir. Kabil'in Habil'i öldürmesiyle ilk

[1] Hacer Araz, *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunların Çocuğun Din eğitimine Etkileri,* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sakarya, 2007.
[2] Mehmet Akif İnan, Aile, *DİA*. İstanbul, 1999, II/196-200.
[3] Dursun Ayan, *Aile ve Hukuk, (Aile Sosyolojisi)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011, s.215.
[4] Fahrettin Atar, Nikâh, *DİA*. İstanbul, 2007,XXXIII/112-117.
[5] Rum, 30/21.
[6] Fahreddîn Razî, *Mefatihu'l-Ğayb*, Daru İhyau Turasî'l-Arabî, Beyrut, 1420, XXV/91.
[7] Al-i İmran, 3/14.
[8] Nisâ, 4/23.
[9] Celal Yıldırım, *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farklılıkları*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1971, I/164.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

problemler ortaya çıkmıştır.[10] Sonraki dönemlerde de aileler arasında sorunlar devam etmiş olup Hz. Nuh'un kavminin iman etmemesi Nuh tufanı gerçekleşmiş bu tufanda Nuh'un oğlu kendisine iman etmeyerek gemiye binmemiş ve helak olmuştur.[11] Sonraki dönemlerde de başta peygamberler ve aileleri arasında olmak üzere toplumun her katmanında ailevi problemler ortaya çıkmış ve aileyi sarsacak boyutlara ulaşmıştır. Ancak tarihte ilk defa sünnetullah'a aykırı tarzda aile kurumunu yok sayarak kadınlarla evliliği görmezden gelerek erkeklerin hem cinslerine şehevî duygular beslemesi Kur'ân'ın haber verdiği üzere Lût kavmi arasında cereyan etmiştir. Kur'ân'ın olaydan bahsetmesiyle kendisinden haberdar olduğumuz Lût'un eşi ve kavminin desteklediği cinsel sapkınlık aile mefhumunu ortadan kaldırmanın ilk girişimi olarak değerlendirilebilir. Kur'ân bu tarz sapkın bir davranışın ilk defa Hz.Lût'un kavmi tarafından gerçekleştiğini haber vermektedir.[12] Kur'ân, evlenilmesi helal olan kadınlar için bir hudut koyarken bütün bunları yok sayarak ahlakın nesebin yok edilme girişimi olarak kabul edilen hukuk terimiyle livata, (erkeğin erkek ile ilişkide bulunması) başka bir ifade ile homoseksüellik insan fıtrat ve haysiyetine yaraşmayan ahlaksızlık olarak kabul edilmektedir.

Günümüzde modern Batı'nın aşırı bireyci ve hazcı bir toplum oluşturmaya çalışması bu tarz hayat felsefesine sahip birçok toplumda aile kurumunun sarsılmasına yol açmış olup gençler arasında hızlı bir şekilde eşcinsel birlikteliklerin yayılmasına sebebiyet vermiştir.[13] Bununla beraber aile sayısının ve doğal olarak çocuk sayısının azalmasına zemin hazırlamış, Kur'ân'ın bize haber verdiği bu sapkınlığın yeniden yeşermesinin yolunu açmıştır. Teknolojinin medya iletişim araçlarının hızlı yayılması, küreselleşme gibi faktörler gençleri bu tarz cinsel yönelimlere sevk etmiş, bütün semavî dinlerce kabul görmeyen sapkın davranışların zuhur etmesini sağlamıştır. Her geçen gün birçok gencin bu tarz müptelaya maruz kaldığı bu sapkınlığın oluşturacağı dünyevî ve uhrevî tahribatın işlenmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. HZ. LÛT'UN EŞİ VE KAVMİ

Lût, (a.s) Haran'ın oğlu olup, Haran, ise Hz. İbrahim'in babası olan ve Kur'ân'da adı Azer olarak geçen Tareh'in oğludur.[14] Kur'ân'da adı yirmi yedi yerde geçen Lût (a.s), hidayete erdirilen âlemlere üstün kılınan peygamberler arasında sayılmaktadır.[15] Hz. İbrahim'in nübüvvetini kabul eden[16], helak olan kavimden kurtarılarak bereketli topraklara ulaştırılan, kendisine ilim ve hüküm verilen, ilahi rahmete kabul edilip salihlerden olan[17] bir peygamberdir.[18]

Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu ve kendisine ilk iman eden Hz. Lût, Sedam halkına gönderilen peygamberdir.[19] Sedam şehri bayındır bir ülkenin en güzel yeri olup şehrin etrafında bahçeler bağlar bulunan halkı zengin olan bir yerdi. Taştan yaptıkları saraylarda

[10] Kabil'in Habil'i öldürmesi ile ilgili bkz. Maide, 5/27-40.
[11] Hz. Nuh'un kavmi, tufan ve oğlu ile ilgili bkz. Ankebut, 29/14-15; Hud,11/ 40-44.
[12] Araf,7/80.
[13] Mustafa Çağrıcı, *İslam Ahlakı Kaynaklarında Aile ve Önemi*, Din ve Hayat Dergisi, İstanbul, sayı 12/2011, s. 32.
[14] İbn Kesir, *el- Bidaye ve'n Nihaye*, Daru İhyau Turasi'l- Arabî, Beyrut 1988, I/203.Taberî, ise Hz.Lût'un Hz. İbrahim'in soyundan olmadığını aksine Onun Hz. Nuh'un soyundan olduğu görüşünü nakleder. Bkz. İbn Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, thk. Ahmed M.Şâkir, Müessetü'r-Risâle, 2000,XI/507.
[15] En'am, 6/86.
[16] Ankebut, 29/26.
[17] Enbiya, 21/74-75.
[18] Saffât, 37/33.
[19] Taberî, Tarihu't-Taberî, Daru Turâsu, Beyrut,1387, I/289-293.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

oturuyor zevk içinde bir ömür sürüyordu.[20] Lût, (a.s) o kavmin arasında yaşıyordu. Onlardan bir kız aldı. Aldığı kadından iki kızı dünyaya geldi. Karısı ise onunla evli olmasına rağmen kâfir kalıp iman etmemişti. Lût (a.s) halkı puta tapmaktan alıkoymaya çalıştı. Ancak onlar iman etmedikleri gibi küfürler ve hayâsızlıkta haddi aşıyordu. Kadınlar yerine erkeklere şehvetle yaklaşıyordu. Onların yaptıkları ahlak kurallarına aykırı, çirkin ve hayâsızca bir davranıştı. Kendilerine verilen birçok nimete rağmen Sedam halkı ahlaksızlık içinde yaşıyordu. Sedam halkı kadınlarla evlenmeyi bırakıp kendi cinsleriyle evlendiler.[21] Kendilerinden önce hiç kimsenin yapmadığı bir fuhuş türü icat ettiler. Allah'ın kulları için yaratmış olduğu kadınları bırakıp erkeklere yöneldiler. Lût, onları bir olan Allah'a ibadet etmeye sapıklık ve ahlaksızlığı bırakıp doğru yola dönmeyi davet etti. Fakat onlar buna yanaşmayıp küfür ve ahlaksızlıklarını sürdürdüler.[22] Onların ahlaksızlıkları Tevrat'ta şu şekilde zikredilir. "*Sedom halkı Rabbe karşı günahkârdır; orada her türlü ahlaksızlık özellikle cinsi sapıklık yaygındır*.[23] ifadesiyle onların sapkınlıkta haddi aştıklarını haber verir. Lût, halkını cinsel sapkınlıktan engellemeye çalışınca onlar Lût'un işlerine karışmaması konusunda kendilerini tehdit ederler. Kavmi ile geçen diyaloğu Kur'ân şöyle haber verir: "*Lût'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: "Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? Kavminin cevabı: Onları (Lût'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı*."[24] ifadesiyle kendilerini bu çirkin sapkınlıktan alıkoymaya çalışan peygamberlerini şehirden çıkarmakla tehdit etmişlerdir.

2. AİLEYİ ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMİ: LÛTÎLİK

İslam toplumunda meşru bir aile çatısının oluşması için kadın ile erkeğin nikâh akdi ile hayatlarını birleştirmesi gerekir. Nikâh, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ile bir kadının geçici olmamak kaydıyla hayatlarını birleştirmeyi sağlayan evlilik akdidir.[25] Nikâh akdiyle eşler arasında hak ve vazifeler doğar bunun sonucunda birbirlerinden meşru olarak faydalanırlar. [26] Evlenme ile karı kocalık münasebeti, neseb, sıhriyyet meseleleri, analık, babalık, evlatlık hak ve vazifelerin tümü ortaya çıkar.[27]

İslam, birçok konu üzerinde durduğu gibi neslin ve ailenin korunup devam etmesi üzerinde de durur. Her insan bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelir. Kur'ân, aile kurumunun devamı için "*Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin.*"[28] Diyerek aile kurumunu teşvik eder. Ancak aynı Kur'ân, neslin ve ailenin fesadına yönelik girişimlerin Lût kavmi tarafından başlatıldığını ve bu sebeple elim bir azaba çarptırıldıklarını da haber verir. Kur'ân'ın bize haber verdiği cinsel sapkınlık olan Lûtîlik, aynı cinsten kimselerin birbirlerine karşı cinsel tutku duyması anlamına gelir. Günümüzde bu kavrama uygun gelen olan kullanım homoseksüellik olarak bilinir. Lût kavminin kadınları bırakıp aynı cinsten olan erkeklere karşı şehvet duymalarını Kur'ân tarafından bize şöyle haber verilmektedir: "*siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere*

[20] Ebu Hasan en-Nedvî, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı,* Risale Yayınları, İstanbul, 2005, 196-197.
[21] Taberî, *Tarihu't-Taberî*, I/289-293
[22] İbn Kesir, el- Bidaye ve'n Nihaye, I/176-178.
[23] Tekvîn, 11/27-12/5.
[24] A'râf, 7/80-82
[25] Fahrettin Atar, "Nikâh" *DİA*. XXXIII/113.
[26] Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınları İstanbul, 2013, s.18.
[27] S.Şakir Ansay, *Aile Hukuku,* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1955, IV/1-2, s.22.
[28] Nur,24 /32.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz."[29] Onların yaptıkları bu hayâsızlık erkeklere şehevî yolla yaklaşmaktı. Kendilerinden önce hiçbir insan bu çirkin davranışı yapmamış, hiç kimsenin hatırına bile gelmemiştir. Nitekim Emevî halifesi Velid, İbn Abdulmelik: "Eğer Allah Lût kavminin haberini bize nakletmemiş olsaydı bir erkeğin bir erkekle cinsi temasta bulunacağını sanmazdım." diyerek bu konuda hayretini dile getirmektedir.[30] Razî, ayetin tefsiri için geniş izahlar yapar. Ona göre pek çok insan çocuğunun olmasını istemez. Çocuğun doğması insanı para kazanmaya, mal biriktirmeye mecbur kılar. Allah, cinsi münasebeti o büyük lezzetin gerçekleşmesinin sebebi kılmıştır. Öyle ki insan bu şehevi lezzeti elde etmek için cinsi münasebette bulunur. Bu durumda o kimse çoğu zaman istemese de çocuk sahibi olur. Bu yolla da insan nesli devam eder, aile kavramı toplumda kalıcılığını korur. Allah insan neslinin aile kavramının devamını sağlamak istediğinden cinsi münasebete lezzet koyarak insan türünü, aile kavramının devamını sağlamıştır.[31] Lût kavmi ise cinsel sapkınlığa meylederek bu çirkin davranışın yaygınlaşması için ilk adımı atmış, ailenin, insan neslinin tahrip edilip sekteye uğramasının yolunu açmıştır. Hâlbuki tüm canlıların üremeye ilişkin ortak özelliği cinsiyet farklılığıdır. Bu kural insanlar için de geçerlidir. Meşru bir üremenin gerçekleşmesi aile yapısının oluşturularak devamının sağlanmasına bağlıdır.[32] Lût kavminde garip olan Hz.Lût'un eşinin de bu cinsel sapkınlığı işleyen şahısların yanında yer alıp onları desteklemesidir. Hâlbuki tarihsel gelişim içerisinde kadının rolü, duruşu, aile algısı göz önüne alındığında eşcinsel bir toplumu desteklemesi manidar olarak görülecektir. Konunun daha net anlaşılması için Hz. Lût'un kavmini cinsel sapkınlıktan kurtarmak için vermiş olduğu mücadeleyi ayetler bağlamında ele alalım.

3.HZ. LÛT'UN HALKIYLA MÜCADELESİ

Kur'ân'ın 14 suresine serptirilmiş olan Lût kavmi ve kıssasında toplumun temeli olan aile yapısını ortadan kaldırmanın ilk girişimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu girişimin anlaşılması Lût kıssasının anlaşılmasıyla mümkündür. Hz. İbrahim'e iman etmiş,[33] kendisine peygamberlik verilmiş olan Lût,[34] halkı tarafından yalanlanmış bir peygamberdir.[35]Lût, halkın bu sapkın davranıştan döndürmeye çalışmış ömrü boyunca mücadelesini sürdürmüştür. Kavmine "*Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz? siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz."*[36] *Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış (sapık) bir kavimsiniz! Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış (sapık) bir kavimsiniz!*[37] ifadesiyle kavminin sapkınlıkta haddi aştığını gözler önüne sermektedir. Hz.Lût, kavmini her fırsatta uyarmaya devam eder. "*Göz göre göre hâla o hayâsızlığı yapacak mısınız? siz, ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak*

[29] A'raf, 7/81.
[30] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Daru Taybe, Beyrut, 1999, III/445.
[31] Fahreddîn Razî, *Mefatihu'l-Ğayb*,XIV/310.
[32] İslam Can, *Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın*, Sistematik Aile Sosyolojisi, Çizgi Kitap evi, Konya 2013, s.65.
[33] Ankebut, 29/26.
[34] Araf, 7/80; Ankebut, 29/26.
[35] Hac, 22/43-44; Şuara, 160.
[36] Araf,7/80-81.
[37] Şuara, 26/161-166.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

mısınız? Doğrusu siz, beyinsizlikte devam edegelen bir kavimsiniz![38] *Kavminin cevabı sadece: "Lût ailesini memleketinizden çıkarın; çünkü onlar (bizim yaptıklarımızdan) uzak kalmak isteyen insanlarmış!" demelerinden ibaret oldu.*"[39] ayette geçen beyinsizlik, cehalet kavramı Mevdûdî, tarafından ahmaklık ve budalalık olarak yorumlanmaktadır. Onlar hareketlerinin kötü sonuçlarını kestiremediler. Sadece şehevî arzuları sürdürmeyi istediler. Fakat onlar hainçe ve ceza gerektiren bu şehvet tutkusunun, nasıl bir cezayı gerektirdiğini bilemediler. Allah'ın cezası başlarına inmeye hazır olup onlar bunu hissetmeyecek kadar gafil ve bu pis eğlenceye dalmış durumdalardı.[40]Aklen ve ruhen öyle bozulmuşlar ki yapmış oldukları fiillerin çirkin toplum, aile ve nesli ifsat niteliği taşıyıp çöküşe sürüklediklerinin bile farkında değillerdi. Lût kavmi, bu sapkınlığı yaparak kendisine bu işin yapıldığı kimsenin psikolojik ve biyolojik zarar göreceğini, bu işi yapanın hilkatinin bozulacağını, şehvette aşırıya gideceğini, failin ve mefulün utanılacak bir duruma düşeceğini, aralarında düşmanlık oluşacağını, kadınlara yönelmeme sebebiyle de onların da ifsad olacağını, evlilik arzusunu ortadan kaldıracağını, neslin azalarak tehlikeye gireceğini görmezden gelmiştir.[41]

Hz. Lût, kavmini bu çirkin davranıştan men etmeye çalışırken onların bunun dışında birçok fesatlık yaptıklarını da bizlere haber vermiş oluyor. "*Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız!*[42] sorusunda onların yol kestikleri, toplumsal alanlarda ahlaksız davranışlarda bulundukları anlaşılmaktadır. Lût kavmi, ayrıca kasabalarına uğrayacak yabancılara saldıracak kadar gözleri dönmüş, misafir edindikleri erkekleri zorla ölüm tehdidi ile pis arzularına boyun eğdirecek kadar bu işte ileri gitmişlerdi.[43]

Hz. Lût'un bu uyarılarına rağmen halkının kendisine cevabı tehditten başka bir şey değildi. Onlar "*Ey Lût! (Bu davadan) vazgeçmezsen, iyi bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!*[44] *Onları (Lût'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!* [45] *doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azabını bize getir!*[46] şeklinde demekten başka bir şey değildi. Hz. Lût'un ise "*Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle Rabbim*![47] demekten başka çaresi kalmamıştı. Bunun üzerine Allah, Lût kavmini cezalandırmak için iki melek gönderdi. Melekler iki erkek suretinde olup Lût kavmine gitmeden önce Hz. İbrahim'e hem müjde verme hem de Lût kavmini cezalandıracaklarını haber vermek üzere uğramışlardı. Hz. İbrahim kendilerine yemek hazırlar ancak onlar yemeğe dokunmaz. Bunun üzerine Hz. İbrahim'in içine bir korku düşer. Onlar ise korkmalarını gerektirecek bir durumun olmadığını, kendilerinin melek olduğunu söylerler. Hz. İbrahim ve eşine İshak ve ardından doğacak olan Yakub'u müjdelerler.[48] Hz. İbrahim ile melekler arasında şöyle bir diyalog gelişir: "*Ey elçiler! (Başka) ne işiniz var?"*[49] *Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir. İbrahim, Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini*

[38] Lût'un kavmini bu sapkınlıktan men etmeye çalışması ahlaksızlığın önüne geçme, onları fıtratlarına döndürme gayesi taşıdığı gibi neslin devamının kadınlarla sağlanabileceğini vurgulama gayesi de vardır. Beydavî, *Envaru'l-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1418, IV/163.
[39] Neml,27/54-56.
[40] Mevdudî, Ebu'l-Âlâ, *Tefhim'ul-Kur'ân*, İnsan Yayınları İstanbul, 1991, s. 409.
[41] Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, Bilim evi Basım Yayınları, İstanbul 2005,IV/164.
[42] Ankebut, 29/26
[43] Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz. IX/4632-4633.
[44] Şuara, 26/167.
[45] Araf, 7/82.
[46] Ankebut, 29/29.
[47] Ankebut, 29/30.
[48] Hud, 11/69-72.
[49] Hicr, 15/57.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, (azapta) kalacaklar arasındadır.[50] Kur'ân, inanmayan birçok kimseden bahseder. İnanmayanlar arasında olup bahsettiği şahıslardan biri de Hz. Lût'un inkârcı karısıdır. Adı Valihe veya Vahile olarak bilinmektedir.[51] Kur'ân, onun inkârcı yönünü şöyle ifade eder: "*Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin! denildi.*"[52]Hz. Lût'un eşi peygamber eşi olmasına rağmen tıpkı Hz. Nuh'un karısı gibi inanmayarak davaya hainlik etmiş, bu sebeple ona çetin bir azaba maruz kalacağı haber verilmiştir.[53]

Hz. Lût'un eşi kendilerine bir misafir geldiğinde eşcinsel olan kavme gece ateş yakarak gündüz duman tüttürerek onları haberdar ederdi.[54] Böylece Hz.Lût'un sapkın halkı evine musallat olup onun misafirlerini rahatsız edip sapkın emellerini gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf ediyorlardı.[55] Eşinin yol göstericiliği, onlardan yana tavır alması, onları desteklemesi onun helakına sebebiyet vermiştir. Onun kâfirlerden olduğu ve helak edileceği ayrıca Hz.Lût'a haber verilmiştir.[56] Anlaşıldığı kadarıyla Hz.Lût'un eşi Sedam'ın günahkâr halkıyla birlik olup kocasının davetine sırt çevirmiş, bilerek ve isteyerek toplumun temeli olan aile yapısının yıkılmasında öncü rol üstlenmiştir.[57]

4.LÛT KAVMİNİN HELAKI

Hz. Lût, onların arasında kaldığı müddetçe onların insanların malını alma, fuhuş yapma, yol kesme gibi kötü davranışlardan men etmeye çalışmıştır. Ancak onlar alay, inatçılık, laubalilik ve yalanlama ile karşıladılar. Kendilerini başlarına gelecek olan azap ile tehdit edildiklerinde ise onun buna muktedir olamayacağını düşünerek eğer doğru sözlü ise kendilerini tehdit ettiği azabın indirilmesini talep ettiler. Ancak unuttukları bir şey vardı ki melekler Hz. İbrahim'e gelmiş onların helak edileceği haberini çoktan getirmişti. Hz. İbrahim ise kavmin arasında Hz.Lût ve ailesinin olması sebebiyle helakın gerçekleşmemesi için meleklerden ricada bulunuyordu. Melekler, *"Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalim kimselerdir."*[58] diyerek bu konuda emrin kesinleştiğini ifade ediyorlardı. Melekler, Hz.Lût'a vardıklarında onları tanımamış,[59] kavminin bu iki erkeğe kötülük yapacakları endişesini taşımıştır.[60] Erkek suretinde gelen melekleri misafir etmekten çekinmiş mazeret olarak da kavminin sapkınlığını öne sürüyordu.[61] İki erkek suretinde meleklerin gelişinden haberdar olan Lût halkı sapkın emellerini gerçekleştirmek için Lût'un evinin önüne üşüştüler.[62] Onlar misafirlere kötülük yapma planı kurmuşlardı.[63] Misafirlerine sapkın emeli yapmak için kapıya dayanan kavmine Lût, "*Ey kavmim! İşte şunlar kızlarımdır (onlarla evlenin); sizin için onlar daha temizdir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu?"*[64] *Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni*

[50] Ankebut,29/32-33.
[51] Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, XIV/561.
[52] Tahrim, 66/10.
[53] Seyyid Kutup, *Fizılali'l-Kur'ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts. XV/41.
[54] Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, Bilim evi Basım Yayınları, İstanbul 2005, XIV/561.
[55] İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ânı'l-Azîm*, VIII/3969.
[56] Araf, 7/83.
[57] Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, I/289.
[58] Ankebut, 29/29.
[59] Hicr,15/ 61-62.
[60] Hud, 11/77.
[61] İzzeddîn İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Daru'l- Kitâb el- Arabî, Beyrut, 1997, I/108.
[62] Hud, 11/78.
[63] Kamer, 54/37.
[64] Hud, 11/78.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

utandırmayın; Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!" İşte kızlarım! (Düşündüğünüzü) yapacaksanız onlarla evlenin."[65] ifadesine karşılık *"Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?"*[66] *Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını biliyorsun.*[67] *Ve sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin dediler."*[68] Bunun üzerine *Lût: "Keşke benim size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi."*[69]

Bunun üzerine Melekler "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Sen gecenin bir kısmında ailenle (yola çıkıp) yürü. Karından başka sizden hiçbiri geride kalmasın. Çünkü onlara gelecek olan (azap) şüphesiz ona da isabet edecektir. Onlara vâd olunan (helâk) zamanı, sabah vaktidir. Sabah yakın değil mi? Emrimiz gelince, oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine (balçıktan) pişirilip istif edilmiş taşlar yağdırdık. O taşlar:) Rabbin katında işaretlenerek (yağdırılmıştır). Onlar zalimlerden uzak değildir. [70] *" İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır. Onlar hâla gözler önünde duran bir yol üzerindedirler. Hakikaten bunda iman edenler için bir ibret vardır."*[71]

Lût kavminin zina, fuhuş, eşcinsellik gibi gayri meşru ilişkilerde haddi aşıp imana yanaşmamaları seksüel sarhoşlukta iken onları çetin bir azaba sürüklemiştir. Bu azap onları yerin dibine geçirecek bir sarsıntı idi. Onların kasabalarının yeri Lût Gölü (ölü deniz) oldu. Cebrail (a.s) onların kasabalarını yerden söküp aldı. Sonra da onları göğe kaldırdı. Daha sonra da ters yüz etti. Allah kuşları ve Rabbin tarafından işaretlenmiş taşları gönderdi. Bu olay zalimlerden uzak değildir. Onlar kıyamet günü insanlar arasında en şiddetli azaba uğrayacaktır.[72] Allah, Lût kavminin yaşadığı beldeleri pis kokulu bir denize dönüştürmüştür. O denizin suyundan yararlanılmaz adiliğinden ve pisliğinden ötürü oradaki arazilerden de faydalanılmaz.[73] Bu sebeple Lût kıssası tarihte meydana gelen ender olaylardan biridir. Çirkin davranış olarak kabul edilen Lût kavmi hadisesi ibret ve öğüt alınsın diye Kur'ân'ın sekiz yerinde geniş çapta, beş yerinde ise özet mahiyetinde anlatılır.

Hz. Lût'un eşinin cinsel sapıklığa düşmüş olup halkla beraber hareket ediyor olması, ülkede yaygınlaşan ahlaksızlığın peygamber evine kadar uzanacak boyutlara ulaştığını göstermektedir. Nitekim sapıklar ile işbirliği yapan karısı dışında bütün ailesi helak olmaktan kurtulmuştur. Konu ile ilgili ayet şöyledir: *"Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin! denildi."*[74] İbn Kesir'e göre "Lût'un eşinin hıyaneti dinde hıyanet olarak algılanmalıdır. Lût'un eşi kocasının dinine girmeyerek ona hıyanet etmiştir. Hıyanet kelimesiyle fuhuş yaptığı kastedilmemektedir. Allah hiç bir peygamberin karısının

[65] Hicr, 15/68-71.
[66] Hicr, 15/70.
[67] Müfessirler, Hz. İbrahim'in iki erkek çocuğunun olduğunu, Hz.Lût'un ise erkek çocuğunun olmayıp sadece iki kızı olduğunu nakleder. Hz. İbrahim'in ise sadece iki erkek çocuğunun olduğunu nakleder. Bkz. Beğavî, *Mealimu't_tenzîl*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1420, IV/152. Hz.Lût'un erkek çocukları olsaydı muhtemelen sapkın kavmi tarafından rahatsız edilmeye çalışılacak ve bu konuda Hz.Lût rencide edilecekti. Allah'ın Hz.Lût'un ailesini sapkın kavimden koruması adına kendisine erkek çocuk vermemesi ihtimal dâhilindedir. Hz.Lût, sapkın kavminin cinsel tercihlerinden vazgeçmeleri karşılığında onlara kızlarıyla evlenme teklifini yapmış ancak onlar bu konuda tercihlerini erkeklerden yana kullanmıştır.
[68] Hud, 11/79.
[69] Hud, 11/80.
[70] Hud, 11/83.
[71] Hicr, 15/75-78.
[72] Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, X/15.
[73] İbn Kesir, *el- Bidaye ve'n Nihaye*, I/211.
[74] Tahrim, 66/10.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

fahişelik yapmasını takdir etmemiştir."[75] şeklinde görüş ifade eder. Razî'de "hıyanetten kastedilenin Hz.Lût'a gelen misafirlerin gelişini kavmine haber vermesidir." Onun ve Nuh'un eşinin zina ederek eşlerine hainlik ettiği manasında yorumlanmaması gerektiğini ifade eder.[76]

Kanaatimize göre Hz.Lût'un eşi eşcinsellerle beraber hareket ederek onların bu sapkınlığını tasvip etmiştir. Kirli emellerini yapabilmeleri için onlara destek olmuş, bu çirkinliğin toplum içinde yaygınlaşıp aile yapısının ortadan kalkması için bir kadın olarak her türlü desteği sağlamıştır. Hz.Lût'un dinine tabi olmayıp bu çirkinliği ayrıca kınama ihtimali de olabilirken hem iman etmeyip hem de eşcinsel bir kavmin yanında yer alması alınması gereken önemli ders ve ibret olarak görülmelidir.

SONUÇ

Kur'ân'ın muhtevası üzerine yapılan bütün çalışmalar onun insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasına yöneliktir. Onun Allah kelamı olduğunu gösteren i'caz yönlerinden biri de geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin hayatlarından bahsetmesidir. Bu sebeple tefsir ilminin tedvininden sonra geçmiş ümmetlerin yaşantıları ile ilgili bilgilerin kayda alınması müfessirlerce önemli sayılmıştır. Kur'ân'ın üçte birinin geçmiş ümmetlerden söz etmiş olması bu alanda çalışmayı elzem kılmıştır. Her peygamberin halkı ile yaşadığı problem veya diyalog kendine münhasır bir durumdur. Ancak Hz.Lût'un kavminin inkâr ile beraber sapkın düşüncede olması tarihte örneği olmayan cinsel sapkınlıktır. Kur'ân'ın farklı surelerde defalarca bu konudan bahsetmesi konunun önemini vurgulamak için olsa gerektir. Neslin devamının gelişebilmesi için ilk aile Hz. Âdem ve Hz. Havva tarafından kurulmuştur. Tarih boyunca aile müessesi insanlar tarafından kutsal sayılmış neslin korunması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Aile kurumunu yıkma girişimi ilk defa Lût kavmi tarafından gerçekleştirilmiş olup, kadınları bırakıp erkekler ile cinsel münasebet kurma yoluna gidilmiştir. Lût kavmi bu sapkınlığı kendileri ve peygamberlerine gelen her misafire uygulamış nitekim erkek suretinde gelen meleklere de bunu uygulamak isteyerek tarihte örneğine rastlanılmayacak cinsel sapkınlık sarhoşluğuna bürünmüştür. Onların cinsel sapkınlıkları aile kurumuna, ahlaka zarar verdiği gibi kendilerinden sonradan gelecek birçok toplumun bu sapkınlığa yönelmesinde öncü rol üstlenmiştir. Zulüm, sapıklık ve ahlaksızlığın son kertesine gelen bu milletin sonu helak ile noktalanmıştır. Günümüzde birçok toplumda cinsel sapkınlığın çeşitlenerek artması akla Lût kavminin cinsel sapkınlığının yeniden yeşermesi olarak gelmektedir. Gençlerimizin cinsel sapkınlıktan uzak tutularak aile kurmayı teşvik edici unsurların ön plana çıkartılması hepimizin sorumluğunu taşıdığı temel davranışlardan biridir.

KAYNAKÇA

Beğavî, *Mealimu't_tenzîl*, Daru İhyau Turasi'l- Arabi, Beyrut, 1420.

Beydavî, *Envaru'l-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Daru İhyau Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1418.

Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İzmir, tsz.
----------, *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farklılıkları*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1971.
Dursun Ayan, *Aile ve Hukuk, (Aile Sosyoljisi)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011.
Ebu Hasan en-Nedvî, *Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberlerin Hayatı, Risale Yayınları,* İstanbul, 2005.
Fahreddîn Razî, *Mefatihu'l-Ğayb*, Daru İhyau Turasî'l-Arabî, Beyrut, 1420.

[75] İbn Kesir, *el- Bidaye ve'n Nihaye*, I/210.
[76] Râzî, *Mefatihu'l-Ğayb,* XXX/574.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Fahrettin Atar, Nikâh, *DİA.* İstanbul, 2007.
Hacer Araz, *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunların Çocuğun Din eğitimine Etkileri,* (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Sakarya, 2007.
İbn Cerîr et- Taberî, *Câmiu'l- Beyân 'an Te'vîli Âyi'l Kur'ân*, thk. Ahmed M.Şâkir, Müessetü'r-Risâle, 2000.

İbn Kesir, el- Bidaye ve'n Nihaye, Daru İhyau Turasi'l- Arabî, Beyrut 1988.
----------, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Daru Taybe, Beyrut, 1999.
İzzeddîn İbnü'l Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târih*, Daru'l- Kitâb el- Arabî, Beyrut, 1997.
İslam Can, Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın, Sistematik Aile Sosyolojisi, Çizgi Kitap evi, Konya 2013.
Mehmet Akif İnan, Aile, *DİA*. İstanbul, 1999.
Mehmet Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Ensar Yayınları İstanbul, 2013.
Mevdudî, Ebu'l-Âlâ, *Tefhim'ul-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
Mustafa Çağrıcı, *İslam Ahlakı Kaynaklarında Aile ve Önemi*, Din ve Hayat Dergisi, İstanbul, sayı 12/2011.
Seyyid Kutup, *Fizılali'l-Kur'ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts.
S.Şakir Ansay, Aile Hukuku, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1955, IV/1-2.

Taberî, Tarihu't-Taberî, Daru Turâsu, Beyrut,1387.
Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, Bilim evi Basım Yayınları, İstanbul 2005.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİN MARKA SADAKATİNE ETKİSİ

Fatma ÖZTÜRK

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarım Bölümü

Özlem BERKSAN ATASOY

Öğr. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi, Akdağmadeni MYO, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü

ÖZET

Günümüzde artan küreselleşme ve gelişen teknolojiyle birlikte ürünler giderek birbirlerine benzemekte ve tüketicilere sunulan hizmet veya ürünlerde farklılık yaratabilmek bir yandan zorlaşmasına karşın; diğer yandan zorunluluk halini almaktadır. Tüketicilerin istek ve beklentilerinin her geçen gün artıp çeşitlendiği pazar koşullarında, üretici işletmeler tüketici beklentilerini karşılayan hizmetler sunarak rekabet avantajı sağlayabilmektedir. İşletmeler bu hedeflerini güçlü marka ve o markaya sadık müşterilerle gerçekleştirebilirler. Marka, müşteriler bakımından da ürünün işlevselliğini ve duygusal özelliklerinin özetlenmesi ile, bellekteki bilgilerin hatırlanması ve satın almada karar süreci adına yardımcı olur. Günümüzün şiddetlenen rekabet ortamında işletmeler tüketici istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak durumundadırlar. Bu bağlamda, milliyetçilik akımlarının fazlasıyla gündemde olduğu çağımızda, işletmelerin oluşturacakları stratejilerde tüketici etnosentrizmi konusunda hassas olmaları zorunlu hale gelmektedir. Tüketim alışkanlıklarında yerli ürünleri tercih eden etnosentrik tüketiciler, yabancı ürün kullanımını hem ekonomik hem de ahlaki yönden doğru bulmamaktadır. Örneğin; Hazır giyim sektöründe dünya çapında Türk ürünlerinin kalitesine yönelik imaj yaratma programlarından biri Turquality Destek Programıdır.

Ayrıca, işletmelerin uzun vadede ayakta kalabilmelerinin yollarından birisi de marka sadakati oluşturmaktır. Böylece ürünlerinin tercih edilebilirliğini arttırabileceklerdir. Bu kapsamda tüketicilerin marka tercihlerinde ve satın alma davranışlarında etnosentrizmin etkisinin araştırılması önemli hale gelmektedir. Bu çalışmanın hedefi, tüketici etnosentrizminin marka sadakati üzerindeki etkilerini incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler : Etnosentrizm, tüketici etnosentrizmi, marka sadakati, hazır giyim, imaj yaratma.

GİRİŞ

Pazarda benzer hizmet ve malların artması ile ve teknolojik gelişimle beraber ürünler arasında kalite farkında azalması neticesinde rekabet artarak, bu durum tüketiciler için satın alma basamağında karar vermelerini güçleştirmiştir. Bu bağlamda, üreticilerin kendi hizmetlerini ve mallarını benzer hizmetlerden ve mallardan ayıran en önemli faktörün "marka" olduğu ortaya atıldı (Can, 2007, s. 225).

Marka sadakati; tüketicilerin ürün ya da hizmetlerle ilgili bireysel değerlendirmelerinde ve karar aşamasında önemli bir role sahiptir (Yoon ve Kim, 2000, s. 120). Bilhassa ürünler arası

 ISBN: 978-625-7029-53-7

farkların az bununla birlikte belirsizliğinse yüksek düzeyde olduğu pazar şartlarında marka sadakati daha fazla önem kazanmaktadır (Ballester ve Aleman, 2001, s. 1238).

Tüketici etnosentrizmi kavramı, etnosentrizmin tüketici davranışlarına yönelik olarak yorumlanması neticesinde ortaya çıkmıştır. Etnosentrizm, bireyin kendi kültürü ile yaşam tarzını başka insanlarınkinden daha üstün görme eğilimi şeklinde tanımlanmaktadır. İlk defa Shimp ve Sharma (1987, s. 280)'nın yaptığı çalışmada ele alınan tüketici etnosentrizmi ise; tüketiciler tarafından yabancı ürünlerin satın alınmasının ne düzeyde uygun ya da ahlaki olduğuna dair görüş ve değerlendirmeler şeklinde tanımlanmaktadır. Tüketici etnosentrizmi temelde iki ilkeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki; yabancı ürün satın alma düşüncesinin yerli ekonomi ile işgücüne zarar vereceği ve işsizliğe sebep olacağına yönelik ekonomik sebeplerdir. Diğeri ise; yabancı ürün satın alan bireylerin milliyetçilik duygularına ters davrandıkları ve ülkesini seven bireylerin yerli ürün satın almaları gerektiğine yönelik ahlaki sebeplerdir (Armağan ve Gürsoy, 2011, s. 67). Tüketicilerin etnosentrik eğilimi, yabancı ürünler satın alma düşüncesinin ahlaki meşruluğu ile uygunluğuna dair şüpheler içerdiğinden dolayı, yüksek etnosentrik eğilime sahip tüketiciler fiyat/performans yönünden ithal ürünlerden daha düşük düzeyde olsalar dahi yerli ürünleri tercih etme eğilimi göstermektedir (Akın ve vd., 2009, s. 489).

Literatür incelendiğinde; marka sadakati ve tüketici etnosentrizm kavramlarının ayrı ayrı ele alındığı pek çok çalışmanın bulunduğu, bununla birlikte marka sadakati ile tüketici etnosentrizmi ilişkinin incelendiği çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu kapsamda; bu çalışmada marka sadakati ile tüketici etnosentrizmi arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Tüketici Kavramı ve Tüketici Davranışı

Bireylerin, yaratılıştan gelen sürekli tatmin etmekle uğraştıkları bir takım ihtiyaçları mevcuttur. İhtiyaç, insanların hayatını devam ettirebilmesi, çevreye uyumu, dengeli olması, rahatlığı ve iyiliği için karşılanması gereken noksanlardır (Eroğlu, 2013, s. 55). İktisadi hayattaki en temel faktör olma niteliğini taşıyan ihtiyaç ve ihtiyaçları giderme durumu (tüketim), ekonomik aktiviteleri yönlendirerek üretim süreçleriyle ilişkili olarak bireylerin yaşam tarzlarını yön veren önemli olgulardandır (Ersun, 2010, s. 5).

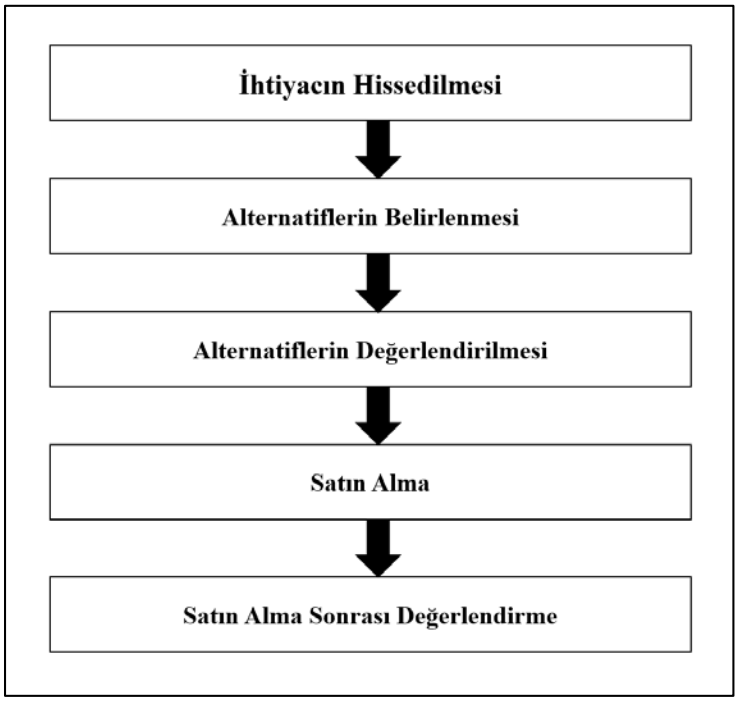
Tüketici anlamı bakımından, talep eden ve talepleri doğrultusunda gereksinimleri giderme çaresini arayan bireylerdir. Fakat zamanın koşulları doğrultusunda tüketici kavramı anlamı bakımından değişiklikler meydana gelmiş ve görülen değişim devamlılığını sürdürmüştür (Velioğlu vd., 2013, s. 61).

İnsanların hizmet ve ürünleri satın alarak kullanmalarını içeren karar verme evresi ve davranışı, satın alma faaliyeti olarak tanımlanabilir. Tüketicinin satın alma faaliyeti ise, bireylerin ürünleri ya da hizmetleri iş gayesi gütmeden, kişisel sebeplerinden ya da hane halkının kullanması için satın alması durumudur (Pride ve Ferrell, 2000, s. 195).

Tüketici Satın Alma Karar Süreci

Tüketici satın alma karar süreci ihtiyacın hissedilmesinden başlayarak satış sonrasındaki değerlendirmesine değin birçok karar sürecinden geçer. Bu karar verme aşaması satın almada karar süreci olarak adlandırılır (Altunışık vd., 2004, s. 68). Tüketici davranışlarının birçok unsurdan fazlaca etkilendiği satın almada karar süreci sırasıyla; ihtiyacın hissedilmesi, ihtiyacı ortadan kaldıracak olan alternatiflerin belirlenmesiyle birlikte elde edilen bilgilenme, alternatiflerin değerlendirmeye alınması, satın alma, son olarak da satın alma ardından gelen değerlendirme aşamalarından meydana gelmektedir (Mucuk, 2009, s. 83).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 1. Satın alma karar süreci. Yıldırım, Y., 2016, Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenirlikleri: Referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *7*(1), 214-231, s.217. https://dergipark.org.tr/download/article-file/269309 sayfasından erişilmiştir.

Satın almadaki karar süreci, bir ihtiyacın tatmin edilmemesiyle ortaya çıkan gerilimi ile başlamaktadır. İhtiyaç duyulunca, meselenin nasıl giderileceği ile ilgili sorunla karşı karşıya gelinir. İhtiyacın meydana gelmesinin sonrasında bilgiler araştırılır. Sorunu çözümlemek için tüketiciler, ilgili konuyla alakalı araştırmalar ile bilgiler bulurlar (Karalar vd., 2006, s. 251). Tüketici ihtiyaçlarını belirlemesinin ardından tatmin olacağı olanakları arama arayışına girer (Yükselen, 2006, s. 111). Bu aramada tüketici aklındaki iç bilgi kaynaklarını kullanır. İç bilgi kaynaklarının yeterliliği satın almadaki olağanlık ya da karmaşıklık durumuna göre değişiklik gösterir. Bu tür arayışlarda iç bilgi kaynakları ucuz ve kolay ulaşılabilen ürünler olan şampuan, sabun, süt, kibrit, ekmek vb. ürünlerde yeterlilik gösterir. Bu çeşitteki ürünler için karar alma süresi de oldukça az zaman alır ve dıştan bilgi araştırması neredeyse hiç yapılmadığı hatta iç araştırmaların bile minimumda olduğu görülür. Burada tüketicinin düşündüğü ilk ürün, geçmiş deneyimleri ve hafızasındaki markalardır (İslamoğlu ve Altunışık, 2013, s. 38).

Tüketici bu basamakta alternatifler içinde yapacağı değerlendirme neticesinde olumlu veya olumsuz karar almaktadır. Alternatifleri değerlendirmekte olan tüketici alacağı marka ve özellikleri konusunda kararını vererek gerçekleştirmek üzere satış işlemine geçer. Ürün veya markanın satın alınacağı yer için iade uygulamaları, satış koşulları, tüketicinin önceki deneyimleri gibi faktörlerin etkisiyle değişiklik gösterebilmektedir Ürünün veya markanın alınacağı zaman da önemli olmaktadır. Rakip ürün veya markalarda indirimin mevcudiyeti, firmaların promosyonlu satışları ya da indirim kampanyaları, mağazanın atmosferi, satış elemanlarındaki inandırıcılık, tüketicideki kredi kartı olma durumu ve ekonomik durumuna bağlı markanın satın alınabilme durumu veya satın almanın ertelenme durumunu etkileyen faktörler olduğu söylenebilir (Mucuk, 2002, s. 50).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tüketicilerin ürünü satın aldıktan sonraki değerlendirmeleri, duygu ve düşünceleri pazarlamacılar için önemlidir. Tüketici bu basamakta, ürünü satın almasının ardından ürünün sağladığı yararlar ile ürüne ait tatmin beklentilerini değerlendirmeye alabilmektedir. Eğer tüketicinin üründen beklentisi gerçekleşmişse bu durum yeniden satın almasını sağlayabilmektedir. Eğer tüketici ürün için olumsuz düşüncelere sahipse ürünü yeniden almayabilir ve etrafındakilere de bu düşüncesini yansıtabilir (Durmaz, 2008, s. 89).

Menşei Ülke Etkisi Kavramı

Menşe ülke, 1918 senesinde Birinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın Almanya tarafından kaybedilmesiyle, savaşta galip gelen ülkeler Alman endüstrisini cezalandırarak ve Avrupalı tüketicileri de uyarmak amacıyla Alman üreticilerine ihraç edilen ürünler için İngilizce olarak "Made in Germany (Almanya menşelidir)" şeklinde ifade kullanılmasını zorunlu tutmuşlardır. Fakat zamanla ulaşılmak istenilenin aksine bu durum Alman üreticileri tarafından üretilen ürünlerin pazarda yer edinerek yüksek kaliteli algısı oluşturmasına yol açmış ve tüketicilerin daha çok rağbet etmesini sağlamıştır. Sonrasında diğer ülkeler bu durumu benimseyerek kendileri de uygulamaya başlamışlardır (Han, 1989, s. 222-229; Morello, 1984, s. 5). Günümüzdeyse, ticaretin küreselleşmesiyle meydana gelen ve uluslararası pazarlamada vazgeçilmez unsurlardan biri haline gelen menşe ülke uygulaması hem tüketiciler hem araştırmalar için önemli bir faktör olmuştur.

İşletmeler ve tüketiciler, özellikle 1990'lı senelerden bu zamana ürün değerlendirmeleri için daha çok menşe ülke bilgisinden yararlanmaktadırlar. Dosen vd. (2007, s. 130) bu konuda dört ana sebebin var olduğunu söyler. Bunlardan birinci olarak, hızlı küreselleşme kaynaklı birçok tüketici, menşei ülkeyi ile marka ismi kabul edilebilirlik ve kalite göstergesi şeklinde algılamakta ve bunu diğerlerinden ayırt edici unsur olarak nitelendirmektedirler; ikincisi pazarlamacı ve üreticilerin çok olduğu, bundan dolayı da ürünlerin ve bunların satış yöntemlerinin kendi aralarında benzerliği bir pazar için menşei ülke bilgisi kapsamında tüketiciler açısından ayırt edici olmaktadır; üçüncü olarak menşei ülke bilgi için, "gelişmiş ülke imajı" vermesiyle çok uluslu işletmelerde önemli rekabet avantajı oluşturmasıdır; sonuncu olaraksa küresel manada kitle iletişim araçlarının imkânıyla, tüketiciler yabancı ürünler hakkında da olumlu duygular besliyor olmalarıdır.

Etnosentrizm Kavramı

Etnosentrizm terim manasıyla ilk kez sosyolog Gumşyuviç tarafından "Irksal Mücadele" (1883) adlı çalışmasında geçmiştir (Sarıçam, 2009, s. 41). Etnosentrizm kavramı 20. yüzyılın başları olan 1906 senesinde sosyo – psikolojik nitelikte bir kavram şeklinde Yale Üniversitesi'nde politik ve sosyal bilimler bölümü profesörü sosyolog Sumner kullanmıştır (Kinder ve Kam, 2010, s. 1). Sumner'ın yaptığı araştırmalarla etnik gruplara üye bireylerin kendi gruplarını baz alarak değerlendirmede bulundukları saptanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere diğer etnik gruplardaki yaşam şekilleri, diğer kültürleri algılamaları, kültürel değerleri vs. başka gruplar ile yapılan kıyaslamalarla şekil almaktadır. Etnosentrik eğilimleri olan kişiler kendi gruplarını diğerlerinden bariz olarak en üst seviyede görerek bununla gurur duyarlar. Bu durum beklendik şekilde her etnik grup için kendi kültürel ve dini değerlerini doğru ve gerçek kabul etmelerine ve diğer grupların farklı görünen değerlerini ise yanlış görerek küçümsemelerine sebep olur (Balabanis vd., 2002, s. 7).

Tüketici Etnosentrizmi Kavramı

Sharma, Shimp ve Shin (1995, s. 27)'e göre tüketiciler etnosentrizmi, sosyo-psikolojik olgu olarak nitelendirilen etnosentrizmin ekonomik biçimidir. Javalgi, Khare, Gross ve Scherer (2005, s. 327)'a göre etnosentrizm tüketicinin davranışında etkisini gösterip şekillendiğinden pazarlamayı da alakadar etmektedir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sharma ve Shimp (1987, s. 280), etnosentrizm kavramında etki alanı tüketici davranışları için genişletilerek, tüketici etnosentrizmi kavramı tanımlanmış ve bu kavram pazarlama literatürüne dahil edilmiştir. Araştırmacılar, bu terimi Amerikalı tüketiciler için yabancı ürünleri satın almadaki uygunluk ve ahlaklılıkla ilgili inançlarını açıklayabilme amacıyla verirler. Küçükemiroğlu (1999, s. 471) çalışması kapsamında, etnosentrizmin ürün ile satın alma isteğinde bulunma üstündeki tutumları etkilediği gözlenen milliyetçi duyguları ortaya çıkartan ifade gösteren Etnosentrizmin ürünlerinin değerlendirilmesi ve neticesinde meydana gelecek satın alma isteğinde etkililik oluşturduğu bu durum karşısındaysa milliyetçi birimlerde ithal ürünlerdense yerli malı ürünlerinin daha kaliteli olduğu algısı oluştuğu ifade edilmiştir. Lantz ve Loeb (1996, s. 374) ise milliyetçi duygular içinde olan tüketicilerin kendi kültürlerine yakın milletlerin ürünlerini almaya yatkın olduklarını belirtmiştir.

Etnosentrik tüketiciler için, yabancı ürünleri almak yerli ekonomi adına zarara sebebiyet vereceği, işsizliğe sebep olacağı ve bunun vatanseverce görülen bir davranış olmaması gerekçesiyle yanlıştır. Ahlaki unsurlar bakımından bu tüketiciler, milletini ve ülkesini seven bireylerin en iyisi olan yerli ürünlerden almaları gerekliliği şart görülmektedir. Mesela, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşlı olan bazı Amerikalılar, Alman ve Japon mallarını almak istemedikleri bilinmektedir. . Etnosentrik tüketicileri, yerli olan ürün kalitesinin ithal ürünlerinkinden daha yetersiz olması durumunda bile ülkelerinde üretilen ürünlerin en iyileri olduğuna inanarak bu yerli ürünleri kullanırlar (Wang ve Chen, 2004, s. 391).

Marka Kavramı

A.M.A.'ya göre marka, ürünlerini piyasaya sunarken işletmeler açısından, bu ürünlerin piyasadaki benzeri ürünlerden farklılık oluşturmak, ayırtedilebilirlik sağlamak için kullanılan sembol, tasarım, isim ya da bunların hepsi için farklı kombinasyonlar olarak görülmektedirler (Keller, 2003, s. 3). Kotler ve Keller (2006, s. 274) marka için, benzer gereksinimleri karşılamak için üretilmiş hizmet ve ürünlerin diğerlerinden ayırt edilebilmesini sağlayan kendine has niteliklere sahip ürün veya hizmet olarak ifade edilebilir. Marka üreticiler ürettikleri ürünlerini rakiplerinkinden ayırmak için bir şekil, isim, simge ya da bunların hepsini kullanarak kendini göstermiş olduğu ayırt edici özelliğe sahiptir. Kısacası, marka ürünün kimliği olarak tanımlanabilir. (Yılmaz, 2005, s. 259).

Ürün ve marka kavramları arasında olan farkı söylemek gerekirse ürün için; fabrika ortamında üretilmiş, fonksiyonel özellikleri olan ve somut yararlara sahip nesne veya hizmetlerin tümüdür. Ürünün belli fonksiyonel ve şekli özellikleri mevcuttur. Markaysa; tüketicinin ödediği bedeli karşılayan, fiziksel faydayla duygusal tatmin getiren bir isimdir. Marka bir kişiliğe sahiptir. ''Ürün, üretilmiş bir varlık olarak tanımlanırken, marka tüketici tarafınca algılanan değer olarak tanımlanır'' (Borça, 2006, s. 91).

David Aaker marka için; ''ürün ya da hizmete değer katarak veya kaybettirerek sembolüne ve adına bağlı olan varlık veya yükümlülükler'' olarak tanımlamaktadır (Davis, 2011, s. 40).

Marka Sadakati Kavramı

Brown (1952) marka sadakatini; genelde geçmiş dönemde kullanıma dair olumlu deneyimlerden meydana gelen belirli bir markanın yeniden satın alınmasını ardında altındaki kasıtlı eğilim şeklinde tanımlanır (Bhattacharya, 1997, s. 423). McConnell (1968, s. 14) markaya bağlılıkta markayı değiştirmeye almanın herhangi bir nedeni olmamasından önce 4 defa aynı markanın yakaladığı başarı bir şekilde denenir hale gelmesi olarak söylenebilir. Day (1969) markaya bağlılığın güçlü içsel eğilimleri tarafınca harekete geçirilmesi tekrardan satın alışlar olduğunu göstererek, sahte ve gerçek bağlılığın ayrımı yapılır (Lau ve Lee, 1999, s. 342).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Marka bağlılığını tanımlarken bazı dikkate alınacak faktörler vardır. Marka bağlılığa öncelikle tutumlara dayanmalı, tüketicide ise markaya dair güçlü tutumların ve inançların gözlemlenmesi gerekebilir (Yapraklı ve Can, 2009, s. 68). Başka bir deyişle, marka bağlılığının oluşmasında gereken azami koşular dikkate alınarak marka bağlılığının yalnızca tekrarlamakta olan satın alımlar için olmadığı aynı zamanlar için tüketicinin markayla duygusal bağlılık kurarak gerektiği vurgulanır (Sirdeshmukh vd., 2002, s. 20).

Marka Sadakatinin Önemi ve Faydaları

İşletmelerdeki önemli hedeflerden biri, dinamik pazar şartlarında, fiyat odaklı rekabetlerinde tercihlerini kullanırken kendi markalarından tarafa olmaları ile sadık tüketiciler meydana getirmektir (Homburg ve Giering, 2001, s. 45). Sadık olan müşteriler, kullandığı markalara devamlı olarak satın alırlar ve diğer markalarda üretilen ürünler için bilgi edinmeye çalışmazlar (Lee vd., 2011, s. 1117). Marka sadakati, pazarlamadaki maliyeti azaltır bunun nedeni yeni müşteriler elde edebilmenin maliyetleri marka sadakati taşıyan müşteriye göre daha fazladır (Odabaşı ve Oyman, 2002, s. 374).

Marka sadakatinden gelen yararlara dair Aaker, marka sadakatindeki önemi 3 başlıkta toplamıştır. Bunlar (Aaker, 1995, s. 93);

i. Yeni Tüketici Edinimiyle Azaltılmış Pazarlama Harcamaları: Marka sadakati olan tüketicilerin işletmelerin reklamında dışarıya karşı yaptıkları olumlu iletişimle beraber pazarlama ve reklam maliyetlerini azaltmıştır.

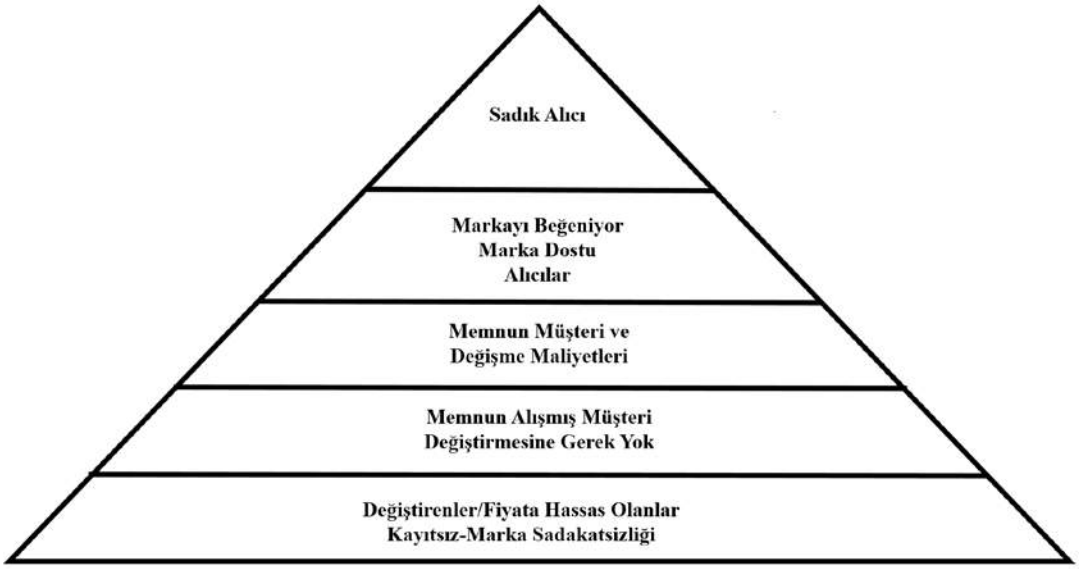
ii. Ticari Kaldıraç: Markadaki sadakatin artmasıyla beraber marka daha fazla tercih edilen konuma yerleşecektir.

iii. Rekabetçi Tehditler için Karşılık Verme: Marka rakibi, işletmesinden daha çok özelliklere kapsayan bir ürün tasarladıkları zaman, işletmenin karşı rekabet oluşturabilmesi için lüzumlu olan zaman kavramı, sağdık tüketicilerce oluşturulabilir.

Marka Sadakati Seviyeleri

Aaker (2009, s. 59) yapmış olduğu araştırma kapsamında marka sadakati kavramı için farklı seviyeleri olduğunu göstererek her seviyenin farklı pazarlama gücü, değerlendirilecek ve yönetilecek farklı tür varlığı simgelediğinden bahsetmiştir. Aaker, tüm ürün çeşitlerinde bu düzeylerin tamamının var olmadığını ifade ederken; tabanında fiyata duyarlı, markayı sık sık değiştirebilen tüketicilerde "sadakatsiz" tüketicilerin, zirvesindeyse "sadık alıcılar"ın olduğu bir piramitle marka sadakatinin düzeyleri gösterilmiştir (Şekil 2).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 3. Sadakat piramidi . Aaker, D. A., 2009, *Güçlü markalar yaratmak,* (E.Demir, Çev.), s. 59. İstanbul: MediaCat.

Aaker (2009, s. 59) marka sadakati piramidindeki seviyeleri aşağıdaki şekilde açıklamaktadır.

i. En alt düzeyde; müşteriler markaya karşı oldukça sadakatsizlerdir. Satın alma kararları verirlerken marka isminin tamamen önemsizdir. Müşteri tarafından çoğunlukla indirimli ürünler seçilir. Bu müşteri grupları fiyat alıcısı şeklinde ifade edilebilir.

ii. İkinci düzeyde; ürün ile yaşadığı deneyim hakkında memnuniyet gösteren müşteri grubunu göstermektedir. Markayla arasında değişime neden olacak seviyede memnuniyetsizlik yaşanmamıştır. Bu grupta yer alan müşteri ile ürün arasında alışkanlığın geliştiği görülmüştür. Müşteriler görünür farkla karşılaştıklarında diğer rakipler yönüne kayma eğilimi gösterirler ancak diğer rakiplere ulaşmak zor olabilir.

iii. Üçüncü düzey; memnun müşteriler kitlesini kapsar. Bu grupta bulunan müşterilerin gözünde markayı çekici hale getirmek adına fiyatlarda indirime gitmek gerekir. Çünkü grup için, indirimleri takip ederler ve yalnızca indirim dönemlerinde alışveriş yapmayı isterler.

iv. Dördüncü düzey; markayla arasında duygusal anlamda bağ kurmuş müşteri grubundan meydana gelir. Marka tercih nedenleri; düzenli kullanma deneyimi, yüksek kalitedeki ürün algısı, markala müşteri arasında gelişmekte olan sıcak dostluk olabilir. Bu grupta yer alan müşteriler marka dostudur.

v. En son düzeydeki müşteriler marka için kendilerini adayan bireylerdir. Müşteriler kullandıkları marka için tanıdığı çevresine etkili olarak savunurlar ve kullanıcılar için markadan vazgeçmemeleri adına ciddi çaba harcarlar.

İşletmeler müşterilerinin mümkün olduğu sürece büyük kısmın sadakat piramidi içerisinde üst sıralarda bulunmaları adına çabalarlar ederler. Bunda iki temel neden mevcuttur. Birincisi; yeni müşteriler kazanma çabasının maliyeti mevcut müşteriyi elde tutmadaki maliyetlerden daha çok yüksektir. İkincisiyse; pazarda rekabetin şiddetlenerek müşterilerin karşısına benzeri özellikte, kalitede ve fiyatta birçok alternatifin çıkması durumudur (Selvi ve Temeloğlu, 2008, s. 115; Türker ve Türker, 2013, s. 54).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye'de Hazır Giyim Sektörü ve Marka İmajı

Hazır giyim (veya hazır giyim) örme ve tekstil kumaşlarından üretilen fabrika yapımı kıyafetleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir (Ekonomi Bakanlığı, 2018). Hazır giyim ürünleri harcamalarının itici gücündeki etkenler, orta sınıfın yükselişi, genç nüfusun büyük hacmi, kadınların sosyo-ekonomik durumunun iyileştirilmesi, e-ticaretin sektör üzerindeki olumlu etkisi, giysinin belirginliği olarak tanımlanabilir. Hazır giyim tüketimini artırmak için sosyal statü, moda trendleri ve markalaşma stratejilerinin sembolüdür (Sezgin, 2017, s. 13). Bu açıdan bakıldığında giderek büyüyen ve gelişen tekstil sektöründe markalaşma ve marka sadakati sağlamanın önemli hale geldiği değerlendirilmektedir.

Tekstil sektörü Türkiye'nin ekonomisi, sanayisi ve sosyal düzeni açısından başat sektörlerden biridir. Dolayısıyla, hazır giyim sektörü Türkiye'de üretim, istihdam açısından önde gelen sektörlerdendir (Uzunoğlu ve Ünal, 2008, s. 29). Tekstil ve hazır giyim sektörü 1980 yılında başlatılan kalkınma politikasıyla büyümeye başlamış; ve sektöre yapılan yatırımlar artmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2018). Türkiye'de hazır giyim sektörünün yapısını incelemek amacıyla, SGK verileri dikkate alındığında, sektörde görev yapan zorunlu sigortalı bireyler toplamda 472.067 kişiden oluştuğu görülmektedir.

Alışveriş merkezlerinin artmasına bağlı olarak hazır giyim markalarının mağaza sayısı son yıllarda muazzam bir artış göstermiştir. Esnek üretim tesisleri sayesinde, hazır giyim sektörü, değişen moda trendlerine uygun moda ürünleri üretebildiği gözlenmektedir.

Ocak 2019 ayında hazır giyim ürünleri ihracatı 1, 422 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (İTKİB, 2019, s. 4). Ocak 2018'de, hazır giyim ürünlerinin Türkiye'nin toplam ihracatındaki (12.198 milyar dolar) payı % 11,8 (1.433 milyar dolar) olarak gerçekleşmiştir. Bu pay, Ocak 2015'te % 12,9 (1,383 milyar dolar-aylık toplam ithalat 10,756 milyar dolar), Ocak 2016'da % 14,4 (1,317 milyar dolar-toplam ithalat 9,157 milyar dolar) ve Ocak 2017'de ise% 11,9 (1.245 milyar dolar-toplam ithalat 10.486 milyar dolar) olarak gerçekleşmiştir (İTKİB, 2018, s. 2). Türkiye'nin giyime hazır ürettiği ilk 10 ülke Almanya, İspanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, İtalya, Irak, ABD, Danimarka ve İran'dır (İTKİB, 2019, s. 5).

Hazır Giyim Ürünlerinde Satış Sonrası Hizmetler ve Sadakat Yaratıcı Programlar

Pazarlama literatüründe satış sonrası hizmetler ile müşteri memnuniyeti ve marka sadakati arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Çelik ve Bengül, 2008, s. 105; Taşkın ve Gönüller, 2018, s. 113). Hazır giyim ürünlerinde de satış sonrası verilen hizmetlerin marka bağlılığını doğrudan etkilediği bilinmektedir. Zira satın almadan sonra memnun kalmayan bir müşterinin markaya karşı sadakat duyguları taşımasının imkânı yoktur. Diğer taraftan satış sonrası hizmetlerini geliştiren hazır giyim ürünlerinde faaliyet gösteren işletmelerin markalaşma yolunda çok önemli ilerlemeler kaydettiği de görülmektedir. Satış sonrası hizmetlerin ise ürün iadesi, değişimi, eksiklerin giderilmesi, gibi işlemleri kapsamaktadır. Örneğin LCW markasının son yıllarda satış sonrası işlemlerde hızlı ve etkin çözümler getirmesi, tüketicinin memnun kalmadığı ürünleri kullanılmamış olmak kaydıyla bir ay içerisinde iade alması, kısmi tadilatları ücretsiz olarak yapması markanın imajına olumlu yönde katkılar sağlamıştır (İri ve İnal, 2011, s. 464).

Hazır giyim sektöründe dünya çapında Türk ürünlerinin kalitesine yönelik imaj yaratma programlarından biri Turquality Destek Programıdır. Bahse konu program Türk ürünlerinin uluslararası pazarlarla buluşurken tüketici ve müşterilere olumlu bir "Made in Turkey" imajını vermeyi amaçlamıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yürütülen program "Türk" ve "Kalite" kelimelerini bir araya getirerek Türk ürünlerinin marka imajının olumlu yönde

 ISBN: 978-625-7029-53-7

desteklenmesi planlanmıştır. Bu program kapsamında özellikle ülkemizin rekabet üstünlüğünü elinde tuttuğu ve markalaşma yolunda potansiyel taşıyan işletmelere üretim, pazarlama ve satış sonrası süreçlerde finansal destek sağlayan bir platformu sunmuştur. Bu programdan özellikle çeşitli zaman dilimlerinde Türk hazır giyim sektöründe faaliyet gösteren firmaların (DeFacto, Kip, More&More, LTB, Koton, Collin's, Mavi, Mudo, Vakko vb.) yararlandığı görülmektedir (Turquality, t.y.; UİB, 2017, s. 28-29).

SONUÇ

Günümüzde artan küreselleşme ile birlikte tüketim konusunda sınırlar ortadan kalkmış, günümüz pazar koşullarında tüketici istek ve ihtiyaçlarının her geçen gün artarak farklılaşması nedeniyle tüketicilere sunulan hizmet veya ürünlerde farklılık yaratılması adeta zorunluluk halini almıştır. Tüketicilerin davranışlarına hangi faktörlerin etki ettiğinin belirlenmesi pazarlamacılar açısından geçmişe nazaran daha büyük önem kazanmıştır. Üretici işletmeler ancak tüketicilerin beklentilerini karşılayan ürün ve hizmetler sunabildikleri takdirde rekabet avantajı elde edebilmektedir. Rekabet şartlarının çok yoğun olduğu ortamlarda işletmeler bu hedeflerine ancak güçlü markalar yaratarak ve bu markalara sadık müşterilerle ulaşabilmektedir. Sadık olan müşteriler kullandıkları markaları sürekli olarak satın alırken, başka markalarca üretilen ürünlere dair bilgi edinmek üzere çaba harcamamaktadır. Yeni müşteri elde etmenin mevcut müşterileri elde tutmaktan çok daha pahalıya mal olması sebebiyle marka sadakati aynı zamanda pazarlama maliyetlerinin de azalmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bundan dolayı marka sadakatine etki eden faktörlerin belirlenmesi işletmeler açısından oldukça önem arz etmektedir.

Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin yerli ve yabancı ürün satın alma kararlarına ve bu ürünlere ilişkin olumlu ya da olumsuz tutumlar sergilemesine önemli düzeyde etki edebilmektedir. Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde bu araştırmada tüketici etnosentrizmi ve marka bağlılığı ilişkisi incelenmiş ve marka sadakati üzerinde tüketici etnosentrizminin hangi düzeyde etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Aaker, D. A. (1995). *Strategic market management*. New York: John Willey & Sons. Inc.

Aaker, D. A. (2009). *Güçlü markalar yaratmak*, (E.Demir, Çev.). İstanbul: MediaCat.

Akın, M., Çiçek, R., Gürbüz, E. & İnal, M. E. (2009). Tüketici Etnosentrizmi ve Davranış Niyetleri Arasındaki Farklılığın Belirlenmesinde Cetscale Ölçeği. *Ege Akademik Bakış*, *9* (2), 489-512. https://EconPapers.repec.org/RePEc:ege:journl:v:9:y:2009:i:2:p:489-512 sayfasından erişilmiştir.

Altunışık, R., Özdemir, Ş. & Torlak, Ö. (2004). *Modern pazarlama*. İstanbul: Değişim. Andreassen, T. W. & Lindestad, B. (1998). Customer Loyalty and Complex ServicesThe Impact of Corporate Image on Quality, Customer Satisfaction and Loyalty for Customers with Varying Degrees of Service Expertise. *International Journal of Service Industry Management*, *9*(1), 7-23. https://doi.org/10.1108/09564239810199923.

Armağan, E. A. & Gürsoy, Ö. (2011). Satın Alma Kararlarında Tüketici Etnosentrizmi ve Menşe Ülke Etkisinin CETSCALE Ölçeği ile Değerlendirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(2), 67-77. https://dergipark.org.tr/download/article-file/150971 sayfasından erişilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Balabanis, G., Mueller, R. & Melewar, T.C. (2002), The relationship between consumer ethnocentrism and human values, *Journal of Global Marketing, 15*(3/4), 7-37, https://doi.org/10.1300/J042v15n03_02.

Ballester, E. D. & Aleman, J. L. M. (2001). Brand trust in the context of consumer loyalty. *Europan Journal Of Marketing, 35,* 1238-1258. https://doi.org/10.1108/EUM0000000006475.

Bhattacharya, C.B. (1997). Is Your Brand' s Loyalty Too Much, Too Little, or Just Fight? Explaining Deviations in Loyalty from the Dirichlet Norm. *International Journal of Research in Marketing, 14*(5), 421- 435. https://doi.org/10.1016/S0167-8116(97)00024-4.

Borça, G. (2006). *Bu topraklardan dünya markası çıkar*, (8. Baskı). İstanbul: MediaCat.

Can E. (2007). Marka ve Marka Yapılandırma. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 22*(1), 225-237. https://dergipark.org.tr/muiibd/issue/490/4295 sayfasından erişilmiştir.

Çelik, H. & Bengül, S. S. (2008). Satış Sonrası Hizmetler Ve Ürün Garantilerinin Müşteri Tatmini, Memnuniyeti ve Marka Sadakati Üzerindeki Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(2), 105-134. https://dergipark.org.tr/download/article-file/306553 sayfasından erişilmiştir.

Davis, J.A. (2011). *Rekabetçi başarı markalaşma nasıl değer katar*. (T. Karagüzel, O. Basat, A. Kuruoğlu, L. Aydeniz, H. Altay, M.Kahya, Çev.). İstanbul: The Brand Age.

Dosen, D.O., Skare, V. & Krupka, Z. (2007). Assessments of country of origin and brand cues in evaluating a Croatian, western and eastern European food product. *Journal of Business Research, 60*(2), 130-136. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2006.10.011.

Durmaz, Y. (2008). *Tüketici davranışı*. Ankara: Detay.

Ekonomi Bakanlığı. (2018). *Hazır giyim sektörü sektörün tanımı, ekonomi bakanlığı sektör raporu* https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Haz%C4%B1r%20Giyim%20Sekt%C3%B6r%C3%BC_2018.pdf sayfasından erişilmiştir.

Eroğlu, F. (2013). *Davranış bilimleri*. İstanbul: Beta.

Ersun, C. (2010). *Tüketim ve değerler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Han, M. C. (1989). Country Image: Halo or Summary Construct?. *Journal of Marketing Research, 26,* 222-229. https://doi.org/10.1177/002224378902600208.

Homburg, C. & Giering A. (2001). Personal Characteristics as moderators of the relationship between customer satisfaction and loyalty. *Psychology & Marketing, 18*(1), 43 -66. https://doi.org/10.1002/1520-6793(200101)18:1<43::AID-MAR3>3.0.CO;2-I.

İri, Ö. G. R. & İnal, M. E. (2011). Bir Hazır Giyim Markasının Pazardaki Değişim Hikayesi: Lc Waikiki Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(1), 445-469. https://dergipark.org.tr/download/article-file/194533 sayfasından erişilmiştir.

İslamoğlu, A. H. & Altunışık, R. (2013). *Tüketici davranışları*. İstanbul: Beta.

İTKİB. (2018). *Hazır giyim ve konfeksiyon sektörü, 2018 Ocak aylık ihracat bilgi notu,* İTKİB Genel Sekreterliği. Hazırgiyim ve Konfeksiyon Şubesi.

https://www.itkib.org.tr/Home/KbDownload/konfeksiyon-Ihracat-degerlendirme-notu-ocak-2018 sayfasından erişilmiştir.

İTKİB. (2019). *Hazır giyim ve konfeksiyon sektörü, 2019 ocak aylık ihracat bilgi notu*, İTKİB Genel Sekreterliği. Hazırgiyim ve Konfeksiyon Şubesi. https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2019/02/08/1-konfeksiyon-bilgi-notu-ocak-2019-201902081207460497-74B41.pdf sayfasından erişilmiştir.

Javalgi, R.G., Khare, V.P., Gross, A.C. & Scherer, R.F. (2005). An Application of the Consumer Ethnocentrism Model to French Consumers. *International Business Review, 14*(3), 325-344. https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2004.12.006

Karalar, R., Barış, G. & Velioğlu, M.N. (2006). *Tüketici davranışları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Keller, K. L. (2003). *Strategic brand management, building, measuring and managing brand equity*. New Jersey: Prentice Hall.

Kinder, D. R. & Kam, C. D. (2010). *Us against them ethnocentric foundations of american opinion*. Chicago: Chicago University.

Kotler, P. & Keller, K. L. (2006). *Marketing management*, 12nd Ed. Upper Saddle River, Pearsaon Education.

Küçükemiroğlu, O. (1999). Market Segmentation by Using Consumer Lifestyle Dimensions and Ethnocentrism An Empirical Study, *European Journal of Marketing, 33* (5/6), 470-487. https://doi.org/10.1108/03090569910262053.

Lantz, G. & Loeb, S. (1996). Country of Origin and Ethnocentrism: An Analysis of Canadian and American Preferences Using Sociai Identity Theory. *Advances in Consumer Research, 23,* 374-378. http://acrwebsite.org/volumes/7985/volumes/v23/NA-23 sayfasından erişilmiştir.

Lau, G. T. & Lee, S. H. (1999). Consumers' trust in a brand and the link to brand loyalty. *Journal of Marked-Focused Management, 4*(4), 341-370. https://doi.org/10.1023/A:1009886520142.

Lee, S., Jeon, S. Kim, D. (2011). The Impact of Tour Quality and Tourist Satisfaction on Tourist Loyalty: The Case of Chinese Tourists in Korea. *Tourism Management, 32*, 1115-1124. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.09.016.

Mcconnell, J. D. (1968). The Development of Brand Loyalty: An Experimental Study, *Journal of Marketing Research, 5*(1), 13-19. https://doi.org/10.1177/002224376800500101

Morello, G. (1984). The Made-In Issue: A Comparative Research on The Image of Domestic and Foreign Products. Serie Research Memoranda, http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/11810/Scanjob?sequence=1, sayfasından erişilmiştir.

Mucuk, İ. (2002). *Temel pazarlama bilgileri*. İstanbul: Türkmen.

Mucuk, İ. (2009). *Pazarlama ilkeleri*, Geliştirilmiş 17.Basım. İstanbul: Türkmen.

Odabaşı, Y. & Oyman M. (2002). *Pazarlama iletişimi yönetimi*. İstanbul: Media Cat.

Pride, W.M. & Ferrell, O.C. (2000). *Marketing concepts and strategies*, USA: Houghton Mifflin Compony.

Sarıçam, T. (2009). *Türkiye'de yabancı markalara ilişkin algıların tüketici etnosentrizmi kavramı ile ilişkisi üzerine bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp sayfasından erişilmiştir.

Selvi, M.S. & Temeloğlu, E. (2008). Otel İşletmelerinde Markalaşmanın Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkilerini Belgelemeye Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış, 8*(1), 93-120. https://www.researchgate.net/publication/26498384 sayfasından erişilmiştir.

Sezgin, A.Ş. (2017). *Hazır giyim sektörü, sektör raporu*, İş Bankası https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201705_hazirgiyim.pdf sayfasından erişilmiştir.

Sharma, S., Shimp, T. A. & Shin. J. (1995). Consumer Ethnocentrism: A Test of Antecedents and Moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science, 23*(1), 26-37. https://doi.org/10.1177/0092070395231004.

Shimp, T.A. & Sharma, S. (1987). Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research, 24*, 280-289. https://doi.org/10.2307/3151638.

Sirdeshmukh, D., Singh, J. & Sabol, B. (2002). Consumer Trust, Value and Loyalty in Relational Excanges, *Journal of Marketing, 66*(1), 15-37. https://doi.org/10.1509/jmkg.66.1.15.18449.

Taşkın, Ç. & Gönüller, Ş.(2018). Satış Sonrası Hizmetlerde Müşteri Sadakatinin Öncülleri: Mercedes Otomobil Markası Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 16*(32), 113-134. https://dergipark.org.tr/download/article-file/584611 sayfasından erişilmiştir.

Turquality, (2011). *Turqualıty destek programı kapsamındaki firmalar,* https://www.turquality.com/markalar/turquality-destek-programi-kapsamindaki-firmalar sayfasından erişilmiştir.

Türker, G. Ö. & Türker, A. (2013). GSM Operatörleri Sektöründe Marka Sadakatini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi; Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 3*(1), 49-67. https://dergipark.org.tr/download/article-file/62575 sayfasından erişilmiştir.

UİB (2017). *Hazır giyim sektöründe marka ve markalaşmanın önemi*, Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Ar-Ge Şubesi.

Uzunoğlu, H. & Ünal, İ. (2008). *Türk hazır giyim ve tekstil sektörünün 2008 yılı rekabet durumu I*, İzmir Ticaret Odası, Ar&Ge Bülten.

Velioğlu, M.N., Çifci, S., Dölarslan, E.M., Kıyan Ş.S. & Karsu, S. (2013). *Tüketim bilinci ve bilinçli tüketici*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Wang, C.L. & Z. X. Chen. (2004). Consumer Ethnocentrism and Willingness to Buy Domestic Products in a Developing Country Setting: Testing Moderating Effects. *Journal of Consumer Marketing, 21*(6), 391-400, https://doi.org/10.1108/07363760410558663.

Yapraklı, Ş. & Can, P. (2009). Pazarlama Faaliyetlerinin ve Ailenin Tüketici Temelli Marka Değeri Boyutlarına Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 23*(1), 265-290. https://dergipark.org.tr/download/article-file/30229 sayfasından erişilmiştir.

Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenirlikleri: Referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *7*(1), 214-231. https://dergipark.org.tr/download/article-file/269309 sayfasından erişilmiştir.

Yılmaz, V. (2005). Tüketici Memnuniyet ve İhtiyaçlarının Marka Sadakatine Etkisi: Sigara Markasına Uygulanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 257-271. https://hdl.handle.net/11421/465 sayfasından erişilmiştir.

Yoon, S. J. & Kim, J. H. (2000). An empirical validation of a loyal model based on expectation disconfirmation. *Journal Of Consumer Marketing*, *17*, 120-136. https://doi.org/10.1108/07363760010317196.

Yükselen, C. (2006). *Pazarlama ilkeler-yönetim*. Ankara: Detay.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRK ÜNİVERSİTELERİNDE KALİTE YÖNETİMİ: YENİ BİR YOL HARİTASI

Devrim VURAL YILMAZ

Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta

Günümüzde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yükseköğretim alanı ile ilgili sıcak tartışmalarından bir tanesini kalite oluşturmaktadır. Yükseköğretimde kalite güvence sistemleri özellikle tüm dünyada İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan kitleselleşme evresinden sonra gündeme gelmiştir. Kitleselleşme, oldukça genişleyen yükseköğretim sistemlerinin getirmiş olduğu büyük maliyetleri yükseköğretimin ana finansörü olan devletlere yüklemiştir. Kitleselleşme, aynı zamanda, yükseköğretim kurumları, devlet ve toplum arasında var olan kabullerin ve güvenin de sorgulanmasına yol açmış, vergilerle karşılanan finansman yükünün üniversitelerce nasıl kullanıldığı sorgulanmaya başlamıştır. Bu sürece paralel olarak gelişen bir başka süreç de geleneksel üniversite anlayışından yeni bir üniversite paradigmasına geçiş olmuştur. Üniversitelerden beklentiler farklılaşmış, "bilim için bilim" yaklaşımının yerine üniversitelerin ekonomik kalkınmaya ve toplumsal gelişmeye hizmet rolü ön plana çıkmaya başlamıştır. Günümüzde üniversiteler uygulamalı araştırmalara öncelik veren, öğrencilerini küresel piyasa koşullarına hazırlayabilen hizmet kuruluşları olarak değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle yükseköğretim kurumları hizmet sunucusu/satıcısı olarak tanımlanmaya başlanmış, öğrenciler ve diğer paydaşlar da müşteriler olarak görülmektedir. Müşteriler aldıkları hizmetin kalitesini sorgularken, yükseköğretim kurumları da vermiş oldukları hizmetin kalitesini göstermeye zorlanmaktadır. Üniversitelerin yönetiminde hesap verebilirlik, şeffaflık, verimlilik, etkinlik gibi ilkeler ön plana çıkmaktadır. Tüm bu gelişmeler yükseköğretimde kalite sorununu gündemin odağına taşımaktadır. Üniversitelerde kalite güvence sistemlerinin kurulması, izlenmesi ve akreditasyon çalışmaları hız kazanmaktadır. Türkiye'de de yükseköğretimin kitleselleşmesi, finansman sorunu ve dönüşen devlet-toplum-üniversite ilişkileri kalite konusunu üniversitelerin önemli uğraşlarından biri haline getirmektedir. Özellikle 2005 yılından itibaren Yükseköğretim Kurulu tarafından kalite konusunda izlenen politikalar üniversitelerdeki çalışmalara ivme kazandırmaktadır. Diğer yandan eğitimin ve yükseköğretimin diğer hizmet sektörlerinden çok farklı olduğu, bu alanda kalitenin ölçümlenebilmesinin zorluğu üzerinde de tartışmalar devam etmektedir. Kalite adı altında yapılan kimi uygulamaların üniversitelerin rolleriyle bağdaşmadığı, yukarıdan aşağıya bir süreçle ilerlediği, şekilsel değişikliklerden ibaret kaldığı gibi farklı eleştiriler yükselmektedir. Bu bildiride Türkiye'de üniversitelerde kalite konusu bu eksende ele alınmakta, güncel gelişmeler ve tartışmalar üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalite güvencesi, Türk yükseköğretimi, yükseköğretimde kalite, üniversiteler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Giriş: Yükseköğretimde Dönüşüm ve Kalite

Modern üniversite ulus devletin yarattığı ulusal ve Fordist bir organizasyon olarak görülebilir. Üniversiteler bugün sahip oldukları birçok özelliği Rönesans ve Sanayi devrimi ile oluşan erken modern donemde kazanmaya başlamıştır. Üniversiteler bu donemde bir yandan profesyonellere olan ihtiyacı karşılamak, diğer yandan yeni kurulmakta olan Avrupa devletlerine ideolojik meşruiyet sağlamakla görevlendirilmiştir. 19. ve 20.yüzyıllarda üniversite bilim ve teknoloji ile özdeşleşmeye başlamış, modernizme, objektif ve evrensel bilime dayalı kurumlar olarak gelişmiştir. Modern üniversitenin altın cağı olarak adlandırılabilecek Soğuk Savaş döneminde de üniversiteler çoğunlukla devlet kurumları olarak yapılanan, ulusal bağlamda işlev gören, geniş çaplı kamu hizmetini esas alan klasik Fordist kurumlar olarak işlev görmüştür (Scott, 2005: 5).

Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmenin hızlanması, post Fordist üretimin yaygınlaşması, bilgi/ iletişim alanında dijital devrimin gerçekleşmesi, uluslararası hareketliliğin artması gibi süreçler yükseköğretimin ölçeğinde, anlamında ve işlevlerinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde yükseköğretim uluslararası bir hizmet olarak değerlendirilmekte, ulusal sınırlar anlamını yitirmektedir. Yükseköğretimde hareketlilik ve sınır ötesi eğitim faaliyetleri yaygınlaşmaktadır. Öğrencilerin, öğretim elemanlarının ve kurumların hareketliliğini içeren sınır ötesi ve ulus-aşırı yükseköğretim büyümektedir. Diğer yandan, yükseköğretim hizmetlerinin sunumunda kurumsal çeşitlilik artmakta, şirket üniversiteleri, sanal üniversiteler gibi yeni kurum tipleri ortaya çıkmaktadır. Yükseköğretimin hitap ettiği kesim de farklılaşmakta, çeşitli yaş gruplarından insanlar, çalışanlar yaşam boyu eğitim çerçevesinde yükseköğretime olan talebi çeşitlendirmektedir.

Üniversitelerin karşısındaki bir başka değişim dinamiği toplumsal yapıda, değerlerde ve kabullerde meydana gelen değişikliktir. Sanayi sonrası toplum, ağ toplumu, risk toplumu, bilgi tolumu, post modern toplum gibi başlıklar altında adlandırılan bu yeni toplumsal düzen genelde eğitim, özelde ise yükseköğretim açısından yeni bir cevre yaratmaktadır. Üniversitelere yönelik toplumsal destek azalmakta, üniversiteler kamu kaynaklarını etkin kullanamadıkları ve toplumun ihtiyaçlarına yanıt veremedikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir. Üniversiteler, işleyişleri ve performansları bakımından en çok sorgulanan kurumlardan birisi haline gelmekte, akademisyenler ise dünyadan kopuk "kapalı bir toplum" olarak bir "fildişi kule"de yaşamak ile eleştirilmektedir (Glaser et al., 2003). Bu durum üniversite toplum ilişkisinin bozulmasına yol açmakta, üniversitelerin saygınlığını aşındırmaktadır. Yeni yaklaşımda üniversiteler topluma hitap etmesi gereken hizmet kurumları olarak görülmekte, akademik özgürlüğün yerine hesap verebilirlik geçmektedir (Olsen 2000).

Bu tür sorulara yanıt verebilmek amacıyla üniversiteler kalite güvencesine ve kalite standartlarını belgelemeye yönelik dış kalite değerlendirme sistemlerine yönelmektedir (Martin and Stella, 2007). Akademik kalitenin geliştirilmesi dünyanın her yerindeki yükseköğretim kurumları için en önemli politika alanlarından biri haline gelmektedir. Nitelikli bilgi üretiminin ve insan kaynağının bilgi ekonomisindeki vazgeçilmez rolü nedeniyle üniversiteler üzerindeki kalite baskısı artmaktadır. Bu eğilim yükseköğretimin rekabetçi bir

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sektöre dönüşmesiyle birlikte üniversitelerin piyasadaki pozisyonlarını güçlendirmek için kullandıkları bir araç haline de gelmektedir (IAU, 2017, p. 28).

Üniversitelerin Zorlu Kalite Yolculuğu

Günümüzde kalite güvencesi hemen her ülkede önemli kabul edilmekte, yükseköğretim kurumlarının ve programlarının kalitesini değerlendirmeye yönelik farklı sistemler kullanılmaktadır. Bu sistemler amaç, odak ve etki bakımından farklı niteliklere sahiptir. Son yıllarda dünyanın farklı ülkelerindeki kalite değerlendirme sistemlerinin karşılaştırılabilir ve bütünleyici olmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ülkeler kendi yükseköğretim sistemlerinin kalitesini dışarıdan da değerlendirmek ve uluslararası eğitim alanında tanınır olmak için diğer ülkelerde kullanılan kalite güvence sistemlerine de başvurmaktadır. Bu eğilim kalite güvence sistemlerinin sınırlar arasında karşılaştırılabilir olması amacıyla uyumlaştırılmasının yolunu açmıştır. Bu bağlamda yükseköğretimde kalite uluslararası bir nitelik kazanmaktadır. Bununla birlikte yükseköğretimde hızla değişmekte olan faktörler dolayısıyla kalitenin nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceğine dair soru işaretleri de artmaktadır.

Kalitenin tanımlanması ve özellikle uygulanmasındaki güçlükleri arttıran iki önemli değişken ise kitleselleşme (yığınlaşma) ve uluslararasılaşmadır. Bu iki olgu, geleneksel olarak yükseköğretim sistemlerinin ve kurumlarının dayandığı iki temel dayanağı sarsmaktadır. Üniversiteler belirli bir kitleye hitap eden (elitist) ve ulusal kültürün gelişmesinde etkin rol oynayan (ulusal) kurumlar iken günümüzde bu kabuller tamamen değişmiş durumdadır. Geçtiğimiz yüzyıllarda devlet-toplum-üniversite arasında kurulan uzlaşı yerini daha sorgulayıcı bir yaklaşıma bırakmaktadır. Gerek hükümetler gerekse toplum üniversitelere ayrılan kaynakların nasıl kullanıldığını bilmek ve etkin kullanıldığına dair ikna olmak istemektedir. Yükseköğretimin kitleselleşmesi ile birlikte büyüyen yükseköğretim bütçelerinin harcanmasında etkinlik ve verimlilik esasa alınmakta, performans temelli finansman yöntemleri uygulanmaktadır.

Yükseköğretimde kaliteyle ilgili sorunların başındakalitenin nasıl, neye göre ve kime göre tanımlanacağı gelmektedir (Reisberg, 2011: 131). Kalitenin, kurumlara, kişilere ve zamana göre değişen tanımları vardır. Yükseköğretim göz önüne alındığında ise kaliteyi tanımlamak veya kalitenin kabul edilmiş tek bir tanımını bulmak daha da zorlaşmaktadır. Bu konuda bir uzlaşı olmamasının temel nedeni, hem genel olarak eğitimin hem de özelde yükseköğretimin oldukça karmaşık bir etkinlik olmasıdır (Ozer vd., 2010, s. 33). Kalite kavramı bazı alan öncüleri tarafından amaca ve kullanıma uygunluk (Juran ve Godfrey, 1998); gereksinimlere uygunluk ve beklentileri karşılamak (Parasuraman vd., 1985) şeklinde tanımlanmıştır. Ancak tüm bu tanımlar sanayi kuruluşları için yapılmış işletme kökenli tanımlardır. İşletme kökenli kavramların ve yöntemlerin yükseköğretimin farklı amaç ve rollerine ne kadar uygun olabileceği sorgulanmaktadır.

Kalite yaklaşımlarından hangisinin yükseköğretim için uygun olduğuna dair de bir uzlaşı yoktur. Yaklaşımların geçerliliği dünyadaki yükseköğretim gelişmelerine, ülkenin koşullarına, yükseköğretim sistemine ve kurumsal vizyona bağlı olarak değişebilmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Örneğin Scott'a göre (1998) kalitenin "amaca uygunluk" olarak tanımlanması yükseköğretimde tüketici odaklı ve standartlaşmaya yönelik bir perspektif sunmakta, bu haliyle öğretimin kalitesini düşürücü etki yaratmaktadır. Öğretim elemanlarının büyük bolumu kalitede "ekonomik değer" yaklaşımına eleştirel yaklaşmaktadır. Kalite kültürü de son yılların moda terimlerinden biri haline gelmiştir. Ancak, kültür kavramına yüklenen anlamların farklılığı gibi "kalite kültürü" de görece bir olgudur. Kültürün ne anlama geldiği ya da neyi kapsadığı toplumlara, gruplara, bireylere göre değişebilmektedir. Dolayısıyla kaliteyi tanımlamanın, geliştirmenin ve ölçmenin güçlüğü yükseköğretim alanında daha da yoğun yaşanmakta, güçlükleri ve tartışmaları beraberinde getirmektedir. Son yıllarda dünyadaki hemen her ülkede görülen bu eğilim Türk yükseköğretimi için de geçerlidir. Türkiye'de bir yandan yükseköğretimde kitleselleşmeye yönelik politikalar devam ederken diğer yandan kalite sorunsalına ilişkin yeni adımlar atılmaktadır.

Türk Yükseköğretiminde Kalite Süreci

Türkiye'de yükseköğretim sistemi özellikle 2. Dünya Savaşı'nı takiben diğer ülkelerde olduğu gibi ciddi bir talep artışıyla karşı karşıya kalmış, büyüme yükseköğretim politikalarının en önemli hedefi olmuştur. Genç nüfusun hızlı artışı, kentleşme, toplumsal gelişme ile birlikte eğitimin tüm kademelerinde olduğu gibi yükseköğretim kademesinde de artan bir eğitim talebi ve bunun karşısında kaynak ve altyapı sorunu sürekli gündemde kalmıştır. Genel olarak bakıldığında Türkiye'de yükseköğretimde arz-talep dengesizliğini gidermeye yönelik büyüme politikalarının erişimi artırma konusunda başarılı olduğu görülmektedir (Gür ve Özoğlu, 2015: 309). Ancak bu hızlı büyüme erişim anlamında olumlu sonuçlar üretmekle beraber kitleselleşme-kalite çelişkisini de beraberinde getirmektedir. Türkiye yükseköğretim sistemini büyütmeye devam ederken birçok yapısal sorunla da yüz yüze kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin şimdiye kadar erişim ve büyüme odaklı olan yükseköğretim politikalarının kaliteye ve uluslararası rekabete de odaklanması gerekmektedir. Son yıllarda YÖK tarafından benimsenen yeni yükseköğretim sistemi yaklaşımında misyon farklılaşması, çeşitlilik, kurumsal özerklik ve esnek yapıdan söz edilmesi, kalite konusunda önemli düzenlemelerin yapılması bu konuda umut vaat etmektedir.

Türkiye'de 2000'li yıllara kadar Yükseköğretim Kurulu'nun belirlediği fakülte, bolum ve program açma ölçütleri dışında bir ulusal kalite güvence sistemi kurulmamış, kalite konusundaki çalışmalar üniversiteler tarafından münferit olarak yürütülmüştür. Ulusal düzeyde kalite çalışmaları ise Türkiye'nin 2001 yılında Bologna surecine üye olmasının ardından başlamış ve uzun yıllar bu çerçevede sürdürülmüştür. Bologna sureci bir yandan yükseköğretim kurumlarına yabancı olmayan kavramların tekrar gündeme gelmesine, diğer yandan tamamen yeni uygulamaların hayata geçirilmesine on ayak olmuştur. Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının Bologna sureci kapsamında yürüttüğü kalite çalışmaları önemli bir birikim sağlamış, ancak bu konuda 2005 yılına kadar 2547 sayılı yasada öngörülen uygulamaların dışında, uluslararası gelişmelere uygun, ulusal çerçevede bir kalite güvence sistemi oluşturulamamıştır (Durman, 2008). Bu alandaki boşluğu gidermek üzere 2005 yılında "Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği"

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yürürlüğe girmiştir. Üniversitelerde kalite güvencesine ilişkin bir diğer önemli gelişme de 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Yasası olmuştur. Yasa yükseköğretim kurumlarını da içeren kamu kurumlarının stratejik planlama ve performansına bağlı olarak bütçeleme sistemini öngörmekte, bu anlamda kalite geliştirme çalışmalarını destekleyen bir işlev üstlenmektedir (Durman, 2008).

Dış kalite güvencesi ise 2015 yılına kadar Türk yükseköğretim sisteminin en zayıf bulunan alanlarının başında gelmiştir. Dış kalite güvencesi konusundaki tartışmalar ulusal kalite/akreditasyon kuruluşu olarak görev yapan YÖDEK'in bağımsızlığı üzerinde odaklanmış, YÖK'un üniversiteler üzerindeki geniş yetki alanı nedeniyle YÖDEK'in bağımsız dış kalite güvencesi ilkeleriyle bağdaşmadığını ifade eden görüşler dile getirilmiştir (Erdoğan, 2013; IPM, 2009). Türkiye'nin uzun sure eksikliğini hissettiği bağımsız ve katılımcı dış değerlendirme sistemi nihayet 2015 yılında yapılan düzenlemeler ile yaşama geçirilmiştir. Yükseköğretim alanında son yıllardaki gelişmeler doğrultusunda 2015 yılında Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliğinin Yayımlanması ve Yükseköğretim Kalite Kurulunun kurulmasıdır. Yönetmelik kapsamında ayrıca tüm yükseköğretim kurumların kalite komisyonlarının oluşturulması da zorunlu hale getirilmiştir.

Bu yeniden yapılandırma sürecinde kalite güvencesinin odağında ise özdeğerlendirmeye dayanan iç ve dış değerlendirme bulunmaktadır. Kurumsal değerlendirme üniversiteler için zorunlu iken, program akreditasyonu zorunlu tutulmamakta, isteğe bağlı olarak öngörülmektedir. Ancak bu konuda YOK kurumları teşvik edici bir rol oynamaktadır (Yükseköğretim Kalite Kurulu, 2017: 5). Gerek kurumsal iç değerlendirme surecini gerekse dış değerlendirme programının üniversiteler için önemli bir deneyim sağlaması beklenmektedir. Nitekim kurumsal dış değerlendirme programlarının en önemli katkılarından biri kurumun kendini tanıması, mevcut durumunu, misyonunu ve hedeflerini paydaşlarının da katılımıyla ortaya koyması ve tartışmasıdır. Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği gereğince üniversitelerin her yıl Kurumsal İç Değerlendirme Raporu (KİDR) raporu hazırlaması da kalite güvencesi acısından sürekliliği ve kurumsallaşmayı sağlayacak önemli bir adımdır. Diğer yandan, YÖK'ün yeni yükseköğretim sistemi yaklaşımı görev farklılaşması ve çeşitlilik, kurumsal özerklik ve esnek yapı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yaşama geçirilen Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi ile üniversitelerin odaklı uzmanlaşmaya yönelmesi öngörülmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada görece istikrarlı bir ülke olması nedeniyle bölgesel bir güç olarak yükseköğretim alanında da çekim merkezi haline gelme potansiyeli bulunmaktadır. Türkiye'de yükseköğretim yönetiminde mevcut merkeziyetçi ve bürokratik yapı, hantal bir sisteme yol açmakta, yükseköğretim sisteminin küresel gelişmelere ve cağın koşullarına hızla adapte olamaması sonucunu doğurmaktadır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en üst politika metinlerinden olan kalkınma planlarında yükseköğretimde reform gerekliliği defaten dile getirilmekte, yükseköğretimin merkeziyetçi ve bürokratik yapıdan kurtarılması gerektiği tespiti yer almaktadır. Bu kapsamda yükseköğretim sisteminde evrensel

 ISBN: 978-625-7029-53-7

standartlara uygun, çeşitliliğe izin veren yeni bir yasal çerçeve ve kurumsal yapılanmanın yaşama geçirilmesi zorunlu görülmektedir. YÖK raporlarında da aynı gereksinime değinilmekte, Türkiye'nin bir yandan yükseköğretime erişimi toplumsal talebe duyarlı olacak şekilde artırması, öte yandan kaliteyi gözetmesi ve uluslararası rekabete odaklanması gerekliliği dile getirilmektedir (YÖK, 2014: 88).

Akreditasyon ve kalite güvencesi uluslararasılaşma ve markalaşma acısından önemli alanların başında gelmektedir. Uluslararası tanınırlığı olan ve bağımsız bir kalite güvencesi sistemine sahip bir yükseköğretim standardına ulaşmak küresel rekabette bir marka haline gelebilmek acısından gereklidir. Türkiye'de uzun yıllar eksikliği hissedilen bağımsız bir ulusal akreditasyon yapısının kurulması olumlu bir gelişmedir. Yükseköğretim Kalite Kurulu'nun tipik bir bürokratik kuruma dönüşmemesi, üniversiteler ile birlikte katılımcı ve işlevsel bir kalite geliştirme surecinde yönlendirici olması gerekmektedir. Dünyada yükseköğretim sistemlerinde kalite güvencesinin genelde üniversitelerin sorumluluğuna bırakıldığı görülmektedir. Bu bağlamda üniversitelerin misyonları doğrultusunda kendi kendilerini düzenlemelerine dayalı, bürokratik ve emredici olmayan bir kalite güvence yapısı kurulmalıdır.

Üniversitelerde Bologna süreci kapsamında yapılan kalite güvencesi çalışmalarında belirsizlik, bilgi eksikliği ve isteksizlik gözlenmektedir. Bologna kapsamındaki uygulamalar yukarıdan aşağıya, bürokratik ve gereksiz iş yükü yaratan faaliyetler olarak görülmektedir. Bu nedenle çoğu zaman duyarsızlık ya da tepkiyle karşılanmaktadır. Kalite güvencesi kapsamındaki çalışmalarda da aynı durum söz konusudur. Üniversitelerde üst yönetimlerin kalite güvencesi konusundaki hassasiyetinin ve çalışmalarının daha çok kişisel vizyonla sınırlı kaldığı, kurumsallaşmaya doğru yol almadığı görülmektedir. Üniversitelerde kalite süreçlerinin işleyişine ilişkin katılımcı bir yaklaşımın benimsenmeli, tüm paydaşların katılımıyla oluşturulan kurumsal kimliğin ve kültürün bir parçası olarak kurgulanmalıdır.

Kaynaklar

Durman, M. (2008). Yükseköğretimde Kalite Güvencesi. K. Edinsel (Ed.) *Bologna Uzmanları Ulusal Takımı Projesi 2007- 2008 Sonuç Raporu* içinde (35-42). http://w3.gazi.edu.tr/~gyavuzcan/documents/1.pdf.

Durman, M. (2014). Bologna Süreci ve Türkiye. 2011-2013 Dönemi Blogna Uzmanları Ulusal Takımı Projesi Toplantısında Yapılan Sunum, 13 Ocak 2014, Ankara.

Erdoğan, A. (2013). *Türk yükseköğretiminin yeniden yapılanma çalışmaları: Küresel eğilimler ve uluslararasılaşma çerçevesinde değerlendirmeler*. Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları.

IPM (2009). *Neden yeni bir yükseköğretim vizyonu*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Glaser, S., Halliday, M. I., Eliot, G. R. (2003). Üniversite mi? Çeşitlilik mi? Bilgideki önemli ilerlemeler üniversitenin içinde mi, yoksa dışında mı gerçekleşiyor?. N. Baburoğlu (Ed.), *Eğitimin Geleceği Üniversitelerin ve Eğitimin Değişen Paradigması* (pp. 167-178). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayını.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Gur, B.S., Celik, Z., Kurt, T. ve Yurdakul, S. (2017). *Yükseköğretime bakış 2017: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim- Bir-Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi

IAU (2008). Equitable Access, Success and Quality in Higher Education, 2008. https://www.iau-iu.net/IMG/pdf/iau_ policy_statement_on_equitable_access_final_version_august_2008_eng_0.pdf

Martin M. and Parikh, S. (2017). *Quality management in higher education: Developments and drivers results from an international survey*. UNESCO International Institute for Educational Planning. Paris: UNESCO

Olsen, J. P., & Maassen, P. (2007). European debates on the knowledge institution: The modernization of the university at the European level. In P. Maassen & J. P. Olsen (Eds.), *University dynamics and European integration*. Dordrecht: Springer

Ozer, M. (2011). Turkiye'de yükseköğretimde büyüme ve öğretim üyesi arzı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *1*(1), 23-26.

Özer, M., Gur, B. S., & Kucukcan, T. (2010). *Yükseköğretimde kalite güvencesi*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *The Journal of Marketing*, 41-50.

Reisberg, L. (2011). Where the quality discussion stands: Strategies and ambiguities. In P. G. Altbach (Ed.), *Leadership for world-class universities: Challenges for developing countries* (pp. 128-144). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.

Scott, P., (1998), 'Massification, internationalisation and globalisation', in: SCOTT, P. (Ed.) *The globalisation of higher education* (Buckingham, SRHE/Open University Press

Scott, P. (2005). "Mass Higher Education – Ten Years on." *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education 9* (3): 68–73.

YÖK (2015). Yükseköğretim Kurulu 2016-2020 stratejik planı. http://www.yok.gov.tr/documents/10279/21040516/YOK_Stratejik_Plan_2016_2020_ed070616.pdf

Yükseköğretim Kalite Kurulu (2017). *Yükseköğretim değerlendirme ve kalite güvencesi 2016 yılı durum raporu.* http://www.yok.gov.tr/documents

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DEKİ SEBZE ÜRETİMİNİN MEKÂNSAL ANALİZ YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF VEGETABLE PRODUCTION IN TURKEY BY SPATIAL ANALYSIS METHODS

Önder YAYLA

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kadirli Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

ÖZET

Türkiye bulunduğu coğrafyanın avantajı ile mutfak kültüründe sebzeleri yoğun olarak kullanan bir ülkedir. Türk mutfağındaki yemeklerin genel olarak sebze ağırlıklı olması nedeniyle ülkede sebze tüketimi de yoğundur. Her ne kadar Türkiye iklim ve ekolojik şartlar bakımından tarıma elverişli bir ülke olsa da Türk tarımı son zamanlarda sebze fiyatlarındaki trajik değişimler ile gündeme gelmektedir. Sağlıklı ve dengeli beslenme açısından insan yaşamında önemli bir yere sahip olan sebzelerin fiyatlarındaki bu değişimler insanların Türkiye'deki sebze üretimini sorgulamalarına yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de sebze üretiminin coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak mekânsal analiz yöntemleri ile değerlendirilmesidir. 2004-2018 yılları arasında Türkiye'deki yaygın olarak tüketilen 55 sebzenin il düzeyinde üretim miktarları Türkiye İstatistik Kurumu'ndan alınmıştır. Çalışmada açıklayıcı mekânsal veri analizi tekniği kullanılmıştır. Türkiye'de sebze üretiminde mekânsal kümelenmelerin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla mekânsal otokorelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de yıllara göre sebze üretim miktarındaki değişim de açıklayıcı analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de her bir sebzenin üretim yerlerinde tespit edilen mekânsal kümelenmeler haritalar ile gösterilmiştir. Bazı sebzelerin belirli illerde yoğun olarak üretilmesinden dolayı yıl içerisinde yaşanılan tarımsal sıkıntılar ilgili sebzelerin fiyatlarının dramatik olarak değişmesine sebep olmaktadır. Türkiye'de tarım alanlarının daha verimli kullanılması ve tüketimi yoğun olan ürünlerin üretiminin ülke geneline yaygınlaştırılması fiyatların düşürülmesi açısından önemlidir. Türk tarımının ülke geneline yaygınlaştırılması insan sağlığı açısından zararlı olan ve sebzelerin uzun süre dayanması için kullanılan kimyasalların da azalmasına neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sebze üretimi, Türk tarımı, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Mekânsal Otokorelasyon

ABSTRACT

Turkey, with the advantage of geography, is a country that extensively uses vegetables in its cuisine. Vegetable consumption is also intense in the country as the dishes in Turkish cuisine are predominantly vegetable. Although Turkey has a favorable climate and ecological conditions in terms of agricultural country, though Turkish agriculture come to the fore recently with the tragic changes in vegetable prices. These changes in the prices of vegetables, which has an important place in the lives of people in terms of healthy and balanced diet, lead people to question the vegetable production in Turkey. Therefore, the purpose of this study is to evaluate spatial analyzes vegetable cultivation in Turkey by using GIS. Between the years 2004-2018, production volumes of 55 vegetables commonly consumed in Turkey at the provincial level are taken from the Statistics Institute of Turkey. In this study, descriptive spatial data analysis technique was used. To determine whether the spatial clusters in vegetable production in Turkey, spatial autocorrelation analysis was performed. Also, changes in the quantity of vegetable production by years in Turkey were evaluated by descriptive analysis methods. In the

 ISBN: 978-625-7029-53-7

study, each vegetable production detected spatial clusters in Turkey were shown on the map. Due to the intensive production of certain vegetables in certain provinces, agricultural problems experienced during the year cause the prices of related vegetables to change dramatically. It is important to use the agricultural areas more efficiently and to spread the production of the products which are intense consumption throughout the country in terms of lowering the prices. Dissemination of Turkish agriculture throughout the country will lead to the reduction of chemicals that are harmful to human health and are used for long-term durability of vegetables.

Keywords: Vegetable Production, Turkish Agriculture, Geographical Information Systems, Spatial Autocorrelation

GİRİŞ

Tarım sektörü, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin ekonomik gelişimlerinde, toplumların kalkınmasında ve sağlıklı insan yaşamlarında rol oynayan önemli bir sektördür. Tarımın önemli bir kısmını meydana getiren yaş sebze üretimi insan hayatını doğrudan etkilemektedir. Sebzeciliği vazgeçilmez kılan nedenlerin başında; beslenmedeki yeri ve önemi ve ekonomik olarak üretici ülkelere olan getirileridir. Türkiye, sahip olduğu farklı iklim türleri, üretim için uygun, geniş tarım bölgeleri ve ekolojik farklılıklarının etkisiyle sebzelerin iyi şartlarda kaliteli olarak yetişebildiği tarımda önemli bir ülke konumundadır. Neredeyse tüm mevsimlerde sebze üretimine imkân sağlayan Türkiye'nin her bölgesinde bölge şartlarına uygun olacak şekilde farklı birçok sebzenin üretimi yapılmaktadır. Üretilen sebzelerin çeşitliliği ve üretim miktarı yeterli düzeyde olsa da son zamanlarda artan fiyatlar hem üreticileri hem de tüketicileri zor durumda bırakmaktadır. Bu durumda tarımı yapılan ve talebin çok olduğu ürünlerin farklı bölgelerde de üretilmesi konusunda çalışmalar yapılması ve tarım alanlarının daha verimliliğin artırılarak kullanılması büyük önem taşımaktadır. Sebze üretiminin büyük bir kısmının küçük işletmeler tarafından yapılıyor olması, sebze üretim maliyetlerinin yükselmesine ve dolayısıyla fiyatların da artmasına zemin oluşturmaktadır. Sebzecilik tarımına büyük işletmelerin özendirilerek, yatırımcıyı tarım sektörüne yönlendirmek, üretimde farklı birçok yeni teknolojilerin kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Bu durum maliyetlerin azalmasına, daha güvenli üretim yapılmasına ve dolayısıyla fiyata azalmasını sağlayacaktır.

Türkiye'de Sebze Üretimi

Tarım sektörü, ülkelerin kalkınması ve zenginleşmesinde önemli ölçüde rol oynamakta ve sektörün bu önemli rolünü, ekonomik sistemin küreselleşmesi, rekabet koşullarının değişimi ile rekabet ortamındaki artış ve hızlı değişen pazar şartları da etkilemektedir. Sebze tarımında verimliliğin yüksek olması ve elde edilen net gelir sonucunda, yalnızca sebze üreticilerinin veya tarımsal faaliyet yapan üreticilerin değil farklı sektörlerde yer alan kişilerin/işletmelerin de ilgisini çekmektedir.

Sebze üretimi alanında geçmişten günümüze önemli aşamalar kaydeden, sebzecilik potansiyeli yüksek olan ve verimli topraklara sahip olan Türkiye; iklimi ve ekolojik şartlarının da etkisiyle tarıma oldukça elverişli bir ülkedir. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konum, üç tarafının denizlerle çevrili olması, akarsuları, farklı toprak türleri gibi sahip olduğu zenginlikler hem bitkisel hem hayvansal hem de su ürünleri yönünden dünya ülkeleri arasında önemli bir yere sahip olmasının nedenlerindendir (Abak vd., 2010). Özellikle sahip olunan ekolojik koşulların sebzecilik potansiyeli üzerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Son yıllarda sebzeye olan hem iç hem de dış talep artışı sonucunda aile sebzeciliğinden modern sebzeciliğe geçiş süreci başlamış ancak her ne kadar modern sebzecilik üretimi yapılsa da üreticiler eski sistemi daha fazla kullanmaktadırlar (Yanmaz vd., 2015: 2). Buna rağmen Türkiye çeşitli pek çok sebze türü üretiminde dünyanın önemli ilk beş ülkesi arasında yer almaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Farklı iklim şartlarında yetiştirilebilen bitkiler olan sebzeler, iklime ek olarak toprak, sulama, gübre, tohumun niteliği, makineleşme, pazarlama, tarım politikaları gibi unsurlardan da etkilenmektedir. Sebzeler her ne kadar toprak konusunda çok fazla seçici olmasa da toprağın bünyesi yani killi veya kumlu olması, sebzelerden alınan verimliliği önemli düzeyde etkilemektedir. Sebze üretimi için kullanılacak en uygun toprak türleri; kumlu-tınlı (balçık) topraklar, tınlı topraklar ve milli-tınlı topraklardır (Kılıç, 2018: 97).

Sebzeler, içerdiği vitaminler yönünden olan zenginliği, mineraller bakımından vücudun ihtiyacını karşılaması, iştah açıcı özellikler taşıması, kalorisinin düşük olması, sindirime yardımcı olması, tedavi edici özelliklerinin bulunması gibi nedenlerden dolayı insanların beslenmesinde ve sağlığın korunmasında önemli roller oynamaktadır (Eriş ve Yanmaz, 1979: 36). Hem insan sağlığı hem de ülke ekonomisindeki önemi nedeniyle araştırması konusu olan sebzeler, ülke ekonomisine katkı sağlayacak çalışmalar içerisinde yer almaktadır.

Dünyanın sayılı mutfaklarından biri olan Türk mutfağında, tarımsal yapının ve göçebe kültürün etkisi fazlaca görülmektedir. Bulunduğu coğrafya nedeniyle sebze yemeklerinin oldukça çeşitli ve sıkça tüketildiği Türk mutfağı, bu özelliği bakımından diğer mutfaklardan ayrışmaktadır. Türk Mutfağında yer alan sebzeler ve bu sebzelerle yapılan yemekler, neredeyse hiçbir mutfakta görülmeyecek kadar çeşitlilik göstermekte ve sebzeler farklı pişirme yöntemleri ve değişik türlerde de hazırlanabilmektedir (Solmaz ve Dülger Altıner, 2018: 120-121). Sebzelerin tedavi edici olması, sağlıklı beslenme gerekliliği ve hastalıklarla mücadele konularında hem dünya genelinde hem de Türkiye'de sebze tüketiminin arttırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Türk mutfağında et yemekleri ve hamur işleri beslenmede önemli bir yer tutsa da sebzelerden yapılan yemeklerde de ön planda bulunmakta ve bu özelliği ile diğer mutfaklardan ayrılmaktadır. Sebze yemekleri açısından da büyük bir çeşitliliğe sahip olan Türk mutfağında hemen her sebze ve farklı pişirme teknikleri kullanılarak farklı lezzetler bulunmaktadır. Sebze yemeklerinin her biri ana yemek niteliğindedir ve mutfaktaki renkliliğin en temel sebeplerindendir (Megep, 2011: 4). Ayrıca sağlık ve beslenme açısından da oldukça önemli yer tutmaktadırlar. Türk Mutfağında en çok kullanılan yaş sebzeler; patlıcan, kabak, fasulye, bezelye, soğan, havuç, karnabahar, ıspanak, domates, patates, lahana, turp, biber, karpuz, kavun, salatalık, sarımsak, pırasa, barbunya, börülce, bakla, marul, enginar, pazı, kereviz, semizotu, maydanoz, brokoli, roka, tere, nane, dereotu, acur, bamya, hindiba, kuşkonmaz, pancar, balkabağı ve mantar'dır. Yanmaz vd. (2015)'nin yaptığı çalışmada; Ülkemizdeki sebze çeşitleri arasında "Patlıcangiller ve Kabakgiller" ailesine dâhil olan sebze türlerinin, diğer sebzelere oranla; yaşanılan bölge, insanların yemek/damak alışkanlıkları, sebzelerin fonksiyonelliği ve besin değerleri gibi unsurlardan etkilenerek daha çok tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akdeniz Bölgesi, Türkiye'de sebze yetiştiriciliğinin en çok yapıldığı ve geliştiği bölgedir. Bu bölgeden sonra üretiminin en fazla yapıldığı iki bölge Ege ve Marmara Bölgeleridir. Akdeniz ve Ege Bölgelerinde kış aylarının ılıman geçmesi ve güneşli gün sayısının fazla olması gibi nedenlerden dolayı seracılık da oldukça gelişmiştir. Bu iki bölgede de seracılık sayesinde bütün yıl sebze üretimi yapılabilmektedir. Sulama olanaklarının yetersiz olduğu İç Anadolu Bölgesinde ve yaz mevsiminin kısa sürdüğü Doğu Anadolu Bölgesinde sebzecilik, belirtilen nedenlerden dolayı gelişim gösterememiştir (Kılıç, 2018: 99). Dünyanın önemli sebze üreticilerinden biri olan Türkiye'de üretilen sebzelerin bir kısmı ülke içinde tüketilirken, bir kısmı da ihraç edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2018 yılında Türkiye'de ortalama 30 milyon ton sebze üretilmiştir. Sebze ürünleri üretim miktarı 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,6 azalarak yaklaşık 30 milyon ton olmuştur. TÜİK 2018 verilerine göre Türkiye'de en çok üretimi yapılan yaş sebzeler; domates, karpuz, biber, soğan,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

hıyar, kavun, patlıcan, lahana, fasulye, havuç, kabak, marul, ıspanak, pırasa, karnabahar, turp, sarımsak, bezelye, barbunya ve balkabağıdır.

Dünya'da en çok üretimi yapılan yaş sebzeler ise FAO 2016 verilerine göre sırasıyla; domates, kuru soğan, hıyar ve kornişonlar, lahana, patlıcan, havuç ve turplar, biber, marul hindiba, ıspanak, sarımsak, balkabağı, karnabahar ve brokoli, taze fasulye, bezelye, mısır, mantar, bamya, kuşkonmaz, taze soğan ve pırasadır. Domates hem dünya genelinde hem de Türkiye'de en çok yetiştirilen yaş sebze olarak ilk sırayı almaktadır. Dünya nüfusundaki hızlı artış ve tarım topraklarının belirli alanlarda olması sonucu yeterli ve dengeli beslenme sorunu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu beslenme sorunun çözüm yolu besin kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. Besin kaynaklarının çeşitlendirilmesinde oldukça önemli bir rol oynayan sebzeler, insan beslenmesinde vazgeçilmez besin gruplarından biridir. Dünya'daki birçok ülkede, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı beslenmeye vurgu yapılarak, hastalıkların mücadelesinde sebze tüketiminin artırılması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Spoon vd., 1998). Dolayısıyla yaş sebze sektörü, dünyadaki tüm insanların yaşamlarını ve yaşam kalitelerini doğrudan etkileyen bir sektördür. Bu nedenle yaş sebze üretimi için uygun, verimliliği yüksek ve geniş tarım alanlarında her bölgenin sahip olduğu ekolojik farklılıklar sayesinde iyi koşullarda ve kaliteli olarak sebze yetiştiriciliği yapılmalıdır.

Türkiye'nin ekolojik koşulları farklı pek çok sebzenin üretiminin yapılması uygun durumdadır ve özellikle son yıllarda ülkemizde sebze üretimi yaklaşık 30 milyona ulaşmıştır (Ceyhun Sezgin, 2014: 48). Üretimdeki bu önemli artışın nedenleri ise; girdi kullanımı ve yeni üretim teknolojileridir. Tonlarca üretilen sebzeler hem yurt içinde yaş sebzeye yönelik ihtiyaçları karşılamakta hem de ihracatta değerlendirilmektedir. Ancak son zamanlarda sebze fiyatlarında önemli artışlar meydana gelmektedir. Bu artışların temelinde birçok neden bulunsa da en temel nedenlerden biri iklimdir. Diğer önemli nedenler ise üreticiden tüketiciye kadar sebzelerin ulaşma süresinde yaşanan fiyat değişimleri ile mevsim dışı sebzelere olan talep varlığıdır.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu şekliyle tanımlamaya çalışan bir araştırma yaklaşımıdır. Tarama yaklaşımında araştırmacı araştırmaya konu olan durumu doğrudan kendisi inceleyebileceği gibi elde edeceği dağınık verileri kendi gözlemleri ile bütünleştirerek de yorumlayabilir (Karasar, 2014: 77). Araştırma kapsamında, 2004-2018 yılları arasında Türkiye'deki yaygın olarak tüketilen 55 sebzenin il düzeyinde üretim miktarlarına ilişkin veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'ndan alınmıştır. Çalışmada, Türkiye'de sebze üretiminde mekânsal kümelenmelerin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla mekânsal otokorelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Mekânsal otokorelasyon, bir değişkenin komşu gözlemlerle arasındaki ilişkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Mekânsal analiz yöntemlerinde, mekânsal olarak bir birine yakın olan birimlerin birbiriyle daha ilişkili olacağı ve dolayısıyla gözlemi yapılan birimlerden yakın olanların mekânsal olarak kümeleneceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada Türkiye'de yaygın olarak tüketilen sebzelerin üretildikleri illerin mekânsal olarak kümelenip kümelenmediğini belirlemek amacıyla Açıklayıcı Mekânsal Veri Analizi (AMVA) yöntemlerinden Moran's I ve LISA teknikleri kullanılmıştır. Moran's I istatistiği tartışmalı bir şekilde küresel Mekânsal otokorelasyonun en yaygın kullanılan göstergesidir. Moran katsayısı -1 ile 1 arasında bir değer olarak hesaplanmaktadır. Moran's I değerinin 0 olması mekânsal bir kümelenmenin olmadığını; 0'dan büyük olması pozitif kümelenme ve 0'da küçük olduğunda ise negatif kümelenme olduğunu göstermektedir. Moran's I istatistikleri verilerin kümelenmesindeki genel durumu göstermektedir (Özgür ve Aydın, 2011: 35). Verilerin yerel kümelenmesini göstermemektedir. Yerel kümelenmeleri görmek için Luc Anselin tarafından geliştirilen LISA kullanılmaktadır. Moran I'ın yerel karşılığı olarak tanımlanan LISA, küçük alanlardaki mekânsal otokorelasyonu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ve kümelenmeyi ölçmektedir. Moran's I, komşu değerlerin mekânsal olarak ağırlık ortalamaları ve gözlem değerleri arasındaki doğrusal ilişki derecesinin düzgün bir göstergesidir. Moran's I istatistiği mekânsal otokorelasyonu ölçen güçlü bir ölçüm yöntemidir (Griffith ve Layne, 1999: 15) Global Moran's I değerleri, 1 ile -1 aralığında ölçülmektedir. Güçlü pozitif değerler komşular arasında benzer değerleri, güçlü negatif değerler ise, birbirine benzer olmayan değerleri göstermektedir. Mekânsal ilişki olmadığı durumlarda Moran's I sıfır veya sıfıra yakın değerler almaktadır (Paul, vd., 2006: 411). Yerel mekânsal otokorelasyon değerlerini ölçmek amacıyla Local Indicators of Spatial Association (LISA) yöntemi kullanılmıştır. LISA, yerel ölçekte mekânsal otokorelasyon değerini belirlemek amacıyla her alan için ayrı mekânsal otokorelasyon değeri hesaplayan bir yöntemdir (Wong ve Lee, 2005; Cliff ve Ord, 1973, 1981). Ayrıca, mekânsal verilerle yapılan çalışmalarda gözlemler arasındaki mekânsal bağımlılığı belirlemek amacıyla mekânsal ağırlık matrisi oluşturulmaktadır. Çalışmada en yakın 1 ilçe ve Vezir (Queen) komşuluk özellikleri kullanılarak ağırlık matrisi oluşturulmuştur. Çalışma verileri GeoDa 1.12 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Türkiye'de sebze üretiminin mekânsal olarak nerelerde yıllara göre sebze üretim miktarındaki değişim de açıklayıcı analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de her bir sebzenin üretim yerlerinde tespit edilen mekânsal kümelenmeler haritalar ile gösterilmiştir.

BULGULAR

Türkiye'deki sebze üretimine ilişkin bulgular iki başlıkta anlatılmıştır. Bunlar sebze ekim alanına ve sebze üretim miktarına ilişkin bulgulardır.

Sebze Ekim Alanına İlişkin Bulgular

Türkiye'de 2018 yılında sebze üretimi için kullanılan toplam ekim alanı en fazla olan 20 İl'e ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de En Çok Sebze Ekim Alanına Sahip 20 İl

İller	Toplam Ekim Alanı (Dekar)
Antalya	560.569
Bursa	469.648
İzmir	445.533
Ankara	373.307
Adana	348.342
Kayseri	347.181
İçel	341.489
Manisa	321.254
Konya	300.170
Hatay	260.438
Samsun	257.140
Balıkesir	254.081
Nevşehir	230.506
Çanakkale	204.306
Şanlıurfa	201.977
Tokat	198.828
Muğla	184.414
Diyarbakır	141.157
Karaman	137.757
Denizli	135.575

Kaynak: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr

Buna göre, 2018 yılında Türkiye'de sebze üretimi için kullanılan toplam alan 8.206.680 dekar'dır. Türkiye'de sebze üretimi için toplam ekim alanı en yüksek olan illerin başında sırasıyla Antalya (560.569 dekar), Bursa (469.648 dekar), İzmir (445.533 dekar), Ankara

 ISBN: 978-625-7029-53-7

(373.307 dekar), Adana (348.342 dekar), Kayseri (347.181 dekar), İçel (341.489 dekar), Manisa (321.170 dekar), Konya (300.170 dekar) ve Hatay (260.438 dekar) gelmektedir. En çok sebze ekim alanına sahip bu 10 il, Türkiye'deki toplam sebze ekim alanının %45,91'ine sahiptir. 2018 yılında Türkiye'de sebze ekim alanı en az olan il Ardahan (111 dekar) olmuştur. Ardahan'ı sırasıyla Bayburt (2.337 dekar), Rize (2.881 dekar), Tunceli (4.557 dekar) ve Ağrı (5.193 dekar) takip etmiştir.

Tablo 2. Sebze Bazında Türkiye'de Sebze Ekim Alanına İlişkin Tanımlayıcı Analiz Bulguları

Sebzeler	**Moran I Değeri**	**P değeri**	**Z skoru**
Sarımsak (Taze)	0,4483	0,0010	7,2994
Börülce	0,4186	0,0010	7,1615
Bamya	0,3663	0,0010	5,7600
Marul (Göbekli)	0,3150	0,0010	5,4175
Hıyar (Turşuluk)	0,3048	0,0010	5,4058

Tablo 2 incelendiğinde, Türkiye'de ekilen sebzelerden sarımsak (taze), börülce, bamya, marul (göbekli) ve hıyar (turşuluk) ekim alanlarının rassal olmadığı, Türkiye'nin belirli alanlarında istatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Bu sebzelerin ekim alanlarında mekânsal otokorelasyonun olduğu bölgeleri belirlemek amacıyla mekânsal ilişkinin göstergesi olan LISA analizleri gerçekleştirilmiştir. Sebzelerin LISA haritasında gösteriminde, kırmızı renkle ifade edilen Y-Y bölgesinde yer alan iller, Türkiye ortalamasının üzerinde ekim alanına sahip ve ayrıca ekim alanı fazla olan çevre illerle ilişki içerisinde olanlardır. Türkiye ortalamasının altında ekim alanına sahip olan; ayrıca ekim alanı düşük olan çevre illerle ilişki içerisinde olanlar D-D bölgesinde mavi renkle gösterilmektedir. Türkiye ortalamasından daha yüksek bir ekim alanı olan fakat düşük ekim alanına sahip çevre illerle ilişki içerisinde olanlar Y-D bölgesinde sarı renkle gösterilmektedir. Türkiye ortalamasının altında ekim alanına sahip olan; fakat yüksek ekim alanı olan çevre illerle ilişki içerisinde olan ise D-Y bölgesinde yeşil renkle gösterilmektedir. Herhangi bir renk kullanılmayanlar ise istatistiksel olarak anlamlı küme oluşturmayan illerdir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sarımsak (Taze)

Şekil 1'de görüldüğü üzere, Türkiye'de sarımsak (taze) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, sarımsak (taze) ekilen iller düşük-yüksek ve yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 3'te gösterilmiştir.

Şekil 1. Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 3. Türkiye'de Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (7 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Osmaniye
Düşük-Düşük (19 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Artvin, Bitlis, Bolu, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Rize, Siirt, Trabzon, Van, Bayburt, Ardahan, Iğdır, Karabük
Düşük-Yüksek (0) (Low-High: Yeşil renkli alan)	-
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Börülce

Şekil 2'de görüldüğü üzere, Türkiye'de börülce ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Ege ve Akdeniz bölgesinde yer almaktadır. Düşük-yüksek ekim alanının kümelenme oluşturduğu yer yüksek-yüksek kümeye yakın olan Burdur ilidir. Diğer taraftan, börülce ekilen iller düşük-düşük ve yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 4'te gösterilmiştir.

Şekil 2. Börülce Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 4. Türkiye'de Börülce Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (6 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Aydın, Denizli, İzmir, Manisa, Muğla, Antalya
Düşük-Düşük (0) (Low-Low: Mavi renkli alan)	-
Düşük-Yüksek (1 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Burdur
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bamya

Şekil 3'te görüldüğü üzere, Türkiye'de bamya ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Ege ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise Marmara ve Ege bölgelerinde bulunmaktadır. Bamya ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 5'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Bamya Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 5. Türkiye'de Bamya Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (4 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Aydın, Balıkesir, İzmir, Manisa
Düşük-Düşük (20 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Artvin, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Muş, Nevşehir, Rize, Siirt, Trabzon, Van, Bayburt, Batman, Şırnak, Ardahan
Düşük-Yüksek (2 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Çanakkale, Kütahya
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Marul (Göbekli)

Şekil 4'te görüldüğü üzere, Türkiye'de marul (göbekli) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise genel olarak İç Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Marul (göbekli) ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 6'da gösterilmiştir.

Şekil 4. Marul (Göbekli) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 6. Türkiye'de Marul (Göbekli) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (9 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Adana, Aydın, Hatay, İçel, Konya, Kahramanmaraş, Karaman, Osmaniye, Antalya
Düşük-Düşük (11 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Kars, Muş, Trabzon, Van, Iğdır
Düşük-Yüksek (3 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Isparta, Kayseri, Niğde
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hıyar (Turşuluk)

Şekil 5'te görüldüğü üzere, Türkiye'de hıyar (turşuluk) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Ege ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise Ege bölgesinde bulunmaktadır. Hıyar (turşuluk) ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 7'de gösterilmiştir.

Şekil 5. Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 7. Türkiye'de Hıyar (Turşuluk) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (5 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Balıkesir, Denizli, İzmir, Manisa, Uşak
Düşük-Düşük (5 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Bitlis, Kars, Zonguldak, Şırnak, Karabük
Düşük-Yüksek (2 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Aydın, Kütahya
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sebze Üretim Miktarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de 2018 yılında sebze üretimi en fazla olan 20 İl'e ilişkin bilgiler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Türkiye'de En Çok Sebze Üretimine Sahip 20 İl

İller	Toplam Üretim (Ton)
Antalya	4.606.070
Bursa	2.299.562
İçel	2.232.156
Adana	1.806.463
İzmir	1.782.978
Manisa	1.393.133
Ankara	1.160.464
Konya	1.084.894
Muğla	1.047.647
Çanakkale	934.985
Şanlıurfa	865.214
Balıkesir	834.503
Tokat	791.710
Samsun	768.931
Hatay	572.761
Amasya	476.000
Karaman	470.949
Diyarbakır	398.931
Denizli	392.077
Eskişehir	349.331

Kaynak: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr

2018 yılında Türkiye'de gerçekleştirilen toplam sebze üretimi 30.032.827 ton'dur. Türkiye'de sebze üretimi en yüksek olan illerin başında sırasıyla Antalya (4.606.070 ton), Bursa (2.299.562 ton), İçel (2.232.156 ton), Adana (1.806.463 ton), İzmir (1.782.978 ton), Manisa (1.393.133 ton), Ankara (1.160.464 ton), Konya (1.084.894 ton), Muğla (1.047.647 ton) ve Çanakkale (934.985 ton) gelmektedir. En çok sebze üreten bu 10 il, Türkiye'deki toplam sebze üretiminin %61,09'unu karşılamaktadır. 2018 yılında Türkiye'de sebze üretimi en az olan il Ardahan (13 ton) olmuştur. Ardahan'ı sırasıyla Bayburt (1.363 ton), Tunceli (9.240 ton), Bayburt (9.977 ton) ve Şırnak (10.174 ton) takip etmiştir.

Tablo 9. Sebze Bazında Türkiye'de Sebze Ekim Alanına İlişkin Tanımlayıcı Analiz Bulguları

Sebzeler	Moran I Değeri	P değeri	Z skoru
Sarımsak (Taze)	0,3992	0,0010	7,1360
Bamya	0,4378	0,0010	6,8824
Marul (Göbekli)	0,2552	0,0010	4,8995
Hıyar (Turşuluk)	0,3221	0,0010	5,3587
Marul (Kıvırcık)	0,2888	0,0010	4,4739

Tablo 9'da görüldüğü üzere, Türkiye'de ekilen sebzelerden sarımsak (taze), bamya, marul (göbekli), hıyar (turşuluk) ve marul (kıvırcık) ekim alanlarının rassal olmadığı, Türkiye'nin belirli alanlarında istatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Bu sebzelerin ekim alanlarında mekânsal otokorelasyonun olduğu bölgeleri belirlemek amacıyla mekânsal ilişkinin göstergesi olan LISA analizleri gerçekleştirilmiştir. Sebzelerin LISA haritasında gösteriminde, kırmızı renkle ifade edilen Y-Y bölgesinde yer alan iller, Türkiye ortalamasının üzerinde ekim alanına sahip ve ayrıca ekim alanı fazla olan çevre illerle ilişki içerisinde olanlardır. Türkiye ortalamasının altında ekim alanına sahip olan; ayrıca

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ekim alanı düşük olan çevre illerle ilişki içerisinde olanlar D-D bölgesinde mavi renkle gösterilmektedir. Türkiye ortalamasından daha yüksek bir ekim alanı olan fakat düşük ekim alanına sahip çevre illerle ilişki içerisinde olanlar Y-D bölgesinde sarı renkle gösterilmektedir. Türkiye ortalamasının altında ekim alanına sahip olan; fakat yüksek ekim alanı olan çevre illerle ilişki içerisinde olan ise D-Y bölgesinde yeşil renkle gösterilmektedir. Herhangi bir renk kullanılmayanlar ise istatistiksel olarak anlamlı küme oluşturmayan illerdir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sarımsak (Taze)

Şekil 6'da görüldüğü üzere, Türkiye'de sarımsak (taze) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, sarımsak (taze) ekilen iller düşük-yüksek ve yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 10'da gösterilmiştir.

Şekil 6. Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 10. Türkiye'de Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (7 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Osmaniye
Düşük-Düşük (19 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Artvin, Bitlis, Bolu, Çankırı, Çorum, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Rize, Siirt, Trabzon, Van, Bayburt, Ardahan, Iğdır, Karabük
Düşük-Yüksek (0) (Low-High: Yeşil renkli alan)	-
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bamya

Şekil 7'de görüldüğü üzere, Türkiye'de bamya ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Ege ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu il ise Marmara bölgesinde bulunmaktadır. Bamya ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 11'de gösterilmiştir.

Şekil 7. Bamya Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 11. Türkiye'de Bamya Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (5 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Aydın, Balıkesir, İzmir, Manisa, Muğla
Düşük-Düşük (21 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Muş, Nevşehir, Rize, Siirt, Trabzon, Van, Bayburt, Batman, Şırnak, Ardahan
Düşük-Yüksek (1 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Çanakkale
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Marul (Göbekli)

Şekil 8'de görüldüğü üzere, Türkiye'de marul (göbekli) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise genel olarak İç Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. Marul (göbekli) ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 12'de gösterilmiştir.

Şekil 8. Marul (Göbekli) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 12. Türkiye'de Marul (Göbekli) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (8 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Adana, Hatay, İçel, Konya, Kahramanmaraş, Karaman, Osmaniye, Antalya
Düşük-Düşük (8 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Ağrı, Bingöl, Çorum, Erzincan, Erzurum, Trabzon, Van, Iğdır
Düşük-Yüksek (3 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Isparta, Kayseri, Niğde
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hıyar (Turşuluk)

Şekil 9'da görüldüğü üzere, Türkiye'de hıyar (turşuluk) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Ege ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise Ege bölgesinde bulunmaktadır. Hıyar (turşuluk) ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 13'te gösterilmiştir.

Şekil 9. Sarımsak (Taze) Ekim Alanlarının LISA Haritası

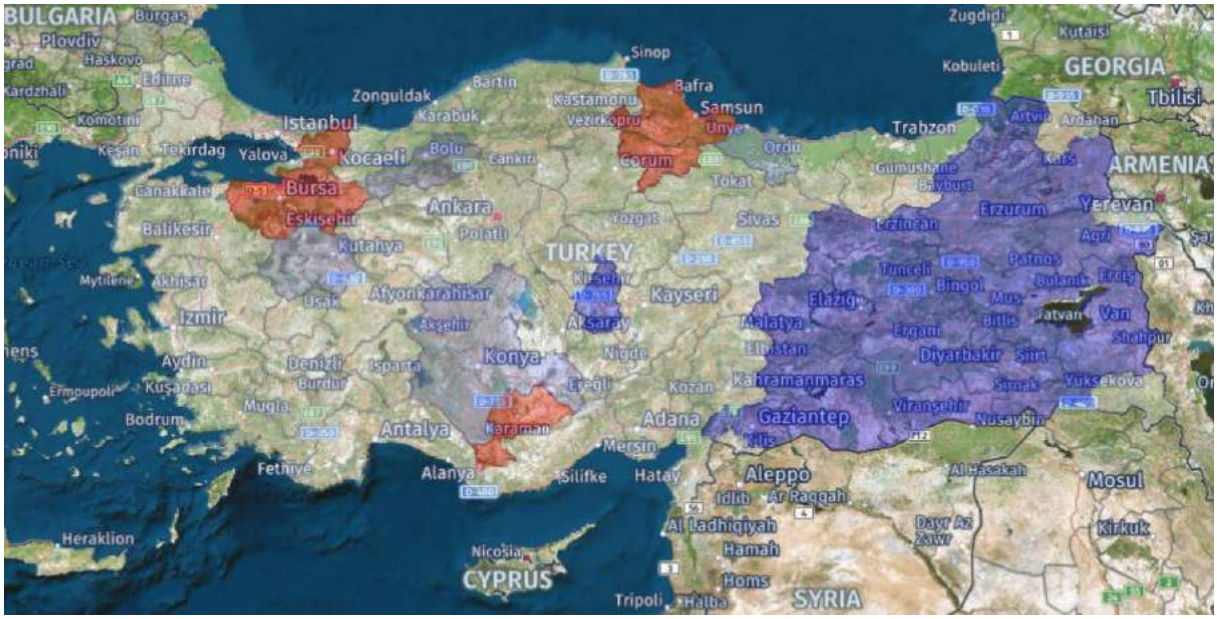
Tablo 13. Türkiye'de Hıyar (Turşuluk) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (5 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Balıkesir, Denizli, İzmir, Manisa, Uşak
Düşük-Düşük (5 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Bitlis, Kars, Zonguldak, Şırnak, Karabük
Düşük-Yüksek (2 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Aydın, Kütahya
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Marul (Kıvırcık)

Şekil 10'da görüldüğü üzere, Türkiye'de marul (kıvırcık) ekim alanlarının yüksek-yüksek bölgede kümelendiği iller genel olarak Karadeniz, İç Anadaolu ve Marmara bölgelerinde yer almaktadır. Düşük-düşük ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Diğer taraftan, düşük-yüksek ekim alanlarının kümelenme oluşturduğu iller ise Karadeniz, Ege ve İç Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Marul (kıvırcık) ekilen iller yüksek-düşük bölgelerde kümelenmeler oluşturmamıştır. İstatistiksel olarak anlamlı kümelenmelerin görüldüğü iller Tablo 14'te gösterilmiştir.

Şekil 10. Marul (Kıvırcık) Ekim Alanlarının LISA Haritası

Tablo 14. Türkiye'de Marul (Kıvırcık) Ekim Alanlarının Sınıflandırılması

Yüksek-Yüksek (6 il) (High-High: Kırmızı renkli alan)	Amasya, Bilecik, Bursa, Kocaeli, Samsun, Karaman
Düşük-Düşük (21 il) (Low-Low: Mavi renkli alan)	Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Nevşehir, Siirt, Tunceli, Şanlıurfa, Van, Batman, Şırnak
Düşük-Yüksek (4 il) (Low-High: Yeşil renkli alan)	Bolu, Konya, Kütahya, Ordu
Yüksek-Düşük (0) (High-Low: Sarı renkli alan)	-

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SONUÇ

Türkiye'deki sebze ekim alanlarının ve üretim miktarının değerlendirildiği çalışmada, Türkiye'de il düzeyinde sebze ekim alanlarında ve üretim miktarlarında mekânsal kümelenmelerin olduğu görülmüştür. Sebze üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olan Türkiye'de, genel olarak coğrafi nedenlerden dolayı, bazı sebzelerin ekim ve üretim alanları belirli illerde yoğun olarak yapılmaktadır. Ekim alanlarına göre istatistiksel olarak güçlü kümelenmelerin olduğu sebzeler sarımsak (taze), börülce, bamya, marul (göbekli) ve hıyar (turşuluk)'dır. Buna paralel olarak üretim miktarının il düzeyinde kümelenme yaptığı belirlenen sebzeler de sarımsak (taze), bamya, marul (göbekli), hıyar (turşuluk) ve marul (kıvırcık)'dur. Mekânsal olarak kümelenme yapılan bölgelerde yaşanacak sıkıntılar, ilgili sebzelerin tedarikinde ve fiyatlarında sorunlar yaşanmasına sebep olacaktır. Diğer taraftan, şehirleşmenin hızla arttığı günümüzde, bu bölgedeki insanların sebze üretimine devam etmeleri önemlidir. Bu konuda yeterli teşviklerin uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, şehirleşmenin tarım alanlarına sıçramaması ve gerekli yasal önlemlerin alınması da yararlı olacaktır.

Bu çalışma kapsamında güven aralığı %99 olarak belirlenmiştir. Bu aralığın genişlemesi durumunda daha birçok sebzede mekânsal kümelenmeler mevcuttur. Bu bakımdan, Türkiye'de tarım alanlarının daha verimli kullanılması ve tüketimi yoğun olan ürünlerin üretiminin ülke geneline yaygınlaştırılması başta fiyatların düşürülmesi olmak üzere, ülkenin tarımsal üretiminin sürekliliğini sağlama ve tarımsal istihdamın arttırılması açısından önemlidir. Türk tarımının ülke geneline yaygınlaştırılması insan sağlığı açısından zararlı olan sebzelerin uzun mesafelere taşınması sırasında kullanılan kimyasalların da azalmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

Abak, K., Düzyaman, E., Şeniz, V., Gülen, H., Peşken, A. ve Kaymak, H.Ç. (2010). *Sebze Üretimini Geliştirme Yöntem ve Hedefleri.* Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010, Ankara, 477-492.

Ceyhun Sezgin, A. Meyve, Sebze ve Sağlımız (Fruit, Vegetable and our Health). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2/2*(2014) 46-51.

Cliff, A.D. and Ord, J.K. (1973). *Spatial Autocorrelation*. London: Pion.

Eriş, A. ve Yanmaz, R. (1979). Sağlık ve Beslenme Açısından Sebzelerin Önemi. *Gıda Dergisi 4*(1), 24-40. http://www.gidadernegi.org/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFA79D6F5E6C1B43FF092004961DD83DCC (Erişim Tarihi: 10.10.2019).

Griffith, D.A. and Layne, L.J. (1999). *A Casebook for Spatial Statistical Data Analysis: A Compilation of Analyses of Different Thematic Data Sets*. USA: Oxford University Press.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (26.baskı). Ankara Nobel Yayınevi.

Kılıç, T. (2018). Sebzeler. S. Günay Aktaş (Ed.), *Gıda Coğrafyası* (s. 94-123). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

MEGEP. (2011). *Türk Mutfağına Özgü Sebze Yemekleri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özgür, E.M. ve Aydın, O. (2011). Türkiye'de Evlilik Göçünün Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Değerlendirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi 9*(1), 29-40.

Paul, R., Voss, K.J., Curtis, W. and Roger, B.H. (2006). Explorations in spatial demography. Kandel W.A. and Brown D.L. (Eds.), In *Population Change and Rural Society* (p. 407-429). Netherlands: Springer.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Solmaz, Y. ve Dülger Altıner, D. (2018). Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi 1*(3), 108-124.

Spoon, M.D., Benedict, J., Leontos, C. and Zepponi, N.K. (1998). Increasing Fruit and Vegetable Consumption among Middle School Students. Implementing the 5-Aday Program. *Journal of Extension 36*(4). https://www.joe.org/joe/1998august/a4.php.

Wong, A.D. and Lee, J. (2005). *Statistical Analysis of Geographic Information with ArcView and ArcGIS*. NJ: John Wiley & Sons, Inc.

Yanmaz, R., Duman, İ., Yaralı, F., Demir, K., Sarıkamış, G., Sarı, N., Balkaya, A., Kaymak, H.Ç., Akan, S. ve Özalp, R. (2015). *Sebze Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar*. Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, Ankara. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/329a8cf73f97f65_ek.pdf.

İnternet Kaynakları

https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ULUSLARARASI GİRİŞİM VE ŞIRKETLERIN BÖLGESEL, SEKTÖREL VE FİRMA SEVİYESİDE INOVASYON PERFORMANSI

Dilek DEMIRBAS
Istanbul Unıversıtesı, Iktısat Fakultesı, Fatih, İstanbul

Luis Carlos CASTİLLO TÉLLEZ
Ekonomist, Kolombiya

ÖZET

Günümüzde, inovasyon ve teknolojik değişimler ekonomi ve toplumun davranışlarını etkilemektedir. Teknoloji ve bilgi çağını yaşadığımız bu günlerde, kullanıcılar ve üreticiler ekonomik etkinliklerinde optimum kararlar almalarına imkan tanıyacak şekilde bilgi akışına kolayca ulaşabiliyorlar. Bu araştırma, gelişmiş ülkelerdeki inovasyon sistemlerinin yapısını ve davranışını göz önünde bulundurarak, inovasyon sürecine çok seviyeli bir yaklaşım sunar. Ayrıca, uluslararası iletişimler sonucu ortaya çıkan teknoloji transferine ve eğitimin inovasyon sürecindeki rolüne odaklanır. Bu nedenle arastirma sorumuz üretici şirketlerin inovasyon performansında eğitimin rolü ve Açık Ekonomi Değişkenlerinin (AED) etkisi nedir? Uygulamali calisma Kolombiya'dan olup uretim sirketlerinin innovasyon performansi ele alinmistir.

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Avusturyalı ekonomist Joseph Schumpeter inovasyon sürecine yönelik ilk analizleri geliştirdi. Schumpeter çalışmalarında sürecin keşif, inovasyon ve yayılım olmak üzere üçşamadan oluştuğunu belirledi. Schumpeter ayrıca farklı disiplinlerden araştırmacılar ve akademisyenleri etkileyen yeni bir konsept geliştirmiştir. "Yaratıcı yıkım" terimi yalnızca uzun vadeli bir makro ekonomik olayı açıklamak için değil aynı zamanda ürünler ve üretim süreçlerindeki sürekli değişiklikleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Greenacre, Gross, & Speirs, 2012). Schumpeter'e göre, inovasyon süreci şirketler arasındaki rekabeti teşvik eder, üretim süreçlerinde kullanılan yeni teknolojiler eskilerin yerini alır ve yeni ürünlerin ortaya çıkarılmasına imkan sağlar.

Makroekonomik bakış açısına göre, inovasyon ve teknolojinin getirdiği değişim ekonomilerin büyüme kaynağıdır. "İçsel teknolojik değişim" modelinde (Romer,1990, sayfa 71), yeni ürünler tasarlamak için ihtiyaç duyulan yeni bilgilerin sermaye, iş gücü, insan sermayesi ve bilgi donanımı gibi yeni üretim faktörleri kombinasyonları tarafından ortaya çıkarıldığını açıklar. Bu bakış açısıyla, inovasyon ve teknolojik değişim, Araştırma - Geliştirme (Ar-Ge) süreçlerine yapılan yatırım sonucu ortaya çıkan yeni fikirlere ihtiyaç duymaktadır. ***Mikroekonomik bakış açısına göre***, şirketler karlılık düzeylerini artırma beklentisiyle inovasyon ortaya çıkarırlar (Baldwin vd., 2000). Girişimciler "yaratıcı yıkım" sürecinde ürün şablonlarında devrim niteliğinde yenilikler yapma işlevini yerine getirir (Schumpeter, 1943, sayfa. 81).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu iki noktalı bakış açısı, inovasyon süreçlerini şirketlerin karakteristik özelliklerine odaklanarak analiz eder. Bilgi donanımı, Ar-Ge sürecini finanse edecek yatırımlar gerçekleştirme, teknik beceriler ve yetkin personel, yerel ve uluslararası pazarlara yönelik yeni fikirler ve rekabetçi ürünler geliştirmek için gerekli özelliklerden birkaçıdır. Şirketlerin özelliklerinin ötesine geçerek talep kısmını incelediğimizde, tüketim şablonlarının ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile orantılı şekilde değiştiğini görürüz. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütünün (OECD, 2016) inovasyon politikaları üzerine hazırladığı rapora göre, üst düzey ürünlere yönelik talebin artması endüstriyel gelişim ve üretim yöntemlerinin daha teknoloji yoğun hale gelmesini etkiler.

İlk olarak Danimarka Alborg Üniversitesinden Bengt-Åke Lundvall ve İngiltere Sussex Üniversitesinden Christopher Freeman tarafından geliştirilen ***İnovasyon Sistemleri (İS)*** son on yıllarda yenilikçiliği analiz etme yöntemini etkileyen teorilerden biridir. Lundvall, pazarda yeni ürünlerin kullanıcıları ile üreticileri arasında ortaya çıkan etkileşimleri analiz etmiştir. Freeman ise ulusal seviyede teknolojik altyapı oluşturmanın önemi konusunu incelemiştir. Bu iki profesör ve araştırmacıların katkıları yalnızca inovasyon sistemleriyle ilgili farklı akımların yolunu açmakla kalmamış aynı zamanda mevcut dönemde yoğun bir şekilde kabul gören teoriler ve politikaların eleştirilmesi için bir alan sağlamıştır.

Diğer yandan Freeman'ın çalışması, ***Ulusal İnovasyon Sistemleri'nin (UİS)*** dönüşümü sürecini analiz etmeye yönelik yeni bir araştırmaya ilham kaynağı olmuştur. Lundvall ayrıca coğrafik bölge bağlamında farklı bilgi biçimlerini analiz eden yeni araştırmalara ilham vermiştir (Lundvall, 2015).

İnovasyon üzerine diğer analiz akımları inovasyon araştırmasını inovasyon kararının şirketler tarafından alındığı bağımsız bir süreç olarak yorumlar. Bu bakış açısına göre, inovasyon bireysel bir yaklaşım olmaktan çıkmış, toplum ve ekonomiyi etkileyen çoğul bir süreç haline gelmiştir (Godin, 2015). Çok seviyeli analiz inovasyonun hiyerarşik yapısını tanımlar ve farklı süreçleri, kapsamları ve kümelenme düzeylerini birbirinden ayırır (Gupta, Tesluk ve Taylor, 2007). Yukarıdaki bakış açısına göre, inovasyon kavramı İnovasyon Sistemleri'ni oluşturan aktörler ve bileşenler arasında farklı bağlamlarda gerçekleşen etkileşimli bir öğrenim süreci olarak tanımlanabilir (Lundvall, 2015).

İnovasyon sistemlerinin ve çok seviyeli modellerin eklemlendiği literatürü incelediğimizde, bu bu konuda az sayıda araştırma gerçekleştirildigi su nedenlerden dolayi farkedilir. İlk olarak, bilgi koruma protokolleri uyarınca mikro verilere erişmek gün geçtikçe daha zor hale gelmektedir. İkinci olarak, verilerin kalitesi ve bilgileri toplamak ve analiz etmek için kullanılan yöntemlerin dikkate alınması çok önemlidir.

Kolombiya'da gerçekleştirilen ve inovasyon sistemleri ile çok seviyeleri modelleri birbirine bağlayan Zuluaga J., Sánchez M. ve Barrios A, (2012), Barrios A. (2013), Castillo (2013) araştırmaları gibi çalışmalarda, iki seviyeli (şirket ve bölge) bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, bu araştırmanin temel tasi olup İlk olarak, üç seviyeli analiz oluşturulmasına yardımcı olacak şekilde sektör seviyesini dahil etme (şirket, sektör ve bölge). İkinci olarak, ticaret yoluyla sağlanan teknoloji transferinin ortaya çıkardığı etkiler ve yenilikçilik sistemleri teorisi ışığında eğitimin şirketlerin yenilikçilik performansındaki rolü.

Eğitimin ve uluslararası ticaret yoluyla sağlanan teknoloji transferinin inovasyon sistemine etkisine odaklanan bu calismada Kolombiya'li ***üretici şirketlerin inovasyon performansında eğitimin rolü ve açık ekonomi değişkenlerinin (AED) uzerine olan etkisi*** Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı; AED ve eğitim değişkenleri ile Kolombiya'daki üretici şirketlerin inovasyon performansı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

arasında anlamlı bir bağlantı olup olmadığını çok seviyeli analiz ışığında belirlemektir. Aynı şekilde bu araştırma Kolombiya inovasyon sisteminin bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası alanda, Keller (2010); Lundvall ve arkadaşları (2009); Srholec'in (2011 ve 2014) gelişmekte olan ülkelerde inovasyon sistemleri üzerine gerçekleştirdiği araştırmalar, uluslararası ticaretin teknoloji açısından ciddi bir yayılma sağladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca yüksek eğitim seviyesi teknolojik olanakların geliştirilmesinde ve bilginin sisteme aktarılmasında büyük önem taşımaktadır. Şirketlerin ticaret (ihracat ve ithalat) (Laurin ve St-Pierre, 2012) ve sermaye mobilitesinin (Keller, 2010) ortaya çıkardığı yeni değerler sistemine maruz kalması, küresel bilgi ağları ile inovasyon sistemi arasında teknoloji transferi sağlayan bir köprü görevi görmektedir. Diğer yandan, yüksek eğitim sağlayan kuruluşlar olan üniversiteler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yeni teknolojilerin bilimsel olarak araştırılması ve geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenir. Bu kuruluşlar yetkin iş gücü sağlamanın yanı sıra farklı endüstriler için özgün bilgi kaynağı olma özelliğini taşır (OECD, 2012; United Nations , 2014).

Gelişmekte olan ülkelerde, inovasyon sistemleri bölgesel, sektörel, yerel ve şirket seviyesinde büyümeyi ve ekonomik gelişimi öne çıkaran ulusal stratejilerin ve politikaların tasarlanmasında önemli rol oynar (Lundvall, Joseph, Chaminade ve Vang, 2009). Kolombiya odaklı literatür inceleme kapsamında. Bir yandan, ticaret (ihracat ve ithalat) ve sermaye akışının şirketlerin inovatif performansı üzerindeki etkisi hakkında çok az şey bilinmektedir. Diğer yandan, yüksek eğitimin Kolombiya üretim endüstrisinin inovasyon performansı üzerinde farklı seviyelerdeki etkisinin tanımlanması önemlidir. Kolombiya'da çok seviyeli analiz dahil olmak üzere inovasyon üzerine gerçekleştirilen çalışmalar bölgesel seviyedeki değişkenlerin şirketlerin inovasyon performansını etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, sektörel seviyedeki değişkenlerin modele eklenmesinin etkileri bilinmemektedir.

2. ÇOK SEVIYELI BIR SÜREÇ OLARAK INOVASYON UZERINE KAYNAK TARAMASI

Sistemcil bakış açısına katkıda bulunan Gupta, Tesluk ve Taylor (2007), inovasyonun çok seviyeli bir olay olduğu belirtmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında inovasyon etkinliklerinde ulusal, bölgesel, sektörel ve şirket seviyesinde farklı seviyelerin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma, inovasyonun diğer seviyelerle bağlantısını aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı olmak üzere iki yöntemle sunar. Aşağıdan yukarıya işleyen süreç inovasyon süreçleri şirketler bünyesinde gerçekleştiğinde ortaya çıkar ve sektörel veya bölgesel seviyede bilgi ağları, müşteriler, tedarikçiler ve kuruluşlarla etkileşim sonucunda üst seviyelere nüfuz eder.

Diğer yandan, yukarıdan aşağıya süreç bölgesel veya sektörel seviyedeki değişkenler şirketlerdeki inovasyonu etkilediğinde gerçekleşir. Başka bir deyişle, sektörel, bölgesel ve ulusal ölçekli bir inovasyon sistemi, şirket bünyesindeki inovasyon süreçlerini ve etkinliklerini etkiler. Özetlemek gerekirse inovasyon süreçleri, inovasyon sistemi dahilinde farklı aktörler arasındaki etkileşim yoluyla birden fazla seviyeye entegre olur. Bununla birlikte, literatür incelemesinde daha önce belirtildiği üzere, araştırmacıların büyük bölümü inovasyonu yalnızca bir analiz seviyesine dahil edilen özel bir süreç olarak görmektedir. Yalnızca tek seviyeli analizin kullanılması şirketlerde inovasyon süreçlerini ve yollarını etkileyebilecek sektörel ve bölgesel seviyedeki değişkenleri dışarıda bırakacaktır (Gupta ve arkadaşları, 2007).

2.1. Bölgesel Inovasyon Sistemleri

“İnovasyon sistemi, kuruluşları ve ekonomik yapıları çevreleyen açık gelişimli ve karmaşık bir sistemdir. Bileşenlerinin niteliği ve bileşenler arasındaki ilişkiler inovasyonun derecesini ve yönünü

 ISBN: 978-625-7029-53-7

belirler" (Lundvall, Joseph, Chaminade ve Vang, 2009, sayfa 4). Padilla-Pérez, Vang ve Chaminade'a göre (2009), Bölgesel İnovasyon Sistemleri (BİS), inovasyonla ilgili etkinlikleri destekleyen organizasyonların etrafında kümelenmiş endüstrilerden oluşan bir topluluktur. Bölgesel İnovasyon Sistemleri'nin rolü, şirketlerin inovasyon becerilerini artırabileceği, ürünlerine katma değer katabilecekleri, mevcut teknolojileri kullanabilecekleri ve uyarlayabilecekleri bir ortam oluşturmaktır. Aynı araştırma, bölgesel teknolojik olanakların belirli bir coğrafik konumdaki şirketler, organizasyonlar ve kuruluşlar arasındaki etkileşeme nasıl bağlı olduğunu da ortaya koymuştur.

Günümüzde şirketler uluslararası ticaret ve dolaysız dış yatırımın (DDY) şirketlerin inovasyon performansının analiz edilmesinde anlamlı bir etken olduğu küreselleşen ortamdan etkilenmektedir. De Marchi, V ve Grandinetti, R (2016) tarafından kısa süre önce gerçekleştirilen bir araştırmada, orta büyüklükteki üretici firmaların daha uluslararası bir yapıya bürünmesinin ve dış iş ortaklarıyla gerçekleştirilen iş birliğinin İtalya'daki bazı bölgelerin inovasyon odaklı hale gelmesine nasıl yardımcı olduğu analiz edilmiştir. Çalışmada, şirketler ve kuruluşlar arasındaki sistemik etkileşimler ve olumlu ilişkilerin önemi vurgulanmıştır. Keller (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırma, uluslararası teknolojik nüfuzun sadece ticari ilişkiler yoluyla gerçekleşmediğine aynı zamanda dışsallık olarak bilinen teknoloji ve bilginin yayılması yoluyla da ortaya çıktığını kanıtlamaya yönelik yeterli kanıt bulunduğunu göstermiştir.

Padilla-Pérez vd (2009) göre, gelişmekte olan ülkelerde BİS'in önemli bileşenlerinden biri çok uluslu şirketler ve bilginin yayılmasında oynadıkları roldür. Bu yaklaşım, çok uluslu şirketlerin genel merkezleriyle olan etkileşimi, ticaret ve DDY yoluyla teknoloji transferi sağladığını savunur.

Ticaret, iki yönlü teknoloji nüfuzunu beraberinde getirir. Keller (2010), Seker (2009) ve Lefebvre ve Lefebvre (2002) ile Uluslararası Ticaret Merkezi ve Sürdürülebilir Gelişme ve Dünya Ekonomik Forumu (2016) tarafından kısa süre önce yayınlanan bir çalışma, ticaretin teknoloji ve bilginin yayılmasında köprü görevi gördüğünü ortaya koymuştur. Başka bir deyişle, ihracat ve ithalat verimliliğin ve şirketlerin inovasyon gerçekleştirebilme kapasitesinin artmasına katkıda bulunur. Şirketin açıklık derecesi[1] ile verimlilik faktörleri arasındaki olumlu bağıntı, ithalat ve ihracat ile teknoloji transferinin etkileriyle açıklanır.

İlk olarak, ihracatın neden olduğu teknoloji transferi, yeni kalite standartlarına sahip ürünleri talep eden yeni pazarların sağladığı bilgi akışı sayesinde şirketler arasında gelişime teşvik edici bir ortam oluşturur (Keller, 2010). İkinci olarak, Keller (2010); Vogel ve Wagner (2008); Seker'e (2009) göre, ihracatın neden olduğu teknoloji transferi, yalnızca verimlilik artışı sağlamakla kalmaz aynı zamanda ithalat sayesinde inovasyon etkinliklerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan ürünler transfer edilir.

Yabancı yatırımcılar, yerel şirketler ve bağlı iştirakler arasındaki etkileşim, DDY kaynaklı teknoloji ve bilginin yayılmasına katkıda bulunur. Bununla birlikte, verimlilikteki artışın tek nedeninin DDY kaynaklı teknoloji transferi olmayabileceği ihtimali, gelişmekte olan ülkelerdeki söz konusu yayılmanın yorumlanmasını muğlak hale getirir (Keller, 2010). Keller'in (2010) araştırması, DDY akışlarının iki yayılma türüne neden olacağına işaret eder. İlk olarak, bağlı iştirakler teknolojiyi yerel şirketlere taşıdığında dahili yayılma ortaya çıkar. İkinci olarak, bağlı iştirakler ana şirket ülkesinden teknoloji transfer ettiğinde harici yayılma ortaya çıkar.

Başka bir çalışmada sunulan kanıtlar, yabancı şirketlerin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki sermaye eksikliğini faaliyetlerini genişletmek için bir fırsat olarak görmesi nedeniyle

[1] Açıklık indeksi şu şekilde hesaplanır: Ticari açıklık indeksi = (İthalat + ihracat) / üretim

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bu ülkelerde DDY kaynaklı dahili yayılmanın daha güçlü olma eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. (Tülüce ve Doğan (2014).

RIS'nin diğer önemli bileşenleri, üretim süreçlerinde bilimsel araştırmalar ve yeni teknolojilerin kullanılmasını öne çıkaran Bilim, Teknoloji ve İnovasyon (BTİ) politikalarının uygulanmasını teşvik eden son kullanıcılar, üniversiteler, özel kuruluşlar ve devlettir.

2.2. Sektörel Inovasyon Sistemleri

Malerba (2005; 2002) ve Joseph (2007) sektörel seviyede çalışmalar gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar, **Sektörel İnovasyon Sistemleri** (SİS) yaklaşımının çok boyutlu ve dinamik bir analiz imkanı sağladığını belirtir. Sektörler, pazarla doğrudan veya dolaylı ilişkilere sahip, bir arada çalışan bir temsilciler grubudur. Bunun yanı sıra, Sektörel İnovasyon Sistemleri'nde (SİS) yeni ürünlerin ortaya çıkarılması, bilgi ve teknolojinin sektöre nüfuz etmesi için etkileşimler büyük önem taşır.

Malerba (2002) tarafından önerilen çok boyutlu ve dinamik yaklaşım, BİS sürecinin *ana bileşenleri* ile tedarikçiler, üreticiler, kullanıcılar, üniversiteler, araştırma merkezleri, ağlar, kamu ve özel sektör kuruluşları, teknoloji ve bilgi gibi SİS *yapı taşları* veya temel düzey grupları arasındaki etkileşimleri içerir. Joseph (2007); Urraca (2000); Gera ve Massé (1996); Pavitt'e (1984) göre, her bir sektör çeşitli bilgi kaynaklarını ve teknolojileri kullanarak farklı inovasyon şablonlarına yönlenmesini sağlayan kendi özgün bilgi donanımına sahiptir (Urraca, 2000). Bu durum bazı sektörlerin diğerlerine göre daha yüksek inovasyon eğilimine sahip olmasını sağlar.

İlk olarak, Gera ve Masse (1996) bilgi yoğunluğunu düşük, orta seviyeli ve yüksek olmak üzere sınıflandırarak Kanada endüstrilerindeki bilgi yoğunluğunu analiz etmiştir. Bu sınıflandırma Kanada endüstrilerini analiz etmek için oluşturulmuş olsa da, Kolombiya'daki DANE istatistik enstitüsü bu çalışmayı bilgi yoğun endüstrileri belirleme amaçlı bir element olarak kullanmıştır.

İkinci olarak, Pavitt'in (1984) sınıflandırması inovasyon eğilimi yüksek olan sektörlerin belirlenmesinde faydalı bir araçtır. Pavitt araştırmasında endüstrileri inovasyon ve performans açısından heterojenlik seviyesinin tanımlanabileceği dört gruba ayırmıştır. Bu gruplar; bilime dayalı endüstriler, özel tedarikçi endüstrileri, ölçek yoğun endüstriler ve tedarikçi tarafından yönlendirilen endüstrilerdir. İlk olarak, *bilime dayalı endüstriler*, inovasyonun Ar-Ge ve bilim alanındaki gelişmelere daha yoğun şekilde bağlı olduğu ilaç ve elektronik endüstrilerini içerir. İkinci olarak, *özel tedarikçi endüstrileri* makine ve ekipman üreten özel müşterilere sahip olan endüstrileri içerir. Bu sektörlerde, inovasyon süreçleri Ar-Ge etkinlikleri, bilgi ve yetkin iş gücüyle yüksek oranda entegredir. Üçüncü sırada bulunan *ölçeğin belirleyici olduğu endüstriler,* otomotiv endüstrisi ve temel metaller gibi ölçek ekonomisine sahip sektörlerden oluşur. Bu sektörlerde genellikle üretim süreçlerinin esnek olmaması nedeniyle kademeli teknolojik değişimlere rastlanır. Dördüncü sıradaki *tedarikçi tarafından yönlendirilen endüstriler,* inovasyonun tedarikçiler ve bu sektörde yukarıda belirtilen gruplara göre daha az Ar-Ge ve inovasyon etkinlikleri gerçekleştirin şirketler eliyle sağlandığı gıda ve tekstil endüstrileriyle ilgili sektörleri içerir.

Bogliacino ve Piant (2016) tarafından ortaya konulan kanıt, Pavitt'in Sınıflandırma analizinin bazı düzenlemelerle birlikte kullanılmasının, inovasyon heterojenliği ile endüstri ve hizmetlerin performansının anlaşılmasına yardımcı olan bazı önemli bileşenlerin (*inovatif çaba seviyeleri ve türleri; çok boyutlu teknolojik etki alanlarına yakınlık; inovasyon performansının belirleyici etkenleri; inovasyon ile ekonomik performans arasındaki ilişkiler Bogliacino ve Piant (2016, sayfa 172)*) birbirinden ayrılması için faydalı bir araç olduğunu göstermiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kuruluşlar, BİS temel bileşenleri ve SİS yapı taşlarının, zayıf kuruluş yapısı nedeniyle farklı davranışlar sergileyebildiğinin vurgulanması önemlidir. (Joseph, 2007)'e göre, sektörler arasında inovatif davranışı zenginleştirmenin ve yeni becerileri geliştirmenin iki yolu mevcuttur. İlk olarak, açık ekonomi ortamı, DDY ve uluslararası ticaret teknolojinin sektörlere yüksek bilgi yoğunluğu ile nüfuz etmesi için önemli bir kanaldır. İkinci olarak, Keller'e (2010) göre bağlı iştirakler ile yerel şirketler arasındaki iletişim DDY'ın yatay ve dikey olarak yayılmasını sağlar. Yatay yayılımlar, bilgi ve teknoloji sektöre nüfuz ettiğinde ortaya çıkarken dikey yayılımlar bilgi ve teknoloji tedarikçiler tarafından transfer edildiğinde ve özümsendiğinde gerçekleşir.

Gelişmekte olan ülkelerde, daha fazla DDY ve uluslararası ticaret etkinliğine sahip endüstriler ve sektörlerin, yeni teknolojiler ve harici bilgi kaynakları talep etmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Bununla birlikte, Joseph'in (2007) çalışmasında belirtildiği üzere; İhracatçı ile ithalatçı arasındaki bilgi akışı çift taraflı olmadığından, yabancı şirketler ile yerel şirketler arasındaki teknoloji ve bilgi akışı tamamlanmış bir süreç değildir. Genellikle ithalatçı şirketler, ithal ettikleri ara ve son ürünlerin içerdiği bilgiler ve bu ürünlerin üretim sürecinde kullanılan teknoloji hakkında bilgi sahibi değildir.

Sektörel inovasyon sistemleri (SİS) mikro ve makro seviyeler arasında köprü olma özelliği taşır. Bununla birlikte, her bir sektörün farklı teknolojileri talep etmesi, farklı bilgi donanımlarına sahip olması ve teknolojinin genellikle çok uluslu şirketler ve ticaret yoluyla transfer edilmesi sebebiyle gelişmekte olan ülkelerde sektörel seviyede farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Çalışılan değişkenlerin nedenselliğini açıklamaya yönelik zorlukları dikkate alan bu araştırma, aşağıdaki hipotezleri öne sürer.

> ***H1****: Şirketlerin inovasyon performansı açık ekonomi değişkenleriyle önemli ölçüde ilişkide olsa da, bu değişkenlerin bölgesel, sektörel ve şirket boyutundan yorumlanması inovatif performansın analiz edilmesinde farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir.*

(Fagerberg & Srhole, 2009) araştırmasına göre, eğitim İS sürecinde sosyal becerilerin temel bileşenleri arasındadır. Bu doğrultuda:

> ***H2:*** *Kolombiya gibi gelişmekte olan ekonomileri analiz ederken; Doktora, yüksek lisans, lisans ve ön lisans gibi yüksek eğitim seviyesine sahip kişilerin, şirketin inovasyon performansına katkıda bulunması beklenmektedir.*

3. ÇOK SEVİYELİ ANALİZDEN ÇOK SEVİYELİ MODELLEMEYE

Bu çalışmada, bölgesel ve sektörel inovasyon sistemleri teorisine dayalı olarak Kolombiya üretim endüstrisinin inovasyon performansı nicel olarak analiz edilecektir. İstatistik Enstitüsü tarafından inovasyon mikro verileri ve veritabanlarının yanı sıra teknolojik gelişim verilerine ulaşım kısıtlamaları uygulanması nedeniyle, bu araştırmada 2007 - 2008 yıllarına ait veriler analiz edilecektir. Araştırmaya Kolombiya'da 5273 şirket, 64 farklı ekonomik sektör ve 32 farklı bölge dahil edilmiştir. Verilerin hiyerarşik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, çok seviyeli ekonometrik model sonuçları şirket, sektör ve bölge seviyesinde farklı değişkenlerin açıklayıcı istatistiklerle desteklenen bir analizini içerecektir.

3.1. Çok Seviyeli Regresyon Modelini Seçme

Bu çalışmanın temel hedefi, 64 sektör veya ekonomik etkinlikte ve 32 bölgesel konumda yer alan 5273 firmanın inovasyon performansının analiz edilmesidir. Verinin bir araya toplanmış yapısı sayesinde, bu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

durumlar çok seviyeli veya hiyerarşik ekonomik modellere uygun bir ortam sağlar. Yazılım (STATA), bağlı değişkenin yapısına bağlı olarak farklı çok seviyeli regresyon modelleri çalıştırabilir. Bu modellerden bazıları, ikili sonuçlar için lojistik ve probit modelleri uygunken, hesaplama sonuçları için Poisson ve negatif binom modelleri doğru seçenek olabilir. Literatürde birçok çok seviyeli modelleme seçeneği bulunmasına karşın, bu araştırmada bağımlı değişkenin yapısı nedeniyle sayım verilerini içeren karmaşık etkili çok seviyeli modeller kullanılacaktır.

3.2. Bağımlı Değişkenin Yapısı

Model seçimi gerçekleşmeden önce, bağımlı değişkenin yapısı tanımlanmalıdır. İlk olarak, farklı ülkelerdeki istatistik kuruluşları anketler oluşturmanın yanı sıra şirketlerin inovasyon ve teknolojik gelişimini analiz etmek, ölçmek ve izlemek için birçok farklı metodoloji uygulamaktadır. Bu anketlerin büyük bölümü, "Frascati Ailesi" olarak bilinen bir dizi metodoloji kılavuzuna dayalı olarak oluşturulur. Bu kılavuz ailesi, Oslo Kılavuzu ve Latin Amerika ülkeleri tarafından adapte edilen Bogotá Kılavuzu gibi kılavuzları da içerir. Bununla birlikte, anketlerde bulunan çeşitli yaklaşımların yanı sıra şirketin belirli bir dönemde kaç adet inovasyon gerçekleştiğine odaklanan anketler mevcuttur. Bazı anketler yalnızca şirketin inovasyon gerçekleştirip gerçekleştirmediğiyle ilgilenirken, diğer anketler şirketlerin teknolojik olanaklarını ölçmeyi amaçlar.

Anket bir şirketin belirli bir zaman aralığında kaç adet inovasyon gerçekleştirdiğini belirlemek için oluşturulduysa bu anket pozitif değerleri içeren sayım verisi, başka bir deyişle ayrık değişken olarak sınıflandırılmalıdır. Anket şirketin inovasyon gerçekleştirip gerçekleştirmediğini gösteriyorsa anket, 0'ın şirketin inovasyon gerçekleştirmediğini ve 1'in şirketin inovasyon gerçekleştirdiğini belirten durumlarla ayrık değişken olarak sınıflandırılmalıdır. Açıklanmaya çalışılan değişkenler hakkında daha fazla bilgi almak için betimleyici istatistikler ve çizelgelere bakılması önerilir.

Becerileri ölçüsünde rasyonel davranış sergileyen şirketler, belirli bir zaman aralığında inovasyonlar gerçekleştirebilir. Bu etkinlikleri analiz etmek amacıyla şirket seviyesindeki değişkenleri almak için gerekli mikro verileri içeren üretim endüstrisi EDIT IV anketini kullanabiliriz. Anket üç inovasyon tipini (Radikal, Kademeli ve Stratejik İnovasyonlar) sınıflandırır ve inovasyon performansını iki yıl içinde ortaya çıkarılan inovasyonları sayısına göre ölçer. Bu araştırmada kullanılan bağımlı değişken yukarıda belirtilen üç tipin toplamını sağlayan *toplam inovasyon sayısı* değişkenidir (bkz. tablo 2).

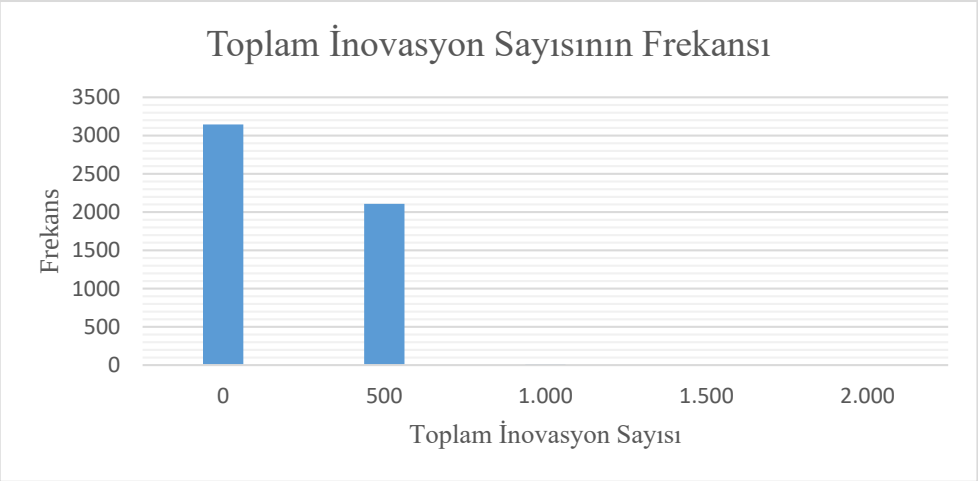
Değişken	Toplam İnovasyon Sayısı
Ortalama	8,79
Sapma	4.520,21
Standart sapma	67,23
Maks. Değeri	2,560
Min Değeri	0
Negatif değerler	0
Pozitif değerler	2,127
Sıfır değerleri	3,146
Kürtosis	586,18

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Gözlemler	5,273

Tablo 1. Toplam inovasyon sayısı betimleyici istatistikleri. Kaynak. Hesaplamalar EDIT IV anketine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir

Tablo 1, toplam inovasyon sayısının negatif olmayan değerleri içeren, Poisson sürecini tanımlayan bir dağılıma sahip olan bir ayrık değişken olduğunu gösterir[2] (bkz. şekil 1).

Şekil 1. Toplam inovasyon sayısı histogramı. Kaynak. Hesaplamalar EDIT IV anketine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir

Ayrıca bu araştırmada şirket, sektör ve bölgesel seviyedeki bağımsız değişkenlerin büyük bölümü sürekli olma özelliği taşır. Bununla birlikte, etkisiz değişkenler dahil edildiğinde bazı değişkenler ayrıktır.

3.3. Sayım Verisi Modelleri

Regresyon modelleri negatif olmayan tam sayı veya sayımlara yöneliktir. Örneğin, inovasyon sayısı gibi bağımlı değişkenler belirgin bir üst limit (Winkelmann, 2008) olmadan $y = 0, 1, 2 \ldots$ değerler alırlar. Bu veri türü için Poisson Regresyon Modeli (PRM) uygun bir seçenektir. Bu model söz konusu durumda inovasyonu bir olay olarak ele alır. Ayrıca bu olay belirli bir süre içinde bir olayın gerçekleşme ihtimalini hesaplayan bir stokastik süreç olan Poisson Süreci gibi hareket etmektedir (Winkelmann, 2008).

İnovasyon araştırması sürecinde, birçok akademisyen ve araştırmacı gelişmekte olan ülkelerdeki şirketlerin büyük bölümünün inovasyon gerçekleştirmediğini ortaya koymuştur.–Ibero-Amerikan ve Uluslararası Amerikan – Bilim ve Teknoloji Göstergeleri Ağı'na göre (RICYT), Arjantin, Brezilya, Şili gibi ülkelerde şirketlerden %40'tan azı inovasyon gerçekleştirmektedir. 2007- 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketine katılan şirketlerin yaklaşık %60'nın inovasyon gerçekleştirmediği Kolombiya'da durum farklı değildir. Tablo 1'de gördüğümüz üzere örnek 3146 sıfır değerine sahiptir. Bu aşırı miktarda sıfır değeri, ortalamanın sapmaya eşit olduğu Poisson Regresyon Modeli'nde (PRM) örneğin eşit dağılımı varsayımını ihlal eder. Bu sorunu ortadan kaldırmak için araştırmacılar, PRM'nin bir uzantısı olan Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Modeli veya Sıfır Değer Ağırlıklı Binom Modeli'ni kullanmaktadır (Winkelmann, 2008; Lee & Wang, 2006).

[2] Winkelmann (2008), Poisson sürecini stokastik işlemin gerçekleştirildiği özel bir olay sayımı olarak tanımlar. Bu stokastik işlem, belirli bir süre içinde rastgele değişkenlerin kümelenmesidir (olasılık alanında).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

3.4. Çok Seviyeli Sıfır Ağırlıklı Poisson Modelini Uygulama

Tablo 1'deki betimleyici istatistikler ve Kolombiya endüstrisindeki inovasyon sayısının dağılımı, şekil 1'de görüldüğü üzere örnekte aşırı miktarda sıfır bulunduğunu göstermektedir. Bu sıfırlar iki grupta sınıflandırılabilir. İlk olarak, her zaman sıfır inovasyon sayısına sahip olan ve dolayısıyla yapısal olarak inovasyon gerçekleştirebilecek teknik becerilerle uyumlu olmayan şirketleri simgeleyen π_i olasılığı mevcuttur. İkinci olarak, $(1-\pi_i)$ olasılığına sahip olan koşullara bağlı sıfırlar, şirketlerin inovasyon gerçekleştirmek için gerekli teknik becerilere sahip olmasına karşın dönem sona erdiğinde inovasyon hedeflerine ulaşamaması veya anketin gerçekleştirildiği dönemde inovasyonların gelişme aşamasında olması durumunda ortaya çıkar (Long, 1997). Bu durumda pozitif değerler aşağıdaki denklemler kullanılarak $(1-\pi_i)$ olasılığıyla birleştirilebilir:

$$\mathrm{P(Y=0)=P(X=0)+P(X=1,Y^{*}=0)}=\pi_i+(1-\pi_i)\mathrm{f(0)} \quad \textbf{(1)}$$

$$\mathrm{P(Y=y_i>0)=P(X=1,Y^{*}=1)}=(1-\pi_i)\mathrm{f(y_i)} \quad \textbf{(2)}$$

Poisson sürecinden elde edilen inovasyon sayısı şu şekilde tanımlandığında:

$$(1-\pi_i)\frac{\mathrm{e}^{-\mu_i}\mu_i^{k}}{k!},\ \text{for}\ \mathrm{y_i}=\mathrm{k}\geq 0 \quad \textbf{(3)}$$

Lambert'e (1992) göre, Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Modeli μ_i ve π_i parametrelerine aşağıdaki dağılımların eşzamanlı olarak verildiğini varsayar:

$$log(\mu)=B\beta \quad \textbf{(4)}$$

$$\mathrm{logit}(\pi_i)=\log\left(\frac{\pi_i}{1-\pi_i}\right)=\mathrm{G}\gamma \quad \textbf{(5)}$$

Logit modeli şirketlerin yenilik gerçekleştirmeme olasılığını ayrıntılı şekilde göstermemize izin verdiğinde, (π_i) ve Poisson modeli yalnızca koşullara bağlı sıfırları değil aynı zamanda varış oranını veya inovasyon sayısını (μ) bulmamıza olanak sağlar. Bu sayede, şirketlerin inovasyon gerçekleştirmeme olasılığı denklem 4 ile ve şirketlerin inovasyon gerçekleştirme olasılığı denklem 5 ile gösterilir.

Lee ve Wang (2006), Hur (1999) ve Hur ve arkadaşları (2002), rastgele kesişimli çok seviyeli Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson modelinin Lambert'ın (1992) klasik Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Modeli ile benzer olduğunu, yalnızca kesişimler ve katsayılar için rastgele bir bileşenler seti entegre ettiğini belirtir. Geleneksel olarak bu model tipleri, Wang (2009) tarafından geliştirilen maksimum benzerlik modelinin ortaya koyduğu genelleştirilmiş doğrusal karmaşık model yakınlığı yoluyla üretilebilir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çok seviyeli modelin nasıl çalıştığını anlamanın en kolay yolu[3]„ değişkenlerin aşağıdaki doğrusal denklemler sisteminde ifade edilmesidir.

$$y_{ijk} = \beta_{0jk} + \alpha_1 x_{1jk} + \beta_1 z_{1jk} + e_{ijk} \quad \textbf{(6)}$$

$$\beta_{0jk} = \gamma_{00k} + \gamma_{01} w_{1jk} + u_{0jk} \quad \textbf{(7)}$$

$$\gamma_{00k} = \eta_{00} + \eta_{01} g_{1k} + v_{00k} \quad \textbf{(8)}$$

y_{ijk} birinci seviyedeki bağımlı değişkeni temsil ettiğinde, i alt indeksi bireyleri bu araştırma için birinci seviyedeki firmalar olarak simgeler, j ikinci seviyedeki grupları bu araştırma için sektörler olarak simgeler ve son olarak k bölgesel seviyeyle ilişkili üçüncü seviyedeki grupları simgeler. β_{0jk} sektör belirleyici etkenlerine göre değişiklik gösteren birinci seviye kesişim noktalarını ve γ_{00k} bölge belirleyici etkenlerine göre değişiklik gösteren ikinci seviye kesişim noktalarını temsil eder. 6, 7 ve 8. denklemler entegre edildiğinde model aşağıdaki gibi olacaktır,

$$y_{ijk} = \eta_{00} + \eta_{01} g_{1k} + \gamma_{01} w_{1jk} + \alpha_1 x_{1jk} + \beta_1 z_{1jk} + u_{0jk} + v_{00k} + e_{ijk} \quad \textbf{(9)}$$

Bu model, sabit terimlere $\alpha_1, \gamma_{00k}, \gamma_{01}, \eta_{00}, \eta_{01}$ ve rastgele terimlere u_{0jk}, v_{00k}, e_{ijk} sahip sıradan doğrusal regresyon modeli ile benzerlik gösterir. Modelin vektörel gösterimi aşağıdaki gibi olacaktır,

$$\mathrm{Y} = \mathrm{XB} + \mathrm{ZU} + \mathrm{e} \quad \textbf{(10)}$$

Burada X, sabit etkiler matrisi ve B sabit etki parametreleri vektörüdür. Z, rastgele katsayılar vektörü U ile ilişkili matristir ve aşağıdaki varsayımlara sahiptir,

$$e_{ij} \backsim N(0, \sigma^2) \quad \textbf{(11)}$$

$$\left[\frac{u_{0jk}}{v_{00k}}\right] \backsim N\left[\left(\frac{0}{0}\right)\left(\frac{\sigma^2_{\mu 0}}{\sigma^2_{\mu 01}} \frac{\sigma^2_{\mu 01}}{\sigma^2_{\mu 1}}\right)\right] \quad \textbf{(12)}$$

$$Cov(e_{ijk}, u_{0jk}) = 0 \quad \textbf{(13)}$$

$$Cov(e_{ijk}, v_{00k}) = 0 \quad \textbf{(14)}$$

Maksimum Benzerlik (MB), genellikle güvenilir olan ve asimptotik olarak verimli ve tutarlı tahminler sağlayan bir yöntemdir ve bu yöntem çok seviyeli yöntemlerin yorumlanmasında yaygın olarak kullanılır (Hox, 2010). Günümüzde çok seviyeli modeller, SAS, SPSS ve STATA gibi gelişmiş yazılımlar tarafından kullanılabilmektedir. Çok seviyeli modelin bu araştırmaya uygulanması veri yapısının dikkate alınmasına olanak sağlar ve veri yapısını önemsemeyen diğer modellerde ortaya çıkan

[3] Genel olarak çok seviyeli modeller seviyeler arasında etkileşim etkilerine sahiptir ancak üç seviyeli modelin daha kolay yorumlanmasını sağlamak amacıyla bu araştırmada 6, 7 ve 8. denklemler kullanılacaktır. Bu etkilerin daha kapsamlı bir şekilde anlamak için şu kaynağa başvurun: (Gelman & Hill, 2007; Hox, 2010)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

hatalı kesişme durumlarını önler. Bu hatalı kesişme durumları, araştırmacıları öncelikle Tip I hatalarına ve ardından *ekolojik yanılgı*[4] *olarak bilinen ön yargı kümesine yönlendirir.*

Sabit etkilere sahip çok seviyeli Sıfır Değer Ağırlıklı Poisson Modeli , iki sıfır üretim sürecine karşılık gelen iki bileşen kullanır:

1. Sıfır üreten ikili dağılım
2. Sıfır değerlerini içeren Poisson dağılımı.

Lambert (1992), Hur (1999), Hur ve arkadaşları (2002) ve Hedeker ve Gibbons'a göre (2006), model şu şekilde sunulabilir:

$$Pr(y_i = 0) = \pi_i + (1 - \pi_i)\, exp(-\mu_i) \quad \textbf{(15)}$$

$$Pr(y_i = 0) = (1 - \pi_i)\, exp\frac{(-\mu_i)\mu_i^{k_i}}{k_i!} \;;\; k_i > 0 \quad \textbf{(16)}$$

y_i negatif olmayan bir değişken iken μ_i birey için tahmini Poisson sayısı, i ile π_i ekstra sıfır olasılığıdır.

Yapısal sıfır ($y_i = 0$) veya Poisson süreci tarafından ortaya çıkarılan beklenen sıfır ($y_i = k_i > 0$) değeri olmalarından bağımsız olarak inovasyon sayısı olasılığı şu şekilde tanımlanır:

$$Pr(y_i) = \pi_i I(y_i) + (1 - \pi_i)\, f(y_i) \quad \textbf{(17)}$$

Denklemlerin ilk kısmı aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarabilir. ($\pi_i > 0$) koşulu gerçekleşirse dağılım sıfır ağırlıklı olacaktır. ($\pi_i < 0$) koşulu gerçekleşirse dağılımda az miktarda sıfır bulunacak ve sonuçta $I(y_i)$ gösterge fonksiyonu olacaktır. Denklemin ikinci kısmında ($\pi_i = 0$) koşulu gerçekleşirse ZIP modeli, Poisson dağılımı $f(y_i)$ durumuna indirgenecektir.

$$f(y_i) = exp\frac{(-\mu_i)\mu_i^{k_i}}{k_i!} \quad \textbf{(18)}$$

Çok seviyeli modellerin kullanılmasının avantajları ve kısıtlamaları genellikle veri yapısıyla ilişkilendirilir. Wang ve arkadaşları (2012), topluluğun hiyerarşik yapıya sahip gruplar olarak sınıflandırılması nedeniyle temsilciler ve bireylerin ayrı olarak ele alınmaması gerektiğini öne sürer. EDIT IV anketinin kullanıldığı bu tezde yazar şirketlerin ekonomik etkinliklerine, bulundukları sektöre veya aynı zamanda bu sektörlerin Kolombiya'da bulunduğu farklı bölgelere göre sınıflandırılmasını sağlayan hiyerarşik yapıya sahip olan bir veritabanı oluşturmuştur. Çok seviyeli modelin uygulanması diğer modellerin verilerin hiyerarşik yapısını sekteye uğratarak ortaya çıkarabilecekleri hatalı kesişme durumlarının engellenmesini sağlar. Çok seviyeli modeller ayrıca tip I hatalarını ve Wang ve arkadaşları 2012 tarafından yılında belirtilen, bireysel seviyeden veri kümesine kadar istatistikler parazitler ortaya çıkaran ve ekolojik yanılgı (Robinson, 1950) olarak bilinen kümelenme önyargılarını önler.

3.5. Veri Ve Ölçümler

Bu araştırmanın oluşturulması kullanılan veriler DANE; Ulusal Planlama Departmanı (DNP); Eğitim Bakanlığı; Ticaret, Endüstri ve Turizm Bakanlığı; Vergi ve Ulusal Gümrük Müdürlüğü DIAN ve Procolombia gibi farklı kaynaklardan alınmıştır. Bu çalışmada EDIT IV (2007 – 2008) mikro verilerinin kullanıldığının açık bir şekilde belirtilmesi önemlidir. Bu anketin en son yayınlanan sürümü EDIT VII'dir (2013- 2014). Bununla birlikte, Kolombiya hükümeti son yıllarda bu veritabanlarına erişimi kısıtlayan belirli yasaları yürürlüğe sokmuştur ve DANE verilerin korunması ve istatistik rezervine

[4] Bu yanılgı, kümelenmiş verilerin bireysel düzeyde yorumlanması sonucu ortaya çıkar (Hox, 2010)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yönelik veri güvenliği protokolleri uygulamaktadır. Bu veri setleriyle çalışmak isteyen araştırmacılar ve akademisyenler DANE tesislerine gitmek ve ihtiyaç duyulan veri setlerini özel odalarda incelemek durumundadır.

Birinci seviye verileri ve değişkenleri ile ikinci seviyenin bir kısmı 5273 şirketin katılımcı olduğu EDIT IV anketinden çıkarılmıştır. Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması Rev.3'e göre (ISIC Rev3) ikinci grup üretim kategorisinde 64 ekonomik etkinliği içermekte üçüncü grup Kolombiya'daki 32 farklı bölge departmanından alınan değişkenlerden oluşmaktadır.

Veritabanını oluşturabilmek için bu araştırmada aşağıdaki ölçümler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken, toplam inovasyon sayısıdır. Bu değişken, anket döneminde tüm şirketlerin gerçekleştirebileceği dokuz inovasyon tipine ait sonuçların toplamıdır. Bu sınıflandırma, EDIT IV anketinde bulunabilir.

1. Şirkete yönelik yeni ürünler veya hizmetler
2. Ulusal pazara yönelik yeni ürünler veya hizmetler
3. Uluslararası pazara yönelik yeni ürünler veya hizmetler
4. Belirgin olarak şirket için geliştirilen ürünler veya hizmetler.
5. Belirgin olarak ulusal pazar için geliştirilen ürünler veya hizmetler.
6. Belirgin olarak uluslararası pazar için geliştirilen ürünler veya hizmetler.
7. Şirkette uygulanan yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş üretim, dağıtım veya lojistik sistemi yöntemleri.
8. Dahili süreçlere, bilgi yönetim sistemine, iş yeri organizasyonuna veya şirketin dış ilişkilerinin yönetimine uygulanan yeni organizasyon yöntemleri
9. Pazarda genişlemek veya konumunu korumak amacıyla şirket bünyesinde uygulanan yeni veya önemli ölçüde geliştirilmiş pazarlama teknikleri (promosyon ve satış kanalları veya ürün ya da ambalaj tasarımındaki önemli değişiklikler). (Ürün işlevlerini etkileyen değişiklikler kapsam dışı bırakılmıştır).

Tablo 2. İnovasyon tipleri. Kaynak. 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi.

Sektörel ve bölgesel seviyedeki bağımsız değişkenler aşağıda belirtilen şekilde işlenmiştir. 2007 - 2008 yıllarına ait ticari açıklık indeksi, başkente uzaklık vb. gibi sürekli değişkenlerin ortalamaları alınmış ve standardizasyon uygulanmıştır (bkz. tablo 3).

Seviye	Değişkenler	Açıklama
1	Yabancı sermayeye sahip şirketler.	Sermayesinin %25'inden fazlası yabancı sermaye olan şirketler yabancı şirket olarak kabul edilir. Bu değişken, ikili sistemde yabancı şirketler için 1 ve diğerleri için 0 olarak denkleme dahil edilir. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Etkisiz)
	Büyüklük.	Çalışan sayısına göre 2007-2008 yılları için ortalama değer alınmıştır. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Ar-Ge yatırımlarında kullanılan ulusal özel sermaye yüzdesi.	Öz kaynak, yabancı kaynak ve kamu kaynaklarının Ar-Ge yatırımlarında kullanılan toplam özel kaynaklara bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Ar-Ge Yatırımlarında Kullanılan Yabancı Özel Sermaye Yüzdesi.	Ar-Ge yatırımlarında kullanılan özel yabancı sermaye yüzdesini toplam sermaye içinde kabul eden şirketler. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Dahili Ağlar.	İnovasyon geliştirme sürecine katkıda bulunan şirket departmanları, şirketin toplam ağlar üzerinde kullandığı dahili ağlar (Dahili + Harici). Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Harici Ağlar.	Şirketin Dahili + Harici ağlardan oluşan ağları üzerinde kullandığı harici ağlar (müşteriler, tedarikçiler, üniversiteler, ticaret birlikleri vb.). Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	İşbirliği ortağı.	Şirketin işbirliği ortağına sahip olup olmadığı. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Etkisiz)
	Eğitim seviyesi: Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora.	Doktora, Yüksek Lisans ve Lisans seviyesinde eğitim almış çalışanların toplam çalışan sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Eğitim seviyesi: ön lisans.	Ön lisans seviyesinde eğitim almış çalışanların toplam çalışan sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Eğitim Seviyesi: Ar-Ge Etkinliklerine Katılan Lisans, Yüksek Lisans Ve Doktora Seviyesinde Eğitim Almış Çalışanlar.	Ar-Ge etkinliklerine katılan Doktora, Yüksek Lisans ve Lisans seviyesinde eğitim almış çalışanların toplam çalışan sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Eğitim Seviyesi: Ar-Ge Etkinliklerine Katılan Ön Lisans.	Ar-Gen etkinliklerine katılan ön lisans seviyesinde eğitim almış çalışanların toplam çalışan sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Fikri Mülkiyet Ve Patentler.	Şirket tarafından bildirilen tüm fikri mülkiyet ve patentlerin toplamı. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Yabancı Ar-Ge Finansmanı.	Öz kaynak, yabancı kaynak ve kamu kaynaklarının Ar-Ge yatırımlarında kullanılan toplam yabancı kaynaklara bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
2	Bilgi yoğunluğu: Yüksek.	Gera ve Masse sınıflandırmasına göre (1996). Kaynak: Bilgi Yoğunluğuna göre DANE Endüstriyel Rekabetçilik Metodoloji Göstergeleri. (Etkisiz)
	Bilgi yoğunluğu: Düşük.	Gera ve Masse sınıflandırmasına göre (1996). Kaynak: Bilgi Yoğunluğuna göre DANE Endüstriyel Rekabetçilik Metodoloji Göstergeleri. (Etkisiz)
	Ar-Ge yoğunluğu.	Sektörde Ar-Ge yatırımı gerçekleştiren büyük şirket sayısının, Ar-Ge yatırımı gerçekleştiren şirket sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Yabancı Sermayeye Sahip Sektörler.	Sektörde yabancı sermayeye sahip şirket sayısının, toplam şirket sayısına bölümü. Kaynak: 2007 - 2008 yıllarında gerçekleştirilen EDIT IV anketi. (Standartlaştırılmış)
	Sektörün Ticari Açıklık Endeksi.	Bu endeks, 2007-2008 yılları için ihracat ve ithalat ortalamasının GPD yüzdesi cinsinden değeridir. Kaynak: DANE, Rekabetçilik göstergeleri, dış ticaret. (Standartlaştırılmış)
3	Departmana göre işsizlik oranı	Departmana göre ortalama işsizlik oranı (2007-2008) Kaynak: DANE, iş gücü pazarı. (Standartlaştırılmış)
	Yüksek Eğitim Kapsamı.	2007-2008 yıllarında yüksek eğitim kapsama oranı. Kaynak: Eğitim Bakanlığı, SNIES (Ulusal Yüksek Eğitim Bilişim Sistemi) Veritabanı. (Standartlaştırılmış)
	Bölgenin Ticari Açıklık Endeksi.	Bu oran, 2007 - 2008 yılları için ithalat ve ihracat ortalaması ile GDP arasındaki orandır. Kaynak: DANE, dış ticaret. (Standartlaştırılmış)
	Bölgelere Göre Ulusal Ar-Ge Yatırımı	2007-2008 yılları için departmanlara göre ortalama Ar-Ge yatırımı. Kaynak: OCYT. (Standartlaştırılmış)
	Başkente Uzaklık.	Her bir bölge departmanının başkente kilometre cinsinden mesafesi. Kaynak: Google Earth. (Standartlaştırılmış)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

	Araştırma Grupları	2007-2008 yıllarında ortalama etkin araştırma grubu sayısı. Kaynak: Bilim ve Teknoloji Gözlemevi OCYT. (Standartlaştırılmış)

Tablo 3. Seviyeye göre bağımsız değişkenler listesi

4. TAHMİINLER

Ekonometrik sonuçları analiz etmeden önce, sonuçların daha geniş kapsamlı bir görünümünü elde edebilmek için betimleyici istatistikler ile tablo ve çizelge değerlendirmelerini göz önünde bulundurmak gerekir. Şirket seviyesinde, EDIT IV (2007-2008) anketine 5.273 şirket katılım göstermiştir. İstatistiklere göre şirketlerin %40'ı 46.338 inovasyon ortaya çıkarırken, %60'ı inovasyon gerçekleştirmemiştir. Bu istatistikler son anketle karşılaştırıldığında, söz konusu iki oran arasındaki farkın arttığı gözlemlenmiştir. EDIT VII (2013-2014) anketine 8.835 şirket katılım göstermiş ve bu şirketlerin %23,2'si inovasyon sağlarken, %76,8'i inovasyon gerçekleştirmemiştir. Sektörel seviyede, üretim etkinlikleri ile inovasyon sayısı arasındaki ilişki tablo 4'te verilmiştir.

Gördüğümüz üzere, inovasyon, toplam inovasyon sayısının %58'ini temsil eden kimya, gıda ve içecek, tekstil ve plastik sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Üretim etkinlikleri	İnovasyon Sayısı	%
Kimyasal ve kimyasal ürün üretimi	10,766	%23
Gıda ve içecek ürünleri üretimi	7,696	%17
Giysi, apre ve kürk boyası üretimi	4,422	%10
Kauçuk ve plastik ürünleri üretimi	4,036	%9
Diğer metalik olmayan mineral ürün üretimi	3,593	%8
Mobilya üretimi; başka alanda sınıflandırılmayan ürünlerin üretimi	2,417	%5
Makine ve başka alanda sınıflandırılmayan ekipman üretimi	2,195	%5
Kağıt ve kağıt ürünleri üretimi	2,160	%5
Deri tabaklama ve apreleme; bavul, el çantası, saraciye, koşum takımı ve ayakkabı üretimi	1,830	%4
Kumaş üretimi	1,601	%3
Diğer üretim etkinlikleri	5,622	%12
Toplam inovasyon sayısı	46,338	%100

Tablo 4. Üretim etkinlikleri ve toplam inovasyon sayısı. Kaynak: EDIT IV (2007- 2008)

Üçüncü seviyede, diğerlerinden daha fazla inovasyon gerçekleştiren bölgeler olduğu görülmektedir. Tablo 5, inovasyonların %74'ünün Bogotá D.C, Antioquia ve Valle bölgelerinde geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Kolombiya'nın bölgeleri arasındaki teknolojik beceri farklılığını ortaya koyar.

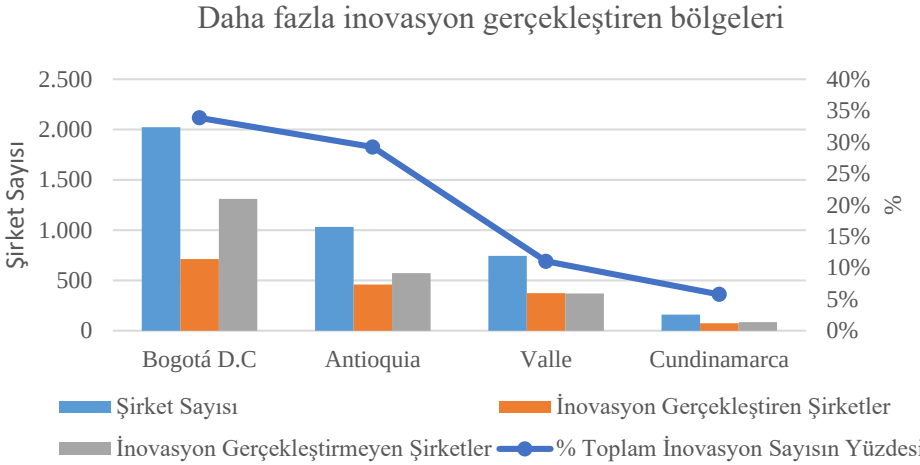
Bölgeler	Toplam İnovasyon Sayısı	%
Bogotá D.C	15.692	34%
Antioquia	13.539	29%

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Valle	5.114	11%
Cundinamarca	2.681	6%
Risaralda	2.542	5%
Caldas	2.119	5%
Atlántico	1.931	4%
Boyacá	977	2%
Cauca	366	1%
Santander	280	1%
Diğer bölgeler	1097	2%
Toplam	46.338	100%

Tablo 5. Bölgesel inovasyon sayısı. Kaynak. EDIT IV (2007-2008)

Şekil 2'de bölgeye göre şirket sayısı ve toplam inovasyon sayısındaki yüzdesi karşılaştırılmaktadır. Görüldüğü üzere, Bogotá D.C, 2024 üretici şirket ile ikinci sıradaki Antioquia'nın iki katı kadar şirketle katılım sağlamaktadır. Ayrıca, tüm bölgelerde inovasyon gerçekleştirmeyen şirketler, inovasyon gerçekleştiren şirketlere göre daha yüksek yüzdeye sahiptir.

Şekil 2. Daha fazla inovasyon gerçekleştiren bölgeleri. Kaynak: EDIT IV (2007-2008)

Her iki hipotezin sınanması için iki senaryo oluşturulmuştur. İlk senaryoda, kapalı ekonomi söz konusudur. Birinci model, şirket seviyesinde on, sektörel seviyede üç ve bölgesel seviyede beş değişkene sahiptir. İkinci senaryoda açık ekonomi söz konusudur. İkinci model, birinci modelle aynı değişkenlerin yanı sıra açık ekonomi değişkenlerine (AED) sahiptir. Şirket seviyesinde üç değişken, sektörel seviyede iki değişken ve bölgesel seviyede bir değişken eklenmiştir.

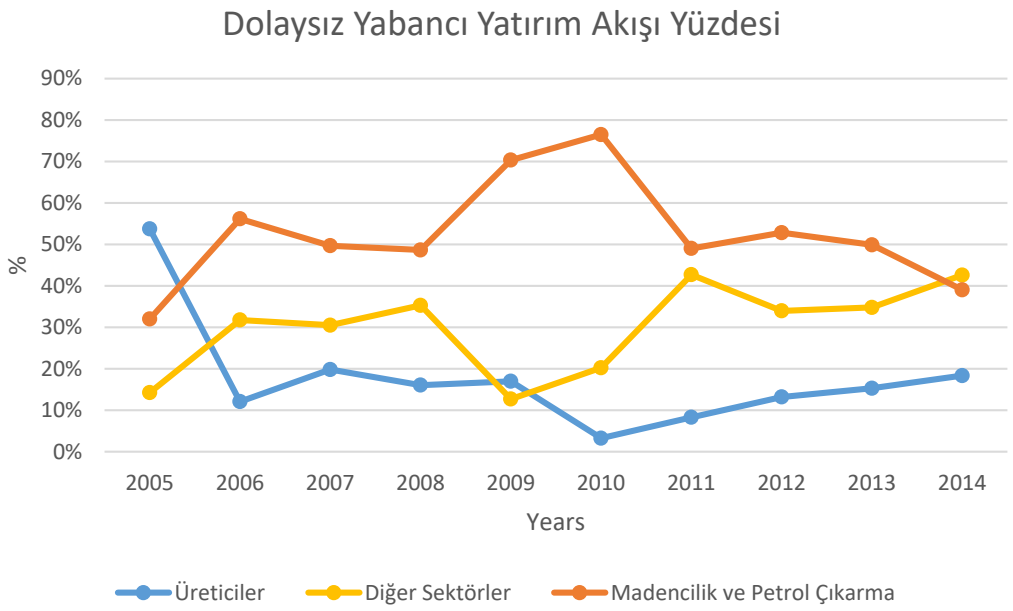
Birinci model kapalı ekonomi varsayımı ile çalıştırıldığında, % 6,46 sanal R^2 gözlemlenir. Tablo 6 incelendiğinde, on değişkenden dokuzunun anlamlı olduğu görülür. Ar-Ge yatırımında kullanılan ulusal özel sermaye ve Ar-Ge etkinliklerine katılan ön lisans derecesine sahip çalışan sayısı gibi değişkenlerin yüzdesinin negatif etkide bulunduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, ikinci seviyede üç değişkenden ikisi anlamlıdır. Ar-Ge ve yüksek eğitim seviyesinin yoğun olduğu sektörler, Kolombiya'daki endüstriyel üretim şirketlerinin inovasyon performansını olumlu yönde etkiler. Son olarak, üçüncü seviyede beş değişkenin tümü anlamlıdır. Bu değişkenlerden ikisi (başkente uzaklık ve araştırma grupları) negatif etkide bulunmaktadır.

İkinci model açık ekonomi varsayımıyla çalıştırıldıktan sonra sanal R^2 %6,71 olarak değişmiştir. Açık Ekonomi Değişkenlerinin etkisi marjinal olmasına karşın, tablo 6'da birinci seviyede

 ISBN: 978-625-7029-53-7

AED'nin anlamlı olduğu görülmektedir. Değişkenler şirket seviyesinde analiz edildiğinde, *yabancı sermayeli şirketler* ile *Ar-Ge yatırımlarında kullanılan özel yabancı sermaye yüzdesi* parametreleri arasındaki işaret farklarına göre dış sermaye etkisi kesin olarak yorumlanamamaktadır. Bu iki değişkenin yerel firmalara DDY akışıyla ilişkili olması nedeniyle, *yabancı sermayeli şirketler* değişkenin olumlu etkiye neden olması beklenir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, madencilik ve petrol çıkarma sektörü Kolombiya'da toplam DDY'in yaklaşık %50'sinin ilgisini çekmekte iken, üretim sektörü 2007 - 2008 yıllarında sırasıyla %16 ve %17 DDY ile sınırlıdır. İnovasyon özellikle Ar-Ge yatırımı açısındaki diğer gelişmekte olan bölgelerle arasında büyük bir boşluk bulunan Latin Amerika ülkelerinde Ar-Ge etkinliklerinin gerçekleşmesi için yerel ve yabancı finansman gerekliliğini beraberinde getirir. Blanco (2015), tarafından gerçekleştirilen araştırma Latin Amerika ülkelerinin 100.000 dolarlık gelirin yalnızca 0,60 dolarını Ar-Ge'ye yönlendirdiğini, bu rakamın gelişmekte olan Asya ülkelerinde 17 dolar olduğunu ortaya koymuştur.

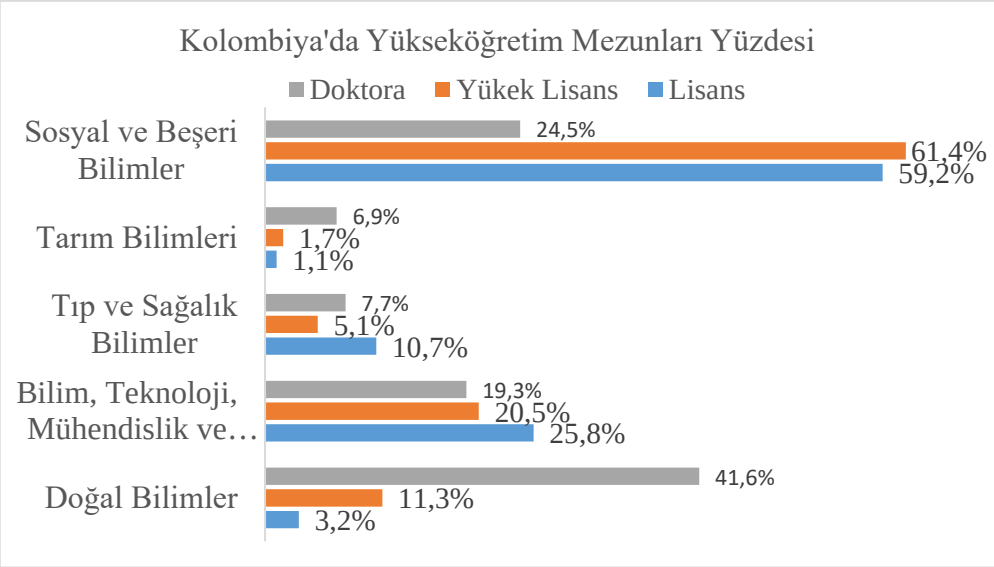
Şekil 3. Dolaysız Yabancı Yatırım Akışı Yüzdesi. Kaynak: Kolombiya Merkez Bankası, Banco de la República.

Schumpeter'in büyüklük (Schumpeter, 1934; 1943) hipotezinin doğruluğu ispatlanmıştır. Ağlar ve iş birliği ortakları şirketlerin inovasyon performansına katkıda bulunmaktadır.

Eğitim unsuru için modelde şirket seviyesinde dört değişken bulunur. İlk iki değişken inovasyon performansını olumlu etkiler. Bu değişkenler, şirket tarafından işe alınan toplam becerikli insan sermayesi (teknik, lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesi) hakkında bilgiler içerir. Ayrıca, şirketler lisans, yüksek lisans ve doktora derecesine sahip çalışanların Ar-Ge etkinliklerine dahil olmasını sağladıklarını olumlu etkiler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, model ön lisans derecesine sahip çalışanların Ar-Ge etkinliklerine katılmaları durumunda, inovasyon performansı üzerindeki etkinin negatif olduğunu gösterir. EDIT IV bülteninde yalnızca 2007-2008 yıllarına bakarsak, endüstride çalışan personelin yalnızca %0,1'inin doktora derecesine sahip olduğu; %0,4 oranında yüksek lisans dereceli çalışan bulunduğu; şirketlerin lisans dereceli %12 ve ön lisans dereceli %9,1 oranında çalışan istihdam ettiği görülmektedir. Çalışanların %31,4'ü becerikli personele erişim sağlayamamaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

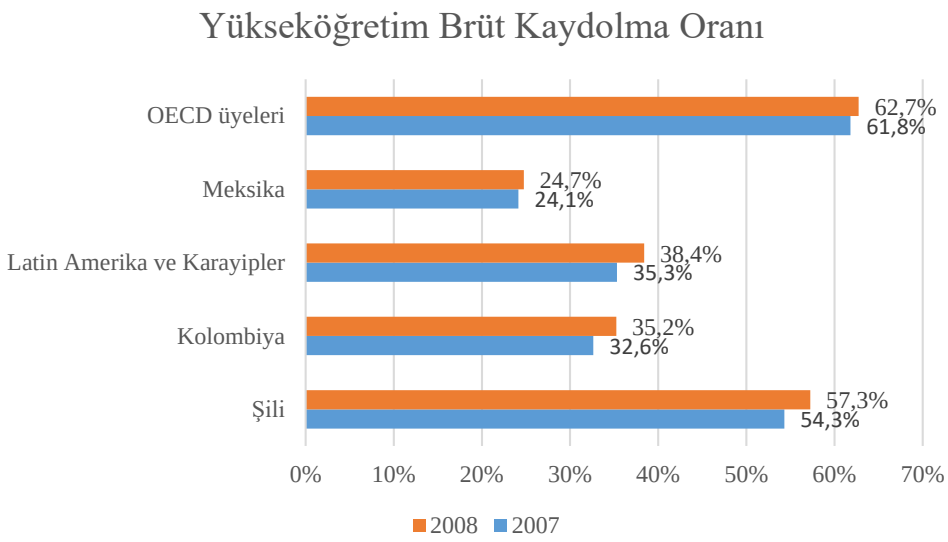
Bilim ve teknoloji gözlemevinin (İspanyolca OCyT) analizin gerçekleştirildiği yıllara yönelik raporunda (2007-2008), ortalama 108726 öğrencinin lisans derecesiyle, sırasıyla 3813 ve 117 öğrencinin ise yüksek lisans ve doktora seviyesiyle mezun olduğu belirtilmiştir. Şekil 4'te, Kolombiya'da beş ana bilim ve teknoloji yüksek öğretim alanından mezun olanların yüzdesi gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, sosyal bilimler ve beşeri bilimler en yüksek paya sahipken, bunları mühendislik ve teknoloji ile doğa bilimleri takip etmektedir.

Şekil 4. OECD bilim ve teknoloji alanı ile Temel Bilgi Kategorilerine göre Kolombiya'da Doktora (PhD), Yüksek Lisans (MsD) ve Lisans (BsD) derecesi programlarından mezun olanların yüzdesi. Kaynaklar: OCy T (2016) ve RICyT.

Şekil 5'te, yüksek eğitime Brüt Kaydolma Oranı (BKO) gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, ortalama OECD üyesi ülkelerde, üniversite yaşına ulaşan kişilerin %60'ından fazlası yüksek öğretim kurumlarına yerleşebilmektedir. Kolombiya, OECD üyesi olan iki Latin Amerika ülkesi olan Şili ve Meksika ile karşılaştırıldığında; Şili'nin Meksika, Kolombiya ve Latin Amerika ortalamasının üzerinde BKO değerine sahip olduğu görülür.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 5. Yüksek eğitime brüt kaydolma oranı. Kaynak: Dünya Kalkınma Göstergeleri - World Bank.

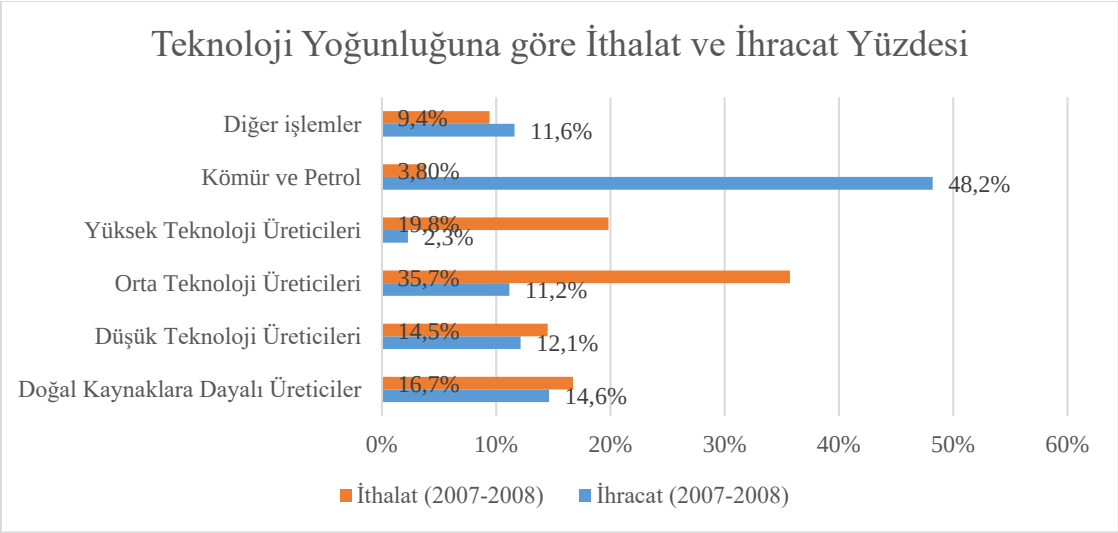
Patentler ve fikri mülkiyet hakları, inovasyon sayısını olumlu etkileyen inovasyon girişleri ve çıkışları olarak kabul edilir. Bu durum tablo 6'da gösterilmiştir. DANE tarafından 2007-2008 döneminde gerçekleştirilen bir basın açıklamasına göre; toplam 164 buluş patenti, 66 faydalı model patenti, 340 endüstriyel tasarım kaydı, 904 yazılım sicili, 3.552 telif hakkı kaydı, 10,162 alameti farika ve ticari marka sicili ve 177 bitki ıslahçısı sertifikası alınmıştır.

Sektörel seviyede, değişkenlerin %40'ı anlamlıdır. Bilgi ve Ar-Ge seviyesi yoğun olan sektörler, inovasyon sayısına olumlu katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, model AED'in sektörlerdeki etkisini belirlemeye yönelik yeterli kanıt sağlamamıştır.

Bölgesel seviyede, değişkenlerin %100'ü anlamlıdır. Başkente uzaklık ve aktif araştırma grubu sayısı değişkenleri, inovasyon eğilimini azaltan olumsuz etkide bulunmaktadır. İşsizlik oranı, yüksek eğitim kapsamı, ticari açıklık endeksi ve Ar-Ge yatırımı olumlu etkide bulunmayı sürdürür.

Şekil 6'da Kolombiya'da 2007-2008'de dış ticaretin teknolojik yapısı gösterilmiştir. Kolombiya ithalat dağılımı incelendiğinde orta ve yüksek seviyeli teknoloji ürünü satın alma yüzdelerinin sırasıyla %35,7 ve %19,8 olduğu görülür. Ayrıca, Kolombiya'nın yüksek teknoloji ihracatı toplam ihracatın yalnızca %2,3'ünü temsil etmektedir ve bu oran ortalaması %11 olan Latin Amerika ile kıyaslandığında oldukça düşüktür. Kolombiya ekonomisi kömür ve petrole büyük oranda bağlıdır ve toplam ihracatın yaklaşık yarısının bu iki ürün olmasıyla kendini göstermektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Şekil 6. Teknoloji Yoğunluğuna göre İthalat ve İhracat Yüzdesi. Kaynak: DANE Dış Ticaret Göstergeleri 2007-2008

İşsizlik oranı sonuçları, bu değişkenin inovasyon süreçlerine olumlu ve olumsuz etkide bulunması nedeniyle net bir şekilde yorumlanamamaktadır. İnovasyonun istihdam oluşturma ve yeni teknolojilerin kullanımı ile olumlu ilişki içinde olması, şirketlerin bu teknolojileri yönetmek üzere eğitim düzeyi yüksek çalışanlar gerektiren yeni görevleri şirket bünyesine almasına olanak sağlar (Harrison ve arkadaşları, 2008). Diğer yandan, teknolojinin gelişmesiyle yeni inovasyonlar istihdam oluşturma üzerinde olumsuz etki yaratabilir. Teknoloji geliştikçe yeni teknolojiler insan iş gücünün yerini almaktadır. Bu durumda inovasyon istihdam yaratma üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir (Sachs, Benzell, & LaGarda, 2015).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Değişkenler	AED olamadan Logit	Sektör	Bölge	AED ile Logit	Sektör	Bölge	AED olamadan Poisson	Sektör	Bölge	**AED ile Poisson**	Sektör	Bölge
Yabancı Sermayeye Sahip Şirketler				-0.338						-0.180***		
				(0.267)						(0.0260)		
Büyüklük	-0.414***			-0.408***			0.104***			0.112***		
	(0.0674)			(0.0679)			(0.00262)			(0.00261)		
Ar-Ge Yatırımlarında Kullanılan Ulusal Özel Sermaye Yüzdesi	0,0109			-0,0699			-0.0870***			0.151***		
	(0.0470)			(0.118)			(0.00401)			(0.0200)		
Ar-Ge Yatırımlarında Kullanılan Yabancı Özel Sermaye Yüzdesi				-0,00078						0.0134***		
				(0.00604)						(0.000935)		
Dahili Ağlar	-1.421***			-1.422***			0.0656***			0.0608***		
	(0.0454)			(0.0455)			(0.00770)			(0.00772)		
Harici Ağlar	-0.698***			-0.694***			0.0220***			0.0185***		
	(0.0421)			(0.0421)			(0.00652)			(0.00654)		
İşbirliği Ortağı	-0.713***			-0.705***			0.0951***			0.100***		
	(0.118)			(0.118)			(0.0113)			(0.0113)		
Eğitim Seviyesi: Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora	0.157***			0.155***			0.132***			0.128***		
	(0.0532)			(0.0532)			(0.00583)			(0.00588)		
Eğitim Seviyesi: Ön Lisans	0,0544			0,0534			0.0221***			0.0319***		
	(0.0488)			(0.0489)			(0.00682)			(0.00676)		
Eğitim Seviyesi: Ar-Ge Etkinliklerine Katılan Lisans, Yüksek Lisans Ve Doktora Seviyesinde Eğitim Almış Çalışanlar	-0.837***			-0.834***			0,00634			0.00778*		
	(0.0905)			(0.0906)			(0.00414)			(0.00418)		
Eğitim Seviyesi: Ar-Ge Etkinliklerine Katılan Ön Lisans	-0.170***			-0.170***			-0.0789***			-0.0808***		
	(0.0537)			(0.0539)			(0.00542)			(0.00544)		
Fikri Mülkiyet Ve Patentler	-0.118			-0.120			0.0142***			0.0290***		
	(0.0874)			(0.0869)			(0.00347)			(0.00305)		
Yabancı Ar-Ge Finansmanı				-0.127						0.0283***		
				(0.0920)						(0.00239)		
Bilgi Yoğunluğu: Yüksek	-0,0463			-0,0116			0.325***			0.425***		
	(0.144)			(0.176)			(0.0468)			(0.0669)		
Bilgi Yoğunluğu: Düşük	0.103			0,0932			-0,00933			-0,0125		
	(0.184)			(0.183)			(0.230)			(0.232)		
Ar-Ge Yoğunluğu	-0,0252			-0,0206			0.227**			0.254**		
	(0.102)			(0.107)			(0.106)			(0.117)		
Yabancı Sermayeye Sahip Sektörler				-0,0457						-0.107		
				(0.163)						(0.103)		
Sektörün Ticari Açıklık Endeksi				-0,0197						-0,0626		
				(0.0519)						(0.0683)		

ISBN: 978-625-7029-53-7

Bölgelere Göre İşsizlik Oranı	-0.251			-0.232			0.514***			0.700***		
	(0.307)			(0.307)			(0.0849)			(0.108)		
Yüksek Eğitim Kapsamı	0.377***			0.508***			0.218***			0.348***		
	(0.115)			(0.131)			(0.0647)			(0.0699)		
Bölgenin Ticari Açıklık Endeksi				0.295**						0.222***		
				(0.136)						(0.0629)		
Bölgelere Göre Ulusal Ar-Ge Yatırımı	0.142			0.186			0.738***			0.742***		
	(0.153)			(0.155)			(0.0675)			(0.0658)		
Başkente Uzaklık	-0,0952			-0.155*			-0.282***			-0.284***		
	(0.0778)			(0.0823)			(0.0508)			(0.0446)		
Araştırma Grupları	-0.289			-0.421**			-0.912***			-0.978***		
	(0.189)			(0.198)			(0.0925)			(0.0904)		
Sabit	0.602***	-1.596***	-14,18	0.450*	-1.642***	-21,88	2.292***	0.991***	1.024***	2.295***	0.980***	1.023***
	(0.208)	(0.283)	-161,2	(0.259)	(0.297)	-3,40E+11	(0.0751)	(0.113)	(0.0376)	(0.105)	(0.115)	(0.0373)
Gözlemler	5,273	5,273	5,273	5,273	5,273	5,273	2,127	2,127	2,127	2,127	2,127	2,127
Grup Sayısı		64	32		64	32		64	32		64	32
Log Olabilirlik Kısıtlı Modeli		-3515,3311			-3515,3311			-61256,359			-61256,359	
Log Olabilirlik Tam Modeli		-1718,6624			-1713,5771			-57.301,352			-57148,843	
Sözde R2		51,11%			50,25%			6,46%			6,71%	

Tablo 6. Çok Seviyeli Sıfır Ağırlıklı Poisson modeli sonuçları

5. SONUÇLAR

Araştırılması öngörülen "Kolombiya'daki üretici şirketlerin inovasyon performansında eğitimin rolü ve Açık Ekonomi Değişkenlerinin (AED) etkisi nedir?" sorusunu yanıtlamak için eğitim değişkenleri ve AED, modelde diğer betimleyici istatistiklerle birlikte analiz edilmelidir. Tahmin edildiği üzere eğitim inovasyon performansı ve IS sürecinin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Bu sonuçlar 2. hipotezin kabul edilmesine imkan tanır. Ekonometrik model şirket seviyesinde inovasyon ile yüksek eğitim düzeyi arasında olumlu ilişki bulunduğunu ortaya koysa da, üniversite ile endüstri arasındaki bağlantının güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Guimón (2013) ve Lundvall'ın (2015) belirttiği gibi, üniversiteler ile endüstriler arasındaki bağların güçlendirilmesi, IS sürecinde bilim ve teknoloji odaklı sektörlerin gelişimine katkı sağlayabilir. Üniversite - endüstri iş birliğinin teşvik edilmesi teknolojik olanakların artırılmasını, yeni bilgi ve teknolojilerin edinilmesini ve adapte edilmesini, Ar-Ge etkinliklerini ve yeni ürünlerin geliştirilmesini olumlu yönde etkiler. Tüm bu avantajlar, hükümetlerin üniversite - endüstri bağlantısını teşvik eden en iyi politik süreci uygulamasıyla gözlemlenebilir.

Bölgesel seviye incelendiğinde. Yüksek eğitimli çalışanların istihdam edilmesi ile şirketlerin inovasyon performansları arasında olumlu ilişki bulunsa da, şekil 5'te ortaya konulan şekilde Kolombiya'daki eğitim kalitesinin ve kayıt oranlarının OECD üyesi ülkeleri yakalaması gerekmektedir. Padilla-Pérez vb. (2009) göre (bölgesel teknolojik olanakların ortaya çıkarılması için üniversiteler ve teknik eğitim kuruluşları yüksek kalitede eğitim sunmalı; teknolojik değişimlere hızlı yanıt vermeli veya bu değişimleri öngörmeli; başta bilim ve teknoloji yoğun şirketler olmak üzere şirketlerin ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlamaya yönelik araştırma etkinlikleri gerçekleştirmelidir.

Sektörel seviyede kanıt eksikliğine rağmen, açık ekonomi değişkenleri sonuçlarda bölgesel ve şirket seviyesinde inovasyon sayısı ile anlamlı ilişki sergilemiştir. Bu durum ticaret dolaysız dış

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yatırımın yerel şirketlere bilgi ve teknoloji transferi sağlayarak inovasyona olumlu etkide bulunduğunu kanıtlar niteliktedir.

Tablo 6'da yer alan ekonometrik sonuçlar, 1. hipotezin kabul edilmesi için yeterli kanıt sunar. Bağımlı değişken ile açık ekonomi değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmasına rağmen, yorumlar farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. İlk seviyeye bakıldığında *yabancı sermayeli şirketler* parametresinin olumsuz etkide bulunduğu ve *Ar-Ge yatırımlarında kullanılan yabancı özel sermaye yüzdesi* ile *yabancı Ar-Ge finansmanı* değişkenlerinin ise olumlu etki sağladığı gözlemlenmiştir. Sonuçlara göre, şirketlerin dolaysız dış yatırım yüzdesine sahip olmasının inovasyonu olumlu etkilediği sonucuna varılamaz. Bu şirketlerin bu DDY akışlarının bir bölümünü Ar-Ge etkinliklerine yönlendirmeleri gerekmektedir.

Bölgesel seviyede, *bölgenin ticari açıklık endeksi* anlamlı olduğundan dış ticaretin şirketlerin inovasyon performansı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varılabilir. Bu olumlu etki, 3. bölümde belirtilen şekilde teknoloji transferiyle ilgilidir. Dış ticaretin inovasyon üzerindeki olumlu etkisine karşın, Kolombiya'nın yüksek teknoloji ihracatını artırmak için teknolojik becerilerini güçlendirmesi gerekmektedir.

Eğitim ve dış ticaret değişkenlerini analiz ettikten sonra. Kolombiya'nın zayıf kuruluş yapısına sahip parçalı İS'ye sahip olduğu ve politika üreticiler, endüstri, üniversiteler, araştırma merkezleri ve diğer bileşenler ile sistemin yapı taşları arasında etkileşimin yetersiz olduğu sonucuna varılabilir. Gelişen ülkelerde İS'nin karmaşık bir şablona sahip olduğu düşünüldüğünde, Kolombiya'nın ekonomik kalkınma takvimini süreçle uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Bilim, teknoloji ve inovasyon politikaları, çevresel faktörler, toplumun refahı ve kalkınma unsurları dışarıda bırakılmadan teşvik edilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde inovasyon sistemlerinin aynı araştırma çizgisi izlendiğinde, bu belgenin yazıldığı dönemde gelecekte çalışmalara yönelik farklı araştırma soruları ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, Kolombiya'da üniversite - endüstri iş birliğini nasıl ölçülebilir? Kolombiya sisteminin teknolojik olanakları nasıl değerlendirilebilir? Tarım ve hizmet gibi diğer sektörlerin inovasyon performansı nedir? Bilim, teknoloji ve inovasyon politikalarının etkisi nedir?

İnovasyon sistemleri teorisi birçok OECD ülkesinde adaptasyon sürecini tamamlamış olsa da, bu teoriler ve yaklaşımlardan bazılarının politik ve yönetimsel sorunlar, karmaşık yapılan ve ülke bağlamındaki engeller nedeniyle sekteye uğradığının belirtilmesi gerekir (Kuhlmann & Ordóñez-Matamoros, 2017). Çok seviyeli Poisson modelleri, çok seviyeli süreçte yer alan yerleşik verileri inceleyen birçok farklı disiplin tarafından kullanılmıştır. Modelin güvenilirliği verilerinin kalitesinin yanı sıra tahmin sürecine uyarlanan metodolojiye de bağlıdır. İnovasyon süreci şirket, sektörler ve bölgelerde ortaya çıktığından, model tarafından gözlemlenmeyen bazı koşullar mevcuttur. Şirketler, sektörler ve bölgeler arasındaki farklar model tarafından bilinmemektedir. Bununla birlikte, rastgele parametrelere ve karışık etkilere sahip çok seviyeli modeller kullanıldığında, gözlenmeyen özel heterojenlik durumu açıklama - değişken vektörü ile tamamen ilişkisiz olacaktır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

BİBLİYOGRAFYA

Aguilera , A., & Ramos B, M. G. (2016). Technological Unemployment: an approximation to the Latin American Case. *AD-minister, 29*, 59-78.

Ardito, L., Petruzzelli, A., & Albino, V. (2015). From Technological Inventions to New Products: A Systematic Review and Research Agenda of the Main Enabling Factors. *European Management Review, 12*, 113-147.

Arthur, W. (1994). *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy.* University of Michigan Press.

Ascani, A., Crescenzi, R., & Iammarino, S. (2012). Regional Economic Development: A review . *SEARCH - WP1/03*.

Audretsch, D., & Feldman, M. (1996). R&D Spillovers and the Geography of Innovation and Production. D. B. Audretsch (Dü.) içinde, *Entrepreneurship, Innovation And Economic Growth* (s. 101-11). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Baldwin, J., Hanel, P., & Sabourin, D. (2000). Determinants of Innovative Activity in Canadian Manufacturing Firms: The Role of Intellectual Property Rights.

Barrios A., F. (2013). El ambiente regional y empresarial en el desempeño innovador de las firmas manufactureras colombianas: ¿Quien es mas importante? *Conferência Internacional LALICS 2013 "Sistemas Nacionais de Inovação e Políticas de CTI para um Desenvolvimento Inclusivo e Sustentável"*.

Baumann, J., & Kritikos, A. (2016). The Link between R&D, Innovation and Productivity: Are Micro Firms Different? *Discussion Paper Series , IZA DP No. 9734*.

Benedikt F, C., & Osborne, M. A. (2013). The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs To Computerisation? *Oxford Martin School, Programme on the Impacts of Future Technology, University of Oxford*.

Bernard, A., & Jensen, B. (1999). Exceptional exporter performance: cause, effect, or both? *Journal of International Economics, 47*(1), 1-25.

Bhattacharya, M., & Bloch, H. (2004). Determinants of Innovation. *Small Business Economics, 22*, 155-162.

Blanco, A. (2015). *The Latin American Foreign Investment Boom: Recent Trends and the Evolution of Multilatinas.* March 24, 2018 tarihinde Wilson Center: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Blanco_Multilatinas_English_final_0.pdf adresinden alındı

Bogliacino, F., & Piant, M. (2016). The Pavitt Taxonomy, revisited: patterns of innovation in manufacturing and services. *Econ Polit, 33*, 153-180.

Brundenius, C., Lundvall, B.-A., & Sutz, J. (2009). The role of universities in innovation systems in developing countries: developmental university systems - empirical, analytical and normative perspectives. B.-A. Lundvall, K. J. Joseph, C. Chaminade, & J. Vang (Dü) içinde, *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries* (s. 311-333). Cheltenham Publishing Limited: Edward Elgar.

Cardona A., M., & Escobar A., S. (2012). Innovación en la Transformación Productiva Industrial: Aportes a la Discusión. *Semestre Económico, 15*(31), 127- 152.

Castillo, L. C. (2013). *El comportamiento de las innovaciones radicales e incrementales ante un ambiente de internacionalización: Un análisis multinivel para la industria manufacturera Colombiana.* 10 02, 2017 tarihinde Universidad de Bogotá Jorge Tadeo Lozano: http://www.utadeo.edu.co/files/collections/documents/field_attached_file/wp_2013-7_innovaciones_radicales_e_incrementales_en_la_industria_colombiana.pdf?width=740&height=780&inline=true adresinden alındı

Cohen, W. M., & Klepper, S. (1996, July). A Reprise of Size and R & D. *The Economic Journal, 106*, 925-951.

Cohen, W. M., & Levin, R. C. (1989). Empirical studies of innovation and market structure. R. Schmalensee, & R. Willig (Dü) içinde, *Handbook of Industrial Organization* (s. 1059-1107). Elsevier.

Davenport, T. (1994). *Process Innovation.* Boston, MA: Harvard Business School Press,.

David, P. (1985). Clio and the Economics of QWERTY. *American Economic Review, 75*(2), 332-337.
De Mariachi, V., & Grandinetti, R. (2016). Regional Innovation Systems or Innovative Regions? Evidence from Italy. *Royal Dutch Geographical Society*.
Department of Industry, Innovation and Science of Australia. (2016). The Australian Innovation System Report. Canberra.
Fagerberg, J., & Srhole, M. (2009). Innovation systems, technology and development: unpacking the relationships. B.-Å. Lundvall, F. Joseph, C. Chaminade, & J. Vang içinde, *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries Building Domestic Capabilities in a Global Setting.* Cheltenham-Norhampton, UK-USA: Edward Elgar.
Fagerberg, J., Mowery, D. C., & Nelson, R. R. (2006). *The Oxford Handbook of Innovation.* Oxford University Press.
Feldman, M. P., & Audretsch, D. B. (1998). Innovation in Cities: Science-Based Diversity, Specialization and Localized Competition. D. B. Audretsch içinde, *Entrepreneurship, Innovation And Economic Growth* (s. 117-137). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
Freeman, C. (1982). Technological infrastructure and international competitiveness. *Draft paper submitted to the OECD Ad hoc-group on Science, technology and competitiveness, 1982, Later published as Freeman, C (2004) Technological infrastructure and international competitiveness, Industrial and Corporate Change*(13), 540- 552.
Gelman , A., & Hill, J. (2007). *Data Analysis Using Regression Multilevel / Hierarchical* . New York, United States: Cambridge University Press.
Gera, S., & Massé, P. (1996). *Employment Performance in the Knowledge-Based Economy, Industry Canada Working Paper,No.14.* Mayo 15, 2012 tarihinde http://www.ic.gc.ca/eic/site/eas-aes.nsf/eng/ra01285.html adresinden alındı
Godin, B. (2015). *Innovation Contested The Idea of Innovation over the Centuries.* New York: Routledge Taylor & Francis. Science, Technology and Innovation : Intellectual and conceptual histories: http://www.csiic.ca/PDF/WorkingPaper21.pdf adresinden alındı
Greenacre, P., Gross, R., & Speirs, J. (2012, May). Innovation Theory: A review of the literature. UK. https://workspace.imperial.ac.uk/icept/Public/Innovation%20review%20-%20ICEPT%20working%20paper%20version%20%2816.05.12%29.pdf adresinden alındı
Guimón, J. (2013). *Promoting University-Industry Collaboration in Developing Countries.* March 26, 2018 tarihinde Innovation Policy Plataform, World Bank: http://innovationpolicyplatform.org/sites/default/files/rdf_imported_documents/PromotingUniversityIndustryCollaborationInDevelopingCountries.pdf adresinden alındı
Gulati, R., Nohria, N., & Akbar, Z. (2000). Strategic Networks. *Strategic Management Journal, 21*(3, Special Issue:Strategic Networks), 203-215.
Gómes, V. M. (1995). *La Educación Tecnológica en Colombia.* Bogotá : Editorial Universidad Nacional.
Gupta, A. K., Tesluk, P. E., & Taylor, M. S. (2007, Diciembre). Innovation At and Across Multiple Levels of Analysis. *Organization Science*, 885.
Hadhri, W., Arvanitis,, R., & M'Henni, H. (2016). Determinants of Innovation Activities in Small and Open Economies: the Lebanese Business Sector . *Journal of Innovation Economics & Management*(21), 77-107.
Harrison, R., Jaumandreu, J., Mairesse, J., & Peters, B. (2008, Agosto). *Does innovation stimulate employment? A firm-level analysis using comparable micro data from four (Working Paper 14216).* Junio 09, 2012 tarihinde NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH: http://www.nber.org/papers/w14216.pdf adresinden alındı
Hedeker, D., & Gibbons, R. D. (2006). *Longitudinal data analysis.* New Jersey: John Wiley & Sons.
Helpman, E. (2004). *The Mystery of Economic Growth.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
Hoffman, K., Parejo, M., John, B., & Perren, L. (1998). Small firms, R&D, technology and innovation in the UK: a literature review. *Technovation, 18*(1), 39-55.
Hox, J. (2010). *Multilevel Analysis; Techniques and Applications.* Hove, England: Routledge.
Hur, K. (1999). A random-effects Zero inflated Poisson Regression models for Clustered Extra-zero counts. Unpublished Ph.D dissertation, University of Illinois at Chicago.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Hur, K., Hedeker, D., Henderson, W., Khuri, S., & Daley, J. (2002). Modeling Clustered Count Data with Excess Zeros in Health Care Outcomes Research. *Health Services and Outcomes Research Methodology, 3*(1), 5-20.

International Centre for Trade and Sustainable Development & World Economic Forum. (2016). Trade and Innovation: Policy Options for a New Innovation Landscape. Synthesis of the Policy Options. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and World Economic Forum.

Jones, B. (2007, May). Multilevel Models. Davis: University of California. http://psfaculty.ucdavis.edu/bsjjones/oxfordML.pdf adresinden alındı

Joseph, K. (2007). Sectoral Innovation Systems in Developing Countries: the Case of ICT in India. B.-A. Lundvall, K. Joseph, C. Chaminade, & J. Vang (Dü) içinde, *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries* (s. 183-213). Chlntenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Keller, W. (2010). International Trade, Foreign Direct Investment, and Technology Spillovers. *Handbook of The Economics of Innovation* (Cilt 2, s. 793-829). içinde Amsterdam: Elsevier B.V. Abril 03, 2012 tarihinde http://www.nber.org/papers/w15442 adresinden alındı

Krugman, P. (1991). *Geography and Trade.* MIT Press.

Kuhlmann, S., & Ordóñez-Matamoros, G. (2017). Introduction: governance of innovation in emerging countries: understanding failures and exploring options. S. Kuhlmann, & G. Ordóñez-Matamoros içinde, *Research Handbook on Innovation Governance for Emerging Economies: Towards Better Models.* Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Lambert, D. (1992, Feb). Zero-Inflated Poisson Regression, with an Application to Defects in Manufacturing. *Technometrics, 34*(1), 1-14.

Langebaek R., A., & Vásquez E., D. (2007). Determinantes de la actividad innovadora en la industria manufacturera colombiana. *Borradores de Economía*(433).

Laurin, F., & St-Pierre, J. (2012). *The internationalisation of SMEs and the relationships between imports and exports.* 01 02, 2013 tarihinde Research Institute for SMEs Université du Québec à Trois-Rivières: http://www.kmu-hsg.ch/rencontres2012/resources/Topic_A/Rencontres_2012_Topic_A_Laurin.pdf adresinden alındı

Lee, A., & Wang, K. (2006). *Multilevel zero inflated Poisson regression modelling of correlated count data with excess zeros. Statistical Methods in Medical Research 2006;15:47-61.* Edward Arnold Publishers Ltd.

Lefebvre, E., & Lefebvre, L.-A. (2002). Innovative Capabilities as Determinants of Export Performance and Behaviour: A Longitudinal Study of Manufacturing SMEs. A. Kleinknecht, & P. Mohnen (Dü) içinde, *Innovation and Firm Performance: Econometric Explorations of Survey Data.* New York: Palgrave.

Long, J. S. (1997). *Regression Models for Catergorical and Limited Dependent Variables.* London: Serge Publications. Inc.

Lundvall, B. (2015). The origins of the national innovation system concept and its usefulness in the era of the globalizing economy. *Paper prepared for presentation at the 13th Globelics Conference.* Havana: Alborg University.

Lundvall, B.-Å. (1985). Product Innovation and User-Producer Interaction. *Aalborg, Aalborg University Press.*

Lundvall, B.-A., Joseph, K., Chaminade, C., & Vang, J. (2009). *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries, Building Domestic Capabilities In Global Setting.* (B.-A. Lundvall, K. Joseph, C. Chaminade, & J. Vang, Dü) Edward Elgar.

Malerba, F. (2002). Sectoral systems of innovation and production. *Research Policy, 31*, 247-264.

Malerba, F. (2005). Sectoral systems of innovation: a framework for linking innovation to the knowledge base, structure and dynamics of sectors. *Economics of Innovation and New Technology, 14*(1-2), 63-82.

McKinsey Global Institute. (2016, March). *DIGITAL GLOBALIZATION: THE NEW ERA OF GLOBAL FLOWS.* 11 20, 2017 tarihinde McKinsey & Company: https://www.mckinsey.com/mgi/overview adresinden alındı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Morero, H. A. (2017). The role of public policies in promoting innovation and innovation complementarities in developing countries: the case of the Argentinian software industry. A. Tsvetkova, J. Schmutzler, M. Suarez, & A. Faggian içinde, *Innovation in Developing and Transition Countries* (s. 109-128). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Naranjo Valencia, J., & Calderon Hernández , G. (2010). Research on innovation in Colombia and Mexico. An analysis from the spread in scientific journals. *Dyna* (No. 162), 191-203.

Nelson, R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis.* New York: Oxford University Press.

Nelson, R., & Winter, S. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change.* Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

OECD. (2012). *Innovation for Development.* OECD Directorate for Science, Technology and Industry: http://www.oecd.org/innovation/inno/50586251.pdf adresinden alındı

OECD. (2014). *www.oecd.org.* 11 25, 2017 tarihinde OECD Review of Innovation Policy: Colombia: https://www.oecd.org/sti/inno/colombia-innovation-review-assessment-and-recommendations.pdf adresinden alındı

OECD. (2016). *OECD Riviews of Innovation Policy: Sweden 2016. OECD Publishing, Paris.* https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-reviews-of-innovation-policy-sweden-2016_9789264250000-en#page1 adresinden alındı

OECD, &. S. (2005). *Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data.* Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Oquendo G., A. F., & Acevedo A., C. A. (2012). El Sistema de innovacion Colombiano: Fundamentos, Dinamicas y Avatares. *Revista Trilogia*(6), 105-120.

Padilla-Pérez, R., Vang, J., & Chaminade, C. (2009). Regional Innovation Systems in Developing Countries: Integrating Micro and Meso-Level Capabilities. B.-A. Lundvall, K. Joseph, C. Chaminade, & J. Vang (Dü) içinde, *Handbook of Innovation Systems and Developing Countries* (s. 140-182). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Pavitt, K. (1984). Sectoral Patterns of Technical Change: Towards a Taxonomy and a Theory. *Research Policy, 13*, 343-373.

Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations.* New York: Free Press.

Powell, W., & Grodal, S. (2005). Networks of Innovation. J. Fagerberg, D. Mowery, & R. Nelson (Dü) içinde, *The Oxford Handbook of Innovation* (s. 56-85). New York: Oxford University Press.

Prodan, I. (2005). Influence of Research and Development Expenditures on Number of Patent Aplications: Selected Case Studies in OECD countries and Central Europe, 1981-2001. *Applied Econometrics and International Development, 5*(4), 5-22.

Robinson, W. (1950). Ecological Correlations and the Behavior of Individuals. *American Sociological Review, 15*(3), 351-357.

Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Jstor*.

Romijn, H., & Albaladejo, M. (2002, September). Determinants of innovation capability in small electronics and software firms in southeast England. *Research Policy, 3*(7), 1053-1067.

Sachs, J., Benzell, S., & LaGarda, G. (2015). *Robots: Curse or Blessing? A Basic Framework.* March 24, 2018 tarihinde NBER Working Paper No. 21091: http://www.nber.org/papers/w21091.pdf adresinden alındı

Salazar , M. (2017). The Colombian system of science, technology and innovation in transition: how governance is being affected. S. Kuhlmann, & G. Ordóñez-Matamoros içinde, *Research Handbook on Innovation Governance for Emerging Economies: Towards Better Models.* (s. 232-264). Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development.* Cambridge, Mass: Hardvard University Press.

Schumpeter, J. A. (1943). *Capitalism, Socialism and Democracy.* New York: Harper and Row.

Seker, M. (2009, December). *Importing, Exporting And Innovation In Developing Countries, Working Paper No. 1591.* 06 03, 2012 tarihinde World Bank: http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/5156.pdf?expires=1338770598&id=id&accname=guest&checksum=542D63DFAEA45415CDF32486590A0800 adresinden alındı

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Shrolec, M. (2014). Understanding the diversity of cooperation on innovation across countries: multilevel evidence from Europe. *Economics of Innovation and New Technology, 4*(1-2), 159-182.

Srholec, M. (2008, April). A Multilevel Analysis of Innovation in Developing Countries. *Working Paper Series #2008-040*. Maastricht, Netherlands: United Nations University - Maastricht Economic and social Research and training centre on Innovation and Technology. http://www.merit.unu.edu adresinden alındı

Srholec, M. (2011). A Multilevel Analysis Of Innovation In Developing Countries. Prague.

Tülüce, N., & Doğan, İ. (2014). The Impact of Foreign Direct Investments on SMEs' Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 150*, 107-115.

United Nations . (2014). *Science, technology and innovation for the post-2015 development agenda. Economic and Social Council. Publishing UN, Geneva.* http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ecn162014d2_en.pdf adresinden alındı

Uriona-Maldonado, M., dos Santos, R., & Varvakis, G. (2012). State of the art on the Systems of Innovation research: a bibliometrics study up to 2009. *Scientometrics, 91*(3), 977-996.

Urraca, R. A. (2000). Patrones Sectoriales de Cambio Técnico en la Industria Española. *Economía Industrial, 332*, 99-108.

Vargas , M., & Malaver, F. (2004). Los avances en la medición del desarrollo tecnológico en la industria colombiana. *Revista CTS, 1*(2), 137-166.

Vogel, A., & Wagner, J. (2008, November). *Higher Productivity in Importing German Manufacturing Firms:Self-selection, Learning from Importing, or Both? Working Pape No.106.* 06 03, 2012 tarihinde University of Lüneburg: http://www.leuphana.de/fileadmin/user_upload/Forschungseinrichtungen/ifvwl/WorkingPapers/wp_106_Upload.pdf adresinden alındı

Wang, J., Xie, H., & Fisher, J. H. (2012). *Multilevel Models: Applications Using SAS.* Higher Education Press and Walter Gruyter GmbH & Co. KG, Berlins/Boston.

Wignaraja, G. (1998). *Trade Liberalization in Sri Lanka: Exports, Technology and Industrial Policy.* London: Macmillan Press, and New York: St. Martins Press.

Winkelmann, R. (2008). *Econometric Analysis of Count Data* (Fifth b.). Berlin: Springer-Verlag.

World Economic Forum. (2016). Global Agenda Council on the Economics of Innovation Evaluation of Leading Indicators of Innovation. Switzerland.

Zuluaga, J. C., Sánchez, I. D., & Barrios, F. (2012). Ambiente regional y desempeño innovador de las firmas. Una propuesta de análisis multinivel. *28, Special Edition*. Estudios Gerenciales: Journal of Management and Economics for Iberoamerica. Universidad ICESI.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İKİ TÜRK LİDERLERİNDEN ESİNLENEREK TARİH BİLGİSİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Ahmet DENİZ
Trakya Üniversitesi

ÖZET

Türklerde denizcilik faaliyetlerine tarihin her döneminde ilgi duyduklarını eki efsanelerinde görmekteyiz. Türk Hakanları çocuklarına "Deniz" ismi verdikleri konusunda çokça belgelerde geçmektedir. Denizlere ulaşmak ve hâkimiyetleri altına almak en büyük hayalleri olduğu bilinmektedir. Orta Asya'dan göç sürecinde Hazar denizinde denizcilik faaliyetlerinde bulundukları hakkında yeterli kaynak olmasa da bazı eserlerde atıf yapıldığını biliyoruz. Anadolu'nun Alp Arslan 1064'te Kars Ani bölgesi ile başlayan fetih süreci sonrasında ki hükümdarlar hızla sahil bölgelerine akınlar düzenlemişlerdir. Selçuklu Sultanları Anadolu'dan geçen ticari yolların denizlerle buluşturulması amacını benimsemişlerdir. Anadolu sahillerinde denizlerle buluşan Türkler ticaret ve denizcilik faaliyetlerine büyük önem vererek birçok ünlü denizciler çıkmasını sağlamıştır. Türklerin Zekâlarının savaş meydanlarında değil ticaret ve komşu devletlerle yaptığı sosyal ilişkilerde de görmemiz gerekir.

Bu araştırmanın sınırları Aydınoğulları Beyliğinin ünlü denizcisi Umur Reyisin denizcilik faaliyetleri ile başlar. Umur Reisten 115 yıl sonra yaşamış olan Fatih Sultan Mehmet Hanın İstanbul'u fethi sırasında ki faaliyetlerinin karşılaştırılmasını kapsar. Amacımız bu iki Türk Liderinin özelliklerini rakip etmek olmadığını, liderlik zekâları açısından bir birlerinin devamı olduğudur. Dünya tarihi açısından büyük öneme sahip bir gelişmeyi sağladıklarının üzerinde durulmuştur. Umur Reisin Yaptığı harekât Sultan Mehmed Hana Fatih Unvanını kazandırırken bir tarih çağının sona ermesini yeni bir çağın başlamasını sağlamıştır. Bu sayede "Tarih Tekerrürden İbarettir" sözü vurgulanarak Tarih öğrenme bilinci vurgulanmıştır. Tarih bilinciyle, İktisat Tarihi açısından kendi dönemlerinde yaşamış bu iki Türk liderin örnekler verdiğimizi, sonucunda yaşanan faaliyetlerin neden çok önemli olduğu konumuzun sınırlarını oluşturmaktadır. Türk Gençliğinin neden tarih bilmeli sorusuna ışık tutmuş olduğu ayrıca değerlendirilmiştir. Türk gençliğinin zeki ve analitik düşünebilme özelliklerinin devam ettirilmesi için ihtiyacımız olan tarih bilincinde yattığı vurguları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Umur Reis, Fatih Sultan Mehmet, Tarih Bilinci, Selçukluda Denizcilik

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1.Giriş

Selçuklu Devleti 1308 yılında Moğolluların baskıları sonucunda yıkılmıştır. Anadolu'da Beylikler dönemi balamış, Anadolu'nun Batısında kurulan Uç Beyliklerin Aydınoğulları, Türk Deniz faaliyetlerinde yeni bir aksiyon getirmiştir. Tarih bilimi diğer tüm bilimlerle ilişki içerisindedir. İktisat Tarihi ise Tüm bilimlerin ekonomiksel döngüleri ile bilimlerin geleceği hakkında ve devletlerin geçmişi analiz edilerek geleceğine ışık tutmaktadır. Ayrıca devletlerin yaşamış olduğu her türlü sıkıntılarda iktisat tarihi geçmişte yaşanan sıkıntılardan örneklerle ışık tutmaktadır. Tarih canlıdır çünkü bir ülkenin sınırları değiştiğinde veya yapılan kazılar sonucu tarihinin değişe bileceği gerçeği vardır. Göbekli tepe kazıları bunun öreği olarak verebiliriz. Bilinen tüm İnsanlık tarihini alt üst etmiş bu kazı haricinde birinci el kaynakların çıkması, bunların çevrilmesi ile yanışlarımızın düzeltilmesi gibi olayları örnek verebiliriz.

Aydınoğulları Beyliğinin, Aydın bölgesinde 1308 senesinde kurulmuştur. Babası Mehmed beyin ölümünden sonra Aydınoğullarının lideri olan Umur Bey dönemi başlar. Türk Denizcilik faaliyetlerinde efsane olan askeri ve deniz ticaretinde önemli başarılar sağlamıştır. 1095 senesinde bilinen ilk Türk denizci lideri Çaka Beyin ölümünün ardından yaklaşık 250 yıl gibi bir süre Denizcilik faaliyetleri sessizliğe bürünmüştür. Gazi Umur Reis ile Türk Denizcilik faaliyetlerinin bu sessizliği son bulmuştur.

2. Gemileri Karadan Yürüten İlk Türk Aydınoğlu Gazi Umur Reis

Aydınoğlu Beyliğinin kurucusu Mehmed Bey, Aydın ve çevresini himayesine geçirmiştir. İlk hedefi deniz ticaretine yönelerek Ege denizi ve çevresinde Ayasluk'ta (Efes-Selçuk), ilk donanmasını yaptırmıştır. Oğlu Gazi Umur, kardeşi Hızır ile birlikte bu donanmayı büyüterek geliştirmişlerdir. 1319 yılında Sakız Adası'na bir baskın yaparak İzmir ve bölgesini hakimiyeti altına almışlardır. Arkasından Gazi Umur, deniz ticaretinin hızlı olduğu ve iki yıldan fazla süren bir kuşatmayla Cenovalıların himayesindeki İzmir Liman Kalesi'ni hakimiyeti altına almayı başarmıştır(1322 yılı). İzmir şehrinin iki sahillide Türk hakimiyetine girmiş oluyordu(Merçil, 1991; 239-241).

Aydın oğullarından Gazi Umur, sahile bağlantısı olan Türk beyliklerinden gelen deniz gazilerini himayesi altında toplamayı başardı. Başta Trakya bölgesi olmak üzere bir çok yeri kuşatıyor, beyliğine ganimetlerle dönüyordu. El-Ömeri, Balıkesir beyi Demirhan'ın Bizans topraklarında yaptığı denizcilik faaliyetlerini, "*gemileri denizde rüzgârın önünde sanki uçarak gider, şehirler o gemilerden titrerdi" sözleriyle övgü içinde anlatmaktadır*(El-Ömeri'den çev., Öden, 1999; 5).

1334 yılında Aydınoğlu Beyliğinin kurucusu Mehmed Beyin ölümüyle ulu-beg sıfatıyla, Aydınoğulları beyliğinin başına 25 yaşında, kardeşinin onayı ile Umur Reis getirilmiştir. Himayesi altında olan İzmir'de tersanesinde 350 adet gemi, özenle seçilen 2600 gemiciden oluşan donanma kurmuştur. Boğaz istikametinde yol alarak Karadeniz'e çıkmıştır. Eflak ve Kili gibi ülkelerini talan edip İzmir'e ganimetlerle geri gelmiştir(1340). Kısa zamanda bulunduğu bölgede askeri gücünü kabul ettirmiştir. Gazi Umur, Bizans'la da siyasi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ve ticari anlaşma yapmıştır. İstanbul'da taht kavgalarında taraf olmak zorunda kalmıştır *Düsturname-i Enveri*, haz. M.H.Yinanç, 1928; 19).

Umur Reisin beyliğin başında ilk görevi Bizans' ait Alaşehri kuşatıp vergiye bağlamıştır. Daha sonra Balkanlar'a yönelip bu toprakları ebedi Türkleşmesini sağlamış, İslam gazilerinin büyük başarısı kabul edilir. Umur Reis dürüstlüğü ve centilmenliği, bonkörlüğü gibi muhteşem kişiliği ile sadece adamları tarafından değil aynı zamanda diğer yabancılarında beğenilerini kazanmış bir kişiliğe sahiptir. Gazi'nin çok yakışıklı boylu postlu olması Anadolu ve Avrupa bayanları arasında bir ekol imajı ile anlatılırdı. Destana göre Gazi Umur, 18 yaşında İslamiyet altında savaşmaya başlar ve hayatı boyunca 26 gaza yapmak nasip olmuştur. Batılı tarihçilerce Umur Bey, Morbassan, Umur Paşa, Bahaeddin ve Gazi lakaplarıyla anılır olmuştur(Baykara, 1990; 9).

1342 senesinde 385 parçadan oluşan donanması, 29 bin askeri birliği ile Trakya'nın Karadeniz sahillerinde bulunmaktaydı. 10 yaşında ki İmparatora vekaleten bakan kraliçe Kantakuzen'e karşı çıkan isyanları bastırmıştır. Meriç nehrini ulaşmak için 6 mil gemileri karadan yürüterek nehir boyu ilerleyip Ege denizine ulaşmayı başarmıştır. Kantakuzenin düşmanlarını arkadan sararak, yaptıkları anlaşmaya sadık kalmıştır. Bu yaptığı yardımının karşılıksız kalmamıştır. Trakya'dan Selanik'e kadar olan toprakları hakimiyeti ne almış, Bizans Devletini vergiye bağlamıştır. Gazi Umur, Kantakuzen'le yaptığı anlaşmaya sadık kalarak Rumeli'ye yerleşmeyi düşünmemiştir. Fakat Trakya'nın Türkleşmesini önünü açmıştır(Kadıoğlu, 2006: 2/23-38).

1344 yılında Papa önderliğinde Hıristiyan koalisyonun haçlı donanması, Kadifekale hariç tüm İzmir'i ele geçirmişlerdi. 1348 yılında Gazi Umur'u orada şehit düşmek nasip olmuştu. Umur'un 39 gibi genç yaşında şehit olmasını, Enveri'nin Destan'ında uzunca bahsetmektedir(Düsturname-i Enveri, 1956; 16). Kantakuzen sadık dostunu kaybedince, Gazi Umur'u gibi sadık, dürüst ve güçlü bir dost olarak, Türkmen beyi olan ilişki kurmuştur. Kızını Orhan Gaziyle evlendirmiş ve iyi ilişkiler içersinde devamlılığını uzatmasını sağlamıştır Destanda verilen bilgide Kantakuzen öncesinde kızını Umur Reis ile evlenmelerini teklif etmiştir. Umur Reis kardeş sayılırız diyerek reddetmiştir(destanın s. 85; *Dukas Tarihi*, 16). Trakya bölgesinde Türk gaza Flamasını taşıyan Osmanlı dönemi başlamıştır. *Umurca Oğlanlarının aştığı yoldan ilerleyen,* Osmanlı gazileri, Trakya Topraklarında ebediyen yerleşmişlerdi(İnancık, 2009; 32).

3. Gazi Umur Reis ve Fatih Sultan Mehmet Örneğinde Tarih Bilinci

15. Yüzyıl tarihçilere göre, Osmanlı Devleti kronik açıdan nadir olayların gerçekleştiği, fakat İstanbul'un fetih yaşanan en güzide olay olduğunu vurgularlar. Dünya tarihi açısından bir çağ kapanır ve yeni bir çağ başlangıcını sağlar. Defalarca kuşatılan İstanbul, kimseye teslim olmamıştır. Sultan Mehmet Osmanlı donanmasını Haliç içine sokup Bizarsı iki yönden vurma planları yapmaktaydı. Fakat Bizans Haliç'in giriş bölgelerini büyük çelik zincirlerle kapatmıştı. Tüm komutanları ve paşaları şaşkınlık içinde çaresizce ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Akşemsettin, Sultan Mehmedin hocası ve danışmanı olarak görev yapmaktadır. Fakat Akşemsettin Hocanın tarih bilgisinin olmadığı, bazı tarihçilerin tezi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Akşemsettin gemileri karadan yürütmesi fikrini Sultana verdiği konusudur. Akşemsettin Tıp biliminde alim olup ayrıca mutasavvıf şair olduğu bilinmektedir. Gemileri karadan yürütme fikri yeniçeri ocaklarında ve Enderun eğitiminde efsane denizci Gazi Umur Reis işlendiğini Sutan Mehmed Hanın çok iyi tarih bilgisi olduğunu belgelerinde görmekteyiz. Piri Reis Kitab-ı Bahriye'de ve Sultan Mehmet dönemi tarihçilerinin alimi olan Enveri'nin Düsturname eserinde değindiği gibi Sultan Mehmede Fatih unvanını veren bu stratejik askeri harekatı Umur Reis den esinlendiği gerçeği yer almaktadır. Osmanlı Donanması 72 gemi den oluşmakta ve 22 Nisan akşamı gemiler kızaklardan çekilerek dere, tepeler aşılarak Kasımpaşa sahillinden Haliç'e indirilmiştir. Gemileri Meriç' indirmek için 6 mil karadan yürüten Umur Reis gibi Sultan Mehmed Türk askerinin zekâsını ve insanüstü azmini bir kez daha kanıtlamışlardır. Türklerin her zaman ve her koşulda dehalar çıkara bildiğini dünyaya kanıtlamıştır. Akıllara durgunluk veren bu askeri strateji zaferle sonuçlanmıştır. Hz. Muhammed'in daha önceleri belirdiği övgü ile Sultan Mehmed Fatih unvanı ile şereflendirilir. (Düsturname-i Enveri, 1956: 16).

Umur Reisten 115 yıl sonra yaşamış olan Fatih Sultan Mehmet Hanın Tarih bilgisi sayesinde İstanbul'u fethini gerçekleştirmiştir. Umur Reisin Yaptığı harekât Sultan Mehmed Hana Fatih Unvanını kazandırırken bir tarih çağının sona ermesini yeni bir çağın başlamasını sağlamıştır. "Tarih Tekerrürden İbarettir" sözünden hareketle Türk Liderinin özelliklerini, liderlik zekâlarını dünya tarihi ve Türk Tarihi açısından çok önemli olduğunu belirtik. Bu iki liderimizin zeki denizcilik faaliyeti tarih bilinciyle bir birlerinin rakibi olmadığı tamamen bir bütünlük içersinde gerçekleşmiştir. Tarih bilgisi kuvvetli toplumların her yönden sağlıklı ve güçlü olmuşlardır. Tarihini bilmeyen toplumlar veya tarihi sevmeyen nesiller için *"Tarihsiz Toplumlar Gerçekten Talihsiz Toplumlardır"* Tarih İnsan toplumlarının tarihi süreç içersinde yaşamış oldukları değişiklikleri ayna gibi yansıtan bir ilimdir. Tarih, bireylerin toplumsal yaşayışlarını, zamanın akışına göre yer bularak, manevi veya maddi istek ve arzularının oluştuğu, etkileşim içersinde ileriki toplum yaşantılarına aktarılmasını sağlayan ilimdir(Tabakoğlu, 1986; 17-18).

SONUÇ

Tarih bilgisi ölmüş insanların ve geçmişteki yaşantıların, öğrenmek demek değildir. Tarih canlıdır ve geçmişte yaşananların günümüzde ve gelecekte tekrarlanması muhtemel durumlarda 5N1K metoduyla tahminler yapmanıza yardımcı olan bir bilim dalıdır. Tarih tekerrürden ibarettir. Sözü bu amaçla söylenmiştir. Geçmişi bilmek geleceğe yön vermekte tıpkı bir binanın temelleri gibi fayda sağlamaktadır. Tarih ilmi Fatih Sultan Mehmet gemileri karadan yürüten Türk olarak biliniyor olsa da gemileri ilk kez karadan yürüten Umur Bey olmuştur. Fatih Sultan Mehmet çok iyi bir tarih eğitimi almıştır. Yeniçeri Ocaklarında ve Enderun eğitimlerinde bu bilgilerin verildiği, tarih bilinçli eğitim gördüklerini belgelerde geçmektedir. Fetih sırasında ise bilmiş olduğu tarih bilgisi analitik düşünmesine yardımcı olmuştur. Kendisinden yaklaşık 115 yıl öncesinde yaşayan Umur Bey, Karadeniz'de seferdeyken Bizans Kraliçesine yardım amacıyla gemilerini altı mil karadan yürütmüştür. Meriç nehrine gemilerini indirip Bizans'a saldıran Avrupalıların gemilerini arkadan vurarak

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yok etmiştir. Fatih'in tarih bilgisi bir çağın kapanıp, yeni bir çağın başlamasına katkı sağlamıştır. Örneğimizde görüldüğü gibi tarihi doğru bilmek iş hayatımızda veya güncel hayatımızda bizlere ummadığımız bir anda analitik düşünmemizi kolaylaştıracağı gerçeğidir.

KAYNAKÇA

BAYKARA, T.(1990), *Aydınoğlu Gazi Umur Bey (1309-1348),* KB Yayınları, Ankara.

BOSTAN, İ.(2009), İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu, *Türk Denizciliği Tarihi,* Boyut Yayınları, İstanbul.

DELİLBAŞI, M.(1983), Ortaçağlarda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış, *Belleten,* XLVII/185, İstanbul.

DÜSTURNAME-İ ENVERİ(1928), Türk Tarih Encümeni Külliyatı, haz. M.H.Yinanç, İstanbul.

DUKAS TARİHİ(1956), çev. VL. Mirmiroğlu, İst. Matbaası, İstanbul.

HEYD, W.(1975),Yakın Doğu Ticaret Tarihi, çev. E. Z. Karal, TTK Basımevi, Ankara.

İNALCIK, H.(2009), Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar', *Türk Denizcilik Tarihi I,* ed. İ. Bostan-S.Özbaran, İstanbul.

MERÇİL, E. (1991), Aydınoğulları, TDV, İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, 239.

ÖDEN, Zerrin G.(1999), *Karası Beyliği,* El-Ömeri'den nakletmiştir, TTK Basımevi, Ankara.

TABAKOĞLU, A.(1986), Türk İktisat Tarihi, Dergah yayınları, İstanbul.

TURAN, O.(1946), Selçuklu Kervansarayları, Belleten, İstanbul.

SAİNT QUENTİN, de Simon (1965), Histoire des Tartares. Ed. Jean Richard, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

WİTTEK, P.(1999), *Menteşe Beyliği,* çev. O.Ş.Gökyay, TTK Basımevi, Ankara.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KALKINMA KURAMLARI AÇISINDAN BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ÖNEMİ

Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,

Harun KAPTANER
Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Türkiye'nin temel ekonomik sorunlarından biri azgelişmiş Doğu bölgeleri ile gelişmiş Batı bölgeleri arasında giderek artan ekonomik gelişme farklılığıdır. Eski bölgesel politika yaklaşımı incelendiğinde hiyerarşik yapısı ve devlet merkezli koordinasyonu nedeniyle ülkenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye'deki yerel/bölgesel kalkınma politikaları ulusal planlara uymaktadır; ancak zaman zaman kalkınmaya ilişkin yerel talepleri yansıtmayabilmektedir.

Günümüzde, bölgeler küresel pazarlardaki değişimlere uyum gösterebildikleri ölçüde gelişmektedir. Bölgelerin inovasyon ve girişimcilik kapasiteleri, bölgesel kalkınmanın kilit noktasıdır. 21. yüzyıldaki değişimler sonucunda ortaya çıkan yeni bölgesel kalkınma modelleri; inovasyon sistemleri, bilgi, öğrenen organizasyon, kültürel kuram ve yönetişim gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bu bildiride, ulusal inovasyon sistemlerinin yaratılması ve uygulanmasına önem veren yeni kalkınma modellerinin evrimi üzerinde durulmakta ve Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kalkınma kuramları açısından taşıdığı önem ele alınmaktadır. Bildiri kapsamında şu sorulara cevaplar aranmaktadır. Birincisi, yeni bölgesel kalkınma kuramları Türkiye'deki bölgesel eşitsizliklere nasıl ve ne şekilde çözüm olanağı sunmaktadır? Bir başka deyişle yeni bölgesel kalkınma kuramları bölgesel eşitsizlikler konusunda bir öneri ya da çözüm seçeneğine sahip midir? İkincisi, mevcut/yeni politikaların ülkedeki bölgesel kalkınmayı nasıl ve ne şekilde destekleyeceği hususudur.

Çalışma kapsamında yeni bölgesel kalkınma kuramlarından hareketle bölgesel kalkınma ajanslarının; özel sektör, çeşitli kuruluşlar ve aktörler ile yönetişim çerçevesinde koordinasyon içerisinde projeler yürüterek bölgesel kalkınmanın sağlanmasından sorumlu yeni araçlar olarak değerlendirilebileceğine değinilmektedir. Söz konusu kuramlar bağlamında kalkınma ajansları, ulus devletlerin bölgesel coğrafyalarında ekonomik gelişme amacıyla potansiyellerini ortaya çıkaran, teşvik eden, yöneten ve diğer bölgelerle rekabet eden bir yönetişim birimi olarak kabul edilmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları, Avrupa genelinde ve dünya genelindeki bölgelerde ekonomik kalkınmayı teşvik etme girişimlerinde giderek daha belirgin bir rol oynamaktadır.

Kalkınma kuramları, temel olarak geleneksel büyüme kuramlarından içsel yeteneklere ve bilgi yaratmayı gerektiren inovasyon potansiyeline dayanan bölgesel büyümeye evrilmiştir. Bölgesel kalkınma politikaları açısından 1980'lerde geçerli olan paradigmanın zamanla geçerliliğini yitirmesi ile birlikte içsel gelişime dayanan yerel ve bölgesel kalkınma kuramları öne çıkmaya başlamıştır. Bu bildiride varılan temel sonuç, yeni kuramların yerel/bölgesel dinamikleri, kalkınmanın ana aktörü olarak kabul ettiği ve dolayısıyla bölgesel kalkınma ajanslarının potansiyel gücünü vurguladığı hususudur. Bölgesel kalkınma ajansları, kalkınma

 ISBN: 978-625-7029-53-7

faaliyetleri çerçevesinde özel sektör aktörlerinin kaygılarına daha yakındır. Aynı zamanda hem günlük hem de siyasi baskılardan korunarak bölgesel kalkınma faaliyetlerine yardımcı olabilecek örgütsel bir yapı olarak önemini arttırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma Ajansı, Kalkınma kuramları, Bölgesel kalkınma, Politikalar

ABSTRACT

One of the main economic problems of Turkey is the increasing difference of economic development of the underdeveloped Eastern regions of Turkey with the developed Western regions. Considering the old regional policy approach, it is inadequate to meet the needs of the country due to its hierarchical structure and state-centered coordination. In Turkey, local/regional development policies comply with the national plan, but from time to time, it may not reflect local demands for development.

Nowadays, regions are developing only to the extent that they can conform to the changes in global markets. Hence, the innovation and entrepreneurial capacities of the regions are the key points of regional development. New regional development models in the 21st century stress concepts such as innovation systems, information, learning organization, cultural theory and governance. This paper discusses the evolution of new development models that emphasize the management of national innovation systems and examines the importance of Regional Development Agencies for these development theories. Within the scope of this paper, answers to the following questions are sought. First, how and in what form do the new regional development theories offer solution to the regional disparities in Turkey? In other words, do the new regional development theories have a proposal or solution regarding regional inequalities? Secondly, how and in what way existing /new policies will support regional development in the country?

In this paper, it is suggested that the Regional Development Agencies are considered as new tools, which are responsible for managing regional development by making projects in cooperation with the private sector and civil society organizations. In the context of these theories, development agencies are considered as governance units, which reveal, promote, manage and compete with the potential of economic improvement in the regions. Regional development agencies play an increasingly prominent role in initiatives to promote economic development across Europe and throughout the world.

Development theories have evolved mainly from traditional growth theories based on internal factors and the potential for innovation, which requires new information capability. When the paradigm of regional development policies in the 1980s is no longer valid, models of regional development based on internal factors have come to the fore. In this paper, it is concluded that the new theories accept local/regional dynamics as the main actor of development and in this context emphasize the potential power of Regional Development Agencies. Regional development agencies are closer to the concerns of private sector actors within the framework of development activities. At the same time, it increases its importance as an organizational structure that can help regional development activities by being protected from both daily and political pressures.

Keywords: Regional Development Agency, Development theories, Regional development, Policies

1. Giriş

Türkiye'nin temel ekonomik sorunlarından biri, azgelişmiş Doğu bölgeleri ile gelişmiş Batı bölgeleri arasındaki artan ekonomik farklılıktır. Eski bölgesel politika yaklaşımı, hiyerarşik yapısı ve devlet merkezli koordinasyonu nedeniyle ülkenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştır. Türkiye'deki yerel/bölgesel kalkınma politikaları ulusal planlara uymaktadır ve zaman zaman yerel halkın taleplerini yansıtmayabilmektedir. Dolayısıyla bölgesel eşitsizliklere bir çözüm olarak yeni bölgesel kalkınma kuramları tartışılmalı ve yeni politikaların ülkedeki bölgesel ekonomik kalkınmayı nasıl destekleyeceği analiz edilmelidir.

Bölgesel Kalkınma Ajansları, Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği'ne (EURADA) göre sektörel ya da genel kalkınma sorunlarını belirleyen, çözümleri için bir dizi yöntem kullanan ve sorunların çözümünü en üst seviyeye çıkarabilecek projeleri teşvik eden operasyonel bir yapıdır (EURADA, 1999). Halkier ve arkadaşları (1998:33)'na göre, bölgesel kalkınma ajansı ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için tasarlanan bölgesel bazda, kamu tarafından finanse edilen bir kurumdur.

Avrupa'da 1970'lerde bölgeselcilik ekonomik krizden sonra durgunlaşmıştır (Keating, 1998). 1980'lerde ve 1990'larda ise yeniden bir ivme kazanmıştır. Yeni bölgeselcilik iki düşünceden oluşmaktadır. Birincisi, bölge ekonomik kalkınmanın önemli bir bileşenidir ikincisi, ekonomik politikanın ana odağı olmalıdır (Lovering, 1999:3). "Bölge" kavramı, bugünün dünyasında kuramsal yaklaşıma dayanan birçok anlama sahiptir. Ülkelerdeki bölgeler idari alanlardan, coğrafi, kültürel veya sosyo-ekonomik özelliklere, örneğin iklim, dil, etnik köken veya ortak tarih gibi çeşitli özelliklere dayanarak tanımlanabilir. Bu özelliklere dayanan bölgeler, genellikle kamu idarelerine paralel değildir. Bu nedenle ülkelerin idari bölümü olan bölgeler, diğer özelliklere dayanan bölgelerden farklı olabilir (Cooke ve Leydesdorff, 2006:5). Dolayısıyla bölge, kalkınmanın hem ulusal hem de yerel düzeyde gerçekleştiği fiziksel, ekonomik, sosyal ve kurumsal ortamdır. Bölgesel kalkınma kuramı, ağırlıklı olarak neo-klasik kuram ve büyüme kuramına dayanmaktadır. Bu kuramlar, bölgesel kalkınma düşüncesinin kavramsal temelini oluşturmaktadır (Dawkins, 2003:134). Örneğin, bölgesel kalkınma düşüncesi merkezi, yerel ve bölgesel makamların, ulusal ve yerel çıkarlardan yatırım çekebilmek için bölgesel ölçekte çalışmalarını önermektedir. Ayrıca piyasa mekanizmalarının ekonomiye egemen olduğu ülkelerde, planlamanın yerel ve kentsel olduğu görülmektedir.

Bölgesel kalkınma tarihinde bölgesel bilimin doğuşundan günümüz dünyasına kadar üç paradigma tanımlanabilir: İlk paradigma, savaş sonrası dönemde bölgesel bilimlerin doğuşuyla başlamış ve 1970 krizine kadar hakimiyetini korumuştur. Söz konusu dönemde, bölgesel kalkınmanın altyapı oluşturma ve öncü üretim yaparak kalkınma sürecini kolaylaştıran dış destek mekanizmalarıyla başlatılabileceği düşünülmüştür. Güçlü ulus devlet ve kalkınma için kamu kaynakları transferine yönelik önlemler ilk dönemin temel özellikleri olmuştur. Dünyadaki ekonomik rejimlerde önemli değişikliklere neden olan 1970 krizi, yerel üretim dinamiklerini temel alan ikinci paradigma olarak tanımlanan yeni bölgesel kalkınma

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yaklaşımını getirmiştir. Esnek üretim sistemi, Fordist üretim türünün sorunlarına çözüm olmuştur. Sanayi bölgeleri ve kümeleri, yerel ekonomik başarıya ulaşmanın ve bunu korumanın bir aracı olarak tanımlanmıştır. Bölgesel kalkınmanın kaynakları söz konusu dönemde yerel dinamikler, beşeri sermaye ve ortak girişimcilik gibi olgular olarak tanımlanmıştır. Söz konusu dönemde devletin rolünün ifade edilmediğine dikkat etmek önemlidir. 1990'larda küreselleşmenin artan etkisi, üçüncü paradigmanın gelişmesine neden olmuştur. Bölgesel kalkınmanın kaynakları; sosyal sermaye, ekonomik ilişkilerin sosyal bütünlüğü, bilgi, öğrenme kapasitesi, teknik ve örgütsel yenilik olarak görülmektedir. Rekabetin sınırsız olduğu bir ortamda bilgi ekonomisi daha belirgin hale gelirken yerel üretim dinamiğinin önemi egemenliğini yitirmiştir. Bilgi, öğrenme ve yenilik bu dönemde önemini arttırmıştır. Yerel dinamikleri ve varlıkları geliştirmek için devletin rolü bu dönemde açıkça belirtilmiştir (Tekeli, 2008:12). Rasyonelleşme çabalarının bir sonucu olarak bölgesel kalkınma için endojen potansiyellerin önemine yapılan vurgular 1970'lerden bu yana giderek güçlenmiştir (Eraydın, 2002:23-25).

Esas olarak yerel ekonomik kalkınma aktörlerinin işbirliğiyle oluşturulan bölgesel kalkınma ajansları tüm Avrupa'yı ve tüm dünyadaki ekonomik kalkınmayı teşvik etmekte, organize etmekte ve desteklemekte rol oynamıştır. Temel olarak bir coğrafi bölgenin küresel ekonomik çıkarını koruyan yerel otoriteyi finanse etme bakış açısına veya hedeflerine sahip ekonomik gelişme misyonuna sahip olan herhangi bir kuruluş bölgesel kalkınma ajansı olarak yorumlanabilir. Bölgesel kalkınma ajansları genellikle firmaların kurulmasında firmaların danışmanlığında ve yöneticilerinin eğitiminde, işletme bölgelerinin teşvikinde yerli veya yabancı yatırımcıların çekiciliğinin desteklenmesinde, teknoloji transferinin ve şirketler arası ortaklığın teşvik edilmesinde bölgelerinin ekonomisini teşvik etmektedir. Dolayısıyla yerel potansiyeli teşvik etmek için, katılımcı bir yaklaşımla ulusal plan ve stratejilerle uyumlu bölgesel plan ve stratejilerin hazırlanmasını desteklemektedir. Son olarak, bölgesel kalkınma ajansları yerel girişimciler için yerelde proje üretme kapasitesinin arttırılmasına yardımcı olmakta ve kalkınmayı yerel düzeyde tetiklemektedir (Halkier vd., 1998:26).

2. Kalkınma Kuramları ve Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınmaya ilişkin kuramlar, klasik veya neo-klasik iktisadi düşüncenin türevleri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde bölgesel düzeyde kalkınmayı teşvik etmede kurumların ve çeşitli organların önemini analiz eden ve destekleyen bölgesel kuramlara geniş bir ilgi vardır. Sonuç olarak küresel düzeyde meydana gelen derin değişiklikler, bölgesel boyutların algılanma ve ele alınma şeklini etkilemektedir. Bölgesel olgu ve süreçlerin dinamiklerini sunan ve bölgesel etkilerle politika eylemlerini kanıtlamak amacıyla büyük ölçekli modeller ve matematiksel nitelikteki formüller üzerinde kullanılan, önceki yaklaşımlara göre daha fazla gerçekçilikle karakterize bölgesel kuramları ve modelleri bulunmaktadır. Makroekonomik büyüme kuramları bazı evrimsel aşamalardan geçmiştir. Ekonomik dinamikleri anlama ve açıklamaya yönelik ilk çabalar klasik büyüme kuramlarıdır. Yeni üretim yöntemlerine ve daha verimli ekonomilere yol açan sanayi devrimi ve teknolojik ilerleme, ekonomik büyümeyi ve dağıtımı anlamak ve açıklamak için kuramsal çabaları harekete geçirmiştir (Yayman, 2000:2). Bugün gelinen noktada kuramlar, içsel potansiyellere vurgunun artmasına paralel olarak somut olmayan faktörlere odaklanmıştır. Çağdaş kuramlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bilginin, öğrenmenin, yeniliğin ve yenilikçi çevrenin bölgesel kalkınmanın kaynakları olarak yayılmasını görmektedir. İçsel büyüme kuramlarının bölgesel kalkınma kuramlarına ve bölgesel büyümeye etkisi çok önemlidir. Yumuşak faktörlerin (yani öğrenme bilgisi, absorpsiyon kapasitesi) büyüme kuramlarına tanıtılmasıyla birlikte bölgesel kalkınma kuramları yumuşak faktörleri önemsemiş ve bölgesel kalkınma kuramlarına uyarlanmıştır. Bölgesel kalkınma söylemlerindeki bu gelişmeler kırılma noktası olarak adlandırılabilir, çünkü sert faktörler önemini yitirmiştir ve bu faktörler büyüme farklılıklarını açıklamak ve bölgesel politikaları şekillendirmek için kullanılmaktadır.

2.1. Klasik Büyüme Kuramı

Öncelikli kaygısı, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği olan klasik büyüme kuramı şu dört temel varsayıma dayanmaktadır: Birincisi, serbest piyasalar yalnız bırakıldıklarında herhangi bir insan müdahalesinden bağımsız olarak kendilerini düzenleyebilir. İkincisi, malların fiyatları; emek (ücretler), toprak (kira) vb. hem yukarı hem de aşağı hareket etmektedir. Üçüncüsü, bir ekonomideki toplam üretim, ekonominin tüm çıktılarını satın almaya yetecek bir gelir yaratmalıdır. Başka bir deyişle, arz kendi talebini yaratır. Dördüncüsü, tasarruf yatırımlara eşittir (Acemoğlu, 2009:12-13).

Kalkınma sürecini dışsal ele alan kuramlardan biri olan ihracat temelli model, bölgesel ekonomik analizlerde en yaygın kullanılan istatiksel kuramlardan biridir. Ve bölgesel ihracatın gelir veya istihdam üzerindeki değişimleri analizinde ele alınmaktadır. Smith ve Ricardo gibi iktisatçıların temsil ettiği bu kuramda, dışsal dinamikler ön plana çıkarılmakta dış ticaretin önemi vurgulanmaktadır (Kösekahyaoğlu vd. Şentürk, 2006:25). Klasik kurama dayalı bölgesel kalkınma politikaları daha çok pazara, işgücüne ve hammaddeye olan uzaklığı analiz ederken yeni bölgesel kuramlar politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan yapıyı ön plana çıkarmıştır (Akpınar vd., 2011:3).

2.2. Keynesyen Kuram

Büyük Buhran sırasında geliştirilen Keynesyen ekonomi, klasik ekonomi varsayımlarını eleştirmiştir. Keynesyen kuram, klasik kuramdan çok temel noktalarda farklılık göstermektedir. Bu yaklaşımlar arasındaki en temel fark, piyasanın işleyişidir. Keynesyen yaklaşım, serbest piyasanın bazen toplamda verimsiz sonuçlara yol açtığını ve bu nedenle kamu tarafından aktif politika yanıtlarını savunduğunu göstermektedir. Bu yüzden Keynes, hükümet ve kamu sektörünün rolünün büyük olduğu karma bir ekonomiyi savunmaktadır. Keynesyen kuram ve politika, bölgesel bilimlerin doğuşunda egemen ekonomik model olduğundan bölgesel planlama perspektifini etkilemiş ve eşitsizliklere duyarlı güçlü ulus devletin gelişimin ana aktörü olduğu planlı bir gelişimci perspektif sunmuştur. Bu dönemde yerel kaynakların planlar ile harekete geçirilebileceği ve bu hareketin bölgesel eşitsizlikleri önleyecek dışsal yatırımlarla desteklenebileceği düşünülmektedir. Ekonominin büyümesini açıklayan yakınsama modelini içeren neo-klasik büyüme kuramı (Dışsal Büyüme Modeli), bölgesel büyüme söylemlerini doğrudan etkilemiştir. Kuramın en etkili etkisi yakınsama hipotezidir (Savaş, 2000:22-29).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2.3. Endojen Kalkınma Kuramları

Hem eksojen hem de endojen kalkınma modelleri, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında teknolojik ilerlemenin rolünü vurgularken eksojen, kilit değişkenin ekonomik sistemin dışında doğduğunu vurgularken, endojen ise ekonomik sistem içindeki faaliyetlerin sonucu olduğunu öne sürmektedir (Fine, 1998:247).

Endojen kalkınma kuramı, 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başında neo-klasik (eksojen) kuramın yerini almıştır. Endojen kuram, teknolojik ilerlemeyi ve uzun vadede ekonomik büyümeyi mümkün kılan kanalları vurgulamıştır. Endojen büyüme modelleri, eski neoklasik modele ekonomik büyümenin ana motorları olarak endojen faktörlerin (yani sermaye yatırımı, insan sermayesi stoğu, Ar-Ge faaliyetleri, inovasyon, bilgi ve yayınım) rolünü vurgulayarak meydan okumuştur (Solow, 1997:2-3).

Kalkınma sürecini içsel ele alan kuramlardan biri olan ve bölge gelişiminde iç dinamikleri merkezi alan sektör kuramına göre, ekonominin büyümesi sektör bazlı gerçekleşmektedir. Kuramın yaklaşıma göre ekonomik kalkınma birincil bir sektörde başlayarak ikinci ve üçüncü sektörlere yayılmaktadır. Ekonomik kalkınmayı uzmanlaşma ve işbölümü ve ekonomik faaliyet hacmi ve bireysel gelirdeki artışlar gibi faktörlere dayandırmakta örneğin dış talep gibi bölge dışı faktörleri önemsememektedir (Gündüz, 2006:22). Yine içsel dinamikleri ele alan aşama kuramına göre de az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeleri taklit ederek kendi kalkınmalarını sağlayabilir. Doğrusal (aşamalı) kalkınma kuramlarına göre azgelişmiş ülkeler, gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinin kapitalizm öncesi siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarına benzer geleneksel toplumlardır. Bu bağlamda Rostow'un "İktisadi Gelişmenin Merhaleleri" adlı çalışması aşamalı kalkınma modellerinin en önemlisidir. Rostow bu çalışmasında yaptığı analizde toplumun aşamalarından geçerek, kalkınmasını tamamlayacağını ileri sürmektedir (Gündüz, 2006:23).

İçsel büyüme kuramlarının bölgesel kalkınma kuramlarına ve bölgesel büyümeye etkisi çok önemlidir. Yumuşak faktörlerin (yani öğrenme bilgisi, absorpsiyon kapasitesi) büyüme kuramlarına tanıtılmasıyla birlikte bölgesel kalkınma kuramları yumuşak faktörleri önemsemiş ve bölgesel kalkınma kuramlarına uyarlanmıştır. Bölgesel kalkınma söylemlerindeki bu gelişmeler kırılma noktası olarak nitelendirilebilir; çünkü sert faktörler önemini yitirmiştir ve bu faktörler büyüme farklılıklarını açıklamak ve bölgesel politikaları şekillendirmek için kullanılmaktadır.

2.4. Kalkınma İktisadı Kuramları

Kalkınma iktisadı kuramı, dünyadaki yoksulluk ve düşük gelirin nedenlerini araştırmakta ve daha fazla ekonomik refah elde etmek için politika tasarlamada ilerleme kaydetmeyi amaçlamaktadır. Kalkınma ekonomisinin temel endişesi, gelişmekte olan ülkelerde yaşam standardını geliştirerek zamanla sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Kalkınma iktisadı, politika ve uygulamaların belirlenmesine yardımcı olan ve hem yerel hem de uluslararası düzeyde uygulanabilecek kuram ve yöntemlerin oluşturulmasını içerir (Acemoğlu, 2010:23).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Büyüme kutbu kuramı, kalkınma kutupları kavramına odaklanmaktadır. Bu kuramda bölgesiz dengesizliklerin aşılmasında kalkınma kutuplarının bölgesel olarak oluşturulması gerektiği öne sürülmektedir. Ekonomik hareketliliğin gerçekleştiği bölge, emek ve sermaye göçü alır ve kalkınma gerçekleşir. Kalkınma kutbunda yaşanan gelişme merkezden çevreye yayılır ve zincirleme etkiyle bölgesel kalkınmayı teşvik eder (Akpınar vd., 2011:12).

Belussi ve Porter (akt. Kırankabeş, 2013:255-6) tarafından öne sürülen Sanayi Odakları Kuramı, bölgesel kalkınmayı yerel özgünlüklere dayandıran bölgesel kalkınma modellerindendir. Modelde rekabet eden, sanayi odakları olarak adlandırılan ve yeni ekonominin esnek koşullarına adapte olabilecek yenilikçi yapılar ele alınmaktadır. Bu kuramda yerel uzmanlaşmanın ve rekabetçi yapının bölgesel kalkınmayı sağlayacağı öne sürülmektedir.

Keynes, klasik büyüme kuramındaki devlet müdahalesini sınırlayan yaklaşıma karşı çıkmış ve devletin ekonomi içerisindeki rolünün güçlenmesini savunmuştur. Kaynak dağılımında verimliliğin artması, efektif talebin güçlendirilerek tam istihdamın oluşturulması ve fiyat istikrarının meydana gelmesini sağlayacak devlet müdahaleleri Keynes tarafından öne sürülmüştür (Keynes, 1980:12). 1970 yılında meydana gelen ekonomik kriz, eski ve verimsiz düzeni tehdit etmiş, kapitalizmin geri kazanım özelliklerinin bir sonucu olarak yeni kalkınma modellerine yönelik yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Kaynakların azalması nedeniyle ulus devletler politikaların uygulanmasını sürdürememişlerdir (Eraydın, 2002:33). Refah devleti sorumluluklarını en aza indirmek için yeni politikalar benimsenmiştir. Sonuç olarak içsel büyüme yaklaşımı kalkınma kuramlarını ve modellerini etkilemeye başlamış; bölgesel kalkınmanın kaynağı aşağıdan gelişme, endojen gelişme, beşeri sermayenin gelişimi, dikey fragmentasyon, yatay olarak entegre ekonomi ve toplu girişimcilik olarak tanımlanmıştır. Bölgesel kalkınma ajansları da bu yaklaşımın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Küreselleşme süreci, kentsel ve yerel ekonomilerin küresel ekonomiye bir aktör olarak yerleştirilmesini sağlamıştır. Yerel ekonomiler arasındaki rekabet, yerelin dünyada kalkınma performansını belirlemektedir. Yerel ekonomilerin küresel rekabet içinde geliştirdikleri stratejiler ve politikalar, bölgesel kalkınma politikalarının temelini oluşturur. Yeni kuramlarda, geleneksel merkezi hükümetler tek aktörler değildir; yetkilerini yerel yönetim yoluyla yerel düzeydeki daha küçük idari birimlere devretme yetkisine sahiptir. Ayrıca, 1990'lı yıllarda Batı Avrupa'da tanıtılan politikalar, esas olarak her türlü kaynağı etkin bir şekilde kullanarak endojen gelişmeyi de amaçlamaktadır. Bu politikalar ayrıca dikkatlerinin çoğunu şirketler arası işbirliği ve bölgesel inovasyon sistemleri ağlarına ayırmaktadır.

Endojen gelişmenin amaçlandığı bu süreçte sosyal unsurlar, ekonomik unsurlar dışında kalkınma üzerinde daha fazla önem kazanmıştır. Bu sonuçlar bölgesel kalkınma açısından oldukça önemli olmaya başlamıştır. Bu gelişme bölgesel anlamda da yorumlanabilir, çünkü bölgesel gelişme örüntüsü hem endojen hem de eksojen faktörlere göre değişebilir ve bölgesel kalkınmada endojen ve eksojen kısıtlar bulunmaktadır (Eraydın, 2002:34).

1970'li yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla bölgesel kalkınma anlayışında da devletin rolü dönüşüm göstermiştir (Doğan, 2009:19). 1970'lerde Keynesyen iktisat politikaları kamunun ekonomideki yerini güçlendirmiş; bununla beraber 1970

 ISBN: 978-625-7029-53-7

öncesinde bölgesel kalkınma politikaları daha merkeziyetçi bir konumda yer almıştır. Geri kalmış bölgelerin sanayisinin geliştirilmesi ve bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesini amaçlayan merkeziyetçi bölgesel kalkınma politikaları, ekonomide büyük yatırımları ön plana çıkarmakta ve oluşacak faydanın yayılma süreciyle dışsal ekonomiler oluşturmasına odaklanmıştır. Bu süreçte yerellik unsuru geri planda kalmakta ve kararlar devlet tarafından uygulanmıştır. Bilvasıta klasik merkeziyetçi bölgesel kalkınma kuramları, merkez ve bölgeleri kaynaştırmaya çalışmakta ve merkezden bölgeye sermaye akışlarını, bölgeden ise merkeze kaynak akışlarını ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda kalkınmaya sektörel yaklaşır ve diğer sektörlere yayılacağını vurgular. Ne var ki 1970 sonrasında Keynesyen politikaların etkisini yitirmesi ve neo-liberal politikaların güçlenmesiyle birlikte küreselleşme olgusu bölgesel kalkınma kuramlarında yaşanan değişimin temel nedeni olarak değerlendirilmektedir (Kargı, 2009:22).

Çağdaş bölgesel kalkınma kuramları, yenilikçi çevre, öğrenme bölgeleri ve bölgesel inovasyon sistemine dayalı bölgesel modellerdir. İnovasyona dayalı bölge modelleri temel olarak inovasyon / Ar-Ge kapasitesi, öğrenme altyapısı ve kapasitesi, destekleyici altyapı veya bilgi üretimi alt sistemini vurgulamaktadır. Bölgesel kalkınma ajansları küreselleşen dünyada önemli yönetişim örnekleri ve bölgesel politikalar nedeniyle bir zaruret haline gelmiştir. Dolayısıyla bu ajanslar işlevsellik açısından önem kazanmış ve en önemli amacı bölgesel bazda sosyo-ekonomik gelişme sağlamak olmuştur (Işık vd., 2010:120).

Özetle; klasik iktisat ulusal kaynak yaratımı, dağıtımı ve kullanımına odaklanırken, neo-klasik iktisat kaynak tahsisi sorununu vurgulamıştır. Dolayısıyla, neo-klasik iktisat, bölgesel eşitsizliklerin saptanması ve bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında ağırlıklı rol üstlenmiştir Ayrıca neo-klasik kuramlar bölgelerarasında fiyat farklarının azalması ve yakınsama yönünde analizler yapmışlardır (Dawkins, 2003:135). Neo-klasik iktisat açısından, bölgelerarasında yakınsama sermaye birikimi aracılığıyla oluşmaktadır (Nijkamp ve Abreu, 2006:6). 1980'lere kadar gelişmiş ülkelerde bölgesel politikalar büyük ölçüde firma merkezli, teşvik temeli yaklaşıma dayanırken; yeni liberal politikalar ile birlikte bölgesel ekonomilerin kendi dinamikleri ile gelişmesini uygulamalara geçilmiştir.

OECD (2010) Bölgesel kalkınma düşüncesine ilişkin paradigma değişikliğini ortaya koymaktadır. Bu yeni paradigmada siyasi müdahale birimi, eskinin idari alanlarından ziyade işlevsel alanlardır. Kuramsal olarak, bölgesel kalkınma ajansları bölgesel kalkınmanın operasyonel kolu olarak kabul edilir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bölgesel kalkınma ajansı, ağırlıklı olarak yumuşak politika araçlarının bütünleşik kullanımıyla ekonomik kalkınmayı teşvik etmek üzere tasarlanmış, merkezi ve yerel yönetim yönetiminin dışında, bölgesel bazda kamu tarafından finanse edilen bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Halkier vd.,1998:343-358). Dolayısıyla bölgesel kalkınma ajansları, yarı özerk karakterdedir ve "yumuşak" olanlar dâhil çok çeşitli politika araçlarının ve yeni kuramın ürünüdür.

Çünkü bölgesel kalkınma ajanslarının ekonomi politik ile diğer politika alanları arasındaki farkı bölgesel düzeyde kapamada işlevsel olduğu düşünülmektedir. Danson ve Halkier (2012:26)'e göre bir bölgesel kalkınma ajansının, öncelikle ekonominin yerli sektörünü güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir yaklaşım ve entegre bir strateji geliştirmesi beklenmektedir. Bu durumda, yapının temel görevi uzun vadeli genel bir stratejik plan oluşturmaktır. Bu kuruluşlar, üç temel hizmet sunmaktadır: danışmanlık, finans ve altyapı (EURADA, 1999). Bölgesel kalkınma ajansları yapılarına göre değişiklik göstermektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yapının belirleyicilerinden biri, ajansların merkezi ve yerel devlet otoritesinden görece özerkliğidir. Ayrıca bölgesel kalkınma ajansları ulusal ve yerel düzeyler arasında arabulucu ve köprüleyici bir rol oynamaktadır.

Klasik bölgesel kalkınma kuramlarının bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinde etkisiz olması ve küreselleşme sürecine yeterli yanıtı verememesi nedeniyle rekabet, küresel piyasaya uyum, esnek örgüt yapıları, insan kaynakları gelişimi gibi olgular yeni bölgesel kalkınma kuramlarını ön plana çıkarmıştır. Uluslararası sistemde küreselleşme ve yerelleşme dinamiklerinin önem kazandığı 1980'li yıllardan itibaren bölgesel kalkınma politikaları doğrudan devlet yardımları yerine bölgenin niteliğini artırıcı yatırımlara ve içsel gelişmeye ağırlık vermiştir. 1990'lardan sonra bölgesel kuramlar ve politikalar, bölgelerin içsel olarak yeniden yapılandırılmalarına odaklanmış ve bölgesel kalkınma ajansları bu noktada kilit rol oynamıştır. Sonrasında bölgelerin artan biçimde uluslararası sisteme entegre olmaları ile dış ilişkiler de önem kazanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bölgelerin ulusal ve uluslararası etkileşimleri de bölgesel kalkınma açısından önem kazanmıştır (Kargı, 2009:25-26).

Bölgelerin kendi iç dinamiklerine ve sosyal aktörlere önem veren ve uluslararası etkileşimi ön plana çıkaran yeni kuramlar yeni bölgesel kalkınma politikalarını yönlendirmekte ve bölgesel kalkınma ajanslarını ön plana çıkarmaktadır. Bölgesel politikaların oluşturulmasında merkezi bürokrasi yerine yarı-özerk birimlerin önem bölgesel kalkınma ajanslarının bölgesel kalkınmadan sorumlu yeni birimler olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Yeni bölgesel kuramların yaklaşımına paralel şekilde âdem-i merkezi bir kuruluş olarak bölgesel kalkınma ajanları esnek örgütlenmekte ve o bölgenin problemleri doğrultusunda stratejileri üretmektedir. Bölgesel potansiyeli ortaya çıkarmakta merkezi devletten daha etkili olabilmektedir. Bölgesel kalkınma ajansları kamu karar gücünü, yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı ışığından kamu organlarından alıp özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan tüzel kişilere paylaştıran yönetişim ağırlıklı yapılar olarak nitelendirilmektedir (Akpınar vd., 2011:22).

Yukarıdan aşağıya bölgesel planlama ve kalkınma yaklaşımına, yerelin aşağıdan yukarıya gücünün arttığı ve çağdaş yaklaşımın benimsendiği daha yeni bir yaklaşım olan bölgesel kalkınma ajansları tarafından son verilmiştir. Ayrıca kuramsal bölümde bahsedilen iç dinamiklere dayalı büyüme ve gelişme politikalarının uygulanması bölgesel kalkınma ajansları aracılığıyla kolaylaşmıştır.

3. Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları

Bölgesel politikalar, tüm dünyada bölgesel sorunların, bölgesel kalkınma paradigmalarının ve ekonomik konjonktürün tanınması ile şekillenmiştir. Bölgesel politikalardaki değişimlere paralel olarak yeni politika araçları ve kurumları oluşturma çabaları olmuştur. Türkiye'nin dünyadaki bölgesel paradigma ve politikalardaki değişiklikleri yakından takip ettiği politika belgelerinden gözlemlenebilir durumdadır, ancak bu gelişmelerin Türkiye'nin bölgesel politika arenasına uygulanması gerçekleşmemiştir.

Türkiye'de bölgesel politikalar ilk olarak 1960'lı yıllarda temel amacı bölgelerarası gelişmiş farkının kapatılması olan kalkınma planları ile oluşturulmuştur. Türkiye'de bölgesel

 ISBN: 978-625-7029-53-7

farklılığı ortadan kaldırmak, bölgesel kalkınmayı hızlandırmak ve bölgelerin yapılarında dengeyi sağlamak için birçok politika ve farklı araç kullanılmıştır. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel araç bölgesel kalkınma planlarıdır. Bu amaçla kullanılan araçlardan bazıları yatırım sübvansiyonları, kalkınma için öncelikli bölgeler, kurumsal sosyal sorumluluk, organize sanayi bölgeleri ve bölgesel kalkınma projeleridir (Tutar ve Demiral, 2007:72).

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye, geleneksel bölgesel kalkınma programlarını uygulamayı bırakmıştır. Özel sektör ve bölgesel rekabeti ön plana çıkarmak için bu yaklaşım AB tarafından tüm üye ve aday ülkelere uyarlanmıştır. Avrupa Birliği Komisyonu, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik orta vadede kabul edilecek düzenlemeler olarak dikkate alındığı bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamıştır. 4 Nisan 2003'te 22 kısa vadeli hedeften biri olarak kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'nde dikkate alınan bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturulmasına yönelik ilk adım, 2002 yılında atılmış ve İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) uyarınca gerçekleştirilmiştir (Eren ve Cidecigiller, 2011:393).

Bu yeni yaklaşımın temel aktörü bölgesel kalkınma ajansı olmuştur. Bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan ve yeni bölgesel kuramlara göre şekillenen bölgesel kalkınma ajanslarının temel amaçlarından en önemlileri bölgeye yatırımların arttırılması ve teknoloji transferinin güçlendirilmesidir. Kuramlardaki bölgeselcilik anlayışının ürünü olan bu kurumlara yönelik çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamış ve yurt içinde bölgelerin potansiyellerinin ortaya çıkarılmasında aktif rol oynamaları planlanmıştır. Bölgelerin kendi içsel dinamiklerinin geliştirilmesinin yanı sıra Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin hızlandırılması da hedeflenmiştir (Kargı, 2009:19).

Son yıllarda politikalar, bilgi ekonomisi tarafından tanımlanan yeni koşulların farkında olmasına rağmen, bölgelerin yenilikçi temelini geliştirme çabalarının yeterli olduğunu söylemek zordur. Bölgelerin çoğu bilgi ekonomisine entegre olma kapasitesine sahip değildir. Bölgesel kalkınma, bölgelerin doğal kaynaklarını tanımlamak ve bu alanlarda en avantajlı faaliyet alanlarını desteklemek için ortak bir çaba olarak görülmektedir. Ancak bölgesel planlama önemini kaybetmiştir; bunun yerine teşvik programları bölgesel yakınsama hedefine ulaşmak için ana araç olarak tanımlanmıştır. Bölgesel politikada bu dönemde en önemli gelişme yerel ekonomik kalkınmaya ve ayrıca yerel yönetimlere ve yerel koşullara verilen önem olmuştur.

4. SONUÇ

Son dönemde dünya genelinde âdem-i merkeziyetçi bölgesel kalkınma kuramları önem kazanmış; ulusal bölgelerin iç potansiyellerinin güçlendirmesi amaçlanmış ve kararların bölgelerde alınması gerektiği savunulmuştur. Bu bağlamda yeni bölgesel kalkınma kuramları ekonomik kalkınmanın yukarıdan dayatılmaması gerektiğini öne sürmüştür. Bu doğrultuda bölge ekonomilerinin yapısal özellikleri ve bölgesel şartlar ön plana çıkarılmıştır. Başarılı olacak bölgelerin ileri teknoloji üreten, bilgi ekonomisinin ön planda olduğu, dinamik turizm anlayışına sahip sektörlerin ağırlık kazandığı bölgeler olacağı savunulmuş; tarım ve madencilik gibi alanlar geri planda tutulmuştur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu gelişmeler ışığında Türkiye ise az gelişmiş bölgelerde sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen yeni politikalar oluşturmaya çalışmıştır. Bu nedenle ülkenin çeşitli bölgelerinde ve kırsal kesimlerinde yeni projeler başlatılmıştır. Ancak Türkiye'de yetkilerini subnasyonal seviyelere veya STK'lara devretmeyen merkezi devletçilik ve yukarıdan aşağı politikalar bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemiştir. Yerellerin içsel dinamiklerini destekleme yeteneğine sahip bölgesel ve yerel kurumlara dağıtılması gerekmektedir. Bu çerçevede Avrupa'da bu kurumlardan biri bölgesel kalkınma ajansları olmuştur ve Türkiye'de de önemli aktörler haline gelmiştir.

Küreselleşmenin artan etkisi üçüncü paradigmanın gelişmesine neden olmuştur. Üçüncü binyılda bölgesel kalkınmanın kaynağı sosyal sermaye, ekonomik ilişkilerin sosyal bütünlüğü, sınırsız bağımlılıklar ve şirket içi güdümlü teknik ve örgütsel yenilik olarak görülmektedir. Seri üretim yerine esnek üretim, niceliğe dayalı kaliteden ziyade rekabet, toplam karı artırmayı hedefleyen firmalar ve bireyler, yeni kuramların özellikleridir. Bu nedenle, kalkınma literatürü niceliksel olarak ölçülen sert faktörlerden niteliksel olarak ölçülen yumuşak faktörlere doğru gelişmiştir. Bölgesel kalkınma kuramları da benzer bir değişim yaşamıştır. Bu değişim temel olarak geleneksel büyüme kuramlarından endojen yeteneklere ve bilgi yaratmayı gerektiren inovasyon potansiyeline dayanan bölgesel büyümeye evrilmiştir (Fine, 1998:248).

Sonuç olarak; fiziki sermaye, beşeri sermaye, sosyal sermaye, girişimcilik kültürü, sektörel yoğunlaşmalar, inovasyon, yönetişim, kurumsal kapasite ve uzmanlaşma gibi bir kısım öğelere bağlı olarak biçimlenen yeni bölgesel kalkınma kuramları bölgesel kalkınma ajanslarının da organizasyonel yapısında ve faaliyet alanlarında dönüşüme sebep olmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D. (2009). *Introduction to Modern Economic Growth*, NJ: Princeton University Press, Princeton.

Acemoğlu, D. (2010). "Theory, General Equilibrium and Political Economy in Development Economics", *Journal of Economic Perspectives*, Sayı: 24, No: 3, ss. 17–32.

Akpınar R., Tascı K., Özsan M.E. (2011). *Teoride ve Uygulamada Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Bellini, N., Danson, M. & Halkier, H. (drl.) (2012). *Regional Development Agencies: The Next Generation*. Abingdon, Routledge, New York.

Cooke, P. ve Leydesdorff, L. (2006). "Regional Development in the Knowledge-Based Economy: The Construction of Advantage", *Journal of Technology Transfer*, Sayı: 31, No: 1, ss. 5-15.

Dawkins, C. J. (2003). "Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments", *Journal of Planning Literature*, Sayı:18, No:2, ss.131-172.

Eren, H. ve Cidecigiller, A., (2011). "Bölgesel Kalkınma Ajansları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (İlhan ÖZAY Armağanı)*, ss. 391-410.

Eraydın, A. (2002). *Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*, METU, Ankara.

EURADA (1999). *Creation, Development and Management of RDAs: Does it have to be so difficult?* EURADA, Brüksel.

Fine, B. (1998). "Endogenous growth theory: a critical assessment", *Cambridge Journal of Economics 2000* ss. 245–265.

Gündüz, Ali Yılmaz (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi, Ankara.

Halkier, H. vd. (drl.) (1998). *Regional Development Agencies in Europe*, Jessica Kingsley, London.

Işık N., vd. (2010). "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları", *Küresel Kriz Sonrası İktisat Politikaları*, II. Uluslararası İstanbul İktisatçılar Zirvesi, ss.1-18.

Keynes, J. M. (1980). *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kargı, Nihal, (2009). "Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, ss. 19-39.

Kırankabeş, C. (2013). "Yeni Bölgesel Kalkınma Politikasının Yerel Aktörleri Olarak Kalkınma Ajanslarının Etkiliğinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 35, ss.253-268.

Kösekahyaoglu L., Sentürk C. (2006). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelisen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2, Sayı: 4, ss. 23-45.

Lovering, J. (1999). "Theory Led by Policy: The Inadequacies of New Regionalism", *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), ss. 379-395.

Nijkamp, P Abreu M. (2006). *Regional Development Theory*, ftp://zappa.ubvu. vu.nl/200900 29.pdf, ss. 6-7 [08.12.2019]

OECD (2010). *Regional Development Policies in OECD Countries*, OECD Publishing, Paris.

Savaş, V. (2000). *İktisadın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Solow, R. (1997). *Learning from Learning by Doing: Lessons for Economic Growth*, Stanford University Press, Stanford.

Tekeli, İ. (2008). Bölgesel Gelişme Teorilerine Sentetik Bir Yaklaşım", *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Yayman, H. (2000). "1980 Sonrası Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri", *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:3, ss.1-22.

Tutar F. ve Demiral M. (2007). "Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, ss. 68-93.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜNÜN SOSYO-EKONOMİK İNCELENMESİ[1]

Elif YILMAZ
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Dr. Muhammet Yunus ŞİŞMAN
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisat Bölümü

Özet

Tarih boyunca değişik statülerde yer alan ve bunun karşılığında herhangi bir maddi gelir elde edemeyen kadının, Sanayi Devrimi ile ücretli çalışma hayatına girmesi büyük bir devrim olmuştur. Kadının çalışma hayatına dahil olması birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında kadının aile içindeki rolünü tam olarak yerine getirememesi gelmektedir. Türkiye'de, toplumu ayakta tutan aile kurumu son zamanlarda önemli bir değişim geçirmektedir. Bu değişimden kadın da büyük ölçüde etkilenmektedir. Türkiye'de son yıllarda artan kadın işgücünün boşanmaya etkisi çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır. Giderek artan boşanma sayıları toplumun en önemli yapıtaşı olan aile kurumunu derinden sarsmaktadır. Bu durum konunun ne kadar hassas bir boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca çalışmada boşanmayı etkileyen diğer değişkenlerin de üzerinde durulmuş aralarındaki nedensellik bağları incelenmiştir. Bu değişkenler; eğitimli kadın, boşanma, evlenme, kadın işsizliği, GSYİH (Kişi Başı), doğum, kadın istihdamı ve intihar eden kadın sayısı olmaktadır. Bu değişkenlerin arasındaki ilişkiler incelenmiş ve bununla ilgili öneriler sunulmuştur. Çalışmanın sonucunda kadın işsizliğinin, istihdamının ve işgücünün ayrı incelendiği regresyon analizinde; eğitim seviyesi lise altı olan bireylerin, doğum ve evlenme sayılarının boşanma sayıları üzerinde anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadın işgücünün ve istihdamının, boşanma ile aralarında nedensellik bağı tespit edilirken; işsizliğin, kadın nüfusunun, doğum ve intihar sayısının boşanma ile aralarında herhangi bir nedensellik bağı tespit edilememiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara bakıldığında, politika yapıcıların kadın iş gücüne katılım ve aile birlikteliği üzerine etkin stratejiler belirleyerek boşanmaların ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilecekleri söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Kadın İşgücü, Boşanma, Granger Nedensellik Analizi

GİRİŞ

Dünya nüfusunun neredeyse yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar, hem işgücünün önemli bir üretim unsuru hem de ailenin temel yapı taşlarından birisidir. Buna rağmen, kadının ikincil işgücü statüsünde bulunması bazı sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Kadının bu iki yapının da temelinde olması ekonomik ve sosyolojik sıkıntıların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Kadınları ikincil statüye atan neden ise toplumda var olan kadın bakış açısıdır. Kadın fıtratı gereği doğum yapmakta, ev işleriyle uğraşmakta ve çocuklarına iyi bir anne olmakla yükümlü olmaktadır. Baba ise evin geçimi için çalışmakla yükümlüdür. Kadının geçmişten bugüne

[1] Bu çalışma Dumlupınar Üniversitesi SBE teslim edilen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

uzanan ayrıcalıklı konumda olmasının bir ucunda tarihsel dönüşümü varken diğer ucunda cinsiyet ayrımcılığı üzerine kurulu toplumsal yapının mihenk taşı olması vardır. Toplumun merkezi değerlerinin üretilmesi, temel yaşam alanlarının oluşturulması kadının toplumdaki yerine bağlıdır.

Bu çalışmada Türkiye'de son yıllarda artan kadın işgücüne katılımın 26 alt bölgede uygulaması yapılmıştır. Kadın işgücüne katılım oranı, kadın istihdamı, kadın işsizliği, evlenme sayısı (gelin), boşanma sayısı, doğum sayısı, kadın intihar sayısı, GSYİH (kişi başı,kadın), kadın eğitim sayısı (kendi içinde ayrım yapılmıştır) ele alınmıştır. Asıl üzerinde durulan konu ise kadın işgücünün boşanmaya etkisidir. Araştırmadaki veriler TÜİK'ten alınmış, 2014-2017 yılları arası ele alınarak incelenmiştir. Uygulamada değişkenler arası nedensellik ilişkisine bakılmak için Granger Nedensellik testine başvurulmuştur.

ESKİ TÜRKLERİN DÖNEMİNDE AİLE

Eski Türk toplumlarında kadın, toplum için önemlidir ve erkeklerle birlikte çalışmaktadır. Hatta Türk sultanlarının hatunlarına saygı gösterip önce hatunlarını tahta oturtup sonra kendilerinin tahta oturduğu bile söylenmektedir (Gökçe, 2011: 68). Eski Türk toplumlarında aileye çok önem verilmekte ve aile kurumunun güçlendirilmesi için kadının ve erkeğin hukuken, iktisaden ve siyaseten eşitliği ön planda tutulmaktadır (Özkiraz ve Baş, 2016: 89). Eski Türklerde kadınlar eşleri gibi toplum menfaatlerini gözeterek devlet yönetiminde söz sahibi olmaktadır. Eski kavimlerden hiçbiri Türkler kadar kadına hak verip saygı göstermemiştir (Ekici, 2014: 213).

Türklerin tarihlerinde kadın, hiçbir zaman alınıp satılan bir meta olmamıştır. Kadın, ev işlerini yapmakta, çiftçilikle uğraşmakta, kurultaya katılıp düşüncelerini beyan etmekte, yeri geldiğinde avcılık yapmakta hatta savaşmaktadır (Mandaloğlu, 2013: 148).

Eski Türk toplumunda devlet ile aile kurumu arasında doğrudan bir ilişki varlığını göstermektedir. Devlet; nesillerin yetiştirilmesini, hatta nesillerin iyi bir asker olarak yetiştirilmesini ve toplumun ahlaki-psikoloji yapısının iyi olmasını ailevi yapıya bağlamaktadır. Bu yüzden aileye ayrıca bir önem verilmektedir (Karaca, 2002: 314).

Türkçede ev-bark sahibi olmak, evlenme anlamına da gelmektedir. ''Bark'' kelimesinin anlamı Orhun Abidelerinde ''mabet'' olarak kullanılmıştır. Evi kutsal yer sayan bu yaklaşımla Türklerin aile kurumuna ve evlenmeye ne denli değer verildiği görülmektedir (Özkiraz ve Baş, 2016: 89). Aileye verilen değer çocukta da kendini göstermektedir. O dönemde bazı toplumlarda (Roma, Çin) görülen çocuğun satılması ve öldürülmesi Türklerde yoktur. Kız çocuklarının diri toprağa gömülmesi (Arap toplumunda) ve kadınları yakma âdeti (Hintlerde) Türklerde yoktur (Öztürk, 2015: 905).

İslami Dönemin İçine Girildiğinde Türk Ailesi

İslam, toplum hayatı üzerinde rehberlik sağlama, toplumu kaynaştırma, topluma barış ortamı sağlama, toplumda birlik ve beraberliğin güçlendirilmesine yardımcı olma gibi işlevlere sahiptir (Aybey, 2015: 139). İslam dini için aile, bir insanda kalp gibi hayati bir önem taşımaktadır. İnsanın kimliğinin şekillendiği, dinin ve ahlakın öğretildiği, sevginin, saygının, fedakârlığın, birlikteliğin ve hoşgörünün paylaşıldığı yerdir (Selman, 2018: 14).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Aile, sadece erkeğin kendi önceliğini kullanıp diğer aile bireylerini devre dışı bıraktığı bur kurum değildir. Bunun yanında aileyi şirket olarak görüp tüm üyelere eşit hak vermek demek de değildir. İslam'a uygun olan aile yapısında, tüm bireyler hangi konuda tasarruf sahibiyse o konudaki yetkiyi adaletle tasarruf sahibine vermektedir. Tüm aile bireyleri sorunu kendi bilgileri ölçüsünde değerlendirip yardımlaşarak sorunu çözmeye çalışmaktadır (Bayar, 141).

İslam, kadının hor görüldüğü yerden alıp insanlık mertebesine çıkarmış ve iki cinsi kulluk makamına getirip eşitlemiştir. Kadına sosyal statü kazandırmış, ona layık olduğu değeri vermiştir. Bu durum da aile müessesinin sağlam bir temele oturmasına yardımcı olmuştur (Özdemir, 2002: 4).

Kuran, Rum Suresi 21. ayette eşlerinin yaratılma amacının birbirinde huzur bulmak olduğu, eşler arasında sevgi ve merhamet duygularının var olmasının Allah'ın bir delili olduğunu söylemektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016: 303).

10. yüzyıl, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı zamanlardır. Bu zamanda Türkler örf ve adetlerini bırakmamıştır. İslamiyet sonrasında kadınlar sosyal hayatlarından soyutlanmamıştır. Kadınların ve erkeklerin mekânlarının ayrışmadığı gözlemlenmiştir (Karaman, 2015).

Osmanlı Toplumunda Klasik Türk Ailesi

Osmanlı toplumu, İslamiyet'ten gelen kadının ve ailenin korunması unsurunu ön plana almıştır. Klasik Osmanlı ailesi ortalama 5 kişilik bir aileden oluşmaktadır Aileler, kimsesiz, yetim çocukları da içlerine almakta, fakir aile çocuklarının bakımlarını da üstlenmektedir (Tabakoğlu, 2009: 178-179).

Osmanlı Devleti'nin sınırları genişledikçe ve farklı kültürle iç içe olduğundan, Osmanlı'da tek bir aile tipinden bahsetmenin zor olacağı görülmektedir (Özkiraz ve Baş, 2016: 90). Osmanlı için aile, bireylerin birbiriyle olan bağlarının çözülmeyecek derecede sıkı olduğu, boşanmanın pek hoş karşılanmadığı ve ailenin korunması için elinden gelenin yapıldığı bir kurumdur (Ekici, 2014: 215).

Osmanlı'da çok eşliliğin yaygın olduğu kanısı yanlış aksettirilmektedir. 17. Yüzyıl Konya Şeriyye Sicil Kayıtları'nda erkeklerin %87'sinin tek eşli olduğu kayda geçilmiştir (Bayer, 2013: 123).

Modernleşme Döneminde Türk Ailesi

Türkiye'de, kadınların işgücü piyasasında varlıklarının artması yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Tarımsal üretime dayanan yapı Cumhuriyet tarihinin önemli bir bölümünde varlığını göstermiştir. Bu yapıda erkek tek kazanan durumundayken kadın ücretsiz aile işçiliği yapmaktadır (Özaydın, 2013: 64).

Zaman içinde endüstriyel devrimin getirdiği değişimler, Türkiye'de de cinsiyetler arası ilişkileri yeniden düzenlemiştir. Erkek işgücüne olan ait ihtiyaç algısı değişmiş kadınlarda işgücüne ücretli katılmaya başlamıştır (Hüseyinli ve Hüseyinli, 2016: 112). Endüstriyel devrimin sonrasında kapitalizm yavaştan yayılmaya başlamaktadır. Bu durum ev dışında üretimin başka kurumlarca da gerçekleştirilmeye başlandığını göstermektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Endüstriyelleşmeyle başlayan değişimde evin üretim yeri olma durumu azalmıştır (Özer, 2018: 304-305).

Türkiye'de endüstriyelleşme, ''Yeni Kentli Aile'' adı verilen bir modeli ortaya çıkarmıştır. Para kazanan erkek ile ev işleriyle meşgul olan bir kadın ikilisine dayanmaktadır. Bazı kadınlar ucuza çalışmaktansa evde çocuklarıyla vakit geçirmeyi tercih etmiştir (Sancar,2014: 279).

1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de modernleşmenin hızlanması toplumsal ve kültürel değişimleri de beraberinde getirmektedir. Kentleşmeyle başlayan istihdam sorunu, alt yapı yetersizliği gibi sorunlar toplumsal dayanışmayı olumsuz yönde etkilemiş, aile kurumu da bundan payını almıştır (Aktaş G., 2015: 432).

1970'li yıllardan sonra yaşanan siyasal, ekonomik değişimler toplumda çeşitlenmelere, kopmalara ve karşıtların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aile içinde de buna benzer durumlar meydana gelmiştir. Erkeklerin yurt dışına çalışmaya gitmeleri aile bağlarında ve birlikteliklerinde kopmalara neden olmuştur. (A.g.e.: 434).

Zamanla kadınlar, daha çok işgücü piyasasına dahil olmuş ve aile hayatından iş hayatına geçiş yapmaya başlamıştır. Çağdaşlaşma; kadına eğitimci, aktör, işçi hatta savaşçı gibi nitelendirmelerle daha çok işgücü piyasasına katılmaya davet etmektedir (Bakacak, 2009: 633). Günümüzde eşlerin çalıştığı, çift kariyerli yeni bir aile modeli ele alınmaktadır. Kadınlar evde oturan annenin yerine mesleği olan bir anneye doğru bir dönüşüm sergilemektedir (Bayer, 2013: 125-126).

Türkiye'de Boşanma Vakalarının İstatistiksel İncelemesi

Boşanma sayılarındaki artışın yaşanması, evlilik çağına gelen yeni nesiller için kötü örnek oluşturmaktadır. İstatistikler boşanmış ailelerin çocuklarının, kendi evliliklerinde de boşanma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir (Şen, 2013: 27).

TÜİK verilerine göre evlenme hızının en yüksek olduğu il binde 8.55 ile Kilis iken, boşanma hızının en yüksek olduğu il binde 2.79 ile İzmir olmaktadır. Boşanmalarının %37.6'sı evliliğin ilk beş yılında gerçekleşmektedir (TÜİK, 2018).

Tablo 1. Çiftlerin Evlenme ve Boşanma İstatistiksel İncelemesi

Yıllar	Evlenen Bireylerin Sayısı	Boşanan Bireylerin Sayısı	Evlenme Hızı (‰)	Boşanma Hızı (‰)
2001	544.322	91.994	8.35	1.41
2002	510.155	95.323	7.73	1.44
2003	565.468	92.637	8.47	1.39
2004	615.357	91.022	9.10	1.35
2005	641.241	95.895	9.37	1.40
2006	636.121	93.489	9.18	1.35
2007	638.311	94.219	9.10	1.34
2008	641.973	99.663	9.04	1.40

 ISBN: 978-625-7029-53-7

2009	591.742	114.162	8.21	1.58
2010	582.715	118.568	7.97	1.6
2011	592.775	120.117	7.99	1.62
2012	603.751	123.325	8.03	1.64
2013	600.138	125.305	7.88	1.65
2014	599.704	130.913	7.77	1.70
2015	602.982	131.830	7.71	1.69
2016	594.493	126.164	7.50	1.59
2017	569.459	128.411	7.09	1.60
2018	553.202	142.448	6.80	1.75

Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2018

Tablo incelenildiğinde boşanan bireylerin sayısının 2001'de 91 bin 994 iken, 2018 yılında boşanan bireylerin sayısının 142 bin 448'e yükseldiği görülmektedir. Aradaki fark göz ardı edilmeyecek ölçüdedir. Bir önceki yıla kıyasla -2017'ye göre- evlenen bireylerin sayısı %2.9 azalarak 553 bin 202 olurken, boşanmış bireylerin sayısı bir önceki yıla göre %10.9 artarak 142 bin 448 olmuştur. Bu durum ''Bu çalışma neden yapılıyor?'' sorusuna cevap vermektedir.

METODOLOJİ

Çalışmada, TÜİK' ten alınan 2014 - 2017 yılları arası 26 alt bölge verileri alınmıştır. Bunlar doğum sayısı, evlenme sayısı, kadın intihar sayısı, boşanma sayısı, kadın eğitim seviyesinde lise altı-lise-lise üstü-yl-dr, GSYİH (kişi başı-tl, kadın), kadın işgücü, kadın işsizliği, kadın istihdamı ve kadın nüfusu arasındaki ilişkileri Eviews 8 programı kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çıkan sonuçlar yorumlanmış ve bulgular değerlendirilmiştir.

Granger Nedensellik Analizi

Nedensellik, elde edilen zaman serisi değişkenin gelecekte olan tahmini değerlerinin, başka zaman seri değişkeninin ya da kendisinin geçmiş zaman değerlerinden etkilenerek elde edilmesi durumudur. Şöyle örnek verilirse X değişkenin geçmiş değerlerine yönelik bilgi sahibi olma durumunda, Y değişkeninin daha net bir şekilde öngörülme durumuna imkân veriyorsa X, Y'nin Granger anlamında nedeni olmaktadır (Takım, 2010: 326).

Tablo 2. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik İlişkisi	N	F	p
kbgsyih⇏ boşanma	52	0.58849	0.559
boşanma ⇒kbgsyih		4.97342	0.011**
işgücü ⇒ boşanma	52	3.22776	0.049**
boşanma ⇏ işgücü		2.20173	0.122
işsizlik ⇏ boşanma	26	0.65769	0.528

 ISBN: 978-625-7029-53-7

boşanma ⇏ işsizlik		0.35429	0.706
istihdam ⇒ boşanma	52	2.98191	0.060*
boşanma ⇒ istihdam		2.85436	0.068*
kadınnüfusu⇏ boşanma	52	0.63367	0.535
boşanma ⇏kadınnüfusu		1.23566	0.300
evlenme ⇒ boşanma	26	3.07868	0.067*
boşanma ⇏ evlenme		1.95029	0.167
doğum ⇏ boşanma	26	1.11015	0.348
boşanma ⇏ doğum		2.16016	0.140
intihar ⇏ boşanma	52	0.33971	0.714
boşanma ⇏ intihar		2.13067	0.130
lisealtı ⇏ boşanma	52	1.42786	0.250
boşanma ⇒ lisealtı		5.47635	0.007***
lise ⇏ boşanma	52	0.95164	0.393
boşanma ⇒ lise		2.42973	0.099*
liseüstü ⇒boşanma	26	8.37714	0.002***
boşanma ⇒liseüstü		5.87694	0.009***
yl⇒boşanma	52	2.46528	0.096*
boşanma ⇒yl		17.1147	0.000***
dr⇏ boşanma	52	0.36261	0.698
boşanma ⇒ dr		2.81053	0.070*

Tabloda gösterilen F istatistikleri ve olasılık değerleri incelendiğinde, boşanma değişkeni kbgsyih değişkeninin %5 anlamlılık seviyesinde Granger nedenidir. Fakat kbgsyih değişkeninden boşanma değişkenine doğru nedensellik tespit edilememiştir.

SONUÇ

İşgücü değişkeni boşanma değişkeninin %5 anlamlılık düzeyinde Granger nedenidir. İşsizlik değişkeni ile boşanma değişkeni arasında Granger nedensellik testi sonuçlarına göre her hangi bir yönde nedensellik tespit edilememiştir. İstihdam değişkeni incelendiğinde hem istihdamdan boşanma değişkenin doğru hem de boşanma değişkeninden istihdama doğru %10 anlamlılık düzeyinde Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Demografik değişkenler incelendiğinde; evlenme değişkeni yine %10 anlamlılık düzeyinde boşanmanın Granger nedenidir. Doğum ve intihar sayıları değişkenleri ile boşanma değişkenleri arasında herhangi bir yöne Granger nedenselliği yoktur. Boşanma değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde eğitim seviyesi lise altı olan birey sayısı değişkeninin Granger nedenidir. Yine boşanma değişkeninden eğitim düzeyi lise olan birey sayısına doğru %10 anlamlılık düzeyinde Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Boşanma değişkeni ile eğitim seviyesi lise üstü olan birey sayıları arasında %1 anlamlılık düzeyinde çift yönlü Granger nedenselliği vardır. Benzer bir şekilde eğitim seviyesi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yl olan birey sayısı boşanma sayılarının %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı Granger nedenidir. Boşanma ise %1 anlamlılık düzeyinde yl mezunu kişi sayısının Granger nedenidir. Dr değişkeninden boşanma değişkenine doğru Granger nedenselliği yoktur fakat boşanma %10 anlamlılık düzeyinde dr değişkeninin Granger nedenidir.

KAYNAKÇA

Aktaş, G. (2015). Türkiye'de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Sosyoloji Konferansları,* (52): 419-441.

Aybey, S. (2015). Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,3*(2): 137-152.

Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,11*(44): 627-638.

Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,5*(8): 101-129.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2016). *Kur'an Yolu Tefsiri.* Ankara.

Ekici, F. (2014). Türk Aile Yapısının Değişimi ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies,* (30): 209-224.

Gökçe, B. (2011). Türk Toplumunda Aile Yapısı.A. Kasapoğlu, N. Karkıner (Der.), *Aile Sosyolojisi,* Eskişehir: Ofset, 50-82.

Hüseyinli, N. & Hüseyinli, T. (2016). Çocuk Bakımının Kadın İşgücü Üzerinde Etkileri ve Hukuki Düzenlemeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,16*(34): 108-137.

Karaca, N. E. (2002). Türk Aile Hayatı Üzerine Genel Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(28-29): 313-325.

Karaman, S. (2015). *İbni Battuta'ya Göre 14. Yüzyılda Anadolu.*https://www.okuryazar.tv/ibn-battutaya-gore-14-yuzyilda-anadolu-suat-karaman/ (28 Mart 2019).

Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* (33): 133-159.

Özaydın, M. M. (2013). Cinsiyete Dayalı Refah Sınıflandırmaları Temelinde İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması Sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,15*(3): 47-72.

Özdemir, Ş. (2002). Nisa Suresinde Aileyle İlgili Olarak Yer alan Ayetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,2*(2): 1-17.8

Özer, H. (2018). Kadının Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Kadın Emeğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi,* (37): 295-333.

Özkiraz, A. ve Baş, G. (2016). Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve

Boşanma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,18*(30): 87-95.

Öztürk, M. (2015). İslamiyetten Önce Türklerde Aile ve Kutadgu Bilig'de Türk Ailesi. M. Öztürk, Ş. Batmaz, E. Yoska (Der), *Abdulkadir Yuvalı Armağanı,* Kayseri: Kardeşler Ofset, 899-913.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti.* İstanbul: İletişim.

Selman, A. (2018). Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi,1*(4): 13-20.

Şen, B. (2013). *Boşanma süreci ve arabuluculuğu.*(Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tabakoğlu, A. (2009). Türkiye *İktisat Tarihi.* İstanbul: Dergah.

Takım, A. (2010). Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasında İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,14*(2): 315-330.

TÜİK. (2018, 6 Mart). İstatistiklerde Kadın.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

HANEHALKI TASARRUF DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF HOUSEHOLD SAVINGS BEHAVIOR

Dr. Öğr. Üyesi Esna Betül BUĞDAY
Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, TÜRKİYE

Prof. Dr. Arzu ŞENER
Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, TÜRKİYE

Arş. Gör. Uzm. Sevde YÜCEL
Hacettepe Üniversitesi, Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü, TÜRKİYE

ÖZET

Tasarruflar gerek ekonomik büyüme ve gelişmenin sağlanmasında gerekse toplumsal refahın artırılmasında önemli bir yere sahiptir. Ülkelerdeki tasarruf oranlarının düşüklüğü ve bunun beraberinde getirdiği sorunların önemi nedeniyle tasarruflar, çoğu teorik ve ampirik çalışmaya konu edilmiştir ve halen de edilmektedir. Yapılan çalışmalarda genellikle tasarruf oranlarını etkileyen makro ve mikro faktörlerin neler olduğu ve söz konusu faktörlerin tasarrufları etkilemedeki önem dereceleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Türkiye ekonomisinin başlıca yapısal sorunları arasında sayılan tasarruf yetersizliğinin büyük ölçüde hanehalkı tasarruflarındaki düşüşten kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada hanehahalkı tasarruf davranışları bazı sosyo-ekonomik ve demografik faktörler bağlamında incelenmiştir. Türkiye genelinde yürütülen bu çalışmamızda; son 1 yıl içerisinde aylık gelirinin bir bölümünü biriktirerek, finansal tasarruf yapanların oranının %38,1, tasarruf yapma oranının yüksek finansal bilinç düzeyinde, düşük ve orta finansal bilinç düzeyindekilerden istatistiksel olarak önemli düzeyde yüksek olduğu (p<0,01), gelir düzeyi arttıkça tasarruf yapanların oranının da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde arttığı (p<0,01) bulunmuştur. Bireylerin ilk üç tasarruf yapma nedeni sırasıyla geleceğe yatırım yapma (%43,1), çocuklar (%41,3) ve beklenmedik durumlara karşı güvence olması (%35,8)'dır. Tasarruf yapan bireylerin (842 kişi) tasarruf yaptığı araçların başında altın (%12,3) gelmekte olup bunu dolar izlemektedir. Diğer yatırım araçlarını kullananların oranı oldukça düşüktür.

Anahtar kelimeler: hanehalkı, tasarruf, yatırım

Abstract

Saving has an important role in both achieving economic growth and development and increasing social welfare. Due to the low ratio of saving in countries and the importance of the problems that come with it, savings have been subject to many theoretical and empirical studies.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Generally in the studies, macro and micro factors influencing the saving rates and the importance degrees of those factors in influencing saving are tried to be put forward. It can be said that the inadequacy of saving counted among the main structural problems in the economy of Turkey substantially stems from the decline in household savings. Therefore, in this study household saving behaviors have been examined in the context of some socio-economic and demographic factors. In this study carried out in Turkey in general; it has been found that the ratio of those who made a financial saving by saving a portion of their monthly income in the last 1 year is 38.1%, that the saving rate was statistically significantly higher in the high financial awareness level than in the low and medium financial awareness level ($p<0.01$) and that the percentage of those who made saving statistically increased significantly as the income level increased ($p<0,01$). The first three reasons of individuals for saving are investing in the future (43.1%), children (41.3%) and assurance against unexpected situations (35.8%) respectively. Gold (12.3%), followed by dollar, comes first among the instruments used for saving or accumulation by individuals (842). The ratio of those who use other investment instruments is quite low.

Key words: household, saving, investment

 ISBN: 978-625-7029-53-7

GİRİŞ

Ülkelerin büyümesi yeni sürdürülebilir yatırımların yapılmasına bağlıdır ve yatırımların artırılabilmesi için tasarrufların artırılması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bir ülkede tasarruflar arttığında yatırımlar için gerekli olan finansman miktarında da artış meydana gelmektedir. Yani kalkınmanın yolu tasarruflardan geçmektedir (Zengin vd., 2018).

Yurtiçi tasarrufların bir ayağını kamu tasarrufları, diğer ayağını ise özel tasarruflar oluşturmaktadır. Kamu tasarrufları, hükümetlerin harcamalarından geriye kalan gelirleri olarak tanımlanmaktadır. Özel tasarruflar ise bir ülkedeki kişiler ve özel şirketlerin toplamı olarak ifade edilebilecek özel kesimin harcanmayan gelirleri olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle, özel tasarruflar, bir ülkedeki hanehalkı ve kamuya ait olmayan özel firmalar tarafından yapılan tasarrufları içermektedir (Zengin vd., 2018). Özel tasarrufların en önemli kaynağı ise hanehalkı tasarrufları olmaktadır (Kızılgöl ve İpek, 2019). Türkiye ekonomisinin başlıca yapısal sorunları arasında sayılan tasarruf yetersizliğinin büyük ölçüde hanehalkı tasarruflarındaki düşüşten kaynaklandığı söylenebilir. Bu zafiyet, hanelerin kullanılabilir gelirlerinin daha küçük bir kısmını tasarruf etmelerinden kaynaklandığı gibi tasarruf yapabilen hane sayısının azalmasından da kaynaklanmaktadır (Gürel vd., 2016).

Tüm ekonomik birimler (işletmeler, devlet vb.) gibi hane halkları da elde ettikleri gelirin tamamını tüketim harcamalarında kullanmayarak, bir bölümünü tasarruf ve yatırıma ayırmaktadırlar (Kanık ve Dinç, 2017). Çünkü birey ve hanehalkları için temel amaç mevcut yaşam düzeyinin ötesinde daha yüksek bir yaşam standardına ulaşmaktır (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007). Tasarruf, şu anı yaşayan bireylerin geleceğin belirsizliği karşısında aldığı önlemdir (Akat, 2009). İktisadi olarak ise tasarruf, en genel anlamda gelirin tüketime harcanmayan bölümü olarak tanımlanmaktadır. Hane halkı, harcanabilir gelirinin tamamını tüketim harcamalarında kullanmayarak, diğer bir ifadeyle bugünkü tüketiminden vazgeçerek yada erteleyerek, gelirinin harcamalardan arta kalan bölümünü çeşitli amaçlarla tasarrufa yönlendirme tercihinde bulunmaktadır. Gelirin tüketimde kullanılmayarak, tasarruf olarak aktarılan bölümü ise çeşitli araçlar vasıtasıyla ödünç verilerek yatırıma yönlendirilmektedir (Kanık ve Dinç, 2017). Hanehalkı hastalık, kaza, işsizlik gibi beklenmedik harcama ve yükümlülükler ile borçlarını ödemek, emeklilik için birikim yapmak, çocuklarının eğitimi gibi finansal güvenliğini sağlamaya yönelik ihtiyati güdü ile tasarruf etmekle birlikte spekülatif amaçlı tasarruf etme eğilimi de göstermektedir (McConnel ve Brue, 1996). Harcanabilir kişisel gelir (Yd), tüketim (C) ve tasarrufların (S) toplamından oluşmaktadır. Yani tasarruf, harcanabilir gelir ile yine harcanabilir gelire bağlı olan tüketim fonksiyonu arasındaki farktır (Melvin ve Boyes, 2011).

Ülke ekonomileri için tasarruflar hem ekonomik büyüme ve gelişmenin tesisinde hem de toplumsal gönencin yükseltilmesinde kilit alanlardan biridir. Genel olarak tasarrufların düşüklüğü ve buna bağlı ortaya çıkan sorunlar tüm ülkelerin gündeminde olan bir konudur. Bu nedenle alanyazında geçmişten günümüze teorik ve ampirik pek çok çalışmanın konusu olmaya devam etmektedir (Yaraşır ve Yılmaz, 2011). Yapılan çalışmalarda genellikle özel tasarrufları etkileyen faktörler ve araştırmaya konu olan unsurların tasarruflar üzerindeki etki düzeyleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

incelenmiştir. Farklı ülkeler ve farklı yöntemlerle yapılan ekonomik, demografik ve finansal değişkenler kullanılarak yapılan ekonometrik çalışmalar, özel tasarrufların belirleyicilerine ilişkin önemli sonuçlar ortaya koymaktadır (Celasun ve Tansel 1993; Thimann ve Dayal-Ghulati, 1997; Edwards, 1996; Özcan vd. 2003; Çolak ve Öztürkler, 2012; Kanık ve Dinç, 2017).

TÜİK, 2016 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi'ne (ESA-2010) uyum kapsamında ana revizyon çalışmalarını tamamlamıştır. Uyum kapsamında oluşturulan 2009 yılı bazlı yeni milli gelir serileri, Türkiye'nin tasarruf oranlarında eski serilere göre önemli değişiklikler yaratmıştır. Yeni seriye göre Türkiye'nin toplam yurtiçi tasarruf oranı, 1998-2015 yılları arasında ortalama %23 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında Türkiye'nin eski seriye göre %15.2 olan toplam tasarruf oranı yeni seriye göre %24,8 olarak gerçekleşmiştir. Tasarruf oranlarının düşüklüğü eski verilere kıyasla daha az göze çarpsa da halen Türkiye'nin tasarruf oranları "orta-yüksek gelirli" ülkelerin tasarruf oranlarının altında seyretmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017). Bu durum uzun dönemde genel ekonomi kadar hanehalklarının ekonomik refahı üzerinde olumsuz etki yaratacaktır (Sancak ve Demirci, 2012). Bu nedenledir ki 11. Kalkınma Planı döneminde de önemli bir amaç olarak benimsenen ve çeşitli politika ve plan metinlerinde öncelikli olarak yer verilen yurtiçi tasarrufların artırılması hedefi geçerliliğini korumuştur (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2017). Klasik iktisat kuramlarında tasarruf, önemli bir konudur. Gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığı sorunu ve bu açığın ortadan kaldırılamaması, ekonomik sistemin her alanına olumsuz etkide bulunmaktadır. Özellikle düşük gelir seviyesinin neden olduğu düşük tasarruf oranları, yatırımların yetersiz kalmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Yatırımların düşük düzeyde kalması ise üretimin, milli gelirin ve tekrar tasarruf oranlarının düşük kalmasına yol açmaktadır. Bu kısır döngü, ülkelerin ekonomik performanslarını artırma noktasında finansman sıkıntısı çekmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, tasarrufları yetersiz olan ülkeler yabancı tasarruflara başvurmaktadır. Ayrıca, ülkeler tasarrufları artıracak önlemler ve politikalar geliştirme çabası içine girmektedir. Bu noktada, ekonomik yaşamın unsurlarından birisi olan hanehalkının tasarruflarının artırılması önem kazanmaktadır. Ancak, hanehalkının tasarruflarını artırma girişiminin sonuç verebilmesi için, söz konusu tasarrufları etkileyen faktörlerin bilinmesi gerekmektedir (Düzgün, 2009).

Hanehalklarının tasarruf kararı ve tasarrufa ilişkin davranışları makro ve mikro düzeyde kişisel, finansal ve çevresel bazı faktörlerden etkilenir. Tasarruf sahibinin cinsiyeti, geliri, yaşı, yaşam biçimi, sağlık durumu, yaşamdaki beklentileri, psikolojik durumu gibi kişisel faktörler yanında (Palsson, 1996; Hinz, vd., 1997; Jianakopolos ve Bernasek, 1998; Anderson vd, 2001; Patterson, 1997) enflason, faiz oranları gibi finansal faktörler (Solnik, 1989) ve içinde bulunulan gurup ve ailenin etkisiyle oluşan normlar, değerler, ya da inançlar gibi çevresel faktörler tasarruflar üzerinde etkilidir (Cooper ve Kaplanis, 1994; Simons, 1999; Jacobs ve Levy, 1996; Schirripa ve Tecotzky, 2000).

İktisadi dalgalanmalar ve özelikle işsizlik ve sağlık sigortası ve emeklilik ödenek ve hizmetlerini içeren sosyal güvenlik sisteminin yetersiz olması bireyleri tasarruf yoluyla

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gelirlerini düzleştirme, ekonomik dalgalanmaların yarattığı gelir dalgalanmalarının etkisini azaltma ve sosyal güvenlik hizmetlerinin yetersizliğine karşı önlem almaya yöneltir. Ayrıca, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yüz yüze oldukları kaynak yetersizliği ve bunun bir sonucu olan yurtiçi yatırım yetersizliği ve işsizlik ve dış ödemeler dengesizliği ve finansman sorunları ve dolayısıyla artan iç ve dış borç stokları tasarruf davranışının belirleyicilerinin doğru anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012).

Bilindiği üzere tasarruf açığının iki bileşeni mevcuttur: tasarruf davranışı ve yatırımlar. Tasarruf davranışı da iki boyutludur: bir boyutunu hanehalkı davranışları oluştururken, diğer boyutunu hükümetlerin tasarruf yaklaşımları oluşturur. Bu çalışmada hanelkaının tasarruf davranışlarının bazı sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler bazında incelenerek, Türkiye'de önemli bir problem olan hanehalkı tasarruflarının artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmesine yol gösterici bulgular elde edilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Evren ve örneklem

Türkiye genelinde tüketicilerin tasarruf davranışlarını ele alınan bazı değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın evreni tüm Türkiye'dir. Araştırma, Türkiye kent nüfusunu temsilen IBBS Düzey 2 kapsamında yedi bölgeden seçilen 26 ilde gerçekleştirilmiştir. 26 ilin kent merkezinde ikamet eden 2209 kişi araştırmanın örnekleminde yer almıştır. Araştırma kapsamında yer alan iller ve araştırmanın örneklemi Tablo1'de görülmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. Araştırmanın Örneklemi

ŞEHİR	ÖRNEKLEM	YÜZDE
Adana	109	4,9
Ağrı	27	1,2
Ankara	155	7,0
Antalya	77	3,5
Aydın	78	3,5
Balıkesir	48	2,2
Bursa	111	5,0
Erzurum	30	1,4
Gaziantep	80	3,6
Hatay	88	4,0
İstanbul	417	18,9
İzmir	116	5,3
Kastamonu	21	1,0
Kayseri	66	3,0
Kırıkkale	43	1,9
Kocaeli	104	4,7
Konya	68	3,1
Malatya	44	2,0
Manisa	75	3,4
Mardin	66	3,0
Samsun	76	3,4
Şanlıurfa	105	4,8
Tekirdağ	48	2,2
Trabzon	71	3,2
Van	57	2,6
Zonguldak	29	1,3
Toplam	2209	100,0

Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Araştırmada kullanılan soru formu ilgili ulusal ve uluslararası literatür incelenerek araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Soru formunun hazırlanmasından sonra gerçekleştirilen pilot uygulama kapsamında İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde toplam 30 pilot görüşme yapılmıştır. Araştırmanın saha çalışmasına başlanmadan önce pilot uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar değerlendirilerek gerekli düzenlemeler yapılmış ve soru formuna çalışmada kullanılan nihai hali verilmiştir.

Tüketicilerin tasarruf davranışlarını ölçmek amacıyla hazırlanan veri toplama aracı, sosyoekonomik, demografik ve bireylerin finansal bilinç düzeyini ölçmeye yönelik kişisel bilgiler ile tasarruf ve yatırım davranışlarını ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tüketicileri finansal bilinç düzeylerine göre gruplayabilmek için bazı ifadeler belirlenmiş ve belirlenen bu ifadelere verdikleri yanıtlar esas alınmıştır. Finansal bilinç düzeyinin hesaplanmasında, 7 ifadeye verilen cevaplar katılıyorum- 5, katılmıyorum-1, olacak şekilde 1-5 arasında puanlandırılmıştır. Tüketicilerin finansal bilinç düzeyine ilişkin ifadelerden aldığı en düşük puan 7, en yüksek puan 35'dir. Finansal bilinç düzeyine göre; "7-16" arasında puan alan tüketiciler "düşük", "17-26" puan alan tüketiciler "orta" ve "27-35" puan alan tüketiciler "yüksek" finansal bilinç düzeyinde değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Aracının Uygulanması

Veri toplama aşamasında Türkiye genelinde 221 anketör görev almıştır. Sahada çalışacak anketörlerin saha uygulamasını hedeflenen kriterlere uygun şekilde gerçekleştirmesi için araştırmanın özellikleri dikkate alınarak bir eğitim verilmiştir. Türkiye genelinde çalışacak bütün süpervizörler eğiticilerin eğitimi modeliyle eğitilerek saha uygulamasında dikkat edilecek bütün kriterler saha ekibine aktarılmıştır. Sahada görev alacak anketörler en az lise mezunu, minimum 2 yıl anket yapma tecrübesi olan kişilerden seçilmiştir.

Anket katılımcılarla yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve çevrede dikkat dağıtıcı unsurların olmamasına özellikle dikkat edilerek katılımcıların kendi doğal ortamının rahatlığında sorulara cevap vermeleri sağlanarak üçüncü şahısların katılımcıların cevaplarına müdahale etmesinin önüne geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin sınıflanması, sıralanması ve hata kontrolleri sağlanarak istatistik programına aktarımı yapılmıştır. Araştırma verilerinin istatistik analizi SPSS 22 istatistik paket programında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tasarruf davranışlarının araştırmada kullanılan değişkenlerle karşılaştırılmasında ki-kare analizinden yararlanılmıştır. Güven aralığı %95 ve + 2.4 hata payı olarak kabul edilmiştir.

Katılımcılar Hakkında Genel Bilgiler

Araştırma kapsamına alınan bireylerin %52,6'sı kadın, %47,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcılar arasında "18-29" yaş grubunda olanlar %44 ile ağırlık taşımaktadır. "30-39" yaş grubunda yer alanlar %28,4 oranı ile bunu takip etmektedir. Evlilerin oranı (%53,7) bekârların oranından (%41,2) yüksektir. Eğitim düzeyi lise olanların en yüksek oranda olduğu (%38,9) bunu üniversite ve lisansüstü öğrenim görmüş olanların izlediği (%34,4) görülmektedir. İlkokul ve daha az düzeyde öğrenim sahibi olanların oranı %13,8, ortaokul mezunu olanların oranı %12,9'dur. Hanelerin yarıdan fazlasında (%56,6) haneye tek kişi gelir getirmektedir. Bireylerin %32,7'si haneye gelir getiren birey sayısının 2 kişi olduğunu belirtmiştir. Araştırma kapsamında incelen bireyler arasında farklı statülerde "ücretli/maaşlı" olarak çalışanlar (%43,5) önde gelmekte olup bunu sırasıyla "gelir getiren bir işi olmayan/çalışmayanlar" (%38,8) ve kendi hesabına çalışan/serbest meslek sahibi olanlar (nitelikli uzman, işyeri sahibi, esnaf, çiftçi vb.) (%13,6) izlemektedir. Bireylerin yaklaşık yarısının (%48,0) aylık ortalama geliri "1.405-3.000 TL"dir. Aylık ortalama geliri "3.001-5.000 TL" olanların oranı ise %31,3'dür. Aylık ortalama gelirinin "5.001 TL ve üzeri"nde olduğunu belirtenler ise %11,4'lük bir orana sahiptir. "Mevcut gelirinizin %20 fazlası kadar gelire sahip olsaydınız, nasıl değerlendirirdiniz?"

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sorusuna %56,8'i "tasarruf yapardım" cevabını vermişlerdir. Bunu %14 ile "çocuğumu imkanları daha iyi bir okula gönderirim", %13 ile "ihtiyaç dışı harcamalarımı arttırırdım" ve %11,4 ile "kredi ile ev alırdım" cevabını verenler izlemektedir.

BULGULAR

Tüketicilerin Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

Tasarruf dünya genelinde sürdürülebilir bir ekonominin sağlanabilmesi yolunda önemli problemlerinden birisi halini almıştır. Gelirin tüketilmeyen kısmı olan tasarruf, gerek bireyler açısından gerekse bir bütün olarak ülke ekonomisi açısından kilit rol üstlenmektedir. Sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş olarak nitelendirilen ülke ekonomilerinin de gündeminde yerini almıştır. Ülkelerin tasarruf oranları hesaplanırken genellikle kamu kesimi ve özel kesim tasarruflarının toplamı alınmaktadır. Kamu kesiminin payının toplam tasarruflardan çıkarılması veya toplam içindeki özel kesim tasarruflarının ayrıştırılması sonucunda, hanehalkı tasarruflarına ulaşılabilmektedir. Hanehalkı tasarrufları, özel kesim tasarruflarının değerini belirlemektedir. Özel kesim tasarrufları da, toplam ulusal tasarrufların değerinde önemli rol oynamaktadır (Şengür ve Taban, 2016a).

Bu çalışmada, son 1 yıl içerisinde aylık gelirinin bir bölümünü biriktirerek, finansal tasarruf yapanların oranı %38,1 olarak bulunmuştur (Grafik 1). Bu oran çok yüksek olmamakla birlikte 2017 yılı İsraf Çalışması sonuçları (%13,6) ve 2018 yılı için TÜİK tarafından hesaplanan Türkiye hanehalkı tasarruf oranı (%13,9) ile karşılaştırıldığında yüksek ve şaşırtıcı olduğu söylenebilir. Yapılan akademik çalışmalar da Türkiye'de hanehalkının ortalama tasarruf eğiliminin oldukça düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012).

Tasarruf yapma oranı yüksek finansal bilinç düzeyinde, düşük ve orta finansal bilinç düzeyindekilerden istatistiksel olarak önemli düzeyde yüksektir (p<0,01), (Grafik 2).

Demografik değişkenler, ekonomik büyüme ve kişi başına gelir artışı hanehalkının tasarruf davranışını etkileyen en önemli faktörlerdendir. Keynes'e göre cari kullanılabilir gelir artışı, hanehalkının tasarrufunu artırmaktadır. Modigliani (1966, 1970)'nin Yaşam "Boyu Gelir Hipotezi"ne göre de, ekonomik büyüme ve gelir artışı özel tasarrufları artırmaktadır. Hanehalkı gelir düzeyinin tasarruflar üzerindeki temel etkisi aşikârdır. Türkiye'de en düşük gelirli beşte birlik kesimin eksi tasarruf oranlarıyla, en yüksek gelirli beşte birlik kesimin yüksek tasarruf oranları da bunu göstermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Gelir ve tasarruf arasındaki ilişki ya da tasarrufla büyüme arasındaki ilişki büyüme literatüründe temel bir tartışmadır. Tüketim kuramına göre yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde tasarruf oranı da yüksektir ve birçok uygulamalı çalışma bu kuramı desteklemektedir (Edwards, 1995; Thimann ve Dayal-Ghulati, 1997; Metin-Özcan ve Özcan, 2000).

Bu çalışmada da son bir yıl içerisinde gelirinden tasarruf yapabildiğini belirtenlerin oranının "1.405-3.000 TL" gelir gurubu hariç tutulduğunda gelir arttıkça önemli düzeyde arttığı bulunmuştur (p<0,01), (Grafik 3). Literatürde yapılan pek çok çalışma, çalışmanın bu bulgusunu destekler nitelikte gelir arttıkça tasarruf oranının arttığını ortaya koymaktadır (Collins, 1989; Yaraşır ve Yılmaz, 2011; Athukorola ve Sen, 2004; Hondroyiannis, 2006; Aktaş vd., 2010; Le Blanc vd, 2015; Bebczuk vd., 2015). 2012 yılında Kalkınma Bakanlığının

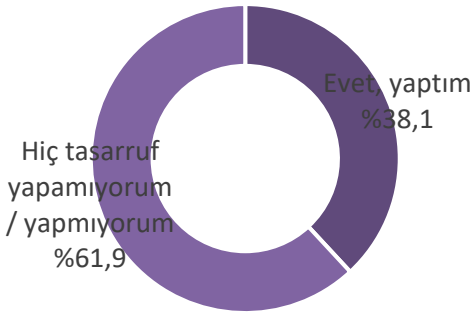
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dünya Bankası ile ortaklaşa hazırladığı "Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü" başlıklı Ülke Ekonomik Raporu da tasarrufların eğitim düzeyine göre arttığını göstermektedir.

Öğrenim durumu (Grafik 4) açısından bireylerin tasarruf yapma durumu anlamlı bir farklılık göstermemektedir (p>0,05). Zengin vd. (2018), Cilasun ve Kırdar (2009), Şengür ve Taban (2016b) tarafından yürütülen çalışmalarda öğrenim düzeyi arttıkça tasarruf eğiliminin arttığı, Özcan ve Günay (2012) tarafından yapılan çalışmada ise üniversite eğitimine sahip olanların oranının, özel tasarrufları arttırıcı etki yarattığı ortaya konmuştur. Denizer vd. (2002) eğitim düzeyi yüksek insanların, ücretli ve maaşlı bir işte çalışma olasılıkları daha yüksek olduğundan, eğitim durumu düşük insanlara göre, daha düşük tasarruf oranına sahip olacaklarını, eğitim düzeyi düşük olanların ise, muhtemelen kendi hesaplarına çalıştıklarından, ya da işveren konumunda olduklarından, daha fazla tasarruf yapmaları gerektiği varsayımına dayalı yaptıkları uygulamalı araştırmalarında eğitim durumunun tasarrufları birebir etkilediğini, iş durumunun ise güçlü bir etkisinin olamadığını bulmuşlardır.

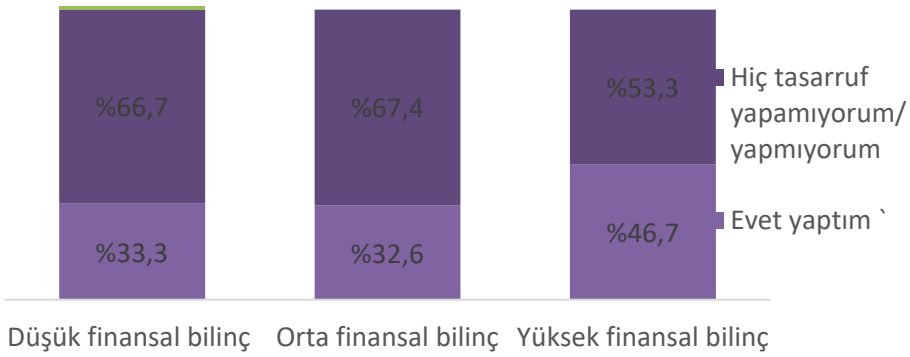
Cinsiyet (Grafik 5), medeni durum (Grafik 6), ailedeki kişi sayısı (Grafik 7) ile tasarruf yapma durumu arasında da anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (p>0,05). Browning (2000)'in çalışmasında ise evli çiftlerin tasarruf yapma eğilimini daha fazla olduğu bulunurken, Zengin ve diğerleri (2018) tarafından yürütülen çalışmanın sonuçları da, bireylerin tasarruf eğilimi ile cinsiyet ve medeni durumları arasında herhangi bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye'de hanedeki kişi sayısından ziyade özellikle düşük gelir düzeylerinde sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı ve emeklilik yaşındaki kişi sayısı düzenli gelir anlamına gelmekte ve tasarrufları olumlu etkilemektedir (Çolak ve Öztürkler, 2012).

Grafik 1. Bireylerin Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

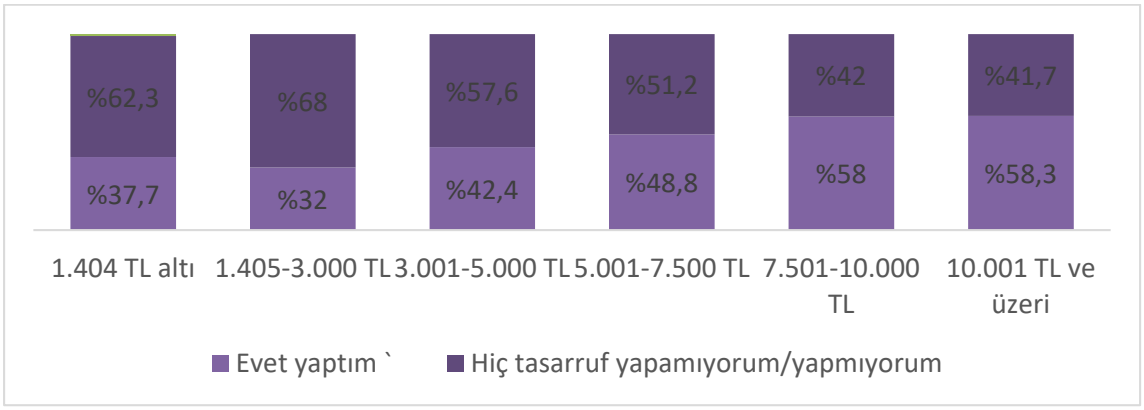
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 2. Bireylerin Finansal Bilinç Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

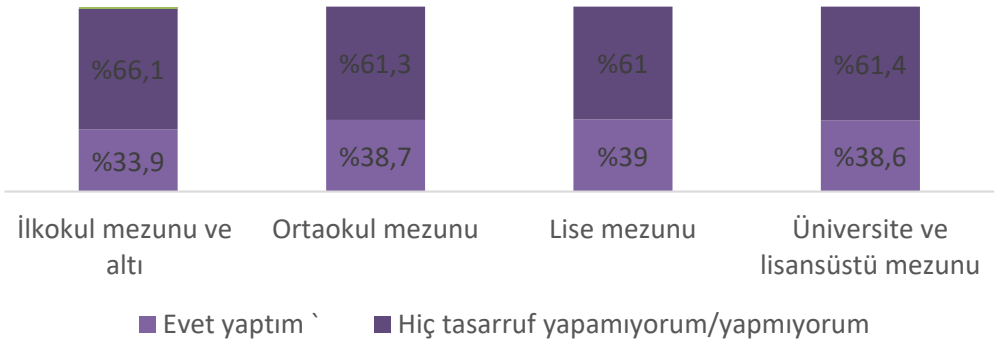
X^2=45,040, ***p<0,001

Grafik 3. Bireylerin Gelir Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

X^2=52,859, ***p<0,001

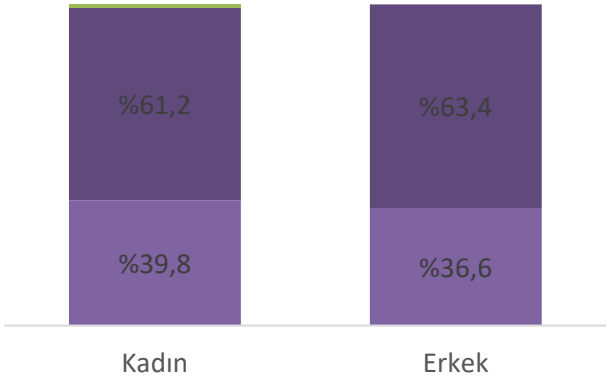
Grafik 4. Bireylerin Öğrenim Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

X^2=3,124 p>0,05

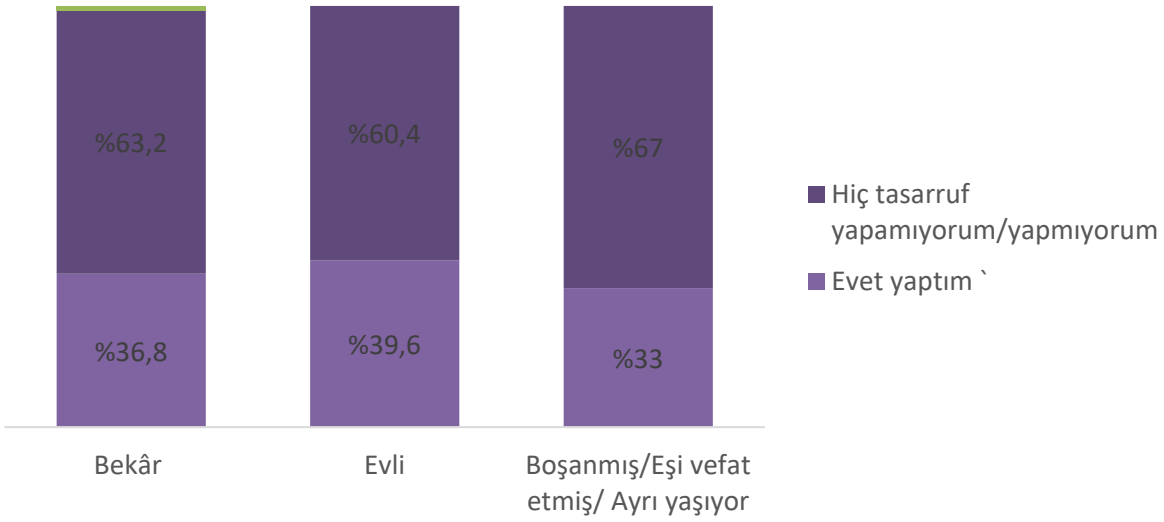
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 5. Bireylerin Cinsiyete Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

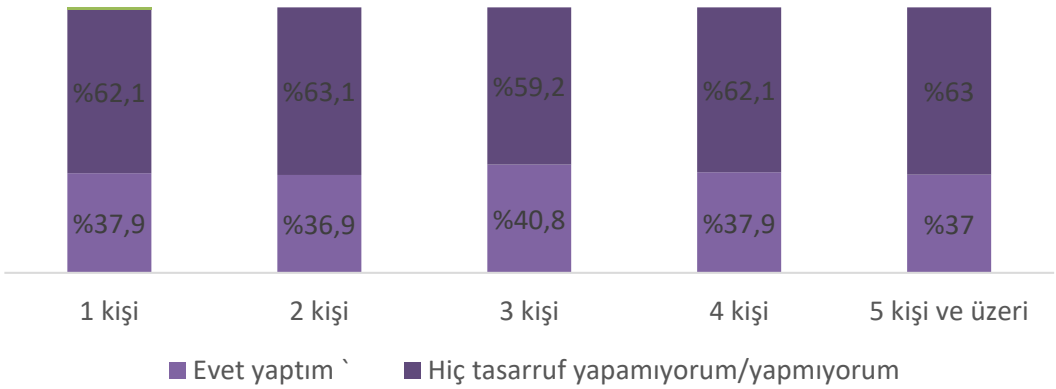
X^2=2,316, p>0,05

Grafik 6. Bireylerin Medeni Duruma Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

X^2=3,890, p>0,05

Grafik 7. Bireylerin Ailedeki Kişi Sayısına Göre Son 1 Yıl İçinde Tasarruf Yapma Durumu

X^2=7,435, p>0,05

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tasarruf Yapma Nedenleri

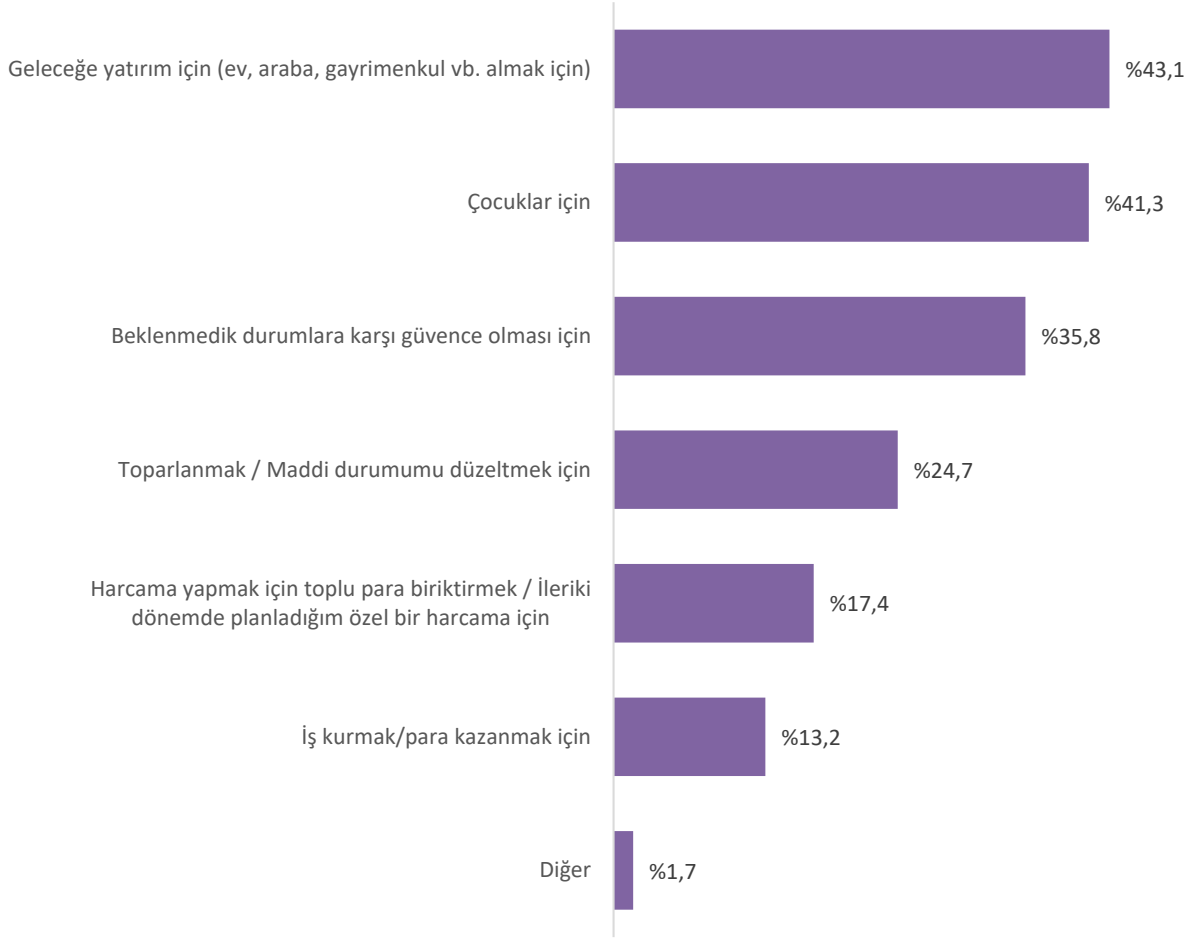
Türkiye'de hanehalklarının tasarruflarında ihtiyati yaklaşım güçlü bir güdüdür. Türkiye'de ampirik çalışmalar ve hanehalkları ile yapılan odak grup görüşmeleri Türk insanının ihtiyati tasarruf yaptığına ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır (beklenmedik durumlara karşı rezerv oluşturma) (Ceritoğlu, 2009). Bu çalışmadan elde edilen bulgular da bireylerin ihtiyati nedenlerle tasarruf yaptığını desteklemektedir. Bireylerin ilk üç tasarruf yapma nedeni sırasıyla geleceğe yatırım yapma (%43,1), çocuklar (%41,3) ve beklenmedik durumlara karşı güvence olması (%35,8)'dir (Grafik 8). IngBank (2017) tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen "Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması" 2019 yılı 2. çeyrek sonuçlarına göre de ilk üç tasarruf yapma nedeni sırasıyla aynıdır. Barış ve Çiftçi (2018)'nin çalışmasında ise katılımcıların tasarruf yapma nedenleri arasında ilk sırada ev ya da araba almak belirtilmiş, bunu sırasıyla çocukların eğitimi ve gelecekte yüksek bir hayat standardı izlemiştir.

Konu bireylerin aylık gelir düzeyine göre incelendiğinde; beklenmedik durumlara karşı güvence olması nedeniyle tasarruf yapma oranı gelir düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklıdır (p<0,05). Beklenmedik durumlara karşı güvence olması nedeniyle tasarruf yapma oranının en yüksek olduğu iki gelir grubu sırasıyla "10.001 TL ve üzeri" ve 3.001-5.000 TL" gelir grubu, en düşük olduğu gelir grubu "7.501-10.000 TL" gelir grubudur. Diğer tasarruf yapma nedenleri bireylerin aylık gelir düzeyi ile ilişkili bulunmamıştır (p>0,05), (Grafik 9).

Konu öğrenim düzeyi açısından da değerlendirilmiş ve çocuklar için tasarruf yapanların oranının gelir düzeyinin artmasına paralel olarak azaldığı (p<0.05) ayrıca üniversite ve lisansüstü düzeyde eğitim görenlerde harcama yapmak için toplu para biriktirmek/ileriki dönemde planlanan özel bir harcamayı yapmak için tasarruf yapanların diğer gelir gruplarından yüksek oranda olduğu bulunmuştur (p<0,05). Diğer nedenler eğitim düzeyi açısından anlamlı bir farklılık göstermemektedir (Grafik 10).

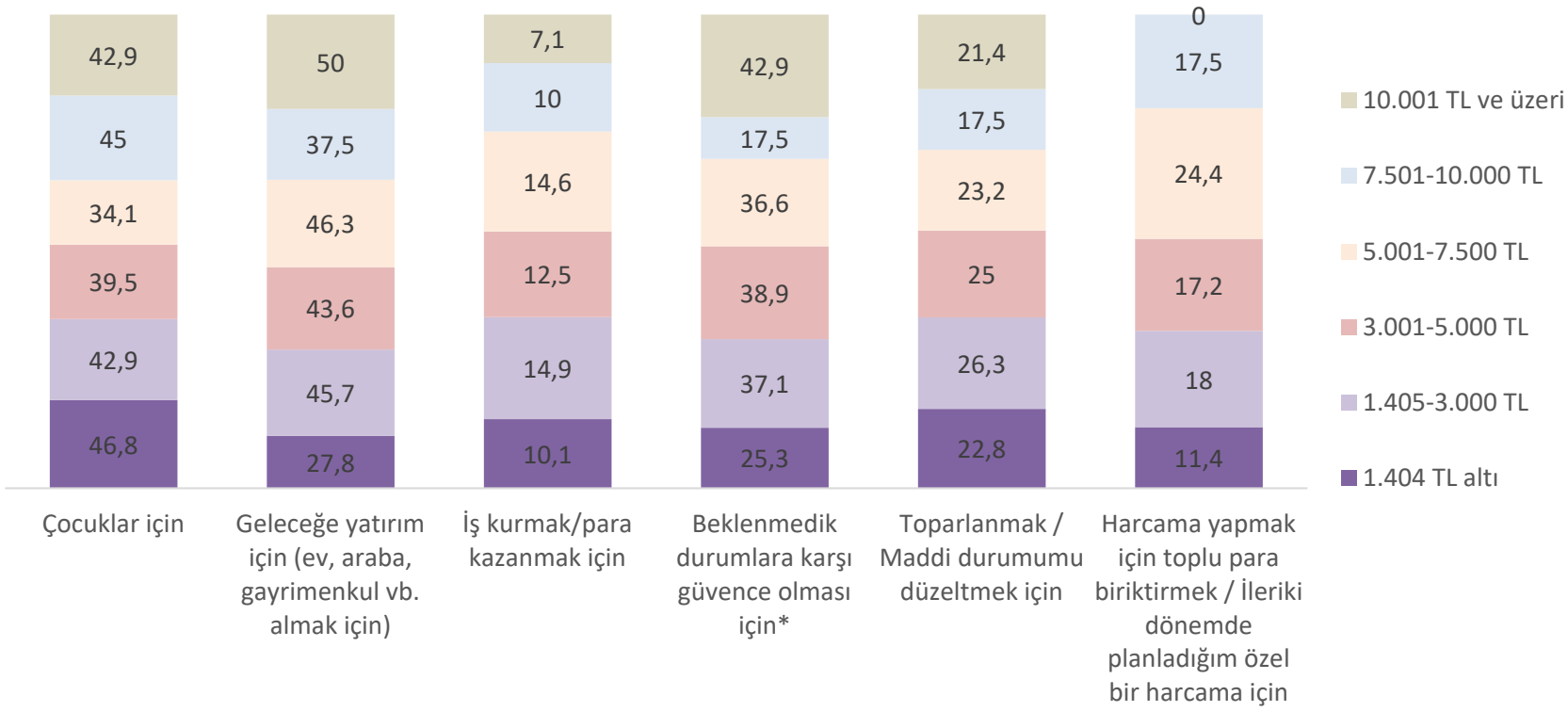
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 8. Bireylerin Tasarruf Yapma Nedenleri

 ISBN: 978-625-7029-53-7

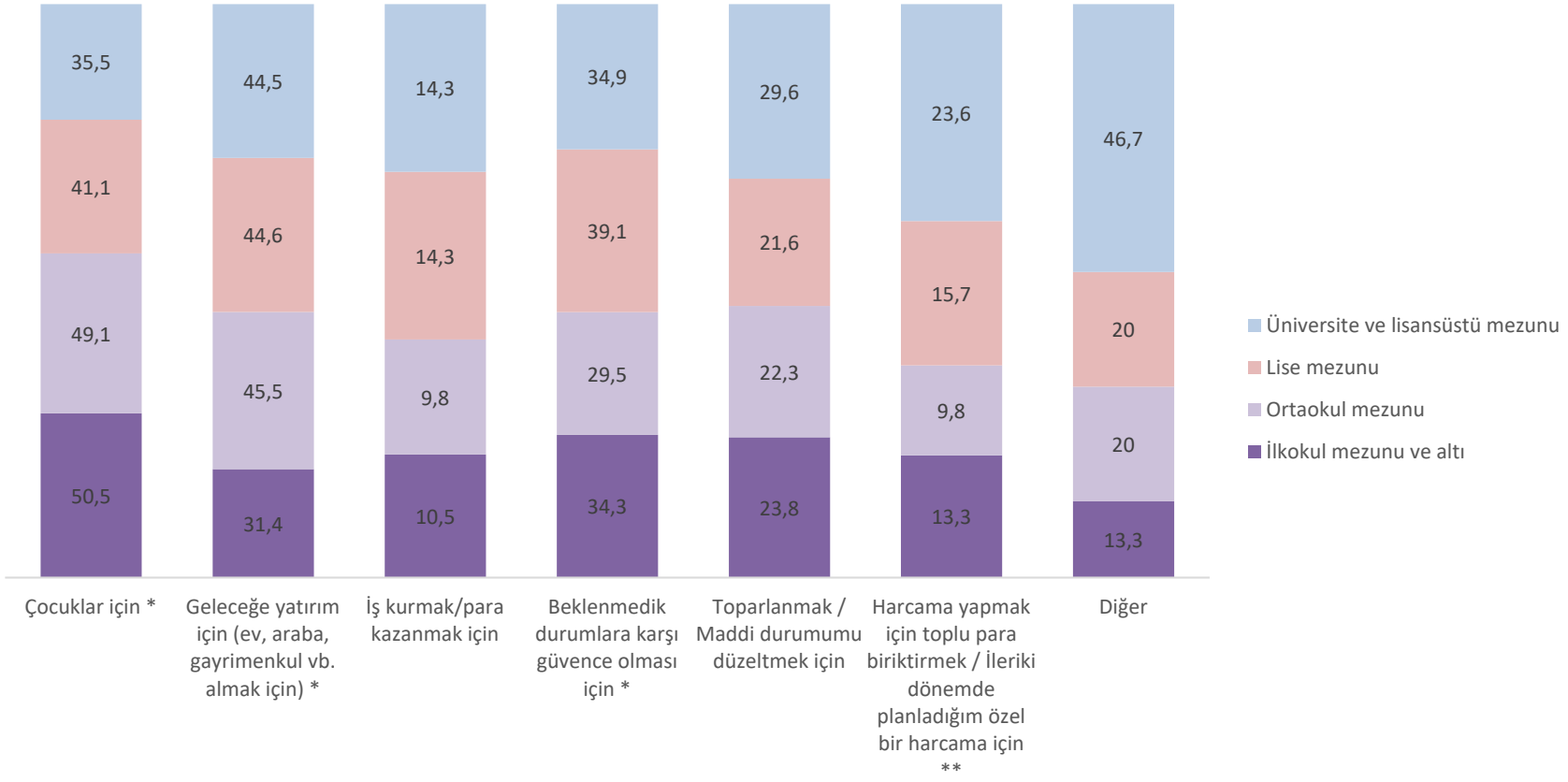
Grafik 9. Bireylerin Gelir Düzeyine Göre Tasarruf Yapma Nedenleri

*p<0,05

ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 10. Bireylerin Öğrenim Düzeyine Göre Tasarruf Yapma Nedenleri

* $p< 0,05$, ** $p<0,01$

ISBN: 978-625-7029-53-7

Tasarruf Yapamama Nedenleri

Bireylerin en yüksek oranda belirttikleri tasarruf yapamama nedeni %61,7 ile tasarruf edecek yeterli gelirin olmamasıdır. Bunu sırasıyla borçlarını (%29,8) ve kira ödemesini (%26,7) belirtenler takip etmektedir (Grafik 11). IngBank tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'nin Tasarruf Eğilimleri Araştırması" 2019 yılı 2. çeyrek sonuçlarına göre de bireylerin tasarruf yapamama nedenleri arasında %82 ile yeterli gelirin olmaması ilk sırada yer almakta, bunu %12 ile borçların olması izlemektedir. Barış ve Çiftçi (2018)'nin çalışmasında tasarruf yapamama nedeni olarak borçlarını belirtenler ilk sırada, gelirin düşük olmasını belirtenler ikinci sırada yer almaktadır.

Borçlarından dolayı, çalışmadığı için, alışveriş alışkanlıklarından dolayı, ailesine destek olduğu için, tasarruf alışkanlığı olmadığı için, para ve türevleri değil de farklı yatırımları olduğu için tasarruf yapamadığını belirtenlerin oranının finansal bilinç düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaştığı bulunmuştur (p<0,05). Finansal bilinç düzeyi arttıkça borçlarından dolayı, çalışmadığı için, alışveriş alışkanlıklarından dolayı, tasarruf yapamadığını belirtenlerin oranı azalmaktadır (p<0,05). Tasarruf alışkanlığı olmadığı için tasarruf yapamadığını belirtenlerin oranının yüksek finansal bilinç düzeyinde, para ve türevleri değil de farklı yatırımları olduğu için tasarruf yapamadığını belirtenlerin oranının düşük finansal bilinç düzeyinde diğer finansal bilinç düzeyindekilerden daha fazla oranda olduğu saptanmıştır (p<0,05), (Grafik 12).

Alışveriş alışkanlıklarından dolayı, tasarruf alışkanlığı olmadığı için tasarruf yapamama bireylerin aylık gelir düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır (Grafik 13). Tasarruf yapamama nedeni olarak alışveriş alışkanlıklarını belirtenlerin en yüksek oranda belirten gelir grubu "5.001-7.500 TL" gelir grubu, tasarruf alışkanlığı olmadığını belirtenlerin en yüksek olduğu gelir grubu "3.001-5.000 TL" gelir grubudur (p<0,01). Bireylerin diğer tasarruf yapamama nedenleri gelir gruplarına göre anlamlı farklılık göstermemektedir (p>0,05).

Tasarruf edecek yeterli gelir olmadığı için, borçlardan dolayı, kira ödemesi olduğu için ve alışveriş alışkanlıklarından dolayı tasarruf yapamama bireylerin öğrenim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede değişiklik göstermektedir (p<0,01). Üniversite ve lisansüstü mezunu olanlarda tasarruf edecek yeterli gelir olmadığı, borçları, kira ödemesi olduğu için tasarruf yapamayanların oranı diğer öğrenim düzeyindekilerden düşük (p<0,01), alışveriş alışkanlıklarından dolayı (p<0,05). Tasarruf yapamayanların oranı ise bu gurupta diğer eğitim düzeyindekilerden yüksektir. Diğer tasarruf yapamama nedenleri ile öğrenim düzeyi arasındaki farklılık istatistiksel açıdan önemli değildir (p>0,05), (Grafik 14)**.**

 ISBN: 978-625-7029-53-7

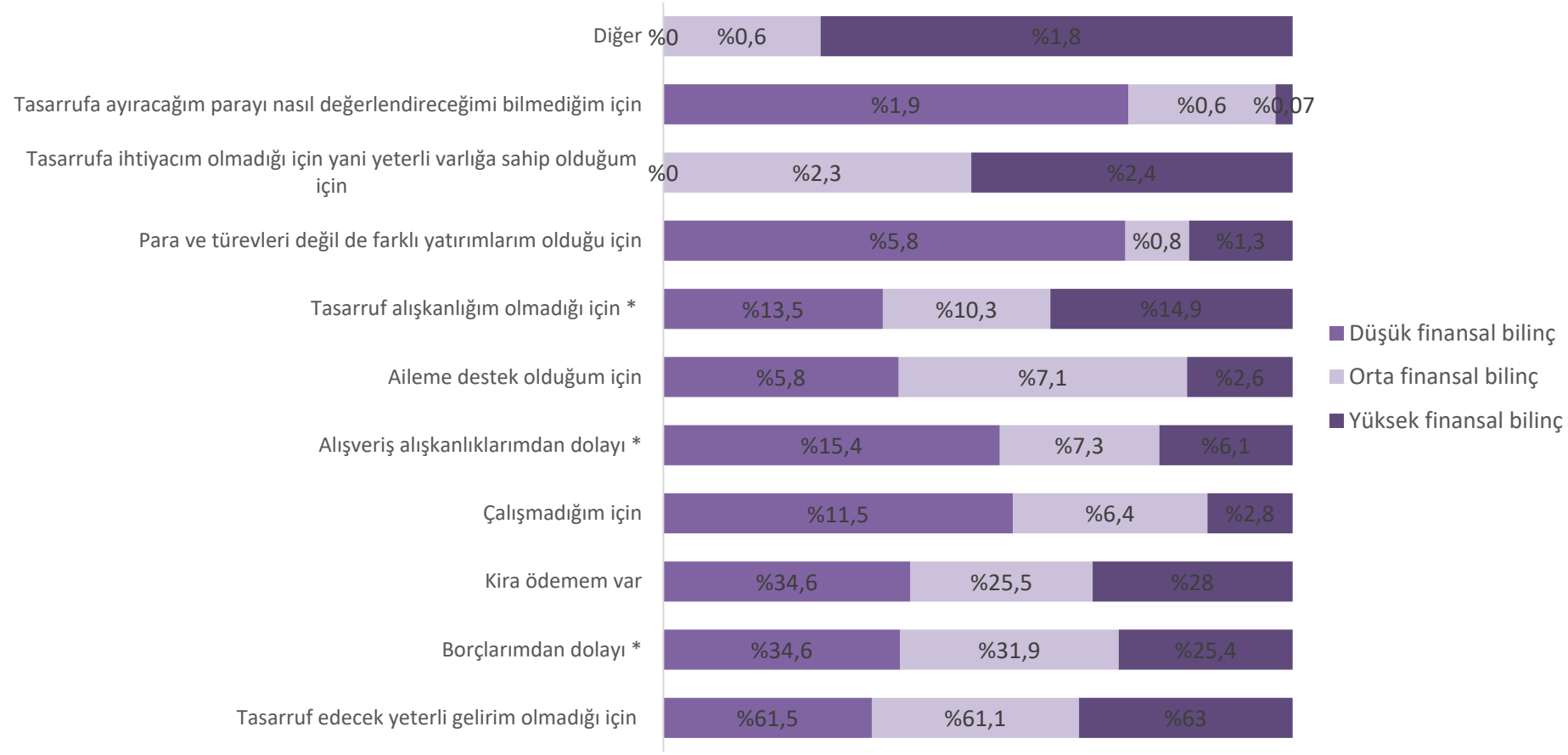
Grafik 11. Bireylerin Tasarruf Yapmama Nedenleri

$p>0,05$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

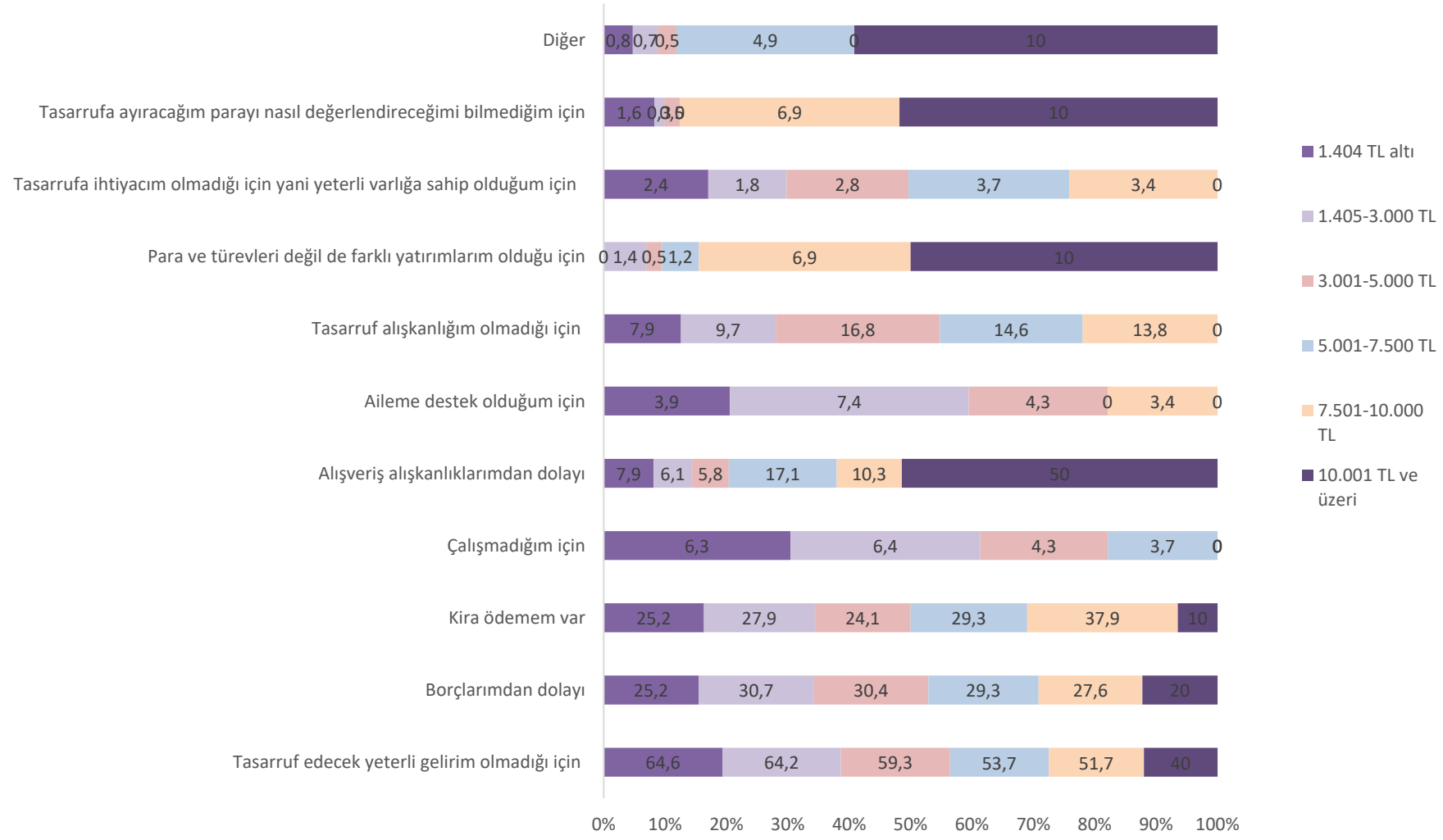
Grafik 12. Bireylerin Finansal Bilinç Düzeyine Göre Tasarruf Yapmama Nedenleri

* $p< 0,05$, ** $p<0,01$

ISBN: 978-625-7029-53-7

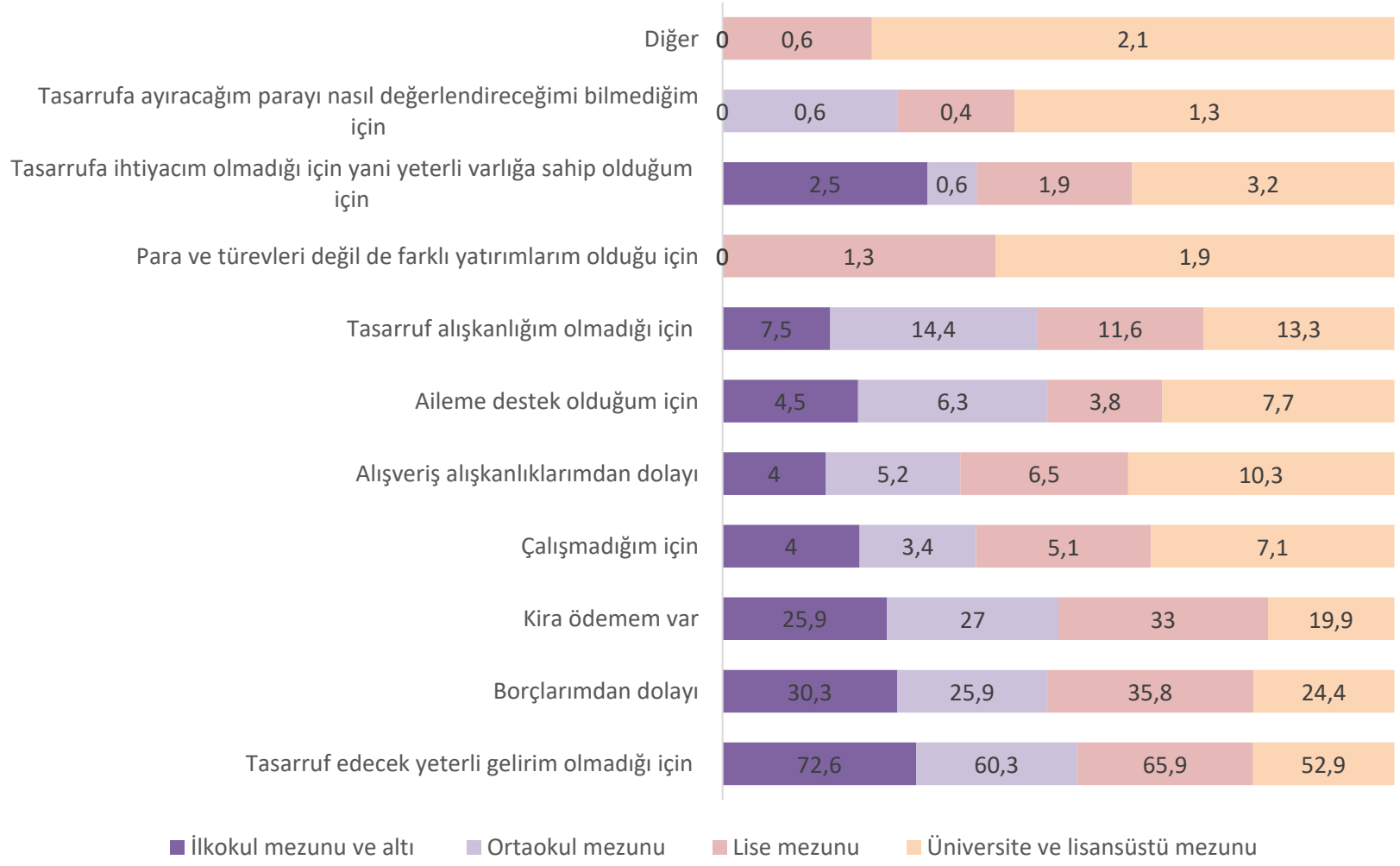
Grafik 13. Bireylerin Gelir Düzeyine Göre Tasarruf Yapmama Nedenleri

**$p < .01$

ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 14. Bireylerin Öğrenim Düzeyine Göre Tasarruf Yapmama Nedenleri

$^{**}p < 0{,}01$, $^{***}p < 0{,}001$

ISBN: 978-625-7029-53-7

Tasarrufların Değerlendirildiği Araçlar

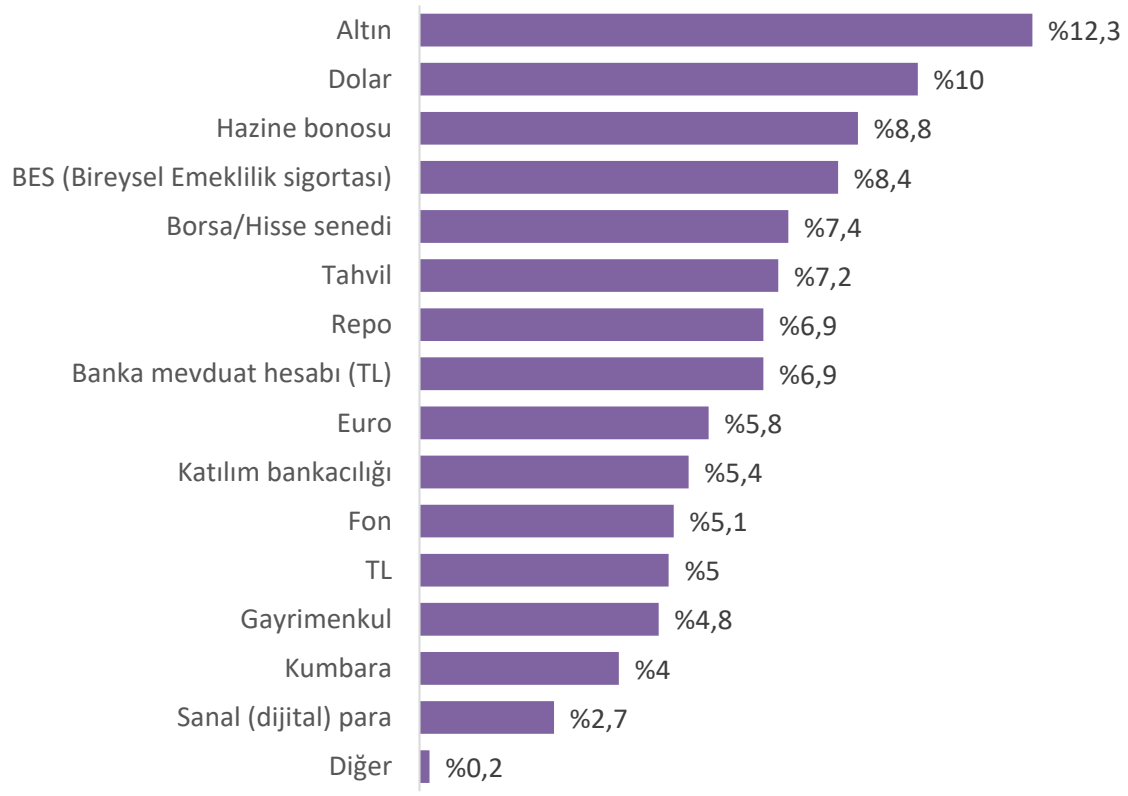
Tasarruf yapan bireylerin (842 kişi) tasarruf yaptığı araçların başında altın (%12,3) gelmekte olup bunu dolar izlemektedir. Diğer yatırım araçlarını kullananların oranı oldukça düşüktür (Grafik 15). BDDK Finansal İstikrar Raporu 2019 yılı Kasım ayı verileri de 2018 yılı Eylül ayından itibaren belirginleşen yabancı para ve altın tercihinin devam ettiğini ve yabancı para ve altın mevduat hesaplarının bakiyesinin arttığını göstermektedir. Barış ve Çiftçi (2018)'nin çalışmasında da tercih edilen ilk üç tasarruf aracının yastık altı altın, vadesiz banka hesabı ve bankada altın hesabı olduğu bulunmuştur. 2017 yılı Türkiye İsraf Raporunda ise tasarruf yaptığını belirtenlerin %36,2'si tasarruflarını banka mevduatında, %35,3'ü altında, %20,1'i evde nakit saklayarak tuttuğunu belirtmiştir. INGBank (2019)'ın çalışmasında ise bireysel emeklilik fonları (%28) en çok tercih edilen yatırım aracı olarak bulunmuş, bunu yastık altı altın ve nakit (%19), TL vadeli hesap (%15) ve döviz vadeli hesabın (%14) izlediği bulunmuştur. Evde nakit para saklayarak finansal tasarruf yapanların oranındaki bu düşüş tüketicilerin tasarruf konusunda bilinçlenmeye başladıklarını düşündürmektedir.

Bireylerin son 1 yıl içerisinde tasarruf araçları finansal bilinç düzeyi açısından değerlendirildiğinde sadece Türk Lirası ve sanal (dijital) para yatırımlarının finansal bilinç düzeyine göre istatistiksel anlamlı fark gösterdiği görülmüştür. Türk lirasına ve sanal (dijital) paraya yatırım yapanların oranı orta finansal bilinç düzeyinde, sanal (dijital) paraya yatırım yapanların oranı ise yüksek finansal bilinç düzeyinde diğer bilinç düzeyindekilerden fazladır(p<0,05), (Grafik 16).

Cinsiyet (Grafik 17), gelir düzeyi (Grafik 18) ve öğrenim düzeyi (Grafik 19) açısından bireylerin tasarruf yapma araçları önemli bir farklılık göstermemektedir (p>0,05).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 15. Bireylerin Son 1 Yıl İçerisinde Tasarruflarını Değerlendirdiği Araçlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

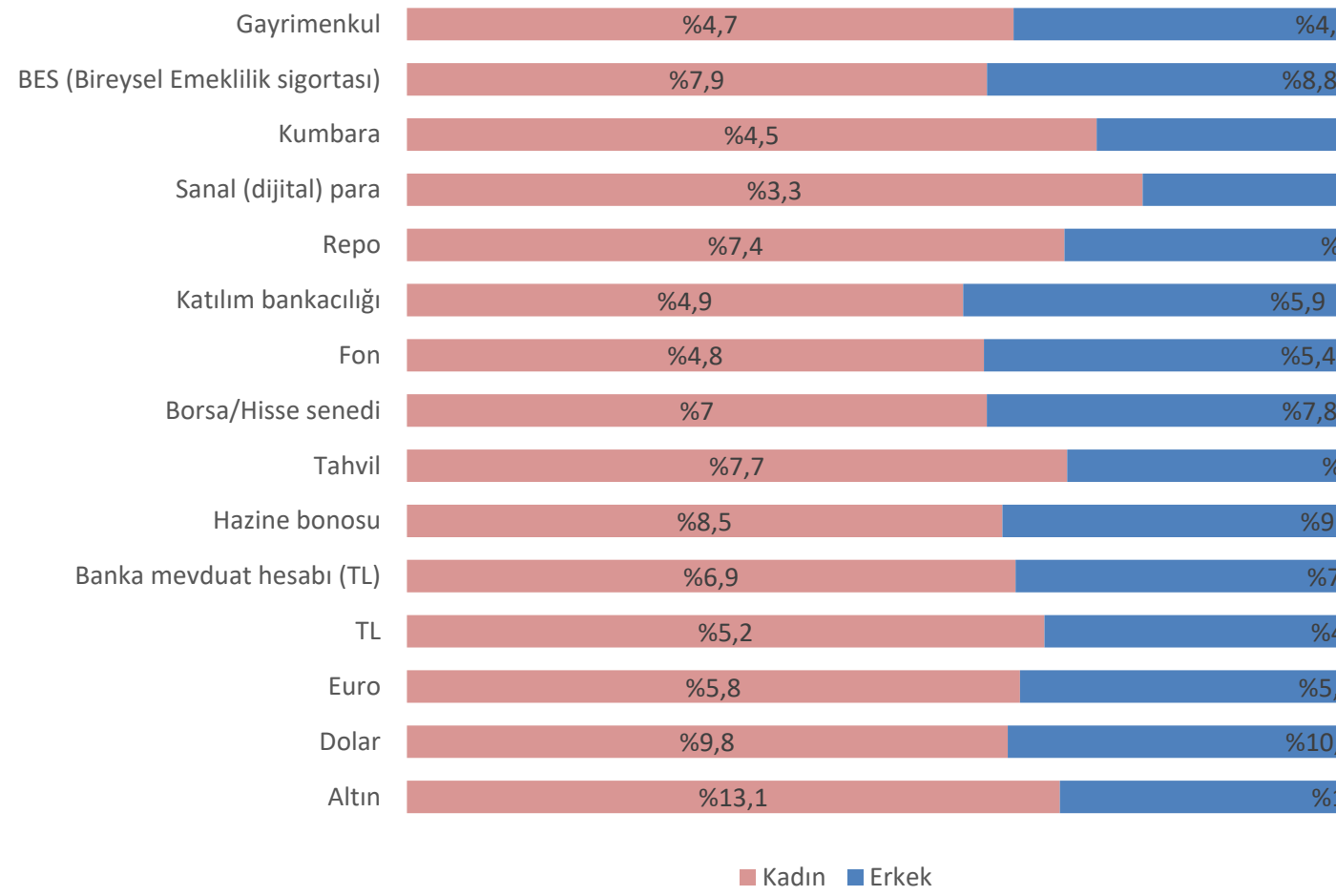
Grafik 16. Bireylerin Finansal Bilinç Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçerisinde Tasarruflarını Değerlendirdiği Araçlar

* $p < 0{,}05$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

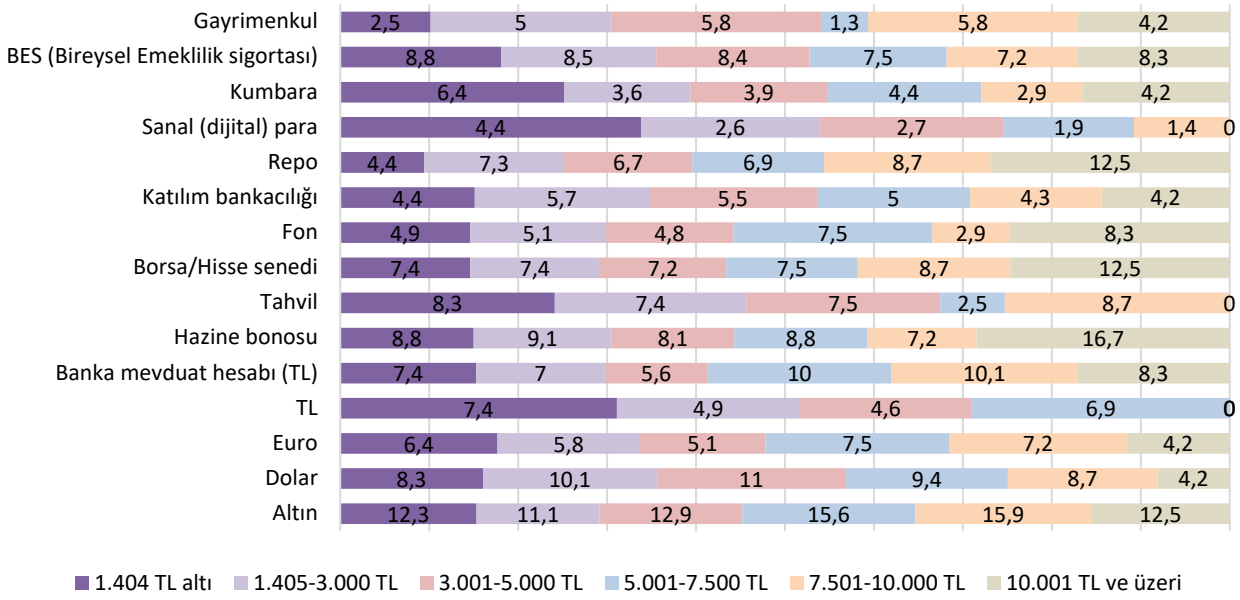
Grafik 17. Bireylerin Cinsiyete Göre Son 1 Yıl İçerisinde Tasarruflarını Değerlendirdiği Araçlar

$p>0,05$

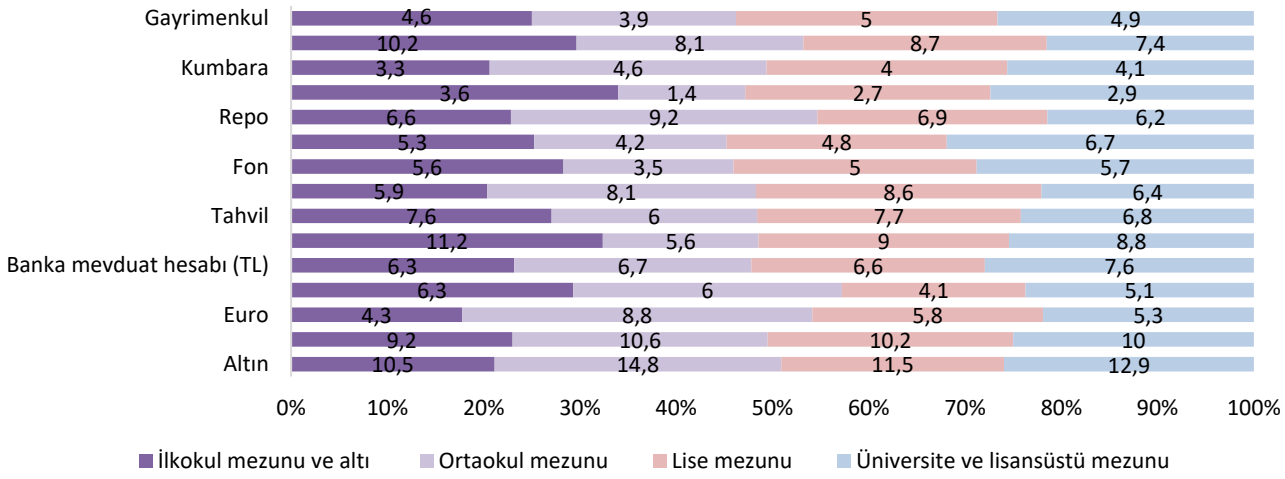
 ISBN: 978-625-7029-53-7

Grafik 18. Bireylerin Gelir Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçerisinde Tasarruflarını Değerlendirdiği Araçlar

$p>0,05$

Grafik 19. Bireylerin Öğrenim Düzeyine Göre Son 1 Yıl İçerisinde Tasarruflarını Değerlendirdiği Araçlar

$p>0,05$

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tasarruf oranlarında artış veya azalış ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından çok fazla önem taşımaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın önündeki en büyük engellerden biri ülkede tasarruf düzeyinin yetersiz olmasıdır. Ülkelerin büyümesi yeni sürdürülebilir yatırımların yapılmasına bağlıdır ve yatırımların artırılabilmesi için tasarrufların artırılması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bir ülkede tasarruflar arttığında yatırımlar için gerekli olan finansman miktarında da artış meydana gelmektedir. Yani kalkınmanın yolu tasarruflardan geçmektedir (Zengin vd., 2018).

Tasarrufları artırmanın yolu ise halihazırda bireylerin bilinçlendirilerek harcama ve finansal konularda eğitimden geçmektedir. Tasarruf araçları, finansal piyasalar, finansal araçlar ve kuruluşlar, kredi kartı kullanımı, bireysel krediler, bilinçli borçlanma konusunda eğitilmiş diğer bir deyişle finansal okuryazarlığı yüksek bireyler daha akılcı kararlar alabilecek ve davranışlarda bulunabilecektir (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Ülkemizde TÜİK, 2016 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi'ne (ESA-2010) uyum bağlamında revizyona gitmiştir. Bu kapsamda, 2009 yılı baz alınarak yapılan hesaplamalar, Türkiye'nin tasarruf oranlarında eski hesaplamalara göre ciddi farklılıklar oluşturmuştur. Yeni seriye göre tasarruf oranları yukarı yönlü bir eğilim ortaya koymakla birlikte hâlihazırdaki tasarruf oranları yatırım oranlarının halen gerisinde kalmaktadır. Bu nedenle ülkemiz açısından özel tasarrufun bileşenlerinden olan hanehalkı tasarruflarının artırılması hem yatırımların finanse edilmesi hem de toplumsal refahın artırılmasında büyük önem taşımaktadır. Ülke ekonomisinde yarattığı olumsuz etkiler dışında düşük tasarruf oranı, hanehalkının hastalık, kaza, iflas, işsizlik, ekonomik dalgalanmalar, boşanma gibi beklenmedik durumlar karşısında savunmasız olması anlamına gelmektedir (Gutter v.d. 2012). Bu nedenle hanehalkı tasarruf düzeyini etkileyen faktörlerin incelenmesi ve tasarrufları artırıcı önlemlerin alınması ve politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın ve pek çok araştırmanın sonuçlarının ortaya koyduğu üzere hanehalkı gelir düzeyinin tasarruflar üzerindeki temel etkisi açıktır. TÜİK verilerine göre de en düşük gelirli beşte birlik kesimin eksi tasarruf oranlarıyla, en yüksek gelirli beşte birlik kesimin yüksek tasarruf oranları da bunu göstermektedir. Gelir dağılımının düzelmesi bu bakımdan tasarruf oranlarını yükseltici etki de yapabilecektir. Gelir düzeyinin tasarruflara olası etkileri, istihdam politikalarının ekonomi politikalarının merkezinde olması gerektiğine, istihdam politikalarının yeni istihdam yaratan, özellikle yüksek gelirli istihdam yaratan projeler olması gerektiğine işaret etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Birçok ailede, düşük gelir düzeyi tasarruf yapmayı zorlaştıran nedenlerin başında gelmektedir. Ancak araştırmalar hangi gelir düzeyinde olursa olsun finansal okuryazarlık düzeyinin yükseltilmesinin tasarruf düzeyini yükselttiğini göstermektedir (Bernheim, vd., 2001; Hogarth ve Hilgerth, 2002; Hilgerth vd., 2003). Finansal eğitim, her dönemde bireylerin bütçelerini yönetmeleri, gelir ve giderlerini düzenlemeleri, yatırım ve tasarruflarını etkin bir şekilde

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yönetmeleri ve olası zararlardan korunmaları açısından önemli bir kavram olmuştur. Günümüzde ise çeşitliliği ve karmaşıklığı gittikçe artan finansal hizmet ve ürünlerin amacına uygun kullanılmasını ve bireylerin bu alanda artan sorumluluklarının ve aldıkları risklerin farkında olmalarını sağlamak daha da önemli bir hal almıştır. Bu çerçevede finansal farkındalık oluşturulmasını teminen finansal eğitim ve finansal okuryazarlık konusuna özel önem ve öncelik verilmesi gerekmektedir. Nitekim toplumların finansal okuryazarlık düzeylerini yükseltmek ve tasarruf bilincinin yayılmasını sağlamak bu nedenle tüm ülkelerin ekonomik ve sosyal politikaları arasında ön sıralarda yer almaktadır. Ülkemizde de bu konudaki çabaların artırılması faydalı olacaktır.

Ulusal tasarruf oranının düşmesine neden olarak gösterilen faktörlerden biri de tüketim harcamalarındaki artıştır. Yapılan hanehalkı araştırmalarında son yıllarda GSYH'ya oranla tüketim harcamalarının toplam hanehalkı geliri içerisinde sürekli yükseldiği, bu durumun hanehalkı tasarruflarının ve dolayısıyla ulusal tasarrufların azalmasına önemli ölçüde olumsuz etki ettiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tüketim çılgınlığının dengeli tüketime dönüştürülmesi için medya ayağı ve eğitim kurumları vasıtası ile bilinçli tüketim, kaynakların etkin ve rasyonel kullanılması konusunda eğitim verilmesine ciddi olarak ihtiyaç vardır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Akat, A. S. (2009*). İktisadi analiz*. Ankara: Eflatun Yayınevi.

Aktaş, A., Güner, D., Gürsel, S. ve Uysal, G. (2010). *Structural determinants of household savings in Turkey: 2003-2008*. Betam Working Paper Series, No:007.

Anderson, K. G., Kaplan, H., ve Lancaster, J. B. (2001). *Men's financial expenditures on genetic children and stepchildren from current and former relationships*. Population Studies Center Research Report, (01-484), 291-300.

Athukorala, P. C., ve Sen, K. (2004). The determinants of private saving in India. *World Development*, *32*(3), 491-503.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) (2019). *Finansal istikrar raporu* Kasım 2019, Sayı 29, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2019/Sayi+29

Barış, S. ve Çiftçi, E. (2018). Gelir Dağılımının Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 181-192.

Bebczuk, R., Gasparini, L., Garbero, N. ve Amendolaggine, J. (2015). *Understanding the determinants of household saving: Micro evidence for Latin America* (No. 0189). CEDLAS, Universidad Nacional de La Plata.

Bernheim, B. D., Garrett, D. M. Ve Maki, D. M. (2001). Education and saving:: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. *Journal of public Economics*, *80*(3), 435-465.

Bozkuş, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2007). Hanehalkı tasarruf tercihleri: Türkiye örneği. *8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi.* 24-25 Mayıs, Malatya, Türkiye.

Browning, M. (2000). The saving behaviour of a two-person household. *The Scandinavian Journal of Economics*, 102, 235-251.

Celasun, M. ve Tansel, A. (1993). Distributional effects and saving-investment behaviour in a liberalizing economy: the case of Turkey. *METU Studies in Development*, *20*(3), 269-298.

Ceritoğlu, E. (2009). *The empirical importance of precautionary saving in Turkey*. Doctoral Dissertation, University of Nottingham.

Collins, S. M. (1989). *Saving behaviour in ten developing countries.* NBER Conference on Savings, Maui. National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.

Cooper, I. ve Kaplanis, E. (1994). Home bias in equity portfolios, inflation hedging, and international capital market equilibrium. *The Review of Financial Studies*, *7*(1), 45-60.

Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun belirleyicileri: Küresel tasarruf eğiliminde değişim ve Türkiye'de hanehalkı tasarruf eğiliminin analizi. *Bankacılar Dergisi*, *82*, 3-44.

Thimann, M. C., ve Dayal-Gulati, M. A. (1997). *Saving in Southeast Asia and Latin America compared: searching for policy lessons* (No. 97-110). International Monetary Fund.

Denizer, C., Wolf, H. ve Ying Y. (2002). Households savings in the transition, *Journal of Comparative Economics*, 30, 463-475.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı (2012). *Yüksek büyümenin sürdürülebilirliği: Yurtiçi tasarrufların rolü.* Türkiye ülke ekonomik raporu.

Düzgün, R. (2009). Türkiye'de özel tasarrufun belirleyicileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 173-189.

Edwards, S. (1995) *Why are saving rates so different across countries? An international comparative analysis*. NBER Working Paper, 5097.

Edwards, S. (1996). Why are Latin America's savings rates so low? An international comparative analysis. *Journal of development economics*, *51*(1), 5-44.

Gutter, M. S., Hayhoe, C. R., DeVaney, S. A., Kim, J., Bowen, C. F., Cheang, M., Mauldin, T. (2012). Exploring the relationship of economic, sociological, and psychological factors to the savings behavior of low-to moderate-income households. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, *41*(1), 86-101.

Gürel, S., Uysal, G. ve Kökkızıl, M. (2016). *Gelir artışına rağmen hanehalkı tasarrufu neden azaldı.* Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Notu, 16/197.

Hilgert, M. A., Hogarth, J. M. ve Beverly, S. G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Federal Reserve Bulletin* , *89*, 309.

Hogarth, J. M. ve Hilgert, M. A. (2002). Financial knowledge, experience and learning preferences: Preliminary results from a new survey on financial literacy. *Consumer Interest Annual*, *48*(1), 1-7.

ING Bank (2019). *Türkiye'nin tasarruf eğilimleri araştırması*. 2019. 2. Çeyrek sonuçları. http://www.tasarrufegilimleri.com/Docs/2019-02-ceyrek.pdf

Hondroyiannis, G. (2006). Private saving determinants in European countries: A panel cointegration approach. *The Social Science Journal*, *43*(4), 553-569.

Hinz, R. P., McCarthy, D. D. ve Turner, J. A. (1997). Are women conservative investors? Gender differences in participant-directed pension investments. *Positioning pensions for the twenty-first century*, *91*, 103.

Jacobs, B. I. ve Levy, K. N. (1996). Residual risk: How much is too much?. *Journal of Portfolio Management*, *22*(3), 10.

Jianakoplos, N. A. ve Bernasek, A. (1998). Are women more risk averse?. *Economic inquiry*, *36*(4), 620-630.

Kanık, Z. B. ve Dinç, D. T. (2017). Eğitim-tasarruf ilişkisi: Türkiye için bir uygulama. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, *2*(11), 59-91.

Kızılgöl, Ö. A. ve İpek, E. (2019). Türkiye'de hanehalkı tasarruf davranışının analizi. *İzmir İktisat Dergisi*, *34*(3), 331-344.

Le Blanc, J., Porpiglia, A., Teppa, F., Zhu, J. ve Ziegelmeyer, M. (2015). *Household saving behaviour and credit constraints in the Euro area*. European Central Bank Working Paper Series.

McConnel, C. R. ve Brue, S. L. (1996). *Macroeconomics Principles, Problems and Policies.* McGraw Hill, Inc.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Melvin, M. ve Boyes, W. (2011). *Principles of Economics*, South-Western: Cengage Learning.

Metin Özcan, K. ve Özcan, Y. Z. (2000) *Determinants of private saving in MENA region, Iran and Turkey*, Proceedings of the MDF website at htttp://www.worldbank.org/mdf, forthcoming in Research in Middle East Economies.

Modigliani, F. (1966). The life cycle hypothesis of saving, the demand for wealth and the supply of capital. *Social research*, 160-217.

Modigliani, F. (1970). The life cycle hypothesis of saving and intercountry differences in the saving ratio, *Inductio. growth and trade*, 197-225.

Özcan, K. M., Günay, A. ve Ertaç, S. (2003). Determinants of private savings behaviour in Turkey, *Applied Economics*, 35,1405-1416.

Özcan, K. M. ve Günay, A. (2012). *Türkiye'de özel tasarrufları belirleyen unsurlar* (No. 2012/109). Discussion Paper.

Pålsson, A. M. (1996). Does the degree of relative risk aversion vary with household characteristics?. *Journal of economic psychology*, *17*(6), 771-787.

Patterson Jr, G. F. (1997). New guidance on auditing investments. *Journal of Accountancy*, *183*(2), 65.

Sancak, E., ve Demirci, N. (2012). Ulusal tasarruflar ve Türkiye'de sürdürülebilir büyüme için tasarrufların önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Schirripa, F., ve Tecotzky, N. D. (2000). An optimal frontier. *The Journal of Portfolio Management*, *26*(4), 29-40.

Simons, K. (1999). Should US investors invest overseas?. *New England Economic Review*, 29-40.

Solnik, B. (1989). *International Investment*. Addision Weskey Publishing Company, Inc., New York.

Şengür, M. ve Taban, S. (2016a). Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının gelir dışındaki belirleyicileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 29-53.

Şengür, M. ve Taban, S. (2016b). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Türkiye'de hanehalkı gelir türünün tasarruflar üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 49-72.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014). *Onuncu kalkınma planı yurtiçi tasarruflar özel ihtisas komisyonu raporu*, Yayın no: KB: 2902 - ÖİK: 742.

T.C. Ticaret Bakanlığı (2018). *Türkiye israf raporu 2018*. Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü. Ankara:Kalkan Matbaacılık

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2017). *Türkiye'de Yurt İçi Tasarrufların Ve Tüketimin Gelişimi.* Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yaraşır, S. ve Yılmaz, B. E. (2011). OECD ülkelerinde özel tasarruflar: Bir bakış (1999-2007). *Maliye Dergisi*, 160, 139-143.

Zengin, S., Yüksel, S., ve Kartal, M. T. (2018). Türkiye'deki düşük hanehalkı tasarrufuna neden olan faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, *13*(49).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAMU KURUMLARINDA PERSONELİN PERFORMANSINA GÜVEN ALGISININ ETKİSİ

Prof. Dr. Ali ACAR

Selçuk Üniversitesi İİBF. Öğretim Üyesi

Performansa dayalı güven algısı çerçevesinde personelin çalışma ortamında daha düzenli ve her türlü ihtiyaca cevap verecek bir şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarında personel sisteminde amaç verimlilik ve etkinliktir. Performans yönetimi çalışan personelin kendi potansiyellerinin farkına varmalarını sağlayacak biçimde motive ederek performans standartları, hedefler ve amaçlar doğrultusunda daha etkin ve verimli sonuçlar almak için personelin çalışanlara ve üst yönetime karşı güven algısın önemli etkisi bulunmaktadır. Kamu kurumlarında performans ölçümü oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Personelin Performansı verimliliği, hedefleri, hizmet kalitesini ve vatandaşın memnuniyetini yakından etkilemektedir.

Kamu kurumları tarafından sunulan hizmetlerin ölçülebilirliği konusunda bazı gerekçeli endişeler yer almaktadır. Yapılan hizmetlerin girdi- çıktı analiziyle değerlendirmek sayısal dökümünün yapılabilmesi zordur. Etkili, verimli ve rasyonel performans değerlendirilmesi için yapılan hizmetlerin ölçülebilir hale getirilmesi gerekir. performans kriterleri ise; çalışan personelin yaptığı işin kalitesi, yenilikçilik, çalışma şevki ve azmi, eğitim ve bilgi düzeyi dürüst ve etik, verimli çalışma, sorun çözme, uyum ve esneklik sağlayabilme sayılabilir. Örgütsel performansın ölçülmesinde kullanılacak kriterler ise verimlilik, karlılık, maliyet, müşteri memnuniyeti ve çalışanların memnuniyeti olarak değerlendirilebilir. Personelin performansı ise yapılan işin sonuçlarına ve iş davranışlarını analiz ederek ölçme değerlendirme olgusudur. Dolayısıyla başarı değerlemesi, iş görenlerin iş yerindeki başarılarının, tutum, davranış ve kişiliklerinin bir takım objektif ölçülere göre belirlenmesi sürecidir. Sonuçta personelin işini başarma derecesinin belirlenmesidir. Çalışan personelin belirli dönemlerde elde ettiği sonuçlar onun başarısı ve bu sonuçların yöneticiler tarafından analiz edilmesi de onun başarısının değerlendirilmesidir. Bu aşamada personelin yöneticilere ve takım arkadaşlarına güven algısına bağlı olmaktadır. Güven algısının tam olması halinde kişinin performansı ve işe bağlanma tatmin oranını daha da artmaktadır. Güven algısın oluşamaması durumlarında yapılan işten tatmin olamama, verimli çalışamama ve kaliteli iş yapamama sonuçlarını doğurmaktadır.

Performans değerlendirme ‘bir örgütte yer alan personelin göstermesi gereken başarılıdavranışları gösterip göstermediğinin saptanması ve gerekiyorsa

 ISBN: 978-625-7029-53-7

geliştirme için yapılançalışmaların organizasyonudur veya 'kişinin iştek başarı derecesi hakkında yargıya varma işlemidir.

Performansa dayalı güven algısı çerçevesinde personelin çalışma ortamında daha düzenli ve her türlü ihtiyaca cevap verecek bir şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarındaki personel sisteminde amaç verimlilik ve etkinliktir. (Canman.1993:2)

Performans yönetimi çalışan personelin kendi potansiyellerinin farkına varmalarını sağlayacak biçimde motive ederek performans standartları, hedefler ve amaçlar doğrultusunda daha etkin ve verimli sonuçlar almak için personelin çalışanlara ve üst yönetime karşı güven algısın önemli etkisi bulunmaktadır. Kamu kurumlarında performans ölçümü oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Personelin Performansı verimliliği, hedefleri, hizmet kalitesini ve vatandaşın memnuniyetini yakından etkilemektedir.

1. Performansın Ölçülmesi

Kamu kurumları tarafından sunulan hizmetlerin ölçülebilirliği konusunda bazı gerekçeli endişeler yer almaktadır. Yapılan hizmetlerin girdi- çıktı analiziyle değerlendirmek sayısal dökümünün yapılabilmesi zordur. Etkili, verimli ve rasyonel performans değerlendirilmesi için yapılan hizmetlerin ölçülebilir hale getirilmesi gerekir. performans kriterleri ise; çalışan personelin yaptığı işin kalitesi, yenilikçilik, çalışma şevki ve azmi, eğitim ve bilgi düzeyi dürüst ve etik, verimli çalışma, sorun çözme, uyum ve esneklik sağlayabilme sayılabilir. Örgütsel performansın ölçülmesinde kullanılacak kriterler ise verimlilik, karlılık, maliyet, müşteri memnuniyeti ve çalışanların memnuniyeti olarak değerlendirilebilir. Personelin performansı ise yapılan işin sonuçlarına ve iş davranışlarını analiz ederek ölçme değerlendirme olgusudur.(Erdoğan, s.154) Dolayısıyla başarı değerlemesi, iş görenlerin iş yerindeki başarılarının, tutum, davranış ve kişiliklerinin bir takım objektif ölçülere göre belirlenmesi sürecidir. Sonuçta personelin işini başarma derecesinin belirlenmesidir. Çalışan personelin belirli dönemlerde elde ettiği sonuçlar onun başarısı ve bu sonuçların yöneticiler tarafından analiz edilmesi de onun başarısının değerlendirilmesidir. Bu aşamada personelin yöneticilere ve takım arkadaşlarına güven algısına bağlı olmaktadır. Güven algısının tam olması halinde kişinin performansı ve işe bağlanma tatmin oranını daha da artmaktadır.

Performans değerlendirme bir örgütte yer alan personelin göstermesi gereken başarılı davranışları gösterip göstermediğinin saptanması ve gerekiyorsa geliştirme için yapılan çalışmaların organizasyonudur veya 'kişinin işteki başarı derecesi hakkında yargıya varma işlemidir. Çalışan personelin performanslarının sonuçlarının kayıt

 ISBN: 978-625-7029-53-7

altına alan, ölçekleme değerlendirme yöntemleriyle çıktıları ve bu sonuçlarda hareketle geri besleme sağlayan bir süreçtir. Ülkemizde iş memnuniyetsizliği, verimsizlik, düzensizlik, yetersiz performansın varlığı aşikârdır. Bu ana sorunları çözmek için iyi bir kariyer ve performans değerlendirme sistemi mutlaka uygulanmalıdır. (Acar,2006:68)

1.1. Performanslarını Yükseltilmesi

Kamu kurum ve kuruluşlarında başarı ve verimliliğin şartlarından biri çalışanlarının iyi performans göstermeleridir. İnsan kaynakları yönetiminde, personel seçme ve yerleştirme teknikleri, çalışanların eğitimi gibi çalışanların verimliliğini sağlamaya dönük faaliyetler göze çarpmaktadır. Bu yöntemler tek başlarına yeterli olmamaktadır. Motivasyon tüm çalışanlarda var olan potansiyeli harekete geçirme sürecinde yardımcı olmaktadır. Bireysel farklılıkların göz önüne alınması, çalışanların en uygun şekilde yerleştirilmesi, ödüllerin birselleştirilmesi gibi motivasyon uygulamaları kullanılarak performans arttırılabilir.Dolayısıyla çalışanların işe olan istekleri üst seviyeye çıkarılabilir.Bu farklılıkların değerlendirilmesi de çalışma ortamında güven algısının oluşmasında en önemli etkenler arasında yer almaktadır. Kamu yönetiminde performans değerlendirmeye önem verilmesi, müşteri eksenli, yönetim stratejisinin benimsenmesi, müşteri tatmininin ölçülmesi ve ihtiyaçlarına cevap verilecek olması kamu kurumlarını da etkilemiştir (Yıldız, 1995:49).

Güven algısının oluşumunda, çalışanların belirli bir iş çevresine ve iş koşullarına uyabilmesinden doğan özgüven önemlidir. Çalışan, ne yapacağını, kiminle çalışacağını, nasıl yükseleceğini bildiği takdirde kendine olan güveni de artar. Bunun yanında çalışanların, emeklilik, sağlık, kaza gibi ekonomik güvence sağlayan sigortalarının olması çalışanın psikolojisini etkileyen faktörlerdendir. Bu imkanların sağlanmadığı bir kurum içerisinde güven kavramından söz edilemez. Birey bu güvencelerin yanında psikolojik güvencelerin ihtiyaçlarını da hisseder. Bu güvence işin ortamına bağlıdır, çalışmanın gerçekleştiği atmosfer içinde işin doğası, temposu ve çevresi psikolojik güvence ile ilgilidir (Sabuncuoğlu ve Tüz,2003:163-164). Personel her açıdan güvenceyi hissettiği bir ortamda çalıştığında verimi daha çok artmaktadır. Çalışan kişi kendisine yönelik olumsuz bir davranışın olmayacağından emin olduğu durumda daha çok motive olmaktadır. Gerek sürekli maddi unsurun sağladığı güvenlik, gerekse de kendine güven duygusu verimliliğin artışında doğrudan etkili değildir. Fakat güvensizlik duygusu altında tedirgin olarak çalışan kimsenin çaba ve emeğini sunma azminin azalması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gayet doğaldır. Tersine, güven duygusu altında çalışan kimseler, enerjik ve gayretli görünür. Personelin etkinliği ve verimliliği böylece artmış olacaktır (Eren,2010:519).

Yönetim, geniş anlamda başkalarını sevk ve idare etme faaliyeti ya da sürecidir (Eryılmaz, 2006). Başkaları üzerinde otorite kullanma ve başkalarına iş yaptırma bir yönetim faaliyetidir. Diğer bir ifadeyle yönetim, en az iki kişinin bir amaç için bir araya gelmesi ve işbirliği yapması sonucu denetim, eşgüdüm, örgütleme, plarnlama ve yöneltme işlevlerinin sürekli olarak gerçekleştirilmesidir.

1.2. Performans Artırımda Kullanılan Süreçler

Çalışan personelin performansının değerlendirilmesi sadece performans değerlendirme formlarının doldurulmasından ibaret değildir. Aksine bir insan kaynakları işlevi olarak performansın planlanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi faaliyetlerini de kapsar.

İnsan kaynakları yönetiminde, başarı değerlendirmenin yeri ve önemi günümüzde de halen tartışılan en önemli sorunlardan biridir. Aslında, işgörenin bir işyerine ilk alınması ile birlikte ve çalışma yaşamının her aşamasında, çalışmaları, gözlem ve sonuç itibariyle değerlendirilmektedir. Bu tür faaliyetler, ancak başarı değerlendirme gibi bir sistem içinde yapılırsa anlam kazanabilir (Yücel,1999:110)

Çalışanların performanslarını gösteren istatistiki bilgiler hakkında paylaşımların oluşması personeli motive etme etmekte ve çalışma cesaretini teşvik etmektedir. Çalışan personelin performans artırımında sosyo–psikolojik açıdan güven ortamında sağlanması önemlidir.(Şimşek,Nursoy,2002:68)

Personel yada işe ilişkin problem çözme teknikleri; problemlerin Deming Döngüsü boyunca safha safha çözülmesi sürecinde, gerekli olan her adımda, kısa zamanda bir çok fikrin üretilmesini ve bu arada iş görenin buluşçuluk gücünü kullanmasını sağlayan beyin fırtınası grup tekniği gibi teknikler; ferdi katılımı sağlamak amacıyla kullanılan öneri sistemleri; her çeşit katılımı özendirmek içi gerekli olan onurlandırma sistemleri, gelişme hedeflerinin ve önceliklerin tanımlanmasını ve bu yolla pazarda rekabet avantajı sağlamak amacı edinen kıyaslama yöntemi; iş yapma sürecinde ortaya çıkan hataların dağılımını ve değişkenlik sebeplerini sebep-sonuç analiz teknikleri ile belirleyerek, bu hataların kontrol altına alınması ve süreç boyunca taşınmamasını, böylece de personelin performansının iyileşmesini sağlayan genel performans süreç kontrolü; iş yapma sürecinde su gibi akışı sağlamak ve bu yolla daha iyi hizmetlerin üretilmesini sağlamak ön planda olmalıdır. Şimşek, 2006;247-248)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kamu kurum ve kuruluşlarında belirli statüko ve yöneticilerin subjektif normlarının etkileri ya da izleri görülebilmektedir. Personelin yaptığı işin takip sürecinde ve nasıl yapıldığının ölçülmesinde genel olarak dört aşaması vardır. Bu aşamalar Sheward'ın PUKO döngüsünde (bazı kaynaklar Deming'in PUKO döngüsü olarak kabul etmektedir); Planla, Uygula, Kontrol Et ve Önlem Al şeklinde özetlenebilir. Her birim ve çalışan, yapılan işlemlerde, bu döngü tamamlandıktan sonra, yenisine geçer. Bu döngüde yapılan işlemler aşağıdaki gibidir.

• Amacın Ortaya Konması: Sorun nedir veya neyi geliştirelim?

• Mevcut Durum Nedir? Sorunun boyutları nedir? Durumun araştırılarak istatistiki olarak verilerin toplanmasıdır. Bu aşamada performans değerleme yöntemleri gerekli olan durumlara göre uygulanabilir.

• Sorunun Kaynağının Araştırılması: Elde edilen verilere göre, sorun neden kaynaklanıyor, sorunun önemi ve etkisi nedir?

• Önlem Alınması: Sorunu ortadan kaldıracak en etkili yöntem hangisidir? Yöntemin saptanıp uygulanmasıdır.Bu aşamada konumuz açısından güven algısının oluşamadığı durumlarda persenelin performansının düşüp düşmediğini veya nasıl etkilediğinin aanaliz edilmesi önemli olmaktadır.

• Sonuçların Değerlendirilmesi: Uygulanan yöntem başarılı mıdır? Başarılı değilse, neden başarısız oldu? Konu tekrar araştırılıp başarılı olana kadar, geçerli olan sorun çözme yönteminin aranması.

• Uygulamanın Süreçte Yer Alması: Başarılı sonucun işlem sürecinde yerini alması,

• Yeni gelişme ya da değişim için başa dönülmesi.

Performans değerlemenin, işgörenin ve örgütün performansının iyileştirilmesi , iletişimin ve dolayısıyla ilişkilerin iyileştirilmesi, personelin zayıf ve güçsüz yönlerinin belirlenmesi, olgusal durum ve muhtemel olabilecek sorunların ortaya konması, personelin eğitim ihtiyaçlarının, gelişme gereksinimlerinin belirlenmesi gibi etkin hizmetlerin yapılması açısından birçok yararları bulunmaktadır. (Örücü,2003:27) Bu olumlu yönlerinden başka performans değerlemenin dolaylı yararları da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır.(Acar,2002:56)

- Hizmet birimlerine örgüt hedeflerini anlatmaya imkan verir,
- Değerlendirme sonucu, düzeltici önlemlerin alınmasına yardımcı olur,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- İşgören tutumlarına ilişkin daha geçerli bilgi kaynağıdır,
- Örgütün karlılığının ve verimliliğin artmasını sağlar,
- Hizmet kalitesinin yükselmesine yol açar,
- Ücret skalalarını planlamakta ve gerçeğe uyumlu kılmakta daha yetenekli hale gelinmesine yol açabilmektedir..

2.GüvenAlgısı

Güven ortamı personele özgüveni aşılar. Özgüveni gelişmemiş bireyler kendilerine bir görev verildiğinde, ya da karşılarına başarmaları gereken bir durum çıktığında, bu durumdan kaçmaya çalışabilirler hatta mümkünse bu işleri başka arkadaşlarına, dostlarına yaptırmaya gayret ederler.

Günümüzde kişiler arası güven ilişkileri modern öncesi toplumlarda gözlenen akrabalık bağlarının ötesinde çok daha farklı değerlerle biçimlenmektedir. Giddens (2004) güveni "bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine itimat etmek" şeklinde tanımlamış ve burada itimadı bir başkasının dürüstlüğü, seviyesi ya da sahip olduğu teknik bilginin doğruluğu bağlamında ele almıştır. Uzmanlaşmanın günümüz örgütsel yapılarını açıklamada kullanılan önemli bir unsur olması ile örgütsel güvenin uzmanlık bilgisine duyulan itimatla biçimlenmesi güven ilişkilerini geleneksel halinden farklılaştırmaktadır. Yine Giddens'a göre (2004) uzmanlıklarla örülü bir sistemde kişiler, haiz olmadıkları bir bilgiden ötürü başkalarına ve bir bütün olarak sisteme güvenmeyi mecburlardır. Uzmanlaşma arttıkça bilgi yalnızca yöneticilerin tekelinde olmaktan çıkmış ve üretenlerin bilgi düzeylerindeki artış onların kontrol mekanizmaları içindeki etkilerini de artırmıştır. Bu şekilde hem yöneticiler ve çalışanlar hem de çalışanların kendi aralarındaki güven ilişkileri önem kazanmıştır. (Aksoy,2016:197)

Sosyal ve örgütsel bağlamda insanlar, kişilerarası etkileşimlerde genellikle risk ve belirsizlikle karşı karşıya gelmektedirler. Bu problemleri azaltmak amacıyla bireyler ve örgütler, hem hiyerarşik düzenlemeler ve sözleşmeler gibi resmi yapılara, hem de iletişim, normlar ve güven gibi resmi olmayan informel yapılara dayanmaktadırlar

Esasında güven konusundan bahsederken güvenin tanımını yapmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Güven kendimizle ile ilgili olumlu ve pozitif duygular geliştirmemiz sonucunda ortaya çıkan harekete geçme gücü şeklinde düşünülebilir. Güven aynı zamanda içinde doğruluk, yeterlilik, tutarlılık, sadakat ve açıklık gibi olguları da barındırmaktadır. Ayrıca personelin güven algısı yine iç ve dış güven ortamı olarak ta ikiye ayırabiliriz. İç güven,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

personelin çalışma ortamında iş arkadaşları ve yöneticilerle olan memnuniyet ve kabul görme durumunu ifade ederken dış güven ise çevreye verilen görüntü ve insanlarla olan iletişimlerde farklı duyguların ifade edebilme algısını oluşturmaktadır.

Çalışma ortamında personelin planlanan bir işi doğru yapmadığını ya da başaramadığının ötesinde gösterilen çabanın yoğunluğuna bakılması daha anlamlı olmaktadır. Basit olarak anlamı, grup olarak yapılan her işte en iyi olmaya çaba sarf ederek sürekli gelişmeyi gerçekleştirebilmektir. Bu yaklaşım, uzun süreli işlerdeki başarının temelini oluşturmaktadır (Kovancı, 2001 :295)

Örgütlerde güven sağlamak için

- İletişim: Tüm üyeleri alınan kararlardan, örgüt politikasından ve faaliyetlerden haberdar edilmeli,
- Destek olma: Çalışanlarınız açısından ulaşılabilir olun, onları fikirlerini söylemeleri için teşvik edin, onları desteklemeli,
- Saygılı olunmalı: Çalışanların fikirlerini dinlenmeli, yetki devrini yapılmalı,
- Adil olunmalı: Değerlendirmelerinizde tarafsız ve adil olunmalı,
- Dengesiz davranılmamalı: Günlük hayatınızda ve işyerinde tutarlı davranışlarda bulunulmalı,
- Söz verdiğiniz şeyler mutlaka yapılmalı. Vaatlerinizi dikkatli olarak dile getirilmeli,
- Yapabilecekleriniz gösterilmeli: Mesleki ve yönetsel becerilerinizi sergileyerek, takım elemanları arasında hayranlık ve saygı uyandırılmalı.

Yöneticiler, astlarını ilgilendiren konularda kararların alınmasında çalışanların düşüncelerini dikkate alma yoluna gidip ortak fikirlerin oluşmasını sağlaması durumunda örgüt içerisinde çalışma ortamı daha güvenli bir hal alır. Herzberg'e göre, bireylere işyerlerinde sorumluluk yüklemek onların başarılarını arttırır. Eğer kurumda çalışanların karar katılmalarına izin verilmiyor, onlara sorumluluk yüklenmiyorsa bu durumda çalışanlarda işe yabancılaşma, gizli tatminsizlik, direnişler ve işten ayrılmalar görülecektir. Bu sorunları ortadan kaldırılması için katılmalı bir yönetimin oluşturulması çalışanların motive olması açısından önemlidir (Şimşek,2011:181).

2.1. Sürekli Gelişmede Güven Algısının Etkisi

Son yıllarda teknolojik gelişimler sonucu sürekli gelişme unsuru TKY'nin en temel faaliyetidir. Üst yönetimin liderliğinde eğitilmiş personel, takımlar halinde organize olur ve "müşteri odaklılık" sonucu belirlenen hedefler doğrultusunda belirlenen hedefler doğrultusunda sürekli

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gelişme çalışmaları yapar (Eroğlu, 2004:89). Sürekli Gelişme uygulamasında "Deming Çemberi" adıyla anılan Planla, Uygula, Kontrol Et, Önlem Al "PUKÖ Çemberi" genel çalışma çerçevesi olarak kullanılır. Planlamada müşteri gereksinimlerine göre işletme hedefleri ve politikaları belirlenir. Uygulamayla gerekli işlem ve süreçler sunulduktan sonra ürünler ve işletme politikaları kontrol edilir ve işletmede sürekli süreç ve sistem performansı arttırmak için önlemler standartlaştırılır (Lewis, Pun, Lalla, 2006:548).Bu işlemler yapılırken personelin yaptığı işten tatmin olması, kurum kültürünün oluşmasında güven algısının personelin kendi işine çimento gibi bağlanmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla kurum kültürünü oluşturan dört temel unsurdan bahsedilmektedir. Bunlar değerler, inançlar, normlar ve sembollerdir. Söz konusu unsurlar kurumun ve kişilerin davranışlarını şekillendiren ve kurum içindeki yaşam şeklini belirleyen faktörlerdir.

Yapılan bir çalışmada çalışanların kararlara katılma derecesiyle performans arasındaki ilişki incelenmiştir. Kalite yönetiminde çalışanların kararlara katılma derecesi onların iyileştirme çabalarını en fazla etkileyen unsurdur. İyileştirme çabaları da çalışanların performansını etkilediği için onların performansını etkilemektedir. Çalışanların kararlara katılma derecesi personele sosoyo psikoljik açıdan güven algılamasını pekiştireceğinden dolayı TKY başarısı için anahtar rol oynamaktadır. Kararlara katılma derecesi denetleyenler (üstler) ile denetlenenler ya da astlar arasındaki karşılıklı güven ilişkisinin oluşturulmasında, personelin performansı ve tatmini artırmak için bir motivasyon programı olarak görülmesi gerekir. (Stachevsky, and Elizur 2000: 53-54)

ANKET SORULARI

Anket uygulaması Kamu kurumlarından merkezi ve yerel yönetim kurumlarından çalışan personel üzerinde mülakat yüzyüze görüşme yöntemiyle yapılmıştır.(350 kişi)

Ölçme Soruları	Çok yeterli 1	Yeterli 2	Yetersiz 3
Yöneticinizle iletişiminiz	**6**	**32**	**62**
Kararlara katılma durumu	**13**	**28**	**59**
Yöneticiniz size dürüst ve açık mı	**8**	**17**	**75**
Yöneticiniz astları takdir eder mi	**14**	**27**	**59**
Hata yaptığınız zaman kızma durumu	**62**	**29**	**9**
İş arkadaşlarınızla samimiyetiniz	**30**	**35**	**45**

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yöneticilerinize güvenir misiniz	**12**	**36**	**52**
Çalışma arkadaşlarına güvenir misiniz	**22**	**32**	**46**
Bir sorun olduğunda yönetime iletir misiniz	**32**	**24**	**44**
Çalışma ortamından memnuniyet durumu	**18**	**36**	**46**
Yaptığınız iş size monoton gelme durumu	**52**	**23**	**25**
Astlarına güven algınız	**28**	**35**	**37**

Aşağıdaki anket soruları ise Evet Hayır şeklinde dizayn edilmiştir.

Olgusal Durum Soruları	Evet %	Hayır%
Çabalarınızın çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandığını hissediyor musunuz?	63	37
Yanlış yapılan bir hizmet oluştuğunda sessiz kalmayı mı tercih edersiniz?	70	30
Çalışma arkadaşlarınızın hakkınızda dedikodu yaptığınız olur mu?	55	45
Yöneticileriniz hakkında dedikodu yaptığını düşünür müsünüz	82	18
İşyerinde acilen çıkmanız gerektiğinde yönetim kademesine bilgi verir misiniz?	60	40
Her gün yeni bir şey öğrenmeniz gerektiğine inanıyor musunuz?	55	45
Bir sorun gözüktüğünde çoğu zaman onu kendi kendinize çözer misiniz?	75	25
Eve gittiğinizde işyerindeki sorunları paylaşır mısınız	71	29
Dış çevrede işyerindeki sorunları paylaşır mısınız	76	24
Siz yönetici yerinde olsaydınız farklı davranır mısınız	80	20

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Yaptığınız işten ve çalışma ortamından sıkılıyor musunuz	78	22
Hata yaptığınızda diğer takım arkadaşları destek olurlar mı	64	46
Çalışma arkadaşları fırsat olduğunda ipinizi, çekerler mi	89	11

2.2. Değerlendirme Sonucu

Yöneticilerin çalışanlarından performansı yüksek olanları takdir etmemelerinin yanında kendilerinin önüne geçmelerinden korktuğu için sürekli onlara mesafe koyulduğu görülmektedir. Çalışanlarına güvenmekten korkmak veya personelin gayretini yok sayarak sürekli hataları ön plana çıkartmak sonuçta yorgun ve bezgin bir personel kitlesi oluşmasına yol açmaktadır.. Dolayısıyla gayretli ve becerikli personelin motivasyonu bozulduğu için yapılan işin takdir edilmemesi güven sorununa yol açmaktadır.

Yönetici personeli ile iletişim kurmada sıkıntı çekmiyorsa başarı kendiliğinden gelmesi kaçınılmazdır. Etkin iletişim beraberinde güven duygusunu getirir. Güven duyulmayan yöneticiler etkin iletişim kuramazlar. Çünkü, verilen her talimatının altında bir şeyler aranır ve her talimatı zihinsel pradigma'nın arka planında sorgulanır. Çalışma koşulları içerisinde genel ve etkin yönetim anlayışı yaklaşımıyla "yönetimde güven, denetimde şüphe esastır" ilkesinin geçerliliği devam etmektedir.

Kamu kurumlarında güven ortamının sağlanmaması sonucu ekip çalışmasının oluşmaması ,her işi kendisi yapmaya çalışan ve kimsenin yaptığını beğenmeyen yöneticiler, bir müddet sonra kurumların sorunu haline gelmektedirler. Bu yöntemle başkalarına güvenmeyen ve sorun çözdüğünü zanneden yöneticiler farkına varmadan sorun haline gelirler. Astlarının yetişmesine tahammül edemeyen, işe alıştırma sürecinde yerimi alırlar mı diye astlarından endişe eden, onları motive etmeyen, ekip çalışmasında mesafe alamayan yöneticiler kendi fikirlerini tasdik

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ettirmek için hazır onaylayıcılar oluştururlar ve sürekli gelişme sürecinde farklı fikirlere asla tahammül edemezler.

Yöneticilere olan güven algı oranı incelendiğinde %12 'si çük güven duymakta, %36 sı ise orta düzeyde güven duymakta %52 si ise güven duymamaktadır.

Kamu kurumlarında ki atamalarda liyakat ve kariyer sistemi yerine atamalarda siyasallaşmanın görülmesi de güven algısının şekillenmesinde önemli role sahip olduğu görülmektedir.(Acar,2002:8)

Astlar sıkıntı zamanlarında yöneticilere olan güvenleri %12 oranındadır. Bu soruların cevabı da karakter testinde son derece önemlidir. Zor zamanlarda renk değiştiren yöneticiler, sürekli kendi yükselmelerine ilişkin işlere prim verir ama takdir edilme konularında hesabı ise memurlar verir kuralını sürekli işletirler. Dolayısıyla yapılan hatalardan da astlar sorumlu tutulmaktadırlar. Bu yaklaşım sonucu yöneticilere güven algısında düşüşler görülmektedir.

Örgütlerde her kişi diğerini güvenilir olarak tanımlayamayabileceği gibi aksine diğerinin değerlerinin kendisininkinden çok farklı olduğunu ve onun güvenilir olamayabileceğini de bilir ve bu şekilde davranır. Güven olgusu zaman içinde birbirini takip edecek ve birbirlerinin yerini alacak biçimde üç aşamada ele almaktadır. Bu aşamalardan ilki olan hesaba dayalı güvende (calculus based trust) taraflar sözlerini yerine getirmezlerse sonucun kendileri için zarar vereceğinin farkındadır ve duygulanımdan ziyade ekonomik ya da rasyonel bir çıkar söz konusudur. Bir sonraki aşama olan bilgiye dayalı güven (knowledge based trust) aşamasında birey karşı taraf ile ilgili bilgiye sahip olduğundan karşı tarafın çeşitli durumlar karşısında nasıl davranacağını tahmin edebilir. Bilgi arttıkça güven duygusu da beslenmektedir. Son aşama olan özdeşleşmeye dayalı güvende (identification based trust) taraflar birbirlerinin isteklerini anlamakta ve takdir etmekte ve bu karşılıklı anlayış her birinin diğeri için etkili bir biçimde davrandığı noktaya kadar gelişmektedir (Lewicki & Bunker, 1996)

2.3.Personel Sorunların Dinlenerek ve Analiz Edilerek Çözümler Getirilmesi

Sorunları anlama ve araştırmada güven algı farklılıkları, eğitim düzeyi, kültür değerleri gibi faktörlerle değişiklik gösterebilmektedir. Kendini karşısındakinin yerine koyarak onu anlamaya çalışmak aslında her insanın yapabileceği iştir. Çalışma ortamında sık sık karşılaşılan "Ben senin yerinde olsaydım, şöyle şöyle yapardım...ifadesi her bireyin kendi objektif

 ISBN: 978-625-7029-53-7

değerlendirmesinin bir ölçütüdür. Böyle bir durumda yapılacak birinci yöntem personeli olduğu gibi kabul etmek, ikincisi ise performansında zayıflık varsa alternatif yolların sunulmasıdır.

Önemli olan performans ve iş yapabilme farkılılıkların çözülmeye değil, bütünleştirmeye yol açması önemlidir. Yetenek farklılıklarının simgelendiği bir ortam, gerilimlerin anlaşılmasında ve bütünlük sağlanmasında birinci basamağı teşkil eder. İkinci basamak ise kurumun amaçları ile kişisel yani personelin amaçlarının aynı noktada birleştirilmesi gerekli olmaktadır

SONUÇ

Kamu Kurum ve kuruluşlarında çalışanlara güven algısının verilmesi, personelin performansının yükseltilmesinde çok önemli olduğu ifade edilmektedir. Çalışma ortamında sosyo-psikolojik yönden güven olgusuyla tatmin edilmesi çalışan personelin yeteneklerini doğru kullanmaları performanslarını da arttıracağından bu durum, onların işteki gelecekleri açısından da önem taşıyacaktır. Başarılı performans gösterenler gelecekte işletme içindeki konumlarını hızla sağlamlaştıracaklarından dolayı, buna temel oluşturacak olan performans yükseltilmesine ilişkin yöntemlere büyük önem verilmelidir. Yöneticiler etkin ve objektif güven oluşturma iklimi sistemi kurarak çalışan personelin performanslarını birbirinden ayırt etmeli ve ortaya çıkan sonuçlara göre davranmalıdırlar. Bu yaklaşımın uygulanması hem personeli işe motive edecek hem de sağlıklı bir kurum kültür yapısının kurulmasına imkan sağlayacaktır.

Her görev ve yetki beraberinde sorumluluğu da yüklemektedir. Çalışanlar arasında ilişkilerde gerilim olduğunda ilk planda bunları kendi arasında halletmeye çalışmaktadır. Bu tarzın özellikle personelin kendi yetkileri ve sorumlulukları çerçevesinde sorunların ve atlatılabilecek risklerin çözümlenebilmesi basamağını da oluşturmaktadır. Bunun için herhangi sorun meydana geldiğinde yönetime iletme oranı %56 civarındadır. %44'ü ise yönetime iletmeden halletme yoluna gitmektedir. Mülakat sırasında Niye böyle yapıyorsunuz denildiğinde verilen cevap ise «güven sorunu» nu ifade etmektedirler.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKLAR

Acar, Ali Personel Yönetimi,Özen Yay.2002,Ankara

Acar, Ali (2002), "Yönetim-Siyaset İlişkisinde Kamuda Personel Politikaları", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 7, (5-13)

Doğan Canman (1993),Personelin Değerlendirilmesinde ÇağdaşYaklaşımlar ve Türkiye'de Kamu Personelinin Değerlendirilmesi, Ankara: TODAİE Yayınları, s.2.

Erdoğan, İ.*İşletmelerde Personel seçimi ve Başarı Değerleme Teknikleri* İst, I.Ü İşletme Fak.Yay s.154

Yıldız, G. (1995). Kamu yönetiminde müşteri tatmini, ölçümü. Kamu Yönetim Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayın No: 262, Cilt 2, 43-50.

YÜCEL, R., İnsan Kaynakları Yönetiminde Başarı Değerlendirme, DEÜ SBE Dergisi, Cilt 1, Sayı 3, 1999, s. 110

Şimşek, M. (2006), Toplam Kalite Yönetiminde Başarının Anahtarı İnsan Faktörü, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2. Baskı, İstanbul.

ÖRÜCÜ, E., KÖSEOĞLU, M.A., İşletmelerde İşgören Performansını Değerlendirme, Gazi Kitapevi, 2003, s. 27

ŞİMŞEK, Muhittin ve NURSOY, Mustafa (2002), Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçme (Örnek Uygulamalar), Hayat Yayıncılık, İstanbul.

STACHEVSKY, Shmuel, and ELIZUR, Dov (2000), "The effect of Quality Management and Participation in Decision - Making on İ ndividual Performance" Journal of Quality Management, 5:53-65

KOVANCI, Ahmet, (2001), Toplam Kalite Yönetimi Fakat Nasıl?, Sistem Yayıncılık, İstanbul

Aksoy,B., Örgütlerde Güvenin Yeniden Değerlendirilmesi: Yeni Konular ve Sorular Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 12, Sayı 27,2016*

Lewicki, R. J., & Bunker, B. B. (1996). Developing and maintaining trust in work relationships.In R.M. Kramer, T.R. Tyler, (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of theory andresearch* (pp.114-139). Thousand Sage Publications.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

VERGİ CENNETLERİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YERİ

Bahar Burtan DOĞAN

Prof. Dr., Dicle Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Diyarbakır, Türkiye

Şimal Roda IŞIK

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y.L. Öğrencisi, Diyarbakır, Türkiye

ÖZET

Devletler, vatandaşlarına sunduğu kamusal hizmetlerin maliyetlerini karşılamak ve onların bir arada refah içerisinde yaşamalarını sağlamak için düzenli gelir kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Bu kaynakların en sıklıkla başvurulanı, kapsamlı ve köklü olanı ise vergilerdir. Vergi gelirlerinde herhangi bir nedenle meydana gelebilecek bir azalma, ülke ekonomilerinde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu sebeple vergi oranlarının rasyonel olmadığı yerlerde varlığını sürdüren çokuluslu şirketler ya da zengin kişiler karlarını arttırmak ve yüksek vergiden kaçınmak amacıyla yatırımlarını vergi oranlarının olmadığı ya da çok düşük olduğu yerlerde gerçekleştirirler. Vergi Cennetleri ya da offshore finans merkezleri, bu kişi veya şirketlerin çıkarlarına cevap veren yerlerdir. Coğrafi açıdan yetersiz olan bu mali adacıklar, yabancı yatırımı çekmek maksadıyla çok düşük vergi oranları kullanırlar. İşte bu cennetlere olan yabancı sermaye akışı, ülkelerin gelir-gider dengesini bozarak dürüst vergi mükelleflerinin daha fazla vergi ödemesine sebep olmaktadırlar. Bunların yanı sıra vergi cennetlerinin en önemli özelliği olan *müşteri sırrı mekanizması* küreselleşmenin de etkisiyle kişileri vergi kaçırmak, vergiden kaçınmak ya da kara para aklama gibi suçlara teşvik etmektedir. Bu suçların oluşmasına sebebiyet veren vergi cennetleri, böyle bir suç mekanizmasının oluşumunu engellemeye çalışsa da nakit üzerindeki kontrolsüz mekanizması ile katı banka gizlilik kuralları ile duruma engel olamamışlardır. Özellikle kara para aklama yoluyla uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, kadın-çocuk tacirliği gibi toplumsal boyutta dikkat çeken suç örgütlerini azdırması ve bu üç yolla kaçırılan paraların miktarlarının çok ciddi boyutlara ulaşmasıyla gelişmiş ülkeler ve uluslararası kurumlar tarafından mercek altına alınmıştır. Ve vergi cennetlerinin yol açtığı tüm sorunların önlenmesi amacıyla çözüm teknikleri üretilmeye başlanmıştır. Konuya ilişkin çalışmalar etkin olarak 1990'larda OECD tarafından başlatılmıştır. OECD, ilk olarak "Zararlı Vergi Rekabeti: Yükselen Bir Sorun" başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Daha sonra kendisiyle iş birliği yapan ve yapmayan vergi cenneti ülkeleri kategorize ederek vergi tabanını koruyabilecek tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir. Bu çalışmanın amacı, vergi cennetlerinin küresel ekonomideki olumsuz etkilerinin neler olduğu, bu etkilerin kaldırılması yönünde yapılan çalışmaların etkinliği ve etkin olabilecek ekonomik ve ticari yaptırımların neler olabileceği yönündedir.

Anahtar Kelimler: Vergi cennetleri, vergi kaçırma, vergiden kaçınma ve kara para aklama

ABSTRACT

The states need regular income sources to cover the expenses of public services they present to their citizens and enable them to live well. Most frequently used of these sources, the most comprehensive and oldest ones are taxes. A decrease in tax income caused by any reason,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

results in serious problems in economies of countries. So, multinational companies or rich people who keep on their existence in positions where tax rates are not rational, invest in some places where they are exempted from the taxes, to increase their profit and to keep away from high tax. Tax heavens and offshore finance centers answer these people's or companies' profits. Those finacial islands which are deprived of geographical aspects use very low tax rates to take foreign investers' attention. These foreign capital in those islands cause other honest taxpayers to pay more by ruining income and expense balance. In addition to that, the most important characteristic of these tax heavens, client's secret mechanism, with the affect of globalisation, promote people to evade tax, avoid tax or launder Money. Even if tax heavens which cause these crimes happen, try to hinder crime mechanism, it is not enough because of its unboundeed mechanism on ready money and hard bank secret rules. Especially by the way of money laundering, inflaming crime organization which took attention of society, drug trafficking, arms smuggling, woman-child trading and the amount of money's getting high levels which was smuggled with these three ways took the attention og the developed countries and was held under the scope by international association. Solution techniques have been started to be produced to prevent all problems that tax heavens caused. Related studies were actively started by OECD İN 1990s. Firstly , OECD prepared a report headed '' Harmful Tax Competition: Rising Problem.'' Then OECD recommended precautions that will protect tax base by categirisating tax heaven countries who cooperated with them or did not. The aim of the that study is in the direction of what the negative effects in global economy are, the efficiency of these studies to remove the effects, what economy and commercial sanctions can be.

Keywords: Tax havens, tax avoidance, tax evasion and money laundering

GİRİŞ

Devletler, vatandaşlarına sundukları kamusal hizmetlerle ülkenin refah seviyesini arttırmak istemektedirler. Ancak devletin bu hizmetleri sağlayabilmesi için düzenli bir gelir kaynağına ihtiyaç duyar. Bu kamusal ihtiyaçları karşılamada başvurduğu en etkili kalem vergilerdir. Bu sebeple vergilerde meydana gelen azalma ülkelerin ekonomilerine ciddi zararlar vermektedir. Bu zararlar vergi kaçırma ve vergiden kaçınma şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bu zararların oluşmasına sebebiyet veren ise vergi cennetlerinin varlığıdır. Düşük vergi oranlarının olduğu ya da hiç verginin olmadığı, katı banka gizlilik kuralları ile bilgi değişimine kapalı, zengin kişiler ve çokuluslu şirketlerin sermayelerini yüksek vergiden korumak için sığınak olarak gördükleri mali adacıklara vergi cenneti denmektedir. Coğrafi oluşumları sebebiyle doğal kaynak ve hammadde açısından yetersiz olan bu yerler, ekonomilerini geliştirmek için yabancı sermayeye ihtiyaç duyarlar. Yabancı yatırımları çekmek için ya çok düşük vergi oranları uygularlar ya da hiç vergi uygulamazlar. Kişi veya kurumların vergi cennetlerini tercih etmelerinin esas nedeni ülkelerindeki vergi oranlarının yüksek olmasıdır. Yatırımcıların kendi ülkelerinden kaçıp vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelere yabancı sermayelerini kaydırmaları gelişmiş ülkeler, OECD ve diğer uluslararası kuruluşların dikkatini çekmiş olup bu ülkeleri mercek altına almışlardır. Bu konudaki ilk etkili çalışma OECD tarafından yayımlanmış 1998 raporunda vergi cennetlerinin özelliklerine değinmesi olmuştur. Ülkelerin aldıkları tedbirlerin başında ise uluslararası vergi anlaşmaları gelmektedir. Biz bu çalışmamızda vergi cennetlerinin kavramsal çerçevesinin yanında vergi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

cennetleri ile mücadelede alınan tedbirlerin ne olduğu ve bu konuda yapılabilecek yaptırımların neler olabileceği yönündedir.

1. VERGİ CENNETLERİNİN YÜZYILLIK TARİHİ

Bu bölümde vergi cennetinin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı daha çok hangi ülkelerin vergi cenneti olarak kabul edildiği konuları tartışılmıştır.

1.1 Vergi Cennetinin Tanımı

Vergi cennetlerinin literatürde tam bir tanımı yoktur. Ancak oluşum amaçlarına bakarak şöyle bir tanım yapılmıştır. Vergi cennetleri; çok düşük vergi oranlarına ve vergiyle ilgili diğer bazı kolaylıklara sahip olarak yabancı yatırımcılara hitap edecek şekilde düzenlenen ya da artan uluslararası rekabet şartlarında, işletmelere ve bireylere vergi kaçırma ve vergiden kaçınmak için çeşitli fırsatlar sunan özel yerler olarak tanımlanmaktadır (Öztürk ve Ülger, 2016:119). Bu yerlerde sıfır ya da düşük vergi gibi kolaylıklar sağlanmaktadır. Vergi cennetlerinde şeffaflığın olmaması yabancı yatırımları çeken başka bir önemli özelliktir. Şeffaflığın olmamasına gerekçe gösterilebilecek olan ise en eski vergi cenneti olan yerlerdeki (Cenevre, İsviçre) bankalarda müşteri sırrı mekanizmasının olmasıdır. Kısacası vergi cennetleri ile yumuşak uygulamalarının olduğu ve katı banka gizlilik kuralları ile vergi kaçakçılığına sebebiyet veren ülkeler kastedilmektedir.

1.2 Vergi Cennetlerinin Tarihçesi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tarihsel sürece bakıldığında vergi cennetlerinin ortaya çıkışıyla vergi kavramının ortaya çıkışının aynı döneme denk geldiği görülmektedir. Antik Yunan'da tüccarlar, ithal edilen mallara uygulanan %2'lik ithal mal vergisinden kaçınmak için mallarını Atina'ya yakın adalarda tutmaktaydılar. Bununla birlikte Vatikan'ın papa ve onun personeli için vergi ödemede kolaylık sağladığı yani vergi cenneti olarak hizmet ettiği bilinmektedir (Yılmaz, 2018:200). Ancak modern anlamda vergi cenneti sayılabilecek en eski ülke İsviçre sayılmaktadır. Bu durum 1920'lere dayanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrasında, belli başlı ülkeler büyük servet sahiplerine büyük oranlarda vergi uygulamaya başladılar. Bu servet sahipleri sermayelerini korumak için paralarını verginin olmadığı ve kişisel bilgilerin saklandığı bir bankacılık sistemine sahip olan İsviçre'yi tercih ederek vergi kaçırmaya başlamışlardır. 1920 yılında yaşanan bazı askeri ve ekonomik olaylar sonucunda vergi kaçakçılığı yeni bir sektör olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak İsviçre, I. Dünya Savaşı'ndan önce de bu sektördeki konumunu devam ettiriyordu. 1912'de İsviçre Bankalar Birliği'nin kurulmasıyla, ülkedeki bankalar kartelleştiler. Kartelleşme sonrasında bu bankalar İsviçre hükümetine nispeten yüksek faiz oranlar uygulamayı başardılar; bu sayede, son derece karlı hale geldiler. İsviçre bankaları tarafından yönetilen offshore varlıklar reel anlamda on kattan daha fazla artmıştır. Bu servetlerin kime ait olduğunu araştırırsak, Zürihli bankacılar tarafından yapılan araştırmalarda bu servetlerin totaliter rejimden kaçanlara ait olduğu ortaya çıkmıştır (Zucman, 2013:24-31). Vergi cennetlerinin olumsuz etkilerinden en çok etkilenen ülke ise Fransa olmuştur. O dönemde yapılan istatistiki araştırmalarda Fransa'nın finansal servetinin %5'inin İsviçre bankalarında bulunduğu görülmektedir. Fransa gibi birçok ülke paralarını vergiden korumak için vergi cenneti olan yerleri tercih etmiştir. Bu nakit akışı savaş sonrasında savaşın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla İsviçre ve Kuzey Amerika dışında tüm dünyada vergiler arttırılmıştır.

Tam olarak yani 1930'lu yıllar modern anlamda vergi cennetlerinin doğuş yıllarıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında birçok Amerikan bankasının vergi cenneti durumuna gelmesiyle birlikte yeni vergi cenneti ülkeler hızlı bir şekilde türemeye başlamıştır (Uygur, 2010:5).

1.3 Vergi Cennetlerinin Özellikleri

Vergi cenneti kavramı yaygın olarak kullanılmasına rağmen kesin tam bir tanımı yapılmamaktadır. Ancak vergi cenneti olarak nitelendirilen ülkelerin özellikleri OECD tarafından 1998'de yayımlanan raporda dört faktör olarak belirtilmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Hiç verginin olamaması veya düşük vergi oranlarının olması
2. Katı banka gizlilik kurallarının olması (müşteri sırrı uygulaması)
3. Vergi kanunlarının şeffaf olmaması
4. Fiilen faaliyette bulunulmamasından oluşmaktadır (Giray, 2015:113).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu etkenlerin yanında coğrafi koşullar da vergi cennetlerini etkilemektedirler. Vergi cennetleri alt yapı, hammadde ve doğal kaynak bakımından yetersiz olduğu için vergi yükünü azaltarak dışardan portföy ve finansal kaynak çekmek zorundadır.

Vergi cenneti ülkeler ikili kambiyo sistemi kullanmaktadır. Ülke vatandaşları hem kendi paralarını hem de yabancı ülke paralarını kullandıklarında bir sınırlamaya tabi olurken bu durumda yabancı yatırımcılar sadece ülke parasına ilişkin sınırlamaya tabi olmaktadırlar.

1.4 Vergi Cenneti Olan Ülkeler ve Aralarındaki Sözde Rekabet

1980 yılından sonra gelişen ekonomik ve siyasi olgular sonucunda İsviçre tek vergi cenneti olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. 1986 yılında İngiltere, finansal piyasalarının liberalleşmesinin ardından vergi cenneti olma yoluna girmiştir. Yine bu dönemde, Hong Kong, Singapur, Lüksemburg ve Bahamalar gibi yeni varlık yerleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu vergi cennetleri de müşterilerinin hisse senedi ve tahvil portföylerini saklamak, bu portföylerin faiz getirilerini ve kar paylarını toplamak ve yatırım danışmanlığı hizmeti vermek, müşterilerine düşük miktarda faiz getiren -bazı durumlarda hiç getirmeyen- cari hesap tutma imkânı gibi bazı ek hizmetler sunmaktadırlar (Zucman, 2013:24). Tüm bu vergi cennetleri katı banka gizlilik hususunu kullanarak gittikçe büyüyen talebe karşılık vermektedirler.

Yeni vergi cennetlerinin türemesine rağmen geçmişten gelen gücü hala korumakta olan İsviçre'nin sahip olduğu yabancı kaynaklar diğer vergi cennetlerine oranla oldukça fazladır. Ön planda olan diğer vergi cennetleri de aslında İsviçre bankalarının başka yerde çoğalmasından oluşmaktadır. Yani banka başka ülkede ancak sahibi yine İsviçre'dir. Başlıkta *sözde rekabet* denmesinin sebebi budur.

2. VERGİ CENNETLERİNİN KÜRESEL EKONOMİDEKİ YERİ

Bu bölümde vergi cennetlerinin sahip oldukları ortalama servetleri ve bu servetlerin ülkelerin ekonomilerini hangi yönde etkilediği ve vergi cennetlerinin vergiden kaçınma, vergi kaçırma, kara para aklamada ne denli rol oynadığı üzerinde durulmaktadır.

2.1. Vergi Cennetlerinin Finansal Serveti ve Ülke Ekonomilerinde Yarattığı Kayıplar

Vergi cennetlerinin, vergi kayıp ve kaçağına yol açarak ülkelerin kamu harcamalarının finansmanı için ihtiyaç duydukları vergi gelirlerini azalttığı yani diğer bir ifadeyle gelir kaybına neden oldukları bilinmektedir (Birinci, 2018:75). Peki ülkelerin gizli zenginliği olan bu kayıp ne kadardır? Günümüzde dünya ticaretinin yarısının vergi cennetlerinden geçtiği ve off-shore merkezlerde tutulan varlıkların değerinin 5 ile 7 trilyon olduğu tahmin edilmektedir (Arslan, Biniş, 2012:25). Bu oranlar içinde İsviçre'nin payı oldukça büyüktür. Dünya çapındaki hane halkı finansal servetinin yaklaşık %8'i vergi cennetlerinde bulunmakta ve bunun üçte biri İsviçre'de yer almaktadır. Keza vergi cennetinde tutulan paralar beklememekte ve uluslararası finansal piyasalarda işletilmektedir. İşletilen bu paralar ülkelerin bilançolarını olumsuz etkilemektedir. Şöyle ki, bir ülkenin menkul kıymetinin vergi cennetinde tutulması o ülkenin bilançosunda pasif kısma yazılmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ülkelerin etkilendiği taraf yalnızca bu da değildir. Kişilerin veya kurumların bu tür yerleri seçmesinin diğer bir sebebi de vergiden kaçınmadır. Doğal olarak yüksek vergi uygulamasının olduğu yerlerin vergi kayıpları daha fazla olmaktadır. Zucman'ın hesaplamalarında göre, müşteri sırrı uygulamasının en fazla olduğu Avrupa'da toplam vergi kaçağı 50 milyar avroyu bulmaktadır. Bu durum da ülkelerin kaybının ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

Tüm bu kayıplar gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemlerini, gelirlerini kısacası ekonomik kalkınmalarını da olumsuz etkilemektedir. Eriksson, vergi cennetlerinin ekonomik kalkınmayı engelleyen faktörleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Vergi cennetleri, diğer ülkelerin egemenliğine ağır bir şekilde zarar vermektedir.
2. Finansal piyasaların verimliliğine zarar vermektedir.
3. Ulusal vergi sistemini sarsmakta ve vergilendirme maliyetlerini arttırmaktadır.
4. Kaynak dağılımının verimliliğini azaltmaktadır.
5. Vergi cennetleri, ekonomik ve diğer suçlarla uğraşmayı daha karlı ve daha az riskli kılmaktadır.
6. Kişisel geliri negatif etkilemektedir.
7. Vergi cennetleri, kurumsal kaliteye zarar vermekte ve bu durum ekonomik büyümeyi engellemektedir.

Bu faktörlerin negatif etkileri, fakir ülkelerin kalkınmasında aşılmaz bir engeldir.

2.2. Vergi Cennetlerinin Küresel Ekonomik Etkileri

Küreselleşmenin karanlık yüzü olarak tanımlanan vergi cennetleri ya da off-shore finans merkezleri yabancı yatırım çekme ve finansal aktiviteler konusunda uzmanlaşmış yerlerdir (Ülger, 2013:70). Karanlık yüzü ile ilişkili olarak kara para aklama, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi küresel önem taşıyan konular kastedilmektedir. Vergi cenneti olan ülkeler bu etkileri kolaylıkla müşterilerine sağladığı için tercih edilmektedir. Bu ülkeler ihracat oranlarını çok düşük göstererek yabancı sermayeyi çekmektedirler. Söz konusu ülkelerle hayali ihracat yapılmaktadır.

Vergi cennetlerinin kullanımı, gelişmiş ülkeler bakımından servet ve sermaye değer artış kazançları üzerinden alınacak vergilerin gecikmesine veya erimesine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından gelir ve servetlerin gizlenmesine yol açmaktadır (Karasu, 2006:65). Ülkelerdeki vergi kayıpları ülkenin refah düzeyini düşürmekle birlikte ülkelerarası kaynak dağılımının etkinliğini bozmaktadır. Gelişmemiş ülkelerin ekonomilerindeki belirsizlikler ya da ulusal paranın değerini kaybetmesi durumu da sermaye akımlarının bu yerlere kaymasını tetiklemektedir. Ülkenin kaybettiği bu sermaye ve meydana gelen refah düşüşü işgücünün verimliliğini bozup, emek fiyatlarında azalmaya sebep olurken ülkenin işsizliğini artırmaktadır. Ekonomisi bu şekilde seyreden ülkelerin zamanla bunalıma girmesi kaçınılmazdır.

Tüm bu sebeplerden dolayı vergi cennetlerinin küresel ekonomideki olumsuz etkileri birçok batılı hükümetler tarafından incelenmeye alınmıştır. Bu etkilerin giderilmesi maksadıyla belli başlı düzenlemelerin yapılmasına çalışılmıştır.

2.2.1. Vergi Cennetlerinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Vergi kaçırma, vergi mükellefi olan kişi veya kurumların devlete ödemesi gereken vergiyi yasal olarak ödememesi durumudur. Örneğin, bir bireyin kendi ülkesi dışında gizli bir banka hesabı oluşturması ve faiz gelirlerini beyan etmemesi durumunda vergi kaçırma eyleminin gerçekleştiği söylenebilir (Öztürk, Ülger, 2016:129). Ayrıca vergi kaçırma, dürüst vergi mükelleflerini daha fazla vergi ödemek zorunda bırakarak vergi adaletsizliğine sebebiyet vermektedir. OECD ve G20 ülkeleri tarafından vergi cennetlerinin ve off-shore finans merkezlerinin vergi kaçakçılığını özendirdiğini öne sürmektedir. Şöyle ki, vergi cennetlerinin amacı yabancı sermayeyi çekmektir. Yabancı sermaye ya doğrudan ya da portföy yatırımlarla gerçekleşir. Vergi cennetlerinin fiziki şartlarının yetersiz olmasından ötürü yatırımları portföy olarak çekmeye çalışmaktadırlar.. Bu sebeple başvurdukları ilk yol çok düşük vergi oranları uygulamaktır. Yüksek vergi uygulamasının olduğu ülkelerde vergi kaçırma oranları vergi oranlarının daha rasyonel olduğu ülkelere oranla daha fazladır. Aynı zamanda katı gizlilik kuralları çerçevesinde kişilerin gelirlerini beyan etmek durumunda kalmamaları da vergi kaçırmayı cazip kılmaktadır. Vergi kaçağının büyük ölçüde gerçekleştiği vergi cennetleri; Singapur, İsviçre, Cayman Adaları, Bahamalar, Hong Kong ve Lüksemburg'dur.

2.2.2. Vergi Cennetlerinin Vergi Kaçınma Üzerindeki Etkisi

Vergi mükelleflerinin yükümlülüklerini en aza indirme çabalarının, vergi kanunlarına uygun biçimde gerçekleştirmesi vergiden kaçınmadır. Yani vergiden kaçınma, yasal sınırlar içinde vergi yükünü azaltmaktır (Yılmaz, 2018:199). Vergi kaçırma ile vergiden kaçınma kavramları birbirinden farklıdır ancak farkı söylemek oldukça zordur. Örneğin, zengin kişinin kendi ülkesi dışında vergi oranlarının çok düşük olduğu başka bir ülkede, vergi avantajlarından faydalanarak kar elde etme arzusu ile bir üretim evi inşa etmesi kişini vergiden kaçındığını göstermektedir. Düşük vergi oranına sahip yerler olarak tanımladığımız vergi cennetleri çok uluslu şirketlere veya zengin bireylere vergiden kaçınma olanağı sunmaktadır. Vergiden kaçınmak amacıyla kayıt altına girmeyen rakamlara dikkat çekecek olursak, Brezilya'nın vergi cenneti olan Karayip Adaları ile ticari açığının 4 milyar dolar olduğu açıklaması buna küçük bir örnek sayılabilir.

2.2.3. Vergi Cennetlerinin Kara Para Aklama Üzerindeki Etkisi

Kara para aklama, yasa dışı yollardan elde edilmiş ekonomik varlığın meşru yollardan elde edilmiş gibi gösterilmesidir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi kara para aklama suç faaliyetlerinden doğmaktadır ve vergi kaçırmak maksadıyla ekonomik faaliyetlerin usulsüz ve gizli yapılması kara para aklama kapsamında değerlendirilmektedir.

Yapılan hesaplamalar doğrultusunda dünyada dolaşan kara paranın miktarı 1 trilyon dolardır. Ve bu paranın çok büyük bir kısmı vergi cennetlerinden geçmektedir. Konuyla ilgili vergi cennetleri çözüm odaklı olarak uluslararası bankacılık düzenlemelerine rağmen yetersiz kalmıştır. Amerikan Gelir İdaresi tarafından tespit edilen 1993'te kendini Antigua ve Belize'de gösteren bir şahsın Amerikalılarla işbirliği yaparak internet üzerinden kumar oynatması ve bu paraları da off-shore bankalara transfer ettiği olay örnek olarak gösterilmektedir. Sert olmayan iç kontroller aynı zamanda Merrill Lynch'deki son olaya bağlanmıştır ki orada eski bir enerji devi olan Merrill Lynch'in iddia edilen firmadan zimmetine 43 milyon dolar geçirdiği ve bu parayı Kanadalı bir off-shore bankası danışmanlığı yardımıyla akladığı öne sürülmüştür (Öztürk, Ülger, 2016:131)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Her ne kadar vergi cennetleri ya da off-shore finans merkezleri kara para aklamayı etik görmeseler de nakit üzerindeki kontrolsüzlüğü ve bankacılık sistemlerindeki müşteri sırrı uygulamasının varlığı sebebiyle bu sorunun önüne geçememişlerdir.

3. VERGİ CENNETLERİNE YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER

Vergi cennetlerinin sebep olduğu bu kaybın önemli boyutlara ulaşmasıyla birçok uluslararası finansal kurum ve gelişmiş ülkeler tarafından incelenmiş, gerekli tedbirlerin alınması maksadıyla çalışmalar yapılmıştır.

3.1. OECD Tarafından Alınan Tedbirler

OECD, vergi cennetlerini 1960 yılından beri takip etmiş ancak etkili çalışmalarını 1990'lı yılların başında yapmıştır. Öncelikle ilk çalışmasına 1987 yılında "Uluslararası Vergi Kaçakçılığı ve Vergiden Kaçınma" adında bir rapor yayımlayarak başlamıştır. Bu rapor daha sonraki çalışmalar kadar kapsamlı olmamasına rağmen konuyu ele alan ilk çalışma olması bakımından önem taşımaktadır (Birinci, Eser, 2017:450). Asıl çalışması olan 1998 yılında yayımladığı "Zararlı Vergi Rekabeti ve Yükselen Bir Sorun" başlıklı raporu olmuştur. Bu raporda vergi cennetlerinin özellikleri üzerinde durmuştur. 2000 yılı raporunda ise 47 ülkedeki vergi rejimlerinin zararlı olduğunu belirtmiş, 35 ülkeyi ise vergi cenneti olarak göstermiştir. 2004 yılında hazırlamış olduğu raporda vergi cennetleri ile mücadelede yaşanan tüm süreci incelemiştir. Ve raporda, 33 OECD üyesi dışındaki ülkelerin şeffaflık ve efektif bilgi değişimine uyum sağladığını ancak 5 vergi cenneti ülkenin OECD ile işbirliği yapmadığı belirtilmiştir. OECD daha sonraki raporunda çalışmalara farklı bir perspektiften bakarak kendisiyle işbirliği yapan/yapmayan, uluslararası vergi standardına uyan/uymayan ülkeleri beyaz liste, gri liste ve kara liste olarak kategorize etmiştir. OECD'nin ikinci ciddi adımı sayılan 2013 raporu olmuştur. OECD mevcut kuralların, vergilendirilebilir kazançların fiili faaliyetin gerçekleştiği yerlerden farklı yerlere dağıtılmasına izin verip vermediğini araştırmak üzere, "Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı" projesini başlatmış ve 19 Temmuz 2013'de ulusal ve uluslararası bir dizi eylem planı içeren bir rapor yayımlamıştır (Çamurcu, 2017:231).

OECD'nin üzerinde durduğu ve sağlamaya çalıştığı durum *şeffaflıktır.* Vergi cenneti olan ülkeler gizlilik kurallarını kaldırarak finansal hareketlerini kamuoyu ile paylaşmalıdır. Aynı zamanda ülkelerin ikili anlaşmaları ile işbirliği yapmayan vergi cenneti ülkelere baskı yoluyla ekonomik yaptırım uygulanması da OECD'nin bir önermesidir. Örneğin, tercihli vergi uygulamasını kullanan ülkelerden biri olan İrlanda'ya uyguladığı baskı olumlu sonuç vermiştir. Bu ülkede; bankacılık, sigortacılık, leasing ve factoring gibi faaliyetleri yürüten yabancı mükelleflere, kurumlar vergisi %32 yerine %10 olarak uygulanmaktadır. İrlanda OECD'den gelen baskılar üzerine, bu uygulamayı 2005 yılı sonunda sona erdirme taahhüdü altına girmiştir (Bilici, 2017:256).

3.2 Uluslararası Vergi Anlaşmaları

Vergi cennetlerinin birçoğu yalnızca kendileri için iyi sonuçlar doğuracak vergi anlaşmaları yapmaktadır. Bu anlaşmalara örnek verecek olursak; Hollanda Antilleri, ABD ile imzalanmış bir gelir vergisi anlaşmasına sahiptir. Bu anlaşmaya göre, ABD vatandaşlarının Hollanda

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Antillerinde ikamet edenlere ödediği faizin belirli bir kısmı ABD vergisinden muaftır (Gökçe, 2006:27). Burada amaç iki ülke arasındaki ticari ilişkileri canlandırmak ve vergi muafiyetiyle ülkelere yeni gelir kaynağı sağlamaktır. Başka bir örnek verirsek, Monako'da yaşayan Fransız vatandaşların gelir vergisi ödememesine karşı çıkan Fransız hükümeti, Monako eğer işbirliği yapmazsa dünyanın geri kalanıyla ilişkisini keseceğini öne sürdü. O tarihten beri (1963) Monako'da yaşayan Fransız vatandaşlar, Fransa'da yaşayanlarla aynı oranda vergi ödemektedirler (Zucman, 2013:102).

Bilindiği gibi vergi anlaşmalarının önde gelen ve başkası olmadığı sanılan türü *çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıdır (*Batırel, 2014:44). Çifte vergilendirme; aynı vergi konusu üzerinden, aynı vergilendirme döneminde birden fazla vergi alınması durumudur. Bu şekilde iki defa vergi almak vergi adaletini ve eşitliğini bozmakta ve modern vergileme ilkelerine de ters düşmektedir (Berkay, Armağan, 2011:86). Türkiye, 91 ülke ile çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde ülkeler arasında vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve zarar verici vergi rekabeti ile mücadelenin sağlanması amaçlanmıştır.

3.3.Vergi Cennetlerine Uygulanabilecek Mali ve Finansal Yaptırımlar

Vergi cennetlerinin sebep olduğu gelir kaybının önüne geçebilmek için başvurulacak en güçlü ve en etkili yol, işbirliğidir. Ülkelerin koalisyonları ile vergi cennetlerini işbirliğine ikna ederek bilgi paylaşımı yani şeffaflık sağlanarak olumlu sonuçlar elde edilecektir. OECD'nin hazırladığı raporlarda yayımladığı listelere, imzalanan vergi anlaşmalarına rağmen faaliyetlerini hala devam ettiren ülkelere uygulanabilecek en etkili yol sert ekonomik yaptırımlardan geçmektedir. Örneğin, dış ticaretle beslenen vergi cennetlerinin ihracat ve ithalat oranları arttırılırsa kaçırılan paranın bir kısmının önüne geçilebilir, buralarda hayali ihracat söz konusu olabilir ancak hayali bir para söz konusu değildir. Aynı zamanda vergi cennetlerinin en avantajlı olmasının sebebi verginin olmadığıdır. Vergi kaçakçılığı ile ülkelerin gelir kaybına uğramasına sebep olan vergi cennetlerine vergi yaptırımları uygulanabilir. Kar payları ile faiz gelirleri vergilendirilirse cennetlere yönelen sermaye akışı da engellenebilir. Aynı zamanda yüksek oranda gümrük vergileri de uygulanabilir.

Başvurulabilecek bir başka yol ise vergi oranlarının kabul edilebilir düzeyde olması ve toplanan vergilerin karşılığı olarak kamusal hizmetlerin memnuniyetinin etkin olmasıdır.

Ancak ülkede ortaya çıkan vergi geliri kaybının önlenmesinde en etkili çözümü, bireylerde vergi bilincinin oluşturulmasıdır. Vergi bilinci oluşturulsa birey sorumluluğunun farkında olup vergiden kaçınmaya çalışmayacaktır. Ülkeler vergiye dair eğitimlerinde daha baskın olmalıdır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

SONUÇ

Yıllardır tartışılmasına rağmen henüz tam bir tanımı olmayan vergi cennetleri, çok düşük vergi oranlarının olduğu ya da hiç verginin olmadığı, müşteri sırrı mekanizmasıyla kişisel bilgilerin iyi saklandığı, zengin kişilerin ya da çokuluslu şirketlerin vergi kaçırmak, vergiden kaçınmak amacıyla başvurduğu özel yerlerdir.

Tarihsel sürece bakıldığında, Antik Yunan'da tüccarlar, ithal edilen mallara uygulanan %2'lik ithal mal vergisinden kaçınmak için mallarını Atina'ya yakın adalarda tutuyorlardı. Buradan anlaşılacağı üzere vergi kavramı ile vergi cennetlerinin doğuşu aynı döneme denk gelmektedir. Ancak modern anlamda vergi cenneti sayılabilecek en eski ülke İsviçre'dir. I. Dünya Savaşından sonra bazı ülkeler yüksek vergi oranları uygulamaya başladılar. Yüksek verginin olduğu ülkelerdeki zengin kişiler servetlerini korumak için sermayelerini verginin olmadığı ülkelere kaydırmışlardır. Bu dönemde vergi cennetleri özellikle İsviçre büyük kar elde ederken sermaye çıkışının olduğu ülkelerde büyük kayıplar meydana getirmişlerdir. Dünya ticaretinin yarısının vergi cennetlerinden geçtiği ve offshore merkezlerde tutulan paranın 5-7 trilyon olduğu tahmin edilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından vergi cennetlerinin varlığı büyük kayıptır. Sermaye kayıplarının yanı sıra ülkelerin vergi sistemlerinden meydana getirdiği bozulmalar, ülkelerin kalkınmasını da olumsuz etkilemektedir.

Vergi cennetlerinin, küresel ekonomideki olumsuz etkileri ise azımsanacak gibi değildir. Vergi kaçırma, vergiden kaçınma etkilerinin yanında kara para aklamada da etkin rol

 ISBN: 978-625-7029-53-7

oynamaktadır. Vergi kaçırma, vergi mükellefi olan kişi veya kurumların devlete ödemesi gereken vergiyi ödememesi ve bu durumdan kaynaklı olarak dürüst vergi mükelleflerinin vergi yükünü arttırarak gelir adaletsizliğine neden olmaktadır. Vergiden kaçınma, kişinin yasal olarak vergi yükünü azaltmasıdır. Kara para aklama ise yasa dışı yolardan elde edilmiş ekonomik varlığın meşru yollardan elde edilmiş gibi gösterilmesidir. Aklanan bu paralar silah kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, kadın-çocuk tacirliği gibi toplumsal boyutta oldukça ciddi yollarda kullanılmaktadır.

Vergi cennetlerinin sebep olduğu bu kayıplar uluslararası kurumlar tarafından dikkat çekmiş ve incelenmeye alınmıştır. Öncelikle OECD'nin 1998 yılında yayımladığı raporda vergi cennetlerinin özelliklerine değinilmiştir. 2009 yılındaki raporunda ise vergi cennetlerinin faaliyetlerini durdurmak ya da kısıtlamak için vergi cenneti ülkeleri kendisiyle işbirliği yapan ve yapmayan olarak beyaz, gri, kara liste şeklinde üçe ayırmıştır. Vergi cennetleri ile mücadele, vergi anlaşmaları ile desteklenmiştir. Vergi anlaşmalarını önde gelen türü, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar sayesinde vergi adaleti ve eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ancak bunlara rağmen işbirliği yapmayan kara listede yer alan vergi cennetlerine uygulanabilecek mali ve finansal yaptırımlarda bu ülkelerin faaliyetleri sınırlandırılabilir. Bu yaptırımlar, avantajlarının vergi olmaması olan cennetlere belli başlı alanlarda örneğin, gelir vergisi, veraset ve intikal vergi ya da yüksek oranlarda gümrük vergisi uygulanması olabilir. Tüm bu uygulamaların yanında en etkili çözüm, ülkede vergi bilincinin oluşturulmasıdır.

KAYNAKÇA

BATIREL, Ömer Faruk, (2014), Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları ve Vergi Cennetleri, Journal of Life Economics, Cilt 1, Sayı 2, Ocak, s.43-50

BERKAY, Ferhan, ARMAĞAN, Ramazan, (2011), Vergilemenin Uluslararası Boyutlarından Çifte Vergilendirme Sorunsalının Türk Vergi Sistemine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, cilt 3, sayı 5

BİRİNCİ, Nagihan, ESER, Yahya, L. (2017), Vergi Kayıp ve Kaçaklarıyla Mücadelede BEPS Eylem Planı ve Değerlendirilmesi, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi/International Journal of Economic Studies, Eylül, cilt 3, sayı 3

BİRİNCİ, Nagihan, (2018), Vergi Cennetlerinin Global Düzeyde Neden Olduğu Vergi Kayıp ve Kaçağın Boyutu, GÜSBEED Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, cilt 9, sayı 24,

ÇAMURCU, Zeynep, N. (2017), Vergi Cennetleri ile Mücadele Aracı Olarak Şeffaflık: OECD-BEPS 5 Numaralı Eylem Planı (2015 Nihai Raporu) Temelinde Bir Çalışma, cilt 2, sayı 2

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ERİKSSON, Frederick, Tax Havens and Development Report by the Independent Norweigion Commision on Capital Flight From Developing Coutries, Erişim Tarihi: 24.11.2019, http://www.eocd.org/site/devoe01044276169.pdf

GİRAY, Filiz, (2005), Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları/Tax Competition and Its Dimensions in the Process of Globalization, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, (9), 93-122

GÖKÇE, Cihan, (2006), "Vergi Kayıp ve Kaçakların Önlenmesinde Vergi Cennetleriyle Mücadele, Kıyı Bankacılığı ve Türkiye Örneği", (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta

KARASU, Gülçin, (2006), "Küreselleşmenin Vergileme Alanında Yarattığı Sorunlar: Türkiye", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul

UYGUR, Özgüven, (2010), "Vergi Cennetleri ile Kara Para Aklamanın Mali Piyasalara Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul

ÜLGER, Özlem, (2013), "Vergi Cennetlerinin Küresel Finansal Kriz Üzerine Ekonomik Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir

ÜLGER, Özlem, ÖZTÜRK, Serdar, (2016), Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri: Vergi Cennetlerinin Vergi Kaçırma, Vergiden Kaçınma ve Kara Para Aklamadaki Rolü, SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science, yıl 3, sayı 9, Aralık, s.118-135

YILMAZ, Murat, (2018), Vergi Cennetleri ve Ülke Uygulamaları, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 16, sayı 4

ZUCMAN, Gabriel, (2015),*Vergi Cennetleri: Ulusların Gizli Zenginliği***,** Yordam Yayınevi, İstanbul

İnternet Kaynakları

https://www.dw.com/tr/vergi-cennetlerine-takip/a-4416937, (Erişim Tarihi: 07.12.2019)

https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararasi_mevzuat/ULKELER_LIST.htm (Erişim Tarihi: 08.12.2019)

 ISBN: 978-625-7029-53-7

AZƏRBAYCAN SƏNAYESİNƏ İNNOVASİYA YÖNÜMLÜ KLASTERLƏRİN TƏYİN OLUNMA İMKANLARI

Vəfa Piri qızı Cəfərova
İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, böyük elmi işçi

Giriş

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra əsas hədəf biri tərəfdən iqtisadi inkişafdakı qeyri-bərabərliyin aradan qaldırılması, digər tərəfdən isə iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsidir. Dünya təcrübələrindən də aydın olur ki, bu 2 fundamental iqtisadi problemin həllinə məhz klaster yanaşması tətbiq edildikdə uğurlu nəticələr qazanmaq olur. Son illər ölkəmizdə klasterlərin inkişafı müxtəlif proqramlar, fərman və sərəncamlarda öz əksini tapmışdır. Həyata keçirilən tədbirlər öz töhvəsini vermişdir və hazırda ölkəmizdə innovasiya yönümlü klasterlərin inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədədir.

Sənayenin innovativ inkişafı Müasir dövrdə sənayenin inkişafı üçün əsas əmək məhsuldarlığı, innovasiyalar, təhsil-elm-istehsalat əlaqələri, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafıdır.

2017-ci ildə ölkə üzrə ölkə üzrə iqtisadi fəal əhalinin sayı 5073.8 min nəfər olmuşdur. Iqtisadiyyatda muzdla çalışanların sayı 1525 min nəfər, orta aylıq əməkhaqqısı isə 528.5 manat olmuşdur. [8]

Ölkəmizdə potensiallı kifayət qədər əmək ehtiyatları mövcuddur. Xüsusilə də regionlarımızda olan əmək ehtiyatları burada iqtisadiyyatın istənilən sahəsin inkişaf etdirməyə imkan yaradır.

İnsan kapitalından səmərəli istifadəyə nail olmaq üçün ölkə iqtisadiyyatının innovasiyalı inkişafı, şaxələndirilməsi və sənayenin emal sahələrinin, xüsusi ilə əmək tutumlu maşınqayırma və yüngül, metallurgiya, kimya, neft-kimya və tikinti materialları sənaye sektorlarının inkişafının, və onun məhsullarını emal edən sahələrin prioritet inkişafı yaxın gələcəyin hədəflərindəndir. Texno və sənaye parklarının, sənaye məhəllələrinin yaradılması da bu istiqamətdə atılan vacib addımlardandır

Iqtisadi inkişafın əsas göstəricilərindən biri innovasiyalı sənayenin inkişafıdır. 2017-ci ildə sənayedə Əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmış və ya yeni tətbiq olmuş innovasiya məhsulunun həcmi 14676.7 min manat, təkmilləşdirilmiş innovasiya məhsulunun həcmi isə 383.8 min manat təşkil etmişdir. 2017-ci ildə innovasiyalara çəkilən xərclər 16135.7 min manat olmuşdur ki, 2007-ci ildə müqaisədə 33% artmışdır.[8] Sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillərə - texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsini, maliyyə təminatının kifayət qədər təmin edilməməsini, müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olmasını, müəssisələr tərəfindən innovasiyalara maraq göstərilməməsini, innovasiya məhsullarına tələbatın azlığını, xərclərin ödənilmə müddətinin çox olmasını, yeni texnologiyalar haqqında informasiya qıtlığını, normativ hüquqi sənədlərin qəbul edilməməsini, yeniliklərin dəyərinin yüksək olmasını, ixtisaslı işçilərin çatışmamasını və s. göstərmək mümkündür.

Ölkə Prezidenti tərəfindən qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda və “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə nəzərdə tutulan tədbirlər sənayenin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

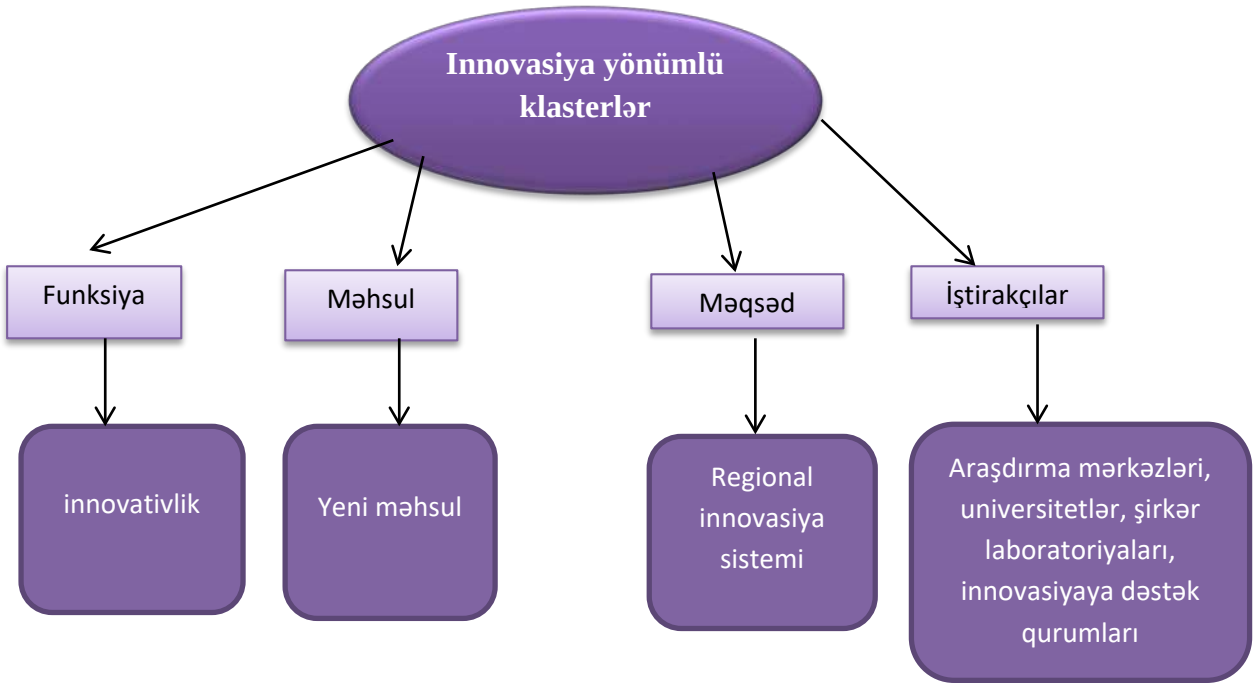
innovasiyalar əsasında inkişafına şərait yaradacaqdır. Həmçinin sənaye istehsalının iqtisadi səmərəliyinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsində, sənayenin diversifikasiyasında və innovasiyalı inkişaf mühitinin yaradılmasında mühüm mərhələ olacaq. Strateji Yol Xəritəsində innovasiya fəaliyyətinə investisiya qoyuluşunun təşviq edilməsi, innovasiya yönümlü regional klasterlərin yaradılması, sənaye müəssisələrinin modernizasiyası və inkişafı üçün realizasiya edilən investisiya layihələrinə çəkilən xərclərin müəyyən hissəsinin subsidiyalaşdırılması, sənaye klasterlərinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkilini tənzimləyən normativ hüquqi aktların hazırlanması, sənaye parklarının, texnoparkların və aqroparkların tərkibində elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaradılması və sairə çox mühüm tədbirlər yer almışdır.
İnnovasiyalı inkişafın təmin edilməsində mühüm amil elm-təhsil-iqtisadi fəaliyyət əlaqələrinin təkmilləşdirilməsidir. 2017-ci ildə elmə çəkilən xərclər 109.7 mln manat olmuşdur. O cümlədən elmi-tədqiqat işlərini yerinə yetirən təşkilatların sayı 133-dür. Bu təşkilatlarda çalışanların sayı 20179 nəfərdir ki, onların da 1415 nəfəri elmlər doktoru, 6137 nəfəri fəlsəfə doktorudur.[8] Ölkəmizdə yaradılan AMEA Yüksək Texnologiyalar parkı, Bakı Mühəndislik universitetinin, Xəzər Universitetinin, Qərbi Kaspi Universitetinin texnoparkları elm-təhsil-iqtisadi fəaliyyət zəncirinin tərkib hissələridir. 2016-cı ildə yaradılan AMEA-nın Yüksək Texnologiyalar Parkı Dövlət Neft və Sənaye Universiteti, Bakı Ali Neft Məktəbi və Bakı Mühəndislik Universiteti ilə əməkdaşlıq əsasında bakalavriat və magistrantlardan ibarət qrupları parkın perspektiv layihələrinə cəlb edir. Həmçinin AMEA Bakı Mühəndislik Universiteti ilə birlikdə Biznes İnkubasiya Mərkəzinin yaradılmasını nəzərdə tutmuşdur. Dünya təcrübəsi göstərir ki, təkcə dövlət dəstəyi təhsil-elmi tədqiqat işləmələrinin inkişafına nail olmaq çətindir. Ölkənin iri şirkətləri bu sektorlara investisiya qoymalıdırlar ki, beynəlxalq tələblərə cavab verən məhsul istehsal olunsun. İnnovasiyalı iqtisadiyyatın uğurlu inkişafı istehsal olunan məhsullara və xidmətlərə daxili və xarici bazarlarda tələbin olmasını zəruri edir.
İnnovasiya yönümlü iqtisadiyyatın əsas halqalarından biri də kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) inkişafıdır. 2017- ci ildə Azərbaycanda KOS müəssisələrin 290 nəfər işçi çalışır 6269.6 mln manatlıq məhsul istehsal olunub. KOS tərəfundən əsas kapitala yönəldilən investisiyalar isə 3298.6 mln manat təşkil etmişdir. [8]Göründüyü kimi ölkəmizdə KOS inkişaf edir və təkmilləşir. Buna görə də ölkədə elə kooperasiya siyasəti yeridilməlidir ki, KOS fəaliyyəti müasir texnologiyalar əsasında qurulsun və innovasiyalı məhsullar istehsal etmək üçün belə müəssisələr ərazi üzrə klasterləşə bilsin.
İnnovasiya yönümlü klasterlərin tətbiqi İnnovasiya yönümlü klasterlər qarşılıqlı əlaqəli müəssisələrin toplamıdır. Onun tərkibində istehsal müəssisələri ilə yanaşı, ixtisaslaşmış malgöndərən təşkilatlar, maliyyə və konsaltinq müəssisələri, elmi-tədqiqat və təhsil təşkilatları birgə fəaliyyət göstərir. Onlar həm regional, həm də sahələr üzrə formalaşdırılır. Klasterin tərkibində həmçinin dövlətə məxsus olan istehsal, təhsil və maliyyə müəssisələri, texnoparklar fəaliyyət göstərirlər. İnnovasiya yönümlü klasterlərin formalaşdırılması ölkədə sənaye sahəsində yeni iş yerlərinin açılması, qeyri-neft sektorunda sənaye istehsalının genişləndirilməsi, sənaye ilə əlaqəli xidmətlərin inkişaf etdirilməsi, sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin dəstəklənməsi, sənayenin infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması və regionların sosial-iqtisadi inkişafı baxımından əhəmiyyətlidir. Innnovasiya yönümlü klasterlərin məqsədi regional innovasiya inkişafı, funksiyası innovativlik, əsas məhsulu isə yeni innovativ məhsul istehsalıdır. Innovasiya

 ISBN: 978-625-7029-53-7

yönümlü klasterlərin əsas iştirakçılar isə araşdırma mərkəzləri, universitetlər, şirkər laboratoriyaları, innovasiyaya dəstək qurumlarıdır. (Qrafik 1)

Ölkəmizin sənaye potensialı nəzərə alınaraq, klasterlərin qurulması, diversifikasiya yaradılması, yeni məhsul və xidmətlərin daxili və xarici bazarlarda ən yaxşı şəkildə təqdim edilməsi, bununla da qeyri neft sektorunda istehsalın və ixracın artırılması qarşıda duran əsas məqsədlərdəndir. Lakin Azərbaycanda klasterlərin qurulmasında bir çox problemlər mövcuddur. Kiçik və orta sahibkarların qısa zaman ərzində nəticə əldə etmə istəyi klasterləşməyə mane ola bilən amillərdəndir. Çünki bu proses uzunmüddətli strateji yanaşma tələb edir. Klasterləşmə prosesinin təşviq olunması üçün isə klaster agentləri müəyyən olunması və klaster sisteminin iştirakçılarının onun perspektivinə inandırılması vacib əhəmiyyət daşıyır.

Əsas manelərdən biri də ölkədə innovasiyaların zəif inkişafıdır. Xüsusilə də biznes sektorunun innovasiyalara marağı zəif olduqda, klasterlərin inkişafı çətinləşir. Regional inkişafda klaster mexanizminə mane olan amillərin aradan qaldırılması üçün əsas vasitələrdən biri klaster inkişafına dair strategiyasının işlənməsi ola bilər. Klaster siyasətinin hədəfləri, hökumətin bu siyasətdən gözləntiləri, dəstək mexanizmləri, klasterlərin formalaşdırılması meyarları və klaster xəritələşməsinin prinsipləri, dövlət-özəl sektor əməkdaşlığının çərçivələri bu strategiyada əks etdirilməlidir.

Qrafik 1. İnnovasiya yönümlü klasterlərin funksiya, məhsulu, məqsəd və iştirakçıları.
Mənbə: Andersson et. Al., 2004, səh 30.

Innovasiya yönümlü klasterlərin yaradılması ölkə iqtisadiyyatında həyata keçirilən şaxələndirmə və sənayeləşmə siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, sənaye sahələrinin inkişafı və səmərəliliyinin artırılmasına, ərazilərdən və digər resurslardan səmərəli istifadə edilməsinə, kiçik və orta sahibkarların dəstəklənməsinə, sənaye sahəsində əhalinin məşğulluğunun

 ISBN: 978-625-7029-53-7

artırılmasına, eləcə də klasterləşmənin dəstəklənməsi və inkişafına əhəmiyyətli töhfə verəcəkdir. Innovasiya yönümlü klastelərin formalaşmasında əsasən aşağıdakılar yer alır:

- kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri
- xidmək tədarükçüləri dövlət və özəl
- təhsil və araşdırma mərkəzləri
- sahibkarlıq qrupları (assosisiyaları)
- böyük sahibkarlıq subyektləri
- maliyyə qrumları və banklar
- qeyri-hökümət təşkilatları (QHT-lər)
- dövlət strukturları
- innovativ sahibkarlıq subyektləri
- Elmi-tədqiqat mərkəzləri
- İKT mərkəzləri

Ölkəmizdə yaradılan klasterlər yüksək texnologiyalı yeni məhsul istehsalını təmin etməklə yanaşı, "xammal-yarımfabrikat-son məhsul" və yaxud "istehsal tullantıları – xammal-yarımfabrikat-son məhsul" sxemlərin tətbiq etməyə imkan verir. Belə ki, tullantılardan və kənar məhsullardan kompleks istifadə və onların emalı üzrə yeni istehsal gücləri yaradılır və köhnə istehsal prosesləri yeniləşir. Klasterə daxil olan bütün müəssisələr işlənilən yeni konsepsiya, metodiki yanaşma, beynəlxalq standartlardan istifadə etməklə yüksək keyfiyyətli sənaye məhsulunun istehsalına təminat yaranır. Qeyd edilənlərlə yanaşı klaster vasitəsi ilə gələcək bazarları inkişaf etdirmək mümkündür.

Azərbaycanda şaquli sənaye klasteri modelinə bənzər sahələr hələ sovetlər dövründə mövcud olmuşdur. Onlara elmi-istehsalat biliklərini; regional-istehsal (xidmət) biliklərini, assosiasiyaları aqrar-sənaye kompleksi konsernləri və s. aid etmək olar. Azərbaycan öz suverenliyini bərqərar etdikdən sonra klaster modelinə bənzər strukturlar yaradılmış və bu gün də fəaliyyət göstərir. Onlara Sumqayıt texnologiyalar parkı, Sumqayıt kimya sənayesi Parkı, Mingəçevir yüksək texnologiyalar Parkı, Pirallahı, Balaxanı, Qaradağ və Mingəçevir sənaye parkların misal göstərmək olar.[2] Innovasiya yönümlü klasterlərin tətbiqi ölkəmizdə innovativ və yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına zəmin yaradacaqdır.

Ölkəmizdə klasterlərin yaradılması, fəaliyyətinin genişləndirilməsi və ümumilikdə milli innovasiya sisteminin gücləndirilməsi, həmçinin innovasiya yönümlü klasterlərin tətbiqi məqsədilə dövlət tərəfindən bir çox qanunlar, strategiyalar və dövlət proqramları qəbul edilmiş və hal-hazırda da rellaşdırılmaqdadır. (Cədvəl 1.)Bu dövlət proqramlarında iqtisadi inkişafı genişləndirmək, biliklər iqtisadiyyatını formalaşdırmaq, elmtutumlu məhsulların istehsalını artırmaq əsas prioritet sahələrdən hesab olunur. Qoyulan hədəfə çatmaq üçün elm sahəsinin texniki bazası gücləndiriləcək, elm istiqamətində infrastruktur genişləndiriləcəkdir.

Respublikamızda innovasiya fəallığının arıtırlması və innovativ sahibkarlığın gücləndirilməsi məqsədilə zəruri mexanizmlərin formalaşdırılması və əlverişli mühitin yaradılması əsas məsələlərdən biridir. Eyni zamanda tədqiqat və araşdırma fəaliyyətində inkişafın əldə edilməsi və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması aspektində tədbirlərin həyata keçirilməsi tədqiqatların keyfiyyətinin artırılması, araşdırmaların nəticələrinin istehsal sektorunda tətbiqinə səbəb olacaqdır. Bunun nəticəsində elmin inkişafı stimullaşdırılacaq və

 ISBN: 978-625-7029-53-7

özəl müəssisələrin tədqiqat işlərinə investisiya yatırmağa maraq göstərmələri təşviq ediləcəkdir.

Qeyd edilən proqramların tətbiqi nəticəsində ölkəmizdə innovativ fəaliyyətin inkişafı və insan kapitalının gücləndirilməsi ,"təhsil-tədqiqat-innovasiya" formatında inkişafın elm və texnologiya sahəsində böyük irəliləyişlər əldə olunmuşdur.

Tarix	Adı	Məqsəd
15 may 2014-cü il tarixli	"Texnologiya parkları haqqında Nümunəvi Əsasnamə"	dövlət tərəfindən texnologiya parklarının yaradılması, idarə edilməsi və onlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi
13 may 2015-cı il	"Sənaye məhəllələri haqqında Nümunəvi Əsasnamə".	sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastruktura malik olan, kiçik və orta sahibkarlar tərəfindən məhsul istehsalı və xidmət göstərilməsi üçün istifadə edilən ərazidə sənaye məhəllələrinin dövlət tərəfindən yaradılması, idarə edilməsi və onlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi
27 sentyabr 2016-cı il	"Birgə texnologiyalar parkının fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması Qaydası"	özəl və xarici investisiyaları innovasiya və yüksək texnologiyalar sahəsinə cəlb etməklə, texnoparkın qurulmasına nail olmaq üçün dövlət, bələdiyyə və ya xüsusi mülkiyyətdə olan torpaqlarda investorla birgə texnopark yaradılması üçün hüquqi imkanları və mexanizmləri
29 dekabr 2012-ci il	"Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında	iqtisadiyyatın klasterlər əsasında inkişafı çərçivəsində neft, qaz emalı və neft-kimya zavodlarından ibarət kompleksin inşası təmin edilməsi, ölkənin bölgələrində iqtisadiyyatın prioritet sahələri üzrə ərazi-istehsal klasterləri yaradılması, iqtisadi inkişafı genişləndirməsi, biliklər iqtisadiyyatını formalaşdırması, elmtutumlu məhsulların istehsalını artırılması
26 dekabr 2014-cü il	"Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı"	yeni regional inkişaf mərkəzlərinin, xüsusi iqtisadi zonaların, prioritet sahələr üzrə ərazi-istehsal klasterlərinin və yerli xammala əsaslanan yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması, sənaye və texnologiyalar parklarının və sənaye məhəllələrinin yaradılması;
06 dekabr 2016-cı il	Strateji Yol Xəritəsi	Innovativ fəaliyyətin inkişafı və insan kapitalının gücləndirilməsi məqsədilə təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin artırılması nəzərdə tutuluşdur. Respublikamızda ali təhsil çərçivəsində "təhsil-tədqiqat-innovasiya" formatında inkişafın stimullaşdırılması

Cədvəl 1. Azərbaycanda sənayenin inkişafı məqsədilə qəbul edilən Proqramlarda klasterlərin yaradılması ilə bağlı məqsədlər

Azərbaycanda regionlarda işçi qüvvəsinin Bakı şəhərinə nisbətən əhəmiyyətli səviyyədə ucuz olması bölgələrdə əməktutumlu klaster inkişafı üçün böyük potensial formalaşdırır. Bu baxımdan regionlarda təhsil-təlim prosesi və ixtisaslı kadr hazırlığı, klaster yaratma təşəbbüslərinin dəstəklənməsi əsas prioritetlər sırasına daxil edilib. Universitet klasterlərinin "təhsil–tədqiqat–innovasiya" zəncirinin effektivliyini artıra biləcəyi nəzərə alınaraq bəzi

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ixtisaslaşmış universitetlərdə klasterlərin yaradılmasının təşviqi, bu klasterlərdə əldə olunan elmi nəticələrin istehsala tətbiqinin stimullaşdırılmalıdır.

Sənayedə innovasiya yönümlü klasterlərin tətbiq olunması ölkəmizdə

- Yüksək rəqabətqabiliyyətli və innovativ sənaye istehsalının inkişafı
- Xidmət sahələrinin inkişafı və bu sahədə sahibkarlığın rolunun artması
- İqtisadiyyatın, əsasən də qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafı
- Yerli və xarici investisiyaların ölkəyə axının artması
- əmək qabiliyyətli əhalinin istehsal sahələrində məşğulluğunun təmin edilməsi.

Nəticə Azərbaycan üçün innovasiya yönümlü klaserlərin inkişaf mexanizmlərinin hazırlanması son dərəcə mühümdür. Son dövrlər hökumətin təsdiqlədiyi iqtisadi inkişafla strateji yol xəritələrində klasterlərin formalaşmasının vacibliyinə xüsusi diqqət yetirilir. Lakin təcrübələrin öyrənilməsi göstərir ki, ərazi klasterlərinin iqtisadi inkişafda rolu və onların formalaşması üçün zəruri şərtlərin araşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Dəyərləndirmə göstərir ki, klaster inkişafı üçün zəruri hüquqi-normativ bazanın formalaşdırılması, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi üçün etibarlı mexanizmlərinin yaradılması və klaster inkişafı üzrə ölkə modelinin hazırlanması çox önəmlidir. Bu baxımdan ərazi klasterlərinin inkişafına mane olan faktorlar qiymətləndirilməklə yanaşı, milli səviyyədə klaster yanaşmasının tətbiqi, bölgələrin klasterlər üçün uyğunluğunun qiymətləndirilməsi istiqamətində bir sıra işlər görülməlidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin 2014-2016-cı illər üçün Strateji Planı. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi. Bakı-2014
2. Əliyev T. N. Klasterlər: beynəlxalq təcrübə və innovativ inkişaf Monoqrafiya. Bakı, “Elm və Bilik”, 2019, 536 s.
3. www.iqtisadiislahat.org İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi
4. Hüseynova A. D. Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili Bakı: Elm və Təhsil., 2013, 385 s.
5. https://www.economy.gov.az/
6. https://president.az/articles/7022
7. http://www.preslib.az/
8. www.stat.gov.az Dövlət Statistika Komitəsi
9. http://senaye.gov.az/az/senaye_zonalari/mehelleler

 ISBN: 978-625-7029-53-7

EĞİTİM YÖNÜNDEN KAMU HARCAMALARININ GENÇ İŞSİZLİĞE ETKİSİNİN TÜRKİYE VE İNGİLTERE AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Yılmaz Evrim ALTUN

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi ve Yönetim Bölümü,

Fatih, İstanbul, Türkiye

İktisadi hayata müdahale aracı olarak kullanılan kamu harcamalarının ekonomide yarattığı etkiler oldukça çok çeşitlidir. İşsizlikte bu harcamalardan oldukça etkilenen olgulardandır. İşsizlik konusu her ne kadar geniş çaplı olsa bile genç işsizlik çağımızın önemli sorunlarındandır. Küreselleşen dünyada teknolojinin hızla ilerlemesinden iş imkanları azalmaktadır. Yapay zekâ ve robotların çalışma hayatına hızla adapte olduğunu görmekteyiz. Bu durum neticesinde olayın vahametini anlayan hükümet ve sivil toplum kuruluşları genç bireylerin eğitimine önem vermeye başlamışlardır. Kamu kesimi eğitim politikalarını bu yönlere kaydırarak, kamu kesimi eğitim harcamalarını yükselterek genç işsizliğin önünü engellemeye çalışmaktadır. Çalışmada; işsizliğin, genç işsizlik boyutu ele alınarak, kamu kesimi harcamalarındaki artış ya da azalışın, işsizliği nasıl etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu amaçla, Türkiye ve İngiltere'de eğitim hizmetine dönük yapılan kamu harcamaları gerek rakamsal büyüklük açısından gerekse harcama dağılımı açısından karşılaştırılmakta ve ortaya çıkan sonuçlar, ülkelerin istihdam verileri ile bir araya getirilmektedir. Genç nüfus açısından İngiltere'nin oldukça önünde olan Türkiye'de, kamu kesimi harcamaları İngiltere'nin gerisinde kalmıştır. Genç istihdamı açısından bakıldığında ise, İngiltere'de düşme eğiliminde olan genç işsizliğin, Türkiye'de her geçen sene arttığı görülmüştür. Türkiye sahip olduğu genç nüfus nedeniyle, İngiltere'ye kıyasla eğitim talebinin daha yüksek olduğu bir ülkedir. Ancak eğitim talebinin karşılanamadığı durumda nitelikli işgücü de yaratılamayacak ve genç istihdam rakamları düşecektir. Bu ise beraberinde genç işsizliğin artışını getirecektir. Çalışmamızın amacı, kamu kesimi eğitim harcamalarının artması ile, genç işsizliğinin azaldığı, eğitim seviyesinin yükselebilmesi için de eğitime daha fazla yatırım yapılması gerekliliğini teorik bazda incelemek ve bunu örneklerle açıklamaktır. Bu konuyu anlatmak için çeşitli istatistikleri kullanarak Türkiye ve İngiltere arasındaki eğitim sistemleri karşılaştırarak farklılıkları, benzerlikleri göstererek eğitim sisteminde sorun yaşayan Türkiye'ye politikalar ve neler yapabileceği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: **Kamu Harcamaları, İşsizlik, Türkiye, İngiltere, Genç İşsizlik**

GİRİŞ

İşsizlik, çağımızda ülkemizde ve dünyada en önemli ekonomik sorun haline gelmiştir. Günümüz toplumunda işsizlik, ekonomik değil toplumsal bir sorun olarak görülmeye başlamıştır. Aynı zamanda küresel bir sorun haline gelmekle birlikte bu konu hakkında çalışmalar yapılıp farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu önemli ekonomik sorun sebebiyle en çok etkilenenler arasında genç nüfus gelmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15-24 yaş grubu arasındaki bireyleri "genç" olarak tanımlamıştır. Bu doğrultuda ILO'nun "genç işsiz" olarak ifade ettiği kesim; bu yaş grubunda yer alan, çalışma hayatı içerisinde bir saatten fazla süreyle bulunmamış, çalışmaya elverişli olmasına rağmen, cari ücret düzeyinde iş bulamamış ve aktif olarak iş aramakta olan bireyleri kapsamaktadır. (Doğan, Fahriye Yaprak 2019). Türkiye'nin içerisinde bulunduğu pek çok ülkede, genç işsizlik rakamları ciddi boyutlara ulaşmıştır. Genç işsizliğin pek çok sebebi vardır fakat ülkenin konjonktürel ekonomik durumu, politik

 ISBN: 978-625-7029-53-7

istikrarsızlıktan kaynaklanan sorunları, kurumların zayıf yapısı, verilen eğitim yetersizliği olabileceği gibi ülkenin içinde bulunduğu o ülkeye özgün şartlarda yer alabilir. Genç işsizliği oranının, toplam işsizlik oranları ile karşılaştırılması, genç işsizliği sorununun ciddiyeti hakkında yeterince bilgi vermektedir. Buna göre, 2007 yılı itibariyle dünyada ortalama toplam işsizlik oranı%6 iken, genç işsizliği oranı %11,9 ile toplam işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. Daha anlamlı bir gösterge olan genç işsizliğinin yetişkin işsizliğine oranı ise 2,8'dir. Türkiye'deki genç işsizliğiyle ilgili temel göstergeler de dünyadakinden farklı değildir. Türkiye'de, 2009 yılı Ocak dönemi itibariyle toplam işsizlik oranı %15,5 iken, genç işsizliği oranı %27,9 ile toplam işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. Genç işsizliğinin yetişkin işsizliğine oranı ise 3'tür. Bu veriler, dünyada geçerli olan işsizliğin büyük oranda gençleri etkilediğini ve söz konusu durumla Türkiye'nin de karşı karşıya olduğunu açıkça göstermektedir (Erdayı, Utku 2009). Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda varılan ortak sonuçlardan biri de eğitim ile genç işsizlik arasında büyük bir etkileşim olduğudur. Kamu harcamalarında ise eğitim harcamaları önemli bir yer edinmiştir. Bazı ülkelerde eğitim harcamalarının bütçenin belli bir oranda yapılması hukuksal güvence altına alınmıştır. Bunun nedeni ise eğitimin sosyal ve ekonomik dengeler gibi alanlar üzerinde temel oluşturması, iktisadi büyüme ve kalkınma açısından etkilerinin bulunması, yeni iş alanlarının yaratılmasında, girişimcilerin artmasını sağlayarak ekonomik istikrara katkı etmesi, teknolojik gelişmelerin önünü açması gibi hususlar sayılabilir. Günümüzde ise her politika yapıcının eğitimi öncelikli sıraya koymaya çalışıp, uygulanan politikalarla eğitim hizmetini bir yandan nitelik diğer yandan niceliksel olarak insanlara daha iyi derecelerde sunulması amaçlanmaktadır.

Bu iyileştirmeleri sağlamak için yürütülen faaliyetlerin sonucunda genel olarak kamu tarafı eğitim harcamalarında bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, kamu kesimi eğitim harcamalarındaki değişimlerin genç işsizliği hangi yönlerden etkilediğine yönelik değerlendirmeler yapılarak, Türkiye'deki ve İngiltere'deki eğitim sistemleri doğrultusunda yapılan kamu kesimi eğitim harcamalarının bu ülkelerin genç işsizlik oranlarına nasıl etkide bulunulduğu analiz edilecektir. Bu yapılan çalışma doğrultusunda; Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ile gelişmiş olan İngiltere arasında farklılıklar ve benzerlikler tespit edilerek karşılaştırma yapılacaktır. Sonuçlar doğrultusunda Türkiye'nin eğitim yapısında ne gibi eksikliklerin ve fazlalıkların bulunduğu, nasıl değişiklikler yapılması ortaya konulmaya çalışılacaktır.

GENÇ İŞSİZLİK, EĞİTİM VE KAMU HARCAMASINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kamu harcamalarının eğitim hizmeti tarafından genç işsizliğe olan etkisinin araştırılması nedeniyle, kamu harcamaları, eğitim, işsizlik ve genç işsizlik kavramlarının açıklanmasının gerekli olacağı için alt sayfalarda devam eden bölümlerde bu kavramların açıklanmasına yer verilecektir.

Her toplumda bulunan ihtiyaçlar vardır. Bunlardan birisi bireysel ihtiyaçlar iken diğeri toplumsal yani kamusal ihtiyaçlardır. Bireysel ihtiyaçlar fiyatlandırılabilir, bölünebilir ve pazarlanabilir nitelikleri bakımından piyasa ekonomisi tarafından talebi karşılanabilir bir özellik sergilemektedir. Toplumsal ihtiyaçları karşılama görevi kamuya aittir. Bu nedenle toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında kamu ekonomisinin yerinin ikame edilemez olması gerçeği karşımıza çıkacaktır (Akalın, 2000:1-3). Kamu tarafının ekonomik faaliyetlerindeki temel sebep belirtildiği gibi kamusal, yani toplumsal ihtiyaçların giderilmesidir. Ülkemizde ve dünyada gördüğümüz gibi toplumsal ihtiyaçlar farklılık gösterirken kamunun ekonomideki sınırları da değişkenlik gösterir. Az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelere baktığımız zaman toplumsal gereksinimlerin boyutlarının ve türlerinin değiştiğini gözlemleyebiliriz. Buna bağlı olarak kamu ekonomisinin ihtiyaçları ne ölçüde ve nasıl karşılaması gerektiği de değişmektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Klasik iktisadi doktrine göre devlet, ekonomide daha sınırlı bir alanda bulunmalıdır. Buna neden olarak ise kamunun ekonomik harcamalarını oy kaybetme korkusu, menfaat gruplarına rant yaratma, hesap vermeme ve şeffaflık eksikliği gibi benzeri sebeplerden dolayı savurganlıkla, verimsiz, getirisiz sonuçlanmakta olduğunu savunmuştur. Diğer yönden baktığımız zaman ise klasik iktisatçılar müdahalelere karşı olmalarına rağmen toplumun diğer toplumlar tarafından maruz kalabileceği şiddete ve istilaya karşı korunması (ulusal güvenlik), vatandaşlar için adil bir yönetim sağlanması, özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyecek yani serbest piyasada üretimi mümkün olmayan mal ve hizmetlerin (yollar, kanallar) gerçekleştirilmesini devletin ana işlevleri olarak sırlamaktadır (Heilbroner, 2008:61-62).

Keynesyen iktisadi düşüncede ise buhran ve depresyon gibi ekonomik bunalımlarının olduğu zamanlarda yapılacak olan kamu harcamalarının talebi olumlu yönde etkilemesi nedeniyle devletin ekonomi içerisinde öneme dikkat çekilmiştir. Keynes kriz dönemlerinde devlet tarafından yapılan harcamaların amacının önemli olmadığını, bütün harcamaların toplam talep artışına olumlu katkısı olacağını savunmuştur (Skousen (b), 2007:395). Keynes makro ekonomiyi oldukça anlaşılabilir bir denklem ile açıklamıştır. Tüketim eğilimi tespiti ile marjinal tüketim eğilimi ve çarpan etkisi belirlenmektedir. Çarpan etkisi, yatırımların güçlenmiş bir efektif talebe nasıl sahip olacağı, üretim ve istihdam üzerinde yaratacağı değişimleri göstermektedir (Sheehan, 2009:66). Keynesyen model maliye politikası üzerinde daha çok durarak para politikasına nazaran daha önde görmüş ve maliye politikalarının toplam üretimi "çoğaltan" yardımıyla arttırdığını kabul edilmiştir. Bu nedenle maliye politikası aynı zamanda istihdam hedefini gerçekleştirmede de en etkili araçtır (Cuthbertson, s.79). Anlaşılacağı üzere Keynesyen teoride klasik iktisat akımının savunduğu devletin ekonomide sınırlandırılması fikrine oldukça karşıdır.

Sonraki dönemlerde ise klasik iktisadın aksayan yönleri, hatalı tarafları ve eksiklikleri giderilerek "Yeni iktisat okulu" olarak adlandırılan bir iktisadi düşünce sistemi literatüre girmiştir. Devletin ekonomideki rolünü "Rasyonel beklentiler hipotezi" ile varsayımı altında açıklamaya çalışmışlardır. Karar birimleri sistematik hata yapmadıkları için politika yapıcıların reel değişkenler üzerinde herhangi bir değişim meydana getirebilmesi için şok politikalar uygulanması tavsiye edilmektedir. Aksi takdirde iktisadi karar birimleri uygulanan politikaları yakinen takip ettiklerinden "politika etkinsizliği" ortaya çıkacaktır. Bu nedenle yeni klasiklerle devlet ". en iyi politika politikasızlıktır." ilkesiyle hareket etmelidir (Bilgili, 2012:231-232).

Üst tarafta anlatıldığı üzere 18.yy. dan itibaren bu zaman iktisadi sistemler üzerinden kamu kesiminin ekonomideki rolü tartışılmıştır. Özellikle devletin ekonomideki rolüne, yükümlülük ya da üstlenmesi gereken görevler belirtilmiştir. Ekonomide kamu tarafı, yoksulluk sorununun çözümünde, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasında, büyüme-kalkınma hedeflerine ulaşılmasında, gelir dağılımında adaletin sağlanması eşitsizliğin giderilmesi ve ekonomik güven ortamın sağlanması için gerekli görülmektedir. Belirtilen makro gerekliliklerin yanında ayrıca piyasa başarısızlıkları çözümünde de devlete bazı görevler düşüyor.

İşsizlik, Dünya genelinde neredeyse her ülkenin karşılaştığı bir sorundur. Günümüzde bireysel bir sorun olmaktan çıkıp toplumsal ve ekonomik bir sorun haline dönüşmüştür. Her ülke için önemli toplumsal problemlerden birisi olan işsizliğin tam olarak bu diyebileceğimiz, literatürde kolayca açıklanabilen, araştırmacılar ve ilgililer tarafından kabul edilen ortak bir tanımını yapmak zordur. Fakat, işsizlik genel olarak açık ve gizli işsizlik olarak sınıflandırılmaktadır. Açık işsizlik, çalışma isteği ve gücü olduğu halde iş bulamayanların mevcut olmasıdır (Zaim, 1986: 157). Gizli işsizlikte ise iş arama durumu söz konusu olmamasına rağmen işsizlik söz konusudur. İşçilerin bir kısmı işe gelmediği halde üretilen mal miktarında bir değişiklik olmamaktadır. Başka bir deyişle marjinal verimliliği sıfır olan çalışanlar bulunmaktadır (Parasız, 2000: 210-211). Talas (1997:29) işsizliği

kişi ve toplum bakımından olmak üzere iki şekilde tanımlamaktadır. "Kişi bakımından işsizlik; çalışma yeteneğinde, isteğinde ve çalışmaya hazır bir durumda olup da gelir sağlayan bir işe sahip olamamaktır. Toplum bakımından işsizlik ise; üretici kaynakların başta işgücü olmak üzere bir bölümünün kullanılmaması, boşa harcanmasıdır". İşsizlik kavramıyla yakından ilgili olan işsiz kavramı tanımlanacak olursa işsiz, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından "Çalışmaya hazır olan ve herhangi bir işi olmayan ve işe başlamaya hazır olan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Bir kişinin işsiz olarak nitelenebilmesi için "Çalışma irade ve iktidarına sahip olup cari ve geçer bir ücret üzerinden ve ayrıca kanun yahut örf ve adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan" ve "maruz kaldığı aylaklık durumunun kendi arzu ve isteği dışında meydana gelmiş" olması gerekir (Serter, 1993:6). Sanayileşmiş ülkelerde, gençlik döneminin sona erdiği yaş sınırı değişmekle birlikte, bu dönemin başladığı yaş sınırı genel olarak zorunlu eğitim çağının tamamlandığı yaşa denk gelmektedir (O'Higgins, 1997, s. 1). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de, 16-24 yaş grubundaki bireyler genç olarak tanımlanırken, Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, birçok ülke ve uluslararası kuruluşta gençlik kavramı, 15-24 yaş aralığındaki bireyleri içermektedir. Birleşmiş Milletler (BM)'nın yapmış olduğu tanımlamaya göre de gençlik, 15-24 yaş grubu içerisindeki bireyleri ifade etmektedir (Gündoğan, 1999, s. 65). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'ya göre genç kavramı, öğrenimine devam eden, hayatını sürdürmek için çalışmayan, kendisine ait evi bulunmayan kişi olarak tanımlanmaktadır. ILO'nun138 sayılı Sözleşmesinde, 15-24 yaş grubundaki çalışanları genç işçi olarak kabul etmektedir (Ata, 2007, s. 112). ILO'nun genel kabul gören işsizlik tanımına göre, bir arada bulunması gereken üç kriter söz konusudur. Bunlar sırasıyla: kişinin çalışacak bir işinin olmaması, çalışmaya hazır olması ve kişinin iş aramakta olmasıdır (Gündoğan, Genç İşsizliği, 2001, s. 12). BM ve ILO'nun 15-24 yaş aralığını kapsayan genç tanımı ile ILO'nun işsiz tanımı bir araya getirildiğinde, 15-24 yaş grubunda yer alan, referans süresi içerisinde bir saatten fazla çalışmamış, çalışmaya elverişli olduğu ve aktif olarak iş aradığı halde, cari ücretten iş bulamayan kişiler genç işsiz olarak ifade edilmektedir (Karabıyık, 2009, s. 296). Toplam işsizlik oranları ve yetişkin işsizlik oranları ile genç işsizliği oranları kıyaslandığında, genç işsizlik sorununun önemi hakkında fikir edinmek mümkündür. (Erdayı, 2009, s. 134)

Eğitim, eğmek fiilinden türeyen, kavram olarak "eğmek, biçim vermek" anlamlarını içeren bir kelimedir. Dolayısıyla eğitimi, birey davranışlarını etkileyen, bireyi şekillendiren bir süreç olarak tanımlayabiliriz (Kızıloluk, 2007, s. 22). Eğitim gören bireyler, tutum ve davranışlarını içinde yaşadıkları topluma uygun şekilde değiştirmekte, bilinçli olarak kendi yaşantılarını biçimlendirmekte ve bireysel yeteneklerini geliştirmektedir. Bu açıdan bireylerin topluma faydalı birer varlık olmalarını sağlayan en öncelikli unsur eğitimdir (Ayrangöl ve Tekdere, 2014, s. 2).

Sağlık seviyesinin yükselmesi, üretkenlik artışı, istihdam olanaklarının artması gibi etkenler göz önüne alındığında, eğitim yaşam kalitesini yükselten ekonomik bir yatırım olarak değerlendirilmektedir (Agboola, Musa ve İbrahim, 2018, s.101). Eğitim, bireyi mesleğe hazırlamanın ötesinde, daha somut ideallere sahiptir. Bunlar, yeteneklerinin gelişimi, manevi ve ahlaki değer yargılarının oluşturulması, hayal gücünün ve hassasiyetinin geliştirilmesi, kültür aktarımı ve yeniden yorumlanmasıdır (Watts, 1983, s. 2). Eğitim aracılığıyla ortak bir benlik oluşturularak, yurttaşlık bilinci yaratılmaya çalışılmaktadır (Bayram, 2017, s. 1). Eğitim, bireylerin bedensel ve zihinsel yeteneklerini geliştirmek suretiyle, toplumsal fayda yaratmayı amaçlayan, planlı bir süreçtir (Umut Taş, 2008, s. 158). Bu plan doğrultusunda eğitim hem bireysel hayatı hem de toplumsal hayatı şekillendiren ve düzenleyen, bireylere içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını ve kültürel birikimini aktararak, toplumun istek ve ihtiyaçlarına uygun nesiller yetiştirmek için kullanılan bir araçtır (Çalışkan, 2007, s. 287). İyi eğitim almış bir birey, daha fazla gelir elde edebilir, teknolojik gelişmelere daha kolay ayak uydurabilir, işgücüne yönelik gerekli potansiyeli karşılar, üretim tekniklerini daha etkin ve verimli kullanabilir. Eğitimin topluma yönelik etkileri ise dışsallık kavramı ile ilgilidir (Ataç, 1979, s. 96-97). Dışsallık, birey tarafından

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gerçekleştirilen üretim veya tüketim neticesinde doğan fayda ve maliyetlerin, toplumdaki diğer bireylere yansımasıdır (Erdoğdu, 2001, s. 323).

TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ İLE KAMU KESİMİ EĞİTİM HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Türkiye'de Nüfusun Yapısı ve Genç Nüfus

Nüfus, bir ülkede işgücü kaynağını oluşturan birincil etmendir (Kayalı, 2015, s. 69). Ülke ekonomisinin sahip olduğu işgücü miktarı, o ülkenin demografik özellikleriyle yakından ilişkilidir. İşgücü piyasası, nüfus yapısındaki değişmelere bağlı olan işgücü arzı ile piyasa şartlarına bağlı olan işgücü talebini bir araya getirmektedir. En basit tanımıyla işsizlik, işgücü arzı ile istihdam arasındaki farktır. İşgücü piyasasına yönelik doğru değerlendirmeler yapabilmek için öncelikle nüfus yapısını incelemek gerekmektedir. Çünkü nüfus ile işgücü piyasası arasında, özellikle işgücü arzı açısından önemli bir etkileşim bulunmaktadır (Şentürk, 2015, s. 115).

Nüfus, işsizlik ve işgücü üzerine çalışmalarda; 2023 yılına kadar Türkiye'nin çalışma çağındaki nüfusunun artmaya devam edeceği, bu tarihten sonra, 2040 yılına kadar ise azalarak artmaya devam edeceği öngörülmektedir. 2040 yılı sonrasında ise, Türkiye'nin nüfusu yaşlanma eğilimine girecek ve Türkiye için demografik fırsat penceresi kapanacaktır. Türkiye bugüne kadar demografik fırsat penceresinin yaratmış olduğu fırsatları değerlendirememiş olsa da nüfusun sağlamış olduğu bu avantajlı durumun 2040 yılına kadar süreceği göz önüne alındığında, Türkiye için hala uzun bir süreç söz konusudur. Türkiye'nin, sahip olduğu bu potansiyel sayesinde, gençliği iyi eğitip, üretim sürecine dâhil edebildiği ölçüde, işsizlik sorununu çözerek, ekonomik büyüme yaşayacağı belirtilmektedir (UNDP, 2008, s. 87, 2-3).

Tablo 1: 2014-2018 Nüfus Rakamları

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018
Nüfus	77.695.904	78.741.053	79.814.871	80.810.525	82.003.882

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

Türkiye açısından işgücü piyasasının temel özelliklerine bakıldığında; işgücü katılım oranının düşük olduğu, kayıt dışı istihdam seviyesinin yüksek olduğu ve tarım sektörünün toplam istihdam içerisinde önemli bir yer edindiği görülmektedir (Aydın, 2015, s. 416).

Aşağıda bulunan tabloda yıllar itibariyle yaş gruplarına ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre hem aktif nüfusun hem de yaşlı bağımlı nüfusun artma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1990 yılında aktif nüfus 34.265.838 kişi iken, 2018 yılında bu rakam 53.653.00 kişi olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde yaşlı bağımlı nüfus da 2.461.845 kişiden, 7.001.000 kişiye yükselmiştir. TÜİK'in 2018 nüfus projeksiyonuna göre; 2023 yılında aktif nüfusun 58.438.033, yaşlı bağımlı nüfusun 8.867.951 olması beklenirken, 2040 yılında bu rakamların aktif nüfus açısından 6.462.369 ve yaşlı bağımlı nüfusun ise 16.373.971 olması öngörülmektedir. Buna göre 2023 yılı itibariyle 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının %10,2, 2040 yılına ise aynı oranın %16,3 olacağı düşünülmektedir (Erdayı, Utku 2009).

Tablo 2: Yaş Gruplarına Göre Nüfus Değişiklikleri

ISBN: 978-625-7029-53-7

Yıllar	Toplam Nüfus	15-64 Yaş Aktif Nüfus	65 Yaş ve Üstü Yaşlı Bağımlı Nüfus
1990	56.473.035	34.265.838	2.461.845
2000	67.803.927	43.701.502	3.882.330
2010	73.722.988	49.516.670	5.327.736
2018	82.003.882	53.653.000	7.001.000

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları

Yaş grubuna göre Türkiye'de son beş yıllık işgücü katılım oranları gösterilmektedir. Genç nüfus ile yetişkin nüfusun işgücü katılım oranlarına bakıldığında, gençlerin işgücüne katılım oranı açısından, yetişkinlere göre daha dezavantajlı oldukları görülmektedir. Genel olarak her yaş grubu için işgücüne katılım oranları artış göstermekle birlikte, genç nüfus ile yetişkin nüfusun işgücü katılım oranları arasında %18-%19 gibi ciddi bir yüzdesel fark bulunmaktadır.

Yıllar	15-24 Yaş Grubu			25-64 Yaş Grubu		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
2014	40,8	27,7	54,0	59,4	35,4	83,3
2015	42,0	29,8	54,2	60,3	36,6	83,8
2016	42,4	30,4	54,3	61,3	37,9	84,5
2017	43,3	31,1	55,2	62,2	39,4	84,9
2018	44,0	31,3	56,3	62,6	40,3	84,9

Tablo 3: Yaş Grubuna Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

Kaynak: TÜİK Hane halkı İşgücü Araştırması Sonuçları

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'nin eğitim durumuna göre son beş yıllık işgücü katılım oranları gösterilmektedir. Okuma-yazma bilmeyen, genel lise, lise dengi mesleki okul ve yükseköğretim kademelerinde işgücüne katılım oranlarının yıl bazında ciddi yüzdesel değişiklikler göstermediği, artış ya da azalış şeklinde bir eğilim yerine dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak, ilköğretim kademesine bakıldığında, işgücüne katılım oranının artış eğilimi içerisinde olduğu, özellikle de 2014-2017 döneminde yaklaşık %5-%8 aralığında ciddi sıçramalar yaşadığı göze çarpmaktadır. İşgücüne katılım oranının en yüksek olduğu iki kademe, lise dengi mesleki okul ile yükseköğretimdir. Yaklaşık %65-%80 olarak gerçekleşen bu oranlar, eğitim seviyesine bağlı olarak işgücüne katılımın arttığına işaret etmektedir. İşgücüne katılım oranlarının mesleki okullar ile yükseköğretim kademesi lehine gelişmesi, ülke açısından arzu edilir bir durumdur. Çünkü mesleki liseler eğitimin niteliğine, yükseköğretim ise eğitimin düzeyine vurgu yapmaktadır. Eğitimin niteliği ve düzeyi ise, işgücü piyasasında ortaya çıkan işgücü talebine uygun ve kalifiye işgücü arzı yaratılması anlamına gelmektedir (Demircan, 2012, s. 8).Bir başka dikkat çeken nokta ise, okuma-yazma bilmeyen nüfusun işgücüne katılım oranının %20'yi dahi geçememiş olmasıdır. Bu durum, okuma-yazma bilmeyen nüfusun, eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle işverenler tarafından tercih edilmediklerini yani bu kesime yönelik işgücü talebinin düşük olduğunu

 ISBN: 978-625-7029-53-7

göstermektedir. Bunun yanı sıra, düşük eğitim seviyesine sahip bireyler, birincil işgücü piyasasında iş bulamadıkların da ise, diğer piyasalara (kayıt dışı piyasalara) yönelmekte ve düşük ücret ve kötü çalışma koşulları altında çalışmaktadırlar.

Tablo 4: Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranları

Yıllar	Okuma-Yazma Bilmeyen	İlköğretim	Genel Lise	Lise Dengi Mesleki Okul	Yükseköğretim
2014	19,1	45,4	53,5	65,0	79,2
2015	18,6	52,1	54,1	65,4	79,8
2016	17,8	60,8	54,4	65,9	79,7
2017	18,8	65,7	54,8	66,1	80,2
2018	18,6	66,7	55,3	66,1	79,5

Kaynak: TÜİK Hane halkı İşgücü Piyasası Araştırma Sonuçları

Ülkemizde işgücü hızla artarken, bu işgücünü emebilecek büyüklükte istihdam imkânlarının yaratılamaması neticesinde, işgücüne katılım oranları düşük seviyelerde kalmakta ve bu durum da birincil işgücü piyasasının yanında farklı işgücü piyasalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Şahin, 2007, s. 555).

KAMU HARCAMALARI İÇERİSİNDE EĞİTİM HARCAMALARI

Kamu kesimi tarafından yapılan eğitim harcamaları, en önemli sosyal harcamalardan biridir. Gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsinde, ülke bütçelerinde büyüklük açısından savunmaya dönük harcamalar ilk sırada yer alırken, ikinci sırada eğitim hizmeti için yapılan harcamalar yer almaktadır. Çünkü eğitim, pek çok alanda etkili ve belirleyici bir unsur olmaktadır (Karaarslan, 2005, s. 43). Dünya genelinde, sosyal devletlerin kurulmasıyla beraber eğitim, ulusal ve uluslararası düzenlemelerle, bireylere tanınan bir hak haline gelmiştir (Karakul, 2014, s. 68).

Eğitimde kamu finansmanı, Eğitim hizmetinin gerçekleştirilebilmesi için gereken parasal kaynaklar, vergiler aracılığıyla sağlanır. Kamusal eğitimin olması fırsat eşitliğini yükseltir, dışsal yararlar göz önüne alınmış olur, eğitim ve işgücü piyasası ile ilgili bilgi edinilmesini sağlayarak, daha doğru kararlar verilmesine imkân tanır. Eğitimin planlanmasında ölçek ekonomilerine uygun kararlar alınmasını sağlar. Fakat kamusal eğitimin olumsuzlukları bakımından ise eğitiminin parasal kaynakları vergiler olduğundan, bu kaynaklar daraldığında, eğitim hizmetinin kalitesi de azalacaktır, mevcut uygulamayı sorgulama ve değerlendirme imkânı yoktur, öncelikli olan kamusal tercihlerdir, bireysel tercihler göz önüne alınmayabilir.

Türkiye'de eğitimin finansman kaynakları incelendiğinde eğitime olan talebi karşılayabilmek için çok çeşitli kaynaklardan gelir sağlandığı görülmektedir. Bu kaynakları şöyle sıralayabiliriz (Tuzcu, 2006, s. 163):

Genel bütçeden ayrılan paylar, eğitime katkı payı (ilköğretim, 4306 sayılı kanun uyarınca), öğrenci katkı payı (yükseköğretim, 2547 sayılı kanun uyarınca), çıraklık ve meslekî-teknik eğitimi geliştirme ve yaygınlaştırma fonu gelirlerinden ayrılan paylar (3308 sayılı kanun uyarınca), eğitim, gençlik, spor hizmetleri vergisi (3418 sayılı kanun uyarınca), döner sermaye işletmelerinden sağlanan gelirler, dernekler (okul yaptırma, onarım, öğrenci koruma dernekleri

ISBN: 978-625-7029-53-7

gibi) ile milli eğitim vakfı gelirleri, il özel idareleri bütçesinden ayrılan paylar, kişi ve kuruluşların eğitime katkıları ve bağışlar, dış ülke ve kuruluşlardan sağlanan krediler, burslar ve bağışlar, Yükseköğretim Kurumu (YÖK)ve Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURT-KUR), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bütçesi dışında ve özel bütçeli kuruluşlar olup, bu kaynaklarda eğitimin finansmanına dâhildir.

Ne var ki, bu kaynakların öngörülen düzeyde ayrılamaması ya da ayrılan parasal kaynakların etkin olarak kullanılamaması durumunda da eğitimin finansmanı açısından sorunlar ortaya çıkacaktır (Karakütük, 2017, s. 148). Ülkemizde de eğitimin finansman yapısı giderek parçalanmakta, finansman dağıtım süreci ise etkinlikten ve eşitlikten uzak olarak değerlendirilmektedir (Tural, 2002, s. 185).

Aşağıdaki tabloda 2014-2019 yılları arasında, MEB bütçesinin merkezi yönetim bütçesi içerisindeki payı ve GSYH'ya olan oranı gösterilmektedir.

Tablo 5: MEB Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesi ile GSYH'ya Oranı (2014-2019)

Yıllar	MEB Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı (%)	MEB Bütçesinin GSYH'ya Oranı (%)
2014	12,81	2,72
2015	13,11	2,65
2016	13,38	2,93
2017	13,18	2,80
2018	12,13	2,69
2019	11,84	2,56

Kaynak: egitimsen.org.tr

MEB bütçe ödeneğinin rakamsal değeri kadar, ödeneğin harcama kalemleri arasında nasıl dağıtıldığı da önemlidir. Bu yolla, yapılan harcamaların eğitim hizmetini ne şekilde etkilediği ortaya konulabilir. Aşağıdaki tabloda MEB bütçe ödeneğinin, giderler arasında nasıl paylaştırıldığı yaklaşık oranlar ile gösterilmektedir.

Tablo 6: 2019 MEB Bütçesinin Dağılımı

Ödenek Türü	Ödeneğin Dağılımı (%)
Personel Giderleri	%72
Sos. Güv. Devlet Primleri Giderleri	%11
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	%9
Cari Transferler	%3
Sermaye Giderleri	%5

ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynak: egitimsen.org.tr

Buna göre; MEB bütçesinin %72'si personel giderlerine ve %11'i ise sosyal güvenlik devlet primi giderlerine ayrılmıştır. Yani bütçenin %83'ü zorunlu personel harcamalarından oluşmaktadır. Buna karşılık mal ve hizmet alımı için %9, sermaye giderleri içinse sadece %5'lik bir pay tahsis edilmiştir. Sermaye giderleri, okul yapım giderleri, büyük çaplı bakım-onarım giderleri gibi yatırım harcamalarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu harcamaların artması, artan eğitim talebini karşılayabilmek amacıyla yeni yatırımlar yapıldığının göstergesidir (EĞİTİM SEN, 2019, s.1-2).

Aşağıdaki tabloda, MEB bütçesinden eğitim yatırımlarına ayrılan payların 2014-2019 yılları arasındaki değişimi gösterilmektedir.

Tablo 7: MEB Bütçesinden Eğitim Yatırımlarına Ayrılan Paylar (2014-2019)

Yıllar	Paylar (%)
2014	9,32
2015	8,86
2016	8,23
2017	8,50
2018	8,36
2019	4,88

Kaynak: egitimsen.org.tr

Buna göre, 2014 yılında %9,32 olan sermaye giderleri, 2019 yılına gelindiğinde %4,88 seviyesine kadar düşmüştür. Artan genç nüfus ve artan eğitim talebi göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık %5'lik yatırım harcamasının yeterli olmayacağı açıktır.

TÜRKİYE-İNGİLTERE AÇISINDAN KAMU KESİMİ EĞİTİM HARCAMALARININ, GENÇ İŞSİZLİĞİNE YANSIYAN ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye Eğitim Sisteminin Mevcut Durumu

Türk eğitim sistemi, örgün eğitim ile yaygın eğitim olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Örgün eğitim; okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ile yükseköğretim kademelerinden oluşmaktadır. Yaygın eğitim ise, örgün eğitimin dışında kalan eğitim faaliyetlerinin tamamını içermektedir (Erdoğan, 2015, s. 139).

Eğitim Yönetimi ve Örgütsel Yapı: Ülkemizde eğitim faaliyetlerine yönelik karar alma yetki ve sorumluluğu, Millî Eğitim Bakanlığı'na, yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine ilişkin karar alma yetki ve sorumluluğu ise, Yükseköğretim Kurumu'na aittir. (MEB, 2017, s. 13).Merkez örgütü Millî Eğitim Bakanlığı olmakla birlikte, taşrada Bakanlığa bağlı İl/İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri hizmet vermektedir.

Eğitimin Finansmanı: Türkiye'de eğitim hizmetlerinin büyük kısmı kamu kesimince sunulmakta ve finansmanı da aynı oranda kamu kaynaklarından sağlanmaktadır. Bu kaynaklar daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi merkezi yönetim bütçesi, bütçe dışı fonlar, döner sermayeler ve

ISBN: 978-625-7029-93-7

uluslararası fonlar gibi çok çeşitli kaynaklardır. Eğitim sisteminin örgütsel yapısı içerisinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığı ile YÖK bu kaynakları kullanarak, eğitim hizmetini yürütmektedir (Toprak, Ağcakaya ve Gül, 2016, s. 137).

Türk eğitim sistemi mevcut haliyle pek çok sorun ile karşı karşıyadır. Eğitim sistemindeki temel sorunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Gül H., 2008, s. 182-187): genç nüfusun fazla olması, eğitim hizmetinin nitelik açısından yetersiz olması, eğitim sisteminin nicelik açısından yetersiz olması, bireysel becerilere dönük mesleki eğitimin yetersiz olması, eğitim finansmanının yetersizliği gibi faktörler sıralanabilir.

Yukarıda belirtilen maddeler dikkate alındığında genç işsizliği, eğitim ve eğitime yönelik kamu harcamaları arasında etkileşim olduğu görülmektedir. Genç nüfusun fazla olması ülkede eğitime yönelik talebi arttıracak, artan eğitim talebini karşılamak için daha fazla fiziki yatırım gereksinimi ortaya çıkacak, bu yatırımların yapılabilmesi içinse yeterli finansal kaynağın temin edilmesi gerekecektir. Ayrıca sağlanan eğitim hizmetinin kalite açısından da yeterli düzeyde olması, gençlerin iş yaşantısına girişini kolaylaştıracak şekilde organize edilmesi, vasıflı işgücü üretilmesi gerekecektir. Bireysel yetenekleri göz ardı eden, mesleki eğitime gereken önemi vermeyen bir eğitim sisteminin genç işsizliği arttırması kaçınılmaz olmaktadır. İşgücü piyasasının taleplerine karşılık verebilecek, sanayi, hizmet ve bilişim sektörlerinde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel ilerleyecek bir eğitim sisteminin oluşturulamadığı bir ülkede, yapılan iş ile meslek arasındaki bağ zayıflayacaktır (TÜBİTAK, t.y., s. 19-20).

İngiltere Eğitim Sisteminin Mevcut Durumu

Birleşik Krallık; İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı kapsayan üniter bir devlettir. Birleşik Krallık (İngiltere)eğitim sisteminde; İngiltere ve Galler, Kuzey İrlanda ile İskoçya şeklinde farklı üç yönetim söz konusudur ve her bir yönetimin ayrı yasaları vardır. (Erginer, 2009, s. 205).

Çalışmada, Birleşik Krallık eğitim sistemi bir bütün olarak değerlendirilecek, üçlü bir ayrıma gidilmeyecektir. Birleşik Krallık eğitim sistemine yönelik araştırmalara bakıldığında, İngiltere eğitim sistemi ile Birleşik Krallık eğitim sisteminin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada Birleşik Krallık eğitim sistemi ifadesi yerine İngiltere eğitim sistemi kavramı kullanılacaktır.

Eğitimin Amacı: Her bireyin yetenek ve becerileri doğrultusunda eğitim almasına imkân veren, bireydeki gelişmeye paralele olarak toplumun fiziksel, ruhsal, zihinsel ve ahlaki açıdan gelişmesini sağlayan bir eğitim hizmeti sunmaktır (Gülcan, 2010, s. 100).

Eğitim Kademeleri: İngiltere eğitim sistemi; okul öncesi eğitim, zorunlu eğitim (ilköğretim ve ortaöğretim) ile yükseköğretimi içermektedir.

-Okul öncesi eğitim; zorunlu eğitim süreci başlamadan önce, 2-5 yaş aralığında bulunan çocukları kapsayan, zorunlu olmayan, anaokulları ile ana sınıflarında verilen eğitim programlarıdır. Okul öncesi eğitim yerel yönetimlerce düzenlenir ve ücretsizdir.

-Zorunlu Eğitim; 5-16 yaş aralığındaki çocuklar için görülen temel ve zorunlu eğitimdir. İlköğretim ve ortaöğretim olmak üzere iki temel kademeye ayrılmaktadır. İlköğretim5-12 yaş aralığını, ortaöğretim ise 12-16 yaş aralığını içermektedir (Gülcan, 2010, s. 102-103). Zorunlu eğitimi, yaş grupları açısından dört kademe olarak ayırmak da mümkündür. 5-7 yaş arası birinci kademe, 7-11 yaş arası ikici kademe, 11-14 yaş arası üçüncü kademe ve 14-16 yaş arası dördüncü kademedir. Birinci ve ikinci kademe ilköğretim seviyesini, üçüncü ve dördüncü kademe ise ortaöğretim seviyesini oluşturur (Karacaoğlu ve Çabuk, 2002). Zorunlu eğitim bittikten sonra, bireyler kendi istekleri doğrultusunda 18 yaşına gelene kadar eğitimlerini sürdürerek, yükseköğretime hazırlanabilirler (Varol ve Kazamoğlu, 2014, s. 408).

ISBN: 978-625-7029-53-7

-Yükseköğretim; bireyler zorunlu eğitimlerini tamamladıktan sonra isterlerse üniversite eğitimine devam ederler. 5-16 yaş aralığındaki bireylere yönelik zorunlu eğitim parasız iken, yükseköğretime devam etmek isteyen kişilerden harç kredisi alınmaktadır (Erginer, 2009, s. 216).

Eğitim Yönetimi ve Örgütsel Yapı: İngiltere eğitim sisteminde eğitimin yönetimi merkezi ve yerel düzey olmak üzere ikiye ayrılır. Merkezi yönetimde Eğitim Bakanlığı yer almaktadır. Bakanlık, eğitim hizmetinin sunulması, ulusal eğitim politikalarının belirlenmesi ve eğitim sisteminde bütünlüğün sağlanması ile görevlidir. Yerel düzeydeki eğitim faaliyetleri ise, Yerel Eğitim Yönetimleri tarafından sağlanmakla birlikte, son yıllarda bu düzeydeki hizmetler okullara aktarılmaktadır (Kobal, 2019). İngiltere'de eğitim merkeziyetçi olmayan bir yapıya sahiptir. Merkezi hükümet, yerel yönetimler, kiliseler, gönüllü kuruluşlar ve bizzat eğitim kurumlarının yönetim organları eğitim hizmetinin sürdürülmesinden sorumludur (Varol ve İmamoğlu, 2014, s. 409).

Eğitimin Finansmanı: eğitim harcamaları çok büyük ölçüde yerel yönetimlerce sağlanmaktadır. İngiltere eğitim sisteminin finansmanı, Yerel Eğitim Yönetimleri, özel kuruluşlar ve okul yönetimleri aracılığıyla yürütülmektedir.

Denetim ve Değerlendirme: İngiltere eğitim sistemi, Kraliyet Baş Müfettişliğince denetlenmektedir. Tüm sistemin denetim görevi tek bir örgütlenme içerisinde yürütülür (Gülcan, 2010, s. 107-108).

Türkiye ve İngiltere Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması

İngiltere'de eğitimin en temel amacı, bireyleri yetenekleri doğrultusunda eğitmek iken, Türkiye açısından, yurttaşlık bilinci ve toplumsal ilişkilere yönelik amaçların ağır bastığı söylenebilir (Erginer, 2009, s. 343).

İngiltere'de eğitim hizmetinin merkez örgütü Eğitim Bakanlığı iken, taşra örgütü ise Yerel Eğitim Yönetimlerinden oluşmaktadır. Türkiye'de ise eğitimin merkez örgütü Millî Eğitim Bakanlığı iken, taşra örgütü ise İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri'nden oluşmaktadır. Türkiye'de merkezi örgüt açısından tek bir bakanlık bünyesinde örgütlenilmiş, taşrada ise bu bakanlığa bağlı müdürlükler oluşturulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de eğitim sisteminin, yönetim açısından merkeziyetçi özelliklere sahip olduğu söylenebilir. İngiltere eğitim sisteminin yönetimi ise daha çok yerel ve bölgesel nitelikteki kurullar aracılığıyla gerçekleştirilmekte, merkezi örgütteki Bakanlık ulusal politikaların belirlenmesi ve hizmetin bütünlük içerisinde yürütülmesinden sorumlu tutulmaktadır (Gülcan, 2010, s. 201-202). İngiltere'de eğitim hizmetinin bölgesel nitelikteki kurum/kuruluşlar aracılığıyla yürütülüyor olması, hizmete yönelik eksikliklerin daha kolay ve doğru şekilde tespitine imkân verdiği gibi, kaynakların daha etkin kullanılmasını da sağlamaktadır. Türkiye açısından da merkeziyetçi eğitimin yönetiminin terkedilerek, yerel kuruluşlara daha fazla inisiyatif verilmesinin, sınırlı ve yetersiz olan finansal kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacağı düşünülmektedir (Tural, 2002, s. 234).

İngiltere'de zorunlu eğitim 11 yıllık (5-16 yaş arası) bir süreci kapsamakta iken, Türkiye'de 2012 yılında yapılan değişiklik ile bu süre 8 yıldan 12 yıla (6-18 yaş arası) çıkarılmıştır. Bu düzenlemeden önce Türkiye'de zorunlu eğitim yaş aralığı 6-14 şeklinde uygulanmaktaydı. Bu yönüyle Türkiye pek çok Avrupa ülkesine kıyasla daha erken yaşta zorunlu eğitimi tamamlamaktaydı22(Erginer, 2009, s. 349-350).

ISBN: 978-625-7029-53-7

İngiltere'de eğitimin finansmanı yerel yönetimler, özel kuruluşlar ve okullar aracılığıyla sağlanırken, Türkiye'de eğitimin finansmanı, genel bütçe katkı payları ve yardımlardan sağlanmaktadır.

İngiltere eğitim sisteminde eğitim hizmetinin denetimi Kraliyet Başmüfettişliğince yapılmakta iken, Türkiye'de, Bakanlık Teftiş Kurulu ile İlköğretim İl Müfettişleri ayrı ayrı denetim yetkisine sahiptir.

TÜRKİYE VE İNGİLTERE AÇISINDANKAMU KESİMİ EĞİTİM HARCAMALARI – GENÇ İŞSİZLİĞİ İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, Türkiye ve İngiltere'nin eğitim hizmetine yönelik yapmış olduğu kamu kesimi eğitim harcama miktarları ile genç işsizlik rakamları ortaya konularak, harcama ve istihdam arasında ilişki olup olmadığı değerlendirilecektir.

Eğitim hizmeti için ayrılan kaynakların parasal açıdan büyüklüğünü belirlemek amacıyla bakılabilecek birinci gösterge, eğitim harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'ya olan oranıdır (Tuzcu, 2006, s. 166). Aşağıdaki tabloda, Türkiye ve İngiltere'nin kamu kesimi eğitim harcamaları (KKEH)'nın, GSYH'larına olan oranları gösterilmektedir.

Tablo 8: Türkiye İngiltere KKEH'nın Eğitim Kademelerine Göre GSYH'ya Oranları (2014-2016)

Ülkeler		**Türkiye**			**İngiltere**		
Eğitim Kademeleri		**2014**	**2015**	**2016**	**2014**	**2015**	**2016**
Okul Öncesi Eğitim		-	-	0,25	0,20	0,26	0,20
İlköğretim	**İlkokul**	1,04	0,98	0,83	1,89	1,90	1,76
	Ortaokul	-	0,80	0,84	0,90	0,70	0,72
Ortaöğretim		0,79	0,82	1,06	1,43	1,28	1,22
Yükseköğretim		1,55	1,48	1,67	1,34	1,38	1,39

Kaynak: EUROSTAT Veritabanı

Eğitim harcamalarının GSYH'ya oranlanması yoluyla yapılan değerlendirmeler, ülkelerin eğitim hizmetine verdikleri öneme ilişkin genel çıkarımlar yapılmasına imkân veren bir göstergedir. Ne var ki, eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı, ülkelerin öğrenci sayıları ile GSYH büyüklüklerine ilişkin verileri kapsamamaktadır (Arabacı, 2011, s. 109).

ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye'de İngiltere'ye kıyasla daha düşük KKEH yapılmasına karşılık, Türkiye'nin GSYH tutarı İngiltere'nin GSYH'dan daha düşük olduğu için, KKEH/GSYH oranları birbirine yakın çıkabilmektedir. Dolayısıyla, eğitime ayrılan kaynakları karşılaştırırken; nüfus değişkeninin de hesaba katılarak, eğitim harcamalarının, öğrenci başına düşen harcama miktarları açısından ortaya konulması daha doğru sonuçlar edinilmesini sağlayacaktır. Devletin bir öğrenciye yönelik yapmış olduğu yıllık ortalama harcama tutarının tespit edilmesi, bir yandan devletin eğitime dair çabasının gösterirken, diğer yandan da eğitim sisteminin ekonomik koşullarını ortaya koymaktadır (Tuzcu, 2006, s. 172).

Aşağıdaki tabloda buna ilişkin veriler eğitim kademeleri ayrımına göre gösterilmektedir

Ülkeler		**Türkiye**			**İngiltere**		
Eğitim Kademeleri		**2014**	**2015**	**2016**	**2014**	**2015**	**2016**
Okul Öncesi Eğitim		-	-	-	3,993.8	5,108.2	3,316.2
İlköğretim	**İlkokul**	1,330.6	1,416.2	-	8,846.4	10,283.8	8,587.6
	Ortaokul	1,047.7	1,192.5	-	9,280.3	8,485.6	7,809.3
Ortaöğretim		999.6	1,090.4	-	8,824.1	9,034.6	7,771.3
Yükseköğretim		3,504.9	3,176.3	-	15,308.4	17,967.7	16,131.4

Tablo 9: Türkiye ve İngiltere'de Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Düşen KKEH (2014-2016

Kaynak: EUROSTAT Veritabanı

*Türkiye'nin okul öncesi eğitim verileri ile 2016 yılı için ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim verilerine ulaşılamamıştır.

Ne var ki, İngiltere ve Türkiye'de 2014-2016 döneminde yapılan kamu kesimi eğitim harcamaları arasında çok ciddi parasal farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle ilkokul kademesinde, İngiltere'de yapılan harcama miktarı Türkiye'de yapılan harcama miktarının ortalama 8 katıdır. Türkiye'deki genç nüfus miktarı İngiltere'deki genç nüfustan yaklaşık 5 milyon daha fazla olduğu düşünüldüğünde, bu harcama düzeyleri itibariyle eğitim talebinin karşılanabilmesi ihtimali oldukça düşüktür. Türkiye ve İngiltere açısından kamu kesimi eğitim harcamalarına ilişkin yapılan değerlendirmelerden sonra, kamu kesimi eğitim harcamalarının ülkelerin genç işsizliği sorunlarını

nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla her iki ülkeye ilişkin genç nüfus ve genç istihdam rakamları ile genç nüfus istihdam oranları ve genç işsizlik oranları karşılaştırmalı olarak aktarılacaktır.

Tablo 10: Türkiye-İngiltere Genç İstihdam ve Genç İşsizlik Oranları (2014-2016)

Ülkeler	Genç Nüfus İstihdam Oranları (15-24 yaş)			Genç İşsizlik Oranları (15-24 yaş)		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
İngiltere	48,0	50,0	50,7	17,0	14,6	13,0
Türkiye	33,5	34,1	34,1	17,8	18,5	19,5

Kaynak: EUROSTAT İşgücü Anketi

Tablo 10'da Türkiye ve İngiltere'nin 2014-2016 dönemine ilişkin genç nüfus istihdam oranları ile genç işsizlik oranları gösterilmektedir. Buna göre; 2014 yılı itibariyle İngiltere'de genç nüfus istihdam oranı %48 iken, Türkiye'de bu oran %33,5'tir. Aynı yıl genç işsizlik oranlarına bakıldığında ise, İngiltere'de %17 oranında genç işsizlik söz konusu iken, Türkiye'de bu oran %17,8 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı için İngiltere'de genç nüfus istihdam oranı %50 iken, Türkiye'de %34,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl genç işsizlik oranları ise, İngiltere'de yaklaşık %2,5 azalarak %14,6 olurken, Türkiye'de %0,7'lik bir artışla %18,5 olmuştur. 2016 yılı için İngiltere'de genç nüfusun %50,7'si istihdam edilirken, Türkiye'de bir önceki yıla göre herhangi bir değişiklik olmamıştır. Aynı yıl İngiltere'de genç işsizlik oranı %13'e gerilerken, Türkiye'de bu oran %1,0'lik bir artışla %19,5 olarak gerçekleşmiştir. İngiltere'de yıllar itibariyle düşme eğiliminde olan genç işsizlik oranlarının, Türkiye açısında artış eğiliminde olması ve genç nüfus istihdam oranları açısından her iki ülke arasında İngiltere lehine ciddi farklılıkların olması beklenen bir durumdur.

Türkiye'deki genç nüfus, İngiltere'ye göre yaklaşık 5 milyon kişi daha fazladır. Bu durumun en genel sonuçlarından biri ise, Türkiye'de İngiltere'ye nazaran daha yüksek bir eğitim talebi olduğudur. Eğitimin, ülkelere sağladığı ekonomik ve toplumsal yararlardan ötürü yarı kamusal bir mal olarak değerlendirildiği ve bu nedenle de büyük ölçüde kamu sektörünce üretildiği dikkate alındığında, Türkiye'nin nüfus koşullarına göre, İngiltere'den çok daha fazla eğitim harcaması yapıyor olması gerekmektedir. Ne var ki, 2014-2016 döneminde yapılan harcama miktarlarına (toplam harcama, öğrenci başına düşen harcama gibi) bakıldığında Türkiye'nin neredeyse tüm eğitim kademeleri açısından İngiltere'nin gerisinde kaldığı görülmektedir. Eğitime aktarılan kaynakların sınırlı ve yetersiz olduğu durumlarda, eğitim hizmeti hem nicelik hem de nitelik açısından gerileyecektir. Eğitim için ayrılan kaynaklar azaldıkça, eğitim hizmetinin içeriği de sadeleşecektir. Ayrıca kaynaklar sınırlandıkça, eğitim hizmetinin dengeli ve eşit biçimde yaygınlaştırılması da engellenmiş olacaktır (Tuzcu, 2006, s. 167). Bunun etkileri genç istihdam ve genç işsizlik rakamlarına da yansımaktadır. Eğitim sisteminin nicelik ve nitelik yönünden gerilemesi, işgücü piyasalarına girecek vasıflı bireyler yetişmesine engel teşkil edecek ve genç istihdam oranları azalırken genç işsizlik oranları artacaktır. İngiltere'de

ISBN: 978-625-7029-59-7

%50'lerde olan genç istihdam oranı, Türkiye için %34 seviyelerinde kalmıştır. Buna karşılık İngiltere'nin genç işsizlik oranının %13 olduğu durumda, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı oran yaklaşık %20'dir. Türkiye adına bu oranın azalış eğilimine girmesi için, eğitime dönük harcama politikalarını değiştirerek, daha yüksek miktarlarda harcama yapması gerektiği düşünülmektedir. İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı düşük olmakla birlikte, eğitim için ayrılan kaynakların yüksek olduğu, buna rağmen eğitim harcamalarını arttırma yönünde tercihte bulundukları göz önüne alındığında, Türkiye gibi hızlı nüfus artışı yaşayan ve yüksek genç nüfus oranına sahip olan bir ülkenin, eğitim harcamalarını arttırmak yerine azaltmak yönünde tercihte bulunması, her iki ülke açısından eğitime verilen önemin göstergesidir (Tuzcu, 2006, s. 170).

SONUÇ

İşsizlik, küreselleşen dünyada en büyük ekonomik sorun olma yolunda ilerlemektedir. Çağımızın teknolojik seviyede sürekli olarak ileri gitmesi yapay zekâ, robotlaşma, insansız fabrikaların çoğalması insanları iş hayatından uzaklaştıracağı aşikardır. Fakat insanların donanımsal olarak yetiştirmesi, kamu kesiminin politikalarıyla, eğitim harcamalarıyla insanları verimli konulara teşvik etmesi bu sorunu bir nebze azaltacağı varsayılıyor. Diğer işsizliği oluşturan faktörleri de eklediğimiz zaman bu durum en çok genç işsizleri etkileyecektir. Bu konuda hükümetlerin ve sivil toplum kuruluşlarının çağın en büyük problemlerinden biri olarak gördüğü genç işsizliği çözüme kavuşturmaya itmiştir. Artık devletlerin genç işsizliğe çözüm bulmak için eğitim harcamalarını artırmaya, doğru eğitim politikaları üretmelerine neden olmuştur. Genç işsizliğin yüksek oranlarda olmasının ülkelere yüklediği ekonomik ve toplumsal zararlar vardır. Genç nüfus üretkenliği yüksek, teknolojik gelişim ve değişimlere açık, dinamik bir kesimi ifade eder. Bu nedenledir ki, ülkelerin yüksek genç nüfusa sahip olmaları demografik fırsat penceresi olarak adlandırılır ve genç nüfusun işgücü piyasasına dâhil edilebildiği ölçüde, ülkelere rekabet üstünlüğü sağladığı kabul edilir. Aksi durumda ise, ülke ekonomisi açısından üretim kaybı, gelir kaybı, artan işsizlik sigortası ödemeleri ve artan yoksulluk söz konusu olacaktır. Bu sebeplerden mütevellit yapılan araştırmalarda eğitim harcamalarının işsizlik üzerinde oldukça önemli etkisi vardır. Ç aş düzeyde eğitim hizmeti sağlayan ülkelerin işsizlik konusunda eğitim harcamalarının ük olduğu ülkelere kıyasla daha küçük oranda

genç işsizliğe maruz kalmaktadırlar. Bu çalışmada kamu kesimi eğitim harcamaları ve genç işsizlik oranları açısından karşılaştırılan Türkiye ve İngiltere'de bu soruya karşılık önemli bir cevap niteliğindedir. İngiltere eğitim bakımından çağa ayak uyduran, nitelikli bireyler yetiştirmek için Türkiye'ye kıyasla daha çok kamu harcaması yapmaktadır. İngiltere, bilimsel eğitim hizmeti sunarak ve aynı zamanda kamu kesimi eğitim harcamalarını programlı ve artırarak devam ederken, Türkiye kamu kesimi eğitim harcamalarını azaltarak daha çok dini eğitim kurumlarını finanse ederek eğitim politikalarına devam etmektedir. Bu süreç İngiltere'de işsizliğin genç boyutunu düşürdüğünü Türkiye'de ise genç işsizlik oranının sürekli arttığını gözlemliyoruz. Türkiye'de, İngiltere'de olduğu gibi, eğitime daha fazla önem vererek, eğitime dönük kamu harcamalarını arttırmalı, ayrılan kaynaklar içerisinde yatırıma yönelik harcamalara ağırlık vermeli ve eğitimi nitelikli hale getirmelidir. Böylece, genç istihdam rakamlarını yükselterek, genç işsizlik oranlarını azaltabilir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kaynakça

Arabacı, İ. B. (2011). Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35), 100-112.

Ataç, E. (1979). Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analizi: Planlı Dönem 1963-1977.Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları

Aydın, Y. (2015). Türkiye'de İşgücü Piyasasının Karakteristik Özellikleri ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi. 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (s. 416-430). Bingöl: Fırat Kalkınma Ajansı ve Bingöl Üniversitesi.

Ayrangöl, Z. eteklere, M. (2014). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi. EUL Journal of Social Sciences, 5(2), 1-30.

Bayraktar, S. veİncekara, A. (2013). Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili. Çalışma İlişkileri Dergisi, 4(1), 15-38.

Bayram, A. (2017). Eğitimle İlgili Temel Kavramlar. V. Sönmez (Ed.). Eğitim Bilimine Giriş (s. 1-20). Ankara: Anı Yayıncılık.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. D. Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 33-41.

Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 284-308.

Doğan, Fahriye Yaprak (2019), "Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Genç İşsizliği Üzerine Etkisi: Türkiye ve İngiltere Açısından Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Temmuz.

EĞİTİM-SEN. (t.y.) Erişim: 10.12.2019, http://egitimsen.org.tr

EĞİTİM-SEN. (2019). Erişim: 10.12.2019, http://egitimsen.org.tr

EĞİTİM-SEN. (2019). Erişim: 10.12.2019, http://egitimsen.org.tr

Erdayı, Utku (2009), "Dünyada Genç İşsizliği Sorunun Çözümüne Yönelik Politikalar", Çalışma ve Toplum, 2009/3

Erdoğdu, M. (2001). Kamusal Niteliği Bağlamında Türkiye ve Güney Kore'de Eğitimin Finansmanı. Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikalar: XVI.Türkiye Maliye Sempozyumu28-31 Mayıs 2001 (s. 321-349). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü Yayını

Erginer, A. (2009). Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri. Ankara: Pegem Akademi

EUROSTAT. (2019). Erişim: 03.06.2019, https://ec.europa.eu/eurostat/data/database

Europian Commission. (t.y.). Eurostat Databases. Erişim: 02.06.2019, https://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/data/main-tables

Gül, H. (2008). Türkiye'nin Eğitim Sorunları, AKP'nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri. Toplum ve Demokrasi, 2(3), 181-196.

Gül, İ. I. (2009). Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği. T. Işık (Ed.). Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi (s. 17-99). İstanbul: Yelken.

Gülcan, M. G. (2010). Avrupa Birliği ve Eğitim.Ankara: Pegem Akademi.

Gündoğan, N. (2001). Genç İşsizliği. Eskişehir: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları

ILO (2010). Global Employment Trends For Youth 2010: Special Issue on the Impact of the

Global Economic Crisis on Youth.Geneva.

ILO (2008). Youth Employment: Breaking Gender Barriers for Young, Women and Men. Geneva.

Karabıyık, İ. (2009). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Genç İşsizliğinin Değerlendirilmesi. Hukuk Fakültesi Dergisi, 13(3-4), 293-320.

Karacaoğlu, Ö. C. Ve Çabuk, B. (2002). İngiltere ve Türkiye Eğitim Sİstemlerinin Karşılaştırılması. Milli Eğitim Dergisi.155-163.

Karataş, K. (1996). Genç İşsizliği Ekonomik Toplumsal ve Ruhsal Sonuçları.Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını.

Kayalı, G. S. (2015). Genç İşsizliği.Ankara: Türk Metal Yayınları.

Kızıloluk, H. (2007). Ekonominin Eğitimin Amaçları ve İçeriği Üzerindeki Etkileri. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(1), 21-30.

Kobal, A. (2019). Dünya Eğitim Sistemleri İngiltere Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemi ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Erişim:12.06.2019, http://aylinnkobal.blogspot.com/2019/01/ingiltere-egitim-sistemi-ve-turk-egitim.html

Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. Sosyo-Ekonomik Dergisi, 27-44.

Şentürk, F. (2015). Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdamın Yapısı. Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği Sosyal Güvence Dergisi, 113-143.

TÜBİTAK. (t.y.). Erişim:10.12.2019, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/eik/EK1.pdf

TÜİK. (t.y.), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. Erişim: 10.12.2019, http://www.tüik.gov.tr

TÜİK. (t.y.), Hanehalkı İşgücü Anketleri.Erişim: 10.12.2019, http://www.tüik.gov.tr

TÜİK. (t.y.), İşgücü İstatistikleri. Erişim: 10.12.2019, http://www.tüik.gov.tr

Tüleykan, H. veParlak, M. A. (2018). Türkiye'de Kamu Kesiminin Eğitim Harcamalarının Değerlendirilmesi (2006-2018). Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives, 34-53.

Tülümce, S. Y. veYayla, N. (2017). Türkiye'de Kamu Harcamalarının Bileşenleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner ya da Keynes. Social Sciences, 12(4), 163-184.

Varol, Y. K. veİmamoğlu, F. (2014). Türk ve İngiliz Eğitim SİstemineİlişkinSayısal Verilerin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 406-418.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

YİRMİNCİ YÜZYILDA BİLİM FELSEFESİ TARTIŞMALARI: PAUL FEYERABEND VE IMRE LAKATOS ÖZELİNDE BİR İNCELEME

Hüsnü BİLİR

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Spor Yöneticiliği Bölümü

Paul K. Feyerabend (1924-1994) ve Imre Lakatos (1922-1974) bilim felsefesinin yirminci yüzyıldaki en önemli temsilcilerindendir. Feyerabend'in ayırt edici özelliği, bilimin diğer bilgi türleri ile ilişkileri bağlamında, toplum-bilim konusundaki geleneksel yargıların sorgulanması gerektiğini gündeme getirmiş olmasıdır. Bilimin diğer bilgi türleri karşısındaki mutlak üstünlüğünün kökenlerini vurgulayarak, bilimin bu tahakkümünden kurtuluşun yollarını tespit etmeyi amaçlamıştır. En keskin ifadesi olan "Her şey uyar" (Anything goes) sözü de onun bilimi, din ya da sanat ile aynı noktada ya da onlarla birlikte, mümkün olan bilgi olanaklarından biri olarak ele almasının bir sonucu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bilimde kesin doğrularla, kesin yanlışların olamayacağını söyleyen Lakatos'a göre ise, bilimde hakikati garanti edecek, doğruluğu teminat altına alacak, genel-geçer, evrensel ve rasyonel yöntemler yoktur. Fakat yarışan programlar arasında bazıları ileriye götürücü veya geliştirici adımlar atarken, diğerleri yozlaştırıcı adımlar atıyorsa tercih birinciden yana olmalıdır. Bu nedenle, Lakatos'ta, bilimsel olan ve olmayan kavramı zamanla ilgili bir olgudur ve geçmişle bağlantılı olmayan, kesin bir değişim anlamına gelen "bilimsel devrimler''den de söz edilemez. Bu çalışmanın amacı, Feyerabend ve Lakatos'un bilim felsefesi ışığında, bilim ile diğer bilgi türleri arasında hiyerarşik bir sıralama yapılamayacağını vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Paul Feyerabend, Imre Lakatos, Bilim felsefesi, Anarşist bilgi kuramı, Bilimsel Araştırma Programı (BAP).

1. GİRİŞ

Paul Karl Feyerabend ve Imre Lakatos yirminci yüzyıl felsefesinin ve özellikle bilim felsefesinin en önemli isimleri arasında kabul edilmektedirler. "Anarşist Bilgi Kuramı"nın en önemli temsilcilerinden olan Feyerabend bilim felsefesi tartışmalarında önemli bir kırılmayı temsil etmektedir. Feyerabend ile birlikte bilim felsefesi tartışmaları sosyoloji ile iç içe geçmeye başlamıştır. Zira Feyerabend modern bilim ile ilgili yöntem tartışmalarına katılırken, bilimin diğer bilgi türleri ile ilişkileri ve sosyoloji konusundaki geleneksel yargıların sorgulanması gerektiğini gündeme getirmiştir (Turan, 2010: 66).

Lakatos ise yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilhassa Karl Popper (1902-1994) ve Thomas S. Kuhn (1922-1996) ile tartışmaları bağlamında bilim felsefesi tartışmalarında ön plana çıkmıştır. Popper yanlışlamacılığı, Kuhn eş-ölçülemezliği savunurken; Lakatos bu ikisinin sentezini temsil etmektedir (Demir, 2009: 91).

Bu çalışmada öncelikle Feyerabend'in bilgi felsefesi genel hatlarıyla incelenecek, daha sonra Lakatos'un bilim bilimsel ilerleme anlayışı ele alınacaktır.

2. FEYERABEND'İN ANARŞİST BİLGİ KURAMI

Popper'e göre, bilim insanlarının yanlışlamaya çalışmaları gereken yanlışlanmamış teoriler vardır. Feyerabend'e göre ise, eğer bilim insanları 1500'lerden bu yana Popper'in yöntemini izleselerdi, hala Aristotales fiziğinde kalınırdı. Bu bağlamda, genel yöntem kuralları olamayacağını söyleyen Feyerabend, bir yöntem kuralı ne kadar sağlam görülürse görülsün, bu kuralın bir kenara bırakılmasını hatta tersinin uygulanmasını zorunlu kılacak durumlar

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olduğunu belirtmiştir. Zaten modern fiziğin kurulabilmesi de Popper'in temel yöntem kurallarının uygulanmaması sayesinde gerçekleşmiştir (Demir, 2009: 125).

Değişik düşünen insanlar dünyayı kendi teorik yapılarının elverdiği ölçüler içerisinde ve sahip oldukları dilin imkânları çerçevesinde algılayacaklarından, olgu, nesne ve olaylar arasında tüm insanların ortak olarak aynı şekilde algılayacakları kendiliğinden bir düzen söz konusu değildir. Farklı teorilerin eleştirilebileceği bağımsız ve ortak bir deneysel temel ve gözlem dili olmadığından dolayı, hangi tür bilginin başarılı olacağının önceden bir garantisi yoktur. Bunun için birbirine alternatif tüm bilgilerin birbiriyle yarışmasına imkân tanınmalıdır. Feyerabend buna "çoğalma ilkesi" adını vermektedir. Çoğalma ilkesi sadece alternatiflerin icat edilmesini önermekle kalmayıp, aynı zamanda, çürütülen teorilerin tasfiye edilmesini önleyici bir işlev de görmektedir. Zira çürütülen teori gündemde kaldığı sürece rakip teorinin içeriğine katkıda bulunacaktır (Demir, 2009: 126).

Anarşist bilgi teorisini savunan Feyerabend özgül bir bilimsel yöntemin olmadığını ileri sürer ve Bakunin'in şu sözlerini aktarır: "Bırakın insanlar kendilerini özgür kılsınlar, o zaman kendi kendilerini eğiteceklerdir." Ancak genel bilimsel yöntem olmayacağını belirten Feyerabend, bazı çalışma kuralları konabileceğini yadsımaz. Fakat bu çalışma koşulları bilime özgü değildir ve edebiyat, şiir, sihirbazlık, politika, din gibi alanlarda da bilime uygulanabilecek yöntemler bulunmaktadır.

En keskin ifadesi olan "Her şey uyar" (Anything goes) sözü de onun bilimi, din ya da sanat ile aynı noktada ya da onlarla birlikte, mümkün olan bilgi olanaklarından biri olarak ele almasının bir tezahürüdür. Bilim, din, sanat bunların her biri bilgi edinmenin farklı yollarıdır ve birbirlerinden daha üstün ya da öncelikli ya da ayrıcalıklı değillerdir. Ayrıca bunlar birbirleriyle ölçülebilir ya da kıyaslanabilir de değillerdir ve tek bir yönteme indirgenemezler.

Feyerabend, bilimin de diğer alternatifler gibi bir seçenek olduğunu ama onu bu kadar yüce yapan şeyin ne olduğu sorusunun sorulmadığını belirtmektedir. Bu anlamda Feyerabend, bilimi tüm diğer alternatifleri susturmuş, üstünlüğünü tartışılmaz bir konuma getirmiş bir ideolojiye benzetmektedir:

> Bu konuda bilim insanları ve bilim felsefecileri, kendilerinden önceki biricik Roma kilisesinin savunucuları nasıl davrandılarsa öyle davranırlar: kilise öğretisi hakikattir, bunun dışında kalan her şey dinsizlerin saçmalıklarıdır… Özgür bir toplumda birçok garip inanışlara, öğretilere, kurumlara yer vardır. Ama bilimin üstünlüğünün onun doğasından geldiği varsayımı, bilimin de ötesine geçerek hemen herkes için bir iman meselesi haline gelmiştir (Feyerabend, 1999: 98).

Feyerabend, kilise nasıl bir zamanlar toplumsal bir doku idiyse şimdi de bilimin aynı şekilde olduğunu ileri sürmektedir (Feyerabend, 1999: 100). Pekiyi, bilimi bu kadar yüce yapan nedir? Bilimi öteki varoluş biçimlerine kıyasla daha yeğlenir yapan ve bunun sonucu olarak da farklı standartlar kullanmasını ve farklı sonuçlar elde etmesini sağlayan nedir? Modern bilimi Aristotelesçilerin bilimine ya da Hopi'lerin evrenbilimine kıyasla yeğlenir yapan nedir? (Feyerabend, 1999: 99).

Feyerabend, bilimin –kendi ifadesiyle Birinci Dünya Biliminin- günümüzdeki egemenliğinin, sahip olduğu kıyaslamalı üstünlüğünden değil, yarışmanın onu kazandıracak biçimde düzenlenmiş olmasından ileri geldiğini belirtmektedir. Ayrıca, bilimin üstünlüğü, araştırmayla ya da kanıtlamayla elde edilmiş bir sonuç değil; politik, kurumsal, hatta askeri baskılarla elde edilmiş bir sonuçtur. Bu durumu, *Yönteme Karşı*'nın Türkçe çevirisi için giriş yazısında şu şekilde ifade etmektedir:

> Birinci Dünya Bilimi, Avrupa'da "bilimsel devrim" sonucu doğmuş, şimdiyse bütün dünya üniversitelerinde, teknoloji kurumlarında uygulanan bilim,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

> beyinlerimizi teknik başarılarıyla bombardıman etmeyi sürdürüyor. Çoğunlukla "akılcılık" (rasyonalizm) denen bir ideoloji eşlik ediyor ona (...) Birinci Dünya bilimi tek tek tarihsel koşulların doğurduğu düşünceleri içeriyor; bu yüzden de genel geçerlilikten yoksun (...) Batılı olmayan bilimler birçok yerde ortadan kaldırılıyor. Oysa sebep başarısızlıkları değil, Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri gücü var. Birinci Dünya bilimi, dünyayı daha iyi anlamamızı ya da hepimize daha iyi yaşama olanağı sağladığı için değil de, daha iyi silahlar ürettiği için kabul edildi (...) Her kültür, her ulus, kendi özel gereksinimlerini karşılayacak bir bilim kurabilir (Feyerabend, 1999: 12-14).

Feyerabend'e göre, açıklama veya teorilerin egemenliğini önlemek amacıyla bilimsel bilgi adı verilen ve aslında tarih boyunca değişmeyen bir rasyonalitesi olmayan bilgi türünü egemen kılmak, bir siyasal ideolojiyi değişik gerekçeler göstererek, alternatiflerine hayat hakkı tanımaksızın egemen kılmaktan farklı değildir. Bu nedenle, bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Bilim on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda önemli hizmetler sağlamış ve insanın özgürleşmesine katkılar yapmıştır. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilimsel anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Feyerabend'e göre, dış gerçeklik ile teori arasında bir temsil yoktur ve bilimin temel çıkış noktası bir dogmatizmden başka bir şey değildir. Bu bağlamda, bilimin doğasında, onu kurtarıcı yapan hiçbir şey yoktur. İnsanların onayını almak şartı ile "her şey uyar" en iyi ilkedir (Demir, 2009: 127).

Feyerabend'in bilime yönelik anarşist girişiminin, bir bilim düşmanlığı olmadığı, Feyerabend'in bilimin sınırlarını ortaya koyduğu ve tartıştığı belirtilmelidir. Bilimin de bir insan etkinliği olduğunu, bu nedenle içine dinsel öğelerin karışabileceğini belirten Feyerabend, bilimden din karşıtı öğeleri ayıklamaya çalışmaktadır. Zira metafizik düşünceler bilgimizin her anında etkilidir. Bu nedenle metafizik yapılmalıdır ki bağnazlık yapılmasın. İlerlemeyi sağlayacak olan da metafizik düşüncelerdir ve metafizikten ayrılan bilim dogmatikleşir.

Yöntembilimsel kısıtlamaları reddeden Feyerabend, bilim tarihine bakıldığında bilim insanının fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve tarihsel birçok kısıtlamalarla karşı karşıya bulunduğunu savunmaktadır. Bilim tarihi, bilim felsefesi ve bilimin birbirinden ayrılamayacağını, aynı şekilde, bilim ile bilim olmayanın sürekli iç içe bulunduğunu ileri sürmekte ve doğal teorinin tarihsel koşullardan soyutlanmasına karşı çıkmaktadır (Hülür, 2006: 202): "Bilim tarihi, her şeyden önce, olgulardan devşirilmiş sonuçlarla, olgulardan oluşmaz yalnızca. Düşünceleri, olgu yorumlarını, çatışan yorumlardan çıkan sonuçları, yanlışları da içinde barındırır" (Feyerabend, 1999: 22). Buna karşın, bugün bilimsel eğitim, bilim tarihinin tekdüze, "nesnel" ve değişmez kurallarla şekillendiğini iddia ederek onun içini boşaltıp basitleştirir. Bilim tarihi bilimci anlayışın ileri sürdüğünden daha zengin içerikli, çok yönlü ve karmaşık bilimsel yorum ve eylemlerden oluşur. Bilim ideolojisinin, bilim pratiğinin akıldışı boyutlarını dışlayıp, bilimin bir insan etkinliği olduğu gerçeğini yadsımasıyla, bilim gerçekte olduğundan daha dar bir alana hapsedilmiştir.

Diğer taraftan, kesin kurallara ve katı bir yönteme dayalı bir bilim geleneği oluşturmak mümkün hatta başarılı olsa bile, Feyerabend böyle bir bilimin reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, Feyerabend çağdaş felsefi deneyciliğin iki ilkesi olan tutarlılık koşulu ve anlam değişmezliği koşulunu da reddetmektedir. Feyerabend'e göre, bilimsel teoriler birbirleriyle uyuşmazlar ve uyuşmamaları gerekir. Terimlerin ve kelimelerin kendi başlarına, bağımsız anlamları yoktur; onların anlamları, içinde bulundukları teorik sistem tarafından belirlenir. Anlamın teori bağımlı oluşu "gözlem terimleri" için de geçerlidir ve bunlar içinde yer aldıkları teorik bağlama göre anlam kazanırlar. Deneyciliğin iddia ettiğinin tersine, bir teorinin parçası olmayan gözlemsel ifadeler anlamlı olamazlar, ancak teoriler gözleme dayanmadan da anlamlıdır. Bu durumda teori değil gözlemsel ifadeler dayanağa ve

 ISBN: 978-625-7029-53-7

gerekçelendirmeye muhtaçtır. İki teori arasında benzerlik olsa bile aralarındaki anlam farklılığından dolayı bu benzerlikler önemsiz, yüzeysel ve yapaydır. Anlam farklılığı, farklı teorilerin karşılaştırılamaz ve ortak ölçülemez olmalarına yol açar. Teorilerin birbirlerinden kopuk olmaları, karşılaştırılamamaları ve birbirlerinin "deneyim" ve anlam alanlarını yadsımaları, bilimin tarih içinde birikimsel olarak geliştiği görüşünün bütün temellerini sarsmaktadır.

Feyerabend, yeni kavramsal sistemin klasik olanın varlığını yadsıdığı, üstelik bize böyle bir durumu ifade etme imkânı vermediği sonucuna varmaktadır. Kısacası, Feyerabend'e göre "teorik değişiklikler" beraberinde "ontoloji değişiklikleri"ni de getirmektedir (Feyerabend, 1999: 278-279). Feyerabend teorilerin nitelikleri olarak gördüğü farklılıkların kültürler için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Ona göre, "mekân, zaman, gerçeklik bir dilden diğerine hareket ettiğimizde değişir. Kültürlerin sahip oldukları dünya, yalnızca farklı olayları kapsamaz, onları farklı biçimlerde de kapsar" (Feyerabend, 1995: 158). Teoriler arasında bir karşılaştırma yapılamayacağı gibi kültürler arasında da yapılamaz. Teorilerin ortak ölçülemezliği, bu teorilerin yalnızca kendi deneyimlerinin dikkate alınarak anlaşılabileceği anlamına gelir. Bu teorilerin içerikleri birbiriyle karşılaştırılarak akılcı ve yöntemci bilimin iddia ettiği gibi nesnel değerlendirmelere varılamaz. Kabul veya reddetmeyle ilişkili olarak estetik hükümler, beğeni hükümleri veya öznel istekler geçerlilik kazanır. Bilimin insani niteliği "nesnel" olmasına tercih edilebilir. Bilimler insan yaratıları olduğundan teorilerden birini tercih etmenin diğer insani tercihlerde olduğu gibi bir beğeni konusu olması doğaldır (Feyerabend, 1999: 227-228).

Alternatif teori, var olan teoriden ne kadar köklü bir farklılaşma gösterirse o kadar etkili olur. Böylece Feyerabend'e göre "bilgi, ideal bir görüşe gittikçe yaklaşacak, kendi başına tutarlı kavramlar dizisi değildir. Giderek hakikate ulaşacak teori de değildir; sürekli yükselen, birbirleriyle bağdaşmaz (hatta belki de, birbirleriyle ortak ölçülemezliği olan) seçenekler okyanusudur" (Feyerabend, 1999: 36).

Alternatiflerin fazla olmasının faydasına vurgu yapan Feyerabend, bilimin iktidar oluşumunun ve aktarımının bir aracı haline gelebileceğini belirtmiş ve iki yönlü bir kurtuluş stratejisi önermiştir. Birinci strateji, toplumun, bilim insanlarının egemenliğinden kurtulmasıdır. Bilim insanlarının yürüttüğü çalışmaların sonuçlarının halkın yaşamı üzerinde bir etkisi olduğu durumlarda, halkın bu kararlara katılması demokratik haklar arasında sayılmalı ve sıradan insanlar da bilimsel kararların toplumsal politika haline getirilmesinde söz sahibi olmalıdır.

İkinci strateji, bilim insanlarını yöntembilimcilerin cenderesinden kurtarmaktır. Yöntembilimciler ve bilim felsefecileri bilimin gerçek ve izlenmesi gereken yöntemini buldukları iddiasıyla, bilim insanları üzerinde hayali bir vesayet kurmaya çalışmaktadırlar. Hâlbuki bütün bilim insanları, bilimin tek, değişmeyen ve güçlü bir epistemolojisi olduğunu düşünmeksizin faaliyetlerini sürdürürler. Bu nedenle, toplumun bilimin egemenliğinden kurtarılması gibi, bilimin de yöntembilimcilerin öngördüğü kurallar dizisinin egemenliğinden kurtarılması gerekmektedir.

3. IMRE LAKATOS'UN BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROGRAMI

Popper, bilimdeki devrimler arasında bir sürekliliğin ve rasyonalitenin var olduğunu savunurken; Kuhn, bilimsel devrimlerin, bilim tarihinde süreklilikten ziyade karşılaştırılamaz sıçramalara işaret ettiğini savunmaktaydı. Kuhn'a göre, paradigmalar arasında doğru-yanlış, daha doğru-daha yanlış kıyaslamasını yapmamıza imkân verecek bir üst teoriye sahip olmadığımız için de, bu sıçramaların bir rasyonel ölçütü olamazdı. Yani, Kuhn, hem doğrulama hem de yanlışlamanın paradigmalar üstü bir ölçüt olarak görülemeyeceğini savunmaktaydı.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Lakatos ise, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes (Yanlışlama ve Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi)" başlıklı uzun makalesinde, Kuhn'un eleştirdiği ve metodolojik yanlışlamacılık dediği şeyi kendisinin de daha güçlü gerekçelerle eleştirdiğini, fakat Kuhn'un daha ileri düzeyde bir rasyonalite sunan sofistike yanlışlamacılığı anlamadığını savunarak işe başlamaktadır. Lakatos'a göre, bilimde nihai doğrulama ve nihai yanlışlama yoktur. Bilim yanılabilir, hataya düşebilir. Bilimde kesin doğrularla, kesin yanlışların olamayacağını söyleyen Lakatos'a göre, bilimde hakikati garanti edecek, doğruluğu teminat altına alacak, genel-geçer, evrensel ve rasyonel yöntemler yoktur. Bundan dolayı, bilimin kesin ve değişmez bir yöntemi olamaz (Demir, 2009: 92).

Lakatos'a göre, doğrulamacılığın ilk saf biçimi akılcılıktır. Bu bağlamda, rasyonalistler neyin doğru olduğunu belirlemeye yönelik bir dizi yöntemler geliştirmişlerdi. Diğer bir doğrulamacı yaklaşım getiren deneyciler de, belirli olgusal önermelerin merkezde yer aldığı bir tümevarım yöntem ile sağlam ve güvenilir bilgiye varılabileceğini savunmuşlardı. Genel kabul gören eğilime göre, bilimsel dürüstlük ispatlanamayacak olan bir şeyi ortaya sürmeye karşıydı. Fakat olguların önermeleri ispatlayamayacağı ve mantığın hiçbir yanılgıya düşmeden teorinin içeriğini arttıramayacağı gündeme gelince, bütün teorilerin eşit derecede ispatlanamaz oldukları kanısı yayılmaya başladı.

Popper ise, tüm teorilerin eşit düzeyde ispatlanamaz olmaları gibi eşit düzeyde ihtimalsizlik taşıdıklarını öne sürmekteydi. Popper'den sonra öne çıkmaya başlayan yanlışlamacılığı, Lakatos üçe ayırmıştır: dogmatik yanlışlamacılık, metodolojik yanlışlamacılık ve sofistike yanlışlamacılık.

- **Dogmatik Yanlışlamacılık:** Dogmatik yanlışlamacılık, bilimin hiçbir teoriyi doğrulayamamakla birlikte, bazı teorilerin yanlışlığını tam bir kesinlikle ortaya koyabileceğini savunmaktadır. Yani, ancak belirli gözlemlenebilir durumları yasaklayan teoriler bilimseldir veya bir teori ancak deneysel temele sahip olduğu zaman bilimseldir (Demir, 2009: 93).

Ancak Lakatos (1970)'a göre, psikoloji, mantık ve metodolojik yargı bu sınır çizme ölçütünü ortadan kaldırmaktadır. Çünkü beklentiyle oluşturulmamış hiçbir algı söz konusu değildir ve gözlem önermeleriyle teorik önermeler arasında da doğal bir ayrımdan söz edilemez. Önermeler, olgulardan değil, ancak diğer önermelerden çıkarsanabilirler. Bu nedenle, hiçbir olgusal önerme bir deneyle ispatlanamaz.

Ayrıca eğer olgusal önermeler ispat edilemezlerse, o zaman yanılabilirler. Dolayısıyla teorik ve olgusal önermeler arasındaki uyuşmazlıklar "yanlışlamalar"dan değil, tutarsızlıklardan kaynaklanmaktadır. Hayal gücümüz teorilerin formüle edilmesinde olgusal önermelerinkinden daha büyük rol oynasa da; sonuçta her ikisi de yanılabilir. Dolayısıyla, teorilerin doğruluğunu veya yanlışlığını ispatlayamayız (Lakatos, 1970).

Diğer bir ifadeyle Lakatos'a göre bütün bilimsel teoriler, eşit biçimde doğruluğu ispatlanamayan, ihtimal dahilinde olmayan ve eşit bir şekilde yanlışlıkları da ispatlanamayan teorilerdir. Bu nedenle, bilimde kullanılan bütün önermelerin yanılabilirliği kabul edildiğinde, bir bilimsel rasyonalite teorisi olarak dogmatik doğrulamacılığın tüm biçimleri tamamen çökmektedir. Kısacası "yumuşak, ispatlanmamış teorilerle" katı, ispatlanmış "olgusal temel" arasında bir fark bulunmamaktadır (Lakatos, 1970).

- **Metodolojik Yanlışlamacılık:** Metodolojik yanlışlamacılığa göre, bilim insanları olguları yorumlarken, deneysel teknikleri kullanırken, bu işi yanılabilir teorilerin ışığı altında yaparlar. Metodolojik yanlışlamacı en başarılı teorileri duyularımızın uzantıları olarak kullanır ve sınamaya tabi tutulacak teorileri dogmatik yanlışlamacının katı gözlemsel teori alanının ötesine taşır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Dogmatik yanlışlamacı ile metodolojik yanlışlamacı arasındaki önemli farklardan birisi, neyin doğru olduğu konusundaki kıstasta yatmaktadır. Belirli bir bağlamda oluşan deneysel temelin teoriyle uyuşmaması durumunda teorinin yanlışlandığı söylenebilir; fakat bu söz konusu teorinin yanlışlığının ispatlandığı anlamına gelmemektedir. Bu durumda bile söz konusu teori doğru olabilir. Doğru olanı eleyip, yanlış olanı kabul etme riski göze alınmalıdır. Eğer bir teori yanlışlanmışsa, onun doğru olması durumunda doğruyu elemiş olma riskine rağmen bu teori tasfiye edilmelidir. Metodolojik yanlışlamacıya göre bu, bilimin gelişme ihtimali için ödenmesi gereken bir bedeldir (Lakatos, 1970).

Böyle bir durumda bazı teorilerin elenmesini mümkün kılacak bir yol bulunamaması durumunda bilimsel gelişmeden değil kaostan söz edilebilir. Aynen evrim teorisinde olduğu gibi, en iyi uyum sağlayan teorilerin hayatta kalabileceği söylenmektedir. Burada bir oyuna düşmekten bizi koruyacak olan şey ise deneydir (Demir, 2009: 97).

- **Sofistike Yanlışlamacılık:** Sofistike yanlışlamacılığa göre, bir teori eğer öncekinden veya rakibinden farklı olarak artan deneysel içerikle destekleniyorsa, yani eğer olguların keşfine götürüyorsa ancak o zaman bilimsel veya kabul edilebilir bir teoridir.

Dogmatik yanlışlamacılığa göre, bir teori kendisiyle çelişen bir gözlem önermesiyle yanlışlanırken; sofistike yanlışlamacılığa göre, bir teori sadece ve sadece şu özellikleri taşıyan başka bir teorinin öne sürülmesiyle yanlışlanabilir (Demir, 2009: 98): a) Yeni teori daha fazla deneysel içeriğe sahip olmalıdır; yeni teori, eski teori altında muhtemel olmayan, hatta eski teori tarafından yasaklanan yeni olgular önermelidir; b) Yeni teori, eski teorinin tüm başarılarını açıklamalıdır; yani yeni teori eski teoriyi kapsamalıdır; c) Yeni teorinin eski teoriye göre yenilikçi kısmı deneysel olarak desteklenmelidir.

Eğer bir teori, sayılan bu gereklilikleri yerine getiren bir problem kayması meydana getiriyorsa, o teori ileri götürücüdür ve bu nedenle bilimseldir. Eğer problem kayması, bu gereklilikleri yerine getiremiyorsa, o teori yozlaştırıcıdır ve bu nedenle ‘’sahte bilim’’ olarak görülmeli ve reddedilmelidir.

Görüldüğü üzere, sofistike yanlışlamacılığa göre, diğerlerinden yalıtılmış bir teorinin bilimselliğinden veya bilimsel olmamasından bahsedilemez. Hiçbir deney, deneysel rapor, gözlem ifadesi veya hipotez, başka bir teori olmadan yanlışlamacı olamaz. Zira yanlışlama, teori ile deneysel temel arasındaki bir ilişki değil; teoriler ile özgün deneysel temeller ve yarışmanın ortaya çıkardığı deneysel büyüme arasındaki çoklu bir ilişkidir.

3.1. Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi

Lakatos, Popper ve Kuhn’un görüşlerini farklı bir kavramsal çerçeve içerisinde sentezleme denemesinde bulunarak, Kuhn’un “paradigma” kavramı yerine “Bilimsel Araştırma Programları” kavramını getirmiştir. Lakatos’un Bilimsel Araştırma Programı’nı genel bir ifadeyle, “aynı bakış açısına sahip teorilerden oluşan tarihi bir süreç” olarak tanımlamak mümkündür. Lakatos’un BAP’ını tanımlayan iki özellik bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, “katı (sert) çekirdek”, ikincisi ise “koruyucu kuşak”tır.

Lakatos katı çekirdeği, BAP’ın negatif yönü olarak tanımlamaktadır. Bilimsel araştırma programının ayırıcı vasfı olan katı çekirdek, genel olarak evrensel varsayımlardan (metafizik ve inançlar) oluşur ve bu varsayımları yöntemsel tartışmalarla çürütmek mümkün değildir. Örneğin, Kopernik astronomisinin katı çekirdeği, dünya ve diğer gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü ve dünyanın güneş etrafındaki dönüşünü bir yılda, kendi etrafındaki dönüşünü de bir günde tamamladığı varsayımlarıdır (Lakatos, 1970).

Blaug da standart içinde sert çekirdeğin, serbest rekabet kuramının temelindeki varsayımları, yani davranışların rasyonel olması, bireylerin fayda ve kar fonksiyonlarının birbirinden

 ISBN: 978-625-7029-53-7

bağımsız olması, karar ortamında belirsizlik ve bilgi eksikliği bulunmaması gibi varsayımları içerdiğini belirtmektedir. Belki de, iktisattan bir örnek vermek gerektiğinde, sert çekirdeğin içerdiği temel unsurun, *homo economicus*'un, rasyonel ekonomik bireyin davranışlarıyla ilgili olduğunu söylenebilir (Buğra, 2005: 318).

Lakatos'un BAP bağlamında üzerinde durduğu ikinci kavram, BAP'ın pozitif yönü, yani koruyucu kuşaktır. Koruyucu kuşak, BAP'ın çürütülebilir yönlerinin nasıl değiştirilebileceği ve geliştirilebileceği ile ilgilidir. Katı çekirdek sabit ve değişmez olmasına rağmen, koruyucu kuşak kavramsal olarak daha esnektir ve değişebilir.

Negatif Keşif ve Pozitif Keşif: Her araştırma programı kendi anlama aracına sahiptir. Anlama aracı pozitif ve negatif olarak ikiye ayrılır. Negatif anlama aracı, katı çekirdeğin araştırılmasına izin vermez. Negatif keşif, programın gelişimi esnasında katı çekirdeğin değişikliğe maruz bırakılmaması ve bozulmadan kalması gerektiğini ifade etmektedir. Pozitif anlama aracı ise, kısmen araştırma programının reddedilebilir bölümlerini geliştirir.

Koruyucu kuşağa bağlı olarak, BAP'ın iki tür gelişiminden ya da değişiminden söz edilebilir. Bunlar, ilerleyici ve gerileyici araştırma programlarıdır. Herhangi bir BAP'ın ilerleyici ya da gerileyici olmasını belirleyen temel ölçütlerden biri, programa yapılan yeni katkıların, programın deneysel içeriğini etkileyip etkilemediğidir. Bu bağlamda, koruyucu kuşakta meydana gelen değişikliklerin ileri götürücü bir problem kaymasına neden olması durumunda araştırma programı başarılı, tersine yozlaştırıcı bir problem kaymasına götürmesi durumunda da program başarısızdır (Lakatos, 1970).

3.1.1. Bilimsel İlerleme: Bilimsel gelişmeyi sağlamak için bilim insanları, katı çekirdeğe dokunmamak kaydıyla, yeni sınama imkânları ortaya çıkaracak, yeni olguların keşfini mümkün kılacak her türlü yöntemle koruyucu kuşağı geliştirebilirler. Dolayısıyla, Lakatos metodolojisinde iki şey programı yozlaştırır veya çökertir. Birincisi, yeni test imkânı yaratmayan ad hoc hipotezler, ikincisi ise, katı çekirdeği sorgulamaya yönelen etkinliklerdir (Demir, 2009: 101).

Birinci durumda, karşıt örnekler veya kural dışılıkların açıklanabilmesi için programın koruyucu kuşağına eklenen veya eskisiyle değiştirilen yardımcı hipotezler, yeni test imkânları yaratamadıkları, dolayısıyla programa olumlu bir katkıda bulunamadıkları gibi, programın gelişmesini de engelleyerek onu yozlaştıracakları için hemen terk edilmelidir. Bir hipotezin terk edilip edilmemesi gerektiğine, deneysel sınamalar sonucunda bilim insanları tarafından karar verilir.

İkinci durumun gerçekleşebilmesi için söz konusu programa rakip, onun açıkladığı olguların yanı sıra, açıklayamadıklarını da açıklayabilen, hatta eski programda hiç gündeme gelmeyen yeni olguların keşfine de imkân sağlayan yeni bir programın ortaya çıkması zorunludur. Başka türlüsü, bilim insanı için bastığı dalı kesmek olacaktır (Demir, 2009: 101).

Sonuç olarak, Lakatos'a göre, bilimsel araştırma programlarının doğruluğunu veya yanlışlığını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Fakat yarışan programlar arasında bazıları ileriye götürücü veya geliştirici adımlar atarken, diğerleri yozlaştırıcı adımlar atıyorsa tercih birinciden yana olmalıdır. Bununla birlikte, bir programın ürettiği ek varsayımların bugün yozlaştırıcı olması, her zaman yozlaştırıcı olacağı anlamına gelmez. Programın koruyucu kuşağında yapılacak bir değişikliğin kazandıracağı yeni keşifler onu diğerlerinden daha başarılı kılabilir. Bu nedenle, Lakatos'ta, bilimsel olan ve olmayan kavramı zamanla ilgili bir olgudur ve geçmişle bağlantılı olmayan, kesin bir değişim anlamına gelen "bilimsel devrimler''den de söz edilemez.

Diğer taraftan, bilimsel gelişmenin bir bedeli olarak ad hoc hipotezler üretmeye başlayan araştırma programı terk edilmeli, ona rakip ve ileri götürücü hipotezler üretmeye devam eden

 ISBN: 978-625-7029-53-7

programlar desteklenmelidir. Çünkü bilimsel araştırma programlarının nispi değeri, ancak geliştirici veya yozlaştırıcı olma derecelerine göre karşılaştırılabilir. Bilim tarihini rekabet eden araştırma programlarının tarihi olarak gören Lakatos'a göre, bilim tarihinden hareketle çıkarılabilecek bilimin gelişmesiyle ilgili tek rasyonalite de budur (Demir, 2009: 103).

4. SONUÇ

Feyerabend'in ayırt edici özelliği, bilimin diğer bilgi türleri ile ilişkileri bağlamında, toplum-bilim konusundaki geleneksel yargıların sorgulanması gerektiğini gündeme getirmiş olmasıdır. Genel bilimsel yöntem olmayacağını belirten Feyerabend, bazı çalışma kuralları konabileceğini yadsımaz. Fakat bu çalışma koşulları bilime özgü değildir ve edebiyat, şiir, sihirbazlık, politika, din gibi alanlarda da bilime uygulanabilecek yöntemler bulunmaktadır. Bu bakımdan, bilimin diğer bilgi türleri karşısındaki mutlak üstünlüğünün kökenlerini vurgulayarak, bilimin bu tahakkümünden kurtuluşun yollarını tespit etmeyi amaçlamıştır. En keskin ifadesi olan "Her şey uyar" sözü de onun bilimi, din ya da sanat ile aynı noktada ya da onlarla birlikte, mümkün olan bilgi olanaklarından biri olarak ele almasının bir sonucu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bilim, din, sanat bunların her biri bilgi edinmenin farklı yollarıdır ve birbirlerinden daha üstün ya da öncelikli ya da ayrıcalıklı değillerdir. Ayrıca bunlar birbirleriyle ölçülebilir ya da kıyaslanabilir de değillerdir ve tek bir yönteme indirgenemezler.

Bilimde kesin doğrularla, kesin yanlışların olamayacağını söyleyen Lakatos'a göre ise, bilimde hakikati garanti edecek, doğruluğu teminat altına alacak, genel-geçer, evrensel ve rasyonel yöntemler yoktur. Diğer bir ifadeyle, Lakatos'a göre bütün bilimsel teoriler, eşit biçimde doğruluğu ispatlanamayan, ihtimal dâhilinde olmayan ve eşit bir şekilde yanlışlıkları da ispatlanamayan teorilerdir. Fakat yarışan programlar arasında bazıları ileriye götürücü veya geliştirici adımlar atarken, diğerleri yozlaştırıcı adımlar atıyorsa tercih birinciden yana olmalıdır. Bununla birlikte, bir programın ürettiği ek varsayımların bugün yozlaştırıcı olması, her zaman yozlaştırıcı olacağı anlamına gelmez. Programın koruyucu kuşağında yapılacak bir değişikliğin kazandıracağı yeni keşifler onu diğerlerinden daha başarılı kılabilir. Bu nedenle, Lakatos'ta, bilimsel olan ve olmayan kavramı zamanla ilgili bir olgudur ve geçmişle bağlantılı olmayan, kesin bir değişim anlamına gelen "bilimsel devrimler''den de söz edilemez.

KAYNAKLAR

Demir, Ö. (1999). *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları.

Feyerabend, P. K. (1995). *Akla Veda* (Çev. E. Başer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Feyerabend, P. K. (1999). *Yönteme Karşı* (Çev. E. Başer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hülür, H. (2006). Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulculuk: Feyerabend'in Epistemolojik Dadaizmi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2): 199-218.

Lakatos, I. (1970). Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes, in I. Lakatos and A. Musgrave (Eds.), *Critisism and the Growth of Knowledge* (pp. 91-195). Cambridge: Cambridge University Press.

Turan, G. (2010). Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilgi Eleştirisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ÇEVRESEL MUHASEBE VE RAPORLAMA

NESLİHAN DERELİ

Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, Azteca Universidad PHD Doktora Öğrencisi

ÖZET

Günümüzde dünyamızın büyük bir çevre kriziyle karşı karşıya olduğu kamuoyu tarafından kabul edilmeye başlamıştır. Yaşanmakta olan çevre krizinin özellikleri konusunda farklı görüşler olmakla beraber varlığı yadsınamaz bir bilimsel gerçektir. İş dünyasına bakıldığında ise çevre krizinin varlığını kabul etme konusunda uzun bir süre direnç gösterildiği göze çarpmaktadır. İşletmeler karlılık ve rekabet güçlerini düşüreceğini düşündükleri için çevreye ilişkin faaliyetleri itici ve sorun yaratıcı unsurlar olarak görmüş ve çevre sorunlarının varlığını ya da işletmelerin onlara ilişkin sorumluluklarını yadsımak işletmeler için doğal bir savunma mekanizması haline gelmişti. Bununla beraber son dönemde kamuoyunun gittikçe artan çevre hassasiyeti iş dünyasını çevreci faaliyetler yapmaya itmektedir. Özellikle başta direnç göstermiş olan çok uluslu şirketlerin gündemlerinde çevreyi önemli bir unsur olarak ele alınmaya başlandığı görülmektedir. İşletmeler etkinliklerinin sürdürülebilirliğini kamuoyuna göstermek için faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır.

Bilindiği gibi yaklaşık elli yıldan bu yana milli gelir muhasebesi, ulusal ekonomilerin tüketim, büyüme gibi temel konularını anlamamızda, ülke ekonomisinin aslında nerelere doğru yol aldığını görmemizde bize yardımcı olan gayet yararlı bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak yine bilineceği ya da tahmin edileceği gibi, doğal ve çevre ile ilgili stok(lar) değerler ve bunların aşınmaları/yok olmaları/eksilmeleri bu sistem içerisinde yer almaz, daha doğrusu görünmez. Pek çok biyolojik türün, daha önceden değerleri saptanmış olsa dahi, nesilleri tükendiğinde oluşan zararları hesaplamalara dâhil edilemez. Örneğin, yakınımızda bulunan bir doğal parkın bize kazandırdığı psikolojik faydanın ölçülmesi, belki de bu park ortadan kalktığında ortaya çıkan sağlık problemlerimiz ve bu problemlerin maliyetleri ile değerlendirilmek zorunda kalınacaktır, ancak önceden bunu da hesaba katmalıyız. Bugün artık bunlar hesaplamalarda görmek zorunda olduğumuz ve adına çevresel muhasebe (environmental accounting) ya da yeşil muhasebe (green accounting) dediğimiz sistem içinde ele alınan unsurlar olarak karşımıza çıkıyor. Avrupa Çevre Ajansı çevresel muhasebeyi, bir ekonomik etkinliğin çevresel sonuçlarının ayrıntılı kaydının temini amacıyla konvansiyonel ekonomik hesaplara (örneğin: gayri safi yurtiçi hâsıla değerleri, vb) eşlik eden, çevre bakımından önemli stok ve akışlar (örneğin: sürdürülebilir doğal kaynak stokları, kirletici akışları vb) hakkındaki verilerin sistematik sunumu olarak tanımlamaktadır.

Çevre hesaplarını milli gelir muhasebe sistemi ile birleştiren bu bütünleşik hesap sistemi iktisadi ve çevresel politika oluşturulmasında ülke yönetimindeki karar vericiler açısından önemli yararlar sağlar. Bunlardan bazıları şöyle özetlenebilir:

 ISBN: 978-625-7029-53-7

-yapısal ya da farklı sektörlerin vergilendirilmesindeki çevreye ve milli ekonomiye olan etkilerinin araştırılması,

-gözden geçirilmiş çevre politikalarının ekonomik etkilerinin sektörel olarak incelenmesi,

-milli refahtaki ve stoklardaki değişmelerin incelenmesi,

-sermaye oluşumunun çevresel sermayedeki aşınmayı da göz önünde bulundurarak incelenmesi,

-doğal varlıkların azalması ve bozulması hesaba katıldıktan sonra, sektörel ve ülke düzeyindeki ekonomik kalkınma ile ilgili durumun saptanması,

-çevresel olarak düzeltilmiş kalkınmanın zaman içinde incelenmesi,

-ülkeler arasında net kalkınma açısından kıyaslama yapılmasıdır.

Çevresel muhasebenin, ulusal veya bölgesel boyuttaki bu içeriğinden öte, bu çalışmada esas ele alınan başka bir boyutudur; yani şirketlerin çevre ile ilişkisinden doğan ve hesaplarına yansıması gereken yönünün üzerinde durulmaktadır. Ancak, ister ulusal ister şirketler düzeyinde ele alınsın, tek bir çevresel hesaplama yöntemi ve geleneksel muhasebelemedeki gibi standartlar henüz bulunmamaktadır. Kaldı ki, pek çok ekonomide, geleneksel sermaye mallarının muhasebelemesinde amortismanlar bile doğru düzgün yerleştirilmezken, doğal ve beşeri sermayenin bu tarz bir yaklaşım ile ele alınmasını da beklemek biraz zordur. Buna rağmen, 1990'larda konu ile ilgili gittikçe artan çok sayıda çalışmanın, özellikle de BM ve Dünya Bankası önderliğinde yapıldığı, Japonya, ABD, Danimarka ve Norveç gibi kimi gelişmiş ülkelerde bu yöntemi uygulayan şirket sayısının günden güne arttığı gözlenmektedir. Avrupa Birliği de, 30 Mayıs 2001 tarihinde yayınladığı tavsiye niteliğindeki bir karar ile şirketlerin yıllık bilançoları ve mali raporlarında çevresel unsurların tanımlanması, ölçülmesi ve bunların açıklanması istemiştir. Bu anlamda özellikle 1990'lar "giderek daha çok gündemde yer alan çevre koruma/çevreye özen gösterme faaliyetlerine muhasebe sisteminin nasıl cevap vermesi gerektiği" sorusunun cevabının da arandığı yıllardır. Dolayısıyla, iş dünyası çevre gündemi ile ne kadar ilgileniyorsa, çevresel muhasebe sisteminin de o kadar yaygınlaşması olasıdır. Bir başka ifadeyle, çevresel muhasebe şirketlerin çevre ile ilgili kaygılarının kendi dilleriyle telaffuz etmeye çalıştıkları alanlardan biridir. Konu ile ilgili literatür, çevresel muhasebe sisteminin nasıl yapılacağından daha çok, neden yapılması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Dolayısıyla gelinen noktada, çevresel muhasebenin henüz emekleme aşamasında olduğu, ancak hızla ilerlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Muhasebe, Yeşil Muhasebe, İşletmelerde Çevresel Faaliyetler

1. ÇEVRESEL MUHASEBE NEDİR?

Çevresel muhasebe, bir şirketin tüm faaliyetlerinin çevresel olarak sınıflandırılması, envanterinin tutulması, envanterdeki değişimlerin izlenmesi, bu değişimlerin parasal ve/veya fiziksel boyutlarının ortaya konulması ve bunun, şirket bilançosuyla bütünleştirip şirketin gerçek kârlılığının ortaya konulması yönündeki düzenlemelerdir.

Çevresel muhasebe, özellikle büyük şirketlerin yönetiminde giderek daha çok yer bulan çevre yönetim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Nasıl ki muhasebe sistemi yönetim sisteminin bir alt sistemidir, çevresel muhasebeyi de çevre yönetim sisteminin bir alt sistemi veya çevre yönetim sistemini geliştirmede iyi bir başlangıç noktası olarak görebiliriz. Ancak şurası da bir gerçektir ki, çevre yönetim sisteminin amaçları doğrudan şirketlerin finansal performansı ile bir bağ oluşturmamaktadır.

Çevre yönetim sisteminin temel amacı, şirketlerin konu ile ilgili yasalar ve çevresel performansı ile ilişkisini düzenlemektir. Bu bağlamda, çevre yönetim sistemi, bir şirketin çevre politikasını geliştirmek ve uygulamak, bu çerçevede kuruluş yapısını, planlanan faaliyetlerini, sorumluluklarını, uygulama ve prosedürlerini ve kaynaklarının tümünü kapsayan toplam yönetim sisteminin bir bölümüdür. Sistemin çalışmaları, üst yönetimin bu konuya olan taahhüdü ile başlayıp, çevreyle ilgili konuların gözden geçirilmesi, sistemin kurulması, tetkik ve belgelendirme ile son bulur. Bir şirketin çevre politikası oluşturulmasında, üst yönetim, kuruluşun sadece yürürlükteki mevzuata uygun hareket edeceğini taahhüt etmemeli, aynı zamanda çevresel performansın sürekli olarak iyileştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda da garanti vermelidir.

Geleneksel muhasebeden farklı olarak, parasal değerlerin yanı sıra fiziksel birimlerle de ifade edilen çevresel muhasebe, şirkete normal şirket faaliyetleri süresince çevreyi korumanın maliyetini, bu tür faaliyetler sonucu kazanılacak faydayı tanıtmaktan öte, söz konusu faaliyetlerin ölçülebilme, dolayısıyla konu ile ilgili her türlü (özellikle de şirket-içi) iletişimi daha rahat ve etkin sağlayabilme, sonuçta da daha sağlıklı karar verebilme olanağı sunmaktadır. Bir anlamda çevre koruma faaliyetlerinin şirket açısından tam anlamıyla fayda-maliyeti belirlenirken, bir yandan da çevreye verilen fayda ve zararın ölçülebilirliği konusunda bir zemin hazırlanmakta, hatta bundan öte kimi ölçümler yapılmaktadır.

Ele alınan bu ayrıntılı maliyet hesaplamaları nedeniyle, çevresel muhasebe maliyet muhasebesine daha yakın durur. Tıpkı maliyet muhasebesinde olduğu gibi, üretim aşamasındaki maliyet hesapları mümkün olduğunca ayrıntılı izlenir, ancak aralarındaki temel farklılık, bakış yönlerindedir. Sonuçta, her ikisi de genel muhasebe sistemi içerisinde yer alır. Bu nedenle de, çevresel muhasebe kullanan ve sonuçlarını ister ayrı olarak, ister çevre raporu içerisinde yayınlayan şirketler, hem kendi karar verme süreçlerine hem de hissedarlarına, müşterilerine ve/veya rakiplerine yönelik bir uygulama içine girmiş olurlar. Bu faaliyetlerinin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sonunda şirket, kamuoyunda çevreye karşı bilinçli, duyarlılığa sahip, dolayısıyla bu yönüyle diğer benzerlerinden ayrılan bir şirket olarak tanınmış olur. Ayrıca bu yolla şirketin çevreye duyarlı bir toplum yaratmada da olumlu ve övünebileceği bir katkısı olacaktır.

Her ne kadar çevresel muhasebenin bu şekilde dışarıya yönelik bir işlevi olsa da, sistem bilgisinin esas kullanım alanı şirketin karar vermek için başvuracağı şirket-içi hesaplamalardır. Bir başka ifadeyle, çevresel muhasebe sistemi, şirketin karar verme sürecine yardımcı olmak üzere, çevresel maliyet ve performansla ilgili enformasyonun belirlenmesi, toplanması ve analiz edilmesi sürecidir. Bu çerçevede Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFA) tarafından yapılan tanımlamada, şirketlerin ürün-döngüsü değerlendirmeleri (maliyetlendirmesi), tam-maliyet hesaplamaları, fayda analizleri ve çevre yönetimine yönelik stratejik planlamaları da, bu geniş tanımın içine girer. Ekolojik vergiler, emisyon kontrol düzenlemeleri gibi siyasi araçların kullanılması ile, bu tür dışsal maliyetlerin şirket hesaplamalarına entegre edilmesi elbette mümkündür, ancak bu, öncelikle hükümetlerin görevidir.

Geleneksel muhasebe sisteminde de rastlayabileceğimiz şekliyle çevresel muhasebenin altı temel boyutu vardır:

- Uygunluk,
- Güvenilirlik,
- Anlaşılabilirlik,
- Karşılaştırılabilirlik,
- Doğrulanabilirlik ve
- Süreklilik.

Şirket yönetiminin ve/veya hissedarlarının karar verme sürecine katkıda bulunacak verinin kalitesi, ölçülebilir, kapsayıcı ve güvenilir olması ve söz konusu bilgiye seçmeci yaklaşılmaması önemlidir. Verinin şirketin çevre koruma faaliyetleri ile ilgili bilgiyi tam veriyor olması, bu anlamda anlaşılabilir olması, yıldan yıla karşılaştırılabilir olup, uzun soluklu bir standart oluşturması da gereklidir.

Son olarak kullanılan verilerin ve bilginin, farklı argümanlar, standartlar ve yöntemlerle sınanıp doğrulanabilir olması söz konusudur. Bütün bu standartlaştırmaya yönelik temel dayanaklara rağmen, şirketler çevresel muhasebeye aynı şekilde yaklaşmamaktadır.

2.ŞİRKETLER NEDEN ÇEVRESEL MUHASEBE KULLANMALIDIR?

Bir şirketin stratejik hedefleri arasında, çevreye yönelik faaliyetlerinin ya da çevreye etkisi olanlarının, şirket kültürü ile birleştirilerek uygun bir yaklaşım içerisinde

 ISBN: 978-625-7029-53-7

somutlaştırılması gelmektedir. Bir başka ifadeyle, aslında her şirket kendi ihtiyaçları ve yapabilirliği çerçevesinde çevre maliyetlerini, kendi karar-verme mekanizmasına sokup çevresel muhasebeyi uyarlaya/bilir/bilmektedir. Aslında çevresel muhasebenin geleneksel muhasebe sisteminden farklılığı, (daha öncede vurgulandığı gibi)işleyerek karar vermede kullanılacak bilgiye dönüşecek verinin şirketin çevreye yönelik faaliyetlerine ait olmasıdır. Dolayısıyla çevresel muhasebenin bu özgün tarafı ile geleneksel ve standart muhasebe kalıpları içerisinde gizlenmiş olan, yöneticilerin/ karar vericilerin dikkat edemedikleri, ayrıntı maliyet kalemleri rahatlıkla gözlenebilir. Şirket bu yolla maliyetlerini azaltarak çevresel performansı arasında doğrudan bağlantıyı da kurmuş olur.

Son on yıl içerisinde daha çok kabul görmeye başlayan çevresel muhasebe, yapılan araştırma ve gözlemlere göre, öncelikle şirketlerin çevre için yaptıkları yatırım ve işletim maliyetlerinin doğru bir şekilde takibi için kullanılmaktadır. Şirket özellikle yaptığı çevre ile ilgili yatırımın ayrıntılı ve üretim sürecinin her aşamasındaki performansını yakından inceleyerek, her bir aşamada çevreye yönelik etkilerin maliyetlerini bilerek, karar verme sürecinde çok daha etkin olabilmekte, maliyetlerini daha iyi görerek fayda-maliyet analizini yapabilmektedir. Şirket bu şekilde atık minimizasyonu faaliyetlerini de daha iyi düzenleyebilmektedir. Bu şekilde şirket, atıklarının gerçek maliyetini hesaplamakta, kirliliği önlerken kârlılığını da artırabilmektedir.

Bunun dışında, şirketler kendilerine yatırım yapan yatırımcıların istekleri doğrultusunda da bu tür hesaplamalara gitmektedirler. Yatırımcılar, bir yatırım olasılığının uzun vadeli değerlendirmesinde ve yatırım kararı verilmesinde kesinlikle çevresel konulara önem vermektedirler. Bunun arkasında yatan en önemli motif ise, bilindiği gibi son yıllarda tüm toplumlarda çevre ile ilgili oluşan bilinçlilik düzeyidir.

Şirketlerin çevresel muhasebe ile ilgilenmelerinin, bir anlamda zorunlu nedenlerinden bir diğeri de, hükümetlerin konu ile ilgili yaptıkları düzenlemelerin takibinin bu yolla çok daha kolay olabilmesidir. Yerel, bölgesel ve merkezi idareler, şirketlerin faaliyetleri ve bunların çevreye olan etkileri ve riskleriyle doğrudan ilgilenmektedirler.

3.ÇEVRESEL MUHASEBENİN KULLANDIĞI BAZI KAVRAMLAR

Çevresel muhasebe dönemi genelde şirketin çevre raporunun kapsadığı dönemdir. Bu dönem, karşılaştırma imkânını kolaylaştırdığı için finansal muhasebe ile eş zamanlı olarak da seçilmektedir. Bu dönem içerisinde şirket ve/veya bağlı şirketleri ile ilgili finansal hesaplamalar, şirketin çevresel faaliyetleri ve çevresel muhasebesi bir arada ele alınır.

Çevresel maliyetler sosyal maliyetlerden farklıdır; sosyal maliyetler şirket faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkilerinden doğar. Şirketin çevre koruma faaliyetleri, şirketin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

sebep olabileceği tüm etkileri azaltmaz ve böylece şirket kaçınılmaz olarak çevreyi etkilemiş olur. Bu durumda şirket faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olmayan üçüncü kişililer bu ters etkiye, örneğin sağlıklarının, tarım ürünlerinin zarar görmesi şeklinde maruz kalabilirler. Çevresel maliyetlerin tanımlanmasında uluslararası anlamda kabul görmüş tek bir tanım yoktur. Bu anlamda her şirketin, maliyet düşürme, ürün fiyatlandırması, elemanlarının teşviki gibi farklı hedef ve amaçlarına uygun, kendine özgü bir tanım yapması son derece doğaldır.

Bunun dışında, çevresel muhasebe fayda-maliyet analizi çerçevesinde, ikisi parasal değerlerle bir tanesi fiziksel birimlerle olmak üzere üç unsurdan oluşur:

- Çevre Koruma Maliyetleri
- Çevre Koruma Faydası
- Çevre Koruma Faaliyetleri ile İlişkili Ekonomik Fayda

Şirketin çevreye olan olumsuz etkisi/leri/nin azaltılması, bundan kaçınılması ve/veya korunması, bu etkinin tümüyle kaldırılması bir zarar oluşması sonucunda bu zararın giderilmesi ile ilgili her turlu yatırım ve harcama çevre koruma maliyeti olarak adlandırılır ve parasal değerlerle ölçülür. Aynı şekilde şirketin çevreyi koruma faaliyetleri ile ilerlemesinin sonucunda şirket karına eklenen fayda da, çevre koruma faaliyetler ile ilişkili ekonomik fayda olarak adlandırılır ve yine parasal değerlerle ölçülür. Buna karşılık, şirketin çevreye etkisi sonucu ortaya çıkan fayda fiziksel birimlerle ifade edilir.

3.1.Çevre Koruma Maliyetleri

Çevre Koruma Maliyetleri yedi kategoride değerlendirilebilir: Yapılan iş ile ilgili Maliyetler, [Faaliyet] Öncesi/Sonrası› Maliyetleri (Upstream/Downstream Costs), idari Maliyetler, Ar-Ge Maliyetleri, Sosyal Maliyetler, Çevresel Telafi Edici Maliyetler ve diğer maliyetler.

Yapılan iş ile ilgili maliyetler her turlu (hava, su, gurultu, toprak vb.) kirliliği önleme, çevreyi koruma ve kaynak sirkülâsyonunu sağlama maliyetleridir. Kimi maliyetler şirketin üretim için tedarik ettiği mal veya hizmetlerden önce yapılan faaliyetlerden doğan maliyetleri, kimisi de ürün veya hizmetin iş alanını terk etmesinden sonraki faaliyetlerinden doğan maliyetleri kapsar. Öncesi/Sonrası maliyetler olarak adlandırabileceğimiz bu maliyetlere örnek olarak, çevresel bilince sahip ürün sunumunun yarattığı ilave maliyetleri, kullanılmış ürünlerin toplanması, geri dönüşümü, yeniden satılması veya uygun bertaraf için yapılan masrafları gösterebiliriz. Şirketin tüm bu çevre koruma faaliyetlerini düzenlerken yaptığı harcamalar idari maliyetlerdir. Bu maliyetler arasında çevresel yönetim sisteminin uygulanması, şirketin çevreye etkilerinin izlenmesi ve çalışanlarının konu ile ilgili eğitilmesi için yapılan harcamalar da yer almaktadır. Çevre koruma maliyetleri içerisinde en önemli kalemlerden biri olan Ar-Ge

 ISBN: 978-625-7029-53-7

harcamalarının yanı sıra, şirketin doğrudan kendi faaliyetleri ile ilgili olmayıp sosyal faaliyetlerinin bir parçası olarak şirketin çevreyi koruma faaliyetleri ile ilgili sosyal maliyetler de söz konusudur. Son olarak, şirket faaliyetlerinden kaynaklanan çevre örselenmesinin iyileştirilmesi ya da telafi edilip düzeltilmesi maliyetleri de çevresel çözüm maliyetleri olarak değerlendirilir. Bozulan doğal çevrenin orijinal durumuna geri getirilmesi veya çevrenin örselenmesini kapsayan sigorta primleri bu tur maliyetler arasındadır. Sayılan bu tür maliyetlerin dışında net bir şekilde tanımlanması ve çevreyi koruma faaliyetleri kapsamına alınabilecek maliyetler de diğer maliyetler başlığı altında değerlendirilebilir.

3.2.Çevre Koruma Faydası

Çevre koruma maliyetlerinin parasal değerlerle ölçülmesine karşılık, çevre korumanın faydası fiziksel birimlerle de ifade edilmekte ve bu fayda, çevreye olumsuz etkilerin azaltılması veya bunlardan korunma gibi faaliyetlerden ortaya çıkmaktadır. Çevreyi korumanın verdiği faydanın ekonomik değeri, kimi zaman parasal olarak da tanımlanabilmektedir. Her ne kadar çevre ekonomisi içerisinde, çevrenin ekonomik değerini saptamaya yönelik bazı değerleme yöntemleri geliştirilmişse de, çevresel muhasebe için uygun tek bir değerleme yöntemi yoktur.

Çevreyi koruma sonucunda oluşan fayda dört kategoride ele alınmaktadır. Bunlar, şirketin kullandığı girdilerden, şirket faaliyetlerinin doğurduğu çevresel etki ve atık emisyonu ile ilgili olarak, şirketin ürettiği mal ve hizmetlerden son olarak da taşıma ve şirketin diğer operasyonlarından doğan faydadır.

Parasal değerlerle ifade edilmemesi durumunda çevre korumanın faydasının anlatılabilmesinde, kimisi fiziksel miktar, kimisi oran olarak hesaplanmış bazı göstergelere başvurulmaktadır. Miktar olarak hesaplanan göstergeler, çevresel etkinin baz alınan dönem ile cari dönem arasındaki hacim farkının hesaplanması şeklindendir. Fark, birim başına şeklinde de kullanılabilir. Buna karşılık, oran olarak yapılan hesaplamalarda, baz alınan donem ve cari dönem arası fark kullanılır. Şirketlerin kullandığı girdiler yönünden fayda hesaplamasında kullanılabilecek göstergelere bakacak olursak, toplam beş tip fayda göstergesi söz konusudur: Enerji tüketimindeki azalma, toplam enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir enerjinin artan oranı, su kullanımındaki azalma, çeşitli kaynak kullanımındaki azalma, kullanılan toplam girdi içerisindeki geri dönüşümlülerin oranındaki artış.

İkinci kategoride yer alan çevresel etki ve atık emisyonu ile ilgili faydanın hesaplanmasında ise toplam yedi gösterge vardır: Çevreyi kirleticilerin emisyonunda ki azalma, gürültü ve titreşimde azalma, atık su miktarındaki azalma, toplam atık emisyonundaki azalma, geri kazanılabilir atık oranındaki artış, tehlikeli atık miktarındaki azalma ve atık içerisindeki çevre kirleticilerin azalması.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Üçüncü olarak üretilen mal ve hizmetlerin faydası ile ilgili kullanılan iki gösterge bulunmaktadır: Üretilen mal ve hizmetin kullanımı veya imhası sırasındaki çevre etkisinin azalması ile geri dönüşümlü ürünlerin, ambalajların kullanım oranındaki artış.

Son olarak da, şirketin taşıma ve diğer operasyonları ile ilgili fayda kategorisinin ölçülmesinde iki gösterge yer alır: taşıma işlerinin azalması ve taşımacılık sonunda ortaya çıkan çevresel etkinin azalması.

3.3. Çevre Koruma Faaliyetleri ile İlişkili Ekonomik Fayda

Çevresel muhasebenin üçüncü unsuru olan çevre koruma faaliyetleriyle ilişkili ekonomik fayda, parasal değerlerle ölçülmekte ve her ne kadar yapılan faaliyetlerin topluma yansımaları da olsa, esas olarak şirketin mali tablosundaki karlılığı belirlemeye çalışmaktadır. Söz konusu bu fayda, gerçekleşen fayda ve tahmini fayda olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçekleşen fayda başlığı altında, şirketin yaptığı çevresel faaliyet sonucunda elde ettiği gelir (örneğin, şirketin temel faaliyet alanı olarak kullanılmış ürün veya atığın geri kazanımı sonucunda elde edilen gelir), ve şirketin harcamalarında bir önceki yıla göre yaptığı tasarruf (söz konusu tasarruf şirketin faaliyetleri için daha az girdi kullanması, çevresel etkisini ve atık miktarını azaltması ve çevresel çözümler bulması yoluyla olabilir) söz konusudur. Tahmini fayda ise esas olarak şirket içi kullanıma yönelik yapılan ve tamamen yönetimin karar verme mekanizması için oluşturulan bir hesaplamadır.

4.ÇEVRE VE MUHASEBE İLİŞKİSİ

4.1.Muhasebenin temel Kavramları Açısından Çevre

Finansal tabloların bileşenlerinin ve olayların muhasebe sistemince nasıl, ne zaman ve hangilerinin kayda alınması, ölçülmesi ve raporlanması gerektiği muhasebenin temel kavramları yardımıyla açıklanır. Temel kavramlar; muhasebe mesleği tarafından bir işletmenin finansal faaliyet ve çabalarının ölçülmesi kaydedilmesi ve raporlanmasında bir yol gösterici olarak benimsenirler. Kavramlar belirli bir ekonomik ve sosyal çevrede muhasebe felsefesini şekillendiren kurumsal güçlerin etkilerini yansıtırlar.

Söz konusu kavramların neler olduğu ve bu kavramlardan çevresel faaliyetlerin muhasebeleştirilmesine dayanak oluşturanlar ve oluşturma nedenleri aşağıda açıklanmıştır.

- **Sosyal Sorumluluk Kavramı**

Muhasebenin organizasyonunda, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde ve mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasından; belli kişi veya grupların değil, tüm toplumun çıkarlarının gözletilmesi ve dolayısı ile bilgi üretiminde gerçeğe uygun

 ISBN: 978-625-7029-53-7

tarafsız ve dürüst davranılması gereğini ifade eder. Bu açıklamalardan hareketle, çevreye ilişkin faaliyetlerde bulunan işletmelerin bu faaliyetlerine ilişkin bilgilerini muhasebe bilgi sistemine dâhil etmesi gerekmektedir. Aksi halde düzenleyeceği finansal raporlarında işletmeyle ilgili gerçek durum yansıtılmamış olacaktır.

- **Para İle İfade Edilme Kavramı**

Parayla ölçülebilen iktisadi olay ve işlemlerin muhasebeye ortak bir ölçü birimi olarak para birimiyle yansıtılmasını ifade eder. Muhasebe işlemleri ulusal para birimine göre yapılır. O halde, çevreyle ilgili katlanılan maliyetlerin finansal muhasebe bilgi sistemine dâhil edilebilmesi söz konusu maliyetlerin para ile ifade edilebilmesiyle mümkün olacaktır.

- **Maliyet Esası Kavramı**

Para mevcudu, alacaklar ve maliyetinin belirlenmesi mümkün ve uygun olmayan diğer kalemler hariç, işletme tarafından edinilen varlık ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde, bunların elde edilme maliyetlerinin esas alınması gerektiğini ifade eder. Öyle ise, işletmeler de faaliyetlerini çevreye zarar vermeden gerçekleştirmek için katlandıkları maliyetleri finansal muhasebe sistemine dâhil etmeleri gerekmektedir. Çevresel kalitenin arttırılabilmesi için katlanılacak fedakârlıkların, çevresel maliyet kabul edilerek çevre muhasebesini konusunu oluşturmasından da bu şart aranmak zorundadır. Ancak çevre maliyetlerinin hesap edilmesi çok güç, bazen de mümkün değildir.

- **Tam Açıklama Kavramı**

Mali tabloların, bu tablolardan yararlanacak kişi ve kuruluşların doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli açık ve anlaşılır olmasını ifade eder. Mali tablolarda finansal bilgilerin tam olarak açıklanması yanında, mali tablo kalemleri kapsamında yer almayan ancak alınacak kararları etkileyebilecek, gerçekleşmesi muhtemel olaylara da yer verilmesi bu kavramın gereğidir. Bu kavram gereği işletmelerin çevresel faaliyetleriyle ilgili katlandıkları maliyetleri tam ve doğru olarak muhasebe kayıtlarına geçirmeleri gerekmekte ayrıca finansal nitelikte tam olmayan ancak işletme ya da işletmeyle ilgili kişi ya da kurumların alacakları kararları etkileyebilecek çevresel bilgilerinde mali tablo dipnotlarında mutlaka belirtilmesi gerekmektedir.

- **İşletmelerin Sürekliliği Kavramı**

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu kavram işletmelerin faaliyetlerinin bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade eder. Bu nedenle işletme sahiplerinin ya da hissedarlarının yaşam süreleriyle bağlı değildir.

İşletmeler varlıklarını sürekli kılabilmek için çevreyi korumalı ve geliştirilmelidirler. Bu yalnızca sosyal sorumluluklarının bir gereği değil, aynı zamanda işletmenin sürekliliği kavramının da bir gereği olabilmektedir. Bu yüzden işletmeler, çevrenin kendi faaliyetlerinden dolayı gördüğü kayıpların iyileştirilmesine katkıda bulunmalıdırlar.

- **Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı**

Bu kavram muhasebe kayıtlarının gerçek durumunu yansıtan ve usulüne uygun olarak düzenlenmiş objektif belgeler dayandırılması ve muhasebe kayıtlarına esas alınacak, yöntemlerin seçilmesinde tarafsız ve ön yargısız davranılması gereğini ifade eder.

İşletmelerin diğer faaliyetlerinde olduğu çevresel faaliyetleriyle ilgili mali nitelikteki olayların muhasebe kayıtlarına alınabilmesi için belgelenmesi gerekmektedir. Ayrıca işletmenin çevresel faydaları nasıl ki muhasebe kayıt ya da finansal tablo dipnotlarında gösteriliyorsa bu kavram gereği çevreye verdiği zarar ve kirliliğine ilişkin bilgilerinin de muhasebe bilgi sistemine dâhil edilmesi gerekmektedir.

- **Dönemsellik Kavramı**

Dönemsellik kavramı, işletmenin sürekliliği kavramı uyarınca sınırsız kabul edilen ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin tahakkuk esasına göre muhasebeleştirilmesi, hasılat, gelir ve karların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir.

Bu kavram gereği işletmelerin çevresel faaliyetlerle ilgili olarak katlandıkları maliyetler bir faaliyet döneminden daha uzun bir süreye aitse maliyetler ilgili oldukları dönemin giderlerinde gösterilmelidirler.

4.2.Çevre Muhasebesi Kurma Metodolojileri

İşletmelerde çevresel maliyetlerin belirlenebilmesi için öncelikle işletme içinde belirli bir ekibin çalışması gerekir. Bununla ilgili daha önce yapılan uygulamalar 3-5 kişilik ekibin

 ISBN: 978-625-7029-53-7

birlikte çalışarak bu maliyetleri dört ay gibi bir süreçte belirleyebildiklerini ortaya koymuştur. Bu çalışmayı yapacak ekipte akademisyenlerin, işletme içinden muhasebecilerin, çevre uzmanları vb. kişilerin yer alması yararlı olacaktır. Maliyetlerin tespit edilmesinde faaliyet türü de önemli yer tutacaktır.

Geleneksel maliyet muhasebesi sistemleri içerisinde çevresel maliyetleri genel üretim giderleri içerisinde yer alır. Litvanya' da NEFCO tarafından yürütülmekte olan çalışmalar özellikle sanayi işletmelerinde görev alan yöneticilerin bu gizlenen maliyetleri olduğundan çok daha az tahmin ettiklerini göstermektedir. NEFCO bu noktada sistematik bir yaklaşım ve metodoloji önererek özellikle KOBİ düzeyinde ciddi ekolojik katkılar yapılabileceğini ortaya koymuştur. Metodolojinin temelleri şu şekilde özetlenebilir:

- Endüstrinin mevcut çevresel etkisinin ortaya konması ve bu etkinin ekonomik verilerle ilişkisinin saptanması
- Ekolojik ve ekonomik performansın geliştirilmesi ve zarar gören ekosistemlerin korunması için muhtemel opsiyonların belirlenmesi

Yukarıda yer alan temel iki prensip çevresinde geliştirilen metodoloji 8 adımdan oluşmaktadır. Uygulamalar sonucunda yapılan geliştirmeler sayesinde işletmelerin enerji tüketimlerinde %21; ısıtma ile ilgili tüketimlerinde %15; su tüketimlerinde %22; hava kirliliğine sebep olan salınımlarında %33; katı atıklarında %25 oranında azalım yapabildikleri görülmüştür. APINI-NEFCO metodolojisi şu şekilde özetlenebilir:

- *Temiz Üretim Süreci*: için projeye üst yönetiminin destek-bağlılık göstermesi
- *Planlama ve Organizasyon*: Temiz Üretim Süreci için hedef ve amaçların ortaya konması, örgütsel olarak hazırlık yapılması, ile ilgili görevlerin net şekilde konması ve formel olarak onaylanması
- *Değerlendirme:* üretim sürecinin gözden geçirilip analiz edilmesi, girdi-çıktı miktar kontrollerinin yapılması, seçeneklerin ortaya konması ve değerlendirilmesi, seçeneklerin önem sırasının belirlenmesi
- *Fizibilite:* seçeneklerin ekonomik, ekolojik ve teknik açıdan fizibiliteye tabi tutulması
- *Yatırım Analizi:* Net bugünkü değer, geri ödeme süresi, sermaye bütçelemesi gibi finansal boyutların ele alınması
- *Finansal Analiz:* Bilanço, gelir tablosu, nakit akış tablosu ve finansal rasyo etkileri
- *Yatırım Teklifi:* Temiz Üretim Süreci yatırım teklifinin hazırlanması
- *Uygulama:* Temiz Üretim Süreci ile ilgili hazırlanan planın projelendirilmesi ve uygulanması, sonuçların plan ile karşılaştırılması

 ISBN: 978-625-7029-53-7

4.3. Çevre Muhasebesinin Amacı

Çevre muhasebesinin temel felsefesi; doğal çevrenin önemini çok çarpıcı olarak ifade eden, Kuzey Amerika yerlilerinin "Bu dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, biz onu çocuklarımızdan ödünç aldık" atasözü ve benzeri görüşlere dayanmaktadır. Buradan yola çıkarak; doğal çevreye verilen zarar veya doğal çevreye kazandırılan değerlerin, globalleşme süreci içinde bulunan dünyamızın hem mikro hem de makro düzeyde sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı içinde değerlendirilebilmesi ve ortaya konulabilmesinin sağlanması amacıyla çevre muhasebesi düşüncesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

İnsanoğlu yaşadığı süre içinde dünyanın kendisine sunduğu nimetlerden tüketerek faydalanmaktadır. Yapılan tüketim insanın kendi dönemi için bir kar olarak ortaya çıkmaktadır, ancak yapılan tüketimin tekrar yerine konulamaması durumunda dünya bir zarara uğrayacaktır. Bu da, doğanın sermayesinden kullanması, sermayesinin azalması demektir.

4.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaçları Bakımından Çevre Muhasebesi

Rio Zirvesi'nde açıkça ortaya konulduğu üzere, sürdürülebilir kalkınma politikasının eylemsel nitelik kazanabilmesi, politika yapıcıların bu konudaki tutum ve duyarlılığına bağlıdır. Her ne kadar başka unsurlar da etkili olsa bile politikaların amaca hizmet edebilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleriyle tutarlı olmasına bağlıdır. Çünkü seçilen amaç, ancak o amaca götürecek bir politika olduğu sürece anlamlıdır. Kaldı ki, sürdürülebilirlik gibi kapsamlı içeriğe sahip bir amacın netleşmesi be geliştirilmesi, doğa-insan ilişkisine göre oluşturulacak her türlü gelişime paralel yeni düzenlemeleri gerekli kıldığı için zorlu bir süreci kapsamaktadır.

Tüm bu kaygılardan dolayı sürdürülebilir kalkınma ile çevre ve kalkınma arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ihtiyacı, ilk etkilerini doğal olarak makroekonomik boyutta göstermiş, doğal/çevresel kaynakların daha fazla milli gelir hesaplarında yer alması eğilimini doğurmuştur. Böyle bir eğilimin ne önemli sebebi, mevcut milli gelir hesaplama yönteminin ve buna dayalı kalkınma stratejilerinin, sürdürülebilir kalkınmanın ilke ve amaçlarına uygunluk bakımından sorunlu olmasıdır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için ekonomi ile çevre arasındaki dengeyi sağlamaya yardımcı olacak bilgileri sağlama bakımından çevre muhasebesi umut verici bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için radikal değişiklikler içeren böyle bir yönteme başvuru, aynı zamanda küresel ölçekte çevre sorunları ile ilgili olan kuruluşların politikalarının gereğidir. Örneğin, 1972'de kurulan BM Çevre Programı (UNEP)'nın belli başlı öncelikleri ve işlevleri arasında, "çevresel kalite standartları için kriterler ve göstergeler geliştirmek, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve yöntemi için rehber kurallar getirmek" de sayılmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Çevre muhasebesindeki "fiyatlama" olgusu, sürdürülebilirliğin nasıl olacağının somut ifadesinde en önemli araç olarak değerlendirilebilir. Çünkü mal ve hizmetlerle doğal kaynakları " gerçek" fiyatlama uygulamasının altında yatan ilke aynıdır. "Fiyatlar, üretimin ve kullanımın sosyal maliyetlerini yansıtmalıdır". Fiyat, kaynak kullanımları, piyasanın her yerine aynı biçimde de değerlendirilebileceği için de önem taşır. Ayrıca fiyatlama, bu yolda "kirleten öder" ilkesine de uygundur.

4.5. Türkiye'de Çevresel Muhasebe Uygulaması

Buraya kadar sadece Türkiye'de değil dünyada da çok yeni bir kavram olan çevresel muhasebenin " neden uygulanmasının gerektiği" ile ilgili temel bilgilere yer verilmiştir. Günümüzde şirketlerin çevre konuları ile ilgilenmelerinin temelinde yasal zorunluluklar, toplumdaki çevre bilinci nedeniyle baskılar, elde edilecek tasarruf gibi değişik nedenler yatmaktadır. Bu gerekçelerden, önemli biri şirketlerin devamlılıklarını sağlayabilmeleri için gerekli olan karlılık, diğeri ise, bununla bağlantılı olarak şirketlerin kendilerini tanıtabilmeleri, belki biraz da çevreci şirket olarak elde edecekleri repütasyondan faydalanmaktır.

Türkiye'de kayıtlı şirketlerin hiçbirinde ayrı olarak çevresel muhasebe sistemi ile hareket edilmektedir; sadece Türkiye'nin belli başlı büyük şirketlerinin yıllık raporları içerisinde çevre ile ilgili faaliyetler, yatırımlar, değerlendirmeler yer almaktadır.

4.6. Çevresel Muhasebe Sistemine Geçiş Süreci

İster küçük ölçekli, ister orta ve büyük ölçekli olsun, bir şirket kendi içerisinde çevresel muhasebe sistemini kurmak istiyorsa ve çevre yönetimi sistemi ile de henüz tanışmamış ya da henüz ilgilendirmiyorsa, bu hesaplama yöntemini sınırları daha dar olarak, adeta bir pilot proje şeklinde yürütebilir. Ancak, kabul edilmesi gereken, bugün için şirketlerin aynı çevresel muhasebe yaklaşımlarının olmadığıdır. Yine de bir araya getirdiklerinde bazı temel noktaların en azından prensipler doğrultusunda kabul edilebilir olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle şirket açısından bir pilot proje ile başlamanın daha rasyonel olacağı düşünülebilir.

- Pilot proje de olsa, öncelikle sınırların iyi belirlenmiş olması önemlidir. Şirket tüm organizasyon yerine birkaç üretim hattı, ya da tek bir fabrika/üretim tesisi üzerinde yoğunlaşabilir.
- Pilot projenin ne kadar zaman ve emek harcayacağını önceden bilmek zordur; her şirketin kendine özgü yapısı nedeniyle bu süre ve emek uzar veya kısalabilir.
- Bu arada ekibin başarısı için en önemli şey, üst düzey yöneticilerin desteğinin alınmış olmasıdır. Bu bağlamda projeye katılacakların seçilmesi son derece önemlidir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Pilot proje olsun olmasın, çevresel muhasebe sisteminin uygulanması sırasında, konu ile ilgilenecek ekibin, kar-zarar hesaplamalarından sorumlu muhasebe/finansman bölümünden, risk yönetimi ile ilgili ürün yöneticilerinden, işletme mühendislerinden, tasarımcılar, çevre uzmanları ve benzer konumdaki elemanlardan oluşan disiplinler arası bir ekip olması gerekir.
- Analizin alanı belirlendikten ve ekip de seçildikten sonra, sıra enformasyon toplama aşamasındandır. Bu aşamada ekibin nerden başlayacağı önemlidir. Çevresel muhasebe sistemin, bekli de geleneksel muhasebe sisteminden farklı kılan unsurlardan biri, sadece masa başı işi/hesaplamaları olmamasıdır. Çevresel muhasebe ekibi öncelikle tüm şirketi, temel faaliyetlerini ve yapabileceklerini tanımalı, şirketin çevreyle olan ilişkisini çok iyi bilmeli ve irdelemelidir. Bu anlamda şirketin " ekolojik ayak izi" çıkartılmalı, şirketin faaliyetleri süresince malzeme ve enerji akışı ve bunların etkileri mümkün olduğunca ayrıntılı kayıt edilmelidir.

4.7.Çevre Muhasebesinde Karşılaşılan Güçlükler

Çevre muhasebesinin geliştirilmesi ve uygulanmasında belirlenen güçlükler aşağıdaki gibi sıralanabilir. Bu güçlükler kalite maliyetlerinin uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerle benzerlik gösterirler

- Çevresel dışsallıkların içselleştirilmesindeki güçlükler: çevre korumaya yönelik yapılan çalışmalar içerisinde dışsallıklar kavramı önemli unsurlardan biridir. Dışsallık, herhangi bir faaliyet sonucunda ortaya çıkan, ancak faaliyeti yapan tarafından üstlenilmeyen olumlu veya olumsuz etkilerdir. Çevre muhasebesinin etkinliğinin sağlanmasındaki en önemli unsurlardan birisi çevresel dışsallıkların içselleştirilmesidir. İşletmeler genellikle olumsuz çevresel dışsallıkların içselleştirilmesinden kaçınılmalıdır.
- Çevresel etkilerin işletmenin bütün faaliyetlerini kapsaması: İşletmelerin bütün faaliyetleri çevresel etkiler meydana getirdiğinden, bütün bu faaliyetlerin maliyetlerinin ayrıca belirlenmesi güçlükler yaratmaktadır. Her faaliyetin az veya çok bir çevresel etkisi bulunur. Her faaliyetin çevresel etkisinin tespit edilip maliyetinin ayrıca belirlenmesi ve hesaplanmasında güçlükler bulunmaktadır.
- Çevresel etkiler faaliyetler itibari ile zaman ve yer olarak önemli farklılıklar göstermektedir: Çevresel etkilerin zaman ve yere göre farklılıklar göstermesi, etkinin ölçümlenmesi, değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesinde güçlükle yaratır. Her zaman veya her yer için,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

çevre kirliliği ile ilgili sınır değerler konulması ve bunların denetlenmesi aynı sonuçları vermeyebilir.

- Çevre muhasebesinin uygulanması işletmeler için ek maliyet ve yük getirmektedir: Çevre muhasebesinin uygulanması işletmeler için ayrı ek çalışmalar gerektirir. Bu çalışmaların ek maliyetleri olacağından işletmeler zorunlu yaptırımlar olmadığı sürece doğal olarak bu faaliyetlerin muhasebeleştirilmesinden ve bu faaliyetlerin oluşturacağı kırtasiye ve iş maliyetlerinden kaçınma eğilimindedirler.

5.ÇEVRE MALİYETLERİNİN MUHASEBE SİSTEMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Çevre Muhasebenin Muhasebeleştirilmesi

Muhasebenin önemlilik kavramı göz önünde bulunduğu takdirde, işletmelerin yapmış oldukları her türlü faaliyetler donucunda ortaya çıkan çevresel maliyetlerin, işletmelerin diğer faaliyetleri arasında dağınık ve karışık bir şekilde muhasebeleştirilmesi muhasebenin temel kavramlarından önemlilik kavramına aykırı düşmektedir. Diğer taraftan çevresel maliyetlerin yine bu şekilde muhasebeleştirilip kayıt altına alınması be işletmenin çevresel faaliyetlerini izleyebilme ne de çevresel maliyetlerden yararlanarak çevresel kontrolü sağlama ve ilgili bilgi kullanıcılarına raporlama olanağına imkân tanımamaktadır. Dolayısıyla işletme faaliyetleri içerisinde gittikçe artan bir şekilde önem kazanan çevresel faaliyetlere ilişkin bilgilerin önemi de, onu kayıtlarda ayrı ve belirgin bir şekilde göstermeyi gerekli kılmaktadır.

İşletmeler değişen tüketici davranışı boyutunda da çevre maliyetini kullanmak durumundadırlar. Bu anlamda, işletmeler rekabet üstünlüğü elde edebilmek için tüm faaliyetlerin üretilen ürünlere ve çevreye kattığı değer, rakiplerin faaliyetlerinden elde ettiği değerlerden daha fazla olmak zorundandır. Aksi takdirde değer yaratabilse bile rekabet üstünlüğü elde edemez.

Bilindiği gibi Türkiye'de 1994 yılından beri uygulanmakta olan tekdüzen hesap planında çevresel maliyetler için herhangi bir hesap grubu önerilmemiştir. Aslında her ne kadar 750-Araştırma ve Geliştirme Giderleri hesabı kapsamında çevre koruma önlemlerine dönük araştırmalar yer alabilmekteyse de, bu hesabın daha çok işletmelerin üretimle ilgili araştırma geliştirme çalışmalarında yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu koşullar altında, çevresel maliyetlerin gerekli kıstaslar kullanılarak dönem gideri olarak veya aktif bir hesaba kaydedilmesine, karar verildikten sonra ilgili hesapların altına yardımcı hesaplar açılarak kayıt yoluna gidilmesi, günümüz mevzuatına uygun iyi bir çözüm olabilecektir.

Çevre maliyetleriyle ilgili tekdüzen hesap sisteminde;

- Çevre ile ilgili yatırımların izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,

 ISBN: 978-625-7029-53-7

- Çevresel bütün üretme sonucu oluşan üretim maliyetlerinin izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,
- Üretim sonucu oluşan atık maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi,
- Çevre faaliyetleri sonucu oluşan dönem maliyetlerinin izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi,
- Çevre faaliyetlerinde kullanılan araçların, tesislerin, makinelerin amortismanlarının izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi mümkündür.

Çevresel maliyetler işletmelerin faaliyet türüne göre değişik şekillerde oluşmaktadır. Örneğin, ticaret işletmesinde ürün üretimi söz konusu olmasa da çevresel maliyetler oluşacaktır. Bu nedenle üretim işletmeleri, ticaret işletmeleri ve hizmet işletmelerinin kayıtları bir takım noktalarda birbirlerinden ayrılırlar.

5.2.Çevre Muhasebesinde Belgeleme

Muhasebe kayıtlarının temeli belgelerdir. Muhasebe kayıtlarının gerçek durumunu yansıtan objektif belgelere dayandırılması kaçınılmazdır. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel tebliği ile getirilen muhasebe usul ve esasları kapsamında ye alan kavramlarından biri de "Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramıdır". Buna göre her kayıt belgelere dayandırılarak, karışıklığın önlenmesi sağlanmaktadır.

Çevre muhasebesinde de kayıtların belgelere dayandırılması gerekmektedir. Çevre muhasebesi uygulamalarında ortaya çıktığı bilinen en belirgin zorluk belgeleme aşamasında olmaktadır. Nitekim daha öncede ifade edildiği gibi çevresel verilere ait belgesel kanıt ve bilgiler kolaylıkla mevcut değildir.

Çevresel veriler, belgelendirilerek muhasebe sistemine yerleştirilmesiyle bir girdi niteliği kazanırlar. Söz konusu olan bu belgeler finansal ve finansal olmayan belgeler olmak üzere ikiye ayrılabilmektedirler.

- **Finansal Belgeler:** Çevresel değerleri korumak, verilen zararları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak amacıyla işletmelerin yapmış oldukları faaliyetleri mali açıdan gösteren belgelerdir.
- **Finansal Olmayan Belgeler:** Doğal ve çevresel kaynakların korunması amacıyla çıkarılmış olan yasal düzenlemelerle, teknik belgelerden oluşmaktadır. Bu belgeler özellikle çevre yönetim standartları koşullarına göre durum analizlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu belgeler finansal olarak değerleri, direkt olarak belirlenemeyen kaynakların fiyatlandırılmasında yardımcı olmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

6. ÇEVRE RAPORLARI

Maliyet kontrolü, maliyet azatlımı, işletme olarak sosyal sorumlulukların yerine getirildiğinin gösterilmesi, işletme karlılığının artırılması, motivasyonun sağlanması, çevre performansı ile ilgili olanaklarının sağlanması gibi bir takım amaçlar doğrultusunda işletmeler çevresel raporlar hazırlamaktadır. Yatırımcılar, bir yatırım olasılığının uzun vadeli değerlendirilmesinde ve yatırım kararı verilmesinde, çevresel konulara özel önem vermekte ve bu nedenle, çevresel girişimle ve hedefler hakkında düzenli bilgi istemektedirler. Bunun arkasında yatan en önemli etken ise, bilindiği gibi son yıllarda tüm toplumlarda çevre ile ilgili oluşan bilinç düzeyidir. Aynı doğrultuda, müşteriler de, her geçen gün şirketlerin çevresel performansı ve standartlarıyla ilgili daha detaylı bilgiler talep etmektedirler. Bu yaklaşım giderek daha fazla şirket tarafından benimsenirken, özellikle uluslararası büyük şirketlere tedarikçilik ve taşeronluk esnasında, daha da önem kazanmaktadır.

Ayrıca, yapılan hesaplamaların yer aldığı düzenli raporları kamuoyuna sunmak da, şirketin prestiji ve çevreci imajı açısından son derece olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Mevcut ve olası çalışanlar da, çevreye duyarlı şirketlerde çalışmayı tercih etmekte, hatta ilgili standartların sağlanmasının bizzat takipçisi olmaktadırlar.

Genel olarak sabit bir şekli olmayan çevre raporları, işletmelerin yaklaşımlarına göre, iki temel başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar gönüllü çevresel raporlama ve zorunlu çevresel raporlamadır. Şirketlerin web sayfaları incelendiğinde çevresel performansla ilgili bilgilerin farklı başlıklar altında sunulduğu görülmektedir. Bu bakımdan çevre yönetimi ile ilgili bilgilere finansal rapor, faaliyet raporu, kurumsal sosyal sorumluluk raporu, sürdürülebilirlik raporu, çevresel rapor gibi başlıklandırılmış raporlarda rastlamak mümkündür.

7. SONUÇ

Ülkemiz için yeni bir kavram olmakla birlikte çevresel muhasebe, son yıllarda gelişmiş ve çevreye duyarlı ülkelerde (Danimarka, Japonya, ABD, vb.) etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birçok şirketin yaklaşımında, eğer daha az kaynak tüketir ya da bunları daha verimli olarak kullanırsak, maliyetlerimizi minimize eder ve böylece karımızı arttırabiliriz felsefesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, çevresel performansını iyileştirme ve gerek çalışanları gerekse şirketinin taraf olduğu gruplarla (tedarikçiler, çevre sakinleri, müşteriler, idareler, vb.) daha dinamik bir iletişim kurma imkânı sağladığı için de çevresel muhasebeyi kullanan şirketler bulunmaktadır.

Gelecekte bilginin daha da iyi sınıflandırılması ancak çok daha fazla amaca yönelik olarak kullanılması beklenmektedir. Gelecekte çevre raporlarının yıllık raporların bir bölümü

 ISBN: 978-625-7029-53-7

olarak değil de, ayrı bir şekilde hazırlanıp sunulmasının yanı sıra, yıllık raporlarda çevresel performansın mali yönünün de vurgulanması söz konusudur.

Daha gelişmiş şirketler, piyasadaki pozisyonlarını sağlamlaştırmak ve geliştirmek için, çevresel muhasebeye gerekli olan bilgileri toplayacak ve kullanacaklardır. Tedarik zincirinde ürün odaklı yaklaşım hâlihazırda gündemdedir. İş piyasasında, birçok şirket tedarikçileri; taşeronları ve müşterileri ile bilgi paylaşımında bulunarak çalışacaklardır.

İş dünyasında yoğun olarak ürün gelişimiyle ilgili çalışmalar sürmektedir. Bu çalışmalarda, gerekli bilgilerin toplanması ve değerlendirilmesi önemli bir süreç teşkil etmektedir. Ancak gerçek potansiyele, üretim verileriyle malzeme akış verileri arasındaki bağ finansal boyuta da genişletilirse erişilebilinir. Böylece, şirketler, yatırımlar, ürün karışımı, ürün tasarımı gibi konularda karar verme aşamasında kullanabilecekleri bir idari mekanizmaya sahip olabilirler. Aslında, çevresel muhasebe sürecinde bu bağ kurulmaktadır. Bu sayede, hem şirketlerin kar marjı önemli ölçüde artabilir, hem de toplum çevresel iyileştirmeden fayda sağlayabilir.

Çevresel muhasebe uygulaması, şirketler ve kamuoyu arasında üretim ve ürünlerin çevresel yönleri hakkında iletişim oluşturması için de dönüm noktası yaratabilir. Bu da, sürdürülebilir gelecek yolunda önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Nalan ve Aydın, Hamdi. (1987). Muhasebe Teorileri, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Çelik, M.(2007). Çevreye Duyarlı Muhasebe, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Esmeray, M. ve Güngör Tanç, Ş.(2009).Çevresel Maliyetlerin Mamullere Yüklenilmesinde Kullanılan Dağıtım Anahtarlarının Seçiminde Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve Bir Uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2009, C.14, S.2 s.241-260.

Gökdeniz, Ü.(1996). "Çevre Muhasebesi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: Öneri, Sayı.5, Cilt:1, Haziran 1996, ss.21–22.

Soylu, K. ve Haftacı, V.(2008). Çevresel Bilgilerin Muhasebesi ve Raporlanması, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (15) 2008 / 1: 92-113.

Atabarut, T. ve D.Gönel, F.(2005). Şirketlerin yeni Yönetim Aracı: Çevresel Muhasebe, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayın No. TÜSİAD-T/2005-06/404.

Kaytmaz Balsarı, Ç. ; Çakar, U. ; Dalkılıç, A.Fatih. ; İlter, B. ; Sigali Varan, S. (2015), Sosyal Sorumluluğa Genel Bakış: Yeşil Muhasebe ve Etik, Türmob Yayınları-480, Mu-Den A.Ş, Ankara

Tuğlu, U.(2010). Çevre Muhasebesi ve Alanya'daki Bir Konaklama İşletmesinde Uygulanması, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ŞEHİR GÜVENLİĞİ VE SUÇ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK YAPILMIŞ BAZI ALAN ARAŞTIRMALARININ ANALİZİ VE ÖNERİLER

Prof. Dr. Ali ŞAHİN
Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya

Merve TERLEMEZ
Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Günümüzde dünyanın birçok bölgesinde sıcak savaş ve çatışma ortamı varlığını sürdürmektedir. Orta doğu ve Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar bunun en güncel örneklerinden biridir. Suriye'de yaşayan insanların çoğu savaş nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye, Suriye topraklarına sınır komşusu olması sebebiyle ciddi oranlarda bir göçe ev sahipliği yapmış olup uyguladığı 'açık kapı politikası' ile en çok sığınmacı kabul eden ülke olmuştur. Bu durum ekonomik, siyasi ve sosyal bazı risk ve sorunları da beraberinde getirmiştir. 2011 yılından itibaren her geçen gün artan Suriyeli sığınmacı sayısı, yerel halkın davranışlarında da bazı değişikliklere sebebiyet verdiği hususu yazılı ve görsel basında ayrıca tartışma programları başta olmak üzere bilimsel çalışmalarda da sık sık gündeme gelmektedir.

Gündemin temel tartışma konularından bir tanesi kentsel şehir güvenliği ve kentsel suçlar açısından Suriyeli sığınmacıların bir risk teşkil edip etmediğidir. Yazılı ve görsel medya tartışma programları ve bilimsel çalışmalarda Suriyeli sığınmacılar konusu ekonomik, siyasi, kültürel, güvenlik, istihdam, işsizlik, suç işleme potansiyeli ve genel anlamda kamu güvenliği ve kamu düzeni açısından risk ve tehdit konusunda analizler yapılmaktadır. Bu durumun en görünür taraflarından biri, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'nin yeni sosyal gruplarından birisi olmaları nedeniyle yerel halk ile bazı alanlarda gerilim yaşamasıdır.

Mevcut çalışmanın odak noktası 'şehir güvenliği ve suç' bağlamında vatandaşların Suriyeli sığınmacılara yönelik algılarını saha çalışmaları ile ortaya koyan bilimsel çalışmalar üzerinden analiz ederek sonuç ve öneriler ortaya koymaktır. Bu bağlamda öncelikle ulusal ve uluslararası bilimsel literatür taranarak; şehir güvenliği ve suç açısından çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur. Teoriye uygun olarak Türkiye'de bu alanda yapılmış saha çalışmalarının bulguları üzerinden analize gidilerek bilimsel yazına katkı sağlama amaçlanmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Anahtar Kavramlar: Kentsel suç, kent güvenliği, Suriyeli sığınmacılar.

Analysis and Suggestions of Some Field Researches on Syrian Refugees in the Context of City Security and Crime

ABSTRACT

Nowadays, hot war and conflict environment exists in many parts of the world. Internal turmoil in the Middle East and Syria is one of the most recent examples of this. Most of the people living in Syria had to leave their country due to the war. Turkey, Syria due to the borders of the land is home to migration have made a significant rate applied in the 'open door policy' with countries which were most likely to accept refugees. This has brought some economic, political and social risks and problems. Since 2011, the number of Syrian asylum seekers has been increasing day by day and the fact that it has caused some changes in the behavior of the local people has been frequently brought up in the written and visual media as well as in the scientific studies, especially in the discussion programs. One of the main topics of discussion on the agenda is whether Syrian refugees pose a risk to urban urban security and urban crime. In written and visual media discussion programs and scientific studies, Syrian refugees are analyzed in terms of economic, political, cultural, security, employment, unemployment, potential for crime, and risks and threats in terms of public security and public order in general. This is one of the most visible side of the situation of Syrian refugees in Turkey is living in some areas of tension with the local population because they are one of the new social groups.

The focus of the present study is to analyze the citizens' perceptions of Syrian asylum seekers in the context of ‘city security and crime through field studies and to produce conclusions and recommendations. In this context, first of all by searching national and international scientific literature; The theoretical framework of the study was established in terms of urban security and crime. In Turkey, according to the theory analysis made in this area by going to court over the findings of the study are intended to contribute to the scientific literature.

Keywords: Urban crime, urban security, Syrian refugees.

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar, bireysel ya da kitlesel olarak yer değiştirmiş ya da bu olaya tanıklık etmiştir. Dünyanın bugünkü nüfus dağılımını, toplumların gelişimini ve değişimini etkileyen bu duruma genel anlamıyla göç adı verilmektedir. Göç, insanların ülkelerinden ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel veya diğer bazı sebeplerden dolayı başka bir yere doğru hareket etmesidir. Bu hareketin nedenleri arasında, olumsuz doğa şartları, güvenli ve daha iyi bir ortamda yaşama isteği, hükümet baskısı, iş olanaklarının çeşitliliği, savaşlar, zulüm, sivil çatışma, vs. vardır. Uluslararası Göç Örgütü'nün raporlarında dünya üzerinde toplam göçmen sayısı 2010 yılında 220 milyon iken 2019 yılında 271 milyondur. 2019 yılı haziran ayında BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) yayınladığı rapora göre ise, 71 milyona yakın kişi mülteci, sığınmacı ya da ülke içinde yerinden edilen kişilerden oluşmaktadır. Bu son 70 yıl içerisinde kayıt altına alınan en yüksek rakamdır. Suriye, Afganistan, Güney Sudan, Myanmar ve Somali dünyanın en fazla mülteci veren beş ülkesi konumunda bulunmaktadır. Birinci sırada bulunan Suriye, 6.7 milyon kişi ile sivillerin en fazla yerinden edildiği ülkedir. 2011 yılında Arap Baharı' nın da etkisi olduğu düşünülerek sokaklarda protestolar şeklinde başlayan Suriye'deki iç karışıklıklar, yüksek oranda insan ölümlerine ve zorunlu göçe neden olmuştur. Suriyeli sığınmacıların, göç konusunda dünya genelinde en çok tercih ettikleri ülke ise Türkiye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, hiçbir ayrım gözetmeden uygulamaya koyduğu "Açık Kapı Politikası" ile gelen Suriyelilere "Geçici Koruma Statüsü" vermiştir.

Kalkınma Bakanlığı'nın 2014 yılındaki rapora göre, Türkiye yıllar boyunca (özellikle son 30 yıldır) siyasi, tarihsel, kültürel ve ekonomik sebeplerden ötürü mülteciler tarafından tercih edilen bir ülke olmuştur. Bu tercihte etkili olan olaylar;(1979) İran İslam Devrimi, (1980-1988) İran - Irak Savaşı, (1989-sonra) Doğu Bloğunun Dağılması, (1990-1991; 2003-2011) 1. ve 2. Körfez Savaşları, (1992-1995) Bosna-Hersek Savaşı ve 2011-? Suriye savaşıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 22). Bu göçlerin içerisinde 2011 yılı Suriye savaşı haricinde gelen kişiler Türk ve Türk soylu gruplardır. Bu yüzden Suriye deneyimi bizim için ilk dış göçtür. Gelişmiş ülkelerde genel olarak gündem olan göç konusu, 1980'lerden itibaren göç almaya başlayan ve transit bir ülke olan Türkiye için de artık gündemde ve ciddiye alınması gereken bir konudur. Göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna geçişte, geçici olarak düşünülen göçmenlerin kalıcı hale yönelmiş olması demek ev sahibi ülke olan Türkiye için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2018 yılındaki rapora göre, Türkiye'de yaşayan 3.5 milyon(21 kasım 2019 tarihi itibariyle 3 milyon 687 bin 244 kişi) Suriyeli sığınmacı ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasında kültürel uyum, iletişim ve empati oluşturma konularında sorunlar yaşanmaya başladığı belirtilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Türkiye tarihinde görülmemiş bir yoğunluk ve sayıda göç alırken ülkenin göç kontrolü açısından düzenli bir politika düzenlenememiş ve Suriyeliler yerli halkta yabancı korkusu, güvenlik tehdidi, ötekileştirme, dışlama ve nefret duygusu vs. olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu Batı toplumlarında 1990'lardan beri var olan bir durum olsa da Türkiye için yeni denilebilecek bir oluşumdur. Batı ülkeleri genel olarak mülteci ve sığınmacıların ücretleri düşürdüğünü, işsizliği yükselttiğini, doğurganlıklarının yüksek olduğunu, sosyal sistemi olumsuz etkilediğini, sağlık hizmetlerini zorlaştırdığını, etnik kimliği olumsuz etkilediğini, güvensizlik yarattığı vs. iddia etmektedir. İnsanların temel gereksinimlerinden olan güvenlik ihtiyacı burada en önemli kısmı oluşturmaktadır. 2011 yılından itibaren her ne kadar muhacir olarak görülmüş fakat yabancı olarak niteliğini sürdüren Suriyeli sığınmacılar, son rakamlara göre 4 milyona yakındır. İlk geldikleri zaman ev sahibi tarafından misafir olarak görülen ve sahiplenilen Suriye halkı, aradan geçen zamanda artık kalıcı olduğunu göstermiştir. 2005-2019 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısı ise 1.675.991'dir (www.goc.gov.tr). Yerel halkın bu duruma endişe ve korku ile yaklaşmaya başladığı son dönemde şehirlerin güvenliği büyük önem arz etmektedir. Şehir güvenliği denildiğinde suç ve suç korkusu kavramlarını düşünmemek mümkün değildir. Göçle birlikte yaşanan manevi boşluk ve maddi imkansızlıklar kişileri suç işlemeye eğilimli hale getirebilmektedir. Bu da yerli halkta göçmenlere karşı suç korkusu beslenmesine neden olmaktadır. Bilgilerin yanında kişisel önyargılardan da beslenen bu korku, günümüzde Suriyeli sığınmacılara karşı artarak yaşanmaya devam etmektedir. Sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda kendini gösterebilen göç ile ilgili sorunlar için uygun müdahaleler yapılmadığı, gerekli önlemler alınmadığı ve entegrasyon süreci sağlanamadığı sürece toplumsal düzende çatışma ve sorunlar ortaya çıkacaktır. Konuyla ilgili yeni bir bakış açısı geliştirmenin ve politikalar üretilmesinin ivedi olduğu açıktır.

Konuyla ilgili nicel araştırma türü olarak yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte incelenen çalışmalar ışığında Suriyeli sığınmacıların güvenlik ve suça olan etkileri irdelenmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada öncelikle ülkemizde bulunan Suriyeli sığınmacılar için kullanılan göçmen, mülteci ve sığınmacı isimlerinin kavramsal ayrımına değinilecek, ardından şehir güvenliği, suç, suç korkusu ile ilgili bilgi verilecektir. Çalışmanın geriye kalan bölümünde Türkiye'deki geçici koruma altında bulunan Suriyeliler ile ilgili genel durumdan bahsedildikten sonra, Şehir Güvenliği ve Suç ile ilgili Türkiye genelinde ve çoğunlukla il bazında yapılmış olan alan çalışmalarının analizi verilecek olup son olarak bir değerlendirme yapılacaktır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

1. GÖÇ KAVRAMI

İnsanlık tarihi ile kullanılmaya başlanan göç kavramı tarihi süreç içerisinde göçün nedenleri ve sonuçları bağlamında farklı anlamlar kullanılmıştır. Ayrıca göç ile ilgilenen farklı disiplinler konuyu farklı boyutlarda incelemiştir. Bu sebeplerle ortak bir göç tanımı yapmak zor olduğu gibi bu bağlamda üzerine anlaşma sağlanmış tüm disiplinler için geçerli bir tanım da mevcut değildir. Göç, tek boyutlu bir kavram olmamakla birlikte beraberinde toplumsal ve kültürel değişimler de getirmektedir (Adıgüzel, 2016: 11). Bu durum ekonomik, sosyal, kültürel, hukuksal, kentsel vb. noktalarda değişim ve dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda konu ulusal ve uluslararası bir boyut kazanmaktadır. Göç veren ve göç alan ülkelerin potansiyel kaynakları potansiyel kaynakları, iş fırsatları, yaşam koşulları, güvenlik, insan hakları, siyasi ve hukuki boyutlar farklı olabilmektedir. Artık dünya küresel bir köy haline gelmiş ve göç hareketleri geçmişe oranla daha da artmıştır (Durgel ve Yağmurlu, 2014: 4). Bunun doğal sonucu olarak göçmen, sığınmacı, mülteci gibi konular hem bilimsel literatürde hem de yazılı ve görsel basında sık sık ele alınmaktadır. Tam da bu noktada bir anlam kargaşası ortaya çıkmaktadır. Bu kavramsal muğlaklıkta göçmen, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci ve geçici korumanın anlamları farklıdır. Kavramların genel olarak açıklaması yapıldıktan sonra göç ve sığınmacı konularının teorik çerçevesi ortaya konulacaktır.

1.1.Göçmen Kavramı

Uluslararası Göç Örgütü(IOM)'ne göre göçmen; "kişisel rahatlık" amacı ile herhangi bir zorlama olmaksızın hür iradesiyle göç etmeye karar veren kişi" olarak tanımlanmaktadır. Göçmenlerin çoğunluğu yasal yolla göçü tercih etmemektedir. Çünkü yasal kurala göre göç etmek bir çok kurala bağlanmıştır. Bu kurallar nedeniyle de göçmenlerin büyük bir kısmı yasadışı yollarla başka ülkelere göç etmektedir (Doğan, 2018: 6). Farklı bir ülkeye göç eden göçmeler orada iki farklı durumla karşılaşmaktadır. Bunlar; çalışma ve oturma izni olarak düzenli göçmen işçi statüsü kazanmak ya da düzensiz göçmen olarak sınır dışı edilmektedir (Özkan, 2013: 128). Uluslararası Göç Örgütü'nün raporlarında dünya üzerinde toplam göçmen sayısı ;2010 yılında 220 milyon, 2015 yılında 248 milyon ve 2019 yılında 271 milyondur (IOM, 2019: 24).

1.2. Sığınmacı Kavramı

Sığınma hakkı; bir hükümetin kendi toprakları içerisinde veya egemenliği altında bulunan yerlerde, bazı sebeplerden dolayı güvenlik ihtiyacı duyan kişilere sağladığı koruma olarak tanımlanmaktadır(Çalık, 2015: 124-125). Uluslararası hukukta sığınma kavramı ile ilgili bir düzenleme yoktur(Özcan, 2005: 23). Sığınma ile ilgili yetki devletin kendisinde olup bunu uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, ülke sınırlarına girişi kontrol etmeye, yabancıları ikamet ettirme ve yabancıları sınır dışı etme yetkisine sahiptir (Nathwani, 2003: 115).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Sığınma, en azından başka bir ülkeye geçmek için çözüm bulununcaya kadar ev sahibi ülkede barınma imkânı sağlanması şeklinde, geçici bir süre için temel koruma sağlanması anlamına gelmektedir. Sığınmacı ise yerleşmek amacıyla bir zorunluluktan dolayı değil geçici bir süre sığınma hakkı elde eden kişidir.

1.3. Mülteci Kavramı

Mülteci terimi hukuk, siyaset, felsefe, sosyoloji, psikoloji, ekonomi v.b. birçok disiplinle ilişkilidir. Bu nedenle ortak bir tanım söz konusu değildir. Her bir disiplin konuyu kendi açısından değerlendirerek bir tanımlama yapmaktadır(Özkan, 2013: 72). Bets ve Loescher'e göre mülteci, "*insan hakları ihlallerinden ve çatışmalardan kaçmak için uluslararası sınırları aşan insanlardır"* (Betts ve Loescher, 2011: 1). Uluslararası Göç Örgütü (2009: 43)'ne göre ise mülteci "*Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi"* dir. Yapılan tanımlar farklılık göstermiş olsa da ortak bir nokta vardır ki mülteciler kendi ülkelerinden kaçmak zorunda bırakılan insanlardır. İnsanlar yaşadıkları ülkelerdeki baskı, kişi yaşamına ve özgürlüğüne yönelik tehdit, adli kovuşturma, yoksulluk, savaş veya iç karışıklık, doğal afetler, deprem, sel, kuraklık vb. sebeplerle ülkelerinden kaçmak zorunda kalabilirler. Fakat, adli suçlar,ekonomik nedenler veya doğal afet sebebiyle ülkesini terk edenler mülteci sayılmamaktadır(Goodwin-Gill ve McAdam, 2007: 15). Mülteci kavramı ile en çok karıştırılan Şartlı Mülteci kavramı ise; Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye verilen bir statüdür. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir(6458 sayılı Kanun, 2013). Türkiye'deki mülteci sayısı ile ilgili dikkat çeken durum ise son altmış yılda yaklaşık sayının 43 kişi olmasıdır (Erdoğan, 2015: 45).

2. ŞEHİR GÜVENLİĞİ KAVRAMI

İnsanlar tarihin her aşamasında güvenlik konusuna ayrı bir özen göstermiştir. Güvenlik ihtiyacı bireyin yaşamını devam ettirmede ikinci temel faktörlerden birisidir. Bu bağlamda ister bireysel, ister kurumsal halde insanların örgütlü yaşama geçişlerinde de güvenlik vazgeçilmez bir olgu olmuştur. Başta vahşi hayvan, tabiat olmak üzere düşmanlara karşı savunma güdüsü tarihin her aşamasında vardır. Bu amaçla da güvenlikli kentler, kaleler ve surlar inşa edilmiştir. Bugünün modern toplumda ise güvenlik konusu, kentsel, sosyal, hukuksal boyutlarda ele alınmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu açıdan bakıldığında güvenlik kavramı içerik ve kapsam olarak geçmiş dönemlere göre daha geniştir. Bugün genel manada bakıldığında güvenlik, "toplumun yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, insanların korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet" olarak tanımlanmaktadır(www.tdk.gov.tr). Şehir güvenliği de bu perspektifte yeni bir konu değildir. İnsanların toplu olarak yerleşik hayata geçmeleri ile var olan ancak her dönemde anlamsal ve kapsam olarak değişerek günümüze intikal eden bir kavramdır. Öncelikle şehir artık kırsal kesimden ayrı bir güvenliği temsil etmekte ve yapısı da bu hizmetleri içermektedir(Gökulu, 2010: 210,211). Weber konuyla ilgili olarak, bir yerleşim yerinin şehir sayılabilmesi için en başta güvenli bir yer olması gerektiğini ileri sürmektedir.

Şehirde yaşayan insanların hakları, 1990'ların başında Avrupa Konseyi yetkili organlarının benimsediği Kent Hakları Şartı'nda "güvenli bir kentte yaşamak" olarak tanınmıştır (Keleş,1994:278). Bu hakkı korumak devletin temel görevlerindendir. Herhangi bir sebeple (nüfus artışı, terör, iç karışıklık vs.) şehirleşme ile ilgili politikalarda aksaklıklar oluşması durumunda güvenlik zafiyeti ile ilgili de sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum bir anlamda kişileri suç işlemeye yönlendirebilmektedir. Türkiye tarafından HABİTAT 3 için hazırlanan Ulusal Raporda; hızlı nüfus artışı, göç hareketleri ve çevre sorunları gibi şehirsel eğilimlerin sosyal ve ekonomik sorunlara neden olduğu, bu sorunların da şehirlerdeki suç oranlarını artırdığı saptaması yapılmıştır(2014: 30). Özellikle son yıllarda giderek artan ve kırdan kente taşınmış olan terör olayları bu algıyı daha da güçlendiriyor görünmektedir(Sipahi, 2017: 31)

3. SUÇ VE SUÇ KORKUSU

Suç, bir insan davranışıdır: Anayasal çerçevede korunması gereken bir değerin çiğnenmesi söz konusu olduğunda yasa koyucu eğer bu değerin daha etkili ve enerjik biçimde korunmasına gereksinim duyuyorsa, suç hukukuna özgü yaptırımlara başvurulmaktadır. Suç, Grispigni'e göre, toplumun varlığını ve sürdürülmesini tehlikeye sokan ya da olanaksız kılan bir eylemdir (Garofoli,2006:281)**.** Hukuki anlamda suç kavramı, hukuk düzeni tarafından yapılması yasaklanmış, yapıldığında da devlet tarafından ceza veya güvenlik tedbiri şeklinde bir yaptırımla karşılaşan fiilleri ifade etmektedir(http://www.insanihukuk.com/hukuk/ceza-hukuku/). Suç korkusu ise, bir kişinin herhangi bir suça ya da suçla ilişkilendirdiği temsil ve sembollere karşı geliştirdiği endişedir (Ferraro, 1995:23). Toplum içerisinde yaşayan bireylerin kişisel özellikleri nedeniyle suç korkusunu hissetme düzeyleri farklıdır. Yaşamında bir suçla karşılaşan kişiler, daha önce deneyimi olmayanlara göre daha çok korku ve endişe duyabilirler (Roccato vd., 2011:886). Yapılan çalışmalarda, kadınların erkeklerden, yaşlıların gençlerden, gelir seviyesi düşük olanların yüksek olanlardan daha fazla suça maruz kalacağı yönünde bir "suç korkusu" bulgusuna ulaşılmıştır (Karasu, 2018: 334). Genellikle Batılı ülkelerde suç ve ona karşı duyulan korku ciddi bir toplumsal sorun olarak ele alınmaktadır (Franklin vd., 2008:222).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

ABD'de yapılan bir araştırmada, kadınların % 47'si, erkeklerin ise % 38'i sokakların tek başına yürümek için yeterince güvenli olmadığını ifade etmiştir. İngiltere'de ise kadınların % 49'u gece vakti tek başına otobüse binerken endişe duyduklarını söylemişlerdir (www.homeoffice.gov.uk). 2016 yılında yayınlanan, Houston'da yapılan bir çalışmada ise, en çok korku duyulan grup hispanikler (Latin Amerika kökenliler) olmuştur(Liu ve Polson, 2016:320).

4. ÖNYARGI VE ÖTEKİ KAVRAMLARI BAĞLAMINDA TERÖR VE DÜŞMAN ALGISI

Kentsel suç, suç korkusu açısından önyargı ve öteki kavramı ile ilişkili olarak kent sakinlerinin dışarıdan gelenleri terör ve düşman kavramı boyutu ile algılanmaları noktasında önyargı ve öteki kavramları çalışmanın bütünlüğü açısından ele alınması gereken bir başlıktır. Önyargı, üyesi olunan bir grup düşüncesi dahilinde, insanlara karşı sergilenen olumsuz davranışları tanımlamak için kullanılmaktadır. Önyargılar nefret yoğunluğuna geçtiğinde, bu durum bağnazlık olarak da tarif edilebilmektedir. Bazı sözlükler ise önyargıyı, ilgili gerçeklere bakmadan görüş oluşturma süreci olarak tanımlamaktadır(https://dictionary.cambridge.org/tr/). Bauman, "biz ve onlar" ayırımını tahlil ettiği yazısında biz kategorisine aile benzeri grupları ve millet gibi daha geniş grupları almıştır. Geniş olarak alınan grup artık 'biz'e dönüşmüştür. Burada önemli olan, "Eğer düşünülen iç grupta dayanışmanın kurulması bir dış gruba karşı düşmanlığın vazedilmesi ve uygulanması eşliğinde yürütülmüyorsa, büyük ölçekli bir iç gruba sadakat aşılama yönünde hiçbir çabanın başarı şansı yoktur" (2004: 47-64). Bu noktada önyargı oluşur. Bunun nedeni 'öteki' nin kötü ve tehlikeli olup huzur bozmasıdır. Önyargı ile artık iç gruba doğal olarak yapılan iyilikler dış gruba karşı övünülecek bir iş yapmış gibi gösterilmeye başlar. Bu çıkarımla Bauman, Suriyeli sığınmacılar ile ilgili medyada bulunan haberlerin sesi olmuştur. Bauman (2004: 60), analizinin devamında Norbert Elias'ın yerleşikler ve dışarılıklar teorisine değinerek, iç gruptakilerin yerleşimlerinin uzun süreliğine dayanarak da önyargının oluşum sürecine vurgu yapar. Buna göre içeridekiler, uzun süreli yerleşimleri nedeniyle dışardakilere yabancı olmakla beraber orada olmaya hak kazanmamış işgalciler olarak nitelendirirler. Bu durumda ötekine verilecek en hafif tepki, hiç bir anlamlı ilişki kurmamak, onu merak etmemek, ondan ayrı ve uzak durmaktır. Sonraki aşama, ötekini kendimize benzetmeye çalışmak, farklılıklarını inkâr etmek, asimile etmeye çalışmaktır. En son aşamada ise, farklı olanı "tehlikeli düşman" olarak kodlayıp saldırganlaşarak "yok etmeye" çalışmaktır. Kurgudan oluşan önyargı sözcüğe dökülene kadar ötekinin farklılığı yıkıcı etki yapmaz ama önyargı oluşur ve öteki düşman olursa yıkım başlamıştır. Tüm sonuçlar itibariyle öteki artık tüm sorunların tek sorumlusu olacak günah keçisidir(İnce,2011: 185-186). İnsan yapı gereği bilmediği ve tanımadığı nesnelerden korkar. Onu tanıdıkça da iki grup arasındaki sosyal mesafe daralmış olur.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bireylerin kendinden(iç gruptan) olmayana karşı olan önyargısı Bogardus'un çalışmalarının çoğunlukla ortaya konulmuştur. Ona göre insanlar, dış gruptaki(öteki) ile evlenme, dost olma, komşu olma gibi konularda rahatsızlık duygusunu özellikle dile getirmektedir(1928: 595-598). Sosyal mesafeyi azaltacak olan ise grupların(iç ve dış grup) birbirini tanıması ve iletişim kurmasıdır.

5. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ SIĞINMACILARA YÖNELİK KENTSEL SUÇ VE SUÇ KORKUSU İLE İLGİLİ SAHA ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

Bu başlık altında öncelikli olarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların demografik yapısı ortaya konularak, Kentsel Suç ve Suç Korkusu bağlamında Suriyeli sığınmacılar dikkate alınarak yapılan bilimsel alan araştırmaları analiz edilmektedir.

5.1. Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacıların Genel Durumu

Türkiye, 1960'lı yıllarda Batı Avrupa ülkelerinin ucuz işgücü ihtiyacını karşılayan ve uzunca yıllar bu ülkelerin işgücü deposu görülen "göç veren" ülke konumundan, son yıllarda ülkeye yönelen göç hareketleri ile aynı zamanda hem "göç alan" ülke, hem de "geçiş" ülkesi olmuştur(İçduygu, 2006: 70). BMMYK'nin Cenevre'de ki açıklamasında, 2017 yılı sonunda dünyada 68,5 milyon zorla yerinden edilmiş insan, 25,4 milyon mülteci, 40 milyon kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişi ve 3,1 milyon sığınmacı vardır. Bunlar arasında en çok Suriyeliler dikkat çekmektedir. Türkiye, ilk defa Suriyeliler ile büyük bir mülteci sınavı vermektedir. Çünkü; yardım kapasitesiyle, hukuk mevzuatıyla ve sosyal sorunlar bağlamında buna hazır bir ülke değildir. Bu yüzden de birçok sorun yaşanmaktadır. Suriyeli mültecilerle yaşama sürecinin iyi yönetilememesi durumunda ötekileştirme, yabancıya karşı hissedilen nefret duygusu, yabancı düşmanlığının saldırı boyutuna gelmesi söz konusu olacaktır. Eğitim oranının ve gelir seviyesinin düşüklüğü, elverişsiz yaşam koşulları çocuklar, gençler ve kadınların istismara açık duruma gelmesine sebep olmaktadır. Suriyeli sığınmacıların olumsuz yaşam koşulları, suça teşviki artırmakta ve yasadışı işlere bulaşmalarının zeminini hazırlamaktadır(Oytun ve Gündoğar, 2015: 20). Konuyla ilgili Türkiye'nin son durumuna bakılacak olursa; Türkiye'deki mülteci sayısı 4 milyondur (UNHCR,2019). 2019 yılı Temmuz ayı itibariyle Suriyeli sayısı 3.6 milyon, Suriyeli dışında, 170.000 Afgan, 142.000 Iraklı, 39.000 İranlı, 5.700 Somalili ve diğer olarak 11.700 kişi vardır. Suriyelilerin 1 Milyon 998 bin 221'i(%54,19) erkeklerden, 1 milyon 689 bin 23'ü (%45,81) ise kadınlardan oluşmaktadır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Tablo 1. Türkiye'deki Kayıtlı Suriyelilerin Cinsiyet Dağılımı

YAŞ ARALIĞI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
0-4	298 bin 546	278 bin 937	577 bin 483
5-9	254 bin 779	239 bin 982	494 bin 761
10-14	199 bin 894	184 bin 891	384 bin 785
15-18	152 bin 129	123 bin 867	276 bin 5
19-24	324 bin 320	231 bin 16	555 bin 336
25-29	206 bin 797	146 bin 624	353 bin 421
30-34	169 bin 429	124 bin 199	293 bin 628
35-39	119 bin 448	94 bin 518	213 bin 966
40-44	78 bin 737	69 bin 917	148 bin 654
45-49	58 bin 345	55 bin 865	114 bin 210
50-54	47 bin 174	45 bin 361	92 bin 535
55-59	32 bin 835	33 bin 253	66 bin 88
60-64	22 bin 629	23 bin 740	46 bin 669
65-69	14 bin 995	15 bin 752	30 bin 747
70-74	8 bin 442	9 bin 140	17 bin 582
75+	9 bin 22	11 bin 952	20 bin 974
TOPLAM	1 milyon 998 bin 221	1 milyon 689 bin 23	3 milyon 687 bin 244

Kaynak: Mülteciler Derneği, 04.12.2019, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/, Erişim Tarihi: 09.12.2019.

Tablo 2. İllere Göre Suriyelilerin Sayısı

	Şehirler	Suriyeli Sayısı
1	**İstanbul**	554 bin 458
2	**Gaziantep**	452 bin 419
3	***Hatay**	440 bin 580
4	**Şanlıurfa**	430 bin 49
5	***Adana**	240 bin 835
6	**Mersin**	205 bin 473
7	**Bursa**	176 bin 580
8	**İzmir**	146 bin 954
9	***Kilis**	115 bin 599
10	**Konya**	110 bin 510

Kaynak: Mülteciler Derneği, 04.12.2019, https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/, Erişim Tarihi: 09.12.2019.
* işaretli illerde Geçici Barınma Merkezi bulunmaktadır.

İllere göre Suriyeli sığınmacıların yaşadığı ilk 10 şehir tablo 2'de yer almaktadır. Buna göre yarım milyon sığınmacı Türkiye'nin en kalabalık şehrinde bulunmaktadır. Hükümetin yeni politikalarından birisi ülkenin gözde ve turistik merkezlerinde bulunan Suriyeli sığınmacıları iç bölgelere kaydırmaktır.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

İstanbul, Bursa, İzmir, Antalya vb. illerdeki Suriyeli yoğunluğunun azaltılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 21 Kasım 2019 tarihi itibarıyla 62 bin 335 kişidir. Bu da Suriyelilerin %1,69'unun kamplarda yaşadığını göstermektedir. Şehirlerde yaşayan Suriyeli sayısı ise, 3 milyon 624 bin 909 kişidir. Suriyelilerin %98,31'i şehirlerde yaşamaktadır. Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun yaşadığı il %81,1 ile Kilis, en az olduğu şehir ise %0,02 oran ile Artvin'dir. Artvin'de yalnızca 37 Suriyeli bulunmaktadır. En az Suriyeli ise 22 kişi ile Bayburt'tur. Türkiye'de Suriyelilerin olmadığı bir şehir yoktur. Ek olarak, 10 Aralık 2019 tarihinde konuşan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan vatandaşlık verilen Suriyeli sayısının 110 bin civarında olduğunu açıklamıştır (Mülteci-Der,2019).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2. Kent Güvenliği, Kentsel Suçlar ve Suç Korkusu Bağlamında Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Alan Araştırmalarının Analizi

Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye genel anlamda etkisini göstermek amacıyla 2014-2019 yılları arasında nicel araştırma yöntemlerinden olan anket ve mülakat yönetimi ile hazırlanmış 10 tane bilimsel çalışmanın verileri ve bulguları analiz edilmektedir.

Tablo 3: Şehir Güvenliği ve Suç Bağlamında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Yapılmış Olan Çalışmaların Sonuçları

	Çalışma Adı/ Çıkan Sonuç	Güvenlik	Şehir Güvenliği	Suç İşleme Potansiyeli	Suç Korkusu	Vatandaşlık Vermeye Tepki	Kültürel Uyumsuzluk
1.	Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması	✓		✓		✓	✓
2.	Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi	✓	✓	✓	✓		
3.	"Geleneksel Mahalleden "Yeni" Mahalleye Neoliberal Dönüşümün Risk Algısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma	✓	✓	✓	✓		
4.	Türkiye'de Yurttaşların Kent Güvenliğine İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma	✓	✓	✓	✓		
5.	Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar			✓	✓	✓	✓
6.	Yerel Halkın Algısında Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Etkileri: Elazığ İli Örneği	✓		✓			✓
7.	Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi			✓		✓	✓
8.	Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği			✓	✓		
9.	Hemşirelik Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı ve Tutumlarının Değerlendirilmesi	✓		✓			✓
10.	Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumların Bütünleşik Tehdit ve Sosyal Mesafe Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği						✓

Tablo 3'te inceleme konusu seçilen alanlar(güvenlik, şehir güvenliği, suç işleme potansiyeli, suç korkusu, vatandaşlık vermeye tepki ve kültürel uyumsuzluk) çalışmalarda Türk vatandaşları için genel olarak en çok şikayet edilen konulardır. Bu çalışmalarla ilgili olan tablonun ayrıntılı kısmı aşağıda verilmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2.1. Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması

Çalışma, Erdoğan başkanlığında Ocak- Kasım 2014 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi(HUGO) tarafından on kişilik ekiple 6 ilde derinlemesine mülakatlar ve Türkiye'de Suriyeliler konusundaki "sosyal kabul" düzeyine ilişkin genel tabloyu görmek amacıyla Türkiye genelinde 18 ilde 1501 kişi ile Ekim 2014'te bir kamuoyu araştırması şeklinde yapılmıştır. Çalışma, Suriyelilerin güvenlik konusunda kaygılar ortaya çıkardığını ve ciddi şikayetlerin olduğunu göstermiştir. Suriyelilerin suç işleme potansiyelinin yüksek olduğunu bu çalışmanın "Toplumsal Gerilim" başlığı altında vatandaşlara "Suriyeli sığınmacılar bulundukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır" önermesi ile genel kanaat ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuçlarda katılanların %62,3'ü önermeyi desteklediğini söylemiştir.

Suriyelilere vatandaşlık vermeye tepki, çalışmanın 'Vatandaşlık' isimli başlığı kısmında "Sığınmacılar Türkiye vatandaşlığına alınmalıdır" önermesine gelen destek sadece % 7,7'dir. İstemeyenlerin oranı ise % 84,5 oranındadır. Suriyeli sığınmacılar ile kültürel uyumsuzluk olduğu konusunda çalışmanın 'Birlikte Yaşam ve Komşuluk Konusundaki Öngörüler' isimli başlığı kısmında, "Suriyeliler ile kültürel olarak aynı olduğumuz" önermesine destek vermeyen kişilerin oranı % 70,6, destek verenlerin oranı ise %17,2 olmuştur. Bu da göstermiştir ki, Türk toplumunun Suriyeliler ile arasında çok ciddi bir kültürel mesafe ve vatandaşlık verilmesi fikrine tepki vardır. Ayrıca bu çalışmada; Türk toplumunun Suriyeliler konusundaki toplumsal kabul düzeyinin son derece yüksek olduğunu, Türk toplumunun yarısından fazlası Suriyelilerin ülkede kalacağına dair bir algıya sahip olduğunu, Türk toplumunun en büyük itirazının Suriyelilere vatandaşlık verilmesi konusunda olduğunu, Suriyelilerin yerel halkın işlerini ellerinden aldıklarına dair özellikle bölgede ciddi bir kaygı bulunduğunu, Suriyelilerin Türkiye'de kalmalarının önemli sorunlar yaratacağına inanıldığını, Suriyelilerin huzuru ve düzeni bozacağına dair bir endişe gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Yerel düzeyde Suriyelilerin hırsızlık, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme vb. suçlarla ilişkilendirilmesi oldukça yaygın olmasına rağmen yapılan bütün çalışmalarda Suriyelilerin suça karışma oranlarının yerel halkın suç oranlarından çok daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen algı abartılı biçimde olumsuzdur. Kültürel farklılığa vurgu yapan, ötekileştiren ve Suriyelilerin varlığını "sorun" olarak niteleyen insanların sayısı son derece yüksektir. Yerel halk, kendi etnik ya da dini özelliklerine yakın olan Suriyelilere daha sıcak bakarken, diğer Suriyelileri dışlamayı tercih etmektedir (Erdoğan, 2014).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2.2. Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi

Çalışma, uluslararası bağımsız internet ölçüm şirketi "Analytics for a Digital World-com Score'un" 2013 ve 2014 yılı raporlarında Türkiye'nin en çok ziyaret edilenleri arasında ilk iki sırada yer alan online haber sitelerinde (hurriyet.com.tr ve milliyet.com.tr) 07 Mayıs 2014 - 19 Eylül 2014 tarihleri arasında "Suriyeli'lerle gerginlik" temalı haberlerle alakalı olarak internet kullanıcılarının konuyla ilgili görüşlerinin paylaşıldığı "iki haber sitesi platformu"nda öne çıkan söylemler incelenmiştir. Bu çerçevede konuyla ilgili olarak toplamda 1035 kullanıcının görüşleri aranmış olup bu yönde elde edilen nitel özelliğe sahip veriler betimsel düzeyde analiz edilmiştir. "Göçmenlerin ulusal kültür için tehdit olup olmadığı" sorusunda, göçmenlerin ulusal kültür için tehdit teşkil ettiğine en çok inananlar Türkiye(%55) ve Birleşik Krallık'tadır (%46) Avrupa'da (%69) ve Birleşik Devletler'de (%64) üçte ikilik bir çoğunluk tehdit olmadığını söylemektedir.

Çalışmada, Güvenlik ve Düzen Kaygısı içeren Söylemler kısmında Suriyeliler ile ilgili, bulundukları yerler ile ilgili çoğu zaman şehirde "bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir korku alanı" olarak değerlendirildiği, çoğunlukla "tehlikeli yabancılar" , "potansiyel tehlikeli gruplar", "tehlike arz eden", "suç işleyen" ,"işleme potansiyeli olan" vs. gruplar veya insanlar olarak tanımlandığı görülmüştür. Ayrıca yerli halkın dışarıdan gelen Suriyeli gruplara yönelik en büyük endişesinin veya kaygısının güvenlik boyutunda olduğu anlaşılmıştır. Suç korkusu ile ilgili olarak da "önlem alınması gereken korkulacak bir varlık" olarak niteleyen kişi yorumları vardır. Raporun geneli değerlendirildiğinde, Türkiye henüz Batı Avrupa deneyimine benzer büyüklüklerde bir göç olgusuyla karşılaşmamış bir ülke olmasına rağmen yabancı göçmenlere karşı oluşmuş "tehdit algısı" nın veya negatif yöndeki tutumların Avrupa örneğinden bile daha baskın oluşu dikkat çekmiştir. Olumsuz ve abartılı görüşlerin yaygınlaşmasında medyanın etkisinin yüksek oranda olduğu görülmüştür. Özellikle "güvenlik" ve "düzen" konusu ekseninde şekillenen yerli halkın kaygıları veya endişeleri neticesinde ortaya çıkan dışlayıcı tutumlar ilk sırada yer almaktadır (Ünal, 2014).

5.2.3. "Geleneksel Mahalleden "Yeni" Mahalleye Neoliberal Dönüşümün Risk Algısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Çalışma, günümüzde yaşanmakta olan neo-liberalizmin dönüştürdüğü kentlerde yaşayan kent sakinlerinin değişen mahalle kavramı ve toplumsal ilişkiler bağlamında yaşam çevrelerine ilişkin risk algılarının ölçülerek, analiz edilmesi amacındadır. Araştırma, toplam yirmi altı kent merkezinde anket çalışması şeklinde 2000 katılımcı ile saha çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. "Sokağınıza ya da mahallenize gelen bir yabancı fark edilir mi?" diye sorulmuştur. Katılımcıların %25,4'ü "fark edilmediğini" ifade etmiştir. "Yabancının" tanınmama olasılığının yüksek olduğu çıkarımında bulunulabilir. Ayrıca katılımcıların %60,9'u "komşularına güvendiğini" dile getirmiştir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Bu da hala komşuluk ilişkilerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmada, "Örneklem Grubunun Oturduğu Konutu Tercih Nedenlerinin Analizi" kısmında ise konut tercihinde bulunurken, 'oturmakta oldukları konutu neden tercih ettikleri' sorulmuştur. Grubun %25,9'u "güvenlik" nedeniyle cevabını vermiştir (Sipahi, 2016).

5.2.4. Türkiye'de Yurttaşların Kent Güvenliğine İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma

Türkiye'de kentlerin büyümesiyle paralel biçimde artan güvenlik sorunlarına maruz kalmak durumunda olan kentlilerin, kent güvenliğine ilişkin algılarının ölçülmesine yönelik olarak oluşturulan çalışma, 2000 katılımcı ile yüz yüze görüşme yöntemiyle saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubunun kentsel sorunlara ilişkin değerlendirmelerinde en öncelikli sorunlar 2792 puanla "işsizlik", 2087 puanla "trafik", 1046 puanla "güvenlik", 1001 puanla "Suriyeliler" dir. Kuşkusuz, trafik ve işsizlik sorunları da güvenlikle ilgili sorunlardır, ancak kentte yaşayanların güvensizlik algısının ciddiyetini göstermesi bakımından "güvenlik" cevabının verilmesi oldukça dikkat çekicidir. Bunun nedenleri arasında terör ve medyanın algı yönetiminin önemli rolü vardır.

Örneklem grubunun önemli bir bölümü yaşadığı (%60,4) kenti gece dışarı çıkmak için "güvensiz" bulduğunu ifade etmiştir. Kentte 1-3 yıl arası yaşayanların %77,4'ü gece dışarı çıkmak için kenti güvensiz bulurken, daha fazla bir süreden beri kentte yaşayanların, kenti daha güvenli buldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda bireylerin kentte yaşama süresi arttıkça gece vakti dışarı çıkmak için kenti güvenli bulma algılarının arttığı söylenebilir(Sipahi,2016 :93). Örneklem gruba "Kenti gündüz vakti dışarı çıkmak için güvenli buluyor musunuz?" sorusu sorulduğunda "güvensiz" bulanların oranı %32,1'tir. Buna karşılık kenti "güvenli" bulanların oranı ise %34,3 ve gündüz vakti dışarı çıkmak için kenti "ne güvenli, ne güvensiz" bulanların oranı da %33,8 olarak tespit edilmiştir. Yani kişiler gündüz dahi kenti kenti bulmamaktadır. "Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Kent İçinde Bir Yerden Başka Bir Yere Giderken Tedirgin Olup Olmadığının veya Tedirgin Olunan Yerlerin/Durumların Analizi" kısmında ise "Yaşadığınız kentte hiç gitmek istemeyeceğiniz mekân ya da semt var mı?" sorusuna %48'lik bir oranla bulundukları kentte gitmekten çekindikleri yerler olduğunu belirtmiştir. Kentte yaşayan bireylerin %75,4'ü gibi önemli bir kısmının kent içinde bir yerden başka bir yere giderken tedirgin oldukları sonucu çıkmıştır. Ayrıca, %81,2'i kentte bazı kişilerden tedirgin olduklarını belirtmişlerdir. Bunlardan, %41'i "sarhoşlardan ", %32,5'i "yabancılardan " (Suriyeli göçmenler çoğunlukta olduğu için özellikle belirtilmiştir), %26,2'si "grup halinde dolaşan gençlerden ", %19,5'i "akli dengesi yerinde olmayan kişilerden " ve %18,4'ü "dilencilerden " tedirgin olduğunu belirtmiştir(Sipahi,2017).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2.5. Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar

Çalışmada, iç grup olan Türkler/Türkiyelilerin bir dış grup olarak Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumlarının hangi "ötekileştirme" pratiklerine göre şekillendiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Katılımcılar Adana ilinde bulunan ve farklı yurtlarda kalan Çukurova Üniversitesi öğrencileridir. Araştırmaya katılan 11 kişi Suriyeli sığınmacılara yönelik herhangi bir ötekileştirici söylem içerisine girmemiştir. Araştırma bulguları göç deneyimi olan gençlerin olmayanlara göre ötekileştirme pratiklerini daha az kullanmaları bakımından dikkat çekicidir. Araştırmaya katılan gençlerin 40'ı Adana'da yaşamaktan mutlu olduklarını ifade etmiştir. Bu durum Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Adana genelinde; mültecilerin ve gençlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin farklı olması ve aralarındaki temasın sınırlı olmasıyla ilişkilendirilebilir. Çalışmaya katılan 45 kişiden 25'i hiç Suriyeli tanıdık veya arkadaş edinmediğini ifade etmiştir. Bu sonuç, söz konusu iki grup arasında temasın olmadığını ya da sınırlı olduğuna düşündürmüştür .

Çalışmada, bulgular bölümünün alt başlığı olan "Olumsuz Özellikler Atfetme" kısmında, "…tahmin ediyorduk zaten suç oranının bunların gelmesiyle artacağını. Hırsızlık da yapar bu tür insanlar ülkenin gelişimini engelleyen unsur olarak görülüyorlar. Cahiller sonuçta yani." şeklinde ifade veren bir katılımcı bulunmaktadır. "Dış Grubun Siyasal Önemini Abartma" kısmında ise, "Onları tam olarak dışlamayarak ama içimizde de barınmasını engelleyecek şekilde bir sosyal güvence sunulmalı… Sayıca çoklar yani uyum sorunu olur iç içe olursak…6 sayısı ('Suriyeli 6 hırsız yakalandı' haberine istinaden) çok fazla, bu yüzden insanı korkutuyor…" ve "Bence ülkenin her kesimine kontrolsüzce yerleşmelerine önlem alınmalı. Sayıca çok fazla olmak sonuçta karmaşa ve tehlikeyi arttırır. Vatandaşlık verilmesine de karşıyım, hangi birine vereceksin. Güvenliği nasıl sağlayacaksın? yorumları bulunmaktadır. Çalışmanın "Sosyal Dışlama" kısmının incelendiği bölümde ise "… Kesinlikle (vatandaşlık) verilmemeli onlara. Kaldıkları sürece verilen hiçbir hak kalıcılaşmamalı.." yorumu bulunmaktadır. Ötekileştirme tarzlarının kullanımı kısmında "gruplar arası kıyaslama" ve Suriyeli sığınmacılara "olumsuz özellikler atfetme" nin en yüksek oranda kullanılan tarzlar oldukları görülmektedir. Kısaca, sığınmacılarla yerli halkın sahip oldukları kültürel farklılıklar (Sığınmacıların Türklerin misafirperverlikleri sayesinde barındıkları, sığınmacıların ülkede suç oranını yükselttiği halde yerli halkın onları 'hoş gördükleri', sığınmacıların Türklerle aynı oranda vatandaşlık haklarına sahip olmamaları gerektiği, Suriyeli sığınmacılarının hepsinin değil belli sayıda ve belli eğitim seviyesinde olanların ülkeye alınmalarının doğru olacağı, onların "bizim" gibi uyumlu ve hoş görülü olmadıkları görüşü) bulunmaktadır(Polat ve Kaya, 2017).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2.6. Yerel Halkın Algısında Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Etkileri: Elazığ İli Örneği

Çalışmada, Suriyeli sığınmacılara karşı ekonomik, güvenlik, uyum, sosyo-kültürel vb. gibi konularda nasıl bir algılaya sahip olduklarını tespit etmeye yönelik birtakım sorular sorulmuştur. Bölgede yapılan bir saha araştırmasında halkın %70,8'sinde, Türk ekonomisinin Suriyelilerden dolayı zarar gördüğü algısının mevcut olduğu (Erdoğan, 2014;26 akt.; Tunç, 2015;48) görülmektedir. Yerel halkın %63'ü suç oranlarındaki artışın sebeplerinden birisinin Suriyeli sığınmacılar olduğunu söylemiştir. Çalışmada, "Suriyeli Sığınmacıların Suç Oranları Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi" başlığı adı altında "Kamp dışında yaşayanlar önemli bir güvenlik sorunu olup suç oranlarını artırmışlardır. Özellikle cinayete teşebbüs, gasp, sarkıntılık suçlarını çok fazla işlediklerini hem haberlerden duyuyoruz hem de kendi çevremizde görüyoruz." yorumu vardır.

Kişilere, Suriyeli sığınmacıların "korku" veya "tedirginlik" hissi oluşturup oluşturmadığına yönelik sorulan soruya %80'i herhangi bir korku veya tedirginlik duymadığını belirtmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç bir önceki soruda ortaya çıkan sonuç ile bir zıtlık içermektedir. Dolayısıyla var olan bu tezatlık, Suriyelilerin suç oranlarını artırdıklarına yönelik verilen cevapların medyada ortaya çıkan haberlerden, toplumsal olarak bir güvensizlik durumundan ya da önyargısal tutumlardan vb. kaynaklandığını düşündürmüştür. Suriyeli sığınmacıların Elazığ'da yerel halk ile iç içe bulunması veya yerel halk ile aynı mahallelerde yaşaması onların üzerinde herhangi bir korku veya tedirginlik hissi oluşturmamaktadır. Bu sonuç incelenen çalışmalarla karşılaştırıldığında, hepsinden farklı bir bulgu vermiştir. "Kültürel Yakınlık" başlığı altında araştırma kapsamında görüşülen kişilere "Suriyelilerle yerel halk arasında kültürel bir yakınlığın var mıdır?" sorusuna yerel halkın %93'ü "hayır" cevabını vermiştir (Budak vd.,2017).

5.2.7. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi

Çalışma, 1614 kişi ile anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket sorularında "Türk vatandaşlara, Suriyeli sığınmacıların bulundukları yerlerde şiddet vb. suçlar vardır." ve "Suriyeli birinin suç işlemesi beni Türk birinin suç işlemesinden daha fazla rahatsız eder" önermeleri verildiğinde alınan sonuçların genel ortalamalarında Suriyelilerin, suçları arttırdığı ve Türk vatandaş yerine Suriyeli birinin suç işlemesinin daha çok tepki çektiği görülmüştür. Ayrıca, "Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmelidir" ve "Suriyeli sığınmacılar ile birlikte yaşayabilir, ortak bir kültür inşa edebiliriz." önermelerine büyük çoğunluk karşı çıkarken, "Suriyeliler kültürel değerlerimizin devamlılığı için bir tehdittir." önermesini vatandaşlar desteklemektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Kısaca, Türk halkı Suriyeliler ile kültürünün benzemediğini, vatandaşlık verilmesinin istemediğini ve suç oranlarını Suriyelilerin arttırdığını düşünmektedir (Çiftçi, 2018).

5.2.8. Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği

Çalışma, anket şeklinde 2017 yılı Mayıs-Haziran döneminde 245 kişi ile yapılmıştır. Anket çalışması, Şanlıurfa kent merkezi ile sınırlı tutulmuştur. Katılımcılara "Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa'da suç oranını artırdığını düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Ankete katılanların % 55,8'i Suriyeli sığınmacıların suçu artırdığını düşünmektedir. Gelir düzeyi artıkça Suriyelilerin suç oranını artırdığı düşünenlerin sayısı azalmaktadır. Benzer bir durum cinsiyet içinde geçerlidir. Kadın katılımcıların % 68,3'ü, erkeklerin ise % 46,2'si suç oranlarını sığınmacıların artırdığını düşünmektedir. "Sizce Suriyeli Sığınmacıları Nasıl Tanımlamak Gerekir?" sorusuna ise, katılımcıların % 30,9'u Suriyelileri misafir, % 45,8'i Müslüman, % 70,2'si ensar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Suriyelileri yabancı olarak tanımlayanların oranı % 20,9'dur. Katılımcıların 5'de birinin Suriyelileri yabancı olarak tanımlaması, suç korkusu bakımından büyük önem taşımaktadır. Kısaca, yapılan saha çalışmasından elde edilen sonuçlar pek de iç acıcı değildir. Suriyeli sığınmacılar ile yerli halk arasındaki mesafe giderek açılmaktadır. Suriyelilerle birlikte Şanlıurfa'nın artık daha az güvenli bir kent olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Suç korkusunun Şanlıurfa'da yaygınlık kazanmasının temelinde sığınmacıların farklı davranış biçimleri, artan sosyal ve ekonomik sorunlar ile iletişim eksikliği yatmaktadır (Karasu, 2018).

5.2.9. Hemşirelik Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı Ve Tutumlarının Değerlendirilmesi

Çalışma, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde 2017-2018 Eğitim Öğretim yılı bahar döneminde eğitimine devam eden hemşirelik bölümü 405 kişi olan öğrencilerden oluşmuştur. Anket sorularına, "Suriyeli sığınmacıların yoğun olduğu bölgelerde güvenlik sıkıntısı yaşıyorum." diyenlerin oranı %42,1, sığınmacıların suç oranlarını arttırdığını düşünenlerin oranı ise %52,8'dir. "Suriyeliler ile kültürel olarak aynı olduğumuzu düşünüyorum." önermesine erkek öğrenciler %17,5, kadın öğrenciler ise %9,4 oranında katıldıkları söylemişlerdir. Sonuçta, sığınmacılara yönelik kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha ılımlı bir tutum ve daha olumlu bir algı sergiledikleri, sınıf düzeyinin öğrencilerin algı ve tutumunu etkilemediği, hemşirelik öğrencilerinin Suriyeli sığınmacıların varlığının ülkemizin yararına olduğu fikrine katılmamasına rağmen ortaya konulan insani yaklaşımın dikkat çekici olduğu göze çarpmaktadır (Çiçekoğlu vd.,2018).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

5.2.10. Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumların Bütünleşik Tehdit ve Sosyal Mesafe Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği

Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere yönelik geliştirdikleri tutumları öğrenmek için Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri seçilerek, 1209 öğrenci ile yüz yüze anket yapılmıştır. Katılımcılara kendileri veya tanıdıkları arasında Suriye'deki çatışmalardan doğrudan etkilenenlerin olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların %21,5''i evet cevabını verirken, %77,5'i hayır cevabını vermiştir. Soruya olumlu cevap verenlerin, Suriyeli göçmenlere yönelik algıladıkları genel ve kültürel tehditin olumsuz cevap verenlere göre daha fazla çıkmıştır. Etnik kimliğe (Türk, Kürt, Arap, Laz, Çerkez, Rum vd.) göre Suriyeli göçmenlere yönelik genel tehdit algılarına ilişkin sonuçlarda katılımcıların etnik kimliklerine göre Suriyelilere yönelik algıladıkları genel tehdit düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Katılımcılar içerisinde en yüksek genel tehdit algısına sahip grup Türklerdir (ortalama: 622,18). Türkleri 544,15 ortalama ile Araplar takip etmektedir (Eser ve Uygur,2019).

SONUÇ

Son yıllarda artan göç ve göçmen sorunları nedeniyle dünyanın transit geçiş noktalarından biri olan Türkiye, komşu ülkelerdeki iç karışıklık ve savaşlardan etkilenerek ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel bir değişim ve dönüşümün içerisine girmiştir. Bu dönüşümü en yoğun biçimde etkileyen Suriyeli sığınmacılar, yerleşik nüfus ile entegrasyon sürecinde bazı sorunları hem yaşamakta hem de yaşatmaktadır. Bu durum dünyada Avrupa ülkelerinin daha önceki yıllarda deneyimlediği bir süreç olsa da Türk toplumunun tepkisi daha sert ve daha net gözükmeye başlamıştır. Yabancı düşmanlığı ve nefret suçları olarak görülen ötekileştirici ve dışlayıcı eylemler, sorunları çözümden daha çok uzaklaştırmaktadır. Genel olarak iletişimsizlikten kaynaklanan ve sonunda belirsizlik nedeniyle yabancı olarak kodlanan insanlar düşman kategorisine kolaylıkla geçebilir. 2011 yılından günümüze kadar Türk misavirperverliğini deneyimlemiş olan Suriyeli sığınmacılar, artık evlerimizin misafir odasından oturma odasına geçmek isteyen ve bunu yaparken de kentsel yaşamımızı etkileyecek olayları yaşatan kişilerdir. Misafirlikten çıkmış olmak demek o evin hem kurallarına tabi olmayı hem de bazı haklar edinmiş olmayı gerektirecek olsa da Suriyeli sığınmacılar için "Geçici Koruma" ismi verilen statüleri bir muğlaklıktır. Bu yüzden bazı konularda belirsizlik devam etmektedir. 4 milyona yakın olan Suriyeli sığınmacılar Türkiye'nin 81 iline dağılmış bulunmaktadır. Politikasız dağılımın getirdiği sorunlar arasında gruplaşma, asayiş bozuklukları, ötekileştirme, güvenlik vb. vardır. Yaşanan toplu sığınmacı akını ile karşılaşılan sorunlar arasında en çok güvenlik dikkat çekmektedir. Çünkü bu konu hem Suriyeliler hem de yerli halk için sorun oluşturmaktadır. Şehir güvenliği ve suç ile ilgili incelenen bilimsel çalışmalarda görülmüştür ki; yaş, cinsiyet, statü, kentte yaşam süresi vs. değişkenler insanların güven algılarında etkilidir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Ayrıca günümüzdeki kentlerin güvenilir yerler olmadığı da görülmüştür. Türkiye'deki genel sorunların günah keçisi olarak görülen Suriyeli sığınmacıların yapılan çalışmalar özelinde dayanıksız olduğu ve önyargılardan etkilendiği, Suriyeli sığınmacıların şükran duygusu olarak istikrarını sürdürdüğünü, kutuplaşmaların devam ettiğini, göç deneyimi yaşayanların yaşamayanlara göre daha ılımlı olduğu, medyanın söylemlerinin olumsuz olmasının halkın düşüncesinde önemli bir rolünün olduğu, birlikte yaşama fikrine halkın uzak baktığı, güvenlik sorunu yarattıkları, ortak sünni kimliğin olmasına rağmen ayrımcılığın devam ettiği, vatandaşlık verilmesi konusunda olumsuz tavrın olduğu, yaşam tarzlarının farklı olduğunu, dil ve kültür sorununun olduğunu, Türk vatandaşları için Suriyeli halkın bir tehdit olduğu, kiraların artışı, ahlaki bozulma, dilencilik konularında sığınmacıların sorumlu tutulmakta olduğu, Suriyeli sığınmacıların kent yaşamından izole bir hayat sürmesi vs. sonuçlarını verdiği görülmüştür.

Şehir güvenliğinin sağlanması ve suç korkusunun önüne geçilebilmesi adına sosyal dayanışma ağları ve denetim mekanizmaları etkin hale getirilmelidir. Kent sakinleri birbirinden şüphe duyan, korkan, çekinen, görmezden gelen ve nihai kısımda ötekileştiren olmaktan kaçınmalıdır.

Türkiye'de göç ile ilgili yapılabilecek politikalar, öncelikle Suriyeli sığınmacılar özelinde geçicilik yerine kalıcılık düşüncesi ile diğer nesilleri de kapsayacak biçimde entegrasyon sağlamalıdır. Hükümet politikalarının öncelikle belirsizlikleri ortadan kaldırması, ötekileştirmeyi minimuma indirgemesi, halkı bilgilendirmesi, önyargı oluşturabilecek konular ek çalışmalar yapması, göçün hacmi konusunda çalışmalarını güncel tutması, oluşan/oluşacak Suriyeli gettolarını önlemesi vs. gerekmektedir. Fakat konuya ilişkin çalışmaların henüz kısıtlı olması ve somut veri sorununun aşılamamış olması gerçeği bütüncül bir politikanın oluşmasını engellemektedir.

 ISBN: 978-625-7029-53-7

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). Göç sosyolojisi. Ankara: Nobel Akademi.

Bauman, Z. (2004). Sosyolojik Düşünmek, (Çev.:Abdullah Yılmaz), İstanbul:Ayrıntı.

Betts, A. ve Loescher, G. (2011). Refugees in International Relations. New York: Oxford University Press.

Bogardus, E. (1928). Table of Contents , Immigration and Race Attitudes içinde, Boston: D.C. Heath, ss. 595-598.

Budak, P., Demir, M. S., Tan, M. ve Sarı, M. (2017). Yerel Halkın Algısında Suriyeli Sığınmacılar ve Toplumsal Etkileri: Elazığ İli Örneği. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl. 5, 62, 543-564.

Çalık, T. (2015). Sığınma Hakkının Korunması, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(1).

Çiçekoğlu, P., Yıldırım, T., Gürpınar, G., Yaşar, K., Gümüşok, S., Yıldız A., ve Özcan, Fatma (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Algı ve Tutumlarının Değerlendirilmesi. (Editör: Gül Sultan Özeren ve M. Şamil Güneş). Şiddet ve Sosyal Zorlanmalar, 1-14.

Çiftçi, H. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlarının Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum, Algı ve Empatik Eğilimlerinin Analizi. İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi, 7(3), 2232-2256.

Doğan, G. (2018). Mültecilerin Göç Durumu ve STK'ların Bu Duruma Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Durgel, E. ve Yağmurlu B. (2014). Türk Göçmen Ailelerde Sosyalleştirme Hedefleri ve Ana Babalık: Okul Öncesi Döneme Detaylı Bakış. Türk Psikoloji Yazıları, 17 (34), 3-12.

Erdoğan, M. (2014). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Eser, H. B. ve Uygur, M. R. (2019). Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumların Bütünleşik Tehdit ve Sosyal Mesafe Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği. Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, 95, 131-162.

Ferraro, F. K.(1995).The Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk, SUNY Publisher, New York (USA).

 ISBN: 978-625-7029-53-7

Franklin, T., Franklin, C. ve Fearn, N. (2008). A Multilevel Analysis of the Vulnerability, Disorder, and Social Integration Models of Fear of Crime , Soc Just Res, 21, ss.204-227.

Garofoli, Roberto. (2006). Manuale di diritto penale. Parte generale. (terza ed.). Milano: Giuffrè.

Goodwin-Gill, Guy S. ve McAdam, J. (2007). The Refugee in International Law. New York: Oxford University Press.

Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 24(1).

Habitat 3(2014). www.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/HABITAT_III_ULUSAL_ RAPOR_(turkce).pdf, Erişim Tarihi: 28.11.2019

IOM (2019). https://publications.iom.int/sys tem/files/pdf/wmr_2020.pdf , Erişim Tarihi: 30.11.2019.

İçduygu, A. (2006). Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Uluslararası Göç Tartışmaları. İstanbul: TÜSİAD-T/2006-12/427.

İnce, H. O. (2011). Almanya'da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış. Bilig, (58), 173-202.

Kalkınma Bakanlığı(2014). http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Kalkinma _Bakanligi_2014_Yili_Faaliyet_Raporu%E2%80%8B.pdf, Erişim Tarihi: 01.12.2019.

Karasu, M. A. (2018). Suç Korkusu, Göç ve Suriyeli Sığınmacılar: Şanlıurfa Örneği, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 1(3). 332-347.

Keleş, R. (1994). Kent ve Çevre Haklarının Korunması Üzerine Gözlemler. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (49) 3, 1994.

Lıu, E. ve Polson, E. (2016). The Colors of Fear: A Multilevel Analysis of Fear of Crime across Houston Area Neighborhoods, Journal of Ethnicity in Criminal Justice, 14(4), 307-326.

Mülteci-Der (2019). http://www.multeci.org.tr/. Erişim Tarihi: 08.12.2019.

Nathwani, N. (2003), Rethinking Refugee Law, Vol. 7 (Edited by: chief. Profesör Anne F. Bayefsky, Refugees and Rights), Hollanda: Martinus Nijhoff Publishers.

Oytun, O. ve Gündoğar, S. S.(2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu. ORSAM- TESEV, Rapor No: 195, Ankara.

Özcan M. (2005), Avrupa Birliği Sığınma Hukuku: Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı, Ankara.

Özkan, Işıl (2013). Göç, İltica ve Sığınma Hukuku. Ankara: Seçkin Hukuk.

Polat, F. Ç. ve Kaya E.(2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi, 1(1).

Roccato, M., Russo, S. ve Vieno, A. (2011), Perceived Community Disorder Moderates the Relation between Victimization and Fear of Crime. Journal of Community Psychology, 39(7), 884-888.

Sipahi, E. B. (2016). Geleneksel Mahalleden "Yeni" Mahalleye Neoliberal Dönüşümün Risk Algısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(45).

Sipahi, E. B. (2016). Suç Korkusu: Türkiye Kentlerinde Bir Alan Araştırması, Çizgi Kitabevi: Konya.

Sipahi, E. B. (2017). Türkiye'de Yurttaşların Kent Güvenliğine İlişkin Algıları Üzerine Bir Araştırma.(Editör: Furkan Beşel ve Fatih Yardımcıoğlu). Yerel Yönetimler Üzerine Seçme Yazılar, Beşköprü Yayınları: Sakarya.

UNHCR (2019). https://www.unhcr.org/, Erişim Tarihi: 08.12.2019.

Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, 6(3).

 ISBN: 978-625-7029-53-7